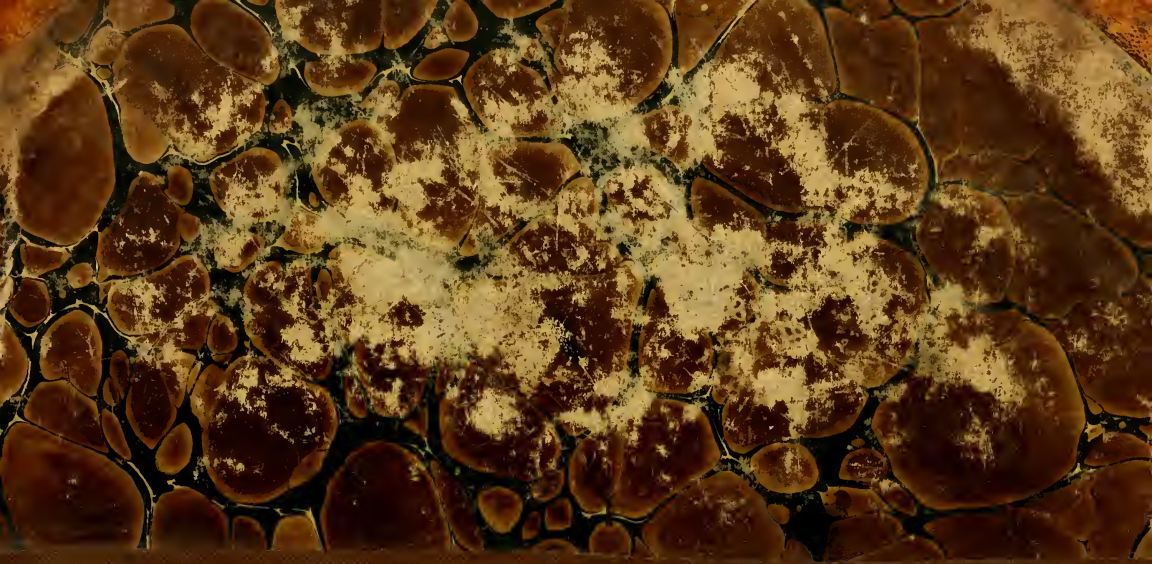

LIBRARY OF PRINCETON
FEB 17 1910
THEOLOGICAL SEMINARY.

BS2555
.E91
V.1

Division

Section

SCC
#11,698
V. 1

EVTHYMII ZIGABENI
COMMENTARIVS
IN
QVATVOR EVANGELIA
GRAECE ET LATINE

TEXTVM GRAECVM
NVNQVAM ANTEA EDITVM
AD FIDEM DVORVM CODICVM MEMBRANACEORVM BIBLIOTHECARVM SS. SYNODI MOSQVENSIS AVCTORIS AETATE SCRIPTORVM
DILIGENTER RECENSVIT
ET
REPETITA VERSIONE LATINA
IOANNIS HENTENII
SVISQVE ADIECTIS ANIMADVERSIONIBVS
EDIDIT
CHRISTIANVS FRIDER. MATTHAEI
COLLEGIORVM IMPERIALIVM ROSSICORVM ASSESSOR ET ACADEMIAE VITEMBERG. GRAECC. LITT. PROFESSOR.

TOMVS I.
Complectens praefationes et euangelium Matthaei.

LIPSIAE 1792.
IMPENSIS WEIDMANNIANIS.

FEB 17 1910
THEOLOGICAL SEMINARY

SERENISSIMO

PRINCIPI AC DOMINO

ERNESTO II.

LVDOVICO

DVCI SAXONIAE IVLIAE CLIVIAE AC MONTIVM ANGARIAE ITEM ET WESTPHALIAE COMITI PROVINCIALI THVRINGIAE MARCHIONI MISNIAE COMITI PRINCIPALI DIGNITATE HENNEBERGAE COMITI MARCAE ET RAVENSBERGAE, DOMINO RAVENSTEINII ET TONNAE

ETC. ETC.

DOMINO MEO

INDVLGENTISSIMO.

DVX SERENISSIME

DOMINE INDVLGENTISSIME

Inter alias tot ac tantas virtutes TVAS, DVX SERENISSIME, nuper singularem gratiam, humanitatem et ad iuuandas litteras promtum animum TVVM mihi quoque

contigit experiri, cum TVA ſponte ac liberaliſſime inſtructiſſimae bibliothecae TVAE vſum mihi conceſſiſſes. Quod quidem beneficium ideo maius etiam cenſendum arbitror, quod non ad me ſolum, ſed ad plures inde redundauit vtilitas. Grati ergo hominis putaui, id hic palam profiteri atque animum meum iſtius beneficii haud immemorem demonſtrare. Credidi autem, me id recte facturum eſſe, ſi ſcriptorem ſuae aetatis nobiliſſimum et quondam apud Alexium Comnenum, Imperatorem, gratioſiſſimum, nunc poſt plura ſecula ex bibliothecis Moſquenſibus denuo in lucem adductum, TVAE,

PRIN-

PRINCEPS SERENISSIME, gratiae, tanquam interpretem grati animi erga TE *mei commendarem et ad* TE *allegarem. Beneuole ergo admittas, quaeſo, PRINCEPS INDVLGENTISSIME atque HVMANISSIME, hominem luce et celebritate digniſſimum, qui quondam etiam principis ſui gratia et ſuis virtutibus verſatus eſt in luce et celebritate maxima. Simul vero etiam* TVAM *mihi gratiam vt conſerues, humaniſſime rogo, qui* TIBI, *DVX SERENISSIME, ac toti SERENISSIMAE FAMILIAE* TVAE *omnia a deo precor bona,* TVIS *ac*

TVO-

TVORVM virtutibus aequalia et dignissima.

DVX SERENISSIME

SERENITATI TVAE

Vitembergae,
d. 1. Mai. 1792.

omni cultu et veneratione addictissimus
CHRISTIANVS FRIDERICVS MATTHAEI.

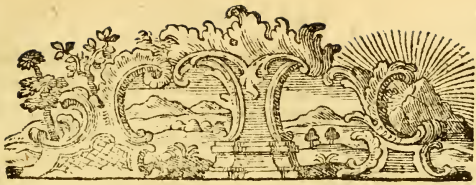

PRAEFATIO.

LECTORIBVS DOCTIS ET BENEVOLIS S.

Post tot praeclara summorum virorum de horum commentariorum auctore iudicia, quibus ei proprietatem sermonis, doctrinam, curam, diligentiam et acumen testantur, non necesse videtur, vt multa in eius laudem commemorem. Illud tantum addo, nulla, aut certe pauciſſima litterarum sacrarum vocabula, quae in quatuor euangeliis vel minus graeca, vel obscura, occurrunt, ab hoc praetermissa esse, quin vocabulis magis perspicuis et probabilioribus explicarit. Nexum orationis et narrationum cum singulorum, tum plurium euangelistarum, acutissime animaduertit ac notat: dissensum facile et subtiliter componit. Etsi autem multa Chrysostomo, praestantissimo inter veteres, ac pene dixerim, vni interpreti debet: multa item ex multis aliis hausit: omnes enim ante se consuluisse videtur interpretes: tamen in promtu sunt, quae ab ipsius doctrina, studio et ingenio

acceſſerunt. Quibus ergo adhuc ignotus eſt Euthymius, eis, vt innoteſcat, ſuaſerim, vt ſaltem vltima tria euangelii Matthaei capita perluſtrent. Hanc enim euangelicae narrationis partem et a Chryſoſtomo, et ab Cyrillo, et ab aliis veteribus negligentius tractatam deprehendi. Ex Origenis autem, neſcio, vtrum dicam commentariis, an cauillationibus, etiamſi omnia eius ſcripta ad manus habuerit, nihil proficere potuit. Textum, quem vocant, euangeliorum multo quidem modeſtius, accuratius et fidelius tractauit, quam conſuetudo fuit illorum et ſuperiorum temporum interpretum. Origenes enim, eiusque nimius admirator ac ſtultus imitator, Hieronymus, in multis leuiter, in aliis perfidioſe etiam egerunt. Chryſoſtomus autem abundantis facundiae flumine abreptus multos ſcriptorum ſacrorum locos turbauit, disiecit et oppreſſit. Ac profecto, ſi libri Euangeliſtarum et Apoſtolorum per ſolos interpretes, dogmaticos, homiletas et aſcetas ad nos peruenirent, dudum in dubio verſaremur, quid tandem illi ſcripſerint. Nunc autem plures ſcribae Codicum docti, attenti et fideles, parum curantes *a*) dogmaticorum et interpretum vel per leuitatem et negligentiam, vel per fraudem et malitiam, contra Codicum fidem et auctoritatem illatas lectiones et ſententias, id, quod in ſuis noui Teſtamenti Codicibus reperiebant, in ſuum, in alio-

a) Recordor, alicubi in ſcriptis *Michaëlis*, Viri Perilluſtris, eandem expreſſam eſſe ſententiam. Sed locum illum nunc non poteram reperire. Illud autem Critici acutiores et a partium ſtudio alieni norunt omnes, in horum numero nullo modo habendos eſſe ſcribas Codicum Cantabrigienſis, Claromontani, Sangermanenſis, Augienſis, Boerneriani, cererorumque eius generis. Sed de Cantabrigienſi et Boerneriano, ſi prodierint, plures viri docti verius et accuratius iudicabunt.

aliorum hominum, in eccleſiae vſum publicum transſcribebant. Adhibita ergo attentione, diligentia, modeſtia, et, quae his libris in primis debetur, fide viri honeſti, haud adeo difficulter verum a falſo ſeparatur. Etſi autem Euthymium ſatis diligentem et fidelem cognoui, tamen interdum loca litterarum ſacrarum non ex libris ſacris, ſed ex commentariis interpretum laudat. Qua de re aliquoties monui in animaduerſionibus. Deprehendi etiam vocabula ab ipſo primum illata, non nulla etiam omiſſa, ſed pauciora. Codices euangeliorum autem cum commentariis et catenis, ſicuti Theophylactus etiam, ad manus habuit eiusmodi, cuiusmodi ſunt mei Moſquenſes a. d. c. g. 10. de quibus expoſui in praefatione meae Noui Teſtamenti editionis ad euangelium Marci. Horum ſimillimos in bibliotheca Pariſina et Vindobonenſi ſeruari, cognoui ex Richardo Simonio, Lambecio, Treſchouio et nuperrime ex Altero. Similes etiam Birchius adhibuit in editione Haunienſi, vti ex non nullis ab eo editis colligo ſcholiis. Si ergo Euthymius cum huiusmodi Codicibus, aut cum Chryſoſtomo, aliisque interpretibus conſentit, eius contra meliores Codices nulla poteſt eſſe auctoritas. Illud etiam in Euthymio, ſicuti in pluribus Graecis et Latinis interpretibus, diſplicet, quod ἀντιγράφων vocabulum indefinite adhibet, non de ſolis noui Teſtamenti Codicibus, ſed de interpretum etiam commentariis. Sed illud vitium commune quondam fuit. Ita recentioribus etiam temporibus, inuenta arte typographica, multi ex Criticis et editoribus editos etiam libros Codicum et Exemplarium nomine appellarunt. Vt autem hos commentarios ederem, in primis me permouerunt tot doctiſſimorum virorum, maximeque Richardi Simonii, *de iis iudicia*; deinde duo praeſtantiſſimi Codices Moſquenſes; denique ſumma huius libelli raritas. Mirabili enim caſu vide-

tur accidisse, vt inter tot Ioannis Hentenii editiones versionis Latinae vix vna reperiri possit. Equidem certe per annos duodecim frustra vel vnum mihi exemplum quaesiui, ac postremo tandem didici, ab aliis etiam inter libros rariores referri. In principio huius editionis ergo vsus sum Tomo XIX. bibliothecae maximae Lugdunensis 1677. quem mihi ex bibliotheca Amplissimi Senatus Lipsiensis commodauerat *Perillustris* MÜLLERVS, Sereniſſimo Saxoniae Electori a Consiliis Bellicis Secretioribus, Ciuitatisque Lipsiensis Consul. Typis iam expresso folio sexto ad paginam 96. HEVNIVS etiam, Augustissimo Magnae Britanniae Regi a Consiliis Aulicis, *Vir Perillustris*, ad me transmisit editionem, vt arbitror, principem, Louaniensem 1544. Codicibus textus Graeci adhuc inediti vsus sum duobus Mosquensibus, membranaceis, auctoris aetate scriptis. Alter A. est bibliothecae typographei Synodalis in fol. num. I. complectens folia 274. Alter B. est bibliothecae Sanctissimae Synodi in fol. num. XLIX. foliorum 410. In illo textus euangeliorum scriptus est litteris paullo maioribus, commentarius minoribus. In hoc eaedem sunt litterae in textu et in scholiis, sed iste, liquore rubro, haec, atramento scripta sunt. Istum in mea noui Testamenti editione appellaui n. hunc i. De vtroque exposui ad epistolam Pauli ad Thessalonicenses p. 202. 203. Specimina litterarum aere expressa exhibui ad euangelium Ioannis illius editionis. Codex B. praestantior est altero, a scriba diligentiori ac fideliori scriptus. Nam alter scriba saepius aberrauit et in scholiis ad Ioannem multa vel per pigritiam, vel per fraudem praetermisit. In vtroque Codice, sicuti in Parisinis et Hentenii, multa scholia ab iisdem scribis scripta sunt in margine, de quo in locis singulis lectores monui. Videntur autem ista scholia auctore Euthymio ipso, post eius repetitam lectionem, adiecta

adiecta esse, per eosdem scribas. Id satis fit probabile cum ex aliis locis, tum ex scholio ad Luc. 9, 55. Adhuc enim in Codicibus desunt omnia ab καὶ εἶπεν· οὐκ ad ἀλλὰ σῶσαι. Haec enim primo Euthymius auctoritate Chrysostomi excluserat: in repetita autem lectione, vt satis docet scholium ad istum locum, eiusdem auctoritate addiderat. Forte hunc laborem etiam, sicuti Panopliam, iubente Alexio Comneno suscepit, ac plures scribas imperatoriis impensis conductos habuit. Sed id deinde recentiores etiam scribae imitati sunt, vt ex Hentenio discitur. Nam Hentenii Codex, etsi satis bonus, iudice etiam Simonio, haberi debet, tamen sine vllo dubio meis fuit recentior. Etenim Hentenius ipse conqueritur de multis ac difficilibus siglis, quae paucae et notae sunt in meis. Praeterea Hentenii appendices etiam habet ex Theophylacto et aliorum scholiis, quae in neutro meorum comparent. Nihilo minus tamen multis in locis versione Hentenii pro Codice vti potui. Eam igitur hac etiam de caussa intactam reliqui: adieci tamen partim in animaduersionibus, partim in fine operis non nullas correctiones. Sex autem Codices Graeci commentariorum Euthymii in euangelia mihi adhuc innotuerunt. Duo Mosquenses, Hentenii, duo Parisini regii num. 2393. et 2401. et[b]) Baroccianus. In nullo horum Codicum nomen auctoris, nisi forte in Barocciano, quem Millius tractauit, reperitur, de quo tamen valde dubito. Parisinus 2401. a manu

b) Millius in sua N. Test. editione, ante capita Eusebii euangelii Matthaei, duo loca commentarii Euthymii Zigabeni in Matthaeum notat, quae leguntur in hac editione p. 13. et 15. Ea autem reperiri tradit in Codice Bodleiano. Cum vero in prolegomenis nullam mentionem fecerit Bodleiani Codicis Euthymii, suspicio suboritur, Millium pro Bodleiano voluisse scribere Barocciano.

recentiori adscriptum habet nomen Nicetae Serrarum, qui vulgo Heracleensis appellatur. Alter Parisinus, vt arbitror, recentior, tribuit Theophylacto, quem appellat, τὸν ἱερώτατον βουλγαρίας, nimirum ἀρχιεπίσκοπον. Meus B. loco indicis habet spatium vacuum, ideo fortasse, vt postea a pictore auro, aliisue coloribus adderetur atque ornaretur. Indicem Codicis A. expressi p. 10. Hentenius nullum videtur reperisse, vt ex eius praefatione et interpretatione p. 9. colligi potest. In eo autem vehementer errat Richardus Simonius, quod litera ἀμ. pro ἀμμώνιος accepit. Nam Ammonii nomen, quod frequens est in catenis Graecis, in Codicibus quidem Mosquensibus nunquam inueni vno μ. scriptum, etsi figla essent. Ἀμ. ergo, quod etiam in meo A. reperitur, notat ἀμμήν. Ex his apparet, ignotum esse nomen auctoris horum commentariorum. Vnde ergo cognoscitur, fuisse Euthymium? Scilicet ex eiusdem commentario in Psalmos, quem Hentenius, Montefalconius, nosque ipsi tractauimus. Quomodo autem? Primo quidem, nec ouum ouo ita est simile, vt cum Hentenio loquar, vti similes sunt hi commentarii commentariis in Psalmos. Secundo, in scholiis ad Psalmos frequenter huius commentarii fit mentio, ita, vt quorum ibi fiat mentio, ea hic reperiantur. Tertio, commentarius in Psalmos nomen Euthymii additum habet, etsi non in omnibus Codicibus. Codices commentariorum in Psalmos, qui vulgo Euthymio tribuuntur, in Mosquensibus bibliothecis inueni duos. Accedit tertius illis valde similis. De his infra monui. Sed ex his nihil efficitur, quod auctoris nomine carent. Veruntamen de Philippo Saulo, qui primus Latine edidit commentarios in Psalmos, eosque Euthymio tribuit, probabile videtur, eum Euthymii nomen reperisse in vno aut pluribus Codicibus. Accedit fides et auctoritas Montefalconii, qui ita repe-

rit

rit in Codicibus Coislinianis. Ita enim habet in bibl. Coislin. p. 178. Euthymii Zygadeni (sic) Commentarii in Psalmos. Adde eundem p. 58. Zygabenus appellatur ibidem p. 200. et 425. Hentenius eum Zigabonum appellat. Quibus nomina plura recentiorum Graecorum nota sunt, ii norunt, etymologiam illorum nominum valde esse impeditam. In hoc nomine autem Y. oriri potuit ex ζυγός· H. ex βαίνω· Δ. ex δέω. Vnde I. venerit, nemo facile hariolabitur. Praeter Codices commentariorum Euthymii in Psalmos, Mosquae inueni etiam Codices eiusdem Panopliae. De his paullo inferius dixi. Anna Comnena lib. XV. p. 490. edit. Paris. 1651. et Leo Allatius de consensu vtriusque ecclesiae pag. 638. ex tunc temporis libro inedito ita habent: παραπέμπω τοὺς βουλομένους τὴν ὅλην αἵρεσιν τῶν Βογομίλων διαγνῶναι εἰς τὸ οὕτω καλούμενον βιβλίον, δογματικὴν πανοπλίαν, ἐξ ἐπιταγῆς τοῦμοῦ πατρὸς συντεθεῖσαν. καὶ γάρ μοναχόν τινα ΖΥΓΑΔΗΝΟ'Ν καλούμενον, γνῶσιν μὲν τῇ θεσπρίνῃ καὶ πρὸς μητρὸς ἐμῇ μάμμῃ, καὶ πᾶσι τοῖς τοῦ ἱερατικοῦ κατακόσμου, γραμματικῆς δὲ εἰς ἄκρον ἑλληνικότα καὶ ῥητορικῆς οὐκ ἀμελέτητον ὄντα, καὶ τὸ δόγμα ὡς οὐκ ἄλλος τις ἐπισάμενον. τοῦτον ὁ αὐτοκράτωρ μεταπεμψάμενος ἐπέταξεν ἁπάσας τὰς αἱρέσεις ἐκθέσθαι, ἑκάστην ἰδίᾳ, καὶ ἐφ' ἑκάστῃ [ἑκάστῳ edit. Paris. quod ipsum quoque ferri potest.] τὰς τῶν ἁγίων πατέρων ἀνατροπὰς ἐγγράψασθαι. — ταύτην τὴν βίβλον δογματικὴν πανοπλίαν ὁ αὐτοκράτωρ ὠνόμασεν. ΖΥΓΑΔΗΝΟ'Ν ergo habet editio Parisina, Allatius ex Codice, nec Montefalconius in bibl. Coislin. p. 559. ex suo Codice hoc loco notauit dissensum. Panoplia Euthymii primum edita est Latine ex versione Petri Franciſci Zini Veronenſis Venet. 1555. a quo haud dubie ex Codicis indice vocatur Zigabenus. Graece primum apparuit Tergo-

byſti 1710 qua editione vſi ſumus Moſquae. Hic appellatur ζυγαδηνός. Dicam de Codicibus Moſquenſibus huius panopliae. Antiquiſſimus eſt membranaceus Sec. XII. bibliothecae typographei ſynodalis in fol. num. X. qui in hoc nomine non differt ab editione Torgobyſtana. Secundus eiusdem bibliothecae in fol. num. XV. B. in charta bombycina habet Ζυγαβηνός. Tertius chartaceus Sec. XV. bibliothecae Sanctiſſimae Synodi in fol. num. L. Zygadeni exhibet. Quartus eiusdem bibliothecae Sec. XIV. in charta bombycina in quarto num. CCCLXIX. primo folio caret. Etſi igitur ſatis probabile eſt, hunc commentarium ſcriptum eſſe ab Euthymio: tamen dubium eſt, vtrum Zygadenus, an Zigadenus, an Zigabenus dictus ſit. Plerisque, vt arbitror, ex his, quae diximus, probabitur Zygadenus, quod mihi etiam interim, donec plures Codices conſulantur, placet. Vt autem lectores ſcirent, quae ſcholia in marginibus legerentur, Hentenius in principio eorum, in verſione Latina, adſcripſerat ſignum crucis, quod nos retinuimus. Quae in nullo meorum leguntur, duplici cruce ſignaui in contextu Graeco. Eodem modo notaui etiam in verſione Latina ea, quae apud Hentenium non reperiuntur. Illud etiam monendum duxi, quod in vtroque Codice, folio 3. in codice quidem a. ſub imagine Chryſoſtomi, in b. poſt indices capitum quatuor euangeliorum, hi verſus leguntur:

Πολλῶν πόνων ἔρανος ἠκριβωμένος·
Οὐδὲν περιττὸν, οὐδὲν λεῖπον ἐνθάδε·
Τὰ πάντα δ', ὡς χρὴ, καὶ καλῶς ἐσκευμένα·
Καί τι πλέον φέροντα, τολμήσας λέγω·
Χάρις δὲ πᾶσα τῷ σοφῷ χρυσοστόμῳ.

Hos verſus Macarius Chryſocephalus, ſcriptor recentior, ita in ſuos vſus conuertit, vt conſtat ex Fabricii bibl. Gr. T. VII. p. 772.

Πολ-

Πολλῶν πόνων ἔρανος ἠκριβωμένος,
Τὰ πάντα δ', ὡς χρή, καὶ καλῶς ἐσκεμμένα,
Οὐδὲν περιττὸν, οὐδὲ λεῖπον ἐνθάδε,
Μακάριος συνῆψε φιλαδελφείας.

Credo autem, Io. Chriſtophorum Wolfium, in Codice Barocciano hos verſus ita ſcriptos reperiſſe:

Πολλῶν — ἠκριβωμένος· Οὐδὲν — ἐνθάδε,
Τὰ πάντα — ἐσκεμμένα. Μακάριος — φιλαδελφείας.

Ipſe autem, vt videtur, ordinem mutauit. Non autem mirabile eſt, Graecum hominem alius verſus pro ſuis vſum eſſe. Quos enim ego ex Moſquenſi Codice euangeliorum a. ad epiſtolam Pauli ad Theſſalonicenſes p. 241. edidi, eosdem ex alio Codice ediderat Leo Allatius de libris eccl. apud Fabric. bibl. Gr. Vol. V. p. 28. cum exigua varietate.

Quoniam autem idoneam hic nacti ſumus occaſionem de Euthymio diſſerendi, primo hic addidimus ſupplementa quaedam ad editionem Panopliae Tergobyſtanam: deinde adiecimus vnius Pſalmi ex Codd. ſcholia; ac denique de aliis Euthymiis monuimus, quorum fit mentio in Codicibus Moſquenſibus.

I. De Codicibus Moſquenſibus

Panopliae Dogmaticae Euthymii.

De Codice I. ſeu Typographei ſynodalis X. in fol.

Incipit Codex a verſibus, ἡ βίβλος αὕτη τοῦ κρατίστου δεσπότου vſque ad ἀπτοήτως ἐξίτω. Hi verſus leguntur in edit. Tergobyſt. p. 7. 8. ibique

Euthymio tribuunfur. Hic vero in Codice in margine a manu prima legitur τοῦ παμφίλου, de quo infra monetur.

Poſt iſta legitur πρόγραμμα βίβλου — ἡμφιεσμένους. Vide edit. p. 8. Hi verſus in Codice tribuuntur Euthymio Monacho.

Deinceps, vt in edito, legitur, ὡς ἠυδόκησεν — πιπτέτω φθόνος, quae eidem Euthymio tribuuntur.

Poſt iſta in Cod. fol. 3. et 4. legitur index libri, quem hic reddidi.

Τῶν δύο βιβλίων τῆς δογματικῆς πανοπλίας τὸ πρῶτον.[c])

Τίτλοι τοῦ πρώτου βιβλίου ἕνδεκα.

Προοίμιον: κατὰ ἐπικουρείων: ἔτι κατὰ τῶν αὐτῶν: ἔτι κατὰ τῶν αὐτῶν: κατὰ τῶν ἄλλων ἑλλήνων: ἔτι κατὰ τῶν αὐτῶν: ἔτι κατὰ τῶν αὐτῶν: ἔτι κατὰ τῶν αὐτῶν.

Τίτλος πρῶτος· συλλογιστικὴ ἀπόδειξις, ὅτι εἰς ἐστὶ θεὸς. καὶ ὅτι καὶ λόγον ἔχει ὁμοούσιον αὐτῷ, καὶ πνεῦμα ὁμοίως, ἅπερ εἰσὶν ὁ υἱὸς καὶ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον.

Τίτ. β. περὶ πατρὸς καὶ υἱοῦ καὶ ἁγίου πνεύματος, διακεκριμένη ἅμα καὶ ἡνωμένη θεολογία.

Τίτ. γ. περὶ θεοῦ κοινῶς, ἤτοι περὶ θεότητος. δῆλον δὲ, ὅτι ὁ θεὸν εἰπὼν, ἢ θεότητα, ἢ τὸ θεῖον, ἁπλῶς καὶ ἀπροσδιορίστως, τὰς τρεῖς ὑποστάσεις τῆς μιᾶς θεότητος ἐνέφηνε, τῇ μιᾷ τούτων προσηγορίᾳ.

Τίτ. δ. περὶ τοῦ ἀκατάληπτον εἶναι τὴν θείαν φύσιν.

Τίτ. ε. περὶ θεωνυμίας.

Τίτ. ς.

c) Duo ergo huiusmodi volumina fuerunt. Sed alterum deeſt.

Τίτ. ς. περὶ τῆς θείας δημιουργίας.
Τίτ. ζ. περὶ τῆς θείας ἐνανθρωπήσεως.
Τίτ. η. κατὰ ἑβραίων.
Τίτ. θ. κατὰ σίμωνος τοῦ σαμαρέως, κατὰ μαρκίωνος τοῦ ποντικοῦ, καὶ τοῦ πέρσου μάνεντος, καὶ τῶν μανιχαίων.
Τίτ. ι. κατὰ σαβελλιανῶν.
Τίτ. ια. κατὰ ἀρειανῶν τε καὶ εὐνομιανῶν.

Post hunc indicem leguntur versus Anonymi, quos, quia in edito non leguntur, hic adscripsi.

Πάλαι βασιλεὺς τῶν σοφῶν συνθεὶς λόγους,
Τῶν τῆς παλαιᾶς καὶ νέας μυσταγωγίαν,
Ἥδρασεν, ἐξήριζε τοὺς κλονουμένους,
Ἐπεξέμισε τὰ σίφη τῶν φληνάφων,
Τῶν ὡς ἀληθῶς ὑποφητῶν βελίαρ,
Λόγους προτείνων ἐκ θεογράφων βίβλων,
Καὶ συμπεραίνων ἀσφάλειαν δογμάτων.
Καὶ νῦν βασιλεὺς εὐσεβὴς, οὐ συγγραφῶν,
Μᾶλλον δὲ συγγράφουσιν οὐ κεχρημένος,
Ἀλλ' αὐτὸς αὐχῶν καρδίας ἐν πυξίδι,
Λόγους ἀκριβεῖς τῶν σοφῶν θεηγόρων,
Ὡς καὶ πᾶν ἄλλο τῶν ἀγαθῶν, πλουσίως
Ψυχῆς τε πλαξὶ καὶ φρενῶν κεύθει βαθεῖ,
Καὶ τοῖς συνοῦσι καθεκάστην ἐκφέρων,
Καὶ διὰ τούτων τοὺς μακρὰν, τοὺς ἐγγύθεν,
Ὀρθὰ φρονεῖν τε μυσταγωγῶν καὶ λέγειν,
Ἕν χεῖλος ἀνέδειξε τοὺς ἑνοῦ φύλου,
Θεὶς δόγμα πᾶν ἔκφυλον ὡς πορρωτάτω,
Καὶ δόξαν εἰσφρήσασαν ἐξ ἀλλοθρόων.
Ἐκεῖνον, ὅσις, ἡ γραφὴ δείκνυσί σοι,
Καὶ τοῦτον, ὅσις, ἐξ ἐμῶν λόγων μάθε,
Παλαιολόγος ἀνδρόνικος d) αὐτάναξ,

Ὃν

d) Andronicum I. intelligit. Memoratur etiam Andronici II. filius Michaël. Fuerunt, qui opinarentur, Euthy-

[a]Ου γνῶσις ἀσύγκριτος εἰς τὰ πρακτέα,
[b]Ου γλῶττα θαυμάσιος εἰς τὰ λεκτέα,
[c]Ον ἀγλαίζει τῶν τρόπων ἡ χρηστότης,
[d]Ον ἀρεταὶ κοσμοῦσιν ὑπὲρ τὸ σέβος,
[e]Ος, συνελὼν εἰπεῖν, καλῶν ἕξις,
Καὶ τῶν χαρίτων εὐπρεπὴς συνοικία.
[f]Ἀλλὰ φυλάττοι τοῦτον εἰς μακροὺς χρόνους
[g]Ὁ τῶν ἀγαθῶν παροχεύς τε καὶ φύλαξ,
Καὶ συμφυλάττοι τὸν πεφιλημένον γόνον,
Τὸν μιχαὴλ, ἔρεισμα τῆς σκηπτουχίας,
Τὴν τῆς ἁπάσης καλλονὴν κραταρχίας,
Τὴν λαμπρὰν ὄντως ἐλπίδα ῥωμαΐδος,
[h]Ὃς δόξα πατρὸς, στολμῶν ὡς που γεάφει,
Οὗ δόξα πατὴρ ἀγαθὸν πλουτῶν ἅπαν.
[i]Ἐπὰν μεταστὴσῃ δὲ τούσδε τοῦ βίου,
Τὴν βασιλείαν οὐρανῶν δάφ λάχος,
Καὶ συναριθμήσειε ἁγίων σέβει.

Post ista fol. 5. pag. 2. in Codice exhibentur pictae imagines variorum Patrum in fundo aureo cum inscriptione Pamphili, cuius nomen in margine legitur. Ista autem et reliquae inscriptiones, de quibus mox dico, scriptae sunt minio et litteris quadratis.

Sanctorum imagines ita deinceps sequuntur. Extremus ad manum sinistram stat Damascenus, post quem continuo stant Maximus, Chrysostomus, Cyrillus, Gregorius Theologus, Gregorius Nyssenus, Basilius, Athanasius, et extremus in margine ad manum dextram Dionysius; qui quasi dux est, proximusque Alexio Imperatori, qui in pagina sequenti pictus est.

Epigramma ita se habet. Sermo spectat ad Imperatorem.

[a]Εν

[a] Euthymium aequalem fuisse Andronico iuniori. Vide Fabric. bibl. Graec. Vol. VII. p. 475. 476.

Ἐυ σοι γένοιτο τῆς σοφῆς εὐβουλίας,
Πολλὴ χάρις σοι πρὸς θεοῦ τεθηφόρε,
Ἀνθ' ὧν συνῆξας ὧδε τοὺς ἡμῶν λόγους,
Ἐκεῖ συναχθῆς παγγενῆ σεσωσμένος.

Post ista fol. 6. p. 1. est imago Christi et Alexii Comneni cum hoc titulo.

Ὑμεῖς μὲν ἐσπείρατε, σεπτοὶ πατέρες,
Ἐγὼ δὲ συνέλεξα τοὺς ὑμῶν κόπους,
Ἁμ' ἐκδυσωπῶν καὶ τὸ φῶς ὑμῶν ἔχειν,
Ὡς συγκομιθῶ πρὸς μονὰς οὐρανίους.

Fol. 6. p. 2. exhibetur Alexius stans ante Christum sedentem in solio. Inscriptio haec est:

Πολλοὶ βασιλεῖς εἰργάσαντο δυνάμεις,
Σὺ δὲ ὑπερῆρας πάντας ἔργῳ καὶ λόγῳ.
Ἡ παγκρατής μου δεξιά σε κρατύνει,
Ἔκτεινε, c) βασιλεῦ, ζῶν αἰωνίως.

Post ista fol. 7. legitur προοίμιον. Καὶ πάντα μὲν τὰ κατορθώματα usque ad καταρτίσωμεν τὸ ἡμέτερον, ubi primus titulus incipit. Vide edit. pag. 9.

Iam, quae deinceps leguntur in Codice, quaeque cum edito conueniunt, silentio praetermisi, notatis tantum iis, in quibus est dissimilitudo Codicis et editionis Graecae.

Fol. γ. pag. 1. col. b. editionis, inter, ἀλλὰ καὶ κύριος τὸ πνεῦμά ἐστιν et ἐπὶ τῆς ἁγίας τριάδος, addit Codex duo loca, quae desunt etiam in Codice eiusdem bibliothecae num. XV. b. de quo mox exposui.

Primus locus est Athanasii, quem hic subieci. Indicem habet: Ἔτι περὶ πατρὸς καὶ υἱοῦ καὶ ἁγίου πνεύματος, διακεκριμένη ἅμα καὶ ἡνωμένη θεολογία τοῦ

c) Intell. τὸν βίον.

τοῦ μεγάλου ἀθανασίου. καὶ ὅτι ἃ λέγουσιν αἱ θεῖαι γραφαὶ περὶ τοῦ πατρὸς, ταῦτά φασι πάλιν καὶ περὶ τοῦ υἱοῦ καὶ περὶ τοῦ ἁγίου πνεύματος, δεικνύουσαι μίαν τὴν ἐν τοῖς τρισὶ θεότητα.

Ἅπερ εἶπεν ὁ πατὴρ ἐν τῷ ἡσαΐᾳ, ταῦτα ὁ ἰωάννης λέγει, ὅτι ὁ υἱὸς εἶπεν· ἐν δὲ ταῖς πράξεσιν ὁ παῦλός φησιν, ὅτι τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον εἶπε. τί δὲ γέγραπται ἐν τῷ ἡσαΐᾳ; εἶδον *f*) τὸν κύριον σαβαὼθ καθήμενον ἐπὶ θρόνου ὑψηλοῦ καὶ ἐπηρμένου, καὶ πλήρης ὁ οἶκος τῆς δόξης αὐτοῦ, καὶ σεραφὶμ εἱστήκεισαν κύκλῳ αὐτοῦ, ἓξ πτέρυγες τῷ ἑνὶ, καὶ ἓξ πτέρυγες τῷ ἑνί. καὶ ταῖς μὲν δυσὶ πτέρυξιν ἐκάλυπτον τὰ πρόσωπα αὐτῶν, ταῖς δὲ δυσὶ τοὺς πόδας, καὶ ταῖς δυσὶν ἐπέταντο. καὶ ἐκέκραγον ἕτερος πρὸς τὸν ἕτερον· ἅγιος, ἅγιος, ἅγιος κύριος σαβαὼθ, πλήρης πᾶσα ἡ γῆ τῆς δόξης αὐτοῦ. καὶ μετ' ὀλίγα ὁ αὐτός· ἤκουσα *g*) τῆς φωνῆς κυρίου λέγοντος· τίνα ἀποστείλω, καὶ τίς πορεύσεται πρὸς τὸν λαὸν τοῦτον; καὶ εἶπα· ἰδοὺ ἐγὼ, ἀπόστειλόν με. καὶ εἶπέ μοι· πορεύθητι πρὸς τὸν λαὸν, καὶ εἰπὸν αὐτῷ· ἀκοῇ ἀκούσετε, καὶ οὐ μὴ συνῆτε, καὶ βλέποντες βλέψετε, καὶ οὐ μὴ ἴδητε. ἐπαχύνθη γὰρ ἡ καρδία τοῦ λαοῦ τούτου, καὶ τοῖς ὠσὶ βαρέως ἤκουσαν, καὶ τοὺς ὀφθαλμοὺς αὐτῶν ἐκάμμυσαν, μήποτε ἴδωσι τοῖς ὀφθαλμοῖς αὐτῶν, καὶ τῇ καρδίᾳ συνῶσι, καὶ ἐπιστρέψωσι, καὶ ἰάσωμαι αὐτούς. ὁ δὲ εὐαγγελιστὴς ἰωάννης λέγει· διὰ τοῦτο *h*) οὐκ ἠδύναντο οἱ ἰουδαῖοι πιστεύειν εἰς τὸν ἰησοῦν,

f) Ies. 6, 1. 2. 3. *g*) Ies. 6, 8. 9. 10.

h) Io. 12, 39. 40. 41. Quis ſanae mentis homo ex Athanaſio Alexandrino corriget contextum Ioannis? Nemo, opinor, niſi fortaſſe Alexandrinae, vt vocant, recenſionis fautores. Sed Viri Docti, quibus ignota eſt ſedes nouorum Criticorum Alexandrino-Occidentalis, in latebris quibusdam Germaniae, non ſine cauſſa mirabuntur, cur toties et hic et alibi contra Alexandrino-Occidentaliſtas diſputauerim.

ἰησοῦν, διότι εἶπεν ἡσαΐας περὶ αὐτῶν· τετύφλωται αὐτῶν οἱ ὀφθαλμοὶ, καὶ πεπώρωται αὐτῶν ἡ καρδία, ὅπως μὴ ἴδωσι τοῖς ὀφθαλμοῖς καὶ συνῶσι τῇ καρδίᾳ, καὶ ἐπιστρέψωσι, καὶ ἰάσωμαι αὐτούς. ταῦτα δὲ εἶπεν ἡσαΐας, ὅτε εἶδε τὴν δόξαν αὐτοῦ. ὁ δὲ παῦλος τῷ ἁγίῳ πνεύματι τὴν χρησμῳδίαν ἀνέθηκε λέγων· καλῶς[i]) ἔφη τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον διὰ τοῦ προφήτου ἡσαΐου πρὸς τοὺς πατέρας ὑμῶν· ἀκοῇ ἀκούσετε, καὶ οὐ μὴ συνῆτε, καὶ βλέποντες βλέψετε, καὶ οὐ μὴ ἴδητε. ἐπαχύνθη γὰρ ἡ καρδία τοῦ λαοῦ τούτου, καὶ τὰ ἑξῆς. πάλιν δὲ, ὅτε λέγει ὁ υἱὸς περὶ τοῦ πατρὸς τῷ πέτρῳ· μακάριος[k]) εἶ, ὅτι σὰρξ καὶ αἷμα οὐκ ἀπεκάλυψέ σοι, ἀλλ' ὁ πατήρ μου ὁ ἐν τοῖς οὐρανοῖς. τὰ αὐτὰ καὶ περὶ ἑαυτοῦ λέγει· οὐδεὶς[l]) ἐπιγινώσκει τὸν πατέρα, φησὶν, εἰ μὴ ὁ υἱὸς, καὶ ᾧ ἂν βούληται ὁ υἱὸς ἀποκαλύψαι. ὁμοίως δὲ καὶ περὶ τοῦ πνεύματος ὁ παῦλος λέγει· ἡμῖν δὲ[m]) ἀπεκάλυψεν ὁ θεὸς διὰ τοῦ πνεύματος αὐτοῦ. πάλιν εἴν εἰπὼν ὁ παῦλος· πολυμερῶς[n]) καὶ πολυτρόπως πάλαι ὁ θεὸς λαλήσας τοῖς πατράσιν ἐν τοῖς προφήταις καὶ τὰ ἑξῆς· ἀλλαχοῦ λέγει, ὅτι ὁ υἱὸς λαλεῖ, τῷ εἰπεῖν· ἢ[o]) δοκιμὴν ζητεῖτε τοῦ ἐν ἐμοὶ λαλοῦντος χριστοῦ; ὁ δὲ υἱὸς τὸ πνεῦμα εἶπε λαλεῖν ἐν τοῖς ἀποστόλοις. ὅτε δέ, φησι, παραδώσου-

i) Act. 28, 25. 26. 27. Forte etiam hic Alexandrina recenſio praeferenda?

k) Matth. 16, 17. Ergo hic quoque multa apud Matthaeum conſtituenda ex recenſione Alexandrina, ſiue Occidentali. Eſt enim eadem, quod per inductionem doceri poteſt. Scilicet quod ſeruum pecus Latinorum leuitatem Graecorum temere ſecutum eſt.

l) Matth. 11, 27.

m) 1 Cor. 2, 10. Ecce, vt Codex Boernerianus, hoc eſt, recenſio Occidentalis, conſpiret cum Alexandrino Athanaſio!

n) Hebr. 1, 1.

o) 2 Cor. 13, 3.

σουσιν p) ὑμᾶς, μὴ μεριμνήσητε, πῶς ἢ τί λαλήσετε. δοθήσεται γὰρ ὑμῖν ἐν ἐκείνῃ τῇ ὥρᾳ, τί λαλήσετε. οὐ γὰρ ὑμεῖς ἐστὲ οἱ λαλοῦντες, ἀλλὰ τὸ πνεῦμα τοῦ πατρὸς ὑμῶν τὸ λαλοῦν ἐν ὑμῖν. Καὶ περὶ μὲν τοῦ πατρὸς καὶ ἑαυτοῦ ὁ σωτὴρ εἴρηκεν· ὅτι ἐγὼ q) καὶ ὁ πατὴρ ἐλευσόμεθα καὶ μονὴν παρ' αὐτῷ ποιήσομεν, τῷ γεγονότι δηλαδὴ ναῷ τούτων καὶ ἀξίῳ τῆς ὑποδοχῆς αὐτῶν. περὶ δὲ τοῦ ἁγίου πνεύματος ἔφη παῦλος· ἢ οὐκ οἴδατε, r) ὅτι τὰ σώματα ὑμῶν ναὸς τοῦ ἐν ὑμῖν ἁγίου πνεύματός ἐστι. καὶ πάλιν· καὶ s) τὸ πνεῦμα τοῦ θεοῦ τὸ ἅγιον οἰκεῖ ἐν ὑμῖν. Καὶ ἐν μὲν τῷ εὐαγγελίῳ φησὶν ὁ σωτήρ· ὥσπερ t) ὁ πατὴρ ἐγείρει τοὺς νεκροὺς καὶ ζωοποιεῖ, οὕτω καὶ ὁ υἱὸς, οὓς θέλει. ζωοποιεῖ· πρὸς δὲ κορινθίους γράφει παῦλος· τὸ πνεῦμα u) ζωοποιεῖ. Καὶ αὖθις διδάσκει παῦλος· διαιρέσεις x) δὲ χαρισμάτων εἰσὶ, τὸ δὲ αὐτὸ πνεῦμα· καὶ διαιρέσεις διακονιῶν εἰσι, καὶ ὁ αὐτὸς κύριος· καὶ διαιρέσεις ἐνεργημάτων εἰσὶ, καὶ ὁ αὐτὸς θεός. Καὶ ὁ μὲν δαυὶδ τὸν κύριον εἶναι τὴν κληρονομίαν τῶν εὐσεβῶν λέγει. κύριος y) γάρ, φησι, μερὶς τῆς κληρονομίας μου· ὁ δ' ἱερεμίας, τὸν υἱόν· ὁ πλάσας z) γάρ, φησι, τὰ πάντα, αὐτὸς κληρονομία τῷ ἰακώβ· ὁ δὲ παῦλος, τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον· ὅτι ἀρραβὼν a) τῆς κληρονομίας ἡμῶν ἐστί. Καὶ

p) Matth. 10, 19. 20. Παραδώσουσιν habet etiam Chryſoſtomus, hoc eſt, recenſio Conſtantinopolitana. Quomodo autem Chryſoſtomus Conſtantinopoli et Athanaſius Alexandriae probaſſent hoc, niſi in ſuis Codicibus ita reperiſſent? Sine dubio ergo probandum. Ac ſi Graece loquentes non eodem modo Graece loqui potuerint, etiam contra ſuos Codices. Profecto cum larua, vt ille ait, pugnae. Sed iſta larua eſt eius ſocius — aut ipſe.

q) Io. 14, 23.
r) 1 Cor. 6, 19.
s) 1 Cor. 3, 16.
t) Io. 5, 21.
u) 2 Cor. 3, 6.
x) 1 Cor. 12, 4. 5, 6.
y) Pſ. 15, 5.
z) Ier. 10, 16.
a) Epheſ. 1, 14.

Καὶ ὁ μὲν Ἱερεμίας φησὶν, ὅτι κύριος ὡδήγησε τὸν λαὸν, εἰρηκώς· ὅτι [b]) οὐκ εἶπον, ποῦ ἐστι κύριος, ὁ ἀναγαγὼν ἡμᾶς ἐκ γῆς αἰγύπτου, ὁ καθοδηγήσας ἡμᾶς ἐν τῇ ἐρήμῳ· ὁ δὲ παῦλος, κρινθ οις γράφων, τὸν χριστὸν δείκνυσι ὁδηγὸν τοῦ πάλαι λαοῦ, Φάμενος· πιον [c]) γὰρ ἐκ πνευματικῆς ἀκολουθούσης πέτρας· ἡ δὲ πέτρα ἦν ὁ χριστός· ὁ δὲ ἡσαΐας τῷ πνεύματι τῷ ἁγίῳ τὴν ὁδηγίαν αὐτῶν ἀνέθηκεν, εἰρηκώς· ἤγαγεν αὐτοὺς [d]) διὰ τῆς ἀβύσσου, ὡς ἵππον διὶ ἐρήμου, καὶ οὐκ ἐκοπίασαν, καὶ ὡς κτήνη διὰ τοῦ πεδίου. καὶ κατέβη πνεῦμα παρὰ κυρίου, καὶ ὡδήγησεν αὐτούς. Καὶ ὁ μὲν παῦλος τὸ καλεῖν τῷ θεῷ ἀναθεὶς· ὁ θεὸς [e]) γάρ, φησιν, ὁ ἀφορίσας με ἐκ κοιλίας μητρός μου, καὶ καλέσας διὰ τῆς χάριτος αὐτοῦ· ῥωμαίοις γράφων, καὶ τῷ χριστῷ τοῦτο δίδωσιν· ἐν οἷς γάρ, φησιν, ἐστὲ [f]) καὶ ὑμεῖς, κλητοὶ ἰησοῦ χριστοῦ. ἡ δὲ βίβλος τῶν πράξεων, καὶ τῷ πνεύματι τῷ ἁγίῳ τοῦτο νέμει· ἀφορίσατέ μοι γάρ, φησι, τὸν [g]) παῦλον καὶ τὸν βαρναβᾶν εἰς τὸ ἔργον, ὃ προσκέκληκα αὐτούς. Καὶ ποτὲ μὲν οἱ προφῆται προσώπῳ τοῦ πατρὸς λαλοῦσιν, ὡς τό· ἅπαξ [h]) ὤμοσα ἐν τῷ ἁγίῳ μου, εἰ τῷ δαυὶδ ψεύσομαι, τὸ σπέρμα αὐτοῦ εἰς τὸν αἰῶνα μένει, καὶ τὰ ἑξῆς. ποτὲ δὲ, προσώπῳ τοῦ υἱοῦ, ὡς ὅταν ἡσαΐας λέγῃ· γνώσεται [i]) ὁ λαὸς ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ τὸ ὄνομά μου, ὅτι ἐγώ εἰμι, αὐτὸς ὁ λαλῶν πάρειμι· ποτὲ δὲ, ἐκ προσώπου τοῦ ἁγίου πνεύματος, ὡς ὅταν παῦλος πρὸς τιμόθεον γράφῃ· τὸ πνεῦμα [k]) ῥητῶς λέγει, ὅτι ἐν ὑστέροις καιροῖς ἀποστήσονταί τινες τῆς πίστεως· καὶ ὅταν ἄγαβος ὁ προφήτης λέγῃ· τάδε [l]) λέγει τὸ

b) Ier. 2, 6.
c) 1 Cor. 10, 4.
d) Ief. 63, 13. 14.
e) Gal. 1, 15.
f) Rom. 1, 6.
g) Act 13, 2.
h) Pf. 88, 36. 37.
i) Ief. 52, 6.
k) 1 Tim. 4, 1.
l) Act. 21, 11.

τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, καὶ τὰ ἑξῆς. Καὶ ὁ μὲν θεὸς πληροῖ τὰ πάντα· οὐχὶ[m]) τὸν οὐρανὸν γάρ, φησι, καὶ τὴν γῆν ἐγὼ πληρῶ, λέγει κύριος; περὶ δὲ τοῦ υἱοῦ γράφει παῦλος· ὁ καταβὰς[n]) αὐτός ἐστι καὶ ὁ ἀναβὰς ὑπεράνω τῶν οὐρανῶν, ἵνα πληρώσῃ τὰ πάντα. τὸ αὐτὸ δὲ καὶ περὶ τοῦ ἁγίου πνεύματός φησιν ὁ δαυὶδ· ποῦ[o]) πορευθῶ ἀπὸ τοῦ πνεύματός σου; τῷ δὲ εἰπεῖν, ποῦ πορευθῶ ἀπὸ τοῦ πνεύματός σου, ὅτι καὶ τὸ ἅγιον πνεῦμα πληροῖ τὰ πάντα, ἐδήλωσεν.

Ἔτι περὶ πατρὸς καὶ υἱοῦ καὶ ἁγίου πνεύματος, διακεκριμένη ἅμα καὶ ἡνωμένη θεολογία τοῦ μεγάλου βασιλείου. ἐκ τοῦ λόγου τοῦ περὶ πίστεως.

Διαθεραμὼν τὰ[p]) σύμπαντα ad καὶ μηδένα καιρὸν ἡμᾶς ἀπολιμπάνειν.

Fol. δ. (Sic corrigendum in editione pro ζ.) pag. 1. col. 1. verf. 9. ad verba, τῶν δὲ τὸ μὲν γέννημα, in Codice a prima manu legitur hoc fcholium: ὁ μὲν μέγας βασίλειος ἀπεδεκίμασεν ἐπὶ τοῦ υἱοῦ τὴν τοῦ γεννήματος προσηγορίαν, κατατρέχων εὐνομίου, χρησαμένου ταύτῃ ἀντὶ τῆς τοῦ υἱοῦ, λέγων· ὅτι υἱὸς μὲν διαῤῥήδην παρ' αὐτοῦ τοῦ πατρὸς ὠνομάσθη· γέννημα δὲ οὐδαμοῦ τῆς γραφῆς ἐκλήθη. προστίθησι δὲ καὶ ἄλλα πρὸς διαβολὴν τῆς τοιαύτης προσηγορίας, ὅτι καὶ, ὡς δοκοῦν ὑποκορίζεται, τοῦτο ἐκεῖνος προσίετο, εἰς ἐλάττωσιν τοῦ υἱοῦ. ὁ δὲ μέγας γρηγόριος ἐνέκρινε τοῦτο καὶ ἀπεδέξατο καθ' ἕτερον λόγον, ὅτι τε πᾶν τὸ γεννηθὲν ἐκ πατρὸς, εἰκότως ἂν λέγοιτο γέννημα τοῦ γεννήσαντος, καὶ μᾶλλον, ὅτι αὐτὴ φύσις γεννήματος, ταὐτὸν εἶναι τῷ γεγεννηκότι κατὰ τὴν φύσιν, ὡς αὐτὸς οὗτος

m) Ier. 23, 24. n) Eph. 4, 10.
o) Pf. 138, 7.
p) Vide edit. Parif. Garnerii T. II. a pag. 131. D. ad 133. E.

οὗτος ὁ θεολόγος φησίν. ἐν δὲ τοῖς συλλογισμοῖς q) καὶ ἐν ἄλλοις λόγοις ἐδέξατο καὶ τὴν τοῦ γεννήματος προσηγορίαν ὁ ἱερὸς καὶ μέγας Βασίλειος.

Fol. 2. pag. 2. col. b. verſu 18. καὶ τὸ αἰτιατόν. Hic in marg. Cod. eſt ſcholium: ἰδιοτρόπως καὶ ὑπερουσίως τὸ αἰτιατὸν ἐνταῦθα νοητέον.

Fol. ια. pag. 1. col a. verſ. 11. πνεῦμα γὰρ — χάρισμα. Haec, vt ſcholium, in marg. habet Cod.

Fol. ιβ. p. 1. col. b. verſ. 9. poſt ἀρεοπαγίτου: μετρίως, adde ex Cod. δὲ εἰσι ταῦτα παραπεφρασμένα πρὸς τὸ σαφέστερον. Τὸ θεῖον αἴτιον μὲν κ. τ. λ. Eodem modo habet Cod. XV.

Fol. ιε. p. 2. col. a. ad verba: τούτους δὲ τοὺς λόγους ὁ ἀρεοπαγίτης, habet Cod. ſcholium hoc: ὁ δὲ πλάτων καὶ οἱ περὶ αὐτὸν ἰδέας τούτους ὠνόμαζον.

Fol. κ. p. 2. c. a. verſu à fine 8. poſt verba, εἰ ἐκπεπόρευται, Codex ſcholium habet: τοῦτο περὶ τοῦ ἁγίου πνεύματος νοητέον.

Fol. λα. p. 1. c. b. ante δώσει κύριος, vbi legitur, τοῦ αὐτοῦ; pro τοῦ αὐτοῦ, quod in Cod. deletum eſt, legitur ἡσαΐου.

Fol. λϛ. ante titulum nonum legitur in Cod. hoc ſcholium: τινὲς μὲν τῶν παλαιοτάτων αἱρέσεων τὴν μίαν ἀρνησάμεναι τῶν ὅλων ἀρχὴν, ἀρχὰς ἑτέρας διαφόρους ὑπέθεντο, δοκήσει τε ἐνανθρωπῆσαι τὸν χριστὸν ἐδογμάτισαν, ὧν τῆς ἀσεβείας ἡρξατο μὲν σίμων ὁ μάγος· ἔσχατος δὲ προέξη τούτης μάνης ὁ πέρσης, ὁ τῶν μανιχαίων καθηγητής. τινὲς δὲ τἀναντία μᾶλλον ἐπρέσβευσαν, μίαν μὲν ἀρχὴν τῶν ὅλων ὁμολογοῦντες, ψιλὸν δὲ ἄνθρωπον τὸν χριστὸν κηρύττοντες, ὧν τῆς λύσσης ἐβίων μὲν ἀρχηγὸς ἐχρημάτισε· τελευταῖοι δὲ διδάσκαλοι τούτης

q) Videtur eum intelligere librum, de quo agit Fabr. Bibl. Gr. Vol. VIII. p. 89. num. XX.

γεγόνασι μάρκελλος καὶ Φωτεινός. χρὴ δὲ γινώσκειν, ὡς ἕκαστος τῶν κατὰ διαδοχὰς προϊσταμένων ἠυξησε τὴν αἵρεσιν, προσεπινοῶν καινοτέρας ἀσεβείας, καὶ τὰ μὲν ἐπλάτυνε, τὰ δὲ ὑπήλλαξε, τινὰ δὲ καὶ παρητήσατο.

Fol. λϑ. p. 1. c. 1. ad verba, οἱ δὲ τῆς τῶν δοκιτῶν φάλαγγος, legitur scholium in Cod. δοκῖται καὶ Φαντασιασταὶ, οἱ δοκήσει καὶ Φαντασίᾳ γεγονέναι λέγοντες τὴν θείαν ἐνανθρώπησιν. ἑπόμενοι εἰσι καὶ οἱ ἀνωτέρω ἐν ἀρχῇ τοῦ παρόντος τίτλου μνημονευθέντες. Idem scholium legitur in Cod. XV. post finem capitis, verba, σωτηρίας ἐλπὶς, in textu.

Desinit Codex in verbis, καὶ τῆς γνώσεως ἀπόκρυφοι, in fine tituli XI. Fol. πζ. p. 2. col. 2.

In vltimo folio est nota scribae: χειρῶν πόνημα παμφίλου γεωργίου.

De Codice 2. seu bibliothecae eiusdem XV. b.

In hoc Codice multa omissa sunt, quae leguntur in editione, multa item addita, quae curiosius tractanda sunt a futuro editore. Est autem hic Codex ideo notabilis, quod tres titulos habet, qui in plerisque Codicibus Graecis desunt. Nimirum titulum XIX. titulum XX. et titulum XXVIII. Horum vltimus est κατὰ σαρακηνῶν, qui separatim r) iam est editus. Titulum autem XIX. et XX. hic adscripsimus.

Τίτλος ιϑ.

Κατὰ ἀγνοϊτῶν, λεγόντων ἀγνοεῖν τὸν υἱὸν καὶ Θεὸν τὴν ἡμέραν καὶ ὥραν τῆς παγκοσμίου συντελείας, ὡς ἐλάττω τοῦ πατρός. Τοῦ μεγάλου βασιλείου.

Ἐ.

r) Vide Fabr. Bibl. Graec. Vol. VII. p. 464.

Εἰ τὴν γνῶσιν πάντων, ὧν ὁ πατὴρ ἔχει, ὁ υἱὸς οὐκ ἔχει, ἐψεύσατο εἰπών· πάντα,[s] ὅσα ἔχει ὁ πατὴρ, ἐμά ἐστι. καί· καθὼς[t] ὁ πατὴρ γινώσκει με, κἀγὼ γινώσκω αὐτόν. εἰ δὲ ἕτερον τὸ τὸν πατέρα εἰδέναι, καὶ ἕτερον τὸ τὰ τοῦ πατρὸς, μεῖζον δὲ τὸ εἰδέναι τὸν πατέρα, καθόσον ἕκαστος αὐτὸς τῶν ἑαυτοῦ μείζων, τὸ μεῖζον εἰδὼς· οὐδεὶς[v] γάρ, φησιν, οἶδε τὸν πατέρα, εἰ μὴ ὁ υἱός· τὸ ἔλαττον οὐκ ἤδει, ὅπερ ἀδύνατον. διὰ τὸ μὴ συμφέρειν οὖν τοῖς ἀνθρώποις ἀκοῦσαι τὸν καιρὸν τῆς κρίσεως, παρεσιώπησεν. ἡ μὲν γὰρ εἰσαεὶ προσδοκία θερμοτέρους περὶ τὴν εὐσέβειαν ἀπεργάζεται· ἡ δὲ τοῦ πολὺν τὸν μεταξὺ χρόνον ἔσεσθαι γνῶσις, ὀλιγωροτέρους ἂν ἐποίησεν, ἐλπίδι τοῦ καὶ ὕστερον μεταβαλομένους δυνηθῆναι σωθῆναι. ἐπεὶ, πῶς ὁ πάντα μέχρι τῆς ὥρας ἐκείνης εἰδὼς, οὐχὶ κἀκείνην τὴν ὥραν ἤδει; μάτην δὲ καὶ ὁ παῦλος ἔλεγεν· ἐν ᾧ[x] εἰσὶ πάντες οἱ θησαυροὶ τῆς σοφίας καὶ γνώσεως ἀπόκρυφοι. ὥστε τῇ Φύσει τῆς ἀνθρωπότητος αὐτοῦ τὴν τοιαύτην ἄγνοιαν λογιστέον.

Τοῦ μεγάλου γρηγορίου τοῦ Θεολόγου. ἐκ τοῦ περὶ υἱοῦ δευτέρου λόγου.

Δεκατόν ἐστιν[y] αὐτοῖς ἡ ἄγνοια ad πλὴν τῆς πρώτης Φύσεως.

Τοῦ ἁγίου κυρίλλου.

Εἰ γὰρ τὰ ἐσόμενα πάντα πρὸ τῆς ἡμέρας καὶ ὥρας ἐκείνης διηγεῖται σαφῶς, καί φησιν, ἔσαι μὲν τόδε, συμβήσεται δὲ ἐκεῖνο, εἶτα τὸ τέλος, δῆλον ὅτι ὁ τὰ πρὸ αὐτῆς εἰδὼς καὶ ταύτην ἐπίσταται. μετὰ γὰρ τὰ εἰρημένα ὑπ' αὐτοῦ τίθησιν, ὅτι τέλος

s) Ioh. 16, 15. t) Ioh. 10, 15.

v) Nescio, an haec αὐτολεξεὶ legantur in N. T. etsi sententia in eo reperiatur.

x) Colass. 2, 3.

y) Vide Tom. I. p. 587. E. ad p. 588. C.

ἐστί. τέλος δὲ, τί ἂν ἕτερον εἴη, ἢ πάντως ἡ ἐσχάτη ἡμέρα, ἣν ἀγνοεῖν ἔφησεν οἰκονομικῶς, ἀποσώζων πάλιν τῇ ἀνθρωποτητι τὴν αὐτῇ πρέπουσαν τάξιν. ἀνθρωποτητος γὰρ ἴδιον, τὸ μὴ εἰδέναι τὰ μέλλοντα.

Κατὰ τὸν ὅρον καὶ λόγον τῆς ἀνθρωπίνης Φύσεως ἠγνόει τὴν ἡμέραν καὶ ὥραν ἐκείνην ὁ σωτὴρ, καθὸ ἡ τοῦ χριστοῦ ἀνθρωποτης, κατὰ μὲν τὴν ἑαυτῆς Φύσιν ἠγνόει τὴν ἡμέραν καὶ ὥραν τοῦ τέλους· κατὰ δὲ τὸν λόγον τῆς πρὸς τὴν θεότητα αὐτοῦ καθ' ὑπόστασιν ἑνώσεως καὶ ὑποστατικῆς ταυτότητος κατεπλούτει μετὰ τῶν ἄλλων θείων πλεονεκτημάτων καὶ τὴν γνῶσιν τῶν ἐσομένων.

Ἰσέον, ὅτι τὰ προρρηθέντα κεφάλαια τοῖς ἁγίοις πατράσι κατὰ τῶν ἀρειανῶν τε καὶ εὐνομιανῶν ἐπονήθησαν. ἡ δὲ τῶν ἀγνοϊτῶν αἵρεσις ὕστερον συνέστη, καὶ καθ' ἑαυτὴν ἐγένετο παρασυναγωγὴ, τὸν μονοφυσίτην θεμίστιον ἀρχηγὸν ἔχουσα καὶ διδάσκαλον.

Τίτλος κ.

Κατὰ Ὠριγένους,

Ἀσώματον πρὸ τῆς παραβάσεως κτισθῆναι τὸν πρωτόπλαστον δογματίσαντος, μετὰ δὲ τὴν ἔκπτωσιν τοὺς δερματίνους αὐτῷ περιτεθῆναι χιτῶνας, ἤτοι τὴν σάρκα· προϋπάρχειν τε τὴν ψυχὴν τοῦ σώματος, καὶ τὴν αὐτὴν ψυχὴν πολλὰ σώματα μετενδύεσθαι· καὶ τέλος ἔχειν τὰς μετὰ τὴν κοινὴν ἀνάστασιν κολάσεις· καὶ τοὺς δαίμονας ἀποκατασῆναι πάλιν εἰς τὴν προτέραν τάξιν· καὶ τοὺς ἁμαρτωλοὺς ἀνθρώπους δικαιωθῆναι· καὶ μὴ ἀνίστασθαι τὰ σώματα τῶν ἀποθνησκόντων· καὶ παυθῆναί ποτε τὴν τοῦ χριστοῦ βασιλείαν· καὶ ἄλλα τινὰ ληρήσαντος.

Ἐι

Εἰ ἀσώματος ἦν πρὸ τῆς παραβάσεως ὁ πρωτόπλαστος, πῶς ἔλεγεν, ἰδοὺ τὴν γυναῖκα προσαχθεῖσαν αὐτῷ· τοῦτό μου [z]) ὀστοῦν ἐκ τῶν ὀστῶν μου, καὶ σὰρξ ἐκ τῆς σαρκός μου. ἰδοὺ γὰρ, σαφῶς πρὸ τῆς παραβάσεως καὶ ὀστᾶ καὶ σάρκα φαίνεται κεκτημένος. Τοῦτο οὖν καὶ ὁ θεολόγος [a]) γρηγόριος εἰδὼς, καὶ τοὺς δερματίνους, φησὶν, ἀμφιέννυται χιτῶνας, τὴν παχυτέραν ΙΣΩΣ σάρκα, καὶ θνητὴν, καὶ ἀντίτυπον. διδάσκων, ὡς εἶχε μὲν καὶ πρότερον σάρκα, λεπτοτέραν δὲ καὶ μέσην ἀθανασίας καὶ θνητότητος, καὶ μαλακωτέραν· ἐκόλασε δὲ τὸν λόγον διὰ τοῦ ΙΣΩΣ.

Εἰ τῶν πρός τι ψυχὴ καὶ σῶμα· ψυχὴ γὰρ, σώματός ἐστι ψυχὴ, καὶ σῶμα, ψυχῆς ἐστι σῶμα· τὰ δὲ πρός τι, τῶν ἅμα, οὐθέτερον ἑτέρου προϋπάρχον ἢ μεθυπάρχον ἐστίν.

Εἰ οὐκ ἔστιν ἐπὶ ψυχῆς καὶ σώματος προϋπαρξις ἢ μεθύπαρξις, οὐδὲ μετενσωμάτωσις [b]) τῆς μιᾶς ψυχῆς, ἤγουν μετεγγισμὸς ἔσαι. πυθαγόρειος δὲ τοῦτο φλυαρία, καὶ πάσης τῆς θείας γραφῆς ἀλλότριον. ἡ μὲν γὰρ θεία γραφὴ συμφώνως πᾶσα διδάσκει, σώματος ἑνὸς ἑκάστην εἶναι ψυχήν. τῶν ἑλλήνων δὲ οἱ μὲν, τὰς λογικὰς ψυχὰς εἰς ἀλογίαν κατήγαγον, ὡς οἱ περὶ τὸν πυθαγόραν, ἄλλοις τε τῶν ἀλόγων, καὶ χοίροις καὶ κυσὶ καὶ μυσὶν, ἐγκατειλίζοντες· οἱ δὲ, τὰς τῶν ἀλόγων ψυχὰς λογικὰς ἀντέπλαττον, ὡς ὁ πορφύριος, τὸν ἀετὸν καὶ τὸν κόρακα καὶ τὴν κορώνην καὶ πολλὰ τοιαῦτα λόγου καὶ μαντείας μετέχειν λέγοντες.

Εἰ ἀληθὴς ὁ χριστὸς, ἡ αὐτοαλήθεια· ἐγὼ γάρ, φησιν, εἰμὶ [c]) ἡ ἀλήθεια· οὐκ ἔχουσι τέλος αἱ κο-

 λάσεις.

z) Geneſ. 2, 23.
a) In oratione εἰς τὰ γενέθλια. p. 230. circa finem.
b) Vide Orig. T. III. p. 468. C. ibique Huetium nota E.
c) Io. 14, 6.

λάσεις. εἰπὼν γὰρ τὰ περὶ τῆς μελλούσης κρίσεως, τί τε ἐρεῖ τοῖς ἐκ δεξιῶν αὐτοῦ, καὶ τί τοῖς ἐξ εὐωνύμων, ἐπήγαγε· καὶ ἀπελεύσονται[d]) οὗτοι εἰς κόλασιν αἰώνιον· οἱ δὲ δίκαιοι εἰς ζωὴν αἰώνιον. καὶ πάλιν εἴρηκεν· ὅτι οὐ[e]) σκώληξ αὐτῶν οὐ τελευτήσει, καὶ τὸ πῦρ αὐτῶν οὐ σβεσθήσεται.

Εἰ ἀτελεύτητοί εἰσιν αἱ τοῦ αἰῶνος ἐκείνου κολάσεις, ὡς ἀποδέδεικται· οὔτε τῶν δαιμόνων ἔσαι ἀποκατάστασις, οὔτε τῶν ἁμαρτωλῶν ἀνάκλησις.

Ἡ ἀνάστασις, τῶν κειμένων εἰς γῆν σωμάτων ἔσαι ἀνάστασις, οὐ τῶν ψυχῶν, αἵτινες ἴσανται, τουτέστι, τὴν οἰκείαν Φύσιν ἔχουσι συνεσῶσαν καὶ ἀδιάλυτον τῷ λόγῳ τῆς οὐσίας αὐτῶν. ἐσχάτης δὲ καὶ ἄλλως ἀδικίας, τὰ μὲν συναθλήσαντα σώματα ταῖς ψυχαῖς ἐν τοῖς κατ' ἀρετὴν πόνοις, τῶν κοινῶν ἐπάθλων ἀποστερεῖν· τὰ δ' αὖ πάλιν συνεξαμαρτόντα μένειν ἀνεπιτίμητα, μόνας δὲ τὰς ψυχάς, χωρὶς τῶν συνδιαπραξαμένων σωμάτων, ἢ διπλῆν εἰσπράττεσθαι τιμωρίαν, ἢ διπλῆς αἰσιοῦν μισθαποδοσίας. ὅτι δὲ τῶν σωμάτων ἔσαι ἀνάστασις, αὐτὰ τὰ εὐαγγέλια τρανῶς ἀπαγγέλλουσι, καὶ ὁ μέγας παῦλος πλατύτερον ἐν ταῖς ἰδίαις ἐπιστολαῖς.

Προδήλως περὶ τῆς τοῦ χριστοῦ βασιλείας προφητεύων ὁ δανιὴλ, εἴρηκεν· ὅτι ἡ ἐξουσία[f]) αὐτοῦ, ἐξουσία αἰώνιος, ἥτις οὐ παρελεύσεται, καὶ ἡ βασιλεία αὐτοῦ, οὐ διαφθαρήσεται. καὶ ὁ γαβριὴλ δὲ, τῇ ἁγίᾳ παρθένῳ τὴν τοῦ χριστοῦ γέννησιν εὐαγγελιζόμενος, προσέθηκεν· ὅτι[g]) καὶ τῆς βασιλείας αὐτοῦ οὐκ ἔσαι τέλος. καὶ τὸ ἱερὸν δὲ σύμβολον τῆς ἀμωμήτου πίστεως ἡμῶν, ὑπὸ τῶν ἑπτὰ οἰκουμενικῶν συνόδων δεχθέν τε καὶ Φυλαχθέν, Φησιν· οὗ τῆς βασιλείας οὐκ ἔσαι τέλος, δηλονότι τῆς τοῦ χριστοῦ,

d) Matth. 25, 46. e) Marc. 9, 44.

f) Daniel. 7, 14. Hunc et proximum locum iunctim etiam laudat infra ad Pſ. 109.

g) Luc. 1, 33.

χριστοῦ, περὶ οὗ ὁ λόγος. πόσον οὖν οὗτοι πάντες ἀξιοπιστότεροί εἰσιν ὠριγένους, τέλος ἔχων τὴν τοῦ χριστοῦ βασιλείαν μυθολογήσαντος;

Ἔλεγεν ὠριγένης, ὅτι ὁ θεὸς ἀπὸ τοῦ μὴ κτίζειν ἐλθὼν εἰς τὸ κτίζειν τά τε νοερὰ καὶ τὰ αἰσθητὰ, πάντως ἐτράπη ἀφ' ἑτέρου εἰς ἕτερον. λέγομεν δὲ ἡμεῖς, ὅτι οὐ κατὰ τὴν φύσιν ἐτράπη, ἀλλὰ κατὰ τὴν ἐνέργειαν· μᾶλλον δὲ, οὐδὲ κατὰ ταύτην. εἶχε μὲν γὰρ ἀεὶ τὴν δύναμιν τοῦ κτίζειν καὶ δημιουργεῖν· ἐνεργήθη δὲ ἡ τοιαύτη δύναμις, ὅτε ἦν εἰκός.

Παλαιὸς μὲν ὁ ὠριγένης, ἀνεθεματίσθη δὲ παρὰ τῆς πέμπτης συνόδου· διὸ καὶ εὐλόγως ἐνταῦθα τὰ περὶ αὐτοῦ τέθειται.

II. De Codicibus commentarii in [h]) Psalmos.

Primus est membranaceus bibliothecae SS. Synodi in fol. num. CXCVI. foliorum CCLXXV. Scriptus videtur Sec. XII. aut XIII. Fuit quondam in monte Atho, in Laura S. Athanasii. In hoc leguntur,

1) Fol. 1. Προοίμιον ἐξηγήσεως τῆς βίβλου τῶν ψαλμῶν· πατρὸς τοῦ παρόντος βιβλίου.

2) a Fol. 6. ad fol. 253. leguntur Psalmi et Odae, quae Psalmis iungi solent, cum interpretatione.

3) Fol. 254. Περὶ τοῦ ἀκατάληπτον εἶναι τὸν θεόν. Μέγα κακὸν, τὸ μὴ μένειν ἔτω.

h) Commentarius in Psalmos Graece primum editus est inter opera Theophylacti T. IV. Venet. 1763. Iudicium Ernestii de eo hoc est: Hatte er (der Editor des Theophylacti) doch lieber dieses Euthymii Commentarium über die Evangelien griechisch zu erhalten gesuchet, und denselben beygefügt, den die Gelehrten längst gerne gedruckt zu sehen gewünscht haben. Siehe Theolog. Bibl. Seite 788. Band 5.

4) Fol. 257. Συλλογὴ δογματικῶν κεφαλαίων ἀναγκαιοτάτων, ἐκ διαφόρων πατέρων. Ἐπὶ τῆς ἁγίας τριάδος ὁ τὸν πατέρα νοήσας.

5) Fol. 268. Κατὰ τῶν τῆς παλαιᾶς βώμης, ὅτι οὐκ ἐκ τοῦ υἱοῦ ἐκπορεύεται τὸ ἅγιον πνεῦμα. Εἰ[i] ἁπλοῦν μὲν τὸ πνεῦμα.

6) Fol. 270. Κεφάλαια καιριώτατα κατὰ ἑβραίων, ἔκ τε τῶν τοῦ χρυσοστόμου λόγων, καὶ λοιπῶν πατέρων. Εἴ τινα εἴδες ἄνθρωπον.

7) Fol. 275. Περὶ τῆς θείας ἐνανθρωπήσεως· Εἰκότως καὶ κατὰ λόγον.

* * *

Secundus est chartaceus Sec. XV. aut XVI. eiusdem bibliothecae in folio num. CXCVII. foliorum CCLXXXI. Continet Psalmos et Odas cum eadem interpretatione. Incipit a prologo: Πατὴρ τοῦ παρόντος βιβλίου.

Fuit hic quoque recentioribus temporibus in Laura S. Athanasii.

* * *

His duobus Codicibus valde similis est tertius, qui tamen breuiora scholia habet. Nescio ergo, vtrum Euthymius ipse primo breuiora scholia in Psalmos ediderit ac deinde ea copiosiora fecerit, an alius post Euthymium copiosiora scholia in compendium redegerit. Ex specimine hic addito lectores ipsi poterunt ferre sententiam.

Est hic Codex eiusdem bibliothecae in 4. num. CCCXLIV. Scriptus est in charta, Sec. vt videtur, XV. Folia habet CCLXXXVI.

Scholia

i) Haec capita leguntur etiam in Codice bibliothecae SS. Synodi in 8. num. CCCLIII Codex est Sec. XIV. in charta bombycina. Habent autem ibi Fol. 104. hunc indicem: εὐθυμίου μοναχοῦ τοῦ ΖΥΓΑΒΗΝΟΥ κεφάλαια ιβ. εἰς τὸ ἐκ μόνου τοῦ πατρὸς ἐκπορεύεσθαι τὸ πνεῦμα.

Scholia incipiunt a prologo, diuerso a superiori. Incipit: Ψαλτήριον κυρίως ὀργάνου εἰδός ἐστι.

Scholia ad priores XIII. Psalmos edidi in lectionibus Mosquensibus. Lipsiae 1779. Vol. II. p. 41. seqq. Interpretationem duarum odarum ex euangelio Lucae ex hoc Codice infra edidi post euangelium Lucae.

Fol. 175. legitur explicatio εἰς τὸ ἅγιον σύμβολον. Incipit: τί ἐστι πίστις; πίστις ἐστὶν ἐλπιζομένων.

Fol. 178. sunt odae in memoriam sanctorum per totum annum. Initium est: Τῆς αὐτολέκτου καὶ θείας διδασκαλίας.

Fol. 280. Est acoluthia τῆς ἀκαθίστου.

Vt autem lectores de his tribus Codicibus iudicare possent, adieci hic interpretationem Psalmi CIX. Sed Codicem primum notaui numero 5. secundum 13. tertium 12.

Ψαλμὸς τῷ δαυὶδ] εἴρηται περὶ τῆς τοιαύτης ἐπιγραφῆς πολλάκις. εἰς τὸν χριστὸν δὲ k) καὶ ὁ παρὼν ψαλμὸς ἀναγέγραπται. 5. 13. εἰς τὸν χριστὸν ἀναφέρεται. 12.

Εἶπεν ὁ κύριος τῷ κυρίῳ μου] ὁ θεὸς καὶ πατὴρ πρὸς τὸν θεὸν καὶ υἱόν, μετὰ τὴν ἀπὸ γῆς εἰς οὐρανοὺς ἀνάληψιν. εἰ δὲ καὶ l) γέγραπται· κύριος m) ὁ θεός σου, κύριος εἷς ἐστιν· οὐ πρὸς ἀθέτησιν τοῦτο τοῦ μονογενοῦς, ἀλλὰ πρὸς ἀντιδιαστολὴν τῶν οὐκ ὄντων θεῶν. εἶπε δὲ θεοπρεπῶς. καὶ τοῦτο δὲ τὸ ῥητὸν ἐμφράττει τὸ n) σῶμα τῶν ἰουδαίων. τίνες γὰρ οἱ δύο κύριοι τοῦ δαυὶδ, ὧν ἕτερος

k) δὲ οὗτος ὁ ψαλμός. 5.
l) καὶ omittit editor Venetus. Vide Theophylacti operum T. IV. p 282.
m) Deut. 6, 4.
n) τὰ σώματα. Ven.

ἄτερος ο) ἐκ γαστρὸς πρὸ ἑωσφόρου ἐγεννήθη καὶ ἱερωσύνη τετίμηται, p) κατὰ τὴν τάξιν μελχισεδέκ, οὐκ ἔχουσιν ὅλως εἰπεῖν. 5. 13. ὁ πατὴρ εἴρηκε τῷ υἱῷ αὐτοῦ ταῦτα, μετὰ τὴν ἐκ γῆς εἰς οὐρανοὺς ἀναβίωσιν. ὥσπερ δὲ διὰ τοῦ κύριος καὶ κύριος τὸ ἰσότιμον δείκνυται· οὕτω καὶ διὰ τῆς ἐκ δεξιῶν καθέδρας. ἓν γὰρ ἡ καθέδρα κοινή, τούτων καὶ ἡ βασιλεία κοινή, τὸ μὲν οὖν καθῆσθαι, τὴν ἀνάπαυσιν δηλοῖ καὶ ἀπόλαυσιν τῆς θείας βασιλείας· τὸ δὲ ἐκ δεξιῶν, τὴν γνησιότητα καὶ ὁμοτιμίαν. 12.

Κάθου ἐκ δεξιῶν μου] ὥσπερ διὰ τοῦ, κύριος καὶ κύριος, τὸ ἰσότιμον δείκνυται· οὕτω καὶ διὰ τῆς ἐκ δεξιῶν καθέδρας q) ἐπὶ τοῦ βασιλικοῦ θρόνου. ἓν γὰρ ἡ καθέδρα κοινὴ, τούτων καὶ ἡ βασιλεία κοινή. r) ἐπισομιζέθωσαν οἱ ἄνισον τῷ πατρὶ τὸν υἱὸν λεροῦντες, s) ἄρειος καὶ εὐνόμιος. ἐπεὶ δὲ t) ὁ θεὸς καὶ πατὴρ, ἀσώματος ὤν, οὐκ ἔχει δεξιὰ καὶ ἀριστερά· τῶν σωμάτων γὰρ ταῦτα· λοιπὸν τὸ μὲν καθῆσθαι, τὴν ἀνάπαυσιν δηλοῖ καὶ ἀπόλαυσιν τῆς θείας βασιλείας· τὸ δὲ ἐκ δεξιῶν, τὴν γνησιότητα καὶ οἰκείωσιν καὶ ὁμοτιμίαν. 5. 13.

Ἕως — ποδῶν σου] τοὺς ἰουδαίους, τοὺς ἕλληνας καὶ u) τοὺς αἱρετικοὺς καὶ τοὺς δαίμονας. τὸ δὲ ΕΩΣ, οὐ πάντοτε ἀντιδιαστέλλεται τῷ μέλλοντι, ἀλλὰ πολλάκις τὸ μέχρι μὲν τοῦδε δηλοῖ, τὸ δὲ ἐφεξῆς οὐκ ἀναίνεται, καθάπερ καὶ νῦν. περὶ οὗ καὶ ὁ θεολόγος γρηγόριος ἐν τῷ περὶ

o) ἕτερος. Id. p) κεκόσμηται. 5.
q) τὸ, loco ἐπί. 5.
r) ἐπισομιζίτωσαν. Ven.
s) ἄρρειος. Ven.
t) καὶ, loco δέ. 5.
u) καὶ, omittit. Ven.

περὶ x) υἱοῦ πρώτῳ λόγῳ πεφιλοτόφηκε, καὶ y) ἡμεῖς ἐν τῷ εὐαγγελικῷ ῥητῷ, τῷ z) ἕως οὗ ἔτεκε τὸν υἱὸν αὐτῆς τὸν πρωτότοκον, τοῖς πατράσιν ἀκολουθήσαντες a) ἡρμηνεύσαμεν. πῶς γὰρ ἂν καὶ φυλαχθείη τὸ, καὶ ἡ βασιλεία αὐτοῦ, βασιλεία, ἥτις b) εἰς τὸν αἰῶνα οὐ διαφθαρήσεται, καὶ τό· καὶ τῆς βασιλείας αὐτοῦ οὐκ ἔσται τέλος; εἰ δὲ ἐνταῦθα μὲν ἀκούεις, ὅτι ὁ πατὴρ τίθησι τοὺς ἐχθροὺς ὑποπόδιον· παρὰ δὲ παύλου, ὅτι ὁ υἱός· δεῖ γάρ, φησιν, αὐτὸν c) βασιλεύειν, ἄχρις ἂν θῇ πάντας τοὺς ἐχθροὺς αὐτοῦ ὑπὸ τοὺς πόδας αὐτοῦ· μὴ θορυβηθῇς. κοινὴ γὰρ ἀμφοῖν ἡ ἐνέργεια καὶ κοινὰ τὰ κατορθώματα. πάντες d) δὲ ὑποταγήσονται, οἱ μὲν ἑκόντες, οἱ δὲ ἄκοντες, ὅταν αὐτὸν ἴδωσιν ἐξ οὐρανοῦ κατερχόμενον. περὶ οὗ σαφέστερον ἐδίδαξε παῦλος. ὑποπόδιον δὲ, ἀντὶ τοῦ ὑποτεταγμένους. 5. 13. ἐνταῦθα τὸ Ἐ Ω Σ, καθάπερ καὶ πολλαχοῦ τῆς γραφῆς, τὸ μέχρι τοῦδε δηλοῖ, τὸ δὲ ἐφεξῆς οὐκ ἀναίνεται. τῆς γὰρ βασιλείας αὐτοῦ οὐκ ἔσται τέλος. ἐχθροὶ δὲ χριστοῦ, οἱ μὴ πιστεύοντες αὐτῷ, καὶ οἱ πιστεύοντες μὲν, οὐκ ὀρθῶς δὲ, καὶ οἱ δαίμονες, οἱ πάντες ὁμοῦ ὑποταγήσονται τῷ χριστῷ. τοῦτο γὰρ

x) περὶ υἱοῦ omittit, cum tamen sit in versione Latina, Ven.

y) Ex his et similibus locis commentarii in Psalmos efficitur, Euthymium esse auctorem commentarii, a nobis editi in euangelia. Vide ad Matth. 1, 25. Simul quoque intelligitur, commentarium in euangelia prius scriptum esse.

z) τῷ abest. Ven.

a) ἑρμηνεύσαμεν. Ven.

b) εἰς τὸν αἰῶνα omittit. 5. Vtrumque locum, Danielis et Lucae, iunctim etiam laudat supra in panoplia Tit. 20.

c) 1 Cor. 15, 25. d) γὰρ, loco δὲ. Ven.

γὰρ δηλοῖ τὸ ὑποπόδιον τεθῆναι αὐτούς. ὑποτάττει δὲ καὶ ὁ πατὴρ καὶ ὁ υἱός. κοινὴ γὰρ ἀμφοῖν ἡ ἐνέργεια. 12.

Ῥάβδον — σιὼν] ἡ ῥάβδος, ποτὲ μὲν εἰς σύμβολον κολάσεως παραλαμβάνεται, ὡς [e]) τό· τί θέλετε; ἐν ῥάβδῳ ἔλθω πρὸς ὑμᾶς, ἢ ἐν ἀγάπῃ; ποτὲ δὲ, εἰς ποιμαντικὴν, ὡς τό· ποιμανεῖς [f]) αὐτοὺς ἐν ῥάβδῳ σιδηρᾷ· ποτὲ δὲ, εἰς βασιλείαν, ὡς τό· ἐξελεύσεται [g]) ῥάβδος ἐκ τῆς ῥίζης ἰεσσαί· ποτὲ δὲ, εἰς δύναμιν, ὡς τὸ προκείμενον ῥητόν. ἐξαπέστειλε γὰρ κύριος τῷ χριστῷ, ὡς ἀνθρώπῳ, δύναμιν ἐκ σιὼν, τῆς ἐν οὐρανοῖς· ἢ ἐκ σιὼν, τῆς ἐν ἱεροσολύμοις. ἐκεῖθεν γὰρ ἤρξατο καὶ ἡ τῶν κατορθωμάτων δύναμις καὶ ἡ τοῦ κηρύγματος. νοηθείη δ' ἂν ῥάβδος δυνάμεως, καὶ ὁ σταυρός. τί γὰρ αὐτοῦ δυνατώτερον, οὕτως εὐχερῶς τροπουμένου τοὺς ἐχθρούς; 5. 13. ἡ ῥάβδος, ποῦ μὲν, τὴν κόλασιν δηλοῖ· ποῦ δὲ, τὴν ποίμανσιν· ποῦ δὲ, τὴν βασιλείαν· ἐνταῦθα δὲ τὴν δύναμιν. δύναμιν δέ φησι δυνάμεως, τὴν ἐπιτεταμένην δύναμιν. σιὼν δὲ νοητέον, τοῦ οὐρανοῦ, ἢ καὶ τὴν κάτω ἱερουσαλήμ, ὅθεν ἡ τῶν κατορθωμάτων δύναμις ἤρξατο καὶ ἡ τοῦ κηρύγματος. 12.

Καὶ κατακυρίευε — ἐχθρῶν σου] ὑποτάττων αὐτοὺς καὶ κατεξουσιάζων καὶ τῇ ζεύγλῃ τῶν εὐαγγελικῶν σου νόμων ὑπάγων. τοῦτο γὰρ ἦν τὸ παράδοξον, ὅτι μέσον τῶν ἐχθρῶν ἐναπειλημμένοι πανταχόθεν οἱ ἀπόστολοι [h]) περιεγίνοντο, καὶ οὐχ ἁπλῶς ἐκράτουν, ἀλλ' ἐπιτατικώτερον [i]) κατεκράτουν. 5. 13.

Μετὰ

e) 1 Cor. 4, 21. Ven. ὡς τά.
f) Ps. 2, 9. g) Ies. 11, 1.
h) περιεγένοντο. Ven.
i) ἐπιτατικωτέρως ἐκράτουν. Ven. Maio. Vrget enim compositum κατακρατεῖν.

Μετὰ σοῦ — δυνάμεώς σου] ἐν ἡμέρᾳ, ὅτε ἡ δύναμίς σου δείκνυται, τότε μετὰ σου[l]) ἡ ἀρχὴ τουτέστιν, ἐν σοὶ ἡ βασιλεία, οὐκ ἔξωθεν ἐπιγινομένη,[m]) ἀλλ' ἐνοῦσα τῇ φύσει τῆς θεότητός σου. [εἰη[n]) δ' ἂν ἀρχὴ καὶ ὁ υἱὸς τοῦ θεοῦ, ὡς αἴτιος πάντων, ἤτοι δημιουργός, ὃς ἐστὶ μετὰ τοῦ πατρός.] ἡμέρα δὲ δυνάμεως, ἡ τῆς πρώτης αὐτοῦ παρουσίας καὶ τῶν ἀπείρων θαυμάτων, ἢ ἡ τῆς δευτέρας καὶ τῆς ἐσχάτης σάλπιγγος, τῆς ἀνιστώσης τοὺς νεκρούς. 5. 13. ἐν σοὶ ἡ βασιλεία, οὐκ ἔξωθεν ἐπιγενομένη, ἀλλ' ἐνοῦσα τῇ φύσει τῆς θεότητός σου. ἡμέρα δὲ δυνάμεως τοῦ χριστοῦ, ὅτε πᾶσαν τὴν οἰκουμένην τῷ οἰκείῳ παραστήσει βήματι, ὅτε οἱ ἅγιοι αὐτοῦ λάμψουσιν ὑπὲρ[o]) ἥλιον. 12.

Ἐν ταῖς — ἁγίων σου] ὅτε λάμψουσιν οἱ ἅγιοί σου. τί γὰρ λαμπρότερον τῶν ἀποστόλων, οἳ περιέτρεχον τὴν οἰκουμένην, λάμποντες, ὡς ὁ ἥλιος, ταῖς τῶν ἀρετῶν ἀκτῖσιν; εἰ δὲ ἐνταῦθα τοιοῦτοι, ποταποὶ ἐν τῇ ἀναστάσει ἔσονται, ὅτε οἱ[p]) δίκαιοι λάμψουσιν,[q]) ὡς ὁ ἥλιος, κατὰ τὴν τοῦ κυρίου φωνήν; εἴτε γὰρ ἐπὶ τῆς παρελθούσης ἡμέρας, εἴτε ἐπὶ τῆς μελλούσης, ὡς εἴρηται, τοῦτο νοήσεις, οὐχ ἁμαρτήσεις. 5. 13.

Ἐκ

l) σοῦ καὶ ἡ. Ven.

m) ἐπιγενομένη. 5.

n) Quae hic inclusa sunt, ea ab eadem manu in margine leguntur. 5. Sunt ergo Codices commentarii in Psalmos et in Euangelia, in his etiam similes sibi. Videntur enim haec scholia in margine post repetitam Psalmorum lectionem ab Euthymio accessisse.

o) Obiter noto lectionem Symmachi ex Cod eiusdem bibl. num. CXCVIII. Μετὰ σοῦ ἐκουσιασμοὶ ἐν ἡμέρᾳ ἀπορίας σου.

p) Matth 13, 43.

q) ὡς ὁ ἥλ. λάμψ. Ven. Mox, κατὰ τὴν φωνὴν κυρίου.

[2]Ἐκ γαστρὸς — ἐγέννησά σε] τὸ μὲν, κάθου ἐκ δεξιῶν μου, καὶ τὸ, ἐκ γαστρὸς πρὸ ἑωσφόρου ἐγέννησά σε, προσώπῳ τοῦ πατρὸς εἴρηται πρὸς τὸν υἱόν· τὸ δὲ, ἐξέβδον δυνάμεως, καὶ τὸ, μετὰ σοῦ ἡ ἀρχὴ, προσώπῳ τοῦ προφήτου. καὶ τὸ μὲν, ἐκ γαστρὸς, τὸ γνήσιον δηλοῖ τῆς γεννήσεως· [τὰ [r]) γνήσια γὰρ γεννήματα ἐκ γαστρὸς τῶν γενέων [s]) γεννῶνται·] καὶ τὸ ταὐτὸν τῆς οὐσίας· τὸ δὲ, πρὸ ἑωσφόρου, τὸ πρὸ τοῦ γενέσθαι τὸν ἥλιον. καὶ ἐν τῷ ἑβδομηκοστῷ δὲ πρώτῳ ψαλμῷ φησί· πρὸ [t]) τοῦ ἡλίου διαμένει τὸ ὄνομα αὐτοῦ. τί οὖν; πρὸ τοῦ ἡλίου μόνον ἐγέννησεν αὐτόν; οὐδαμῶς. ἐπεὶ καὶ ἀλλαχοῦ φησι· καὶ [u]) ἀπὸ τοῦ αἰῶνος καὶ [x]) ἕως τοῦ αἰῶνος σὺ εἶ. καίτοι οὐκ ἀπὸ τοῦ αἰῶνος μόνον, ἀλλὰ καὶ πρὸ τοῦ αἰῶνος. καὶ οὐχ ἕως τοῦ αἰῶνος μόνον, ἀλλ' ἀπεράντως. [y]) θεοπρεπῶς οὖν χρὴ τὰ τοιαῦτα δέχεσθαι, καὶ τὸ πρὸ πάντων νοεῖν ἐκ τούτων, καὶ τὸ πρωϊαίτερον. οἱ δὲ νοοῦντες, πρὸ ἑωσφόρου, τὴν [z]) νύκτα, καθ' ἣν τὸν χρίσον ἐγέννησεν ἡ παρθένος, εὐδοκίᾳ πατρὸς καὶ συνεργείᾳ πνεύματος ἁγίου, κακῶς ἄρα νοοῦσιν. ἐδει γὰρ εἰρῆσθαι, πρὸ ἀνατολῆς [a]) ἑωσφόρου, καὶ μὴ πρὸ ἑωσφόρου μόνον. ἀεὶ γὰρ τὸ πρὸ ἡλίου

r) Inclusa, ab eadem manu leguntur in margine. s. Ven. habet mox, post οὐσίας.
s) ἀπογεννῶνται. Ven.
t) Ps. 71, 17.
u) Ps. 89, 2.
x) καὶ abest. Ven.
y) ἀπέραντος. Ven. Mox, τὰ τοιαῦτα χρή.
z) Ita hic locus explicatur in scholio Codicis eiusdem bibl. in 8. num. CCCLXXXVIII. ὅτι μὲν ἐν νυκτὶ οὗτος ἐγεννήθη ὁ πρὸ ἑωσφόρου κυρὸς· ὁ χριστὸς ἐτέχθη, τὸ κατὰ λουκᾶν εὐαγγέλιον δήλουσι. φησὶ γάρ· ὅτι τῶν ποιμένων ἀγραυλούντων κ. τ. λ.
a) ἀνατολῶν. Ven.

ἡλίου ἁπλῶς, τὸ πρὸ τῆς ὑπάρξεως αὐτοῦ βούλεται σημαίνειν, ὥσπερ καὶ τὸ πρὸ ἀνατολῆς αὐτοῦ, τὸν ὄρθρον.[b] 5. 13. διὰ τῆς γαστρὸς, τὴν φυσικὴν παρέσησε γνησιότητα. μόνος γὰρ ὁ λόγος γνησιότητι φυσικῇ υἱός ἐστι τοῦ θεοῦ. διὰ δὲ τοῦ εἰπεῖν, πρὸ ἑωσφόρου, τὸ ἄχρονον ἐδήλωσε τῆς θείας γεννήσεως. 12.

Ὤμοσε κύριος] ὥσπερ ὁ θυμὸς, ἐπὶ θεοῦ λεγόμενος, οὐ σημαίνει πάθος, ἀλλὰ τὴν κίνησιν τῆς τιμωρητικῆς δυνάμεως· οὕτω καὶ ὁ ὅρκος αὐτοῦ, τὴν βεβαίωσιν δηλοῖ, καὶ οὐ τὸν παρ' ἡμῖν[c] γινόμενον ὅρκον. 5. 13. ὁ μὲν ὅρκος, τὴν βεβαίωσιν δηλοῖ· τὴν μεταβολὴν δὲ, ἡ μεταμέλεια, γινομένην πολλάκις δι' οἰκονομίας τινάς. τί δὲ ὤμοσεν ὁ θεός; σὺ ἱερεὺς εἰς τὸν αἰῶνα, μήτε ἀρχὴν ἡμερῶν ἔχων, κατὰ τὴν θεότητα, μήτε ζωῆς τέλος. κατὰ τὴν τάξιν δὲ μελχισεδέκ, ἡ τοῦ χριστοῦ ἱερωσύνη. καὶ γὰρ ἄρτου καὶ οἴνου τοῖς αὐτοῦ μαθηταῖς μετέδωκε, κατὰ τὸν δεῖπνον[d] τὸν μυστικὸν, ὡς τοῖς περὶ τὸν ἀβραάμ ὁ μελχισεδέκ. 12.

Καὶ οὐ μεταμεληθήσεται] οὐ μεταβαλεῖ[e] τὸ δεδογμένον, οὐκ ἀλλοιώσει, καθάπερ ποιεῖ πολλάκις ἐπ' ἄλλων δι' οἰκονομίας[f] τινάς. τί δὲ ὤμοσεν, ἤτοι βεβαίως ἀπεφήνατο, ἄκουσον. 5. 13.

Σὺ

b) Locus Basilii M. quem habet versio Latina, deest etiam in meis Euthymii Codicibus.

c) γενόμενον. 5.

d) δεῖπνον μέγαν Codd. non nulli Luc. 14, 16.

e) μεταβαλεῖ τόδε τὸ γενόμενον. 13. quae lectio facile ex altera orta est. Sed illa probanda. Interpres Latinus etiam ita in suo Codice reperit. Habet enim, Non mutabit decretum.

f) τινὰς abest. Ven. Mox τουτέστι, loco ἤτοι.

Σὺ ἱερεὺς — μελχισεδέκ] ἱερεὺς μὲν, ὡς ἄρτου καὶ οἴνου μεταδοὺς τοῖς ἀποστόλοις ἐν τῷ μυστικῷ δείπνῳ, καθάπερ ὁ μελχισεδὲκ τοῦς περὶ[g]) τὸν ἀβραάμ, ὅτε ὑπέστρεψεν ἀπὸ τοῦ πολέμου.[h]) ἀμήτωρ δὲ, ὡς μήτε ἀρχὴν ἡμερῶν, μήτε ζωῆς τέλος ἔχων, κατὰ τὴν θεότητα, ὥσπερ ὁ μελχισεδὲκ κατὰ τὴν ἱερωσύνην. ἀλλὰ μελχισεδὲκ μὲν, οὐκ ἔχει ταῦτα, διὰ τὸ παρασιωπηθῆναι τῇ ἱερωσύνῃ τῆς γραφῆς· ὁ δὲ χριστὸς, διὰ τὴν ἀλήθειαν. [τοῦτο δὲ[i]) τὸ ῥητὸν ἡρμήνευσε σοφῶς ἅμα καὶ σαφῶς ὁ μέγας παῦλος ἐν τῇ πρὸς ἑβραίους ἐπιστολῇ, ἔνθα καὶ ἄλλας εὑρήσεις ὁμοιότητας. 5. 13.

Κύριος ἐκ δεξιῶν σου] βοηθῶν, ὡς ἀνθρώπῳ. καὶ ἐν τῷ ιε. δὲ[k]) ψαλμῷ γέγραπται· προωρώμην[l]) τὸν κύριον ἐνώπιόν μου διὰ παντὸς, ὅτι ἐκ δεξιῶν μου ἐστὶν, ἵνα μὴ σαλευθῶ. 5. 13. βοηθῶν σοι, ὡς ἀνθρώπῳ. 12.

Συνέθλασεν — βασιλεῖς] περὶ τῆς ἡμέρας τῆς κρίσεως ὁ λόγος, ὅτι συντρίψει τοὺς ἀσεβεῖς βασιλεῖς ἐν ταῖς ἀποτεταγμέναις κολάσεσιν. εἰ δὲ τοὺς βασιλεῖς, δῆλον,[m]) ὡς καὶ τοὺς ἄλλους πάντας. 5. 13. ἀντιχρονικῶς.[n]) ἐν τῇ ἡμέρᾳ γὰρ τῆς κρίσεως συντρίψει τοὺς ἀσεβεῖς βασιλεῖς, ἐν ταῖς ἀποτεταγμέναις κολάσεσι. δῆλον δὲ, ὅτι καὶ τοὺς ὑπηκόους τῇ ἀσεβείᾳ αὐτῶν. 12.

Κρινεῖ

g) τὸν abeſt. Ven. Mox ὑπέστρεψαν.
h) εἰς αὐτὸν δέ. Ven.
i) (Quae hic incluſa ſunt, ſolus 5. habet. Deſunt etiam apud interpretem Latinum et in edit. Ven.
k) δὲ abeſt. Ven.
l) Verſ. 8.
m) ὡς omittit. Ven.
n) Id eſt, praeteritum pro futuro, tempus pro tempore.

Κρινεῖ ἐν τοῖς ἔθνεσι] κρινεῖ τὰ ἔθνη, ἢ κρινεῖ ἐν τοῖς ἔθνεσι, τοὺς ἀξίους κρίσεως. 5. 13. κρινεῖ τὰ ἔθνη. 12.

Πληρώσει πτώματα] πληθυνεῖ πτώσεις, πολλοὺς καταβάλλων, ὅσοι κακῶς ἵσαντο. 5. 13. πολλοὺς καταβαλεῖ. 12.

Συνθλάσει — πολλῶν] κεφαλὰς πολλῶν, τουτέστι πολλούς. ὁ γὰρ εἶπεν ἀνωτέρω περὶ τῶν βασιλέων ἰδικῶς, τοῦτο λέγει νῦν καθολικώτερον καὶ περὶ τῶν ἄλλων. οὐ μόνον δὲ ταῦτα νοοῦνται περὶ τῆς μελλούσης κρίσεως, ἀλλὰ καὶ ἄλλως διδάσκουσι τὴν ἀνυπόστατον ἰσχὺν αὐτοῦ, ὅτι, ὅταν[o]) ὀργισθῇ, συνθλάσει βασιλεῖς καὶ τἄλλα ποιήσει. 5. 13. ἀντὶ τοῦ πολλοὺς, περιφραστικῶς. 12.

Ἐκ χειμάῤῥου — πίεται] ἐνταῦθα τὴν[p]) εὐτέλειαν προαγορεύει τῆς διαίτης αὐτοῦ, ὅτι λιτὸν βίον μετιών, ἐκ χειμάῤῥου πίεται,[q]) τοῦ ἐν ὁδῷ ῥέοντος, ἢ ἐν ὁδῷ ὁδεύων πίεται. ἀναγωγικῶς δὲ, χείμαῤῥον[r]) μὲν νοήσεις, τὸν χειμῶνα καὶ τὴν σύῤῥοιαν καὶ πλημμύραν τῶν πειρασμῶν· ὁδὸν δὲ, τὸν παροδικὸν τοῦτον βίον· πόσιν δὲ, τὴν μέθεξιν, ὅτι πειραθήσεται. 5. 13. πειραθήσεται, καὶ διὰ τοῦτο δοξαθήσεται. χείμαῤῥος γάρ, ὁ πειρασμός· ὁδὸς δὲ, ὁ παρὼν βίος· πόσις δὲ, ἡ μέθεξις· ὕψωμα δὲ κεφαλῆς, ὁ δοξασμός. 12.

Διὰ — κεφαλὴν] διὰ τὴν εὐτέλειαν καὶ ταπείνωσιν ὑψωθήσεται καὶ δοξαθήσεται, εἰς οὐρανοὺς

o) ὅτε. Ven.

p) τὴν omittit. Ven.

q) poſt πίεται, repetit, ἐκ χειμάῤῥου. 5.

r) χειμάῤῥουν. Ven.

ἀνελθὼν καὶ καθίσας ἐν δεξιᾷ τοῦ θεοῦ. οὐ μόνον γὰρ οὐδὲν αὐτὸν ταῦτα παρέβλαψεν, ἀλλὰ καὶ εἰς ὕψος ἄφατον ἀνήγαγεν. 5. 13.

III. De aliis Euthymiis, quorum fit mentio in Codicibus Mosquensibus.

a) Euthymius Monachus de Apostolo Thoma scripsit. In Codice bibl. S. S. num. XXVI. in fol. qui est membranaceus Sec. X. aut XI. folio 64. ita legitur: Εὐθυμίου τοῦ ταπεινοῦ μοναχοῦ ἐγκώμιον εἰς τὸν ἅγιον θωμᾶν τὸν ἀπόστολον. Incipit, Ἡ πηγὴ τῆς σοφίας. Additur praeterea, μηνὶ ὀκτωβρίῳ. 5.

b) Euthymius Abbas. In Codice eiusdem bibl. in fol. num. XLI. qui est membranaceus Sec. XI. aut X. ita reperi.

Folio 39. Πρόλογος τοῦ [5]) ἐν ἁγίοις πατρὸς ἡμῶν εὐθυμίου. Index est: Τῷ τιμιωτάτῳ καὶ ἀληθῶς ἐναρέτῳ πατρὶ πνευματικῷ ἀββᾷ γεωργίῳ, πρεσβυτέρῳ καὶ ἡγουμένῳ, θεαρέστως ἡσυχάζοντι ἐν τῷ κατὰ σκυθόπολιν τόπῳ, καλουμένῳ βεελλᾶ, κύριλλος πρεσβύτερος, ἐν κυρίῳ χαίρειν. Initium: Πίστις προηγείσθω.

Folio 40. Βίος τοῦ ἐν ἁγίοις πατρὸς ἡμῶν εὐθυμίου. Initium: Ὁ μονογενὴς υἱός. Haec vita diuisa est in capita. Sed in hoc Codice est mutila. Deficit enim capite L. Plura de hoc monuit Fabric. Bibl. Gr. Vol. IX. pag. 78.

c) Euthymii vita Hierothei.

Codex

5) Hic prologus non scriptus est ab Euthymio, sed ab Cyrillo, vt mox apparebit, in honorem Euthymii, legiturque ante eius vitam.

Codex eiusdem bibl. in fol. num. CLXXXI. chartaceus Sec. XVI. ita habet folio 330. Εὐθυμίου ἐλαχίστου δούλου ἰησοῦ χριστοῦ ἐγκώμιον εἰς τὸν ἅγιον ἀπόστολον τοῦ χριστοῦ ἱερόθεον. Initium: Ἱερόθεον ἐπαινέσομαι. Memoria huius celebratur in ecclesia Graeca Octobr. IV.

d) Euthymius Episcopus.

In Codice eiusdem bibliothecae in 4. num. CCCL. qui est Sec. XIV. in charta bombycina ita habetur.

Fol. 388. Τοῦ αὐτοῦ κυπρίου [t]) ἐγκώμιον εἰς τὸν ἅγιον εὐθύμιον, ἐπίσκοπον μαδεύτων. Initium: Ἐπιτιμᾶν δικαίως ἡμῖν εἶμαι.

e) Euthymius Tornice.

Codex typographei Synodalis num. XIII. in 4. chartaceus, partim Sec. XVI. partim XV. scriptus, ac deinde in vnum volumen collectus, folio 188. ita exhibet: Τοῦ τορνίκη κυροῦ εὐθυμίου εἰς τὴν αὐτήν. Nimirum, εἰς τὴν ὁσίαν μαρίαν τὴν αἰγυπτίαν. Initium: χρώμασι λεπτοῖς.

* * *

Haec de Euthymio et de Euthymiis. Nunc nihil magis opto, quam vt hic Euthymii in euangelia commentarius, ab tot clarissimis viris commendatus, quam plurimis vtilitatem praestet, et vt aliquando eiusdem commentarii in epistolas Paulli et Catholicas reperiantur et edantur. Nam in epistolas Catholicas ex

 tota

t) Hoc refertur ad fol. 378. vbi legitur: γεωργίου, τοῦ ὕστερον γεγονότος πατριάρχου κωνσαντινουπόλεως, εἰς τὸν ἅγιον γεώργιον. Est ergo Georgius Cyprius, de quo Fabric. Bibl. Gr. Vol. VI. p. 579.

tota antiquitate nullum adhuc memoratu dignum nacti fumus commentarium. Scribebam Vitembergae d. VII. Iul. 1790.

Richard Simon Hiſtoire Critique des principaux Commentateurs du Nouveau Teſtament. a Rotterdam Chez Reinier Leers. 1693. 4.

Chapitre 29. pag. 409. ſeqq.

Du Commentaire ſur les Evangiles qui a été imprimé en Latin ſeulement ſous le nom du Moine Euthymius, et dont il y a deux Exemplaires Grecs dans la Bibliotheque du Roy.

Il y a peu de Commentateurs Grecs qui ayent interpreté le texte des Evangiles avec autant d'exactitude et de jugement, que l'Auteur qu'on nomme ordinairement Euthymius. *Graecus autor*, dit *a*) Maldonat, *Euthymius, et in verborum proprietatibus obſervandis diligentiſſimus.* Il recherche avec beaucoup de ſoin le ſens literal, et la ſignification propre des mots. Nous n'avons cependant aucune preuve évidente que le Commentaire qui a été publié ſous le nom de ce Moine, lequel vivoit au commencement du XII. ſiecle, ſoit en effet de lui. Jean Hentenius qui l'a traduit en Latin ſur un Mſ. Grec, qu'il avoit trouvé dans

a) Comment. in Matth. Cap. 17. verſ. 8.

dans une Bibliotheque d'Eſpagne, ne ſait pas lui-même à qui l'on doit attribuër cet Ouvrage. Il avertit dans ſa Préface que pluſieurs croyoient qu'il étoit d'Oecumenius, dont nous avons un recueil ſemblable ſur les Actes des Apôt, et ſur toutes les Epîtres. *Plurimis ſane auctior hic fuiſſe videtur Oecumenius, qui ſimilia Commentaria ex eisdem collegit auctoribus in acta Apoſtolorum, in Epiſtolas quae Catholicae nuncupantur, ac in Paulinas omnes, ut certis quibusdam argumentis colligitur, etiamſi nec ibi voluerit ſuum nomen exprimere.* Il eſt aſſez probable que ces deux excellens Ouvrages ſont d'une même main: mais il n'eſt pas tout-à-fait conſtant, comme il paroîtra de la ſuite de ce diſcours, que ce dernier recueil ſoit d'Oecumenius. Ce qui pourroit decider ce fait, c'eſt qu'Euthymius eſt cité par Saint Thomas au commencement de ſa Chaîne ſur Saint Luc. Mais le nom d'Euthymius qui eſt raporté en ce lieu-là dans cette Chaîne, eſt une addition qui ne ſe trouve point dans les bons exemplaires, puis qu'elle n'eſt pas même dans les premieres éditions.

C'eſt une choſe étonnante, qu'on n'ait rien publié en Grec (ſi l'on excepte un fragment de ſa Panoplie, et une Préface ſur les Pſeaumes) des livres de ce ſavant homme; et que nous n'en ayons même que des verſions Latines peu exactes; au moins de ſon Commentaire ſur les Pſeaumes et de ſa *Panoplie*. Le P. Labbe qui avoit apris qu'ils étoient tous en Mſ. dans quelques Bibliotheques, ſouhaitte avec paſſion qu'on les faſſe imprimer en Grec et en Latin. *Quisquam nè*[b]) *erit qui haec et quae praeterea dicuntur latere MSS. in Bibliothecis doctiſſimi interpretis monumenta, tandem ornatè et Graecè ſimul ac Latinè evul-*

b) Labb. Diſſ. de Scriptor. Eccleſ. T. I. p. 312.

evulget? La seule Bibliotheque du Roy où ils sont tous, et même plus d'une fois, auroit pu satisfaire à sa curiosité.

On trouve dans cette Bibliotheque deux exemplaires fort exacts du seul Commentaire des Evangiles, qui est le plus rare. Un de ces MSS. qui vient de la Bibliotheque du Cardinal Mazarin, a au commencement le nom de *Nicetas de Serses*, comme si ce Nicetas, dont le nom est aussi à la tête de quelques Chaînes Grecques sur les Evangiles, en étoit l'Auteur. Mais on remarquera que ce nom a été écrit après coup, et d'une main plus nouvelle que le corps du MS. dont voici le titre entier. c) *Explication de l'Evangile de S. Matthieu, qui a été recueillie avec beaucoup de travail, principalement des Commentaires de Saint Jean Chrysostôme, et aussi d'autres differens Peres: Ammonius qui a fait ce recueil y ayant mis aussi quelque chose du sien.* Quoy qu'on ne lise dans le MS. que ἀμ. Am. et que le reste du mot soit effacé, je ne doute point qu'il ne faille lire Ammonius, dont le nom est souvent dans les Chaînes Grecques sur le Nouveau Testament, et qui est un Auteur du 5. Siecle, à moins que ce ne soit quelque autre Ammonius qui ait vecû depuis.

L'autre exemplaire MS. de la Bibliotheque du Roy a un titre tout-à-fait semblable, si ce n'est qu'il est attribué à Theophylacte Archevêque de Bulgarie. Je le produis icy entier afin qu'on en puisse mieux juger. Ἑρμηνεία d) τοῦ κατὰ ματθαῖον εὐαγγελίε

c) Ἑρμηνεία τοῦ κατὰ Ματθαῖον εὐαγγελίου Φιλοπόνως ἐρανισθεῖσα, μάλιστα μὲν ἀπὸ τῆς ἐξηγήσεως τοῦ ἐν ἁγίοις πατρὸς ἡμῶν Ἰωάννου τοῦ χρυσοστόμου· ἔτι δὲ καὶ ἀπὸ διαφόρων πατέρων, συνεισενεγκόντος τινὰ καὶ τοῦ ταύτην ἐρανισαμένου ἀμ. Ita Cod. MS. Bibl. Reg. n. 2401.

d) Ita Cod. MS. Bibl. Reg. n. 2393.

λίθ Φιλοπόνως ἐρανισθεῖσα, μάλιστα μὲν ἀπὸ τῆς ἐξηγήσεως τοῦ ἐν ἁγίοις πατρὸς ἡμῶν Ἰωάννου τοῦ χρυσοστόμου· ἔτι δὲ καὶ ἀπὸ διαφόρων ἄλλων πατέρων, συνεισενεγκόντος τινὰ καὶ τοῦ ταύτην ἐρανισαμένου ἱερωτάτου Βελγαρίας. Cequi a pu faire croire que Theophylacte eſt l'auteur de ce docte Commentaire, c'eſt qu'il y a pluſieurs choſes tout-à-fait ſemblables dans ces deux Ecrivains, même jusqu'aux expreſſions, comme ſi l'un avoit copié l'autre. Auſſi ne ſe pouvoit-il faire presqu'autrement dans un recueil qui étoit principalement tiré de St. Chryſoſtôme. Euthymius neanmoins (car c'eſt ainſi que nous le nommerons toûjours) eſt plus exact et plus judicieux que Theophylacte. Il s'éloigne moins du texte des Evangiles, et il ajoûte de plus de tems en tems des remarques critiques. Les extraits qu'on en va donner le feront mieux connoître.

Il dit à la fin de ſa Preface, que S. Matthieu qui eſt le premier des Evangeliſtes a publié ſon ouvrage huit ans après l'aſcenſion de Jeſus-Chriſt, qu'il l'a écrit en Ebreu aux Juifs nouvellement convertis, et qu'il a été en ſuite traduit en Grec, ὕστερον δὲ μεθηρμηνεύθη πρὸς τὴν ἡμετέραν διάλεκτον. On lit quelque choſe de ſemblable dans e) Theophylacte, qui eſt moins exact en ce qu'il dit après quelques autres, que S. Jean eſt l'auteur de cette traduction Grecque, μετέφρασε δὲ τοῦτο Ἰωάννης ἀπὸ τῆς ἑβραΐδος γλώττης εἰς τὴν ἑλληνίδα, ὡς λέγουσι. Comme il n'y a rien de certain là-deſſus, Euthymius a eu plus de raiſon de ne parler de cette verſion qu'en general. On lit icy à la marge du Mſ. qui porte le nom de Theophylacte παρὰ Ἀμμωνίῳ, comme ſi cet endroit avoit éte pris d'Ammonius; et c'eſt apparemment ce

e) Pag. 2. D. edit. Pariſ. 1631. fol.

qui a donné occasion à quelques Grecs d'attribuër le recueil entier à Ammonius.

Le verbe Grec *παραδειγματίσαι*, qui est exprimé dans nôtre Vulgate par *traducere*, signifie selon luy mener quelqu'un devant les juges en denonçant son crime. *f*) Un homme, dit-il, étoit censé *παραδειγματίσαι*, denoncer sa femme, lors que la soupçonnant il la produisoit devant le Sanedrin, et qu'il l'accusoit, la faisant ainsi sortir publiquement de sa maison. C'est ce que S. Chrysostôme appelle, *ἐκπομπεύειν* *g*) *καὶ εἰς δικαστήριον ἄγειν*.

Les Juifs qui entendent ce passage d'Osée cité par Saint Matthieu, *h*) *j'ai appellé d'Egypte mon Fils*, de leur retour d'Egypte, objectent aux Chrêtiens que l'Evangeliste a detourné le sens de cette Prophetie pour l'accommoder à son dessein. Euthymius leur repond que c'est une des regles de la Prophetie, qu'il y ait souvent des choses qui s'entendent à la lettre de certaines personnes, et qui trouvent leur accomplissement en d'autres. Ce qu'il justifie par des exemples, *ὅτι καὶ τοῦτο προφητείας νόμος ἐστὶ, τὸ πολλάκις ῥηθῆναι μὲν ἐπ' ἄλλων, πληρωθῆναι δὲ ἐφ' ἑτέρων*.

Il remarque judicieusement sur cette expression *en ce tems-là*, qu'elle ne designe point une veritable suite de tems, puis qu'il s'est passé plusieurs années entre ce qui est raporté icy, et ce qui precede. *i*) C'est

f) Matth. I, 19. Παραδειγματίσαι δὲ ἐλέγετο, ὅταν ἀνὴρ παρὰ τὸ συνέδριον ἄγῃ τὴν ὑποπτευομένην, καὶ κατηγόρει ταύτην, καὶ οὕτως αὐτὴν φανερῶς ἀπέλυεν ἀπὸ τῆς οἰκίας.

g) Ita Chrysost. T. VII. p. 53. A. quod Nicetas etiam repetit in Caten. Corderii p. 22.

h) Matth. II, 15.

i) Ἔθος ἐστὶ τῇ γραφῇ τὸ, ἐν ταῖς ἡμέραις ἐκείναις, ἀκολούθως λέγειν ἐφ' οὗ ἂν ἐθελήσῃ χρόνου, ὁηλούσῃ

C'eſt, dit-il, la coutume de l'Ecriture de dire tout d'une ſuite *en ce tems-là*, pour toute ſorte de tems qu'elle veut marquer, indiquant ſeulement le tems que les choſes qu'elle veut raporter ſont arrivées; comme l'Evangeliſte a fait en ce lieu, où il n'a point parlé des fait qui ont été entre l'un et l'autre. Il fait la même obſervation ſur ces mots, *k*) *alors on lui preſenta un poſſedé;* ce qu'il eſt à-propos de conſiderer; autrement on cherchera de la ſuite dans les écrits des Evangeliſtes des Apôtres, en des endroits où il n'y en a aucune. Ils ont joint enſemble pluſieurs faits ſans avoir égard à l'ordre des tems, auſſi bien que les Ecrivains du Vieux Teſtament.

Il a interpreté le mot εἰς μετάνοιαν qui ſignifie à la lettre *à penitence*, comme s'il y avoit διὰ μετάνοιαν *l*) *à cauſe de la penitence*: car Saint Jean, dit-il, les batiſoit confeſſants leurs pechez ou ſe repentant, ἐξομολογουμένους γὰρ αὐτοὺς, ἅτουν μεταγοοῦντας, ἐβάπτιζε. Il n'a point lu en ce lieu-cy, non plus que Theophylacte, καὶ πυρὶ *et dans le feu*. Il ajoute même que ce mot n'eſt que dans Saint Luc. Mais il y a dans les deux MSS. du Roy une ſcolie qui marque que cette addition, καὶ πυρὶ, ſignifie une grace plus abondante. Hentenius a lu la même ſcolie dans ſon exemplaire: et ainſi les Grecs ſont partagez entr'eux ſur cette leçon.

Il trouve au Chap. 4. v. 15. de grandes difficultez dans l'explication de la Prophetie d'Iſaïe, que Saint Matthieu n'a raportée qu'en abregé, et ſans garder même l'ordre des paroles. Après avoir eu recours

σημόνον τὸν καιρὸν ἐκεῖνον, ἐν ᾧ γέγονεν, ἃ διηγήσασθαι βούλεται, καθάπερ καὶ νῦν ὁ εὐαγγελιστὴς ἐποίησε, τὰ ἐν μέσῳ παραδραμών. Ad Matth. Cap. III. v. 1.

k) Matth. Cap. XII. v. 22.

l) Matth. Cap. III. v. 11.

recours au Prophete même, il ajoûte cette reflexion, qu'on appliquera à plusieurs autres passages du Vieux Testament citez dans le Nouveau. Ne[m]) vous étonnez point si cet Evangeliste n'a pas produit les paroles entieres du Prophete: car il est bon de savoir en general, que les Evangelistes raportent quelquefois les passages entiers, et qu'ils les abregent quelquefois; qu'ils gardent à la verité quelquefois le sens entier des mots; mais qu'ils en changent quelques-uns qu'ils ne conservent point, quand cela ne doit aporter aucun prejudice au sens du discours.

Au Chap. 8. du même S. Matth. v. 26. où il y a dans le Grec, *ἐπετίμησε*, que les nouveaux interpretes ont traduit par *reprendre*, ou *parler avec menaces*, selon le sens grammatical, il observe qu'il signifie simplement *commander*, *ἐπετίμησεν*, *ἀντὶ τοῦ ἐπέταξε*· ce qui s'accorde avec la version Vulgate. Il a fait une semblable remarque sur le Chap. 12. v. 16. où il y a aussi dans le Grec *ἐπετίμησε*, et dans la Vulgate *praecepit*, *commanda.*

Au Chap. 10. v. 2. où saint Pierre est nommé le premier entre les Apôtres, il dit que l'Evangeliste l'a mis à la tête des autres, non seulement par ce qu'il étoit plus âgé que son frere André, mais aussi parce qu'il les surpassoit tous en fermeté, *Ἀλλὰ καὶ ὡς πάντων διαφορώτερον ἐπὶ τῇ σαθηρότητι*· et que c'est pour cette raison que J. Christ l'ayant nommé Pierre, ajoûta, *sur cette pierre je bâtirai mon Eglise.*

Sur

m) *Εἰ δὲ μὴ ἀκέραια τὰ προφητικὰ τέθεικε ῥητὰ, μὴ θαυμάσῃς. χρὴ γὰρ καθολικῶς γινώσκειν, ὅτι οἱ εὐαγγελισταὶ, ποτὲ μὲν ἀκεραίως τῶν ῥητῶν ἀπομνημονέυουσι· ποτὲ δὲ ἀποτέμνουσιν αὐτά· ποτὲ δὲ τὴν μὲν τῶν ῥητῶν διάνοιαν ὁλόκληρον ἀποσώζουσι· λέξεις δέ τινας ἀπαρκτηρήτως ὑπαλλάττουσιν, ὅταν οὐδέν τι μέλλοι τῷ λόγῳ τοῦτο λυμαίνεσθαι.* Matth. IV. 15.

Sur ces mots,n) *le Fils de l'homme eſt le maître, même du Sabbat*, il fait une reflexion qui merite d'être peſée. Après avoir dit que Saint o) Marc, qui a auſſi raporté cette reponſe de nôtre Seigneur aux Juifs, y en a joint une autre qui n'eſt point dans Saint Matthieu, il ajoûte p) qu'on ne doit pas être ſurpris, qu'un Evangeliſte inſere dans ſon hiſtoire des choſes qu'un autre paſſe ſous ſilence: car ils n'ont pas écrit leurs Evangiles dans le même tems que Ieſus-Chriſt parloit, pour pouvoir ſe reſſouvenir de toutes ſes paroles; mais pluſieurs années après. De plus étant hommes, il eſt vraiſemblable qu'ils en ont oublié une partie. C'eſt là, continue-t-il, la ſolution qu'on doit donner, lors qu'on trouve des additions et des omiſſions de cette nature: Quelques-uns auſſi d'entr-eux ont omis des choſes pour abreger, et il y en a d'autres qu'ils non point jugé neceſſaires. Cette obſervation d'Euthymius eſt d'une grande étenduë.

Ce docte Commentateur a remarqué ſur ces mots, πολλοὶ προφῆται,q) *pluſieurs Prophetes*, qu'on peut les entendre de tous les Prophetes en general, parce que le mot de *pluſieurs* eſt ſouvent dans le N. Teſtament pour celuy de *tous* πολλοὶ, ἀντὶ τοῦ πάντες· ce qu'il confirme par divers exemples. Il repete

n) Matth. Cap. XII. verſ. 8.

o) Marc. Cap. II. verſ. 27.

p) Οὐ χρὴ δὲ θαυμάζειν, εἰ τὰ μὲν οὗτος ὁ εὐαγγελιστὴς προστέθηκε· τὰ δὲ ἐκεῖνος παραλιμπάνει. καὶ γὰρ οὐχ ἅμα τῷ λέγειν τὸν χριστὸν ἔγραψαν τὰ εὐαγγέλια, ἵνα καὶ πάντων ὁμοῦ τῶν αὐτοῦ λόγων ἀναμνημονεύειν ἔχοιεν· ἀλλὰ μετὰ πολλοὺς ὕστερον ἐνιαυτούς· καὶ εἰκὸς, ἀνθρώπους ὄντας αὐτοὺς, ἐπιλαθέσθαι τινά· καὶ ταύτην ἔχε τὴν λύσιν ἐπὶ τῶν τοιούτων προσθηκῶν τε καὶ παραλειψεων. πολλάκις δὲ καὶ διὰ συντομίαν τινά τινες παρελίμπανον. ἔστι δὲ ὅτε καὶ ὡς οὐκ ἀναγκαῖα. Ad Matth. Cap. XII. verſ. 28.

q) Matth. Cap. XIII. verſ. 17.

repete cette observation en d'autres endroits qui sont d'une plus grande importance; comme au Chap. 20. v. 28. où il est dit que Jesus-Christ est venu *pour servir, et donner sa vie en rançon pour plusieurs*: il dit r) que l'Evangeliste a mis en ce lieu-là *plusieurs* pour *tous*, selon le stile ordinaire de l'Ecriture: car J. Christ a donné sa vie pour tous, et a racheté tout le monde, bien que plusieurs soient demeurez dans la servitude, parce qu'ils ont voulu y demeurer. Sur ces autres mots, s) *C'est mon sang, le sang du N. Testament qui est repandu pour plusieurs*, il observe que dans l'Ancien Testament le sang de l'Agneau n'étoit repandu que pour les seuls Juifs; mais que le sang de J. Christ est repandu generalement pour tous les hommes, le mot de *plusieurs* signifiant *tous* en ce lieu. Πολλοὺς γὰρ τοὺς πάντας ἐνταῦθα λέγει.

Il remarque sur ces mots qui sont au même endroit, *Pour la remission des pechez*, que t) *comme l'Ancien Testament avoit des victimes et du sang, de même*

r) πολλοὺς δὲ νῦν, τοὺς πάντας λέγει. πολλάκις γὰρ ἡ γραφὴ πολλοὺς, τοὺς πάντας, φησίν· ὑπὲρ πάντων γὰρ ἔδωκε τὴν ψυχὴν αὐτοῦ, καὶ πάντας ἐλυτρώσατο. εἰ καὶ πολλοὶ θέλοντες ἐνέμειναν τῇ δουλείᾳ. Ad Matth. Cap. XX. vers. 28.

s) Matth. Cap. XXVI. vers. 28.

t) Ὥσπερ οὖν ἡ παλαιὰ διαθήκη θύματα καὶ αἵματα εἶχεν· οὕτως ἄρα καὶ ἡ καινὴ, τὸ σῶμα καὶ τὸ αἷμα τοῦ δεσπότου. οὐκ εἶπε δὲ, ὅτι ταῦτά εἰσι σύμβολα τοῦ σώματός μου καὶ τοῦ αἵματός μου· ἀλλ' ὅτι ταῦτά ἐστιν αὐτὸ τὸ σῶμά μου, καὶ αὐτὸ τὸ αἷμά μου· λοιπὸν οὖν χρὴ μὴ πρὸς τὴν φύσιν τῶν προκειμένων ὁρᾶν, ἀλλὰ πρὸς τὴν δύναμιν αὐτῶν. ὥσπερ γὰρ ὑπερφυῶς ἐθέωτε τὴν προσληφθεῖσαν σάρκα, οὕτως ἀπορρήτως μεταποιεῖ καὶ ταῦτα εἰς αὐτὸ τὸ ζωοποιὸν αὐτοῦ σῶμα, καὶ εἰς αὐτὸ τὸ τίμιον αὐτοῦ αἷμα καὶ εἰς τὴν χάριν αὐτοῦ. Ad Matth. Cap. XXVI. vers. 28.

même le Nouveau a le corps et le sang du Seigneur, qui n'a pas dit ces choses sont les symboles de mon corps et de mon sang; mais elles sont mon corps même et mon sang. Il faut donc ne pas regarder la nature des choses qui sont devant les yeux, mais leur vertu: car comme il a deïfié surnaturellement la chair à la quelle il s'est uni, il change de même d'une maniere qui ne peut s'exprimer ces choses-là en son corps même qui donne la vie, et en son sang, et en sa grace. L'on a mis icy à la marge du Ms. du Roy conté 2401. la note $\overset{\rho}{\omega}$,[v]) c'est-à-dire, comme nous l'avons expliqué cy-dessus, ὡραῖον νόημα, belle pensée.

Il s'étend encore plus au long sur le mystere de l'Eucharistie, interpretant le verset 35. du même Chapitre.[x]) *Croyons*, dit-il, *toujours à la parole de Dieu, et n'y contredisons jamais, bien que ce qu'il nous dit paroisse contraire à nos raisonnemens et à ce que nous voyons: que sa parole l'emporte sur ce que la raison et la vûë nous representent. Agissons aussi ainsi à l'égard des redoutables mysteres; ne regardant pas seulement ce qui est devant nos yeux, mais croyant aux paroles du Seigneur, puis qu'il dit c'est-là mon corps*

v) Hoc, et alia huiusmodi signa, cognoscere licet ex Montefalconii Bibliotheca Coislin. p. 300. et ex eius Palaeograph. p. 370. vbi figurae sunt expressae.

x) Ἡμεῖς τοίνυν πειθώμεθα πανταχοῦ τῷ θεῷ, καὶ μὴ ἀντιλέγωμεν· καὶ εἰ τὸ παρ' αὐτοῦ λεγόμενον ἐναντίον εἶναι δοκεῖ τοῖς ἡμετέροις λογισμοῖς καὶ ταῖς ὄψεσι, καὶ ἔτω καὶ λογισμῶν καὶ ὄψεων κυριώτερος ὁ λόγος αὐτοῦ. οὕτω καὶ ἐπὶ τῶν φρικτῶν μυστηρίων ποιῶμεν, μὴ τὰ προκείμενα μόνον βλέποντες· ἀλλὰ τοῖς λόγοις τοῦ δεσπότου πειθόμενοι. καὶ ἐπειδή φησι, τοῦτό ἐστι τὸ σῶμά μου, καὶ τοῦτό ἐστι τὸ αἷμά μου, καὶ πειθώμεθα καὶ πιστεύωμεν. καὶ γὰρ καὶ ἐπὶ τοῦ βαπτίσματος, αἰσθητὸν μὲν τὸ ὕδωρ· ἀλλὰ νοητὸν τὸ ὕδωρ, ἡ ἀναγέννησις. Ibid.

corps, et c'eſt-là mon ſang. Soyons perſuadez et croyons: car il en eſt de même du Batême, où l'eau eſt à la verité ſenſible; mais la regeneration eſt le don que nous ne connoiſſons que par l'entendement.

Ces paroles du même *y*) Chapitre de S. Matthieu, *Le ſoir étant venu* Jeſus *ſe mit à table avec ſes douze Diſciples*, luy donnent occaſion de traiter une queſtion qui a été autrefois agitée parmi les Grecs; ſavoir ſi nôtre Seigneur fit alors la Pâque qui étoit ordonnée par la Loy. Il y a eu des Ecrivains Grecs, et entr'autres Philoponus, qui ont ſoutenu qu'il n'avoit point ſatisfait à la Pâque des Juifs l'année qu'il mourut. On peut conſulter là-deſſus la Chronique d'Alexandrie, et la Bibliotheque de Photius, qui font mention de quelques anciens Auteurs qui ont été de ce ſentiment: mais S. Chryſoſtôme ayant ſoutenu le contraire, la plûpart des Grecs l'ont ſuivi. L'on prendra neanmoins garde que l'auteur de la Chronique d'Alexandrie n'eſt pas toûjours exact. Euthymius qui traite cette queſtion en cet endroit auſſi bien que Theophylacte, produit quelques-unes des raiſons ſur leſquelles on apuyoit l'opinion oppoſée à celle de Saint Chryſoſtôme; et je ne doute point qu'il n'ait eu en vûë Philoponus. La premiere de ces raiſons eſt *z*) qu'il étoit le treiziéme jour du mois, au lieu qu'on ne pouvoit manger la Pâque que le qua-

y) Matth. Cap. XXVI. verſ. 20.

z) "Ὅτι τρισκαιδεκάτη τότε τοῦ μηνὸς ἦν. ἔδει δὲ κατὰ τὴν τεσσαρεσκαιδεκάτην τὸ πάσχα φαγεῖν. καὶ ὅτι ὁ μὲν νόμος ἑσπέρας ἐπέλευσεν ἐσθίειν τὸ πάσχα, οὗτος δὲ ἀνέπεσε. καὶ ὅτι πᾶς ἄρτος ζυμωτὸς ἐξηρεῖτο πρὸ τῆς θυσίας, καὶ πυρὶ κατεκαίετο· νῦν δὲ καὶ ἄρτος παράκειται καὶ δικμερίζεται· καὶ ὅτι ὀπτὸν μόνον θέμις ἦν φαγεῖν, ἐνταῦθα καὶ ζωμὸς παρατίθεται. Ad Cap. XXVI. verſ. 20. Matthaei.

quatorziéme: la seconde est que la Loy commande expressément de la manger debout, et il étoit couché: la troisiéme consiste en ce, qu'on offroit entierement avant l'immolation de l'Agneau tout ce qu'on pouvoit trouver de pain levé, et qu'on le brûloit; au lieu que dans cette action de Jesus-Christ il y a du pain ordinaire, qu'on distribuë en le rompant: la quatriéme est, qu'il n'étoit permis de manger que du rôti, et il y a ici une soupe.

Nôtre Commentateur repond à toutes ces raisons en particulier: mais étant prevenu de l'opinion de ceux de son Eglise à l'égard du jour que Jesus-Christ fit la Pâque, ses reponses en sont moins solides. Il avoüe que nôtre Seigneur anticipa d'un jour le tems de la Pâque, parce qu'il connoissoit que les Juifs le feroient mourir le quatorziéme; étant juste que celuy qui étoit le veritable Agneau fût immolé le jour de l'immolation de l'Agneau typique, ou qui n'étoit que la figure. D'où il conclut qu'il accomplit la Pâque Legale, et qu'il donna à ses Apôtres la Pâque spirituelle, Οὕτω γὰρ καὶ νομικὸν ἐπλήρωσε πάσχα καὶ τὸ πνευματικόν.

Il croit qu'on peut prouver de ces paroles,[a] *j'ay eu un grand desir de manger cette Pâque avant que de souffrir*, que Jesus-Christ prevint la Pâque des Juifs. Cela signifie selon luy, J'ay fait toute la diligence possible pour manger cette année la Pâque avec vous, n'ayant point attendu le tems prescrit par la Loy, de peur que la mort que je dois souffrir sur une croix, ne soit un obstacle à la Céne Legale et à la mystique. Τουτέστι σπουδῇ ἐσπούδασα τὸ τοῦ ἐνιαυτοῦ τούτου πάσχα φαγεῖν μεθ' ὑμῶν, μὴ ἀναμείνας τὸν νενομισμένον καιρὸν, ἵνα μὴ τὸ πάθος τοῦ σταυροῦ κωλύσῃ τὸν νομικὸν δεῖπνον καὶ τὸν μυστικόν.

a) Luc. XXII. 15.

En second lieu il repond, que pour ce qui est de la maniere de manger, il y a de l'apparence qu'ils mangerent d'abord étant debout, comme il étoit ordonné par la Loy, et qu'ils se coucherent en suite pour souper. A l'égard du pain levé et de la soupe, on les mit sur la table après qu'ils eurent mangé la Pâque: car le 14. jour auquel il étoient defendu de garder quoy que ce soit de pain levé, n'étoit point encore venu. Mais si cela est, ajoûte-t il, pourquoy les Evangelistes n'ont-ils point parlé de l'anticipation de la Pâque? A quoy il repond, que c'est *b*) parce qu'il n'étoit point nécessaire qu'ils en parlassent: car de quelle utilité cela étoit-il pour les Chrêtiens? C'est pourquoy ils ont à la verité passé ce fait; mais ils ont traite avec plus d'exactitude ce qui apartient à la Céne mystique, comme ayant necessairement de la liaison avec nôtre creance.

S'il étoit vray comme les Grecs l'assûrent, que Jesus-Christ eût anticipé le jour de la Pâque, il seroit, ce me semble, mieux selon ce principe de nier qu'il eût fait la Pâque Legale, l'Agneau ne se pouvant manger que le 14. jour. Mais S. Chrysostôme et la plûpart des autres Commentateurs Grecs assûrans qu'il a toûjours accompli la Loy, comme il le temoigne luy-même, il s'ensuit absolument qu'il a fait la Pâque, aussi bien cette derniere année que les précedentes, et c'est ce qui les embarasse; au lieu qu'il y a bien moins d'inconveniens dans l'opinion des Latins. En effet le sentiment de ces Grecs, qui ont pretendu que Jesus-Christ n'avoit point mangé cette année la Pâque

b) Διότι οὐκ ἦν ἀναγκαῖον τὸ περὶ ταύτης εἰπεῖν. τί γὰρ ἂν καὶ συνετέλεσε χρισιανοῖς ἡ ταύτης διήγησις; διὸ ταύτην μὲν παρέδραμον· τοῖς δὲ λόγοις τοῦ μυσικοῦ δείπνου φιλοπονώτερον προσδιέτριψαν, ὡς ἀναγκαιώτατον καὶ συγκτικώτατον τῆς ἡμῶν πίστεως. Ibid.

Pâque Juive, a paru si absurde à Maldonat, qu'il n'a pas cru qu'on dût s'arrêter à le refuter, jugeant qu'il étoit manifestement opposé aux paroles des Evangelistes, *Quod* c) *cùm omnes Evangelistae tam apertè testentur eum Pascha manducasse, refutatione non indiget.*

Pour revenir à Euthymius, le même Maldonat témoigne qu'il est difficile d'exemter de Pelagianisme sa remarque sur ces paroles, *Je* d) *ne suis point venu appeller les justes à penitence, mais les pecheurs*, à moins qu'on n'adoucisse son expression: car il fait parler en ce lieu-là Jesus-Christ comme s'il n'étoit point venu pour les justes, qui peuvent d'eux-mêmes se sauver, mais seulement pour les pecheurs qui ont besoin de penitence. L'on ne peut cependant l'accuser de Pelagianisme, parce qu'il a supposé avec les autres Peres Grecs une grace generale qui est donnée à tout le monde, et qu'il a reconnu après eux que la volonté de l'homme, quelque bonne et portée au bien qu'elle soit, ne sauroit rien faire sans la grace. e) Aussi ce docte Jesuïte luy-a-t-il rendu justice, ajoûtant qu'il ne condamne nullement l'Auteur qui est orthodoxe, pieux et savant, mais seulement son expression qui paroît trop libre. *Quanquam*, dit-il, *non auctorem qui et Catholicus et pius et eruditus est, sed auctoris minus cautum loquendi modum damno.*

Il y a plusieurs autres endroits où ce savant Commentateur pourroit être soupçonné de Pelagianisme, ausquels neanmoins Maldonat n'a point touché; ne croyant pas qu'il fallût juger de la doctrine d'Euthy-

c) Maldonat. Comment. in Matth. Cap. XXVI. vers. 20.
d) Matth. Cap. IX. vers. 13.
e) Euthym. Comm. ad Matth. Cap. XXVI. vers. 35. Verba infra vide: οὔτε ἀνθρωπίνη προθυμία κατορθοῖ τι χωρὶς τῆς θείας ῥοπῆς κ. τ. λ.

mius par raport à celle de S. Auguſtin. Il parle le langage de ſon Egliſe dans la remarque qu'il a faite ſur ces paroles de Jeſus-Chriſt, *Qu'il eût mieux valu que Judas ne fût point venu au monde.f)* Quelques-uns, dit-il, aſſûrent qu'il n'y avoit point de la faute de Judas, puis qu'il a accompli ce qui avoit été determiné auparavant; ausquels nous repondons qu'il n'a pas trahi ſon Maitre parce que cela avoit été determine auparavant; mais il a été determiné parce qu'il l'a trahi, Dieu ayant prévû tout ce qui devoit arriver: car cet homme devoit être veritablement tel, non de ſa nature mais de ſa volonté.

Il obſerve ſur ces mots de S. Jean, *Afin g) que tous cruſſent par luy*, que Jean a à la verité rendu temoignage afin que tous cruſſent, et que cependant tous n'ont point cru: car la foy n'eſt pas contrainte mais volontaire, Οὐκ ἐκ βίας γὰρ ἡ πίστις, ἀλλ' ἐκ προαιρέσεως.

Il ajoûte en ſuite ſur ces autres mots, *Il h) étoit la lumiere veritable qui illumine tout homme qui vient au monde*: s'il i) illumine tout homme qui vient au monde,

f) Φασὶ δέ τινες, ὅτι ἀνεγκλητός ἐστι, τὸ προωρισμένον ἐπιτελέσας. πρὸς οὓς λέγομεν, ὅτι οὐ διότι προώρισε, διὰ τοῦτο παρέδωκεν· ἀλλὰ διότι παρέδωκε, διὰ τοῦτο προώρισε, τοῦ θεοῦ προειδότος τὸ πάντως ἀποβησόμενον. ἔμελλε γὰρ οὕτως ἀποβήσεσθαι τοιοῦτος, οὐκ ἐκ φύσεως, ἀλλ' ἐκ προαιρέσεως. Ad Matth. Cap. XXVI. verſ. 24.

g) Io. Cap. I. verſ. 7.

h) Ibid. verſ. 9.

i) Εἰ δὲ φωτίζει πάντα ἄνθρωπον ἐρχόμενον εἰς τὸν κόσμον, πῶς τοσοῦτοι μεμενήκασιν ἀφώτιστοι; τὸ μὲν εἰς αὐτὸν ἥλιον πάντας φωτίζει· οἱ δὲ μύοντες ἀφώτιστοι. παρὰ τὴν ἐκείνων προαίρεσιν πάσχουσιν. ἡ μὲν γὰρ τοῦ φωτὸς χάρις ἡλίου δίκην ἐπὶ πάντας ἁπλῶς ἐκκέχυται· οἱ δὲ μὴ θέλοντες ἀπολαῦσαι τῆς χάριτος, αὐτοὶ τοῦ μὴ φωτισθῆναι αἴτιοι. Ad Io. Cap. I. verſ. 40.

monde, comment est-il resté tant d'hommes qui n'ont point été illuminez? Il repond que pour ce qui est de Jesus-Christ il illumine tout le monde; que s'il y en a quelques-uns qui demeurent sans être illuminez, cela vient de leur volonté: car la grace de la lumiere, ajoute-t-il, a été rapanduë generalement sur tous à l'exemple du soleil; mais ceux qui ne veulent point joüir de la grace, sont eux-mêmes la cause de ce qu'ils ne sont point illuminez.

Les Livres du Nouveau Testament étant remplis de particules causales, qui semblent detruire la liberté de l'homme, il remarque à l'imitation des autres Commentateurs Grecs, qu'on ne les doit point considerer comme causales, ayant été mises seulement pour signifier ce qui devoit arriver. C'est en ce sens qu'il explique cette expression de S. Jean, *Afin*[k]) *que cette parole du Prophete Isaïe fut accomplie*, Κἀνταῦθα, dit-il, τὸ ἵνα, οὐκ ἔστιν αἰτιολογίας, ἀλλ' ἐκβάσεως, ἤτοι πληρώσεως τοῦ μέλλοντος.

Ce qu'il étend generalement à tous les endroits où cette expression et quelques autres semblables se rencontrent: car, comme il ajoûte, les choses que les Prophetes ont prédites ne sont pas arrivées parce qu'ils les ont prédites; mais elles sont prédites parce qu'elles devoient arriver. Il repete la même chose sur ces mots du verset suivant, *C'est*[l]) *pourquoy ils ne pouvoient croire parce qu'Isaïe a dit*, où il remarque en même tems *que ne pouvoir point*, signifie aussi *ne vouloir point*, Τὸ γὰρ μὴ δύνασθαι σημαίνει καὶ τὸ μὴ βούλεσθαι.

Il ajoûte encore une reflexion semblable sur ces autres paroles qui suivent immediatement après, et

k) Io. Cap. XII. vers. 38.
l) Io. Cap. XII. vers. 39.

qui paroiſſent d'abord avoir quelque choſe de dur, *Il a*[m]) *aveuglé leurs yeux, il a endurci leur coeur de peur qu'ils ne voyent etc.*[n]) Cela, dit-il, eſt auſſi une maniere de parler propre à l'Ecriture, de faire Dieu auteur de ce qu'il ne fait que permettre: car ces mots, *il a aveuglé*, *il a endurci*, ſont la même choſe que, *il a permis qu'ils fuſſent aveuglez et endurcis*, comme ne pouvant plus être gueris: car il ne tire perſonne par force, chacun ayant ſa liberté. Ce qu'il confirme par pluſieurs autres expreſſions tant du Vieux que du Nouveau Teſtament.

Je n'aurois jamais fait, ſi je voulois raporter en detail tous les lieux où ce ſavant Commentateurs ſe précautionne, de peur qu'on n'attribuë à Dieu ce qui vient purement de nous. Il aſſûre après avoir conferé avec ſoin pluſieurs paſſages enſemble, que ce ſont des façons de parler propres à l'Ecriture: ce qu'il avoit apris des plus anciens Docteurs de l'Egliſe. J'inſererai encore icy la reflexion qu'il a faite ſur ces paroles, *Afin*[o]) *qu'il donne la vie éternelle à tous ceux que vous luy avez donnez. Autant,*[p]) dit-il, *que*

m) Ibid. verſ. 40.

n) Ἰδίωμα καὶ τοῦτο τῆς γραφῆς, τὸ τὴν παραχώρησιν τοῦ Θεοῦ, ὡς πρᾶξιν αὐτοῦ λέγειν. τὸ γὰρ τετύφλωκε καὶ τὸ πεπώρωκεν, αὐτὶ τοῦ παρεχώρησε τυφλωθῆναι καὶ πωρωθῆναι, ὡς ἀνιάτων. οὐδένα γὰρ ἀνθέλκει, διὰ τὸ αὐτεξούσιον ἑκάστου.

o) Io. Cap. XVII. verſ. 2.

p) Ὅσον τὸ ἐπ' αὐτῷ. εἰ δέ τινες οὔτε ἐπίσευσαν, οὔτε ἔλαβον ζωὴν αἰώνιον, τῶν τοιούτων ἐστὶ τὸ ἔγκλημα. ὁ μὲν γὰρ πατὴρ εὐδόκησεν, ἵνα πάντων ὁ υἱὸς ἐξουσιάσῃ διὰ τῆς πίστεως, καὶ πάντες ὑπὸ τὸν ζυγὸν τῶν ἐντολῶν αὐτοῦ γένωνται· καὶ ὁ υἱὸς δὲ πᾶσι διὰ τῶν ἀποστόλων δέδωκε τὸ εὐαγγέλιον τὴν θεογνωσίαν, ἥτις ἐστὶ ζωὴ αἰώνιος, ὡς πρόξενος ζωῆς αἰωνίου· οἱ δὲ μὴ ὑποταγέντες, μηδὲ παραδεξάμενοι, οὗτοι τῆς ἑαυτῶν ἀπωλείας αἴτιοι. οὐδένα γὰρ ἄκοντα κατεναγκάζει. αἱρετὴ γὰρ ἡ ἀρετή.

que cela eſt en luy. Si quelques-uns n'ont point cru, et n'ont point reçu la vie éternelle, c'eſt leur propre faute: car il a plu au Pere que le Fils donnât le pouvoir à tous par la foy, et que tous fuſſent ſoumis au joug de ſes commandemens. Le Fils a auſſi donné à tous par le miniſtere des Apôtres l'Evangile, qui eſt la connoiſſance de Dieu, en laquelle conſiſte la vie éternelle, comme communiquant la vie éternelle. Mais ceux qui ne ſont point ſoumis, et qui n'ont point reçu cet Evangile, ſont eux-mêmes la cauſe de leur perte: car Dieu ne contraint perſonne malgré luy; la vertu venant de notre choix.

Enfin j'ay raporté dans la premiere partie de cet Ouvrage, les obſervations critiques qu'Euthymius a faites ſur le Chapitre dernier de S. Marc, et ſur le 8. de S. Jean leſquelles ſont des preuves de ſa grande exactitude. Il ne dit pas, comme Hentenius luy a fait dire dans ſa verſion, que les douze verſets dont il s'agit en ce lieu-là n'ont été interpretez par aucun Commentateur, mais ſeulement que S. Chryſoſtôme n'en parle point, Μηδὲ τὸν χρυσόστομον ὅλως μνημονεῦσαι αὐτῶν: car c'eſt ainſi qu'on lit dans les deux exemplaires manuscrits de la Bibliotheque du Roy. Ce ſeroit icy le lieu de marquer les autres fautes de ce Traducteur: mais outre que cela ſeroit long et même ennuyeux, on pourra publier le texte Grec de cet excellent Commentaire avec une nouvelle traduction. Il faut cependant avouër que Hentenius eſt beaucoup plus exact dans ſa verſion, que celuy qui nous a donné en Latin le Commentaire de cet Auteur ſur les Pſeaumes.

Hentenius de plus a eu un fort bon exemplaire Ms. comme je l'ay reconnu en comparant ſa traduction avec les deux manuscrits de la Bibliotheque du Roy, qui ſont très-exacts. On y trouve auſſi bien que dans le ſien des ſcolies qui y ont été ajoutées, et

qu'il a fait imprimer en caracteres Italiques. Ce qui merite le plus d'être considéré, c'est que les Copistes Grecs qui ont écriet ces scolies ne conviennent pas toûjours, y en ayant plus dans quelques Mss. que dans les autres. Elles sont à la marge dans un des Mss. du Roy, et dans l'autre en partie à la marge, et en partie dans le corps du livre avec la note σχολ. *scolie*; et quelquefois même sans cette note. Cette differente maniere d'écrire les scolies que les Grecs ajoûtent à la plûpart de leurs livres, y a aporté beaucoup de confusion: car il est arrivé dans la suite qu'on a confondu avec le texte plusieurs de ces scolies, comme il me seroit aisé d'en produire un grand nombre d'exemples, tirez de ce Commentaire d'Euthymius. Mais il suffit d'avoir fait cette observation en general, afin qu'on se précautionne en lisant les Commentaires des Auteurs Grecs, ou l'on a inseré plusieurs choses après coup, comme nous avons aussi vû qu'il est arrivé à Theophylacte.

* * *

Io. Albertus Fabricius
in Bibliotheca Graeca
Vol. VII. pag. 474. *Hamburgi* 1727. 4.

Commentarius (Euthymii Zigabeni) in quatuor Euangelia, ex Chrysostomo et aliis priscis Patribus non sine iudicio delectus. Hoc quoque eximium opus nec dum Graece lucem vidit, licet id affirment viri docti, Caueus, Elias du Pin, atque alii. Latine e praeclaro Codice Bibl. Coenobii Deiparae Virginis Gvadalupensis Ord. D. Hieronymi in regno Castellae, transtulit I. Hentenius, accuratior Zino, Sauloque interpres, cuius versio prodiit primum Louanii 1544. fol.

fol. recusa?) Paris. 1547. 1560. 1602. 8. et in Bibliotheca Patrum Tom. XIX. edit. Lugd.

Duos Codices MStos Graecos huius commentarii similibus qualia Hentenius in suo reperit scholiis instructos in Bibl. Regia Parisiensi euoluisse se testatur Rich. Simon. lib. 3. Historiae Criticae r) Noui Test. cap. 29. in quorum altero Mazariniano, sed recentioris manus scriptura Nicetae tribuitur, quod non magis credibile, quam eorum coniectura, qui vel Oecumenio vel Ammonio nescio cui vel Theophylacto adscribere voluerunt.

Plura loca Graece ex hoc commentario producit Simonius, tum hoc capite tum s) lib. I. p. 120. 145. et lib. 3. p. 84. et magni eum facit in primis, assentiturque Maldonato, qui ad Matth. XVII, 8. Euthymium in verborum proprietatibus obseruandis diligentissimum esse obseruauit. Inter scriptores e quibus aurea Thomae Aquinatis Catena in Euangelia collecta est, Euthymii nomen in recentioribus quibusdam editionibus additum, in antiquioribus et in Romana Anni 1670. desideratur. Vide Simonis Hist. Criticam Noui Test. lib. 3. p. 409. et 473.

q) A Voigtio in catalogo Hist. Crit. libr. rar. p. 734. et ab aliis memoratur etiam ex Theoph. Sinceri Biblioth. Hist. Crit. Libr. rar. p. 125. seq. editio Parisina anni 1544. in 8. apud Ioannem Reigny. Excudebat Carol. Guillard. Sed in indice huius editionis, quem integrum videtur exhibuisse Voigtius, non legitur: *Liber hic neque Graece neque Latine antea typis vnquam excusus est:* quae leguntur in editione Louaniensi. Ergo, vt videtur, Louaniensis tamen est princeps, etsi reperiatur Parisina eiusdem anni. Forte autem erratum est in numeris, ac pro 1544. legendum est 1547. In tanta libri raritate nihil hac de re certum habeo.

r) Commentatorum.

s) De textu N. Test.

Ex tomo primo dissertationis historicae in Bellarminum P. Phil. Labbe.

Euthymius Zigabenus, monachus Graecus, vixit ineunte seculo XII. superstesque adhuc erat anno 1118. quo Alexius Comnenus Imperator obiit. — Scripsit Orthodoxae fidei Panopliam aduersus omnes haereses, in duas partes tributam, interprete Petro Francisco Zino Veronensi Canonico: Commentationes in omnes 150. Psalmos, et decem sacrae scripturae cantica, e Graeco in Latinum sermonem conuersas per R. P. Philippum Saulium, Episcopum Brugnatensem: Commentaria in Euangelia, interprete Ioanne Hentenio Mechlinienſi.

Hic autor a Sixto Senensi diligens scripturarum expositor, a Cardinale Baronio accuratissimus earundem interpres, a Ioanne Maldonato, in obseruandis verborum proprietatibus diligentissimus appellatur.

Io. Augustus Ernesti

in institutione interpr. N. Test. Pars II. Cap. IX. §. 24.

Nec praetereundus Euthymius Zigabenus, Panopliae Dogmaticae scriptor, e Sec. XII. cuius Commentarios in Euangelia latine editos a Io. Hentenio habemus, pariter e Chrysostomo maxime, sed tamen et aliis ductos, et doctis valde probatos, vt Sadoleto,*t*) quem vid. Epist. p. 214. edit. nou. add. Fabric.

t) Apud Sadoletum l. l. in edit. Veron. 1737. 4. nihil nisi hoc reperi: Ab Euthymio, cui ego sententias Basilii, Chrysostomique referenti, in Epistolis Paulli enotandis tribuo permultum.

Fabric. Bibl. Graec. T. VII. p. 474. Et memorantur Codices scripti Comment. in Epist. Paulli, item Catholicas.

Io. Augustus Noesselt

de Catenis Patrum Graecorum. Halae ad Salam. 1762. 4. *pap.* 23. *seqq.*

Ex eodem genere v) est Euthymii Zigabeni Sec. XII. monachi monasterii Constantinopolitani, cognominati τῆς περιβλέπτου, panopliae dogmaticae scriptoris, commentarius in IV. Euangelia, quem a Io. Hentenio in coenobio regni Castellae repertum et e graeco in latinum sermonem translatum habemus Tom. XIX. bibl. PP. maximae Lugd. p. 475. seqq. Concinnata est haec expositio ex Origenis, Basilii, Gregorii Nazianzeni et Chrysostomi potissimum scriptis, ea ratione, vt praetermissis omnibus digressionibus, quae vel dictionis venustatem subolent, vel ad corrigendos mores spectant, ea in primis breuiter et succincte tradat, quae ad sensum grammaticum intelligendum maxime faciunt. Quod auctoris nostri consilium cum aliis viris doctis, tum Maldonato praesertim acceptum fuit, qui in com. ad Matth. XVII, 8. in verborum proprietatibus diligentissimum eum esse monuit. Dubitarunt autem alii, vtrum Euthymius, an alius quispiam auctoris laude ornandus sit; ad quos pertinet Io. Hentenius, qui in epist. nuncup. refert, plurimis auctorem huius catenae visum fuisse Oecumenium.

Sed cum illud *videtur* maxime ambiguum sit, ita nec certius quid euincit adducta a Rich. Simone l. c. pag. 410. coniectura, qua Theophylactum auctorem esse

v) Exposuerat proxime ante hunc de Theophylacto.

esse sibi persuadet. Qui enim inter vtrumque intercedit consensus, vel a Chrysostomo, tanquam communi fonte, fluxit, vel si singularem dogmatum quorundam tractationem spectes, a stabilitis in ecclesia Orientali fidei capitibus. Verum saepius discedere Euthymium a Theophylacto cum in interpretatione, tum in lectione, exempla comprobant. Ita e. c. cum Theophylacto quidem et aliis codicibus conspirat in lectionibus supra[x]) memoratis Matth. III, 11. V, 47. Luc. VII, 31. et aliis. Haud raro tamen singulari lectione gaudet, in quibusdam tantummodo N. T. codicibus obuia; vt Ioh. VIII, 40. vbi loco παρὰ τοῦ θεοῦ Euthymius legit: παρὰ τοῦ πατρὸς isque solus, et XIII. 25. voci ἐκεῖνος subiungit οὕτως: Cum ergo ille recumberet *ita* super pectus Iesu etc. Quod interpretatur: *Ita sicuti recumbebat, hoc est, non elevatus; sed tantum connexus.* Similiter Ioh. XIX, 16. legit ἤγαγον εἰς τὸ πραιτώριον. Matth. XIII, 27. deest σῶν[y]) et Luc. V, 19. omissum deprehendimus διὰ ante ποίας. it. Luc. XXII, 35. recte cum codd. quibusdam omittit καὶ ὑποδημάτων. Sed cautio hic adhibenda est ac diligentia, propterea, quod omnes lectionum varietates minime ab Euthymio proficisci, sed multas potius e margine in contextum irrepsisse exploratum est. Refert enim Hentenius in praef. margini exemplaris adscriptas fuisse adnotationes,[z]) quae deinde in reliquae scripturae ordinem redactae atque post eius particulae textus enar-

x) Pag. 16. Sunt autem hae. Matth. III, 11. omittitur καὶ πυρί. V, 47. φίλους, pro ἀδελφούς. Luc. VII, 31. absunt, εἶπε δὲ ὁ κύριος.

y) Servat id vterque Codex meus.

z) Idem quoque de Parisiis Codd. refert Simonius. Id intelligitur etiam ex hac editione et ex Codicibus Mosquensibus. Sed ista additamenta in marginibus scholia spectant, non contextum.

enarrationem, ad quam ponebantur, ab ipso locatae sint. Vnde etiam haud mirum, quod toties cum exemplari [a]) Complutensi graeco et Vulgato interprete congruat, praesertim cum ipse editor mala fide in corrigendo subinde egerit. Ita in recensione locorum quorumdam, in quibus exemplar Hentenii alia habebat, quam ea, quae vulgo circumferuntur, exemplaria, ipse loco cit. pag. 485. narrat, verba Luc. XIX, 15. οἷς ἔδωκε [b]) τὸ ἀργύριον apud Euthymium non exstitisse; *quod tamen*, inquit, *addidimus sicut quibusdam aliis in locis idem fecimus, quod in aliis exemplaribus et in Complut. editione habeatur.* Hisce naevis facile mederi potuissent editores, si textum Euthymii collegissent e codicibus graecis, praesertim Parisiensibus et Barocciano XXVIII. qui Millio quondam in conquirendis lectionibus magno adiumento fuit. Illud quoque sciendum est, Euthymium iis in locis, vbi argumentum se offert, quod in alio Euangelista iam dilucidatum erat, transmittere lectorem ad dictam expositionem, citato nimirum iuxta Graecorum supputationem capite; cuius allegandi rationis secundum maiora κεφάλαια institutae mentionem inficiens Sixtus Senensis Bibl. S. L. III. p. 166. refert: Euthymius *seu, vt quibusdam videtur*, Oecumenius *distribuit Euangelium Matthaei in titulos seu capita* [c]) 86. Cuiusmodi distinctiones apud *Marcum* exstant 48. *Lucam* 83. *Iohannem* denique 18.; non numerata sectione de muliere in adulterio comprehensa, quae narratio quanquam a graecis docto-

a) Complutensem editionem Hentenius ad manus habuit, ex qua etiam disputat contra editionem Erasmi. Saepius etiam Versionem Latinam Vulgatam pro Euthymio expressit. In eo autem secutus est consuetudinem illorum temporum.

b) Seruat haec vterque Mosquensis.

c) Immo 68.

doctoribus passim omissa, ab Euthymio explicatur. d) Neque etiam intactas relinquit sententias, quibus stant, qui Graecae ecclesiae addictos sese profitentur. Qualis est illa, quae progenuit contentionem inter graecos et latinos diu olim agitatam: quo scilicet die Christus agnum paschalem comederit? porro doctrina de operum retributione non statim a morte cuiusuis initium capiente, sed differenda ad diem iudicii: denique etiam de Spiritu S. a solo patre procedente, cui opinioni inhaesisse scriptorem nostrum arguunt loca, quibus Spiritum S. a patre procedere adserit, nulla filii facta mentione. e) Reliqua quae Euthymii nomine feruntur scripta, nondum edita, num ab eo profecta sint, exploratum non habemus. Certe quod ad expositionem epistolarum Paulli attinet a nonnullis Euthymio adscriptam, Rich. Simon bibl. crit. de du Pin l. c. pag. 323. eos Euthymium cum Oecumenio commutasse iudicat.

Ioan-

d) Addit vero Euthymius in fine cap. VII. Ioh. *Scire autem oportet, quod ea, quae ab hoc loco habentur, vsque ad eum, quo dicitur:* Iterum ergo loquutus est illis Iesus, dicens: Ego sum lux mundi, *in exactioribus exemplaribus aut non inueniantur, aut obelo confossa sint, eo, quod illegitima videantur et addita. Et huius argumentum est, quod nullus ea sit interpretatus.* Sed minus recte verborum Euthymii sensum percepisse videtur Hentenius, quoniam in duobus MSS. codicibus, huic exemplari admodum similibus, quos commemorat Rich. Simon l. c. pag. 422. verba ita se habent: Μηδὲ τὸν χρυσόστομον ὅλως μνημονεῦσαι αὐτῷ. *Ita* Noesselt *in nota ad h. l.*

e) Ita ad Ioh. XIV, 10. Et datur quidem a patre, vtpote ab illo procedens, mittitur vero a filio quasi cooperans, et non contrarius. Similiter C. XV, 26.: Vide autem, quod mittit quidem eum et filius, tanquam eiusdem cum patre honoris; verum id a patre puta, procedentem. Procedit itaque a patre, tamquam de eius substantia. Noesselt *in notis ad h. l.*

Ioannis Hentenii Nechlinienſis epiſtola dedicatoria.

Illuſtriſſimo ac Reuerendiſſimo Domino D. Franciſco a Bouadilla Epiſcopo Caurienſi, Archidiacono Toletano etc. Iohannes Hentenius Nechlinienſis.

S. D.

Si bonum eo praeſtantius eſſe quanto communius, nemo eſt vel mediocriter morali philoſophia inſtructus qui dubitet Praeſul ampliſſime, virtutum ac literarum antiſtes: non erit etiam qui ambigat, commune bonum priuato eſſe praeponendum. Idque adeo verum eſt, vt etiam Chriſtus ſacratiſſimam illam vitam ſuam vilem habuerit, quo vniuerſo generi humano ſalus adempta poſſit reſtitui. Verum ne dicat quispiam Chriſti opera, vtpote diuina, nequaquam in numerum eſſe redigenda: age et ab Ethnicis quoque paucos de innumeris referamus, qui ſuam ſuorumque vitam communi bono poſthabuerunt. In primis autem occurrit Iunius ille Brutus, primus Romanae libertatis aſſertor, qui proprios filios, quod fuiſſent conſilii de reducendis regibus participes, ſecuri iuſſit percuti: tametſi ex eorum caede graui ipſe ſauciaretur vulnere: Quis enim amor aequari poſſit patrum erga filios amori? Nec id ſane Vergilium latuit, qui de eo loquitur in hunc modum:

Vis et Tarquinios reges, animamque ſuperbam
Vltoris Bruti, faſcesque videre receptos?
Conſulis imperium hic primus ſaeuasque ſecures

Acci-

Accipiet: natòsque pater noua bella mouentes
Ad poenam pulchra pro libertate vocabit
Infelix, vtcunque ferent ea fama nepotes:
Vincet amor patriae, laudumque immenſa cupido.

P. Decius Mus cum conſule T. Manlio Torquato contra Latinos pugnans, quum reſponſum eſſet oraculo, Vtrius exercitus imperator legiones hoſtium, ſeque ſuper eas deuouiſſet, eius populi partisque fore victoriam: ſe ipſum pro communi exercitus ſalute deuouit.

Idemque fecit filius eius, eodem appellatus nomine, quum iam tertium Conſul fuiſſet, ſemelque Cenſor: quorum etiam his verbis Poëta meminit:

Quin Decios Druſosque ſimul, ſaeuumque ſecuri
Aſpice Torquatum et referentem ſigna Camillum.

Marcus Curtius praeterea ob populi ſalutem ſeſe equo inuectum in terrae hiatum iniecit. Sp. Poſthumius Conſul, qui ignominioſam pacem cum Claudio Pontio Samnitium duce ad furcas Caudinas pepigerat ac ſpoponderat, autor fuit Senatui, vt ſe cum collega ac tribunis qui autores ſponſionis fuerant, per foeciales nudos vinctosque Samnitibus dederet, quo populus Romanus ab illa pace ſolueretur.

Q. Ceditius Tribunus militum, quem videtur Titus Liuius Calphurnium Flammam vocare, primo bello Punico cum quadringentis militibus, vel, vt habet Liuius, cum trecentis, niſi fortaſſis hic alius fuerit, morti ſe tradidit: vt dum in eos, tumulum quendam capientes, auerterentur hoſtes, legiones cum Conſulibus circumuentae, incolumes ex obſidione liberatae pertranſirent. Simile quoque egit Decius Tribunus militum cum conſule P. Valerio Cor-

Coruino, iunctus haſtatis vnius legionis, (quanquam hos fortuna liberauerit) ne hoſtes Samnites in eos pugnarent. Inter Lacedaemonios ingens eſt huiusmodi copia exemplorum: verum praecipui ſeſe mihi offerunt Buris et Spartis, qui ad Xerxen Perſarum regem ſponte profecti ſunt: daturi poenas quas Lacedaemonii iuxta oraculum pendere debebant, eo quod Oratores a Perſa miſſos occidiſſent. Hi ergo quum ad Xerxen veniſſent, iuſſerunt vt ſe quocunque modo videretur, pro Lacedaemoniis interficeret. Quumque rex pietatem in patriam admiratus, animorumque fortitudinem, liberaſſet illos a poena, peteretque vt apud ſe manerent, Qui poſſumus, inquiunt, hic viuere, relicta patria, patriisque legibus ac viris, quorum gratia tantum iter ſuſcepimus morituri? Quid Codri Athenienſium regis mortem referam? qui quum videret regionem ſuam ferro ignique vaſtari, nec alio modo iuxta Apollinis oraculum tam graue bellum diſcuti poſſet, niſi ipſe hoſtium manu occidiſſet, idque non ſolum in totis Athenienſium caſtris, ſed etiam in contrariis percrebuiſſet, ideoque edictum eſſet, ne quis Codri corpus vulneraret: depoſitis imperii inſignibus, familiarem induit cultum, ac palantium globo ſeſe obiecit, vnumque ex his falce percuſſum in ſui caedem compulit, vt patriam ſeruaret: huius ſiquidem interitu, ne Athenae occiderent effectum eſt. Huic iam rei finem imponam, ſi prius hominis Ethnici, nempe Ciceronis de Somnio Scipionis dictum vere Chriſtianum de communis boni magnitudine retulero, qui ſic ait: Quo ſis Africane alacrior ad tutandam rempublicam, ſic habeto: omnibus qui patriam conſeruauerint, adiuuerint, auxerint, certum eſſe in coelo ac definitum locum, vbi beati aeuo ſempiterno fruantur Nihil eſt enim illi Deo, qui omnem hunc mundum regit, quod quidem in terris fiat, acceptius, quam concilia coetusque hominum

iure sociati, quae societates appellantur: harum rectores et conseruatores hinc profecti, huc reuertentur. His igitur, qui vel seipsos fortiter pro republica morti tradiderunt, aut in eius vtilitatem artem aliquam quantumuis etiam illiberalem ac sedentariam, siue quippiam in ea praecipuum gratumque posteris adinuenerunt, vices rependere cupiens antiquitas: et, qua liceret, perpetuam eorum memoriam ab interitu vindicare, statuas aereas seu marmorea sepulchra erexit. Praeterea ethnicorum libros ingenti redemptos precio magna fide vel religione potius descriptos, cedrinis inclusos capsulis, tum cedri succo oblitos, posteri in templis cautissime reponebant: partim vt rei tam sacrae, tamque diuinae custodia non aliis quam ipsis numinibus concrederetur: partim ne quid situs aut caries illa monumenta vitiaret. Alii ne hac quidem contenti diligentia, codices ceu thesaurum incomparabilem in altissimis terrae latebris recondebant tanta cura, vt nec incendiis, nec bellorum procellis, quibus omnia sacra prophanaque solent miscceri, interirent, et posteris certe superessent. Porro si hic honos est habitus superstitiosis etiam voluminibus, veluti Numae ac Sibyllae, aut rerum ab hominibus gestarum memoriam complectentibus, quales erant Aegyptiorum libri: aut aliquam humanae sapientiae portionem tradentibus, veluti Platonis et Aristotelis: quanto iustius est idem facere Christianos in seruandis illorum monumentis? qui sacro afflati spiritu, non tam libros, quam oracula nobis reliquerunt? quibus lectitandis, pectus non doctrina solum aut dicendi facultate, sed virtutibus ac pietate erga Deum impleatur: quum certe Ethnicorum librorum iactura id tantum efficiat, vt minus eruditi simus, aut minus eloquentes, non vt minus pii.

In his itaque qui veterum autorum ac patrum scripta nobis tradiderunt, maxime autem Chrysostomi

quo

quo nemo in enarrandis sacris voluminibus dexterius versatus est, et quo neminem inuenias magis accomodatum his qui ad munus concionandi sese parant non posteriores tulit Graecus quidam autor: qui cernens veteres sacros autores et praecipue eos qui plurimum laboraverant in enarrandis euangelicae doctrinae libris ad quam docendam filius Dei ad terram descenderat nequaquam pro merito lectitari: siue id librorum multitudine, siue lectorum fastidio, siue temporis acciderit penuria: in vnum collegit volumen, quicquid illi magna codicum turba selectum, circa euangelia reliquerant. Et tamen quum posteris adeo vtile ac amplectendum reliquisset opus, tanta fuit animi modestia quod etiam passim ex eius scriptis luce clarius est perspicere vt sibi id adeo non vindicauerit, quod nec proprium nomen adiiciendum censuerit, sed Chrysostomi potius cum caeteris, quorum ingenue fatebatur esse potissima, quae in vnum ipse collegisset: quanquam et ipse suo marte plurima quae et praestantissima erant, adiunxerat, vt hinc coniicias quantum animo dissideret ab iis, qui in modum corniculae alienis sese ornant ac venditant plumis. Plurimis sane autor hic fuisse videtur Oecumenius is, qui similia commentaria ex eisdem collegit autoribus, in Acta Apostolorum, in epistolas quae catholicae nuncupantur, ac in Paulinas omnes, vt certis quibusdam argumentis colligitur, etiamsi nec ibi voluerit suum nomen exprimere: qua de re pluribus agemus, quum tomum illum alterum propediem in lucem dabimus. Hunc itaque Graeca manu descriptum ante multas aetates quod praeter ipsas Euangelistarum nouo modo depictas, iamque propemodum vetustate deletas imagines, multis nobis argumentis innotuit quum casu reperissem in bibliotheca Coenobii Deiparae Virginis a Guadalupe, ordinis diui Hieronymi in regno Castellae, in qua etiamnum delitescit: vt

sunt eius sodalitii, praesertim autem celeberrimi illius monasterii coenobitae, non modo Christianae nostrae religionis, verum etiam praestantissimorum semper autorum, potissimum tamen veterum, diligentissimi obseruatores ac cultores, visum est inuidi esse, ne dicam impii, re adeo frugifera pati diutius priuari Latinos. Nec tamen insscius eram, quam duram, quamque arduam adirem prouinciam: partim quidem, quod propriae conscius imbecillitatis, incultique ingenii, habueram semper in animo, nihil in publicum edere: partim vero quod mihi res esset cum eiusmodi libro, quem vel legere non mediocris foret negotii, vtpote ignotis vt plurimum exarato characteribus ac compendiis, maxima licet cura ac diligentia: literarum etiam figuris plerumque vel carie ac situ obliteratis, vel tinearum ac blattarum iniuria semirosis, vel nouo adeo more depictis, vt in formis etiam noscitandis mihi foret repuerascendum. Omitto quod frequenter in orationis contextu non sunt a se inuicem seperatae dictiones: et ediuerso eiusdem dictionis literae aut syllabae plusquam iusto a se inuicem separantur interuallo, adeo vt nec versus syllabam saepius finiat: commata ac incisa vix adduntur, aut vbi nihil opus est apponuntur: quae res plerumque difficultatem gignit non paruam. Sciebam praeterea quanto vt in vniuersum dicam sese exponant periculo, qui libros a peregrina lingua traductos in lucem edunt: quot et quam varios suscipiant iudices, quorum plerique, Graecis literis ne a limine quidem salutatis, ob id statim omnia damnant, quod mundum illum rhetoricum prae se non ferant, ignorantes quibus arcteatur modis is, qui alienae linguae depositum fideliter reddere cogitur. Summopere enim curandum est ei, qui ab vna lingua quippiam transfert in aliam: ne dum sermoni quaerit ornatum, repente pro interprete paraphrasten agat: rursumque ne ita verbis haereat,

reat, vt prioris linguae idiomata aut dialectos retineat: sed quaeque lingua quod suum est habeat: alioqui nec Graece loqui videbitur, nec Latine: idque quod in indoctum iactatum est Comicum, ipsi adaptabitur, quod ex Graecis bonis, Latina fecerit non bona, id quod de multis exulcerato hoc seculo apte quis dixerit. Quis enim sacras iam literas passim non sibi vindicat, antequam discat: torquet, lacerat: suoque intellectui, imo suis affectibus seruire cogit scripturam etiam repugnantem? Et quemadmodum scribimus indocti doctique poemata passim, ita et plerique, quanquam in sua arena foeliciter versarentur, proprios egressi limites, dum sutores, relictis crepidis, ignota quaeque diiudicare conantur, non raro misere hallucinantur. Quid enim medico aut iurisperito cum versione aut interpretatione sacrorum mysteriorum? Quodque longe magis deflendum est, dum animo prauis imbuti sunt dogmatis, quae ex Graeco vertunt in Latinum, non satis fideliter tractant: nunc quidem, quod frequenter accidit, cogente harum rerum imperitia: quod tamen, nisi illotis accederent ad contrectanda sacra manibus, facilius posset ignosci: nunc vero, ne suis repugnent dogmatis, aut truncatim, aut praue sensum nobis reddunt. Quod luce clarius ostendemus, vbi alterum tomum Deo propitio in lucem ediderimus, quod, ut spero, breui faciemus. Ob haec igitur aliaque plurima quae versionem variis exaggerant difficultatibus, non is sum qui non intelligam, quantum huic autori dignitatis, quantumque splendoris tenebricosus interpres absuluerim. Sed vtcunque sit, sensum tamen me assequutum opinor, licet ipsum nullo cultu adornauerim: verum id nemo sanae mentis in commentariis requiret, maxime ab eo qui, vt praefatus sum, peregrinae astrictus est linguae. Quodsi vniuersis satisfacere non potui, facile feram, quum ne mihi quidem ipsi

in omnibus faciam satis. Attamen onus hoc, quanquam meis longe impar humeris, subire aggressus sum, quod alio sese non offerente, grande ducerem piaculum, si fideles diutius tanto frandarentur thesauro. Quid enim, quod ad euangelicae historiae enarrationem attinet, in Chrysostomo potissimum, deinde et in Origine, Basilio, aut Nazianzeno inuenies, quod hic facillime et succinctissime non proferat? Et Chrysostomo quidem satis patet non eum fuisse scopum, vt euangeliorum aut actionum apostolicarum, seu Paulinarum epistolarum nudum nobis traderet intellectum. Alioqui enim tam vasta in paucos sacrae scripturae libros non reliquisset volumina, sed plebis formandos mores suscepisse magis videtur: et idcirco locos ad plebem tractat communes, et enarrationem homiliis distinguit. Quin et Theophylactus, quanquam is ad historiae seriem magis accedat, non nihil tamen subolet dictionis illum affectasse venustatem: quodque rhetorice dixisse satis cupiat videri, et non soli literae enarrationi haerere. At noster hic autor vnicum hunc habuit scopum, vt euangelicam succincte cunctis aperiret historiam. Quodsi ad mores quoque corrigendos nonnihil exhortationis exoptes, id etiam breuiter quidem ac rarius, sed foeliciſſime tradit hic autor. Quam apte, bone Deus, quum euangelistae plurimum dissidere videntur, ita dissidentia connectit loca, vt ab eodem plane illa videantur esse dicta. Et huic quidem rei nullus, meo iudicio, adeo vtiliter ac serio hactenus inuigilauit. In quo tamen, sicut neque in caeteris, nolim quisquam meis fidem habeat verbis, nisi longe plura in hoc lectitando, laude digna repererit, quam ego possim assequi enumerando.

Hoc itaque opus, vt tibi nuncuparem amplissime Praesul, fecit inter innumeras tuas dotes, maxima humanitas tua: quam praeter auditam famam lon-

ge

ge lateque dispersam, non semel in te sum expertus: qua, quum omnes etiam extremae fortunae hominesq; tum studiis potissimum deditos, benignissime semper amplecteris: ipsaque studia, vbicunque vel minima datur occasio, totis prouehis viribus. Praeterea id magis aggredi sum ausus, quod quum tibi forte fortuna nos inuisenti, primum hunc meum partum omnino adhuc informem demonstrassem, vna cum Graeco exemplari, nequaquam vt monstrum abhorruisti, sed veluti pulchellum pusionem auide deosculabaris: mirabare non nullas quoque occultas in eo dotes, non cuiusuis oculis expositas. Quod nisi ita contigisset, qua temeritate tentassem, tam locupleti, hac etiam in parte, viro, tantillum offere munusculum? Munusculum inquam: nam licet in se munus sit, fortassis non aspernandum, si tamen ad immensas ac pretiosissimas tuas opes conferatur, indignum censebitur, quod in tuo thesauro, vel exiguum inueniat locum. Siquidem vt haec interim fileam, quae dicit Apostolus in episcopo non oportere desiderari: nempe vt irreprehensibilis sit, tanquam Dei dispensator, vigilans super gregem, sobrius, non praefractus, non iracundus, sed modestus, hospitalis, aptus ad docendum, pius, temperans, tenax eius qui secundum doctrinam est fidelis sermonis, vt potens sit etiam exhortari per doctrinam sanam, et contradicentes conuincere, non violentus, non percussor, non turpiter lucri auidus, sed aequus ac iustus, a pugnis et ab auaritia alienus, qui domui suae bene praesit. (Nam si quis inquit propriae domui praeesse non nouit, quomodo ecclesiam Dei curabit?) non in fide nouitius, ne inflatus in iudicium incidat diaboli: qui et bonum habeat testimonium ab extraneis. Vt haec, inquam, omnia fileam quae nullus qui te propius nouerit, in te desiderare poterit: quin pleraque etiam abundantius inueniet, quam exegerit

Apostolus, cum pulcherrimo quoque et fulgentissimo illo castitatis cingulo. Verum quis non admirabitur in viro tam praeclaro genere orto, cui adeo semper arriserit ex omni parte fortuna, quae nihil quod suarum est partium ipsi vnquam negasse videtur, tam variam, tamque reconditam eruditionem, iudicium certissimum, ingenium tam acre, peneque diuinum, memoriam adeo tenacem? in quo praeter exactam vtriusque iuris prudentiam, perfectam quoque trium linguarum peritiam quis non suspiciat? Nam in Graecis ac Latinis adhuc puer exercitatissimus erat: in Hebraeis vero Deus bone quam foeliciter versatus est, quam etiam erga suum praeceptorem liberalis. Qui his igitur comitibus ita ad sacras iam dudum accessit literas, vt neque naturalis philosophiae, neque Theologiae, quam scholasticam vocant, desiderata peritia, quis ambigat ipsum mira praestiturum? Itaque nullum in eis quantumuis abstrusum inuenias locum, cuius exactissimam non possit ex tempore reddere rationem. Sed quid ego haec non crediturus frustra denuncio? de homine potissimum, qui nondum quintum et trigesimum attigit annum, in praeclarissimo dignitatum opumque splendore semper constituto, quae non parum impedimenti studiis adferre solent. Spero equidem quod concredita sibi talenta nequaquam in terram defodiet. Quanquam enim etiam nunc lucerna sit non subter modium, sed super candelabrum posita, omnibus qui in ecclesiae domo sunt, vitae ac morum integritate, librorumque aeditorum doctrina praelucens, ac vt probum praestet Christi ouium sibi concreditarum pastorem, plurimis iisque maxime arduis distringatur negotiis: dabit tamen propediem, si diuinare licet, maius adhuc sui specimen in lucem, quo perspicuum omnibus fiet, me haec assentandi gratia minime promulgasse, sed longe adhuc intra veritatis limites calamum continuisse.

Quodsi

Quodsi his e Graeco vertendis vacare voluisset, superuacue nobis maximus hic labor sumeretur. Scio enim nonnulla eum quasi per ludum sibiipsi vertisse facillime, in quibus ego noctes atque dies desudans, necdum omne id quod quaerebam me opinor assequutum. O vtinam tales forent omnes episcopi ac dispensatores, quos dominus constituit super familiam suam, vt dent illi cibum in tempore: profecto foelicius ageretur cum Christi ouibus, imo cum tota Republica Christiana. Praesulum namque et pastorum vitam ac mores grex vniuersus imitatur. Quapropter omnibus in rebus ornatissime Praesul, hoc aurium ornamentum ne fastidias, te per tuam orbi cognitam humanitatem etiam atque etiam obtestor. Nosti enim ipsi praeceptum fuisse Mosi, vt ad Tabernaculum ac Sanctuarium construendum non modo aurum et argentum, purpuram et byssum, lapides Onychinos ac gemmas acciperet: verum etiam viles inter caetera caprarum pilos. Scis et viduae duo aera minuta non modo fuisse Christo gratissima, sed omnibus quoque splendidis diuitum muneribus ab eo praeposita: et poculum aquae frigidae Christi nomine offerentem, nequaquam premio fraudandum. Si igitur munus hoc ad tuas domi repositas diuitias conferas, profecto vilius erit abiectissimis caprarum pilis: cui nihilo minus, sicut et illis, locus erit ad exteriora tabernaculi domini asseruanda. Si vero animum quo munusculum hoc tuae illustrissimae offertur celsitudini conspexeris, audeo asserere, auro et argento, purpura et byssо, lapidibus onychinis ac gemmis longe praestantius fore. Etenim si qua in re detur, vt propensi erga de mei animi facias periculum, nullam subire recusauero sententiam, si me vllo modo te inueneris fefellisse. Ne ergo munus hoc in se consideres, nec ad vniuersam tui musei supellectilem conferas: sed ad offerentis animum, quo id vere-

cunde porrigit, parumper oculos deflecte, ac munusculum hilari fronte suscipe: vt dum haec non ingrata tibi fuisse deprehendero, maiores ad huiusmodi studia vires assumam. Vale Praesulum decus eximium. Louanii anno a partu virgineo. 1543. sexto Idus Augusti.

* * *

Eiusdem admonitio de auctore horum commentariorum ex editione[a]) Louaniensi 1544. fol.

Studioso Lectori.

Quum hos commentarios ante aliquot menses[b]) in lucem ederemus, studiose Lector, nec certi quicquam haberemus, quod de autore diuinaremus, aliorum magis, quam nostrum secuti iudicium, praefati sumus, quibusdam videri autorem esse *Oecumenium*, quem in caetera noui testamenti breui a nobis latinum accipies. Quanquam (vt verum fatear) huius phrasis ab illo non parum[c]) mihi dissidere videbatur. Nunc vero eundem nacti autorem in Psalmos Dauidicos, et in

a) Hanc editionem, quam beneficio Heynii, Viri Perillustris, ex bibliotheca Vniuersitatis Goettingensis accepi, recenset Hamberger, im vierten Theile der zuverläßigen Nachrichten von den vornehmsten Schriftstellern. pag. 82. 83.

b) Anno 1543. sexto Idus Augusti, vt ex eius praefatione intelligitur.

c) Magnum esse discrimen acuminis, ordinis, consilii, graecitatisque inter Pseudo-Oecumenium et inter Euthymium, nemo in dubium vocabit, qui vtrumque legerit. Sed de Oecumenio quid sentirem, dixi alibi. Cum Euthymio nullo modo comparandus. Simillimus autem Euthymio est Pseudo-Theophylactus in epistolas Paullinas.

in Cantica, quae[d]) vna cum Psalmis canit ecclesia, iam secundo[e]) typis excusum, certissimo certius ausi fumus ferre iudicium, horum commentariorum autorem esse *Euthymium*[f]) *Zigabenum*. Neque enim ouum ouo fuit vnquam adeo simile, quam haec[g]) phrasis illi. Videas in vtroque gratam cum simili pietate breuitatem, succinctam Hebraismorum explanationem. Et quemadmodum ibi Psalterium, ita et hic singulorum Euangelistarum enarrationes simili ac peruenusta concludit[h]) δοξολογίᾳ inncta παραινέσει

d) Ista cantica in plerisque Codicibus τῶν ὁ. iunguntur Psalmis. Atque ita etiam reperi in duobus Codicibus Mosquensibus Psalmorum cum interpretatione Euthymii, nimirum in Cod. Bibl. SS. Synodi num. CXCVI. et CXCVII.

e) Ex hoc colligit Hambergerus, supra laudatus: daß einige Exemplare, aller Wahrscheinlichkeit nach, das Jahr 1543. auf dem Titel führen. Sed vocabulum *excusum* est ambiguum. Incertum enim, vtrum ad commentarios in Psalmos, an ad commentarios in euangelia sit referendum. Sed illud puto. Etenim Montefalconius in bibliotheca Coisliniana p. 58. memorat illorum commentariorum, ex interpretatione Philippi Sauli, editionem Veronae. in fol. ann. 1530. et Lutet in 8. ann. 1543. Priorem, si recte memini, vidi quondam in bibliotheca Amplissimi Senatus Lipsiensis. Hanc, vt videtur, notat Hambergerus, loco laudato, quanquam hic pro Lutetiae, scripsit Parisiis. Alterum argumentum est, quod in hac ipsa editione Euthymii, anni 1544. in indice scribitur: Liber hic neque Graece, neque Latine antea typis vnquam excusus est. Denique hic in fine huius admonitionis legitur: in his, quae nondum distracta erant etc. Est ergo haec, vt credo, editio princeps, mutato tantum indice.

f) Ita, pro Zigabenus.

g) Id ipse etiam testari possum, cum Codices Mosquenses Psalmorum tractauerim.

h) Sed hoc in pluribus Patrum commentariis reperitur.

συνέσει. Adde [i]) quod inter caetera enarrat et Mariae ac Zachariae cantica, quae habet Lucas primo capite: quorum et in hoc et in illo libro, verbis duntaxat pro varietate interpretum immutatis, eandem videbis interpretationem. Et vtrobique super eo verbo, Praeibis ante faciem domini parare vias eius. Quae sint, inquit, viae eius diximus tertio capite euangelii secundum Matthaeum, vbi habetur, Vox clamantis in deserto, Parate viam domini. Quum haec aliaque plurimaque certissima de hoc autore indicia haberemus, maluimus in his, quae nondum distracta erant, exemplaribus, studioso lectori id indicare, quam eum diutius suspensum tenere. Quare sicut illorum commentariorum in Psalmos, autorem nemo dubitat vere esse Euthymium Zigabenum, sic neque deinceps horum in euangelia commentariorum suspicetur quisquam alium esse autorem. Vale. Anno 1544. Nonis Februarii.

Eiusdem Praefatio.

Candido Lectori.

Ne quid in hoc autore euoluendo haesites, candide Lector, paucis de rebus te duximus praemonendum. Id igitur primum sit, quod in eo exemplari quod ad nostras manus peruenit, quaedam annotationes interdum ponebantur [k]) in marginibus: quas, quum nequaquam poenitendas censerem, non fuit animus penitus

i) His et similibus argumentis in primis efficitur, autorem horum commentariorum esse Euthymium.

k) Idem obseruauit Richardus Simonius in Euthymii Codicibus Parisinis, et nos in vtroque Mosquensi.

nitus abiicere, ne vel hoc commodo fraudareris. Verum ne huiusmodi annotationibus margines replerentur, nec esset spatium ponendis sacrae scripturae locis, quae passim ab autore citantur, eas in reliquae scripturae ordinem redegimus, atque post eius particulae textus enarrationem, ad quam ponebantur, locauimus: certis tamen quibusdam*) notulis, hinc quidem annotationem ipsam, illinc vero locum cui respondeant designantibus. Alias autem, quae duobus verbis capitum sententias demonstrabant, suis locis reliquimus. Quin et paucis in locis, vbi operae pretium visum est, nostras quoque annotatiunculas margini addidimus: praesertim quum literae dictio aliqua Hebraicam aut Chaldaicam habet originem, quae loca autor noster, vt qui Graecus tantum esset, aut omnino praetermiserat, aut infoeliciter tractauerat. In primo statim cuiusuis faciei initio nomen Euangelistae, vna cum capitis numero iuxta Latinorum enumerationem posuimus: supra ipsos autem paginae versus, maiusculis literis, numerum capitis iuxta Graecorum supputationem, quod eam solam autor noster toto opere prosequatur.

Loca vero e Bibliis citata, aut ea concernentia, in margine annotauimus, numeris iuxta Latinorum distinctionem capita designantibus, quod haec opinemur esse tibi notiora. Vbi autem locus quispiam citatus, non fuerit in margine expressus, ad eiusdem voluminis locum antea citatum recurrito: id enim de industria omisimus, ne idem caput eiusdem voluminis toties iteratis vicibus annotaremus. Ignosces etiam pro tua humanitate, candide Lector, quod voces quasdam non vitauerimus, a quibus nostro hoc foeliciori seculo abhorrent nonnulli: veluti sunt,

Salua-

*) Nimirum signo crucis, quod nos quoque imitati sumus.

Saluator, *Saluare*, *Compati*, *Compassio*, *Incompassibilitas*, *Dispensatio*, *Dispensatorie ac similes:* potissimum quum viderem doctissimos ac eloquentissimos Christianae religionis proceres ab his nequaquam abhorruisse, Tertullianum dico, Lactantium, Cyprianum, Hieronymum et Augustinum, qui etiam 13. de Trinit. cap. 10. ita loquitur: Nisi infirmitas esset, medicum necessarium non haberent, qui est Hebraïce *Iesus*, Graece *Soter*, nostra autem loquutione *Saluator:* quod verbum Latina lingua non habebat, sed habere poterat, sicut habuit quando voluit. Et merito haec dicit Augustinus. Quis enim dubitat, quin Cicero, si nostris fuisset temporibus, nostraeque fidei recepisset dogmata, plurimis vsus fuisset vocibus quibus non est vsus: quanquam et ipso verbo *Saluare* vsus est in L. Pisonem, et eius voce passiua. 2. de natura deorum. Quintilianus quoque libro 12. cap. 10. vsus est eodem verbo: quod etiam annotauerunt ante nos viri doctissimi. Quanquam recentiores typographicorum castigatores haec immutare ausi sint: siue id suo fecerint arbitrio, siue aliorum suasu, qui haec deprauata fuisse asserebant, quod rara essent inuentu. Ego tamen vulgo me nonnihil accommodare debui. Quia vero locum quemuis occurrentem idem autor, nullo praetermisso ita explanat, vt quaecunque circa eam materiam, aut idem Euangelista alio in loco, aut caeteri recensent, pariter edisserat, ad minima vsque singulorum interdum verba, vbi vero sese postmodum eadem res obtulerit, ad dictam interpretationem citato iuxta Graecorum supputationem capite transmittat: idcirco praestat antequam autoris verba aggrediamur praemittere ordinem ac numerum singulorum capitum modo quo apud Graecos distincta sunt, quem et nos vna cum autore in nostra versione seruabimus. Deinde quia in Graeco, in quod incidimus, exemplari, contextus Euangelii

non

non raro discrepat a nouorum testamentorum editione, quae passim Graecis excusa typis circumferuntur: quod vbi accidit, plerumque conforme est exemplar Graeci huius autoris editioni Bibliorum, quae Dominus Franciscus Ximenez Archiepiscopus olim Toletanus, ac S. R. E. Cardinalis, immensis sumptibus, laboribus ac vigiliis, maxima cum diligentia Compluti curauit nostris temporibus variis linguis excudenda: accitis vndique terrarum tum viris in linguarum cognitione doctissimis, tum exemplaribus castigatissimis ac vetustissimis: vel ab ipsa Leonis decimi Bibliotheca, vel a Venetorum senatu transmissis: aut aliunde, nulla expensarum seu laborum habita ratione conquisitis. Ne quis ergo Euangeliorum contextum nos temere immutasse existimet, loca discrepantia annotauimus: quanquam frequenter res sit exigui momenti, quae dissidium faciat. Vbi autem Complutense hoc citauerimus exemplar, Graecum intelliginus contextum non Latinum: nam in hoc nihil a vulgata editione immutatum est. Porro in quibus dissideat vulgata editio ab vniuersis Graecorum exemplaribus, ex aliorum tum versionibus tum annotationibus, facile cuiuis perspicuum erit. Praeterea ne quis protinus vulgatam, hac in parte damnet editionem, quod ea quae Graece per tempus praesens aut praeteritum efferuntur, habeat in futurum versa, sicut nonnulli frequenter fecisse videntur: animaduertendum est, Euangelistas et Apostolos, quum genere Hebraei essent, hac in re sicut et in aliis multis, Hebraïcum sequutos idioma, quo illi frequentissime pro praesenti, quod proprium non habent, aut pro futuro, efferunt praeteritum: vtque in vniversum dicam, tempus vnum pro alio Hebraei saepenumero collocant: quod etiam Euangelistae non raro fecerunt, nec solus Matthaeus, qui patria scripsit lingua, hoc est Hebraea, sed et caeteri, qui

Graece

Graece scripserunt. Quaedam ergo ex innumeris locis seorsim recensuimus, in quibus manifeste praesens, interdum etiam praeteritum pro futuro locatum est: quorum et nos quaedam exigente sententia, per futurum vertimus: alibi quoque id ex literae contextu aut ex ipsis commentariis planum erit: interdum vero ob autoris nostri enarrationem immutare non licuit. Est et alia peculiaris Hebraeorum phrasis, quam non raro aemulantur Euangelistae, qua pro epitheto siue nomine adiectiuo, addunt genitiuum substantiuum, dicentes: *Deus pacis*, *misericordiae*, *iustitiae*, *vltionis*: hoc est pacificus, misericors, iustus, vlciscens: *lex mortis*, id est mortifera: *filii inobedientiae*, inobedientes: *Iudex iniquitatis*, iniquus: *mammona iniquitatis*, iniquum: *vox clamantis*, clamans: fortassis et *merces iniquitatis*, iniqua. Sic Iudas dicitur *filius perditionis*, hoc est perditus, aliaque innumera. Id plerunque immutare non licuit propter autoris nostri scholia, quae literam per genitiuum interpretantur: interdum quoque non libuit, quod apud omnes iam olim alia recepta esset sententia.

Ad haec solent Hebraei hanc dictionem *Verbum* aut *Sermo* pro re vel facto ponere: quod in veteri quidem testamento frequentissimum est, vt quum dicitur, [Isaiae 39.] *Non fuit verbum quod non ostenderit eis Ezechias in domo sua*, vbi tamen paulo inferius subsequitur, *Non fuit res quam non ostenderim eis in thesauris meis*. Et alibi [2 Reg. 1.] quum ait Dauid puero, qui ex castris Israel se fugisse dicebat *Quod est verbum quod factum est? indica mihi*, et innumeris aliis in locis: Idem in nouo quoque testamento passim [Marci 1. Luc. 1. 2. 4.] vsu venit: vt quum leprosus curatus disseminasse dicitur *sermonem*: et frequentissime apud Lucam. *Non erit impossibile Deo omne verbum. Videamus hoc verbum*

quod

quod factum est. Quod est hoc verbum, quod cum autoritate ac potestate imperat spiritibus? et alibi frequenter. Quam tamen Hebraeorum phrasim autor noster plerunque non videtur animaduertisse, sicut nec praecedentem: quod Hebraïce non calleret, sed tantum Graece. Atque ob id quoque citans quippiam ex veteri testamento, semper iuxta septuaginta profert interpretes. Caeterum etsi cunctis manifestum sit me interpretem tantum agere, nihilque quod meum sit edere, siue illud approbandum sit, siue reprobandum: ne quis tamen hunc autorem minoris faciat, quod vno aut altero in loco a communi Latinorum Theologorum opinione dissentire videatur, quemadmodum et alii Graeci: nempe de die mensis quo Christus mysticam celebrauerit coenam, et de bonorum ac malorum retributione operum: vtrum statim a cuiusque morte fiat, an ad diem vsque postremi iudicii differatur, quemadmodum olim senserunt Graeci. De spiritu sancto quoque quod a solo patre procedat, etsi id nusquam dicat autor noster, idem tamen cum caeteris Graecis sensisse videtur, quum semel atque iterum dicat illum a patre procedere, nulla filii facta mentione. Et quanquam praedictis in locis, marginali annotatiuncula te praemunierimus, candide lector: ob duo tamen illa posteriora tibi perpendendum est, quod autor noster multis procul dubio annis tempora Concilii Florentini praecesserit: in quo Eugenius Pontifex quartus consentiente Imperatore Constantinopolitano, et loca tenentibus Patriarcharum, caeterisque Ecclesiam Orientalem repraesentantibus, anno dominicae Incarnationis 1439. pridie Nonas Iulii, sui pontificatus anno nono, literas sanctae dedit vnionis, quibus praedicti omnes sua nomina subscripserunt, haec inter caetera continentes.

Conuenientes Latini et Graeci in hac sacrosancta Oecumenica Synodo, magno studio inuicem visi sunt, vt inter alia etiam articulus ille de diuina spiritus sancti processione, summa cum diligentia et assidua inquisitione discuteretur. Prolatis vero testimoniis ex diuinis scripturis, pluriumque autoritatibus sanctorum doctorum Orientalium et Occidentalium: aliquibus quidem ex patre et filio, quibusdam vero ex patre per filium procedere dicentibus spiritum sanctum; et ad eandem intelligentiam aspicientibus omnibus sub diuersis vocabulis: Graeci quidem asseruerunt quod id quod dicunt spiritum sanctum ex patre procedere, non hac mente proferrent, vt excludant filium, sed quia eis videbatur, vt aiunt, Latinos asserere spiritum sanctum ex patre filioque procedere, tanquam ex duobus principiis et duabus spirationibus, ideo abstinuerunt a dicendo quod spiritus sanctus ex patre procedat et filio: Latini vero affirmauerunt non se hac mente dicere spiritum sanctum ex filio procedere, vt excludant patrem, quin sit fons ac principium totius Deitatis, filii scilicet et spiritus sancti, aut quod id quod spiritus sanctus procedit ex filio, filius a patre non habeat, siue quod duo ponant principia seu duas spirationes, sed vt vnum tantum asserant esse principium vnicamque spirationem spiritus sancti, prout hactenus asseruerunt: et quum ex his omnibus vnus et idem eliciatur veritatis sensus, tandem in infra scriptam sanctam Deo amabilem eodem sensu eademque mente vnionem, vnanimiter concordarunt et consenserunt; in nomine igitur sanctae Trinitatis, patris et filii et spiritus sancti, hoc sacro vniuersali approbante Florentino Concilio definimus, vt haec fidei veritas ab omnibus Christianis credatur et suscipiatur, sicque omnes profiteantur: quod spiritus sanctus ex patre et filio aeternaliter est, et essentiam suam, suumque esse subsistens habet ex patre simul et filio: et ex vtro-

que

que aeternaliter tanquam ab vno principio et vnica spiratione procedit. Declarantes quod id quod sancti Doctores et patres dicunt, ex patre per filium procedere spiritum sanctum, ad hanc intelligentiam tendit, vt per hoc significetur filium quoque esse secundum Graecos quidem causam, secundum Latinos vero principium subsistentiae spiritus sancti sicut et patrem. Et quoniam omnia quae patris sunt, ipse pater vnigenito filio suo gignendo dedit, praeter esse patrem, hoc ipsum quod spiritus sanctus procedit ex filio, ipse filius a patre aeternaliter habet, a quo aeternaliter etiam genitus est. Definimus insuper explicationem illorum verborum, Filioque, *veritatis declarandae gratia et imminente tunc necessitate, licite ac rationabiliter symbolo fuisse appositam.* Et infra de operum retributione subiungit: *Illorumque animas qui post baptisma susceptum nullam omnino peccati maculam incurrerunt, illas etiam quae post contractam peccati maculam, vel in suis corporibus, vel eisdem exutae corporibus, in poenis purgatorii, prout superius dictum est, sunt purgatae, in coelum mox recipi, et intueri clare ipsum Deum trinum et vnum sicuti est, meritorum tamen diuersitate alium alio perfectius. Illorum autem animas, qui in actuali mortali peccato vel solo originali decedunt, mox in infernum, poenis tamen disparibus puniendas.* Porro de prima illa diuersitate diei quo Christus agnum paschalem ederit, et de eo quo pro nobis mortuus sit, longa semper fuit inter Graecos et Latinos contentio, dicentibus Graecis ipsum decimatertia luna agnum edisse paschalem, passum vero decimaquarta, vt veritas responderet figurae: et propter illud Ioannis, [Ioan. 18. 19.] *Et ipsi non introierunt in praetorium, ne contaminarentur, sed vt ederent pascha:* ac illud, *Erat autem parasceue paschae: et, Ibi ergo propter parasceuen Iudaeorum, quia prope erat monumentum, posuerunt*

Iesum. Siquidem illa paraſceue nihil aliud erat, quam dies praeparationis, quo ſe praeparabant Iudaei ad edendum agnum paſchalem. Latini vero aſſerunt eum decimaquarta luna agnum quidem ediſſe paſchalem, ſicut et caeteros Iudaeos: quia vt habet etiam Graecus Chryſoſtomus, ad mortem vsque ſemper ſeruauit legem: paſſum vero aiunt decimaquinta luna, propter alios tres Euangeliſtas, [Matth. 26. Marci 14. Lucae 22.] qui adſtruunt fuiſſe primum diem Azymorum, quo Chriſtus poſtremam coenam cum diſcipulis celebrauit. Et hi autem et illi repugnantem ſcripturam obtorto collo trahere quodammodo videntur ad ſuum ſenſum. Quapropter operae pretium facturus videor, ſi in tui gratiam, beneuole Lector, hoc loco dilucide annotauero, quae varia lectione magnisque ſudoribus hac de re in compendium redegi. Primum itaque notandum eſt, quod naturalis dies apud Hebraeos incipit ab occaſu ſolis, et deſinit in eiusdem occaſum dici ſequentis, iuxta illud, [Gen. 1.] Factum eſt veſpere et mane dies vnus. Menſis vero a coniunctione media Luminarium: et durat triginta diebus, duodecim horis, et duabus tertiis vnius horae cum tribus minutis, quae ſupputatio inuariabiliter conformis eſt cum Ptolemaeo aliisque aſtronomis ſecundum medium curſum Lunae. Annus autem exordium ſumit a Neomenia ſiue ſolis ac lunae coitione proxima aequinoctio vernali, ſecundum medium curſum ſolis et lunae. [Leuit. 23. Num. 28. et 29.] Praeterea omnia feſta Hebraeorum, quae a Moſaica lege habentur, praeter Sabbathum, ſuam numerationem ac variationem per diuerſos hebdomadae dies, ſumunt a primo die praedictae Neomeniae, a quo iuxta legem omnia ſua feſta numerant Hebraei: puta decimoquinto die eiusdem primi menſis feſtum erat Azymorum, et pridie eius diei, id eſt decimaquarta luna ad veſperam, edebatur

tur agnus paschalis: A festo autem Azymorum transactis septem hebdomadis, sequenti die, nempe quinquagesimo, festum erat Primitiuorum siue Pentecostes: Post sex vero menses lunares ab eadem prima Neomenia, id est post centum septuagintaseptem dies, sequenti die erat festum Tubarum, nempe in Neomenia proxima aequinoctio autumnali. Decimo inde die festum expiationis celeberrimum. Decimoquinto eiusdem mensis die, festum scenopegiae siue tabernaculorum. Et ab hoc festo, die octauo, id est post septem eiusdem festi dies, occurrebat vltimum eorum festum, nempe coetus vel collectae siue retentionis: quod solum designabat fidelium in Sancta Ecclesia congregationem, ac retentionem siue perseuerantiam, quod factum est post veteris legis finitas figuras ac ceremonias. Deinde animaduertendum est quod quando iuxta vernale aequinoctium, coniunctio luminarium secundum medium cursum occurrebat post decimamoctauam diei horam, quia iam peractae erant plus quam tres quartae partes diei, et declinabat magis ad diem sequentem, ideo seruabatur quoque dio sequenti, et ab hoc numerabantur omnia praedicta festa.

Praeterea si dicta prima Neomenia occurrebat secundo, quarto, vel sexto hebdomadae die seruanda, reiiciebatur in diem sequentem. Nam si secundo hebdomadae die fuisset seruata, tunc festum Expiationis, quod erat celeberrimum, occurrisset die sexto celebrandum: quodsi sexto die seruaretur dicta prima Neomenia siue primus anni eorum dies, tunc dictum Expiationis festum die primo, quem nos vocamus dominicum, occurrisset ab eis celebrandum: quorum vtrumque admodum graue censebatur et valde onerosum toti populo, eo quod duobus continuis diebus naturalibus, nempe festo Expiationis et Sabbatho, nullo modo liceret parare cibos, aut sepelire

mortuos: corpora autem mortua, aut cocta olera non possent in tertium seruari diem, praesertim in calidis regionibus. Quodsi sexto die seruaretur praedicta Neomenia siue primum nouilunium, tunc septimus dies festi Scenopegiae siue Tabernaculorum occurrisset die Sabbathi. In hoc autem septimo die multa laetitiae signa ostendebant, quae die Sabbathi facere non licuisset, septies circumeundo altare cum palmarum frondibus, in memoriam captae Iericho primae ciuitatis, quam in terra promissionis filii Israel huiusmodi septenaria circuitione ceperant, in hoc praeterea die lectio quoque illa Psalmistae [Psal. 117.] publice decantabatur: *Obsecro Domine salua quaeso: obsecro Domine prospere age: benedictus qui venit in nomine Domini.* Nam et hanc constitutionem scimus quoque in vsu fuisse Israelitis, quum adhuc in captiuitate essent Babylonica. Siquidem ex Thargum Esther colligimus quod eo die secabant frondes palmarum, atque decerpebant Citrea poma, abscindebant Rosmarinum, et faciebant sibi הושענא Hosana: legebantque in libris suis et orabant, laetabantur et hilares erant in הושענא Hosana, saltabant et exiliebant sicut hoedi. Vnde videre licet vt hoc quoque docendi gratia addamus vocabulum Hebraeum תושיעה נא Hosiana vulgi more apud Hebraeos etiam ante Christum natum fuisse corruptum aut illos vsurpasse ipsum more Chaldaïco, et deinde abusos fuisse pro solemnitate palmarum, in qua cum ramis ceremoniae fiebant. Et ita nato postmodum Christo, quum vellet populus eum honorare, et cum triumpho Ierosolyma deducere, ignorantes compleuerunt prophetiam Dauidicam, occasione sumpta ex furculis ab oliuis decerptis et in viam stratis, clamantes Hosana, id quod clamare consueuerant in solemnitate Ramorum. His itaque praemissis animaduertendum est, quod anno quo passus est Christus occurrit prima

prima Neomenia, siue coniunctio luminarium proxima aequinoctio vernali secundum medium cursum solis et lunae iuxta veram et exactam supputationem peritissimorum Hebraeorum, die quinto hebdomadae post decimamnonam diei horam, cum aliquot minutis: et ita iuxta praedicta erat sequenti die seruanda. Sed quia sexto die, vt dictum est, nunquam seruabatur, idcirco Iudaei eo anno seruabant primum illud nouilunium die Sabbathi: et ita decimusquintus dies eiusdem mensis, quo occurrebat festum Azymorum, iuxta Iudaeorum obseruantiam etiam erat dies Sabbathi: ideoque propter duorum festorum concursum, de illo dicit Ioannes, [Ioan. 19] quod *erat magnus dies ille Sabbathi*, vt etiam ad ea verba habet autor noster. Christus vero seruauit quidem Neomeniam sexto hebdomadae die: quum enim post decimam nonam horam occurrisset quinti diei, rationabiliter vt dictum est, magis pertinere videbatur ad diem sequentem. Verum a sexto die ad Sabbathum cum Iudaeis transferre noluit. Nam hoc propter festa septimo mense futura faciebant Iudaei, vt praedictum est: Christus autem nouerat, quòd per suam passionem quae instabat, cessaret obligatio sequentium illorum festorum, sicut et caetera legis ceremonialia. Propter hoc itaque, et etiam quia sequenti die moriturus erat Christus, typicum quidem agnum vera et legitima decimaquarta luna, quae fuit die quinto, comedit; quartadecima vero luna iuxta veterem Hebraeorum numerationem etiam legitima, in cuius vespera Iudaei typicum agnum erant immolaturi, ipse verus agnus fuit immolatus: et ita veritas respondit figurae. Horum autem causam, vt verisimile est, solum indicauerat patrifamilias in cuius aedibus pascha edebat, et ipsis duodecim discipulis, quorum [Luc. 22.] Petrus et Ioannes ex iussu Christi necessaria parauerant, nempe lactucas agrestes et baculos: nam

agnus ipse decimo die mensis parabatur: panes quoque azymi, vt verisimile est, [Exod. 12.] aliquot ante diebus, iuxta familiarum magnitudinem parati erant; itaque nullus ex hoc passus est offendiculum, neque ob id coram iudice potuit accusari. Quin et Tertullianus Latinus autor, proximus apostolorum temporibus, de die passionis Christi ita loquitur in Apologetico aduersus Iudaeos. Quae passio intra tempora septuaginta hebdomadarum perfecta est, sub Tiberio Caesare, Coss. Rubellio Gemino et Rufo Gemino, mense Martio, temporibus Paschae, die octauo calendarum Aprilium, die primo Azymorum, quo agnum vt occiderent ad vesperam, a Mose fuerat praeceptum. Neque enim ob id dici potest primo die Azymorum mortuus, iuxta praedicta Tertulliani verba, quod ea nocte captus fuerit. Siquidem omnium testimonio in cruce et non in comprehensione fuit nostra redemptio. Et procul dubio diuina id actum est prouidentia, quod eo anno duplex decimaquarta luna occurrebat, vt diuersis respectibus, et hinc veri agni immolatio typico responderet, et illinc Christus ad finem vsque vitae legem seruaret, vt habet etiam Graecus Chrysostomus, ac typicum agnum vera et legitima decimaquarta luna ederet, sicut eum edisse dicit Hieronymus. Et de hac decimaquarta luna, iuxta Christi numerationem loquuntur indubie Matthaeus, Marcus, et Lucas, quum aiunt fuisse primum diem Azymorum. Nam quum hi tres euangelistae magnam facerent huius coenae mentionem, et consecrationis Eucharistiae, ostenderunt Christum etiam in hoc legem obseruasse, nempe iuxta veram ipsius supputationem, vt praediximus: [Ioan. 13.] Ioannes vero qui de coena, tanquam ab aliis latius tractata, vnico verbo absoluit dicendo, Coena facta, aliam iuxta veterem Iudaeorum obseruantiam decimamquartam lunam considerauit: ad

exclu-

excludendum errorem, qui nonnullis oriri potuisset ex aliis Euangelistis, nempe quod veritas non respon-deret figurae in veri agni immolatione: et ideo dicit [Ioan. 19. 18.] quod die quo mortuus est Christus erat parasceue Paschae, et quod non introierunt in praetorium ne contaminarentur, sed vt ederent pascha: vbi dictio Pascha nequaquam pro azymis capi potest, vt quidam volunt, tum quod nusquam alibi ita capiatur in scripturis, tum quod ad edenda azyma nusquam dicatur requiri, neque verisimile sit esse necesse, vt mundi sint, quum poena mortis intentata, septem integris diebus naturalibus praeciperetur eis vt azyma ederent, [Exod. 12.] et non fermentatum panem et tamen illam immunditiam leuissimas ob causas contrahebant. Quod autem aiunt nonnulli, Iudaeos praecedenti die occupatos circa capiendum Christum, neglexisse agnum edere paschalem, et quod idcirco nocte sequenti illum essent comesturi, non fit verisimile. Siquidem etiam illi qui legitimo tenebantur impedimento decimoquarto die primi mensis, non poterant sequenti die pro lubito agnum edere paschalem, sed sequentis mensis die similiter decimoquarto ad vesperam, vt habetur Numeri 10. Itaque die passionis Christi quum nondum inchoata esset solemnitas Paschalis aut Azymorum, iuxta veterem Iudaeorum obseruantiam, licebat eis vsque ad solis occasum iudicialia exercere, accusare, testes adhibere et examinare, sententiam ferre, Simonem cogere vt crucem tolleret, sepelire, aromata praeparare, aliaque plurima agere, quae Iudaei nequaquam fecissent, si decimamquintam lunam et ita festum Paschae et Azymorum eo die celebrassent, quum facta sua per legem Mosaicam iustificare niterentur, dicentes: *Nos legem habemus*, etc. et maxime Ioseph ab Arimathea vir bonus ac iustus et Nicodemus qui Dominum sepelierunt, qui propter parasceuen Iu-

daeorum, quia prope erat monumentum, ibi posuerunt Iesum, ait Ioan. 19. capite. Circa quae verba habet Augustinus: Acceleratam vult intelligi sepulturam, ne aduesperasceret, quum iam aliquid tale non liceret propter parasceuen quam coenam puram Iudaei Latine vsitatius apud nos vocant. Neque enim aut hi, aut piae illae mulieres adhuc cognouerant cessare in Christi morte legalia. Demum, vt epilogo concludamus, Christus suum pascha iuxta legis Mosaicae tenorem celebrauit, Iudaei autem die sequenti iuxta patrum traditiones: quippe qui legale praeceptum de Paschae obseruatione hac sua traditione corruperunt, quam refert Historiographus eorum Sedar Olam: cuius traditionis, reliclis compendii gratia Hebraicis haec sunt verba: sic statuerunt magistri nostri iudices Sanhedrin magni nominis in seculo. In domo sanctuarii secunda quum extructa esset et consummata, tunc apparuit solium igneum perfectissimum, super quod sedebat rex mundi sublimis valde stans inter porticum: et acceperunt coronam, appenderuntque sigillum reconditum, et sanxerunt, ordinauerunrque statutum perpetuum: et traditum est in manu Rabbi Eliezer, qui reliquis omnibus maior erat: et is ordinauit diem sortium non obseruari secundo, quarto, septimo hebdomadae die: neque Pascha secundo, quarto, sexto: neque diem Retentionis tertio, quinto, septimo: neque principium anni secundo, quarto, sexto: neque diem Expiationis primo, tertio, sexto in aeternum. Haec, si cui placeat, latius videre poterit in Paulo Burgensi super Matthaeum cap. 26. et in libro quem edidit Paulus Midelburgensis Episcopus Sempronianus de celebratione Paschae. Nihil ergo eorum quae noster habet autor tibi nocumento esse poterit, pie Lector, si his te praemuniri curaueris antidotis. Lege itaque secure, quae non sine maximo fructu leges.

Eius-

Eiusdem.

Loca quaedam in quibus noſtrum exemplar alio modo habet quam ea quae vulgo circumferuntur Graeca exemplaria.

* * *

Ex Matthaeo.

Matth. 2, 11.[a]) Et intrantes domum (viderunt) puerum. Habet enim εἶδον non εὗρον inuenerunt. Facit nobiscum exemplar Complutenſe.

3, 11. Ipſe autem baptizabit vos in ſpiritu ſancto. Non addit καὶ πυρὶ et igni. Concordat etiam Complutenſis editio.

6, 18. Ne videaris hominibus ieiunare, etc. Poſt verba illa Reddet tibi, non additur, ἐν τῷ φανερῷ, in propatulo. Habet conformiter et exemplar Complutenſe, et vulgata editio. Quanquam et in noſtro et in Complutenſi exemplari antea ſit additum, quum de eleemoſyna fieret ſermo.

7, 12. (Ita) enim eſt lex et prophetae. Siquidem habet οὕτως, ita, vel ſic, non οὗτος, hic. Pari modo legit Complut. exemplar.

7, 14. (Quam) anguſta eſt porta et ſtricta via quae ducit ad vitam. Habet enim τί, non ὅτι, quod vel quoniam. Pari modo legunt et Complutenſe exemplar et editio vulgata.

8, 11. Multi ab oriente et occidente venient et accumbent (in ſinibus) Abraham. Habet enim ἐν τοῖς κόλποις, in ſinibus, non μετὰ cum. Nobis-

a) Loca quatuor euangeliſtarum ab Hentenio minus definite notata in vſum lectorum accuratius indicaui.

biscum legisse [b]) Chrysostomum manifestum est ex homilia ipsius 27. super Matthaeum.

8, 15. Surrexit et ministrabat (ei) Nam habet αὐτῷ singulariter, non αὐτοῖς eis. Nobiscum facit Complutense exemplar, et vulgata editio in quibusdam veteribus exemplaribus.

10, 1. Accersitis 12. discipulis suis, dedit eis potestatem (aduersus) spiritus immundos. Nec in nostro nec in Complutensi exemplari exprimitur praepositio κατὰ aduersus. Et ita quoque legisse videtur qui vulgarem dedit editionem: ait enim: Dedit eis potestatem spirituum immundorum. Addidimus tamen, exigente id sententia.

10, 3. Iacobus Alphaei filius et (Lebaeus) Nam habet vbique Λεββαῖος simplici β. Et ita semper habet vulgata editio.

11, 16. Similis est pueris sedentibus in (foro) Habet enim ἀγορᾷ singulariter, non ἀγοραῖς foris. Nobiscum faciunt et exemplar Complutense et vulgata editio. Similiter infra (v. 21.) in dictione Bethsaida, non Bethsaidan.

12, 8. Dominus est„ sabbathi filius hominis. Non enim additur καὶ et. Sic et Complutense exemplar.

13, 32. Maius est (omnibus) oleribus, siue maximum inter omnia olera. Additur enim πάντων omnium. Et ita habet et vulgata editio et exemplar Complutense.

14, 34. (Gennesaret) semper habet in fine τ tenue, et duplex νν. Chananaea vero capite sequenti, (v. 22.) et alias saepius, semper habet in initio

b) Chrysost. T. VII. p. 209. C. εἰς τοὺς κόλπους. Idem ibid. p. 315. C. μετά. Et p. 361. D. εἰς τοὺς κόλπους. Per incogitantiam haec finxit Chrysostomus ex Luc. 16, 23. vt ex primo Chrysostomi loco intelligitur.

tio χ asperatum. Facit in vtroque nobiscum exemplar Complutense.

16, 20. Tunc praecepit discipulis suis, vt nemini dicerent, quod ipse esset Christus. Non additur nomen ἰησοῦς. Et ita liquet Origenem[c]) legisse in suis homiliis.

18, 8. Abscinde (ea). Habet enim αὐτὰ pluraliter, non αὐτὸν singulariter. Concordat etiam exemplar Complut.

18, 19. Rursum (amen) dico vobis, quod si duo ex vobis, etc. Nam additur ἀμὴν etiam in Complut. exemplari.

18, 29. Procidens ergo (seruus) ad pedes eius. Habet enim[d]) δοῦλος, non σύνδουλος αὐτοῦ conseruus eius, quanquam vere conseruus erat. Et infra, eodem versu, Et„ soluam tibi: non additur πάντα omnia. Et in hoc posteriore concordat nobiscum exemplar Complut.

21, 1. Et similiter Luc. 19, 29. Bethsphage, scribitur[e]) interposito σ. Concordat vbique exemplar Complut.

21, 7. Et (sedit super ea) videlicet vestimenta. Habet enim singulariter ἐκάθισεν sedit, et αὐτῶν pluraliter. Eodem modo exemplar Complut. quoad sensum, licet verbum habeat compositum ἐπεκάθισεν,[f]) non autem vt alia exemplaria ἐπεκάθισαν ἐπάνω[g]) αὐτῆς collocarunt super illam, puta asinam.

21, 14.

c) Tom. III. p. 532. A.

d) σύνδουλος habet vterque meus Euthymii.

e) Scribis scilicet Graecis notum erat σφαγή.

f) ἐπεκάθισεν vterque meus.

g) αὐτῆς Erasmus importauit contra Codices. Secunda tamen eius editio recte habet ἐπεκάθισεν ἐπάνω αὐτῶν.

21, 14. Et acceſſerunt ad eum claudi et caeci. Nam hoc ordine legit exemplar etiam Complutenſe: non vt alia exemplaria diuerſo ordine, caeci et claudi.

22, 4. Ecce prandium meum (paratum eſt.) Siquidem habet ἡτοίμασταί tertia perſona paſſiua, non ἡτοίμασα paraui.

22, 35. Et interrogauit eum vnus ex eis legis doctor„ tentans eum. Non enim additur τὶς [h]) quispiam, ante Tentans. Faciunt nobiscum et exemplar Complutenſe et vulgata editio.

23, 7. Et vocari ab hominibus (Rabbi Rabbi) geminata [i]) dictione. Nec eſt ῥαββεὶ per diphthongum, ſed ῥαββί. Facit per omnia nobiscum editio Complutenſis.

23. 13. 14. Vae vobis Scribae et Phariſaei hypocritae, quia deuoratis domos viduarum. . Et poſt hanc deplorationem, ſequitur illa, qua dicit: Vae vobis Scribae et Phariſaei hypocritae, quia clauditis regnum coelorum. Hoc etiam ordine legit exemplar Complutenſe.

24, 45. Quisnam eſt fidelis ſeruus et prudens, quem praefecit Dominus (ſuus) Additur enim αὐτοῦ. [k]) Similiter infra: (v. 49.) Et coeperit percutere conſeruos (ſuos) Siquidem hoc etiam in loco addebatur αὐτοῦ. Faciunt nobiscum in priori quidem exemplar Complutenſe; in poſteriori vero, editio vulgata.

25, 2.

h) Erasmus ſcilicet poſt νομικὸς habet τὶς.

i) Erasmus enim in gratiam Latinae Vulgatae ſemel omiſit ῥαββί. ῥαββεὶ, per ει, in plerisque locis apud Theophylactum etiam legitur.

k) Erasmus nimirum omittit αὐτοῦ in editione ſecunda et tertia, quae nunc ad manus erant ſolae. Omiſſum ab Erasmo αὐτοῦ et Millii et Weſtenii latuit diligentiam

25, 2. Quinque autem ex eis erant prudentes, et quinque fatuae. Hoc ordine qui naturalior eſt, et iuxta praecepta rhetorices, habet etiam editio Complutenſis. Et ſimiliter infra: (v. 4.) Prudentes vero acceperunt oleum in vaſis ſuis cum lampadibus (ſuis.) Addit etiam nobiscum praedicta editio αὐτῶν ſuis.

26, 18. Ite in ciuitatem ad quendam, et dicite ei, Tempus meum prope eſt. Non habet ὁ διδάσκαλος λέγει, Magiſter dicit: neque vllam facit eius mentionem in commentariis. Habet tamen illud in Marco et Luca, ſicut et caetera exemplaria. Et quia hoc etiam loco id habet editio Complutenſis; vereor ne id *l*) librarii vitio ſit omiſſum.

26, 40. Et ait Petro: Sic? Non potuiſtis vna hora vigilare mecum? Et haec diſtinctio magis quadrat: alioqui enim nihil eſt quod ſoli Petro loquutus ſit. Exemplar etiam Complutenſe addit *m*) hypoſtigma poſt dictionem οὕτως ſic.

27, 42. Deſcendat nunc de cruce et credemus (in eum.) Neque enim ſimpliciter habet αὐτῷ ei, ſed ἐπ' αὐτῷ. Pari modo legit et exemplar Complutenſe.

27, 54. Centurio autem et qui cum eo erant ſeruantes Ieſum, quum vidiſſent, quae fiebant, etc. Nihil hic dicitur de terrae motu: neque enim addebatur τὸν σεισμὸν καὶ, terraemotum, et. Nec tamen *n*) id librarii vitio omiſſum videtur: nam

l) Recte iudicat Hentenius Habet enim vterque meus.
m) Forte hypoſtigmen. Graece eſt ὑποσιγμήν.
n) Vtroque loco vterque meus omittunt iſta verba. Euthymio videtur hoc loco impoſuiſſe Chryſoſt. T. VII. p. 826. e. qui haec ſilentio praetermittit ac Lucam pro Matthaeo explicat. Habent haec Codices meliores omnes atque etiam Origenes T. IV. p. 298. E.

nam Ioannis cap. 8. v. 28. ſuper eo verbo: Quum exaltaueritis filium hominis, etc. haec verba in eundem citat modum.

28, 19. Euntes„ docete omnes Gentes. Non additur o) οὖν ergo, poſt dictionem euntes. Pari quoque modo legit exemplar Complutenſe.

Ex Marco.

1, 16. Vidit Simonem et Andream fratrem ipſius (Simonis.) Additur namque τοῦ σίμωνος, etiam in exemplari Complutenſi.

1, 35. Abiit„ in deſertum locum. In noſtro exemplari non exprimebatur nomen ἰησοῦς. Facit autem nobiscum hoc in loco vulgata editio.

3, 34. Quumque circumſpexiſſet„ in circuitu circum ſedentes. Non addit p) μαθητὰς diſcipulos, et ita generalius loquitur. Faciunt nobiscum et exemplar Complutenſe et vulgata editio.

4, 21. Num lucerna (venit) vt ſubter modium ponatur? Nam habet ἔρχεται, non q) καίεται accenditur.

o) Latinorum alii νῦν nunc, alii οὖν ergo intulerunt. Vtrumque recte omittunt Tertullianus, Irenaeus, Cyprianus, vt notat Sabatierius ad hunc locum. Ex Codicibus omnibus, quos ego examinaui, habet ſolus Moſquenſis e. vocabulum οὖν, qui eſt cum commentario et catena interpres ergo aliquis hic denuo incipiebat interpretationem. Ergo vinciendae orationis cauſſa addebat οὖν. Pro eo alii legerunt νῦν.

p) Erasmus nempe in editione ſecunda etc. poſt περὶ αὐτὸν habet μαθητάς.

q) Scilicet in non nullis Codicibus Latinis legitur *accenditur*, pro *venit*. Hic fraus interpolatorum elucet. Nam alii id reddiderunt καίεται, alii, in his Codex Cantabrigienſis, omnium infimus, ἅπτεται. Audacter nunc ita de Cod. Cantabr. ſeu Wetſtenii D. loqui poſſum. Mox enim in lucem iſtud monſtrum protrahetur.

ditur. Et hic quoque nobiscum faciunt et exemplar Complutense et vulgata editio.

5, 11. Erat autem ibi iuxta (montem) grex magnus porcorum. Siquidem habet *πρὸς τῷ ὄρει*, non pluraliter *τὰ ὄρη* montes. Similiter et hic pari modo legunt duae praedictae editiones.

6, 18. Non licet tibi habere vxorem (Philippi) fratris tui; additur enim *φιλίππου*.

6, 32. Et (egressi sunt) navigio in desertum locum. Siquidem habet pluraliter *ἀπῆλθον*, non *ἀπῆλθεν* abiit. Hic etiam concordant exemplar Complutense et vulgata editio, quod etiam magis quadrat cum praecedentibus et sequentibus.

6, 37. Egressi (emamus) ducentis denariis panes. Siquidem *ἀγοράσομεν* habet indicandi modo, et non *ἀγοράσωμεν* emamus, per subiunctiuum.

6, 44. Erant autem qui manducauerant (ipsos panes) Additur enim *τοὺς ἄρτους*. Facit nobiscum exemplar Complutense.

7, 26. Erat autem mulier Graeca (Syra Phoenicissa) genere; non Graeca Syrophoenissa per compositionem. Pari modo legit et Complutense exemplar.

9, 6. Non enim sciebat (quid dicturus esset). Habet enim *λαλήσει*, per indicatiuum, et non *λαλήσῃ*, per subiunctiuum. Facit nobiscum Complut. editio; nec eadem est vtrobique sententia, vt patet ex huius dicti interpretatione Matth. 17, 4.

10, 43. Sed quicumque, voluerit fieri magnus inter vos. Non enim additur *ὑμῶν* post Quicumque. Faciunt nobiscum exemplar Complut. et vulg. editio. Id autem non rectum est, quod neque in fine dictorum verborum habet vulgata editio Inter vos, aut In vobis.

11, 32. At (dicamus) Ab hominibus: vt subaudiatur, non. Neque enim additur *ἐὰν* si, vt possit

legi, At si dixerimus. Neque adeo commode potest aptari sequentibus. Facit nobiscum exemplar Complut.

12, 29. Audi Israël Dominus Deus (vester) Dominus vnus est. Siquidem non habet ἡμῶν noster, sed ὑμῶν vester. Et infra vers. 30. non habet, καὶ ἐξ ὅλης τῆς ἰσχύος σου et ex tota virtute tua, quod tamen librarii r) vitio factum arbitror, vt in illo loco annotauimus. Item infra v. 31. Et secundum simile est (illi). Nam habet αὐτῇ, non αὕτη hoc: vt legi possit, Et secundum simile hoc est. Nobiscum legisse videtur, qui vulgatam dedit editionem.

12, 36. Ipse enim Dauid dixit per spiritum sanctum: (Dicit) Dominus Domino meo, non s) εἶπεν dixit. Et in scholiis facit etiam huius mentionem: et ita habet exemplar Complut.

14, 32. Sedete hic dum, orabo. Non enim habet ἀπελθὼν digressus, ante Orabo. Concordant nobiscum et Complutense exemplar et vulgata editio.

15, 28. Loco eius, quod alii legunt, Et impleta est scriptura quae dicit: Et cum iniquis deputatus est, nihil habet. Nec librarii t) incuria omissum arbitror: alioqui citasset vtique in scholiis vbi id scriptura dicat, quemadmodum in similibus facere solet. Nescio an a studioso quopiam prophetam citante

r) Recte monuit. Seruat enim ista vterque meus.

s) Nimirum pro secundo huius versus εἶπεν habet λέγει.

t) Abest in vtroque meo. Ad Matth. 27, 38. laudat quidem Euthymius haec, sed ex Iesaia. Eo tamen in interpretatione Marci lectores remittit. Ex Lectionariis hanc corruptionem ortam esse docui, quae haec in altera lectione omittunt, cum tamen in altera habeant.

citante id primum margini sit additum, deinde tempore procedente, literae sit admixtum.

15, 29. (Vah) qui destruis templum Dei. Habet namque οὐὰ, non οὐαὶ vae. Faciunt nobiscum Complutense exemplar, vulgataque editio.

16, 11. Loco eius, quod in aliis Latinis editionibus ex Graecis dicitur: Et illi audito quod viueret et visus esset ab ea, non crediderunt: nihil habet[v]) nostrum exemplar. Nec mirum, si hoc quispiam addiderit: quum totum hoc de resurrectione caput adiectitium esse plerique Graecorum asserant, vt habet noster autor: idemque inter Latinos diuus Hieronymus in epistolis refert plerosque dicere. Et praeterea secundo aduersus Pelagianos hoc ait de exprobrata incredulitate cordisque duritie.

Ex Luca.

2, 33. Et erant Ioseph et mater eius admirantes, etc. Non habet enim ὁ πατὴρ, sed ὁ Ἰωσήφ. Facit nobiscum Complut. exemplar, imo et vulgata editio, saltem in veteribus quibusdam exemplaribus. Similiter infra vers. 43. Et non cognouit Ioseph, et mater eius: assentiente etiam hic Complutensi exemplari, quum alii habeant, καὶ οὐκ ἔγνωσαν οἱ γονεῖς αὐτοῦ, et non cognouerunt parentes eius.

v) Hunc defectum apud solum Euthymium animaduerti. Neque Birchius, nouissimus editor, hunc defectum ex Codice notauit. Alter etiam, vir diligentissimus, nullum hic ex Codd. Vindobonensibus defectum notauit. Immo contra ex Codd. indicauit ἠπίστησαν pro vitiosa vnius Codicis lectione ἠπίστησαν. Aliquid humani passus est aut ipse Euthymius, aut scribae eius.

3, 23. Et ipſe Ieſus erat ferme annorum triginta incedens, Non incipiens. Habet namque ἐρχόμενος, x) non ἀρχόμενος, quod etiam manifeſtum eſt ex autoris ſcholiis.

Ibid. Qui fuit Eli, Notandum in noſtro exemplari ἠλεί, lenem habere ſpiritum. Praeterea et ἠλίας, quotiescunque apud Euangeliſtas legitur. Idque conformius eſt linguae Hebraicae in qua Elias ab Aleph litera ſumit exordium: hoc autem elementum, vt communiter dicitur, nullam ſecum trahit aſpirationem. Quanquam vt verum fatear, neque Elias, ſed Eliiahu ſcribendum eſſet, ſi recte Hebraeos velimus imitari: ſicut et Ieſahiahu aut Ieſaëiahu non Eſaias aut Heſaias ſiue Iſaias.

3, 24. Qui fuit (Matthan) non Mathat, vt ex communibus habetur Graecis exemplaribus. In pleriſque etiam huius genealogiae nominibus, et ſimiliter eius, quam deſcribit Matthaeus, variatur apud autorem noſtrum orthographia a lectione communium Graecorum exemplarium, frequenter quoque et a Germana Hebraeorum lectione. Quapropter primum erat animus horum orthographiam nominum ad verum Hebraeorum fontem reducere: poſtmodum vero rem propius inſpectanti, et quod haec non ab Hebraeis, ſed a Graecis traducerem perpendenti, ſatius viſum eſt non adeo multa in litera Euangelii immutare, ne quid interdum haereret lector, incertus de quo fieret ſermo. Nec tamen Hebraïcam horum nominum orthographiam penitus relinquere volui.

x) Hoc eſt vitium manifeſtum ſcribae. Neuter meorum ita habet. Interpretatio illius loci eſt etiam pro ἀρχόμενος. Nam ἔρχομαι non conſtruitur cum genitiuo.

volui, ne quid a me ſtudioſus lector deſideraret, ſed in hunc locum redegi. Breuiter itaque vtriusque Euangeliſtae generationis ſeriem recta orthographia retexam. Liber, inquit Matthaeus, generationis Ieſu Chriſti filii Dauid, filii Abraham: Abraham genuit Iishac, Iishac autem genuit Iaacob, Iaacob autem genuit Iehudam et fratres eius, Iehudas autem genuit Pharez et Zarah de Thamar, Pharez autem genuit Hesron, Hesron autem genuit Haram, Haram autem genuit Amminadab, Amminadab autem genuit Nahaſon, Nahaſon autem genuit Salmon, Salmon autem genuit Boaz de Rahab, Boaz autem genuit Obed ex Ruth, Obed autem genuit Iiſai, Iiſai autem genuit Dauid regem, Dauid autem rex genuit Solomonem ex ea quae fuit Uriae, Solomon autem genuit Rechabeam, Rechabeam autem genuit Abiam, Abiam autem genuit Ioſaphat, Ioſaphat autem genuit Iehoram, Iehoram autem genuit Oziam, Ozias autem genuit Iotham, Iotham autem genuit Achaz, Achaz autem genuit Hizkiahu, Hizkiahu autem genuit Manaſſen, Manaſſes autem genuit Amon, Amon autem genuit Ioſiahu, Ioſiahu autem genuit Iekoniam et fratres eius in transmigratione Babylonica. Et poſt transmigrationem Babylonicam Iechonias genuit Sealtiel, Sealtiel autem genuit Zorobbabel, Zorobbabel autem genuit Abihud, Abihud autem genuit Eliakim, Eliakim autem genuit Azor, Azor autem genuit Zadoc, Zadoc autem genuit Achim, Achim autem genuit Eliud, Eliud autem genuit Eleazar, Eleazar autem genuit Mathan, Mathan autem genuit Iaacob, Iaacob autem genuit Ioſeph virum Mariae de qua natus eſt Ieſuah qui vocatur Chriſtus. Lucas vero, Ipſe, inquit, Ieſus erat ferme annorum

rum triginta incedens, vt putabatur filius Ioseph qui fuit Eli, qui fuit Mathan, qui fuit Leui, qui fuit Melchi, qui fuit Ianna, qui fuit Ioseph, qui fuit Matatheiae, qui fuit Amos, qui fuit Naum, qui fuit Ezel, qui fuit Naggae, qui fuit Mahat, qui fuit Matatheiae, qui fuit Semei, qui fuit Ioseph, qui fuit Iehuda, qui fuit Iohannan, qui fuit Resa, qui fuit Zorobbabel, qui fuit Sealtiel, qui fuit Neri, qui fuit Melchi, qui fuit Addi, qui fuit Cosam, qui fuit Elmodam, qui fuit Er, qui fuit Iose, qui fuit Eliezer, qui fuit Ioram, qui fuit Matatha, qui fuit Leui, qui fuit Simeon, qui fuit Iehuda, qui fuit Ioseph, qui fuit Iona, qui fuit Eliacim, qui fuit Milcha, qui fuit Mainan, qui fuit Matatha, qui fuit Nathan, qui fuit Dauid, qui fuit Iisai, qui fuit Obed, qui fuit Boaz, qui fuit Salmon, qui fuit Nahason, qui fuit Amminadab, qui fuit Haram, qui fuit Hesron, qui fuit Pharez, qui fuit Iehudae, qui fuit Iaacob, qui fuit Iishac, qui fuit Abraham, qui fuit Nachor, qui fuit Serug, qui fuit Ragu, qui fuit Phaleg, qui fuit Heber, qui fuit Sala, qui fuit Cainan, qui fuit Arphaxad, qui fuit Sem, qui fuit Noah, qui fuit Lamech, qui fuit Mathusale, qui fuit Enoch, qui fuit Iared, qui fuit Mahalaleel, qui fuit Cainan, qui fuit Enos, qui fuit Seth, qui fuit Adam, qui fuit Dei.

5, 19. Quumque non inueniſſent, qua illum inferrent. Non exprimitur praepositio *διὰ* per. Facit nobiscum Complut. editio.

5, 27. Vidit publicanum nomine (Leuin) Habet enim *λευὶν*. Et statim infra v. 29. Et fecit ei conuiuium magnum (Leuis) *λευὶς*, non per diphthongum in posteriori syllaba?) *λευεὶν* et *λευεὶς*. Facit

?) Erasmus *ei* edidit, vt supra *ἐκββεῖ*.

Facit nobiscum etiam exemplar Complutense. Possunt autem hi casus in Latinam quoque linguam transformari, quemadmodum a nominibus Emphasis, Protasis, Epitasis, ac similibus.

5, 30. Et murmurabant scribae (qui inter eos erant) Additur namque αὐτῶν. Sic et exemplar Complutense.

6, 18. Et qui vexabantur a spiritibus immundis, curabantur. Non enim repetit coniunctionem καὶ et, ante verbum Curabantur. Facit nobiscum vulgata editio.

6, 20. Et ipse eleuatis oculis suis in discipulos (suos). Nam repetitur αὐτοῦ suos. Faciunt nobiscum et Complutensis et vulgata editio: quanquam haec ad dictionem Oculis, non adiungit reciprocum suis, idque male.

6, 23. Ecce enim merces vestra multa est in (coelo) Non ἐν τοῖς οὐρανοῖς, in coelis pluraliter. Facit nobiscum Complutense exemplar.

6, 26. Vae, quum laudauerint vos, homines. Non enim additur ὑμῶν vobis, post interiectionem Vae. Et in hoc facit nobiscum praeter exemplar Complut. etiam vulgata editio. In eo autem quod non addit autor noster πάντες z) omnes, ante

z) Chrysost. T. VII. p. 192. A. vehementer vrget τὸ πάντες. Ὁ δὲ λουκᾶς, enim inquit, καὶ ἐπιτεταμένως καὶ μετὰ πλείονος αὐτὸν παραμυθίας τοῦτο εἰρηκέναι φησίν. οὐ γὰρ δὴ μόνον τοὺς κακῶς διὰ τὸν θεὸν ἀκούοντας μακαρίζει· ἀλλὰ καὶ τοὺς παρὰ ΠΑΝΤΩΝ καλῶς ἀκούοντας ταλανίζει. οὐαὶ γὰρ ΥΜΙΝ φησιν, ὅταν καλῶς ὑμᾶς εἴπωσι ΠΑΝΤΕΣ οἱ ἄνθρωποι. καίτοι καὶ τοὺς ἀποστόλους καλῶς ἔλεγον· ἀλλ' οὐ ΠΑΝΤΕΣ· διὰ τοῦτο οὐκ εἶπεν, ὅταν καλῶς ὑμᾶς εἴπωσιν οἱ ἄνθρωποι, ἀλλ' ὅταν ΠΑΝΤΕΣ. οὐδὲ γὰρ δυνατὸν τοὺς ἐν ἀρετῇ ζῶντας παρὰ ΠΑΝΤΩΝ ἀκούειν καλῶς. Et T. VIII. 483. A. οὐαὶ ΥΜΙΝ, ὅταν καλῶς εἴπωσι πάντες οἱ ἄνθρω-

Homines, facit nobiscum Complut. editio, et melius correſpondet contrariae beatitudini.

6, 37. (Et) nolite iudicare. Siquidem praeponitur καὶ et, in exemplari quoque Complutenſi.

6, 40. Perfectus autem, erit ſicut magiſter ſuus. Non enim habet πᾶς[a]) omnis, ante Erit.

7, 7. Loco eorum quae apud alios habentur (Propter quod et me ipſum non ſum dignum arbitratus vt venirem ad te) nihil habet autor noſter. Sed neque in Matthaeo, Euangeliſtarum dicta concilians, horum facit mentionem. Non videtur ergo librarii negligentia praetermiſſum. In hoc enim capite ad haec contextus verba, Non enim ſum idoneus, etc. loco ſcholiorum ponit verba quae ſequuntur: Haec etiam dixit Matthaeus: et declarata ſunt[b]) praedicto capite. Quod ſi iudicaſſet hoc loco interponendum, Propter quod et me ipſum, etc. nequaquam dixiſſet omnia

θρωποι. Sed Chryſoſtomus multa homiletice magis, quam critice dicit. Ὑμῖν omittit, ſed πάντες in textu ſeruat Theophylact p. 344. A. Sed huius interpretatio vix videtur admittere πάντες. Vide ibid. C. Φρίξωμεν, ἀδελφοί, πῶς τὸ οὐαὶ ἔχωσιν οἱ παρὰ τῶν ἀνθρώπων ἐπαινούμενοι, δεῖ μὲν γὰρ καὶ παρὰ τῶν ἀνθρώπων ἐπαινεῖσθαι, ἀλλὰ πρότερον ἀπὸ θεοῦ. Si πάντων probaſſet, haud dubie ſcripſiſſet, ἀλλ' οὐ παρὰ πάντων. Ita certe Chryſoſtomus argumentatur. Hoc autem in confeſſo eſt, Euthymium et Theophylactum, accedentibus probatioribus Codicibus, ſemper valere contra Chryſoſtomum. Ex Chryſoſtomo ergo ὑμῖν et πάντες illatum ſcholiis et catenis, ac deinde etiam contextui.

a) πᾶς habet vterque meus.

b) Euolue infra in interpretatione Matth. 8, 13. καὶ ἰάθη. Conſtitit hic locus ceterorum Codicum auctoritate. Quid? quod nec Birchii Cod. Vat. 1209. in gratiam Latinorum haec omittit?

omnia a Matthaeo esse dicta, et in eo declarata, quum ibi nulla fiat horum mentio.

7, 28. Dico enim vobis: In his qui e mulieribus nati sunt, maior Ioanne Baptista nemo est. Non addit προφήτης, nec tamen videtur per negligentiam omissum, ob eandem causam, quam superiori annotatiuncula retulimus.

8, 5. Et volucres coeli (etiam) comederunt illud. Additur enim c) rursum καὶ et.

9, 43. Omnibus vero admirantibus supra his quae faciebat (Iesus) Additur enim nomen Ἰησοῦς, etiam in exemplari Complut.

9, 55. Conuersus autem, increpauit illos. Non enim additur nomen Ἰησοῦς, neque in exemplari Complut. neque in vulgata editione. Deinde quod sequitur in omnibus versionibus, et in Graeca etiam editione Complutensi puta: Et ait illis: Nescitis cuius spiritus estis vos. Filius enim hominis non venit ad perdendum animas hominum, sed ad saluandum: quanquam nos addidimus: vereor d) ne non sit librarii incuria omissum: maxime quum in scholiis nullam faciat horum mentionem.

9, 57. Sequar te quocunque ieris (Domine) Additur enim κύριε, etiam in Complutensi.

10, 22. (Et conuersus ad discipulos dixit) Omnia mihi tradita sunt a patre meo. Siquidem e) adduntur etiam in exemplari Complut. haec verba. καὶ στραφεὶς πρὸς τοὺς μαθητὰς εἶπε, Et conuersus ad discipulos dixit.

c) Neuter meorum agnoscit καί.

d) Copiose de hoc loco disputaui in mea noui Testamenti editione ad h. l. p. 223. seqq.

e) De hoc etiam loco ibi dixi pag. 240.

10, 23. Beati oculi qui vident quae„ videtis. Neque enim in autore noſtro, neque in exemplari Complut. exprimitur ὑμεῖς vos. Video et hoc, et alia quaedam huiusmodi minutula eſſe, et quae fortaſſis alicui annotatione indigna videbuntur: nolui tamen *f*) praetermittere, ne quisquam negligentia aut temeritate relicta putet ſeu immutata.

10, 39. Quae etiam aſſidens ad pedes Ieſu audiebat (ſermones) illius. Habet enim etiam exemplar Complutenſe τῶν λόγων pluraliter.

11, 53. Coeperunt (ſcribae) et phariſaei grauiter inſiſtere. Non enim habet νομικοὶ legis periti, ſed γραμματεῖς ſcribae. Et ſtatim infra eodem verſu, non habet ἀποστομίζειν captioſe interrogare: neque cum aliis ἐπιστομίζειν os obſtruere, ſed ἀποστοματίζειν, hoc eſt, ab ore interrogare. Quid hoc autem ſibi velit, vide in huius loci enarratione.

12, 18. Et illuc congregabo omnia quae nata ſunt mihi. Neque *g*) enim additur καὶ τὰ ἀγαθά μου et bona mea.

13, 15. (Hypocritae) vnusquisque veſtrum ſabbatho non ſoluit, etc. Habet enim pluraliter ὑποκριταί. Concordant et exemplar Complutenſe et vulgata editio.

13, 35.

f) Recte feciſti Henteni. Nam vel ex tuis animaduerſionibus apparent hallucinationes Erasmi, hominis leuis, negligentis, temerarii et perfidi. Pleraque enim, quae memoraſti, per illum ad Vulgatam Latinam ſunt ficta. Quanta fide et diligentia in poſtremis editionibus ſuis Complutenſem tractarit, nemo Criticus ignorat. Quomodo ergo tractauerit Codices? Nam etſi nec Complutenſis a Criticis idoneis curata eſt, tamen habet multas probas lectiones ab Erasmo neglectas.

g) Seruat vterque meus.

13, 35. Ecce relinquitur vobis domus vestra„ Non exprimitur ἔρημος deserta, quod ex enarratione patet librarii vitio factum non esse.

14, 15. Beatus qui (prandium) sumit in regno Dei. Neque enim habet ἄρτον panem, sed ἄριστον prandium. Concordat etiam exemplar Complutense.

14, 21. Et reuersus seruus (ille) renunciauit, etc. Nam additur ἐκεῖνος ille, etiam in exemplari Complutensi.

15, 26. Et accersito vno de seruis„ Non additur αὐτοῦ suis,[h]) nec in exemplari Complutensi, nec in editione vulgata.

17, 4. Et septies in die conuersus fuerit„ dicens, Poenitet me. Non habet ἐπὶ σε ad te. Concordat editio Complutensis.

17, 21. Neque dicent Ecce hic„ ecce illic. Non[i]) habet ἤ aut: sicut etiam infra versu 23. vbi eadem repetuntur verba, in nullo habetur exemplari. Conformiter legit et Complutensis editio.

17, 32. Memores„ estote vxoris Lot. Non habetur δὲ autem, nec in exemplari Complutensi, nec in veteri translatione. Et similiter in fine capitis versu vltimo: Ibi congregabuntur„ aquilae, non additur καὶ et, nec in editione Complutensi.[k])

18, 3.

h) αὐτοῦ Erasmus intulit, pro quo tamen silent codices, a Birchio examinati omnes. Miror.

i) Primo loco vterque meus omittit, secundo vterque seruat.

k) Mirabuntur non nulli, ab Hentenio non notatum esse defectum versus integri 36. quem praetermittunt Codices mei Euthymii. Sed is Erasmi editionem comparauit, quae ista appendice caret. Igitur etiam infra in interpretatione huius loci hunc totum versum omisit Hentenius. Scilicet in Bibliotheca Patrum maxima

18, 3. Vidua autem„ erat in ciuitate illa. Non habet τὶς quaedam, nec id habet Complut. editio, neque Chryſoſt. in priori de orando Deum homilia, vbi praeſens citatur locus.

19, 4. Aſcendit in (caprificum) In noſtro et in Complutenſi exemplari habetur tertia ſyllaba per ω: ne nobis Stunica[l]) obiiciat ob id praue verſum eſſe Caprificum, quod per ο micron ſcribatur: Attamen Complut. habet penultimam per ἐψιλὸν, quum eandem habeat noſtrum exemplar per αι diphthongum[m]) συκωμοραῖαν.

19, 15. Iuſſit vocari ad ſe ſeruos illos„ Non additur[n]) οἷς ἔδωκε τὸ ἀργύριον, quibus dederat pecuniam, quod tamen addidimus, ſicut[o]) quibusdam aliis in locis idem fecimus, quod in aliis exemplaribus et etiam in Complut. editione habeatur: et tamen vereor, ne id librarii incuria factum non ſit, maxime quod in commentariis[p]) nullam horum faciat mentionem.

20, 5. Si dixerimus, E caelo, dicet: Quare„ non credidiſtis illi? Non additur οὖν ergo, nec id habet exemplar Complut.

20, 9.

maxima Lugdunenſi T. XIX p. 652. columna a. littera A. Bonus Beza hac appendice nos locupletauit et ex eo editores textus recepti.

l) Stunica nobilis fuit aduerſarius Erasmi et Fabri Stapulenſis. Forte ergo hic reprehenderat Fabrum.

m) Vterque meus συκωμοραίαν. Atque ita habent etiam Codices Moſquenſes h. et v. qui ſunt in orthographia accuratiſſimi.

n) Mei cum reliquis Codd. iſta ſeruant.

o) Sine admonitione in locis ſingulis id fieri non debebat. Hoc modo multis in locis corruptus eſt Chryſoſtomus a Sauilio et reliquis editoribus, et alii ſcriptores plures ab aliis pluribus.

p) Hoc argumentum non valet. Multa talia, quae intellectum habent facilem, praetermittunt in ſcholiis.

20, 9. Homo, plantauit vineam. Non additur q) τὶς quidam. Et similiter infra vers. 19. Et timuerunt, Non additur τὸν λαὸν populum. Concordat vtrobique Complutensis editio.

20, 20. Vt caperent eius (sermonem) Habet r) namque λόγον patrio casu: non λόγῳ, vt dicatur, in vel ex sermone. Concordat etiam exemplar Complutense.

21, 16. Trademini autem a parentibus et cognatis, amicis et fratribus. Hoc etiam ordine legit Complut. editio, vt Fratres vltimo ponantur loco.

22, 30. Vt edatis ac bibatis super mensam meam, Non additur s) ἐν τῇ βασιλείᾳ μου in regno meo. Neque in enarratione fit vlla huius mentio.

22, 35. Quando misi vos sine loculis et pera, Non additur καὶ ὑποδημάτων et calceamentis: nec vlla fit huius mentio in commentariis. Arguit t) autem adiectitium esse, quod infra versu 36. quum dicitur: sed nunc qui habet loculos, tollat, similiter et peram, illud in nullo addatur exemplari.

22, 47. Et appropinquauit Iesu vt oscularetur eum, Additur statim consequenter, etiam in Complutensi exemplari, τοῦτο γὰρ σημεῖον δεδώκει αὐτοῖς, ὃν ἂν φιλήσω αὐτός ἐστι, Hoc enim signum

q) Alter meorum omittit, alter habet.

r) Mei λόγου. Erasmus se volutat inter λόγον et λόγῳ.

s) Dixi de hoc loco copiose in mea N. Testamenti editione.

t) Arguta est omissio. Primo, quod continuo nulla fit mentio calceamentorum. Sed intelligi poterat ex superioribus. Deinde, quod non credibile videbatur sine calceamentis missos esse.

signum dederat illis: Quemcunque osculatus fuero, ipse est.

23, 2. Hunc inuenimus peruertentem gentem (nostram) Nam[u]) in nostro exemplari addebatur ἡμῶν, sicut et vulgata habet editio.

In fine Euangelii[x]) non additur ἀμήν, sicut nec in fine aliorum Euangeliistarum in vtto habetur exemplari.

Ex Ioanne.

1, 28. Haec in (Bethania) facta sunt. Non[y]) Βηθαβαρά. Conformis est et Complutensis editio et vulgata: quanquam autor dicat in scholiis verius legi Bethabara.

1, 30. Non repetuntur haec aut similia verba: οὗτός ἐστι περὶ οὗ ἐγὼ εἶπον, ὀπίσω μου ἔρχεται ἀνήρ, ὃς ἔμπροσθέν μου γέγονεν. ὅτι πρῶτός μου ἦν. Hic est de quo ego dicebam: Post me venturus est vir, qui ante me fuit, quia prior me erat. Eadem tamen propemodum verba paulo superius posita erant.

2, 22.

u) ἡμῶν addunt mei. Proximum καὶ autem, ante καλούντα, omittunt.

x) Scilicet interpretes, Chrysostomus et ceteri, loco ἀμήν, quod textus est, post suas explicationes de suo in fine addunt ἀμήν, atque ita terminant interpretationem.

y) In his et similibus Origenes antiquis Criticis expectorauit mentem, vt recentioribus, per libellum Hermeneutische Vorbereitung, Semlerus, qui dudum antea se ab Criticis ad Triumuiros A. A. A. F. F. transferre debuisset. Illud autem mihi de hoc loco mirabile visum est, quod nullus ex veteribus interpretibus Graecis infra Cap. X. vers. 22. huic locum lectoribus in memoriam reuocat. Scilicet conscii erant sibi, se temere secutos esse Origenem, relicta auctoritate Codicum. Ergo consultius putabant, abstinere se ab isto loco.

2, 22. Crediderunt sermoni (eius) Nam habet αὐτοῦ eius, non ᾧ εἶπεν ὁ ἰησοῦς, quem dixerat Iesus.

2, 24. Eo quod ipse nosset (omnia) Habet enim πάντα, [z]) non πάντας omnes. Consonat exemplar Complutense.

3. 22. Et ibi morabatur cum discipulis, ac (baptizabant) Siquidem pluraliter habet [a]) ἐβάπτιζον: quod ex scholiis manifestius apparet.

4, 31. Interea rogabant eum discipuli (eius) dicentes: Rabbi, comede. Additur enim αὐτοῦ, etiam in exemplari Complutensi.

6, 52.

z) Ex Chrysostomo hoc assumsit, qui in Codicibus Mosquensibus habet τὰ πάντα. Sed Montefalconius T. VIII. p. 137. C. edidit πάντα.

a) Etiam hoc ad Chrysostomum fictum. Habet quidem vulgatam lectionem T. VIII. p. 164. A. C. Sed ibidem addit D. καίτοι προϊὼν (Scilicet Cap. IV. v. 2.) φησιν ὁ εὐαγγελιστής, ὅτι ἰησοῦς οὐκ ἐβάπτιζεν, ἀλλ' οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ. ὅθεν δῆλον, ὅτι καὶ ἐνταῦθα τοῦτο λέγει, ὅτι αὐτοὶ ΕΒΑΠΤΙΖΟΝ μόνοι. Origenes T. IV. p. 162. D. habet quidem ἐβάπτιζε, sed mox ibidem alia mutat versu 23. Cyrillus T. IV. p. 156. B. vbi hunc locum ex professo, vt aiunt, interpretatur, in contextu versum 22. et 23. ita habet: καὶ μετὰ ταῦτα ἦλθεν ὁ ἰησοῦς εἰς τὴν ἰουδαίαν γῆν μετὰ τῶν μαθητῶν αὐτοῦ· ἦν δὲ καὶ ἰωάννης κ. τ. λ. Quae ergo Chrysostomus dubia reddiderat, ea prorsus omisit Cyrillus. Habet tamen ibid. E, plane vt Chrysostomus: βαπτίζει τοιγαροῦν ὁ χριστὸς διὰ τῶν ἑαυτοῦ μαθητῶν. Tales Critici sunt isti tres τῆς οἰκουμένης φωστῆρες, cum locum data opera tractant. Chrysostomum, principem Graecorum Patrum omnium, excuso. Ad populum enim dixit. Sed Origenes et Cyrillus omni excusatione carent. Viri Docti autem, qui Origenem, Chrysostomum et Cyrillum diligenter legerunt, id dudum perspexerunt. In aliis euentum habet vaticinium Iesaiae VI, 9. 10.

6, 52. Quomodo poteſt hic nobis dare carnem, ad comedendum? Nullum[b]) Graecum exemplar, quod viderim, additum habet αὐτοῦ ſuam: quanquam verterit Erasmus, Carnem illam ſuam.

6, 70. Reſpondit eis, Num ego vos duodecim elegi? Non additur ἰησοῦς, neque in exemplari Complutenſi.

7, 1. Non enim (poterat) in Iudaea verſari. Non habet ἤθελεν volebat, ſed εἶχεν ἐξουσίαν, habebat poteſtatem ſiue poterat.

7, 12. Alii vero dicebant: Non, ſed ſeducit (mundum) Non habet ὄχλον turbam, ſed κόσμον mundum, quod etiam in ſcholiis declaratur.

7, 53. (Abiit) vnusquisque in domum ſuam. Non enim habet ἐπορεύθη profectus eſt, ſed ἀπῆλθεν. Infra ſtatim Cap. VIII, 2. (ſummo) vero diluculo iterum (venit) (Ieſus) in templum: Additur enim βαθέος ſummo vel profundo, et nomen ἰησοῦς: Nec habet παρεγένετο acceſſit, ſed ἦλθεν. Et infra verſ. 3. (Adducunt) mulierem. Non habet φέρουσι adferunt, ſed ἄγουσι. Nec additur πρὸς αὐτὸν ad eum. Infra verſ. eodem: ἐπὶ

b) Scripſit haec Hentenius anno 1543. Quot editiones Graecae tunc fuerint, notum eſt. Si ita locutus eſſet Hieronymus et Origenes, multi ſibi cogitarent ducentos Codices recenſionis Alexandrinae et Occidentalis. Sed hoc quoque Chryſoſtomus inuexit, qui in Codicibus Moſqq. ita habet: πῶς δύναταί σοῦναι ἡμῖν φαγεῖν οὗτος τὴν σάρκα αὐτοῦ. Vide T. VIII. p. 272. B. Cyrillus hic primum ad nauſeam vexat vocabulum πῶς, quod Chryſoſtomus paullulum tantum commouerat, deinde T. IV. p. 360. B. repetit: πῶς δύναταί οὗτος ἡμῖν δοῦναι τὴν σάρκα αὐτοῦ φαγεῖν; Origenis ad hunc locum nugae intercidérunt, ſed T. IV. p. 364. A. laudat: πῶς δύναταί ἡμῖν οὗτος δοῦναι τὴν σάρκα φαγεῖν;

ἐπὶ μοιχείᾳ, in adulterio, non ἐν μοιχείᾳ. Item habet εἶπον dixerunt, non λέγουσι dicunt. Additur quoque in noſtro exemplari πειράζοντες tentantes. Nec habet αὕτη ἡ γυνὴ κατειλήφθη, haec mulier deprehenſa eſt, ſed ταύτην εὕρομεν, hanc inuenimus. Infra verſ. 5. Tu autem quid ais (de illa?) Additur enim περὶ αὐτῆς. Nec dicit infra verſ. 6. ἵνα ἔχωσι κατηγορεῖν αὐτοῦ, vt poſſent accuſare eum: ſed ἵνα ἔχωσι κατηγορίαν κατ' αὐτοῦ, vt haberent accuſationem aduerſus eum. Praeterea quum poſt pauca verba inter ſequentia verſu 9. dicitur: Initio facto a ſenioribus: Additur ἕως τῶν ἐσχάτων vsque ad poſtremos. Deinde verſu 10. vbi ſubditur: Quum autem erexiſſet ſe Ieſus. Neque hic, neque in vulgata editione additur conſequenter, καὶ μηδένα θεασάμενος, πλὴν τῆς γυναικὸς et neminem vidiſſet, praeter mulierem: quod tamen et in Complutenſi editione et in aliis Graecis habetur exemplaribus: ſed loco eius habet εἶδεν αὐτὴν vidit eam. In exemplari ergo Complutenſi plurima nobiscum faciunt contra alia exemplaria Graeca: quaedam vero cum aliis et non nobiscum. Quin et illud exemplar quaedam habet, quae neque nos habemus, neque alia exemplaria Graeca: vt cum dicitur verſ. 6. ſcribebat in terram, addit editio Complutenſis, μὴ προσποιούμενος diſſimulans. Et infra verſ. 9. vbi dicitur, At illi quum c) vidiſſent, addit illa, καὶ ὑπὸ τῆς συνειδήσεως ἐλεγχόμενοι et a conſcientia redarguerentur. Multa quoque alia hinc inde variantur, quae quia minutula ſunt, noluimus recenſere. Tanta itaque exemplariorum varie-

c) Haud dubie voluit ſcribere, audiſſent.

varietas, praeter alia, satis arguit hanc historiam ascititiam esse, quemadmodum cum pluribus aliis asserit autor noster.

8, 40. Qui veritatem loquutus sum vobis, quam audiui a (patre) Habet namque πατρὸς et non θεοῦ deo. Et infra versu 49. Sed honoro patrem. Non additur μου meum. Statimque in eodem versu: Et vos contumelia me (afficitis) Nam habet ἀτιμάζετε per praesens, non ἠτιμάσατε contumelia affecistis. Concordat nobiscum in hoc postremo exemplar Complutense.

8, 59. Iesus autem occultatus est, et exiuit de templo. Additur statim:, etiam in exemplari Complutensi: διελθὼν [d]) διὰ μέσου αὐτῶν, καὶ παρῆγεν οὕτως pertransiens per medium illorum et ita praeteribat.

9, 8.

d) Propter Euthymium etiam hoc notandum, quod haec non uno loco iunctim recitat, sed per partes, interposita in singulis partibus interpretatione. Distinguit autem textum ita. Primo vers. 59. ἦραν οὖν ad ἐπ' αὐτόν. Secundo: ἰησοῦς δὲ ἐκρύβη. Tertio: καὶ ἐξῆλθεν ἐκ τοῦ ἱεροῦ. Quarto: διελθὼν διὰ μέσου αὐτῶν, Quinto: καὶ παρῆγεν οὕτως. Sexto: καὶ παράγων ad γενεσῆς. Duplex hic oritur quaestio. Altera, quis ex editoribus N. Testamenti haec exclusit? Erasmus, homo temerarius et perfidus, qui haec in suis Graecis, nescio quibus, et inuenit et non inuenit. Nam in prima editione habet, in reliquis omisit. Compara eius ad hunc locum animaduersionem. Altera quaestio. Cur Hieronymus in vulgata Latina omisit? Scilicet hic quoque seruum pecus sequitur vestigium Origenem. Nec diligentiores fuerunt Chrysostomus et Cyrillus. Vulgo creduntur haec assuta esse ex Luc. 4, 30. Stulte! Suo tempore totam rem ad oculos demonstrabo. Haec adeo seruat Vaticanus 1209. apud Birchium.

9, 8. Vicini itaque, et qui viderant eum prius quod (caecus) esset. Habet enim τυφλὸς, non πτωχὸς e) mendicus. Consonat etiam exemplar Complutense.

10, 8. Omnes quotquot venerunt, fures sunt et latrones. Non additur πρὸ ἐμοῦ ante me, neque in exemplari Complutensi, neque in editione vulgata.

10, 39. Quaerebant (ergo) rursum apprehendere eum. Additur enim οὖν ergo, et in exemplari Complutensi, et in vulgata editione.

13, 9. Domine non tantum pedes, Non additur μου meos.

13, 25. Quum ergo ille recumberet (ita) super pectus Iesu. Additur enim οὕτως, quod etiam in scholiis autor declarat.

13, 30. Erat autem nox quando, exiuit; deinde subditur: Ait Iesus. Non enim additur οὖν ergo, ante verbum ἐξῆλθε exiuit, vt alium possit reddere sensum. Facit nobiscum exemplar Complutense.

14, 1. Ne turbetur cor vestrum. Ante haec verba non praemittitur, neque in nostro, neque in Complutensi exemplari id quod, habetur in vulgaribus Graecis exemplaribus f) καὶ εἶπε τοῖς μαθηταῖς αὐτοῦ et ait discipulis suis.

e) Erasmus, impostor, non criticus, in vulgata reperiebat mendicus. Ex Lexico ergo suo reddebat πτωχός. Inepte. Reddere debebat προσαίτης. Ita enim Chrysostomus, vnde haec est corruptio. Vide Tom. VIII. p. 333. A. Vnde autem προσαίτης inuectum? Per summam negligentiam et incogitantiam ex proximo προσκυνῶν.

f) Est initium lectionis ecclesiasticae, τῇ παρασκευῇ τῆς ε; ἑβδομάδος, quod homines somnolenti intulerunt in contextum.

14, 30. Venit enim princeps mundi. Non additur τούτου huius, neque in exemplari Complutenſi.

16, 3. Et haec facient, quia non nouerunt. Non additur ὑμῖν vobis, nec in editione Complutenſi.

16, 5. Et nemo interrogat me: Quo abis? Non praeponitur ante verbum Interrogat ἐξ ὑμῶν ex vobis.

16, 6. De iuſtitia autem, quia ad patrem (meum) abeo. Additur enim μου, etiam in editione Complutenſi.

16, 25. Haec per prouerbia (dico) vobis. Non enim habet *g*) λελάληκα loquutus ſum: ſed λέγω dico.

16, 33. In mundo preſſuram (habebitis) Nam habet ἔξετε *h*) futurum, non ἔχετε habetis. Pari modo legiſſe manifeſtum *i*) eſt eum, qui vulgatam dedit editionem.

17, 11. Pater ſancte ſerua eos per nomen tuum (quo donaſti mihi). Non enim habet οὓς quos, ſed ᾧ quo. Eodem etiam modo habet exemplar Complutenſe. Ex ſcholiis tamen legiſſe videtur autor

g) Diſſentiunt mei Euthymii Codices, qui λελάληκα ſeruant.

h) Chryſoſt. T. VIII. p. 468. A. negligit quidem verba textus, habet tamen ſuis verbis: ἕως ἂν ἦτε ἐν τῷ κόσμῳ, θλῖψιν ἕξετε. Eodem modo repetit alibi, vt in editione N. Teſtamenti docui. Cyrillus ante ſchola habet ἕξετε, ſed in interpretatione ἔχετε. Tom. IV. p. 944. A 945. A.

i) Minime vero. Nam interpres Latinus ſaepius praeſentia per futura reddit. Neque hoc ignoras, Henteni.

autor noſter ὁ, quod,[k]) puta Nomen accuſandi caſu.

18, 25. Negauit (ergo) ille et ait: Non ſum. Repetitur enim οὖν ergo. In hunc etiam modum legimus in editione Complutenſi.

28, 29. Exiuit itaque Pilatus ad eos, et ait. Non additur ἔξω[l]) foras. Ad hunc quoque modum inuenimus in exemplari Complutenſi.

19, 16. Acceperunt autem Ieſum et (duxerunt) (in praetorium) Primum itaque non habet ἀπήγαγον abduxerunt, ſed ἤγαγον duxerunt. Et in hoc concordat exemplar Complutenſe. Addebatur praeterea in noſtro exemplari εἰς τὸ πραιτώριον.

19, 35. Et ille ſcit quod vera dicat (ſed) vt„ vos credatis. Nam habet ἀλλὰ, ſed. Nec habet καὶ et, ante vos. Exemplar quidem Complutenſe non habet coniunctionem καὶ, ſed nec habet ἀλλά.

19, 38. Et permiſit Pilatus„ Statimque additur ἦλθεν[m]) οὖν, καὶ ἦρε τὸ σῶμα τοῦ ἰησοῦ. Venit ergo, et tulit corpus Ieſu. Concordant et exemplar Complutenſe et vulgata editio.

20, 29. Quia vidiſti me„ credidiſti. Non additur θωμᾶ, nec in editione Complutenſi.

k) ὁ ponit in interpretatione ideo, quod non repetiit, ἐν τῷ ὀνόματί σου, ad quod refertur in textu ᾧ. Quorſum ergo referendum fuiſſet ᾧ; Forte ad δέδωκας;

l) Incerta ſedes huius vocabuli ſatis arguit, id aliunde introductum eſſe. Nam meus Moſquenſis Codex S. qui Cyrilli ſcholia etiam habet, addit id ante πρός. Ita Cyrill. T. IV. p. 1034. B. Alius Codex 11. cum ſcholiis habet poſt αὐτούς.

m) Haec nimirum omittit Erasmus. Vnus meorum q. eundem ſaltum fecit ab ἦλθεν ad ἦλθε. Vterque autem Euthymii cum reliquis iſta ſeruant.

21, 1. Postea manifestauit se iterum Iesus (discipulis) ad mare Tiberiadis. Additur enim μαθητα῀ις n) discipulis. Concordat in hoc et exemplar Complutense et editio vulgata.

21, 15. Simon (Iona) diligis me plus his? Habet namque ἰωνα῀, non ἰωαννα῀: et ita rursum bina vice subsequitur. Similiter etiam habet exemplar Complutense.

Eiusdem Hentenii.

In his quae sequuntur multisque aliis in locis Euangelistae phrasin imitati Hebraicam, posuerunt praesens, interdum etiam et praeteritum pro futuro.

* * *

Matth. 11, 3. et Lucae 7, 19. 20. occurrit in primis illud maxime vulgatum: Tu es ille (qui venit) an alium expectamus? Vbi ponitur ἐρχόμενος veniens, pro eo quod est, qui venturus est, aut potius, qui venturus erat. Et eodem modo Io. 6, 14. Hic est vere propheta (veniens) in mundum, id est, qui venturus erat. Rursum Matth. 17, 11. Elias quidem (venit) primum: ἔρχεται pro Venturus est ponitur. Et sane id in hoc verbo ἔρχομαι frequentissimum est.

Matth. 10, 20. Non enim vos (estis) (illi qui loquuntur) sed spiritus patris vestri (qui loquitur) in vobis: vbi praesens ἐστὲ pro Eritis sumitur: et λαλοῦντες pro eo quod est, Qui loquentur: et

n) Praeter μαθητα῀ις vnus meorum Codicum Euthymii addit αὐτοῦ.

et λαλοῦν, pro Qui loquetur. Eadem etiam habentur Marc. 13, 11.

Matth. 22, 30. In resurrectione neque (contrahunt matrimonium) neque (nuptui traduntur) sed quasi Angeli Dei in coelo (sunt.) Verbum γαμοῦσι, quod ex sequentibus verbis, quae manifeste praesentia sunt, etiam iudicatur esse praesens, pro futuro Contrahent accipitur: et ἐκγαμίζονται pro Nuptui tradentur: similiter εἰσὶ pro Erunt. Pari quoque modo habentur verba haec Luc. 20, 35. 36. Marc. 12, 25.

Matth. 17, 20. Si (habeatis) fidem sicut granum sinapis. Ἔχητε pro futuro Habueritis sumitur.

Matth. 26, 11. Pauperes enim semper habetis vobiscum, me vero non semper (habetis) Hoc in loco praesens ἔχετε pro futuro Habebitis capitur. Et eodem modo Io. 12, 8.

Matth. 28, 7. Ecce (praecedit) vos in Galilaeam. Προάγει pro futuro Praecedet accipitur. Similiter etiam habet Marcus 16, 7.

Marc. 3, 29. Quicunque blasphemauerit aduersus spiritum sanctum, (non habet) remissionem in aeternum, sed reus (est) aeterni iudicii. Ἔχει pro Habebit accipitur, et ἐστιν pro Erit.

Marc. 9, 12. Elias quum prius venerit (restituit) omnia. Hoc in loco ἀποκαθιστᾷ verbum praesens sumitur pro futuro Restituet. Cap. 9, 31. Filius hominis (traditur) in manus hominum. Similiter hoc in loco παραδίδοται verbum praesens Accipitur pro futuro Tradetur.

Marc. 11, 24. Quaecunque orantes petitis, credite quod (accipitis) et erunt vobis. Λαμβάνετε pro Accipietis.

Luc. 13, 35. Ecce (relinquitur) vobis domus vestra. Ἀφίεται pro futuro Relinquetur.

Io. 6, 28. Quid (facimus) vt operemur opera Dei? ποιοῦμεν pro Faciemus.

Io. 7, 27. Christus quum venerit, nemo cognoscit vnde (sit) ἐστι pro futuro Erit.

Io. 7, 33. 34. Vado ad eum qui misit me: quaeretis me et non inuenietis: et vbi ego (sum) eo vos non (potestis) venire. Εἰμὶ pro Ero: et δύνασθε pro futuro Poteritis accipiuntur.

Io. 8, 31. Si vos manseritis in sermone meo, veri discipuli mei (estis) ἐστὲ pro Eritis sumitur.

Io. 8, 46. Quis ex vobis (arguit) me de peccato? ἐλέγχει pro Arguet accipitur.

Io. 13, 8. Si non lauero te, non (habes) partem mecum. Ἔχεις habes pro Habebis.

Io. 14, 17. Vos autem (cognoscitis) eum, quia apud vos (manet.) Γινώσκετε pro Cognoscetis: et μένει pro Manebit. Et hoc sicut et alia propemodum omnia, literae series ipsa declarat.

Io. 14, 19. Adhuc modicum, et mundus iam me non (videbit) vos autem (videbitis) me. Hic sane quanquam a) autor quidam non parui nominis dicat θεωρεῖ et θεωρεῖτε praesentis esse temporis: sunt tamen etiam iuxta canones Graecae grammatices futura secunda. Similiter Cap. 15, 26. 27. quum dicitur: Ille testimonium perhibebit de me, et vos (testes eritis.) Etiam ait idem autor μαρτυρεῖτε praesens esse indicantis, vt significet Testes estis, aut estote, quemadmodum etiam hoc loco vertit. Attamen multo commodius dicetur esse futurum secundum: praesertim quum Act. Cap. 1, 8. eadem ferme verba referens Lucas, dicat: Accipietis virtutem superueniente spiritu sancto in vos, et eritis mihi testes.

Vbi

a) Et hic et paullo post videtur intelligere Erasmum quem vide in interpretatione et in notis.

Vbi aperte per futurum habet Graeca litera ἔσεσθε, facta etiam primum superuenientis spiritus sancti mentione, sicut etiam hoc loco. Praeterea quum eodem capite 16, 10. dicitur: Ad patrem vado, et posthac non (videbitis) me. Et post pauca vers. 16. Pusillo tempore et non (videbitis) me: asserit idem *b*) vtroque horum locorum Euangelistam abusum tempore praesenti pro futuro. Nos autem opinamur, quod proprie futurum secundum posuerit. Quod inde facile est colligere, quod statim sequatur futurum ὄψεσθε videbitis. Scimus tamen quosdam grammaticos futura secunda a verbis circumflexis in totum auferre: qui tamen fateri coguntur praesens indicatiui passim pro futuro locari, quod vix fieri solet. Idem autor verbum *c*) ἀφέωνται frequenter vertit Remittuntur, quum sit non solum Atticum praeteritum, sed et Ionicum et Doricum, per ablationem ι vocalis subiunctiuae, et pleonasmum ω. Nam quod dicat interpretem fortassis legisse ἀφέονται, vt sit praesens ab ἔω et ἔομαι, non fit verisimile, quum hoc barytonum verbum apud solos poëtas reperiatur.

Io. 15, 6. Nisi quis in me manserit (eiectus est) foras sicut palmes, et (exaruit) et (colligunt) eos, et in ignem (coniiciunt) et (ardent.) Hoc loco duo praeterita et tria praesentia pro futuris posita sunt: nempe ἐβλήθη pro Eiicietur, ἐξηράνθη pro Exarescet, συνάγουσιν pro Colligent, βάλλουσι pro Coniicient et καίεται pro Ardebit.

b) Erasmus in notis.

c) Matth. 9, 2. 5. Marc. 2, 5. 9. Luc. 7, 47. 48. Vide in primis Erasmum ad Marc. 2, 9.

Io. 15, 8. In hoc (glorificatus est) pater meus (vt fructum copiosum adferatis.) Ἐδοξάσθη pro futuro Glorificabitur, et ἵνα φέρητε pro eo, quod est, Si attuleritis. Hoc itaque loco et praeteritum et praesens pro futuro ponuntur.

Io. 16, 26. Et non (dico) vobis quod ego rogabo patrem pro vobis: ipse enim pater (amat) vos. Λέγω pro Dicam et φιλεῖ pro Amabit, quod tamen, si solum esset, futurum secundum esse posset. Vide huius loci enarrationem.

Io. 17, 11. Et iam non (sum) in mundo, et hi in mundo (sunt.) Εἰμὶ pro Ero sumitur, et εἰσὶ pro Erunt.

Ioannis Millii examen Codicis Euthymii [d]) *Barocciani. Ex Prolegomenis eius in N. T. a ſſ. 1073—1079.*

Et iam quidem ab insigni illo Commentariorum Chrysostomi [e]) defloratore ad alium deuenimus, [f]) *Euthymium* dico *Zigabenum*; qui sub initium fere Seculi duodecimi, e Patrum variorum, sed Chrysostomi

d) De eodem loquitur ibid. §. 1462.

e) Ita Theophylactum Bulgariae Episcopum appellat. Videtur autem hoc vocabulum ex contaminato barbarae Latinitatis marsupio Diui Hieronymi protraxisse. Honestiori et Latiniori vti poterat. Aliud est Graecum ἀπανθίζειν, aliud Latinum deflorare.

f) Tanquam ex palatio excelso fessi fatigatique ad tugurium humile.

ſtomi potiſſimum Commentariis, *Catenam*[g]) quandam contexuit in Euangelia. In qua certe, vt hoc obiter notem, peculiare[h]) omnino illud, quod allegationes ſeu citationes Euangelici textus perpetuo factae ſint ſecundum Titulos, qui ad oram Euangeliorum ſignati ſunt, ſiue maiora Κεφάλαια. Huius haud dum[i]) Graece editae Exemplar nacti ſumus inter Codices *Baroccianos*, probum ac propemodum integrum; vnde videre liceat, qualis textus *Euthymio* fuerit ad manum, cum iſta ſcriberet. Erat autem iſte, qualis

g) Catena, Doctiſſime Milli, appellatur collectio locorum ex variis ſcriptis Patrum, qui aliquo modo partes ſingulas litterarum ſacrarum oratione attigerunt, ſine continuo nexu collatorum. Non ſine cauſſa addidi *ſine nexu*, quanquam catena quaelibet nexum habere debet. Sed illud in iſtis catenis non habet locum. In Euthymio autem nexus eſt, quod ex pluribus partibus opus peretuum fecit. Commentarium ergo, non Catenam exhibet. Hoc diſcrimen eſt inter Catenam et Commentarium, ex vſu recentiorum Graecorum vocabuli σειρᾶς.

h) Non peculiare aut inuſitatum, ſed obtinet iſta capitum deſcriptio in plerisque Codicibus Graecis, quod te latere non poterat. Nullam aliam enim Graeci agnoſcunt praeter hanc et canones Euſebii. Vtraque eſt in Codice Alexandrino.

i) Viros doctos aliquos affirmaſſe, hos commentarios Graece iam editos eſſe, ſupra notatum eſt a Fabricio. Sed in noua Caſei editione hic error correctus eſt. Vide Tom. II. p. 199. edit. Baſil. 1745. fol. Sed Elias du Pin in noua bibliotheca auctorum eccleſiaſticorum Tom. IX. Cap. XIV. p. 197. hunc commentarium Graece editum tradit Veronae 1530. quo anno nimirum ibidem prodiit commentarius in Pſalmos. Confuſus ergo eſt commentarius in Pſalmos cum hoc in Euangelia. Oudinus in commentario de ſcriptoribus eccleſiaſticis Tom. II. p. 981. alio modo errauit. Scribit enim: Commentaria in quatuor Euangelia edita Graece in folio Veronae anno 1630. (ergo centum annis poſt.) cum commentario in Pſalmos.

qualis exemplarium posterioris aeui ferme omnium, plurimis in locis[k]) interpolatus; ita tamen, vt in multis, vbi diuersus abit a libris excusis, germanam exhibeat lectionem.

* * *

E lectionibus interpolatis in primis ecce seqq.

Ἰορδάνῃ[l]) ποταμῷ, MAT. 3, 6. plurimi Codd. Syr. Copt. Aethiop.

Διαρπάσῃ pro διαρπάσει 12, 29. sic Chrysost.[m]) cauebat scriba, vt verbum hoc conueniret tempore cum praecedenti δήσῃ.

Βάρος[n]) τῆς γῆς 13, 5. irrepsit e marg.

Τὸ ἄριστόν μου[o]) ἡτοίμασαι 22, 4. sic etiam Codex vnus et alter. Interpolatori sc. quisquis ille, congruentius visum est de regis prandio, illud paratum esse dicere, quam se illud parasse.

Καὶ ἀποκριθεὶς εἶπεν αὐτοῖς· γενεὰ πον. 16, 4. ex vers. 2. huius capitis.

Οὕτως;

k) Multo tamen minus quam tuus Alexandrinus et Cantabrigiensis, infimus omnium.

l) Est haec lectio Codicum cum scholiis et catenis, quod ex Mosqq. Codd. d et 10. discitur. Contra sunt eiusdem generis Codices a. e. Ergo facile a Critico auctoritate reliquorum excluditur.

m) Chrysost. T. VII. p. 447. b. habet: καὶ τότε ΤΑ ΤΟΥ ΣΚΕΥΗ διαρπάσῃ, quod nec Wetstenius notauit. Ignorabant Graeci consuetudinem Hebraicam orationis ita vinciendae per particulam καί. Totum membrum abesse poterat. Si tamen addidissent Graeci, τότε δή, τότε δὲ aut τότε γάρ scripsissent.

n) Neuter ex meis Euthymii Codicibus id habet. Βάρος ne quidem Graecum est. Βάθος Graeci dicunt. Hinc βαθύγειος.

o) Ita duo Codices Mosquenses Chrysostomi.

Οὕτως; οὐκ ἰσχύσατε etc. 26, 40. sic p) et complures Codd. repetita interrogatione, quo magis ad Marcum (c. 14. v. 37.) accederetur.

Γολγοθᾶν. 27, 33. sic Codd. al. casu accusatiuo ad formam Graecorum.

Ἰδόντες τὰ γενόμενα. 27, 54. missο τὸν σεισμὸν, vt superfluo, ob supra dicta v. 51, 52.

Ἀγοράσομεν. MARC. 6, 37. sed editum recte, ob seq. δῶμεν· omniumque fere librorum q) auctoritate confirmatum est.

Ἐδόξαν φαντασίαν εἶναι, 6, 49. sic Codex Ephesinus. Sed φάντασμα reliquorum Codicum est, et Matthaei.

Ἔσω r) πάντων δοῦλος, 9, 35. sic Codd. aliq. Aethiop. ex Matthaeo.

Ὃ s) δὲ ὑμῖν λέγω, 13, 37. complures Codd. nempe ob simplex illud γρηγορεῖτε, quod sequitur, potius visum ὃ, quam ἃ. et sic interpretati sunt Vulg. Syr.

Ἀμὴν δὲ λέγω ὑμῖν, 14, 9. inserto δὲ, vt apud Matthaeum, et in libris aliq. γὰρ, connexionis gratia.

Καὶ

p) Hoc in Euthymii Codicibus non animaduerti. Sed ita habent Codices Mosquenses Chrysostomi, etsi aliter ediderit Montefalconius. T. VII. p. 791. a. d. Theophylactus etiam pag. 164. e. 165. a. vnum signum interrogandi habet post ἐμοῦ.

q) Hoc argumentum hic valet. Non autem prius. Nec enim Marcus accurate Graece scribit. Poterat ergo praecedere futurum, et post καὶ sequi δῶμεν. Scilicet, vt καὶ esset pro Graeco ἵνα. Nisi Codices obstarent, apud Marcum probassem ἀγοράσομεν. Aliter enim Graece Xenophon, aliter Marcus scribit. Hoc illud dubium est in Crisi N. Testamenti, quod scriptores nec vbique Hebraizant, nec vbique Graecissant.

r) Sic vterque meus. Seruant tamen πάντων ἔσχατος παῖς.

s) Mei ἅ.

Καὶ εὐλογήσας. 14, 22. praefixo καὶ, ex Matthaeo.

Καὶ ἐπληρώθη ἡ γραφὴ ἡ λέγουσα· καὶ μετὰ ἀνόμων ἐλογίσθη. 15, 28. versiculus hic praetermissus est apud MS. Euthymium. Sed adscriptum habemus ad oram Codicis a manu non nihil recentiore. Omittunt etiam [v]) Alexandrinus, aliique

t) Vnus tantum meorum addit καί.

v) Vitium Codicis Alexandrini arguunt additi canones Eusebii. Habet enim in editione Woidii ita: καὶ σὺν αὐτῷ σαυροῦσιν δύο λῃστάς. et in interiori margine notat sectionem minorem σιε. et canonem η. Rursus: ἕνα ἐκ δεξιῶν καὶ ἕνα ἐξ εὐωνύμων αὐτοῦ. Et in interiori margine, sectio minor σις. canon ς. Atqui omnia ab καὶ σὺν αὐτῷ ad εὐωνύμων αὐτοῦ pertinent ad sectionem σις. et ad canonem α. Quatuor enim Euangelistae non solum narrant duos latrones cum Christo cruci esse affixos, sed etiam, Christum pependisse medium. Iam cum in illo Codice versus 29. sit sectio σιζ. vt ibi etiam notatur, culpa scribae excidit sectio σις. quae, quod a Marco et Luca tantum refertur, pertinet ad canonem η. Deprehenditur ergo, scribam illum a Καὶ ad Καὶ defeciisse. Addamus hic illos numeros cum correctione:

Alex.		Correctio.
σιδ.	—	σιδ.
α.	—	α.
σιε.	—	σιε.
η.*	—	α.
σις.	—	σις.
ς.	—	η.*
σιζ.	—	σιζ.
β.	—	ς.
σιη.	—	σιη.
β.	—	β.
σιϑ.	—	σιϑ.
β.	—	β.

Defecit ergo ab α. ad η. ac sit deinceps. Ergo Codex Alexandrinus, qui hunc versum omisit, defendit integri-

que Codd. aliq. Caeterum, praeterquam quod in libris plerisque locum habeat, mihi certe haud leue indicium eſt, etiam in Marci Autographo exſtitiſſe, quod eadem ipſa proferat ex occaſione Lucas, aſſiduus Marci ſectator. Ne dicam, quod ob idem initium huius verſus et ſeq. facile omitti poterat.

Τίνα δὲ ἐξ ὑμῶν LVC. 11, 11. illud ἐξ, vtcunque in Exemplaria plurima irrepſerit, non eſt huius Euangeliſtae, ſed Matthaei.

Τοὺς δούλους τούτους· ἵνα γνῶ etc. (miſſis mediis, οἷς ἔδωκε τὸ ἀργύριον, credo, vt ſuperfluis) 19, 15.

Ἐάν τις ἀδελφὸς ἀποθάνῃ, 20, 28. et ita Cod. vnus et alter. Reliqui omnes et Editt. τινός· et ſic Marcus, quem ſequi amat hic Euangeliſta.

Καὶ παρεκάλει αὐτόν. 8, 32. Daemoniacus ſc. ex verſ. proxime praecedente.

Ὁ δὲ ἰησοῦς εἶπεν αὐτῇ. 8. 48. Codd. aliq. Goth. Syr. Ἰησοῦς Matthaei eſt.

Ὄχλοι ἐπεζήτουν. 4, 42. plurimi*) Codd. explicatius.

Το-

tegritatem huius verſus. Illud autem intelligitur, ſcribam Codicis Alexandrini hic data opera fefelliſſe. Cum enim ſemel omiſiſſet verſum 28. hunc errorem autem nollet corrigere, corrupit de induſtria canones, ſeruato tamen ſectionum ordine, ne defectus appareret. Cur autem nollet errorem ſuum corrigere, vel pertinacia hominis, vel negligentia, vel lucri ſtudium in cauſſa fuit. Credo poſtremum in culpa fuiſſe, ne perderet lucellum, ſi defectus aut additamentum in fronte aut in calce folii appareret. Alias enim neceſſitas nulla fuiſſet corrumpendi notas canonum. Sancta Thecla ergo aetate Apoſtolorum ſcribebat Codices mercede conducta, admodum perfidioſe. Vide, quae infra dixi, ad Luc. XXIII, 17.

*) Ob eam cauſſam probaui, etſi, vt elegantius, de Graecitate ſuſpectum erat.

Τὸ ἔθνος ἡμῶν. 23. 2. plurimi Codd. adiecto ἡμῶν, explicationis gratia.

Μαρία ἡ Ἰακώβου. 24, 10. complures Codd. explicatius.

Ὑπέδειξεν.[y]) 24. 40. singularis lectio.

Τί ἐμοὶ καὶ σοί[z]) σὺ. 10 ANN. 2, 4. Codd. multi: mutato σοὶ in σὺ, ab iis qui ignorabant sensum phraseos, apud Interpretes LXX. tritissimae.

Καὶ ἐβάπτιζον. 3, 22. plurale, ob id quod infra dictum, Ἰησοῦς αὐτὸς οὐκ ἐβάπτιζεν, ἀλλ' οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ, cap. 4, v. 2.

Μαθηταὶ αὐτοῦ. 4, 31. libri aliq. αὐτοῦ scribarum est.

Πλανᾷ τὸν κόσμον. 7, 12. reclamante Codicum omnium fide.

Ὀρθρου πάλιν βαθέος ἦλθεν ὁ Ἰησοῦς. 8. 1. explicatio ex[a]) Luc. 24, 1. sic multi Codd.

Εἶπον αὐτῷ, πειράζοντες. 8, 4. libri multi. Commentarius est, non textus, ex vers. 6.

Τί λέγεις περὶ αὐτῆς; 8, 5. Codd. plurimi. Addito περὶ αὐτῆς, explicationis gratia.

Ἀναβλέψας εἶπεν αὐτοῖς. 8, 7. Codd. al. clarius.

Εἶδεν αὐτὴν, καὶ εἶπε· γύναι etc. 8. 10. libri aliq. explicatius.

[a]Ἦν ἤκουσα παρὰ τοῦ πατρός. 8, 40. Euthym. isque solus.[b])

Οὐ

y) Ita vnus meorum. Alter vulgatum. Vocabulum ἐπέδειξε, quod haud raro iactantiae notionem habebat, non nullis offensioni fuit. Ergo alii ex Io. 20, 20. ἔδειξε, subiecerunt: hic ὑπέδειξε subiecit. Corruptionem prodit Mosquensis f. qui rasura fustulit syllabam επ.

z) Mei seruant σοί. Nec aliter est in interpretatione.

a) Quomodo Millio Luc. 24, 1. hic in mentem venire potuerit, non video. Nimis longe repetitum.

b) Immo cum Origene et Chrysostomo, vt docui in mea editione.

Οὐ καλῶς ἐλέγομεν. 8, 48. Codd. aliq. explicatio, ex cap. 7. v. 20. huius Euangelii.

Καὶ τὴν ἀδελφὴν αὐτῆς μαρίαν. 11, 5. sic Vulg. (in Editt.) Syr. addito μαρίαν, ex vers. 1.

Ἐκεῖνος [c]) οὗτος. 13, 25. Codd. complures. Simplex ἐκεῖνος, genuinum. Eius loco suffectum est ex marg. in Codd. aliq. οὗτος, ceu magis idoneum: in aliis adiunctum erat τῷ ἐκείνος· in aliis ad euitandam ταυτολογίαν, mutatum videmus οὗτος in οὕτως, vt hic apud Euthymium.

Ἤγαγον εἰς τὸ πραιτώριον. 19, 16. sic Codd. al. explicatio, ex Cap. proxime praecedentis v. 28. Et de locis interpolatis hactenus.

* * *

Ex genuinis, quae ab Editt. differunt, hactenus haud memoratis, non nullas hic reſtat, proferamus.

Καλὸν σπέρμα ἔσπειρας ἐν [d]) τῷ ἀγρῷ. MATTH. 13, 27. complures libri, vt et Epiphanii Codex. Particula σῷ, iniectitia videtur.

Ἀποκριθεὶς δὲ ὁ πέτρος. 14, 28. plurimi Codd. et Vulg. medium αὐτῷ, quod in noſtris, iniectitium eſt.

Τὰ [e]) γενόμενα. 18, 31. Codd. aliq. et Vulg. [f]) vti videtur; quomodo legendum eſſe monet Lucas Brug.

c) Eodem modo οὕτως excluſerunt non nulli Cap. 4. vers. 6. Alii dederunt οὗτος. Sic. Vide Wetst. Birch.

d) Seruat vterque meus σῷ. Sed σῷ omittunt Codices Moſquenſes cum ſcholiis d 10. cuiusmodi Codices tractauit Euthymius.

e) γινόμενα voluit ſcribere Millius. Mei habent γενόμενα.

f) Ex exemplis, quae hic ſubiecit Millius, apparet, illum probas lectiones appellare eas, quas habet Vulgata Latina.

Brug. mutarunt aliqui ad marg. adeoque et in textu scribae in γενόμενα, ceu commodius.

Οὐκ ἦλθον καλέσαι δικαίους, ἀλλὰ ἁμαρτωλούς. MARC. 2, 17. Codd. aliqui et Vulg. Syr.[g] Goth. Copt. Aethiop. Lucae est, quod sequitur in nostris, εἰς μετάνοιαν, et accessit tam apud hunc Euangelistam, quam Matthaeum, ex Lectionariis.

Ὁμοία αὐτῇ. 12, 31. sic libri probi aliq. et Vulg. Syr. Aethiop.

Ἐξ εὐωνύμων. 10, 40. complures Codd. et Vulg. Goth. absque addito μου, quod accessit ex Matthaeo.

Ἡ (pro quo in Edd. καὶ, ex Matth.) τῆς ὥρας. 13, 32. magna vis Codicum, et Vulg.

Ἑτοιμάσατε. 14, 15. Alex. et probatiores al. et quidem Exemplar Vulgati. Nec aliter Lucas, Marci sectator. Medium ἕτοιμον, quod in nostris, explicatio erat τοῦ, ἑτοιμάσατε, in margine posita, indeque translata a scriba quopiam in mediam paginam.

Καὶ μὴ εὑρόντες ποίας εἰσενέγκωσιν αὐτόν. LVC. 5, 19. ita e Stephanianis plurimi, aliisque probatioribus, Alex. Cant. διὰ ποίας, quod in Excusis plerisque, est genuinae lectionis explicatio.

Πάντα τὰ γεννήματά μου. 12, 18. ita simpliciter Lin. et Cant. et Vulg. initio, vt videtur. Sequentia,[h]) καὶ τὰ ἀγαθά μου, adscripta primum

g) Hi omnes pro Vulgata Latina, sine melioribus Codicibus Graecis, nihil probant: cum melioribus Codicibus Graecis autem semper probant contra Vulgatam Latinam. Indicant enim fere plerumque recentiores corruptiones versionis Latinae. Per inductionem exemplorum id intelligitur.

h) Seruat vterque meus. Habet autem γενήματα, vt scribendum est. Γενήματα condantur in horreo: γεννήματα, eius generis, in stabulis seruantur.

mum ad marg. e versu proxime sequente, irrepsere mox in contextum, et Codices iam vniuersim occupant.

Ὑπὸ πνευμάτων ἀκαθάρτων ἐθεραπέυοντο. 6, 18. Alex. et Codd. al. Vulg. Aethiop. omnino recte. Καὶ postea insertum erat, ante ἐθεραπέυοντο, vt iam in Editis, ad tollendam obscuritatem, ne alias soli daemoniaci sanati viderentur, non item reliqui, qui huc curationis causa venerant.

Ἐπεσὴ φίλος. simpliciter. 11, 6. Codd. plurimi. Syr. et Vulg. initio. Μου iniectum erat haud dubie, ad implendum sensum: nemo particulam huiusmodi expunxerit.

Ἰδοὺ ἀφίεται ὑμῖν ὁ οἶκος ὑμῶν. 13, 35. Codices optimi, magno consensu. Ἔρημος, quod accessit in nostris, ex Matthaeo adscriptum fuisse monent Lucas Brug. et Grotius.

Ἄτερ βαλαντίου καὶ πήρας, μὴ τινος ὑστερήσατε; 22, 35. Codd. alq omnino recte. Neque enim in proximis mentio fit, nisi sacculi et perae. Medium, καὶ ὑποδημάτων, quod in nostris, adscriptum primum in marg. a lectore aliquo, ex cap. 10. v. 4. huius Euangelii, scribae facile admiserunt in contextum.

Πρὸς αὐτὸν γυναῖκα. IOANN. 8, 3. Πρὸς [i]) αὐτὸν non agnoscunt complures libri; vti nec Vulg. Syr.

Μὴ τοὺς πόδας μόνον. 13, 9. sic libri aliq. et Cant. adeoque Vulg. initio. Μοῦ iniectitium est.

Sed de commentario hoc hactenus, omnium, quae quidem Graece extant, vt opinor, nouissimo.

i) πρὸς αὐτὸν omittunt mei Codices Euthymii.

Lectiones Variantes Vtriusque Codicis Mosquensis ad quatuor euangelia.

Constitueram quidem integrum contextum quatuor euangeliorum, vti in codicibus Euthymii Mosquensibus legitur, simul cum eius commentario edere. Bibliopola autem mihi auctor fuit, vt de lectionibus variantibus seorsim exponerem, textum autem breuiter tantum ante singula scholia notarem. Id quia sine damno lectorum fieri poterat, facile obtemperaui. Examinaueram autem Codices Mosquenses Euthymii bis, semel ad editionem Ioannis Gregorii Oxon. 1703. fol. semel ad Bengelii Tubingae 1734. 4. Hic autem, sicuti etiam in mea noui Testamenti editione feci, ad solam Gregorii editionem respicio. In gratiam lectorum tamen monendum videtur, Gregorium expressisse editionem Oxonienſem Ioannis Fellii 1675. 8. Fellii autem editionem repetitam esse ab Aug. Herm. Franckio Lipsiae 1702. 8. Ex multis autem exemplis didici, Wetstenium etiam, vel Fellii, vel Gregorii secutum esse editionem. Sunt autem istae editiones omnes, vt vulgo loquuntur, textus recepti, hoc est, nec Erasmum solum sequuntur, nec Bezam, sed mistum contextum habent ex maiori Stephaniana anni 1550. fol. et vltima Bezae 1598. fol. insertis non nullis lectionibus singularibus, de quibus tamen primus recepti textus editor lectores non admonuit. In vniuersum hoc moneo. Codex Euthymii B. in mea noui Testamenti editione I. est praestantior, deterior est A. quem in nouo Testamento N. appello.

Ad

Ad euangelium Matthaei.

Cap. I.

V. 1. 2. ἀβρααμ.] a) Ex consuetudine Graecorum, qui α ante βρ. spiritu aspero notare solent. Sic et vers. 17. et Cap. III, 9.

4. Ἀμιναδαμ bis. Partim, quod Graeci in fine non habent β. partim, quod μ. et β. in Codd. inde a Sec. IX. facile confunditur.

5. Ῥααβ. a.

6. Σολομῶνα.

10. Τὸν μανασσῆν.

Cap. II.

V. 9. Ἕως οὗ ἐλθών.

11. Εὗρον] εἶδον.

18. Ῥαμά.

22. Ἐπὶ τῆς Ἰουδαίας] ἐπὶ abest.

Χρηματισθεὶς δὲ] δὲ abest. a.

Cap. III.

V. 6. Ἰορδάνῃ ποταμῷ ὑπ'.

8. Καρπὸν ἄξιον.

10. Καρπὸν καλὸν] καλὸν abest. b.

11. Καὶ πυρὶ absunt.

Cap. IV.

V. 5. Ἴησιν] ἔσησεν. b.

9. Προσκυνήσῃς με.

10. Ὕπαγε] ὀπίσω μου addit. a.

13. Περιθαλασσίαν, pro παραθαλασσίαν est vitium editionis Gregorii.

a) Quando vterque codex consentit, nullam notam addidi. Quando vnus variat, id notaui per a. aut b.

V. 16. Ἰδὲ φῶς.

18. Ὁ Ἰησοῦς absunt. Cyrillus quidem T. II. p. 29. E. Matthaeum appellans, haec addit. Attamen nec hoc pro argumento esse potest.

Cap. V.

V. 16. Πατέρα ἡμῶν. a.

Vitiosa sunt in a. vers. 20. εἰσέλθῃ. v. 23. προσφέρεις et ἔχει κατὰ, omisso τί.

27. Τοῖς ἀρχαίοις absunt.

Οὐ μοιχεύσεις] ὁ ἐμβλέπων. a. ex proximo versu.

28. Ὁ βλέπων γυναῖκα] ὁ ἐμβλέπων γυναῖκα. Sed a in marg notat γρ. καὶ ὁ βλέπων. Quoniam h. l. βλέπειν, est περιέργως καὶ ἐμπαθῶς προσβλέπειν, quo sensu non dicunt Graeci, Origenes et Chrysostomus, vt in mea editione docui, id permutarunt cum ἐμβλέπων, ἐμβλέψας et ἐπιβλέπειν.

Ἐπιθυμῆσαι αὐτῆς] ἐπιθυμῆσαι αὐτήν. b.

29. Σκανδαλίζῃ. a.

Βληθῇ] βληθῆναι. a. Sic et vers. 30.

36. Μήτε ἐν] μηποτε ἐν. a.

44. Τοὺς μισοῦντας] τοῖς μισοῦσιν.

47. Τοὺς ἀδελφοὺς] τοὺς φίλους.

48. Ὁ ἐν τοῖς οὐρανοῖς] ὁ οὐράνιος.

Cap. VI.

V. 2. Ἀμὴν γὰρ λέγω. b.

4. Αὐτὸς et ἐν τῷ φανερῷ absunt.

5. Ὅπως ἂν] ἂν abest.

16. Τὰ πρόσωπα] τὸ πρόσωπον. a.

18. Ἐν τῷ φανερῷ] omittunt.

23. Σκότος ἐστὶ] non comparet ἐστί. Mox vers. 24. μαμωνᾷ.

25. Καὶ

V. 25. Καὶ τί πίητε] ἢ τί πίητε. Mox ἐγδύσεσθε. b.

33. Ζητεῖτε] αἰτεῖτε et in marg. ζη. ab eadem manu. a. Adiecerat nempe scriba aliquanto post literam maiusculam A. Igitur etiam ι, in rasura litterae η scriptum. Αἰτεῖτε habet Chrysost. in duobus Codd. Mosqq. Hom. VIII. in epist. ad. Hebr.

Cap. VII.

V. 1. Ἵνα μὴ] κοὶ οὐ μή. b. Vulgatum in textu. Sed in marg. γρ. κοὶ οὐ μή. a.

2. Ἀντιμετρηθήσεται.] μετρηθήσεται. b.

9. Ἢ τίς ἐστιν ἐξ] ἔστιν abest. a.

10. Καὶ ἐὰν] ἢ κοὶ ἐάν. Mox vitiose, ἐπιδώσῃ. a.

11. Εἰ οὖν ὑμεῖς] ἐὰν οὖν ὑμεῖς. a.

12. Ὅσα ἂν] ὅσα ἐάν. b.

Οὕτος γάρ] οὕτως γάρ. a. b. Codices enim permulti, vt alibi monui, etiam ante consonam, οὕτως pro οὕτω scribunt. Hinc interdum temere ex οὕτως factum est οὗτος. Οὕτος hoc loco videtur inuectum per Chrysost. quem vide T. VII. p. 291. B. VIII. p 451. E. Forte iam Origenes intulerat, cuius interpretatio intercidit. In pluribus Codicibus reperietur οὕτως, si qui recte attenderint.

14. Ὅτι στενὴ] τί στενή. Id explicat Euthymius et Theophylact. p. 40. C. Apud Chrysost. T. XI. p. 492. F. editur quidem ὅτι, sed iste locus postulat τί. Vide, quae notaui ad 1 Thess. V, 8. in mea N. Testamenti editione. Apud Symmachum Ies. LII. 7. τί εὐπρεπεῖς κ. τ. λ.

15. Προσέχετε δὲ] δὲ abest.

24. Ἀνδρὶ φρονίμῳ] ἀνδρὶ omittit. a.

27. Προσέκοψαν] προσέπεσον. a. Varie vexatum est hoc vocabulum, quod Graeci non dicunt hoc

modo προσκόπτειν. Ergo alii habent προσέρρηξαν, alii προσέκρουσαν.

Cap. VIII.

V. 5. Εἰσελθόντι δὲ τῷ ἰησοῦ] εἰσελθόντι δὲ αὐτῷ. Τῷ ἰησοῦ est ex lectione ecclesiastica, κυριακῇ δ.

8. Εἰπὲ λόγον] εἰπὲ λόγῳ.

10. Τοῖς ἀκολουθοῦσιν αὐτῷ· ἀμήν.

11. Μετὰ ἀβραὰμ — οὐρανῶν] ἐν τοῖς κόλποις τοῦ ἀβραὰμ, ceteris omisit. Interpretatio etiam vulgatam lectionem tollit. Corruptio ex Chrysostomo, qui T. VII. p. 209. C. habet εἰς τοὺς κόλπους. Deceptus autem est loco simili, quem ibi tractat, Luc. 16, 22. 23. Iterum ita ibid. p. 361. D. Sed ibid. p. 315. C. tantum omittit, ἐν τῇ βασιλείᾳ τῶν οὐρανῶν.

15. Διηκόνει αὐτῷ.

17. Διὰ τοῦ προφήτου ἡσαΐου.

25. Μαθηταὶ αὐτοῦ] αὐτεῦ abest.

34. Πόλις ἐξῆλθον. b.

Cap. IX.

V. 1. Καὶ ἐμβὰς εἰς τὸ πλοῖον] ὁ ἰησοῦς, post πλοῖον, addit a. id insertum habet, ante εἰς, ab eadem manu. b.

4. Καὶ ἰδὼν] ἰδὼν δὲ.

5. Σοι αἱ ἁμαρτίαι] σου αἱ ἁμαρτίαι.

9. Καὶ ἀναστὰς] ὁ δὲ ἀναστάς.

17. Καὶ ἀμφότερα] καὶ ἀμφότεροι.

18. Ἄρχων τὶς εἰσελθων.

33. Ὅτι οὐδέποτε] ὅτι abest.

36. Ἐκλελυμένοι] ἐσκυλμένοι. Mox, ὡς πρόβατα.

Cap. X.

Cap. X.

V. 1. Αὐτὰ ἐκβάλλειν, b. Mox v. 3. λεβᾶος, vno λ. vterque.

4. Ὁ ἰσκαριώτης] ὁ abeſt.

8. Νεκροὺς ἐγείρετε] abſunt. Quis hoc inuexit? Fortaſſe Origenes. Sed eius ad hunc locum interpretatio intercidit. Certe ergo Chryſoſtomus. Nam, etſi quidem nec in ſex Codicibus Moſquenſibus Chryſoſtomi inter contextum haec reperiuntur, tamen ex pluribus locis apparet, illum haec probaſſe. Habet ergo hunc locum Tom. VII. p. 370. B. D. vbi nihil in editione Montefalconii mutatur praeter λεπροὺς καθαίρετε. Sed in eadem homilia, vbi locum repetit p. 375. D. recenſet, τοὺς λεπροὺς, τοὺς καθαιρομένους — καὶ τοὺς ἐγειρομένους νεκρούς. Ibid. E. μὴ ζήτει νεκρὸν ἕνα ἰδεῖν ἐγειρόμενον. Item p. 376. C. νεκρῶν ἀνάστασιν — λεπρῶν κάθαρσιν. Haec omnia in eadem homilia, vbi hunc locum de induſtria tractat. Deinde in proxima homilia p. 378. D. rurſus iungit, λεπροὺς καθαίρειν, δαιμόνια ἐλαύνειν — νεκροὺς ἐγείροντες. Item Tom. VIII. p. 281. D. de Iuda proditore loquens, inquit: καὶ γὰρ καὶ αὐτὸς μετὰ τῶν ἄλλων ἦν τῶν πεμφθέντων νεκροὺς ἐγείρειν καὶ λεπροὺς καθαρίζειν. Denique diſerte p. 300. D. ὅτε δὲ ἔπεμπεν αὐτοὺς [τοὺς μαθητάς.] οὐκ εἶπεν, ἔδωκεν αὐτοῖς πνεῦμα ἅγιον· ἀλλ' ἔδωκεν αὐτοῖς ἐξουσίαν, λέγων· λεπροὺς καθαρίζετε, δαιμόνια ἐκβάλλετε, νεκροὺς ἐγείρετε· δωρεὰν ἐλάβετε, δωρεὰν δότε. Vnde autem haec Chryſoſtomus arripuit? Vt equidem credo ex loco ſimili Matth. XI, 5. vbi b) itidem λεπροὶ καθαρίζον-

b) Vide paullo inferius Matth. 19, 9. vbi Origenes et Chryſoſtomus ad Matth. 5, 32. in interpretatione tranſe-

ρίζονται, νεκροὶ ἐγείρονται. Sed hoc loco ista verba etiam suspecta reddit incerta sedes. Nam alii Codices, ante λεπροὺς καθαρίζετε, alii, post habent. Hic ergo cum ceteris probatis codicibus multum Euthymii et Theophylacti auctoritas valet contra Chrysostomum. Cyrillus etiam, qui modo ex Origine, modo ex Chrysostomo pendet, haec infert Tom. I. Glaphyr. p. 426. D. ἀσθενοῦντας θεραπεύετε, δαιμόνια ἐκβάλλετε, λεπροὺς καθαρίζετε, νεκροὺς ἐγείρετε. δωρεὰν κ. τ. λ. Item T. II. p. 862. C. ἀσθενοῦντας θεραπεύετε, δαιμόνια ἐκβάλλετε, νεκροὺς ἐγείρετε. Ac diserte Tom. I. part. I. p. 494. B. Καὶ μὴν τοῖς ἁγίοις ἀποστόλοις ἐπ' ἐξουσίας ἐδίδου τὴν κατὰ πνευμάτων ἀκαθάρτων εὐθύνειαν ὁ χριστὸς, ὥστε (v. 1.) ἐκβάλλειν αὐτὰ, καὶ θεραπεύειν πᾶσαν νόσον, καὶ πᾶσαν μαλακίαν ἐν τῷ λαῷ. καὶ ΤΟ ἔτι τούτων ΥΠΕΡΤΕΡΟΥΝ, καὶ ΑΥΤΟΥ δύνασθαι καταθλεῖν [τοῦ addendum videtur.] ΘΑΝΑΤΟΥ, διεκελεύετο, θεοπρεπέστατα λέγων· ἀσθενοῦντας θεραπεύετε, λεπροὺς καθαρίζετε, νεκροὺς ἐγείρετε, δαιμόνια ἐκβάλλετε. Ibid. p. 619. fin. ἀσθενοῦντας θεραπεύετε, νεκροὺς ἐγείρετε, λεπροὺς καθαρίζετε, δαιμόνια ἐκβάλλετε. T. VI. p. 34. C. contra Nestorium: ἀσθενεῖς θεραπεύετε, νεκροὺς ἐγείρετε, λεπροὺς καθαρίζετε κ. τ. λ.

10. Μηδὲ δύο χιτῶνας] μὴ, pro μηδέ. a.
14. Τῶν ποδῶν] ἐκ τῶν ποδῶν.
18. Ἡγεμόνας δὲ] δὲ abest. a.
19. Πῶς ἢ τί λαλήσητε] πῶς ἢ τί λαλήσετε.
21. Δὲ ἀδελφὸς] δὲ omittit. a.

24. Δι-

transeunt, neglecto loco, quem data opera interpretabantur. Atque ita multoties aberrant.

V. 24. Διδάσκαλον αὐτοῦ.
25 Οἰκειακούς.
27. Εἰς τὸ οὖς ἠκούσατε.
28. Καὶ μὴ φοβῆθε. Et mox, ἀποκτενόντων. Continuo, ψυχὴν οὐ δυναμένων.
29. Πατρὸς ἡμῶν. a. Statim autem vterque addit: τοῦ ἐν οὐρανοῖς.
36. Οἰκειακοί.

Cap. XI.

V. 2. Ὁ δὲ ἰωάννης ἀκούσας] ἀκούσας δὲ ὁ ἰωάννης. b. Ἀκούσας δὲ ἰωάννης. a.
4. Ἃ βλέπετε καὶ ἀκούετε.
8. Βασιλέων] βασιλείων.
12. Τοῦ βαπτιστοῦ omittunt.
16. Παιδαρίοις] παιδίοις. Mox ἀγορᾷ, pro ἀγοραῖς.
21. Βηθσαϊδά.

Cap. XII.

V. 3. Ὁ δὲ ἰησοῦς εἶπεν αὐτοῖς. Mox deest αὐτὸς, post ἐπείνασεν.
6. Τοῦ ἱεροῦ μεῖζόν ἐστιν.
8. Καὶ τοῦ σαββάτου] καὶ abest.
11. Τίς ἐστιν ἐξ ὑμῶν. Mox ἐμπέσει. a.
12. Διαφέρει ὁ ἄνθρωπος.
13. Ὑγιὴς] ἡ χεὶρ αὐτοῦ ὑγιής.
18. Εἰς ὃν] εἰς omittit. a.
20. Τὴν κρίσιν αὐτοῦ.
21. Καὶ τῷ ὀνόματι αὐτοῦ.
22. Κωφὸς καὶ τυφλός. a.
28. Ἐν πνεύματι θεοῦ ἐγώ.
29. Τὴν οἰκίαν αὐτοῦ διαρπάσῃ.
31. Pro posteriori τοῖς ἀνθρώποις, est αὐτοῖς.
32. Καὶ ὃς ἐάν.
Ἐν τούτῳ τῷ αἰῶνι] ἐν τῷ νῦν αἰῶνι.

35. Τῆς

V. 35. Τῆς καρδίας et τὰ, ante ἀγαθὰ, omittunt.
42. Σολομῶνος. bis eodem versu.
44. Ἐπιστρέψω] ὑποστρέψω. b. Mox, καὶ ἐλθὼν vterque.
45. Ἑτερα ἑπτά.
49. Αὐτοῦ, post χεῖρα, omittunt.
50. Αὐτός μου καὶ ἀδελφός.

Cap. XIII.

V. 3. Τοῦ σπεῖραι.
4. Τὰ πετεινὰ τοῦ οὐρανοῦ.
14. Ἐπ' αὐτοῖς] ἐπ' abest. Mox ἀκούσητε et βλέψητε. a.
15. Συνιῶσι] συνῶσι. Mox ἰάσομαι. b.
23. Συνιὼν] συνιῶν. a.
26. Καρπὸν] καρπούς. b.
27. Ἔχει ζιζάνια.
28. Συλλέξομεν.
29. Ἅμα omittit. a. Mox vterque, αὐτοῖς καὶ τὸν σῖτον.
30. Συναυξάνεσθαι] οὖν συναυξάνεσθαι. Syllabae συν, et συν, alibi etiam sunt confusae. Primo ergo vitiose scribebatur, οὖν αὐξάνεσθαι, deinde reuocabatur, συναύξάνεσθαι seruato etiam οὖν. Hoc ex varietatibus ad h. l. discitur. Ex mea nimirum editione.

Αὐτὰ εἰς δέσμας] αὐτὰς εἰς δεσμάς. a. Αὐτὰ εἰς δεσμάς. b.

32. Μεῖζον πάντων τῶν λαχάνων.
33. Ἔκρυψεν.
40. Κατακαίεται] καίεται, quae est vera lectio. Sic. Io. 15, 6.
44. Ἐν ἀγρῷ.
52. Θησαυροῦ αὐτοῦ] αὐτοῦ abest. a.
55. Οὐχ ἡ μήτηρ.

Cap.

Cap. XIV.

V. 3. Ἐν τῇ φυλακῇ.
5. Ἐφοβεῖτο τὸν ὄχλον.
12. Τὸ σῶμα αὐτοῦ.
14. Ἐσπλαγχνίσθη ἐπ' αὐτοῖς. Stephaniana maior, vt recte monet Wetst. pro edito ἐπ' αὐτοῖς, per errorem exhibuerat, ἐπ' αὐτοῦς. Id ergo Beza correxit, fecitque αὐτούς. Attamen ἐπ' αὐτοὺς non caret auctoritate. Ita enim Chrysost. T. VII. p. 504. D. consentientibus Codicibus Mosquensibus, praeter Codicem γ. qui bis habet ἐπ' αὐτοῖς. Scilicet semel loco laudato, semel ante homiliam. Hic enim Codex solus ante homiliam XLIX. versum 13. et 14. habet, cum reliqui tantum versum 13. exhibeant. Monui hac de re in editione noui Testamenti ad Matth. p. 480. Ἐπ' αὐτοὺς habent etiam Codices Mosqq. noui Testamenti e. l. Ac saepius quidem σπλαγχνίζεσθαι in nouo Testamento additum habet ἐπί τινα. Sed hic auctoritate Codicum probandum ἐπ' αὐτοῖς.
19. Καὶ λαβὼν] καὶ omittunt.
22. Αὐτοῦ, post μαθητὰς, deest.
27. Φοβεῖσθε] φοβῆσθε. a. Ita, sed supra scripto, ει. b.
28. Ἀποκριθεὶς δὲ ὁ Πέτρος, εἶπεν αὐτῷ· κύριε. Ita vterque. Mox, κέλευσόν μοι. a.
36. Ἄψονται. a.

Cap. XV.

V. 4. Πατέρα σου] σου omittunt.
5. Ab ὑμεῖς δὲ ad ὠφεληθῇς vterque bis deinceps habet, sed ante diuersa scholia.
Ὃς ἂν] ὃς ἐάν.
14. Ἐμπεσοῦνται.

17. Ἐκ-

17. Ἐκβάλλετε. a.
25. Προσεκύνει] προσεκύνησεν.
27. Ἡ δὲ εἶπε] pro ἡ est littera maiuscula aurea, Ὁ, errore manifesto. Nam aliquanto post picta est illa littera, vt ceterae initiales. a. Mox deest ἐθίει. b.
31. Ἐδόξασαν] ἐδόξαζον.
32. Ἤδη ἡμέραι τρεῖς.
37. Περιττεύων.
39. Ἐνέβη] ita a. etiam b. sed hic supra notat alteram lectionem per impositum ἀ.

Cap. XVI.

V. 3. Πρωΐ] πρωΐας.
4. Ante γενεά, addunt: καὶ ἀποκριθεὶς εἶπεν αὐτοῖς. Hanc varietatem Millius etiam notauit e Cod. Barocciano. Non opus erat, vt id Hentenius etiam ex Codice Hispanienſi indicaret. Discitur enim ex commentario, illum sic legisse. Hanc appendicem excludendam esse, quilibet videt. Et apud Euthymium res facile expediri potest, modo haec iungantur praecedenti interpretationi, textus autem initium habeatur, γενεὰ πονηρά. Sed illud mirum, quod duo Colbertini id etiam habent et versio Aethiopica. Coniecturam de hoc loco proposui in editione noui Testamenti, quae firmatur loco simili Luc. 9, 56. ex iis, quae ex Codice d. indicaui.
11. Περὶ ἄρτων.
14. Ἠλίαν, spiritu leni. b. Ita idem supra 11, 14.
20. Ἰησοῦς ὁ χριστὸς] Ἰησοῦς omittunt.
28. Ἑστηκότων] ἑστώτων.

Cap. XVII.

V. 2. Ἐγένοντο λευκά. a.
3. Ὤφθησαν] ὤφθη. a. mox ἠλίας. b.

4. Μωσεῖ.

4. Μωσεῖ. Ita vterque. Paullo ante a. omittit ὁ, ante πέτρος. Mox ἡλίᾳ. b, ſpiritu leni, vt ſolet.
11. Ἠλίας. b. ante ἡλίας, addit ὅτι. a. Rurſus verſ. 12. ἡλίας. b. atque ita conſtanter hic Codex.
14. Γονυπετῶν αὐτόν.
20. Ἐὰν ἔχετε. a.
23. Ἐγερθήσεται] ἀναστήσεται.
24. Ἐλθόντων δὲ] καὶ ἐλθόντων.
27. Ἀναβάντα] ἀναβαίνοντα.

Cap. XVIII.

V. 4. Ταπεινώσει.
6. Ἐπὶ τὸν τράχηλον] εἰς τὸν τράχηλον.
12. Ἐνενηκονταεννέα. a. Ita ex raſura litterae ν, b. Ita iterum vterque verſ. 13.
15. Ἐὰν δὲ ἁμάρτῃ.
Αὐτοῦ καὶ σοῦ. b.
16. Ἢ τριῶν abſunt. a.
19. Πάλιν ἀμὴν λέγω.
28. Ὅ, τι ὀφείλεις] εἴ τι ὀφείλεις.
29. Καὶ πάντα] πάντα omittunt.
31. Τῷ κυρίῳ ἑαυτῶν.

Cap. XIX.

V. 5. Τὸν πατέρα αὐτοῦ.
8. Ὅτι μωσῆς μέν.
9. Εἰ μὴ ἐπὶ] μὴ ἐπί. Μὴ, ſine εἰ, male habuit Origenem et Chryſoſtomum. Ergo vterque ex Matth. 5, 32. arripuit παρεκτός. Origenem vide T. III. p. 647. C. Chryſoſtomum T. VII. p. 622. B. Erasmus quidem inuexit εἰ. Attamen in ſcholiis Codd. Moſqq. ita ad hunc locum legitur: μὴ δίδους ἄδειαν λύειν τὸν γάμον, εἰ μὴ

μὴ μόνῳ (alii, μόνον.) τῷ καταλαβόντι πορνευομένην τὴν γυναῖκα. Ita Codd. quos appello a. d. e. Crisin didicit Erasmus ab Origene et Chrysostomo. Nam infra Jo. 13, 10. pro ἢ τοὺς πόδας, vterque intulit, εἰ μὴ τοὺς πόδας. Vide Orig. T. IV. p. 411. D. Chrysost. T. VIII. p. 416. a.

13. Περσηνέχθησαν.
16. Ποιήτω] ποιήσας, seruato etiam, ἵνα. a.
18. Deest vocabulum εἶπε. b.
19. Ὡς ἑαυτόν. a.
24. Πάλιν δὲ] δὲ abest. a.
Διελθεῖν] ἐξελθεῖν, vt mox. In scholiis tamen dissentiunt.
26. Δυνατά ἐστι] ἐστι abest.

Cap. XX.

V. 2. Συμφωνήσας δὲ] καὶ συμφωνήσας.
3. Περὶ τρίτην ὥραν.
4. Καὶ ἐκείνοις.
Ἀμπελῶνά μου. a.
12. Ὅτι οὗτοι] οὗτοι abest. a.
15. Ἢ ὁ ὀφθαλμός] εἰ ὁ ὀφθαλμός. Ita Chrysost. T. VII. p. 637. D. p. 638. C. Origenes totum locum negligit in interpretatione.
21. Εὐανύμων] εὐανύμων ὄυ. Mox, ἐν τῇ βασιλείᾳ σου omittit. b.
22. Καὶ τὸ βάπτισμα] ἢ τὸ βάπτισμα. a.
24. Post ἠγανάκτησαν repetit οἱ δέκα. a.
26. Ab ἀλλ' ὃς ἐὰν ad vers. 27. ὑμῶν δοῦλος, culpa scribae in principio folii omissa sunt. a.
30. Υἱέ. b. Sic idem versu 31.

Cap. XXI.

V. 1. Ἤγγισεν. a. Mox βηθσφαγή. a. b.
2. Ὄνον δεδεμένον. b.

3. Ἀπο-

V. 3. Ἀποξέλλει.
7. Ἐπεκάθισεν.
8. Ἔτρωσαν ἐν τῇ ὁδῷ τὰ ἱμάτια αὐτῶν.
11. Ἰησοῦς insertum. a.
12. Τοὺς ἀγοράζοντας καὶ πωλοῦντας. b.
14. Χωλοὶ καὶ τυφλοί.
19. Ὁδοῦ αὐτοῦ, ἦλθεν. b.
22. Ὅσα ἐάν.
25. Οὖν abest. a.
28. Τί δὲ ὑμῖν] δὲ abest. a.
32. Ὁ Ἰωάννης.
35. Ἐδηραν. a.
46. Τοὺς ὄχλους] τὸν ὄχλον.

Cap. XXII.

V. 4. Ἡτοίμασαι.
7. Ἀκούσας δὲ etc.] καὶ ἀκούσας ὁ βασιλεὺς ἐκεῖνος ὠργίσθη.
9. Ὅσους ἐάν. b.
13. Βάλετε εἰς.
16. Πρόσωπον ἀνθρώπου.
20. Καὶ ἐπιγραφή. b.
31. Ῥηθὲν ὑμῖν] ὑμῖν omittunt.
37. Εἶπεν αὐτῷ] ἔφη αὐτῷ.
39. Ὁμοία αὐτῇ] ὁμοία αὕτη. a.
46. Ἠδύνατο.

Cap. XXIII.

V. 3. Ὅσα ἐάν. b.
5. Πλατύνουσι γὰρ τὰ.
6. Ἐν τοῖς δείπνοις.
8. Γὰρ ὑμῶν ἐστιν.
10. Μὴ κληθῆτε a. Mox vterque, γάρ ἐστιν ὑμῶν.

Versus 14. legitur ante versum 13. Ergo versu. 14. non 13. post οὐαὶ reperitur δέ.

V. 15. Qui ex Chryſoſtomo argumentantur contra narrationem de adultera apud Ioannem, ii teneant, hic etiam Chryſoſtomum, poſt verſum 15. ſtatim transire ad verſum 23. Tom. VII. p. 708. B. C. Nec attingit vllo verbo hunc locum. Fortaſſe ideo ſilentio tranſiit, quod pugnare videbantur cum Matth. V.

18. Ὃς ἀν. b.

21. Κατοικοῦντι ἐν αὐτῷ. Interpres Latinus Origenis T. III. p. 841. D. qui habitat in ipſo. Sed ita accipi debet, confuſis per Hebraismum temporibus, etiamſi legatur κατοικήσαντι.

22. Οὐρανῷ] ναῷ. a.

23. Ταῦτα δὲ ἔδει. b. Mox vterque, τὴν δὲ κάμηλον.

25. Ἀκρασίας] ἀδικίας.

32. Ἐπληρώσατε. a.

36. Ὅτι ἦξε, et mox, πάντα ταῦτα.

37. Ἀποκτένουσα. a. ἀποκτένουσαι. b.

Cap. XXIV.

V. 1. Poſt ἱερεῦ legitur, ὡς θαυμασὰς, in quibus vocabulis proximum ſcholium terminatur. Puncti is ergo notantur, vt tollenda. b.

2. Ὧδε λίθος] λίθος ὧδε. a.
Ὃς οὐ μὴ] μὴ abeſt.

8. Ταῦτα δὲ πάντα. a.

9. Πάντων ἐθνῶν] ἐθνῶν abeſt.

17. Μὴ καταβάτω. Et mox, ἆραι τὰ ἐκ τῆς.

18. Τὸ ἱμάτιον.

20. Μηδὲ σαββάτω.

26. Ταμίοις. a.

30. Ἀνθρώπου μετὰ δυνάμεως καὶ δόξης πολλῆς ἐρχόμενον ἐπὶ τῶν νεφελῶν τοῦ οὐρανοῦ. a.

31. Ἄκρων οὐρανοῦ. a.

32. Ἐκφυῇ.

33. Ταῦ-

V. 33. Ταῦτα πάντα.
34. Ταῦτα πάντα. a.
36. Καὶ ὥρας.
49. Τοὺς συνδούλους αὐτοῦ.
Ἐσθίει δὲ καὶ πίνῃ. a. ἐσθίῃ δὲ καὶ πίνῃ. b.

Cap. XXV.

V. 2. Καὶ αἱ πέντε] αἱ abeſt.
3. Λαμπάδας αὐτῶν.
15. Ἰδίαν] οἰκείαν. b.
21. Ἔφη δὲ αὐτῷ] δὲ abeſt.
27. Ἐλθὼν ἐγὼ] ἐγὼ omittit. a.
30. Ἐκβάλλετε] ἐκβάλετε. a. ἐμβάλετε. b.
44. Ἀποκριθήσονται αὐτῷ] αὐτῷ abeſt.

Cap. XXVI.

V. 4. Δόλῳ κρατήσωσι.
11. Τοὺς πτωχοὺς γὰρ πάντοτε ἔχετε.
17. Ἑτοιμάσομεν.
26. Τὸν ἄρτον] τὸν omittunt. Mox εὐχαριστήσας, loco εὐλογήσας.
28. Τοῦτο γάρ] γὰρ abeſt.
29. Γενήματος, vno ν.
33. Εἰ καὶ πάντες] καὶ abeſt. Mox, ἐγὼ δὲ οὐδέποτε. a.
35. Ἀπαρνήσωμαι. a.
Ὁμοίως δὲ καὶ πάντες.
37. Ἐκεῖ omittit. a.
38. Αὐτοῖς ὁ ἰησοῦς.
48. Ὃν ἐάν. b.
50. Ἐπὶ τὸν ἰησοῦν.
52. Ἀπολοῦνται] ἀποθανοῦνται. Chryſoſtomi Codices, vt iam notaui ad hunc locum, in his duobus vocabulis variant. Ἀπολοῦνται exhibet etiam T. VIII. p. 491. B. Theophylactus in

textu et in interpretatione habet ἀποθανοῦνται. p. 167. A.

56. Οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ πάντες.

59. Θανατώσωσιν αὐτόν.

65. Nulla hic notatur varietas, ne ab eis quidem, qui ex Patribus lectiones variantes collegerunt. Sed tamen Cyrillus Tom. III. p. 496. A. habet περιέρρηξε τὴν ἐσθῆτα, et, λέγων· ἐβλασφήμησεν. Hanc Cyrilli animaduersionem catenarum fabri totam transtulerunt ad Act. XIV, 14. Vide Oecumen. Tom. I. p. 118. D.

67. Ἐράπισαν. a.

70. Ἔμπροσθεν αὐτῶν πάντων.

71. Τοῖς ἐκεῖ] αὐτοῖς· ἐκεῖ. vterque. Mox ναζαρηνοῦ. a.

74. Καταθεματίζειν.

75. Τοῦ Ἰησοῦ] τοῦ omittunt.

Cap. XXVII.

V. 6. Κορβανᾶν.

26. Φραγελώσας.

33. Γολγοθάν. Mox, ὅ ἐστι λεγόμενον.

35. Ἵνα πληρωθῇ ad ἐβαλον κλῆρον absunt.

41. Καὶ πρεσβυτέρων καὶ Φαρισαίων.

42. Πιστεύσομεν ἐπ' αὐτῷ. b. πιστεύσομεν ἐπ' αὐτῷ. a.

43. Νῦν omittunt.

44. Ὠνείδιζον αὐτόν.

46. Λιμὰ σαβακχθανί.

49. Εἶδωμεν. a.

In editione noui Testamenti iam notaui, Chrysostomum hic memorare Io. XIX, 34. Ita mox T. VII. p. 826. fin. pro Matthaei verbis explicat Luc. 23, 47. 48. Atque ita multoties aliorum infert euangelistarum verba. Hic autem eo minus miror, quod ista verba Ioannis legebantur olim in lectione ecclesiastica Matth. 27, 1 — 38. seqq.

seqq. Atque huius ecclesiasticae lectionis ipse Chrysostomus mentionem facit T. VII. p 818. C. Quod autem Montefalconius edidit ἤνειξεν, id est contra Codd. Mosquenses, qui habent ἔνυξεν. Ἔνυξε tamen ipse ex aliis Codd. notat.

53. Ἐξελθόντα.
54. Τὸν σεισμὸν καὶ omittunt.
59. Ἐνετύλιξεν αὐτῷ ἐν σινδόνι.
63. Ὁ πλάνος ἐκεῖνος.
64. Νυκτὸς abest. b.
65. Ἔφη δὲ αὐτοῖς] δὲ abest.

Cap. XXVIII.

V. 1. Θεωροῦσαι. b.
3. Αὐτοῦ λευκὸν] αὐτοῦ abest. a.
6. Ἠγέρθη γὰρ] γὰρ deest.
9. Ὁ ἰησοῦς] ὁ abest.
10. Κἀκεῖ] καὶ ἐκεῖ.
19. Πορευθέντες οὖν] οὖν omittunt.
20. Ἀμήν. abest.

Ad euangelium Marci.

Cap. I.

V. 5. Ἐξεπορεύοντο.
6. Δὲ ὁ ἰωάννης.
9. Ἦλθεν ὁ ἰησοῦς.
16. Τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ τοῦ σίμωνος.
27. Συζητεῖν πρὸς ἑαυτούς.
29. Ἐξελθὼν ἦλθεν.
34. Ἤδεσαν αὐτόν.
35. Λίαν omittunt.
37. Σε ζητοῦσι.
38. Καὶ ἐκεῖ.

Cap. II.

V. 8. Οὕτως αὐτοὶ διαλογίζονται.
9. Ἀφέωνταί σου αἱ.
Versum 10. et 11. omittit a.
12. Ὅτι οὕτως οὐδέποτε.
14. Λευΐ. a.

Scribae infimi, vt ad hunc locum in editione noui Testamenti iam notaui, hunc locum corruperunt ex scholiis. Scholiastis autem imposuit Origenes. Is ergo contra Celsum Tom. I. p. 376. D. ita scribit: ἔσω δὲ καὶ ὁ λέβης τελώνης ἀκολουθήσας τῷ ἰησοῦ· ἀλλ' οὔτι γε τοῦ ἀριθμοῦ τῶν ἀποστόλων αὐτοῦ ἦν, εἰ μὴ κατά τινα τῶν ἀντιγράφων τοῦ κατὰ μάρκον εὐαγγελίου. Hic primo notandum, λέβης poni pro λευΐς. Nam de λεββαῖος seu λεβαῖος accipi nequit. Lebbaeus enim nullibi τελώνης appellatur, sed Leui. Iam quia Origenes dixerat, κατά τινα τῶν ἀντιγράφων τοῦ κατὰ μάρκον εὐαγγελίου, interpolatores inde colligebant, alicubi in euangelio Marci pro Leui aliter legi, ac nisi ita aliter legeretur, aliter corrigendum esse. Locus Origenis autem duobus Marci locis accommodari potest. Nam propter λέβης ὁ τελώνης ἀκολουθήσας referri potest ad Marc. II, 14. Propter additum autem, τοῦ ἀριθμοῦ τῶν ἀποστόλων, trahi quoque possit ad Marc. III, 16—18. vbi est apostolorum catalogus. Probabile videbatur interpolatoribus, Origenem locutum esse de priori loco. Cum autem hic legeretur, τὸν τοῦ ἁλφαίου, infra autem Cap. 3, 18. idem additum reperirent Iacobi nomini, pro Leui corrigebant Iacobum. Nolo hic inquirere, quam fidem mereatur Origenes, cum ἀντίγραφά τινα memorat. Illud tantum moneo, eum, si primum locum respexit, parum attentum fuisse. Nec enim Marcus tantum narrat, Leuin accessisse Christo, sed Lucas etiam V, 27. seqq. fere

iisdem

iisdem verbis, quibus Marcus. Ad excusandum Origenem ergo nihil adferri potest, nisi, quod fortasse desperatissimus defensor eius dixerit, scilicet, Lucam quoque in libris omnibus Cap. V, v. 27. 28. bis corruptum, atque ibi etiam bis ἰάκωβον interponendum esse. Prior ergo Marci locus propter auctoritatem Lucae corrigi nequit. Videamus de posteriori Marci loco. Hic vero facillime corrumpi poterat, si scilicet III, 18. pro ματθαῖον aut ἰάκωβον [τὸν τοῦ ἁλφαίου] scriberetur λευΐν. Hoc vno modo constare poterat Origenis animaduersio. Hic autem, dum interpolatores metuunt auctoritatem Matthaei 10, 3. Luc. 6, 15. et Act. 1, 13. incidunt in Lucae laqueos, V, 27. 28. atque ipsi inuiti Origenem vel negligentiae, vel fraudis crimine irretiunt. Tale est mendacium. Ipsum se prodit. Origenis animaduersio, vt arbitror, tantum eo pertinebat, ne quis putaret Leuin quendam fuisse Apostolum. Id autem efficitur, si Leuis apud Marc. 2, 14. et Luc. 5, 27. pro diuersa persona habeatur, non pro Matthaeo Matth. 9, 9. Ἐκ περισσείας igitur Origenes, immemor Lucae, pro tempore, tanquam argumentum, addebat: κατά τινα τῶν ἀντιγράφων.

Quid autem efficitur, si hic Marc. II, 14. cum istis interpolatis Codicibus loco λευΐν legatur ἰάκωβον; Scilicet tunc tres portitores c) ac tres filios Alphaei

c) Atqui scholiastae ad hunc locum ne duos quidem nobis largiuntur portitores. Proponunt enim quaestionem hanc: Ἐρεῖ τις, ὅτι δύο ἦσαν ἐκ τῶν δώδεκα τελῶναι, ματθαῖος καὶ ἰάκωβος ὁ τοῦ ἁλφαίου, ὅπερ οὐκ ἔστιν. εἷς γὰρ καὶ ὁ αὐτός ἐστιν. Sed hoc prorsus stultum, nisi pro ἰάκωβος scribatur λευΐς. Si enim Matthaeus et Iacobus Alphaei est vna persona, Leuis autem nullus fuit Apostolus, vndecim tantum numerantur Apostoli. Hunc scholiastae locum ita etiam edidit Wetstenius ad h. l. sicuti nos ex quatuor Codicibus Mosqq. Photius apud Possinum ad h. l. liberalior est.

habebimus. Neceſſe ergo erit, vt aut de tribus perſonis tres euangeliſtae dixerint, aut Iacobus et Leui, aut Leui et Matthaeus pro vna perſona habeantur. In eandem ergo difficultatem reuoluimur. Adhuc enim tantum interrogatum eſt, vtrum Matthaeus et Leuis ſit eadem perſona, an duae? Nunc etiam quaerendum, vtrum Iacobus et Leui vna an duae ſint perſonae. Sed Leui ex decreto Origenis non fuit apoſtolus. Aut ergo nec Iacobus fuit apoſtolus, aut tres ferunrur portitores in euangelis, omnes filii Alphaei. Sed Origenes, vt ceterum locis aliis, ita hic quoque infatuauit ſcholiaſtas, quorum etiam ad hunc locum verba, quod diuerſorum auctorum interpretationes coniunxerunt, ita obſcura atque inter ſe repugnantia ſunt, vt nemo commodum eruere poſſit ſenſum. Scholia leguntur in mea noui Teſtamenti editione.

16. Hi-

eſt. Duos enim portitores inter duodecim numerat, Matthaeum et Iacobum. Vnde autem ei hoc innotuit? Sed totum ſcholium, vt editum eſt a Poſſino p. 50. abſurdum eſt. Vt autem hic omnino de Photio moneam. Ille quidem Photius, qui Bibliothecam ſcripſit, fuit, etſi multos habuit obtrectatores, vir copioſiſſimae doctrinae. Sed alter Photius, cuius in catenis longiſſima plerumque et ineptiſſima leguntur ſcholia, vel omnino nullus fuit, ac mentitus eſt nomen Photii, vel fuit monachus ignobilis et ineptiſſimus. Quibus non ad manus ſunt, ſicuti mihi, inedita multa iſtius Photii ſcholia, ii adeant Pſeudo-Oecumenium, ibique tot, quot ipſis placuerit, nomine Photii notata ſcholia legant. Profecto, vt praeuideo, meae accedent ſententiae. Omnia enim ex aliis hauſit, et aquam, et acetum, et vinum, ac flumine turbidae eloquentiae ſuae omnia ſentinae reddidit ſimillima. De Iacobo, quem portitorem facit Chryſoſtomus, vide infra notam 3. pag. 378. ad Matth. Forte Chryſoſtomus etiam Origenis animaduerſione deceptus eſt.

V. 16. Πίνῃ. a.
17. Εἰς μετάνοιαν. absunt.
18. Καὶ ἔρχονται ad νηστεύουσιν absunt. a.
19. Ὅσον χρόνον ad νηστεύειν. absunt. a.
23. Ἐν τοῖς σάββασι] ἐν abest. a.
26. Τοῦ ἀρχιερέως] τοῦ omittunt.
27. Καὶ ἔλεγεν] καὶ λέγει. a.

Cap. III.

V. 7. Ab καὶ ἀπὸ Ἱεροσολύμων ad Ἰδουμαίας absunt. a.
12. Φανερὸν αὐτὸν ποιήσωσι.
17. Τοῦ Ἰακώβου] αὐτοῦ. a.
27. Οὐ δύναται οὐδεὶς] οὐδεὶς δύναται. Αὐτοῦ διαρπάσῃ.
28. Ὅσας ἄν. Sed ὅσαις est error editionis Gregorii.
32. Καὶ οἱ ἀδελφοί σου καὶ αἱ ἀδελφαί σου.

Cap. IV.

V. 2. Καὶ ἐδίδασκεν ad πολλὰ absunt. a.
3. Τοῦ σπεῖραι.
4. Τοῦ οὐρανοῦ absunt.
8. Ter habent ἐν, loco ἕν.
9. Ἔλεγεν αὐτοῖς] αὐτοῖς abest.
18. Σπειρόμενοι οὗτοί εἰσιν] hoc posterius, οὗτοί εἰσιν, omittunt.
Ἀκούοντες] ἀκούσαντες.
20. Ter ἐν, loco ἕν.
21. Ἐπιτεθῇ] τεθῇ.
22. Ἐστί τι] τι omittunt.
24. Καὶ ἔλεγεν] καὶ λέγει. a.
27. Ἐγείρεται. a.
30. Παραβαλοῦμεν.
31. Κόκκῳ] κόκκον. b.
33. Πολλαῖς] abest. a.

38. Ἐπὶ τὸ προσκεφάλαιον. Hoc προσκεφάλαιον eripuit Marco et dedit Lucae Chryſoſt. VII. p. 333. D. Habet enim ita: καὶ ὁ μὲν ματθαῖος, ὅτι ἐκάθευδεν, εἶπεν ἁπλῶς· ὁ δὲ λουκᾶς, ὅτι ἐν προσκεφαλαίῳ φησίν. Vide Matth. 8, 24. Luc. 8, 23. Nos relinquamus Marco, vt alia, quae ei Chryſoſtomus et Origenes ſurripuerunt.

Cap. V.

V. 3. Μνημείοις] μνήμασι. Mox ἠδύνατο. a. αὐτὸν, ante ἠδύνατο. b.
11. Πρὸς τῷ ὄρει.
16. Καὶ διηγήσαντο] διηγήσαντο δέ.
18. Δαιμονισθεὶς] δαιμονιζόμενος.
19. Ἐπέτρεψε] πεποίηκε.
23. Ἐπιθῇς αὐτῇ] ἐπιθῇ αὐτῇ. b. ἐπιθῇ αὐτῷ. a.
26. Παρ' ἑαυτῆς] παρ' αὐτῇ.
40. Ἅπαντας] πάντας.
41. Ταλιθὰ κούμ. Chryſoſt. T. VIII. p. 139. B. Ταλιθᾶ, ἀνάστηθι. Elegans eſt lectio Cod. Cantabrig. ϛαββὶ θαβιτᾶ, quam Rabbi Scheker excogitauit.

Cap. VI.

V. 2. Ὅτι καὶ δυνάμεις] ὅτι abeſt.
3. Ἐσκανδαλίζοντο ἐπ' αὐτῷ.
9. Καὶ μὴ ἐνδύσησθε.
11. Ὅσοι ἐάν. a.
Ἢ γομόρροις] ἢ γομόροις. a. καὶ γομόροις, raſura ſublato altero ρ. b.
15. Ἢ ὡς] ἢ abeſt.
16. Ὁ ἡρώδης] ὁ omittunt.
17. Ἐν τῇ φυλακῇ] ἐν deeſt.
18. Γυναῖκα φιλίππου τοῦ ἀδελφοῦ.
20. Ἅγιον] ὅσιον. Mox ἀκούων, loco ἀκούσας.

22. Ὁ

V. 22. Ὃ ἐὰν θέλῃς] ἐὰν omittit. a.
27. Ἀποστείλας omittit. b.
29. Ἐν μνημείῳ.
30. Καὶ ὅσα] καὶ omittunt.
31. Καὶ ὑπάγοντες. Mox, εὐκαίρουν.
33. Ὑπάγοντας καὶ ἐπέγνωσαν αὐτοὺς πολλοί.
Ab καὶ πρεῖλθον ad συνῆλθον πρὸς αὐτὸν absunt. Omisit etiam Hentenius. Ergo nec hic videtur reperisse in suo Codice.
34. Ὁ ἰησοῦς εἶδεν.
37. Ἀγοράσομεν.
38. Ὑπάγετε καὶ] καὶ abest.
41. Εὐλόγησε] ἐμύησε. a.
44. Ὡσεὶ omittunt.
45. Βηθσαϊδά. b.
Ἀπολύσει.
49. Φάντασμα] φαντασίαν.
52. Αὐτῶν ἡ καρδία. a.
53. Γεννησαρέτ.

Cap. VII.

V. 2. Ἐσθίοντας ἄρτον.
4. Βαπτίσωνται] ῥαντίσωνται.
5. Οἱ γραμματεῖς καὶ οἱ Φαρισαῖοι. a.
12. Bis in eodem versu abest αὐτοῦ.
19. Καθαρίζων. a.
24. Εἰς τὴν οἰκίαν] τὴν omittunt.
26. Σύρα Φοινίκισσα. Mox, ἐκβάλῃ.
32. Μογγιλάλον. Sic, binis γγ.

Cap. VIII.

V. 2. Ἡμέραι. a.
3. Νῆστις. b.
6. Ἄρτους καὶ εὐχαριστήσας.
7. Παραθῆναι. et vers. 9. ἀπέλυσαν. a.

V. 12. A vocabulis ἀμὴν λέγω ad verſ. 34. μαθηταῖς αὐτοῦ, εἶπεν, exciderunt cum interpretatione. b.

13. Εἰς πλοῖον. a.

19. Ὅτε τοὺς ἄρτους ἔκλασα τοὺς πέντε. a.

21. Καὶ ἔλεγεν] καὶ λέγει. a.

22. Βηθσαϊδά. a.

24. Ὅτι ὡς δένδρα ὁρῶ περιπατοῦντας. a.

25. Ἐνέβλεψε] ἔβλεπε. a.

31. Καὶ τῶν ἀρχιερέων. Mox, καὶ τῶν γραμματέων.

34. Ὅστις θέλει. a.

35. Ἀπολέσει τὴν ἑαυτοῦ ψυχήν.

Cap. IX.

V. 2. Τὸν, ante Ἰάκωβον et Ἰωάννην, omittunt.

3. Ἐγένοντο. a. Mox κναφεύς. a.

6. Τί λαλήσει. Chryſoſtomus T. VII. p. 569. B. Ὁ μὲν Μάρκος, ὅτι οὐ γὰρ ᾔδει, τί λαλήσει, ἔκφοβοι (notatur etiam, ἔμφοβοι) γὰρ ἐγένοντο· ὁ δὲ Λουκᾶς μετὰ τὸ εἰπεῖν, τρεῖς σκηνὰς ποιήσωμεν, ἐπήγαγε· μὴ εἰδὼς, ὃ λέγει. Luc. 9, 33.

9. Διηγήσονται. a. Mox, εἰ μὴ ὅτε vterque.

20. Ἰδὲν αὐτόν. b.

23. Πιστεῦσαι] abeſt. a.

24. Πιστεύω — ἀπιστία. Haec nominatim Lucae tribuit Chryſoſt. T. VIII. p. 204. C. vbi tamen non reperiuntur.

34. Διελέχθησαν] διελογίζοντο a non nullis notatur. Vnde? Ex Chryſoſt. T. VII. p. 587. B. εἰ δὲ ὁ Μάρκος φησὶν, ὅτι οὐκ ἠρώτησαν, ἀλλ' ἐν ἑαυτοῖς διελογίζοντο. Vulgarum etiam nominatim Marco tribuit Orig. T. III. p. 596. C.

35. Ἔσω πάντων.
Πάντων διάκονος] πάντων δοῦλος.

38. Ὁ

V. 38. Ὁ ἰωάννης] ὁ omittunt.
Ἐν τῷ ὀνόματι] ἐν abeſt. b.
40. Καθ' ὑμῶν, ὑπὲρ ὑμῶν.
41. Ποτίσει. a. Mox τῷ omittit. b.
Τὸν μισθὸν αὐτοῦ] αὐτοῦ abeſt. a.
42. Καὶ ὃς ἂν] ἂν omittit. a. Καὶ ὃς ἐάν. b.
43. Εἰς τὸ πῦρ τὸ ἄσβεστον omittunt.
47. Ὁ ὀφθαλμὸς] ὁ abeſt. a. Mox habet, ἔκβαλον αὐτόν. b.
48. Σκώληξ αὐτῶν] αὐτῶν deeſt. b.
50. Εἰρηνέυετε] εἰρηνεύσατε.

Cap. X.

V. 2. Οἱ Φαρισαῖοι] οἱ omittunt.
Ἐπηρώτησαν] ἐπηρώτων. a.
12. Ἀπολύσει. a.
14. Καὶ μὴ] καὶ abeſt.
16. Εὐλόγει.
19. Μὴ φονεύσῃς, μὴ μοιχεύσῃς.
21. Τοῖς πτωχοῖς] τοῖς omittunt.
24. Ἐπὶ χρήμασιν.
25. Διελθεῖν] εἰσελθεῖν.
27. Παρὰ τῷ θεῷ prius] τῷ abeſt.
28. Καὶ ἤρξατο] καὶ abeſt.
29. Ἀποκριθεὶς δὲ] deeſt δέ. b.
Καὶ ἕνεκεν τοῦ εὐαγγελίου.
31. Καὶ ἔσχατοι.
33. Καὶ γραμματεῦσι.
39. Ὁ δὲ ἰησοῦς] ἰησοῦς omittunt.
40. Εὐωνύμων μου] μου abeſt.
43. Ὑμῶν διάκονος.
44 Καὶ ὃς ἐάν.
46. Ὄχλου ὄντος ἱκανοῦ. Mox, βαρτιμαῖος.
47. Δαυὶδ hoc loco totidem litteris habet. b.
51. Ῥαββουνί.
52. Ἠκολούθησε.

Cap. XI.

Cap. XI.

V. 1. Βηθσφαγή.
3. Ἀποξέλλει.
4. Τὸν πῶλον] τὸν abeſt.
7. Ἐπέβαλλον. b.
23. ἀλλὰ πιστευη. a.
24. Αἰτῆσθε.
29. Καὶ ἐγώ.
31. Διατί οὖν] οὖν abeſt. a.
32. Ἀλλ' εἴπωμεν.
33. Hunc verſum bis deinceps habet atque eandem etiam interpretationem. b.

Cap. XII.

V. 1. Καὶ ᾠκοδόμησε πύργον] haec deleta ſunt. In raſura adhuc apparet, καὶ περιέθηκε φραγμόν. a.
2. Ἀποξέλλει. a.
3. Ἔδηραν. a.
5. Δέροντες] ἔδειραν. b. ἔδηραν. a.
Ἀποκτείνοντες] ἀπέκτειναν.
20. Ἕπτὰ οὖν] οὖν omittunt.
21. Καὶ ὁ δεύτερος ad σπέρμα abſunt. a.
23. Ἐν τῇ οὖν] οὖν abeſt. b. Mox idem, εἶχον αὐτήν.
25. Γαμίσκονται] ἐκγαμίσκονται.
26. Ἐγώ εἰμι ὁ Θεὸς Ἀβραάμ.
27. Θεὸς ζώντων] Θεὸς abeſt.
28. Πρώτη πάντων. Mox, verſ. 29. ὅτι πρώτη πάντων ἐντολή. Statim, ὁ Θεὸς ὑμῶν. Ita vterque.
31. Ὁμοία αὐτῇ.
32. Εἶπας] εἶπες.
33. Καὶ θυσιῶν.
35. Ἐστιν υἱὸς τοῦ Δαυίδ. a.

36. Ἐν

V. 36. Ἐν πνεύματι ἁγίῳ. Mox, λέγει ὁ κύριος.
37. Ὁ πολὺς] ὁ abeſt. a.
43. Πλεῖον πάντων] πλεῖον τούτων. b.

Cap. XIII.

V. 2. Καὶ ὁ ἰησοῦς] ὁ δὲ ἰησοῦς.
4. Ταῦτα πάντα.
7. Θροῆσθε.
11. Τί λαλήσετε.
14. Ἐξὼς ἐν τόπῳ, ὅπου οὐ θεῖ. a.
21. Μὴ πιστεύετε.
23. Ὑμῖν ἅπαντα. b.
28. Ἐκφυῇ.
30. Ταῦτα πάντα.
31. Παρελεύσεται. b.
32. Καὶ τῆς ὥρας] ἢ ὥρας.
33. Γὰρ, ante ποτε, abeſt.

Cap. XIV.

V. 1. Ἐζήτησαν. b. Mox idem verſ. 2. μήτε, pro μήποτε.
3. Τὸν ἀλάβαστρον. b. Dicitur ὁ et τὸ, vt conſtat ex Ariſtophane. Monuit hac de re Euſtath. ad Iliad. γ. p. 946. verſ. 53. edit. Rom.
5. Τοῖς πτωχοῖς] τοῖς abeſt. a.
6. Εἰς ἐμὲ] ἐν ἐμοί. b.
8. Ὃ εἶχεν] ὃ ἔσχεν. Mox, τὸ σῶμά μου.
9. Ἀμὴν δὲ λέγω. Mox, ὅπου ἐάν.
10. Ὁ, ante ἰούδας, omittunt.
12. Ἑτοιμάσομεν.
15. Ἀνώγεων. Mox omittunt ἕτοιμον.
17. Ab initio huius verſus ad Cap. 14. verſum 54. πρὸς τὸ φῶς exciderunt cum interpretatione. b.
19. Εἷς παρείς. a.
22. Καὶ εὐλογήσας. a.

23. Τὸ

V. 23. Τὸ, ante ποτήριον, abeſt. a.
25. Ἀμὴν δὲ λέγω. a. Mox idem, γενήματος.
27. Obiter nunc noto defectum, quem notaui in editione noui Teſtamenti, ita etiam potuiſſe accidere. Scriptum erat:
Ὅτι πάντες σκανδαλισθήσεσθε
Ἐν ἐμοὶ ἐν τῇ νυκτὶ ταύτῃ.
Ὅτι γέγραπται etc.
Saltus ergo fiebat. Omiſſa certe in multis Codicibus verſum efficiunt. Alii deinde rurſus addiderunt, ἐν ἐμοί.
30. Ὅτι σὺ σήμερον. a.
32. Ἕως προσεύξομαι. a.
33. Τὸν, ante πέτρον et ἀκκωβον, omittit. a.
34. Καὶ λέγειν. a.
35. Καὶ προσελθών. a.
38. Πνεῦμα abeſt. a.
40. Εὗρεν αὐτοὺς πάλιν αὐτοὺς καθεύδοντας. a.
41. Τὸ, ante λοιπὸν, omittit. a.
45. Λέγει αὐτῷ. Ergo bis αὐτῷ. a.
51. Ἠκολούθησεν. a.
56. Poſt κατ' αὐτοῦ addit: λέγοντες, Ὅτι ἠκούσαμεν αὐτοῦ λέγοντος. a. Mox idem, αὐτῶν οὐκ ἦσαν.
58. Ὅτι ἠκούσαμεν αὐτοῦ. Vterque. A verſu 55. enim incipit b.
60. Εἰς μέσον.
65. Ἔβαλον, altero λ. ſupra ſcripto. a.
68. Ἐξῆλθεν ἔξω] ἔξω abeſt.
72. Τὸ ῥῆμα, ὃ εἶπεν.

Cap. XV.

V. 15. Τὸν βαραββᾶν omittit. a.
17. Αὐτὸν πλέξαντες στέφανον ἀκάνθινον. a.
18. Χαῖρε ὁ βασιλεύς.
20. Καὶ ἄγουσιν αὐτόν.

22. Ἐπὶ

V. 22. Ἐπὶ γολγοθάν.
24. Διαμερίζονται.
28. Hunc totum versum omittunt.
30. Καὶ κατάβηθι.
31. Δὲ, post ὁμοίως, omittunt.
34. Λιμὰ σαβαχθανί.
Prius μου, post θεὸς, abest.
40. Ἦν καὶ μαρία] καὶ abest.
42. Προσάββατον] πρὸς σάββατον. a.
46. Ἐνείλησε] ἐνείλισε. Sed in hoc nec grammatica constat ratio. Istud Thucyd. Polyb. Heliodor. Synes. et alii habent.
Ἐπὶ τῇ θύρᾳ. a.
47. Μαρία ἡ τοῦ ἰωσῆ.

Cap. XVI.

V. 1. Ἡ ἰακώβου.
Ἀλείψωσι τὸν ἰησοῦν.
6. Ἐκθαμβῆσθε.
7. Τῷ πέτρῳ καὶ τοῖς μαθηταῖς αὐτοῦ. a.
8. Ταχὺ abest.
9. Πρώτῃ σαββάτων. De vltima huius euangelii parte copiose egi in mea N. Test. editione ad Marcum pag. 266. seqq. Nunc tantum addo, laudari etiam ab Nestorio contra Orthodoxos versum 20. hoc modo: ἐξελθόντες γάρ, φησι, διεκήρυσσον τὸν λόγον πανταχοῦ, τοῦ κυρίου συνεργοῦντος, καὶ τὸν λόγον βεβαιοῦντος, διὰ τῶν ἐπακολουθησάντων σημείων. Vide Cyrill. contra Nestorium Tom. VI. p. 46. B. Cyrillus autem ibidem D eandem sententiam suis verbis ita repetit: τῇ δὲ παρ' αὐτοῦ δυναστείᾳ χρώμενοι, διεκηρύττοντο καὶ εἰργάζοντο τὰς θεοσημείας οἱ θεσπέσιοι μαθηταί.

V. 11. Hic totus versus abest.
13. Οὐδὲ ἐν ἐκείνοις ἐπίστευσαν. a.
14. Ὕστερον δὲ ἀνακειμένοις. a.
18. Αὐτοὺς βλάψῃ.

Ad euangelium Lucae.

Cap. I.

V. 1. Ἐν ἡμῖν] ἐν abest. a.
10. Ἦν τοῦ λαοῦ.
15. Τοῦ κυρίου] τοῦ abest.
17. Ἐν δυνάμει ἠλιοῦ. Forma scilicet Hebraica, pro qua apud LXX. etiam est ἐλιού.
22. Αὐτοῖς λαλῆσαι. b.
28. Μετὰ σοῦ. Nam κατὰ σοῦ est vitium edit. Gregor.
32. Οὗτος γὰρ ἦσαι. b.
33. Ἐπὶ τον οἶκον] εἶκεν abest. a. in margine habet. b.
36. Ἐν γήρει αὐτῆς. Ita Ps. 91, 15. et alibi.
37. Παρὰ τῷ θεῷ] παρὰ omittunt.
42. Μεγάλη ἡ ἐλισάβετ καὶ εἶπεν. a.
44. Ἐσκίρτησε τὸ βρέφος ἐν ἀγαλλιάσει.
50. Εἰς γενεὰν καὶ γενεάν.
55. Τῷ ἀβραάμ. Constanter, vt monui.
80. Ἐν τοῖς ἐρήμοις. a.

Cap. II.

V. 12. Ἐν φάτνῃ.
20. Ὑπέστρεψαν.
21. Τὸ παιδίον] αὐτόν. b. Mox, αὐτὸ ἐν τῇ κοιλίᾳ. a.
22. Μωϋσέως.
25. Πνεῦμα ἦν ἅγιον.

28. Ἐδέ-

V. 28. Ἐδέξατο αὐτόν. a.
37. Καὶ αὐτὴ χήρα. Solus Alter, quod miror, in Codicibus Vindobonenſibus ita inuenit.
40. Ἦν ἐπ᾽ αὐτῷ.
46. Καὶ ἀκούοντα] καὶ abeſt.

Cap. III.

V. 1. Ἰτουραίας. a. Mox, ἀβιληνῆς. Vterque.
2. Ἐπ᾽ ἀρχιερέως.
Τὸν ζαχαρίου. b.
10. Ἐπηρώτησαν. a.
18. Εὐηγγελίζετο τῷ λαῷ.
19. Φιλίππου omittunt.
22. Ἐν σοὶ] ἐν ᾧ. a.
23. Ἡλεί.
24. Ματθὰτ] ματθάν.
25. Ἀμὼς] ἀμμώς. b. Continuo idem, ναούμ.
26. Μαάθ] ναάθ. Mox σεμεεί. Item ἰώδα.
27. Ἰωαννᾶν.
29. Ματθὰτ] ματθάν. b.
30. Ἰωνὰν] ἰωαννάν. b.
31. Ναθὰν] νάθαν.
34. Θαρρά.
35. Ζαρούχ] σερούχ.
Ἐβὴρ] ἔβερ.
Σαλὰ] σαλάν. b.

Cap. IV.

V. 2. Ἔφαγεν οὐδὲν] οὐδὲν abeſt a.
4. Καὶ ἀπεκρίθη ὁ ἰησοῦς. Ita b. Ὁ inſertum. a. Mox deeſt λέγων, in vtroque. Et ὁ, ante ἄνθρωπος, excludunt.
7. Σὺ οὖν ἐάν.
Ἐνώπιον ἐμοῦ. b. inſertum. a. Mox vterque πᾶσα, pro πάντα.
8. Ὕπαγε σατανᾶ ὀπίσω μου. a.

V. 9. Ἐξ υἱὸς ἑξ.
10. Γέγραπται γὰρ] γὰρ abeſt. a.
11. Καὶ ὅτι] ὅτι omittunt.
18. Εἵνεκεν. Mox εὐαγγελίσασθαι.
23. Ἐν καπερναούμ. a. Mox vterque omittit, ἐν τῇ πατρίδι σου.
25. Ἠλιοῦ, vt ſupra I, 17.
26. Σάρεπτα] σαρεφθά. a. σαρεφθά. b.
28. Ἀκούσαντες. a.
29. Ἕως ὀφρύος.
Καταχρημνῆσαι. a.
35. Εἰς μέσον.
38. Ἡ πενθερὰ δὲ] ἡ omittunt.
41. Κραυγάζοντα, pro κράζοντα.
42. Ἐπεζήτουν.

Cap. V.

V. 6. Πλῆθος ἰχθύων.
7. Ἔπλησαν] ἐπλήθησαν.
8. Τοῖς γόνασιν ἰησοῦ. Mox deeſt, κύριε. a.
10. Ὁμοίως δὲ καὶ] δὲ abeſt. a.
18. Θεῖναι] θῆναι. a.
19. Διὰ ποίας] ποίας vterque. Sed in Cod. b. a manu prorſus recenti additum δόξῃ. Vide infra Luc. 19, 4. Mox ἐνέγκωσιν. a. Ex verſionibus antiquis de hoc loco iudicare nequit. Ποίας reddebant, vtcunque poterant, perſpicuitatis cauſa. Διὰ Erasmus videtur inuexiſſe. Id facile cuique in mentem poterat venire. Διὰ ποίας tamen iam apud Cyrillum reperitur T. IV. p. 255. A. qui plura hic mutat.
21. Μόνος ὁ θεὸς] εἷς ὁ θεός. a.
24. Ἵνα εἰδῆτε. a.
28. Καταλιπὼν πάντα. b.
29. Ὁ, ante λευὶς, omittunt.
30. Μετὰ τῶν τελωνῶν. a.

34. Ἐν

34. Ἐν ᾧ ὁ γυμφίος μετ' αὐτῶν ἐστι.
36. Εἰ δὲ μήγε deest. a.
Συμφωνεῖ τοῦ ἀπὸ τοῦ.

Cap. VI.

V. 7. Παρετήρουν δὲ αὐτὸν] αὐτὸν abest.
9. Ἀπολέσαι] ἀποκτεῖναι.
10. Εἶπε τῷ ἀνθρώπῳ] εἶπεν αὐτῷ.
Ὁ δὲ ἐποίησεν οὕτω] οὕτω abest.
14. Καὶ ἰάκωβον, et mox, καὶ φίλιππον. a.
18. Καὶ ἐθεραπεύοντο] καὶ omittunt.
20. Εἰς τοὺς μαθητὰς αὐτοῦ absunt. b.
23. Χάρητε. Sic infra XV, 6. 9. συγχάρητε legitur.
26. Οὐαὶ ὑμῖν] ὑμῖν abest.
Ὑμᾶς εἴπωσι πάντες] πάντες excludunt. Forte vocabulum πάντες auctoritate Chrysostomi illatum, cui hoc largiorem dicendi materiam praebebat. Saepe enim arripiunt et fingunt talia homiletae, quae copiosius tractari possunt. Πάντες certe vehementer vrget, Lucam nominatim appellans Chrysost. T. VII. p. 192. A. B. Eodem modo repetit T. VIII. p. 483. a.
28. Καὶ προσεύχεσθε] καὶ abest.
33. Ἀγαθοποιοῦντας] ἀγαπῶντας. a.
Οἱ ἁμαρτωλοὶ] οἱ abest. b. Et mox, τοῦτο, pro τὸ αὐτό. a.
35. Υἱοὶ ὑψίστου.
48. Σαλεῦσαι τῇ οἰκίᾳ ἐκείνῃ· τεθεμελίωτο. a.

Cap. VII.

V. 2. Ἔμελλε.
6. Ἵνα μου ὑπὸ τὴν στέγην εἰσέλθῃς.
7. Ab διὸ οὐδὲ ad σε ἐλθεῖν. absunt. Scilicet Chrysostomus, examinans Lucam et Matthaeum, haec silentio transit. Vide T. VII. p. 315. D. Ἐπει-

δὴ δὲ καὶ λευκᾶς, et p. 316. C. Ceterum haec adeo non repugnant interpretationi Chryſoſtomi, vt ipſe ea ante oculos habuiſſe videatur. Vide p. 316. B. ὅτι ἐβουλήθη μὲν αὐτὸς κ. τ. λ. et ibid. C. Μὴ νομίτῃς, ὅτι δὶ ὄκνον οὐ παρεγενόμην. Nec contraria ſunt explicationi Euthymii, nec hic, nec apud Matthaeum. Seruat haec Theophylactus in contextu, neque tamen αὐτολεξεὶ attingit in interpretatione.

9. Οὐδὲ ἐν τῷ] ὅτι οὔτε ἐν τῷ. a. οὔτε ἐν τῷ. b.
11. Ἐν τῷ ἑξῆς.
12. Καὶ αὕτη] καὶ αὐτή.
Ἦν σὺν αὐτῇ] ἦν abeſt.
21. Πολλοῖς τυφλοῖς. a. Mox vterque omittit τὸ, ante βλέπειν.
24. Λέγειν τοῖς ὄχλοις περί.
28. Προφήτης omittunt.
Βασιλείαν τοῦ Θεοῦ] locum τοῦ Θεοῦ eſt ſpacium et raſura apparet. b.
31. Εἶπε δὲ ὁ κύριος] abſunt.
34. Φίλος τελωνῶν.
36. Δέ τις αὐτὸν] αὐτὸν abeſt. a.

Cap. VIII.

V. 3. Σωσάννα. Mox, διηκόνουν αὐτοῖς.
8. Εἰς τὴν γῆν.
12. Οἱ ἀκούσαντες. a.
16. Οὐδεὶς δὲ] δὲ abeſt.
18. Ὃς γὰρ ἐὰν ἔχῃ. Et mox, καὶ ὃς ἐάν.
21. Πεισθέντες αὐτὸν] αὐτὸν abeſt.
22. Ἐνέβη] ἀνέβη. Mox, διέλθομεν. a. et ἀνήχθησαν ἐκεῖ. a.
29. Παρήγγελλε. b. παρήγγελε. a.
32. Καὶ παρεκάλει.
Ἐπιτρέψει αὐτούς. a.
33. Εἰσῆλθον.

34. Ἀπελ-

V. 34. Ἀπελθόντες abeſt. Mox, εἰς ἀγροὺς.
36. Ἀπήγγειλε. b. Mox deeſt αὐτοῖς. a.
42. Ὡς ἐτῶν] ὡς omittunt.
43. Εἰς ἰατροὺς] ἰατροῖς.
45. Καὶ οἱ μετ' αὐτοῦ] Haec, quae a non nullis mutantur, a non nullis autem prorſus omittuntur, Lucam comparans cum Matthaeo, diſerte habet Chryſoſt. T. VII. p. 359. A.
46. Ἔγνων] ἔγνω. a.
48. Ὁ δὲ ἰησοῦς εἶπεν.
51. Ἰωάννην καὶ ἰάκωβον.
54. Αὐτὸς δὲ ἐκβαλὼν ἔξω πάντας. abſunt.

Cap. IX.

V. 1. Μαθητὰς αὐτοῦ] abſunt.
3. Μηδὲ ἀνά.
5. Ὅσοι ἐάν.
9. Ὁ ἡρώδης] ὁ abeſt.
13. Δότε αὐτοὺς. a. Mox vterque, ἰχθύες δύο. Et, ἀγοράσομεν.
15. Καὶ ἐποίησαν οὕτω abſunt.
23. Κάθ' ἡμέραν deſunt. Suſpicatus fueram in animaduerſionibus meis, haec translata eſſe ex Chryſoſtomo. Nunc addo, ſcholia Graeca, quae laudaui in editione noui Teſtamenti, ad verbum expreſſa eſſe ex Chryſoſtomo, (Vide T. VII. p. 557. B.) ibique etiam comparare vocabula καθ' ἡμέραν. Idem aſſuit Cyrillus de adoratione T. I. p. 597. C. vbi Matth. 10, 38. ita laudat: ὃς οὐ λαμβάνει τὸν σταυρὸν αὐτοῦ ΚΑΘ' ΗΜΕΡΑΝ, καὶ ἀκολουθεῖ ὀπίσω μου, οὐκ ἔστι μου ἄξιος.
24. Ὃς γὰρ ἐάν.
26. Ὃς γὰρ ἐάν. a.
27. Ἑστώτων. Mox, γεύσωνται.
28. Τὸν πέτρον] τὸν abeſt.

31. Ἔξοδον] Ita plane 2 Petr. 1, 15. Δόξαν inuexit Chryſoſtomus, quem vide T. VII. p. 567. A. bis. E. p. 584. D. Ἔξοδον diſerte explicat Theophylact. p. 97. E.
33. Ὁ πέτρος] ὁ abeſt. Mox, μίαν μωσεῖ.
38. Ἐπίβλεψαι. a.
40. Ἐκβάλωσιν αὐτό.
41. Προσάγαγε τὸν υἱόν σου ὧδε.
49. Ἐκβάλλοντα δαιμόνια.
50. Καθ' ὑμῶν ὑπὲρ ὑμῶν.
52. Κώμην] πόλιν. a.
54. Ἀπὸ τοῦ οὐρανοῦ] Chryſoſt. Tom. VII. p. 567. E. ἐκ τοῦ οὐρανοῦ, quod ipſum etiam a non nullis receptum eſt.
55. Ab καὶ εἶπεν ad ἀλλὰ σῶσαι abſunt. Haec primum, vt ipſe fatetur Euthymius, auctoritate Chryſoſtomi excluſit, ac poſtea eiusdem auctoritate probauit. Debebant ergo in eius Codicibus addi. Copioſe de hoc loco diſputaui in editione noui Teſtamenti ad h. l. p. 223—227.
62. Ὁ ἰησοῦς πρὸς αὐτόν.
Καὶ βλέπων] Quomodo haec mutet Origenes T. III. p. 207. C. ſeqq. iam notaui. Conſentit in plerisque Chryſoſt. T. VII. p. 331. B.

Cap. X.

V. 1. Ὁ κύριος] ὁ ἰησοῦς.
2. Ἔλεγε δὲ πρός. Mox vterque, ἐκβάλῃ.
4. Βαλλάντιον. a.
6. Καὶ ἐὰν ᾖ. b. καὶ ἐὰν ἐῖ. a.
Ὁ υἱὸς] ὁ abeſt.
Ἐπαναπαύσετε (ſic.) ἐπ' αὐτούς. a.
8. Εἰς ἣν δ' ἂν] δ' abeſt. Mox inepte, καὶ μὴ δέχωνται. a. καὶ δέχονται, ſupra tamen ſcripto ω. b.
10. Δέχωνται] δέχονται. a.
12. Λέγω δὲ ὑμῖν] δὲ abeſt.

15. Hic

15. Hic versus, qui ab interpretibus Graecis vexatus, atque ita corruptus est, apud Chrysost. sine varietate est. T. VIII. p. 132 E. Sed ibidem pag. 203. B. ita mutat: *καὶ σὺ καπερναούμ, ἡ ἕως τοῦ οὐρανοῦ ὑψωθῆς, ἕως ᾅδου καταβιβασθήσῃ.* Addo nunc ex meo synaxario, quod multoties in editione noui Testamenti laudaui, ad firmandam lectionem vulgatam. Id enim lectionem ecclesiasticam, τῇ ς. τῆς ε. ita terminat: *καὶ σὺ καπερναούμ ἡ ἕως τοῦ οὐρανοῦ ὑψωθεῖσα ἕως τοῦ ᾅδου καταβιβασθήσῃ.*

17. Ὑπέρεψαν οὖν. Obiter hic noto, post *χαρᾶς*, in meo Z. insertum esse *μεγάλης*. *Χαρᾶς* est vitium typothetae.

19. Οὐ μὴ ἀδικήσῃ.

20. Τὰ πνεύματα] Pro *spiritus*, notante Sabatierio, Ambrosius aliquoties, item Augustinus habent *daemonia*. Accedit interpres Syrus. His addit Wetstenius Basilium M. Cyrillum et Theodoretum. Dixerit ergo quispiam: *ita illi omnes in suis Codicibus inuenerunt. Vnde enim tot diuersorum hominum consensus, nisi ex praestantioribus illorum Codicibus?* Audi quaeso. Laudo illos omnes, quod ita reddiderunt. Sensum enim sequebantur et Graecitatem. Ergo sine crimine et Italus, et Vulgatus ita poterant interpretari. Quod autem de Codicibus, iisque fortasse multis et praestantioribus cogitas, id prorsus vanum. Quotquot enim Codices noui Testamenti δαιμόνια nic habent, corrupti sunt. Illud autem minime mirabile, si diuersi viri docti in diuersis locis ac diuersis temporibus eodem modo eundem locum recte explicant. Graece sciebat Cyrillus, Basilius et Theodoretus. Ergo non opus erat, vt alter ab altero disceret, aut vt

isti hoc ex Codicibus repeterent. Quam diligenter autem Patres Graeci codices suos examinarint, quamque fideliter et constanter expresserint, etiamsi cuilibet illorum centena Codicum millia largiamur, id intelligitur ex iis locis, quos data opera, vt interpretes, tractarunt. Vnde ergo δαιμόνια in non nullos Codices venit? Scilicet ab interpretibus et scribis Graece doctis, qui in interpretum numero haberi possunt. Et hic quidem Chrysostomus, vt multoties alibi, scribas in fraudem videtur pellexisse. Etenim scholia ad hunc locum, quae in editione noui Testamenti ex Codicibus reddidi, ad verbum sunt expressa ex Chrysostomo. Vide T. VII. p. 299. E. Sed illo in loco δαιμόνια postulabat locus Matthaei VII, 22. quem tunc interpretabatur, vbi est δαιμόνια. Ex illo loco hoc ei in memoria haerebat. Ergo iterum ibid. p. 376. C. eodem modo recitat. Addo tertium locum. T. VIII. p. 427. C. vbi similiter laudat. Quis, inquit ille, ex editoribus noui Testamenti probauit vocabulum δαιμόνια; Nonne ipse in tua editione dixisti: Δαιμόνια, pro πνεύματα, est explicatio? Recte mones. Daemonia ergo profligauimus, sed nondum centena illa millia optimorum Codicum Chrysostomi. Mea ergo scholia hunc locum ita laudant. Notaui autem hic dissensum litteris diuersis. Πλὴν [ἐν τούτῳ ergo abest.] μὴ χαίρετε, ὅτι τὰ ΔΑΙΜΟΝΙΑ (ita Codd. a. d. g.) ὑμῖν ὑποτάσσεται· ΑΛΛ' ΕΝ ΤΟΥΤΩ (Ita a. d. sed g. ἀλλά.) χαίρετε, ὅτι τὰ ὀνόματα ὑμῶν ΓΕΓΡΑΠΤΑΙ ἐν τοῖς οὐρανοῖς. Retractemus iam Chrysostomum eo ordine, quo modo laudauimus. Is ergo primo ita refert: μὴ χαίρετε ὅτι τὰ ΔΑΙΜΟΝΙΑ ὑμῖν ὑποτάσσεται, ΑΛΛ' ὅτι τὰ ὀνόματα

ὀνόματα ὑμῶν ΓΕΓΡΑΠΤΑΙ ἐν τοῖς οὐρανοῖς. Secundo: μὴ χαίρετε, ὅτι τὰ ΔΑΙΜΟΝΙΑ ὑμῖν ὑποτάσσεται, ἀλλ' ὅτι τὰ ὀνόματα ὑμῶν ΓΕΓΡΑΠΤΑΙ ἐν τοῖς οὐρανοῖς. Tertio: μὴ χαίρετε, ὅτι τὰ ΔΑΙΜΟΝΙΑ ὑμῖν ΥΠΑΚΟΥΕΙ· ἀλλ' ὅτι τὰ ὀνόματα ὑμῶν ΓΕΓΡΑΠΤΑΙ ἐν τοῖς οὐρανοῖς. Qui plures huius loci varietates concupiscit ex centenis millibus Codicum Cyrilli, Basilii et Theodoreti, is adeat horum loca a Wetstenio hic laudata. Sed examinemus iam hunc locum, qui minime obnoxius est rixis dogmaticis et criticis. Πλὴν ἐν τούτῳ ter omittit Chrysostomus. Forte ergo tollenda? Ad consilium Chrysostomi, inquit, non pertinebant ista vocabula, quae in contextu vinciunt orationem. Recte. Addo, nec ad Scholiastae consilium pertinuisse, ἐν τούτῳ. Cur autem hic paullo post intulit alieno loco, ἐν τούτῳ; Quia scholiastae parum solliciti sunt de verbis singulis. Quid autem fiet vocabulo ὑποτάσσεται; Nam Chrysostomus bis habet ὑποτάσσεται, semel ὑπακούει. Ergo ita quoque in suis Codicibus reperit. Repererit sane ita, respondet, in vno eorum, sed bis habet ὑποτάσσεται. Hoc ergo probandum. At idem ter habet γέγραπται, pro ἐγράφη. Accedunt scholia, quae in tribus Codicibus consentiunt in γέγραπται. Ergo hoc saltem in suis centenis millibus Codicum repererunt. Quid, si apud Cyrillum, Basilium M. et Theodoretum illis in locis inueniatur etiam γέγραπται; Nonne necesse sit, illos ita in suis Codicibus reperisse? Nego ac pernego. Vsitatius erat dicere γέγραπται. Qui ergo Graece sciunt, ii vel sine Codicibus quocunque tempore ac quouis in loco, sive Antiochiae, sive Constantinopoli, sive Alexandriae,

driae, siue Caesareae, siue Cyri scribunt Graece. Hoc loco autem aestimari potest fides Codicum Wetstenii L. et 1. qui principes habentur a Griesbachio, et ab eo ad recensionem referuntur d) Alexandrinam. Nam ex lectione ἐγράφη et γέγραπται fecerunt per confusionem ἐγγέγραπται. Quid ergo hic probandum? ΕΓΡΑΦΗ. Sed in hoc ipso versu, non propter Chrysostomum, sed propter Codices N, Testamenti Erasmicum expellendum est μᾶλλον. De Augustino adhuc moneo, illum semel pro *gaudere*; scripsisse *gloriari*. Ergo pro μὴ χαίρετε, in vno aut pluribus suis reperit, μὴ καυχᾶσθε; Haec paullo copiosius in gratiam iuuenum disputaui eorum, qui nondum iurauerunt in verba magistrorum.

Χαίρετε δὲ μᾶλλον] μᾶλλον abest.

21. Πνεύματι] Vnde habent Codices recensionis Alexandrinae et Occidentalis, nominatim C. D. K. 1. 33. 63. item Versio Vulg. Ital. Syr. vtraque Copt. Armen. Aethiop. vocabulum ἁγίῳ; Respondeo, pars magna eorum, ex Vulgata Latina. Vnde habet Vulgata Latina? Rem aperit meus Mosquensis 10. et scholia Codd. a. d. g. Quis vero editorum hoc probauit? Nemo adhuc ita stultus fuit. Sed nunc fortasse probabunt, postquam Birchii opera accessit auctoritas diuini Codicis Vaticani 1209. 359. Auctoritate Chrysost. T. VII. p. 426. D. qui Lucam nominatim appellat, hic prorsus tolli poterat πνεύματι.

22. Καὶ γραφεὶς ad ὁ υἱὸς ἀποκαλύψῃ] absunt. a. Παρεσόθη μοι] μοι παρεδόθη. b.

32. Ὁμοίως δὲ καὶ] δὲ omittunt.

33. Εὐ-

d) In praefatione ad N. Test. p. XIV.

33. Εὐσπλαγχνίσθη. a.
35. Καὶ εἶπεν] εἰπών.
36. Πλησίον δοκεῖ σοι.
39. Τὸν λόγον] τῶν λόγων.
42. Ἐνὸς] ἑνὸς habet etiam Theophylact. p. 645. B. ac recte ex Chrysostomo explicat: οὐ δεῖ τὸν τῆς ἀκριβείας χρόνον ἀναλίσκειν εἰς τὴν περὶ τὰ βρώματα σπουδήν. Sed p. 729. D. attingens interpretationem allegoricam, habet ἐλίγων. Vesanus Origenes impositit Scholiastis, Scholiastae hominibus credulis et leuibus. Tractat haec Chrysost. T. VIII. p. 259. B. D. E.

Cap. XI.

V. 5. Ἔξει] ἔχει. b. Miror hoc vocabulum non sollicitatum esse a scribis pluribus.
6. Φίλος μου] μου abest.
8. Δώσει αὐτῷ] αὐτῷ abest. Mox non αὐτοῦ, sed αὐτὸν φίλον. Et paullo post ὅσων, pro ὅσων.
9. Ἀνοιχθήσεται. Sic et vers. 10.
11. Τίνα δὲ ἐξ ὑμῶν. Mox deest τὸν, ante πατέρα.
Εἰ καὶ ἰχθῦν] ἢ καὶ ἰχθῦν.
12. Αἰτήσει] αἰτήσῃ.
13. Δόματα ἀγαθά.
22. Διαδίδωσιν] δίδωσιν.
25. Ἕτερα ἑπτά. b. Mox, ἐλθόντα. Vterque.
31. Κατακρινοῦσιν αὐτούς. a. Mox idem omittit, τῆς γῆς.
Σολομῶντος.
32. Νινευίται.
33. Εἰς κρυπτόν. b.
Οὐδὲ ὑπὸ] ἢ ὑπό.
34. Καὶ ὅλον] καὶ abest. a.
44. Οἱ περιπατοῦντες] οἱ abest.

49. Ἐκ-

49. Ἐκδιώξουσιν] διώξουσιν.
54. Καὶ ζητοῦντες] καὶ abeſt.

Cap. XII.

V. 1. Πρῶτον ad praecedentia referunt.
3. Ταμίοις. a.
4. Ἀποκτεννόντων. a. ἀποκτενόντων. b.
10. Τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον. b.
11. Ἀπολογήσεσθε.
15. Ἡ ζωὴ αὐτῷ.
18. Τὰ γενήματα.
22. Ἐνδύσεσθε.
24. Ταμιεῖον.
27. Περιεβάλλετο. b.
33. βαλλάντια. a.
36. Κύριον αὐτῶν.
47. Κυρίου αὐτοῦ. Quae non nulli apud Wetſtenium hoc verſu praetermittunt, ea negligit etiam Chryſoſt. T. VII. p. 322. C. 730. E. T. VIII. p. 502. C.
48. Παρ' αὐτοῦ omittunt.
49. Ἐπὶ τὴν γῆν.
52. Ἐν οἴκῳ τινί. b.
53. Πατὴρ ἐπὶ υἱῷ.
58. Σε βάλῃ.
59. Τὸν ἔσχατον.

Cap. XIII.

V. 3. Μετανοεῖτε. a.
4. Ὅτι οὗτοι] οὗτοι abeſt. b.
5. Ὁμοίως] ὡσαύτως. Ex Chryſoſtomo, qui hunc locum laudat T. VII. p. 808. plures varietates Codicum intelliguntur. Habet autem ſic: TI ΓΑΡ δοκεῖτέ, φησιν, ὅτι ΈΚΕΙ ΜΟΝΟΙ ΉΣΑΝ ἁμαρτωλοὶ, ἐφ' οὓς ὁ πύργος ΚΑΤΗΝΕΧΘΗ; οὐχὶ λέγω ὑμῖν, ἀλλ' ἐὰν μὴ ΜΕΤΑ-

ΜΕΤΑΝΟΗΣΗΤΕ, ΚΑΙ ΥΜΕΙΣ ΩΣΑΥΤΩΣ ἀπολεῖσθε. Miſcuit ergo verſ. 2. 3. 4. 5.

6. Ζητῶν καρπόν.
8. Κόπρια.
15. Ὁ κύριος] ὁ ἰησοῦς. a. Mox vterque, ὑποκριταί.
20. Καὶ πάλιν] καὶ abeſt.
21. Ἔκρυψεν. a.
26. Ἄρξηθε. a.
29. Καὶ βοῤῥᾶ.
34. Ἀποκτένουσα. b. ἀποκτέννουσα. a.
35. Ἔρημος omittunt.
Ἀμὴν δὲ λέγω ὑμῖν] λέγω δὲ ὑμῖν.
Ἥξει ὅτε. a.

Cap. XIV.

V. 5. Ὄνος ἢ βοῦς] υἱὸς ἢ βοῦς.
9. Μετὰ αἰσχύνης.
10. Ἀνέπεσε. a. ἀνάπεσαι. b.
13. Ὅταν ποιῇς.
15. Ὃς φάγεται ἄριστον.
16. Δεῖπνον μέγαν. a.
17. Ἔρχεσθαι.
19. Πέντε omittunt.
26. Πατέρα αὐτοῦ.
27. Εἶναί μου μαθητής.
28. Εἰς ἀπαρτισμόν.
32. Πόῤῥω αὐτοῦ.

Cap. XV.

V. 1. Καὶ οἱ ἁμαρτωλοὶ] εἰ abeſt. a.
4. Ἐνενηκονταεννέα. a. ἐνεννηκονταεννέα. b.
6. Συγκαλεῖται.
7. Ἐνενηκονταεννέα. a. ἐνεννηκονταεννέα. b.
20. Πατέρα αὐτοῦ.

Ἐπὶ-

Ἐπέπεσεν] ἔπεσεν.
30. Τὸν μόσχον abeſt. b.
32. Ab εὑρεανθῆναι δὲ ad Cap. XVI. v. 8. τὴν ἑαυτῶν εἰσι exciderunt. b.

Cap. XVI.

V. 1. Ἔλεγε δὲ καὶ] καὶ abeſt. a.
6. Βάτους] Elegans eſt hoc loco verſio Itala. In ſcholiis Graecis eſt ξέσας. Id ergo ad etymologiam reddidit raſos. Ξέω enim eſt rado.
9. Κἀγὼ λέγω ὑμῖν.
11. Πιστεύσῃ. a.
15. Ἐνώπιον τοῦ θεοῦ ἐστὶν] ἐστὶν abeſt.
17. Ἡ μίαν τοῦ νόμου.
21. Ἀπέλιχεν. a.
25. Ὅτι ἀπέλαβες, omiſſo σύ.
Νῦν δὲ ὧδε.
26. Ἐντεῦθεν] ἔνθεν.
30. Μετανοήσωσιν. a.

Cap. XVII.

V. 1. Τοῦ μὴ ἐλθεῖν.
2. Μηλὸς ὀνικός. a.
4. Ἐπιστρέψῃ ἐπὶ σε] ἐπὶ σὲ abſunt.
6. Εἶ ἔχετε. b. Mox, εἰς τὴν θάλασσαν. b.
9. Διαταχθέντα αὐτῷ] αὐτῷ abeſt.
10. Ὅτι ὃ ὀφείλομεν.
17. Ἐνέκα, ſed altero ν ſupra ſcripto. a.
21. Ἡ ἰδοὺ] ἡ abeſt.
22. Ἐπιθυμήσητε. a.
26. Τοῦ νῶε] τοῦ abeſt.
32. Τοῦ λώτ.
33. Ἀπολέσῃ. a. Et mox, καὶ ὃς ἂν ἀπολέσῃ. a.
34. Ὁ εἷς] ὁ abeſt.
35. Ἡ μία] ἡ abeſt.

Cap.

Cap. XVIII.

V. 3. Χήρα δὲ τις] τις abeſt.
7. Οὐ μὴ ποιήσῃ.
8. Τὴν, ante πίστιν, abeſt.
9. Εἶπε δὲ καὶ] καὶ abeſt.
12. Τοῦ σαββάτου] Nolo hic praetermittere lectionem Chryſoſtomi, τῆς ἑβδομάδος, quae eſt interpretatio. Vide Tom. VII. p. 352. A. Secunda et quinta die ieiunaſſe, auctor eſt Epiphan. T. I. p. 34. B. vbi etiam eſt, δὶς τοῦ σαββάτου.
14. Ἡ ἐκεῖνος] ἢ γὰρ ἐκεῖνος b. alter Codex a. a manu recentiori inſertum habet γάρ, quod non ineptum, ſed ſatis ingenioſum eſt. Γάρ, pro ἢ γ' ἄρ'.
22. Ἔτι ἔν σοι] ὅτι ἔν σοι.
25. Εἰσελθεῖν prius] διελθεῖν. b.
28. Ὁ, ante πέτρος, omittunt.
30. Ἀπολάυῃ. a. De quo errore monui ad N. Teſt. Ἐν τῷ νῦν καιρῷ, omiſſo τούτῳ. a.
33. Καὶ τῇ τρίτῃ ἡμέρᾳ.
39. Ἐκραζεν.

Cap. XIX.

V. 4. Συκομορεάιαν.
Δι' ἐκείνης] δι' abeſt. Mox habent, ἔμελλε. Eodem modo ſupra V, 19. temere inſertum eſt διὰ, ante ποίας.
7. Ἅπαντες; πάντες.
8. Κύριον] ἰησοῦν. Mox ὑπαρχόντων μοι. b.
15. Καὶ εἶπε] καὶ omittunt.
16. Et hic et verſ. 18. 20. ἡ μνᾶς. b.
22. Λέγει δὲ] δὲ abeſt. b.
23. Ἐπὶ τράπεζαν.
26. Δοθήσεται καὶ περισσευθήσεται.
29. Εἰς βηθσφαγή. a. ἡ βησφαγή. ſic b. Mox, ἐλαιών. b.

34. Ὅτι ὁ κύριος.
40. Ὅτι ἐὰν] ὅτι omittunt.
41. Ἐπ' αὐτήν.
42. Ἀπὸ τῶν ὀφθαλμῶν.
48. Πεισθησονται.

Cap. XX.

V. 1. Ἀρχιερεῖς] ἱερεῖς.
5. Διατί οὖν] οὖν omittunt.
8. Καὶ ὁ ἰησοῦς] ὁ δὲ ἰησοῦς.
9. Ἄνθρωπός τις] τις abeſt. b.
10. Δήσαντες. a. Sic et verſ. 11. idem.
19. Τὰς, ante χεῖρας, omittunt. Mox deeſt, τὸν λαόν.
21. Καὶ διδάσκεις omittit. a.
24. Δείξατε.
28. Ἐάν τις ἀδελφός. Mox, καὶ ἀναστήσῃ.
31. Δὲ καὶ οἱ] δὲ abeſt. a. Mox vterque omittit καὶ, ante οὐ. In a. deeſt etiam proximum καὶ ἀπέθανον.
35. Ἐκγαμίσκονται] γαμίσκονται. Sed verſ. 34. vulgatum tuentur.
37. Μωϋσῆς.
40. Οὐκέτι δὲ] δὲ abeſt. a. Mox, ἐπερωτῆσαι. a.

Cap. XXI.

V. 2. Εἶδε δέ τινα καὶ.
12. Τούτων πάντων. b. ἀπάντων omittit. a.
14. Εἰς τὰς καρδίας] εἰς abeſt. b.
16. Καὶ ἀδελφῶν] haec poſt φίλων leguntur.
21. Ἐκ μέσου. a.
22. Πληρωθῆναι] πληθῆναι.
25. Miram huius loci interpretationem interpoſuit Euthym. ad Matth. XXIV, 29. Chryſoſt. Tom. IX. p. 707. E. ita haec laudat: καὶ ἔσαι σημοχὴ ἐπὶ γῆς ἐθνῶν ἐν ἀπορίᾳ, ἠχούσης θαλάσσης καὶ

καὶ σάλου, ἀποψυχόντων ἀνθρώπων ἀπὸ φόβου.

34. Βαρηθῶσιν.

36. Ταῦτα, ante πάντα, omittunt.

37. Τὸ καλούμενον ἐλαιῶν] τῶν ἐλαιῶν.

Cap. XXII.

V. 3. Εἰσῆλθε δὲ] Haec, quae vnius Lucae sunt, Chrysostomus reliquis etiam Euangelistis tribuit, ac nominatim Matthaeo. T. VII. p. 776. D. Ibidem autem p. 781. D. haec a Luca scripta tradit, post coenam factam, confundens hunc Lucae locum cum Ioannis 13, 27.

4. Τοῖς, ante στρατηγοῖς, omittunt. Pro συνελάλησεν autem Chrysost. T. VII. p. 769. A. nominatim Lucae tribuit συνέθετο.

8. Φάγωμεν] κατὰ τὸν νόμον addit. b. Sed ista esse interpretationis, intelligitur ex a.

9. Ἑτοιμάσομεν.

11. Λέγει σοι] σοι abest. a.

12. Ἀνώγεων. Vterque. Mox ἐστρωμμένον. b.

13. Εὗρηκεν] ἔφην.

18. Γενήματος.

19. Ab τοῦτό ἐστι τὸ σῶμα ad vers. 20. δεσπήσας λέγων, omittit. a.
Ὑπὲρ ἡμῶν. b.

21. Πλὴν ἰδοὺ] ἰδοὺ abest. a.

23. Τίς ἄρα] τίς ἂν.

25. Κατακυριεύουσιν. a.

28. De hoc versu ita habet Chrysost. T. VIII. p. 390. D. ἐντεῦθέν φησιν ὁ λουκᾶς αὐτὸν εἰρηκέναι; ΈΓΩ ΠΑΡΕΜΕΙΝΑ ΥΜΙΝ ΈΝ ΤΟΙΣ ΠΕΙΡΑΣΜΟΙΣ. ταῦτα δὲ ἔλεγε, δεικνὺς, ὅτι παρὰ τῆς αὐτοῦ ῥοπῆς ἐνδυναμοῦνται.

30. Ἐν τῇ βασιλείᾳ μου absunt. Mox legunt, καθίσεσθε.

31. Ἐξητήσατο] Apud Chrysost. T. VII. p. 785. D. variant Codices inter ἐξετήσατο et ᾐτήσατο. Sed ibid. p. 791. E. est ἐξήτησε. Sic fortasse ortum Cantabrigiensis Codicis ἐζητήσατο.

32. Ἐκλίπῃ. Chrysostomus optionem dat inter vtrumque. Nam Tom. VII. pag. 785. d. bis habet ἐκλίπῃ. Sed Tom. VIII. pag. 429. E. ἐκλείπῃ.

33. Καὶ εἰς Φυλακήν.

34. Φανήσῃ.

35 Βαλλαντίου. a. Mox vterque omittit, καὶ ὑποδημάτων. Seruat haec Chrysostomus etiam T. VII. p. 797. C.

36. Βαλλάντιον. a. Mox πωλήσει b. et ἀγοράσει. Vterque. In scholiis vterque conuenit in πωλήσει καὶ ἀγοράσει. Interpolatorum alii ex ἀράτω fecerunt ἀρεῖ· alii ex πωλήσει et ἀγοράσει, πωλησάτω et ἀγορασάτω, scilicet, vt similitudo esset. Ex priorum numero est Basilius magnus. Immo etiam ex posteriorum. Vide Whitby examen Varr. Lect. p. 182. 183. Vulgata lectio inuecta videtur per Origenem T. III. p. 653. A. et Chrysostomum T. VII. p. 797. C.

44. Quae hic leguntur, nominatim tribuit Matthaeo Chrysostomus T. VIII. p. 377. D. Habet enim ita: ὁ μὲν Ματθαῖος ἀπὸ τῆς ἀγωνίας καὶ τοῦ θορύβου καὶ ἀπὸ τοῦ ἱδρῶτος, intellige: πιστοῦται τὸ ἀνθρώπινον. Hunc errorem corrigit Theophylactus p. 726. C. Scilicet hi duo versus leguntur in lectione ecclesiastica inter Matth. 26, 39. et 40. Eodem ergo modo hic errauit Chrysostomus, vt Matth. XXVII, 49. vbi Io. XIX, 34. intulit.

Ab

Ab καὶ γενόμενος ad προσηύχετο omittunt. Sed differte explicantur ad Matth. 26, 44. Huc etiam respiciens Chrysost. T. VII. p. 791. B. habet ἐκτενῶς. Confer ibidem de hoc toto loco p. 798. C. Theophanes Ceramicus, qui hunc locum tractat p. 191. recte explicat: θρομβαεὶ δεῖς ἱδρῶτας ἀπέταξεν.

Ἐγένετο δὲ ὁ] δὲ abest. a.

45. Μαθητὰς αὐτοῦ] αὐτοῦ omittunt. Paullo ante καὶ, ante ἀναστὰς, tollit. a.

47. Προσήρχετο αὐτοῦ.
Φιλῆσαι αὐτὸν] his subiiciunt: τοῦτο γὰρ σημεῖον δεδώκει αὐτοῖς, ὃν ἂν φιλήσω, αὐτός ἐστιν.

48. Ἰούδα—παραδίδως;] Haec Ioanni tribuit Chrysostomus T. VII. p. 793. B.

49. Εἶπον αὐτῷ κύριε] αὐτῷ abest.

52. Ἐξεληλύθατε] ἐξήλθετε.

55. Δὲ πῦρ] δὲ πυρὰν. a.

56. Ἐπὶ τὸ φῶς.

60. Ὁ ἀλέκτωρ] ὁ abest.

63. Δαίροντες.

66. Ἀρχιερεῖς τε] τε abest. Mox αὐτῶν, pro ἑαυτῶν.

Cap. XXIII.

V. 1. Ἤγαγεν] ἦγαγον.

2. Τὸ ἔθνος ἡμῶν, κωλύοντα.

6. Εἰ ὁ ἄνθρωπος] ὁ praetermittit. a.

11. Ὁ, ante ἠρώδης, deest. Mox ἀνέπεμψαν. b.

12. Ὁ, τε πιλάτος καὶ ἠρώδης. a.

17. Ἕνα καθ' ἑορτήν. a.

Quae supra dixi ad Milli animaduersionem de Codice Alexandrino, Marc. 15., 28. ea hic quoque comprobantur. Nam hic quoque omisso versu 17. turbauit ille scriba, ne vitium appareret, canones et sectiones minores Eusebii.

Omisso enim versu 17. qui notandus erat TΘ. et B temere et fraudulenter vocabula versus 14. Προσηνέγκατε — τὸν λαὸν, notauit TH. et I. et reliqua verba eiusdem versus: Καὶ ἰδοὺ — ad vers. 16. ἀπολύσω, notauit TΘ. et B. Quomodo autem ea, quae leguntur a vocabulis vers. 14. Καὶ ἰδοὺ ad vers. 16. ἀπολύσω, notari possunt TΘ. et B? Partim enim ad canonem Θ. partim ad canonem I. pertinent. Solus autem versus 17. hic in medio contextu scriptus, ad canonem pertinet B. Sed accuratius explicemus. Vocabula ergo illa, quae notauit TH. et I. referenda sunt ad canonem Θ. Etenim solus Lucas et Ioannes haec narrant. Igitur in canone Θ. ita ordinantur Lucas et Ioannes.

Lucas		Ioannes.
τζ.	—	ρπβ.
τζ.	—	ρπϛ.
τζ.	—	ρϟ.

Sed magis etiam vitium et fraudem aperit, quod versus Lucae 15. et 16. notauit TΘ. et B. Nam haec ad canonem I. referuntur, quod ea solus Lucas narrat. Ita contra, versus Lucae 17. a scriba praetermissus, est Canonis B. sectionis TΘ. Nam Matthaeus, Marcus et Lucas haec tradunt. Matthaeus 27, 15. Marcus 15, 6. Ergo hic quoque Codex Alexandrinus nolens volens pugnat pro versu 17. scribam autem erroris et fraudis conuincit. Bengelii ergo coniecturam, quam iam antea probaueram, nunc magis etiam probo, inspecto Codice Alexandrino, a Woidio edito. Debebat enim scribere, vt est in meo v.

ΤΘ Ἀναγκην vsque ad
B. ἑορτὴν ἕνα.
ΤΙ Ἀνέῳξαν κ. τ. λ.
A.

Defecit ergo ab Ἀνά ad Ἀνέ.

18. Ἡμῖν τὸν] τὸν abeſt.
19. Εἰς τὴν φυλακήν. b.
23. Ἐπέκειντο] ἐνέκειντο. b. Lectio et ipſa elegans, et hoc loco ſingularis. Vt ſingularis autem ceterorum Codd. auctoritate repudianda.
25. Ἀπέλυσε δὲ αὐτοῖς] αὐτοῖς abeſt.
Τὸν ἰησοῦν δέ.
26. Τοῦ ἐρχομένου] τοῦ non agnoſcunt.
33. Καλούμενον] λεγόμενον.
34. Ἔβαλλον. a.
39. Σῶσον σαυτόν. a.
46. Ὁ ἰησοῦς ab eadem manu inſertum. b.
51. Καὶ, ante προσεδέχετο, omittunt.
53. Κείμενος] Quid aliqui de lapide addant, id iam notaui. Sed Chryſoſtomus Tom. VII. p. 839. E. de hoc lapide ita: λίθος ἐπέκειτο μέγας ΠΟΛΛΩΝ δεόμενος χειρῶν. Quadraginta manibus opus fuiſſe, docet Codex Cantabrigienſis. Habet enim hoc loco: ἐν μόγις ΜΕΙΚΟΣΙ ἑκύλιον.
54. Καὶ σάββατον] καὶ abeſt.
55. Καὶ γυναῖκες] καὶ omittunt.

Cap. XXIV.

V. 1. Τῇ μιᾷ δέ.
4. Ἄνδρες δύο.
10. Ἡ ἰακώβου.
18. Ὁ, ante εἷς, omittit. a. ἐν, ante ἱερουσαλὴμ, vterque omittit.
Ἐν ταύταις ταῖς ἡμέραις.

20. Παρέδωκαν αὐτὸν] αὐτὸν omittit. b.
27. Διεμένευεν αὐτούς.
Περὶ ἑαυτοῦ.
36. Καὶ αὐτὸς ὁ ἰησοῦς.
40. Ἐπέδειξεν] ὑπέδειξεν. b.
42. Μελισσείου. a.
44. Εἶπε δὲ πρὸς αὐτούς. a. Mox deest δεῖ. a.
46. Οὕτω γέγραπται καὶ, absunt.
53. Ἀμὴν omittunt.

Ad euangelium Ioannis.

Cap. I.

V. 14. Πλήρη, pro πλήρης, a. Vtrumque est apud Chrysost. in edit. Montefalc. T. VIII. p. 69. D. 70. C. Sed ex eius interpretatione nihil colligitur.
28. Βηθανίᾳ.
30. Hunc totum versum omittit. a. A manu recentiori in margine habet b.
32. Ὁ, ante ἰωάννης, addunt.
40. Ὥρα δὲ ἦν] δὲ abest.
42. Μεσίαν. Mox ὁ, ante χριστὸς, omittunt.
44. Ὁ ἰησοῦς omittunt. Sed mox, λέγει αὐτῷ ὁ ἰησοῦς.
46. Τοῦ, ante ἰωσὴφ, omittunt.
49. Ὁ, ante ἰησοῦς, deest. Paullo ante vero, ante λέγει, addit καί. a.

Cap. II.

V. 5. Λέγει ὑμῖν. a.
9. Ἤιδεσαν. b.
15. Φραγγέλιον. a.
16. Καὶ μὴ ποιεῖτε.

17. Οἱ

17. Οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ] αὐτοῦ abeſt. Mox, κατὰφάγεταί με.
18. Εἶπον αὐτῷ] εἶπον πρὸς αὐτόν. a.
19. Ἀπεκρίθη ὁ ἰησοῦς] ὁ abeſt. a.
22. Ἔλεγεν αὐτοῖς] ἔλεγε. Mox, ἐπίστευσαν τῷ λόγῳ αὐτοῦ, ceteris omiſſis. Sed b. in marg. a manu recentiori: Γρ. ᾧ εἶπεν ὁ ἰησοῦς. Mox verſ. 23. ἐν τοῖς ἱεροσολύμοις.
25. Πάντας] πάντα. Ita editum apud Chryſoſt. T. VIII. p. 137. C.

Cap. III.

V. 2. Πρὸς τὸν ἰησοῦν] πρὸς αὐτόν.
3. Γεννηθῇ. a.
6. Τὸ γεγεννημένον prius] τὸ γεγεννημένον. b.
10. Ὁ, ante ἰησοῦς, omittunt.
14. Μωϋσῆς. b.
15. Ἀλλ' ἔχει.
16. Ἀλλ' ἔχει. a.
22. Ἐβάπτιζον.
23. Ἐν αἰνῶν. a. Mox vterque, σαλήμ.
25. Μετὰ ἰουδαίου.
28. Ὑμεῖς μοι] μοι omittunt.
32. Καὶ ὃ ἤκουσε.
36. Τῷ υἱῷ] αὐτῷ. Mox, ὄψεται τὴν ζωήν. Continuo μενεῖ.

Cap. IV.

V. 3. Πάλιν deeſt.
5. Ἔρχεται οὖν] οὖν omittit. a. Mox vterque συχάρ.
10. Ἔδωκέ σοι. b.
13. Ὁ, ante ἰησοῦς, omittunt.
15. Ἔρχομαι.
17. Εἶπεν αὐτῷ· οὐκ.
20. Ἐν τῷ ὄρει τούτῳ.

V. 21. Vide, quae notaui in edit. noui Teſtamenti.
25. Μεσίας. Ita et alibi vno σ.
27. Καὶ ἐθαύμασαν οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ ὅτι. a.
28. Ἡ γυνὴ abeſt. a.
31. Λέγοντες] αὐτοῦ. a. αὐτοῦ, ante λέγοντες. b.
35. Ὅτι τετράμηνος. b. ὅτι ἔτι τετράμηνος. a.
36. Ὁμοῦ χαίρει. a.
45. Εἰσῆλθεν εἰς. b.
Αὐτὸι γὰρ] γὰρ abeſt. a.
46. Ἦλθεν οὖν πάλιν ὁ ἰησοῦς.
47. Ἤμελλε.
49. Τὸ παιδίον] τὸν υἱόν. a.
50. Ὁ, ante ἰησοῦς, addunt.
51. Παῖς] υἱός.

Cap. V.

V. 1. Ἦν ἡ ἑορτή.
2. Ἐν ἱεροσολύμοις.
Ἡ λεγομένη.
4. Ἐταράσσετο τὸ ὕδωρ.
5 Τριάκοντα καὶ ὀκτώ.
7. Βάλῃ.
8. Ἔγειρε. a.
18. Οἱ ἰουδαῖοι] οἱ abeſt. b.
19. Ἀπ' ἐμαυτοῦ. a. Mox idem, βλέπει.
Ταῦτα] πάντα. b.
24. Ὅτι ὁ] ὅτι omittunt.
35. Ἀγαλλιαθῆναι.
36. Ἃ δέδωκε.
38. Οὐκ ἔσχετε. a.
40. Ἵνα ζωὴν αἰώνιον. a.
45 Ὁ κατηγορήσων. b.
46. Μωσεῖ.

Cap.

Cap. VI.

V. 2. Ἠκολούθησαν. b.
5. Ἀγοράσωμεν. a.
9. Παιδάριον ἕν] ἕν abeſt. a.
10. Καὶ ἀνέπεσαν ἄνδρες.
12. Ἐπλήθησαν. a.
15. Ἀνεχώρησεν εἰς.
16. Ὀψία] ὀψέ. a.
17. Ἐλήλυθε. a.
19. Πλοίου γενόμενον.
24. Καὶ αὐτοὶ] καὶ abeſt.
26. Ἴδετε τὰ σημεῖα. a.
27. Ἀλλὰ τὴν βρῶσιν] τὴν βρῶσιν omittunt.
28. Τί ποιοῦμεν.
29. Ὁ, ante ἴησοῦς, abeſt. Mox, ἵνα πιστεύητε.
32. Τὸν ἀληθινὸν omittit. a. Haec duo vocabula ſola praemittuntur ſcholio, adeoque in mediis ſcholiis leguntur. Ergo ab vno ſcriba omiſſa.
39. Ἐν τῇ ἐσχάτῃ] ἐν abeſt.
44. Ἐλθεῖν πρὸς ἐμέ. b.
Ἐν τῇ ἐσχάτῃ.
45. Διδακτοὶ Θεοῦ. Et mox, ἀκούων, pro ἀκούσας.
46. Αὐτὸς, pro οὗτος.
51. Chryſoſt Tom. VIII. p. 271. a. primo totum verſum recitat, deinde repetit ad vocabula, σάρξ μου ἐστιν. Origenes ergo et Chryſoſtomus omittendis non nullis vocabulis occaſionem dederunt.
54. Ἐν τῇ ἐσχάτῃ.
55. Bis ἀληθὴς, pro ἀληθῶς.
56. De appendice Codicis Cantabrig. quae nec per Birchii editionem nunc confirmata eſt, monuerunt Beza, Millius et Wetſtenius. Origenis ad hunc locum interpretatio intercidit. Attamen Tom. I. p. 244. a verſu 53. ad 58. textus verba ſine iſta appendice laudat. Addita ſortaſſe iſta

ſunt

sunt nexus caussa. De nexu disputat Chrysost. T. VIII. p. 275. E. et Cyrill. T. IV. p. 366. B. In hoc toto loco non occurrit σῶμα, pro σάρξ. Sed Chrysostomus tamen T. VIII. p. 277. D. habet: εἰπὼν, ὅτι τὸ σῶμά μου ζωὴ τοῦ κόσμου. Vbi autem hoc dixit? Nullibi. Ex σάρξ fecit ipse σῶμα. Fictum ergo ex vers. 51. Syrum autem, pro σάρξ, habere σῶμα, a Grotio iam notatum est. Id etiam ex vno Codice notauit Wetst. Qui postea ad versiones Syras recte attenderit, is mirabitur, vitiosas etiam Chrysostomi lectiones, sicuti multas eiusdem interpretationes, ibi expressas esse. Omnino autem ex multis exemplis videor didicisse, Syros interpretes ad manus habuisse Codices Latinos, Lectionaria Graecorum et Codices Graecos cum commentariis. Facile igitur intelligitur, quae Crisis sit eorum, qui clamant, Ita Syrus interpres, Ita Latinus interpres. Ergo ita legendum est. Habuerint fortasse Syri etiam ad manus Commentarios Latinos et Lectionaria Latina. Sed istius rei examen nondum potui instituere.

62. Θεωρεῖτε. a.

64. Τίνες εἰσὶν οἱ πιστεύοντες καὶ τίς ὁ παραδώσων αὐτόν.

70. Ὁ Ἰησοῦς omittunt.

71. Ἔμελλεν.

Cap. VII.

V. 1. Ἤθελεν] εἶχεν ἐξουσίαν, Ita vterque. Quilibet intelligit, Christi auctoritatem non laedi vocabulis, οὐκ εἶχεν ἐξουσίαν. Sine vllo dubio ista vocabula, vt duriora, probarem, nisi Codicum obstaret auctoritas. Bonus Chrysostomus hic aliquid humani passus est per suam eloquentiam, parum memor, lectum esse, ἤθελε, non

non εἶχεν ἐξουσίαν. Ergo statim cum magna vociferatione exorditur Homiliam T. VIII. p. 283. et acriter disputat de vocabulis, οὐκ εἶχεν ἐξουσίαν. τί λέγεις, ὦ μακάριε Ἰωάννη; οὐκ εἶχεν ἐξουσίαν, ὁ συνηθὲς πάντα, ὅσα ἠθέλησεν; ὁ εἰπών, τίνα ζητεῖτε, καὶ ῥίψας αὐτοὺς εἰς τὰ ὀπίσω; κ. τ. λ. Sed scribae eius, qui dicentis verba excipiebant, recte ante eandem homiliam dederunt ἤθελεν, approbantibus quatuor Codicibus Mosquensibus S. μ. 4. 7. Origenis commentarius ad h. l. periit. Vulgatum habet Cyrill. T. IV. p. 395. C. sed tamen fere, vt Chrysostomus, explicat. Οὐκ ἐθελούσιον αὐτῷ, τὸ παρ' ἐκείνοις εἶναι, μᾶλλον δὲ ὡς ἐξ ἀνάγκης συμβαῖνον ἐπιδεικνύει, προσεδεκὼς τὰς αἰτίας· ἤθελον [pro ἐζήτουν.] γάρ, φησιν, αὐτὸν ἀποκτεῖναι. Frustra Millius tentat in partes trahere interpretem Latinum, quem non *volebat*, sed *valebat* scripsisse opinatur. Docendum erat, quibus in locis interpres Latinus vocabula ἔχειν ἐξουσίαν, quae multoties occurrunt in euangelio Ioannis, reddiderit *valere*. Ex locis similibus per errorem arripuit Chrysostomus, vt solet. Forte ex Marc. 6, 5. vbi est οὐκ ἠδύνατο. In eadem homilia vers. 2. pro ἦν δὲ ἐγγὺς, laudat μετὰ ταῦτα ἦν, idque etiam interpretatur p. 283. E.

12. Ἄλλοι δὲ ἔλεγον] δὲ abest.
Τὸν ὄχλον] τὸν κόσμον.
14. Καὶ ἐδίδασκε absunt. Errore scribarum. Explicantur enim.
19. Ἔδωκεν ὑμῖν.
22. Ἔδωκεν.
27. Ἤρχηται. b.
29. Ἐγὼ οἶδα.
32. Ἀπέστειλαν ὑπηρέτας οἱ Φαρισαῖοι.

33. Εἶπεν

33. Εἶπεν οὖν αὐτοῖς] αὐτοῖς omittunt.
35. Ἑλλήνων μέλλῃ. a.
39. Ὅτι Ἰησοῦς.
41. Ἄλλοι δὲ ἔλεγον] δὲ abeſt. Mox a. omittit γὰρ, poſt μή.
42. Ὅτι ἐκ τοῦ] ὅτι deeſt.
Καὶ ἀπὸ Βηθλεέμ.
48. Ἐκ τῶν ἀρχόντων] ἐκ abeſt.
49. Ὁ ὄχλος οὗτος] ὁ deeſt. a.
51. Νόμος ὑμῶν. b.
53. Ἐπορεύθη] ἀπῆλθεν.

Cap. VIII.

V. 1. Ἰησοῦς δὲ] κὰγὼ ὁ Ἰησοῦς.
2. Παρεγένετο] βαθέος ἦλθεν ὁ Ἰησοῦς.
3. Ἄγουσι δὲ] δὲ omittunt. Mox excludunt, πρὸς αὐτόν.
Ἐν μοιχείᾳ] ἐπὶ μοιχείᾳ. Mox, ἐν τῷ μέσῳ.
4. Λέγουσιν αὐτῷ] εἶπον αὐτῷ πειράζοντες.
Αὕτη ἡ γυνὴ κατειλήφθη ἐπαυτοφώρῳ μοιχευομένη] ταύτην εὕρομεν ἐπ' αὐτοφώρῳ μοιχευομένην. Hoc εὕρομεν agnoſcit etiam Ambroſius apud Sabatierium.
5. Ἐνετείλατο ἡμῖν.
Λιθοβολεῖσθαι] λιθάζειν. Continuo: σὺ οὖν τί λέγεις περὶ αὐτῆς; Ambroſius et Auguſtinus apud Sabatierium agnoſcunt etiam, περὶ αὐτῆς.
6. Κατηγορεῖν αὐτοῦ] κατηγορίαν κατ' αὐτοῦ.
7. Ἀνακύψας — αὐτοὺς] ἀναβλέψας εἶπεν αὐτοῖς.
Πρῶτος — βαλέτω] πρῶτος λίθον βαλέτω ἐπ' αὐτήν.
8. Quae poſt ἔγραφεν affluunt non nulli apud Wetſtenium et Birchium, ſcilicet: ἑνὸς ἑκάστου αὐτῶν τὰς ἁμαρτίας, ea ex Hieronymo addita puto.

puto. Habet enim *eorum videlicet, qui accusabant, et omnium peccata mortalium.* Sed haec est explicatio, eaque valde ingeniosa et lepida.

9. Καὶ ὑπὸ τῆς συνειδήσεως ἐλεγχόμενοι] absunt.

Κατελείφθη μόνος ὁ ἰησοῦς] κατελείφθη ἰησοῦς μόνος. b. Sic, sed a. habet κατελήφθη.

Ἑστῶσα] οὖσα.

10. Ἀνακύψας — κατέκρινεν] ἀνακύψας δὲ ὁ ἰησοῦς εἶδεν αὐτὴν, καὶ εἶπε, γύναι, ποῦ εἰσιν οἱ κατήγοροί σου, οὐδείς σε κατέκρινεν;

11. Εἶπε δὲ αὐτῇ] αὐτῇ abest.

Πορεύου — ἁμάρτανε] πορεύου καὶ ἀπὸ τοῦ νῦν μηκέτι ἁμάρτανε.

12. Πάλιν — λέγων] πάλιν οὖν ἐλάλησεν αὐτοῖς ὁ ἰησοῦς λέγων.

Περιπατήσει, a.

19. Ἀπεκρίθη ὁ] ὁ abest.

Οὔτε τὸν πατέρα μου omittit. a.

22. Ἀποκτείνει ἑαυτόν. a.

24. Εἶπον οὖν] οὖν omittunt.

Ἐὰν γὰρ] καὶν γάρ. b. αἰ γὰρ, deest enim littera maiuscula. Voluit ergo καί. a.

27. Αὐτοῖς ἔλεγεν] αὐτοῦ ἔλεγεν. a.

30. Ἐπίστευσαν] ἐπίστευον. b.

34. Bis deinceps ἀμήν. Ita constanter Ioannes.

36. Ἐλευθερώσει. a.

39. Ἐποιεῖτε ἄν] ἄν Chrysostomus non solum hoc loco T. VIII. p. 318. A. sed et Tom. VII. p. 469. A. excludit.

40. Παρὰ τοῦ θεοῦ] παρὰ τοῦ πατρός. Ex Chrysostomo, (T. VIII. p. 318. B.) vt docui. Cyrillus T. IV. p. 548. C. in textu θεοῦ. Vrget id etiam in interpretatione p. 549. B. Sed ibidem D. comparat locum similem: ἃ ἤκουσα παρὰ τοῦ πατρός.

42. Εἶπεν

42. Εἶπεν οὖν] οὖν abeſt.
Οὐδὲ γὰρ ἀπ'] γὰρ omittit. a.
44 Ἐκ τοῦ πατρὸς τοῦ διαβόλου.
Ὅταν λαλῇ. a.
46. Εἰ δὲ ἀλήθειαν — οὐ πιστεύετέ μοι. abſunt. a. Scilicet hic ſcriba, vt infra ex commentario apparet, ſaltum fecit ab ἁμαρτίας ad ἁμαρτίας. Ergo hic locus cum parte interpretationis excluſus eſt.
47. Ὅτι ἐκ τοῦ θεοῦ.
48. Ἀπεκρίθησαν οὖν] οὖν abeſt. a.
Λέγομεν ἡμεῖς] ἐλέγομεν ἡμεῖς. Ex Chryſoſtomo, qui quidem T. VIII. p. 321. C. vulgatum habet, ſed ibidem D. οὐχὶ καλῶς ἐλέγομεν, ὅτι κ. τ. λ. Plane, vt ſupra Cap. VII, 1. Alia ſcilicet ante homiliam, alia in exordio homiliae.
49. Τὸν πατέρα μου] μου omittunt.
Καὶ ὑμεῖς ἀτιμάζετέ με] omittit. a. Abſunt l. l. in Chryſoſtomo, qui alia etiam mutat. Sed ſcriba Codicis Euthymii a. hic ſaltum fecit ab τὸν θεὸν ad τὸν θεὸν, vt infra ex Commentario apparet. Ergo haec ſimul cum parte ſcholiorum exciderunt.
52. Γεύσηται.
56. Καὶ ὄψε καὶ ἐχάρη. abſunt. a. Etiam hic ſaltum fecit in transſcribendo commentario. Ab ἐπεθύμησεν enim ad ἐπεθύμησεν defecit. Hunc verſum, quem in commentario ad Ioannem negligit Chryſoſt. T. VIII. p. 323. eum ſine varietate recitat T. VIII. p. 49. B. p. 125. B. Ita ergo diſiecta euangeliſtarum membra apud Chryſoſtomum conquirenda ſunt.
57. Εἶπον οὖν] καὶ εἶπον.
Πεντήκοντα] Vbi ſunt, qui nouum Teſtamentum ex Patribus emendarunt? Quis memorauit

rauit lectionem Chrysostomi τεσσαράκοντα; Vide eum T. VIII. p. 324. a. Sed Theophylactus p. 690. E. vulgatum habet. Quos autem Codices Euthymius in Commentario intelligat, per se apparet. Scilicet Chrysostomi et scholiorum, cuiusmodi est meus g. Πεντήκοντα repetit Cyrillus in Comment. T. IV. p. 585. C. et Tom. II. p. 419. A. et Tom. V. Part. I. p. 685. D. Etiam Seuerus ita habet in Catena Corderii p. 243.

59. Βάλωσιν] λάβωσιν. a.

Διελθὼν — οὕτως.] Haec interpretatione non habebant opus. Tautologica praeterea videbantur, propter proximum: καὶ παράγων εἶδεν. Sed talia in Ioanne plura occurrunt. Incipiamus a magno Origene. Is ergo eo in loco, vbi data opera haec explicabat, T. IV. p. 292. fin. totum versum 59. omittit, attamen ita περιφράζει: μετὰ δὲ τὸν τὸν λόγον ἁράντων λίθους, ἵνα λιθάσωσιν αὐτὸν, ἰησοῦς ἐκρύβη, καὶ ἐξῆλθεν ἐκ τῆ ἱερῆ, ὅτε παράγων εἶδε τὸν ἀπὸ γενετῆς τυφλόν. Origenis vero auctoritatem in his nullam esse, sciunt omnes, qui eum legerunt. Qui tamen nondum legit, verum tamen cognoscere cupit, is examinet T. XIX. et XX. in Ioannem. Reperiet ergo profecto multa alia sacri contextus ab eo esse praetermissa. Eundem locum tractans Chrysostomus T. VIII. omnia ab ἰησοῦς ad finem versus silentio praetermittit. Illum tamen haec ante oculos habuisse discitur ex p. 324. C. 326. B. C. vocabulis εἶτα φεύγει, ἐξῆλθεν ἐκ τῆ ἱερῆ καὶ ἀνεχώρησεν ἐπὶ τὴν ἴασιν τῆ τυφλῆ, ἐξελθὼν ἐκ τῆ ἱερῆ κ. τ. λ. Quoties alibi neglexerit Chrysostomus contextus verba, discitur ex mea noui Testamenti editione. Eadem haec ad exemplum Origenis et Chrysostomi praetermittit Cyrillus T. IV. p. 586. C. a vocabulis διελθὼν ad

οὕτως, nec nisi κατακρύπτει et ἔξεισιν habet ibidem E. Theophylactus p. 691. C. habet διὰ μέσου αὐτῶν ἐξιὼν καὶ παρῆγεν οὕτως, ibique etiam explicat. Explicantur etiam in Catena Corderii p. 245. in fine. Quid ergo h. l. interpres Latinus? Scilicet ista omnia ab διελθὼν ad οὕτως excluſit. Cuiusmodi ergo illi Codicibus vſi ſunt? Scilicet multo melioribus, quam noſtri ſunt, nimirum Alexandrinis. Cyrillus iam reſpondeat pro omnibus. Cur ergo idem eodem Tomo in commentario ad Ioannem p. 1051. D. ita refert? καὶ γοῦν ἠθέλησαν αὐτὸν πιάσαι, καθά φησιν ὁ εὐαγγελιστὴς (ſcilicet Ioannes, quem interpretatur.) ἀλλ' ΕΞΕΛΘΩΝ διὰ μέσου αὐτῶν ΕΠΟΡΕΥΕΤΟ (Etiam hoc quibusdam placuit, in his meo ſ. qui Cyrilli ſcholia habet.) καὶ ΠΑΡΗΛΘΕΝ οὕτως. Nunc addit etiam continuo explicationem: τὸ δὲ οὕτως φησὶν, ἀντὶ τοῦ οὐχ ὑπεξαλμένως, οὐ περιδεὴς κ. τ. λ. Vulgo credunt, haec apud Ioannem ficta eſſe ex Luc. 4, 30. Sed quilibet ipſe videt Cyrilli locum non conuenire in Lucam. Nam Lucas habet κατακρημνίσαι, hic πιάσαι, Lucas non habet οὕτως, hic diſerte explicat. Vocabula autem ἐξελθὼν, ἐπορεύετο et παρῆλθεν per incogitantiam mutauit Cyrillus. Quid ergo? Sequamur auctoritatem Codicum, neglecta interpretum negligentia et leuitate. Nam de Hieronymo conſtat, illum omnia, vt ipſe dicit, reuocare ad Graecam veritatem, hoc eſt, vt ego interpretor, ad nugas Origenis et reliquorum interpretum Graecorum.

Cap. IX.

V. 1. Γενετῆς] γεννητῆς. a. Diſputat de hoc vocabulo Euſtathius ad Hom. p. 1834. verſ. 22. edit. Rom. Habent id Heſiodus et alii.

3. Ὁ

V. 3. Ὁ ἰησοῦς] ὁ omittunt.

8. Ὁ καθήμενος] Chrysostomus T. VIII. p. 333. C. eum vidit sedentem: πρὸς τὰς θύρας τοῦ ἱεροῦ. Vulgo dicunt, huiuscemodi esse ex euangelio secundum Hebraeos. Mihi fit credibile, illa esse ex euangelio secundum interpretes.

9. Ὅτι ὅμοιος] ὅτι abest. a.

10. Σοι οἱ] σου οἱ.

15. Ἠρώτησαν.

Ἐπέθηκε — μου, καὶ] ἐπέθηκέ μου ἐπὶ τοὺς ὀφθαλμοὺς καί. b. Ἐποίησε καὶ ἐπέθηκέ μου ἐπὶ τοὺς ὀφθαλμοὺς καί. a.

16. Παρὰ θεοῦ. Chrysostomus optionem dat, vtrum velis παρὰ, an ἀπὸ, an ἐκ. Nam ἐκ habet T. VII. p. 566. D. VIII. p. 334. D. etc. Παρὰ et ἀπὸ ex eo iam notaueram.

17. Περὶ σεαυτοῦ. a.

20. Ἀπεκρίθησαν δὲ αὐτοῖς.

21. Ἡμεῖς οὐκ] ἡμεῖς abest. b.

Αὐτὸς περὶ ἑαυτοῦ.

28. Ἐλοιδόρησαν οὖν] οὖν abest.

29. Μωσεῖ.

Τοῦτον δὲ οὐκ] δὲ abest. a.

31. Αὐτοῦ ποιεῖ. a.

34. Ὅλος] ὅλως.

36. Καὶ τίς ἐστι.

Cap. X.

V. 8. Πρὸ ἐμοῦ ἦλθον] πρὸ ἐμοῦ absunt. Lectio difficilis est et impedita, quam additum πρὸ ἐμοῦ adeo non expedit, vt pluribus eam etiam difficultatibus implicet. Sed πρὸ ἐμοῦ, vt docui, ab Origene accessit. Semina huius corruptionis spargit etiam Chrysost. T. VIII. p. 346. D. 348. D. Ibi enim versum primum explicans habet: ἐνταῦθα δὲ καὶ τοὺς πρὸ αὐτοῦ αἰνίττεται, καὶ τοὺς μετ' αὐτὸν ἐσομένους. Altero loco, vbi

versum octauum interpretatur, monet: *οὐ περὶ τῶν προφητῶν φησιν ἐνταῦθα, καθὼς οἱ αἱρετικοί* (Manichaei nimirum.) *φασιν.* Sed istis ambagibus non est opus. Ii autem, qui *ἦλθον* in gratiam prophetarum vrgent, quod scilicet non scriptum est *ἀπεξάλησαν*, ii non attenderunt, de Christo etiam dici versu 10. *ἦλθον.* Si probabiliter corrumpere contextum voluissent, debuissent addere non *πρὸ ἐμοῦ*, sed *μὴ δι' ἐμοῦ*, intellige, *ὡς διὰ θύρας.* Ita enim est vers. 1. 2. 9. Atque ita hic locus explicandus est. Apud Cyrillum T. IV. p. 640. C. legitur quidem in contextu ante scholia *πρὸ ἐμοῦ.* Sed ibidem in interpretatione E. repetit sine *πρὸ ἐμοῦ*, nec ex eius interpretatione vllo modo effici potest, eum id probasse. Theophylactus p. 707. D. E. nec in textu nec in scholiis agnoscit, cum tamen bis in interpretatione illum locum repetat. Plura de hoc loco dixi in mea noui Testamenti editione.

18. Ἀπ' ἐμαυτοῦ] ἀπ' ἐμοῦ.
22. Ἐν ἱεροσολύμοις.
23. Στοᾷ σολομῶνος.
28. Ἁρπάσῃ. a.
29. Pro lectione, *ὃ δέδωκέ μοι μεῖζον*, quae est absurda Patrum Latinorum correctio dogmatica, ne scilicet filii laederetur auctoritas, pro ea, inquam, Millius Cyrillum etiam laudat. Sed ad h. l. Cyrilli tantum extant fragmenta ex Catenis, in quibus nihil inueni. Pendet ergo Millius, vt videtur, ex Beza et Zegnero ad h. l. Immo vero Cyrillus in thesauro Tom. V. Part. I. p. 326. D. vbi loca Ioannis deinceps laudat, habet: *ὃς δέδωκέ μοι.*
32. Ἔδειξα ὑμῖν ἔργα. a.
34. Ἐν τοῖς νόμοις ὑμῶν. b.

Cap.

Cap. XI.

V. 1. Ἀδελφῆς αὐτοῦ. a.
2. Τοὺς πόδας αὐτοῦ] αὐτοῦ omittit. a.
5. Ἀδελφὴν αὐτῆς μαρίαν.
9. Ὁ ἰησοῦς] ὁ abeſt. a.
19. Παραμυθήσονται. a.
20. Ὁ ἰησοῦς] ὁ abeſt.
21. Ἡ μάρθα] ἡ omittunt.
22. Ὅτι ὅσα] ὅτι abeſt. b. Mox, αἰτήσει. a.
24. Ἡ μάρθα.
32. Ἔπεσεν αὐτοῦ εἰς τοὺς πόδας.
33. Καὶ ἐτάραξεν ἑαυτὸν abſunt. Sed explicatur in ſcholio. Culpa ſcribarum ergo excidit, qui textus verba eo vsque ante ſcholia continuare debebant. Ceterum Chryſoſtomus ex hoc verſu tantum ſeruat, ἐνεβριμήσατο τῷ πνεύματι. Tom. VIII. p. 376. E.
38. Ἐπέκειτο ἐπ' αὐτόν.
45. Ὃ ἐποίησεν. a.
48. Πιστεύσωσιν. a.
51. Ὁ, ante ἰησοῦς, abeſt.
52. Τὰ τέκνα θεοῦ. b.
57. Μηνύσει. a.

Cap. XII.

V. 2. Ἀνακειμένων σὺν αὐτῷ.
4. Obiter hic noto, in vno Codice Moſquenſi, qui ſcholiis inſtructus eſt, legi σίμων ὁ ἰσκαριώτης. Idem ex aliis notat Wetſtenius et Birchius. Cum ergo Theophylactus iſtiusmodi Codices ad manus habuerit, cuiusmodi eſt ille Moſquenſis, hinc tres Simones inter diſcipulos memorat p. 51. E. 52. A. Sed obſtat Io. 6, 71.
9. Καὶ ἦλθον.
12. Ὁ ἐλθὼν] ὁ abeſt. a.
Ὁ, ante ἰησοῦς, omittunt.

V. 13. Ἀπάντησιν. a.
Κυρίου βασιλεὺς ἰσραήλ. a. Κυρίου βασιλεὺς τοῦ ἰσραήλ. b.
14. Ἐπ' αὐτόν. a.
17. Ὅτι τὸν] ὅτε τόν.
Ἐκ τῶν νεκρῶν. a.
18. Διὰ τοῦτο καὶ] καὶ abeſt. a.
21. Ἠρώτησαν. a.
24. Semel ἀμὴν habet. a.
30. Ὁ, ante ἰησοῦς, abeſt. a.
32. Ἐκ τῆς γῆς.
33. Ἔμελλεν.
34. Ὅτι δὲ] ὅτι abeſt. a.
38. Βραχίων τοῦ κυρίου. b.
43. Ἡ τὴν δόξαν τοῦ θεοῦ. Laudat haec Chryſoſt. T. XI. p. 563. et ex eo Oecumenius et Theophylactus ad 1 Tim. I, 13. Sed ille ἤπερ, hic ἢ habet, cum tamen ex vno hauſerint.
44. Ἰησοῦς οὖν ἔκραξε.

Cap. XIII.

V. 8. Αὐτῷ ὁ πέτρος. b.
9. Τοὺς πόδας, omiſſo μου.
13. Ὁ κύριος καὶ ὁ διδάσκαλος.
22. Τίνος λέγει] τούτου. a.
25. Ἐκεῖνος οὕτως ἐπί.
30. Ἦν δὲ νὺξ ὅτε ἐξῆλθε. Λέγει ὁ ἰησοῦς. Haec eſt vnice probanda huius loci diſtinctio. Quod de Cyrillo in Roſſia ſuſpicatus fueram, id deinde ita eſſe comprehendi. Scilicet Cyrillus T. IV. p. 742. fin. ita habet: ἦν δὲ νὺξ, ὅτε ἐξῆλθεν. Deinde p. 744. B. denuo hunc locum tractaturus, interpoſito οὖν, ſuperiora repetit: ὅτε οὖν ἐξῆλθε, λέγει ὁ ἰησοῦς. Eodem modo Cyrilius p. 737. C. in principio ῥήσεως verſ. 26., iungendae orationis cauſa interponit οὖν. Βάψας οὖν. Atque ita multo-

multoties. Veruntamen hic quoque ducem habuit Chrysostomum et Origenem. Origenes enim T. IV. p. 443. D. terminat: ἐξῆλθεν εὐθύς· ἦν δὲ νύξ. Ac denuo p. 445. E. Ὅτε οὖν ἐξῆλθεν, ὁ Ἰησοῦς λέγει. Similiter fere Chrysost. T. VIII. p. 424. a. d. ἐξῆλθε νυκτὸς, et ἦν δὲ νὺξ, ὅτε ἐξῆλθεν. Sed p. 425. B. μετὰ γοῦν τὸ ἐξελθεῖν τὸν Ἰούδαν ἐπὶ τὸ παραδοῦναι λέγει· νῦν. Theophylactus p. 760. C. in interpretatione repetit: ἦν δὲ νύξ, ὅτε ἐξῆλθεν.

33. Μικρὸν χρόνον. Mox, ἐγὼ ὑπάγω.
35. Γνώσονται] πιστεύσονται. b.
36. Ὅπου ἐγὼ ὑπάγω.
37. Ὁ, ante πέτρος, abest. b.
38. Φωνήσῃ. a.

Cap. XIV.

V. 3. Πορευθῶ ἑτοιμάσαι ὑμῖν τόπον, πάλιν. b. Sic, sed ἑτοιμάσαι. a.
11. Ἐν ἐμοί ἐστιν] ἐστιν omittunt.
Τὰ ἔργα αὐτὰ] αὐτὰ abest. a.
22. Κύριε, καὶ τί.
23. Ἀπεκρίθη Ἰησοῦς. Mox, τηρήσῃ. Deinde ἀγαπήσῃ solus a. Idem ποιήσωμεν.
25. Παρ' ὑμῖν] παρ' ἐμοί. b.
26. Ὃν πέμψει.
28. Ὅτι ἐγὼ] ἐγὼ omittunt.
Ὅτι εἶπον] Theophylactus hunc versum laudans ad Hebr. 5, 8. omittit εἶπον. Cur, quia Chrysostomus id ad eundem locum omittit Tom. XII. p. 84. B. Ex Chrysostomo pendet etiam vulgata, vt locis permultis. Forte auctor huius omissionis est Origenes. Commode abesse posse, quilibet sentit.
30. Τούτου ἄρχων] τούτου omittunt. Τούτου inuectum est per interpretes, ne scilicet diabolus habere.

beretur dominus huius vniuerſi. Sed incerta ſedes iſtud vocabulum etiam arguit. Orig. T. IV. p. 349. A. Ἔρχεται ὁ ἄρχων τοῦ κόσμου τούτου καὶ ἐν ἐμοὶ εὑρίσκει οὐδέν. p. 356. C. Ἔρχεται ὁ ἄρχων τῶ κόσμου τούτου, καὶ ἐν ἐμοὶ οὐκ ἔχει οὐδέν. T. III. p. 225. B. Ἔρχεται ὁ ἄρχων τῶ κόσμου τούτου, οὐκ ἔχει δὲ ἐν ἐμοὶ οὐδέν. Chryſoſt. T. VII. p. 206. A. Ἔρχεται ὁ ἄρχων τῶ κόσμε τούτου καὶ ἐν ἐμοὶ οὐκ ἔχει (Ex aliis notatur: οὐχ εὑρίσκει.) οὐδέν. Ita etiam repetit T. VIII. p. 398. C. 444. A. 446. E. transpoſitis tamen vocabulis τῶ κόσμου τούτου. Pag. 444. A. vbi ex ordine commentarii haec tractat, continuo ſubiicit: κόσμου δὲ ἄρχοντα κ. τ. λ. Cyrillus T. IV. p. 853. C. non agnoſcit in contextu τούτου, nec in interpretatione ibid. E. Τούτου praetermittit etiam in interpretatione Theophyl. p. 776. E.

Cap. XV.

V. 1. Ἡ ἀληθινὴ] quae a non nullis hic adduntur, ὑμῶς τὰ κλήματα, ea ex Chryſoſtomo ſunt, vt docui. Illud etiam notabile, quod Chryſoſt. T. VIII. p. 447. A. B. loco ἀμπέλου in interpretatione volutat ῥίζαν. Quin addit etiam: ἡ ῥίζα δὲ δι' οὐδὲν παρείληπται ἐνταῦθα (Ergo in euangelio Ioannis.) ἀλλ' ἵνα μάθωσιν κ. τ. λ. Huius ergo auctoritate motus Theophyl. p. 778. B. ἄμπελον explicat ῥίζαν.

Καὶ ὁ πατὴρ] καὶ omittunt.

6. Εἰς τὸ πῦρ.

7. Αἰτήσασθε.

10. Τῶ πατρὸς omittit. a.

16. Ἵνα, ὃ ἐάν. a. Mox δῶῃ ὑμῖν. a. Sic etiam antea b. Sed η nunc raſura ſublatum.

Cap.

Cap. XVI.

V. 3. Ποιήσουσιν ὑμῖν] ὑμῖν abeſt.
5. Ἐξ ὑμῶν abſunt.
7. Ἐὰν γὰρ ἐγὼ μή.
12. Βασάζειν ἄρτι] βασάζειν ἔτι. a.
15. Λήψεται] λαμβάνει.
18. Τοῦτο τί ἐστιν ὃ λέγει, τὸ] τί et τὸ abeſt. a.
22. Λύπην μὲν οὖν ἔχετε. Ergo bis ἕν. a.
25. Ὥρα ὅτε ἐκ. Sed ὅτι eſt vitium editionis Gregorii.
26. Περὶ ὑμῶν] περὶ abeſt. a.
30. Ἀπὸ τοῦ θεοῦ.

Cap. XVII.

V. 1. Ὀφθαλμοὺς αὐτοῦ] αὐτοῦ omittunt.
2. Δώσει αὐτοῖς.
7. Νῦν ἔγνωσαν. Chryſoſtomus, qui T. VIII. p. 478. C. D. verſum ſeptimum et octauum in unum conflauit, auctor fuit huius lectionis. Memorat ibi etiam aliam lectionem, haud dubie Origenis. Sed ſcripſit ἔγνων, pro ἔγνωκα. Ita autem ſcripſit, quod dederat ἔγνωσαν, pro ἔγνωκαν. Hanc ſententiam meam firmat etiam Theophylact. p. 798. C. qui totus pendet ex Chryſoſtomo. Ex Cyrilli interpretatione, qui in textu habet ἔγνωκαν, nihil efficitur. Nec in Catena Corderii quicquam reperitur.
11. Οὓς δέδωκάς μοι] ᾧ δεδωκάς μοι. Ωῖ explicat Cyrill. T. IV. p. 969. D. 971. B. C. D. 972. A. et Theophylact. p. 800. A. Ex non nullis Codicibus intelligitur, ſaltum factum eſſe a vocabulis verſ. 11. ὀνόματί σου ad eadem vocabula verſ. 12. ὀνόματί σου. Ita οὓς ex altero loco irrepſit. Chryſoſtomus T. VIII. p. 480. turbat omnia.
17. Cyrillus T. IV. p. 983. B. C. 985. A. C. pro ἁγίασον, habet: πάτερ ἅγιε, τήρησον αὐτοὺς

ἐν (τῇ) ἀληθείᾳ. Confudit ergo verſum 11. eo etiam tempore, quo haec data opera interpretabatur.

20. Ἐρωτῶ μόναν. a. Mox vterque, τῶν πιστευόντων.

23. Καὶ ἠγάπησα. a.

24. Ἐμὴν, ἣν δέδωκας.

Cap. XVIII.

V. 8. Ἀπεκρίθη Ἰησοῦς.

13. Iſta appendix, de qua dixi, ex Cyrillo eſt. Is enim T. IV. p. 1020. C. primo recitat textum ab ἡ ἓν σπεῖρα ad ὑπὲρ τῶ λαοῦ. Hic nulla varietas, niſi quod verſ. 13. abeſt αὐτὸν et verſ. 14. ἀποθανεῖν, pro ἀπολέσθαι. Deinde autem p. 1021. B. poſt verſ. 14. iterum poſt interpretationem textum ponit ſic: ἀπέστειλαν δὲ αὐτὸν δεδεμένον πρὸς καϊάφαν τὸν ἀρχιερέα. ἦν δὲ καϊάφας ὁ συμβουλεύσας τοῖς Ἰουδαίοις, ὅτι συμφέρει ἕνα ἄνθρωπον ἀποθανεῖν ὑπὲρ τῶ λαῶ. Atque haec interpretatur etiam. Sumta ſunt ex verſ. 24. Mirabile eſt, hoc eſſe in margine verſionis Syrae. Idem notat ex Syra Philox. Birchius ad h. l. Similiter Cyrillus infra Cap. 19. v. 30. aliquid aſſutum habet cum Syro.

14. Ἀπολέσθαι] In non nullis Codicibus temere illatum ἀποθανεῖν, ex Cap. XI. v. 50.

20. Ἐν συναγωγῇ. Mox, ὅπου πάντες.

23. Δαίρεις. b.

24. Ἀπέστειλεν αὐτὸν, omiſſo οὖν.

25. Ἠρνήσατο οὖν ἐκεῖνος.

27. Πάλιν οὖν] οὖν abeſt. a.

28. Οὖν, poſt ἄγουσιν, omittit. a.

32. Ἔμελλεν.

36. Ἀπεκρίθη Ἰησοῦς. Sic et verſ. 37.

40. Πάλιν abeſt.

Cap.

Cap. XIX.

V. 5. Ἐξῆλθεν οὖν — ἱμάτιον] absunt. a. Haec in altero Codice leguntur inter duo scholia, quae scriba a. conitinxit. Ita textum exclusit.

6. Σταύρωσον, σταύρωσον αὐτόν.
Αἰτίαν] αἴτιον. a.

7. Ἑαυτὸν θεὸν υἱόν.

11. Ἀπεκρίθη Ἰησοῦς.

12. Ἑαυτὸν ποιῶν.

13. Γαβαθά. b. Γαββαθᾶ. a.

14. Δὲ, post ὥρα, abest. a.

15. Ὑμῶν σταυρώσω. b.

16. Καὶ ἀπήγαγον] καὶ ἤγαγον εἰς τὸ πραιτώριον. Nec Chrysostomus εἰς τὸ πραιτώριον agnoscit T. VIII. p. 503. seqq. nec Cyrillus T. IV. p. 1057. A. Explicat enim hic: ἀπάγουσι μὲν, ὡς τεθνηξόμενον ἤδη, τὸν τῆς ζωῆς ἀρχηγόν.

17. Ἐξῆλθεν εἰς τόπον λεγόμενον κρανίου τόπον.

20. Ὁ τόπος τῆς πόλεως.

25. Κλοπᾶ.

26. Ἰδοὺ] ἴδε.

27. Ὁ μαθητὴς αὐτήν.

28. Εἰδὼς] ἰδών.

30. Cyrillus, qui hoc loco quaedam addit T. IV. p. 1069. D. eaque etiam interpretatur p. 1072. C. istud scholium, quod ex Codicibus Mosquensibus in mea noui Testamenti editione notaueram, habet p. 1069. E. Assuta autem mihi haec videntur ex lectione ecclesiastica, in qua ante versum 31. legitur Matth. 27, 39 — 54. quam lectionem fortasse alia Euangeliaria terminant versu 51. Igitur facile haec coaluerunt. Lectio est, τῇ μεγάλῃ παρασκευῇ, ἑσπέρας.

31. Μείνωσιν. b. Mox, ἐκείνου τοῦ σαββάτου. Vterque.

V. 34. Ἔνυξε] Interpres Vulgatus Latinus *aperuit*. Lectionem esse absurdam, intelligitur ex eo, quod mox v. 37. ἐξεκέντησαν huc refertur. Ἔνυξε Eustathius etiam ad Il. ε. 46. explicat: τὸ κεντῆσαι ἤτοι τρῶσαι, νῦξαι λέγει. Sed ἤνοιξε tamen editur apud Chrysost. T. VII. p. 825. C. repugnantibus tamen Codicibus Mosqq. et aliis a Montefalconio laudatis. Hoc autem loco T. VIII. p. 507. D. et in Codd. Mosqq. et apud Montefalconium legitur ἔνυξαν. Cyrillus etiam T. IV. p. 1074. C. probat ἐνυξεν. Habet enim in interpretatione διανύττουσιν. Ex duobus vitiosis Codicibus Birchius notat ἔνοιξε. Vulgatum hoc loco adeo deserit Vaticanus 1209. et ceteri eius generis. Diuus Augustinus apud Zegerum nugatur.

Καὶ εὐθέως.

35. Ἔστιν αὐτῆ ἡ μαρτυρία. Mox, λέγει, ἀλλ' ἵνα ὑμεῖς.

36. Ἐγένετο ταῦτα. a.

38. Μετὰ ταῦτα. Mox deest ὁ, ante ἰωσήφ. Et, ἆραι τὸ σῶμα τῦ ἰησῦ.

40. Ἔδησαν αὐτόν. b. Mox deest ἐν.

41. Καινὸν] κενόν. a.

Cap. XX.

V. 4. Ab καὶ ἦλθε ad μνημεῖον omittit. a.

11. Πρὸς τῷ μνημείῳ. b.

14. Ὅτι ἰησῦς ἐστι.

15. Ἔθηκας αὐτόν.

20. Ἔδειξεν] ἐπέδειξεν. a. Mox idem αὐτῆ omittit, post πλευράν.

25. Bis hoc versu βάλλω. b.

28. Ὁ θωμᾶς] ὁ abest.

V. 29.

V. 29. Θωμᾶ omittunt.
31. Ὅτι ἰησοῦς.

Cap. XXI.

V. 1. Μαθηταῖς αὐτοῦ ἐπί. a.
3. Ἐξῆλθον σὺν καί. Continuo, ἐνέβησαν.
4. Ὁ, ante ἰησοῦς, omittunt.
17. Λέγει αὐτῷ — πρόβατά μου omittunt.
21. Τῷ ἰησοῦ abeſt. a.
25. Ἄλλα πολλὰ] πολλὰ omittit. a.
Ἀμὴν omittunt.

Roberti Holmes

Theologiae Doctoris et Profeſſoris in Academia Oxonienſi Viri Celeberrimi

Breuis notitia

Duorum Codicum Euthymii, qui Oxonii inter Baroccianos Codd. ſeruantur, ex eius ad me litteris Sept. V. 1791. datis.

I. Chartaceus,*) in 4to. foliis 269, continuate ſine columnis ſcriptus, cum lineis circiter 33. in quaque pagina. Character eſt minutiſſimus, et in quibusdam locis ſcriptio periit. Continet Commentarium in quatuor Euangelia. Ad finem Commentarii in Iohannem deſunt aliqua. Singulis Euangeliis praeponitur Elenchus κεφαλαίων. Auctorum citatorum nomina margini non ſunt adſcripta.

*) De hoc expoſuit Millius in Prolegg. ad N. T. §. 1073. 1462.

II. Membranaceus,*) in 12mo. scriptus continuate characlere valde minuto. Habet in margine ad latus, infra, supra, commentarium scriptum characlere incredibiliter minuto. Scripsit Vir quidam Doctus in fine Codicis haec: „Incipit Cod. hic Act. I. Omnia ab initio ad comma 13. capitis XI. recenti ac pessima manu descripta habet." Actus Apostolorum excipiunt epistolae Iacobi, Petr. I. II. Ioh. I. II. III. Iudae, Pauli ad Rom. Cor. I. II. Galat. Ephes. Philipp. etc. Desunt tria vltima capita Apocalypseos.

*) De hoc idem dixit ibid. §. 1433. et Wetstenius in Prolegg. ad N. T. Tom. II. pag. 13. num. 28.

In principio huius voluminis haec deinceps leguntur.

1) Praefatio editoris. In ea exponitur a) de Euthymii commentario in quatuor euangelia. p. 1. b) de Codicibus Mosquensibus Panopliae dogmaticae. p. 9. c) de Codicibus Mosquensibus commentarii in Psalmos. p. 25. d) de aliis Euthymiis, quorum fit mentio in Codicibus Mosqq. p. 36.

2) Richardi Simonii, Summi Viri, iudicium et relatio de commentario Euthymii Zigabeni ac de duobus eius Codicibus regiis Parisinis. p. 38.

3) Fabricii, Labbei, Ernesti et Noesseltii, Summorum Virorum, iudicia de eodem commentario. p. 56.

4) Ioannis Hentenii, Doctissimi Viri, epistola dedicatoria. p. 36.

5) Eiusdem admonitio ad lectorem. p. 74.

6) Eiusdem praefatio. p. 76.

7) Eiusdem de locis quibusdam euangeliorum, in quibus dissentit Hispanienſis Codex Euthymii ab editis. p. 91.

8) Eiusdem de phrasibus Hebraicis in quatuor euangeliis. p. 118.

9) Ioannis Millii examen Codicis Euthymii Barocciani. p. 122.

10) Variantes lectiones Codicum Mosquenſium Euthymii ad quatuor euangelia. p. 132. ſeqq.

11) Notitia duorum Codd. Oxonienſium Euthymii p. 205.

Poſt euangelium Ioannis haec leguntur.

a) Ioannis Hentenii animaduerſiones ad commentarium Euthymii. p. 670.

b) Editoris emendationes verſionis Latinae. p. 681.

c) Index locorum litterarum ſacrarum ab Euthymio extra ordinem laudatorum. p. 716.

ΤΟ

ΚΑΤΑ ΜΑΤΘΑΙΟΝ

ΕΥΑΓΓΕΛΙΟΝ.

CAPITA
EVANGELII MATTHAEI.

1. De Magis.
2. De pueris interfectis.
3. Primus Ioannes praedicauit regnum coelorum.
4. De doctrina Christi.
5. De beatitudinibus.
6. De leproso.
7. De centurione.
8. De socru Petri.
9. De his, qui curati sunt a variis morbis.
10. De eo, cui non permisit, vt sequereꝛur.
11. De increpatione aquarum.
12. De duobus daemoniacis.
13. De paralytico.
14. De Matthaeo publicano.
15. De filia Archisynagogi.
16. De muliere sanguinis profluuio laborante.
17. De duobus caecis.
18. De daemoniaco muto.
19. De Apostolorum electione.
20. De discipulis a Ioanne missis.
21. De eo, qui manum habebat aridam.

22. De

1) Hanc capitum descriptionem per totum opus sequitur ac saepius laudat Euthymius.

2) In his Mρ. Marcum: Λευ. Lucam: Ιω. Ioannem notat, qui eadem narrant. Adiecti autem numeri Graeci respiciunt ad hanc diuisionem capitum, quae singulis Euangelistis in principio est addita.

ΤΟΥ
ΚΑΤΑ ΜΑΤΘΑΙΟΝ
ΕΥΑΓΓΕΛΙΟΥ
ΤΑ ΚΕΦΑΛΑΙΑ.

α. περὶ τῶν μάγων. (In editionibus vulgatis Cap. II, v. 1.)
β. περὶ τῶν ἀναιρεθέντων παίδων. (II, 16.)
γ. πρῶτος ἰωάννης ἐκήρυξε βασιλείαν οὐρανῶν. (III, 1.)
δ. περὶ τῆς διδασκαλίας τοῦ σωτῆρος. (IV, 17.)
ε. περὶ τῶν μακαρισμῶν. (V, 1.) Λου. [2] ις.
ς. περὶ τοῦ λεπροῦ. (VIII, 1.) Μρ. δ. Λου. ιβ.
ζ. περὶ τοῦ ἑκατοντάρχου. (VIII, 5.) Ιω. ς.
η. περὶ τῆς πενθερᾶς πέτρ. (VIII, 14.) Μρ. β. Λου. θ.
θ. περὶ τῶν ἰαθέντων ἀπὸ ποικίλων νόσων. (VIII, 16.) Μρ. γ. Λου. ι.
ι. περὶ τοῦ μὴ ἐπιτρεπομένου ἀπολουθεῖν. (VIII, 19.) Λου. λγ.
ια. περὶ πῆς ἐπιτιμήσεως τῶν ὑδάτων. (VIII, 23.) Μρ. ι. Λου. κγ.
ιβ. περὶ τῶν δύο δαιμονιζομένων. (VIII, 28.) Μρ. ια. Λου. κδ.
ιγ. περὶ τοῦ παραλυτικοῦ. (IX, 2.) Μρ. ε. Λου. ιγ. Ιω. ζ.
ιδ. περὶ ματθαίου τοῦ τελώνου. (IX, 9.) Μρ. ς. Λου. ιδ.
ιε. περὶ τῆς θυγατρὸς τοῦ ἀρχισυναγώγου. (IX, 28.) Μρ. ιβ. Λου. κε.
ις. περὶ τῆς αἱμορῤῥούσης. (IX, 20.) Μρ. ιγ. Λου. κς.
ιζ. περὶ τῶν δύο τυφλῶν. (IX, 27.)
ιη. περὶ τοῦ δαιμονιζομένου κωφοῦ. (IX, 32.)
ιθ. περὶ τῆς τῶν ἀποστόλων ἐκλογῆς. (X, 1.) Μρ. η. καὶ ιδ. Λου. ις. καὶ κζ.
κ. περὶ τῶν ἀποσταλέντων παρὰ ἰωάννε. (X[1], 2.) Λου. κ.
κα. περὶ τοῦ ξηρὰν ἔχοντος τὴν χεῖρα. (XII, 10.) Μρ. ζ. Λου. ις.

22. De daemoniaco caeco et muto.
23. De requirentibus signum.
24. De parabolis.
25. De Herode Tetrarcha, qui Ioannem interemit.
26. De quinque panibus.
27. De ambulatione Christi super mare.
28. De transgressione praecepti dei.
29. De Phoenicissa seu Cananaea.
30. De turbis sanatis.
31. De septem panibus.
32. De fermento Pharisaeorum et Sadducaeorum.
33. De interrogatione apud Caesaream.
34. De transformatione Christi.
35. De lunatico.
36. De exigentibus didrachma.
37. De dicentibus, quis maior.
38. De centum ouibus.
39. De eo, qui debebat decem millia talentorum.
40. De interrogatione, an liceret diuortium facere cum vxore.
41. De diuite interrogante Iesum.
42. De mercede conductis operariis.
43. De filiis Zebedaei.
44. De duobus caecis.
45. De asina et pullo.
46. De caecis et claudis.
47. De ficu, quae exaruit.
48. De principibus sacerdotum et senioribus dominum interrogantibus.
49. De duobus filiis parabola.
50. De vinea parabola.

κβ. περὶ τοῦ δαιμονιζομένου τυφλοῦ καὶ κωφοῦ. (XII, 22.) Λουκ. λθ.
κγ. περὶ τῶν αὐτούντων σημεῖον. (XII, 38.) Λουκ. μα.
κδ. περὶ τῶν παραβολῶν. (XIII, 2.) Μρ. θ. Λουκ. κβ. καὶ μθ.
κε. περὶ Ἰωάννου καὶ Ἡρώδου. (XIV, 1.) Μρ. ιε.
κς. περὶ τῶν πέντε ἄρτων. (XIV, 15.) Μρ. ις. Λουκ. ιη. Ἰω. η.
κζ. περὶ τοῦ ἐν θαλάσσῃ περιπάτου. (XIV, 22.) Μρ. ιζ. Ἰω. θ.
κη. περὶ τῆς παραβάσεως τῆς ἐντολῆς τοῦ θεοῦ. (XV, 1.) Μρ. ιη.
κθ. περὶ τῆς χαναναίας. (XV, 21.) Μρ. ιθ.
λ. περὶ τῶν θεραπευθέντων ὄχλων. (XV, 30.)
λα. περὶ τῶν ἑπτὰ ἄρτων. (XV, 32.) Μρ. κα.
λβ. περὶ τῆς ζύμης τῶν Φαρισαίων καὶ σαδδουκαίων. (XVI, 5.) Μρ. κβ. Λουκ. μδ.
λγ. περὶ τῆς ἐν καισαρείᾳ ἐπερωτήσεως. (XVI, 13.) Μρ. κδ. Λουκ. κθ.
λδ. περὶ τῆς μεταμορφώσεως τοῦ χριστοῦ. (XVII, 1.) Μρ. κε. Λουκ. λ.
λε. περὶ τοῦ σεληνιαζομένου. (XVII, 14.) Μρ. κς. Λουκ. λα.
λς. περὶ τῶν αὐτούντων τὰ δίδραχμα. (XVII, 24.)
λζ. περὶ τῶν λεγόντων, τίς μείζων. (XVIII, 1.) Μρ. κζ. Λουκ. λβ.
λη. περὶ τῶν ἑκατὸν πρόβατων. (XVIII, 12.)
λθ. περὶ τῶ ὀφείλοντος τὰ μύρια τάλαντα. (XVIII, 23.)
μ. περὶ τῶν ἐπερωτησάντων, εἰ ἔξεστιν ἀπολῦσαι τὴν γυναῖκα. (XIX, 3.) Μρ. κη.
μα. περὶ τοῦ ἐπερωτήσαντος τὸν ἰησοῦν πλουσίου. (XIX, 16.) Μρ. κθ. Λουκ. ξγ.
μβ. περὶ τῶν μισθουμένων ἐργατῶν. (XX, 1.)
μγ. περὶ τῶν υἱῶν ζεβεδαίου. (XX, 20.) Μρ. λ.
μδ. περὶ τῶν δύο τυφλῶν. (XX, 29.) Μρ. λα. Λουκ. ξδ.
με. περὶ τῆς ὄνου καὶ τοῦ πώλου. (XXI, 1.) Μρ. λβ. Λουκ. ξη. Ἰω. ιδ.
μς. περὶ τῶν τυφλῶν καὶ χωλῶν. (XXI, 14.)
μζ. περὶ τῆς ξηρανθείσης συκῆς. (XXI, 18.) Μρ. λγ.
μη. περὶ τῶν ἐπερωτησάντων τὸν κύριον ἀρχιερέων καὶ πρεσβυτέρων. (XXI, 23.) Μρ. λε. Λουκ. ξθ.
μθ. περὶ τῶν δύο υἱῶν παραβολή. (XXI, 28.)
ν. περὶ τοῦ ἀμπελῶνος παραβολή. (XXI, 33.) Μρ. λς. Λουκ. ϛ.

51. De vocatis ad nuptias.
52. De quaerentibus occasione census.
53. De Sadducaeis.
54. De legisdoctore.
55. De interrogatione ad Pharisaeos.
56. De deploratione scribarum et Pharisaeorum.
57. De consummatione.
58. De die et hora.
59. De decem virginibus.
60. De talentis.
61. De aduentu Christi.
62. De ea, quae vnxit dominum vnguento.
63. Interrogatio de praeparatione Paschae.
64. De caena mystica.
65. De traditione Iesu.
66. De negatione Petri.
67. De Iudae poenitentia.
68. De petitione corporis domini.

να. περὶ τῶν καλουμένων εἰς τὸν γάμον. (XXII, 1.) Λου. ϛδ.

νβ. περὶ τοῦ κήνσου. (XXII, 15.) Μρ. κϛ. Λου. οα.

νγ. περὶ τῶν σαδδουκαίων. (XX, 23.) Μρ. λη. Λου. οβ.

νδ. περὶ τοῦ ἐπερωτήσαντος νομικοῦ. (XXII, 34.) Μρ. λϑ. Λου. λε.

νε. περὶ τῆς τοῦ κυρίου ἐπερωτήσεως πρὸς τοὺς Φαρισαίους. (XXII, 41.) Μρ. μ. Λου. οϛ.

νϛ. περὶ τοῦ τελωνισμοῦ τῶν γραμματέων καὶ Φαρισαίων. (XXIII, 13.) Λου. μϛ.

νζ. περὶ τῆς συντελείας. (XXIV, 3.) Μρ. μβ. Λου. οε.

νη. περὶ τῆς ἡμέρας ἐκείνης καὶ ὥρας. (XXIV, 36.) Μρ. μϛ.

νϑ. περὶ τῶν δέκα παρϑένων. (XXV, 1.)

ξ. περὶ τῶν τὰ τάλαντα λαβόντων. (XXV, 14.)

ξα. περὶ τῆς ἐλεύσεως τοῦ χρισοῦ. (XXV, 31.)

ξβ. περὶ τῆς ἀλειψάσης τὸν κύριον μύρῳ. (XXVI, 6.) Μρ. μδ. Λου. κα. Ἰω. ιβ.

ξγ. περὶ τῆς ἑτοιμασίας τοῦ πάσχα. (XXVI, 17.) Μρ. με. Λου. οϛ.

ξδ. περὶ δείπνου μυστικοῦ. (XXVI, 26.) Μρ. μϛ. Λου. οϛ.

ξε. περὶ τῆς παραδόσεως τοῦ ἰησοῦ. (XXVI, 46.) Μρ. μϛ.

ξϛ. περὶ τῆς ἀρνήσεως τοῦ πέτρου. (XXVI, 69.) Μρ. μζ. Λου. οη.

ξζ. περὶ τῆς ἰούδα μεταμελείας. (XXVII, 3.)

ξη. περὶ τῆς αἰτήσεως τοῦ σώματος τοῦ ἰησοῦ. (XXVII, 57.) Μρ. μη. Λου. πβ. Ἰω. ιη.

Euangelii secundum Matthaeum enarratio diligenter ab Euthymio collecta, qui maxime quidem ex interpretatione sancti Patris nostri Ioannis Chrysostomi, praeterea et e diuersis aliis Patribus quaedam in medium attulit, et hanc explanationem in vnum collegit.

Primum quidem res fuisset maxime commoda, si literarum nobis non esset opus auxilio, sed talem viueremus vitam, vt corda nostra vice librorum nobis essent: et quemadmodum hi atramento, ita illa spiritu inscriberentur. Verum quia iam hanc repulimus gratiam, vtinam vel secundum amplexi fuissemus remedium, et literis ad id, quod opus erat, vsi fuissemus. His namque, qui sub veteri fuere testamento, puta Noë, Abraham, eiusque posteris, ipsi praeterea Iob ac Mosi, non per literas, sed per seipsum loquutus est Deus, nempe qui mentes eorum puras reperit. Postquam autem in ipsum vitiorum barathrum cecidit vniuersus Hebraeorum populus, tum eis tabulae ac literae reliquae fuerunt, vt per has praeteritorum occurreret memoriae. Similiter autem et his, qui sub nouo fuere testamento, quisque

Ἑρμηνεία τοῦ κατὰ ματθαῖον εὐαγγελίου, φιλοπόνως ἐρανισθεῖσα, μάλισα μὲν ἀπὸ τῆς ἐξηγήσεως τοῦ ἐν ἁγίοις πατρὸς ἡμῶν ἰωάννου τοῦ χρυσοστόμου, ἔτι δὲ καὶ ἀπὸ διαφόρων ἄλλων πατέρων, συνεισενεγκόντος τινὰ καὶ τοῦ ταύτην ἐρανισαμένου. ἀμήν.[1])

Πρῶτον μὲν ἀγαθὸν ἦν, μὴ δεῖσθαι ἡμᾶς τῆς ἀπὸ τῶν γραμμάτων βοηθείας, ἀλλ' οὕτω παρεῖχεθαι βίον καθαρὸν, ὥστε τὰς ἡμετέρας καρδίας ἀντὶ βιβλίων γίνεσθαι, καὶ καθάπερ ταῦτα διὰ μέλανος, οὕτω ταύτας διὰ πνεύματος ἐγγεγράφθαι. ἐπεὶ δὲ ταύτην διεκρουσάμεθα τὴν χάριν, φέρε, κἂν τὸν δεύτερον ἀσπασώμεθα πλοῦν, καὶ τοῖς γράμμασιν εἰς δέον χρησώμεθα. καὶ γὰρ ἐπὶ τῶν ἐν τῇ παλαιᾷ, τῷ νῶε καὶ τῷ ἀβραὰμ καὶ τοῖς ἐγγόνοις τοῖς ἐνείνου, καὶ τῷ ἰωβ, καὶ τῷ μωϋσῇ, οὐ διὰ γραμμάτων ὁ θεὸς, ἀλλὰ δι' ἑαυτοῦ διελέγετο, καθιερὰν εὑρίσκων αὐτῶν τὴν διάνοιαν. ἐπεὶ δὲ εἰς αὐτὸν τὸν τῆς κακίας ἐνέπεσε πυθμένα πᾶς ὁ τῶν ἑβραίων δῆμος τότε λοιπὸν πλάκες, καὶ γράμματα, καὶ ἡ διὰ τούτων ὑπόμνησις. ὁμοίως δὲ καὶ ἐπὶ τῶν ἐν τῇ καινῇ

1) Loco huius indicis in Codice B. est spacium vacuum.

que videre poterit idem accidisse. Neque enim Apostolis tradidit Deus quicquam scriptum, sed literarum loco, spiritus sancti gratiam se eis daturum repromisit, *Ille*, inquit, vobis *suggeret omnia*. Vt autem discas longe id melius fuisse, audi, quid per Prophetam dicat: *Statuam eis testamentum nouum, dans leges meas in mentem eorum, et in corde scribam eas, eruntque omnes edocti a Deo*. Ipse quoque Paulus hanc indicans excellentiam, dicit acceptam esse legem non in tabulis lapideis, sed in tabulis cordis carneis. Vbi vero temporis progressu naufragium fecerunt: quidam sane dogmatum causa, alii vero vita ac moribus: rursum memoria opus fuit, quae a literis subministrari solet. Cogita ergo quantum fuerit malum, qui adeo pure viuere debuerimus, vt literis non indigeremus, sed pro libris praeberemus corda spiritui; postquam honorem illum perdidimus, ac nos ipsos in hanc constituimus necessitatem, vt ne altero quidem vtamur pharmaco, sed quasi frustra ac in vanum iacentes despiciamus literas. Id ergo ne fiat, age sane, his quae scripta sunt animum aduertamus, ac diligentius cuiusque vires scrutemur, vt et rectorum dogmatum diuitias, tanquam thesaurum, effodere liceat, et sanctae conuersationis exempla colligere.

Quam ob causam obsecro, quum duodecim fuerint Apostoli, soli ex eis duo, Matthaeus videlicet et Ioannes, Euangelia conscripsere? Siquidem reliqui duo, discipuli potius ac sectatores erant: Marcus quidem Petri, Lucas vero Pauli. Id ea causa actum est, quia nihil gloriae causa

[2]) ὅτι πολὺ τοῦτο ἄμεινον, omisso ἦν. A. Sed illo modo habet Chrysostom. Tom. VII. p. 2. edit. Montefalconii.

καινῇ τοῦτο συμβὰν ἴδοι τις ἄν. οὐδὲ γὰρ τοῖς ἀποστόλοις ἔδωκέ τι γραπτὸν ὁ Θεὸς· ἀλλ' ἀντὶ γραμμάτων τὴν τοῦ πνεύματος αὐτοῖς ἐπηγγείλατο δώσειν χάριν. ἐκεῖνος γὰρ ὑμᾶς [a]) ἀναμνήσει, φησὶ, πάντα. καὶ ἵνα μάθῃς, ὅτι τοῦτο πολὺ [2]) ἄμεινον ἦν, ἄκουσον, διὰ τοῦ προφήτου τί φησι· διαθήσομαι [b]) ὑμῖν διαθήκην καινὴν, δίδους νόμους μου εἰς διάνοιαν αὐτῶν, καὶ ἐπὶ καρδίας γράψω αὐτούς. καὶ, ἔσονται [c]) πάντες διδακτοὶ Θεοῦ. καὶ ὁ παῦλος δὲ, ταύτην ἐνδεικνύμενος τὴν ὑπεροχὴν, ἔλεγεν [d]) εἰλημμένην νόμον, οὐκ ἐν πλαξὶ λιθίναις, ἀλλ' ἐν πλαξὶ καρδίας σαρκίναις. ἐπεὶ δὲ χρόνου προϊόντος ἐξώκειλαν, οἱ μὲν δογμάτων ἕνεκεν, οἱ δὲ βίου καὶ τρόπου, ἐδέησε πάλιν τῆς ἀπὸ τῶν γραμμάτων ὑπομνήσεως. ἐννόησον οὖν, ἡλίκον ἐσὶ κακὸν, τοὺς οὕτω καθαρῶς ὀφείλοντας ζῆν, ὡς μὴ δεῖσθαι γραμμάτων, ἀλλ' ἀντὶ βιβλίων παρέχειν τὰς καρδίας τῷ πνεύματι, ἐπειδὴ τὴν τιμὴν ἀπωλέσαμεν ἐκείνην, καὶ κατέσημεν εἰς τὴν τέτων χρείαν, μηδὲ τῷ δευτέρῳ κεχρῆσθαι φαρμάκῳ, ἀλλ' εἰκῇ καὶ μάτην περιορᾶν κείμενα τὰ γράμματα. ὅπερ ἵνα μὴ γένηται, φέρε, προσέχωμεν [3]) τοῖς γεγραμμένοις, καὶ φιλοπονώτερον ἐξετάζωμεν τὴν ἑκάστου δύναμιν. ὥστε καὶ πλοῦτον ὀρθῶν δογμάτων ἐντεῦθεν ἀποθησαυρίζειν, καὶ συλλέγειν πολιτείας ὑγιοῦς ὑποδείγματα.

a) Io. 14, 26.
b) Ierem. 38, 31. 33. secundum LXX. qui vbique hic laudantur.
c) Ies. 54, 13.
d) 2 Cor. 3, 3.

Διατὶ δὲ, δώδεκα τῶν ἀποστόλων ὄντων, δύο μόνοι γράφουσιν ἐξ αὐτῶν εὐαγγέλια, ματθαῖος καὶ ἰωάννης; οἱ γὰρ ἕτεροι δύο ἀκόλουθοι μᾶλλον ἦσαν· μάρκος μὲν, πέτρου· παύλου δὲ, λουκᾶς. διότι οὐδὲν ἐποίουν πρὸς φιλοτιμίαν, ἀλλὰ πάντα

[3] μετὰ ἀκριβείας addit l. l. Chrysost.

causa faciebant, sed omnia exigente necessitate. Matthaeum enim, qui ex Iudaeis crediderant, obsecrauerunt, vt scriptam relinqueret ipsis euangelii historiam, quam prius eos verbo docuerat. Similiter et Marcum, qui in Aegypto edocti fuerant. Lucas autem causam addit, cur euangelium conscripserit, dicens ad Theophilum, se hoc propter ipsius certitudinem facere. Ait enim: *Vt agnoscas eorum, de quibus imbutus fueras, certitudinem.* Ioannes vero horum nactus euangelia, vidensque tres versatos in eo maxime sermone, quo saluatoris incarnationem demonstrarent, et propterea dogmata, quae diuinitatem eius tangebant, silentio praeterierant: ideo, Christo ipsum ad scribendum euangelium instigante, accessit. Vnde etiam protinus ab initio de his differit: nam ob haec librum omnem confecit. Admirare autem, quod quum neque vno tempore, neque loco eodem scripserint, neque res inter se communicauerint, tamen quasi ex vno ore quatuor loquuntur, in his praecipue dogmatibus, quae fidei firmitatem ac statum spectant: velvti, quod Deus factus sit homo, quod sit e virgine natus, quod admiranda operatus sit, quod salutis praecepta dederit, quod crucifixus sit ac sepultus, quod resurrexerit, et in coelum assumptus sit, quodque omnes sit iudicaturus, quod vnigenitus sit filius et eiusdem substantiae, similisque potentiae ac honoris cum patre, caeteraque huiusmodi. Quod si aliquantum in his, quae necessaria non sunt, dissoni videntur, haec ipsa, quae apparet, dissonantia, maxima sit veritatis demonstratio, et eos omni liberat suspicione.

Si

πάντα πρὸς χρείαν. τὸν μὲν γὰρ ματθαῖον οἱ ἐξ ἰουδαίων πιστεύσαντες παρεκάλεσαν ἐγγραφον αὐτοῖς ἀφεῖναι τὴν τοῦ κηρύγματος ἱστορίαν, ἣν πρότερον διὰ γλώττης αὐτοὺς ἐδίδαξε· τὸν δὲ μάρκον ὁμοίως οἱ ἐν αἰγύπτῳ μαθητευθέντες αὐτῷ. καὶ ὁ λουκᾶς δὲ τέθεικε τὴν αἰτίαν τῆς γραφῆς τοῦ εὐαγγελίου, ἀπολογησάμενος πρὸς τὸν θεόφιλον, ὅτι δι' ἀσφάλειαν αὐτοῦ τοῦτο συνέγραψε. φησὶ γάρ· ἵνα ε) ἐπιγνῷς, περὶ ὧν κατηχήθης λόγων, τὴν ἀσφάλειαν· ὁ δὲ ἰωάννης ἐντυχὼν τοῖς τούτων εὐαγγελίοις, καὶ ἰδὼν, ὅτι καὶ οἱ τρεῖς τῷ περὶ τῆς ἐνανθρωπήσεως τοῦ σωτῆρος ἐνδιέτριψαν μάλιστα λόγῳ, καὶ λοιπὸν ἔμελλον ἀποσιωπηθῆναι τὰ περὶ τῆς θεότητος αὐτοῦ δόγματα, τοῦ χριστοῦ κινήσαντος αὐτὸν, ἦλθεν ἐπὶ τὴν τοῦ εὐαγγελίου συγγραφήν. διὸ καὶ ἐκ προοιμίων περὶ αὐτῶν διαλέγεται. διὰ ταῦτα γὰρ καὶ τὸ πᾶν βιβλίον συνέθηκε. σὺ δὲ θαύμασον, πῶς μήτε κατὰ τὸν αὐτὸν καιρὸν τὰ εὐαγγέλια συγγράψαντες, μήτε κατὰ τὸν αὐτὸν τόπον, μήτε κοινολογησάμενοι πρὸς ἀλλήλους, ὅμως, ὥσπερ ἀφ' ἑνὸς στόματος, εἰ τέσσαρες φθέγγονται, ἔν γε τοῖς καιρίοις καὶ συνεκτικοῖς τῆς πίστεως δόγμασι, καὶ πολλὴν ἐπιδείκνυνται περὶ ταῦτα τὴν συμφωνίαν, οἷον, ὅτι ὁ θεὸς γέγονεν ἄνθρωπος, καὶ ὅτι ἐκ παρθένου γεγέννηται, καὶ ὅτι θαύματα πεποίηκε, καὶ ὅτι σωτηριώδεις δέδωκεν ἐντολὰς, καὶ ὅτι ἐσταυρώθη, καὶ ὅτι ἐτάφη, καὶ ὅτι ἀνέστη, καὶ ὅτι ἀνῆλθε, καὶ ὅτι μέλλει κρίνειν πάντας, καὶ ὅτι μονογενὴς ἐστιν υἱὸς, καὶ ὅτι ὁμοούσιος καὶ ὁμοδύναμος καὶ ὁμότιμος τῷ πατρὶ, καὶ ὅσα τοιαῦτα. εἰ δέ τι καὶ περὶ τὰ μὴ ἀναγκαῖα διαφωνεῖν ἔδοξαν, μᾶλλον ἡ δοκοῦσα αὕτη διαφωνία, μείζη γίνεται τῆς ἀληθείας ἀπόδειξις, καὶ πάσης αὐτοὺς ὑποψίας ἀπαλλάττει. εἰ γὰρ πάντα μέ-

ε) Luc. 1, 4.

χρι

Si enim in omnibus ad tempus vsque, locum, ac verba conformes fuissent, nullus animum inducere potuisset, quin inter se conuenissent, vt ex communi pacto scriberent, quae scripserunt. Dissonantiam autem nunc dicimus, non contrarietatem; neque enim contrarii fuerunt, etiam in his, quae contingentia erant, sed ea diuersimode loquuti sunt. In quibusdam enim, tunc, inquit ille, miraculum operatus est; hic autem, alio tempore. Item, hic quidem, tali loco, ille vero, tali. Rursum hic, talem habuit orationem, ille autem, talem, de quibus suis dicemus locis, manifeste demonstrantes, quod omnino non fuerint contrarii. Aliud siquidem est contrario modo loqui, aliud diuerso modo loqui.

Primus autem scripsit Matthaeus, quod nunc prae manibus est euangelium, post octo annos Christi in coelum assumpti. Scripsit autem illud ad eos, qui ex Iudaeis crediderant, vt praediximus; hebraica vsus lingua ac contextura, postea vero in nostram linguam traductum est.

†† Ioannes autem, vt perhibent, ex Hebraico Graecum fecit. Marcus vero (scripsit) decimo post assumtionem anno, a Petro doctus: Lucas autem, post annos quindecim: Ioannes denique, qui maxime Theologiam (Christi) tractat, anno trigesimo secundo.

Euangelium secundum Matthaeum.

In Euangeliorum inscriptionibus, Euangelistae narrationem posuerunt, quod etiam testatur Lucas, dicens: Quoniam complures aggressi sunt, con-

4) τὸ ἄλλο καὶ ἄλλο, ἢ καὶ ἄλλως καὶ ἄλλως διηγεῖσθαι. Sic ἀλλοιοσχήμων. Diog. Laërt. in Epicuro p. 409. ἀλλοιο-

χρι καιροῦ καὶ τόπου καὶ ῥημάτων συνεφώνησαν, οὐδεὶς ἂν ἐπίστευσεν, ὅτι μὴ, συνελθόντες ἀλλήλοις, ἀπὸ κοινῆς συνθήκης ἔγραψαν, ἅπερ ἔγραψαν. διαφωνίαν δὲ νῦν φαμὲν, οὐ τὴν ἐναντιοφωνίαν· οὐδὲ γὰρ ἠναντιώθησαν ἀλλήλοις μέχρι καὶ τοῦ τυχόντος· ἀλλὰ τὴν [4]) ἀλλοιοφωνίαν. ἔν τισι γὰρ ὁ μὲν, τόδε τὸ θαῦμα τέθεικεν, ὁ δὲ, τόδε· καὶ ὁ μὲν, τόνδε τὸν τόπον, ὁ δὲ, τόνδε· καὶ ὁ μὲν, τήνδε τὴν λέξιν, ὁ δὲ, τήνδε, περὶ ὧν ἐροῦμεν ἐν τοῖς προσήκουσι τόποις, καὶ προδήλως ἀποδείξομεν, ὅτι οὐδ' ὅλως ἠναντιώθησαν. ἄλλο γάρ ἐστιν ἐναντίως εἰπεῖν, καὶ ἄλλο ἑτέρως εἰπεῖν.

Ἔγραψε δὲ πρῶτος ὁ ματθαῖος τὸ προκείμενον εὐαγγέλιον, μετὰ ὀκτὼ ἔτη τῆς τοῦ σωτῆρος ἀναλήψεως. ἔγραψε δὲ τοῦτο πρὸς τοὺς ἐξ ἰουδαίων πιστεύσαντας, ὡς προέφημεν, ἑβραϊκῇ συνθήκῃ χρησάμενος· ὕστερον δὲ μεθηρμηνεύθη πρὸς τὴν ἡμετέραν διάλεκτον.

[Μετέφρασε [5]) δὲ τοῦτο ἰωάννης ἀπὸ τῆς ἑβραΐδος γλώττης εἰς τὴν ἑλληνίδα, ὡς λέγουσι. μάρκος δὲ, μετὰ δέκα ἔτη τῆς ἀναλήψεως, παρὰ τοῦ πέτρε διδαχθείς· λεκᾶς δὲ, μετὰ πεντεκαίδεκα· ἰωάννης δὲ ὁ θεολογικώτατος, μετὰ τριάκοντα δύο.]

Εὐαγγέλιον κατὰ Ματθαῖον.

Ἐν ταῖς ἐπιγραφαῖς εὐαγγέλιον οἱ εὐαγγελισταὶ τὴν διήγησιν ὠνόμασαν. καὶ μαρτυρεῖ λουκᾶς εἰρηκώς, ἐπειδήπερ [f]) πολλοὶ ἐπεχείρησαν ἀνα- f) Luc. 1, 1.

ἀλλοιοτροπεῖται. Galen. in Gloſſis. p. 61. Mox eſt, ἑτέρως εἰπεῖν.

5) Incluſa in margine habet. A. Omiſerat Hentenius.

contexere narrationem earum certissimae fidei rerum, quae in nobis completae sunt. Hanc autem narrationem, Euangelium vocauerunt, quod bona hominibus nuntiet, puta, Deum hominem factum, hominem vero diuinum, daemonum dissolutionem, peccatorum remissionem, regenerationem, adoptionem, et regni coelorum haereditatem. Euangelistae vero dicuntur, non solum hi quatuor, verum etiam omnes simul Apostoli; de quibus pariter antea loquutus est Isaias: quam pulchri, inquiens, pedes euangelizantium pacem, euangelizantium bona. Verum hi quatuor proprie Euangelistae vocati sunt, quasi qui per scripturam omnia narrauerunt ac prodiderunt, caeteri vero omnes, tanquam qui hoc ipsum sine scriptura fecerunt.

CAP. I. v. 1. *Liber Generationis Iesu Christi.*

Per generationem intelligit hic Ioannes Chrysostomus, natiuitatem. Dictio siquidem γένεσις, quum sit generalis, etiam hoc significat. Quidam autem dicunt, quod ex quo Christus supernaturaliter natus ex virgine, naturalem renouauit natiuitatem, reliquum est, vt etiam Euangelista naturale natiuitatis vocabulum renouauerit, generationem ipsam vocans.

† Iesus autem nomen Hebraicum est; significat autem saluatorem. Ipse enim ait: saluum faciet populum suum a peccatis eorum. Ne autem fallaris in nomine varia significante cum Iesus audis: Siquidem et alius fuit Iesus: id circo non

† Tom. VII. p. 20. C. p. 21. A.

ἀνατάξαθαι διήγησιν περὶ τῶν πεπληροφορημένων ἐν ἡμῖν πραγμάτων. εὐαγγέλιον δὲ ταύτην κεκλήκασι, διότι ἀγαθὰ μηνύει τοῖς ἀνθρώποις, οἷον, θεοῦ ἐναντρώπησιν, ἀνθρώπου θέωσιν, δαιμόνων κατάλυσιν, ἁμαρτημάτων λύσιν, ἀναγέννησιν, υἱοθεσίαν καὶ κληρονομίαν τῆς βασιλείας τῶν οὐρανῶν. εὐαγγελισαὶ δὲ εἰσιν, οὐχ οἱ τέσσαρες οὗτοι μόνον, ἀλλὰ σύμπαντες οἱ ἀπόστολοι, περὶ ὧν κοινῇ προανεφώνησεν ἡσαΐας, ε) ὡς ὡραῖοι, g) Ies. 52, 7.
λέγων, οἱ πόδες τῶν εὐαγγελιζομένων εἰρήνην, τῶν εὐαγγελιζομένων τὰ ἀγαθά; ἀλλ' οἱ τέσσαρες μὲν ἰδίως εὐαγγελισαὶ κέκληνται, ὡς ἐγγράφως περὶ πάντων διηγησάμενοι καὶ ἰσορήσαντες· οἱ δ' ἄλλοι πάντες, ὡς ἀγράφως τοῦτο ποιήσαντες.

CAP. I. v. 1. Βίβλος γενέσεως ἰησοῦ χριστοῦ.

Γένεσιν 6) ἐνταῦθα, τὴν γέννησιν ἐνόησεν ὁ χρυσόστομος ἰωάννης. ἡ γὰρ γένεσις καθολικὴ λέξις οὖσα, σημαίνει καὶ ταύτην. τινὲς δέ φασιν, ὅτι ἐπειδὴ ὁ χριστὸς ὑπερφυῶς γεννηθεὶς ἐκ παρθένου, τὴν κατὰ φύσιν γέννησιν ἐκαινοτόμησε, λοιπὸν καὶ ὁ εὐαγγελιστὴς ἐκαινοτόμησε τὸ κατὰ φύσιν ὄνομα τῆς γεννήσεως, γένεσιν αὐτὴν καλέσας. 7)

Τὸ δὲ ἰησοῦς ὄνομα, ἑβραϊκὸν μέν ἐστι, σημαίνει δὲ τὸν σωτῆρα. αὐτὸς h) γὰρ σώσει, φησὶ, τὸν λαὸν αὐτοῦ ἀπὸ τῶν ἁμαρτιῶν αὐτῶν. ἵνα δὲ μὴ πλανηθῇς περὶ τὴν ὁμωνυμίαν, ἰησοῦν ἀκούσας· γέγονε γὰρ καὶ ἄλλος ἰησοῦς, ὁ τοῦ ναυῆ· h) Matth 1, 21.

7) Post καλέσας leguntur in Cod. B. ea, quae ex Codicis A. margine paullo post hic adscripta sunt.

non simpliciter ipsum dixit Iesum, sed Iesum Christum, hunc ab illo distinguens. Verum dubitare quispiam poterit, eo, quod hic liber non solam contineat Christi natiuitatem, sed et omnem eius conuersationem, ac viuendi rationem. Hanc dubitationem dissoluimus, dicentes, omnis eius conuersationis, modique viuendi caput, et principuum ac radicem nostrae salutis, fuisse natiuitatem. Id enim stupore et admiratione replet, estque supra omnem spem ac expectationem, vt Deus fiat homo: quo facto, omnia, quae post hoc facta sunt, ex consequenti, suoque ordine consequuntur. Reliquum est ergo, vt ab hac magis praecipua parte, totum librum, generationis librum vocauerit. Ita nempe Moses quoque primum suum librum vocauit Geneseos, hoc est, creationis coeli et terrae: quum non solum de coelo et terra, verum etiam de omnibus loquatur creaturis.

† Vel. Quum Christus et supernaturaliter natus sit, puta sine femine, et ex virgine: et naturaliter, puta ex muliere, et vberibus lactatus: ideo dixit, generationis, insinuans id, quod erat supernaturale. Infra autem dicit: Iesu Christi natiuitas sic fuit, manifestans id, quod fuit naturale. Quidam vero dixerunt, generationem Iesu, ipsius in mundum descensionem, quo modo videlicet factus sit vel natus.

Vers. 1. *Filii Dauid, filii Abraham.*

Filium quidem Dauid vocauit Christum, filium vero Abraham ipsum Dauid: auditorum mentes erigens ad promissionum memoriam. Olim enim promi-

ναυῆ· οὐκ εἶπεν Ἰησοῦ μόνον, ἀλλὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ, διαξέλκων ἀπ' ἐκείνου τοῦτον. ἀποροῦσι δ' ἄν τις, ὅτι, καὶ μὴν ἡ βίβλος αὕτη οὐκ ἐστι μόνης τῆς γενέσεως Ἰησοῦ Χριστοῦ, ἀλλ' ὅλης αὐτῆ τῆς οἰκονομίας καὶ πολιτείας· λύομεν δὲ τὴν ἀπορίαν, ὅτι τὸ κεφάλαιον [8]) ὅλης τῆς οἰκονομίας καὶ πολιτείας, καὶ ἀρχὴ καὶ ῥίζα τῆς σωτηρίας ἡμῶν ἡ γέννησις ἦν. τοῦτο γὰρ ἐκπλήξεως γέμει καὶ φρίκης, καὶ ὑπὲρ ἐλπίδα πᾶσαν καὶ προσδοκίαν ἐστὶ, τὸ, γενέσθαι τὸν θεὸν ἄνθρωπον. τούτῳ γὰρ γενομένου, τὰ μετὰ τοῦτο πάντα κατ' ἀκολουθίαν καὶ λόγον ἕπονται. λοιπὸν οὖν ἀπὸ τοῦ κυριωτέρου μέρους, βίβλον γενέσεως, ὅλον τὸ βιβλίον ἐκάλεσεν. οὕτω γὰρ καὶ ὁ μωϋσῆς, βίβλον [i]) γενέσεως οὐρανοῦ καὶ γῆς, τὸ πρῶτον αὐτοῦ βιβλίον ὠνόμασε, καίτοι οὐ περὶ οὐρανοῦ καὶ γῆς μόνον, ἀλλὰ καὶ περὶ τῶν ἐν μέσῳ πάντων διαλεχθείς.

i) Genes. 2, 4. et alibi.

[Ἤ, [9]) ἐπεὶ ὁ χριστὸς καὶ ὑπὲρ φύσιν ἐγεννήθη, ὡς ἄνευ σπέρματος, καὶ ὡς ἐκ παρθένου, καὶ κατὰ φύσιν, ὡς ἐκ γυναικὸς, καὶ ὡς μετὰ θηλῆς· ἄνω [k]) μὲν εἶπεν γενέσεως, τὸ ὑπὲρ φύσιν αἰνιττόμενος· κάτω δὲ, τοῦ [l]) Ἰησοῦ χριστοῦ, ἡ γέννησις οὕτως ἦν, τὸ κατὰ φύσιν δηλῶν. τινὲς δὲ εἶπον γένεσιν Ἰησοῦ, τὴν εἰς τὸν κόσμον παραγωγὴν αὐτοῦ, οἷον, πῶς γέγονεν.]

k) Matth. 1, 1.

l) Matth. 1, 18.

Vers. 1. Υἱοῦ δαυὶδ, υἱοῦ ἀβραάμ.

Τὸν μὲν τοῦ δαυὶδ, τὸν χριστὸν ἐκάλεσεν· υἱὸν δὲ τοῦ ἀβραάμ, τὸν δαυὶδ, ἀναγων τοὺς διανοίας τῶν ἀκροατῶν εἰς μνήμην τῶν ἐπαγγελιῶν.

8) τὸ deleuerim. τοῦτο, habet Chryſoſt. Tom. VII. p. 23. C.

9) Incluſa in margine habet. A.

promiserat Deus Abraham ac Dauid e semine ipsorum nasciturum esse Christum. Quum autem auditores essent Iudaei, vt praediximus, nouerant illas promissiones. Primum autem Dauid posuit, quod in ore omnium ferretur, vtpote Propheta magnus et tanquam rex glorioſissimus: quique non tanto ante tempore obiisset. Abraham autem, quanquam insignis fuerit, nempe patriarcha, attamen quum ante multa saecula e viuis excessisset, tanta memoria non colebatur. Etsi etiam vtrique promiserit, de illo tamen quasi vetustiori silebatur: hoc autem tanquam recentius, in omnium ore circumferebatur: propter quod etiam dicebant: Nonne e semine Dauid, et de Bethlehem castello, vbi erat Dauid, venturus est Christus? Itaque nullus eum filium Abraham, sed omnes Dauid filium vocabant. Sic ergo ab eo, quod notius erat incipiens, ad id, quod erat vetustius, ascendit.

Verum Matthaeus quidem, quum ad eos, qui e circumcisione erant, scriberet, non altius, quam vsque ad Abraham genealogiam reduxit, sed ab hoc sumpto principio, vsque ad ipsum Christum descendit, ostendens solum, quod e semine Abraham et Dauid natus esset, secundum promissa ad illos facta. Nihil enim aeque delectabat eos, qui ex Iudaeis crediderant: atque audire, quod e semine Abraham ac Dauid natus esset Christus, vtpote qui inde semper ipsum expectassent. Lucas vero quasi per medium Theophilum simul omnibus loquens fidelibus, perfectam tradit generationem: inserue magis ab ipso inchoans Christo, et ad ipsum vsque Adam ascendens, vt demonstraret,

*) τὰς ἐπαγγελίας.

πάλαι γὰρ ὁ θεὸς ἐπηγγείλατο, καὶ τῷ ἀβραὰμ, καὶ τῷ δαυὶδ, ἀνασήσειν ἐκ τοῦ σπέρματος αὐτῶν τὸν χριστόν. ἐξ ἰουδαίων γὰρ ὄντες οἱ ἀκροαταὶ, καθὰ προειρήκαμεν, ἐγνώριζον [1]) ταύτας. πρῶτον δὲ τὸν δαυὶδ τέθεικεν, ὅτι ἐν τοῖς ἀπάντων ἐφέρετο σόμασιν, ὡς προφήτης μέγας, καὶ ὡς βασιλεὺς ἐνδοξότατος, καὶ ὡς οὐ πάλαι τετελευτηκώς. ὁ γὰρ ἀβραὰμ, εἰ καὶ αὐτὸς ἐπίσημος ἦν, ὡς πατριάρχης, ἀλλ' οὖν πάλαι θανὼν, οὐ τοσαύτης μνήμης ἠξίωτο. εἰ γὰρ καὶ ἀμφοτέροις ἐπηγγείλατο ὁ θεὸς, ἀλλ' ὅμως ἐκεῖνο μὲν, ὡς παλαιὸν, ἐσιγᾶτο· τοῦτο δὲ, ὡς νεώτερον, ὑπὸ πάντων περιεφέρετο. διὸ καὶ ἔλεγον· οὐκ ἐκ τοῦ [m]) σπέρματος δαυὶδ, καὶ ἀπὸ βηθλεὲμ τῆς κώμης, ὅπου ἦν ὁ δαυὶδ, ἔρχεται ὁ χριστός; καὶ οὐδεὶς αὐτὸν υἱὸν ἀβραὰμ, ἀλλὰ πάντες υἱὸν δαυὶδ ἐκάλουν. οὕτω [2]) γὰν ἀπὸ τοῦ γνωριμωτέρου μᾶλλον ἀρξάμενος, ἐπὶ τὸν παλαιότερον ἀνῆλθεν. m) Io. 7, 42.

Ἀλλὰ ματθαῖος μὲν πρὸς τοὺς ἐκ περιτομῆς γράφων, οὐκ ἀνωτέρω τοῦ ἀβραὰμ ἀνήγαγε τὴν γενεαλογίαν, ἀλλ' ἀπὸ τούτου ἀρξάμενος, κατῆλθεν ἄχρις αὐτοῦ τοῦ χριστοῦ, δεικνύων μόνον, ὅτι ἐκ σπέρματος ἀβραὰμ καὶ δαυὶδ ἐβλάστησε, κατὰ τὰς πρὸς ἐκείνους ἐπαγγελίας. οὐδὲν γὰρ οὕτως ἀνέπαυε τοὺς ἐξ ἰουδαίων πεπιστευκότας, ὡς τὸ μαθεῖν, ὅτι ἐκ σπέρματος ἀβραὰμ καὶ δαυὶδ ἦν ὁ χριστὸς, ὡς ἐκεῖθεν αὐτὸν ἀεὶ προσδοκῶντας. ὁ δὲ λουκᾶς, ἅτε, διὰ μέσου τοῦ θεοφίλου, κοινῇ πᾶσι πιστοῖς διαλεγόμενος, ὁλοτελῆ ποιεῖται τὴν γενεαλογίαν, κάτωθεν ἀπὸ τοῦ χριστοῦ μᾶλλον ἀρξάμενος, καὶ ἀναβὰς ἄχρι τοῦ ἀδὰμ, ἵνα δείξῃ, πόσους τε γενεοὺς ἀφει-

2) γὰρ, loco γοῦν. A.

ret, quot generationibus separatus sit nouus Adam a veteri: et super quot generationes regnauerit peccatum. Differentia igitur rerum demonstratarum, differentiam fecit demonstrationum. Siquidem Matthaeus Abraham necessario faciens mentionem, ab hoc merito descendit ad Christum, cuius genealogia describitur. Lucas vero, qui ad huiusmodi necessitatem mentionis Abrahae faciendae non inducebatur, necessario a Christo inchoans, quid apud Hebraeos consuetum esset, diligenter inquisiuit, et iuxta id, quod inquisiuerat, genealogiam contexuit.

Vers. 2. *Abraham — fratres eius.*

Moris erat per mares texere genealogias: Vir enim semen infundit, et ita principium est et radix prolis, caputque mulieris, vt inquit Apostolus: mulier autem semen fouens, enutriens ac coagulans, in adiutorium viro data est. Iudam vero prae filiis aliis Iacob posuit, licet primogenitus non esset, eo, quod ex tribu eius Christus descenderet. Quum autem in generationum serie vnus semper ab vnoquoque successor ponatur: studiose obseruandum est, quando plures ponuntur successores; non enim frustra plurium fit additio, sed statim causa agnoscitur. Fratrum siquidem Iudae hic fecit mentionem: quia vnus erat Israeliticus populus, ad duodecim radices relatus, qui sunt duodecim filii Iacob: et videntur etiam hi quasi progenitores Christi nuncupari, tanquam qui

3) Hentenii Codex fortasse hic corruptus erat. Nam ἀναποδίζειν et ἀναποδισμὸς, quod est, *regredi*, *regressus*, id reddidit *inquirere*, ac si legerit ἀναζητεῖν et ἀναζήτησις. Sententia est expedita. Sed succurrit, deceptum esse Hentenium

φήκει τοῦ παλαιοῦ ὁ νέος ἀδάμ, καὶ πόσων γενεῶν ἐβασίλευσεν ἡ ἁμαρτία. ἡ διαφορὰ τοίνυν τῶν ἀποδεδειγμένων πραγμάτων, διαφορὰν ἐποίησε καὶ τῶν ἀποδείξεων. ὁ μὲν γὰρ ματθαῖος ἀναγκαίως τοῦ ἀβραὰμ ἐπιμνηθεὶς, εἰκότως ἀπὸ τούτου κάτεισιν ἐπὶ τὸν γενεαλογούμενον χριστόν· ὁ δὲ λουκᾶς, μὴ ἐλθὼν εἰς χρείαν τῆς τοιαύτης μνήμης τοῦ ἀβραὰμ, ἀναγκαίως ἀπὸ τοῦ χριστοῦ ἀρξάμενος, ἀνεπόδισε.[3]) σύνηθες δὲ τοῖς ἑβραίοις, καὶ τὸ κατὰ ἀναποδισμὸν γενεαλογεῖν.

Vers. 2. Ἀβραὰμ — ἀδελφοὺς αὐτοῦ.

Ἔθος ἦν, δι' ἀρρένων ποιεῖσθαι τὰς γενεαλογίας. ὁ ἀνὴρ γὰρ σπείρει, καὶ οὗτος ἐστὶν ἀρχὴ μὲν καὶ ῥίζα τοῦ τέκνου, κεφαλὴ δὲ τῆς γυναικός· ἡ δὲ γυνὴ, ἐντρέφουσα καὶ θάλπουσα καὶ συναύξουσα τὸ σπέρμα, βοηθὸς δέδοται τῷ ἀνδρί. τὸν ἰούδαν δὲ παρέλαβεν, ἀπὸ τῶν ἄλλων υἱῶν τοῦ ἰακὼβ, καίτοι μὴ πρωτότοκον ὄντα, ὅτι ἐκ τῆς φυλῆς αὐτοῦ κατήγετο ὁ χριστός. ἐπεὶ δὲ ἐν ταῖς γενεαλογίαις, ἓς ἀφ' ἑνάστου διάδοχος ἀεὶ τίθεται, παρατηρητέον, ἔνθα παραλαμβάνονται πλείους, ὅτι οὐ μάτην ἡ τῶν πλειόνων προσθήκη γέγονεν, ἀλλ' αἰτία τίς ἐστιν αὐτῆς. αὐτίκα γὰρ τῶν ἀδελφῶν ἐμνημόνευσε τῷ ἰούδα, διότι ἓν ἔθνος ἐστὶ τὸ ἰσραηλιτικὸν, εἰς δώδεκα ῥίζας ἀναφερόμενον, αἵτινές εἰσιν οἱ δώδεκα υἱοὶ τοῦ ἰακώβ. καὶ δοκοῦσι[4]) καὶ αὐτοὶ πρόγονοι χρηματίζειν τοῦ χριστοῦ, ὡς τοῦ

ἰσραηλιτικοῦ ὀνόματος. Accepit pro ἐξετάζειν. Vide Harpocrat. p. 14. De re eadem eodem sensu ἀναποδίζειν dixit Gregor. Naz. pag. 236. quem locum Euthymius videtur respexisse. Nam et ibi legitur, νέος καὶ παλαιὸς ἀδάμ.

4 καὶ omittit. A.

qui tribuum Israelitici generis principia sunt, a quo generatus est Christus.

†† Abraham redditur, pater gentium: Isaac vero, gaudium, risus.

Vers. 3. *Iudas — e Thamar.*

†† Zara est oriens: Phares autem, separatio aut dilectio. Inde etiam Pharisaei, quod se a consuetudine multitudinis separant.

Iudas quartus fuit filiorum Iacob. Accepit autem primogenito filio suo vxorem: quo absque liberis defuncto, iunxit eam secundo: hoc autem similiter mortuo, promisit se tertium filium illi coniuncturum: timens autem, ne et hic statim moreretur, nuptias distulit: mulier vero cupiens vehementer ex genere Abraham, vtpote celebri ac praeclaro, semen suscipere: vbi socerum Iudam promissum differre vidit, hoc pacto illum decepit. Habitum enim scorti induta, ante portas ciuitatis contecta sedit: quam videns Iudas, nec agnoscens, ingressus est ad eam, quasi ad scortum: quae cognita, geminam concepit prolem. Accedentibus autem partus doloribus, quum Phares et Zara pariendi essent: vbi vidisset obstetrix Zara primum efferentem manum, volens primogenitum signo notare coccino manum, quam extulerat, ligauit: alligatam autem retraxit infans: qua retracta, Phares processit, deinde Zara. Et haec quidem rei gestae historia est. Solum autem Phares

5) Inclusa in margine habet. A.

6) Haec in margine habet. A.

7) Iacob nimirum. Haec narrantur Genes. 38. Vide et 29, 35.

8) In marg. A. 9) In marg. A.

ἰσραηλιτικοῦ γένους ὄντες φύλαρχοι, ἐξ οὗ ὁ χριστὸς ἐβλάστησεν.

[Ἀβραὰμ [5]) ἑρμηνεύεται, πατὴρ ἐθνῶν· Ἰσαὰκ δὲ, χαρὰ, γέλως.]

Verſ. 3. Ἰούδας — Θάμαρ.

[Ζαρὰ [6]) ἐστιν ἀνατολή· Φαρὲς δὲ, μερισμὸς ἢ διακοπή. ὅθεν καὶ οἱ Φαρισαῖοι, παρὰ τὸ μερίζειν ἑαυτοὺς τῆς τῶν πολλῶν ἐπιμιξίας.]

Ὁ Ἰούδας, τέταρτος μὲν ἦν υἱὸς τοῦ Ἰακὼβ, ἔλαβε [7]) δὲ τὴν Θάμαρ νύμφην εἰς τὸν πρῶτον ἑαυτοῦ υἱὸν [τὸν [8]) ἦρ'] τούτου δὲ τελευτήσαντος ἄπαιδος, ἔζευξεν αὐτὴν τῷ δευτέρῳ [9]) [αὐνάν'] καὶ τούτου δὲ ὁμοίως ἀποθανόντος, ὑπέσχετο καὶ τὸν τρίτον αὐτῇ συνάψαι [σηλώμ'] Φοβηθεὶς δὲ, μὴ καὶ οὗτος εὐθὺς ἀποθάνῃ, τὴν γάμον ὑπερετίθετο. ἡ δὲ νύμφη, λίαν ἐπιθυμοῦσα σπέρμα λαβεῖν ἀπὸ τοῦ ἁβραμιαίου γένους, ὡς λαμπροῦ καὶ περιβοήτου, ἐπεὶ τὸν πενθερὸν Ἰούδαν ὑπερτιθέμενον ἔγνω, κατασοφίζεται τοῦτον, καὶ περιθεμένη σχῆμα πόρνης, ἐκάθισε πρὸς ταῖς πύλαις τῆς πόλεως ἐγκαλυψαμένη. θεασάμενος δὲ ταύτην Ἰούδας καὶ ἀγνοήσας, εἰσῆλθε πρὸς αὐτὴν, ὡς εἰς πόρνην, καὶ συμφθαρεὶς, ἔγκυον διδύμων τέκνων ἐποίησε. παραγενομένων δὲ τῶν ὠδίνων, ἐπεὶ τὸν Φαρὲς καὶ τὸν ζαρὰ τίκτειν ἔμελλεν, ἐξήνεγκε πρῶτος ὁ ζαρὰ τὴν χεῖρα, εἶτα ἡ μαῖα θεασαμένη τοῦτο, καὶ βουληθεῖσα γνώριμον ποιῆσαι τὸν πρωτότοκον, κοκκίνῳ τὴν ἐξενεχθεῖσαν ἔδησε χεῖρα· ὡς δὲ ἐδέθη, συνέσκελεν αὐτὴν τὸ παιδίον· συσταλείσης δὲ, προῆλθεν ὁ Φαρὲς, εἶτα ὁ ζαρά. ἡ μὲν οὖν ἱστορία τοιαύτη. ἦν δὲ εἰκὸς, τὸν Φαρὲς παραλα-

[5]) In margine. A.

res accepturus erat Euangeliſta in genealogiam, vtpote per quem ad Dauid genus procedebat. Nunc vero cum ipſo etiam Zara poſuit, quaſi typum populi Chriſtiani: Siquidem Phares Iſraeliticus typus erat. Sicut enim Zara, primum quidem manum efferens, retraxit eam: deinde Phares egreſſo, tunc et ipſe integre exiuit: Ita quoque vitae euangelicae pars quidem temporibus Abraham apparuit: qua retracta proceſſit legalis, et poſt hanc perfecte apparuit euangelica. Vides igitur non fruſtra fuiſſe Zaram aſſumptum.

Reliquum eſt oſtendere, quod ipſius quoque Thamar non abs re meminerit, ſicut et trium poſtea aliarum. Sed quia Thamar quidem illicite nupta erat, vtpote ſocero nupta: Raab autem meretrix erat, et Ruth alienigena, vxor vero Vriae adultera, quemadmodum ipſarum docent hiſtoriae, adduxit eas in medium, vt manifeſtum faceret, Chriſtum non erubuiſſe ab huiusmodi deſcendere progenitoribus: quorum vnus quidem ex illicite nupta natus erat: alius autem ex fornicaria: et rurſum hic ab alienigena deſcenderat, ille vero ab adultera. Neque enim virtuti dedito nocet progenitorum iniquitas. Quisque enim a propriis operibus, non ab alienis probus iudicatur aut improbus. Nam ob id etiam venit Chriſtus: non vt noſtra fugeret opprobria, ſed vt ea ſuſciperet, ſuisque virtutibus perimeret. Vt medicus namque aduenit Chriſtus, non vt iudex. Haec igitur prima eſt cauſa. Altera vero, quia eo quod Iudaei virtutis, quae circa animam verſatur, nulla habita cura, de progenitoribus plurimum gloriabantur, generoſitatem illorum ſurſum

ac

[2]) ἐπειδὴ, pro ἐπεί. B.

ραλαβεῖν μόνον εἰς γενεαλογίαν, ὡς δι' αὐτοῦ βαδίζοντος τοῦ γένες ἐπὶ τὸν δαυίδ· νῦν δὲ καὶ τὸν ζαρὰ τέθεικεν, ὡς τύπον τοῦ χριστιανικοῦ λαοῦ. ὁ γὰρ Φαρὲς τύπος ἦν τοῦ ἑβραϊκοῦ. καθάπερ γὰρ ὁ ζαρά, πρῶτος ἐξενεγκὼν τὴν χεῖρα, συνέσειλε ταύτην, εἶτα ἐξελιθόντων τοῦ Φαρὲς, τότε καὶ αὐτὸς ἐξῆλθεν ἐλοτελῶς· οὕτω καὶ τῆς εὐαγγελικῆς πολιτείας, μέρος μὲν ἐφάνη ἐν τοῖς χρόνοις τοῦ ἀβραάμ, εἶτα συστελλόντος, ἦλθεν ἡ νομική, καὶ μετὰ ταύτην ἐξέλαμψεν ἐντελῶς ἡ εὐαγγελική. ὁρᾷς, ὅτι οὐ μάτην ὁ ζαρὰ παρείληπται.

Λοιπὸν οὖν, οὐδὲ τῆς θάμαρ ἀκαίρως ἐμνημόνευσεν, οὐδὲ τῶν ἄλλων τριῶν γυναικῶν, μετὰ τοῦτο. ἀλλ' ἐπεὶ [2]) ἡ μὲν θάμαρ αὐθεμιτόγαμος ἦν, ὡς τῷ πενθερῷ μιγεῖσα, πέρνη δὲ ἡ ῥαὰβ, ἡ δὲ ῥοὺθ, ἀλλόφυλος, ἡ δὲ τοῦ οὐρίε, [3]) βηρσαβεὲ, μοιχαλὶς, ὡς αἱ κατ' αὐτὰς ἱστορίαι διδάσκουσιν· ἤγαγε τὰς τοιαύτας γυναῖκας εἰς μέσον, ἵνα δείξῃ, ὅτι οὐκ ἐπῃσχύνετο ὁ χριστὸς ἀπὸ τοιούτων προγόνων καταγόμενος, ὧν ὁ μὲν ἐξ αὐθεμιτογαμίας ἦν, ὁ δὲ ἐκ πορνείας, ὁ δὲ ἐξ ἀλλοΦύλου μητρὸς, ὁ δὲ, ἀπὸ μοιχαλίδος. οὐδὲν γὰρ βλάπτει τὸν ἐνάρετον ἡ τῶν προγόνων αὐτοῦ παρανομία. πᾶς γὰρ ἀπὸ τῶν οἰκείων πράξεων, ἀλλ' οὐκ ἀπὸ τῶν ἀλλοτρίων κρίνεται καλὸς ἢ Φαῦλος. καὶ γὰρ καὶ διὰ τοῦτο ἦλθεν ὁ χριστὸς, οὐχ ἵνα Φύγῃ τὰ ἡμέτερα ἀνείδη, ἀλλ' ἵνα δέξηται ταῦτα, καὶ ἀνέλῃ διὰ τῶν ἑαυτοῦ ἀρετῶν. ὡς ἰατρὸς γάρ, οὐχ ὡς κριτὴς, παραγέγονε. μία μὲν οὖν αὕτη αἰτία. δευτέρα δὲ, ὅτι ἐπειδὴ ἰουδαῖοι τῆς κατὰ ψυχὴν ἀρετῆς ἀπελοῦντες, μέγα ἐπὶ τοῖς προγόνοις ἐκόμπαζον, τὴν εὐγένειαν ἐκείνων ἄνω καὶ κάτω περιφέροντες,

3) βηθσαβεέ. 2 Reg. XI, 3.

ac deorſum circumferentes: reprimit tumorem ipſorum: oſtendens etiam illos ex illegitimis natos nuptiis. Statim enim patriarcha eorum, eiusdemque nominis Iudas, ex ea, quae ſibi ſceleſto modo copulata eſt, progenitorem ipſorum Phares et Zara genuit. Dauid quoque ille adeo celebris, ex adultera Solomonem generauit. Reſtat itaque, vanam eſſe de primogenitoribus iactantiam. Opinor autem ob hanc etiam potiſſimum cauſam, fratrum quoque Iudae meminiſſe. Quatuor enim ipſorum ab ancillis Iacob nati ſunt, et tamen nulli eorum generis obfuit differentia: omnes namque ſimiliter et patriarchae fuerunt, et capita tribuum. Tertia vero cauſa eſt, quod mulieres illae fuerunt figura eccleſiae, quae ex gentibus congregata eſt. Quemadmodum enim illas diuerſis ſubiectas peccatis viri praedicti duxerunt: ita quoque Chriſtus humanam naturam, variis oppreſſam peccatis, ſibi ipſi vniuit. Et ſicut genus talium mulierum nequaquam indignum reputauit: ita nec eccleſiae ſecum deſponſationem. Simul quoque per talia docemur, non de progenitorum peccatis, ſed de propriis erubeſcere: neque de maioribus gloriari, ſed propriae curam habere virtutis. Neque viros egregios talibus copulatos nuptiis propter huiusmodi matrimonia vilipendere. Neque eos repellere, qui a diuerſis iniquitatibus ad fidem accedunt.

Verſ. 3. *Phares autem* — V. 11. *Babylonica.*

Quartus certe regum liber ac ſecundus Paralipomenon tres Ioſiae filios ponunt Ioacham, Ioacim, qui

*) δὲ, omittit. A.

τες, καταξέλει τὸ φύσημα τούτων, δεικνύων, ὅτι κἀκεῖνοι ἐκ παρανόμων γάμων ἐγένοντο. αὐτίκα γὰρ ὁ πατριάρχης αὐτῶν καὶ ὁμώνυμος ἰούδας, ἐξ ἀθεμιτογαμίας τὸν πρόγονον αὐτῶν Φαρὲς καὶ τὸν ζαρὰ ἀπεγέννησε. καὶ ὁ περιβόητος δὲ[4]) δαυὶδ, ἐκ μοιχείας τὸν σολομῶντα. καὶ λοιπὸν μάτην ἐπὶ τοῖς προγόνοις μεγαλαυχοῦσιν. οἶμαι γὰρ διὰ τὴν αἰτίαν μᾶλλον ταύτην μνημονευθῆναι καὶ τοὺς ἀδελφοὺς τῆ ἰούδα. οἱ τέσσαρες γὰρ αὐτῶν ἀπὸ δουλίδων τῷ ἰακὼβ ἐγεννήθησαν, καὶ ὅμως οὐκ ἔβλαψεν οὐδένα τέτων ἡ τοῦ γένους διαφορά. πάντες γὰρ ὁμοίως ἐγένοντο καὶ πατριάρχαι, καὶ φύλαρχοι. τρίτη δὲ αἰτία, ὅτι αἱ γυναῖκες ἐκεῖναι, τύποι ἦσαν τῆς ἐξ ἐθνῶν ἐκκλησίας. ὥσπερ γὰρ ἐκείνας, διαφόροις ἁμαρτήμασιν ὑποκειμένας, οἱ δηλωθέντες ἄνδρες ἠγάγοντο· οὕτω καὶ ὁ χριστὸς τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν, διαφόροις ἁμαρτήμασιν ὑποπεσοῦσαν, ἡρμόσατο ἑαυτῷ. καὶ ὥσπερ τὸ γένος τῶν τοιούτων γυναικῶν οὐκ ἀπηξίωσεν· οὕτως οὐδὲ τὴν τῆς ἐκκλησίας νύμφευσιν. ἅμα δὲ καὶ διδασκόμεθα διὰ τῶν τοιούτων, μὴ ἐπὶ ταῖς τῶν προγόνων ἁμαρτίαις, ἀλλ' ἐπὶ ταῖς οἰκείαις αἰσχύνεσθαι, μηδὲ μέγα φρονεῖν ἐπὶ προγόνοις, ἀλλ' οἰκείας ἐπιμελεῖσθαι ἀρετῆς, μηδὲ φαυλίζειν τὲς ἀπὸ διαβεβλημένων γάμων ἐναρέτους γεγενημένους, μηδὲ παρωθεῖσθαι τὲς ἐκ διαφόρων ἁμαρτημάτων τῇ πίστει προσερχομένους.

Vers. 3. Φαρὲς — Vers. 11. Βαβυλῶνος.

Ἡ μὲν τετάρτη βίβλος[5]) τῶν βασιλειῶν καὶ ἡ δευτέρα τῶν παραλειπομένων τρεῖς υἱοὺς ἰσορρέσι τοῦ

5) 4 Reg. 23. 2 Paralip. 36.

qui et Eliacim vocabatur, ac Sedeciam, qui et Matthanias dicebatur: ab vno autem horum, puta Ioacham, descendisse Iechoniam dicunt. Liber autem Esdrae Iechoniam filium Iosiae fuisse dicit, sicut et praesens Euangelista. Quid ergo dicemus? Quod quem illi Ioacham dixerunt, hic Iechoniam appellat: binominis enim erat, sicut et fratres sui. Etenim quaecunque illi circa Ioacham dixerunt, haec omnia Esdrae liber inuariabiliter de Iechonia dixit: et quod matrem habuit Hamital, filiam Ieremiae: et quod viginti trium annorum erat, quum regnare coepisset, et tribus tantum mensibus regnauit. Eiectus est enim a Pharaone rege Aegypti, et captiuus migrauit in Aegyptum.

Reliquum est igitur, vt alius fuerit Iechonias filius Ioacim, cuius fratres nullus liber posuit. Verisimile est autem postquam Aegyptii a Nabuchodonosor, rege Babylonis, fugati sunt, translatum esse et Iechoniam in Babylonem, et in ea genuisse Salathiel. Iosias, inquit, genuit Iechoniam et fratres eius in transmigratione Babylonica. Et quidem hos ante Iudaeorum in Babyloniam transmigrationem Iosias genuerat. Reliquum est ergo, vt, *in transmigratione*, capiatur pro eo quod est, circa tempus transmigrationis. Meminit quoque fratrum eius: eo quod omnes ipsi simili-

6) 4 Reg. 24, 17. 7) *ἰωάχαζ*. A.

8) Videtur respicere Esdrae I, 2, 32. vbi variant in nomine *ἰωάχαζ* et *ἰεχονίαν*.

9) L. l. *ἀμιτάλ*. Sed ibi quoque libri variant Graeci.

1) Hentenius Ioacham legendum esse suspicatur. Sed vterque Codex hic *ἰωακεὶμ* habent. Variant vero

τοῦ ἰωσίου, τὸν ἰωάχαζ καὶ τὸν ἰωακεὶμ, ὃς καὶ ἐλιακεὶμ ἐκαλεῖτο, καὶ τὸν σεδεκίαν, ὃς καὶ ματθανίας [6]) ἐλέγετο, ἑνὸς δὲ τούτων, τῶ ἰωακεὶμ [7]) ἀπεγεννηθῆναι τὸν ἰεχονίαν· ἡ δὲ τῆ ἔσρα [8]) βίβλος, τὸν ἰεχονίαν, υἱὸν εἶναι τῆ ἰωσίου φησὶν, ὥσπερ καὶ ὁ παρὼν εὐαγγελιστής. τί οὖν ἐροῦμεν; ὅτι ὃν ἐκεῖναι εἶπον ἰωάχαζ, τοῦτον αὕτη φησὶν ἰεχονίαν. διώνυμος γὰρ ἦν, ὥσπερ καὶ οἱ ἀδελφοὶ αὐτῆ. καὶ γὰρ, ἅπερ ἔφασαν ἐκεῖναι παράσημα τῆ ἰωάχαζ, ταῦτα εἴρηκεν ἀπαραλλάκτως ἡ τῆ ἔσρα βίβλος πάντα ἐπὶ τῶ ἰεχονίᾳ, ὅτι τε μητέρα εἶχε τὴν [9]) ἀμιτὰλ, θυγατέρα ἱερεμίου, καὶ ὅτι ἔτη ὀκτὼ καὶ τριῶν ἐτῶν ἐβασίλευσε, καὶ ὅτι τρεῖς μόνους μῆνας βασιλεύσας, ἐξεβλήθη παρὰ τῆ Φαραὼ, βασιλέως αἰγύπτου, καὶ κατήχθη δοῦλος εἰς αἴγυπτον.

Ὤξε λοιπὸν ἕτερος ἰεχονίας ἦν, ὁ υἱὸς ἰωακεὶμ, [1]) ὅτινος ἐδὲ ἀδελφοὺς ἐδεμία βίβλος ἀνέγραψεν. εἰκὸς [2]) δὲ, μετὰ τὸ κατατρεπωθῆναι τὲς αἰγυπτίους ὑπὸ ναβαχοδονόσορ, βασιλέως βαβυλῶνος, μετενεχθῆναι καὶ τὸν ἰεχονίαν εἰς βαβυλῶνα, καὶ ἐν ταύτῃ γεννῆσαι τὸν σαλαθιήλ. ἰωσίας δὲ, φησιν, ἐγέννησε τὸν ἰεχονίαν καὶ τὲς ἀδελφοὺς αὐτῆ ἐπὶ τῆς μετοικεσίας βαβυλῶνος. καὶ μὴν, πρὸ τῆς εἰς βαβυλῶνα μετοικεσίας τῶν ἰουδαίων, τούτες ὁ ἰωσίας ἐγέννησε. λοιπὸν ἓν τὸ, ἐπὶ τῆς μετοικεσίας, ἀντὶ τῆ, πλησίον τῆ καιρῆ τῆς μετοικεσίας. ἐμνημόνευσε δὲ καὶ τῶν ἀδελφῶν αὐτοῦ, διότι καὶ αὐτοὶ πάντες ἀμοιβαδὸν ἐβασίλευσαν, καὶ μετωκίσθησαν

ro etiam in his duobus nominibus editi libri τῶν ὁ. In his ergo textus Hebraicus pro norma esse debet.

2) Nescio, cur dicat εἰκὸς, cum ita diserte legatur Paralip. II, 36, 9. 10.

similiter regnauerunt, et pariter a Nabuchodonosor captiui in Babylonem translati sunt.

† Quomodo autem circa mediam hanc partem tres praeteriit reges, nempe Ochosiam, filium Ioram et Ochosiae, filium Ioas, et ipsius Ioas, filium Amasiam? Amasias enim genuit Azariam, quem secundus Paralipomenon Oziam nominauit: binominis enim erat. Quomodo ergo Matthaeus ait, Ioram genuit Oziam? Nam quod Ioram genuerit Oziam tanquam abnepotem aut posterum suum, non tanquam filium, manifestum est. Quia igitur causa tres reges, vt dictum est, praetermissi sint, nullus hactenus dixit. Valde enim perplexa est ratio his, qui nostris nati sunt temporibus. Reuerentia autem, quam erga maiores nostros habuerunt, in causa fuit, vt ab hac abstinerent quaestione.

Vers. 12. *Et post* — Vers. 16. *Qui vocatur Christus.*

Ad Ioseph deueniens, non in hoc verbo seriem terminauit, sed addidit, virum Mariae, docens nos, quod ob hanc ipsam generationis ordinem contexuit: Quia enim moris non erat mulierum genealogias ponere, studuit, vt et morem seruaret, et alio modo Christum demonstraret ex genere Abraham et Dauid descendere. Ideo sponsi matris Dei genealogiam contexuit: et per hunc, quod intendebat, demonstrauit. Ex quo enim Ioseph de genere illorum esse demonstratus est, manife-

3) δὲ, omittit. A. Malim δὲ, post δήποτε. Quae vero hic inclusimus, ea Cod. A. in margine habet.

4) Vulgo ἀμασίας. Sed in hoc quoque variatur 4 Reg. 14, 1.

θησαν καὶ ἕτοι ὑπὸ ναβεχοδονόσορ αἰχμάλωτοι εἰς βαβυλῶνα.

[Τί δὲ[3]) δήποτε κατὰ τὴν μέσην ταύτην μερίδα τρεῖς παρέλιπε βασιλεῖς, τίν τε τῶ ἰωραὰμ υἱὸν, ὀχοζίαν, καὶ τὸν τῶ ὀχοζίε υἱὸν, ἰωὰς, καὶ τὸν τῶ ἰωὰς υἱὸν,[4]) ἀμεσίαν. ἀμεσίας γὰρ ἐγέννησε τὸν ἀζαρίαν, κατὰ τὴν τετάρτην τῶν βασιλειῶν βίβλον, ὃν ὀζίαν[5]) ἡ δευτέρα τῶν παραλειπομένων ὠνόμασε. διώνυμος γὰρ ἦν. πῶς ἔν ὁ ματθαῖός φησιν, ὅτι ἰωραὰμ ἐγέννησε τὸν ὀζίαν; ἀλλ' ὅτι μὲν ἰωραὰμ ἐγέννησε τὸν ὀζίαν, ὡς ἀπέγονον αὐτῦ,[6]) δῆλον· διὰ τίνα δὲ λόγον οἱ τρεῖς παρεισάθησαν, ὥς εἴρηται, βασιλεῖς, ἐδείς πω[7] μέχρι καὶ νῦν εἶπε. πάνυ γὰρ ἄπορες ὁ λόγος τοῖσγε κατὰ τὰς ἡμετέρας γενεὰς, ὅτι μηδὲ τῶν πρὸ ἡμῶν τις ἔλυσε τὸ[8]) ζητέμενον.]

Verſ. 12. Μετὰ δὲ — Verſ. 16. ὁ λεγόμενος χριστός.

Καταντήσας εἰς τὸν ἰωσὴφ, ἐκ ἔσησε μέχρι τέτε τὸν λόγον, ἀλλὰ προσέθηκεν, ὅτι τὸν ἄνδρα μαρίας, διδάσκων, ὅτι διὰ ταύτην αὐτὸν ἐγενεαλόγησεν. ἐπεὶ γὰρ ἐκ ἦν ἔθος γενεαλογεῖσθαι γυναῖκας, ἐσπέδασεν, ἵνα καὶ τὸ ἔθος φυλάξῃ, καὶ τρόπον ἕτερον ἀποδείξῃ τὸν χριστὸν ἐκ γένες τῶ ἀβραὰμ καὶ τῶ δαυὶδ καταγόμενον. διὸ καὶ γενεαλογήσας τὸν μνησῆρα τῆς θεομήτορος, διὰ τέτε τὸ σπεδαζόμενον ἀπέδειξεν. ἐπεὶ γὰρ ὁ ἰωσὴφ ἐκ τῶ γένες ἐκείνων ἀπεδείχ-

5) Paralip. 26, 1. 4 Reg. 14, 21.

6) αὐτοῦ, omittit. A.

7) καὶ μέχρι τῶ νῦν. A.

8) τὸ ζήτημα τῶτο. A. Plura hic de ſuo, vt videtur, dedit Hentenius.

nifeſtum quoque eſt, Dei matrem inde deſcendere. Nam aliunde ſponſam ducere non licebat, niſi quae ex eadem eſſet tribu, eademque familia, et ita conſanguinea. Ipſum autem Ioſeph, virum quoque eius dicit, hoc eſt ſponſum. Nam et poſtmodum in ſequentibus eam vocat vxorem, hoc eſt ſponſam. Ita enim conſuetum erat vocari etiam antequam coniungerentur.

Verſ. 17. *Omnes igitur — quatuordecim.*

Omnes generationes trifariam diuiſit, et merito. Tres enim fuerunt gubernationis modi. Siquidem ab Abraham poſt Moſen et Ieſum Naue vsque ad Dauid, ſub iudicibus gubernabantur: A Dauid vsque ad transmigrationem Babylonicam, ſub regibus: A transmigratione vero Babylonica vsque ad Chriſtum, ſub pontificibus. Veniente autem Chriſto vero iudice, rege ac pontifice, ceſſauerunt dictae politiae. Aequum eſt autem quaerere, quomodo in tertia parte, vbi duodecim tantum ponit perſonas, quatuordecim dicat eſſe generationes? Ideo videlicet, quia ipſum transmigrationis tempus in ordine generationis poſuit: et ſimiliter ipſum Chriſtum, ſicut magnus docuit Chryſoſtomus.

Verſ. 18. *Ieſu Chriſti autem — ita fuit.*

†† Ita, vt dicturus eſt, ſeu ſubiacet.

Verſ. 18.

9) Apud Chryſoſt. T. VII. p. 45. B. quem locum reſpicit, eſt ἀχμαλωσίας, quod eodem redit.

δείχθη, πρόδηλον, ὅτι ἐκεῖθεν καὶ ἡ Θεοτόκος κατήγετο. ἐ γὰρ ἐξῆν ἑτέρωθεν ἀγεσθαι μνηστῆν, ἀλλ' ἢ ἐκ τῆς ἑαυτῆ φυλῆς, καὶ τῆς αὐτῆς πατριᾶς, εἴτεν συγγενείας. ἄνδρα δὲ αὐτῆς εἶπε τὸν Ἰωσὴφ, ὡς μνηστῆρα. καὶ γὰρ καὶ γυναῖκα ταύτην αὐτῆ καλεῖ προϊὼν, ὡς μνηστήν. ἔτω γὰρ ἦν ἔθος καλεῖσθαι, καὶ πρὸ τῆς συναφείας.

Vers. 17. Πᾶσαι ἕν — δεκατέσσαρες.

Εἰς τρεῖς μερίδας διεῖλε τὰς γενεὰς ἁπάσας. εἰκότως. τρεῖς γὰρ πολιτεῖαι τέτων ἐγένοντο. ἀπὸ μὲν γὰρ ἀβραὰμ ἕως δαυὶδ, μετὰ μωϋσέα καὶ ἰησῆν τὸν τῆ ναυῆ, ὑπὸ τῶν κριτῶν ἡγεμονέυοντο· ἀπὸ δὲ τῆ δαυὶδ ἕως τῆς μετοικεσίας βαβυλῶνος, ὑπὸ βασιλέων ἰθύνοντο· ἀπὸ δὲ τῆς μετοικεσίας βαβυλῶνος ἕως τῆ χριτῆ, ὑπὸ ἀρχιερέων ἐκυβερνῶντο. ἐλθόντος δὲ τῆ χριτῆ, τῆ ἀληθῆς κριτῆ καὶ βασιλέως καὶ ἀρχιερέως, ἐπαύθησαν αἱ διηλωθᾶσαι πολιτεῖαι. ἄξιον δὲ ζητῆσαι, πῶς ἐν τῇ τρίτῃ μερίδι δώδεκα πρόσωπα θεὶς, δεκατέσσαρας ταῦτα γενεὰς ἐκάλεσε; διότι καὶ τὸν χρόνον τῆς [1]) μετοικεσίας ἐν τάξει τέθεικε γενεᾶς, καὶ αὐτὸν τὸν χριτὸν, ὡς ὁ μέγας φησὶ χρυσόστομος.

Vers. 18. Τῆ δὲ ἰησῆ — ἔτως ἦν.

Οὕτως, [1]) ὡς εἰπεῖν μέλλει, ἦγεν [2]) ἀπόκειται.

[1]) Hoc scholium omiserat Hentenius. Transilierat fortasse scriba iftius Codicis.

[2]) ἤγουν ἀπόκειται, omittit. A. malim ὑπόκειται.

V. 18. *Quum esset desponsata — e Spiritu Sancto.*

Priusquam conuenirent ad coitum. Non dixit autem, priusquam ipsa veniret ad domum illius. Iam etiam in ea erat. Multis siquidem moris erat, vt apud se haberent sponsas, propter securitatem. Reperta est autem, hoc est, apparuit: ait autem *reperta est*, propter inopinatum effectum. Ne quispiam vero turbetur, eo quod dixerit, reperta est esse praegnans, si id solum audiat: ideo orationem contexuit, addens e *Spiritu sancto*.

Et quam ob causam non est impraegnata, antequam desponderetur? Ne occideretur, vtpote suspicione de ea habita, quod corrupta esset. Cui enim persuadere potuisset, cum viro se non esse congressam? Propter hoc ergo post desponsationem, et quum iam in domo viri esset, impraegnatur, vt verisimile sit, ex ipso concepisse: et ita periculum euadat. Praeterea, vt in necessariis habeat subministratorem et procuratorem: eo maxime tempore, quo in Aegyptum fugiendum erat.

Tu vero ne quaeras, quomodo conceperit: neque curiose scruteris, quo pacto formatus sit embrio. Hoc enim neque Euangelista docuit, neque ante ipsum angelus, qui virgini conceptum annuntiauit. Hoc siquidem ignorabant, eo quod incomprehensibile sit, solique beatae Trinitati cognitum. Verum id tantum scito, quod filius incarnatus est secundum patris voluntatem, cooperante etiam Spiritu sancto.

Vers. 19.

3) ἐνδον γκ ἦν, omittit. A.

Verſ. 18. Μνηστευθείσης — ἐκ πνεύματος ἁγίου.

Πρὸ τοῦ συνελθεῖν αὐτὸς εἰς συναφειαν. ἐκ εἶπε δὲ, ὅτι πρὸ τοῦ ἐλθεῖν αὐτὴν εἰς τὴν οἰκιαν αὐτοῦ. ἔνδον [3]) γὰρ ἦν. ἔθος γὰρ τοῖς πολλοῖς, παρ' ἑαυτοῖς ἔχειν τὰς μνηστὰς, ἢ ἀσφάλειαν. εὑρέθη δὲ, ἀντὶ τοῦ, ἐφάνη. εὑρέθη δὲ εἶπε, διὰ τὸ ἀπροσδόκητον. ἐπεὶ δὲ εἵρηκεν, ὅτι εὑρέθη ἐν γαστρὶ ἔχουσα, ἵνα μὴ [4]) θρεσθῇ τις, ἀκούσας τοῦτο μόνον, ἐθεράπευσε τὸν λόγον, προσθεὶς, ὅτι ἐκ πνεύματος ἁγίου.

Καὶ τίνος ἕνεκεν ἐ γέγονεν ἔγκυος πρὸ τῆς μνηστείας; ἵνα μὴ ἀποθάνῃ, ὡς ὑποπτευθεῖσα διαφθαρῆναι. τίνα γὰρ ἂν ἔπεισεν, ὅτι ἐχ ὡμίλησεν ἀνδρί; διὰ τοῦτο τοίνυν μετὰ τὴν μνηστείαν, καὶ ἔνδον τῆς οἰκίας αὐτοῦ, ἐγκυμονεῖ, ἵνα νομισθῇ συλλαβεῖν ἐξ αὐτοῦ, καὶ ἕτω διαθρασῃ τὸν κίνδυνον, καὶ ἵνα σχῇ τοῦτον χρηγὸν τε τῶν ἀναγκαίων καὶ κηδεμόνα, καὶ μάλιστα παρὰ τὸν καιρὸν τῆς εἰς Αἴγυπτον φυγῆς.

Σὺ δὲ μὴ ζητήσῃς, πῶς συνέλαβε, μηδὲ περιεργάσῃ, πῶς διεπλάσθη τὸ ἔμβρυον. τοῦτο γὰρ οὔτε ὁ εὐαγγελιστὴς ἐδίδαξεν, οὔτε πρὸς αὐτοῦ ὁ ἄγγελος, ὁ εὐαγγελισάμενος τῇ θεοτόκῳ τὴν σύλληψιν. ἠγνόησαν γὰρ τοῦτο καὶ αὐτοὶ, διὰ τὸ εἶναι πᾶσιν ἀκατάληπτον, καὶ μόνῃ τῇ μακαρίᾳ τριάδι γνώριμον. τοῦτο δὲ γίνωσκε μόνον, ὅτι σεσάρκωται ὁ υἱὸς, εὐδοκίᾳ τοῦ πατρὸς, καὶ συνεργίᾳ τοῦ ἁγίου πνεύματος.

[4]) Plerumque in talibus adhibent θορυβηθῇ.

Vers. 19. *Ioseph — dimittere eam,*

Iustus quidem dicitur, qui auaritiam odit: dicitur etiam generaliter, qui virtutem colit: Sicut et hic Ioseph iustus esse perhibetur, cum propter alias eius virtutes, tum propter mansuetudinem ac probitatem eius. Traducere autem dicebatur, quando vir ad concilium ducebat vxorem, de qua suspicionem habebat, ipsamque accusabat: et ita manifeste eam a domo propria dimittebat. Quod nolens facere Ioseph, voluit clam dimittere eam, vt et ipse nulli obnoxius crimini secundum legem maneret, eas iubentem dimittere, quae aliunde in vtero haberent, et illam a malorum perpessione seruaret, quia id, quod factum erat, non manifestabat.

Vers. 20. *Haec autem — apparuit ei.*

Vide mansuetudinis excellentiam. Non solum hac de re nihil alteri manifestabat, sed nec ipsi, de qua suspicionem habebat: tantum apud se cogitauit, clam dimittere eam. Et quare non antequam venter intumesceret virginis dixit angelus ipsi Ioseph, quae facta fuerant circa conceptionem sine semine? Quia propter magnam rei nouitatem incredulus fuisset. Quum ergo res iam appareret, indicat faciliusque persuadet. Praeterea, cur non ipsa virgo manifestauit Ioseph, quum prius a Gabriele esset edocta? Quia sciebat fidem sibi non habendam: magis itaque laborabat studens, quod impletum erat obtegere. Ad haec: quare non post ventris tumorem significauit angelus virginis conceptionem, quae per Spiritum sanctum facta esset? Quia nisi prius rem didicisset, timore ac perturbatione adeo exagitari potuit, vt mortem ipsa sibi conscisceret, plane sciens, quod nulli vnquam persuadere potuisset, se nulli commixtam esse viro.

Pro-

Vers. 19. Ἰωσὴφ — ἀπολῦσαι αὐτήν.

Δίκαιος λέγεται μὲν, καὶ ὁ μισῶν τὴν πλεονεξίαν, λέγεται δὲ, καὶ ὁ καθόλε ἐνάρετος, ὥσπερ καὶ νῦν ὁ Ἰωσὴφ, δίκαιος εἶναι μαρτυρηθεὶς, διά τε τὰς ἄλλας αὐτῦ ἀρετὰς, καὶ διὰ τὴν πραότητα καὶ ἀγαθωσύνην. παραδειγματίσαι δὲ ἐλέγετο, ὅταν ἀνὴρ παρὰ τὸ συνέδριον ἄγε τὴν ὑποπτευομένην, καὶ κατηγόρει ταύτης, καὶ ἔτως αὐτὴν φανερῶς ἀπέλυεν ἀπὸ τῆς οἰκίας αὐτῦ; ὅπερ μὴ θέλων ποιῆσαι ὁ Ἰωσὴφ, ἠβελήθη λάθρα ἀπολῦσαι αὐτὴν, ἵνα καὶ αὐτὸς ἀνεύθυνος ἀπὸ τῦ νόμε μείνῃ, τῦ κελευοντος, ἀπολύειν τὰς κυήσας ἑτέρωθεν, κἀκείνην ἀπαθῆ κακῶν συντηρήσῃ, μὴ δημοσιεύσας τὸ γεγενός.

Vers. 20. Ταῦτα δὲ — ἐφάνη αὐτῷ.

Ὅρα πραότητος ὑπερβολήν! ἐμόνον γὰρ ἐκ ἐξέπεσεν ἑτέρῳ περὶ τῦ πράγματος, ἀλλ' ἐδὲ αὐτῇ τῇ ὑποπτευομένῃ, ἀλλὰ καθ' ἑαυτὸν ἐνεθυμήθη, λάθρα ἀπολῦσαι αὐτήν. καὶ διατί μὴ, πρὸ τῦ ἐξογκωθῆναι τὴν γαστέρα αὐτῆς, ὁ ἄγγελος εἶπε τῷ Ἰωσὴφ τὰ περὶ τῆς ἀσπόρε συλλήψεως; δῆτα ἔμελλεν ἀπιστεῖσθαι, διὰ τὸ παράδοξον. λοιπὸν ἦν, ὁρμένε τῦ πράγματος, μηνύειν, καὶ πείθειν ῥᾴδιον. καὶ διατί μὴ ἡ παρθένος τῷ Ἰωσὴφ ἀνήγγειλε, προδιδαχθεῖσα ταῦτα παρὰ τῦ γαβριήλ; διότι ἐγίνωσκεν, ὡς οὐ πιστευθήσεται, μᾶλλον μὲν ἐν καὶ παροξυνεῖ, ὡς ἐπιχειρεῖσα συσκιάζειν τὸ πεπλημμελημένον. καὶ διατί μὴ καὶ τῇ παρθένῳ, μετὰ τὸν ὄγκον τῆς γαστρὸς, ἐμήνυσεν ὁ ἄγγελος τὴν ἐκ πνεύματος ἁγίε σύλληψιν; διότι, εἰ μὴ προμεμάθηκε τῦτο, ἔμελλεν ἐν θορύβῳ εἶναι καὶ ταραχῇ, καὶ ἐπὶ βρόχον ἐλθεῖν, εὖ οἶδα, ὡς ἐκ ἄν ποτε πείσῃ τινὰ, λέγουσα, μὴ ὁμιλῆσαι

Propterea virgini quidem ante conceptionem angelus nuntiauit, Ioseph autem parturitionis tempore.

Et Matthaeus quidem de angelo Ioseph apparente conscripsit: Lucas vero, quomodo virgini diuinus conceptus sit annuntiatus: vtrumque enim factum est. Rursum, quam ob causam in somnis ipsi Ioseph apparuit angelus et non manifeste, sicut virgini? Quia virgini quidem manifesta opus erat visione propter rei, quae significabatur, nouitatem: Ioseph autem videns quidem vteri tumorem, cognitam tamen habens vitae virginis puritatem ac innocentiam. Alio quoque modo facilius erat creditus, tanquam qui somnia probe nouerat diiudicare: ideo in somnis angelum videt.

Vers. 20. *Dicens — coniugem tuam.*

Dauid filium, ipsum nominat, mentem eius ad Dauid reducens, a quo Christum esse venturum expectabant Iudaei. Dicens autem, ne timueris, eidem manifestat proprii cordis arcanum. Timebat siquidem retinere Dei matrem: ne Deum offenderet, retenta contra legem adultera. Quid est autem accipere? Intus retinere, vel ad seipsum rursus capere. Iam enim mente ab eo diuisa erat. Accipere vero non ad nuptias, sed ad custodiam. Vxorem quoque tuam dixit, vt inde certiorem eum faceret, quod a nullo cognita esset viro.

V. 20. *Quod enim — a Spiritu sancto est.*

Formatum in ea, genitum dixit, vt discamus non paulatim, modo seminis, formatum esse: Sed repente quantum ad formationem perfecte factus est.

ἀνδρί. διὰ τοῦτο, τῇ μὲν παρθένῳ, περὶ τῆς συλλήψεως, ὁ ἄγγελος διαλέγεται· τῷ δὲ ἰωσὴφ, ἐν τῷ καιρῷ τῶν ὠδίνων.

Καὶ ὁ μὲν ματθαῖος περὶ τοῦ ἀγγέλου τοῦ ἐπιστάντος τῷ ἰωσὴφ ἀνέγραψεν· ὁ δὲ λουκᾶς περὶ τοῦ εὐαγγελισαμένου τῇ παρθένῳ τὴν θείαν σύλληψιν. ἀμφότερα γὰρ γεγόνασι. καὶ διατί κατ' ὄναρ αὐτῷ φαίνεται ὁ ἄγγελος, καὶ μὴ φανερῶς, ὥσπερ καὶ τῇ παρθένῳ; διότι ἡ μὲν παρθένος ἔχρηζε φανερᾶς ὄψεως, διὰ τὸ παράδοξον τοῦ μηνύματος· ὁ δὲ ἰωσὴφ, βλέπων μὲν καὶ τὸν ὄγκον τῆς γαστρὸς, γινώσκων δὲ καὶ τὸν βίον τῆς παρθένου καθαρόν τε καὶ ἀνεπίληπτον, εὐχερέστερον ἔμελλε πιστεύειν. ἄλλως τε δὲ, καὶ ὡς εὖ οἶδας διακρίνειν ὀνείρους, ἐν ὀνείρῳ βλέπει τὸν ἄγγελον.

Vers. 20. Λέγων — γυναῖκά σου.

Υἱὸν δαυὶδ αὐτὸν ἐκάλεσεν, ἐναύγων τὴν διάνοιαν αὐτοῦ ἐπὶ τὸν δαυὶδ, ἀφ' οὗ προσεδόκων ἰουδαῖοι τὸν χριστὸν ἔσεσθαι. εἰπὼν δὲ, μὴ φοβηθῇς, ἀνεκάλυψεν αὐτῷ τὸ τῆς καρδίας αὐτοῦ μυστήριον. ἐφοβεῖτο γὰρ κατέχειν τὴν θεοτόκον, μὴ προσκρέσῃ τῷ θεῷ, μοιχαλίδα κατέχων παρὰ τὸν νόμον. τί δὲ ἐστι τὸ παραλαβεῖν; ἔνδον κατέχειν παρ' ἑαυτῷ, λαβεῖν αὖθις. ἤδη γὰρ αὐτῷ κατὰ διάνοιαν ἀπολέλυτο. παραλαβεῖν δὲ οὐκ εἰς γάμον, ἀλλ' εἰς φυλακήν. τὴν γυναῖκά σου δὲ εἶπε, κἀντεῦθεν πληροφορῶν αὐτὸν, ὅτι οὐχ ὡμίλησεν ἀνδρί.

V. 20. Τὸ γὰρ — ἐκ πνεύματός ἐστιν ἁγίου.

Τὸ ἐν αὐτῇ διαπλασθέν. γεννηθὲν γὰρ εἶπεν, ἵνα μάθωμεν, ὅτι ἃ κατὰ μικρὸν ἐμορφώθη, νόμῳ σπέρματος, ἀλλ' εὐθὺς, ὅσον εἰς μόρφωσιν, τέ-

eſt. Vide autem, quomodo ipſum admonuit eius, quod a Dauid expectabatur: deinde manifeſtauit ipſi occultum cordis timorem, et quid facere decreuiſſet: poſtea docuit, puram eſſe eius ſponſam: et ita tandem, quod rei caput erat intulit, videlicet, quod a Spiritu ſancto eſſet, vt hoc modo facilius recepi poſſet.

† Quod ab aliquo eſſe dicitur, vel eſt modo generationis, iuxta illud: Ego a Deo exiui: vel modo creationis, iuxta illud: Vnus Deus et pater, a quo omnia: vel modo naturali, ſicut effectus eſt ab operante. Quod igitur in virgine genitum eſt, non generationis modo a Spiritu ſancto eſt: quia, quod natum eſt, caro eſt: neque naturali modo: ſpiritus enim incorporeus eſt. Reliquum eſt igitur, vt ab eo ſit, tanquam creatura, vel plasmatio eius.

Verſ. 21. *Pariet — a peccatis eorum.*

Tu hunc vocabis Ieſum, quaſi lege pater. Etſi, inquit, quae patris ſunt circa ipſum non exercueris, quamuis tuum non eſt, quod natum eſt, ideoque nomen ipſe de ſupernis attuli: tu tamen ipſi impones. Verum quia nomen Ieſus, ſaluatorem ſignificat, oſtendit, merito ita vocandum eſſe: Ipſe enim (inquit) ſaluum faciet populum ſuum, non a bellis ſenſibilibus, ſed quod longe maius eſt, a peccatis eorum: quod nullus vnquam fecit hominum: vt hinc quoque manifeſtum faciat Deum eſſe, qui gignitur. Populum autem ſuum, iuxta proximum quidem intellectum, vocat Iudaeos, ex quibus natus erat, iuxta arcanum vero, omnes, qui

*) Incluſa Cod. A. habet in marg.

λεσον διεπλάσθη. ὅρα δὲ, πῶς πρότερον ἀνέμνησεν αὐτὸν τῆς ἐκ δαυὶδ προσδοκίας, ἔπειτα ἐξεκάλυψεν αὐτῷ τὸν ἀπόρρητον φόβον τῆς καρδίας, καὶ ὃ ἐβεβλήθη, εἶτα ἐδίδαξεν, ὅτι καθαρῶς μνησή ἐστιν αὐτῷ, καὶ τότε τὸ κεφάλαιον ἐπήνεγκεν, ὅτι ἐκ πνεύματός ἐστιν ἁγίου, ἵνα εὐπαράδεκτον ἔτω γέννημα.

[Τὸ [5]) ἔκ τινος, ἢ γεννητικῶς, κατὰ τὸ, ἐγὼ [n]) ἐκ τοῦ θεοῦ ἐξῆλθον· ἢ δημιουργικῶς, κατὰ τὸ, εἷς [o]) θεὸς ὁ πατὴρ, ἐξ οὗ τὰ πάντα· ἢ φυσικῶς, ὡς ἡ ἐνέργεια ἐκ τοῦ ἐνεργοῦντος. τὸ τοίνυν ἐν τῇ παρθένῳ γεννηθὲν, εἴτε γεννητικῶς ἐκ τοῦ ἁγίου πνεύματος· ὅτι τὸ γεννηθὲν σάρξ· εἴτε φυσικῶς· ὅτι τὸ πνεῦμα ἀσώματον. λειπόμενον ἓν ἐστιν, ἐξ αὐτοῦ εἶναι, ὡς δημιούργημα καὶ κτίσμα αὐτοῦ.]

n) Io. 8, 42.

o) 1 Cor. 8, 6.

Vers. 21. Τέξεται — ἀπὸ τῶν ἁμαρτιῶν αὐτῶν.

Σὺ τοῦτον καλέσεις ἰησοῦν, ὡς νόμῳ πατὴρ, εἰ καὶ μὴ φύσει, καὶ τὰ [6]) πατρὸς ἐπιδείξῃ περὶ αὐτὸν, εἰ καὶ μὴ σὸν ἐστι γέννημα. διὰ τοῦτο γὰρ τὸ μὲν ὄνομα αὐτὸς ἄνωθεν ἐκόμισα, σὺ δὲ τοῦτο ἐπιθήσεις αὐτῷ, ἐπεὶ δὲ τὸ ἰησοῦς ὄνομα, σωτῆρα σημαίνει, δείκνυσιν, ὅτι δικαίως ἔτω κληθήσεται. αὐτὸς γὰρ σώσει, φησὶ, τὸν λαὸν αὐτοῦ, οὐκ ἀπὸ πολεμίων αἰθητῶν, ἀλλ' ὃ πολλῷ μεῖζον ἦν, ἀπὸ τῶν ἁμαρτιῶν αὐτῶν, ὅπερ οὐδεὶς ἀνθρώπων ποτὲ πεποίηκεν. ὡς εἶναι καντεῦθεν γνώριμον, ὅτι θεός ἐστιν ὁ τικτόμενος. λαὸν δὲ αὐτοῦ φησὶ, κατὰ μὲν τὴν πρόχειρον γνῶσιν, τοὺς ἰουδαίους, ἐξ ὧν ἀνεβλάστησε, κατὰ δὲ τὴν βαθυτέραν, πάντας τοὺς

[6]) τοῦ interponit Chrys. T. VII. p. 58. A.

qui in ipſum crederent, et ſibi ipſis regem hunc adſcriberent.

Verſ. 22. *Hoc autem — prophetam.*

Etiam hoc ſubdit angelus. Hoc autem totum: tale inquam, virginem ſcilicet a Spiritu ſancto impraegnari. Deinde adducit teſtimonium, per prophetam quidem Ieſaiam prolatum, non tamen quaſi eius ſit, ſed Dei: dictum enim eſt, inquit, a domino per prophetam.

Verſ. 22. *Dicentem — erit grauida.*

Hoc Iudaei deprauant, quosdam proferentes interpretes, qui ſcripſerunt: Ecce adoleſcentula. Quibus reſpondemus, cunctis illis interpretibus, multo fide dignius eſſe id, quod habent ſeptuaginta, non ſolum propter eorum multitudinem et conformitatem, verum etiam temporis ratione. Hi ſiquidem ante centum et eo plures annos ante Chriſti aduentum interpretati ſunt: ideoque omni carent ſuſpicione. Qui autem ſcripſerunt, *ecce adoleſcentula*, poſt Chriſti incarnationem interpretati ſunt, odio magis, vtpote Hebraei, veritatem obſcurantes: Alioqui nomen etiam adoleſcentulae, pro virgine ponit ſcriptura. Loquens ſiquidem de virgine, quae inſidias perpeſſa eſt: ſi clamauerit, inquit, adoleſcentula ſiue puella, hoc eſt virgo. Quod ſi iuxta eorum intellectum adoleſcentula nupta eſt, quid nouitatis habebit eam, quae nupta ſit, concepiſſe ac parere. Prius enim dixit propheta: Dabit dominus ipſe vobis ſignum, deinde addidit: Ecce virgo erit grauida. Signum autem dicitur, quod ſupra naturam eſt, non quod naturale.

Verſ. 23.

τὴς αὐτῷ πιστεύσοντας, καὶ βασιλέα τοῦτον ἑαυτοῖς ἐπιγραψομένους.

Verſ. 22. Τοῦτο δὲ — προφήτου.

Ὁ ἄγγελος καὶ τοῦτο φησί. τοῦτο δὲ ὅλον, τὸ τηλικοῦτον, φημὶ δὴ τὸ ἐγκυμονῆσαι τὴν παρθένον ἐκ πνεύματος ἁγίου. εἶτα παράγει μαρτυρίαν, διὰ τῶ προφήτου μὲν ἡσαΐου ἐρηθεῖσαν, ἐκ αὐτοῦ δὲ ἐσαν, ἀλλὰ τὸ θεῦ.[7]) τὸ ῥηθὲν γάρ, φησιν, ὑπὸ τῶ κυρίου διὰ τῶ προφήτου.

Verſ. 22. Λέγοντος — ἐν γαστρὶ ἕξει.

Ἐνταῦθα κακοῤῥοῦσιν ἰουδαῖοι, προσβαλλόμενοί τινας ἑρμηνευτὰς, γράψαντας, ἰδοὺ ἡ νεᾶνις. πρὸς οὓς φαμὲν, ὅτι μᾶλλον τῶν ἄλλων ἁπάντων ἑρμηνευτῶν τὸ ἀξιοπιστότερον οἱ ἑβδομήκοντα ἔχουσιν, οὐ μόνον διὰ τὸ πλῆθος καὶ τὴν συμφωνίαν, ἀλλὰ καὶ διὰ τὸν χρόνον. οὗτοι μὲν γὰρ πρὸ ἑκατὸν ἢ καὶ πλειόνων ἐτῶν τῆς τοῦ χριστοῦ παρουσίας ἑρμηνεύσαντες, πάσης εἰσὶν ὑποψίας ἀπηλλαγμένοι· εἰ δὲ γράψαντες τὸ, ἰδοὺ ἡ νεᾶνις, μετὰ τὴν ἀνθρώπησιν τοῦ χριστοῦ ἑρμηνεύσαντες, ἀπεχθεία μᾶλλον, ὡς ἑβραῖοι, συνεσκίασαν τὴν ἀλήθειαν. ἄλλως τε δὲ, καὶ τὸ τῆς νεανιότητος ὄνομα ἐπὶ τῆς παρθενίας ἡ γραφὴ τίθησι. καὶ γὰρ περὶ κόρης ἐπιβελευομένης διαλεγομένη, φησὶν, ἐὰν φωνήσῃ ἡ[p]) νεᾶνις, τουτέστιν, ἡ παρθένος. εἰ δὲ κατ' αὐτὸς νεᾶνις, ἡ γεγαμημένη ἐστὶ, τί καινὸν, τὸ τὴν γεγαμημένην ἐγκυμονῆσαι καὶ τεκεῖν; ὁ γὰρ προφήτης πρῶτον εἶπεν, ἰδοὺ,[q]) δώσει κύριος ὑμῖν σημεῖον. εἶτα ἐπήγαγεν, ἰδοὺ, ἡ παρθένος ἐν γαστρὶ ἕξει. σημεῖον δέ ἐστι, τὸ ὑπὲρ τὴν φύσιν, ἀλλ' οὐ τὸ κατὰ φύσιν.

p) Deut. 22, 27.

q) Iesʃ. 7, 14.

Verſ. 23.

7) τῦ, omittit. B.

Vers. 23. *Et pariet — nobiscum Deus.*

Vocabunt: quinam? Quicunque scilicet in ipsum crediderint. Atqui nullus ipsum Immanuel nominauit. Nomine quidem nullus, re autem omnes. Quia enim credentes, quum hic comprobaretur esse Deus, ita esse credebant: confitebantur, quod esset nobiscum Deus. Etenim nobiscum quasi homo conuersabatur: hoc autem est, Immanuel. Nam alias quoque hic est prophetis mos, vocationes appellare futuras actiones. Siquidem puerum hunc inter alia nomina prophetae praecepit Deus, vt vocet, Cito praedabitur, Cito spoliabit: non quod nomine ita vocatus sit, sed quod statim diabolum fugauerit, et quos ille captiuos habebat, praedatus sit, ac spoliauerit. Rapuit itaque vasa, quae prauitatem eius imbiberant: dico sane publicanos et scorta et latrones, quique ex gentibus crediderunt, et pleraque similia inueniemus.

V. 24. *Experrectus — coniugem suam.*

Quare somnio in re tanti momenti adeo facile credidit? Quia apparens angelus detexit ei proprii cordis cogitationem. Intellexit ergo vere a Deo venisse: solus enim Deus nouit cordium arcana. Postquam vero ipsum admonuit prophetiae Iesaiae, magis in adimpletione confirmatus est.

Vers. 25. *Et non — primogenitum.*

Posuit hic, *donec*, non vt suspicio tibi suboriatur, quod postea cognouerit eam. Sed quia Iudaei Chri-

V. 23. Καὶ τέξεται — μεθ' ἡμῶν ὁ Θεός.

Καλέσουσι, τίνες; ὅσοι δηλαδὴ πιστεύσουσιν εἰς αὐτόν. καὶ μὴν, ᾠδεὶς αὐτὸν ἐμμανουὴλ ὠνόμασεν. ὀνομασὶ μὲν, ᾠδεὶς· πραγματικῶς δὲ, πάντες. οἱ γὰρ πιστεύοντες, ὅτι ὁ διαλεγόμενος αὐτοῖς, οὗτός ἐστι Θεὸς, ἀφ' ὧν ἔτως ἐπίστευσεν, συνωμολόγησεν, ὅτι μεθ' ἡμῶν ὁ Θεός, ἐτέρα συναναστρέφεται ἡμῖν, ὡς ἄνθρωπος. τοῦτο δέ ἐστι τὸ ἐμμανουήλ. ἔθος δὲ, καὶ ἑτέρως πολλάκις τοῖς προφήταις κλήσεως ὀνομάζειν, τὰς ἀποβησομένας πράξεις. καὶ γὰρ τετὶ τὸ παιδίον ἐν ἄλλοις ὁ προφήτης ἐπιτρέπεται καλέσαι, ταχέως r) σκύλευσον, ἐξέως προνόμευσον· οὐχ ὡς ἔτω κληθέντος ὀνομασὶ, ἀλλ' ὡς αὐτίκα τὸν διάβολον κατατροπωσαμένου καὶ σκυλεύσαντος, ὃς ἔσχεν ἐκεῖνος αἰχμαλώτως, καὶ προνομεύσαντος, εἶτεν, διαρπάσαντος τὰ σκεύη τὰ τὴν πονηρίαν αὐτῷ δεξάμενα, φημὶ δὴ, τελώνας καὶ πόρνας καὶ λῃστὰς καὶ τὲς ἐξ ἐθνῶν. καὶ πολλὰ τοιαῦτα εὑρήσομεν.

r) Iesa. 8, 3.

Vers. 24. Διεγερθεὶς — τὴν γυναῖκα αὐτοῦ.

Διατί τῷ ἐνυπνίῳ ῥᾷον ἐπίστευσε περὶ τηλικούτου πράγματος; διότι ὁ Φανεὶς ἄγγελος ἀνεκάλυψεν αὐτῷ τὸ τῆς καρδίας αὐτῷ ἐνθύμημα. συνῆκε γὰρ, ὅτι ὄντως παρὰ Θεῷ ἦκεν ὁ Φανείς. μόνος γὰρ ὁ Θεὸς οἶδε τὰ τῶν καρδιῶν ἐνθυμήματα. ἐπεὶ δὲ ἀνέμνησεν αὐτὸν καὶ τῆς ἡσαΐε προφητείας, ἔτι μᾶλλον εἰς πληροφορίαν ἐβεβαιώθη.

Vers. 25. Καὶ ἐκ — πρωτότοκον.

Τὸ ἕως ἐνταῦθα τέθεικεν, οὐχ ἵνα ὑποπτεύσῃς, ὅτι μετὰ ταῦτα ἔγνω αὐτὴν, ἀλλ' ἐπεὶ ἐκ πορ-

Christum e fornicatione natum nugabantur, blasphemiae eorum suspicioni obstans euangelista de solo tempore natiuitatem praecedente plenam fecit fidem: de insequenti vero tibi reliquit coniectandum. Quomodo enim tentasset, vel etiam cogitasset eam cognoscere, quae de Spiritu sancto concepisset, tantumque facta esset receptaculum? Cognitionem autem hic honeste pro carnis commistione posuit. Est praeterea scripturae idioma, dictionem, *donec*, ponere: non vt tempus determinet. Veluti de arca Noë: Et non est reuersus coruus, donec siccata est terra: neque enim postea reuersus est. Et rursum: *Sede a dextris meis, donec ponam inimicos tuos scabellum pedum tuorum.* Atqui post inimicorum subiectionem, a dextris eius sedet; plurimaque similia frequenter ponuntur. Primogenitum quoque nunc dicit, non eum, qui inter fratres primus fuerit, sed primum et solum. Inter varia namque primogeniti significata, tale etiam quippiam continetur. Etenim primum quoque esse eum, qui solus est, testatur scriptura, quum dicit: Ego Deus primus, et post me non est alter.

† Apud sacram scripturam quatuor ponuntur significata huius nominis, primogenitus. Denotat namque primum inter fratres genitum. Sic Ruben dicitur primogenitus in filiis Iacob. Significat quoque primum et solum genitum, sicut in praesenti loco. Ad haec etiam denotat egregium et honoratum. Sic dicitur, ecclesia primogenitorum in coelis descriptorum. Praeter haec autem omnia, significat et eum, qui simpliciter praecessit, iuxta illud: Primo-

8) Videtur hoc referri ad Io. 8, 41. Scripsi autem γεγεννῆσθαι, duplici νν, etsi vno repereram.

9) καὶ, addit. A.

πορνείας [s]) γεγεννῆθαι τὸν χριστὸν ἐφλυάρουν ἰουδαῖοι, πρὸς τὴν βλάσφημον ὑπόληψιν αὐτῶν ἰσάμενος ὁ εὐαγγελιστὴς, περὶ μόνε τῆ μέχρι τῆς αὐτῆ γεννήσεως ἐπληροφόρησε χρόνε, τὸ δὲ μετὰ ταῦτα, σοὶ κατέλιπε συλλογίζεθαι. πῶς γὰρ ἂν ἐπεχείρησεν, ἢ καὶ ὅλως ἐνεθυμήθη γνῶναι τὴν συλλαβῆσαν ἐκ πνεύματος ἁγίε, καὶ τοιῆτον δοχεῖον γεγενημένην; γνῶσιν δὲ, ἐνταῦθα τὴν συνάφειαν εὐφήμως ἐκάλεσεν. ἀλλὰ καὶ ἰδίωμά ἐσι τῆς γραφῆς, τὸ τὴν λέξιν πολλάκις, τὴν ἕως, μὴ ἐπὶ περιωρισμένε τινὸς χρόνου. ὡς τὸ ἐπὶ τῆς κιβωτῆ· καὶ ἐκ [s]) ἐπέστρεψεν ὁ κόραξ, ἕως ἧ ἐξηράνθη ἡ γῆ. ὅτε γὰρ μετὰ ταῦτα ἐπέστρεψε. καὶ αὖθις· κάθε [t]) ἐκ δεξιῶν με, ἕως ἂν θῶ τὲς ἐχθρές σε ὑποπόδιον τῶν ποδῶν σου. καίτοι, καὶ μετὰ τὴν ὑποταγὴν τῶν ἐχθρῶν, ὁμοίως ἐκ δεξιῶν αὐτῆ καθεδεῖται. καὶ πολλὰ τοιαῦτα πολαχῆ κείμενα. πρωτότοκον δὲ λέγει νῦν, ἐ τὸν πρῶτον ἐν ἀδελφοῖς, ἀλλὰ τὸν καὶ πρῶτον, καὶ μόνον. ἔσι γάρ τι καὶ τοιῆτον εἶδος ἐν ταῖς σημασίαις τῆ πρωτοτόκου. καὶ γὰρ [u]) πρῶτόν ἐσιν, ὅτε τὸν μόνον ἡ γραφὴ καλεῖ. ὡς τό· ἐγὼ εἰμι [v]) θεὸς πρῶτος, καὶ μετ' ἐμὲ ἐκ ἔσιν ἕτερος.

s) Geneſ. 8, 7.

t) Pſ. 109, 1.

u) Iſ. 44, 6.

v)

[Τέσσαρα δὲ [x]) παρὰ τῆ θείᾳ γραφῆ τῆ πρωτοτόκε τὰ σημαινόμενα. δηλοῖ γὰρ τὸν πρῶτον τεχθέντα ἐν ἀδελφοῖς, ὡς ὁ [x]) ῥηθεὶμ λέγεται πρωτότοκος ἐν υἱοῖς ἰακώβ. ἔτι δὲ καὶ τὸν πρῶτον καὶ μόνον τεχθέντα, ὡς ἐπὶ τῆ προκειμένε ῥητῆ. πρὸς δὲ τέτοις, καὶ τὸν ἐξαίρετον καὶ τίμιον. ὡς τό· καὶ ἐκκλησία [y]) πρωτοτόκων ἀπογεγραμμένων ἐν ἐρανοῖς. ἐπὶ πᾶσι δὲ, καὶ τὸν ἁπλῶς

x) Gen. 35, 23.

y) Hebr. 12, 23.

[s]) δὲ, omittit. A. praeterea haec, quae incluſa ſunt, in margine habet.

Primogenitus omnis creaturae, hoc est, ante omnem creaturam habens esse.

Vers. 25. *Et vocauit nomen eius Iesum.*

Vocauit Ioseph, quemadmodum edoctus erat ab angelo.

Cap. I. De Magis.

Cap. II. v. 1. *Quum autem genitus esset Iesus — Ierosolyma.*

Quare et locum dicit, et tempus, ac Herodis dignitatem? Locum quidem, vt ostendat, completam esse Michaeae prophetiam, qui dixit: *Et tu Bethlehem, terra Iuda, nequaquam minima es inter principes Iuda, ex te enim exibit dux, qui regat populum meum Israel.* Tempus vero, vt similiter doceret, impletam esse prophetiam Iacob dicentis: *Non deficiet principatum tenens de Iuda, nec dux de femoribus eius, donec veniant, quae ei reposita sunt.* Instante nempe natiuitatis Christi tempore, defecit principatum tenens de Iuda, ac deinceps dominari coepit Herodes Idumaeus alienigena. Dignitatem quoque posuit Herodis. Fuit enim et alter Herodes tetrarcha, qui praecursorem interemit.

Hi autem Magi erant Persae. Siquidem Persae maxime inter omnes nationes magica exercebant. Considera etiam, quomodo statim a principio gentibus in confusionem Iudaeorum, fidei ianua aperitur. Quum enim hi prophetas habentes, qui Christi praedixerant aduentum, parum aduerterent animum, ideo dispositum est, vt venirent

ἁπλῶς προόντα, ὡς τὸ· πρωτότοκος [z]) πάσης κτίσεως, τετέχει, πρὸ πάσης κτίσεως ὤν.] z) Col. 1, 15.

Vers. 25. Καὶ ἐκάλεσε τὸ ὄνομα αὐτοῦ Ἰησοῦν.

Ἐκάλεσεν αὐτὸ ὁ Ἰωσὴφ, ὡς ἐδιδάχθη παρὰ τοῦ ἀγγέλε.

Κεφ. Α. Περὶ τῶν μάγων.

Cap. II. v. 1. Τῆ δὲ Ἰησοῦ γεννηθέντος — ἱεροσόλυμα.

Τίνος ἕνεκεν, καὶ τὸν τόπον λέγει, καὶ τὸν χρόνον, καὶ τὸ τῆ ἡρώδε ἀξίωμα; τὸν μὲν τόπον, ἵνα δείξῃ, ὅτι πεπλήρωται ἡ τῆ μιχαίε προφητεία, εἰρηκότος· καὶ [a]) σὺ βηθλεὲμ, γῆ ἰούδα, ἐδαμῶς ἐλαχίστη εἶ ἐν τοῖς ἡγεμόσιν ἰούδα. ἐκ σοῦ γὰρ ἐξελεύσεται ἡγέμενος, ὅστις ποιμανεῖ τὸν λαόν με τὸν ἰσραήλ. τὸν δὲ χρόνον, ἵνα διδάξῃ, ὅτι ὁμοίως ἐπληρώθη καὶ ἡ προφητεία τῆ ἰακὼβ, [b]) εἰπόντος· οὐκ ἐκλείψει ἄρχων ἐξ ἰούδα, ἐδὲ ἡγέμενος ἐκ τῶν μηρῶν αὐτῆ, ἕως ἂν ἔλθῃ, ᾧ ἀπόκειται. τῆ χριστῆ γὰρ γεννηθῆναι μέλλοντος, ἐξέλιπεν ἄρχων ἐξ ἰούδα, καὶ λοιπὸν ἦρξε τῶν ἰουδαίων ἡρώδης ὁ ἰδουμαῖος, ἀλλόφυλος. τὸ δὲ ἀξίωμα τῆ ἡρώδε, διότι καὶ ἕτερος γέγονεν ἡρώδης ὁ τετράρχης, ὁ τὸν πρόδρομον ἀνελών. a) Mich. 5, 2. b) Gen. 49, 10.

Οὗτοι δὲ οἱ μάγοι, πέρσαι ἦσαν. οἱ πέρσαι γὰρ μάλιστα τῶν ἄλλων ἤσκουν τὰ μαγικά. ὁρᾶ δὲ, ὅπως ἐκ προοιμίων ἀνοίγεται τοῖς ἐθνεσι θύρα πίστεως, εἰς εἰσχύνην τῶν ἰουδαίων. ἐπεὶ γὰρ τῶν προφητῶν ἀκούοντες, προσαναφωνούντων τὴν χριστῆ παρουσίαν, ἐσφόδρα προσεῖχον, ὠκονομή-

nirent barbari, hique Magi, et e longinqua regione, vt eos docerent, quod a propriis prophetis discere non curabant, vt, si postea contendere voluerint, non habeant, quod respondeant. Quid enim dicere poterunt, quando Magi, viso vnico astro, crediderunt, ipsi autem neque tot prophetis credere voluerunt.

Vers. 2. *Dicentes — ad adorandum eum.*

Et vnde cognouerunt, stellam illam regis Iudaeorum natiuitatem manifestare? Quia ex genere Balaam astrologi descendebant, et scripta illius adeuntes, inuenerunt ab eo dictum: *Orietur stella ex Iacob, et consurget homo ex Israel.* Tali itaque prophetia permoti, agnouerunt, ex Iudaeis regem nasciturum in modum stellae, excellsum scilicet et clarum. Ex eo igitur tempore stellas obseruabant: tunc autem hanc insuetam, et recenter apparentem videntes, nihil cunctando venerunt, vt eum, qui natus erat, adorarent, volentes a prima statim aetate ipsi pendere tributa, vt cognito, quis esset, et in qua ortus ciuitate: vbi creuisset, amicum sibi haberent. Et quidem vsque ad Palaestinae regionem stellae ducatum habuerunt. Vbi autem Ierosolymis appropinquassent, amplius eam non viderunt. Quod factum est, vt, duce perdito, interrogare cogerentur, fieretque Iudaeis manifestum, natum esse Christum, ne in posterum dicere possent: Non nouimus, vtrum natus sit. Significauit etiam stella Christum, vt Balaam prophetia compleretur. Quia enim prophetae, Christum praemonstrantes, Iudaeis persuasuri non erant: reliquum erat, vt gentibus stella indica-

θη, βαρβάρες ἐλθεῖν, καὶ τέτες μάγες, καὶ ἐκ χώρας μακρᾶς, καὶ διδάξαι αὐτές, ὃ παρὰ τῶν προφητῶν μαθεῖν ἐκ ἠνέχοντο, ἵνα, εἰ Φιλονεικήσεσιν ἔτι, πάσης ἀπολογίας ὦσιν ἐξεκμένοι. τί γὰρ ἂν καὶ δύναιντο λέγειν, ὅταν μάγοι μὲν ἀπὸ ὄψεως ἑνὸς ἀστέρος πιστεύσωσιν, αὐτοὶ δὲ μηδὲ τοῖς τοσέτοις προφήταις ἀνέχωνται πιστεύειν;

Verſ. 2. Λέγοντες — προσκυνῆσαι αὐτῷ.

Καὶ πόθεν ἔγνωσαν, ὅτι ὁ ἀστὴρ ἐκεῖνος βασιλέως ἰεδαίων ἐδήλε γέννησιν; ἐκ τῆ γένες τῆ ἀστρολόγε Βαλαὰμ καταγόμενοι, καὶ τὴν ἐκείνε μετιόντες ἐπιστήμην, ἔρισκον αὐτὸν προειρηκότα· ὅτι c) ἀνατελεῖ ἄστρον ἐξ ἰακὼβ καὶ ἀναστήσεται ἄνθρωπος ἐξ ἰσραήλ· καὶ λοιπὸν ἀπὸ τῆς τοιαύτης προφητείας ἐγίνωσκον, ὅτι βλαστήσαι μέλλει ἐξ ἰεδαίων βασιλεύς, δίκην ἀστέρος ὑψήλος καὶ λαμπρότατος. καὶ λοιπὸν ἔκπτοτε παρετήρεν τὸν ἀστέρα. τηνικαῦτα δὲ τὸν ἀσυνήθη τῆτον καὶ καινοφανῆ θεασάμενοι, μηδὲν μελλήσαντες ἦλθον προσκυνῆσαι τῷ γεννηθέντι, θέλοντες ἐκ πρώτης ἡλικίας αὐτῷ Φιλίαν καταβαλέσθαι, καὶ ἵνα γνόντες, τίς τε εἴη, καὶ ἐν ποίᾳ πόλει γεγέννηται, αὐξάνοντι Φίλῳ χρήσωνται. ἀλλὰ μέχρι μὲν παλαιστίνης ὑπὸ τῆ ἀστέρος ὡδηγῆντο· τοῖς ἱεροσολύμοις δὲ πλησιάσαντες, ἐκέτι τῆτον εἶδον. τῆτο δὲ γέγονεν, ἵνα τὸν ἀδικον ἀπολέσαντες, ἀναγκαδῶσιν ἐρωτῆσαι, καὶ ἕτω γένηται κατάδηλον ἰεδαίοις, ὅτι γεγέννηται ὁ χριςὸς, ὡς μὴ δύναδαι αὐτὲς ἐς ὕςερον λέγειν, ὅτι ἐκ οἴδαμεν, εἰ γεγέννηται. ἐμήνυσε δὲ τὸν χριςὸν ἀστὴρ, ἵνα καὶ ἡ τῆ Βαλαὰμ προφητεία πληρωθῇ. ἐπεὶ γὰρ οἱ προφῆται, τοῖς ἰεδαίοις περὶ τῆ χριςῆ προμηνύοντες, ἐκ ἔμελλον

c) Num. 24, 17.

dicaret iuſtitiae ſolem e terra orientem. Neque enim prophetam aut nuntium viderant, vt ab eis cognoſcerent. Soli autem Perſae ſtellam hanc obſeruauerant: Soli namque diligentius circa aſtrologiam ab infantia occupabantur. Neque tamen omnes Perſae, quia non omnes acris erant ingenii, neque aequaliter omnes erant crediturі.

Nunc vero dicendum eſt contra Genethliacos, qui ſtellam hanc proferunt in patrocinium artis Genethliacae, ſtellam hanc non naturam ſtellarum, ſed figuram duntaxat habuiſſe. Et vere diuina quaedam inerat potentia in hanc figuram transformata. Et hoc quidem ex multis manifeſtum eſt. Primum a via. Nam quaelibet ſtella ab ortu progreditur in occaſum, ſola haec a ſeptentrione in meridiem ferebatur: talem nempe ſortitur Palaeſtina ſitum, ſi ad Perſidem conferas: Secundo a ſplendore. Siquidem nulla in die apparet, propter exceſſum lucis ſolaris: hanc ſolam in die apparentem ſol occultare non poterat. Tertio ex hoc, quod, prout opus erat, apparebat, rurſusque occultabatur. Vsque ad Palaeſtinae enim regionem ducatum illis praeſtans, apparuit. Ex quo autem Ieroſolyma acceſſerunt, ſeipſam occultauit: rurſumque a Ieroſolymis exeuntibus, demonſtratur. Et illis quidem euntibus, praecedebat, ſtantibus vero circummanebat, iuxta illorum neceſſitatem ſuum praebens motum. Quarto ex eo, quod terrae proxima incedebat, neque enim ſpeluncam aut diuerſorium demonſtraſſet, ſi aliis proxima ſtellis, ſublimis lata fuiſſet: nunc autem veniens, ſtetit ſupra locum, in quo erat puer.

Verſ. 3.

[2]) οἱ, addit. A.

[3]) καλύβην appellat Chryſoſtom. T. VII. p. 88. καταλυμα

πείθειν, λοιπὸν τοῖς ἔθνεσιν ἀστὴρ μηνύει τὸν ἥλιον τῆς δικαιοσύνης, ἐκ τῆς γῆς ἀνατέλλοντα. ἔτε γὰρ προφήτην, ἔτε ἄγγελον ἤδεισαν, ἵνα δι' αὐτῶν ἐλκυσθῶσι. μόνοι δὲ τὸν ἀστέρα τῆτον παρεσημειώσαντο πέρσαι, ὡς μόνοι περὶ τὴν ὀξυτέραν ἀστρολογίαν ἐκ νεότητος ἀσχολέμενοι. ἐ πάντες δὲ οἱ πέρσαι, ὅτι ἐδὲ [2]) πάντες ἦσαν ὀξεῖς, ἐδὲ ἔμελλον ὁμοίως πιστεύειν.

Πρὸς δὲ τὰς προβαλλομένας τὸν ἀστέρα τοῦτον εἰς συνηγορίαν τῆς γενεθλιαλογίας, ἑπτέον, ὅτι ἐκ ἦν ἔτος φύσει ἀστὴρ, ἀλλ' ὄψει μόνον ἀστὴρ, καὶ ὡς ἀληθῶς θεία τις δύναμις, εἰς ταύτην μετασχηματισθεῖσα τὴν ὄψιν. καὶ τῆτο δῆλον ἀπὸ πολλῶν. πρῶτον μὲν, ἀπὸ τῆς πορείας. παντὸς γὰρ ἀστέρος ἐξ ἀνατολῆς εἰς δύσιν βαδίζοντος, ἔτος μόνος ἐξ ἄρκτε πρὸς μεσημβρίαν ἐφέρετο. τοιαύτην γὰρ ἔλαχε θέσιν ἡ παλαιστίνη πρὸς τὴν περσίδα. δεύτερον δὲ, ἀπὸ τῆς λαμπρότητος. ἐδενὸς γὰρ ἀστέρος ἐν ἡμέρᾳ φαινομένε, διὰ τὴν ὑπερβολὴν τῆς ἡλιακῆς λαμπρότητος, τῆτον μόνον, ἐν ἡμέρᾳ φαινόμενον, ἐκ ἠδύνατο ὁ ἥλιος ἀποκρύπτειν. τρίτον, ἀπὸ τῆ φαίνεθαι κατὰ λόγον, καὶ πάλιν κρύπτεθαι. μέχρι μὲν γὰρ παλαιστίνης ἐφαίνετο ὁδηγῶν αὐτές· ἐπεὶ δὲ τῶν ἱεροσολύμων ἐπέβησαν, ἔκρυψεν ἑαυτόν. εἶτα πάλιν ἐξελθῆσιν αὐτοῖς ἀπὸ τῶν ἱεροσολύμων ἐπεφάνη, καὶ βαδιζόντων μὲν προηγεῖτο, ἱσαμένων δὲ περιέμενε πρὸς τὴν χρείαν αὐτῶν τὴν ἑαυτῆ ποιέμενος κίνησιν. τέταρτον, ἀπὸ τῆ βαδίζειν πρόσγειος. ἐ γὰρ ἂν ἔδειξε τὸ [3]) σπήλαιον, εἰ παραπλησίως τοῖς ἄλλοις ἄστροσιν ὑψηλὸς ἐφέρετο. ἔτος δὲ, ἐλθὼν ἔστη ἐπάνω, οὗ ἦν τὸ παιδίον.

τάλυμα, seu diuersorium, de suo videtur adiecisse interpres Hentenius. Vide infra ad vers. 11.

V. 3. *Quum audiſſet autem — cum illo.*

Herodes quidem iure turbatus eſt, nempe timens de regno ſuo, filiorumque ſuorum: tota autem ciuitas, quae Ieroſolyma appellantur, quare turbata eſt? Atqui gaudere ipſam magis oportuit, quod ipſis rex natus eſſet, quem olim prophetae ſaluatorem ac redemptorem Iſrael praenuntiauerant, et gloriari tanquam propinquos, quod ſtatim a cunabulis Perſas ad ſui adorationem attraheret. Verum excaecauit illos inuidia, ſtatimque audientes, turbati ſunt: quaſi timentes, ne forte ſalutem conſequerentur. Perſae vero quum eſſent extranei, non ſolum nato non inuiderunt; imo a finibus ſuae regionis vsque Bethlehem propter eum venerunt. Iudaei autem quum eſſent cognati, etiam gloriae eius inuiderunt, ne forte magnus futurus eſſet: et quum Bethlehem prope haberent, ita inuidi fuerunt ac pigri, vt ad eam non accederent.

Verſ. 4. *Et congregatis — Chriſtus naſceretur.*

Atqui Magi non dixerunt, ſe Chriſtum quaerere, cur igitur Herodes de Chriſto interrogat? quia iamdudum audiebat, in proximo naſciturum eſſe Chriſtum regem Iſrael, ſtatimque audiens in Iudaea natum eſſe regem, et quod hunc ſtella Perſis indicaſſet, intellexit eum eſſe, qui dicebatur Chriſtus: et conuocat principes ſacerdotum ac ſcribas, vtpote dicta prophetica, librosque in ore habentes, et interrogat, vbi Chriſtus naſceretur, hoc

4) ita etiam interpres. Coniici tamen poſſit, *συγγενεῖ*. Mox tamen eſt *ἀλλογενεῖς* et rurſus *συγγενεῖς*.

Vers. 3. Ἀκέσας δὲ — μετ' αὐτῆ.

Ὁ μὲν ἡρώδης ἐταράχθη, δεδιὰσας περὶ τῆς βασιλείας ἑαυτῆ τε καὶ τῶν παίδων αὐτῆ. πᾶσα δὲ ἡ πόλις, ἡ καλεμένη ἱεροσόλυμα, διατί τετάρακται; καίτοι χαίρειν αὐτὴν ἔδει μᾶλλον, ὅτι ἐγεννήθη αὐτοῖς βασιλεὺς, ὃν οἱ προφῆται πάλαι προκατήγγειλαν σωτῆρα καὶ λυτρωτὴν τῷ ἰσραὴλ, καὶ ἐγκαλωπίζεσθαι ὡς[4]) συγγενεῖς, ὅτι εὐθὺς ἐκ σπαργάνων τὰς πέρσας εἵλκυσεν εἰς προσκύνησιν· ἀλλ' ἡ βασκανία τετύφλωκεν αὐτὰς, καὶ εὐθὺς ἀκέσαντες ἐταράχθησαν, ὥσπερ δεδοικότες, μήποτε σωτηρίας τύχωσιν. ἀλλὰ πέρσαι μὲν, ἀλλογενεῖς ὄντες, ἐ μόνον ἐκ ἐφθόνησαν τῷ γεννηθέντι, ἀλλὰ καὶ ἀπο τῶν περάτων τῆς οἰκουμένης μέχρι τῆς βηθλεὲμ ἦλθον δι' αὐτόν· ἰουδαῖοι δὲ, συγγενεῖς τυγχάνοντες, καὶ ἐφθόνησαν αὐτῷ τῆς δόξης, εἰ μέλλοι μέγας ἔσεσθαι, καὶ τὴν βηθλεὲμ ἐγγὺς ἔχοντες, ἐκ ἀπῆλθον. ἕτω καὶ φθονεροὶ ἦσαν καὶ ὀκνηροί.

Vers. 4. Καὶ συναγαγὼν — ὁ χριστὸς γεννᾶται.

Καὶ μὴν οἱ μάγοι ἐκ ἔπον, ὅτι τὸν χριστὸν ζητῆσι. πῶς ἓν ὁ ἡρώδης περὶ τῆ χριστῆ ἐρωτᾷ; διότι πάλαι ἤκεεν, ὅτι μέλει γεννηθῆναι ὁ χριστὸς βασιλεὺς τῆ ἰσραὴλ, καὶ εὐθὺς ἀκέσας, ὅτι βασιλεὺς ἐγεννήθη ἐν ἰουδαίᾳ, καὶ ὅτι ἀπὸ τῆτον τὸν πέρσαις ἐμήνυσε, συνῆκεν, ὅτι ἔτός ἐσιν ὁ λεγόμενος χριστὸς, καὶ συγκαλεῖ τὰς ἀρχιερεῖς καὶ τὰς γραμματεῖς, ὡς τὰς προφητικὰς[5]) βίβλες καὶ ῥήσεις διὰ τόματος ἔχοντας, καὶ διερωτᾷ,

5) καὶ ῥήσεις, omittit. A.

hoc est, in quo terrae loco nascituruſ inueniretur. Illi vero et locum dicunt, et testem citant prophetam. Scire autem oportet, quod nominatim Christum esse Deum, caeteris manifestius scripsit Daniel.

Vers. 5. *At illi* — Vers. 6. *Israel.*

Michaeae prophetia est, vt praediximus. Recitant autem ipsam pontifices et scribae sub compendium. Vide ergo, quae in laudem Bethlehem dominus per prophetam annuntiauerit. Etsi, inquit, vilis appares ad aspectum, quantum tamen ad id, quod animo concipitur, non es minima inter omnes principes tribus Iuda. Quaelibet namque tribus diuersos habebat in propriis ciuitatibus principes. Et vere nominatissima fuit post saluatoris natiuitatem. Quotidie enim ab vniuerso orbe accedunt, ipsam visuri, locumque, vbi Christus natus est, adoraturi. Deinde magnae famae ac nominis causam ponit: *ex te enim exibit*, hoc est, nascetur *dux*. Ducem autem ac pastorem siue rectorem, dixit regem. Nam Christus et secundum diuinitatem rex erat. *Regnum* (ait) *meum non est ex hoc mundo*: et secundum humanitatem. Siquidem regis exercebat opera: leges videlicet subditis condens: corrigens illos ac fouens: et pro eis moriens: quae maxime eum, qui vere rex est, insigniunt. Diadema enim et purpura, reliquaque similia, fastus magis sunt et arrogantiae.

Quo-

6) Hentenius videtur legisse θεόν.

7) δοκῇς, pro ἐ. A.

ποῦ ὁ χριστὸς γεννᾶται, τετέχνται, ἐν ποίῳ τόπῳ τῆς γῆς εὑρίσκεται, ὅτι γεννᾶται· οἱ δὲ καὶ τὸν τόπον λέγουσι, καὶ μάρτυρα παράγουσι τὸν προφήτην. χρὴ δὲ γινώσκειν, ὅτι ὀνόματι [6]) χριστὸν τὸν χριστὸν φανερώτερον τῶν ἄλλων προφητῶν ὁ δανιὴλ ἀνέγραψεν.

Verſ. 5. Οἱ δὲ — Verſ. 6. ἰσραήλ.

Μιχαίᾳ μὲν ἡ προφητεία, καθὼς ἀνωτέρω δεδηλώκαμεν· ἀπαγγέλλουσι δὲ αὐτὴν κατ' ἐπιτομὴν οἱ ἀρχιερεῖς καὶ γραμματεῖς. ὅρα δὲ, ὁποῖα περὶ τῆς βηθλεὲμ διὰ τοῦ προφήτου προανεφώνησεν ὁ θεός; ὅτι εἰ καὶ τὸ φαινόμενον εὐτελὲς ἦ [5]) ἀλλάγε τὸ νοούμενον ἐκ ἐλαχίστη τις ὑπάρχεις ἐν ὅλαις ταῖς ἡγεμονίαις τῆς τοῦ ἰούδα φυλῆς. ἑκάστη γὰρ φυλὴ διαφόρους εἶχεν ἡγεμονίας ἐν ταῖς οἰκείαις πόλεσι. καὶ ὄντως ὀνομαστότατη γέγονε, μετὰ τὴν γέννησιν τοῦ σωτῆρος. ἑκάστοτε γὰρ ἐκ περάτων τῆς οἰκουμένης ἔρχονται ταύτην ὀψόμενοι, καὶ προσκυνήσοντες τὸν τόπον, ἔνθα ὁ χριστὸς γεγέννηται. εἶτα τίθησι καὶ τὴν αἰτίαν τῆς ἐνδοξότητος· ὅτι ἐκ σοῦ ἐξελεύσεται, εἶτεν βλαστήσει, ἡγέμενος. ἡγέμενον δὲ [8]) καὶ ποιμένα ἐκάλεσε, τὸν βασιλέα. ὁ γὰρ χριστὸς ἦν μὲν [9]) βασιλεὺς, καὶ ὡς θεός. ἡ [d]) βασιλεία γάρ, φησιν, ἡ ἐμὴ, ἐκ ἔστιν ἐκ τοῦ κόσμου τούτου. ἦν δὲ καὶ, ὡς ἄνθρωπος. ἔχει γὰρ ἔργα βασιλέως, τὸ νομοθετεῖν τοῖς ὑπηκόοις αὐτοῦ, τὸ ῥυθμίζειν, τὸ περιέπειν, τὸ ὑπεραποθνήσκειν αὐτῶν, ἃ μάλιστα χαρακτηρίζουσι τὸν ἀληθῆ βασιλέα. τὸ γὰρ διάδημα καὶ ἡ πορφυρὶς καὶ τὰ τοιαῦτα, τύφου μᾶλλον καὶ ἀλαζονείας εἰσί.

d) Io. 18, 36.

Καὶ

[8]) δὲ, omittit. A.

[9]) poſt μὲν, rurſus habet γὰρ. A.

Quomodo autem eum dixit pastorem siue rectorem Israel: (vtrumque enim significat verbum ποιμαίνω, et regere et pascere,) quum vniuersum pauerit orbem? Ne offendantur Iudaei, quasi caeteris nihil amplius habentes: sed occasionem magis habeant familiaritatis eius: quod ab ipsis genitus, et apud eos natus sit. Si quis autem dicat: Quomodo ergo illos non pauit, quum sint ipsi Israel? Audiat, quod etiam hoc fecit: pauit enim illos, qui ex ipsis crediderunt. Alioqui etiam Israel est omnis, qui videt Deum. Israel namque, si quis interpretetur, idem sonat, quod videns Deum. Dicit autem Paulus: Non omnes, qui ab Israel descendunt, hi sunt Israelitae. Quodsi non omnes pauit Hebraeos, illorum culpa est, qui ab eo pasci noluerunt. Dixit enim: Non sum missus, nisi ad oues perditas domus Israel. Euangelista autem Ioannes: In sua, inquit, venit, et sui eum non receperunt.

Hoc quoque deprauant Iudaei, dicentes, de Zorobabel loquutam esse prophetiam. Quibus nos e diuerso dicimus, Zorobabel non in Bethlehem, sed in Babylonia natum esse. Tu vero Dei admirare gubernationem: quomodo ordinauit, a Magis quidem doceri Iudaeos, quod ipsum stella praedicauerit: a Iudaeis autem Magos, quod et prophetae ipsum praenuntiauerint.

Vers. 7. *Tunc Herodes — stellae.*

Quare hos clam vocauit? Quia suspectos habebat Iudaeos, nempe Christi cognatos: nec volebat, vt ipsi audirent, quae interrogaturus aut praeceptu-

') ἐγεννήθη. A.

Καὶ πῶς εἶπεν αὐτὸν, ποιμένα τῆ ἰσραήλ; σύμπασαν γὰρ τὴν οἰκεμένην ἐποίμανε. πῶς; ἵνα μὴ σκανδαλιθῶσιν ἰεβαῖοι, ὡς μηδὲν τι πλέον τῶν ἄλλων ἔχοντες, ἀλλ' ἵνα μᾶλλον ἔχωσιν ἀφορμὴν οἰκειώσεως, ἐπεὶ καὶ ἐξ αὐτῶν ἐβλάστησε, καὶ παρ' αὐτοῖς[1]) ἐγεννήθη. εἰ δέ τις ἔποι· καὶ πῶς ἐκ ἐποίμανεν[2]) αὐτές· ἔτοι γάρ εἰσιν ἰσραήλ; ἀκέσει, ὅτι καὶ τῆτο πεποίηκεν. ὅσοι γὰρ ἐξ αὐτῶν ἐπίσευσαν, ἐποίμανε τέτες. ἄλλως τε δὲ, ἰσραὴλ ἐσι, πᾶς εἰδὼς θεόν. ἰσραὴλ γὰρ ἑρμηνέυεται, ὁρῶν θεόν. φησὶ γὰρ ὁ παῦλος·[e]) ὅτι οὐ πάντες οἱ ἐξ ἰσραὴλ, ἔτοι ἰσραήλ. εἰ δὲ μὴ πάντας τὲς ἑβραίες ἐποίμανεν, ἐκείνων ἐσὶ τὸ ἔγκλημα, μὴ θελησάντων ὑπ' αὐτῆ ποιμαίνεθαι. εἴρηκε γάρ· ἐκ[f]) ἀπεξάλην, εἰ μὴ εἰς τὰ πρόβατα τὰ ἀπολωλότα οἶκε ἰσραήλ. καὶ ὁ εὐαγγελιςὴς δὲ φησιν ἰωάννης· ὅτι[g]) εἰς τὰ ἴδια ἦλθε, καὶ οἱ ἴδιοι αὐτὸν ἐ παρέλαβον.

e) Rom. 9, 6.

f) Matth. 15, 24.

g) Io. 1, 11.

Καὶ ταῦθα δὲ κακεργῆσιν ἰεβαῖοι λέγοντες, ὅτι περὶ τῆ ζοροβάβελ εἶπε ταῦτα ἡ προφητέια. πρὸς ἃς φαμὲν, ὅτι καὶ μὴν ὁ ζοροβάβελ ἐκ ἐν βηθλεὲμ, ἀλλ' ἐν βαβυλῶνι γεγέννηται. σὺ δὲ θαυμασον τὴν οἰκονομίαν τῆ θεῆ, πῶς παρεσκέυασεν ὑπὸ μὲν τῶν μάγων διδαχθῆναι τὲς ἰουδαίες, ὅτι καὶ ἀσὴρ τὸν χριςὸν ἐκήρυξεν, ὑπὸ δὲ τῶν ἰεβαίων τὲς μάγες, ὅτι καὶ προφῆται τῆτον προκατήγγειλαν.

Vers. 7. Τότε ἡρώδης — ἀςέρος.

Διατί λάθρα τέτες ἐκάλεσε; διότι ὑπώπτευε τὲς ἰεβαίες, ὡς συγγενεῖς τῆ χριςῆ, καὶ ἐκ ἤθελεν ἀκέειν αὐτές, ἃ ἔμελλεν ἐρωτῆσαι καὶ παραγ-

[2]) ἐποίμανε τέτες. A.

cepturus erat: ne forte intelligentes quod ei insidiaretur, seruarent ipsum, tanquam proprium regem. Exacte autem perquisiuit, siue didicit tempus stellae, quando scilicet eis apparuerit: vt inde tempus natiuitatis Christi numeraret. Cogitauit enim, tunc procul dubio natum esse Christum, quando stella apparuerat.

Vers. 8. *Et missis illis — adorem eum.*

Vide dolum Herodis, et considera eius insipientiam. Si enim vere adoraturus erat, quare hoc clanculo praecipiebat? Si vero ipsum occidere parabat, quomodo non intelligebat, ex secreto praecepto hos in doli suspicionem adducendos? Primum autem de stella diligenter perquisiuit, et tunc praecepit: vt, si ei non manifestarent eum, de quo sibi renuntiari praecipiebat cognito tempore stellae, paratas insidias exercere posset. Sed o Herodes, qui contra Deum pugnam suscipis, redi quaeso ad teipsum. Quomodo occidere paras immortalem? Quomodo non intelligis, quod, quem prophetae olim annuntiauerunt, stellaque significauit, et Magi ad adorandum inducti sunt: huic te superstitem esse omnino sit impossibile?

V. 9. *Qui cum audissent — erat puer.*

Postquam iam locum didicerant, quare rursum ipsis stella apparuit? vt puerum demonstraret. Quomodo enim aliter eum agnouissent in tugurio natum, nec cubile splendidum habentem? Ob hoc igitur veniens, stetit supra locum, in quo erat puer, diuinum ostendens esse partum.

Vers. 10.

παραγγεῖλαι, μήποτε νοήσαντες, ὅτι ἐπιβελεύει αὐτῷ, διασῶσιν αὐτὸν, ὡς ἴδιον βασιλέα. ἠκρίβωσε δὲ, ἀντὶ τῦ ἀκριβῶς ἔμαθεν. ἠκρίβωσε δὲ τὸν χρόνον τῦ ἀστέρος, ὅτε ἐφάνη αὐτοῖς, ἵνα ἐκεῖθεν ἀριθμήσῃ τὸν χρόνον τῆς τῦ χριστῦ γεννήσεως. προσεδόκησε γὰρ, ὅτι ὅτε ἔτος ἐφάνη, τότε πάντως ἐγεννήθη καὶ ὁ χριστός.

Verſ. 8. Καὶ πέμψας αὐτὺς — προσκυνήσω αὐτῷ.

Ὅραι τὸν δόλον τῦ ἡρῴδε, καὶ διάσυρε τὴν ἄνοιαν αὐτῦ. εἰ μὲν γὰρ ἀληθῶς ἔμελλεν αὐτῷ προσκυνῆσαι, διατί λάθρα τῦτο παρήγγειλεν· εἰ δὲ ἀνελεῖν αὐτὸν ἐβέλετο, πῶς ἐ συνεῖδεν, ὅτι ἐκ τῦ λάθρα παραγγέλειν, εἰς ὑποψίαν δόλε τύτες ἐνίησι; πρῶτον δὲ ἠκρίβωσε περὶ τῦ ἀστέρος, καὶ τότε παρήγγειλεν, ἵνα εἰ μὴ δηλώσσιν αὐτῷ, περὶ ἧ παρήγγειλεν, ἀπὸ τῦ χρόνε τῦ ἀστέρος δυνηθῇ θηρᾶσαι τὸν ἐπιβελευόμενον. ἀλλ᾽, ὦ θεομάχε, φαίην ἂν πρὸς αὐτὸν, πῶς ἐπιχειρεῖς ἀνελεῖν τὸν ἀνάλωτον; πῶς ἐ συνῆκας, ὅτι ὃν προφῆται πάλαι κατήγγειλαν, καὶ ἀσὶς ἐμήνυσε, καὶ μάγοι προσκυνεῖν ἐπείγοντα, τῦτον περιγενέσθαι παντελῶς ἀδύνατον;

Verſ. 9. Οἱ δὲ ἀκούσαντες — ἦν τὸ παιδίον.

Ἐπεὶ τὸ χωρίον ἔμαθον, τίνος ἕνεκεν ὁ ἀσὴρ πάλιν ἐφάνη αὐτοῖς; ἵνα ὑποδείξῃ τὸ παιδίον. πῶς γὰρ ἂν ἐπέγνωσαν αὐτὸ ἐν καλύβῃ γεγεννημένον, καὶ μήτε μητέρα ἔχον λαμπράν; διὰ τῦτο τοίνυν ἐλθὼν ἔστη ἐπάνω, ὅπε ἦν τὸ παιδίον, δεικνύων, ὅτι θεῖόν ἐστι τὸ γεννηθέν.

Verſ. 10.

Verſ. 10. *Viſa autem ſtella — valde.*

Gauiſi ſunt, vtpote reperto duce, nequaquam fallaci. Ex hoc enim certam habuerunt fiduciam, quod quaeſitum inuenirent.

Verſ. 11. *Et ingreſſi — matre eius.*

Domum hic tugurium vocat, quod Lucas diuerſorium dixit. Domus nempe erat, quod vtcunque inhabitaretur: diuerſorium autem, tanquam ſedes ac manſio ingredientium. Diuerſorium enim dicimus, etiam ipſum tentorium. Quum enim concurriſſent in ciuitatem Bethlehem omnes, qui a Dauid deſcendebant, cauſa cenſus, quem Caeſar fieri iuſſerat, prout ſcripſit Lucas: non inuenerunt, qui cum virgine erant domum liberam ad hoſpitandum, ideo ad diuerſorium quoddam declinauerunt, in quo praeſepe erat iumentorum. Statim autem peperit virgo Chriſtum: et quia alius locus non erat in diuerſorio, inuolutum faſciis infantem, reclinauit in praeſepe, iuxta Lucam.

Deinde, ſicut ait Chryſoſtomus, ipſum tulit: et quando ingreſſi ſunt Magi, ipſum ſuper genua habebat. Nec enim more aliarum matrum partus dolores ſuſtinuit: quia neque ex viro pepererat.

Verſ. 11. *Et proſtrati — myrrham.*

Et quomodo ipſum eſſe crediderunt, quum nihil viderent circa eum praeter tugurium, et matrem pauperculam, vilemque puerulum faſciis inuolu-

3) Ἕτοιμον, σχολάζοντα.

V. 10. Ἰδόντες δὲ τὸν ἀστέρα — σφόδρα.

Ἐχάρησαν, ὡς εὑρόντες τὸν ἀψευδέστατον ὁδηγόν. ἐπληροφορήθησαν γὰρ λοιπὸν, ὅτι καὶ τὸ ζητούμενον εὑρήσουσι.

Vers. 11. Καὶ ἐλθόντες εἰς — τῆς μητρὸς αὐτοῦ.

Οἰκίαν ἐνταῦθα, τὴν καλύβην εἴρηκεν, ἣν ὁ Λευκᾶς [b]) κατάλυμα εἶπεν. οἰκία μὲν γὰρ ἦν, διὰ τὸ ὁπωσδήποτε οἰκεῖσθαι· κατάλυμα δὲ, ὡς καταγωγὴ τῶν εἰσερχομένων. καταλύειν γὰρ λέγομεν καὶ, τὸ κατασκηνῶν. πάντων γὰρ τῶν ἐκ Δαυὶδ καταγομένων συνδεδεμένων εἰς τὴν πόλιν αὐτῶν, τὴν Βηθλεὲμ, διὰ τὴν παρὰ καίσαρος ἀπογραφὴν, ὡς [i]) ὁ Λευκᾶς ἱστόρησεν, ἔχ εὗρον ἐλεύθερον [3]) οἶκον ξενίας οἱ περὶ τὴν παρθένον· διὸ καὶ εἰς καλύβην τινὰ κατέλυσαν, ἐν ᾗ Φάτνη ἀλόγων ἦν. αὐτίκα δὲ γεννήσασα τὸν χριστὸν ἡ παρθένος, ἐπεὶ ἐκ ἦν τόπος ἄλλος ἐν τῷ καταλύματι ἐκείνῳ, σπαργανώσασα ἀνέκλινε τὸ βρέφος ἐν τῇ Φάτνῃ, [k]) κατὰ τὸν Λευκᾶν.

h) Luc. 2, 7.

i) Luc. 2, 1.

k) Luc. 2, 7.

Εἶτα, καθώς φησιν ὁ [4]) χρυσόστομος, ἀνείλετο τοῦτο, καὶ ἐπὶ τῶν γονάτων ἔχεν, ὅτε οἱ μάγοι εἰσήεσαν. ἐδὲ γὰρ ἐν ὀδύναις ἦν, ὡς αἱ ἄλλαι μητέρες, διότι ἐκ ἐξ ἀνδρὸς ἐγέννησε.

Vers. 11. Καὶ πεσόντες — σμύρναν.

Καὶ πῶς ἐπείσθησαν, ὅτι θεός ἐστιν, ἐδὲν μέγα περὶ αὐτὸν ὁρῶντες, ἀλλὰ καλύβην, καὶ μητέρα πενιχρὰν, καὶ τὸ παιδίον εὐτελῶς ἐσπαργανωμέ-

4) Tom. VII. p. 118. B.

uolutum? Quomodo? Primum quidem a ſtella, quae ſupra ipſum permanebat: deinde autem ſplendor quidam diuinus animas ipſorum illuſtrabat, et hunc manifeſtabat. Propterea obtulerunt ei haec munera. Aurum ſiquidem regiae dignitatis erat ſymbolum: Subditi enim auro tributa regibus pendunt: thus autem diuinitatis: thure namque Deo adoletur: myrrha vero mortalitatis: hac enim veteres vngebant mortuos, ne putreſcerent, aut grauem redderent odorem. Ab his igitur, quae protulerunt, muneribus demonſtrarunt eum, qui apparuit, puerum, et regem eſſe et Deum, ac tanquam hominem propter homines moriturum.

Poteſt quoque et alio modo dici, quod quia reges Babylonis Ieruſalem quondam expugnauerant, ac diuinos theſauros depraedati fuerant, et hoſtias ceſſare fecerant, populumque iugulauerant: regnum autem Babylonis vna cum ſuis theſauris ad Perſas deuolutum erat: ideo afferunt Perſae Babyloniorum haeredes domino templi, quod tunc contumelia affectum fuerat: aurum quidem pro ſublatis auri theſauris: thus autem pro hoſtiis: myrrham vero pro iugulatis.

Tu itidem obſerua, quod quemadmodum Magi, niſi longe a propria terra receſſiſſent, Chriſtum nequaquam vidiſſent, ita neque tu ipſum videre poteris, niſi longe a terrenis affectibus receſſeris. Dimitte et tu quoque regem inſidias parantem ac turbatam ciuitatem: dico ſane inſidiantem mundi rectorem, tumultumque ciuitatis, et ad Chriſtum feſtina. Siue enim Magus fueris curioſa ſectatus, ſiue paſtor ſimplex, nihil id tibi obfuerit, modo tali viſione teipſum dignum reddens, ad eum venias adorandum, et non ad inhono-

νωμένον; πῶς; πρῶτα μὲν, ἀπὸ τῆ ἐφισαμένου ἀστέρος, ἔπειτα δὲ καὶ θεία τις ἔλλαμψις ἐπλήροφόρησε τὰς ψυχὰς αὐτῶν. καὶ τῆτο δῆλον, ἀφ' ὧν προσήνεγκαν δώρων. σύμβολον γὰρ, ὁ μὲν χρυσὸς, βασιλείας· χρυσὸν γὰρ οἱ ὑπήκοοι τοῖς βασιλεῦσι δασμοφορῆσιν· ὁ δὲ λίβανος, θεότητος· λίβανος γὰρ τῷ θεῷ ἐθυμιᾶτο· ἡ δὲ σμύρνα, νεκρώσεως· ταύτῃ γὰρ οἱ πάλαι τὲς νεκρὲς ἤλειφον, χάριν τῆ μὴ σήπεσθαι, μηδὲ ὄζειν. ἔδειξαν ἄν, ἀφ' ὧν προσήγαγον, ὅτι τὸ φαινόμενον τῆτο παιδίον, καὶ βασιλεύς ἐσι, καὶ θεὸς, καὶ νεκρωθήσεται, ὡς ἄνθρωπος, διὰ τὲς ἀνθρώπες.

Ἔσι δὲ καὶ ἕτερος εἰπεῖν, ὅτι ἐπεὶ οἱ βασιλεῖς βαβυλῶνος τὴν ἱερσαλὴμ πάλαι πολιορκήσαντες, τά τε θεῖα κειμήλια ἀπεσύλησαν, καὶ τὰς θυσίας ἔπαυσαν, καὶ τὸν λαὸν κατέσφαξαν· ἡ δὲ τῆς βαβυλῶνος βασιλεία μετὰ καὶ τῶν χρημάτων εἰς τὲς πέρσας μετέπεσε· κομίζσι λοιπὸν οἱ πέρσαι, διάδοχοι τῶν βαβυλωνίων γεγονότες, τῷ δεσπότῃ τῆ ἀτιμασθέντος τότε ναῦ χρυσὸν μὲν, ἀντὶ τῶν ἀφαιρεθέντων χρυσῶν κειμηλίων· λίβανον δὲ, ἀντὶ τῶν θυσιῶν· σμύρναν δὲ, ὑπὲρ τῶν κατασφαγέντων.

Σὺ δὲ γίνωσκε, ὅτι ὥσπερ οἱ μάγοι, εἰ μὴ πόρρω τῆς ἑαυτῶν ἐγένοντο γῆς, ἐκ ἂν εἶδον τὸν χριςόν· ἕτως ἐδὲ αὐτὸς τῆτον ἴδῃς, εἰ μὴ πόρρω τῶν γηΐνων σχέσεων ἀποσῇς. ἄφες καὶ σὺ τὸν ἐπίβλεπον βασιλέα, καὶ τὴν ταραττομένην πόλιν, λέγω δὴ, τὸν ἐνεδρεύοντα κοσμοκράτορα, καὶ τὴν πολιτικὴν τύρβην, καὶ σπεῦσον ἐπὶ τὸν χριςόν. κἂν μάγος περίεργος ᾖς, κἂν ποιμὴν ἁπλᾶς, ἐδέν σε κωλύσει τῆτο, μόνον ἐὰν, ἄξιον σεαυτὸν τοιαύτης θέας ἀπεργασάμενος, ἐπὶ τῷ προσκυνῆσαι ἥκῃς, καὶ μὴ ἐπὶ τῷ ἀτιμάσαι. καὶ

honorandum. Christum siquidem inhonorat, qui ipsum indigne recipit. Sicque offer ipsi pro auro quidem purorum operum splendorem: pro thure autem orationem: Dirigatur enim oratio mea, inquit, sicut incensum in conspectu tuo: pro myrrha vero affectionum mortificationem, quae maxime conseruat animae substantiam, et suaui implet odore.

Considera etiam, quod Magis Ierosolyma ingredientibus, et de stella loquentibus, statim tota ciuitas turbata est, prophetaque in medium adductus est, ac locus partus manifestatus: et alia quaedam facta sunt: tum circa pastores in agro degentes, tum circa angelos Deum laudantes, tum circa Simeonem et Annam, quae Lucas scripsit. Haec autem omnia completa sunt, vt, quemadmodum diximus, non possent in posterum dicere Iudaei: Nos, quando natus est, non cognouimus. Etenim sicut dicit Chrysostomus, vsque ad impletionem dierum purificationis, hoc est, ad quadraginta dies, mansit puer Bethlehem: vt nisi voluntarie obsurduissent, oculosque clausissent ad ea, quae dicta vel visa sunt: venissent vtique Bethlehem, ipsumque vidissent. Nunc autem Persae a finibus terrae vsque Bethlehem venerunt: Hebraei vero Bethlehem circumadiacentes, ipsam ingredi noluerunt: neque ea videre, quae ab his, qui viderant, fuerant diuulgata. Nam et pastores omnibus sibi occurrentibus nuntiauerunt, quae viderant, sicut dixit Lucas. Persae quoque, qui ante populum Hebraeorum Christum viderunt, quasi facto significarunt Gentes ante populum Hebraeorum ipsum agnituras: quod etiam Paulus dixit Iudaeis:

5) Tom. VII. p. 103. B.

γὰρ ἀτιμάζει τὸν χριστὸν, ὁ ἀναξίως αὐτῷ μεταλαμβάνων. καὶ προσάγαγε αὐτῷ, ἀντὶ μὲν χρυσῷ, λαμπρότητα καθαρῶν πραξέων καὶ τιμίων λόγων· ἀντὶ δὲ λιβάνῳ, προσευχήν· 1) κατ- 1) Pf. 140, 2.
εὐθυνθήτω γάρ, φησιν, ἡ προσευχή μου, ὡς θυμίαμα ἐνώπιόν σου· ἀντὶ δὲ σμύρνης, νέκρωσιν παθῶν, ἥτις μάλιστα συνέχει τὴν ὑσίαν τῆς ψυχῆς, καὶ εὐωδίας ἐμπίπλησι.

Σκόπει δὲ, ὅτι τῶν μάγων ἐλθόντων εἰς ἱεροσόλυμα, καὶ περὶ τῆ ἀστέρος εἰπόντων, εὐθὺς ἐθορυβήθη πᾶσα ἡ πόλις, καὶ ὁ προφήτης εἰς μέσον ἤγετο, καὶ ὁ τῆ τόκου τόπος ἐφανερῶτο, καὶ ἄλλά τινα ἐγίνετο, τὰ κατὰ τὰς αὐγχαυλοῦντας ποιμένας, τὰ κατὰ τῆς αἰνοῦντας τὸν θεὸν ἀγγέλους, τὰ κατὰ τὸν συμεὼν, τὰ κατὰ τὴν ἄνναν, ἅπερ ὁ λουκᾶς [m]) ἀνέγραψε. ταῦτα δὲ m) Luc. 2, 8
πάντα ἐτελεῖτο, ἵνα, καθὼς προειρήκαμεν, μὴ δύνωνται λέγειν ἐς ὕστερον ἰουδαῖοι, ὅτι ἐκ ἔγνωσαν, πότε γεγέννηται. καὶ γάρ, ὡς φησιν ὁ χρυσόστομος, ἄχρι συμπληρώσεως τῶν ἡμερῶν τῆ καθαρισμοῦ, τουτέστιν ἐπὶ τεσσαράκοντα 5) ἡμέρας ἐν βηθλεὲμ ἦν τὸ παιδίον. καὶ εἰ μὴ ἑκόντες ἐκώφευον καὶ ἔμυον πρὸς τὰ λεγόμενα καὶ ὁρώμενα, πάντως ἂν εἰσῆλθον εἰς βηθλεὲμ, καὶ εἶδον αὐτό. νῦν δὲ, πέρσαι μὲν ἀπὸ περάτων τῆς οἰκεμένης ἦλθον ἕως τῆς βηθλεὲμ, ἑβραῖοι δὲ παρακαθήμενοι τῆ βηθλεὲμ, ἐκ ἠθέλησαν εἰσελθεῖν εἰς αὐτὴν, οὐδὲ ἰδεῖν τὰ παρὰ τῶν ὁρώντων θρυλλέμενα. καὶ γὰρ καὶ οἱ ποιμένες πᾶσιν, οἷς ἐνετύγχανον, ἀνήγγελον, ἃ εἶδον, ὡς εἴρηκεν ὁ [n]) λου- n) Luc. 2, 18.
κᾶς. οἱ μέν τοι πέρσαι, πρὸ τὲ δήμε τῶν ἑβραίων ἰδόντες τὸν χριστὸν, ἐσήμαναν, ὡς ἐν συμβόλοις, ὅτι τὰ ἔθνη πρὸ τὲ δήμε τῶν ἑβραίων ἐπιγνώσονται αὐτόν. ὅπερ καὶ ὁ παῦλος ἔλεγε πρὸς 6) ἰου-

δαίους

6) πρὸς τὲς ἰουδαίους. A.

daeis: Vobis quidem oportuit primum loqui verbum Dei: ex quo autem indignos vos iudicastis, ecce conuertimur ad gentes.

Verſ. 12. *Et oraculo accepto — regionem ſuam.*

Antequam puerum vidiſſent, ſtella ducatum eis praeſtitit: poſtquam autem viderunt, angelus deinceps quaſi iam ſanctificatos alloquitur. Oraculo, inquit, accepto, hoc eſt, admonitione ſuſcepta: Reuerſi vero ſunt, citius credentes tanquam fideles, in regionem ſuam: futuri doctores eorum, quae facta ſunt. Nec ad Herodem redierunt: vt fruſtra ſe inſidiari intelligeret, et ab incoepto deſiſteret.

Verſ. 13. *Qui cum receſſiſſent — Aegyptum.*

Completis quadraginta diebus purificationis, ſicut dicit Lucas, adduxerunt Ieſum Ieroſolyma, vt ſiſterent illum Domino, ſicut ſcriptum eſt in lege domini. Et vt perfecerunt omnia, quae ſecundum legem domini erant: reuerſi ſunt in Galilaeam, in ciuitatem ſuam Nazaret. Et exinde ſtatim angelus apparet Ioſeph in ſomnis, iubens eos in Aegyptum fugere. Quae ergo Matthaeus, breuitatis amator, praetermiſit, haec Lucas tanquam diligens conſcripſit.

Quare autem non manſit Chriſtus Nazaret, ſic vt occidi non poſſet? Quia, ſi hoc factum eſſet,

7) ἦν, ante ἀναγκαῖον, habet Chryſoſtom. T. VII. p. 111. A. In reliquis conſentit. Nemo tamen Criti-

δαίοις· ὅτι ὑμῖν o) ἀναγκαῖον ?) ἦν πρῶτον λαλη- o) Act. 13, 46.
θῆναι τὸν λόγον τῷ κυρίῳ· ἐπειδὴ δὲ ἀναξίους ἑαυ-
τοὺς ἐκρίνατε, ἰδοὺ, στρεφόμεθα εἰς τὰ ἔθνη.

Vers. 12. Καὶ χρηματισθέντες — χώ-
ραν αὐτῶν.

Πρὸ μὲν τοῦ ἰδεῖν τὸ παιδίον, αὐτὴν αὐτοὺς ὡδήγει· μετὰ δὲ τὸ ἰδεῖν, ἄγγελος αὐτοῖς λοιπὸν, ὡς ἁγιαθεῖσιν, ὁμιλεῖ. χρηματισθέντες δὲ, ἀντὶ τοῦ παραγγελθέντες. ἀνεχώρησαν δὲ εὐπειθῶς, ὡς πιστοὶ, καὶ ἀπῆλθον εἰς τὴν χώραν αὐτῶν, ἐσόμενοι διδάσκαλοι τῶν γεγενημένων, καὶ ἐκ ἀνέκαμψαν πρὸς ἡρώδην, ἵνα συνίσῃ, ὅτι μάτην ἐπιβουλεύει, καὶ παυθῇ τῆς ἐπιχειρήσεως.

Vers. 13. Ἀναχωρησάντων δὲ αὐτῶν! —
ἄγυπτον.

Πληρωθεισῶν τῶν τεσσαράκοντα ἡμερῶν τοῦ καθαρισμοῦ, ὡς φησιν p) ὁ λουκᾶς, ἀνήγαγον τὸν ἰη- p) Luc. 2, 22.
σοῦν εἰς ἱεροσόλυμα, παρασῆσαι τῷ κυρίῳ, καθ-
ὼς γέγραπται ἐν νόμῳ κυρίου. καὶ, q) ὡς ἐτέλε- q) Luc. 2, 39.
σαν ἅπαντα τὰ κατὰ τὸν νόμον κυρίου, ὑπέστρε-
ψαν εἰς τὴν γαλιλαίαν, εἰς τὴν πόλιν αὐτῶν να-
ζαρέτ. καὶ λοιπὸν εὐθὺς ἄγγελος φαίνεται τῷ
ἰωσὴφ κατ᾽ ὄναρ, κελεύων φυγεῖν αὐτοὺς εἰς αἴγυ-
πτον. ὦ τοίνυν, ὡς φιλοσύντομος, παρῆκεν ὁ
ματθαῖος, ταῦτα, ὡς ἀκριβὴς, ὁ λουκᾶς ἀνέ-
γραψε.

Καὶ διατί ἐκ ἔμεινεν ὁ χριστὸς ἀνάλωτος ἐν
τῇ ναζαρέτ; διότι, εἰ τοῦτο γέγονει, ἔλεγον ἂν

Criticus ex hoc loco importabit lectiones variantes contextui sacro.

set, aliqui affirmassent humanitatem iuxta phantasiam tantum assumptam fuisse, humanis videlicet non subiectam affectibus. Atqui eos tantum pueros occidit Herodes, qui in Bethlehem, et in finibus eius erant, non qui in Nazaret. Sed praeuiderat Deus, si in Nazaret mansisset, indicandum Herodi: ideo etiam ab ipsa fugere iussit. In Aegyptum autem mittitur: simul quidem propter causam, quam dixit Euangelista, vt compleretur videlicet, quod dictum est a domino per prophetam dicentem: Ex *Aegypto vocaui filium meum.* Simul etiam, quia Babylonia et Aegyptus maximae erant officinae ad flammam omnis vitii, quod per orbem sparsum erat. Ab illa ergo Magos attraxit, in hanc autem intrauit, vtramque volens ad rectam viam reduci. Hinc quoque docet nos, quod et fidelem statim a primordiis tentationes expectare oporteat. Vide enim, quomodo ipse statim a cunis appetitur insidiis, abitque in exilium: fugit quoque mater ac Ioseph. Sed et Magi in modum fugientium clam discesserunt: omnesque iusti innumeras sustinuerunt tentationes: vt si quando rei spirituali operam dederis, atque in tentationes incideris, habeas exemplum: et ne molestе feras: Sed agnoscas, quod tentationes in sortem bonis operibus datae sunt: diabolo quidem in obstaculum adducente, Deo vero ad probationem eorum, qui illum diligunt, ordinante.

Vide autem rei nouitatem: Siquidem Palaestina insidiatur, Aegyptus vero seruat fugientem: vt discas, Deum tristibus laeta coniunxisse: nam ab vtrisque sanctorum vita probatur, quod sane et hic

s) Aliquid hic deest. Henteniús habet *iusti.* Forte ergo *οἱ δίκαιοι* legerit. Sed *πιστοὶ*, *ἐνάρετοι*, et simi-

τινες ἰσχυρῶς, ὅτι κατὰ φαντασίαν ἐνηνθρώπησε, μὴ ὑποκείμενος ἀνθρωπίνοις πάθεσι. καὶ μὴν τὸν ἐν Βηθλεὲμ καὶ τοῖς ὁρίοις αὐτῆς παῖδας ἀνεῖλεν ἠρώδης, ὁ μὴν τὸν ἐν ναζαρὲτ· ἀλλὰ προεγίνωσκεν ὁ θεὸς, ὅτι μένων ἐν ναζαρὲτ καταμηνυθήσεται τῷ ἡρώδῃ· διὸ καὶ ἀπὸ ταύτης φεύγειν προσέταξεν. εἰς αἴγυπτον δὲ πέμπεται, ἅμα μὲν διὰ τὴν αἰτίαν, ἣν εἶπεν ὁ εὐαγγελιστὴς, ὅτι ἵνα πληρωθῇ τὸ ῥηθὲν ὑπὸ τοῦ κυρίου διὰ τοῦ προφήτου, λέγοντος· ἐξ αἰγύπτου ἐκάλεσα τὸν υἱόν μου· ἅμα δὲ, ἐπειδὴ ἡ βαβυλὼν καὶ ἡ αἴγυπτος μάλιστα τῆς οἰκεμένης ἀπώσης τὴν φλογὶ τῆς ἀσεβείας ἦσαν ἐκκεκαυμέναι, τῇ μὲν, τοὺς μάγους ἀπέστειλε, τῆς δὲ αὐτὸς ἐπέβη, βελόμενος ἀμφοτέρας διορθώσασθαι. διδάσκει δὲ ἡμᾶς ἐντεῦθεν, καὶ ὅτι χρὴ τὸν πιστὸν εὐθὺς ἐκ προοιμίων πειρασμὸς προσδοκᾶν. ὅρα γὰρ αὐτὸν ἐκ σπαργάνων ἐπιβελευόμενον καὶ φεύγοντα πρὸς τὴν ὑπερορίαν· φεύγει δὲ καὶ ἡ μήτηρ καὶ ὁ ἰωσήφ. καὶ οἱ μάγοι δὲ ἐν τάξει φυγάδων λεληθότως ἀνεχώρησαν. καὶ μυρίοις ἅπαντες [8]) ὑπέστησαν πειρασμοὺς, ἵνα, ὅταν καὶ σὺ διακονῇς πνευματικῷ πράγματι, καὶ περιπίπτῃς πειρασμοῖς, ἔχῃς ὑπόδειγμα, καὶ μὴ δυσφορῇς, ἀλλὰ γινώσκῃς, ὅτι πειρασμοὶ τοῖς ἀγαθοῖς πράγμασι συγκεκλήρωνται, τῷ διαβόλῳ μὲν εἰς ἐμπόδιον αὐτὸς ἐπεγείροντος, τῷ θεῷ δὲ παραχωροῦντος, εἰς δοκίμιον τῶν ἀγαπώντων αὐτόν.

Καὶ βλέπε παράδοξον. παλαιστίνη μὲν ἐπιβουλεύει, αἴγυπτος δὲ σώζει τὸν φεύγοντα· ἵνα μάθῃς, ὅτι ὁ θεὸς τοῖς ἐπιπόνοις τὰ ἡδέα συνέζευξε, καὶ ἀμφοτέρωθεν ὑφαίνεται τῶν ἁγίων ὁ βίος· ὁ

similia, etiam non sunt aliena. Mox legitur ἅγιοι.

hic factum est. Primum suspicio habita est de virgine: deinde ex partu gaudium. Rursum fuga in Aegyptum: postea autem illinc reuocatio. Iterum metus propter Archelaum: deinde requies in Nazaret. Necdum enim edendi miracula tempus erat. Nam si a prima statim aetate stupenda demonstrasset, nequaquam homo creditus esset, vt praediximus. In hunc enim finem nouem mensibus vtero gestatus, natus ac lacte nutritus est, caeteraque suo facta sunt ordine: vt per haec omnia facile eius incarnatio susciperetur. Angelus autem deinceps virginem non nominat vxorem Ioseph, sed pueri matrem. Iam enim soluta erat suspicio, et Ioseph certior effectus, diuinum esse partum. Dicens autem: Fuge in Aegyptum, non promisit comitem se fore itineris, insinuans, quod magnum haberent viae comitem, puta puerum. Haec praeterea eius in Aegyptum relegatio, magnam dedit Aegyptiis occasionem familiaritatis. Postea enim omnes hi, susceptа euangelii praedicatione, plurimum gloriabantur animoque gestiebant, eo, quod fugientem dominum susceperint.

V. 13. *Et esto — ad perdendum eum.*

Esto, hoc est, habita, conuersare. Haec autem audiens Ioseph, non passus est offendiculum. Nam intellexit, quod, quum angeli ministri essent ad ea, quae circa puerum agebantur, omnia administratorie fiebant: nec in his curiosum esse oportebat: sed facile ad omnia, quae Dominus iussisset, obedire.

V. 14. *Ille vero —* V. 15. *filium meum.*

Dictum illud: *Ex Aegypto vocaui filium meum* Iudaei de sua ipsorum reuocatione dictum asserunt. Quibus

δὴ καὶ ἐνταῦθα γέγονε. πρῶτον, ὑποψία περὶ τὴν παρθένον, εἶτα, μετὰ τὸν τόκον, χαρὰ, πάλιν φυγὴ εἰς αἴγυπτον, εἶτα ἐκεῖθεν ἀνάκλησις. αὖθις φόβος, διὰ τὸν ἀρχέλαον, ἔπειτα ἐν τῇ ναζαρὲτ ἄνεσις. ἔπω γὰρ ἦν τὰ θαυματέργεῖν καιρός. εἰ γὰρ ἐκ πρώτης ἡλικίας ἐπεδείξατο θαύματα, οὐκ ἂν ἐπίστευθη γεγονέναι ἄνθρωπος, ὡς προέφημεν. διὰ τοῦτο κύησις ἐννεάμηνος, καὶ γέννησις, καὶ γαλακτοτροφία, καὶ τὰ ἑξῆς, ἵνα διὰ πάντων εὐπαρράδεκτος ἡ ἐναυθρώπησις αὐτῷ γένηται. οὐκ ἔτι δὲ ὁ ἄγγελος ὀνομάζει τὴν παρθένον γυνεῖκα τῷ ἰωσὴφ, ἀλλὰ μητέρα τῷ παιδίῳ. ἐλύθη γὰρ ἤδη ἡ ὑποψία, καὶ πεπλη-ροφόρητο λοιπὸν ἰωσὴφ, ὅτι θεῖός ἐστιν ὁ τόκος. εἰπὼν δὲ, ὅτι φεῦγε εἰς αἴγυπτον, οὐκ ἐπηγγείλατο συνοδεύσειν αὐτοῖς, αἰνιττόμενος, ὅτι μέγαν ἔχουσι συνοδοιπόρον τὸ παιδίον, ὃ καὶ εἰς αἴγυπτον ὑπερορισθὲν, δέδωκε τοῖς αἰγυπτίοις ἀφορμὴν οἰκειώσεως. ὕστερον γὰρ ἅπαντες ἦτοι δεξάμενοι τὸ κήρυγμα τῇ εὐαγγελίᾳ, μέγα ἐφρόνεν ἐπὶ τῷ ὑποδέξασθαι φεύγοντα τὸν κύριον.

Verſ. 13. Καὶ ἴδου — τὸ ἀπολέσαι αὐτό.

Ἴδου [9]) ἐκεῖ, ἀντὶ τοῦ οἴκει, διάτριβε. ταῦτα δὲ εἰπὼν ἰωσὴφ, οὐκ ἐσκανδαλίσθη. συνῆκε γὰρ, ὅτι, ἐπεὶ ἄγγελοι διακονοῦσιν εἰς τὰ κατὰ τὸ παιδίον, οἰκονομικῶς πάντα γίνεται, καὶ ὃ χρὴ περιεργάζεσθαι, ἀδὲ ἀντιλέγειν, ἀλλ' εὐπειθῶς εἶκειν, οἷς ἂν ὁ θεὸς κελεύῃ.

V. 14. Ὁ δὲ — V. 15. τὸν υἱόν μου.

Τὸ δὲ, ἐξ αἰγύπτου ἐκάλεσα τὸν υἱόν μου, περὶ τῆς ἀνακλήσεως ἑαυτῶν ἰουδαῖοι ἐφθέγξαντο λέγοντες πρὸς

9) ἐκεῖ, omittit. A.

Quibus nos dicimus, hanc quoque prophetiae normam esse, vt multa frequenter de aliis dicantur, et in aliis compleantur. Quemadmodum de Simeone et Leui: *diuidam eos in Iacob, et dispergam eos in Israel:* Siquidem id posteris eorum accidit. Similiter et illud dictum ad Iacob: *Esto dominus fratrum tuorum, et adorent te filii patris tui:* non est in eo completum, maxime quum ipse timeret ac tremeret, totiesque ante fratrem suum Esau genua flecteret: Sed in posteris eius completum est. Sic ergo et hic dicimus. Vter enim verius dici potest Dei filius, is ne qui vitulum adorauit, et initiatus est Beelphegor, filiosque suos ac filias daemoniis sacrificauit: an qui natura filius est, aequalis in honore cum eo, qui genuit?

† Hoc de ipso quidem Israel dicitur, vt asserit Nyssenus; verum in multis exemplaribus non habetur, post publicatum videlicet euangelium, a Iudaeis reiectum.

Cap. II. De pueris interfectis.

V. 16. *Tunc Herodes — valde.*

Tunc, quando? Postquam videlicet, qui Iesu curam habebant, in Aegyptum fugerunt. Vsque ad id enim temporis circa curas alias occupatus fuit Herodes: vxore propria ac filiis molientibus contra

a) Vide Chrysost. T. VII. p. 124. B. C.

b) Chrys. T. VII. p. 125. A. τῷ βεελφεγὼρ τελέ μενος, et p. 162. D. τῷ βεελφεγὼρ ἐτελέσθησαν.

c) Inclusa in margine habet. A.

πρὸς ἕς [1]) Φαμὲν, ὅτι καὶ τῆτο προφητείας νόμος ἐστὶ, τὸ πολλὰ πολλάκις ῥηθῆναι μὲν ἐπ' ἄλλων, πληρωθῆναι δὲ ἐφ' ἑτέρων· ὡς τὸ ἐπὶ τῆ συμεὼν καὶ τῆ λευὶ ῥηθὲν, ὅτι [r]) διαμεριῶ αὐτὲς ἐν ἰακὼβ καὶ διασπερῶ αὐτὲς ἐν ἰσραήλ. καὶ γὰρ ἐπὶ τῶν ἐκγόνων αὐτῶν ἐξέβη. καὶ τὸ ἐπὶ τῆ ἰακὼβ δὲ εἰρημένον, ὅτι [s]) γίνε κύριος τῆ ἀδελφῆ σε καὶ προσκυνησάτωσάν σε υἱοὶ τῆ πατρός σε, ἐκ ἐπ' αὐτῆ τέλος ἔσχε. πῶς γάρ; τῆ δεδοικότος καὶ τρέμοντος καὶ μυριάκις προσκυνοῦντος τὸν ἀδελφὸν αὐτῆ τὸν ἡσαῦ, ἀλλ' ἐπὶ τῶν ἐκγόνων αὐτῆ. καὶ τὸ παρὰ τῆ νῶε δὲ λεχθὲν ἐπὶ τῆ χαναάν, ἐπὶ τῶν ἐκγόνων αὐτῆ πεπλήρωται. ἕτω δὴ κἀνταῦθα λέγομεν. τίς γὰρ ἀληθέστερος υἱὸς θεοῦ; ὁ τὸν μόχον προσκυνήσας, καὶ τελεθεὶς [2]) τῷ βεελφεγώρ, καὶ θύσας τὲς υἱὲς αὐτῆ καὶ τὰς θυγατέρας τοῖς δαιμονίοις, ἢ ὁ φύσει υἱὸς καὶ ὁμότιμος τῷ γεγεννηκότι;

[Τῆτο [3]) τῆ ἰωὴλ [4]) μέν ἐστιν, ὡς ὁ [5]) νῦσσης λέγει· ἐν πολλοῖς δὲ τῶν ἀντιγράφων ἐκ εὕρηται, παρ' ἑβδαίων ἐκβληθὲν, μετὰ τὸ εὐαγγέλιον.]

r) Gen. 49, 7.

s) Gen. 27, 29.

Κεφ. Β. Περὶ τῶν ἀναιρεθέντων παίδων.

Vers. 16. Τότε ἠρώδης — λίαν.

Τότε, πότε; μεθὸ δηλαδὴ οἱ περὶ τὸν ἰησῆν ἄφυγον εἰς αἴγυπτον. ἄχρι γὰρ τότε περὶ φρυντίδας ἑτέρας ὁ ἠρώδης ἀσχολέμενος, οἷα τῆς γυναικὸς αὐτῆ καὶ τῶν παίδων, συσκευασαμένων,

4) Hentenius pro ἰωὴλ, videtur legisse, ἰὴλ, id est ἰσραήλ.

5) Grégorius Nyssenus.

contra eum insidias: sicque Magorum oblitus erat. Id autem diuina prouidentia factum est, vt in Aegypto puer seruaretur. Magi itaque angelo obedientes reuersi sunt: sed hic illusisse sibi credidit, quia non indicauerant, sicut promiserant. Oportuit autem non irasci, sed timere et cogitare, quod frustra diligentiam adhiberet. Etenim prius quoque audierat: a Magis quidem, quod stella natum eum significasset, a pontificibus autem et scribis, quod prophetae de illo praedixerant. Ipse tamen maxime insaniebat, vt tandem eius ostenderetur malitia ac dementia.

Vers. 16. *Et — a Magis.*

Hinc ausi sunt quidam dicere, Christum fuisse duorum annorum, quando a Magis adoratus est: et stellam tempore natiuitatis eius apparuisse: duosque annos in itinere Magorum consumtos esse. Chrysostomus vero silentium imponit haec astruentibus. Quomodo enim verisimile esset, ad duorum tempus annorum illos iter fecisse, etiam si per gentes, locaque extranea venissent? Qua etiam causa, qui Christi curam habebant, duobus annis in Bethlehem permansissent post censum, cuius gratia eo venerant? Sed dicit tanto tempore stellam antea apparuisse, quanto possent illi gradientes peruenire: statimque nato Christo adfuisse. Propter hoc enim stella tempus anticipauit, vt peruenientes, in fasciis eum inuenirent. Nam haec res erat plena mysterii. Incertum igitur, venerintne hi ante pastores, an pastores, ante ipsos: vtrumvis enim dixeris, secure dicere poteris.

Quod

[6]) Tom. VII. pag. 108. A.

νων ἐπιβουλὴν κατ' αὐτοῦ, τῶν μάγων ἐπελάθετο, κατὰ θείαν πρόνοιαν, ἵνα διασωθῇ εἰς αἴγυπτον τὸ παιδίον. οἱ μὲν οὖν μάγοι, τῷ ἀγγέλῳ πειθόμενοι, ἀνεχώρησαν· ὅτος δὲ ὑπέλαβεν, ὅτι ἐνέπαιξαν αὐτῷ, μὴ μνησθέντες, ὡς ὑπέσχοντο. ἔδει δὲ, μὴ θυμωθῆναι, ἀλλὰ φοβηθῆναι, καὶ συνιδεῖν, ὅτι μάτην σπεύδει. καὶ γὰρ καὶ πρότερον ἤκουσε παρὰ μὲν τῶν μάγων, ὅτι ἀστὴρ τὸν γεννηθέντα μεμήνυκε· παρὰ δὲ τῶν ἀρχιερέων καὶ γραμματέων, ὅτι προφῆται περὶ αὐτοῦ προανεφώνησαν· ὁ δὲ μάλιστα μαίνεται, ἵνα δειχθῇ τέλεον ἡ πονηρία καὶ ἄνοια αὐτοῦ.

Verſ. 16. Καὶ — παρὰ τῶν μάγων.

Ἐντεῦθεν ὁρμώμενοί τινες εἶπον, δύο ἐνιαυτῶν εἶναι τὸν χριστὸν, ὀπηνίκα ὑπὸ τῶν μάγων προσεκυνήθη. φανῆναι μὲν γὰρ τὸν ἀστέρα ἅμα τῇ γεννήσει αὐτοῦ, τοὺς δύο δὲ ἐνιαυτοὺς ἀναλωθῆναι κατὰ τὴν τῶν μάγων ὁδοιπορίαν. ὁ δὲ χρυσόστομος, [6]) ἐπισημίζει τοὺς ὕστερον λέγοντας. πῶς γὰρ ἦν εἰκὸς, διετῆ χρόνον αὐτοὺς ὁδεύειν, εἰ καὶ δι' ἐθνῶν καὶ τόπων ἀσυνήθων ἐβάδιζον; τίνος δὲ καὶ χάριν οἱ περὶ τὸν χριστὸν δύο ἐνιαυτοὺς ἔμελλον ἐνδημεῖν τῇ βηθλεέμ, μετὰ τὴν ἀπογραφὴν, ἧς χάριν ἦλθον ἐκεῖ; ἀλλὰ φανῆναι μὲν τὸν ἀστέρα πρὸ [7]) χρόνου, δι' ὃν ἔμελλον ὁδεύοντες φθάσαι, καὶ ἐπισῆναι αὐτίκα γεννηθέντι τῷ χριστῷ. διὰ τοῦτο γὰρ προέλαβεν ὁ ἀστὴρ, ἵνα φθάσαντες εὕρωσιν αὐτὸν ἐν σπαργάνοις. τοῦτο γὰρ ἦν τὸ παράδοξον. ὥστε ἄδηλον, εἴτε ὅτοι πρὸ τῶν ποιμένων, εἴτε πρὸ τούτων οἱ ποιμένες εἶδον τὸν χριστόν. ὁπότερον γὰρ ἂν εἴποις, ἀκινδύνως ἐρεῖς.

Ἐ

7) πολλοῦ addit l. l. Chryſoſt. Forte τόσου.

Quod si a bimatu et infra iussit Herodes pueros interimi, ne mireris: suspicabatur enim, non statim apparuisse Magis stellam, sed fortassis puerum ante eius apparitionem natum fuisse. Ideo securitatis causa tempus anticipauit, et vsque ad fines Bethlehem caedem extendit, vt vndique, quod venabatur, concluderet, et vna cum interfectorum multitudine etiam Christum interficeret. Eos ergo, qui bimuli erant, occidit, vt tempus ampliationem haberet, sicut praediximus: illos vero, qui minoris erant aetatis, secundum tempus, quod exquisierat a Magis. Itaque et tempus, quod a Magis didicit, obseruauit: et latitudinem alteram ipse adiecit. Restat igitur, vt verba illa, *secundum tempus, quod exquisierat a Magis:* non in eo, quod dicitur, a bimatu, intelligas: sed in eo, quod additur, et infra. Oportet enim post id, quod dicitur, a bimatu, distinctionem ponere: deinde totum, quod sequitur simul legere. Si enim, sicut dicunt, duorum annorum tempus expletum esse didicisset, nequaquam eos perdidisset, qui minoris erant aetatis.

Dubitant autem quidam, quam ob causam, quum Christus fugam arripuisset, curam non habuit puerorum, qui pro ipso iugulati sunt. Quibus nos dicimus multos iniuste agere: nullum autem iniuste pati. Omnis enim, qui iniuste pati videtur, aut patitur, vt propria diluat delicta: et ita malum quidem sustinet, verum non iniuste, quin potius beneficio afficitur: aut vt coronae occasionem habeat: et ita quoque beneficium, propter tempestiuam mali tolerantiam, ob quam perpetuam referet requiem. Itaque, qui alteri irrogat iniuriam, facit quidem iniuriam: qui vero malum sustinet, nequaquam iniuria afficitur. Quia ergo hi pueri non propter ablutionem propriorum delictorum

Εἰ δὲ ἀπὸ διετῶς καὶ κατωτέρω τὰς παῖδας ὁ ἡρῴδης ἀναιρεῖ, μὴ θαυμάσῃς. ὑπώπτευσε γὰρ, μὴ εὐθὺς ὀφθῆναι τὸν ἀστέρα τοῖς μάγοις, ἀλλ' ἴσως προλαβεῖν, καὶ διὰ τοῦτο, ἀσφαλείας ἕνεκεν, ἐπλάτυνέ τε τὸν καιρὸν, καὶ μέχρι τῶν ὁρίων τῆς βηθλεὲμ τὸν φόνον ἐξέτεινε, ἵνα συγκλείσῃ πανταχόθεν τὸ θήραμα, καὶ τῷ πλήθει τῶν ἀναιρουμένων συναγέλῃ καὶ τὸν χριστόν. καὶ τὰς μὲν διετεῖς ἀναιρεῖ, ἵνα ἔχῃ πλάτος ὁ χρόνος, καθὼς εἰρήκαμεν· τὰς κατωτέρω δὲ φονεύει, κατὰ τὸν χρόνον, ὃν ἠκρίβωσε παρὰ τῶν μάγων. ὥστε καὶ τὸν χρόνον, ὃν ἔμαθε παρὰ τῶν μάγων, ἐτήρησε, καὶ πλάτος ἕτερον αὐτὸς προσέθηκε. λοιπὸν ἓν τὸ, κατὰ τὸν χρόνον, ὃν ἠκρίβωσε παρὰ τῶν μάγων, μὴ πρὸς τὸ, ἀπὸ διετῶς νοῆσῃς, ἀλλὰ πρὸς τὸ, κατωτέρω σύνταξον. χρὴ γὰρ μετὰ τὸ ἀπὸ διετῶς εἰζειν, εἶτα τὸ ἐξῆς ὅλον ἀναγινώσκειν. εἰ γὰρ, ὡς φασιν, ἔμαθε παρὰ τῶν μάγων διετῆ πληρωθῆναι χρόνον, ἐκ ἂν ἀνεῖλε τὰς κατωτέρω.

Ἀπορῆσι δέ τινες, διατί, τῆ χριστῆ φυγαδευθέντος, περιῴφθησαν οἱ παῖδες ἀδίκως ἀντ' αὐτῆ κατασφαττόμενοι. πρὸς ἃς λέγομεν, ὅτι πολλοὶ μὲν οἱ ἀδικοῦντες, ἑδεὶς δὲ ὁ ἀδικούμενος. πᾶς γὰρ ἀδικεῖσθαι δοκῶν, ἢ διὰ λύσιν οἰκείων ἁμαρτημάτων πάσχει κακῶς, καὶ ἐκ ἀδικεῖται, εἰ μὴ καὶ μᾶλλον εὐεργετεῖται· ἢ δι' ἀφορμὴν σεφάνων, καὶ ὁμοίως εὐεργετεῖται, πρόσκαιρα κακοπαθείας αἰωνίαν ἀνάπαυσιν ἀντικομιζόμενος. καὶ ὁ μὲν ἀδικῶν ἀδικεῖ· ὁ δὲ κακῶς πάσχων, ἐκ ἀδικεῖται. ἐπεὶ τοίνυν οἱ παῖδες ἔτοι διὰ λύσιν οἰκείων ἁμαρτημάτων ἐκ ἀνῃρέθησαν, πρόδηλον,

ctorum interemti sunt, manifestum est passos esse, vt occasionem, qua coronarentur, haberent, nec passos esse iniuriam. Fortassis autem et hi pueri probi futuri non erant. Si enim eos, qui peccant, Deus in vita sustinet, ipsorum expectans conuersionem: multo magis credendus est, eos, qui virtute magni futuri sunt, nequaquam vita priuare. Neque multo post puerorum interfector Herodes poenas dedit violentae caedis, acerba morte vitam soluens, prout scribit Iosephus.

V. 17. *Tunc completum est* — V. 18. *non sint.*

Quando dicit, tunc completum est, quod dictum est, significat, hoc prouidente Deo factum esse, ac per prophetam praedicente, et ita fieri permittente, secundum suam gubernationem. Rhama nomen erat loci in Bethlehem. Nominauit autem Bethlehem Rachel, propter Rachel vxorem Iacob, quae in Bethlehem sepulta est. Postquam autem dixit, vox in Rhama audita est, subdens declarat, quae vox fuerit: quia lamentatio, ploratus, et fletus multus, propter crudelissimam puerorum extinctionem. Et noluit Bethlehem consolationem admittere, quia pueri sui non sunt, hoc est, non viuunt. Hinc autem calamitatis aperuit magnitudinem.

Vers. 19. *Mortuo* — Vers. 20. *pueri.*

Terram Israel simpliciter dixit Palaestinam. Quaerentes autem animam pueri, vt eam auferrent, et a corpore separarent, dicit eos, qui Herodem contingebant.

† Mor-

ὅτι δὶ ἀφορμὴν ςεφάνων πεπόνθασι, καὶ ȣ̓κ ἠδικήθησαν. ἴσως δὲ καὶ ȣ̓δ' ἔμελλον ἀποβῆναι χρηςοί. εἰ γὰρ τȣ̀ς ἁμαρτάνοντας ȣ̓κ ἐκκόπτει πολλάκις ἀπὸ τῆς ζωῆς ὁ θεὸς, ἀναμένων τὴν ἐπιςροφὴν αὐτῶν, πολλῷ μᾶλλον ȣ̓κ ἂν ἐριζοτόμησε τȣ̀ς μέλλοντας ἔσεσθαι μεγάλȣς εἰς ἀρετήν. οὐκ εἰς μακρὰν δὲ καὶ ὁ παιδοκτόνος ἡρώδης δίκην ἔδωκε τῆς τοιαύτης μιαιφονίας, πικρῷ [8]) θανάτῳ καταλύσας τὸν βίον, ὡς ἰώσηπος ἱςορεῖ.

Verſ. 17. Τότε ἐπληρώθη — V. 18. οὐκ εἰσίν.

Ἔνθα φησὶν, ὅτι τότε ἐπληρώθη τὸ ῥηθὲν, δείκνυσιν, ὅτι τȣ̃το γέγονε, προειδότος τȣ̃ θεȣ̃, καὶ προαναφωνήσαντος αὐτὸ διὰ τȣ̃ προφήτου, καὶ συγχωρήσαντος γενέσθαι δὶ οἰκονομίαν. ῥαμὰ μὲν ȣ̃ν, ὄνομα ἦν τόπȣ, ἐν βηθλεέμ· ῥαχὴλ δὲ, τὴν βηθλεὲμ ὠνόμασεν, ἀπὸ ῥαχὴλ, τῆς γυναικὸς ἰακὼβ, ταφείσης ἐν βηθλεὲμ. εἰπὼν δὲ, ὅτι φωνὴ ἐν ῥαμὰ ἠκȣ́σθη, ἐφερμηνεύει, τίς ἦν ἡ φωνὴ, ὅτι θρῆνος καὶ τὰ ἑξῆς, διὰ τὴν ὠμοτάτην ἀναίρεσιν τῶν παιδίων. καὶ ȣ̓κ ἤθελεν ἡ βηθλεὲμ παρηγορηθῆναι, διότι ȣ̓κ εἰσὶ τὰ παιδία αὐτῆς, τȣτέςιν ȣ̓ ζῶσιν. ἐντεῦθεν δὲ τὴν ὑπερβολὴν τȣ̃ πάθȣς ἐνέφηνε.

Verſ. 19. Τελευτήσαντος — V. 20. παιδίου.

Γῆν ἰσραὴλ, ἁπλῶς εἶπε τὴν παλαιςίνην· ζητȣ̃ντας δὲ τὴν ψυχὴν τȣ̃ παιδίȣ, τȣ̃ ἐξᾶραι αὐτὴν, καὶ διαζεῦξαι τοῦ σώματός φησι, τȣ̀ς περὶ τὸν ἡρώδην.

8) Ioſeph. d. B. I. lib. I. cap. 21. p. 772. F.

† Mortem acerbam habuit Herodes. Febre enim, dissenteria, scabie, podagra ac verendorum putredine, generatione vermium, spirandi difficultate, ac tremore membrorum malam solvit animam.

V. 21. *Qui excitatus* — Vers. 22. *ire.*

Volebat quidem habitare in partibus Iudaeae: Siquidem Iudaea et Galilaea Palaestinae regiones erant. Verum propter Archelaum timuit illo ire, ne forte et ipse patrem imitaretur. Neque enim determinate significauerat angelus habitationis locum, vt fiduciam habere posset.

Scire autem oportet, quod, mortuo puerorum interfectore Herode, quatuor filiis eius electis, diuisit caesar Augustus regnum ipsius: Archelao quidem Iudaeae regionem distribuit: aliis vero partes alias, sicut dicit Lucas. Eos autem reges Tetrarchas nominauit, quoniam quisque eorum quartae partis principatum tenebat. Quodsi Lucas Pontium Pilatum Iudaeae praesidem scripsit, nihil mirum. Postmodum enim Archelao e regno propter accusationes electo, in posterum nemo rex, sed procurator dicebatur. Itaque Pilatus in praesidem Iudaeae sub Tiberio caesare a Roma missus est.

Vers. 22. *Oraculo autem accepto* — V. 23. *Nazaret.*

Atqui si in Iudaeam ire metuebat propter Archelaum, oportebat et Galilaeam timere propter fratrem

9) Haec Hentenius in Codicis sui margine reperat. In neutro meorum comparent. Sunt autem repe-

†† Πικρὰν [9]) τελευτὴν ἔσχεν ὁ ἡρώδης, πυρετῶ καὶ δυσεντερίᾳ, καὶ κνησμῶ καὶ ὄγκω ποδῶν, καὶ σήψει τῆ αἰδοίᾳ σκώληκας γεννώσῃ, καὶ δυσπνοίᾳ, καὶ τρόμω, καὶ σπασμῶ τῶν μελῶν, ἀποῤῥήξας τὴν πονηρὰν ψυχήν.

V. 21. Ὁ δὲ ἐγερθεὶς — V. 22. ἀπελθεῖν.

Ἐβέλετο μὲν κατοικῆσαι ἐν τοῖς μέρεσι τῆς Ἰουδαίας· χώραν γὰρ ἦσαν τῆς παλαιστίνης, ἥτε Ἰουδαία καὶ ἡ γαλιλαία· διὰ δὲ τὸν ἀρχέλαον ἐφοβήθη ἐκεῖ ἀπελθεῖν, μήποτε καὶ αὐτὸς μιμήσηται τὸν πατέρα. ἐ γὰρ ἰδικῶς ἐνήμανεν ὁ ἄγγελος τὸν τόπον τῆς κατοικίας, ἵνα ἔχοι θαῤῥεῖν.

Χρὴ δὲ γινώσκειν, ὅτι τῶ παιδοκτόνῳ ἡρώδῃ τελευτήσαντος, τοῖς προκριθεῖσι τέσσαρσι τέτε παισὶ τὴν βασιλείαν αὐτῶ διεῖλεν ὁ καίσαρ ἀυγουστος. καὶ τῷ μὲν ἀρχελάῳ, τὴν Ἰουδαίαν χώραν ἀπένειμε, τοῖς ἄλλοις δὲ τὰς ἄλλας μερίδας, ὥς φησιν ὁ [t]) λουκᾶς. ὠνόμασε δὲ αὐτὸς βασιλεῖς τετράρχας, διότι ἕκαστος τετάρτης μερίδος ἦρχεν. εἰ δὲ ὁ λουκᾶς τὸν πόντιον πιλάτον ἡγεμονεύειν τῆς Ἰουδαίας ἀνέγραψεν, ἐδὲν καινόν. ὕστερον γὰρ, ἀρχελάε τῆς βασιλείας ἐκπεσόντος ἐκ κατηγορίας, ἐκέτι βασιλεὺς, ἀλλ' ἐπίτροπος, εἴτουν ἡγεμὼν, τῆς Ἰουδαίας ὁ πιλάτος ὑπὸ τιβερίου καίσαρος ἀπὸ ῥώμης ἐξαπεστάλη.

t) Luc. 3, 1.

Verſ. 22. χρηματισθεὶς δὲ — V. 23. ναζαρέτ.

Καὶ μὴν, εἰ τὴν Ἰουδαίαν ἐφοβήθη, δι' ἀρχέλαον, ἔδει φοβηθῆναι καὶ τὴν γαλιλαίαν, διὰ τὸν

repetita ex Theophylacto, e quo addidi. Vide edit. Pariſ. 1631. fol. p. 16. B.

trem eius Herodem, qui in ea Tetrarcha erat, ſicut dicit Lucas. Verum Bethlehem, ſita in Iudaea, ſuſpecta erat.

Verſ. 23. *Vt — vocabitur.*

Et vbinam hoc prophetae dixerunt? Neque quaeras: neque enim inuenies. Plurima enim propheticorum voluminum perierunt: partim quidem per frequentes captiuitates: partim autem propter Hebraeorum negligentiam: nonnulla quoque propter malitiam.

Cap. III. Primus Ioannes praedicauit regnum coelorum.

Cap. III. v. 1. *In diebus autem — Iudaeae.*

In quibus diebus? Neque enim quando Ieſus puer adhuc ex Aegypto venit Nazaret, ſed quum iam triginta eſſet annorum, ſicut narrat Lucas. Verum ſcripturae mos eſt; In diebus illis, dicere, hoc eſt, ſequentibus, de quolibet tempore: manifeſtando ſolum tempus illud, quo facta ſunt, quae narrare vult: quemadmodum nunc fecit Euangeliſta, quae in medio ſunt praetermittens.

Et quare poſt trigeſimum annum venit Chriſtus ad baptisma? Quia aetas haec ſolidae atque perfectae prudentiae eſt. Quia enim futurum erat, vt veterem transmutaret legem, nouamque conderet: ad transmutandum autem et ſtatuendum

[3]) Ita vterque Codex. Hentenius id non expreſſit. Mihi in mentem venebat, ἀπολύτως, abſolute.

ἀδελφὸν αὐτῆς ἠρώδην, τετραρχοῦντα αὐτῆς, ὥς φησι Λουκᾶς· ἀλλ' ἡ Βηθλεὲμ ἦν ὕποπτος, ἐν τῇ Ἰουδαίᾳ κειμένη.

Vers. 23. Ὅπως — κληθήσεται.

Καὶ ποῖοι προφῆται τοῦτο εἶπον, μὴ ζητήσῃς. ἐχ εὑρήσεις γάρ. διότι πολλὰ τῶν προφητικῶν βιβλίων ἀπώλοντο, τὰ μὲν, ἐν ταῖς αἰχμαλωσίαις, τὰ δὲ, καὶ ἐξ ἀμελείας τῶν Ἑβραίων, τινὰ δὲ, καὶ ἐκ κακεργίας.

Κεφ. Γ. Πρῶτος Ἰωάννης ἐκήρυξε βασιλείαν οὐρανῶν.

Cap. III. v. 1. Ἐν δὲ ταῖς ἡμέραις — Ἰουδαίας.

Ἐν ποίαις ἡμέραις; ἐ γὰρ, ὁπότε, παῖς ὢν ὁ Ἰησοῦς, εἰς ναζαρὲτ ἦλθεν ἐξ αἰγύπτε, ἀλλ' ἐν τῷ τριακοστῷ αὐτε πάντως ἔτει, καθὼς ἱστορεῖ v) Luc. 3, 23. Λουκᾶς. ἀλλ' ἔθος ἐστὶ τῇ γραφῇ, τὸ ἐν ταῖς ἡμέραις ἐκείναις i) ἀκωλύτως λέγειν, ἐφ' ἕ ἂν ἐθελήσῃ χρόνου, δηλέσῃ μόνον τὸν καιρὸν ἐκεῖνον, ἐν ᾧ γέγονεν, ἃ διηγήσασθαι βέλεται, καθάπερ καὶ νῦν ὁ εὐαγγελιστὴς ἐποίησε, τὰ ἐν μέσῳ παραδραμών.

Καὶ διατί μετὰ τριακοστὸν ἔτος ὁ χριστὸς ἦλθεν ἐπὶ τὸ βάπτισμα; διότι ἡ ἡλικία αὐτὴ σεμνὴ καὶ καθεστηκότος ἐστὶ φρονήματος. ἐπεὶ γὰρ ἔμελλε μεταποιεῖν μὲν τὸν παλαιὸν νόμον, νομοθετεῖν δὲ τὸν νέον, τὸ δὲ μεταποιεῖν καὶ νο-

μοθε-

lute. Ex Chrysostomo, qui haec tractat T. VII. p. 139. D. nihil in hanc rem efficitur.

dum tali opus erat sapientia: ideo tantam expectagit aetatem. Primum siquidem lubricas pertransiens aetates, nempe pueritiam, quae multam habet insipientiam: adolescentiam, cuius est vehementia voluptatum: iuuentutem, in qua nimia est auaritia: postea in aetate virili, tam quoad corpus, quam quoad prudentiam, venit ad baptisma: vt ab hoc demonstratus, deinceps docere inciperet, signaque facere. Propter hoc enim etiam tunc Ioannes a Deo mittitur ad Iordanem, praedicans baptismum, vt baptismi causa multi concurrerent: et in medio multorum adstans Christus, testimonium acciperet, inferne quidem a Ioanne, superne vero a patre et spiritu sancto: et hinc eos attrahens, inciperet sacris initiare, miracula edere.

Vnde autem venit Ioannes? Ab interiori eremo. Ait enim Lucas: Factum est verbum domini super Ioannem, Zachariae filium, in deserto: et venit in regionem, quae circa Iordanem erat. Hanc igitur regionem, quae circa Iordanem erat, Matthaeus desertum nominauit Iudaeae. Duas siquidem inuit eremos: vnam interiorem, a qua venit Ioannes: alteram, quae circa Iordanem erat, ad quam venit.

V. 2. *Et dicens — regnum coelorum.*

Poeniteat, inquit, vos errorum vestrorum: instat enim Christus, qui post me venturus est: nam hunc nominat hic regnum coelorum, vtpote coelestem regem, secundum diuinitatem: qui si vos inuenerit relapsos, donabit peccatorum remissionem.

Vel

[2]) κηρύσσειν. B. [3]) περὶ τὸν. A.

μοθετεῖν τοιάτε δεῖται Φρονήματος, ἀνέμεινε ταύτην τὴν ἡλικίαν. διελθὼν γὰρ πρότερον τὰς ἐπισφαλεῖς ἡλικίας, λέγω δὴ, τὴν παιδικὴν, ἐν ᾗ πολὺ τὸ ἀνόητον, καὶ τὴν μειρακιώδη, ἐν ᾗ σφοδρὸν τὸ Φιλήδονον, καὶ τὴν νεανικὴν, ἐν ᾗ λίαν τὸ Φιλοχρήματον, ἐν τῇ ἀνδρικῇ, κατά τε σῶμα καὶ Φρόνημα, λοιπὸν ἦλθεν ἐπὶ τὸ βάπτισμα, ἵνα, ἀπὸ τότε ἀναδειχθεὶς, ἐντεῦθεν ἄρξηται τῆ διδάσκειν καὶ σημεῖα ποιεῖν. διὰ τοῦτο γὰρ τότε καὶ ὁ ἰωάννης ὑπὸ θεῦ πέμπεται πρὸς τὸν ἰορδάνην κηρύσσων [2]) βάπτισμα, ἵνα διὰ τὸ βάπτισμα συνδράμωσι πολλοὶ, καὶ ἐπισὰς ὁ χριστὸς μέσον πολλῶν μαρτυρηθῇ, κάτωθεν μὲν παρὰ ἰωάννε, ἄνωθεν δὲ παρὰ τῆ πατρὸς καὶ τῆ ἁγίε πνεύματος, καὶ ἐντεῦθεν, ἐπισπασάμενος αὐτὸς ἄρξηται μυσαγωγεῖν καὶ θαυματουργεῖν.

Καὶ πόθεν ὁ ἰωάννης παραγέγονεν; ἀπὸ τῆς ἐνδοτέρας ἐρήμε. Φησὶ γὰρ ὁ λεκᾶς, ὅτι [x]) ἐγένετο ῥῆμα θεῦ ἐπὶ ἰωάννην τὸν τῆ ζαχαρίε υἱὸν ἐν τῇ ἐρήμῳ, καὶ ἦλθεν εἰς τὴν περίχωρον τῆ ἰορδάνε. ταύτην τοίνυν τὴν περίχωρον ὁ ματθαῖος ἔρημον τῆς ἰουδαίας ὠνόμασε. δύο γὰρ νοῦμεν ἐρήμες· μίαν μὲν τὴν ἐνδοτέραν, ἀφ' ἧς ἦλθε· δευτέραν δὲ, τὴν παρὰ [3]) τὸν ἰορδάνην, ἐφ' ἣν ἐξῆλθε.

x) Luc. 3, 2. 3.

V. 2. Καὶ λέγων — ἡ βασιλεία τῶν ἐρανῶν.

Μετανοεῖτε, Φησιν, ἐφ' οἷς ἡμαρτήκατε. ἤγγικε γὰρ ὁ χριστὸς, ὀπίσω με ἐρχόμενος· τοῦτον γὰρ νῦν ὀνομάζει βασιλείαν ἐρανῶν, ὡς βασιλέα ἐράνιον, κατὰ τὴν θεότητα, ὃς εὑρίσκων ὑμᾶς μετανοοῦντας, δωρήσεται ἄφεσιν τῶν [4]) ἡμαρτημένων.

4) τῶν ἁμαρτημάτων. A.

Vel regnum coelorum; dicit politiam angelicam, quam Christus paulo post conditurus erat per Euangelica praecepta. Dicitur quoque regnum coelorum, fruitio coelestium bonorum. Significat et alia plura nomen varie significatiuum *regnum coelorum*, prout in sequentibus erit inuenire.

Vers. 3. *Hic — semitas eius.*

Vox clamantis, defectiua est oratio. Intelligitur enim: *vox*, subaudi, *est mihi viri, clamantis in deserto*, illa scilicet, quae est apud Iordanem. Clamantis autem, quae sequuntur: Parate viam domini, etc. Viam autem domini, et semitas eius, vocat animas, ad quas venturum erat verbum Euangelii: quas etiam parare exhortatur, siue mundare instrumento poenitentiae, affectionum spinas extrahendo, peccati lapides eiiciendo: et ita suaues ac molles ad ipsius susceptionem efficiendo.

Vers. 4. *Ipse — mel siluestre.*

Meminit et vestis, et cibi eius, ostendens et pannum, et simplicitatem eorum: et per haec docens corporis minimam habendam esse curam, despiciendamque sumtuositatem. Ne quaeras autem, quis illi vestem texebat, aut vnde Zonam habebat. Multo enim magis admirandum est, quomodo in eremo a puero aëris inaequalitati per talem aetatem assuefactus est. Id autem unum scito, quod etiam illa, diuina ei prouisione subministrabantur: et ita afflictiones sufferendo perseuerabat.

Locu-

5) i. e. διαρκῶς ἐνεκαρτέρει τῇ παλαιπωρίᾳ καὶ σκληραγωγίᾳ.

Ἡ βασιλείαν ἐρανῶν λέγει, τὴν πολιτείαν τῶν ἀγγέλων, ἣν ὁ χριστὸς ὅσον ἔπω νομοθετῶν ἔμελλε διὰ τῶν εὐαγγελικῶν ἐντολῶν. λέγεται δὲ βασιλεία ἐρανῶν, καὶ ἡ ἀπόλαυσις τῶν ἐν ἐρανοῖς ἀγαθῶν. δηλοῖ δὲ καὶ ἄλλα πλείονα τὸ ὅμοια τῆς βασιλείας τῶν ἐρανῶν, πολυσήμαντον ὄν, ὡς προϊόντες εὑρήσομεν.

Verſ. 3. Οὗτος — τὰς τρίβους αὐτοῦ.

Τὸ, φωνὴ βοῶντος ἐν τῇ ἐρήμῳ, ἐλλειπτικόν ἐστι· ἐρεῖται γάρ, ὅτι φωνὴ ἐξακούεταί μοι ἀνδρὸς βοῶντος ἐν τῇ ἐρήμῳ, δηλαδὴ τῇ παρὰ τὸν Ἰορδάνην· βοῶντος δὲ ταῦτα· ἑτοιμάσατε τὴν ὁδὸν κυρίου καὶ τὰς ἐξῆς. ὁδὸν δὲ κυρίου καὶ τρίβους αὐτοῦ καλεῖ, τὰς ψυχάς, ὧν ἐπιβαίνειν ἔμελλεν ὁ λόγος τοῦ εὐαγγελίου, ὃς καὶ προτρέπεται ἑτοιμάζειν, ἤγουν καθαίρειν, τῷ ἐργαλείῳ τῆς μετανοίας ἀνασπῶντας μὲν τὰς ἀκανθας τῶν παθῶν, ἐκβάλλοντας δὲ τοὺς λίθους τῆς ἁμαρτίας, καὶ ὅτως εὐθείας καὶ ὁμαλὰς αὐτὰς ἀπεργάζεσθαι πρὸς ὑποδοχὴν αὐτοῦ.

Verſ. 4. Αὐτὸς — μέλι ἄγριον.

Ἐμνημόνευσε καὶ τῆς σαλῆς, καὶ τῆς τροφῆς αὐτοῦ, δεικνύων τὸ λιτὸν καὶ σχέδιον αὐτῶν, καὶ διδάσκων, μικρὰ μὲν φροντίζειν τοῦ σώματος, καταφρονεῖν δὲ τῆς πολυτελείας. μὴ ζητήσῃς δὲ, τίς ὕφηνεν αὐτῷ τὸ ἔνδυμα, ἢ πόθεν ἔσχε τὴν ζώνην· ἐπεὶ θαυμασιώτερον μᾶλλον, πῶς ἐν ἐρήμῳ νηπιόθεν ἄῤῥος ἀναμαλίας μετὰ τοιαύτης ἡλικίας ἐπάλαιε· γίνωσκε δὲ μόνος, ὅτι κατὰ θείαν πρόνοιαν ἐκεῖνά τε ἐκτήσατο, καὶ [5]) διήρκει ταλαιπωρέμενος.

Ἀκρι-

Locuſtas vero quidam herbarum eſſe virgulta dixerunt: quidam autem herbam dictam locuſtam: alii vero ipſum inſecti genus. Dicunt enim vsque ad hodiernum diem, in illis partibus plerosque illud edere fumo ſiccatum: et ipſum inter animalia munda legislatorem annumeraſſe: habere autem grauem odorem, malumque guſtum. Primum tamen potius tenendum eſt. Mel quoque ſylueſtre in petrarum ſciſſuris ab agreſtibus apibus conficitur: ſed amarum eſt ac inſuaue.

† Habitu etiam praedicabat, veſtem gerens lugubrem. Dicunt autem camelum medium eſſe inter munda animalia et immunda: licet enim ruminet tanquam mundum, inferne tamen vngulam non habet fiſſam. Quia igitur Ioannes populum Iudaicum, qui miſere mundus apparebat, ac Gentilem, qui immundus erat, ad Deum adducebat: idcirco pilos ferebat camelorum.

† Omnes ſancti cincti a ſcriptura inducuntur: vel tanquam ſemper in opere poſiti; negligentes enim et delicati non cinguntur: vel quia concupiſcentiae affectiones mortificarunt. Pellis namque mortui animalis pars eſt.

Verſ. 5.

6) Quo ſenſu habet Philo pag. 475.

7) Hoc et proximum ſcholium in margine ſui codicis reperit Hentenius. Mei non agnoſcunt. Eſt ex Theophylacto p. 17. 18.

8) Haec ſupplenda ſunt apud Hentenium, qui tamen ἐκήρυσσε videtur legiſſe.

9) Forte κάτω reperit Hentenius.

Ἀκρίδας δὲ, τινὲς μὲν ἀκρέμονας [6]) βοτανῶν εἶναι εἶπον, τινὲς δὲ, βοτάνην ἀκρίδα καλουμένην, ἄλλοι δὲ τὸ ζῶον αὐτό. Φασὶ γὰρ, μέχρι καὶ σήμερον ἐν τοῖς μέρεσιν ἐκείνοις πολλὰς ἐθέλειν αὐτὸ τεταριχευμένον. καὶ γὰρ μετὰ τῶν καθαρῶν ζώων καὶ τοῦτο τάξαι τὸν νομοθέτην. ἔχειν δὲ δυσῶδη καὶ πονηρὰν γεῦσιν. κρεῖττον δὲ τὸ πρῶτον. μέλι δὲ ἄγριον, τὸ ἐν ταῖς τῶν πετρῶν σχισμαῖς ὑπὸ τῶν ἀγρίων μελισσῶν γεωργούμενον, πικρὸν καὶ ἀηδὲς ὄν.

†† Εἰς [7]) μετάνοιαν [8]) παρεκάλει καὶ ἀπὸ τοῦ σχήματος. πενθικὴν γὰρ εἶχε τὴν στολήν. λέγεσι δὲ, τὴν κάμηλον μεταξὺ εἶναι καθαρᾶς καὶ μή. καθὸ μὲν γὰρ μηρυκίζει, καθαρόν ἐστι· καθὸ [9]) δὲ οὐκ ἔστι διχηλὸν κατὰ τὰς ὄνυχας, οὐκ ἔστι καθαρόν. ἐπεὶ οὖν καὶ ὁ Ἰωάννης, τὸν τε [1]) καθαρὸν δοκοῦντα λαὸν, τὸν Ἰουδαϊκὸν, καὶ τὸν ἀκάθαρτον, τὸν ἐθνικὸν, προσῆγε τῷ Θεῷ, [2]) διὰ τοῦτο ἐφόρει τὰς τρίχας τῆς καμήλου.

†† Πάντες οἱ ἅγιοι ἐζωσμένοι εἰσάγονται παρὰ τῇ γραφῇ, ὡς ἀεὶ ἐν ἔργῳ ὄντες. οἱ γὰρ ἀμελεῖς καὶ τρυφηλοὶ ὑ ζώννυνται. [3]) ἢ ὅτι ἐνέκρωσαν τὰ πάθη τῆς ἐπιθυμίας. τὸ γὰρ δέρμα, νεκρᾶ ζώου ἐστὶ μέρος.

Vers. 5.

[1]) Nescio, vnde *misere* hauserit Hentenius. Forte pro τόν τε, legit οἰκτρῶς. Nam ἐλεεινῶς nimis recedit. Δεινῶς vero prorsus alienum est.

[2]) Hic auctior est Theophylactus.

[3]) Hic omissum: ὡς νῦν οἱ σαρακηνοί. Nisi supra etiam omissa essent quaedam ab eodem scriba, crederem, metu Turcarum haec omissa esse, quod Codicem illis in locis scribebat.

Verſ. 5. *Tunc* — Verſ. 6. *peccata ſua.*

Primum quidem baptizantis opinio ſpem omnibus erigebat. Erat enim pontificis filius, et nunc primum ab eremo deſcenderat, multis ornatus virtutibus, ſoloque viſu non parum auertebat metum. Deinde autem noua praedicationis apparentia regnum coelorum annuntiabat: de quo tunc primum audiebant. Tertio vero, quod etiam magis vrgebat, prophetae Ieſaias dictum illud: *Vox clamantis in deſerto*, de illo praedixerat.

Et quomodo nullus Euangeliſta ſcribit, quod Ioannes turbis clamauerit: *Parate viam domini:* Sicut de illo propheta ait? Manifeſte quidem nullus ſcribit. Veriſimile eſt tamen et hoc clamauiſſe, quamquam ſcriptum non ſit, vtpote per ſe intellectum. Verum tamen etiam illud: *Reſipiſcite et facite fructus dignos poenitentia* tantundem valet, quantum: *Parate viam domini.* Eſt enim praeparatio ac repurgatio praedictae viae ipſa reſipiſcentia, ac virtutum fructificatio.

Exibant autem ad ipſum Ieroſolyma ciuitas, ſiue Ieroſolymitae: ita enim dixit Marcus. Quam autem habuerit virtutem Ioannis baptiſma, quamque differentiam a baptiſmate, quod Chriſtus ſtatuit, diligenter apertum inuenies in explanatione Euangelii ſecundum Marcum. Nam in ea conuenientius viſum eſt, rem hanc declarare, vbi ſcriptum eſt: *Praedicans baptiſmum poenitentiae in remiſſionem peccatorum.*

Verſ. 7.

Vers. 5. Τότε — Vers. 6. Τὰς ἁμαρτίας αὐτῶν.

Ἀνεπτέρωσε γὰρ ἅπαντας, πρῶτα μὲν, ἡ τοῦ Βαπτίζοντος ὑπόληψις· ἀρχιερέως γὰρ ἦν υἱὸς, καὶ ἄρτι πρῶτον ἐκ τῆς ἐρήμου κατέβη, πολλὰς ἀρετὰς ἐπικομιζόμενος, καὶ ἀπὸ μόνης ὄψεως πολλὴν ἀπήστραπτεν εὐλάβειαν· δεύτερον δὲ, ἡ τοῦ κηρύγματος καινοφάνεια· βασιλείαν γὰρ οὐρανῶν κατήγγελλε, περὶ ἧς τότε πρῶτον ἤκουον· τρίτον δὲ καὶ πλεῖον, ὁ προφήτης ἡσαΐας, τὸ, Φωνὴ βοῶντος ἐν τῇ ἐρήμῳ, περὶ αὐτοῦ προαναφωνήσας.

Καὶ πῶς ἔφης τῶν εὐαγγελιστῶν ἀνέγραψεν, ὅτι ὁ Ἰωάννης ἐβόησε πρὸς τοὺς ὄχλους, ἑτοιμάσατε τὴν ὁδὸν κυρίου, ὡς ὁ προφήτης περὶ αὐτοῦ φησι; ῥητῶς μὲν οὐδεὶς ἀνέγραψε τοῦτο, εἰκὸς δὲ βρῆσαι μὲν αὐτὸν καὶ τοῦτο, μὴ ἀναγραφῆναι δὲ, ὡς ἐξωθεν νοούμενον. ἄλλως τε δὲ, τὸ μετανοεῖτε, καὶ τὸ, ποιήσατε καρποὺς ἀξίους τῆς μετανοίας, ἴσα εἰσὶ τῷ, ἑτοιμάσατε τὴν ὁδὸν κυρίου. ἑτοιμασία γὰρ καὶ ἀνακάθαρσις τῆς δηλουμένης ὁδοῦ ἡ μετάνοια, καὶ ἡ καρποφορία τῶν ἀρετῶν.

Ἐξεπορεύετο δὲ πρὸς αὐτὸν Ἱεροσόλυμα ἡ πόλις, εἴτουν οἱ Ἱεροσολυμῖται. ὅτω γὰρ εἶπεν ὁ γ) Marc. 1, 5. μάρκος. ὁποίαν δὲ δύναμιν εἶχε τὸ βάπτισμα τοῦ ἰωάννου, καὶ τίνα διαφορὰν πρὸς τὸ βάπτισμα τὸ νομοθετηθὲν ὑπὸ τοῦ χριστοῦ, ἀκριβῶς ἐυρήσεις ἐν τῇ ἐξηγήσει τοῦ κατὰ μάρκον ἐυαγγελίου. ἐπιτηδειότερον γὰρ ἦν, ἐν ἐκείνῃ ταύτην ἑρμηνευθῆναι, ἐνθα κεῖται τὸ, δ) καὶ κηρύσσων βάπτισμα δ) Marc. 1, 4. μετανοίας εἰς ἄφεσιν ἁμαρτιῶν.

Vers. 7.

Vers. 7. *Porro cum vidisset — ira.*

Iudaeorum genus variis appellatur nominibus. Siquidem Hebraei dicuntur ab Heber, vtpote lingua eius vtentes, solius enim eius linguam seruauit Deus inconfusam: quia communicare noluerat cum illis, qui turrim aedificabant. Ab hoc autem descenderat Abraham. Israelitae vero dicti sunt a Iacob, qui Deum in scala vidit, et Israel appellatus est. Israel enim tantundem valet, quantum, videns Deum. Iudaei autem a Dauid: quam postquam de tribu Iuda ad regnum elegit Deus: eiusque posteris dedit, vt haereditario iure regnarent: tribum illam claram reddidit, vtpote ab eo tempore regiam: ita, vt etiam, qui ab aliis tribubus descenderent, postea Iudaei quoque ab hac, communi vocabulo, dicerentur.

His ita distinctis, dicere etiam oportet de duabus Iudaeorum sectis, quae hic ponuntur. Sadducaei in caeteris quidem Iudaei erant: verum spiritum, et angelos, ac resurrectionem mortuorum negabant, neque omnino esse credebant. Pharisaei vero et ipsi quoque in caeteris Iudaei, habebant quasdam obseruationes caeteris non communes, vt ieiunium bino in hebdomade die: substantiae decimas, quas pauperibus erogabant: lotiones ac purificationes vrceorum, paropsidum, ac scyphorum, aliosque huiusmodi mores. Sicut autem scribae siue legisperiti ac doctores aliis praestan-

4) Respicit Genes. 11. Quid autem sit χαλάνης, ignoro. Hentenius id praetermisit. Nescio, vtrum sit corruptum vocabulum Hebraicum, an Graecum. Forte πλάνης voluit. Ex Hebraicis בבל et בלל nihil exscalpi potest.

Vers. 7. Ἰδὼν δὲ — ὀργῆς.

Τὸ γένος τῶν Ἰουδαίων καλεῖται διαφόροις ὀνόμασι. λέγονται γὰρ Ἑβραῖοι μὲν, ἀπὸ τοῦ Ἕβερ, ὡς κεχρημένοι τῇ διαλέκτῳ αὐτοῦ. μόνῃ γὰρ ἐκείνῃ τὴν γλῶσσαν ἀσύγχυτον διετήρησεν ὁ Θεὸς, μὴ θελήσαντος κοινωνῆσαι τοῖς τὸν πύργον τῆς [4]) χαλάνης οἰκοδομοῦσι. πρόγονος δὲ ἦν ἔτος τοῦ Ἀβραάμ. Ἰσραηλῖται δὲ, ἀπὸ τοῦ Ἰακὼβ, ὃς, ἰδὼν ἐν τῇ κλίμακι τὸν Θεὸν, ἐπωνομάσθη καὶ Ἰσραήλ. τὸ γὰρ Ἰσραὴλ, ὁρῶν Θεὸν ἑρμηνεύεται. Ἰουδαῖοι δὲ, ἀπὸ τοῦ [5]) Δαυὶδ, ὃν ἐκ τῆς Ἰούδα φυλῆς ἐπιλεξάμενος ὁ Θεὸς εἰς τὴν βασιλείαν, καὶ τοῖς ἀπ' αὐτοῦ καταγομένοις τὸ βασιλεύειν ἀποκληρώσας, ὀνομαζὴν ἄγαν τὴν φυλὴν ταύτην, ὡς τῷ λοιπῷ βασιλικὴν, ἐποίησεν. ὅθεν καὶ τοὺς ἐκ τῶν ἄλλων φυλῶν χρόνῳ ὕστερον Ἰουδαίους κοινῶς ἀπὸ ταύτης λέγεσθαι.

Τούτων δὴ τῶν [6]) εὐκρινηθέντων, εἰπεῖν χρὴ καὶ περὶ τῶν προκειμένων δύο Ἰουδαϊκῶν αἱρέσεων. οἱ Σαδδουκαῖοι, τἆλλα μὲν Ἰουδαῖοι ἦσαν, πνεῦμα δὲ ἅγιον καὶ ἀγγέλους καὶ νεκρῶν ἀνάστασιν ἀθετοῦσι, καὶ ὅλως ἕναν φασιν. οἱ Φαρισαῖοι δὲ, καὶ αὐτοὶ τἆλλα μὲν Ἰουδαῖοι, [7]) εἶχον δὲ περιττάς τινας παρατηρήσεις, οἷον, νηστείαν δὶς τῆς ἑβδομάδος, ἀποδεκατώσεις τῆς ὑσίας εἰς τὰς πένητας, βαπτισμοὺς καὶ καθαρισμοὺς ξεστῶν καὶ πινάκων καὶ ποτηρίων, καὶ τοιαῦτα ἕτερα ἔθη. ὥσπερ δὲ [8]) οἱ γραμματεῖς, εἰσὶν [9]) οἱ νομικοὶ καὶ διδάσκαλοι, διαφοράτεροι τῶν ἄλλων ἦσαν, ἕτω δὴ καὶ οἱ Φαρισαῖοι

[4]) ἀπὸ τοῦ Ἰούδα. B.

[5]) εὐκριθέντων. A. Male. Est enim ab εὐκρινέω, quod habet Xenoph. p. 513. E. Frequentius occurrit διευκρινεῖν.

[7]) ἦσαν, addit. A.

[8]) γὰρ, pro δέ. A.

[9]) οἱ, omittit. B.

praeſtantiores erant: ita ſane et Phariſaei ac Sadducaei tanquam aliis ſuperiores ſeſe iactabant.

Hos igitur Ioannes accedere videns, ipſosque agnoſcens: tum per inhabitantem in ſe gratiam, tum vero a veſte habituque inſigni, liberius eos arguit: ſiquidem fiduciam in eo habebat, qui ſe miſerat. Miſcet autem reprehenſionis aſperitati laudem: vt inde quidem humilientur, hinc autem conſolationem accipiant. Nam ipſos alloquens, progenies viperarum appellauit. Sicut enim viperarum proles, quum pariuntur, ſuas occidunt matres, exeſo earum ventre: ita ſane et Iudaei ſuos patres ſpirituales, puta prophetas occiderant. Laudauit autem ipſos dicens: Quis demonſtrauit vobis fugere a ventura ira? Apparebat enim, quod ſola ipſorum prudentia.

Futuram vero iram dicit, vel quae a Romanis in obſidione futura erat: vel quae a Deo in die iudicii: quam, ad poenitentiam properando, fugiebant. Erumpendo igitur ad Phariſaeos ac Sadducaeos dirigit ſermonem: eos autem ſpiritu diſcernens, haec illis dicebat, qui in Chriſtum crediturі erant, et ita praedictam iram omnino euaſuri. Quod ſi Lucas haec turbis illum dixiſſe ait, ad ſe vt baptizarentur venientibus: nihil inde turberis. Veriſimile eſt enim bis haec Ioannem dixiſſe: nunc quidem his, nunc vero illis. Admirabatur autem Ioannes magnam ipſorum mutationem: quomodo hi, qui prophetas occiderant, ipſum quoque non occiderent, ſed magis ad poenitentiam venirent.

Verſ. 8.

') intell. ἀπέδειξεν.

ρισαῖοι καὶ σαδδουκαῖοι μέγα ἐφρόνουν, ὡς περιττότεροι τῶν ἄλλων.

Τούτους προσιόντας ἰδὼν ὁ Ἰωάννης, καὶ ἐπιγνοὺς αὐτούς, τοῦτο μὲν, ἐκ τῆς ἐνοικούσης αὐτῷ θείας χάριτος, τοῦτο δὲ καὶ, ἐκ τῶν παρασήμων τῆς στολῆς καὶ τοῦ σχήματος, παῤῥησιαστικώτερον αὐτοῖς διαλέγεται. καὶ γὰρ ἐθάῤῥει τῷ ἀποστείλαντι αὐτόν. μίγνυσι δὲ τῇ αὐστηρίᾳ τῶν ἐλέγχων καὶ ἔπαινον, ἵνα τῇ μὲν ταπεινωθῶσι, τῷ δὲ παρηγορηθῶσιν. ἤλεγξε μὲν γὰρ αὐτοὺς, γεννήματα ἐχιδνῶν τούτους προσαγορεύσας. ὥσπερ γὰρ τὰ γεννήματα τῶν ἐχιδνῶν ἀποκτείνουσι τοὺς ἑαυτῶν μητέρας, διαβιβρώσκοντα τὰς τούτων γαστέρας ἐν τῷ κύεσθαι· οὕτω δὴ καὶ οἱ ἰουδαῖοι τοὺς πνευματικοὺς αὐτῶν πατέρας, τοὺς προφήτας, ἀπέκτεινον. ἐπήνεσε δὲ αὐτοὺς, εἰπὼν, τίς ὑπέδειξεν ὑμῖν φυγεῖν ἀπὸ τῆς μελλούσης ὀργῆς; ἐνέφηνε γὰρ, ὅτι ἐδεῖτο ἄλλου, [1]) εἰ μὴ ἡ σύνεσις αὐτῶν.

Μέλλουσαν δὲ ὀργὴν λέγει, ἢ τὴν ἀπὸ ῥωμαίων ἐν τῇ πολιορκίᾳ, ἢ τὴν ἀπὸ θεοῦ ἐν ἡμέρᾳ κρίσεως, ἣν ἔφευγον ἐρχόμενοι εἰς μετάνοιαν. προηγουμένως μὲν οὖν πρὸς τοὺς φαρισαίους καὶ σαδδουκαίους ἀπέτεινε τὸν λόγον, ὡς δοκοῦντας φρονιμωτέρους· διὰ μέσου δὲ αὐτῶν ἔλεγε ταῦτα πρὸς τοὺς μέλλοντας εἰς χριστὸν πιστεύειν, οἳ πάντως καὶ τὴν δηλωθεῖσαν ὀργὴν ἔμελλον ἐκφεύγειν. εἰ δὲ ὁ λεκτὸς φησὶν, ὅτι ἔλεγε ταῦτα [a]) τοῖς ἐκπορευομένοις ἐχλοις βαπτισθῆναι ὑπ' αὐτοῦ, μὴ παραχθῆς. εἰκὸς γὰρ, διὰ ταῦτα τὸν Ἰωάννην εἰπεῖν, νῦν μὲν τούτοις, νῦν δὲ ἐκείνοις. ἐκπλήττεται δὲ ὁ Ἰωάννης τὴν ἀθρόαν αὐτῶν μεταβολὴν, πῶς, [2]) προφητοκτόνοι ὄντες, ἐκ ἀναιρεῖσι καὶ αὐτὸν, ἀλλ' ἔρχονται εἰς μετάνοιαν.

a) Luc. 3, 7.

[2]) γὰρ, interponit. B.

Verſ. 8. *Facite — poenitentia.*

Quia ergo reſipiſcitis, ſcitote, quod non ſufficit prauitatem duntaxat fugere: ſed oportet virtutem quoque operari. Declina, inquit, a malo, et fac bonum.

Verſ. 9. *Et ne — Abraham.*

Ne videamini, hoc eſt, ne velitis. Admonet autem, ne in cordibus ſuis dicant: Patrem habemus Abraham: et ſufficit nobis ad virtutem, quod ab illo deſcendamus. Neque enim vllos oportet, de progenitorum virtutibus gloriari: quum ipſi negligentes ſint de propriarum operibus virtutum.

Verſ. 9. *Dico — Abrahae.*

Ne putetis, inquit, quod ſi vos absque fructu virtutum perieritis, nulli reliqui erunt Abrahae filii. Poteſt enim Deus de inanimatis his lapidibus ſuſcitare filios ipſi Abrahae. Etenim ipſum quoque Iſaac ſuſcitauit ei, de inanimato ac lapideo Sarae vtero. Poteſt et alio modo dici. Ne glorieminí, quod originem habeatis ipſum Abraham. Neque enim hoc veſtrum bonum opus eſt, ſed Dei donum: qui poteſt, nempe omnipotens, de apparentibus his lapidibus, ſuſcitare filios ipſi Abrahae.

Quidam autem dicunt eos, qui e gentibus crediderunt, his verbis inſinuari: qui primum ad veritatem obdurati et inſenſati, poſtea per fidem, in filios adoptati ſunt. Alii vero illos deſignari dicunt, qui tempore paſſionis Chriſti ob peccatorum ſcilſionem per fidem in filios adoptati ſunt. Et hi autem et illi in Abrahae filios cooptati ſunt, vtpo-

Vers. 8. Ποιήσατε — μετανοίας.

Ἐπεὶ τοίνυν μετανοεῖτε, γινώσκετε, ὅτι οὐκ ἀρκεῖ μόνον τὸ φυγεῖν τὴν κακίαν, ἀλλὰ χρὴ καὶ ἀρετὴν ἐπιδείξασθαι· ἔκκλινον [b]) γάρ, φησιν, ἀπὸ κακοῦ, καὶ ποίησον ἀγαθόν. b) Ps. 33, 15.

Vers. 9. Καὶ μὴ — ἀβραάμ.

Μὴ δόξητε, ἀντὶ τοῦ, μὴ θελήσητε. παραινεῖ δὲ, μὴ λέγειν ἐν ταῖς ἑαυτῶν ψυχαῖς, ὅτι πατέρα ἔχομεν τὸν ἀβραάμ, καὶ ἀρκεῖ ἡμῖν εἰς ἀρετὴν, τὸ ἀπ' ἐκείνου κατάγεσθαι. δεῖ γὰρ, μέγα φρονοῦντας ἐπὶ ταῖς τῶν προγόνων ἀρεταῖς, αὐτοὺς ἀμελεῖν οἰκείων κατορθωμάτων.

Vers. 9. Λέγω — ἀβραάμ.

Μὴ νομίσητε, φησὶν, ὅτι, ἐὰν ὑμεῖς ἀπόλησθε, ὡς ἄκαρποι ἀρετῆς, ἐκέτι ἔξει τέκνα ὁ ἀβραάμ. δύναται γὰρ ὁ θεὸς ἐκ τῶν ἀψύχων τούτων λίθων ἐγεῖραι τέκνα τῷ ἀβραάμ. καὶ γὰρ καὶ τὸν ἰσαὰκ ἐκ τῆς ἀψύχου καὶ λιθώδους μήτρας τῆς σάρρας ἤγειρεν αὐτῷ. ἔστι δὲ καὶ ἑτέρως εἰπεῖν, μὴ κομπάζετε ἐπὶ τῷ ἔχειν ῥίζαν γένους τὸν ἀβραάμ. τοῦτο γὰρ οὐχ ὑμέτερόν ἐστι κατόρθωμα, ἀλλὰ θεοῦ δῶρον, ὃς δύναται μὴ μόνον ἐξ ἀνθρώπων, ἀλλὰ καὶ ἐκ τῶν φαινομένων τούτων λίθων ἐγεῖραι τέκνα τῷ ἀβραάμ, οἷα παντοδύναμος.

Τινὲς δέ φασι, τοὺς ἐξ ἐθνῶν πεπιστευκότας αἰνίττεσθαι τὸν λόγον, οἳ πεπωρωμένοι, καὶ ἀναίσθητοι ὄντες τῆς ἀληθείας πρότερον, διὰ τῆς πίστεως υἱοθετήθησαν ὕστερον. ἄλλοι δὲ λέγουσι, παραδηλοῦσθαι τοὺς ἐν τῷ καιρῷ τοῦ πάθους τοῦ σωτῆρος, ἀπὸ τοῦ σχίζεσθαι τὰς πέτρας, διὰ πίστεως υἱοθετηθέντας. καὶ ὅτοι δὲ, κἀκεῖνοι τῷ ἀβραὰμ

vtpote cum ipso aeternae haereditatis participes. Proprie enim Abrahae filii sunt, qui virtutes eius imitantur, ac sorte ipsius in regno coelorum digni habentur, siue ex Iudaeis sint, siue ex gentibus. Nam tanto maior est virtutis cognatio, quam sanguinis, quanto anima corpore praestantior est.

Vers. 10. *Iam — in ignem mittitur.*

†† Securis, euangelica est amputatio, quae amputat steriles ad virtutes et fidem Iudaeos a lege, nec tamen prorsus eradicat. Radix enim illorum lex, cui illorum loco inseruntur credentes. Arbores autem sunt Israelitae.

Quum iam eos terruisset dicens, quod nisi cauerent, a genere Abraham excideret, auget adhuc metum. Non solum, inquit, a tali genere excidetis, verum etiam irremediabili modo, citius a praesenti vita excisi, etiam ibi in futuro poenam luetis. Securim enim figuratiue mortem appellauit: arbores autem homines: radices vero viram ipsorum: ignem etiam dixit ipsius gehennae.

Quidam vero radicem interpretantur ipsum Abraham: arbores autem Iudaeos: qui ab ipso pullularunt: Securim quoque Christum, qui ipsos quidem excisurus erat, fructum ad Euangelii fidem non ferentes: inserturus autem illos, qui e gentibus crederent. Postquam ergo fastum ipsorum terruit, ac cordis eorum duritiem timore cadendi a genere Abraham, excisione ac igne emolliuit:

3) Inclusa in marg. habet. A. Eadem omiserat Hentenius.

υἱοθετήθησαν, ὡς τῶ κατ' αὐτὸν ἀϊωνίᾳ κλήρῳ μεταλαχόντες. κυρίως γὰρ τέκνα τῶ ἀβραάμ εἰσιν, οἱ τὰς ἀρετὰς αὐτῶ μιμήμενοι, καὶ τῆς αὐτῆς αὐτῷ καταξιώμενοι μερίδος ἐν τῇ βασιλείᾳ τῶν ἀρανῶν, κἂν ἐξ Ἰουδαίων ὦεν, κἂν ἐξ ἐθνῶν. μείζων γὰρ ἡ ἐξ ἀρετῆς συγγένεια τῆς ἐξ αἵματος οἰκειώσεως, ὅσον καὶ ἡ ψυχὴ τιμιωτέρα τῶ σώματος.

Verſ. 10. Ἤδη — εἰς πῦρ βάλλεται.

[Ἀξίνη 3) μὲν, ἡ εὐαγγελικὴ τομὴ, ἐκτέμνουσα τὰς ἀκάρπους εἰς ἀρετὰς καὶ πίστιν Ἰουδαίους ἀπὸ τῶ νόμου, ἃ μὴν ἐκριζῶσα. ῥίζα γὰρ αὐτῶν ὁ νόμος, ὧ ἀντ' ἐκείνων οἱ πιστεύσαντες ἐγκεντρίζονται. δένδρα δὲ οἱ ἰσραηλῖται.]

Φοβήσας δὲ 4) αὐτὰς, ὡς ἀποπεσομένους τῶ γένους τῶ ἀβραάμ, εἰ μὴ προσέχοιεν, ἐπιτείνει τὸν φόβον ἔτι. ἃ μόνον γάρ, φησιν, ἀποπεσεῖσθε τῶ τοιούτου γένους, ἀλλ', ὡς ἀνίατοι λοιπὸν, ταχέως ἀποκοπέντες τῆς ἐνταῦθα ζωῆς, καὶ ἐκεῖ τιμωρηθήσεσθε. ἀξίνην μὲν γὰρ, τροπικῶς ὠνόμασε τὸν θάνατον· δένδρα δὲ, τὰς ἀνθρώπους· ῥίζαν δὲ αὐτῶν, τὴν ζωήν. πῦρ δὲ εἶπε, τὸ τῆς γεέννης.

Τινὲς δὲ ῥίζαν μὲν ἠρμήνευσαν, τὸν ἀβραάμ, δένδρα δὲ, τοὺς τοὺς ἀναβλαστήσαντας ἐξ αὐτῶ Ἰουδαίους, ἀξίνην δὲ, τὸν χριστὸν, ὃς ἔμελλεν ἀποτεμεῖν μὲν αὐτὰς, μένοντας ἀκάρπους εἰς τὴν πίστιν τῶ εὐαγγελίου, ἐγκεντρίσας δὲ τοὺς ἐξ ἐθνῶν. ἔτως ἂν κατασείσας αὐτῶν τὸ φρόνημα, καὶ μαλάξας τῆς τότων καρδίας τὸ σκληρὸν, τῷ φόβῳ τῆς ἐκπτώσεως τῶ γένους ἀβραάμ, καὶ τῇ ἐκτομῇ, καὶ τῷ πυρὶ, λοιπὸν εἰσάγει τὸν περὶ

4) δὲ, omittit. A.

liuit: deinceps sermonem de Christo eum multa dignitate inducit, vt ipsi apparenti occurrerent.

V. 11. *Ego quidem — Spiritu sancto.*

In poenitentiam, hoc est, propter poenitentiam, ipsos enim confitentes siue resipiscentes baptizabat, quia eos poenitebat: eratque tale baptisma poenitentiae demonstratio. Post se autem venturum dicit Iesum, ante quem ipse viam illi praeparabat, clamans: *Parate viam domini*, vt supra narrauimus. Dixit quoque Christum se fortiorem, vtpote diuinitati vnitum. Illud vero: *Non sum idoneus calceamenta portare*, excellentem eius, qui praedicabatur exprimit dignitatem. Tantundem enim est ac si diceret: Neque inter extremos ipsius seruos numerari possum, propter magnitudinem diuinitatis ipsi vnitae: postremis siquidem seruis huiusmodi commissum est obsequium.

Reliqui vero Euangelistae, *corrigiam calceamentorum eius soluere* dixerunt: vt manifestum sit vtrumque dixisse: nunc quidem hoc, nunc vero illud. Dicens autem, ipse vos baptizabit in Spiritu sancto, palam fecit dominici baptismatis dignitatem. Meum, inquit, baptisma abstinentiam a peccatis operatur: illius vero, Spiritus sancti participem facit. Matthaeus sane, Marcus et Ioannes dixerunt, in Spiritu sancto. Lucas vero, in Spiritu sancto et igni: vnde rursum manifestum fit, et hoc, et illud baptistam variis dixisse temporibus. Nostris quidam maioribus hic sermo demonstrat, Spiritus sancti super apostolos in igneis linguis descensum. Tunc enim in Spiritu sancto et igni baptizati sunt. Post-

ea

5) ἀρχὴν, pro ὑπεροχήν. A.

τῇ χριστῇ λόγον, μετὰ πολλῆς τῆς ὑπεροχῆς, ἵνα φανέντι προσδράμωσιν αὐτῷ.

Vers. 11. Ἐγὼ μὲν — πνεύματι ἁγίῳ.

Εἰς μετάνοιαν, ἀντὶ τῆ, διὰ τὴν μετάνοιαν. ἐξομολογουμένες γὰρ αὐτὲς, εἶτεν μετανοοῦντας, ἐβάπτιζε, διότι μετενόησαν. καὶ ἦν τὸ τοιῦτον βάπτισμα, ἀπόδειξις μετανοίας. ὀπίσω δὲ αὐτῆ ἐρχόμενον λέγει τὸν ἰησῦν, ἕ ἑμπροσθεν αὐτὸς κατεσκεύαζε τὴν ὁδὸν αὐτῆ, βοῶν, ἑτοιμάσατε τὴν ὁδὸν κυρίε, ὡς ἀνωτέρω ἐξηγησάμεθα. ἰσχυρότερον δὲ αὐτὸν εἴρηκεν, ὡς ἠνωμένον θεότητι. τὸ δὲ, ἕ ἐκ εἰμὶ ἱκανὸς τὰ ὑποδήματα βαστάσαι, τὴν ὑπερβάλλουσαν [5] ὑπεροχὴν τοῦ κηρυσσομένε παρίστησι. λέγει γὰρ, ὅτι ἐδὲ εἰς τὰς ἐσχάτες αὐτῆ δέλες ταγῆναι δύναμαι, διὰ τὸ μέγεθος τῆς ἠνωμένης αὐτῷ θεότητος. τοῖς γὰρ ἐσχάτοις οἰκέταις ἐπιτέτραπται ἡ τοιαύτη ὑπηρεσία.

Οἱ δὲ λοιποὶ [c] εὐαγγελισαὶ λῦσαι τὸν ἱμάντα τῶν ὑποδημάτων αὐτῆ ἔπον, ὡς ἐναι δῆλον, ὅτι καὶ ἀμφότερα ὁ ἰωάννης ἔπε, νῦν μὲν τῆτο, νῦν δὲ ἐκεῖνο. ἐπὼν δὲ, ὅτι αὐτὸς ὑμᾶς βαπτίσει ἐν πνεύματι ἁγίῳ, ἐδήλωσε καὶ τὴν τῆ δεσποτικῆ βαπτίσματος ὑπεροχήν. τὸ μὲν ἐμόν, φησι, βάπτισμα ἀποχὴν ἁμαρτιῶν ἐνεργεῖ, τὸ δὲ τότε μετοχὴν πνεύματος ἁγίου παρέχει. ματθαῖος μὲν ἓν καὶ [d] μάρκος καὶ [e] ἰωάννης ἔπον, ὅτι ἐν πνεύματι ἁγίῳ· λκκᾶς δὲ, ὅτι ἐν πνεύματι ἁγίῳ καὶ [f] πυρί. καὶ δῆλον πάλιν, ὅτι καὶ τότο, κἀκεῖνο εἴρηκεν ὁ βαπτιστὴς, ἐν διαφόροις καιροῖς. ἐμφαίνει δὲ ὁ λόγος προηγουμένως μὲν τὴν τῆ ἁγίε πνεύματος, ἐν εἴδει πυρίνων γλωσσῶν, ἐπὶ τὲς ἀποστόλες καθοδον· τηνικαῦτα γὰρ ἐν πνεύματι ἁγίῳ καὶ πυρὶ ἐβαπτίσθησαν· ἔπειτα δὲ καὶ τὸ

c) Marc. 1, 7. Luc. 3, 16. Io. 1, 27.

d) Marc. 1, 8.

e) Io. 1, 33.

f) Luc. 3, 16.

ea vero idem operatur constitutum a Christo baptisma. Etenim cuique baptizato adulat Spiritus sanctus non solum ipsum sanctificans, verum etiam inuisibiliter animae eius sordes consumens. Non sum autem idoneus, hoc est, *non sum dignus:* ita enim scripsit Ioannes.

† Ipse vos baptizabit. Per metaphoram dictionis, gratiae abundantiam refert Baptista. Et ignis repetitione, gratiae vehementia ac incomprehensibilitas demonstratur.

Vers. 12. *Cuius — inextinguibili.*

Ex his demonstrat, quod iudex etiam sit futuri seculi. Et aream quidem vocat vniuersalem orbis Ecclesiam, ad quam omnes operatores a domini prouidentia conducuntur. Ventilabrum autem iustum eius iudicium, quod eos sane, qui omni iniquitatis vento agitantur, quasi paleaceos, tradit igni gehennae inextinguibili: illos vero, qui virtutum habent grauitatem, in apothecam coelestium tabernaculorum colligit.

Nunc siquidem in area mixta sunt triticum et palea: tunc autem omnino discernentur, quando frumentum in apothecam deferendum est. In manu autem sua dixit, eo quod promptus ac paratus est ad diiudicandum. Vide autem quod postquam baptizauerit in Spiritu sancto, expurgat adhuc aream suam, ne suscepto baptismo torpeas.

Vers. 13.

6) ἀορίστως, omittit. A.
7) Inclusa in margine habet. A. Omittit. B.
8) ἕτος, abest. A.

νομοθετηθὲν ὑπὸ χριςῦ βάπτισμα. καὶ γὰρ ἐφίπταται παντὶ βαπτιζομένῳ πνεῦμα ἅγιον, οὐ μόνον ἁγιάζον, ἀλλὰ καὶ ὡς πῦρ ἀοράτως [9]) ἀναλίσκον τὸν ῦπον τῆς ψυχῆς αὐτῦ. ἐκ ἐμοὶ δὲ ἱκανὸς, ἀντὶ τοῦ, οὐκ εἰμὶ ἄξιος. ἕτω γὰρ ἔγραψεν ὁ [8]) ἰωάννης. g) Io. 1, 27.

[Αὐτὸς [7]) ὑμᾶς βαπτίσει τῇ μεταφορᾷ τῆς λέξεως τὸ δαψιλὲς τῆς χάριτος ἐμφαίνει ὁ βαπτιςὴς, καὶ τῇ ἐπεξηγήσει τὸ πυρὸς πάλιν, τὸ σφοδρὸν καὶ ἀκάθεκτον τῆς χάριτος ἐνδείκνυται.

Verſ. 12. Οὗ — ἀσβέςῳ.

Ἐκ τούτων παρίςᾶ, ὅτι καὶ κριτής ἐςιν ὅτος [9]) τῶ μέλλοντος αἰῶνος. καὶ ἄλωνα μὲν ὀνομάζει, τὴν πάνδημον ἐκκλησίαν τῆς εἰκομένης, εἰς ἣν πάντες οἱ γεωργηθέντες ὑπὸ τῆς δεσποτικῆς ἐπιμελείας συνάγονται· πτύον δὲ, τὴν δικαίαν αὐτῦ κρίσιν, ἥτις τὸς μὲν παντὶ ἀνέμῳ τῆς ἁμαρτίας ῥιπιζομένος, ὡς ἀχυρώδεις, ἐκδίδωσι πυρὶ ἀσβέςῳ τῆς γεέννης, τὸς δὲ βάρος ἔχοντας [9]) ἀρετῆς, συλλέγει εἰς τὴν ἀποθήκην τῶν ἐρανίων σκηνῶν.

Νῦν μὲν γὰρ, ὡς ἐν ἄλωνι, ἀναμίξ ὁ σῖτος καὶ τὸ ἄχυρον· τότε δὲ, πολλὴ ἔσαι [1]) ἡ διάκρισις, ὅτε μέλλει ὁ σῖτος εἰς τὴν ἀποθήκην συγκομισθῆναι. ἐν τῇ χειρὶ δὲ αὐτῦ εἶπε, διὰ τὸ εἶναι πρόχειρον καὶ ἕτοιμον εἰς τὸ διακρῖναι. ὅρα δὲ, ὅτι μετὰ τὸ βαπτίζειν ἐν πνεύματι ἁγίῳ καὶ πυρὶ, διακαθαίρει τὴν ἄλωνα, ἵνα μὴ μετὰ τὸ βάπτισμα ῥαθυμήσῃς.

Verſ. 13.

9) τῆς, addit. B. [1]) ἐσιν ἡ. B.

Verſ. 13. *Tunc — ab eo.*

Cum ſeruis venit dominus: ſed illi quidem, vt poenitentiae actus demonſtrarent acceſſerunt, ipſe vero vt populo manifeſtaretur. Ita enim dixit Ioannes, quod vt manifeſtaretur Iſraeli.

Verſ. 14. *Ioannes autem — ad me.*

Cognouit quis eſſet per inhabitantem in ſe Spiritum ſanctum. Ait enim Ioannes Euangeliſta: *Videt Ioannes Ieſum venientem ad ſe, et ait: Ecce agnus Dei, qui tollit peccata mundi*, etc. Nunc vero prohibebat ipſum dicens: *mihi opus eſt vt abs te baptizer:* ego peccatis obnoxius, ab eo, qui peccare non poteſt: in nuda aqua baptizans, ab eo qui baptizat in Spiritu ſancto et igni: ſeruus a domino: homo a Deo, et tu tamen e diuerſo venis ad me? Alii enim per interrogationem legunt verba illa, tu venis ad me? Theologus autem Gregorius per affirmationem quaſi prophetantis ac dicentis: *Sequeris me qui occidar*, hoc eſt, occideris et tu.

Verſ. 15. *Reſpondens — modo.*

Deſine modo impeccabilitatis ac diuinitatis meae velamenta obtendere: neque enim ſunt haec praeſentis temporis: Sed diſpenſatorio modo a te baptizor. Quemadmodum enim propter homines homo factus ſum, vt tanquam homo fallam diabolum ipſos

[2]) παρεγένοντο, A.

[3]) Pro ἀκολουθεῖς et ἀναιρῇ, quod repereram, dedi, ἀκολουθήσεις et ἀναιρεθήσῃ.

Verſ. 13. Τότε — ὑπ' αὐτοῦ.

Μετὰ τῶν ἄλλων ὁ δεσπότης· ἀλλ' ἐκεῖνοι μὲν, ἵνα μετανοήσωσι, [2]) παρεγίνοντο· ἔτος δὲ, ἵνα ἀναδειχθῇ τῷ λαῷ. οὕτω γὰρ καὶ ὁ ἰωάννης εἶπεν, ὅτι ἵνα [b]) φανερωθῇ τῷ ἰσραήλ. h) Io. 1, 31.

Verſ. 14. Ὁ δὲ ἰωάννης — πρός με.

Ἐγω, τίς ἦν, ὑπὸ τῶ ἐνοικοῦντος αὐτῷ θείου πνεύματος. φησὶ γὰρ ὁ εὐαγγελιστὴς ἰωάννης, ὅτι βλέπει [i]) ὁ ἰωάννης τὸν ἰησοῦν ἐρχόμενον πρὸς αὐτὸν, καὶ λέγει· ἴδε ὁ ἀμνὸς τῶ θεῶ, ὁ αἴρων τὴν ἁμαρτίαν τῶ κόσμε, καὶ τὰ ἑξῆς. νῦν δὲ διεκώλυεν αὐτὸν, λέγων· ἐγω χρείαν ἔχω ὑπὸ σοῦ βαπτισθῆναι. ἐγὼ, ὁ ὑπεύθυνος ἁμαρτίαις, ὑπὸ τῶ ἀναμαρτήτε, ὁ βαπτίζων ἐν ψιλῷ ὕδατι, ὑπὸ τῶ βαπτίζοντος ἐν πνεύματι ἁγίῳ καὶ πυρὶ, ὁ δοῦλος, ὑπὸ τῶ δεσπότε, ὁ ἄνθρωπος, ὑπὸ τῶ θεῶ· καὶ σὺ λοιπὸν ἀνάπαλιν ἔρχῃ πρός με· οἱ μὲν οὖν ἄλλοι κατ' ἐρώτησιν ἀναγινώσκουσι τὸ, καὶ σὺ ἔρχῃ πρὸς μέ; ὁ θεολόγος δὲ γρηγόριος κατὰ ἀπόφασιν, ὡς προφητεύσαντος, ὅτι ἀκολουθήσεις μοι ἀναιρεμένῳ, τετέσιν [3]) ἀναιρεθήσῃ καὶ σύ. i) Io. 1, 29.

Verſ. 15. Ἀποκριθεὶς — ἄρτι.

Παραχώρησον τόγε νῦν ἔχον, μὴ [4]) προσβαλλόμενος εἰς παραίτησιν τὰ τῆς ἐμῆς ἀναμαρτησίας καὶ θεότητος. νῦν γὰρ οὐκ ἔστι τότων καιρός· ἀλλ' οἰκονομικῶς ὑπὸ σοῦ βαπτίζομαι. ὥσπερ γὰρ διὰ τὸς ἀνθρώπες γέγονα ἄνθρωπος, ἵνα ὡς ἄνθρωπος καταβα-

4) Particulam negatiuam μὴ, quam ſenſus poſtulabat, addidi.

ipsos decipientem: ita propter ipsos, sicut ipsi baptizor: vt in aquis eorum sordes sepeliam, qui regenerandi sunt per aquam et spiritum. Simul autem et hoc dispensatorie ago, vt videlicet per baptismum populo demonstrer.

Vers. 15. *Sic — iustitiam.*

Sic congruit vt compleam omne Dei praeceptum: hic enim iustitiam praeceptum Dei appellat. Omnia, inquit, quae iussit lex compleui praecepta. Solum nempe id reliquum est, vt baptizer. Sic itaque decet, vt compleam omnem iustitiam, videlicet per baptismum: vt quia vetus Adam vnicum non compleuit praeceptum: ego nouus Adam pro ipso omnia adimpleam, illiusque posteritatem perficiam, et a condemnatione quam ille a se descendentibus distribuit, illos liberem, qui me imitabuntur. Praeceptum autem erat Dei, et baptismus Ioannis. Ait enim: qui misit me ad baptizandum in aqua, etc.

Vers. 16. *Tunc — aqua.*

Dicunt aliqui, quod vnumquemque baptizatorum, in aquam ad collum vsque immissum detinebat, quousque peccata sua confessus esset, et post confessionem ascendebat de aqua. Christus autem quum peccatum non haberet, non est detentus

[5]) Chrysostom. T. VII. p. 140. B. *τὴν ἐκπλήρωσιν τῶν ἐντολῶν.*

[6]) In his offendo. Particula *ἤγουν* enim similia iungit. Dissimilia autem *πληρῶσαι* et *διὰ τοῦ βαπτισθῆναι*. Coniicio igitur, leui mutatione, *διὰ σὲ βαπτισθῆναι*.

παβαλῶ τὸν καταβαλόντα αὐτὲς διάβολον· ἔτω δὲ αὐτὲς, ὡς αὐτοὶ, βαπτίζομαι, ἵνα ἐνθάψω τοῖς ὕδασι τὸν ζύπον τῶν μελλόντων ἀναγεννηθῆναι δὶ ὕδατος καὶ πνεύματος. ἅμα δὲ καὶ ἕτερόν τι οἰκονομῶ, τὸ ἀπὸ τῦ βαπτίσματος ἀναδειχθῆναί με τῷ λαῷ.

Verſ. 15. Οὕτω — δικαιοσύνην.

Οὕτως ἁρμόζει μοι, πληρῶσαι πᾶσαν ἐντολὴν θεῦ. δικαιοσύνην γὰρ νῦν, τὴν [5]) ἐντολὴν τῦ θεῦ λέγει. πάσας τὰς ἐντολάς, φησιν, ἐξεπλήρωσα; ὅσας ὁ νόμος ἐκέλευσεν· αὕτη δὲ μόνη ὑπελείφθη, ἡ περὶ τῦ βαπτισθῆναι· λοιπὸν ἓν ἔτω πρέπει μοι πληρῶσαι πᾶσαν ἐντολὴν, ἦγεν, [6]) διὰ τῦ βαπτισθῆναι· ἵνα, ἐπεὶ ὁ παλαιὸς ἀδὰμ τὴν μίαν ἐντολὴν ἐκ ἐπλήρωσεν, ἐγὼ λοιπὸν, ὁ νέος ἀδὰμ, ἀντ' αὐτῦ πληρώσω πάσας, καὶ ἀναπληρώσω τὸ ἐκείνε ὑςέρημα· καὶ ἧς ἐκεῖνος πάλαι καταδίκης τοῖς ἐξ αὐτοῦ μετέδωκε, ταύτης ἐγὼ νῦν ἀπαλλάξω τὲς ἐξ ἐμοῦ. ἐντολὴ δὲ ἦν θεῦ, καὶ τὸ ἰωάννε βάπτισμα. εἴρηκε γὰρ αὐτὸς, ὅτι ὁ [k]) πέμψας με βαπτίζειν ἐν ὕδατι, ἐκεῖνός μοι εἶπε, καὶ τὰ ἑξῆς.

k) Io. 1, 33.

Verſ. 16. Τότε — ὕδατος.

Φασί τινες, ὅτι ἕκαστον τῶν βαπτιζομένων, χαλῶν ὁ βαπτιςὴς ἄχρι τραχήλε, κατεῖχεν αὐτὸν, ἕως ἂν [7]) ἐξομολογήσατο τὰς ἁμαρτίας αὐτῦ, καὶ τότε ἀφεθεὶς ἀνέδυεν ἀπὸ τῦ ὕδατος· ὁ δὲ χριςὸς, μὴ ἔχων ἁμαρτίαν, ἐκ ἐνεβράδυνε

7) Coniici poſſit, ἐξομολογήσαιτο, etſi non ignoro, memorari exempla particulae ἂν cum Indicatiuo.

tus in aqua: et ob hanc causam aiunt Euangelistam dicere, quod statim ascendit de aqua.

Vers. 16. *Et ecce — complacitum est.*

Veteris Adam inobedientia paradisum nobis clausit: noui autem obedientia coelum nobis aperuit. Maiorem enim bonorum fruitionem nobis acquisiuit, quam fuerit perditio. Et vide quo pacto Christus populo demonstratus est: clare videlicet ac manifeste. Postquam enim Ioannes de ipso turbis praedixerat, ac sensim ad huius dicta animum aduertebant: vt viderunt etiam ipsum quasi vnum de populo baptizari, offendiculum passi sunt. Et idcirco coeli quidem aperiuntur, ostendentes, quod ab ipsis descenderit columba, vt super eum vocem deriuaret, ne ipsam de Ioanne testificari putarent. Et ita pater testimonium dedit filio: Spiritus sanctus vero super eum descendit, quasi digito demonstrans hunc esse, de quo ferretur testimonium. In specie autem columbae. Hoc enim animal in multis Spiritum sanctum imitatur. Siquidem homini amicum est: nec facile irritatur ad iram: pullis quoque priuatum patienter sustinet, neque minus ad eos, qui se priuauerunt, accedit: mundissimum etiam est, et bono gaudet odore.

Huius quoque columbae figura erat illa, quae Noë finem diluuii nuntiauit. Quemadmodum enim tunc erat diluuium ab aqua, ita et nunc a peccato: et sicut illa denuntiauit cessationem illius diluuii, ita et ista huius praesentis. Aperti sunt autem coeli, et super baptizatum descendit Spiritus

8) ἐβράδυνε. A.

δυνε [8]) τῷ ὕδατι, καὶ τούτου χάριν [9]) εἰπεῖν τὸν εὐαγγελιστήν, ὅτι εὐθὺς ἀνέβη ἀπὸ τοῦ ὕδατος.

Vers. 16. Καὶ ἰδοὺ — εὐδόκησα.

Ἡ μὲν παρακοὴ τοῦ πάλαι ἀδὰμ ἀπέκλεισεν ἡμῖν τὸν παράδεισον, ἡ δ' ὑπακοὴ τοῦ νέου, ἤνοιξε τοὺς οὐρανούς, περιποιησαμένη ἡμῖν ἀπόλαυσιν μείζονα τῆς ἀπολωλυίας. ὅρα δὲ, πῶς ὁ χριστὸς ἀναδείκνυται τῷ λαῷ λαμπρῶς τε καὶ μεγαλοπρεπῶς. ἐπεὶ γὰρ ὁ ἰωάννης προεῖπε περὶ αὐτοῦ τοῖς ὄχλοις, καὶ ῥῆμα τοῦτο προσεῖχον, ὡς εἶδον καὶ αὐτὸν βαπτιζόμενον, ὡς ἕνα τῶν πολλῶν, ἐσκανδαλίθησαν. καὶ λοιπὸν ἀνοίγονται μὲν οἱ οὐρανοὶ, δεικνύοντες, ὅτι ἐξ αὐτῶν κατῆλθε καὶ ἡ περιστερὰ, καὶ ἡ φωνή. κάτεισι δὲ ἡ μὲν φωνὴ, ἵνα μάθωσιν οἱ παρόντες, τίς ἐστιν ὁ βαπτιζόμενος· ἡ δὲ περιστερὰ, ἵνα ἑλκύσῃ τὴν φωνὴν ἐπ' αὐτὸν, καὶ μὴ νομίσωσιν, ὅτι περὶ ἰωάννου μαρτυρεῖ ἡ φωνή. καὶ ὁ μὲν πατὴρ ἄνωθεν ἐμαρτύρησε περὶ τοῦ υἱοῦ· τὸ δὲ πνεῦμα τὸ ἅγιον κατέβη ἐπ' αὐτὸν, ἀντὶ δακτύλου δεικνύον, ὅτι οὗτός ἐστιν ὁ μαρτυρούμενος. ἐν εἴδει δὲ περιστερᾶς, διότι τετὶ τὸ ζῶον ἐκ φύσεως μιμήματα ἔχει τῆς ἁγίας πνεύματος. φιλάνθρωπον γάρ ἐστι καὶ ἀνεξίκακον. ἀποστερέμενον γὰρ τῶν νεοσσῶν ὑπομένει, καὶ οὐδὲν ἧττον τοὺς ἀποστερήσαντας προσίεται. καὶ καθαρώτατόν ἐστι, καὶ τῇ εὐωδίᾳ χαίρει.

Ἅμα δὲ ταύτης τῆς περιστερᾶς τύπος ἦν ἐκείνη, ἡ τῷ νῶε τὸ κατακλυσμὸν τὴν λύσιν εὐαγγελισαμένη. ὥσπερ γὰρ τότε κατακλυσμὸς ἦν ἐξ ὕδατος· οὕτω καὶ νῦν ἐξ ἁμαρτίας. καὶ ὥσπερ ἐκείνη εὐηγγελίσατο τὴν κόπασιν ἐκείνου τοῦ κατακλυσμοῦ· οὕτω καὶ αὕτη τοῖς παρόντες. ἠνεῴχθησαν δὲ οἱ οὐρανοὶ, καὶ κατῆλθεν ἐπὶ τὸν

H βαπτι-

9) ἀπὸ κοινοῦ τὸ, φασίν.

ritus sanctus: vt discamus super omnem hominem baptizatum coelos aperiri, vocantes ipsum ad supernam habitationem. Ad eum quoque accedit Spiritus sanctus. Quodsi haec sensibilibus oculis non videmus, ne diffidas. Signa namque fidelibus non dantur, sed infidelibus: nobis autem signorum loco sufficit fides.

Simul etiam attende: quod sicut in Paschate, siue coena mystica, in vna mensa Iudaicum pascha adimpleuit ac finiuit: et suo dedit initium: ita quoque in baptismate, in eodem flumine fecit vtrumque. Coelorum enim apertio, et Spiritus sancti descensio, Christiani baptismatis dona erant. Quid est autem, *in quo mihi complacitum est?* Hoc est in quo oblector. Vel, quia nato ipso laudes cecinerunt angeli, dicentes: *Gloria in altissimis Deo, et in terra pax, in hominibus beneplacitum*, id est bona voluntas: bona autem voluntas erat, vt homines saluarentur: ideo nunc dicit: Hic est, in quo hominibus bona volui, hoc est, per quem est hominum salus.

Cap. IV. v. 1. *Tunc — a diabolo.*

Postquam tanquam homo omnia ad hominum doctrinam et fecit, et tulit: Semetipsum post baptismum Spiritui sancto tradit, vt ab eo ducatur, quocunque ille iusserit. Ducitur autem in desertum, vt a diabolo oppugnetur, vt et tu post baptismum nequaquam tui ipsius ductor sis, sed ducaris potius a Spiritu et post baptismum in tentationes incidens non turberis. Ad hoc enim armatus es, vt praelieris. Et hinc est, quod ac-

ceden-

βαπτιζόμενον τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, ἵνα μάθωμεν, ὅτι ἐπὶ παντὸς ἀνθρώπε βαπτιζομένου ἀνοίγονται μὲν οἱ ἀρανοὶ, καλῶντες αὐτὸν εἰς τὴν ἄνω κατοικίαν· ἐπιφοιτᾷ δὲ τότω καὶ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον. εἰ δὲ μὴ τοῖς αἰσθητοῖς ταῦτα βλέπομεν ὀφθαλμοῖς, μὴ ἀπιστήσης. τὰ σημεῖα γὰρ ἃ τοῖς πιστεύσιν, ἀλλὰ τοῖς ἀπίστοις. ἡμῖν δὲ ἀρκεῖ ἡ πίστις, ἀντὶ σημείων.

Σὺ δὲ προσεπιθεώρησον, ὅτι ὥσπερ ἐπὶ τῆ πάσχα ἐν μιᾷ τραπέζῃ πεπλήρωκε μὲν καὶ ἔπαυσε τὸ ἰουδαϊκὸν πάσχα, ἀρχὴν δὲ τῷ οἰκείῳ δέδωκεν· ἕτω καὶ ἐπὶ τῆ βαπτίσματος, ἐν ἑνὶ ποταμῷ καὶ ἅμφω πεποίηκεν. ἦτε γὰρ ἀνοιξις τῶν ἀρανῶν, καὶ ἡ ἐπιφοίτησις τῆ ἁγίε πνεύματος, τῆ χριστιανικῆ βαπτίσματος ἦσαν προχαράγματα. τί δέ ἐστι τὸ, ἐν ᾧ εὐδόκησα; ἀντὶ τῆ, ὦ ἐπαναπάυομαι· ἢ, ἐπειδὴ, γεννηθέντος αὐτῆ, οἱ ἄγγελοι ὕμνον λέγοντες, δόξα ἐν ὑψίστοις θεῷ καὶ ἐπὶ γῆς εἰρήνη, ἐν ἀνθρώποις εὐδοκία· εὐδοκία δέ ἐστιν, ἡ ἀγαθὴ θέλησις· ἀγαθὴ δὲ θέλησις ἦν, τὸ σωθῆναι τὲς ἀνθρώπες· οὗν εἶπεν, ὅτι ἔτός ἐστιν, ἐν ᾧ τὰ ἀγαθὰ ἠθέλησα, τετέτι, δι' ἃ ἡ σωτηρία τῶν ἀνθρώπων. 1) Luc. 2, 14.

Cap. IV. v. 1. Τότε — ὑπὸ τῆ διαβόλε.

Ἐπειδὴ, ὡς ἄνθρωπος, πάντα πρὸς διδασκαλίαν τῶν ἀνθρώπων καὶ ἔπραττε καὶ ὑπέμενεν, ἐκδίδωσιν ἑαυτὸν μετὰ τὸ βάπτισμα τῷ ἁγίῳ πνεύματι, καὶ ὑπ' αὐτῆ ἄγεται, πρὸς ὃ ἀν ἐκεῖνο κελεύῃ, καὶ ἀνάγεται εἰς τὴν ἔρημον, ἐπὶ τῷ πολεμηθῆναι ὑπὸ τῆ διαβόλε, ἵνα καὶ σὺ μετὰ τὸ βάπτισμα μηκέτι σεαυτὸν ἄγῃς, ἀλλὰ ἄγῃ μᾶλλον ὑπὸ τῆ πνεύματος, καὶ ἵνα, μετὰ τὸ βάπτισμα περιπίπτων πειρασμοῖς, μὴ ταραττῃ. διὰ τῆτο γὰρ ὡπλίσθης, ἵνα πολεμῆς. ὅθεν ἐδὲ κω-

cedentes tentationes Deus non prohibet. Primum quidem, vt virtutem armaturae, qua indutus es, agnoscas. Deinde vt bellare discas. Ad haec vt probatus fias. Praeterea vt hoc modo non extollaris. Demum vt scias magnum tibi concreditum esse thesaurum. Nisi enim ita fuisset, nequaquam frustra tecum confligeret inimicus: Nam vbi diuitias videt, ibi aciem ex aduerso instruit.

Ductus est autem in desertum inaccessum: quod manifestans Marcus, dicit etiam fuisse ibi cum bestiis: vnde maius quoque bellum demonstratur. Tunc enim magis irruit diabolus, quum hominem magis viderit solitarium, omnique priuatum consolatione.

Vers. 2. *Et — esuriit.*

Primum ieiunauit, inuens quod magnum propugnaculum sit ieiunium, his qui daemoni repugnant. Non excessit autem mensuram, quam ante ipsum attigerat Elias, et ante illum Moses: ne virtutem humanae naturae supergrediens, incredibile faceret se hominem esse: et hinc est, quod postea esuriit, hominem se esse confirmans. Siquidem homini proprium est ex ieiunio esurire. Superflue autem addi videtur de noctibus. Puto tamen propter Hebraeorum ieiunia additum esse: qui diebus ieiunantes, noctibus edebant. Marcus tamen et Lucas, noctes tanquam subintellectas praeterierunt.

Vers. 3. *Et — fiant.*

Marcus autem et Lucas dixerunt, quod etiam in quadraginta diebus tentabatur: vt manifestum sit, quod in illis quidem ipsum e longinquo tentabat:

nem-

λύει τὰς πειρασμὸς ἐπιόντας ὁ θεός. πρῶτον μὲν, ἵνα γνῶς τὴν δύναμιν τῆς περιτεθείσης σοι παναπλίας· ἔπειτα, ἵνα μάθῃς πολεμεῖν· εἶτα, ἵνα γένῃ δόκιμος· εἶθ' ἕτως, ἵνα μὴ ὑψηλοφρονῇς· ἐπὶ δὲ τέτοις, ἵνα εἰδῇς, ὅτι μέγαν ἐνέπνευσθης θησαυρόν. εἰ γὰρ μὴ τέτο ἦν, ἐκ ἂν προσέβαλε μάτην ὁ ἐχθρός. ἔνθα γὰρ ἰδῇ πλέτον, ἐκεῖ παρατάττεται.

Ἀνήχθη δὲ εἰς ἔρημον ἄβατον, ὁ δηλῶν ὁ μάρκος, ἔρημον εἶναι, ὅτι [m]) καὶ ἦν ἐκεῖ μετὰ τῶν θηρίων, ἔνθα καὶ μᾶλλον ὁ πόλεμος. τότε γὰρ ἐπιτίθεται μᾶλλον ὁ διάβολος, ὅταν ἴδῃ μεμονωμένον τὸν ἄνθρωπον, καὶ παρακλήσεως πάσης ἐξερημένον. m) Marc. 1, 13.

Vers. 2. Καὶ — ἐπείνασεν.

Ἐνήστευσε πρῶτον, διδάσκων, ὅτι μέγα προπύργιον ἡ νηστεία τοῖς ἀνταγωνιζομένοις τῷ δαίμονι. ἐχ ὑπερέβη δὲ τὸ μέτρον, ὁ ἐνήστευσε πρὸ αὐτῦ ἠλίας, καὶ πρὸ ἐκείνε μωϋσῆς, ἵνα μὴ ὑπερελάσας τὴν δύναμιν τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως, ἀπιστηθῇ, ὅτι ἄνθρωπός ἐστιν. ὅθεν ὕστερον ἐπείνασε, βεβαιῶν, ὅτι ἄνθρωπός ἐστιν. ἴδιον γὰρ ἀνθρώπε τὸ ἐκ νηστείας πεινᾶν. περιττὸν δὲ δοκεῖ, τὸ περὶ τῶν νυκτῶν. οἶμαι δὲ διὰ τὰς νηστείας τῶν ἑβραίων τῦτο προσεθῆναι, οἳ τὰς ἡμέρας νηστεύοντες, ἐν ταῖς νυξὶν ἐσθίεσιν. ὁ δὲ μάρκος καὶ ὁ λεκᾶς παρῆκαν τὰς νύκτας, ὡς νοεμένας.

Vers. 3. Καὶ — γένωνται.

Ὁ δὲ μάρκος καὶ ὁ λεκᾶς εἶπον, ὅτι καὶ ἐν ταῖς τεσσαράκοντα ἡμέραις ἦν [n]) πειραζόμενος, ὡς εἶναι δῆλον, ὅτι ἓν ἐκείναις μὲν πάρῳθεν αὐτὸν n) Marc. 1, 13. Luc. 4, 2.

nempe per somnum, per tristitiam, per ignauiam, et similia. Postquam autem ipsum esurire cognouit, iam prope ac manifeste appetiuit: idque per vitium fami conueniens puta gulam. Considera vero quid faciat. Audierat et a Ioanne, et per vocem coelitus delapsam, hunc esse Dei filium: ignorans ergo quod Dei filius carnem assumsisset: siquidem latuit eum arcanum incarnationis mysterium: Suspicatus est hominem quidem esse: a Deo tamen ob virtutes ipsius adoptatum. Itaque ei iam tantum inuidit honorem, sicut et veteri Adam: nisusque est hunc, velut illum ab ipso deiicere.

Et idcirco propius accedens, primam producit tentationem, nempe gulositatem, per quam cepit et primum Adam. Quia ergo nullus aderat cibus, eo quod desertus nimis esset locus: sciebat autem fami conuenientem esse panem: ipse quidem non adfert, eo quod ab aduersario Christus sumturus non erat: sed iubet, vt de lapidibus panes efficiat. Et ne Christus insidias agnosceret, obserua technas eius, ac malitiae magnitudinem. Non dixit simpliciter: Facito, vt isti lapides panes fiant: sed praemisit: Si filius Dei es: vt appareat, quod vt demonstretur, an filius Dei sit, petit lapidum in panes fieri transformationem. Putat enim huiusmodi verbis pungendum, tanquam rubore suffundatur, si filius Dei non esse credatur: vt ignorato dolo, lapides in panes transformet, accepta certe a Deo potestate: ac postmodum videns iam ipsos, magna attractus esurie, deiiciatur. Sed non latuit illum, qui sapientes comprehendit in astutia sua.

Vers. 4.

) τούτῳ. A.

ἐπείραζε δὲ ὕπνῳ, δὲ ἀκηδίας, διὰ δειλίας καὶ τῶν τοιούτων· ἐπεὶ δὲ ἐγνω τὸν πενιάσαντα, λοιπὸν προσῆλθεν ἐγγύς, καὶ φανερῶς[1]) αὐτῷ προσβάλλει διὰ τῆς ἐπιτηδείας τῇ πένῃ πάθους, λέγω δὴ, τῆς γαστριμαργίας. καὶ σκόπει, τί ποιεῖ. ἦλθε καὶ παρὰ τὸν Ἰωάννην, καὶ παρὰ τῆς κατενεχθείσης ἄνωθεν φωνῆς, ὅτι οὗτος ὑιός ἐστι τῆς θεᾶς, καὶ ἀγνοῶν, ὅτι ὁ ὑιὸς τῆς θεᾶς ἐνηνθρώπησεν· ἔλαθε γὰρ αὐτὸν ἡ ἀπόῤῥητος αὐτῆς ἐνανθρώπησις· ὑπέλαβεν, ὅτι ἄνθρωπος ὢν, ὑιοθετήθη τῷ θεῷ διὰ τὰς ἀρετὰς αὐτῆς, καὶ λοιπὸν ἐφθόνησεν αὐτῷ τῆς τηλικαύτης τιμῆς, ὥσπερ καὶ τῷ παλαιῷ ἀδὰμ, καὶ ἔσπευσεν ἐκβαλεῖν καὶ τοῦτον ταύτης, ὡς ἐκεῖνον ἐκείνης.

Διὸ καὶ προσελθὼν ἐγγύς, πρώτην προσάγει πεῖραν, τὴν γαστριμαργίαν, δι' ἧς εἶλε καὶ τὸν πρῶτον ἀδάμ· καὶ ἐπεὶ ἐδαμῆ βρῶσις ἦν, διὰ τὴν ἄγαν ἐρημίαν, ἐγίνωσκε δὲ τῇ πένῃ τὸ ἄρτον εἶναι κατάλληλον, αὐτὸς μὲν ἐ προσφέρει, διότι ἐκ ἔμελλεν αὐτὸν παρὰ τοῦ πολεμίου λαβεῖν ὁ χριστὸς, ἐπιτάττει δὲ αὐτῷ, ποιῆσαι τὰς ὑποδεικνυμένας λίθους ἄρτους· καὶ ἵνα μὴ νοήσῃ τὴν ἐπιβολὴν ὁ χριστὸς, ὁρᾶ μηχανὴν καὶ πονηρίας ὑπερβολήν· ἐκ εἶπεν ἁπλῶς, ὅτι ποίησον τὰς λίθους ἄρτους, ἀλλὰ προέταξε τὸ, εἰ ὑιὸς εἶ τῆ θεῆ, ἵνα δόξῃ, ὅτι πρὸς ἀπόδειξιν τὸ εἶναι αὐτὸν ὑιὸν θεῦ ζητεῖ γενέσθαι τὴν μεταποίησιν τῶν λίθων εἰς ἄρτους. ᾤετο γὰρ, ὅτι παρακινηθήσεται τῷ λόγῳ, καθάπερ ὀνειδίζεις ἐπὶ τῷ μὴ εἶναι ὑιὸς θεῦ, καὶ ἀγνοῶν τὸν δόλον, μεταβαλεῖ τὰς λίθους εἰς ἄρτους, ὡς ἔχων ἐκ θεῦ δύναμιν, καὶ λοιπὸν, ἰδὼν αὐτὸς, πάνυ πεινῶν ἡττηθήσεται τῆς γαστρός· ἀλλ' ἐκ ἔλαθε τὸν[o]) δρασσόμενον τὰς σοφὰς ἐν τῇ πανουργίᾳ αὐτῶν.

o) Iob. 5, 13. 1 Cor. 3, 19.

Verſ. 4. *Qui — Dei.*

Intellecta illius aſtutia, ſignum non edidit requiſitum. Nam ſigna ad commodum intuentium fieri conſueuerunt: diabolus autem nullam inde relaturus erat vtilitatem. Etenim neque viſis poſtmodum omnibus quae fecit Chriſtus, in aliquo mutatus eſt. Sed ad occultam ipſius reſpondet cogitationem: et ex libri Deuteronomii ſcriptura ei ſilentium imponit: ac ſi diceret: Ad quid mihi opus eſt panes ex lapidibus facere, propter famem quae me vrget, vt illis viſis alliciar eſca? Atqui non ſolo pane hominum vita ſeruari poteſt, ſed et alio praeterea cibi genere. Omne ſiquidem verbum ab ore Dei egrediens ad eum, qui fame premitur, loco cibi vitam eius ſuſtinet, et ſufficit ei. Ita ſane gaſtrimargiae dolum longanimitate ac tolerantia repulit. Obſeruandum vero Matthaeum pluraliter lapides dicere: Lucam vero lapidem ſingulariter. Frequenter enim apud Euangeliſtas huiusmodi, quae nihil officiant, diuerſitates reperies.

† A veteri teſtamento depromptum eſt. Eſt enim verbum Moſis. Nam et Hebraei manna comederunt: quod quum non eſſet panis, omnem tamen eorum ſupplebat indigentiam: mutatum in omnia quae optabat quisque edere, ſiue piſcem, ſine ouum, ſiue caſeum concupiſceret Iudaeus, illius guſtum manna ei praebebat.

Verſ. 5. *Tunc — ciuitatem.*

Aſſumit, hoc eſt, aſſumendo ducit. Permiſit enim inimico ducere ſe quo luberet, et pugnare ſicut

*) i. e. μὴ δέον παρατηρήσεως ἀκριβεστέρας.

Vers. 4. Ὁ δὲ ἀποκριθεὶς — θεῦ.

Συνεὶς τὴν πανεργίαν αὐτῦ, τὸ μὲν ἐπιζητηθὲν σημεῖον ἐκ ἐποίησε· διότι τὰ σημεῖα δι' ὠφέλειαν τῶν ἐρώντων ἔωθε γίνεσθαι, ὁ δὲ διάβολος ἐδὲν ἔμελλεν ἐντεῦθεν ὠφεληθῆναι· καὶ γὰρ ὕστερον, ἰδὼν πάντα, ὅσα ἐποίησεν ὁ χριστὸς, ἐδὲν μετεβλήθη· πρὸς δὲ τὸν κεκρυμμένον αὐτῦ σκοπὸν ἀπολογεῖται, καὶ ἀπὸ τῆς ἐν τῇ βίβλῳ τῦ δευτερονομίῳ p) γραφῆς ἐπισομίζει αὐτὸν, ὡσανεὶ λέγων, τί μοι ποιεῖν ἄρτες ἐκ λίθων ἐπιτάττεις; πάντως διὰ τὴν συνέχεσάν με πείναν, ἵνα φανέντων δελεαθῶ; ἀλλ' ἐκ ἐπ' ἄρτῳ μόνῳ ζήσεται ἄνθρωπος, ἀλλ' ἔστι καὶ ἕτερος τρόπος τροφῆς. καὶ γὰρ πᾶν ῥῆμα, ἐκπορευόμενον διὰ στόματος θεῦ ἐπὶ τὸν πεινῶντα, δίκην τροφῆς συνέχει τὴν ζωὴν αὐτῦ, καὶ ἀρκεῖ αὐτῷ. ἔτω μακροθύμως ἀπεκρέσατο τὴν μηχανὴν τῆς γαστριμαργίας. ἀπαρατήρητον 2) δὲ τὸ, τὸν ματθαῖον μὲν λίθες εἰπεῖν πληθυντικῶς, τὸν δὲ λεκᾶν q) λίθον ἑνικῶς. πολλαχῦ γὰρ τῶν εὐαγγελιστῶν τοιαύτας εὑρήσεις ἀβλαβεῖς διαφορίας.

†† Ἀπὸ 3) τῆς παλαιᾶς ἐστὶν ἡ μαρτυρία. μωῦσέως γὰρ ὁ λόγος, καὶ γὰρ καὶ οἱ ἑβραῖοι τῷ μάννα ἐτράφησαν, ἐκ ἄρτῳ ὄντι, ἀλλὰ διὰ ῥήματος θεῦ πᾶσαν χρείαν τῶν ἑβραίων πληρῶντι, καὶ πάντα γινομένα, ὅσα ἂν φαγεῖν τις ἐπεθύμει. ἔτε γὰρ ἰχθύος, ἔτε ὠῦ, ἔτε τυρῦ ἐπεθύμει ὁ ἰουδαῖος, τοιαύτην γεῦσιν παρεῖχεν αὐτῷ τὸ μάννα.

Vers. 5. Τότε — πόλιν.

Παραλαμβάνει, ἀντὶ τῦ, παραλαβὼν ἄγει. καὶ γὰρ ἀφῆκε τὸν ἐχθρὸν ἄγειν αὐτὸν, ὅπε θέ-

p) Deut. 8, 3.

q) Luc. 4, 3.

H 5 λει,

3) Haec in neutro meorum comparent. Sumta sunt ex Theophyl. p. 22.

ſicut vellet: vt vndequaque victus, ſolus aufugeret. Sanctam autem ciuitatem vocat Ieruſalem, vtpote a Deo delectam, et ideo in reuerentia habitam: aut eo quod ſanctum haberet templum.

Verſ. 5. *Et — templi.*

Pinnaculum domuncula erat excelſa valde, ad latus templi ſuperſtructa.

Verſ. 6. *Et — pedem tuum.*

Prima victus tentatione, ad ſecundum procedit certamen: et per vanam gloriam ipſum nititur attrahere: ideoque iubet, vt ſeipſum praecipitet ac ſeruet. Vtque ipſum rurſus pungat: praemittit iterum: ſi filius Dei es: quaſi denuo videatur hoc ſignum ad hoc procedere, vt ſe filium Dei eſſe demonſtret, quanquam id prius non fecerit: putabat nempe facilius illi poſſe perſuaderi: et ſi non ob aliud, at ſaltem propter illos, qui eum mirabilia operantem viſuri erant: tunc enim multi inferius aderant: et ita in expaſſam vanae gloriae naſſam incideret: vtpote ſeipſum idcirco praecipitando, vt ab eis laudaretur. Ipſum quoque Dauidica attrahit ſcriptura: vt videretur etiam a ſcriptura diuina veriſimiliter perſuadere. Verum hi eius doli Chriſtum nequaquam latuerunt.

Verſ. 7. *Dixit — Deum tuum.*

Tentat autem Deum, qui nulla inſtante neceſſitate ſeipſum in manifeſtum praecipitat periculum, ob habitam in Deum fiduciam.

Verſ. 8

λει, καὶ πολεμεῖν, ὡς βέλεται, ἵνα πανταχόθεν ἡττηθεὶς, μόνος δραπετεύσῃ. ἁγίαν δὲ πόλιν λέγει, τὴν ἱερουσαλὴμ, ὡς τῷ θεῷ ἀφωρισμένην, καὶ διὰ τοῦτο σεβασμίαν· ἢ ὡς τὸν ἅγιον ναὸν ἔχουσαν.

Verſ. 5. Καὶ — ἱεροῦ.

Τὸ πτερύγιον, οἰκοδόμημα ἦν ὑψηλὸν ἄγαν, παρωκοδομημένον τῇ πλευρᾷ τοῦ ἱεροῦ, ἤτοι τοῦ ναοῦ.

Verſ. 6. Καὶ — πόδα σου.

Ἡττηθεὶς τὴν πρώτην πεῖραν, ἐπὶ δεύτερον ἀγῶνα χωρεῖ, καὶ διὰ κενοδοξίας ἐλεῖν αὐτὸν ἐπιχειρεῖ. διὸ καὶ ἐπιτάττει, κατακρημνίσας ἑαυτὸν καὶ διασωθῆναι. ἵνα δὲ παρακινήσῃ πάλιν αὐτὸν, πάλιν προστάττει τὸ, εἰ υἱὸς εἶ τοῦ θεοῦ, ὡς ἂν δόξῃ πάλιν ζητεῖν καὶ τοῦτο τὸ σημεῖον, εἰς ἀπόδειξιν τοῦ εἶναι αὐτὸν υἱὸν τοῦ θεοῦ, ἅτε τοῦ προτέρου μὴ γεγονότος. ὤετο γὰρ, ὅτι ῥᾴων πεισθήσεται, εἰ καὶ μὴ δι' ἕτερον, ἀλλά γε διὰ τὸς μέλλοντας αὐτὸν ὁρᾶν ἔτω τερατουργοῦντα· πολλοὶ γὰρ ἦσαν τότε κάτω παρόντες· καὶ λοιπὸν περιπεσεῖται τῷ ὑφαπλωθέντι δικτύῳ τῆς κενοδοξίας, ὡς τοῦ ἐπαινεθῆναι παρ' αὐτῶν ἕνεκεν κάτω βαλὼν ἑαυτόν. ἐφέλκεται δὲ τοῦτον καὶ ἀπὸ τῆς δαυϊτικῆς γραφῆς, ἵνα δόξῃ καὶ αὐτὸς ἀπὸ γραφῆς πείθειν ἀξιοπίστως· ἀλλ' ὁ ἐνταῦθα λέληθε κακουργῶν.

Verſ. 7. Ἐφη — θεόν σου.

Γέγραπται ἐν τῷ δευτερονομίῳ [r]) καὶ τοῦτο. ἐκπειράζει δὲ τὸν θεὸν, ὁ μηδεμιᾶς ἀνάγκης ἐπικειμένης ἐπιῤῥίπτων ἑαυτὸν εἰς προφανῆ κίνδυνον, ἐν τῷ θαῤῥεῖν τῷ θεῷ. r) Deut. 6, 16.

Verſ. 8.

Verſ. 8. *Iterum* — V. 9. *adoraueris me.*

Superuacuum fuiſſet nomen adſcribi montis: quae enim fuiſſet inde conſequuta vtilitas? Interim fruſtratus ſecundo quoque impetu inimicus, ad tertium inſuper praeparatur, et per auaritiam quam nouiſſimam ſeruabat, vtpote periculoſiorem, deiicere conatur: et in montem ducit excelſum valde: ac digito ei demonſtrat, *in momento temporis* quod etiam addidit Lucas, hoc eſt, in paruo tempore, partes orbis, in quibus mundi regna ſita erant, dicens, in hac quidem parte poſitum eſt regnum Romanorum: in iſta vero Perſarum: et in illa Aſſyriorum, ac pari modo de caeteris. Et item: Hoc praecipuam habet gloriam, ſi formas ſpectas ac ſpecies: aliud vero in aliis: et vt ſemel dicam, omnia recenſet. Deinde ait: *Haec omnia tibi dabo*: puta quae in regnis mundi continentur, *ſi proſtratus adoraueris me.* Quomodo o doloſe tot ac talia commutas vnica adoratione? Vtique: vt vbi praecepti facilitate deceperis auaritiae hamo eum transfigas, videlicet quum amore poſſidendi regnorum diuitias te adorauerit. Manifeſtius autem ait Lucas, dixiſſe ei diabolum: *Tibi dabo poteſtatem hanc vniuerſam et gloriam eorum: quia mihi tradita eſt, et cuicumque volo do eam: tu igitur ſi prouolutus coram me adoraueris, erunt tua omnia.* Matthaeus quidem haec praeteriit tanquam non neceſſaria; Lucas vero addidit, quia hoc loco dicta.

Pleras-

4) intell. τῶν χρημάτων καὶ πραγμάτων.
5) παραδίδοται. B.

Vers. 8. Πάλιν — V. 9. προσκυνήσῃς με.

Περιττὸν ἦν, ἀναγραφῆναι καὶ τὸ ὄνομα τοῦ ὄρους. ποία γὰρ ἐκεῖθεν ὠφέλεια; τέως δ' ἔστω, ἀποτυχὼν καὶ τῆς δευτέρας προσβολῆς ὁ ἐχθρὸς, καὶ εἰς τρίτην παρασκευάζεται, τὴν διὰ Φιλαργυρίας, ἣν καὶ τελευταίαν ἐτήρησεν, ὡς χαλεπωτέραν. καὶ ἀνάγει αὐτὸν εἰς ὄρος ὑψηλότατον, καὶ τῷ δακτύλῳ δείκνυσιν αὐτῷ, ἐν [1]) σιγμῇ χρόνου, καθὼς προσέθηκεν ὁ Λουκᾶς, τετέσιν, ἐν βραχεῖ καιρῷ, τὰ μέρη τῆς οἰκουμένης, ἐν οἷς ἔκειντο αἱ Βασιλεῖαι τοῦ κόσμου, λέγων· ἐν τούτῳ μὲν τῷ μέρει κεῖται ἡ Βασιλεία τῶν Ῥωμαίων, ἐν τούτῳ δὲ, ἡ τῶν Περσῶν, ἐν ἐκείνῳ δὲ, ἡ τῶν Ἀσσυρίων, καὶ τὰ ἑξῆς ὁμοίως· καὶ ὅτι ἡ μὲν ἔχει δόξαν ἐπὶ τοῖσδε τοῖς εἴδεσιν, [4]) ἡ δὲ ἐπὶ τοῖσδε, καὶ ἄλλη, ἐπ' ἄλλοις, καὶ ἁπλῶς πάντα καταλέγει. εἶτα Φησὶ, ταῦτα πάντα σοὶ δώσω, δηλαδὴ τὰ τῶν Βασιλειῶν τοῦ κόσμου, ἐὰν πεσὼν προσκυνήσῃς με. πῶς, ὦ δόλιε, τὰ τοσαῦτα καὶ τοιαῦτα προσκυνήματος ἑνὸς ἀπεμπολεῖς; πάντως, ἵνα, τῇ εὐκολίᾳ τοῦ ἐπιτάγματος ἀπατήσας, περιπείρῃς αὐτὸν τῷ ἀγκίστρῳ τῆς Φιλαργυρίας, ὡς ἔρωτι τοῦ κτήσασθαι τὸν πλοῦτον τῶν Βασιλειῶν προσκυνήσαντά σε. πλατύτερον δὲ Φησιν ὁ Λουκᾶς, ὅτι εἶπεν αὐτῷ ὁ διάβολος, σοὶ [5]) δώσω τὴν ἐξουσίαν ταύτην ἅπασαν, καὶ τὴν δόξαν αὐτῶν, ὅτι ἐμοὶ παραδέδοται, [5]) καὶ ᾧ ἐὰν θέλω, δίδωμι αὐτήν. σὺ οὖν ἐὰν προσκυνήσῃς ἐνώπιον μου, ἔσῃ σου πᾶσα. ὁ μὲν οὖν Ματθαῖος ταῦτα παρέλειψεν, ὡς ἐκ ἀναγκαῖα· ὁ δὲ Λουκᾶς προσέθηκεν αὐτὰ, ὡς τηνικαῦτα ῥηθέντα. πολλὰς δὲ τοιαύτας παραλείψεις καὶ προσθήκας ἐν τοῖς εὐαγγελισταῖς εὑρήσεις, καὶ ἐπὶ πασῶν ἔχε λύσιν τὰς δηλωθείσας αἰτίας.

[1]) Luc. 4, 5.

[4]) Luc. 4, 6. 7.

[Ἡ

Plerasque autem huiusmodi omissiones ac additiones apud Euangelistas reperies, et in omnibus pro solutione praedictas adhibe causas.

Vers. 10. *Tunc — solum coles.*

Hoc quoque in Deuteronomio scriptum est. Considera vero quod in prioribus quidem tentationibus patienter responderit: vbi autem vidit ipsum impudenter Dei ad se adorationem attrahere, diuinumque expetere honorem: tunc ipsum increpauit, dicens: *Abi satana*, hoc est, recede aduersarie. Lucas vero scripsit, *Abi post me satana*, hoc est, e conspectu meo te aufer, quod enim post aliquem ponitur, ipsi non apparet. Neque sustinuit, vt mendacii argueret dicentem, omnia sibi tradita esse: sed denuo ipsum a scriptura repulit: et versuto flagellum facta est increpatio, neque enim amplius tolerauit.

Et ideo Matthaeus quidem postremam scripsit auaritiae tentationem: Lucas autem potius vanae gloriae: quia Matthaeus sane etiam ordinis tentationum curam habuit: Lucas vero solius narrationis earum. In quo ergo a tentationibus saluatoris instituemur? Vt certe inimico nunquam fidem habeamus: ne si vtilia quidem ac necessaria iubeat. Siquidem per ea, quae commoda sunt, adulatur: finit vero in malum. Vtque nec pro-

6) Haec in vtroque Codice leguntur in margine ac referuntur ad vocabulum σιγμῆς, quod e Luca laudatur in scholio proximo.

7) Chrysost. T. VII. p. 172. A. B. hunc locum interpretans, bis habet ὀπίσω μου. Sed ista vocabula non tam Chrysostomi, quam Codicum auctoritate nituntur. Nam Chrysostomus saepius diuersa

[Ἡ [6]) χρονικὴ στιγμὴ τῆς ἀτρονομίας, ἐ πάνυ τι βραχὺ διάστημα κέκτηται. ἤρκει ἓν εἰς μόνον τὸ δεξαι τὰ μέρη τῆς οἰκουμένης, ἐν οἷς ἔκειντο αἱ βασιλεῖαι, καὶ εἰς τὸ εἰπεῖν ὀλίγα περὶ τῆς δόξης αὐτῶν.]

Verſ. 10. Τότε — μόνῳ λατρεύσεις.

Καὶ τοῦτο ἐν τῷ δευτερονομίῳ [v]) γέγραπται. σκόπει δὲ, ὅτι ἐπὶ μὲν τοῖς προλαβοῦσι πειρασμοῖς μακροθύμως ἀπεκρίνετο, ὅτε δὲ εἶδεν αὐτὸν τὴν τοῦ θεοῦ προσκύνησιν εἰς ἑαυτὸν ἀναισχύντως ἕλκοντα, καὶ θεοῦ τιμὴν ἀπαιτοῦντα, τότε ἐπετίμησεν αὐτῷ εἰπὼν, ὕπαγε [7]) σατανᾶ, τετέχνωται, ἀναχώρει ἀντικείμενε. ὁ δὲ [x]) λεκᾶς, ὕπαγε ὀπίσω μου, ἔγραψεν, ὅ ἐστιν ἀφανίσθητι. ὁ γὰρ ὀπίσω τινὸς γενόμενος, ἀ φαίνεται αὐτῷ. ἐκ ἠνέχετο δὲ ἐλέγξαι αὐτὸν ψευσάμενον, ὅτι ὁ κόσμος αὐτῷ παραδέδοται, ἀλλὰ πάλιν ἀπὸ τῆς γραφῆς αὐτὸν κατασχύνει. καὶ λοιπὸν μάσιξ τῷ πονηρῷ γέγονεν ἡ ἐπιτίμησις. ἐκέτι γὰρ ἐκαρτέρησε.

v) Deut. 6, 13.

x) Luc. 4, 8.

Καὶ διατί ματθαῖος μὲν τελευταῖον ἔγραψε τὸν πειρασμὸν τῆς φιλαργυρίας, ὁ δὲ λεκᾶς μᾶλλον τὸν τῆς κενοδοξίας; διότι ματθαῖος μὲν καὶ τῆς τάξεως τῶν πειρασμῶν ἐφρόντισε· λεκᾶς δὲ μόνης τῆς διηγήσεως αὐτῶν. τί ἓν ἀπὸ τῶν πειρασμῶν τὸ σωτῆρος παιδευόμεθα; τὸ μὴ πεύθεσθαι τῷ ἐχθρῷ μηδέποτε, μηδὲ εἰ χρήσιμα καὶ ἀναγκαῖα ἐπιτάττει. σαίνει μὲν γὰρ τῷ χρησῷ, τελευτᾷ δὲ εἰς πονηρόν· [8]) τὸ μὴ διὰ λιμὸν ἢ τοιαύ-

ueriſa loca inuicem inngit. Ὀπίσω μου, vt ad h. l. docui, expulſum eſt auctoritate Origenis, quem vide T. III. p 540.

8) Etiam haec pendent ex ſuperioribus, τί — παιδευόμεθα;

propter famem, aliamue vrgentem neceſſitatem, faciamus daemonis voluntatem, ſed ad Deum confugiamus: ne Deum tentemus, neque diabolo ſigna petenti intendamus. Haec enim occultato ſub eis dolo, poſtulat. Quidam autem dicunt diabolum Chriſto demonſtraſſe omnia regna mundi, et gloriam eorum: non ad ſenſum localiter, ſed ad intellectum deſignando. Hoc autem dixerunt propter id, quod ſcriptum eſt, haec in momento temporis demonſtraſſe.

Verſ. 11. *Tunc — diabolus.*

Lucas autem ſcripſit, quod completa omni tentatione, diabolus abſceſſit ab eo vsque ad tempus. Apparet autem tres enumeratas tentationes, capita omnium eſſe tentationum. Ab his namque caeterae omnes oriuntur, vt qui hos deuicerit affectus, contra omnes victoriam obtineat. Quod autem additur: *Vsque ad tempus*, ſignificat, vsque ad Iudaeorum inſidias. Tunc enim rurſum oppugnabit, non per ſeipſum, ſed per Iudaeos, tanquam per organa quaedam.

† Tres tentationes ſuſtinuit Dominus, nempe gulae, vanae gloriae, et auaritiae. Sunt etenim haec omnium malorum affectuum capita: qui has deuicerit, in multis quoque aliis magis victor euadet. Lucas itaque dicit, quod omnem compleuerit tentationem, eo quod tentationum capita conſummauit. Quod autem etiam angeli ei miniſtrant, ſignificat nobis quoque angelos poſt victoriam miniſtraturos. Omnia ſiquidem propter

9) Haec in nullo meorum reperiuntur. Repetita ſunt ex Theophylact. p. 23. B.

τοιαύτην ἄλλην ἀναίγκην ποιεῖν θέλημα τῦ δαίμονος, ἀλλὰ καταφεύγειν ἐπὶ τὸν Θεόν· τὸ μὴ ἐκπειράζειν τὸν Θεὸν, καὶ τὸ μὴ προσέχειν τῷ διαβόλῳ σημεῖα ζητῦντι. δόλον γὰρ τοῦτοις ἐναποκρύψας αὐτεῖ. τινὲς δὲ φασι, τὸν διάβολον ὑποδεῖξαι τῷ χριστῷ πάσας τὰς βασιλείας τοῦ κόσμε καὶ τὴν δόξαν αὐτῶν, ἐ κατ' ἀλήθειαν τοπικῶς, ἀλλὰ κατὰ διάνοιαν ὑπογραφικῶς. τοῦτο δὲ εἶπον, διὰ τὸ ἐν σιγμῇ χρόνου ταύτας ὑποδεῖξαι.

Verſ. 11. Τότε — διάβολος.

Ὁ δὲ λεκᾶς ἔγραψεν, ὅτι καὶ y) συντελέσας πάντα πειρασμὸν ὁ διάβολος, ἀπέστη ἀπ' αὐτῦ ἄχρι καιρῦ. καὶ φαίνεται, ὅτι οἱ ἀπαριθμηθέντες τρεῖς πειρασμοὶ, κεφάλαια πάντων εἰσὶ τῶν πειρασμῶν. ἐκ τούτων γὰρ καὶ οἱ ἄλλοι πάντες ἀπογεννῶνται, καὶ ὁ τὰ πάθη ταῦτα νικήσας, ἔχει κατὰ πάντων τὰ νικητήρια. τὸ δὲ ἄχρι καιρῦ, σημαίνει, ὅτι μέχρι τῆς παρὰ τῶν ἰουδαίων ἐπιβελῆς. τότε γὰρ πάλιν προσέβαλεν, ἐ δι' ἑαυτῦ, ἀλλὰ διὰ τῶν ἰουδαίων, ὡς δι' ὀργάνων τινῶν. y) Luc. 4, 13.

†† Τὰς τρεῖς 9) πειρασμὰς 1) ἐνίκησεν ὁ κύριος, τὸν τῆς γαστριμαργίας, τὸν τῆς κενοδοξίας καὶ τὸν τῆς φιλοχρηματίας, ἤγουν φιλοπλουτίας. οὗτοι γάρ εἰσιν οἱ ἄρχοντες τῶν παθῶν. τότες ἦν νικήσας, καὶ τὰς ἄλλας πολλῷ μᾶλλον. ὅθεν ὁ λεκᾶς φησὶν, ὅτι πάντα 2) πειρασμὸν ἐτέλεσε, ὅτι δὲ ἄγγελοι διακονῆσιν αὐτῷ, δείκνυσιν, ὅτι καὶ ἡμῖν μετὰ τὴν νίκην ἄγγελοι ὑπηρετοῦσι. πάντα γὰρ δι' ἡμᾶς καὶ ποιεῖ καὶ δείκνυσιν ὁ χριστός, z) Luc. 4, 13.

1) ὑπέμεινεν videtur legiſſe Hentenius.

pter nos et facit, et ostendit dominus, cui velvti Deo semper angeli ministrant.

Vers. 11. *Et — ministrabant ei.*

Tempore quidem tentationum non permisit eos apparere, ne praedam perderet: postquam autem aduersarium propria deuicit authoritate, ac fugere coëgit, tunc iam apparent: vt noueris, quod postquam in modum eius viceris, et te suscipient ac stipabunt angeli.

Vers. 12. *Quum audisset — Galilaeam.*

Postquam audisset quod in carcerem traditus esset ab Herode tetrarcha, sicut in sequentibus dicturus est.

Secessit autem instruens nos, vt tentationes fugiamus. Neque enim vitium est, seipsum periculo non obiicere: sed vbi inciderit, non stare viriliter. In Galilaeam vero abit, simul quidem vt compleretur, quae de ea scribitur prophetia, sicut inferius dicetur: vtque inde piscatores piscaretur, apostolos dico, qui ibi morabantur. Vnde et angeli subleuato in coelum Christo, Galilaeos, appellauerunt eos, dicentes: Viri Galilaei quid statis aspicentes in coelum.

Vers. 13. *Et — Nephtalim.*

Relicta, hoc est, praeterita: tunc enim non est ingressus Nazareth.

Vers. 14.

[2]) Chrysost. Tom. VII. p. 172. E. ὥστε μὴ ταύτην σοβῆσαι τὴν ἄγραν. eodem sensu. Ἄγραν autem intelligit, τὴν προσαγομένην παρὰ τῦ διαβόλε.

χριστὸς, ἐπεὶ αὐτῷ, ὡς θεῷ, ἀεὶ οἱ ἄγγελοι ὑπουργοῦσιν.

Vers. 11. Καὶ — διηκόνουν αὐτῷ.

Ὅτε μὲν οἱ ἀγῶνες ἦσαν, ἐκ ἔασεν αὐτὸς φαίνεσθαι, ἵνα μὴ [2]) ἀπολέσῃ τὴν ἄγραν· ὅτε δὲ τὸν ἀνταγωνισὴν ἐνίκησε κατὰ κράτος, καὶ φυγεῖν παρεσκεύασε, τότε φαίνονται λοιπὸν, ἵνα μάθῃς, ὅτι καὶ σὲ μετὰ τὰς [3]) κατ' ἐκείνης νίκας, ἄγγελοι δέξονται καὶ δορυφορήσουσιν.

Vers. 12. Ἀκέσας — γαλιλαίαν.

Ἀκέσας, ὅτι παρεδόθη εἰς τὸ δεσμωτήριον ὑπὸ ἡρῴδου τῆ τετράρχε, καθὼς ἐρεῖ προῖών.

Ἀνεχώρησε δὲ, παιδεύων ἡμᾶς, φεύγειν τὰς πειρασμός. οὐκ ἔστι γὰρ ἔγκλημα, τὸ μὴ ἐπιβρίπτειν ἑαυτὸν εἰς κίνδυνον, ἀλλὰ τὸ, ἐμπεσόντα μὴ σῆναι γενναίως. εἰς τὴν γαλιλαίαν δὲ ἄπεισιν, ἅμα μὲν, ἵνα πληρωθῇ ἡ περὶ αὐτῆς προφητεία, ὡς ῥηθήσεται· ἅμα δὲ, ἵνα ἐκεῖθεν ἁλιεύσῃ τὰς ἁλιεῖς, λέγω δὴ τὰς ἀποστόλας. ἐκεῖ γὰρ διέτριβον. καὶ γὰρ καὶ οἱ ἄγγελοι ὕστερον, εἰς ἐρανὸν ἀναλαμβανομένῳ τῷ χριστῷ, γαλιλαῖοι αὐτὸς ἐκάλεσαν, εἰπόντες, ὅτι ἄνδρες [a]) γαλιλαῖοι, τί ἑστήκατε ἐμβλέποντες εἰς τὸν ἐρανόν. [a]) Act. 1, 11.

Vers. 13. Καὶ — νεφθαλείμ.

Καταλιπὼν, ἀντὶ τῆ, παραδραμών. τότε γὰρ ἐκ εἰσῆλθεν εἰς τὴν ναζαρέτ.

[3]) κατὰ, omittit, A.

V. 14. *Vt compleretur* — V. 16. *eis.*

Galilaea quidem regio erat Palaestinae. Olim autem data est in sortem duabus tribubus Zabulon et Nephthalim: partem tamen eius inhabitabant gentes alienigenae. Et videtur horum prophetic-orum verborum ordo difficilis, tum propter defectum quorundam, tum propter ignoratum eorum intellectum. Ego tamen a prophetico libro illum requiens, intellexi quomodo ea ordinare oporteat: nempe ita conuenit. O terra Zabulon, et o terra Nephthalim (intelligit autem Galilaeam, sicut dictum est) et o vos qui circa viam maris, id est, circa mare Galilaeae habitatis: et o vos qui trans Iordanem: et o Galilaea gentium. (Vocat autem Galilaeam gentium, eam Galilaeae partem, quam gentes incolebant.) Deinde comprehendens omnes, qui in praedictis locis habitabant, res illis salutares denuntiauit, dicens: Populus qui sedebat in tenebris vidit lucem magnam, etc. Et tenebras vocauit errorem. Errabant enim: Iudaei quidem circa scripturas, gentes vero circa cultum diuinum.

Lucem autem magnam Christum nominauit, qui frequenter lux vera appellatur: ipse etenim hos ab errore eduxit, illustrans eos in modum lucis. Deinde iterum huiusmodi tenebras interpretatur regionem mortis, et vmbram mortis, his vocans nominibus, quia sicut mortis regio ac vmbra, est sepulchrum: regio quidem, quasi locus, vmbra vero, quasi tenebrae. Nam tenebrae vmbra est: Ita et mortis spiritualis regio ac vmbra, erat ille error: regio sane, veluti more sepulchri eos continens, qui in ipsum

4) Sic vterque Codex etiam in textu, pro vulgari *εἰς*.

V. 14. Ἵνα πληρωθῇ — V. 16. αὐτοῖς.

Ἡ γαλιλαία, χώρα μὲν ἦν τῆς παλαιστίνης, ὡς προειρήκαμεν· ἐκληροδοτήθη δὲ πάλαι ταῖς δυσὶ φυλαῖς, τῇ τε ζαβελὼν, καὶ τῇ τε νεφθαλείμ· μέρος δὲ αὐτῆς ἔθνη κατώκει ἀλλόφυλα. καὶ δοκεῖ μὲν ἡ τῶν προφητικῶν τούτων ῥητῶν σύνταξις δυσχερὴς, διά τε τὸ ἐλλείπειν τινὰ, καὶ διὰ τὸ ἀγνοεῖσθαι τὴν ἔννοιαν αὐτῶν. ἐγὼ δὲ ταύτην ἀπὸ τῆς προφητικῆς βίβλου διαγνοὺς, ἔγνων, πῶς χρὴ ταῦτα συντάττειν. προσῆκε γὰρ ἔτως. ὦ γῆ τε ζαβελὼν, καὶ ὁ γῆ τε νεφθαλείμ· λέγει δὲ τὴν γαλιλαίαν, ὡς εἰρήτην· καὶ ὦ οἱ κατὰ τὴν ὁδὸν τῆς θαλάσσης, τουτέστιν, οἱ παρὰ τὴν θάλασσαν τῆς γαλιλαίας οἰκοῦντες· καὶ ὦ οἱ πέραν τοῦ ἰορδάνου, καὶ ὦ γαλιλαία τῶν ἐθνῶν· ἐκάλεσε δὲ γαλιλαίαν τῶν ἐθνῶν, τὸ μέρος τῆς γαλιλαίας, ὃ τὰ ἔθνη κατώκει· εἶτα ἐπισυνάψας πάντας τοὺς ἐν τοῖς δηλωθεῖσι τόποις, εὐηγγελίσατο τὰ σωτήρια, εἰπών· ὁ λαὸς ὁ καθήμενος ἐν σκότει, ἴδε φῶς μέγα, καὶ τὰ ἑξῆς. καὶ σκότος μὲν ὠνόμασε, τὴν πλάνην· ἐπλανῶντο γὰρ ἰουδαῖοι μὲν, περὶ τὰς γραφὰς, τὰ ἔθνη δὲ, περὶ τὸ σέβας.

Φῶς δὲ μέγα, τὸν χριστὸν, ὃς ἀλάμπει [b] φῶς ἀληθινὸν προσηγόρευται. καὶ γὰρ αὐτὸς τοὺς, ἐξήγαγεν ἐκ τῆς πλάνης, δίκην φωτὸς αὐτοῖς ἐπιλάμψας. εἶτα πάλιν ἐφυβρίνευσε τὸ τοιοῦτον σκότος, χώραν θανάτου καὶ σκιὰν θανάτου τοῦτο καλέσας. ὥσπερ γὰρ τοῦ σωματικοῦ θανάτου χώρα καὶ σκιὰ ὁ τάφος ἐστὶ· χώρα μὲν, ὡς τόπος· σκιὰ δὲ, ὡς σκότος· σκότος γὰρ ἡ σκιά· ἔτω καὶ τῆς ψυχικῆς θανάτου χώρα καὶ σκιὰ, ἡ πλάνη ἐκείνη ἦν· χώρα μὲν, ὡς τρόπον τάφου συνέχουσα τοὺς ἐμπεπτωκότας αὐτῇ γενε-

b) Io. 1, 9.

ipsum incidissent, mortui, quo ad sensum veritatis: vmbra vero, vtpote tenebris eos offundens. Ne mireris autem, si prophetica eloquia integre non posuerit. Vniuersaliter enim scire oportet, euangelistas interdum quidem integre dictorum mentionem facere: quandoque autem illa abbreuiare: et aliquando verborum quidem sensum integrum seruare: quasdam vero dictiones mutare: quando id in nullo sermonem potest corrumpere.

Cap. IV. De doctrina Christi.

Vers. 17. *Ex eo tempore — coelorum.*

Hoc ante saluatorem Ioannes praedicauit. Incipit autem etiam inde Christus, vt ostendat principium suum fuisse Ioannem, et nequaquam illi contrarium esse. Operae pretium enim erat, vt primum alius de eo ferret testimonium: et tunc veniret ipse. Quidam autem dicunt, videri quidem eadem praedicare Christum, quae Ioannes: puta, *Resipiscite: et instat regnum coelorum:* non tamen ita esse. Ioannes siquidem dixit: Resipiscite, propter peccata, in quibus offendistis. Christus vero: Resipiscite, vt transferri mereamini a veteri testamento in nouum. Et Marcum pro teste adducunt, qui addit: Et credite euangelio. Et Ioannes, inquiunt, Christum vocauit regnum coelorum, Christus autem coelestem angelicamque politiam, quam ipse conditurus erat, vt praediximus. Marcus sane pro regno coelorum dixit,

5) δὲ, omittit. A.

6) διδάσκειν, pro γινώσκειν. A.

κρωμένους εἰς αἴσθησιν ἀληθείας· σκιὰ δὲ, ὡς σκοτίζουσα αὐτούς. εἰ 5) δὲ μὴ ἀκέραια τὰ προφητικὰ τέθεικε ῥητὰ, μὴ θαυμάσῃς· χρὴ γὰρ καθολικῶς γινώσκειν, 6) ὅτι οἱ εὐαγγελισταὶ ποτὲ μὲν ἀκεραίων τῶν ῥητῶν ἀπομνημονεύουσι, 7) ποτὲ δὲ, ἐπιτέμνουσιν αὐτὰ, ποτὲ δὲ, τὴν μὲν τῶν ῥητῶν διάνοιαν ὁλόκληρον ἀποσώζουσι, λέξεις δέ τινας ἀπαρατηρήτως ὑπαλλάττουσιν, ὅταν οὐδέν τι μέλλοι τῷ λόγῳ τοῦτο λυμαίνεσθαι.

Κεφ. Δ. περὶ τῆς διδασκαλίας τοῦ σωτῆρος.

Vers. 17. Ἀπὸ τότε — οὐρανῶν.

Τοῦτο πρὸ τοῦ σωτῆρος ὁ ἰωάννης ἐκήρυξεν. ἄρχεται δὲ καὶ ὁ χριστὸς ἐντεῦθεν, ἵνα δείξῃ, ὅτι προοίμιον αὐτοῦ ἦν ὁ ἰωάννης, καὶ ὅτι οὐκ ἔστιν οὗτος ἐναντίος ἐκείνῳ. καὶ γὰρ ἔδει πρῶτον ἄλλον μαρτυρῆσαι περὶ αὐτοῦ, καὶ τότε αὐτὸν ἐλθεῖν. τινὲς δὲ λέγουσιν, ὅτι δοκεῖ μὲν ὁ χριστὸς τὰ αὐτὰ τῷ ἰωάννῃ κηρύσσειν, οἷον τὸ μετανοεῖτε, καὶ τὸ ἤγγικεν ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν, οὐκ ἔστι δέ. ὁ μὲν γὰρ ἰωάννης, μετανοεῖτε ἔλεγεν, ἐφ' οἷς ἡμαρτήκατε· ὁ δὲ χριστὸς, μετανοεῖτε, ἀντὶ τοῦ, μεταβάλλεσθε ἀπὸ τῆς παλαιᾶς ἐπὶ τὴν καινήν. καὶ παράγουσι μάρτυρα τὸν μάρκον, προσθέντα τὸ, καὶ c) πιστεύετε ἐν τῷ εὐαγγελίῳ. καὶ ὁ μὲν ἰωάννης, φασὶ, βασιλείαν οὐρανῶν, τὸν χριστὸν ὠνόμασεν· ὁ δὲ χριστὸς, τὴν οὐράνιον καὶ ἀγγελικὴν πολιτείαν, ἣν αὐτὸς ἔμελλε νομοθετεῖν, ὡς προειρήκαμεν. ὁ μέντοι μάρκος, ἀντὶ τοῦ βασιλεία

c) Marc. 1, 15.

7) μνημονεύουσι. A.

xit, regnum Dei. Intelligitur praeterea regnum Dei instare, vt super credentes regnet. Siquidem incredulorum, natura rex est filius Dei et verbum: credentium vero, vtroque modo, natura videlicet et voluntate, quum sponte gubernationem eius suscipiant.

Vers. 18. *Ambulans* — V. 20. *eum.*

Matthaeus quidem in hoc loco dicit, postquam traditus est Ioannes, hos esse Christum sequutos. Euangelista vero Ioannes, quod potius antequam traderetur. Praeterea Matthaeus asserit simul vtrumque vocasse Iesum: Ioannes autem, quod Andream quidem Iesus, Petrum vero Andreas vocauerit. Vnde manifestum est hanc secundam fuisse vocationem. Etenim quum eum sequuti fuissent ante Ioannis traditionem, rursum ad patriam reuersi sunt, artemque priorem exercuerunt: vtpote videntes Ioannem quidem traditum esse, Iesum vero secessisse. Postmodum igitur Christus, primum eis factum ignoscens, venit vt rursum eos recuperet: iubetque vt sequantur, et pro retibus quae possidebant, sumant ab eo rationalem sagenam: et in mare seculi mittentes, pro piscibus homines capiant. Et vide quomodo statim, his quae possidebant relictis, obedierunt, nihil tergiuersantes. Ita nempe vult Christus, vt cuiuis necessitati suus praeponatur discipulatus. Dixit autem: *Venite post me*, hoc est, sequimini me.

† Fratres fuerunt, qui primum a Christo docente vocati sunt: tum quia huic conuenit fraterno modo

8) καὶ λόγος ὁ υἱὸς. A.

9) θηρεύωσιν. B.

τῶν οὐρανῶν, ἡ βασιλεία τοῦ [d]) θεοῦ εἶπε. καὶ νοεῖται ἔτι, ὅτι ἤγγικεν ἡ βασιλεία τοῦ θεοῦ, ἵνα βασιλεύσῃ τῶν πιστευόντων. τῶν μὲν γὰρ ἀπίστων φύσει ἐστὶ βασιλεὺς ὁ υἱὸς [8]) καὶ λόγος· τῶν δὲ πιστευόντων, καὶ φύσει καὶ προαιρέσει, ἑκουσίως δεχομένων τὸ ὑπ' αὐτοῦ βασιλεύεσθαι.

d) Marc. 1, 15.

Verſ. 18. Περιπατῶν — V. 20. αὐτῷ.

Ματθαῖος μὲν ἐνταῦθά φησιν, ὅτι μετὰ τὸ παραδοθῆναι τὸν ἰωάννην, ἠκολούθησαν οὗτοι τῷ ἰησοῦ· ὁ δ' εὐαγγελιστὴς ἰωάννης μᾶλλον, ὅτι πρὸ τοῦ [e]) παραδοθῆναι. καὶ ματθαῖος μὲν εἶπεν, ὅτι καὶ ἀμφοτέρους ὁ ἰησοῦς ἐκάλεσεν· ὁ δὲ ἰωάννης, ὅτι τὸν μὲν ἀνδρέαν, ὁ ἰησοῦς, τὸν δὲ πέτρον, ὁ ἀνδρέας. ὅθεν φανερὸν, ὅτι δευτέρα αὕτη ἡ κλῆσις ἦν. καὶ γὰρ ἀκολουθήσαντες αὐτῷ, πρὸ τοῦ παραδοθῆναι τὸν ἰωάννην, ἐπανῆλθον πάλιν εἰς τὴν ἰδίαν πατρίδα, καὶ τὴν προτέραν τέχνην μετεχειρίζοντο, ἅτε τὸν μὲν ἰωάννην ἰδόντες παραδοθέντα, τὸν δὲ ἰησοῦν ἀναχωρήσαντα. λοιπὸν οὖν ὁ χριστὸς, ἐνδοὺς αὐτοῖς τὸ πρῶτον, ἔρχεται πάλιν ἀνακτησόμενος καὶ κελεύει ἀκολουθεῖν, ἵνα, ἀνθ' ὧν εἶχον δικτύων, λαβόντες παρ' αὐτοῦ τὴν λογικὴν σαγήνην, καὶ βάλλοντες εἰς τὴν θάλασσαν τοῦ βίου, τοὺς ἀνθρώπους [9]) θηρεύσωσιν, ἀντὶ τῶν ἰχθύων. σκόπει δὲ, πῶς εὐθέως ὑπήκουσαν, καὶ ἀφῆκαν, ἃ εἶχον, μηδέν τι προφασισάμενοι. καὶ γὰρ οὕτως ὁ χριστὸς βούλεται, παντὸς ἀναγκαίου προτιμᾶν τὸ ἀκολουθεῖν αὐτῷ. δεῦτε δὲ, ὀπίσω μου, εἶπεν, ἀντὶ τοῦ ἀκολουθήσατέ μοι.

e) Io. 1, 35 ſqq.

[Ἀδελφοὶ [1]) δύο, γεγόνασι πρώτη κλῆσις τῷ χριστῷ, διδάσκοντι καὶ διὰ τούτου τὸ προσήκειν

[1]) Incluſa, in margine habet. A.

modo gubernare: tum quia fraterno modo sapere oporteat eos, qui ab ipso docentur.

V. 21. *Et progressus* — V. 22. *eum.*

Horum quoque fidem intuere, qua patrem etiam despexerunt. Necesse enim est, parentibus quoque praeponere Christum. Neque parua virtutis ipsorum demonstratio est: quod paupertatem adeo facile tulerint, ac propriis manibus victum quaesierint: et mutuo inter se amore colligati fuerint: patrem quoque vna secum habuerint, illique inseruierint. Verisimile est autem, audisse eos a Petro et Andrea, promisisse Christum, quod sequentes se, redderet hominum piscatores.

Vers. 23. *Et — Synagogis eorum.*

In synagogis eorum docebat: partim quidem vt plures attraheret: partim vero ne quis dicere posset: quod rudes clanculo docens deciperet, palam non ausus docere.

Vers. 23. *Et praedicans — regni.*

Marcus vero scripsit: *Regni Dei.* Est autem euangelium regni Dei, nouum testamentum: vtpote de regno Dei disputans: aut ad regnum Dei, ipsi obedientes inducens.

Vers. 23. *Et — populo.*

Νόσους quidem (pro quo nos morbum vertimus) est diutina peruersio habitudinis corporis: μαλακία

*) Quatuor priora vocabula non agnoscit Hentenius.

ἀδελφικῶς πολιτεύεσθαι, καὶ ἀδελφὰ φρονεῖν, τῶν μαθητευομένων αὐτῷ.]

V. 21. Καὶ προβὰς — V. 22. αὐτῷ.

Ὅρα καὶ τὴν τούτων πίστιν, δι' ἣν καὶ τῷ πατρὸς κατεφρόνησαν. χρὴ γὰρ καὶ τῶν γονέων προτιμᾶν τὸν χριστόν. ἐ μικρὰ δὲ ἀπόδειξις τῆς ἀρετῆς αὐτῶν, τὸ πενίαν φέρειν εὐκόλως, καὶ τὸ ἀπὸ τῶν οἰκείων τρέφεσθαι χειρῶν, καὶ τὸ συνδεδέσθαι ἀλλήλοις, καὶ τὸ τὸν πατέρα μεθ' ἑαυτῶν ἔχειν καὶ θεραπεύειν. εἰκὸς δὲ, καὶ τέκτονας ἀκούσαι παρὰ πέτρου καὶ ἀνδρέου, ὅτι ὑπέσχετο ποιῆσαι τοὺς ἀκολουθοῦντας αὐτῷ, ἁλιεῖς ἀνθρώπων.

Vers. 23. Καὶ — συναγωγαῖς αὐτῶν.

Περιῆγεν, ἀντὶ τοῦ, περιήρχετο. ἐν ταῖς συναγωγαῖς δὲ ἐδίδασκε τοῦτο μὲν, ἵνα πλείονας ὠφελήσῃ· τοῦτο δὲ, ἵνα μηδεὶς ἔχοις λέγειν, ὅτι λάθρα διδάσκων τοὺς ἀμαθεῖς, ἐξαπατᾷ τούτους, μὴ θαρρῶν ἐν πλήθει διδάσκειν.

Vers. 23. Καὶ κηρύσσων — βασιλείας.

Ὁ δὲ μάρκος, τῆς βασιλείας τοῦ θεοῦ ἐγραψεν· εὐαγγελιὸν δὲ τῆς βασιλείας τοῦ θεοῦ, ἡ καινὴ διαθήκη, ὡς περὶ τῆς βασιλείας τοῦ θεοῦ διαλαμβάνουσα, ἢ ὡς εἰσάγουσα εἰς τὴν βασιλείαν τοῦ θεοῦ τοὺς πειθομένους αὐτῇ. f) Marc. 1, 14.

Vers. 23. Καὶ — λαῷ.

Νόσος μὲν ἐστι, ἡ χρονία παραστροπὴ τῆς τοῦ σώματος ἕξεως· μαλακία δὲ, ἀρχὴ χαυνώσεως σώματος,

μὲν vero (quam diximus languorem) principium est laxationis corporis, morbi praenuntia. Et in corpore sane ita est. In anima autem morbus quidem est peccati actus: languor vero inductio cogitationis ad actus consensum.

Vers. 24. *Diuulgata — Syriam.*

Marcus vero dixit: *Exiuit autem rumor de eo in totam undique regionem Galilaeae finitimam.* Lucas vero: *Et egrediebatur sonus de eo in omnem locum finitimae regionis.* Rumor autem et sonus significant famam eius. Praeterea quam dixit Matthaeus Syriam, hanc caeteri Galilaeae finitimam regionem appellauerunt. Dimanauit autem de eo fama, quod talia doceret, qualia nunquam audiuissent: et quod sermones miraculis confirmaret: quodque cum autoritate doceret ac operaretur, sicut in Marco manifestius inuenies.

Vers. 24. *Et — sanauit eos.*

Post verba illa, *variis morbis*, distinctio ponenda est. Tormina autem vocat morborum dolores. Lunatici vero tenentur affectione corruptorum humorum. Quia enim luna quum ad plenum lumen deuenerit, naturam habet per splendorem suum attractiuam humorum, qui in corporibus sunt: fit vt hi tunc turbentur. Frequens etenim ac prauus vapor ab ipsis eleuatus, cerebrum dilaniat, hominemque contorquet: quumque haec a luna patiantur, lunatici appellantur Verum cur a nullo horum priusquam curaret, de fide requisiuit, quemadmodum postea fecit a plu ribus? Quia nondum manifestam suae potentiae demon-

ματος, προάγγελος νόσου. ἀλλ' ὅτω μὲν ἐπὶ σώματος. ἐπὶ δὲ ψυχῆς, νόσος μὲν, ἁμαρτίαι· ἐνέργειαι· μαλακίαι δὲ, χαύνωσις λογισμῶ, πρὸς συγκατάθεσιν ἐνεργείας.

Verſ. 24. Καὶ ἀπῆλθεν — συρίαν.

Ὁ δὲ μάρκος εἶπεν, ἐξῆλθε δὲ ἡ ἀκοὴ αὐτοῦ εὐθὺς εἰς ὅλην τὴν περίχωρον τῆς γαλιλείας. ὁ δὲ λεκᾶς, καὶ [h]) ἐξεπορεύετο ἦχος περὶ αὐτῦ εἰς πάντα τόπον τῆς περιχώρε. ἀκοὴν δὲ καὶ ἦχον, τὴν περὶ αὐτῦ φήμην λέγεσιν. ἦν δὲ εἶπε συρίαν ὁ ματθαῖος, ταύτην εἶπον οἱ ἄλλοι περίχωρον τῆς γαλιλαίας. ἀπῆλθε δὲ ἡ περὶ αὐτῦ ἀκοὴ, διότι τοιαῦτα ἐδίδασκεν, οἷα ἐδέποτε ἤκεσαν, καὶ ὅτι τὲς λόγες ἐβεβαίε τοῖς θαύμασι, καὶ ὅτι ἐξεσιαστικῶς καὶ ἐδίδασκε, καὶ ἐθαυματέργει, ὡς ἐυρήσεις φανερώτερον ἐν τῷ μάρκῳ.

g) Marc. 1, 28.

h) Luc. 4, 37.

Verſ. 24. Καὶ — ἐθεράπευσεν αὐτὲς.

Μετὰ τὸ, ποικίλαις νόσοις, σικτέον τελείαν. βασάνες δὲ λέγει, τὰς ἀπὸ τῶν νόσων ὀδύνας. ὁ δὲ σεληνιασμὸς, πάθος ἐσὶν ἀπὸ σεσηπότων χυμῶν συνισάμενος. ἐπεὶ γὰρ [3]) ἡ σελήνη, πλησιφαὴς γινομένη, φύσιν ἔχει, διὰ τῆς ἐκεῖθεν πεμπομένης αὐγῆς ἀναζηραίνειν τὰς ἐν τοῖς σώμασιν ὑγρότητας, ταραττόσενται τηνικαῦτα καὶ ἔτοι, καὶ λοιπὸν ἐξ αὐτῶν ἀτμὸς δριμὺς καὶ πονηρὸς ἀναφερόμενος, σπαράσσει τὸν ἐγκέφαλον, καὶ διαταράττει τὸν ἄνθρωπον. διότι δὲ ταῦτα πάσχουσιν ὑπὸ σελήνης, λέγεται σεληνιασμός. διατί δὲ παρ' ἑνὸς τέτων περὶ τῆς θεραπείας ἐκ ἐπεζήτησε πίστιν, ὡς παρὰ πολλῶν ἄλλων ὕστερον; διό-

τι,

3) δὲ, pro γάρ. A.

demonſtrationem dederat: alioque modo idem producere et adhibere poterat, fide etiam non accedente.

Verſ. 25. *Et ſequutae — trans Iordanem ſitis.*

Πέραν τοῦ Ἰορδάνου, etiam videlicet a regione, quae ſita erat trans Iordanem.

Cap. V. De beatitudinibus.

Cap. V. v. 1. *Quum vidiſſet — montem.*

† In monte beatitudines expoſuit dominus, docens ex hoc oportere cupientem attingere beatitudinem, a depreſſis humi rebus abſtrahi, et ad ſublimia eleuari.

In montem proximum aſcendit: ſimul quidem tumultus, qui in imo erant declinans: Simul etiam absque vlla diſtractione docere cupiens. Tranſit enim a cura corporum ad curam animarum. Nam ita ſemper ab illa tranſit ad iſtam: et rurſus ab hac ad illam, vt variam praeſtet vtilitatem.

Verſ. 1. *Quumque ſediſſet — ipſius.*

Simul quidem turbae aſcenderunt, diſcipuli autem acceſſerunt, tanquam familiarius erga eum affecti, et quippiam ab eo diſcere cupientes.

Verſ. 2.

4) In his prorſus abhorret verſio Hentenii.

5) Incluſa, in margine habet, A.

τι ἔπω τῆς ἑαυτῦ δυναμεως ἀπόδειξιν σαφῆ δέδωκεν. ἄλλως [4]) τε δὲ, αὐτὸ τοῦτο, τὸ προσιέναι καὶ προσάγειν, ἐ τῆς τυχούσης πίστεως ἦν.

Verſ. 25. Καὶ ἠκολέθησαν — πέραν τοῦ ἰορδάνου.

Καὶ ἀπὸ τοῦ τόπου δηλαδὴ, τοῦ πέραν τοῦ ἰορδάνου.

ΚΕΦ. Ε. περὶ τῶν μακαρισμῶν.

Cap. V. v. 1. Ἰδὼν — ὄρος.

[Εἰς [5]) ὄρος ἀναβὰς ἐξέθετο τὸς μακαρισμοὺς ὁ κύριος, διδάσκων καὶ τεῦθεν, ὅτι χρὴ τὸν μακαρισμὸ τυχεῖν ἐφιέμενον ἀποσῆναι τῶν χαμαιζήλων, καὶ πρὸς τὰ ὑψηλότερα μετεωριδῆναι.]

Ἀνέβη δὲ [6]) εἰς τὸ ὄρος τὸ πλησίον, ἅμα μὲν ἐκκλίνων τὸς ἐν μέσῳ θορύβους, ἅμα δὲ καὶ ἀπερίσπαστον τὴν διδασκαλίαν ποιήσασθαι βελόμενος. μετέβη γὰρ ἀπὸ τῆς θεραπείας τῶν σωμάτων ἐπὶ τὴν ἰατρείαν τῶν ψυχῶν. ἕτω γὰρ ἀεὶ ποιῶν διετέλει, μεταβαίνων ἀπ' ἐκείνης ἐπὶ ταύτην, καὶ αὖθις ἀπὸ ταύτης ἐπ' ἐκείνην, καὶ ποικίλην παρεχόμενος τὴν ὠφέλειαν.

Verſ. 1. Καὶ καθίσαντος — αὐτοῦ.

Συναθῆλθον μὲν καὶ οἱ ὄχλοι, προσῆλθον δὲ οἱ μαθηταὶ, ὡς οἰκειότερον αὐτῷ διακείμενοι, θέλοντες διδαχθῆναί τι παρ' αὐτῦ.

Verſ. 2.

[4]) δὲ, abeſt. A.

Verſ. 2. *Et aperto — docebat eos.*

Quam ob cauſam dicit, quod os ſuum aperuit? Quia etiam non aperto ore docebat eos operibus. Ad diſcipulos quidem dirigit ſermonem, ne turbis moleſtus eſſe videatur: communiter tamen illum proponit ad vniuerſos ac ſingulos homines.

Verſ. 3. *Dicens — coelorum.*

Non dixit, pauperes poſſeſſionibus, ſed pauperes Spiritu, hoc eſt, humiles animo ac voluntate: animum namque πνεῦμα, id eſt, Spiritum nominauit. Neque enim qui infortunio quouis humiliatur, hic beatus eſt: quia nihil quod inuoluntarium eſt, beatificat. Omnis enim virtus per id, quod voluntarium eſt, imprimitur. Pauperem autem hic vocauit animo humilem, vt πτωχὸς, id eſt, pauper, dicatur ἀπὸ τῦ πατεπτηχέναι, quod eſt timuiſſe ſiue territum eſſe. Siquidem humilis aut modeſtus animo, Deum ſemper timet, tanquam qui nihil vnquam iuxta illius beneplacitum peregerit. Conſidera vero, quale fundamentum doctrinae ſuae ſubſternat. Quia enim ſuperbia diabolum deiecit: ac protoplaſtum, putantem quod poſtquam de ligno comediſſet, Deus fieret, continuo proſtrauit: radixque et fons omnium facta eſt malorum: contrarium ipſi praeparat pharmacum, animi videlicet modeſtiam: et hanc radicem ac fundamentum ſubſtruit virtutum: quo deiecto, reliqua omnia etiam ſi ad coelum vsque pertingant, detrahuntur ac decidunt: quemadmodum in Phariſaeo oſtenſum eſt.

Aptum quoque praemium huic rependitur: pro extrema videlicet abiectione ſummus honor: et

Vers. 2. Καὶ ἀνοίξας — ἐδίδασκεν αὐτές.

Τίνος ἕνεκεν εἶπεν, ὅτι καὶ ἀνοίξας τὸ στόμα αὐτῦ; διότι καὶ μὴ ἀνοίγων αὐτὸ ἐδίδασκεν αὐτές, ἀφ' ὧν ἔπραττε. πρὸς μὲν ἓν τὲς μαθητὰς ἀποτείνει τὲς λόγες, ἵνα ἀνεπαχθῆς δόξῃ τοῖς ὄχλοις, κοινὲς δὲ αὐτὲς ποιῆται πρὸς πάντας ἀνθρώπες καὶ καθολικές.

Vers. 3. Λέγων — ἐρανῶν.

Οὐκ εἶπεν, οἱ πτωχοὶ τοῖς χρήμασιν, ἀλλ' οἱ πτωχοὶ τῷ πνεύματι, τετέχνιν οἱ ταπεινοὶ τῇ[7]) προαιρέσει καὶ τῇ ψυχῇ, ταῦτα νῦν πνεῦμα ὀνομάσας. ἐ γὰρ ὁ ἐκ περισάσεώς τινος ταπεινὸς, οὗτος μακαριὸς, διότι οἶδεν τῶν ἀπροαιρέτων μακαρισίν. πᾶσα γὰρ ἀρετὴ τῷ ἑκεσίῳ χαρακτηρίζεται. πτωχὸν δὲ ἐνταῦθα, τὸν ταπεινὸν ἐκάλεσεν, ἀπὸ τῦ κατεπτηχέναι, ὅ ἐσι πεφοβῆθαι. ὁ γὰρ ταπεινόφρων ἀεὶ φοβεῖται τὸν θεὸν, ὡς μηδέποτε εὐαρεςήσας αὐτῷ. σκόπει δὲ, ὁποῖον θεμέλιον τῆς διδασκαλίας κατεβάλετο. ἐπεὶ γὰρ ἡ ὑψηλοφροσύνη τότε διάβολον κατέβαλε, καὶ τὸν πρωτόπλαστον ἐξέβαλεν, εἰπθέντα θεὸν ἔσεσθαι μετὰ τὴν τῦ ξύλε βρῶσιν, καὶ ῥίζα καὶ πηγὴ τῶν κακῶν ἁπάντων γέγονεν αὕτη, ἀντίπαλον αὐτῇ κατασκευάζει φάρμακον, τὴν ταπεινοφροσύνην, καὶ ῥίζαν ταύτην καὶ κρηπῖδα τῶν ἀρετῶν ὑποτίθησιν, ἧς ὑποσπαθείσης ἅπαντα τἄλλα, καὶ εἰ μέχρι τῦ ἐρανῦ φθάνεσιν, ὑποσύρονται καὶ καταπίπτεσιν, ὡς ἐπὶ τῦ Φαρισαίε.

Κατάλληλον δὲ καὶ τὸ ταύτης ἔπαθλον. ἀντὶ γὰρ τῆς ἄκρας ἀτιμίας, ἄκρα τιμὴ, καὶ ἧς

[7]) τῇ ψυχῇ καὶ τῇ προαιρέσει. A.

et quo nullus maior reperiri poteſt. Per modum autem beatitudinum praecepta haec induxit, inuidioſum deuitans ſermonem. Oportebat enim vt in principio manſuete cum eis loqueretur: et ita paulatim ad praecipiendum deueniret.

† Quam ob cauſam dixit pauperes, et non humiles? Quia pauperem eſſe plus eſt, quam humilem eſſe. Sunt enim varii humilitatis modi: hic quidem mediocriter animo modeſtus eſt: ille vero cum excellentia: quam humilitatem etiam Dauid commendat, dicens: Cor contritum et humiliatum Deus non deſpicies.

V. 4. *Beati — conſolationem accipient.*

Quia omnes putabant eos eſſe beatos, qui in gaudio eſſent: miſeros vero, qui in afflictione: huiusmodi opinionem radicitus euellit, contrariam ſubſtituens. Lugentes autem dicit, non qui ſimpliciter lugent, ſed qui pro peccatis lugent. Miſerum enim ac prohibitum eſt lugere ob ea, quae quis patitur. Triſtitia enim mundi, ait Paulus, mortem operatur: ea vero, quae ſecundum Deum eſt, poenitentiam in ſalutem ſtabilem. Quomodo ergo alio loco dicit Paulus: *Gaudete in domino ſemper?* Quia et ille gaudium dicit, quod e luctu oritur. Habet namque luctus repenſum ſibi gaudium. Quemadmodum enim poſtquam vehemens pluuia impetuoſe deſcenderit, ſerenitas ſtabilior eſſe ſolet: Ita quoque deductis lachrymis, tranquillitas et gaudium animi ſuccedit.

Vult autem hic ſermo, non modo de propriis nos lugere delictis, verum etiam de alienis: et

8) Hoc ſcholium in neutro meorum legitur. Excerptum autem eſt ex Chryſ. Tom. VII. p. 185. E.

ἐκ ἔστιν εὑρεῖν ἐπέκεινα. ἐν τάξει δὲ μακαρισμῶ τὰς ἐντολὰς ταύτας εἰσήγαγεν, ἀνεπαχθέστερον τὸν λόγον ποιῶν. ἔδει γὰρ ἐν ἀρχῇ πρωτότερον αὐτοῖς ὁμιλῆσαι, καὶ ἔτως ἠρέμα προβαίνειν εἰς τὸ ἐπιτάττειν.

†† Τίνος ἕνεκεν [8]) εἶπεν, οἱ ταπεινοί, ἀλλ' οἱ πτωχοί; ὅτι τῦτο ἐκείνε πλέον. καὶ γὰρ πολλοὶ τῆς ταπεινοφροσύνης οἱ τρόποι. καὶ ὁ μὲν ἐστι ταπεινὸς συμμέτρως· ὁ δὲ μεθ' ὑπερβολῆς ἁπάσης. ταύτην καὶ ὁ μακάριος δαυὶδ [i]) ἐπαινεῖ λέγων· καρδίαν συντετριμμένην καὶ τεταπεινωμένην ὁ θεὸς ἐκ ἐξεδενώσει. i) Pſ. 50, 19.

V. 4. Μακάριοι — παρακληθήσονται.

Ἐπεὶ πάντες ὑπελάμβανον μακαρίσς μὲν, τὲς ἐν χαρᾷ, ἀθλίες δὲ, τὲς ἐν θλίψει, πρόῤῥιζον ἀνασπᾷ τὴν τοιαύτην ὑπόληψιν, τοὐναντίον ὑποτιθέμενος. πενθοῦντας δὲ λέγει, οὐ τὲς ἁπλῶς πενθῦντας, ἀλλὰ τὲς ὑπὲρ ἁμαρτημάτων. τὸ γὰρ ὑπὲρ βιωτικῶ πράγματος πενθεῖν, ἄθλιον καὶ κεκωλυμένον. φησὶ γὰρ ὁ παῦλος, ὅτι ἡ [k]) μὲν τῦ κόσμε λύπη, θάνατον κατεργάζεται· ἡ δὲ κατὰ θεὸν, μετάνοιαν εἰς σωτηρίαν ἀμεταμέλητον. καὶ πῶς ὁ παῦλος πάλιν εἶπε, [l]) χαίρετε ἐν κυρίῳ πάντοτε; [9]) διότι κἀκεῖνος τὴν ἐκ τῦ πένθες λέγει [1]) χαράν. ἔχει γὰρ τῦτο χαρὰν συγκεκληρωμένην. καθάπερ γὰρ, ὑετῶ σφοδρῶ καταῤῥαγέντος, εὐδία γίνεσθαι εἰωθεν· ἔτω καὶ, δακρύων κατενεχθέντων, γαλήνη καὶ χαρὰ τῇ ψυχῇ ἐγγίνεται. k) 2 Cor. 7, 10. l) Phil. 4, 4.

Βέλεται δὲ νῦν ὁ λόγος πενθεῖν ἡμᾶς μὴ μόνον ὑπὲρ τῶν οἰκείων ἁμαρτημάτων, ἀλλὰ καὶ

9) πάντες. B. 1) Φάσκει. A.

et talis erat Mosis animus, Dauidis, Danielis, Pauli caeterorumque huiusmodi. Consolationem vero accipient, siue laetabuntur. Vbi? Et in praesenti, et in futuro. In praesenti quidem ea spe, quod peccata sua luctu redimant: in futuro vero non sola horum remissione, verum etiam beatitudine.

† Nam qui filios aut vxores mortuas lugent, non possessiones aut propria amant corpora, nec eo turbidis tempore, vllo modo concupiscunt, non iniuriis exasperantur, nec alia obsidentur affectione: quanto magis qui suas lugent aegritudines, eo modo quo eas lugere dignum est.

Vers. 5. *Beati — terram.*

Quoniam olim ab hominibus magno studio affectabatur terrae possessio, hanc etiam pro virtutis praemio ponit. Quidam sane terram intellectualem, coelum esse dicunt. Chrysostomus vero ait, quod ea sensibilem pro praemio posuerit, propter crassiores, qui sensibilia potius quam intelligibilia quaerunt. Toto namque euangelio ad virtutem solet adhortari: quandoque per futura, interdum quoque et per praesentia. Quamquam neque vbi intelligibilia ponit praemia, priuat sensibilibus: neque e diuerso, quum sensibilia pollicetur, intelligibilia aufert. *Quaerite enim*, inquit, *primum regnum Dei et iustitiam eius, et haec omnia adiicientur vobis.* Et rursus: *Nemo est qui reliquerit domum aut patrem* etc. qui non fruatur multo pluribus in hoc tempore, et in futuro seculo, vita aeterna.

† Mites

[2]) Hoc in nullo meorum comparet. Repetitum est ex Chrysost. Tom. VII. p. 187. D.

ὑπὲρ τῶν ἁλιτηρίων, οἷα ἦν ἡ ψυχὴ μωϋσέως καὶ δαυὶδ καὶ παύλε καὶ τῶν τοιέτων. παρακληθήσονται δὲ, ἤγεν εὐφρανθήσονται. πῆ; καὶ ἐνταῦθα καὶ ἐκεῖ. ἐνταῦθα μὲν, τῇ ἐλπίδι τῆς ἀπολυτρώσεως αὐτῶν· ἐκεῖ δὲ, ὲ μόνον τῇ ἀφέσει τέτων, ἀλλὰ καὶ τῇ μακαριότητι.

†† Οἱ γὰρ [2]) παῖδας καὶ γυναῖκας ἀποθανόντας θρηνῆντες, ὲ χρημάτων, ὲ σωμάτων ἐρῶσιν, ἐδὲ κατ' ἐκεῖνον τῆς ὀδύνης τὸν καιρὸν ἄλλε τινὸς ἐφίενται, ἐχ ὕβρεσι παροξύνονται, ἐχ ὑπὸ ἄλλε πολιορκῆνταί τινος παθῆτε· πόσω μᾶλλον οἱ τὰ ἁμαρτήματα πενθῆντες τὰ ἑαυτῶν, ὡς πενθεῖν ἄξιον;

Verſ. 5. Μακάριοι — τὴν γῆν.

Ἐπεὶ πάλαι τοῖς ἀνθρώποις περισπέδασος ἦν ἡ κληρονομία τῆς γῆς, τίθησι καὶ ταύτην ἐπαθλον ἀρετῆς. καὶ τινὲς μὲν γῆν νοητὴν ἐν ἐρανῷ λέγεσιν; ὁ δὲ [3]) χρυσόσομός φησι, ὅτι καὶ αἰώνιον τέθεικεν ἔπαθλον, διὰ τὲς παχυτέρες, τὲς τὰ αἰώνια πρὸ τῶν νοητῶν ζητέντας. εἰώθεσι γὰρ δι' ὅλε τῆ εὐαγγελίᾳ προτρέπειν εἰς ἀρετὴν, ποτὲ μὲν, ἀπὸ τῶν μελλόντων, ποτὲ δὲ, ἀπὸ τῶν παρέντων, καὶ ἔτε, ὅταν νοητὰ ἔπαθλα τίθησιν, ἀποσεῖ τῶν αἰωνίων, ἔτε, ὅταν αἰώνια, ἀφαιρεῖται τὰ νοητά. ζητεῖτε [m]) γάρ, φησι, τὴν βασιλείαν τῆ θεῆ, καὶ ταῦτα πάντα προστεθήσεται ὑμῖν. καὶ αὖθις· ἐδεὶς ἐστιν, [n]) ὃς ἀφῆκεν οἰκίαν ἢ γονεῖς, καὶ τὰ ἑξῆς, ὃς ὲ μὴ ἀπολάβῃ πολλαπλασίονα ἐν τῷ καιρῷ τέτῳ, καὶ ἐν τῷ αἰῶνι τῷ μέλλοντι ζωὴν αἰώνιον.

m) Matth. 6, 33.

n) Luc. 18, 29. 30.

3) Tom. VII. p. 188. C.

† Mites dicuntur, non qui penitus non irascuntur: huiusmodi enim insensati sunt, sed qui iram quidem sentiunt, sese tamen continent: quando autem oportet irascuntur, sicut dicit Dauid: Irascimini et nolite peccare.

Vers. 6. *Beati — saturabuntur.*

Quia de eleemosyna dicturus est: aufert primum auaritiam, vt pura fiat misericordia, iustitia enim auaritiae contraria est. Dixit autem, esurientes et sitientes, hoc est, plurimum concupiscentes: vt vehemens auaritiae amor in iustitiam translatus, illam perimat. Saturabuntur autem, omni videlicet bono.

† Quia auari abundantes esse videntur et saturati: ideo ait iustos potius saturandos esse.

Vers. 7. *Beati — misericordiam consequentur.*

A Deo certe, sed non tantam dumtaxat, quantam ipsi praestiterunt. Quantum enim interest inter malum et bonum, aut potius quantum inter hominem et Deum: tantum humana misericordia distat a diuina.

† Non possessionibus tantum praestatur misericordia, sed et sermonibus. Quodsi nihil habueris, etiam lachrymis praestatur: varius est enim eleemosynae modus, latumque praeceptum. Misericordiam vero consequentur, hic ab hominibus et in futurum a Deo.

Vers. 8.

a) Hoc in meis non legitur. Ex Theophyl. p. 26. C. desumtum.

†† Πραεῖς [4]) λέγονται, ἐχ οἱ μηδόλως ὀργιζόμενοι· οἱ τοιῆτοι γὰρ ἀναίσθητοι· ἀλλ' οἱ θυμὸν μὲν ἔχοντες, κρατῆντες δὲ, καὶ ὅτε δεῖ ὀργιζόμενοι, ὡς καὶ [5]) Δαυὶδ εἶπεν· ὀργίζεθε, καὶ [6]) μὴ ἁμαρτάνετε. Pſ. 4, 5.

Verſ. 6. Μακάριοι — χορταθήσονται.

Ἐπεὶ μέλει περὶ ἐλεημοσύνης εἰπεῖν, προαναιρεῖ τὴν πλεονεξίαν, ἵνα καθαρὸς ὁ ἔλεος γίνηται. ἡ δικαιοσύνη γὰρ, ἀντίπαλός ἐστι τῇ πλεονεξίᾳ. εἰ πεινῶντες δὲ καὶ διψῶντες εἶπεν, ἀντὶ τοῦ, οἱ σφόδρα ἐπιθυμοῦντες, ἵνα ὁ σφοδρὸς ἔρως τῆς πλεονεξίας, ἐπὶ τὴν δικαιοσύνην μεταχθεὶς, ἀνέλῃ ἐκείνην. χορταθήσονται δὲ, πάντως ἀγαθῶν.

†† Ἐπειδὴ [5]) οἱ πλεονέκται δοκοῦσιν εὐποροι εἶναι καὶ χορτάζεθαι διὰ τοῦτό φησιν, ὅτι οἱ δίκαιοι μᾶλλον χορταθήσονται.

Verſ. 7. Μακάριοι — ἐλεηθήσονται.

Παρὰ τοῦ Θεοῦ, δηλονότι. πλὴν ἓν τοσοῦτον, ὅσον ἠλέησαν. ὅση γάρ ἐστι διαφορὰ πονηρίας καὶ ἀγαθότητος, ἢ μᾶλλον, ὅση ἀνθρώπου καὶ Θεοῦ, τοσαύτη καὶ ἀνθρωπίνης καὶ θείας ἐλεημοσύνης.

†† Οὐχὶ [5]) διὰ χρημάτων μόνον ἐστὶν ἐλεεῖν, ἀλλὰ καὶ λόγῳ. κἂν μηδὲν ἔχῃς, διὰ δακρύων. ποικίλος γὰρ ὁ τῆς ἐλεημοσύνης τρόπος, καὶ πλατεῖα αὕτη ἡ ἐντολή. ἐλεηθήσονται δὲ ἐνταῦθα μὲν, παρὰ ἀνθρώπων· ἐκεῖ δὲ, παρὰ τοῦ Θεοῦ.

5) Etiam hoc ex Theophylact. p. 26. D. Mei non agnoſcunt.

6) Theophylact. p. 26. E. et Chryſoſtom. T. VII. pag. 189. D.

Verſ. 8. *Beati — videbunt.*

Puros corde intelligit, qui nullius peccati ſibi conſcii ſunt: aut qui cor ſeruant a voluptatibus impollutum, quam ſanctimoniam vocat Paulus, dicens: *Pacem ſectamini ad omnes et ſanctimoniam; ſine qua nemo videbit Deum.* Videbit autem Deum dixit, tanquam humana natura potentem. Hanc vero beatitudinem poſt eleemoſynam poſuit: nam multi iuſtitiam ac eleemoſynam aſſequuti, circa voluptates deuicti ſunt. Oſtendit itaque ſolas illas non ſufficere virtutes.

† Mundi corde ſunt, qui continenter degunt: ſine continentia autem nemo videbit Deum. Quemadmodum enim ſpeculum ſi purum ſit, figuras recipit: ita et anima pura Dei ſuſcipit viſionem.

Verſ. 10. *Beati — vocabuntur.*

Qui non ſolum ipſi ſeditiones non mouent, ſed et alios mouentes ad pacem reducunt, filii Dei vocabuntur: vtpote filium eius vnigenitum imitantes: cuius opus fuit diſſidentia in vnum reducere, ac inimicos reconciliare. Erit profecto etiam beatus pacificus, hoc eſt, in pace ſeruans voluntatem propriae carnis cum voluntate animae ſuae: et quod prauum eſt, meliori ſubiiciens.

† Non ſolum pacem cum omnibus habentes, verum etiam ſeditioſos mutuo inter ſe pacificantes. Dicuntur autem pacifici, et qui per doctrinam inimicos ad Deum conuertunt: qui filii Dei

7) Ex Theoph. p. 26. E. 8) Theophyl. p. 27. A.

Vers. 8. Μακάριοι — ὄψονται.

Καθαρὲς τῇ καρδίᾳ νόει, τὲς μηδέν τι πονηρὸν ἑαυτοῖς συνειδότας, ἢ τὲς φυλάσσοντας τὴν καρδίαν ἀμόλυντον ἀπὸ τῶν ἡδυπαθειῶν, ὅπερ ὁ παῦλος ἁγιασμὸν ἐκάλεσεν, εἰπών· εἰρήνην p) διώκετε μετὰ πάντων, καὶ τὸν ἁγιασμὸν, ἧ χωρὶς ἐδεὶς ὄψεται τὸν κύριον. ὄψονται δὲ τὸν θεὸν, ὡς δυνατὸν ἀνθρωπίνῃ φύσει. τέθεικε δὲ τὸν μακαρισμὸν τέτον μετὰ τὸν τῆς ἐλεημοσύνης, διότι πολλοὶ δικαιοσύνην καὶ ἐλεημοσύνην κατορθῶντες, ἡττῶνται τῆς ἡδυπαθείας, καὶ δείκνυσιν, ὅτι ἐκ ἀρκέσιν ἐκεῖναι μόναι αἱ ἀρεταί. p) Hebr. 12, 14.

†† Καθαροὶ q) τῇ καρδίᾳ εἰσὶν οἱ σώφρονες. τὸ q) ἁγιασμὲ γὰρ, ἤτοι τῆς σωφροσύνης χωρὶς ἐδεὶς ὄψεται τὸν κύριον. ὥσπερ γὰρ τὸ κάτοπτρον, ἐὰν ᾖ καθαρὸν, τότε δέχεται τὰς ἐμφάσεις· ἕτω καὶ ἡ καθαρὰ ψυχὴ δέχεται ὄψιν θεῦ. q) Hebr. 12, 14.

Vers. 9. Μακάριοι — κληθήσονται.

Οἱ μὴ μόνον αὐτοὶ μὴ σασιάζοντες, ἀλλὰ καὶ ἑτέρες σασιάζοντας συνάγοντες εἰς εἰρήνην. υἱοὶ δὲ θεῦ κληθήσονται, ὡς μιμησάμενοι τὸν μονογενῆ υἱὸν αὐτῦ, ᾧ γέγονεν ἔργον, συναγαγεῖν τὰ διεσπαρτα, καὶ καταλλάξαι τὰ ἐκπεπολεμωμένα. εἰη δ' ἂν μεμακαρισμένος εἰρηνοποιὸς, καὶ ὁ εἰρηνεύσας τὸ θέλημα τῆς ἰδίας σαρκὸς μετὰ τῦ θελήματος τῆς ψυχῆς αὐτῦ, καὶ ὑποτάξας τὸ χεῖρον, τῷ κρέττονι.

†† Οὐ μόνον r) οἱ εἰρηνεύοντες αὐτοὶ πρὸς πάντας, ἀλλὰ καὶ οἱ ἑτέρες σασιάζοντας καταλλάσσοντες. εἰρηνοποιοὶ δὲ εἰσι καὶ οἱ διὰ διδασκαλίας τὲς ἐχθρὲς τῦ θεῦ ἐπιστρέφοντες. υἱοὶ δὲ

Dei appellantur. Nam et vnigenitus Deo nos reconciliauit.

Vers. 10. *Beati — coelorum.*

† Regnum coelorum, alii quidem dicunt, vitam quam in coelis degunt: Alii vero, aequalem angelis statum in coelis: Tertii autem, speciem diuinae visionis, quae cuique rependitur iuxta qualitatem ac quantitatem suae iustitiae. Quarti vero regnum coelorum dicunt remunerationem, quae secundum habitam gratiam, datur his, qui ex se ad Deum bonum accedunt. †† Ex his quatuor tertium et quartum regnum Dei etiam appellant.

Hoc dixit ne putes vbique pulchram esse pacem. Iustitiam autem hic vniuersaliter omnem virtutem nominauit. Quodsi huius quoque egregii facinoris praemium posuit regnum coelorum: ne his indigneris, quasi praemium alienum sumentibus. Quanquam enim variae videntur acceptae retributiones, propter nominum varietatem: omnes tamen regnum coelorum designant. Siquidem omnes qui his digni habentur retributionibus, regno quoque coelorum fruuntur: ideo etiam omnes beati dicti sunt.

† Non soli martyres persecutionem sustinent, sed plurimi quoque alii, quia illis sunt auxilio, qui afficiuntur iniuria, et vniuersaliter propter quamcunque virtutem. Iustitia siquidem omnis virtus est. Fures vero et etiam homicidae persequutionem patiuntur, non tamen beati dicuntur.

Vers. 11.

?) Inclusa Codex vterque habet in margine.

δὲ θεῦ οἱ τοιοῦτοι. καὶ γὰρ καὶ ὁ μονογενὴς κατ-
ήλαξεν ἡμᾶς τῷ θεῷ.

Vers. 10. Μακάριοι — οὐρανῶν.

[Βασιλείαν [2]) τῶν οὐρανῶν, οἱ μὲν λέγεσι, τὴν ἐν
οὐρανοῖς διαγωγὴν, οἱ δὲ, τὴν ἰσάγγελον ἐν οὐρα-
νοῖς κατάστασιν, οἱ δὲ, τὸ εἶδος τῆς θεϊκῆς ὡραιό-
τητος τῶν φορεσάντων τὴν εἰκόνα τοῦ ἐπουρανίου,
ἥτις δίδοται κατὰ τὸ ποιόν τε καὶ ποσὸν τῆς ἐν
ἑκάστῳ δικαιοσύνης, οἱ δὲ, τὴν κατὰ χάριν μετά-
δοσιν τῶν φυσικῶς [1]) προσόντων τῷ θεῷ ἀγα-
θῶν. [2]) τῶν τεσσάρων δὲ, τὸ τρίτον καὶ τὸ τέ-
ταρτον, καὶ βασιλείαν τοῦ θεοῦ λέγεσιν.]

Τοῦτο εἶπεν, ἵνα μὴ νομίσῃς, ὅτι πανταχοῦ
καλὸν ἡ εἰρήνη. δικαιοσύνην δὲ νῦν, [3]) καθόλου πᾶ-
σαν ἀρετὴν ὠνόμασεν. ἐπεὶ δὲ καὶ τότε τοῦ κατ-
ορθώματος ἔπαθλον τέθεικε τὴν βασιλείαν τῶν
οὐρανῶν, μὴ δυσχεράνῃς ἐπὶ τοῖς ἀλλοῖον ἔχουσιν
ἔπαθλον. εἰ γὰρ καὶ διάφοροι δοκοῦσιν αἱ ζηθεῖσαι
ἀμοιβαὶ, διὰ τὴν ἑτερότητα τῶν ὀνομάτων,
ἀλλ' ἐν πᾶσιν τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν αἰνίτ-
τονται. πάντες γὰρ οἱ τούτων ἀξιωθέντες, καὶ
τῆς βασιλείας τῶν οὐρανῶν ἀπολαύσουσι· διὸ καὶ
πάντες μακάριοι ὠνομάσθησαν.

†† Οὐ μόνον [4]) οἱ μάρτυρες διώκονται, ἀλ-
λὰ καὶ πολλοὶ ἕνεκεν τοῦ βοηθεῖν τοῖς ἀδικουμένοις,
καὶ πάσης ἁπλῶς ἀρετῆς. δικαιοσύνη γάρ, ἡ
πᾶσα ἀρετή. ἐπεὶ καὶ κλέπται καὶ φονεῖς διώ-
κονται, ἀλλ' οὐ μακάριοι.

Vers. 11.

[1]) Vehementer discrepat Hentenius, qui haud du-
bie προσιόντων legit.
[2]) Ab τῶν ad λέγεσιν omittit Hentenius.
[3]) νῦν, omittit. A.
[4]) Haec in margine Codicis reperit Hentenius. Mei
hoc scholio carent. Theophylacti est. p. 27. B.

Vers. 11. *Beati — propter me.*

Ad apostolos qui aderant, sermonem dirigit: ostendens doctoribus proprium esse probris affici. Ne autem suspiceris, quod simpliciter verbis malis impeti sit beatum: idcirco addidit, quae plane distinctionem faciunt: videlicet, vt quae dicuntur, mendacia sint, et propter Christum ea dicantur. Quodsi haec non ita se habent: miser potius est, qui male audit, vtpote plurimos suis malis operibus offendens. Quid ergo his admonitionibus mirabilius esse potest? Vtinam vero quae ab omnibus euitantur, praemiorum magnitudine fiant omnibus desiderabilia. Nam qui grauia, ac molesta, et hominum consuetudini ad id vsque temporis contraria praescripsit, persuasit tamen, et persuadet vniuerso fere orbi.

Vers. 12. *Gaudete — coelis.*

Gaudete et exultate Spiritu, quicunque probra ac persequutiones sustinetis: et modo quo dictum est male auditis. Dicens autem: *Merces vestra multa est in coelis:* aliam quoque consolationem induxit.

† Nam opprobria sustinere magnum est, et graue admodum. Vnde et Iob postquam alias tentationes patienter tolerauerat, tunc maxime turbatus est, quando ab amicis opprobriis afficiebatur, tanquam propter peccata sua pateretur.

Vers. 12. *Ita — qui vos praecesserunt.*

Hinc manifestum est quod illud *beati estis*, etc. proprie ad discipulos dixerit: et ipsis mediantibus, etiam

Verſ. 11. Μακάριοι — ἕνεκεν ἐμοῦ.

Ἵνα [5]) μὴ ὑπολάβῃς, ὅτι τὸ ἁπλῶς πονηροῖς ῥήμασι βάλλεσθαι μακάριον, δύο προσέθηκε διορισμούς, τὸ, ψευδῆ τὰ λεγόμενα εἶναι, καὶ διὰ τὸν χριστὸν ταῦτα λέγεσθαι. εἰ γὰρ μὴ ταῦτα ἔστιν ἔχει, μᾶλλον ἄθλιος ὁ κακῶς ἀκούων. τί τῶν ῥηθεισῶν τούτων παραινέσεων παραδεξόμεθα γένοιτ' ἂν, ὅταν τὰ πᾶσι φευκτὰ, πᾶσι ποθεινὰ γίνηται, διὰ τὴν τῶν ἐπάθλων μεγαλειότητα; ὁ δὲ καὶ φορτικὰ, καὶ ἐναντία τῇ μέχρι τότε συνηθείᾳ τῶν ἀνθρώπων δογματίσας, ὅμως καὶ ἔπεισε, καὶ πείθει σχεδὸν πᾶσαν τὴν οἰκουμένην.

Verſ. 12. Χαίρετε — οὐρανοῖς.

Χαίρετε καὶ ἀγαλλιᾶσθε πάντες οἱ ὀνειδιζόμενοι, καὶ διωκόμενοι, καὶ κακῶς ἀκούοντες, ὡς εἴρηται. εἰπὼν δὲ, ὅτι ὁ μισθὸς ὑμῶν πολὺς ἐν τοῖς οὐρανοῖς, ἐπήγαγε καὶ ἑτέραν παράκλησιν.

†† Τὸ γὰρ [6]) ὑπομεῖναι ὄνειδος, μέγα καὶ χαλεπώτατον. διὸ καὶ ὁ ἰὼβ, τὰς ἄλλας ὑπομένας πειρασμὰς, τότε μάλιστα ἐταράχθη, ὅτε ὠνείδιζον αὐτῷ οἱ φίλοι, ὡς δι' ἁμαρτίας πάσχοντι.

Verſ. 12. Οὕτω — τοὺς πρὸ ὑμῶν.

Ἐντεῦθεν φανερὸν, ὅτι τὸ, μακάριοί ἐστε καὶ τὰ ἑξῆς, ἰδίως πρὸς τοὺς μαθητὰς εἴρηκε, διὰ μέσου δὲ

5) Ante haec ex Theophyl. p. 27. C. addit verſio Hentenii, quae tamen mei non habent: Πρὸς παροῦντας τοὺς ἀποστόλους ἀποτείνεται, δεικνὺς, ὅτι μάλιστα τῶν διδασκάλων ἴδιον τὸ ὀνειδίζεσθαι. Ἵνα δὲ μὴ κ. τ. λ.

6) Theophylact. p. 27. C.

etiam ad omnes, qui discipulos suos essent imitaturi. Ita enim, inquit, persequuti sunt prophetas, qui vos praecesserunt. Quo modo ita? opprobrio videlicet afficientes et persequentes, et dicentes omne malum verbum mentiendo, propter Deum. Sicut enim vos a me mittemini praedicaturi quaecunque praecepero: ita et illi a Deo missi erant. Dicens autem: Prophetas qui vos praecesserunt: manifestat, quod etiam hi prophetabunt. Si ergo, inquit, non erat illis indecorum pati propter Deum: neque omnino vobis. Ita prophetis eos adaequando, mentes erexit ipsorum.

Observa autem post quot praecepta posuerit beatitudinem tolerandae persequutionis, quae fit propter iustitiam: et exprobrationis, detractionis, ac maledictorum: quod omnibus praedictis virtutibus oporteat adiutum esse eum, qui haec certamina aggreditur. Nam ideo quoque certo vsus ordine, auream nobis catenam contexuit. Qui enim animo humilis est, propria lugebit errata: qui vero luget, etiam mitis erit: et qui mansuetus est, iustus quoque erit omnino: iustus vero, etiam miserebitur. His autem omnibus opere perfectis, etiam mundus erit corde: talis vero pacificus quoque erit: qui autem huc vsque profecit, ad pericula etiam extendetur: ac caetera quae sequuntur magno animo tolerabit. Postquam ergo quae opportuna erant admonuit, rursus laudibus eos recreat dicens.

Vers. 13. *Vos — terrae.*

Terram hic homines appellauit, quasi e terra formatos. Est autem tantum ac si diceret: Homines

[7]) *ῥῆμα*, omittit. B. [8]) Inclusa omittit. A.

δὲ αὐτῶν, καὶ πρὸς ἅπαντας, ὅσοι μέλλουσι μιμεῖσθαι τὰς μαθητὰς αὐτῶν. ἕτω γὰρ ἐδίωξάν, φησι, τὰς προφήτας τὰς πρὸ ὑμῶν. πῶς ἕτως; ὀνειδίζοντες δηλονότι, καὶ διώκοντες, καὶ λέγοντες πᾶν πονηρὸν ῥῆμα 7) κατ' αὐτῶν ψευδόμενοι, ἕνεκεν τῦ θεῦ. ὥσπερ γὰρ ὑμεῖς παρ' ἐμῦ ἀποσαλήσεσθε, κηρύξοντες, ὅσα ἐντελοῦμαι· ἕτω δὴ κἀκεῖνοι παρὰ τῦ θεῦ ἀπεσάλησαν. εἰπὼν δὲ, ὅτι τὰς προφήτας τὰς πρὸ ὑμῶν, ἐνέφηνεν, ὅτι καὶ ἦτοι προφητεύσουσιν. [εἰ 8) τοίνυν ἐκείνοις ἐκ ἦν ἐπίψογον, τὸ πάσχειν διὰ θεὸν, πάντως οὐδ' ὑμῖν.] ἕτω τοῖς προφήταις παρισώσας αὐτὰς, ἀνέσησεν αὐτῶν τὰ φρονήματα.

Βλέπε δὲ, μετὰ πόσας ἐντολὰς τὸν μακαρισμὸν τῦ διωγμῦ τῦ ἕνεκεν δικαιοσύνης, καὶ τὸν τῦ ὀνειδισμῦ, καὶ τῆς διώξεως, καὶ τῆς κακολογίας τέθεικε, δηλῶν, ὅτι χρὴ πάσας ταῖς προλαβούσαις ἐντολαῖς συγκεκροτῆσθαι τὸν εἰς τέτες τὰς ἀγῶνας ἀποδυόμενον. διὰ τῦτο γὰρ καὶ τάξει τινὶ χρησάμενος χρυσῆν ἡμῖν σειρὰν ὕφηνεν. ὁ μὲν γὰρ ταπεινὸς, καὶ τὰ οἰκεῖα πενθήσει 9) παραπτώματα· ὁ δὲ ταῦτα πενθῶν, καὶ πρᾶος ἔσαι· ὁ δὲ πρᾶος, πάντως ἔσαι καὶ δίκαιος. ὁ δὲ δίκαιος, καὶ ἐλεήσει· ὁ δὲ ταῦτα πάντα κατορθώσας, καὶ 1) καθαρὸς ἔσαι τῇ καρδίᾳ· ὁ δὲ τοιῦτος, καὶ εἰρηνοποιός· ὁ δὲ μέχρι τέτε προκόψας, καὶ πρὸς κινδύνες παρατάξεται, καὶ τὰ ἑξῆς ὑποσήσεται μεγαλοψύχως. παραινέσας τοίνυν, ἃ προσῆκεν, ἀναπάυει πάλιν αὐτὰς τοῖς ἐγκωμίοις.

Vers. 13. Ὑμεῖς — γῆς.

Γῆν ἐνταῦθα, τὰς ἀνθρώπως ἐκάλεσεν, ὡς ἐκ γῆς πλασθέντας. ὃ δὲ λέγει, τοιῦτόν ἐσιν. εἰ ἄνθρωποι

9) ἁμαρτήματα. A. 1) καὶ, omittit. A.

nes in peccatis putrefacti sunt: corrupti ab humore affectionum. Vos igitur a me electi ad curandam hanc totius mundi putredinem, estis sal terrae: accepta virtute ad constringendum ipsos et coarctandum, praeterea ad occidendum vermes inuisibiles, hoc est, vt per bonam famam, rationales affectus a graui peccatorum odore liberetis.

† Prophetae ad vnam gentem missi sunt, vos autem sal estis vniuersi orbis, per doctrinam arguendo ac stringendo dissolutos, ne aeternos producant vermes. Non ergo mordacitatem reprehensionum abiiciatis, sed et opprobria ac persecutiones sustinete. Ideo subdit: Si autem sal infatuatus fuerit, in quo salietur? Ad nihil amplius valet, nisi vt foras proiiciatur, et ab hominibus conculcetur. Si enim is qui docet infatuatus fuerit, hoc est, non arguit ac stringit, sed emollitus est: in quo salietur, id est, corrigetur. Ex eo tempore igitur foras proicitur a magistri dignitate, et conculcatur, hoc est, despicitur.

Vers. 13. *Hoc — salietur.*

Salis fatuitas est debilitas mordacitatis ipsius. Dicit ergo: Videte quale ministerium vobis committendum est: et contendite ne laxemini persequutionibus, opprobriis, ac maledictis, vt praedictum est: neque vtilem mordacitatem respuatis. Si enim sal infatuatus fuerit, quo salietur? hoc est, si vos molles effecti fueritis, aut vtilem mordacitatem neglexeritis, quo alio sale saliemini, siue condie-

[2]) δύναται σῦφειν non cohaeret Aut ergo τῦ, aut ὥστε interponendum, ante σῦφειν.

[3]) Ex Theophylact. pag. 27. E.

θρωποι πάντες σεσήπασι ταῖς ἁμαρτίαις, διαφθαρέντες ὑπὸ τῆς ὑγρότητος τῶν παθῶν· ὑμεῖς ἔν, ἐκλεγέντες παρ' ἐμοῦ πρὸς ἰατρείαν τῆς παγκοσμίου ταύτης σηπεδόνος, ἐσὲ τὸ ἅλας τῶν ἀνθρώπων, δύναμιν λογικὴν ἐξ ἐμοῦ λαμβάνοντες [2]) σύφειν αὐτὸς καὶ ἐπισφίγγειν, καὶ ἀποκτείνειν μὲν τὰς ἀοράτους σκώληκας, φημὶ δὴ τὰς ἐμπαθεῖς λογισμὰς, ἀπαμάττειν δὲ τῆς δυσωδίας τῶν ἁμαρτημάτων.

†† Οἱ μὲν προφῆται [3]) εἰς ἓν ἔθνος ἀπεσάλησαν· ὑμεῖς δὲ τῆς γῆς ἁπάσης ἐσὲ τὸ ἅλας, διὰ τῆς διδασκαλίας καὶ τῶν ἐλέγχων σύφοντες τὰς χαύνας, ἵνα μὴ γενήσωσι τὰς ἀτελευτήτες σκώληκας. ὥσε μὴ ἀποβάλητε τὴν συφρότητα τῶν ἐλέγχων, κἂν ὀνειδίζηθε, κἂν διώκηθε. διό φησιν· ἐὰν δὲ τὸ ἅλας μωρανθῇ, ἐν τίνι ἁλισθήσεται; εἰς οὐδὲν ἰσχύει ἔτι, εἰ μὴ βληθῆναι ἔξω, καὶ καταπατεῖσθαι ὑπὸ τῶν ἀνθρώπων. ὁ γὰρ διδάσκαλος ἐὰν μωρανθῇ, τετέσιν, εἰ ἐκ ἐλέγχει καὶ σύφει, ἀλλὰ χαυνωθῇ, ἐν τίνι ἁλισθήσεται, τετέσι, διορθωθήσεται; ἀπὸ τότε ἓν ἔξω βίπτεται τῆ διδασκαλικῆ ἀξιώματος καὶ καταπατεῖται, τετέσι, καταφρονεῖται.

Verſ. 13. Ἐὰν — ἁλισθήσεται.

Μωρία ἅλατός ἐσιν, ἡ ἀσθένεια τῆς ποιότητος αὐτῆ. λέγει τοίνυν, ὅτι βλέπετε, οἵαν διακονίαν ἐγχειρίζεσθαι μέλλετε, καὶ ἀγωνίζεσθε, μὴ χαυνωθῆναι διωγμοῖς, ἢ ὀνειδισμοῖς, ἢ κακολογίαις, ὡς προδεδήλωται, μηδ' ἀποβαλεῖν τὴν ὠφέλιμον ποιότητα. ἐὰν γὰρ [4]) τὸ ἅλας μωρανθῇ, ἐν τίνι ἁλισθήσεται, τετέσιν, ἐὰν ὑμεῖς χαυνωθῆτε, ἢ τὴν ὠφέλιμον ποιότητα ἀποβάλητε, ἐν τίνι ἑτέρῳ ἅλατι ἁλισθή-

4) δὲ, pro γὰρ. A.

condiemini, ſicut habet Marcus? Vos enim ſal electus eſtis, nec alius reliquus eſt. Quanto igitur prae caeteris ad huiusmodi miniſterium electi eſtis, tanto amplius cauere debetis, ne ob propriam mollitiem ac inutilitatem, et putrefactorum perditionem, vt dictum eſt, accuſari poſſitis.

Verſ. 13. *Ad — hominibus.*

Ad nihil amplius vtilis eſt ſal infatuatus, niſi vt extra dominicam aulam proiiciatur, et conculcetur, hoc eſt, deſpiciatur ab hominibus.

Verſ. 14. *Vos — mundi.*

Mundum rurſus dixit homines in mundo habitantes: quibus erroris caligine obſcuratis, vos, inquit, electi eſtis, vt lux eorum ſitis, vtque oculos animarum ipſorum luce doctrinae ac ſcientiae illuminetis, et ad ſemitas rectas diuini cultus deducatis. Ideo nempe miniſterium ſaliendi ac illuminandi eis commiſſum erat. Primum enim oportet a putredine liberari, deinde erudiri.

Verſ. 14. *Non — poſita.*

Per hanc, ſequentemque parabolam ad vitae perfectionem ac munitionem ipſos inducit, et certaminum praefectos eſſe iubet, tanquam ſub omnium oculis in poſterum ponendos, et in medio huius mundi theatro certantes. Non poteſt, inquit, ciuitas

5) Scilicet Marcus habet ἀρτύσετε. Sed mutauit tempus, vt aequiparare poſſet Matthaei vocabulo. Sed ἀρτυθήσεται tamen ex aliquo ſcholio occupauit

ἀλιθήσεθε, εἴτεν ἀρτυθήσεθε, r) ὡς ὁ μάρ- r) Marc. 9, 50.
κος 5) ἔπεν. ὑμεῖς γὰρ ἐστε τὸ ἐκλεγὲν ἅλας, καὶ
ἐχ ὑπολέλειπται ἕτερον. ὅσω τοίνυν προεκρίθητε
πάντων εἰς την τοιαύτην διακονίαν, τοσέτῳ
προσέχειν ὀφείλετε, ἵνα μὴ καὶ τῆς ἑαυτῶν χαυ-
νότητος, καὶ ἀνενεργησίας, καὶ τῆς τῶν σεσημμέ-
νων, ὡς ἔρηται, ἀπωλείας ἀπαιτηθῆτε δίκην.

Verſ. 13. Εἰς — ἀνθρώπων.

Εἰς ἐδὲν ἔτι χρησιμέυει, μωρανθὲν τὸ δηλωθὲν
ἅλας, εἰ μὴ εἰς τὸ ῥιφῆναι ἔξω τῆς δεσποτικῆς
αὐλῆς, καὶ καταπατεῖσθαι, ὃ ἐστι καταφρονεῖ-
σθαι παρὰ τῶν ἀνθρώπων,

Verſ. 14. Ὑμεῖς — κόσμου.

Κόσμον πάλιν, τὲς ἐν τῷ κόσμῳ εἶπεν ἀνθρώ-
πες, ὧν σκοτισθέντων τῷ ζόφῳ τῆς πλάνης,
ὑμεῖς, φησὶν, ἐξελέγητε εἶναι φῶς αὐτῶν, ὥστε
φωτίζειν τὰ ὄμματα τῶν ψυχῶν αὐτῶν, φωτὶ
διδασκαλίας καὶ φωτὶ γνώσεως, χειραγωγεῖν αὐ-
τὲς ἐπὶ τὴν ὀρθὴν τρίβον τῆς ἐυσεβείας. δύο τοί-
νυν διακονίας ἐνεχειρίθησαν, τὸ ἁλίζειν καὶ τὸ
φωτίζειν. δεῖ γὰρ πρῶτον ἀπαλλαγῆναι τῆς σηπε-
δόνος, εἶτα συνετισθῆναι.

Verſ. 14. Οὐ — κεμένη.

Διὰ ταύτης τῆς παραβολῆς, καὶ τῆς μετὰ ταύ-
την, εἰς ἀκρίβειαν, καὶ ἀσφάλειαν βίε τέτες
ἐνάγει, καὶ ἐναγωνίες εἶναι κελεύει, ὡς ὑπὸ τοῖς
ἀπάντων ὀφθαλμοῖς τὲ λοιπῦ κειμένες, καὶ ἐν
μέσῳ τῷ θεάτρῳ τῆς οἰκεμένης ἀγωνιζομένες. ἃ

δύνα-

cupauit nonnullos Marci Codices, in his meum cum ſcholiis, quem appello 12.

uitas abſcondi ſuper montem poſita. Neque vos occultari poteſtis in doctrinae altitudine collocati. Reliquum eſt igitur, vt ſolliciti ſitis, quomodo gubernetis, et aliis oculos in vos figentibus, optimum ſitis exemplar vitae ac doctrinae.

Verſ. 15. *Neque — qui in domo ſunt.*

Neque accendit quisquam lucernam, etc. Reſtat igitur, vt neque ego vos eo fine diuina ſcientia accenderim, vt abſconderem: Sed ecce pono vos ſuper candelabrum, hoc eſt, ſuper excelſum doctrinae locum, vt omnes qui in domo ſunt, illuminetis.

Verſ. 16. *Sic — qui in coelis eſt.*

Luceat ſane dicit, non iubet vt in ſpectaculum virtus ponatur, ſed vt ipſa opere compleatur, quae per ſe lucere ſolet: ac ſeipſam vnguenti more propalare: ideo luceat puritas vitae ac ſermonis veſtri coram hominibus, non ob ſtudium hominibus placendi, ſed vt videant veſtra opera bona, quae operibus ac ſermonibus imitentur, et praeterea vt glorificent patrem veſtrum, qui in coelis eſt, hoc eſt Deum, a quo per fidem adoptati eſtis: filii quidem eius, fratres autem mei effecti: laudant enim ipſum, vt qui huiusmodi politiam ordinauerit. Ipſe tamen Chriſtus hanc conſtituit, ſed propria opera ſolet patri frequenter attribuere, vt in ſequentibus erit inuenire: patrem videlicet honorans, et ſimiliter demonſtrans, quod vnum ſint ſicut natura, ita et voluntate.

† Vo-

6) Incluſa in marg. habet. A.

7) ἀλλ' ἐργάζεσθαι αὐτήν, abſunt. A.

δύναταί, φησι, πόλις πρυβῆναι ἐπάνω ὄρους κειμένη, οὐδὲ ὑμεῖς δύνασθε κρυβῆναι, ἐπὶ τοῦ ὕψους τῆς διδασκαλίας τεθέντες. λοιπὸν οὖν προσέχετε, πῶς πολιτεύεσθε καὶ γίνεσθε τοῖς ἀποβλέπουσιν εἰς ὑμᾶς κάλλιστον ἀρχέτυπον καὶ βίου καὶ λόγου.

Verſ. 15. Οὐδὲ — τοῖς ἐν τῇ οἰκίᾳ.

Οὐδ' ἀνάπτουσί τινες λύχνον, καὶ τὰ ἑξῆς. λοιπὸν οὖν οὐδ' ἐγὼ, ἀνάψας ὑμᾶς φωτὶ θεογνωσίας, βούλομαι ὑμᾶς κρύπτεσθαι· ἀλλ' ἰδοὺ τίθημι ὑμᾶς ἐπὶ τὴν λυχνίαν, λέγω δὴ, ἐπὶ τὸν ὑψηλὸν τόπον τῆς διδασκαλίας, ὥστε φωτίζειν πάντας τοὺς ἐν τῇ οἰκουμένῃ.

Verſ. 16. Οὕτω — τὸν ἐν τοῖς οὐρανοῖς.

[Λαμψάτω 6) οὖν εἰπὼν, οὐ κελεύει θεατρίζειν τὴν ἀρετὴν, ἀλλ' 7) ἐργάζεσθαι αὐτὴν, εἰωθυῖαν ἀφ' ἑαυτῆς λάμπειν, καὶ ἑαυτὴν δημοσιεύειν κατὰ τὴν τοῦ μύρου φύσιν.] διὰ τοῦτο δὲ 8) λαμψάτω ἡ καθαρότης τοῦ βίου καὶ λόγου ὑμῶν ἐνώπιον τῶν ἀνθρώπων, οὐχ ἕνεκεν ἀνθρωπαρεσκείας, ἀλλ' ἵνα ἴδωσιν ὑμῶν τὰ καλὰ ἔργα, καὶ ἐν πράξεσι καὶ λόγοις, καὶ μιμήσωνται ταῦτα. ἔτι δὲ καὶ, ἵνα δοξάσωσι τὸν πατέρα ὑμῶν τὸν ἐν τοῖς οὐρανοῖς, ἤτοι τὸν θεὸν, ὧτινι διὰ πίστεως υἱοθετήθητε, υἱοὶ μὲν αὐτοῦ, ἀδελφοὶ δὲ ἐμοῦ γενόμενοι. ὑμνήσουσι γὰρ αὐτὸν, ὡς τοιαύτην ἐντειλάμενον πολιτείαν. καὶ μὴν αὐτὸς ταύτην ἐνετείλατο. ἀλλ' εἴωθε τὰ ἑαυτοῦ κατορθώματα τῷ πατρὶ πολλάκις ἀνατιθέναι, ὡς προϊόντες εὑρήσομεν, τιμῶν ὡς πατέρα, καὶ ἅμα δεικνύων, ὅτι ἕν εἰσιν, ὥσπερ τῇ φύσει, οὕτω καὶ τῷ θελήματι.

8) δὲ, omittit. A.

† Vobis, inquit, bona opera facientibus, luceat ab eis lux vestra: quae nullo etiam publicante, per seipsam triumphare solet, a bonis operibus profiliens.

Vers. 17. *Ne — ad complendum.*

Quia maiora praecepta conditurus erat his, quae erant in veteri testamento, dicens: Audistis quod dictum est antiquis: Non occides: qui autem occiderit, reus erit iudicio. Ego autem dico vobis: Omnis qui temere irascitur fratri suo, reus erit iudicio etc., et diuinae cuiusdam coelestisque politiae viam incidere volebat: ne qui propter nouitatem suspicarentur, quod noua condens, vetera auferebat, eumque contrarium illis esse putarent: primum huic medetur suspicioni.

Sed videamus quomodo legem compleuerit ac prophetas. Prophetas quidem compleuit: omnibus quae de ipso scripserunt Prophetae, opere completis. Nam ob id quoque frequenter addiderunt Euangelistae: vt compleretur quod dictum est per Prophetam. Legem autem vno quidem modo compleuit, nihil transgrediendo eorum quae lex iusserat. Dixerat enim prius ad Ioannem: Sic decet nos complere omnem iustitiam. Alio autem modo: addens ipsi quae praetermissa erant: quod etiam hic magis congruum est intelligere. Quum enim lex peccatorum fines prohibeat, Christus principia quoque vetuit. Siquidem caedes fructus est peccati, radix autem eius est ira: nisi vero quis radicem abstulerit, quandoque tandem fructum producet. Patet igitur mancum fuisse praeceptum, quod solum occidere vetabat. Hoc autem Christus compleuit, praecipiens

[Ὑμῶν,[9]) φησὶν, ἐργαζομένων τὰ καλὰ, λαμψάτω τὸ ἀπ' αὐτῶν φῶς ὑμῶν, ὃ καὶ, μηδενὸς δημοσιεύοντος, ἐῶθεν αὐτὸ ἑαυτὸ θριαμβεύειν, ἀποπαλόμενον τῶν καλῶν.]

Vers. 17. Μὴ — πληρῶσαι.

Ἐπειδὴ μείζονα τῶν παλαιῶν παραγγελμάτων ἔμελλε νομοθετεῖν, λέγων· ἠκούσατε,ſ) ὅτι ἐρρέθη τοῖς ἀρχαίοις· οὐ φονεύσεις· ὃς δ' ἂν φονεύσῃ, ἔνοχος ἔσαι τῇ κρίσει. ἐγὼ δὲ λέγω ὑμῖν, ὅτι πᾶς ὁ ὀργιζόμενος τῷ ἀδελφῷ αὐτοῦ εἰκῇ, ἔνοχος ἔσαι τῇ κρίσει, καὶ τὰ ἑξῆς· καὶ θείας τινὸς καὶ ἀρανίου πολιτείας ἐβόλετο τεμεῖν ὁδὸν, ἵνα μή τινες, διὰ τὸ ξενίζον, ὑπολάβωσιν, ὅτι ἀναιρῶν τὰ παλαιὰ, νομοθετεῖ νέα, καὶ νομίσωσιν αὐτὸν ἀντίθεον, προθεραπεύει τὴν τοιαύτην ὑπόληψιν.

ſ) Matth. 5, 21. 22.

Ἀλλὰ, πῶς ἐπλήρωσε τὸν νόμον καὶ τοὺς προφήτας, ἴδωμεν. τοὺς προφήτας μὲν ἐπλήρωσε, πληρώσας ἔργοις πάντα, ὅσα περὶ αὐτοῦ προεφήτευσαν· διὸ καὶ καθ' ἕκασον τῶν προφητευθέντων προσέθηκαν οἱ εὐαγγελισταὶ τὸ, ἵνα πληρωθῇ τὸ ῥηθὲν διὰ τοῦ προφήτου· τὸν δὲ νόμον, ἐνὶ μὲν τρόπῳ πεπλήρωκεν, ἐν τῷ μηδὲν νόμιμον παραβῆναι· εἴρηκε γὰρ πρὸς τὸν Ἰωάννην, ὅτι οὕτω[s]) πρέπον ἐστὶν ἡμῖν, πληρῶσαι πᾶσαν δικαιοσύνην· ἑτέρῳ δὲ, ἐν τῷ προσθεῖναι αὐτῷ τὰ λείποντα, ὃ καὶ μᾶλλον ἐνταῦθα νοεῖν ἁρμόδιον. τοῦ νόμου γὰρ τὰ τέλη τῶν ἁμαρτημάτων κωλύοντος, ὁ Χριστὸς καὶ τὰς ἀρχὰς ἐκώλυσεν. ὁ Φόνος μὲν γὰρ καρπός ἐστιν ἁμαρτίας· ῥίζα δὲ ταύτης ἡ ὀργή. καὶ εἰ μή τις ἀνέλῃ τὴν ῥίζαν, ἔσται ὅτε καρποφορήσει. δέδεικται τοίνυν, ὅτι ἐλλιπὴς ἦν ἡ περὶ τοῦ μὴ φονεύειν ἐντολή. ἀνεπλήρωσε δὲ ταύτην

s) Matth. 3, 15.

9) Inclusa Codex vterque habet in margine.

cipiens non irasci, quod et in aliis praeceptis procedendo licebit inuenire.

Et quare vetus lex erat imperfecta? Quia Hebraei durae cervicis erant, nec ferebant graue iugum: illos itaque velut infantes lacte potauit, nobis autem tanquam viris, solidum apposuit cibum.

Quomodo vero alibi dixit Christus: *Iugum meum suaue est, et onus meum leue?* Quia leue facit hoc laborum remuneratio, ac praemiorum magnitudo. Lex enim se seruantibus bona terrae promittebat. Christus autem bona coelestia.

† Alio etiam modo, non soluit sed compleuit potius legem veterem: neque enim Euangelio contraria erat, sed potius via ad ipsum, ac praeco praeuius et vmbra, typusque; veniente autem Euangelio, completa est ac cessauit, sicut nox appetente die, sicut vmbra additis coloribus. Oportebat enim paedagogum praeceptori concedere.

Alio quoque modo Christus legem compleuit, seruatis ipsius praeceptis, finemque imposuit: quia abstracta imperfectione perfecit. Vnde contraria non sunt Euangelica praecepta his quae lex iussit, sed consona: lex enim initium erat, Euangelium vero perfectio.

Vers. 18. *Amen — facta sint.*

Dictio *Amen*, aduerbium est confirmatiuum, idem significans, quod vere. Intellectus autem eorum, quae

[a]) Inclusa in margine habet. A.

[b]) Hentenius, *coloribus*. Recte. Ergo χρωμάτων, correxi, pro χρημάτων. Sic ἐπιβάλλειν χρώματα. Gregor. Nazianz. p. 35.

τὴν ὁ χριστὸς, ἐντειλάμενος μὴ ὀργίζεσθαι. τοῦτο δὲ καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων ἐντολῶν ἐυρήσεις ποιῶν.

Καὶ διατί ἀτελὴς ἦν ὁ παλαιὸς νόμος; διότι σκληροτράχηλοι ἦσαν οἱ ἑβραῖοι, καὶ ἐκ ἠνείχοντο ζυγὸν βαρύν. τοίνυν ἐκείνος μὲν, ὡς νηπίοις εἰς ἀρετὴν, γάλα ἐπότισεν· ἡμῖν δὲ, ὡς ἀνδράσι, προσήγαγε σερεὰν τροφήν.

Καὶ πῶς ὁ χριστὸς ἔρηκεν ἄλλαχοῦ, ὅτι ὁ[t]) ζυγός μου χρηστὸς, καὶ τὸ φορτίον μου ἐλαφρόν; διότι ἐλαφρύνει τοῦτον ἡ τῶν πόνων ἀντίδοσις, καὶ ἡ μεγαλειότης τῶν ἐπάθλων. ὁ νόμος μὲν γὰρ τοῖς κατορθοῦσιν αὐτὸν, τὰ ἀγαθὰ τῆς γῆς ἐπηγγείλατο δώσειν· ὁ δὲ χριστὸς, τὰ ἀγαθὰ τοῦ οὐρανοῦ. t) Matth. 11, 30.

[Ἄλλως[1]) τε, ὃ κατέλυσεν, ἀλλ' ἐπλήρωσε τὸν παλαιὸν νόμον ὁ χριστός. ἐδὲ γὰρ ἀντέκειτο τῷ εὐαγγελίῳ, μᾶλλον μὲν ἦν ὁδὸς ἦν ἔτος ἐπὶ τὸ εὐαγγέλιον, καὶ προκήρυξις αὐτοῦ, καὶ σκιὰ, καὶ τύπος. ἐλθόντος δὲ τοῦ εὐαγγελίου, ἐπληρώθη ἔτος, καὶ πέπαυται, ὡς νύξ, ἡμέρας φανείσης, ὡς σκιὰ, χρωμάτων[2]) ἐπιβληθέντων. ἔδει γὰρ τὸν[3]) παιδαγωγὸν τῷ διδασκάλῳ παραχωρῆσαι.

Καὶ ἄλλως δὲ πεπλήρωκεν ὁ χριστὸς τὸν νόμον, τὰ διατάγματα τότε φυλάξας, καὶ πέπαυκε, διὰ τοῦ τελείου τὸ ἀτελὲς ἀποκρύψας. ὅθεν ἐκ ἀντίκεινται τοῖς τοῦ νόμου τὰ τοῦ εὐαγγελίου, ἀλλὰ συμφωνοῦσιν. ὁ μὲν γὰρ προτέλειον ἦν, τὸ δὲ τελειότης.]

Vers. 18. Ἀμὴν — γένηται.

Τὸ ἀμὴν, ἐπιῤῥῆμά ἐστι βεβαιωτικὸν, ἀντὶ τοῦ ἀληθῶς. ἡ δὲ τῶν ἑφεξῆς ῥητῶν διάνοια, τοιαύτη

3) Respicit Gal. 3, 24.

quae ordine dicuntur, hic est: Quamdiu mundus permanserit, hoc enim indicat, dicendo: *Donec transeat coelum et terra*, nequaquam praetermittetur imperfectissimum aut leuissimum legis praeceptum, donec omnia legalia facta, siue opere completa sint a me. Per iota siquidem, aut apicem, quod abiectissimum est significauit: haec enim in literis leuissima sunt, tanquam quae caeteris facilius describi possunt. Est autem iota linea recta, apex vero linea obliqua. Modus quoque confirmationis est dicere: *Donec transeat coelum et terra, hoc non permittam.* Dixit autem hoc Christus, confirmans quod legem non corrigeret, tanquam non potens, quae illa iusserat opere complere: Nam vsque ad mortem ipsam compleuit.

Vers. 19. *Quicunque — coelorum.*

† De minimis, vt ne dicam de maioribus.

Postquam seipsum praua suspicione liberauit, deinceps exterret, minasque ponit maximas pro futura legislatione sua. Quicunque, inquit, vnum horum praeceptorum spreuerit, quae ego stabiliturus sum: nec solum ipse spreuerit, sed et aliis exemplo tale quid faciendi fuerit. Minima vero haec praecepta vocauit partim quidem modestiae causa: partim vero ne extollerentur, qui ea seruarent: simul quoque docens nos propria attenuare, quamuis magna sint et excelsa. Talis ergo minimus vocabitur, hoc est, omnium postremus, vilissimus, abiectissimus. Quod tantundem valet ac si diceret: In supplicium proiicietur. Regnum autem coelorum hoc in loco, secundum suum dicit aduentum, in quo rex omnium apparebit.

Vers. 19.

ἐσὶν, ὅτι ἕως ἂν ὁ κόσμος διαμένῃ· τῶτο γὰρ δηλοῖ τὸ, ἕως ἂν παρέλθῃ ὁ ἐρανὸς καὶ ἡ γῆ· ἐ μὴ παρέλθῃ ἀτέλεσον ἐδὲ τὸ ἐυτελέσατον ἐπίταγμα τῆ νόμε, ἕως ἂν πάντα τὰ νόμιμα γένηται, ἤτοι πληρωθῇ ἔργοις παρ' ἐμέ. διὰ γὰρ τὲ ἰῶτα καὶ τῆς κεραίας, τὸ ἐυτελέσατον ἐδήλωσεν. ἐν γὰρ ταῖς γραμμαῖς ταῦτά ἐσιν ἐυτελέσατα, ὡς ἐυχερέσερον τῶν ἄλλων ἐγχαρασσόμενα. ἔσι δὲ τὸ μὲν ἰῶτα, γραμμὴ ὀρθή· ἡ δὲ κεραία, γραμμὴ πλαγία. σχῆμα δέ ἐσι βεβαιώσεως τὸ λέγειν, ὅτι ἕως ἂν παρέλθῃ ὁ ἐρανὸς καὶ ἡ γῆ, ἐ μὴ ἐάσω τόδε. ἐρηκε δὲ τῶτο ὁ χριτὸς, βεβαιῶν, ὅτι ἐ μεταποιεῖ τὸν νόμον, ὡς μὴ δυνάμενος ποιεῖν, ἃ ἐκεῖνος ἐντέλεται. καὶ γὰρ μέχρι θανάτε τῶτον ἐξετέλει.

Verſ. 19. Ὅς — ἐρανῶν.

[Τῶν 4) μικροτέρων, ἵνα μὴ λέγω τῶν μειζόνων.]

Ἐπείπερ δὲ ἀπήλλαξεν ἑαυτὸν τῆς πονηρᾶς ὑποψίας, λοιπὸν ἐκφοβεῖ, καὶ ἀπειλὴν τίθησι μεγίτην, ὑπὲρ τῆς μελλέσης νομοθεσίας αὐτῆ. ὅτις ἀθετήσῃ, φησὶ, μίαν τῶν ἐντολῶν τέτων, ὧν μέλλω νομοθετῆσαι, καὶ μὴ μόνον ἀθετήσῃ, ἀλλὰ καὶ ἑτέροις ὑπόδειγμα τοιῆτον γένηται. ἐλαχίτας δὲ ταύτας ἐκάλεσε, τῆτο μὲν, μετριοφρονῶν, τῆτο δὲ, ἵνα μὴ ἐπαίρωνται οἱ κατορθῶντες αὐτάς. ἅμα δὲ καὶ παιδεύων ἡμᾶς, ἐξευτελίζειν τὰ οἰκεῖα, ἐπεὶ μεγάλαι εἰσὶ καὶ ὑψηλαί. ὁ τοιῆτος ἦν ἐλάχιτος κληθήσεται, τετέσιν, ἔσχατος πάντων, φαυλότατος, ἀπεξημμένος, ὅ ἐσιν, εἰς τὴν κόλασιν ἐμβληθήσεται. βασιλείαν δὲ τῶν ἐρανῶν νῦν, τὴν δευτέραν παρεσίαν αὐτῆ φησὶν, ἐν ᾗ βασιλεὺς ὢν ἅπαντων ἀναφανήσεται.

Verſ. 19.

4) Incluſa in marg. habet, A.

Vers. 19. *Qui — coelorum.*

Vide quemadmodum dixerit oportere primum facere, et postea docere: Nec solum facere, sed etiam docere. Quemadmodum enim reprehensibile est docere et non facere, ita rursum imperfectum est facere et non docere: perfecta autem virtus est, vt non soli sibi quispiam vtilis sit, sed et aliis. Tu vero nequaquam recte docebis, quae opere non complesti: nec facile aliis persuadebis, vt faciant quod ipse non fecisti. Audies enim, Medice cura teipsum.

Vers. 20. *Dico — coelorum.*

Illi siquidem docent et non faciunt: vitam viuentes doctrinae contrariam: vos autem et docere et facere debetis, vt verbis facta concordent. Aut etiam aliter hoc intelliges. Illi quidem peccatorum fines obseruant: vos autem principia quoque obseruare debetis. Scribas namque et Pharisaeos hic recte operantes, et non transgredientes accipito. Iustitiam vero simpliciter dixit omnem virtutem.

Considera autem quomodo et per praesentia verba, et per ea quae superius dicta sunt, non calumnietur legem veterem, sed ipsam potius augeat. Verum si illa irreprehensibilis est, cur saluos non facit illos, qui ipsam seruant? Vsque ad Christi quidem aduentum saluos eos faciebat, qui gnauiter ipsam custodiebant: postea vero quum infantia in virilem iam profecerit aetatem, et copiosa gratia hominibus data sit: maximaque propositа sint praemia pro bonorum retributione operum: (Neque enim amplius possessio terrae promittitur, aut bonorum terrenorum,

neque

Vers. 19. Ὃς — οὐρανῶν.

Ὅρα, πῶς εἶπεν, ὅτι χρὴ πρῶτον ποιεῖν, εἶτα διδάσκειν, καὶ μὴ μόνον ποιεῖν, ἀλλὰ καὶ διδάσκειν. ὥσπερ γὰρ μεμπτὸν, τὸ μὴ ποιεῖν μὲν, διδάσκειν δὲ· ἔτω πάλιν ἀτελὲς τὸ ποιεῖν μὲν, μὴ διδάσκειν δὲ. τελεία δὲ ἀρετὴ, τὸ μὴ μόνον ἑαυτῷ χρησιμεύειν ἀλλὰ καὶ τὸ ἑτέροις. σὺ δὲ οὐκ ἂν ὀρθῶς διδάξῃς, ὃ μὴ πεποίηκας, ἐὰν ἐυχερῶς πείσῃς ἕτερον ποιεῖν, ὃ μὴ σὺ πεποίηκας. ἀκέσεις γὰρ, ἰατρὲ θεράπευσον σεαυτόν.

Vers. 20. Λέγω — οὐρανῶν.

Ἐκεῖνοι μὲν γὰρ ἐ ποιῆσιν, ἀλλὰ μόνον διδάσκουσιν, ἀντιφθεγγόμενον τῇ διδασκαλίᾳ τὸν βίον ἔχοντες· ὑμεῖς δὲ καὶ ποιεῖν, καὶ διδάσκειν ὀφείλετε, ἵνα συνάδωσι τὰ ἔργα τοῖς λόγοις. ἢ καὶ ἕτερος τῦτο νοήσεις, ὅτι ἐκεῖνοι μὲν τὰ τέλη τῶν ἁμαρτιμάτων φυλάττουσιν· ὑμεῖς δὲ καὶ τὰς ἀρχὰς φυλάττειν ὀφείλετε, εἴγε γραμματεῖς καὶ Φαρισαίους ἐνταῦθα τὺς κατορθῦντας, καὶ ὃ τὺς παρανομῦντας λάβοις. δικαιοσύνην δὲ εἶπεν ἁπλῶς πᾶσαν ἀρετήν.

Ὅρα δὲ, ὅπως καὶ διὰ τῶν παρόντων ῥημάτων, καὶ διὰ τῶν ἀνωτέρω εἰρημένων, ὃ διαβάλλει τὴν παλαιὰν νομοθεσίαν, ἀλλ' ἐπιτείνει μᾶλλον αὐτήν. καὶ εἰ ἀδιάβλητός ἐστι, διατί οὐ σώζει τὺς μετερχομένους αὐτήν; μέχρι μὲν τῆς τῦ χριστῦ παρυσίας ἔσωζε τὺς ἀκριβεῖς φύλακας αὐτῆς, μετὰ τῦτο δὲ, τῆς νηπιότητος εἰς ἀνδρότητα προκοψάσης, καὶ πολλῆς χάριτος δοθείσης τοῖς ἀνθρώποις, καὶ μεγίσων ἐπάθλων προτεθέντων εἰς ἀμοιβὴν τῶν κατορθωμάτων· ἐκέτι γὰρ κληρονομία γῆς, καὶ τῶν ἐκ γῆς ἀγα-

θῶν,

neque prolis foecunditas, aut longa vita seu victoria de inimicis, sed coeli haereditas, bonorumque coelestium, et Dei adoptatio, ac fraternitas cum vnigenito eius, victoria quoque contra daemones, et perpetui regni communicatio:) merito sane magna exiguntur certamina, ab omnibus qui huiusmodi praemia forte sunt accepturi: et his certaminibus supposita sunt Christi praecepta, qui praedicta promisit praemia: magnitudinem enim laborum ad magnitudinem oppositi praemiorum.

Vers. 21. *Audistis* — V. 22. *iudicio.*

† In libro Exodi dicitur: Non occides: et post multa: Si quis aliquem percusserit, morte moriatur, etc.

Postquam corda ipsorum beatitudinibus praemolliuit, et ad virtutem exacuit: maiora deinceps addit praecepta. Incipit autem ab affectibus, qui naturaliores sunt, puta ira et concupiscentia. Et primum de ira differit, deinde etiam de concupiscentia tractat.

Dignum est autem vt inquiramus, quare non ab eo inceperit quod in lege primum erat positum praeceptum. Quia quum illud de diuinitate loqueretur, oportebat quidem illud etiam complere, et aliquid de sui ipsius dignitate manifeste addere. Nondum autem tempus erat. Etenim si etiam post doctrinam atque signa, daemonium dicebant eum habere, quum tamen nihil de ipsa manifeste diceret: quid obsecro non dixissent atque fecissent, si ante haec omnia, tale quippiam loqui tentasset? Cur autem manifeste non dixit

se

5) Inclusa in margine Codex vterque.

θῶν, ἐδὲ πολυπαιδία καὶ γῆρας καὶ νῖκαι κατ' ἐχθρῶν, ἀλλ' ἐραιῆ κληρονομία καὶ τῶν ἐρανίων ἀγαθῶν, καὶ υἱοθεσία θεῦ, καὶ ἀδελφότης πρὸς τὸν μονογενῆ, καὶ νῖκαι κατὰ δαιμόνων, καὶ κοινωνία βασιλείας ἀτελευτήτε· εἰκότως καὶ μεγάλες ἀγῶνας ἀπαιτῆνται πάντες οἱ τῶν τοιέτων ἐπάθλων τυχεῖν μέλλοντες, καὶ οἵες ὑποτίθενται αἱ ἐντολαὶ τῇ χριςῇ, τῇ καὶ τὰ δηλωθέντα ἔπαθλα ἐπαγγειλαμένῃ. τὰ γὰρ μεγέθη τῶν ἀγώνων, πρὸς τὰ μεγέθη τῶν ἐπάθλων ἐνομοθέτησεν.

Verſ. 21. Ἠκέσατε — V. 22. κρίσει.

[Τῆς [5]) βίβλε τῆς ἐξόδε· ἐ Φονεύσεις. [v]) καὶ μετὰ πολλὰ, ἐὰν [x]) παράξῃ τίς τινα, θανάτῳ θανατέσθω, καὶ τὰ ἑξῆς.] v) Exod.20,13. x) Exod.21,12.

Προαπαλύναι τὰς καρδίας αὐτῶν ἐν τοῖς μακαρισμοῖς, καὶ παραθήξας εἰς ἀρετὴν, ἅπτεται λοιπὸν καὶ μειζόνων ἐντολῶν. ἀπὸ τῶν Φυσικωτέρων δὲ ἄρχεται παθῶν, θυμῷ λέγω καὶ ἐπιθυμίας. καὶ πρῶτον μὲν περὶ τῇ θυμῷ διαλέγεται, ἔπα διαλαμβάνει καὶ περὶ τῆς ἐπιθυμίας.

Ἄξιον δὲ ζητῆσαι, διατί μὴ ἤρξατο ἀπὸ τῆς ἐν τῷ νόμῳ πρώτης κειμένης ἐντολῆς, διότι, περὶ τῆς θεότητος ἦσαν, ἤδει καὶ αὐτὴν ἀναπληρῶσαι, καὶ προσθῆναι [6]) Φανερῶς περὶ τῆς ἑαυτῇ θεότητος. ἔπω δὲ καιρὸς ἦν. εἰ γὰρ καὶ μετὰ τὴν διδασκαλίαν καὶ τὰ σημεῖα, δαιμονῶντα αὐτὸν ἐκάλεν· καίτοι μηδὲν περὶ αὐτῆς Φανερὸν εἰπόντα· τί ἂν καὶ εἶπον, καὶ ἐποίησαν, εἰ πρὸ τέτων ἁπάντων ἐπεχείρησέ τι τοιέτον Φθέγξασθαι; καὶ διατί μὴ Φανερῶς ἔλεγεν, ὅτι

[6]) προσθῆναι. A.

se Deum esse? Quia ex hoc turbandi erant auditores. Si enim discipuli ipsum cognoscentes, et ab eo quotidie edocti, videntes quoque mirabilia operantem, ac rebus ineffabilibus communicantes, tanta etiam ab eo accepta virtute, vt et mortuos suscitarent, nequaquam tamen priusquam Spiritus sanctus aduenirent, omnia ferre poterant: quomodo populus insipiens, tantaeque expers virtutis, poterat non turbari, aut non putare ipsum magis esse Deo contrarium, eiusque honorem sibi impudenter vindicare? Ideo sapienter ac dispensatorio modo, quandoque Deo proprias et admirabiles actiones operatur, hasque relinquit, vt se Deum esse praedicent: quandoque vero doctrinae suae verba admiscet, quae suam indicent diuinitatem. Manifeste autem et vt plurimum humilia de seipso loquitur, propter auditorum imbecillitatem: sciebat enim, quod postmodum sua ipsum manifestarent opera, qualia nullus alius fecerat. Arrogantis enim est, nec suspicione caret, magna quaedam de seipso dicere.

Sed ad propositum redeuntes, videamus quomodo legem non soluat, sed compleat potius tanquam imperfectam. Ait enim: Dictum est a legislatore veteribus Hebraeis: Non occides o homo alterum tui generis. Quicumque autem occiderit, obnoxius erit condemnationi, vt poenam caedi conuenientem luat. Ego autem dico vobis, quod omnis qui irascitur fratri suo incassum, nec congruo tempore: haec enim indicat dicto εἰκῇ (quam nos *temere* vertimus) obnoxius erit condemnationi. Addens

7) Referuntur haec ad Matth. 10, 8. vbi non nulli legunt νεκροὺς ἐγείρετε. Sed ista lectio inuecta est a Chrysostomo, vel ante eum ab Origene.

ὅτι θεός ἐστι; διότι θορυβεῖν ἔμελλε τὰς ἀκροατάς. εἰ γὰρ οἱ μαθηταὶ, συνόντες αὐτῷ, καὶ καθεκάστην διδασκόμενοι, καὶ θαυματοργῶντα βλέποντες, καὶ τῶν ἀποῤῥήτων κοινωνοῦντες, καὶ δύναμιν παρ' αὐτοῦ τοσαύτην λαβόντες, ὡς καὶ [7]) νεκροὺς ἀνιστᾶν, ἐκ ἠδύναντο πάντα βασάζειν πρὸ τῆς ἐπιδημίας τοῦ ἁγίου πνεύματος· πῶς δῆμος ἀσύνετος, καὶ τοσαύτης ἀρετῆς ἀπολιμπανόμενος, ἔμελλε μὴ ταραχθῆναι, καὶ μὴ μάλιστα νομίσαι τοῦτον ἀντίθεον, καὶ τὴν τοῦ θεοῦ τιμὴν ἀνεσχύντως σφετεριζόμενον; διὰ τοῦτο [8]) σοφῶς τε καὶ οἰκονομικῶς, ποτὲ μὲν, θεοπρεπεῖς ἐργαζόμενος παραδοξοποιίας, ταύτας ἀφῆσι κηρύττειν, ὅτι θεός ἐστι· ποτὲ δὲ, παρακινῶν καὶ ῥήματα τοῖς λόγοις, ἐμφαντικὰ τῆς αὐτοῦ θεότητος· ἐκ τοῦ φανεροῦ δὲ, καὶ ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον, ταπεινὰ περὶ ἑαυτοῦ φθέγγεται, διὰ τὴν ἀσθένειαν τῶν ἀκροατῶν. ἐγίνωσκε γὰρ, ὅτι τὰ ἔργα [9]) τοῦτον φανερώσουσιν, ἃ οὐδεὶς ἄλλος ἐποίησεν. ἀλαζονικὸν γὰρ, τὸ περὶ ἑαυτοῦ τινα μεγάλα λέγειν, καὶ ὕποπτον.

Ἀλλ' [1]) ἐπὶ τὸ προκείμενον ἐπανελθόντες, θεασώμεθα, πῶς ὁ καταλύει τὸν νόμον, ἀλλὰ μᾶλλον ἀναπληροῖ, ὡς ἐλλιπῶς ἔχοντα. φησὶ γὰρ, ὅτι ἐλέχθη παρὰ τοῦ νομοθέτου πρὸς τοὺς ἀρχαίους ἑβραίους, ὅτι οὐ φονεύσεις ὁμόφυλον, ὦ ἄνθρωπε· ὃς δ' ἂν φονεύσῃ, ὑπεύθυνος ἔσαι τῇ κατακρίσει, εἰς τὸ δῶναι δίκην ἀξίαν τοῦ φόνου. ἐγὼ δὲ λέγω ὑμῖν, ὅτι πᾶς ὁ ὀργιζόμενος τῷ εἰδελφῷ αὐτοῦ μάτην, ἀκαίρως· ταῦτα γὰρ δηλοῖ τὸ εἰκῇ· ἔνοχος ἔσαι τῇ κατακρίσει. προσθεὶς

[8]) σαφῶς. B.

[9]) αὐτὸν malim, vti Hentenius videtur legisse.

[1]) ἐπὶ δὲ τό. A.

Addens autem *temere*, non omnimodam abſtulit iram, ſed intempeſtiuam tantum abiecit: quae enim opportuna eſt, vtilis eſt. Dicitur autem ira opportuna, quae ſumitur aduerſus eos, qui contra Dei praecepta viuunt: quando non ad vindicandum nos, ſed ad vtilitatem eorum, qui male viuunt, ex dilectione et amore fraterno iraſcimur, cum congrua honeſtate. *Iraſcimini* enim, inquit, *et nolite peccare*, hoc eſt, ne in iraſcendo erretis, ira male vtentes. Nos quoque fratres inter nos inuicem vocauit, vtpote eundem habentes Deum, eundemque primum parentem, eandem naturam, et eandem fidem, eadem praecepta, et eadem promiſſa praemiorum. Vide autem quid addiderit. Radicem ſane caedis incidit: qui enim ita non iraſcitur, nunquam ad caedem perueniet: Sicut neque is qui radicem amputat, ramum vnquam germinare ſinet.

Verſ. 22. *Quicunque — conſilio.*

Superius quidem eum, qui leuiter iraſcebatur condemnauit: hic autem eum, qui ad verba vsque procedit. *Raca* autem vox eſt hebraica, idem ſignificans quod *Tu*. Quia enim iraſcitur quispiam in alterum, ex nomine ipſum nolens appellare, quaſi nomine indignum, loco nominis ponit, *Tu*, in ſignum irae et abominationis. Hunc autem condemnauit, veluti communem naturam abominantem: et ſeniorum populi conſilio, reum ipſum conſtituit, vt ab eis obiurgetur.

Verſ. 22.

a) μὴ, omittit. B.

θεὶς δὲ τὸ εἰκῆ, ἐκ ἀνεῖλε παντάπασι τὴν ὀργὴν, ἀλλὰ μόνην τὴν ἄκαιρον ἐξέβαλεν. ἡ γὰρ ἔυκαιρος, ὠφέλιμος. ἔστι δὲ εὐκαιρος ὀργὴ, ἡ γινομένη κατὰ τῶν πολιτευομένων ἐναντίως τῶν ἐντολῶν τῦ θεῦ, ὅταν μὴ πρὸς ἐκδίκησιν ἡμετέραν, ἀλλὰ πρὸς ὠφέλειαν τῶν κακῶς βιούντων ἐξ ἀγάπης καὶ φιλαδελφίας ὀργιζώμεθα, μετὰ τῆς προσηκέσης ἐυσχημοσύνης. ὀργίζεσθε [y]) γάρ, φησι, καὶ μὴ ἁμαρτάνετε, τετέσι, μὴ [z]) ἐν τῷ ὀργίζεσθαι πταίετε, κακῶς χρώμενοι τῇ ὀργῇ. ἀδελφὰς δὲ ἡμᾶς ἀλλήλων ἐκάλεσεν, ὡς τὸν αὐτὸν ἔχοντας θεὸν, καὶ τὸν αὐτὸν προπάτορα, καὶ τὴν αὐτὴν φύσιν, καὶ τὴν αὐτὴν πίστιν, καὶ τὰς αὐτὰς ἐντολὰς, καὶ τὰς αὐτὰς ἐπαγγελίας τῶν ἐπάθλων. [3]) εἶδες, τί προσέταξε. τῷ φόνου τὴν ῥίζαν ἐξέκοψεν. ὁ γὰρ μὴ ἅπαξ ὀργιζόμενος, ἐκ ἥξει ποτὲ πρὸς φόνον, ὥσπερ οὐδ' ὁ ῥίζαν ἐκκόπτων, ἐάσει κλάδον φῦναί ποτε.

y) Eph. 4, 26.

Verſ. 22. Ὃς — συνεδρίῳ.

Ἀνωτέρω μὲν, τὸν ψιλῶς ὀργιζόμενον κατέκρινεν· ἐνταῦθα δὲ, τὸν καὶ μέχρι λόγε προϊόντα. τὸ ῥακὰ δὲ, ἑβραϊκή ἐστι φωνὴ, δηλοῦσα τὸ, σύ. ἐπεὶ γὰρ ὀργιζόμενός τις κατά τινος ἐκ ἀξιοῖ καλέσαι τῦτον ἐξ ὀνόματος, ὡς ἀνάξιον ὀνόματος· ἀντὶ ὀνόματος δὲ τὸ σὺ τίθησιν, εἰς ἔνδειγμα τῆς ὀργῆς καὶ βδελύξεως· κατέκρινε καὶ τῦτον, ὡς τὴν κοινὴν φύσιν βδελυσσόμενον, καὶ ἔνοχον αὐτὸν τῷ συνεδρίῳ τῶν πρεσβυτέρων τῦ λαῦ κατέγνωσεν, εἰς τὸ παρ' αὐτῶν ἐπιτιμηθῆναι.

3) ἄθλων. B.

Verſ. 22. *Quicunque — ignis.*

Hunc magis condemnauit, vtpote auferentem a fratre mentem, qua ab irrationalibus diſtamus: vel potius tanquam iniurioſum contra fidem. Si enim fidelis frater fatuus eſt, vt ille dicit, fatua eſt fides eius.

Hic autem primum manifeſtatur nomen gehennae ignis. Hanc vero gehennam vocari dicunt quidam, quaſi ſemper γεννῶσαν, id eſt, generantem ignem. Alii vero Hebraicum nomen dicunt, huiusmodi ſupplicium ſignificans. Si igitur has, quae a nobis leues iudicantur, iniurias ita puniuit, qua condemnatione digni ſumus, qui graues contra fratres inceſſanter effundimus? Eas itaque quae leues videntur, propter graues puniuit, vt illas timendas iudicantes, ducamus has formidabiliores. Tum etiam quia iratos non magnae ſolum iniuriae ſed et paruae frequenter ad caedes prouocant, iram ad ſcintillae modum accendentes.

Verſ. 23. *Si* — V. 24. *munus tuum.*

Omnia quae ſuperius dixit, et quae nunc dicit, quaeque poſtea dicturus eſt, de dilectione ſunt, quam frequenter ponit, ac diuerſimode laudat, ſicut in progreſſu ſaepius inueniemus. Quum enim eſſet Deus, noſtri amore homo factus eſt, omniaque paſſus, vt et nos Deum, ac nos inuicem amaremus, et per dilectionem nobis mutuo colligaremur, vnumque corpus efficeremur, caput habentes Chriſtum. Ideoque pugnae neruos praecidens, quae dilectionem corrumpunt aufert. Conſidera

4) μερικαί non recte opponitur τῷ μεγάλαι. Hentenius, *paruae*. Forte ergo legit μικραί.

Vers. 22. Ὃς — πυρός.

Τοῦτον μεγάλως κατέκρινεν, ὡς ἀφειρέμενον ἀπὸ τῆ ἀδελφῆ τὴν φρένησιν, καθ' ἣν τῶν ἀλόγων διαφέρομεν, ἢ μᾶλλον, ὡς εἰς τὴν πίστιν ὑβρίζοντα. εἰ γὰρ ὁ πιστὸς ἀδελφὸς, μωρός ἐστιν, ὡς ἔτός φησι, μωρὰ καὶ ἡ πίστις αὐτῆ.

Ἐνταῦθα δὲ πρῶτον ἐξέφηνε τὸ ὄνομα τῆς γεέννης τῆ πυρός. γέενναν δὲ καλεῖσθαι ταύτην φασὶν, οἱ μὲν, ὡς ἀεὶ γεννῶσαν τὸ πῦρ· οἱ δὲ ἑβραϊκὸν ὄνομα τῆτο λέγεσι, δηλῶν τὴν τοιαύτην κόλασιν. εἰ τοίνυν τοὺς δοκέσας παρ' ἡμῖν ἐλαφρὰς ὕβρεις οὕτως ἐκόλασε, πόσας ἐσμὲν ἄξιοι καταδίκης, οἱ τὰς βαρείας κατὰ τῶν ἀδελφῶν ἀφειδῶς ἐνεχέοντες. ἐκόλασεν ἓν τὰς δοκούσας ἐλαφρὰς, διὰ τὰς βαρείας, ἵνα ταύτας φοβερὰς κρίνοντες, ἐκείνας φοβερωτέρας νομίζωμεν. ἄλλως τε καὶ, διότι τοῖς ὀργιζομένοις ἐ μόνον αἱ μεγάλαι ὕβρεις, ἀλλὰ καὶ αἱ [4]) μερικαὶ, φόνος ἐξαρτύουσι πολλάκις, δίκην σπινθῆρος ἐξάπτουσαι τὴν ὀργήν.

Vers. 23. Ἐὰν — V. 24. δῶρόν σε.

Πάντα, ὅσα τε ἀνωτέρω εἶπε, καὶ ὅσα νῦν λέγει, καὶ ὅσα μετὰ τοῦτο ἐρεῖ, ὑπὲρ ἀγάπης εἰσὶν, ἣν μάλιστα περὶ πολλῆ τίθεται, καὶ διαφερόντως ἐπαινεῖ, ὡς ἐν πολλοῖς προβαίνοντες εὑρήσομεν. Θεὸς γὰρ ὢν, ἀγαπῶν ἡμᾶς, ἐνηνθρώπησε, καὶ πάντα πέπονθεν, ἵνα καὶ ἡμεῖς τον θεὸν τε καὶ ἑαυτὲς ἀγαπῶμεν, καὶ διὰ τῆς ἀγάπης συνδεθῶμεν ἀλλήλοις, καὶ γενώμεθα ἓν σῶμα, κεφαλὴν ἔχοντες αὐτὸν τὸν χριστόν. διὸ καὶ πρῶτον τὰ νεῦρα τῆς μάχης ὑποτέμνων, τὰ λυμαντικὰ τῆς ἀγάπης ἀπέλαυνε. καὶ ὅρα φιλ-

ſidera ergo amoris erga homines magnitudinem. Deſpicit honorem, qui ſibi exhibetur prae amore erga fratrem, tantum non dicens: Auferatur ſeruitus mea, vt tu fratri reconcilieris: Nam ſacrificium etiam eſt, erga fratrem reconciliatio: neque illam absque hac ſuſcipit.

Reſtat igitur, vt ſiue laudes Deo reddas, ſiue orationem (ſiquidem etiam haec ſacrificia ſunt) ſiue aliud quodcunque, ne proferas illa, fratri tuo irreconciliatus, ſciens quod nihil horum ſit ſuſcepturus, niſi prius reconcilieris. Fertur autem indifferenter ſermo, et ad eum qui affectus eſt iniuria, et ad eum qui iniuriam irrogauit. Et ſi quidem male paſſus es, iniuriam illi remitte, et patiens eſto: quod ſi iniuriam irrogaſti, medere iniuriae, nihilque relinquas eorum, quae ad reconciliationem faciunt. Docuit igitur, quod cuius ſacrificium propter inimicitiam non ſuſcipitur, huius quoque vita omnis Deo eſt abominabilis.

Verſ. 25. *Eſto* — V. 26. *quadrantem.*

† Aduerſarium quidam conſcientiam dicunt, quaſi malae voluntati ſemper oppoſitam et accuſantem eum, qui male operatur: viam autem, praeſentem vitam, in qua beneuolum eſſe oportet ſiue obedientem, honeſta concedenti, et a malis deterrenti.

Quemadmodum ad virtutem exhortari ſolet, non ſolum per ea quae futura ſunt, ſed etiam per praeſentia; ſicut in beatitudinibus diximus: ita rurſum a malo

5) Negligentius haec ſcripta ſunt, *θεράπευσον — μηδὲν ἐλλείψῃς, ὅσα.*

6) Incluſa, in margine Codex vterque.

7) *ἐυνομεῖν.* B.

ανθρωπίας ὑπερβολήν. καταφρονεῖ τῆς εἰς αὐτὸν τιμῆς, ὑπὲρ τῆς εἰς τὸν ἀδελφὸν ἀγάπης, μονονεχὶ λέγων, ἐγκοπτέσθω ἡ ἐμὴ λατρεία, ἵνα σὺ διαλλαγῇς πρὸς τὸν ἀδελφόν σε. καὶ γὰρ θυσία ἐστὶ, καὶ ἡ πρὸς τὸν ἀδελφὸν καταλλαγὴ, καὶ χωρὶς ταύτης οὐδὲ ἐκείνην προσδέχεται.

Λοιπὸν ἔν, κἂν ὕμνον προσάγῃς θεῷ, κἂν εὐχήν· καὶ ταῦτα γὰρ θυσία ἐστί· κἂν ἑτοιοῦν ἕτερον, μὴ ἀκατάλλακτος ταῦτα προσαγάγῃς, εἰδὼς, ὅτι οὐδὲν προσδέξεται τούτων, εἰ μὴ πρῶτον διαλλαγῇς. ἀδιορίστως δὲ καὶ πρὸς τὸν ἀδικήσαντα ὁ λόγος, καὶ πρὸς τὸν κακῶς πεπονθότα. καὶ εἰ μὲν κακῶς πέπονθας, ἄφες αὐτῷ τὴν ἀδικίαν, καὶ συγγνωμόνησον· εἰ δὲ ἠδίκησας, θεράπευσον τὴν ἀδικίαν, καὶ [5]) μηδὲν ἐλλείψῃς, ὅσα πρὸς καταλλαγὴν φέρουσιν. ἐδίδαξε τοίνυν, ὅτι οὐδὲ ἡ θυσία δι' ἔχθραν ἀπρόσδεκτος, τότε καὶ ὁ βίος ἅπας βδελυκτός ἐστι τῷ θεῷ.

Vers. 25. Ἴσθι — Vers. 26. κολράντην.

[Ἀντιδικόν [6]) τινες, τὸ συνειδὸς λέγουσι, ὡς ἀντικείμενον ἀεὶ τῷ πονηρῷ θελήματι, καὶ κατηγορῶν τῶν ποιούντος τὸ κακόν· ὁδὸν δὲ, τὸν παρόντα βίον, ᾧ χρὴ εὐνοεῖν [7]) ἤγνω πείθεσθαι, τὰ μὲν καλὰ ἐπιτρέποντι, [8]) τῶν δὲ κακῶν ἀποτρέποντι.]

Ὥσπερ εἰώθε προτρέπειν εἰς ἀρετὴν, ἀ μόνον ἀπὸ τῶν μελλόντων, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τῶν παρόντων, καθὼς ἐν τοῖς μακαρισμοῖς εἰρήκαμεν·

[8]) Ita quoque Hentenius reperit. Reddidit enim *concedenti*. Hoc ideo monui, ne quis προτρέπειν ἐπὶ τὰ καλὰ coniiceret. ἐπιτρέπειν alibi etiam habet, pro *iussire, iubere*.

malo ſolet auertere, non per futura ſolum, ſed etiam per praeſentia. Poſtquam enim ab odio reuocauit per futuram gehennam: nunc idem diſſuadet et territat per praeſentem iudicem, et ea quae quotidie accidunt. Dicit ergo, ſi etiam ad tribunal traharis, eſto beneuolus erga aduerſarium tuum, hoc eſt, fias ipſi amicus, quandocunque cum ipſo fueris in via, quae te ducit ad iudicem: priusquam videlicet ad iudicem venias, tunc enim tibi licet reconciliari exoluendo pecunias, quas Lucas ἐργασίαν, id eſt, operam dixit, quia operantur quae volumus, ac perficiunt quod optamus. (Nam et ἐργασία ab ἐργάζομαι dicitur, ſicut opera ab operando.) Melius eſt enim debitum ſiue mulctam exoluere, quam iudicio contendere: mulctatus enim tria maxima referes commoda: puta, in carcerem non proiicieris, nec ad vltimum poenae aut mulctae exactio a te fiet, et inimico reconciliaberis. Iudicio autem contendens, tria ediuerſo peſſima ſuſtinebis incommoda: videlicet, in carcerem proiicieris, ac nouiſſimum reddes quadrantem, quem Lucas poſtremum minutum dixit, hoc eſt, minutiſſimum genus eorum ad quae ſoluenda fueris condemnatus: et tertium, quod nec ita reconciliaberis. Veriſimile eſt enim aduerſarium permanere, quantumcunque te vicerit. Sunt autem quidam, qui ea quae dicta ſunt, anagogice interpretantur, quod Chryſoſtomus ad praeſens non recipit.

V. 27. *Audiſtis* — V. 28. *in corde ſuo.*

In lege quoque poſtquam dictum eſt, *Non occides*, ponitur etiam: *Non committes adulterium.* Reſtat

[9]) ὅτι ἐὰν καί. A. [5]) ὁ λεγῶς, omittit. A.

ἔτω πάλιν ἐωθεν ἀποτρέπειν τῆς κακίας, ἐ μόνον ἀπὸ τῶν μελλόντων, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τῶν παρόντων. ἀποτρέψας γὰρ τῆς ἔχθρας, διὰ τῆς μελλήσης γεέννης, νῦν ἀποτρέπει ταύτης καὶ φοβεῖ, καὶ διὰ τῦ παρόντος κριτῦ, καὶ τῶν κακθεκάσην γινομένων. φησὶν ἕν, ὅτι[2] καὶ ἐὰν εἰς δικαστήριον ἑλκυθῆς, ἴωθι ἐυνοῶν τῷ ἀντιδίκῳ σε, τετέσι, γένε ἐυνες αὐτῷ καὶ φίλος, ἐν ὅσῳ τυγχάνεις ἐν τῇ ὁδῷ μετ' αὐτῦ, τῇ πρὸς τὸν δικασην φερέσῃ, ὅ ἐσι, πρὸ τοῦ ἐλθεῖν εἰς τὸν δικασήν. ἔξεσι γάρ σοι τηνικαῦτα καταλαγῆναι, χρήματα καταβαλομένῳ, ἅπερ ὁ λεκᾶς,[1]) ἐργασίαν[2]) ἐκάλεσεν, ὡς ἐργαζόμενα, ὃ βελόμεθα, καὶ ἀνύοντα τὸ σπεδαζόμενον. κρεῖσσον γὰρ ζημιωθῆναι, ἢ δικασθῆναι. ζημιωθεὶς μὲν γὰρ διὰ τὴν ἀγάπην, τρία κερδανεῖς κάλλισα, τὸ μὴ ἐκβληθῆναι[2]) τῇ φυλακῇ, τὸ μὴ ζημιωθῆναι τὰ ἔσχατα, καὶ τὸ καταλαγῆναι τῷ ἐχθρῷ· δικασθεὶς δὲ, τρία τἐναντίον ὑποσήσῃ τὰ[3]) κάκισα, τὸ ἐμβληθῆναι τῇ φυλακῇ, τὸ ἀποδῶναι τὸν ἔσχατον κοδράντην· ὄντινα ἔσχατον[4]) λεπτὸν εἶπεν ὁ λεκᾶς, τετέσι καὶ τὸ λεπτότατον εἶδος, ὧν δῶναι κατεδικάσθης· καὶ τρίτον, τὸ μηδὲ ἅτω καταλαγῆναι. εἰκὸς γάρ, τον ἀντίδικον ὁπωσδήποτε περιγενέσθαι σε. εἰσὶ δέ τινες ἀναγωγικῶς ἑρμηνέυοντες τὰ ῥηθέντα, ὅπερ ὁ χρυσόσομος[4]) ἐπὶ τῦ παρόντος ἐκ ἀπεδέξατο.

a) Luc. 12, 58.

a) Luc. 12, 59.

Verſ. 27. Ἠκέσατε — Verſ. 28. ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτοῦ.

Καὶ ἐν τῷ νόμῳ μετὰ τὸ, ἐ φονεύσεις, τὸ ἐ μοιχεύσεις κεῖται. λοιπὸν ἓν ἀπαρτίσας τὴν προτέραν ἐντολήν,

[2]) In textu βληθῆναι εἰς Φυλακήν. Certe ἐμβληθῆναι legendum, vt mox.
[3]) ὑποσήσῃ κακά. A. [4]) Tom. VII. p. 219. C.

Reſtat igitur vt poſtquam prius expleuit praeceptum, tranſeat ad ſequens: et poſtquam iram correxit, etiam concupiſcentiam moderetur. Sicut autem in priori praecepto addens, *Temere*, diſtinxit iram opportunam ab intempeſtiua: ita et in praeſenti addens: *Ad concupiſcendum*, diſtinxit aſpectum ſine affectu, ab eo qui vitio afficitur. Neque enim ſimpliciter dixit, *qui* videt: Sed, *Qui videt ad concupiſcendum*, hoc eſt, qui curioſe videt, et cum animi aegritudine, quaſi coitum concupiſcendo: talis enim iam cor ſuum animi affectione impleuit: ideoque voluntate adulterium commiſit. Vel qui ad hoc videt vt concupiſcat. Iſte nempe affectionum perturbationem quaeſiuit, et ad concupiſcentiam transfugit, ac ſeipſum animi perturbationi tradidit. Quodſi corpore alterius vxorem non tetigit, at ſaltem voluntate. Qui autem in tranſitu videt, aut alia quapiam neceſſitate, crimine vacat. Mulierem vero dixit, ſiue viro coniunctam, ſiue ab eo ſolutam, ſiue virginem.

Scire autem oportet huiusmodi praecepta, etſi ad viros dirigi videntur, mulieres quoque reſpicere. Siquidem vir caput eſt mulieris, caput autem et membra vnita ſunt. Prohibuit ergo aſpectum curioſum: a tali enim, affectio ad cor defluit: quod vbi aegrotat, incendit et corpus ad coitum. Itaque radicem abſcidit, ne producto ramo fructum quoque proferat.

Verſ. 29. *Si* — Verſ. 30. *gehennam.*

Non de corporis membris loquitur: illa enim culpa vacant: Nam corporis membra ab anima ducuntur, et quocunque illa iuſſerit mouentur. Sed dextrum quidem oculum vocat idoneum amicum,

τολὴν, καὶ ἐπὶ τὴν μετ' ἐκείνην πρόεισι, καὶ τὸν θυμὸν ῥυθμίσας, παιδαγωγεῖ καὶ τὴν ἐπιθυμίαν. ὥσπερ δὲ ἐπὶ τῆς προτέρας ἐντολῆς, προσθεὶς τὸ εἰκῇ, διέσειλε τὴν εὐκαιρον ὀργὴν ἀπὸ τῆς ἀκαίρε· ἔτω δὴ καὶ ἐπὶ τῆς παρούσης, τὸ πρὸς τὸ ἐπιθυμῆσαι προσθεὶς, διέσειλε τὴν ἀπαθῆ ὄψιν ἀπὸ τῆς ἐμπαθοῦς. ἐκ εἶπε γὰρ, ὅτι ὁ βλέπων ἁπλῶς, ἀλλ' ὁ βλέπων πρὸς τὸ ἐπιθυμῆσαι, τετέσιν, ὁ βλέπων περιέργως, ὁ βλέπων ἐμπαθῶς, ὥστε ἐπιθυμῆσαι συνεσίας. ὁ τοιοῦτος γὰρ ἤδη τῷ πάθει ἐνέπλησε τὴν καρδίαν ἑαυτοῦ, καὶ λοιπὸν τῇ προαιρέσει ἐμοίχευσεν. ἢ ὁ διὰ τοῦτο βλέπων, ἵνα ἐπιθυμήσῃ. ὁ τοιοῦτος γὰρ ἐζήτησε τὸ πάθος, καὶ ἠυτομόλησε πρὸς τὴν ἐπιθυμίαν, καὶ προδέδωκεν ἑαυτὸν τῷ πάθει, καὶ εἰ καὶ μὴ τῷ σώματι ἥψατο τῆς γυναικὸς, ἀλλά γε τῇ προαιρέσει. ὁ δὲ κατὰ πάροδον βλέπων, ἢ κατά τινα χρείαν ἄλλην, ἀνέγκλητος. γυναῖκα δὲ νῦν λέγει, καὶ τὴν ἐξευγμένην ἀνδρὶ, καὶ τὴν ἀπολελυμένην, καὶ τὴν παρθένον.

Χρὴ δὲ γινώσκειν, ὅτι τὰ τοιαῦτα παραγγέλματα, εἰ καὶ πρὸς ἄνδρας ἀποτείνεθαι δοκοῦσιν, ἀλλά γε καὶ πρὸς γυναῖκας ὁρῶσιν. ὁ γὰρ ἀνὴρ κεφαλὴ τῆς γυναικός ἐστι· τῇ δὲ κεφαλῇ καὶ τὰ μέλη ἥνωνται. ἐκόλασε τοίνυν τὴν περίεργον θέαν, διότι ἐκ ταύτης καταῤῥεῖ πάθος ἐπὶ τὴν καρδίαν· αὕτη δὲ παθοῦσα, παροξύνει τὸ σῶμα πρὸς συνεσίαν. προανεῖλεν οὖν τὴν ῥίζαν, ἵνα μὴ κλάδος φυεὶς ἐνέγκῃ καρπόν.

Verſ. 29. Εἰ δὲ — V. 30. γέενναν.

Οὐ περὶ μελῶν σώματός φησιν· ἀνέγκλητα γὰρ τὰ μέλη τοῦ σώματος· ὑπὸ γὰρ τῆς ψυχῆς ἄγονται, καὶ πρὸς ὃ ἂν αὕτη κελεύσῃ κινοῦνται· ἀλλ' ὀφθαλμὸν μὲν δεξιὸν καλεῖ, τὸν δίκην ὀφθαλμοῦ σεργά-

cum, qui instar oculi amatur: manum autem dextram, ministrum commodum, qui in modum manus vtilis est, siue viri sint, siue mulieres. Dicit igitur, quodsi hi tibi fuerint offendiculo, aliquam afferentes mentis perturbationem: nec eis parcas, sed amputa ipsos omni quae aduersus te est affectione: et proiice abs te. Neque dixit, *Percute*, sed *amputa*, manifestans omnimodam separationem. Dicens quoque, *Amputa*, non ibi permansit; sed vlterius sermonem extendit, addens: *Et proiice abs te:* ne in proximo remanens, fiat rursus familiaris. Quia autem rem duram praeceperat, lucrum in posterum demonstrauit ab eo quod vtile est.

Vers. 31. *Dictum est autem* — V. 32. *adulterium committit.*

Ecce et aliud adulterii genus demonstrat. Iubebat enim lex vetus, vt quomodocunque odisset quispiam vxorem propriam, ne eam retineret, sed dato ipsi libello repudii, dimitteret. Iubebat autem abiicere siue repudiare, ne occiderent eam: aegre enim reconciliabantur Iudaei, non modo erga vxores, sed etiam erga filios. Vnde et Christus quadragesimo capite dixit ad eos: Moyses, propter duritiam cordis vestri permisit vobis repudiare vxores vestras. Iussit autem dare libellum repudii, ne postea, alteri iam nuptam viro, posset rursus apprehendere, quasi propriam: et hinc orirentur turbationes ac seditiones.

Christus vero praedictis verbis mansuetius eos instituens, iubet ne vxorem repudient, nisi stupri causa. Stuprum autem vocat hic adulterium: Sed neque

5) μὴ addit, et mox, post ἀνδρί, omittit. A.

ἐργόμενον δεξιὸν Φίλον· χεῖρα δὲ δεξιὰν, τὸν δίκην χειρὸς χρησιμεύοντα δεξιὸν ὑπηρέτην, καὶ εἴτε ἄνδρες εἶεν, εἴτε γυναῖκες. λέγει τοίνυν, ὅτι ἐὰν οἱ τοιοῦτοι σκανδαλίζωσί σε πρὸς ἐμπάθειαν, μηδὲ τάτων Φείσῃ· ἀλλ' ἔκκοψον αὐτὰς τῆς πρὸς σὲ σχέσεως, καὶ βίψον πόῤῥω σε. καὶ ἐκ εἶπε κόψον, ἀλλ' ἔκκοψον, τὴν παντελῆ διάζευξιν ἐμφήνας. καὶ εἰπὼν ἔκκοψον, ἐκ ἔστι μέχρι τότε, ἀλλ' ἐπέτεινε τὸν λόγον, προσθεὶς τὸ, καὶ βάλε ἀπὸ σοῦ, ἵνα μὴ πλησίον τυγχάνων αὖθις οἰκειωθῇ. ἐπεὶ δὲ ἀποτόμως ἐκέλευσεν, ἔδειξε λοιπὸν τὸ ἐντεῦθεν κέρδος, ἀπὸ τῆ συμφέροντος.

V. 31. Ἐῤῥέθη δὲ — V. 32. μοιχᾶται.

Ἰδοὺ καὶ ἕτερον εἶδος μοιχείας δείκνυσι. νόμος γὰρ ἦν παλαιὸς κελεύων τὸν ὁπωσδήποτε μισῆντα τὴν ἰδίαν γυναῖκα, μὴ κατέχειν, ἀλλ' ἐκβάλλειν αὐτὴν, δόντα αὐτῇ ἀποστάσιον, ὃ ἔστιν ἔγγραφον ἀπολύσεως, καὶ ἐκβάλλειν μὲν αὐτὴν, ἵνα μὴ φόνος γένηται. δυσκατάλλακτοι γὰρ ἦσαν ἰδιῶται, ἃ πρὸς τὰς γαμετὰς μόνον, ἀλλὰ καὶ πρὸς τὰ τέκνα. διὸ καὶ ὁ χριστὸς εἴρηκε πρὸς αὐτὰς ἐν τῷ τεσσαρακοστῷ κεφαλαίῳ, ὅτι [b]) μωϋσῆς πρὸς τὴν σκληροκαρδίαν ὑμῶν ἐπέτρεψεν ὑμῖν ἀπολύσαι τὰς γυναῖκας ὑμῶν, διδόναι δὲ ἀποστάσιον, ἵνα [5]) μετὰ τοῦτο, γαμηθεῖσης αὐτῆς ἑτέρῳ ἀνδρὶ, μὴ δυνηθῇ, [6]) ὡς οἰκείας γυναικὸς, πάλιν ἐπιλαμβάνεσθαι, καὶ γίνωνται συγχύσεις καὶ τάσεις ἐντεῦθεν.

b) Matth. 19, 8.

Ὁ δὲ χριστὸς νῦν, ἡμερωτέρας αὐτὰς διὰ τῶν προλαβόντων λόγων καταστήσας, κελεύει, μὴ ἀπολύειν τὴν γυναῖκα, παρεκτὸς λόγε πορνείας, τουτέστι,

[6]) δυνηθείη. B.

neque dimiſſam permittit alteri viro nubere. Qui enim extra ſtupri cauſam, ſuam repudiat, facit eam adulteram eſſe, quum alteri viro commiſceatur. Qui vero ſic ab altero repudiatam duxerit, adulterium cum aliena committit. His autem datis praeceptis, vxorem etiam cordatiorem ac modeſtiorem reddidit. Audito namque quod ſe repudiatam nullus in vxorem ducturus eſt, proprium amabit virum, eique inſeruiet: et ita criminis adulterii admonens, tam eum qui ſine cauſa propriam repudiat vxorem, quam eum, qui ab alio repudiatam ducit, pacem coniunctorum conſtrinxit: magisque ne committeretur adulterium curauit. Qui enim ſuam non abiicit, ſed amat potius, alienam nequaquam concupiſcet: ſimiliter et qui ab alio repudiatam prohibetur ducere, ſuam non fecile repudiabit.

Verſ. 33. *Rurſum* — Verſ. 34. *omnino.*

† *Illud quidem.* Non peierabis, *in libro Exodi ſcribitur: hoc autem*, Reddes domino iuramenta tua, *in libro Deuteronomii, ſed per alia verba. Praecepit autem hoc, ne per falſi nominis deos iurarent.*

† Non iurare, et iuramentum non petere, ad idem inducunt. Quomodo enim ad id quod tu fugis, fratrem tuum induces, ſi tamen fratris amator es, et non magis pecuniae?

Vetus quidem lex dicit: *Non peierabis: offeres autem domino iuramenta tua:* quod addit, vt

7) Incluſa in marg. habet. A.

8) καὶ τῷ — ὀμῇ omiſit Hentenius. Notum autem eſt, haec non reperiri αὐτολεξεὶ in V. T.

τετέσι, δίχα αἰτίας πορνείας· πορνείαν ἐνταῦθα, τὴν μοιχείαν ὀνομάσας· ἀλλὰ μηδ' ἀπολελυμένην ὑφ' ἑτέρε ἀνδρὸς γαμεῖν. δίχα γὰρ λόγε πορνείας ὁ μὲν ἀπολύσας τὴν ἑαυτῆ, ποιεῖ αὐτὴν μοιχεύειν, συμπλεκομένην ἑτέρῳ ἀνδρί· ὁ δὲ γαμήσας ἀπολελυμένην ὑφ' ἑτέρε, μοιχεύει τὴν ἀλλοτρίαν. ταῦτα δὲ νομοθετήσας, σώφρονα καὶ τὴν γυναῖκα πεποίηκεν. ἀκέσασα γὰρ, ὅτι ἀπολυθεῖσαν αὐτὴν ἐδεὶς γαμήσει, τέρξει τὸν οἰκεῖον ἄνδρα, καὶ θεραπεύσει. ἕτω μοιχείας ὑποβαλὼν ἐγκλήματι καὶ τὸν ἀλόγως ἐκβάλοντα τὴν ἑαυτῆ γυναῖκα, καὶ τὸν γαμοῦντα τὴν ἀπολελυμένην ἑτέρῳ, ἐπέσφιγξε τὴν εἰρήνην τῶν συζύγων, καὶ τὸ, μὴ μοιχεύειν, μᾶλλον ἐπέτεινεν. ὁ γὰρ μὴ ἐκβάλλων, ἀλλὰ τέργων τὴν ἑαυτῆ, ἐκ ἂν ἐπιθυμήσῃ τῆς ἀλλοτρίας· καὶ ὁ κωλυόμενος γαμεῖν τὴν ἀπολελυμένην ἑτέρῳ, οὐκ ἂν ἀπολύσῃ τὴν ἑαυτοῦ.

Verſ. 33. Πάλιν — Verſ. 34. ὅλως.

[Τὸ μὲν, [7]) ἐκ ἐπιορκήσεις, γέγραπται ἐν τῇ βίβλῳ [c]) τῆς ἐξόδε· τὸ δὲ ἀποδώσεις τῷ κυρίῳ τὰς ὅρκας σε, ἐν τῇ βίβλῳ τῇ [d]) δευτερονομίε, πλὴν δι' ἑτέρων λέξεων· καὶ [8]) τῷ ὀνόματι κυρίε ὀμῆ. τέτο δὲ προσέταξεν, ἵνα μὴ κατὰ τῶν ψευδωνύμων θεῶν ὀμνύωσι.

c) Exod. 20, 7.
d) Deut. 23, 21-23.

Τὸ μὴ ὀμόσαι, καὶ τὸ μὴ ἀπαιτῆσαι ὅρκον συνεισάγει. ὁ γὰρ σὺ φεύγεις, πῶς ἐπάξεις τῷ ἀδελφῷ σε, ἔπερ φιλάδελφος εἶ, καὶ οὐ φιλοχρήματος;]

Ὁ μὲν παλαιὸς νόμος φησὶν, ὅτι ἐκ ἐπιορκήσεις, προσενέγκῃς [9]) δὲ τῷ θεῷ τὰς ὅρκας σου. τέτο

9) Aoriſtus coniunctiui pro futuro προσοισεις.

vt iuranti timorem incuteret, ne peieraret, ſciens Deum ipſum, qui omnia nouit, iuramentum ſuſpicere. Ego autem dico vobis: *Ne iuretis omnino.* Qui enim facile iurat, aliquando fortaſſe peierabit ob iurandi conſuetudinem: qui autem nullo modo iurat, non peierabit vnquam. Praeterea quoque iurans ita ne peieres, cultum diuinum obſeruas: at nullo modo iurans, ipſum maxime prouehis: et illud mediocris et imperfectae philoſophiae eſt, hoc autem ſummae ac perfectae.

Verſ. 34. *Neque* — V. 35. *regis eſt.*

Ne putarent quod aduerſus Deum ſolum iurare prohiberet, dicendo *μὰ τὸν θεὸν*, id eſt, *per Deum:* addit et alias iuramentorum ſpecies: quibus tunc Iudaei iurabant: qui enim per haec iurat, rurſus per Deum iurat, qui haec implet, eisque dominatur. Nam haec propter eum in honore habentur, et non per ſeipſa. Dicit autem per prophetam: Coelum mihi ſedes eſt, terra autem ſcabellum pedum meorum: manifeſtans per hoc propheta, quod omnia Deus impleat. Ait enim: *Nonne coelum et terram ego impleo?* Dauid quoque dicit: *Ciuitas regis magni.*

Verſ. 36. *Neque* — *facere.*

Neque viliſſimum ideoque paratiſſimum iuramentum iuraueris, dico ſane per proprium caput, ne etiam ad maiora procedas. Alio quoque modo. Creatura namque etiam Dei poſſeſſio eſt: et rurſum per Deum ſit iuramentum, qui ipſam in ſua habet poteſtate. Licet enim tuum quoque ſit, non eſt

*) Quae hic incluſimus, ea ex Cod. A. haud dubie ob duplex *ποτὲ*, exciderant.

τῦτο δὲ εἶπε, φόβον τῦ μὴ ἐπιορκῆσαι ἐπικρεμαννὺς τῷ ὀμνύοντι, γινώσκοντι, ὅτι ὁ Θεὸς αὐτὸς δέχεται τὸν ὅρκον, ὁ πάντα γινώσκων· ἐγὼ δὲ λέγω ὑμῖν, μὴ ὁμόσαι ὅλως. ὁ μὲν γὰρ ἐνορκῶν, ἴσως ἐπιορκήσει ποτὲ, [τῇ [1]) συνηθείᾳ τοῦ ὀμνύειν· ὁ δὲ μηδέποτε ὀμνύων, οὐκ ἐπιορκήσει ποτέ.] ἄλλως τε δὲ, καὶ τὸ μὲν ὀμνύοντα μὴ ἐπιορκεῖν, εὐσέβειαν εἰς Θεὸν ἐπαίδευε· τὸ δὲ μὴ ὀμνύειν ὅλως, ἐπιτείνει μᾶλλον τὴν εὐσέβειαν. καὶ κεῖνο μὲν τῆς μέσης καὶ ἀτελῦς ἦν Φιλοσοφίας· τῦτο δὲ τῆς ἄκρας καὶ τελείας ἐστί.

Vers. 34. Μήτε — V. 35. βασιλέως.

Ἵνα μὴ νομίσωσιν, ὅτι μόνον τὸ κατὰ Θεῦ ὀμνύειν ἐκώλυσε, λέγω δὴ τὸ, μὰ τὸν Θεὸν, προστίθησι λοιπὸν καὶ τἆλλα εἴδη τῶν ὅρκων, ἐν οἷς ἰδιῶται τηνικαῦτα ἄμνυον. ὁ γὰρ κατὰ τῶτων ὀμνύων, ὀμνύει πάλιν κατὰ τῦ Θεῦ, τῦ πληρῦντος αὐτὰ, καὶ δεσπόζοντος αὐτῶν. τίμια γὰρ ταῦτα ἐδὶ ἑαυτὰ, ἀλλὰ δι' αὐτόν. προφητικὸν δὲ, ὁ [e]) οὐρανός μοι θρόνος, ἡ δὲ γῆ ὑποπόδιον τῶν ποδῶν μου· δηλῶν, ὅτι ὁ Θεὸς τὰ πάντα πληροῖ. φησὶ γάρ· ἐγὼ [f]) τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν πληρῶ; δαυϊτικὸν δὲ, ἡ πόλις [g]) τοῦ βασιλέως τοῦ μεγάλου.

e) Ies. 66, 1.
f) Ier. 23, 24.
g) Pf. 47, 3.

Vers. 36. Μήτε — ποιῆσαι.

Μηδὲ τὸν εὐτελέστατον, καὶ διὰ τῦτο προχειρότατον ὅρκον ὀμόσῃς, φημὶ δὴ, τὸν κατὰ τῆς ἰδίας κεφαλῆς, ἵνα μὴ καὶ εἰς μέζονα προβῇς. ἄλλως τε δὲ, καὶ αὕτη κτίσμα, καὶ κτῆμα Θεοῦ ἐστι, καὶ πάλιν κατὰ τοῦ Θεοῦ, τοῦ ἐξουσιάζοντος αὐτῆς, γίνεται ὁ ὅρκος. εἰ γὰρ καὶ σή

est tamen tuum opus: quod ex eo manifestum est, quia non potes vnum capillum album facere vel nigrum.

Vers. 37. *Sit — est.*

Sit inquit sermo vester quando affirmatis, *Est:* quando vero negatis, *Non:* hisque solis pro iuramentis ad confirmationem vtamini, et nullo alio quam *Est* et *Non*. Quod praeter haec adiungitur, dicit iuramentum. Si autem iuramentum a diabolo est, quomodo ipsum lex vetus permittebat? Quia et animalium sacrificia a malo quidem erant et deceptione idolorum, ea tamen permisit lex propter Hebraeorum infirmitatem. Quum enim glutones essent ac lurcones, idolothyta amabant. Et item quum essent incredvli, iuramentum quoque diligebant. Vt autem deinceps neque idolis sacrificarent, neque per idola iurarent, permisit quidem lex sacrificare ac iurare, et si quid aliud est simile: omnia vero ad Deum transtulit. Futurum autem erat vt successu temporis, etiam haec sublimiori legislatione amputaret. Quia et lactere infantibus quidem vtile est, viris autem admodum ineptum: ideoque infantium more viuentibus hoc concedimus: viriles vero ab eo abducimus ac prohibemus. Quid igitur agendum, si quis iuramentum expetat, imo iurare cogat? Sit tibi Dei timor violentior, quam haec necessitas: omniaque pati eligas potius, quam praeceptum transgredi. In omni siquidem praecepto vis ac violentum periculum tibi saepius occurret: et nisi ubique violentius ducas diuinum praeceptum, omnia a te vacua et infecta discedent. In sequentibus

ἐστι, ἀλλ' οὐ σὸν [2]) ποίημα. καὶ δῆλον, ἀπὸ τοῦ μὴ δύνασθαί σε μίαν τρίχα ποιῆσαι λευκὴν ἢ μέλαιναν.

Verſ. 37. Ἔσω — ἐστιν.

Ἔσω, φησὶν, ὁ λόγος ὑμῶν, ὁ βεβαιωτικὸς, ὅτε μὲν κατατίθεσθε, ναί· ὅτε δὲ ἀρνεῖσθε, οὔ. καὶ τέτοις μόνοις εἰς βεβαίωσιν ἀντὶ ὅρκων χρήσασθε, καὶ μηδὲν πλέον τῦ ναὶ καὶ οὔ. περισσὸν δὲ τέτων λέγει, τὸν ὅρκον. καὶ εἰ ἐκ τῦ διαβόλου ἐστὶν ὁ ὅρκος, πῶς ὁ παλαιὸς νόμος αὐτὸν ἐπέτρεψε; διότι καὶ αἱ ζωοθυσίαι ἐκ τῦ πονηρῦ μὲν ἦσαν, καὶ τῆς εἰδωλικῆς πλάνης ἐτύγχανον, ἐπέτρεψε δὲ ὅμως αὐτὰς ὁ νόμος τηνικαῦτα, διὰ τὴν τῶν ἑβραίων ἀσθένειαν, οἰκονομίᾳ σοφῇ. ἐπεὶ γὰρ λείμαργοι μὲν ὄντες, ἠγάπων τὸ ζωοθυτεῖν· ἀπειθεῖς δὲ τυγχάνοντες, ἐφίλων τὸν ὅρκον, ἵνα λοιπὸν μήτε τοῖς εἰδώλοις θύωσι, μήτε κατὰ εἰδώλων ὀμνύωσι, συνεχώρησε μὲν καὶ τὸ θύειν, καὶ τὸ ὀμνύειν, καὶ εἴ τι τοιῦτον. ἐπὶ τὸν Θεὸν δὲ πάντα μετέσησεν. ἔμελλε γὰρ καιρῦ καλοῦντος, ἐκκόψαι καὶ ταῦτα, διὰ ὑψηλοτέρας νομοθεσίας. ἐπεὶ καὶ τὸ θηλάζειν, νηπίοις μὲν λυσιτελὲς, ἀνδράσι δὲ καὶ λίαν ἀνεπιτήδειον, καὶ διὰ τῦτο νηπιάζειν μὲν τότε παραχωρῦμεν, ἀνδρωμένοις δὲ λοιπὸν ἀπάγομεν αὐτῦ καὶ κωλύομεν. τί οὖν; ἐάν τις ὅρκον ἀπαιτῇ καὶ καταναγκάζῃ, ἔσω σοι τῆς ἀνάγκης ταύτης ὁ τῦ Θεῦ Φόβος ἀναγκαιότερος, καὶ πάντα παθεῖν ἕλῦ μᾶλλον, ἢ παραβῆναι τὴν ἐντολήν. καὶ γὰρ ἐπὶ πάσης ἐντολῆς πολλάκις ἀπαντήσεταί σοι βία, καὶ βιωτικὸς κίνδυνος, καὶ εἰ μὴ πανταχῦ βιαιοτέραν νομίσῃς τὴν Θείαν ἐντολὴν, οἰχήσονταί σοι πᾶσαι κεναὶ καὶ ἄπρακτοι. προϊὼν

[2]) ἐστὶ addit. A.

tibus autem dicit dominus, regnum coelorum vim patitur, et violenti rapiunt illud.

Verſ. 38. *Audiſtis* — V. 39. *malo.*

Quidam veteri legi indignantur, iubenti oculum pro oculo, ac dentem pro dente eruere, et ſine compaſſione contra eum qui oculum aut dentem quempiam eruit, eandem denuntianti calamitatem. Eſt autem haec lex homini maxime amica. Id enim iuſſit, vt timore ſimilis afflictionis cauerent, ne illius temporis homines, qui ad plagas mutuo inferendas anhelabant, oculos aut dentes ſibi inuicem eruerent. Chriſtus autem homini beneuolentior quam legislator, huiusmodi mala non ſimilis metu afflictionis, ſed futurae damnationis timore diſſuaſit. Quum enim in praecedentibus dixerit, quod quicunque dixerit fratri ſuo Fatue, reus erit gehennae ignis: manifeſte innuit eum qui verberaret, plus quam deſipere: qui autem membro mutilaret, adhuc amplius. Vnde iuſſit non reſiſtere malo. Malum vero quidam hic illum dixerunt, qui verberaſſet. Chryſoſtomus vero diabolum intelligit. Hoc autem dixit Chriſtus, docens quod eo inſtigante haec attentata ſunt, et in hunc transmiſit iram eius, qui iniuria affectus eſt, exaſperatam aduerſus eum, qui haec auſus fuerat. Quid ergo, neque diabolo reſiſtere licebit? Vtique, ſed non in vlciſcendo fratre: hanc enim reſiſtentiam prohibuit: ſed in patiendo ac ſuſtinendo. Neque enim per iram extinguitur ira: ſicut nec ignis igni, ſed contraria fiunt contrariis medicamentis.

Verſ. 39.

γὰρ ἔφην ὁ κύριος, ὅτι c) βιαστὴ ἐστιν ἡ βασιλεία τῷ θεῷ, καὶ βιασταὶ ἁρπάζουσιν αὐτήν. c) Matth. 11, 12.

Vers. 38. Ἠκούσατε — V. 39. πονηρῷ.

Τινὲς μέμφονται τῷ παλαιῷ νόμῳ, κελεύοντι ὀφθαλμὸν ἀντὶ ὀφθαλμοῦ καὶ ὀδόντα ἀντὶ ὀδόντος ἐκβάλλειν, καὶ ἀσυμπαθῶς κατὰ τῶν ἐκβαλόντος ὀφθαλμὸν ἢ ὀδόντα τινὸς τὴν ταυτοπάθειαν ἀποφηναμένῳ· ἐπὶ δὲ μάλιστα Φιλάνθρωπος ἔτος ὁ νόμος. τοῦτο γὰρ ἐκέλευσεν, ἵνα φόβῳ τῆς ταυτοπαθείας μὴ τὰς ἀλλήλων ἐκκόπτωσιν ὀφθαλμοὺς καὶ ὀδόντας οἱ τότε ἄνθρωποι, σφόδρα λυττῶντες εἰς τὰς κατ' ἀλλήλων πληγάς. ὁ δὲ χριστὸς Φιλανθρωπότερον νομοθετῶν, οὐκ ἐκ τῆς ταυτοπαθείας ἀνεχαίτισε τὰ τοιαῦτα, ἀλλ' ἐκ τῆς μελλούσης κολάσεως. εἰρηκὼς γὰρ ἐν τοῖς προλαβοῦσιν, ὅτι ὃς δ' ἂν f) ἔπῃ τῷ ἀδελφῷ αὐτοῦ, ῥακᾶ, ἔνοχος ἔσται εἰς τὴν γέενναν τοῦ πυρός, δέδωκε νοεῖν, ὅτι ὁ πλήξας μεῖζον τιμωρηθήσεται, ὁ δὲ πειράσας, ἔτι πλεῖον· ὅθεν ἐκέλευσε μὴ ἀντισῆναι τῷ πονηρῷ. πονηρὸν δὲ νῦν, τινὲς μὲν, τὸν πλήξαντα εἶπον· ὁ δὲ χρυσόστομος 3) τὸν διάβολον εἰρηκε. τοῦτο δὲ εἶπεν ὁ χριστὸς, διδάσκων, ὅτι ἐκεῖνος παροξύνοντος, ταῦτα ἐτολμήθη, καὶ ἐπὶ τοῦτον μεθίστησι τὸν θυμὸν τοῦ πεποιθότος, ἀγριαίνοντα κατὰ τοῦ τολμήσαντος. τί δῆτα; δεῖ ἀντισῆναι τῷ διαβόλῳ; ναί. ἀλλὰ μὴ ἐν τῷ ἀμύνεσθαι τὸν ἀδελφόν· ταύτην γὰρ τὴν ἀντίστασιν ἐκώλυσεν· ἀλλ' ἐν τῷ μακροθυμεῖν τε καὶ ὑπομένειν. ὁ γὰρ θυμῷ σβεννύτω θυμὸς, ὥσπερ δὲ πυρὶ, πῦρ· ἀλλὰ τὰ ἐναντία γίνονται τῶν ἐναντίων ἰάματα. f) Matth. 5, 22.

3) T. VII. p. 234. E.

Verſ. 39. *Sed — alteram.*

Iubet vt non ſolum non vindicemus, ſed potius, vt nos ipſos caedenti praebeamus: et per patientiam ac magnanimitatem ipſum refrenemus. Haec enim ille videns, non ſolum non infliget plagam alteram, ſed de prima quoque reſipiſcet ac reconciliabitur: quod ſi reſtiteris, accendetur magis et exaſperabitur.

Quare autem quum multa ſint corporis membra, de ſolo oculo ac dente diſtinxit lex? Quia his praecipue partibus ſolent pugnantes plagas inferre, vtpote minus ſeruatis, quaeque magis in promptu ſunt, ac facilius vulnerantur. Per haec autem ad caetera quoque membra lex extenditur. Dextra quoque maxilla maxime idonea eſt ad ſuſtinendam iniuriam, quae et commodius pulſatur manu dextra iniuriam irrogantis: et de hac eſt praeceptum, quod etiam ad reliqua membra ſimiliter pertingit.

Verſ. 40. *Et — pallium.*

Vult vt tolerantiam ac magnanimitatem hanc, non ad plagas ſolum, et iniurias, ſed ad poſſeſſiones quoque et opes praebeas: ad iſta nempe pertingit etiam ſermo, qui fit de tunica, vtpote commodiori vt auferatur. Dicit enim, Volenti te in ius trahere, tuamque auferre tunicam, relinquas etiam pallium: ac vincas illius auaritiam: non tantum ſubſtantiae quam petit ceſſione, verum etiam addendo id quod non petit. Quum enim haec feceris, vel relinquet quod petebat, tantam veritus chriſtianam tuam philoſophiam: vel eo quod petit ablato, non attinget quod non petebat: frequenter

Vers. 39. Ἀλλ' — ἄλλην.

Κελεύει, μὴ μόνον μὴ ἀμύνεσθαι, ἀλλὰ καὶ μᾶλλον ἐμπαρέχειν ἑαυτὸν τῷ πάσχοντι, καὶ διὰ τῆς ἀνεξικακίας καὶ μεγαλοψυχίας ἀνασέλλειν αὐτόν. βλέπων γὰρ ταῦτα ἐκεῖνος, ὁ μόνον ἓκ ἐπάξει πληγὴν δευτέραν, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τῇ πρώτῃ μεταμελήσεται, καὶ καταλλαγήσεται· ἀντιδρῶντος δέ σου, μᾶλλον ἐξαφθήσεται καὶ ἀγριωθήσεται.

Καὶ διατί, πολλῶν ὄντων μελῶν τὸ σώματος, περὶ μόνα τὸ ὀφθαλμὸ καὶ τὸ ὀδόντος διέλαβεν ὁ νόμος; διότι κατὰ τούτων μάλιστα τῶν μερῶν εἰώθασιν ἐπάγειν τὰς πληγὰς οἱ μαχόμενοι, ὡς ἀφυλάκτων καὶ προχείρων καὶ ῥᾳδίως τραυματιζομένων. ὁ δ' ἐπὶ τούτοις νόμος, καὶ ἐπὶ πάντα τὰ λοιπὰ ἐκτείνεται μέλη. καὶ ἡ δεξιὰ δὲ σιαγὼν πρόχειρος εἰς ὕβριν, ἐπιτηδειότερον ἐμπίπτουσα τῇ δεξιᾷ χειρὶ τὸ ὑβρίζοντος. καὶ ἡ ἐπὶ ταύτῃ ἐντολὴ καὶ ἐπὶ τὰ λοιπὰ ὁμοίως διήκει.

Vers. 40. Καὶ τῷ — ἱμάτιον.

Βλέπεταί σε τὴν ἀνεξικακίαν καὶ μεγαλοψυχίαν ταύτην, μὴ μόνον ἐπὶ πληγῶν καὶ ὕβρεων, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ κτημάτων καὶ χρημάτων παρέχεσθαι. ὁ γὰρ περὶ τὸ χιτῶνος λόγος, ὡς προχείρου εἰς τὸ ἀφαιρεῖσθαι, καὶ ἐπὶ ταῦτα διήκει. Φησὶ γάρ, ἔτι τῷ θέλοντί σοι δικάσασθαι, καὶ τὸν χιτῶνά σου λαβεῖν, ἄφες αὐτῷ καὶ τὸ ἱμάτιον, καὶ νίκησον τὴν αὐτοῦ πλεονεξίαν. μὴ μόνον τῇ ἐκουσίῳ παραχωρήσει τὸ ἀπαιτεμένε, ἀλλὰ καὶ τῇ προσθήκῃ τὸ μὴ ἀπαιτεμένε. τοῦτο γάρ σου ποιοῦντος, ἢ καταλείψει τὸ ἀπαιτέμενον, αἰδεσθεὶς τὴν τηλικαύτην σου φιλοσοφίαν, ἢ τὸ ἀπαιτέμενον μόνον λαβὼν, ἓκ ἄψεται μὲν τοῦ μὴ ἀπαι-

quenter autem auaritiam ſuam redarguet. Si autem cum eo ad iudicium quidem non acceſſeris, verum id tantum quod petit dederis: quod tibi ipſi ſolum vtile eſt feciſti. Si vero addideris et aliud, animam quoque illius lucrifeciſti, duplexque bonum perfeciſti. Nam et tribunal deuitaſti, et auaritiam conuertiſti.

Pallium quidem eſt, quod ſuper alias veſtes geſtamus, tunica vero quam interius. Saepius autem ὁ χιτὼν τὸ ἱμάτιον dicitur et e contrario, id eſt, tunica pallium, ac pallium tunica. Interdum quoque omnis veſtis nunc ἱμάτιον nunc χιτὼν, modo pallium, modo tunica appellatur. Et licet dicat Lucas: Ab eo qui aufert a te pallium, et tunicam ne prohibeas, nulla tamen eſt contradictio. Haec enim vtraque dixit Chriſtus: hoc quidem in monte: quod vero apud Lucam eſt, in loco campeſtri. Quid ergo, nudum oportet incedere? An tibi magnum videtur, vt ob fratris vtilitatem nudus incedas? Neque tamen ad tantam impellet inhumanitatem: tuam enim, vt dictum eſt, verebitur magnanimitatem.

Verſ. 41. *Et — duo.*

Vetus quidem teſtamentum iuxta ſolam grauitatem, vitii ſpecies diſtinguens, leuia praeteribat. Chriſtus vero de his quoque legem tulit, incipiens ſane a grauiori, et deſinens in id, quod leuius eſt. Grauius ſiquidem eſt oculi aut dentis excuſſionem pati, quam viae ducem ſe praebere, aut cibum ſubminiſtrare: deinde in maxillam iniuria, quae maximo ducitur opprobrio: poſtea veſtis ablatio: his autem leuius eſt violenta coactio. Quemadmodum autem in aliis vexationis ſpeciebus

τȣμένȣ, καταγνώσεται δὲ πολλὰ τῆς ἑαυτȣ̃ πλεονεξίας. καὶ εἰ μὲν μὴ συνδικασθῇς αὐτῷ, ἀλλὰ δώσῃς, τὸ σεαυτȣ̃ συμφέρον μόνον ἐποίησας· εἰ δὲ προσθήσῃς, κακείνȣ τὴν ψυχὴν ὠφέλησας, καὶ διπλȣ̃ν ἀγαθὸν κατώρθωσας, αὐτός τε δικαστηρίων ἀπαλλαγεὶς, καὶ τὸν πλεονέκτην ἐντρέψας.

Ἱμάτιον μὲν ȣ̃ν ἐστι, τὸ παρ' ἡμῖν ἐπανωφόριον· χιτὼν δὲ, τὸ ἔνδον. ἀδιαφόρως [4]) δὲ πολλάκις λέγεται καὶ ὁ χιτὼν, ἱμάτιον, καὶ τὸ ἱμάτιον, χιτών. ἔστι δὲ ὅτε καὶ πάντα χιτῶνες, καὶ πάντα ἱμάτια. εἰ δὲ ὁ λȣκᾶς φησὶν, ὅτι ἀπὸ [g]) τȣ̃ αἴροντός σȣ τὸ ἱμάτιον, καὶ τὸν χιτῶνα μὴ κωλύσῃς, οὐκ ἔστιν ἐναντιολογία. καὶ ἄμφω γὰρ τὰ ῥητὰ εἶπεν ὁ χριστὸς, ἐκεῖνο μὲν, ἐπὶ τοῦ ὄρους, τὸ δὲ, παρὰ τῷ λουκᾷ, ἐπὶ τόπου πεδινȣ̃. τί οὖν; γυμνὸν δεῖ περιϊέναι; μέγα μὲν οὖν, τὸ δι' ὠφέλειαν τοῦ ἀδελφοῦ περιϊέναι γυμνόν· οὐκ ἂν δὲ εἰς τοσαύτην ἐκεῖνος ἀπανθρωπίαν ἐλάσῃ, δυσωπηθεὶς, ὡς εἴρηται, τὴν σὴν μεγαλοψυχίαν.

g) Luc. 6, 29.

Verſ. 41. Καὶ ὅστις — δύο.

Ὁ μὲν παλαιὸς νόμος περὶ μόνȣ τȣ̃ βαρυτέρου εἴδȣς τῆς κακώσεως διαλαβὼν, τὰ ἐλαφρὰ παρέδραμεν· ὁ δὲ χριστὸς καὶ περὶ τȣ́των ἐνομοθέτησεν, ἀρξάμενος μὲν ἀπὸ τȣ̃ βαρυτέρȣ, καταλήξας δὲ εἰς τὸ ἐλαφρότερον. βαρύτερον μὲν γὰρ τῶν ἄλλων, ἡ τοῦ ὀφθαλμοῦ καὶ τοῦ ὀδόντος ἐκκοπή· τοῦ μὲν, ὁδηγοῦντος, τȣ̃ δὲ τῇ τροφῇ διακονȣ̃ντος· εἶτα ἡ κατὰ τῆς σιαγόνος ὕβρις, ὡς ἐπονειδιστοτάτη· ἔπειτα ἡ τȣ̃ χιτῶνος ἀφαίρεσις·

4) Quae leguntur ab ἀδιαφόρως ad πάντα ἱμάτια, ea Hentenius in margine ſui Codicis repererat ac reiecerat ad finem ſcholii poſt μεγαλοψυχίαν.

bus cum additamento virtuti vacare iussit: ita et in coactione iubet vincere desiderium eius, qui praue facit iniuriam, patique amplius, quam ille facere volebat. Agnouisti in corpore patibili insertam ad affectiones immobilitatem? considerasti angelicam in hominibus disseminatam politiam? Non concupiscere enim iuxta affectus, neque secundum perturbationes irasci, coelestis sunt politiae, de quibus per dicta praecepta Christus legem dedit. In eo enim quod iussit fratri temere non irasci, neque ipsi dicere Raca, neque fatuum hunc appellare, neque Deo munus offerre ante reconciliationem erga fratrem, ac beneuolum esse aduersario: affectui animi commoti neruos amputauit. In eo vero quod praecepit mulierem lasciuis oculis non respicere, et abiicere eos, easque qui sunt offendiculo: neque propriam sine causa repudiare vxorem, neque ab altero repudiatam ducere: aegrotantis concupiscentiae radices auulsit. Rursum in eo quod iussit omnino non iurare, cupiditatem circa affectiones ac pecunias expulit. Praecipiendo vero non resistere malo, et aliam quoque maxillam obuertere, ac pallium etiam dimittere, duoque milliaria abire: animum ab vlciscendo continuit.

Vers. 42. *Petenti — dato.*

Quando certe in loco campestri docens stetit, manifestius dixit: *Omni abs te petenti dato*, veluti scripsit Lucas. Iubet autem non diiudicare dignum ab indigno.

Eo

[5]) Inclusa omittit. A.

[6]) Vsitatius, πρός.

σις· ἐλαφρότερον δὲ τȣ́των, ἡ ἀγγαρεία. ὥσπερ δὲ ἐπὶ τῶν ἄλλων εἰδῶν τῆς κακώσεως, μετὰ προσθήκης φιλοσοφεῖν ἐκέλευσεν· ȣ̓́τω καὶ ἐπὶ τῆς ἀγγαρείας, καὶ ὑπερβῆναι τὴν ἄδικον τȣ̃ κακῶς ποιȣ̃ντος ἐπιθυμίαν, καὶ πλέον παθεῖν, ἢ ἐκεῖνος ποιῆσαι βȣ́λεται. εἶδες ἐν σώματι παθητῷ φυτευομένην ἀπάθειαν· κατενόησας ἀγγελικὴν πολιτείαν, ἐν ἀνθρώποις κατασπειρομένην. τὸ γὰρ μὴ ἐπιθυμεῖν ἐμπαθῶς, μηδὲ θυμȣ̃σθαι [κατὰ 5) πάθος, τῆς ȣ̓ρανίȣ πολιτείας εἰσὶν, ἃ διὰ τῶν εἰρημένων ἐντολῶν ἐνομοθέτησεν ὁ χριςός.] ἐν μὲν γὰρ τῷ κελεῦσαι, μὴ ὀργίζεσθαι τῷ ἀδελφῷ εἰκῇ, μηδὲ λέγειν αὐτῷ ῥακὰ, μηδὲ ὀνομάζειν τȣ̃τον μωρὸν, μηδὲ προσάγειν θεῷ τὸ δῶρον πρὸ τῆς εἰς 6) τὸν ἀδελφὸν διαλλαγῆς, καὶ εὐνοεῖν τῷ ἀντιδίκῳ, τὰ νεῦρα τȣ̃ ἐμπαθȣ̃ς ἐξέκοψε θυμȣ̃· ἐν δὲ τῷ προστάξαι, μὴ βλέπειν ἀκολάςοις ὀφθαλμοῖς γυναῖκα, καὶ ἀποῤῥίψαι τὸν σκανδαλίζοντα καὶ τὴν σκανδαλίζȣσαν, καὶ μὴ ἀπολύειν ἀλόγως τὴν ἰδίαν γυναῖκα, μηδὲ γαμεῖν ἀπολελυμένην ἑτέρῳ, τῆς ἐμπαθȣ̃ς ἐπιθυμίας ἀνέσπασε τὰς ῥίζας. καὶ πάλιν ἐν μὲν τῷ ἐπιτάξαι, μὴ ὀμνύειν ὅλως, τὴν περὶ τὰ χρήματα καὶ κτήματα ἐπιθυμίαν ἐξήλασεν· ἐν δὲ τῷ ἐντείλασθαι, μὴ ἀνθίςασθαι τῷ πονηρῷ, καὶ ςρέφειν καὶ τὴν ἄλλην σιαγόνα, καὶ ἀφιέναι καὶ τὸ ἱμάτιον, καὶ ὑπάγειν μίλια δύο, τὸν εἰς τὸ ἀμύνασθαι θυμὸν κατέςειλε.

Verſ. 42. Τῷ αἰτοῦντι — δίδου.

Ὅτε δὲ ἵςατο ἐπὶ τόπȣ πεδινȣ̃ διδάσκων, φανερώτερον εἶπεν, ὅτι παντὶ τῷ h) αἰτοῦντί σε δίδȣ, ὡς ὁ λȣκᾶς ἔγραψε. κελεύει δὲ, μὴ διακρῖναι τὸν ἄξιον ἀπὸ τȣ̃ ἀναξίȣ.

h) Luc. 6, 30.

Ἐν

Eo enim quod petit, indigus est, qualiscunque sit. Nam et Deus omnia ad vitae sustentationem aequaliter omnibus contulit hominibus, bonis et malis, fidelibus ac infidelibus.

Vers. 42. *Et — auerseris.*

Nunc quidem absque foenore mutuare iussit: quando autem sicut diximus in loco campestri docebat, iussit neque id quod mutuatum est repetere. Si enim, inquit, mutuum dederitis his, a quibus vos recepturos speratis, quae vobis est gratia? Sed hoc quidem ad imperfectiores dirigitur: illud vero Lucae ad perfectiores.

Vers. 43. *Audistis —* Vers. 44. *vos.*

Postquam, vt dictum est, iram ac concupiscentiam extirpauit, omnique simili affectu sibi obedientes liberauit, deinceps etiam benefacere iubet, dando videlicet petentibus, ac mutuando indigentibus. Deinde procedendo, ad extremam perduxit virtutem. Omnis enim virtutis coronis ac vertex est, inimicos amare, et caetera quae sequuntur. Amare inquam ipsos, non quatenus inimici sunt, sed quatenus homines. Nec solum amare, sed et pro eis obsecrare. Ad amorem autem inimicorum consequuntur et alia: dico sane, bene precari deuouentibus, ac benefacere his qui oderunt: et orare pro laedentibus: Nam haec perfectae sunt dilectionis. Considera vero et praemium huiusmodi virtutis. Quia enim tam praeclarum facinus omni alio maius erat, praemium quoque omni maius ipsi rependit. Ait enim.

Vers. 45.

7) τὰ, omittit. A. mox deest quoque τῆς.

Ἐν ὅσῳ γὰρ αὐτῇ, δεόμενός ἐστιν, οἷος ἂν κἀγὼ εἴη. ἐπεὶ καὶ ὁ θεὸς πάντα τὰ [7]) πρὸς σύσασιν τῆς ζωῆς πᾶσιν ἀνθρώποις ὁμοίως ἀνῆκεν, ἀγαθοῖς τε καὶ πονηροῖς, πιστοῖς τε καὶ ἀπίστοις.

Verſ. 42. Καὶ — ἀποστραφῇς.

Νῦν μὲν, δίχα τόκε δανείζειν ἐνετείλατο· ὅτε δὲ, ὡς ἔφαμεν, ἐδίδασκεν ἐπὶ τόπε πεδινῇ, προσέταξε, μηδὲ τὸ δανειζόμενον ἀπαιτεῖν. ἐὰν γὰρ [1]) δανείζητέ, φησι, παρ' ὧν ἐλπίζετε ἀπολαβεῖν, ποῖα ὑμῖν χάρις ἐστίν; ὡς εἶναι τὸ μὲν, πρὸς ἀτελεσέρας, τὸ δὲ πρὸς τελειοτέρας. 1) Luc. 6, 34.

Verſ. 43. Ἠκούσατε — V. 44. ὑμᾶς.

Καταμαράνας, ὡς εἴρηται, τὸν θυμὸν καὶ τὴν ἐπιθυμίαν, καὶ παντὸς τοιύτε πάθες ἀπαλλάξας τὸν πειθόμενον, λοιπὸν ἐκέλευσε καὶ εὐεργετεῖν, ἐν τῷ διδόναι τοῖς αἰτῦσι, καὶ δανείζειν τοῖς χρήζεσιν· εἶτα, προϊὼν, ἀνήγαγεν εἰς τὴν ἄκραν ἀρετήν. κορωνὶς γὰρ καὶ κορυφὴ πάσης ἀρετῆς, τὸ ἀγαπᾶν τὲς ἐχθρές, καὶ τὰ ἑξῆς. ἀγαπᾶν δὲ αὐτὲς, ἃ καθό εἰσιν ἐχθροὶ, ἀλλὰ καθό εἰσιν ἄνθρωποι. καὶ μὴ μόνον ἀγαπᾶν, ἀλλὰ καὶ ὑπερεύχεθαι. τῷ δὲ ἀγαπᾶν τὲς ἐχθρὲς [8]) ἕπεται καὶ τἆλλα, λέγω δὴ τὸ εὐλογεῖν τὲς καταρωμένες, καὶ καλῶς ποιεῖν τοῖς μισῦσι, καὶ εὔχεθαι ὑπὲρ τῶν ἐπηρεαζόντων. ταῦτα γὰρ ἡ τελεία ἀγάπη. σκόπει δὲ καὶ τὸ ἔπαθλον τῆς τηλικαύτης [9]) ἀρετῆς, ὡς μέγιστον. ἐπεὶ γὰρ τὸ τοιῦτον κατόρθωμα μεῖζον ἦν παντὸς, τίθησιν αὐτῷ καὶ τὸν [1]) μισθὸν μείζονα παντός. φησὶ γάρ.

Verſ. 45.

8) Correxi, ἕπεται, pro ἕπειται. Nam et Hentenius habet, *conſequuntur*.
9) τοιαύτης. A. [1]) τὸν abeſt. A.

Verſ. 45. *Vt — iniuſtos.*

Pater quidem hominum Deus eſt tanquam plasmator eorum, (Nam patres quoque dicimus operum aliquorum poëtas, hoc eſt effectores) tanquam etiam prouiſor ac procurator ipſorum: patris ſiquidem proprium eſt filio ſuo prouidere ac procurare. Filii autem Dei fiunt, qui per virtutem ſimiles ipſi efficiuntur, quantum eſt homini poſſibile: nam filii proprium eſt, ſuo aſſimilari patri. Vt ſitis, inquit, filii Dei: non natura, ſed ſimilitudine, amando videlicet inimicos veſtros: quia et ille a malis ac iniquis, plasphemiis tanquam iaculis petitus, et contumelia affectus, proprioque honore priuatus: tamen ob amorem, quo eos proſequitur, ſolem ſuum oriri facit ſuper malos ac bonos, et pluit ſuper iuſtos ac iniuſtos. At tu quidem a conſeruis pateris: ille vero a ſeruis. Et tu ſane pauca ac modica eis praeſtabis bona: ille autem plurima ac maxima: et tamen tribuit tibi, vt ob talem imitationem ipſi ſimilis efficiaris, eiusque filius nomineris.

Per ſolem ſane ac pluuiam, omnia ad vitam conuenientia ſignificauit: his enim omnia e terra generantur, nutriuntur, augentur, ac perficiuntur.

Poteſt quoque et alio modo dici. Vt ſitis filii Dei, aſſimilati videlicet filio eius, qui innumeras ab inimicis ſuis paſſus iniurias, ipſos amabat, et beneficia eos docendo conferebat: linguarum ſagittis petitus, et tandem ab eis crucifixus, pro ipſis orabat dicens: Pater dimitte illis, non enim ſciunt quid faciunt. Vult itaque Chriſtus ami-

z) τῶν abeſt. A.

Vers. 45. Ὅπως — ἀδίκες.

Πατὴρ μὲν τῶν ἀνθρώπων ἐστὶν ὁ θεὸς, ὡς ποιητὴς αὐτῶν. πατέρας γὰρ λέγομεν, καὶ τὲς ἔργων τινῶν ποιητάς. ἔτι δὲ καὶ, ὡς κηδεμὼν καὶ προνοητὴς αὐτῶν. ἴδιον γὰρ πατρὸς κήδεσθαι καὶ προνοεῖσθαι τὲ οἰκείε παιδός. υἱοὶ δὲ τῷ θεῷ γίνονται, οἱ ὁμοιέμενοι αὐτῷ δι' ἀρετῆς, καθόσον ἐστὶν ἀνθρώπω δυνατόν. ἴδιον γὰρ υἱῷ ὁμοιῶσθαι τῷ οἰκείῳ πατρί. ὅπως, φησὶ, γένησθε υἱοὶ τῷ θεῷ, ᾧ φύσει, ἀλλ' ὁμοιώσει, διὰ τὲ ἀγαπᾶν τὲς ἐχθρὲς ὑμῶν. ἐπέπερ ἐκεῖνος, ὑπὸ τῶν πονηρῶν καὶ τῶν [2]) ἀδίκων βλασφημίαις, ὡς βέλεσι, βαλλόμενος, καὶ ὑβριζόμενος, καὶ τῆς οἰκείας τιμῆς ἀποσερέμενος, ὅμως ἀγαπᾷ αὐτὲς, ἀνατέλλει τὸν ἥλιον αὐτῷ ἐπὶ πονηρὲς καὶ ἀγαθὲς, καὶ βρέχει ἐπίσης ἐπὶ δικαίες καὶ ἀδίκες. ἀλλὰ σὺ μὲν, παρὰ τῶν ὁμοδέλων πάσχεις κακῶς· ἐκεῖνος δὲ, παρὰ τῶν δέλων. καὶ σὺ μὲν, ὀλίγα καὶ μικρὰ τέτες εὐεργετήσεις· ἐκεῖνος δὲ πολλὰ καὶ μεγάλα. καὶ ὅμως δίδωσί σοι [3]) ὅμοιον αὐτῷ διὰ τῆς τοιαύτης μιμήσεως γενέσθαι, καὶ υἱὸν αὐτῷ ὀνομάζεσθαι.

Διὰ μέντοι τὸ ἡλίε καὶ τῆς βροχῆς πάντα τὰ πρὸς ζωὴν ἐπιτήδεια δεδήλωκε. διὰ τέτων γὰρ πάντα τὰ ἐκ γῆς γεννᾶται, καὶ τρέφονται, καὶ αὔξονται, καὶ τελειῦνται.

Ἔστι δὲ καὶ ἑτέρως εἰπεῖν, ὅπως γένησθε υἱοὶ τῷ θεῷ, ἐν τῷ ὁμοιωθῆναι τῷ υἱῷ αὐτῷ, ὃς μυρία δεινὰ παρὰ τῶν ἐχθρῶν αὐτῷ παθὼν, ἠγάπα αὐτὲς, καὶ ἐυηργέτει, διδάσκων καὶ ἰώμενος, καὶ τέλος ὑπ' αὐτῶν σαυρωθεὶς, ἠυχετο ὑπὲρ αὐτῶν, λέγων· πάτερ, [k]) ἄφες αὐτοῖς. οἶδ γὰρ εἴδασι, τί ποιῦσι. βέλεταί σε τοίνυν ὁ χριστὸς k) Luc. 23, 34.

3) ὅμοιος ergo est interpretationis. Sed Chrysostomus id textui intulit.

amicis te reconciliari. Abi inquit prius, reconciliare fratri tuo: inimicos vero iubet diligere, ac pro eis orare, vt praedictum est.

Vers. 46. *Si enim* — V. 47. *faciunt.*

Non est virtus amantem se redamare, sed naturae consentaneum. Nam et publicani hoc faciunt, apud quos ne vestigium quidem est virtutis. Sunt autem publicani, qui vectigalia colligunt, ac commerciarii (vt sic loquamur) qui scilicet mercibus viuunt commutandis. Erant autem maxime infames, qui artes huiusmodi exercebant, tanquam iniusti, auari, ac scelerati. Vnde et in doctrina, quae in loco campestri data est, pro publicanis, dixit peccatores. Quum autem neque diligentes nos diligamus, sed inuideamus potius his, qui nobis bene cupiunt, qua tandem obsecro digni erimus condemnatione? quum super scribas et Pharisaeos in iustitia abundare iussi, etiam illis inferiores sumus, qui apud eos infames erant?

Vers. 48. *Eritis — est.*

Qui diligentes se diligunt, hi certe in dilectione imperfecti sunt: qui vero etiam inimicos amant, hi sane perfecti sunt.

Cap. VI. v. 1. *Attendite — qui in coelis est.*

Plantatis iam virtutibus, tollit deinceps affectum, qui eis adnascitur et molestus est, puta inanem glo-

4) ὁ φυτεύσας. A. Articulus abesse potest. φυτεύσας ἤδη, intell. ὁ χριστός. Credidit scriba, in prin-

σὸς τοῖς φίλοις μὲν διαλλάττεσθαι· ὕπαγε[1]) γάρ, πρῶτον διαλλάγηθι τῷ ἀδελφῷ σου· τὸς ἐχθροὺς δὲ ἀγαπᾶν καὶ εὔχεσθαι ὑπὲρ αὐτῶν, ὡς προείρηται. 1) Matth. 5, 24.

Verſ. 46. Ἐὰν γὰρ — V. 47. ποιοῦσιν.

Οὐκ ἔστιν ἀρετὴ τὸ ἀγαπᾶν τὸν ἀγαπῶντα, ἀλλὰ Φύσεως ἀκολουθία. καὶ γὰρ καὶ οἱ τελῶναι τοῦτο ποιοῦσι, παρ' οἷς οὐδὲ ἴχνος ἀρετῆς. τελῶναι δὲ εἰσιν, οἱ Φορολόγοι καὶ οἱ κομμερκιάριοι. σΦόδρα δὲ διεβάλλοντο τὰ τοιαῦτα ἐπιτηδεύματα, ὡς ἄδικα καὶ πλεονεκτικὰ καὶ ἀσυμπαθῆ. ἐπεὶ, καὶ ἐν τῇ ἐπὶ τῇ πεδινῇ τόπου διδασκαλίᾳ, αὐτὶ τοῦ εἰπεῖν, οἱ τελῶναι, οἱ ἁμαρτωλοὶ m) εἶπεν. ὅταν δὲ μηδὲ τοὺς ἀγαπῶντας ἀγαπῶμεν, ἐν τῷ Φθονεῖν ἐυδοκιμοῦσιν αὐτοῖς, τίνος ἐκ ἂν εἴημεν ἀξιοι κατακρίσεως, οἱ περισσεύειν τῶν γραμματέων καὶ Φαρισαίων ἐν δικαιοσύνῃ κεκελευσμένοι, ἐλλείποντες καὶ τῶν παρ' ἐκείνοις διαβεβλημένων τελωνῶν; m) Luc. 6, 32.

Verſ. 48. Ἔσεσθε — ἐστιν.

Οἱ μὲν ἀγαπῶντες τοὺς ἀγαπῶντας αὐτοὺς, ἀτελεῖς εἰσιν εἰς ἀγάπην· οἱ δὲ τοὺς ἐχθροὺς, οὗτοι τέλειοι.

Cap. VI. v. 1. Προσέχετε — τῷ ἐν τοῖς οὐρανοῖς.

Φυτεύσας 4) ἤδη τὰς ἀρετὰς, λοιπὲν ἀναιρεῖ καὶ τὸ παραΦυόμενον καὶ ἐνοχλοῦν αὐταῖς πάθος, λέγω

principio deeſſe litteram maiusculam. Pinxit ergo O.

gloriam, quam etiam auellit, poſtquam egregia plantauit virtutum opera: non enim prius pullulat, ſed poſt ipſa. Eſt namque inanis gloria bene quippiam operari ad hominum oſtentationem. Et vide vnde eam incipiat expellere: ab eleemoſyna videlicet, oratione et ieiunio: quia his maxime bonis operibus libenter inſidiatur. Sicut Phariſaeus cum inani gloria orabat, demonſtrato publicano: et ſe etiam iactabat, dicens: *Ieiuno bis in Sabbato: decimas do omnium quae poſſideo.*

Dicit autem: *Attendite:* inſinuans feram hanc latenter in modum furis irrepere. Dicens vero: *Attendite ne eleemoſynam veſtram praeſletis coram hominibus*, non ibi permanſit, quaſi vellet vt indigentem praetereas, ne qui hoc videant: Sed addidit: *vt conſpiciamini ab eis.* Ac ſi diceret, Attendite ne propter hoc eam coram hominibus tribuatis, vt conſpiciamini ab eis: Si enim non propter hoc eam dederitis, nihil vetat etiam coram ipſis eam tradere. Finis namque eius quaeritur, non modus. Contingit enim et coram hominibus tribuentem, non ad oſtentationem praebere, quando quis ſola motus compaſſione praebet, et non tribuentem coram hominibus, ad oſtentationem tribuere, quando non inductus compaſſione praebet, ſed vt pro compaſſiuo praedicetur.

Praemium, inquit, non habetis apud Deum, quia apud homines talis eleemoſynae praemium quaeſtuiſtis, puta laudem propter ipſam. Ponit autem

5) τότε, pro τέ. A.

6) Quae eſt interpretatio vocabuli, τῷ σαββάτε. Ita etiam laudat Chryſoſt. Tom. VII. p. 352. A.

λέγω δὴ τὴν κενοδοξίαν, ἣν καὶ, μετὰ τὸ φυτεῦσαι τὰ κατορθώματα, ἀνασπᾷ, διότι ἐ πρὸ τέτων, ἀλλὰ μετὰ ταῦτα παρασφύεται. κενοδοξία γάρ, τὸ πρὸς ἐπίδειξιν ἀνθρώπων κατορθῶν τι. καὶ ὅρα, πόθεν ἄρχεται διώκειν αὐτήν; ἀπὸ τῆς ἐλεημοσύνης, καὶ τῆς εὐχῆς, καὶ τῆς νηστείας. διότι τέτοις μάλιστα τοῖς κατορθώμασιν ἐμφιλοχωρεῖ. ὁ γὲν Φαρισαῖος προσηύχετό τε,[5]) κενοδόξως ἐπιδεικνύμενος τῷ τελώνῃ, καὶ κομπάζων ἔλεγε· νηστεύω [n]) δὶς τῆς [6]) ἑβδομάδος. ἀποδεκατῶ μὲ πάντα τὰ ὑπάρχοντα. n) Luc. 18, 12.

Προσέχετε δὲ εἶπεν, ἐμφαίνων, ὅτι τὸ θηρίον τέτο λεληθότως παρεισδύεται, δίκην κλέπτου. εἰπὼν δὲ, προσέχετε, τὴν ἐλεημοσύνην ὑμῶν μὴ ποιεῖν ἔμπροσθεν τῶν ἀνθρώπων, ἐκ ἔστι μέχρι τέτε, ἵνα μὴ, διὰ τὸ βλέπειν τινὰς, παραδράμῃς τὸν δεόμενον· ἀλλὰ προσέθηκε, πρὸς τὸ θεαθῆναι αὐτοῖς· λέγων, προσέχετε, μὴ διὰ τέτο ποιεῖν αὐτὴν ἐνώπιον τῶν ἀνθρώπων, διὰ τὸ θεαθῆναι αὐτοῖς. εἰ γὰρ μὴ διὰ τέτο ταύτην [7]) ποιήσετε, ἐδὲν κωλύει καὶ ἔμπροσθεν αὐτῶν ταύτην ποιεῖν. ὁ σκοπὸς γὰρ αὐτῆς ἐξετάζεται, ἐχ ὁ τρόπος. ἔστι γὰρ καὶ ἔμπροσθεν τῶν ἀνθρώπων ποιῆντα, μὴ ποιεῖν πρὸς ἐπίδειξιν, [ὅταν [8]) τις διὰ μόνην ποιῇ συμπάθειαν· καὶ μὴ ἔμπροσθεν αὐτῶν ποιῆντα, ποιεῖν πρὸς ἐπίδειξιν,] ὅταν μὴ διὰ ταύτην [9]) ποιῇ, ἀλλὰ διὰ τὸ κηρυχθῆναι ὑπὸ τῦ ἐλεηθέντος.

Μισθὸν δὲ, φησιν, ἐκ ἔχετε παρὰ τῷ θεῷ, διότι παρὰ ἀνθρώποις ἐζητήσατε μισθὸν τῆς τοιαύτης ἐλεημοσύνης, τὸν ὑπὲρ ταύτης ἔπαινον.

7) Forte ποιήσητε.

8) Inclusa exciderunt, ob duplex ὅταν. A.

9) intell. τὴν συμπάθειαν.

autem semper inter alia verba *patrem qui in coelis est*: admonens ipsos, vt patrem in coelis habentes, terrenum despiciant. Simul etiam incitans, vt huiusmodi patre digne conuersentur.

Vers. 2. *Quum — suam.*

Auget dehortationem eleemosynae ad ostentationem praestitae. *Ne tuba canas*, id est, ne publices, vt ab hominibus agnoscatur. Qui enim tuba canunt, vt a multitudine audiantur, buccinant. Quidam autem dicunt, quod illo tempore hypocritae tuba conuocabant indigentes. Est autem hypocrita qui alius est, et alius apparet propter humanam comitatem. Vultus siquidem, aut potius larua illorum, misericordiae est, natura vero personae, insanam gloriae appetentiam indicat. Referunt autem, hoc est, auferunt, habent mercedem suam.

Vers. 3. *Te vero — reddet tibi.*

Postquam dixit, quomodo oporteat non praebere, nunc dicit quomodo praestare oporteat.

Per sinistram autem manum, eos qui in proximo sunt ac familiares intelligit: nihil enim manu tua vicinius ac familiarius est. Neque hi, inquit, dexterae tuae eleemosynam agnoscant. Aut per hyperbolen est sermo, quod et ipsam sinistram lateat dextera: per quod manifestatur plurimum oportere latere.

†† Alia etiam ratione, dextra quidem est virtus, sinistra autem vitiositas. Ne igitur noscat vitiosi-

[1]) vterque meus in fine versus omittit, ἐν τῷ φανερῷ. Henrenius tamen habebat, *in propatulo.*

συνεχῶς δὲ τίθησιν ἐν τοῖς λόγοις τὸν πατέρα, τὸν ἐν τοῖς οὐρανοῖς, ἐντρέπων αὐτοὺς, ὅτι, πατέρα ἔχοντες οὐράνιον, γήϊνα φρονοῦσι, καὶ ἅμα παραθήγων εἰς τὸ πολιτεύεσθαι ἀξίως τοιούτου πατρός.

Vers. 2. Ὅταν — αὐτῶν.

Ἐπιτείνει τὴν ἀποτροπὴν τῆς πρὸς ἐπίδειξιν ἐλεημοσύνης. μὴ σαλπίσῃς δὲ, ἀντὶ τοῦ, μὴ δημοσιεύσῃς, πρὸς τὸ γνωσθῆναι τοῖς ἀνθρώποις. οἱ γὰρ σαλπίζοντες, πρὸς τὸ ἀκουσθῆναι τῷ πλήθει σαλπίζουσι. φασὶ δέ τινες, ὅτι οἱ ὑποκριταὶ τότε, διὰ σάλπιγγος συνεκάλουν τοὺς δεομένους. ὑποκριτὴς δέ ἐστιν, ὁ ἕτερον μὲν ὤν, ἕτερον δὲ φαινόμενος, δι' ἀνθρωπίνην ἀρέσκειαν. καὶκείνων γάρ, τὸ μὲν πρόσωπον ἐλεημοσύνης ἦν· τὸ δὲ πρόσωπον, δοξομανίας. ἀπέχουσι δὲ, ἀντὶ τοῦ, ἔχουσι.

Vers. 3. Σοῦ δὲ — σου. [1])

Εἰπὼν, πῶς δεῖ μὴ ποιεῖν, λοιπὸν λέγει, καὶ πῶς δεῖ ποιεῖν.

Ἐνταῦθα δὲ, διὰ τῆς ἀριστερᾶς χειρὸς, τοὺς ἐγγυτάτω καὶ οἰκειοτάτους ἠνίξατο. οὐδὲν γάρ σοι τῆς χειρός σου ἐγγύτερόν τε καὶ οἰκειότερον. μηδὲ ἔτοι, φησι, γνώτωσαν τῆς δεξιᾶς σου τὴν ἐλεημοσύνην. ἢ καὶ καθ' ὑπερβολὴν ὁ λόγος, ὅτι καὶ αὐτὴν λαθέτω ἡ δεξιὰ τὴν ἀριστεράν, δι' οὗ δηλῶται τὸ δεῖν λίαν λανθάνειν.

[Καὶ [2])] καθ' ἕτερον δὲ λόγον, δεξιὰ μὲν, ἡ ἀρετὴ, ἀριστερὰ δὲ, ἡ κακία. μὴ γνώτω ἐν ἡ κα-

[2]) Inclusa in margine habet. A. Carebat iis Hentenius.

vitiositas facta virtutis per communionem, sed sine communione vitii honestum et bonum fiat.

Consequenter vero addidit, quod Deum habeas conspectorem ac testem, qui more patris gaudet videns bona filiorum opera: quodque non perdes quae dederis, sed ab ipso recipies omnino eleemosynae praemium. Non dixit autem vnde facere oporteat, puta quod e iustis sacculis hoc nempe omnibus notum erat. Praeterea superius quoque beatos praedicauit esurientes et sitientes iustitiam.

Vers. 5. *Et quum — suam.*

Angiportus quidem sunt vici anguſti, per quos pauci possunt incedere. Plateae vero viae publicae, per quas multi simul incedere possunt, †† quas nos ἐξαέρες appellamus, tanquam subdiales.

Vers. 6. *Tu autem — propatulo.*

Similiter et hic quum dixisset, quomodo oporteat non facere, dicit etiam quo pacto facere oporteat, et hoc docendi modo frequenter vsus est. Patri vero qui est in occulto, hoc est, in inuisibili loco. Rursum etiam dicit, quod qui videt in occulto, persoluet tibi in propatulo: manifestans, quodsi spectatores quaeris, habes pro omnibus Deum ipsum. Si vero et homines habere cupis contemplatores, habebis etiam hos tempore praeconii ac retributionis praemii: nec multos solum, sed omnes: nec homines tantum, sed etiam Angelos et Archangelos, omnesque coelestes virtutes.

[3]) Haec non recte cohaerent. Interpona τῷ, quod facile absorpsit τά.

κία τὴν πρᾶξιν τῆς ἀρετῆς, δι' ἐπιμιξίας, ἀλλ' ἀμιγὲς ἐνεργεῖσθω τὸ καλόν.]

Τὸ δὲ ἑξῆς προσέθηκε, διδάσκων, ὅτι τε τὸν θεὸν ἔχεις συνίστορα, τὸν δίκην πατρὸς χαίροντα [3]) βλέπειν τὰ σὰ κατορθώματα, καὶ ὅτι ἐκ ἀπολέσεις, ἃ δίδως, ἀλλὰ παρ' αὐτῷ πάντως ἀπολήψῃ τὸν ὑπὲρ τῆς ἐλεημοσύνης μισθόν· ἐκ εἶπε δὲ, πόθεν χρὴ ποιεῖν ἐλεημοσύνην, οἷον ὅτι ἀπὸ δικαίων πόρων. πᾶσι γὰρ τοῦτο γνώριμον ἦν. ἄλλως τε καὶ ἀνωτέρω, τοὺς πεινῶντας [o]) καὶ διψῶντας τὴν δικαιοσύνην ἐμακάρισε. o) Matth. 5, 6.

Verſ. 5. Καὶ ὅταν — αὐτῶν.

Στενωποὶ μὲν εἰσιν, αἱ στεναὶ ὁδοὶ, δι' ὧν ὀλίγοι βαδίζουσιν, ἃς ἡμεῖς ἐμβόλους καλοῦμεν· πλατεῖαι δὲ, αἱ λεωφόροι, δι' ὧν πολλοὶ ἅμα βαίνειν δύνανται, ἃς [4]) ἡμεῖς ἐξαέρους λέγομεν, ὡς ὑπαίθρους.

Verſ. 6. Σὺ δὲ — φανερῷ.

Ὁμοίως κἀνταῦθα εἰπών, πῶς δεῖ μὴ ποιεῖν, λέγει, καὶ πῶς δεῖ ποιεῖν, καὶ τέτῳ τῷ τρόπῳ πολλαχοῦ τῆς διδασκαλίας αὐτοῦ κέχρηται. τῷ πατρί σου δὲ, τῷ ἐν τῷ κρυπτῷ, ἀντὶ τοῦ, τῷ ὁρατῷ. πάλιν δὲ προσέθηκεν, ὅτι ὁ βλέπων ἐν τῷ κρυπτῷ, ἀποδώσει σοι ἐν τῷ φανερῷ, δηλῶν, ὅτι εἰ ζητεῖς θεατὰς, ἔχεις ἀντὶ πάντων αὐτὸν τὸν θεόν· εἰ δὲ καὶ ἀνθρώπους θέλεις θεωροὺς, ἔξεις καὶ τέτους ἐν τῷ καιρῷ τῆς ἀναβρήσεώς τε καὶ μισθαποδοσίας, καὶ οὐ πολλοὺς, ἀλλὰ πάντας, καὶ ἐκ ἀνθρώπους μόνον, ἀλλὰ καὶ ἀγγέλους, καὶ ἀρχαγγέλους, καὶ πάσας τὰς ἐπερα-

νίους

4) Ab ἃς ad ὑπαίθρους omiſerat Hentenius.

tes. Quodsi nunc manifestas bona opera tua, et praemium quod expectabas a Deo, perdis: et homines ipsi te condemnabunt, tanquam inanis gloriae appetitorem. Quum ergo liceat et mercedem bonorum operum accipere, et publice coram tot tantisque praedicari, si paululum sustineas, quomodo non omnino stultum ac irrationabile erit vtrisque his excidere, et praesenti theatro illud permutare?

Hic autem sermo per anagogen accipiendus est. Cubiculum siquidem mens est, pulcherrimum cogitationum domicilium. Ostium vero sedes sensuum, oculus, auris, etc. per quae malae ingrediuntur cogitationes, quae virtutum praedantur diuitias.

Quid ergo, non oportet in ecclesia orare? Maxime quidem, sed non vt appareas hominibus: hoc enim, tanquam hypocritarum opus condemnauit, sed vt tibi ipsi Deum reddas propitium. Contingit enim aliquem inter plurimos orare, nec tamen peccare, quando non ad ostentationem orat. Et contingit in cubiculo clauso orantem peccare, quum e diuerso fecerit. Deus enim qui vbique est, facti discutit finem. Hypocritas autem et hos vocauit, formam quidem orantium habentes, mentem vero anhelantium ad inanem gloriam.

Vers. 7. *Orantes — ethnici.*

Multiloquii vitium βαττολογία dicitur: quum pluribus verbis petitio fit de his quae non conueniunt: puta de diuitiis, gloria, potentatu, aliisque similibus, quae nec animae prosunt, nec ad corporis consistentiam sunt necessaria. Ethnicos vero

νίες δυνάμεις. νῦν γὰρ εἰ φανερῶς τὰ κατορθώματά σου, καὶ τὸν ἀπὸ θεῦ μισθὸν ἀπόλεις, καὶ οἱ ἄνθρωποι καταγνώσονταί σου, ὡς κενοδόξου. ὅταν δὲ ἔξεσι, καὶ μισθὸν τῶν κατορθωμάτων λαβεῖν, καὶ ἀνακηρυχθῆναι ἐν τῷ φανερῷ, ἐνώπιον τοσούτων, ἀναμείναντα μικρὸν, πῶς οὐ παντάπασιν ἀλόγιστον καὶ μωρὸν, ἀμφοτέρων τούτων ἐκπεσεῖν, καὶ τῆ θεάτρε ἐκείνε τὸ παρὸν ἀλλάξαθαι θεάτρον;

Εἰη δ' ἂν κατὰ τὸν τῆς ἀναγωγῆς λόγον ταμιεῖον μὲν, ὁ νοῦς, τὸ κάλλιστον οἴκημα τῶν νοημάτων· θύραι δὲ, τὰ αἰσθητήρια, ὀφθαλμοὶ, ἀκοὴ καὶ τὰ λοιπὰ, δι' ὧν εἰσερχόμενος ὁ πονηρὸς λογισμὸς συλᾷ τὸν πλοῦτον τῆς ἀρετῆς.

Τί οὖν; ἐν ἐκκλησίᾳ οὐ δεῖ προσεύχεθαι; σφόδρα μὲν· ἀλλὰ μὴ, ὅπως φανῇς τοῖς ἀνθρώποις· τοῦτο γὰρ τῶν ὑποκριτῶν κατηγόρησεν· ἀλλ' ὅπως ἵλεων σεαυτῷ τὸν θεὸν ποιήσῃς. ἔστι γὰρ καὶ ἐν μέσῳ πολλῶν προσευχόμενόν τινα, μὴ ἁμαρτάνειν, [ὅταν *) μὴ πρὸς ἐπίδειξιν προσεύχηται· καὶ ἐν ταμιείῳ κεκλεισμένῳ προσευχόμενον, ἁμαρτάνειν,] ὅταν τἐναντίον ποιῇ. παντα χοῦ γὰρ ὁ θεὸς τὸν σκοπὸν ἐξετάζει τῶ γινομένω. ὑποκριτὰς δὲ καὶ τότε ἐκάλεσεν, ὡς σχῆμα μὲν ἔχοντας προσευχομένου, γνώμην δὲ δοξομανοῦς.

Verſ. 7. Προσευχόμενοι — ἐθνικοί.

Βαττολογίαν μὲν λέγει, τὴν περὶ τῶν μὴ προσηκόντων αἴτησιν, οἷον περὶ πλέτε, περὶ δόξης, περὶ δυναστείας, καὶ τῶν τοιούτων, ὅσα ὅτε ψυχὴν ὠφελοῦσιν, ὅτε σώματι πρὸς σύστασίν εἰσιν ἀναγκαῖα. ἐθνικοὺς δὲ φησι, τοὺς ἀπίστους. ἐπεὶ

*) Incluſa exciderunt. In cauſa fuit duplex ὅταν. A.

vero dicit infideles. Quia autem hi non solum ea petunt quae non conueniunt, sed et longas faciunt de huiusmodi rebus petitiones, putantes verborum multitudine persuadere: hanc ipsorum opinionem hoc modo condemnat.

Vers. 7. *Putant — exaudiendi sint.*

Putant quidem, at non recte.

Vers. 8. *Ne ergo — ab illo petatis.*

Nouit quae vobis expediant, priusquam ab illo quicquam omnino petatis. Non oportet itaque petere, quae nec vtilia sunt, nec necessaria, sicut diximus, quod est battologiae vitium. Quia enim pater est, indignatur filiis petentibus quae non conueniunt. Verum si nouit quibus nobis sit opus, cur haec omnino ab eo postulamus? Plane non vt ipsum doceamus, sed vt demonstremus, quod eum habemus educatorem ac dominum, vtque ab ipso solo pendentes, facilius eum flectamus, qui spes est salutis ac prouidentiae nostrae.

Tanquam pater enim et nouit quibus nobis opus sit, et tribuere paratus est, quae necessaria sunt aut vtilia: exigit tamen, vt ob dictas causas nos illa petamus. Haec postquam docuit, praebet etiam modum orationis, non vt hac tantum oratione precemur, sed vt habito hinc orationis fonte, ab ipso precationum intelligentiam hauriamus.

Vers. 9. *Sic — vos.*

Quonam modo?

Vers. 9.

δὲ ἔτοι ἐ μόνον αἰτῆσι, περὶ τῶν μὴ προσηκόντων, ἀλλὰ καὶ, μακρὰς ποιέμενοι τὰς ἐπὶ τοῖς τοιούτοις αἰτήσεις, δοκῆσι πείθειν, ἐν τῷ μακρολογεῖν, διαβάλλει τὴν τοιαύτην αὐτῶν ὑπόληψιν εἰρηκώς.

Verſ. 7. Δοκοῦσι — εἰσακουσθήσονται.

Δοκῆσι μὲν, οὐκ ὀρθῶς δέ.

Verſ. 8. Μὴ ἦν — αἰτῆσαι αὐτόν.

Οἶδε, τίνων χρήζετε, καὶ πρὸ τῆ αἰτῆσαι αὐτὸν ὅλως περί τινος. καὶ λοιπὸν, ἐ χρὴ αἰτεῖν τὰ μὴ χρειώδη, μηδ' ἀναγκαῖα, καθὼς εἰρήκαμεν, ὅπερ ἐστὶ βαττολογία. ἐπεὶ καὶ πατὴρ δυσχεραίνει κατὰ παίδων αἰτέντων τὰ μὴ προσήκοντα. καὶ εἰ οἶδεν, ὧν χρήζομεν, διατί ὅλως περὶ τέτων αἰτῆμεν αὐτόν; πάντως ἐχ ἵνα διδάξωμεν, ἀλλ' ἵνα δείξωμεν, ὅτι αὐτὸν ἔχομεν καὶ τροφέα καὶ δεσπότην, καὶ ἵνα, ἀναρτῶντες μόνε αὐτῆ τὴν ἐλπίδα τῆς προνοίας καὶ σωτηρίας ἡμῶν, ἐπικάμπτωμεν εὐχερέστερον.

Ὡς μὲν γὰρ πατὴρ, καὶ οἶδεν, ὧν χρήζομεν, καὶ ἕτοιμός ἐστι παρέχειν τὰ χρειώδη· ζητεῖ δὲ ὅμως καὶ τὴν παρ' ἡμῶν αἴτησιν, διὰ τὰς δηλωθείσας αἰτίας. ταῦτα διδάξας, παραδίδωσι καὶ τύπον εὐχῆς, ἐχ ἵνα ταύτην μόνην τὴν εὐχὴν εὐχώμεθα, ἀλλ' ἵνα, ταύτην ἔχοντες πηγὴν εὐχῆς, ἐκ ταύτης ἀρδύωμεθα τὰς ἐννοίας τῶν εὐχῶν.

Verſ. 9. Οὕτως — ὑμεῖς.

Πῶς;

Verſ. 9. *Pater — coelis.*

Singulae dictiones ponderandae ſunt. Iubet enim vt dicamus, *Pater*, vt coeleſtem cognationem ad memoriam reuocemus, et quo munere affecti ſimus, puta diuina adoptione: et vt digne tali patre conuerſemur: qui enim praue viuens Deum vocat patrem ſuum, et in Deum, et in ſeipſum mentitur. *Noſtrum* autem dicimus patrem, vt agnoſcamus quod fratres inter nos mutuo ſimus fideles omnes: communiter ab vno ſoloque Deo adoptati, et vt de hoc continue colloquentes, ob humilia non extollamur: neque omnino aduerſus fratres noſtros vel cogitemus quippiam, vel loquamur, vel faciamus, ſed pro nobis inuicem precemur.

Additur autem: *qui es in coelis:* vt coelum ſemper proſpiciamus, audito quod ibi ſit pater noſter: magis autem vt id ipſum dicamus nos, ac terrena deſpiciamus, et eo aſcendere per virtutum ſcalas feſtinemus, vbi eſt pater noſter. Dicentes autem Deum eſſe in coelo, nequaquam ipſum in coelo concluſum circumſcribimus: non enim loco capi aut circumſcribi poteſt. Nam vbique eſſe dicitur Deus, maxime tamen in locis dignioribus, quod ipſius magis ſuſceptibilia videantur. Propter hoc igitur Deus in coelo eſſe dicitur, quia illud puriſſimum eſt, in quo ſunt aſtra, virtutes ac turmae ſanctorum, quibus datur requies.

† Chryſoſtomus ſane totam hanc orationem traditam, ad filium refert. Siquidem et hic pater noſter dicitur, tanquam creator ac procurator, prouiſor et magiſter. Iuxta hunc autem ſermonem

6) *Ἵνα ἀναμιμνησκώμεθα.* A.

7) Incluſa in margine habet. A.

Vers. 9. Πάτερ — οὐρανοῖς.

Ἑκάστην λέξιν ἐξεταστέον. κελεύει γὰρ λέγειν, τὸ πάτερ μὲν, ἵνα [6]) μιμνησκώμεθα τῆς ἄνωθεν εὐγενείας, καὶ οἵας δωρεᾶς ἠξιώθημεν, υἱοθετηθέντες τῷ θεῷ, καὶ ἵνα ἀξίως πατρὸς τοιούτου πολιτευώμεθα· ὁ γὰρ φαύλως μὲν βιῶν, πατέρα δὲ ἑαυτῷ τὸν θεὸν ὀνομάζων, καταψεύδεται καὶ τοῦ θεοῦ καὶ ἑαυτοῦ. τὸ δὲ ἡμῶν, ἵνα γινώσκωμεν, ὅτι ἀδελφοὶ ἀλλήλων οἱ πιστοὶ πάντες ἐσμὲν, κοινῶς υἱοθετηθέντες τῷ ἑνὶ καὶ μόνῳ θεῷ, καὶ ἵνα τοῦτο συνεχῶς ὁμολογοῦντες, μὴ κατεπαιρώμεθα τῶν ταπεινῶν, μηδὲ ὅλως ἐναντίον τι κατὰ τῶν ἀδελφῶν ἡμῶν ἢ μελετῶμεν, ἢ λέγωμεν, ἢ διαπραττώμεθα, καὶ ἵνα κοινῶς ὑπὲρ ἀλλήλων εὐχώμεθα.

Τὸ δὲ, ὁ ἐν τοῖς οὐρανοῖς, ἵνα πρὸς τὸν οὐρανὸν ἀεὶ βλέπωμεν, πατρίδα τοῦτον ἡμῶν ἀκούοντες, μᾶλλον δὲ αὐτοὶ τοῦτο λέγοντες, καὶ ἵνα τῶν γηΐνων καταφρονῶμεν, ἐκεῖ σπεύδοντες ἀναβῆναι, διὰ τῆς τῶν ἀρετῶν κλίμακος, ὅπου ὁ πατὴρ ἡμῶν ἐστι. ἐν οὐρανῷ δὲ τὸν θεὸν εἶναι λέγοντες, ἐκ ἐν οὐρανῷ αὐτὸν συγκλείοντες περιγράφομεν· ἀχώρητος γάρ ἐστι καὶ ἀπερίγραπτος· ἀλλὰ πανταχοῦ μὲν εἶναι λέγεται ὁ θεός, μάλιστα δὲ ἐν τόποις ἀξίοις, διὰ τὸ μᾶλλον αὐτοῦ εἶναι δεκτικοὺς αὐτοῦ. διὰ τοῦτο τοίνυν ἐν τῷ οὐρανῷ λέγομεν εἶναι τὸν θεὸν, διότι καθαράτατός ὁ τόπος ἐκεῖνος, καὶ διότι ἐν αὐτῷ εἰσὶν αἱ ἄϋλοι δυνάμεις, καὶ οἱ δῆμοι τῶν ἁγίων, οἷς ἐπαναπαύεται.

[O 7) μὲν χρυσόστομος πρὸς τὸν υἱὸν ἀναφέρεσθαι τὴν παραδοθεῖσαν ταύτην ὅλην προσευχὴν ἐνόμισε. λέγεται γὰρ καὶ ἕτερος πατὴρ ἡμῶν, ὡς δημιουργὸς, καὶ κηδεμὼν, καὶ προνοητὴς, καὶ διδάσκαλος. κατὰ τοῦτον δὲ τὸν λόγον λέγοιτ' ἂν πατὴρ

nem dici quoque poterit et Spiritus sanctus pater noster. Itaque et proprie ad singulas personas, et communiter ad trinam vnamque deitatem referri haec possunt.

Vers. 9. *Sanctificetur — nomen tuum.*

Sanctificetur, hoc est, glorificetur: Si enim iuxta virtutis normam conuersamur, glorificatur Deus ab his, qui nos conspiciunt. *Luceat*, inquit, *lux vestra coram hominibus, vt videant opera vestra bona, et glorificent patrem vestrum, qui in coelis est.* Quum igitur in se gloriosum sit nomen tuum, glorificetur etiam per nostram conuersationem.

Vers. 10. *Adueniat — tuum.*

Regnum nunc vocat secundum aduentum ipsius, in quo cum multa gloria apparebit. Hoc autem petendum addidit, vt quod petimus agnoscentes, praeparati ad eius occursum per omnia simus. Praeparari enim est optare vt veniat iudex.

Potest quoque et alio modo dici. Veniat ad nos regnum tuum, id est, impera tu nobis, et non diabolus: tu nobis suadeas, ac per tua mandata iubeas, et non ille.

Vers. 10. *Fiat — terra.*

Fiat voluntas tua in terra ab hominibus, quemadmodum in coelo fit ab angelis: de quibus dixit Dauid, Ministri eius, qui faciunt voluntatem ipsius: *Adueniat* autem et *fiat*, licet per verba dicantur imperatiua ἐλθέτω et γενηθήτω, sumuntur tamen pro optatiuis: Optamus enim ac precamur haec, eo quod etiam ad ea diuino nobis opus

πατὴρ ἡμῶν, καὶ τὸ ἅγιον πνεῦμα. λοιπὸν οὖν καὶ ἰδικῶς πρὸς ἕκαστον τούτων ἀναχθείη ἄν, καὶ κοινῶς πρὸς τὴν ἐν τούτοις μίαν θεότητα.]

Vers. 9. Ἁγιαθήτω — τὸ ὄνομά σου.

Ἁγιαθήτω, ἀντὶ τοῦ, δοξαθήτω. ἡμῶν γὰρ πολιτευομένων ἐναρέτως, δοξάζεται παρὰ τῶν ὁρώντων ὁ θεός. λαμψάτω p) γάρ, φησι, τὸ φῶς ὑμῶν ἔμπροσθεν τῶν ἀνθρώπων, ὅπως ἴδωσι τὰ καλὰ ὑμῶν ἔργα, καὶ δοξάσωσι τὸν πατέρα ὑμῶν τὸν ἐν τοῖς οὐρανοῖς. δεδοξασμένον ἓν ὑπάρχον τὸ ὄνομά σε, δοξαθήτω καὶ διὰ τῆς πολιτείας ἡμῶν. p) Matth. 5, 16.

Vers. 10. Ἐλθέτω — σου.

Βασιλείαν δὲ νῦν, τὴν δευτέραν αὐτοῦ παρουσίαν φησὶν, ὡς μετὰ πολλῆς δόξης ἐσομένην. τοῦτο δὲ προσέταξεν αὐτοῖν, ἵνα γινώσκοντες, ὅπερ αἰτῶμεν, ἐμπαράσκευοι πρὸς ὑπαντὴν αὐτοῦ διὰ παντὸς εἰμεν. ἐμπαρασκεύου γάρ, τὸ ζητεῖν ἐλθεῖν τὸν δικαιῆν.

Ἔστι δὲ καὶ ἕτερος εἰπεῖν, ὅτι ἐλθέτω ἐφ' ἡμᾶς ἡ βασιλεία σου, τοτέσι, βασιλευθείημεν ὑπὸ σοῦ, καὶ μὴ ὑπὸ τοῦ διαβόλε, καὶ σὺ πείσας καὶ ὑποτάξαις ἡμᾶς τοῖς σοῖς προσάγμασι, καὶ μὴ ἐκεῖνος.

Vers. 10. Γενηθήτω — γῆς.

Γενηθήτω τὸ θέλημά σε, καὶ ἐπὶ τῆς γῆς, παρὰ τῶν ἀνθρώπων, ὡς γίνεται ἐν οὐρανῷ, παρὰ τῶν ἀγγέλων, περὶ ὧν εἶπεν ὁ δαυὶδ· λειτουργοὶ q) αὐτοῦ, ποιοῦντες τὸ θέλημα αὐτοῦ. θέλημα δὲ θεοῦ, αἱ ἐντολαὶ αὐτοῦ. εὐκτικὸν δὲ καὶ τὸ, ἁγιαθήτω, καὶ τὸ γενηθήτω. εὐχόμεθα γὰρ ταῦτα, διὰ τὸ χρῄζειν πρὸς ταῦτα καὶ τῆς παρὰ θεοῦ q) Ps. 102, 21.

opus est auxilio. Sic et reliqua quae sequuntur verba, optatiua sunt, quanquam videantur imperatiua.

Vers. 11. *Panem — hodie.*

Sciens quidem naturam angelicam nequaquam cibo indigere, humanam vero huius esse indigentem, iussit quod naturae necessarium est peti. Panem autem nostrum dixit, hoc est, propter nos formatum: Supersubstantialem vero appellauit, quia ad corporis substantiam, vitam, ac constitutionem conueniens est. Vel iuxta Chrysostomum, ἐπιέσιον dixit, id est, quotidianum. Addit etiam, hodie: a cura nos abducens insequentis temporis. Vult enim fideles panem tantum petere, et hunc tantum hodiernum: nec angi de insequenti die: quum neque sciamus, an etiam in ipso viuemus. Superfluum est itaque sollicitum esse de die: ad cuius spacium vtrum pertingemus ignoramus. Hoc quoque in sequentibus iubet pluribus verbis, dicens inter caetera: *Ne soliciti sitis in crastinum.* Ita nempe expediti erimus, pauca naturae necessitati concedendo, reliqua vero ad operationem spiritualem tribuendo.

Aequum etiam est, animae quoque panem petere. Indiget enim et ipsa supersubstantiali cibo: dico

8) T. VII. p. 251. D.

9) Ab ἡ ἔως. Miror autem, homini Graeco hanc interpretationem excidisse. Multi de hoc vocabulo multa et mira dixerunt. Finxit hoc Matthaeus ad similitudinem τῆ περιούσιος. De ἐσία, sensu Metaphysico, hic plane non est cogitandum, sed de sensu populari. Vt igitur περιούσιος est largus, copiosus, deinde vero etiam praecipuus, excellens: ita ἐπιέσιος est sufficiens, i. e. ἐπαρκὴς, χρειώδης. Recte scholiasta, quem ad Lucam

θεῦ βοηθείας. καὶ τὰ λοιπὰ δὲ ῥήματα, ἐυκτικά εἰσιν, εἰ καὶ προστακτικὰ δοκεῖσι.

Vers. 11. Τὸν ἄρτον — σήμερον.

Εἰδὼς, τὴν μὲν ἀγγελικὴν Φύσιν ἀπροσδεῆ τροφῆς, τὴν ἀνθρωπίνην δὲ ταύτης ἐπιδεῆ, προσέταξεν αἰτεῖσθαι τὸ ἀναγκαῖον τῆς Φύσεως. ἄρτον δὲ ἡμῶν εἶπεν, ἀντὶ τοῦ, τὸν δι' ἡμᾶς γενόμενον. ἐπιούσιον δὲ προσηγόρευσε, τὸν ἐπὶ τῇ οὐσίᾳ καὶ ὑπάρξει καὶ συστάσει τοῦ σώματος ἐπιτήδειον. ἢ κατὰ τὸν [8]) χρυσόστομον, ἐπιούσιον εἶπε, τὸν ἐφήμερον. ἔω [9]) γὰρ ὀνομάζομεν, τὴν ἡμέραν. προσέτηκε δὲ καὶ τὸ σήμερον, φανερώτερον ἀπάγων ἡμᾶς τοῦ μὴ [1]) φροντίζειν περαιτέρω. βέλεται γὰρ, τὰς πιστὰς ἐν ταῖς εὐχαῖς ἄρτον μόνον αἰτεῖν, καὶ τοῦτον σήμερον μόνον, καὶ μὴ μεριμνᾶν περὶ τῆς ἐπιούσης ἡμέρας, διότι ἐκ οἴδαμεν, εἰ καὶ ἐν αὐτῇ ζήσομεν. καὶ λοιπὸν περιττόν ἐστι μεριμνᾶν περὶ [2]) ἡμέρας, ἧς, ἐκ οἴδαμεν, εἰ φθάσομεν τὸ διάστημα. τοῦτο δὲ καὶ προῖων, διὰ πλειόνων λόγων ἐπέταξε, λέγων· μὴ [r]) μεριμνήσητε εἰς τὴν αὔριον, ἔτω γὰρ ἂν ἐυσταλεῖς ἐσόμεθα, ὀλίγα μὲν ὑπείκοντες τῷ ἀναγκαίῳ τῆς Φύσεως, τἄλλα δὲ τρεπόμενοι πρὸς ἐργασίαν πνευματικήν. r) Matth. 6, 34.

[Εἰκὸς [3]) δὲ, καὶ τὸν τῆς ψυχῆς ἄρτον αἰτεῖν. χρήζει γὰρ καὶ αὕτη τροφῆς ἐπισίε, λέγω δὴ

Lucam p. 510. in mea N. T. editione laudaui, explicat αὐτάρκη. Christus non egit cum Metaphysicis. Ergo Hieronymiana superfubstantialitas, vti barbara est, ita quoque ab hoc loco aliena.

[1]) μὴ, abest. A. [2]) τῆς, addit. A.

[3]) Inclusa leguntur in marg. A. Codex B. habebat in fine interpretationis versus 10. post vocabula, καὶ μὴ ἐκεῖνος. Nos, Hentenium secuti, hic inferuimus.

dico sane illuminatione coelesti: vtque diuina ei cognitio praebeatur.

Vers. 12. *Et — nostris.*

Sciens quam lubrica esset natura nostra ad peccatum: agnoscens quoque et post regenerationis lauacrum, rursum nos esse offensuros, iubet pro peccatis deprecari: quae etiam debita nominauit: debitum enim et peccatum quasi eadem res, obnoxium reddunt hominem: Sicut et aes alienum. Deprecantes autem pro ipsorum remissione, reminiscimur eorum, et humiliati conterimur. Docet quoque et modum, quo Deum flectere possimus: dico sane vt et nos illis ignoscamus, qui in nos peccauerunt: nam hos dixit debitores. Et hoc iubet pro omni forma supplicandi proferri: tanquam id solum potens sit nos liberare. Ideoque completa de oratione doctrina, iterato repetit de hac re sermonem. Nunc autem addidit orationi: vt nobis hoc quotidie Deo dicentibus, necesse sit illis qui in nos deliquerunt, ignoscere, †† metuentibus, ne condemnemur, tanquam mentientes ad fallendum Deum.

Vers. 13. *Et ne — tentationem.*

Tentatio est omne certamen, quod daemonis fraude quomodocunque nobis inductum est, quo animae nostrae fortitudo comprobatur. Hoc itaque sermone nos instruit, ne de nobisipsis confidamus, neque temerarie tentationibus nos ingeramus, sed precemur, ne in tentationem inducamur.

††) A *φοβέμενοι* ad *τῷ θεῷ* omittit Hentenius.

δὴ τῆς ἄνωθεν ἐλλάμψεως, καὶ ἐπιχορηγίας τῆς θείας γνώσεως.]

Vers. 12. Καὶ — ἡμῶν

Ἐπιτάμενος τὸ πρὸς ἁμαρτίαν ἐνόλισθον τῆς φύσεως ἡμῶν, καὶ προγινώσκων, ὅτι καὶ μετὰ τὸ λυτρὸν τῆς παλιγγενεσίας ἁμαρτήσομεν, κελεύει παρακαλεῖν ὑπὲρ τῶν ἁμαρτημάτων, ἅπερ ὀφειλήματα ὠνόμασεν. ὀφείλημα γάρ, καὶ τὸ ἁμάρτημα, ὡς καὶ αὐτὸ ποιῶν ὑπεύθυνον τὸν ἄνθρωπον, ὥσπερ καὶ τὸ χρέος. παρακαλοῦντες δὲ ὑπὲρ ἀφέσεως αὐτῶν, ἀναμιμνησκόμεθά τε αὐτῶν, καὶ ταπεινέμενοι συντριβόμεθα. διδάσκει δὲ καὶ τρόπον, δι' οὗ κάμψαι δυνησόμεθα τὸν θεὸν, φημὶ δὴ, τὸ καὶ ἡμᾶς συγχωρεῖν τοῖς ἁμαρτάνουσιν εἰς ἡμᾶς· τέτευχε γὰρ ὀφειλέτας εἰπεῖν· καὶ τοῦτο προβάλλεσθαι, ἀντὶ πάσης ἱκετηρίας, ὡς ἐξελέσθαι ἡμᾶς δυνάμενον. διὸ καὶ μετὰ τὸ πληρῶσαι τὴν διδασκαλίαν τῆς εὐχῆς, πάλιν ἐπαναλαμβάνει τὸν περὶ αὐτῆς λόγον. νῦν δὲ τοῦτο προσέθηκε τῇ εὐχῇ, ἵνα τοῦτο καθ' ἑκάστην πρὸς θεὸν λέγοντες, ἀνάγκην ἔχομεν συγχωρεῖν τοῖς πταίουσιν εἰς ἡμᾶς, φοβούμενοι, [4]) μὴ κατακριθῶμεν, ὡς ψευδόμενοι, πρὸς ἀπάτην τὸ θεῖ.

Vers. 13. Καὶ μὴ — πειρασμόν.

Πειρασμός ἐστι, πᾶς ἀγὼν, ἐξ ἐπηρείας τοῦ δαίμονος ὁπωσδήποτε ἡμῖν προσαγόμενος, δι' οὗ δοκιμάζεται ἡ ἀνδρεία [1]) τῆς ψυχῆς ἡμῶν. παιδεύει τοίνυν ἡμᾶς ὁ λόγος, μὴ θαρρεῖν ἑαυτοῖς, μηδ' ἐπιπηδᾶν τοῖς πειρασμοῖς ὑπὸ θρασύτητος. τὸ γὰρ ἔυχεσθαι, μὴ εἰσενεχθῆναι εἰς πειρασμὸν,

1) ἀνδρία. A.

mur. Haec autem docens, nos quoque inducit ad imbecillitatis noſtrae agnitionem, et modeſtiam apponit. Atqui Deus neminem tentat, ſicut inquit Iacobus Apoſtolus: quomodo ergo dicit, Ne nos inducas in tentationem? Illud ſane, Ne inducas nos, tantundem valet, ac ſi diceret, ne permittas nos induci. Hoc autem ſcripturae idioma eſt: In eo enim quod permittit, ipſe inducere videtur. Omnis ſiquidem tentatio a diabolo producitur. Verum nullum attingit hominem, niſi Deus permiſerit: quum neque porcis nocere potuerit, niſi ipſo permittente, veluti manifeſtius in progreſſu inueniemus. Saepius autem permittit tentationes in nos induci, aut propter peccata noſtra, aut vt manifeſta fiat animae noſtrae fortitudo, quemadmodum docuit ipſius Iob hiſtoria. Iubet ergo nos quidem precari, ne in tentationem inducamur: ipſe vero quum ſit animarum noſtrarum moderator, interdum quidem permittit, quandoque vero prohibet, iuxta quod vtrumque expediens eſt. Quare non inductis quidem tentationibus, ab iis cauere debemus: vbi autem inductae ſunt, viriliter contraſtandum eſt, vt et modeſtiae et fortitudinis ſpecimen praebeamus.

Verſ. 13. *Sed — a malo.*

Malum quidem hoc in loco diabolum nominauit, non quod natura malus ſit, ſed voluntate. Per antonomaſiam autem malum eum appellauit, tanquam in extremo poſitum malitiae. In eo vero quod nos precari iubet vt ab eo liberemur, oſtendit quod atrociſſimum ac irreconciliabile contra nos gerat bellum: nobisque diuino ſit opus auxilio. Solum autem explicauit, vt ab eo liberari prece-

ταῦτά τε παιδεύει, καὶ εἰς ἐπίγνωσιν ἡμᾶς ἄγει τῆς ἀσθενείας ἡμῶν, καὶ μετριοφροσύνην ἐντίθησι. καὶ μὴν ὁ θεὸς [5]) οὐδένα πειράζει, καθὼς φησιν ἰάκωβος ὁ ἀπόστολος. πῶς ἂν εἴπε, μὴ εἰσενέγκῃς ἡμᾶς εἰς πειρασμόν; τὸ μὴ εἰσενέγκῃς, ἀντὶ τοῦ, μὴ παραχωρήσῃς εἰσενεχθῆναι. ἰδίωμα δὲ τοῦτο τῆς γραφῆς. ἐν τῷ παραχωρεῖν γὰρ, αὐτὸς εἰσάγειν δοκεῖ. πᾶς μὲν γὰρ πειρασμὸς ὑπὸ τοῦ διαβόλου προσάγεται, ἐχ ἅπτεται δέ τινος ἀνθρώπου, εἰ μὴ παραχωρήσῃ ὁ θεός. οὐδὲ γὰρ χοίρους βλάψαι δύναται, μὴ παραχωρηθέντος αὐτοῦ. καὶ τοῦτο προϊόντες εὑρήσομεν φανερώτερον. παραχωρεῖ δὲ πολλάκις ἐπάγεσθαι ἡμῖν τοὺς πειρασμοὺς, ἢ πρὸς [6]) κάθαρσιν τῶν ἁμαρτιῶν ἡμῶν, ἢ πρὸς φανέρωσιν τῆς ψυχικῆς ἀνδρείας [7]) ἡμῶν, ὡς ἡ κατὰ τὸν ἰὼβ ἐδίδαξεν ἱστορία. κελεύει οὖν, εὔχεσθαι μὲν, μὴ εἰσενεχθῆναι εἰς πειρασμὸν, διὰ τὰς ἀνωτέρω ῥηθείσας αἰτίας· αὐτὸς δὲ, οἰκονόμος ὢν τῶν ἡμετέρων ψυχῶν, ποτὲ μὲν παραχωρεῖ, ποτὲ δὲ κωλύει, πρὸς τὸ συμφέρον ἑκάτερα. διὰ τοῦτο, μὴ ἐπαγομένων μὲν τῶν πειρασμῶν, παραιτητέον αὐτοὺς, ἐπαγομένων δὲ, ἀνδριστέον, ἵνα καὶ τὸ μέτριον, καὶ τὸ γενναῖον ἐπιδειξώμεθα.

Vers. 13. Ἀλλὰ — ἀπὸ τοῦ πονηροῦ.

Πονηρὸν ἐνταῦθα, τὸν διάβολον ὠνόμασεν, ἐχ, ὡς φύσει πονηρὸν, ἀλλ' ὡς προαιρέσει. κατ' ἐξαίρετον δὲ πονηρὸν αὐτὸν ἐκάλεσεν, ὡς καθ' ὑπερβολὴν πονηρόν. ἐπιτάξας δὲ ἡμῖν εὔχεσθαι ῥυσθῆναι ἀπ' αὐτοῦ, ἔδειξεν, ὅτι ἀσπονδον καὶ βαρύτατον ἔχει καθ' ἡμῶν πόλεμον, καὶ χρεία τῆς ἄνωθεν συμμαχίας. εὔχεσθαι δὲ ῥυσθῆναι ἀπ' αὐ-

5) Iac. I, 13.

6) καθαίρεσιν. A. 7) ἀνδρίας. A.

precemur: docens omnis mali hunc esse causam: et ita solum contra eum inimicitias conuenit exercere, et non contra eos, qui ex inconsiderantia ab eo inducti sunt, nobisque nocuerunt: quorum misereri potius oportet, vtpote ab eo superatorum.

Alio quoque modo possumus anagogice interpretari quaedam in dominica oratione, vt nomen patris fit filius. Nomen enim, eius cuius est nomen declaratiuum est: et ita filius patrem manifestat. Regnum autem Spiritus sanctus dicatur, ob diuinorum donorum diuitias. Quia igitur Christus est caput nostrum, nobis qui membra eius sumus, per vitae puritatem sanctificatis, etiam ipse sanctificatur: vbi vero sanctificati sumus, accedit ad nos spiritus sanctus. Voluntas autem patris quae fit in coelis, est rationalis coelestium virtutum cultus. Dixit enim et ad Dauid: Quid mihi est in coelo, ab angelis videlicet? neque enim aliud praeter rationalem cultum: et a te homine quid volui super terram? nihil aliud praeter eundem cultum, qui est id quod necessarium est, caeteris praeeminens. Rationalis autem cultus est, mentem ad Deum tendere intensam, ac superiorum desiderio succensam, cum animi impetu aduersus mentis perturbationes ac daemones. Panis vero noster duplex est: vnus quidem congruus substantiae animae, puta scientia, et haec praebetur iuxta recipientium virtutem. Alius vero naturae corporis, sensibilis videlicet. Et ille quidem superne ministratur, hic autem inferne. Tentatio

8) μόνου, abest. A.

9) Inclusa in margine habet. A. Eadem cum alio indice exhibebat Hentenius post explicationem partis

τῷ μόνῳ [8]) διωρίσατο, διδάσκων, ὅτι μόνος ἔτος κακῶς παντὸς αἴτιός ἐστι, καὶ ὅτι πρὸς μόνον τὸν ἐχθραίνειν χρὴ, καὶ μὴ πρὸς τοὺς ἐξ ἀφροσύνης πειθομένους αὐτῷ, καὶ βλάπτοντας ἡμᾶς, ὃς μᾶλλον ἐλεεῖν προσῆκον, ὡς ἠπτημένους αὐτοῦ.

[Ἔτι [9]) καὶ τῷ ἁγίῳ μᾶλλον εἰς τὸ, ἁγιασθήτω τὸ ὄνομά σου καὶ τὰ ἑξῆς. ὄνομα μὲν οὖν τοῦ πατρὸς, ὁ υἱός. καθάπερ γὰρ τὸ ὄνομα δηλωτικόν ἐστι τῆς φύσεως, ἧς ἔστιν ὄνομα· οὕτω καὶ ὁ υἱὸς δηλωτικὸς τοῦ πατρός. βασιλεία δὲ, τὸ ἅγιον [1]) πνεῦμα, διὰ τὸν πλῆθον τῶν θείων χαρισμάτων. ἐπεὶ δὲ ὁ χριστὸς κεφαλή ἐστιν ἡμῶν, ἁγιαζομένων ἡμῶν, τῶν μελῶν αὐτοῦ, δι' ἀγνείας, αὐτὸς ἁγιάζεται, καὶ ἁγιαθῆναι ἐπιφοιτᾷ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον. θέλημα δὲ τοῦ πατρὸς ἐν οὐρανοῖς, ἡ λογικὴ τῶν ἐπουρανίων τάξεων λατρεία. εἴρηκε γὰρ καὶ περὶ τοῦ Δαυὶδ· τί [t]) γάρ μοι ὑπάρχει ἐν τῷ οὐρανῷ καὶ παρὰ σοῦ τῶν ἀγγέλων, οὐδὲν ἕτερον, πλὴν τῆς λογικῆς λατρείας δηλονότι· καὶ παρὰ σοῦ τοῦ ἀνθρώπου, τί ἠθέλησα ἐπὶ τῆς γῆς· οὐδὲν ἕτερον ἢ ταύτην. αὕτη γὰρ τὸ ἀναγκαῖον καὶ προηγέμενον. λογικὴ δὲ λατρεία κυρίως, τὸ τείνειν τὸν νοῦν πρὸς τὸν θεὸν, τῶ τε κατὰ παθῶν καὶ δαιμόνων θυμῷ νευρέμενον, καὶ τῇ ἐπιθυμίᾳ τῶν ἄνω πυρέμενον. ὁ δ' ἄρτος ἡμῶν διπλῆς· ὁ μὲν, τῇ οὐσίᾳ τῆς ψυχῆς ἐπιτήδειος, ὁ γνωστικὸς, ὅσις ἐπιχορηγεῖται κατὰ τὴν τῶν δεχομένων δύναμιν· ὁ δὲ, τῇ οὐσίᾳ τῷ σώματος ἁρμόδιος, ὁ αἰσθητὸς· καὶ ὁ μὲν ἄνωθεν, ὁ δὲ κατωθεν παρεχόμενος. καὶ ὁ πειρασμὸς δὲ διττὸς, ὁ

t) Ps. 72, 25.

partis vltimae versus 13. Nos ergo versionem ipsius hac transtulimus.

[9]) Vide, quae dixi in edit. noui Testamenti ad Luc. p. 507. nota 11.

tio quoque duplex est, voluptatis videlicet ac doloris, et illa quidem naturalis est, ac perturbationum innatarum, haec vero inuoluntaria est, et perturbationum naturae aduersantium. Voluntariam igitur fugere oportet: inuoluntariam vero deuitare quidem propter nostram imbecillitatem: at vbi venerit, tanquam purgatiuam viriliter sustinere. Est quoque et aliud tentationum genus, sumendae videlicet experientiae. A malo autem, daemone scilicet, vel opere.

Vers. 13. *Quia — Amen.*

Extrema orationis pars est, eorum qui orant animi gratitudo, vtque Deum benedicant: Sic ergo intelligitur. Compleantur haec quae postulamus: tu enim rex noster es, potens ad ea conferenda, semperque glorioſus. Et hoc indicat quod additur, *in saecula.* De dictione *Amen* superius dictum est.

Vers. 4. *Si* — Vers. 15. *vestra.*

Iterauit vt diximus de hac re sermonem ipsumque dilatat, ostendens huiusmodi opus esse Deo maxime acceptabile. Considera etiam mihi obsecro humanitatis magnitudinem. In nostra constituit potestate peccatorum nostrorum remissionem. At dices fortassis, quod in multis delinquens, iniuria te affecerit. Verum tu in pluribus et maioribus: et ille quidem in conseruum, tu vero in dominum: tu indigens remissione remittes, Deus vero nullius indigens est. Si itaque remiseris, teipsum liberasti: iram siquidem extinxisti, malorum memoriam expulisti, benignitatem induisti, Deum tibi propitium reddidisti, propriamque remissionem procurasti.

Vers. 16.

μὲν ἐνήδονος, ὁ δὲ ἐνόδυνος, καὶ ὁ μὲν ἑκάσιος καὶ γεννήτωρ παθῶν, ὁ δὲ ἀκάσιος, καὶ ἀναιρέτης παθῶν. τὸν μὲν ἓν ἑκάσιαν φεύγειν χρή· τὸν δ' ἀκάσιον ἀπεύχεσθαι μὲν διὰ τὴν ἀσθένειαν ἡμῶν, ἐπελθόντα δὲ ὑπομένειν γενναίως, ὡς καθαρτήριον. ἔστι δὲ καὶ ἄλλο πειρασμῶν εἶδος, τὸ δοκιμαστήριον. ἀπὸ τοῦ πονηροῦ δὲ, ἢ τοῦ δαίμονος, ἢ τοῦ πράγματος.]

Verſ. 13. Ὅτι — ἀμήν.

Ἀκροτελεύτιον τῆς εὐχῆς, εὐγνωμοσύνη τῶν εὐχομένων, καὶ εὐφημία τῦ θεῦ. νοεῖται γὰρ, πληρωθήτωσαν, ἃ ἠυξάμεθα, διότι σὺ βασιλεὺς ἡμῶν, καὶ δυνατὸς εἰς ἅπαν, καὶ δεδοξασμένος ἀεί. τῦτο γὰρ δηλοῖ τὸ, εἰς τὰς αἰῶνας. περὶ δὲ τῦ ἀμὴν, ἀνωτέρω εἴρηται.

Verſ. 14. Ἐὰν — Verſ. 15. ὑμῶν.

Ἐπανέλαβεν, ὡς εἰρήκαμεν, τὸν περὶ τύτυ λόγον, καὶ πλατύνει τῦτον, δεικνὺς, ὅτι περισπούδαστόν ἐστι θεῷ τὸ τοιῦτον ἔργον. καὶ ὅρα μοι Φιλανθρωπίας ὑπερβολήν. ἡμᾶς ποιεῖ κυρίας τῆς τῶν ἁμαρτημάτων ἡμῶν ἀφέσεως. ἀλλ' ἴσως ἐρεῖς, ὅτι πολλὰ καὶ μεγάλα πεπλημμέληκεν ὁ ἀδικήσας· ἀλλὰ σὺ πλείονα καὶ μείζονα. καὶ ὁ μὲν εἰς τὸν ὁμόδουλον, σὺ δὲ εἰς τὸν δεσπότην. καὶ σὺ μὲν, δεόμενος ἀφέσεως, ἀφήσεις· ὁ δὲ θεὸς μὴ δεόμενος. εἰ τοίνυν ἀφήσεις, σεαυτὸν ἠλευθέρωσας. ἔσβεσας μὲν γὰρ τὸν θυμὸν, ἀπήλασας δὲ τὴν μνησικακίαν, εἰσήγαγες δὲ τὴν Φιλανθρωπίαν, ἱλέωσας δὲ τὸν θεὸν, ἐπραγματεύσω δὲ τὴν οἰκείαν ἄφεσιν.

Verſ. 16. *Quum — ieiunare.*

Ne tetricam triſtitiam affectetis, velut hi qui ob laudem humanam, pallorem procurant: occultant enim naturalem formam fictitio pallore.

Verſ. 16. *Amen — ſuam.*

Superius de hoc nobis dictum eſt.

Verſ. 17. *Tu autem — laua.*

Quemadmodum quando dixit: *Si autem oculus tuus dexter tibi fuerit offendiculo, erue eum: et ſi dextera manus tua tibi fuerit offendiculo, amputa eam:* non de corporis mutilatione loquutus eſt, veluti eo in loco declarauimus: Ita neque nunc ſimpliciter vngi ac lauari iubet. Neque enim ipſe hoc fecit, quum quadraginta diebus ieiunaret: ſed per haec aliud quippiam admonet: occultare videlicet eam quae ieiunium conſequitur triſtitiam, quum alacer ac feſtiuus appareas. Nam quia apud veteres ſignum erat laetitiae, caput vnctum eſſe oleo, faciem vero aqua lotam: ad hoc gaudii ſignum adhortatur, quo et homines lateat quod ieiunes, et ieiunii laborem, auferente dolorem laetitia alleues.

Alio quoque modo. Impingua capitis tui mentem eleemoſynae oleo: faciem vero tuam, lachrymarum aqua abluito. Vnde et alibi ſaepius per ea quae ponit, adhortatur ad alia: inſtruens nos, ne ſemper in praeceptis id tantum attendamus, quod prima facie apparet, ſed et ſenſus quoque ipſorum perſcrutemur.

Verſ. 18.

*) καὶ, pro δὲ. B.

Verſ. 16. Ὅταν — νηστεύοντες.

Νηστεύοντες, μὴ ἐπιτηδεύετε τὴν σκυθρωπότητα, καθάπερ οἱ παιδάζοντες ὠχρίᾳν δι' ἀνθρωπίνην ἀρέσκειαν. ἀφανίζει γὰρ ἕτοι τὸ φυσικὸν εἶδος, διὰ τῆς ἐπιπλάστε ὠχρότητος.

Verſ. 16. Ἀμὴν — αὐτῶν.

Εἰρηται ἡμῖν ἀνωτέρω περὶ τέτε.

Verſ. 17. Σὺ δὲ — νίψαι.

Ὥσπερ, ὅτε εἶπεν·ν) εἰ δὲ 2) ὁ ὀφθαλμός σου ν) Matth. 5. 29. 30.
ὁ δεξιός σκανδαλίζει σε, ἔξελε αὐτόν· καὶ εἰ ἡ δεξιά σου χεὶρ σκανδαλίζει σε, ἔκκοψον αὐτήν· ἐπεὶ ἀκρωτηριασμὲ τῆ σώματος ἔλεγεν, ὡς ἐν ἐκείνοις τοῖς ῥητοῖς ἡρμηνεύσαμεν· ἕτως καὶ νῦν ἁπλῶς ἀλείφεθαι καὶ νίπτεθαι κελεύει. οὐδὲ γὰρ αὐτὸς τέτο πεποίηκε, νηστεύσας ἡμέρας τεσσαράκοντα. ἀλλὰ διὰ τέτων ἕτερόν τι παραινεῖ, λέγω δὴ, τὸ συγκαλύπτειν τὴν ἀπὸ τῆς νηστείας συγγνότητα, ἐν τῷ φαίνεθαι φαιδρὸν καὶ χαρίεντα. ἐπεὶ γὰρ παρὰ τοῖς παλαιοῖς σημεῖον χαρᾶς ἦν, τὸ ἀλείφεθαι μὲν ἐλαίῳ τὴν κεφαλὴν, νίπτεθαι δὲ ὕδατι τὸ πρόσωπον· λοιπὸν καὶ αὐτὸς διὰ τὲ σημείε τῆς χαρᾶς παραινεῖ χαίρειν ἐν τῷ νηστεύειν, ἵνα καὶ τὲς ἀνθρώπες διαλάθῃς, καὶ τὸν πόνον τῆς νηστείας κερδίσῃς, τῆς ἡδονῆς τὴν ὀδύνην ὑφαιρεμένης.

Καὶ καθ' ἕτερον δὲ τρόπον. πίαινε μὲν τὸν ἐν τῇ κεφαλῇ σου νοῦν, τῷ ἐλαίῳ τῆς ἐλεημοσύνης· νίψαι δὲ τὸ πρόσωπόν σου, τῷ ὕδατι τῶν δακρύων. καὶ ἐν πολλοῖς δὲ ἄλλοις δι' ἑτέρων ἕτερα παραινεῖ, παιδεύων ἡμᾶς, μὴ τῷ φαινομένῳ μόνῳ τῶν ἐντολῶν ἀεὶ προσέχειν, ἀλλὰ καὶ τὰς διανοίας αὐτῶν ἀκριβολογεῖν.

Verſ. 18.

Verſ. 18. *Ne — reddet tibi.*

Ad ſpectaculum hominibus exponere eam, quae ex ieiunio prouenit moleſtiam, cupiditatis gloriae opus eſt. De his autem quae ſequuntur, iam dictum eſt.

Verſ. 19. *Ne —* Verſ. 20. *furantur.*

Allegorice autem tinea et corruptio ſignificat inductam in animo opinionem, quae latenter corrodit bona, circa quae ipſa verſatur: fures autem perfodientes, laudes ſunt, quae extrinſecus ſubingrediuntur, perfodientes leuia propoſita, et compilantes reconditas virtutum diuitias.

Iecta iam inanis gloriae aegritudine, opportune deinceps legem de inopia ſtatuit. Nihil enim adeo diuitiarum inducit amorem, quemadmodum vana gloria. Ob hanc ſiquidem et mancipiorum greges, et eunuchorum examina, et equos auro adornatos, ac menſas argenteas, omnemque faſtum alium excogitant homines: non ad neceſſitatem, ſed ad oſtentationem.

Quia vero non facile reciperetur, ſi iunctim de deſpiciendis facultatibus admoneret: ideo hunc in partes ſecuit ſermonem. Et primum quidem dixit: *Beati miſericordes.* Deinde: *Eſto,* inquit, *beneuolus aduerſario tuo.* Poſtmodum ait: *Si quis tecum iudicio voluerit contendere, et auferre tunicam tuam, dato ipſi et pallium.* Tandem vero quod his omnibus maius eſt, intulit. In illis

3) Incluſa in margine habet. A. Vide mox notam 6.

4) De omnis generis luxu, magnificentia et arrogantia dicitur. Sic Diog. Laërt. in Bione p. 159. Saepe

Vers. 18. Ὅπως μὴ — ἀποδώσει σοι.

Τὸ γὰρ θεατρίζειν τοῖς ἀνθρώποις τὴν ἀπὸ τῆς νηστείας κακοχίαν, φιλοδοξίας ἔργον ἐστί. περὶ δὲ τῶν ἐξῆς ἀνωτέρω εἰρηται.

Vers. 19. Μὴ — Vers. 20. κλέπτουσι.

[Σὴς [3]) μὲν καὶ βρῶσις νοεῖντ' ἂν, καὶ ἡ ἐντικτομένη τῇ ψυχῇ εἴησις, βιβρώσκουσα λαθραίως τὰ, ἐφ' οἷς συνέσῃ, καλά· κλέπται δὲ διορύσσοντες, οἱ ἔξωθεν ἐπεισερχόμενοι ἔπαινοι, διορύσσοντες τὰ κῦφα φρονήματα, καὶ συλῶντες τὸν ἐναποτεθησαυρισμένον πλοῦτον τῆς ἀρετῆς.]

Ἐκβαλὼν δὲ ἤδη τὸ τῆς κενοδοξίας νόσημα, λοιπὸν εὐκαίρως περὶ ἀκτημοσύνης νομοθετεῖ. καὶ γὰρ οὐδὲν ἕτω παρασκευάζει χρημάτων ἐρᾶν, ὡς ἡ κενοδοξία. διὰ ταύτην γὰρ καὶ τὰς τῶν ἀνδραποδῶν ἀγέλας, καὶ τὸν ἐσμὸν τῶν εὐνέχων, καὶ τὰς χρυσοφορούσας ἵππους, καὶ τὰς ἀργυρᾶς τραπέζας, καὶ τὴν ἄλλην ἅπασαν [4]) φαντασίαν ἐπινοοῦσιν οἱ ἄνθρωποι, οὐ κατὰ χρείαν, ἀλλὰ δι' ἐπίδειξιν.

Ἐπεὶ δὲ ἐκ ἦν εὐπαράδεκτον, τὸ ἀθρόον παραινέσαι περὶ τῆς ὑπεροψίας τῶν χρημάτων, σοφώτατα κατεμέρισε τὸν περὶ ταύτης λόγον, καὶ πρῶτον μὲν εἶπε· μακάριοι [x]) οἱ ἐλεήμονες· ἔπειτα· ἴσθι [y]) εὐνοῶν τῷ ἀντιδίκῳ σου· εἶτα· ἐάν τις [z]) σοι θέλει [5]) κριθῆναι, καὶ τὸν χιτῶνά σε λαβεῖν, δὸς αὐτῷ καὶ τὸ ἱμάτιον· τελευταῖον δὲ τὸ μεῖζον ἐκείνων πάντων ἐπήγαγεν. ἐν ἐκείνοις μὲν

x) Matth. 5, 7.
y) Matth. 5, 25.
z) Matth. 5, 40.

Saepe ita habet Chrysostom. T. VII. pag. 144. C. 151. E. VIII, 163. C. Conser. Astor. 25, 23.

3) Θέλη. B.

lis etenim et miſericordiae pauperum, et aduerſarii, et litis in iudicio imminentis fecit mentionem: hic autem nullo ſimili poſito, ipſum per ſe ſtabilinit facultatum contemptum: oſtendens, quod neque illa propter ſe tantum iuſſerat, imo quanquam nullus illorum tibi moleſtus ſit, tu tamen ea quae mundi ſunt deſpicies: ipſaque pauperibus diſtribues.

Quod vt facilius perſuadeat, damnum oſtendit, quod a theſaurorum reconditione prouenit, et commoda quae ex eorum in coelis coaceruatione ſequuntur; σὴς autem (quod nos *tineam* vertimus) vermem ſignificat, qui plerisque poſſeſſionibus innaſcitur. βρῶσις vero, (quod nos *corruptionem* diximus) ſignificat putrefactionem, ad rubiginem mutationem, omnemque huiusmodi a ſeipſo corruptionem indicat. Quid ergo, etiam aurum perdunt vermes? Etſi non vermes, attamen fures. Omnes igitur ſpoliantur? Plurimi ſane. Incertum eſt autem, qui a violentia tuti permaneant. Quae vero pauperibus diſtribuuntur, quonam pacto in coelo reconduntur? Quo pacto? In eo quod horum retributiones ac remunerationes ibi reponuntur: quae autem ibi repoſita ſunt et collecta, ſecura permanent.

Deinde et aliam inducit conſiderationem, quae ab hoc maxime abſtrahat, dicens.

Verſ. 21. *Vbi — cor veſtrum.*

Cor in hoc loco mentem appellat. Dicit autem, quod etſi nihil horum fuerit, omnino tamen vbi eſt theſaurus veſter, ibi erit et mens veſtra. Neque paruum id animae nocumentum eſt, mentem videlicet ſuam ibi captam eſſe, et circa theſauri cuſtodiam multimoda cura diſtringi, talique ſubiectam

μὲν γὰρ καὶ ἐλεεμένε ἐμνήθη, καὶ ἀντιδίκε, καὶ κριθῆναί σοι μέλλοντος· ἐνταῦθα δὲ ἐδὲν τοιῶτον θεὶς, αὐτὴν καθ' ἑαυτὴν ἐνομοθέτησε τὴν τῶν χρημάτων ὑπεροψίαν, δεικνὺς, ὅτι ἐ δι' ἐκείνες τοσῶτον, ὅσον διὰ σὲ ταῦτα προσέταξεν, ἵνα, κἂν μηδεὶς ἐκείνων ἐνοχλῇ, σὺ καταφρονῇς τῶν ὄντων, καὶ διανέμῃς αὐτὰ τοῖς πένησιν.

Ὥστε δὲ ἓν ὂν πᾶσαι, διδάσκει τήν τε βλάβην τῷ θησαυρίζειν ἐπὶ τῆς γῆς, καὶ τὴν ὠφέλειαν τῷ θησαυρίζειν ἐν ἐρανῷ. ἔστι δὲ σὴς μὲν ὁ ἐγγενόμενος πολλοῖς τῶν χρημάτων σκώληξ· βρῶσις δὲ, ἡ σῆψις καὶ ἴωσις καὶ καθ' ἑαυτὴν τοιαύτη διαφθορά. τί οὖν; τὸ χρυσίον σὴς ἀφανίζει; εἰ καὶ μὴ σὴς, ἀλλὰ κλέπται· τὶ δὲ; πάντες συλῶνται; εἰ καὶ μὴ πάντες, ἀλλ' οἱ πλείες. ἄδηλον δὲ, τίνες ἄσυλοι μενοῦσι. τὰ γὰρ διανεμόμενα τοῖς πένησι, πῶς θησαυρίζονται; ἐν τῷ ἐρανῷ. πῶς; ἐν τῷ ταμιεύεσθαι ἐκεῖ τὰς ἀντιδόσεις τούτων καὶ τὰς ἀμοιβάς, αἳ συλλεγόμεναι καὶ θησαυριζόμεναι φυλάττονται ἀσφαλῶς. [6])

Εἶτα ἐπάγει καὶ ἕτερον λογισμὸν, πείθων καὶ ἀπὸ τέτε μάλιστα.

Vers. 21. Ὅπου — ἡ καρδία ὑμῶν.

Καρδίαν ἐνταῦθα, τὸν νοῦν ἐκάλεσε. λέγει δὲ, ὅτι καὶ εἰ μηδὲν τέτων γένηται, πάντως, ὅπου ἐστὶν ὁ θησαυρὸς ὑμῶν, ἐκεῖ ἔσαι καὶ ὁ νοῦς ὑμῶν. καὶ ἐ μικρὰ τῦτο βλάβη τῆς ψυχῆς, τὸ προσηλῶσθαι τὸν νῦν αὐτῆς ἐκεῖ, μεριμνῶντα διόλου περὶ τῆς τῷ θησαυρῷ φυλακῆς, καὶ τῇ τοιαύτῃ τυραν-

6) Male inter ἀσφαλῶς et εἶτα interserverat Henenius superiora, quae A. in margine habet. Nam haec quidem sine vllo dubio coniungenda sunt.

clam esse tyrannidi: neque audere ad aliam transire cogitationem.

Vers. 22. *Lucerna* — Vers. 23. *tenebrosum erit.*

Lucerna est luminare. Postquam ergo dixit de indigna seruitute mentis, quae oculus est animae: vult demonstrare manifestius, quod huiusmodi mentis seruitus pestis sit animae. Sumit autem exemplum ab oculo corporeo, a quo, et quae illius sunt, nobis dat intelligere.

Obseruandum autem hic, quod simplex appellat id quod sanum est: Malum vero quod aegrotum. Dicit ergo: Si oculus tuus sanus fuerit, totum corpus tuum illuminatum erit, a proprio videlicet luminari lucem habens: Si autem oculus tuus aegrotus fuerit, totum corpus tuum tenebrosum erit, non habens ab ipso lucem. Ita igitur et mens, quae oculus est animae, defossi thesauri solicitudini seruiens, aegrota est: ipsa enim solicitudo infirmitas est, et ideo obscurata est et anima.

Vers. 23. *Si ergo* — *quantae?*

Si ergo lumen quod in te est, hoc est, mens, quae ad hoc data est, vt animam illuminaret ac regeret, tenebrae sunt, hoc est, obtenebrata est: tenebrae quae ab affectionibus procedunt, quantae sunt ad animam obscurandam, ipso lumine quod illi oriebatur obtenebrato?

Vers. 24.

7) κατωρυγμένου. A.

τυραννίδι καταδεδλωμένον, καὶ μὴ τολμῶντα μεταβῆναι πρὸς ἑτέραν ἔννοιαν.

Verſ. 22. Ὁ λύχνος — V. 23. σκοτεινὸν ἔσαι.

Λύχνος ἐστὶν, ὁ φωτήρ. εἰπὼν δὲ περὶ τῆς ἀγενοῦς δελείας τῦ νῦ, ὅς ἐστιν ὀφθαλμὸς τῆς ψυχῆς, βάλλεται δεῖξαι φανερώτερον, ὅτι ἡ τοιαύτη δουλεία τῦ νῦ, λύμη τῆς ψυχῆς ἐστίν. λαμβάνει δὲ παράδειγμα, τὸν ὀφθαλμὸν τῦ σώματος, καὶ ἀπὸ τύτε δίδωσι καὶ τὰ ἐκείνε νοεῖν.

Παρατηρητέον δὲ νῦν, ὅτι ἁπλῶν μὲν λέγει, τὸν ὑγιᾶ· πονηρὸν δὲ, τὸν νοσερόν. φησὶ δὲ, ὅτι ἐὰν μὲν ὁ ὀφθαλμός σου ὑγιὴς ᾖ, ὅλον τὸ σῶμά σου πεφωτισμένον ἔσαι, φωτιζόμενον ὑπὸ τῦ οἰκείε φωταγωγῦ· ἐὰν δὲ ὁ ὀφθαλμός σε νοσερὸς ᾖ, ὅλον τὸ σῶμά σου ἐσκοτισμένον ἔσαι, μὴ φωτιζόμενον ὑπ' αὐτῦ. οὕτω τοίνυν καὶ ὁ ὀφθαλμὸς τῆς ψυχῆς, ὁ νῦς, δουλεύων τῇ Φροντίδι τῦ κατορωρυγμένε [7]) θησαυρῦ, νοσερός ἐσι· νόσος γὰρ ἡ τοιαύτη Φροντὶς· καὶ λοιπὸν, ἐσκότισαι ἡ ψυχή.

Verſ. 23. Εἰ οὖν — πόσον.

Εἰ ἓν τὸ φῶς τὸ ἐν σοὶ, ὅ ἐστιν ὁ νῦς, ὁ δωρηθεὶς εἰς τὸ φωτίζειν καὶ ὁδηγεῖν τὴν ψυχὴν, σκότος ἐσὶ, τετέστιν, ἐσκότισαι, λοιπὸν τὸ σκότος, τὸ ἀπὸ τῶν παθῶν, πόσον ἔσαι, εἰς τὸ σκοτίζειν τὴν ψυχὴν, σκοτιωθέντος τῦ ἀνατέλλοντος [8]) αὐτὸ φωτός.

Verſ. 24.

[8]) ἀνατέλλοντος. A. Male. Pro αὐτὸ autem corrigendum videtur αὐτῇ i. e. τῇ ψυχῇ. Atque ita videtur legiſſe interpres.

Vers. 24. *Nemo — contemnet.*

Aliam praeterea considerationem adducit formidabiliorem, vt fortius ab amore temporalium rerum auertamur: ostendens hunc Dei expellere seruitutem, et in diuitiarum reducere seruitutem. Simpliciter autem, et absque nomine primum duos dicit dominos, vt auditores dicti veritatem cogat confiteri. Deinde nominatim illos ponit, de quibus erat sermo. Duos vero dominos dicit, contraria iubentes. Adhaerebit autem, hoc est, parebit.

Vers. 24. *Non — mammonae.*

Ecce nominatim quoque duos praedictos dominos manifestat. Mammona autem ab Hebraeis diuitiae dicuntur, quas etiam dominum appellauit, propter imbecillitatem illorum, qui earum sustinent dominium. Quid igitur, nonne Abraham diues erat? Nonne Iob, aliique similes? Vtique diuites quidem erant: at non seruiebant, sed dominabantur diuitiis: et ipsas in egenos insumebant.

Non potestis Deo seruire et Mammonae: quia Deus non modo iubet ab alienis abstinere, sed et propria elargiri: Mammona vero contrarium, non modo videlicet propria non elargiri, sed nec ab alienis abstinere: et ille dominus ventrem iubet astringere, iste vero ventri indulgere: ille continentem esse, hic autem scortari, aliaque similia.

Vers. 25. *Propterea — induamini.*

Postquam locum absoluit de non recondendo super terram thesauro, et ea quae contigerunt, pauperi-

Verſ. 24. Οὐδεὶς — καταφρονήσει.

Ἔτι καὶ ἕτερον ἐπάγει λογισμὸν φοβερώτερον, εἰς ἰσχυροτέραν ἀποτροπὴν τῆς φιλοχρηματίας, δεικνύων, ὅτι αὕτη καὶ τῆς τοῦ θεοῦ δουλείας ἡμᾶς ἐκβάλλει, καὶ τῷ πλούτῳ καταδουλοῖ. ἁπλῶς δὲ, καὶ ἀνωνύμως, δύο κυρίους λέγει πρῶτον, ἵνα λάβῃ συνομολογοῦντας τὸν ἀκροατὰς τῇ ἀληθείᾳ τὸ λεχθέντος· εἶτα τίθησιν ὀνομασὶ καὶ αὐτούς, περὶ ὧν ὁ λόγος. δύο δὲ κυρίους φησὶν, ἐναντία ἐπιτάττοντας. ἀνθέξεται δὲ, ἀντὶ τοῦ ὑπακούσει.

Verſ. 24. Οὐ — μαμωνᾶ.

Ἰδοὺ καὶ ὀνομασὶ τοὺς ῥηθέντας δύο κυρίους ἐδήλωσε. μαμωνᾶς δὲ παρ' ἑβραίοις, ὁ πλοῦτος, ὃν καὶ κύριον προσηγόρευσε, διὰ τὴν ἀδήνειαν τῶν ὑπ' αὐτοῦ κυριευομένων. τί οὖν; οὐχ ὁ ἀβραὰμ πλούσιος ἦν; οὐχ ὁ ἰωὴβ καὶ οἱ κατ' ἐκείνους; ναί. πλούσιοι μὲν ἦσαν, ἀλλ' ἐ τῷ πλούτῳ ἐδούλευον· ἀλλ' ἐκυρίευον αὐτοὶ τούτου, καὶ εἰς τοὺς δεομένους αὐτὸν ἀνήλισκον.

Οὐ δύναθε δὲ θεῷ δουλεύειν καὶ μαμωνᾷ· διότι ὁ μὲν θεὸς ἐπιτάττει, μὴ μόνον ἀπέχεθαι τῶν ἀλλοτρίων, ἀλλὰ καὶ τῶν οἰκείων μεταδιδόναι· ὁ δὲ μαμωνᾶς τἐναντίον, μὴ μόνον μὴ μεταδιδόναι τῶν οἰκείων, ἀλλὰ μηδὲ τῶν ἀλλοτρίων ἀπέχεθαι· καὶ ὁ μὲν [9]) κρατεῖν γαστρὸς, ὁ δὲ ἐφιέναι γαστρί· καὶ ὁ μὲν σωφρονεῖν, ὁ δὲ πορνεύειν καὶ τὰ τοιαῦτα.

Verſ. 25. Διὰ — ἐνδύσηθε.

Ἀποχήσας τοῦ θησαυρίζειν ἐπὶ τῆς γῆς, καὶ πείσας διανέμειν τὰ προσόντα, διδάσκει λοιπὸν, μη-

9) ἀπὸ κοινοῦ τὸ ἐπιτάττει.

peribus distribuere suasit: docet deinceps de necessario usu non esse sollicitum. Ait enim: *Ne sitis solliciti animae vestrae*, id est, propter animam vestram, *quid edatis, aut quid bibatis.* Quanquam enim anima neque edat, neque bibat, propter animam tamen edunt ac bibunt homines, quae corpus inhabitare non potest, quod non comedit, et bibit, donec ipsum quoque corpus incorruptibile reddatur.

Alio quoque modo id aptari potest: quod quum homines interdum in anima anxii sint, quandoque autem sola mente solliciti, quandoque vero in corpore: aliquando et ad possessiones, quas in animo habent, hoc extendunt: et ab hac, et ab illa cura, dominus illos abstrahens, dixit: *Ne anxii sitis*, neque in anima vestra, neque in corpore, de cibo et potu, ac vestimento.

Vers. 25. *Nonne — vestimentum?*

Hoc dixit manifestans, quod is, qui, quod amplius est, praestat nobis, vtique et quod minus est, praestabit. Plus autem dixit, hoc est, pretiosius.

Vers. 26. *Aspicite — illa.*

Ne quis dicat: Quomodo autem viuemus, de rebus necessariis non curantes? Soluit huiusmodi obiectionem ab exemplo auium: quas quum nihil sollicitae sint, pascit Deus. Posset autem et ab hominibus exemplum sumere, et dicere, quod Elias et Ioannes, aliique similes, nihil tale curabant. Verum id non fecit, sed ab auibus potius dictam

[1]) Inclusa in margine habet. A.

[2]) ἀμέτρῳ *Φιλοπονίᾳ.* Non cepit vim vocabuli interpres. κατατείνειν est idem, quod κατατρύχειν,

δὲ περὶ τῆς ἀναγκαίας χρείας μεριμνᾶν. Φησὶ γὰρ, μὴ μεριμνᾶτε τῇ ψυχῇ ὑμῶν, τετέχνι, μὴ μεριμνᾶτε διὰ τὴν ψυχὴν ὑμῶν, τί φάγητε ἢ τί πίητε. εἰ γὰρ καὶ ἡ ψυχὴ οὔτε ἐδίει, οὔτε πίνει· ἀλλ' ἕν διὰ τὴν ψυχὴν ἐδίεσι καὶ πίνουσιν οἱ ἄνθρωποι, μὴ δυναμένην ἐνοικεῖν σώματι μήτε τρεφομένῳ, μήτε πίνοντι, μέχρις ἂν καὶ τοῦτο ἀφθαρτισθείη.

[Καὶ [1]) καθ' ἕτερον δὲ τρόπον ἑρμηνευτέον, ὅτι ἐπεὶ ποτὲ μὲν ἐν τῇ ψυχῇ μεριμνῶσιν οἱ ἄνθρωποι, ὅτε κατὰ νοῦν μόνον φροντίζεσι, ποτὲ δὲ ἐν τῷ σώματι, ὅτε κατατείνεσι [2]) τοῦτο πρὸς κτῆσιν τῶν σπαδαζομένε, καὶ ταύτης καὶκείνης τῆς μερίμνης ἀπάγων αὐτὲς ὁ κύριος, εἶπε, μὴ μεριμνᾶτε, μήτε τῇ ψυχῇ ὑμῶν, μήτε τῷ σώματι, περὶ βρώσεως, καὶ πόσεως, καὶ ἐνδύματος.]

Verſ. 25. Οὐχὶ — ἐνδύματος;

Τοῦτο εἶπε δηλῶν, ὅτι ὁ τὸ πλεῖον δὲς ἡμῖν, καὶ τὸ ἔλαττον δώσει. πλεῖον δὲ, τὸ μεῖζον λέγει.

Verſ. 26. Ἐμβλέψατε — αὐτά.

Ἵνα μή τις εἴπῃ, ὅτι καὶ πῶς ἄρα ζησόμεθα, μὴ μεριμνῶντες περὶ τῶν ἀναγκαίων; λύει τὴν τοιαύτην ἀντίθεσιν ἀπὸ τῆ παραδείγματος τῶν πετεινῶν, ἃ μὴ μεριμνῶντα τρέφει ὁ θεός. δυνάμενος δὲ ἐξ ἀνθρώπων ἐνεγκεῖν τὸ παράδειγμα, καὶ εἰπεῖν τὸν ἠλίαν, καὶ τὸν ἰωάννην, καὶ τὲς κατ' αὐτὲς, ὅσοι μηδὲν τοιῦτον ἐμερίμνησαν· τοῦτο μὲν ἐκ ἐποίησεν, ἀπὸ τῶν πετεινῶν δὲ μᾶλλον

ἐπεσέ-

χειν, nimiis laboribus vexare, affligere ac quaſi extendere et attenere corpus.

dictam repressit obiectionem, omnem praetextum maiori confusione arguens ac tollens.

Nam et vetus scriptura, volens homines amplius sese deiicere, ad apem ac formicam, caeteraque animantia mittit. Aues ergo eodem statu, quo a principio fuerunt, permanentes, cibo qui eis iuxta naturam conuenit, etiam abundant: homo vero a Deo auersus, eo priuatur. Veruntamen quae abstulit alienatio a Deo, haec rursum reddit reuersio. Iubet itaque ne horum curam habeamus, sed ad Deum peculiari modo reuertamur.

Vers. 26. *Nonne — illa?*

Nonne vos longe meliores estis auibus? Quodsi viliora alit Deus, multo magis eos qui meliores sunt. Qui enim corpus cibo indigens vobis aptauit, ipsius quoque alimentum omnino praebebit. Quid ergo, neque seminare licitum erit? Non dixit: Ne seminetis, sed, Ne solliciti sitis. Perfectorum siquidem est non seminare, sed operari cibum qui non perit: dico sane virtutes, sicut Apostoli, horumque vitam imitantes, ac petere a Deo alimentum. *Panem*, inquit, *nostrum supersubstantialem da nobis hodie*. Mediocrium vero est seminare quidem, at non anxios esse, et seipsos totos in huiusmodi curas deiicere, vt ob has animae curam negligant. Ideoque seminare neque prohibuit, neque concessit, sed in vniuscuiusque voluntate illud reliquit. Neque enim id de auibus dixit,

3) ἀπὸ θεοῦ. A. 4) ἀπὸ θεοῦ. A.
5) Malim μηδὲ, loco καί. Aut, ἀπὸ κοινοῦ τὸ μή.

ἐπεξόμισε τὴν εἰρημένην ἀντίθεσιν, ἐντρεπτικώτερον καθαψάμενος, καὶ περιελὼν πᾶσαν πρόφασιν.

Καὶ γὰρ καὶ ἡ παλαιὰ γραφὴ, βελομένη σφοδρότερον καθικέσθαι τῶν ἀνθρώπων, πρὸς τὴν μέλισσαν αὐτὸς πέμπει, καὶ πρὸς τὸν μύρμηκα, καὶ πρὸς ἄλλα ζῶα. τὰ μὲν ἓν πετεινὰ, μείναντα, ὡς ἐξ ἀρχῆς ἐγένοντο, ἐυπορῶσι καὶ τῆς κατὰ φύσιν τροφῆς· ὁ δὲ ἄνθρωπος, ἐκτραπεὶς ἐξέρηται. πλὴν ὅπερ ἡ ἀπὸ [3]) τῶ θεῶ ἀλλοτρίωσις ἀφεῖλε, ταῦτα πάλιν ἡ πρὸς αὐτὸν οἰκείωσις ἀποδίδωσι. διὰ τῶτο προσέταξε, μὴ μεριμνᾶν περὶ τῶτων, ἀλλὰ περὶ τῶ οἰκειωθῆναι θεῷ.

Verſ. 26. Ὀυχ — αὐτῶν;

Ὀυχ ὑμεῖς κρέιττες κατὰ πολὺ τῶν πετεινῶν ἐσε; καὶ εἰ τὰ χείρονα τρέφει ὁ θεὸς, πολλῷ μᾶλλον τὲς κρείττονας. ὁ γὰρ διαπλάσας ἡμῖν σῶμα, δεόμενον τροφῆς, παρέξει πάντως καὶ τὴν τροφὴν αὐτῶ. τί οὖν; οὐ δεῖ σπείρειν; οὐκ εἶπε, μὴ σπείρετε, ἀλλὰ μὴ μεριμνᾶτε. τῶν τελείων μὲν γὰρ, τὸ μηδὲ σπείρειν, ἀλλ' ἐργάζεσθαι μόνην τὴν βρῶσιν τὴν μὴ ἀπολυμένην, λέγω δὴ τὰς ἀρετὰς, ὡς οἱ ἀπόσολοι, καὶ οἱ μιμησάμενοι τὸν βίον αὐτῶν, καὶ ζητεῖν ἀπὸ τῶ [4]) θεῶ τὴν τροφὴν· τὸν ἄρτον [a]) γάρ, φησι, τὸν ἐπιέσιον δὸς ἡμῖν σήμερον· τῶν μέσων δὲ, τὸ σπείρειν μὲν, μὴ φροντίζειν δὲ, πῶς ἂν φύσῃ τὸ σπέρμα, καὶ [5]) κατατείνειν ἑαυτὲς ὅλες εἰς τὰς τοιαύτας μερίμνας, ὡς διὰ ταύτας ἀμελεῖν τῆς ψυχῆς. διὰ τῶτο τοίνυν τὸ σπείρειν ἔτε ἐκώλυσεν, ἔτε ἐπέτρεψεν, ἀλλ' ἐπὶ τῇ ἑκάσε προαιρέσει τῶτο καταλέλοιπεν. εἰ γὰρ καὶ περὶ τῶν πετεινῶν ἔιπεν, ὅτι οὐ σπείρεσιν, ἀλλ' οὐκ εἶπε

a) Matth. 6, 11.

dixit, vt ſeminare prohiberet, ſed id tantum demonſtrare voluit, quod illas Deus alat.

Nam quid tibi proderit, ſi te ita curis conficias? Quanquam enim tu millies ſtudium adhibeas, non dabis tamen pluuiam aut ſolem, flatusque ventorum, quibus ſemen fructum proferat. Nam haec ſolus Deus tribuit. Ita ergo et de potu, et de indumento, aliisque ſimilibus.

Quomodo autem poteſt quispiam viuere, qui talia non curat? Quomodo? Sicut praedicti viuebant ſancti. Neque enim propriam imbecillitatem faciamus praecepti impoſſibilitatem. Nihil, ſiquidem impoſſibile praecepit Deus: nouit enim poſſibilitatis humanae menſuram: non ſolum vt creator ipſius, ſed tanquam is quoque, qui eam in ſe ſuſcepit. Verum illis quidem facile erat praeceptum, quaſi ſeparatis a mundo, omnique habitu corporeo: nobis autem impoſſibile videtur, eo quod ab ipſo non ſumus auulſi. Aues vero nutrit Deus, immittens illis naturalem inſtinctum vnde cibum colligant.

Verſ. 27. *Quis autem — vnum?*

Nullus. Sicut ergo hoc, ſtudio veſtro aſſequi non poteſtis: ita nec cibum congregare, niſi Deo annuente. Quanquam enim millies ſtudium adhibeamus, nihil tamen absque eius prouidentia proficiemus.

Et certe neque palmum, neque digitum addere poteſt. Dixit tamen cubitum, quia proprie menſura ſtaturae eſt cubitus.

Verſ. 28.

[6]) B. habet καὶ, pro κἂν, et paullo poſt σπουδάσῃς, ſupra ſcripto α, literae η, i. e. σπουδάσας.

τῶτο, κωλύων τὸ σπείρειν, ἀλλὰ μόνον δεῖξαι βελόμενος, ὅτι ὁ θεὸς τρέφει αὐτά.

Τί γᾶν ὠφελήσεις, ἕτως ἐπιτεταμένως μεριμνῶν; [6]) κἂν γὰρ μυρία σπεδάσῃς, οὐ δώσεις ὑετὸν, ἐδὲ ἥλιον, ἐδὲ πνοὰς ἀνέμων, οἷς ὁ σπόρος καρποφορεῖ. ταῦτα γὰρ ὁ θεὸς μόνος δίδωσιν. ἕτως ἓν καὶ ἐπὶ πόματος, καὶ ἐπὶ ἐνδύματος, καὶ τῶν τοιούτων.

Καὶ πῶς δύνατάί τις ζῆν, μὴ μεριμνῶν τὰ τοιαῦτα; πῶς; ὡς ἔζων οἱ δηλωθέντες ἅγιοι. μηδὲ γὰρ τὴν ἑαυτῶν ἀσθένειαν, ποιῶμεν ἀδυναμίαν τῆς ἐντολῆς. ἐδὲν γὰρ ἀδύνατον ὁ θεὸς ἐπέταξεν. οἶδε γὰρ τὸ μέτρον τῆς ἀνθρωπίνης δυνάμεως, οὐ μόνον ὡς δημιεργὸς αὐτῆς, ἀλλὰ καὶ ὡς ὑποδὺς αὐτήν. ἀλλ' ἐκείνοις μὲν ἐυχερὴς ἦν ἡ ἐντολὴ, ὡς χωριθεῖσι κόσμε καὶ πάσης σωματικῆς σχέσεως· ἡμῖν δὲ ἀδύνατος φαίνεται, διὰ τὸ μὴ ἀποσπασθῆναι αὐτῶν. τρέφει δὲ τὰ πετεινὰ ὁ θεὸς, ἐνθεὶς αὐτοῖς γνῶσιν, πόθεν συλλέξωσι τὴν τροφήν.

Verſ. 27. Τίς δὲ — ἕνα;

Οὐδείς. ὥσπερ ἓν ἀδύνατον, κατορθωθῆναι τῶτο διὰ σπεδῆς ἡμετέρας· ἕτω καὶ τὸ συναγαγεῖν τροφὴν, εἰ μὴ ὁ θεὸς ἐπινεύσῃ. κἂν γὰρ μυρία σπεδάσωμεν, ἐδὲν ἀνύσομεν, δίχα τῆς προνοίας αὐτοῦ.

[Καὶ [7]) μὴν οὐδὲ σπιθαμὴν, οὐδὲ δάκτυλον. λοιπὸν ἓν πῆχυν εἶπε, διότι κυρίως μέτρον τῶν ἡλικιῶν ὁ πῆχύς ἐσι.]

σας. Aut ergo καὶ σπουδάσας, aut κἂν σπευδάσῃς, legendum.

7) Incluſa in margine habet. A.

Verſ. 28. *Et te — neque nent.*

Lilia hoc loco flores omnes nominauit, quod ex eo manifeſtum eſt, quia dixit: Sicut vnum horum. Quum autem eſſet ſermo de indumento, quomodo faeit mentionem de cremento? Quia dictionem illam, *creſcant*, propter folia dixit eorum, quae horum vnicuique ſunt indumentum. Conſiderate, inquit, lilia agri quomodo creſcant in foliis, quae quantum creſcunt, tantum decorem oſtendunt.

Verſ. 29. *Dico* — Verſ. 30. *vos?*

Quare non rurſum a volucribus duxit exemplum, aut ab aliis animalibus? Poterat enim multa ponere adornata ac pulcherrima? Quia vult hic et vilitatem herbae oſtendere, quae ſic a Deo adornatur, et decorem pulchritudinis adeo vili herbae datae. Et nota quod liliorum adaugens vilitatem, herbam in progreſſu ea vocauit: magisque quum addit: *Quae hodie eſt, et cras in clibanum mittitur:* quae ambo ad augendam vilitatem dicta ſunt: Decorem quoque pulchritudinis ipſorum ſimiliter amplificans, non dixit ſimpliciter, quod ea Deus veſtiat, ſed quod *ſic veſtiat.* Nam dictio, *ſic*, hoc loco crementum denotat pulchritudinis.

Solomonem autem poſuit, tanquam pulchritudinis amatorem, et ad illam cognoſcendam ſapientem. Clibanus vero locus eſt ad coquendum panem. Pronomen, *Vos*, vt honoris demonſtratiuum ſit, accipito. Nam amantis amore loquitur, ac ſi dicat: Nonne longe magis vos, qui eſtis pretioſa eius poſſeſſio, quibus corpus, animam, ac mentem gratis contulit, propter quos mun-

Vers. 28. Καὶ περὶ — ἐδὲ νήθει.

Κρίνα νῦν, πάντα τὰ ἄνθη ὠνόμασε. καὶ τοῦτο δῆλον, ἀπὸ τοῦ εἰπεῖν, ὅτι ὡς ἐν [b]) τούτων. ἔντος δὲ τοῦ λόγου περὶ ἐνδύματος, πῶς λέγει περὶ αὐξήσεως; διότι τὸ αὐξάνει πρὸς τὰ πέταλα αὐτῶν εἴρηκεν, ἅτινα ἐνδυμα ἐκάστῳ τούτων ἐστί. καταμάθετε, λέγων, τὰ κρίνα τοῦ ἀγροῦ, πῶς αὐξάνεσι κατὰ τὰ πέταλα, ἅπερ ὅσον αὐξάνει, τοσοῦτον ὡραίζει. b) Matth. 6, 29.

Vers. 29. Λέγω — Vers. 30. ὑμᾶς.

Διατί ἐκ ἀπὸ τῶν πετεινῶν πάλιν ἤγαγε παράδειγμα, ἢ καὶ ἀπὸ ζώων ἄλλων; εἶχε γὰρ εἰπεῖν πολλὰ κεκαλλωπισμένα καὶ ὡραιότατα. διότι βέλεται καὶνταῦθα δεῖξαι, τήν τε εὐτέλειαν τοῦ χόρτου τοῦ καλλωπιζόντος ἕτως ἐκ θεοῦ, καὶ τὴν ὡραιότητα τοῦ δοξάντος κάλλος τῷ ἕτως εὐτελεσάτῳ χόρτῳ. σκόπει γὰρ, ὅτι τὴν μὲν εὐτέλειαν τῶν κρίνων ἐπιτείνων, χόρτον αὐτὰ προϊὼν ἐκάλεσε. καὶ ἔτι μᾶλλον, σήμερον ὄντα καὶ αὔριον εἰς κλίβανον βαλλόμενον, ἃ καὶ ἄμφω πρὸς ἐπίτασιν τῆς εὐτελείας εἴρηται. τὴν δὲ ὡραιότητα τοῦ κάλλους αὐτῶν ὁμοίως ἐπιτείνων, οὐκ εἶπεν ἁπλῶς, ὅτι ἀμφιέννυσιν, ἀλλ' ὅτι ἕτως ἀμφιέννυσι. τὸ γὰρ ἕτως ἐνταῦθα ἐπίτασιν ἐμφαίνει τῆς ὡραιότητος.

Τὸν σολομῶντα δὲ τέθεικεν, ὡς [8]) Φιλόκαλον, καὶ σοφὸν ἐπινοεῖσθαι καλλωπισμός. κλίβανος δέ ἐστι, τὸ ὀπτανεῖον τῶν ἄρτων. τὸ δὲ ὑμᾶς, ἐμφαντικὸν τιμῆς νόησον. φησὶ γὰρ ἐρωτηματικῶς, ὅτι ἐ πολλῷ μᾶλλον ὑμᾶς, τὸ τίμιον αὐτοῦ κτῆμα; οἷς σῶμα καὶ ψυχὴν καὶ νοῦν ἐχαρί-

8) Φιλόκαλον. B. In A. rasura sublatum alterum λ.

mundum formauit, propter quos prophetas misit, propter quos vnigenitum quoque filium suum tradidit.

Vers. 30. *O homines modicae fidei.*

Increpatiuum est hoc. Postquam enim ostendit, quod volebat, deinceps ipsos obiurgat, parum fidentes appellans: vtpote qui non absque ambiguitate crederent, quod Deus ipsorum curam haberet, et idcirco solliciti essent. Ita obiurgans, eos confundit, ac fidentiores reddit. Docuit quoque dicto exemplo non insolescere de pretiosis vestibus, quibus longe pretiosiores sunt, magisque decori herbarum flores. Quemadmodum autem quum superius de auibus diceret, quod non seminent, non prohibuit seminare, sicut ibidem diximus: ita neque hic laborare, aut nere: sed ita loquutus est, volens tantum ostendere, quod Deus illa vestiat.

Quare autem tanto decore flores amiciuit? Quia vult, vt ex hoc discas sapientiae ac potentiae suae magnitudinem. Si ergo lilia, quae propter te facta sunt, pretiose induit: quomodo non multo magis te vestiet, propter quem illa formauit? Et licet filius ipse omnium sit creator ac prouisor: ad patrem tamen, creationem ac prouidentiam refert: ostendens hinc eandem cum illo sibi esse scientiam ac prouidentiam. Nondum enim tempus erat suam manifeste detegere diuinitatem, quemadmodum declarauimus, exponentes partem illam: *Audistis quod dictum sit antiquis: Non occides.*

Vers. 31

ἐχαρίσατο, δι' οὗς τὸν κόσμον ἐποίησε, δι' οὗς προφήτας ἔπεμψε, δι' οὗς καὶ τὸν μονογενῆ αὐτῷ υἱὸν ἐξέδωκεν.

Vers. 30. Ὀλιγόπιστοι.

Ἐπιπληκτικόν ἐστι τοῦτο. καὶ γὰρ ἀποδείξας, ὃ ἐβέλετο, λοιπὸν ἐπιπλήττει αὐτοῖς, ὀλιγοπίστους ὀνομάζων, ὡς μὴ πιστεύοντας ἀδιαλείκτως, ὅτι φροντίσει αὐτῶν ὁ θεὸς, καὶ διὰ τοῦτο μεριμνῶντας. ἔτως ἐπιπλήξας, ἐντρέπει τέτους, καὶ εὐπαθεστέρους ποιεῖ. ἐπαίδευσε δὲ διὰ τοῦ ξηθέντος παραδείγματος, καὶ τὸ μὴ μέγα φρονεῖν ἐπὶ τῇ πολυτελείᾳ τῶν ἱματίων, ὧν ὠραιότερα καὶ καλλίονα τὰ ἄνθη τοῦ χόρτου. ὥσπερ δὲ ἀνωτέρω περὶ τῶν πετεινῶν εἶπων, ὅτι ἐ σπείρουσιν, ἐκ ἐκώλυσε τὸ σπείρειν, ὡς ἐκεῖσε εἰρήκαμεν· ἔτως ἐδ' ἐνταῦθα τὸ κοπιᾶν καὶ νήθειν ἐκώλυσεν, ἀλλ' εἶπεν ἔτω, δεῖξαι μόνον θέλων, ὅτι ὁ θεὸς αὐτὰ ἀμφιέννυσι.

Καὶ διατί τοσοῦτον κάλλος τοῖς ἄνθεσι περιτέθεικε; 9) διότι βέλεται σε καὶ ἀπὸ τέτε μανθάνειν τὸ μέγεθος τῆς αὐτοῦ σοφίας καὶ δυνάμεως. εἰ τοίνυν τὰ διὰ σὲ γενόμενα κρίνεις φιλοτίμως ἐνδύσε, πῶς ἐκ ἐνδύσει μᾶλλόν σε, δι' ὃν ἐκεῖνα πεποίηκε; δημιεργὸς δὲ καὶ προνοητὴς πάντων αὐτὸς ὤν, ὁμοῦ τῷ πατρὶ τὴν δημιεργίαν καὶ πρόνοιαν πάντων ἀνατίθησι, δεικνύων τε ἐντεῦθεν τὸ πρὸς αὐτὸν ὁμόγνωμόν τε καὶ ὁμοδύναμον, καὶ [1]) διότι ἔπω καιρὸς ἦν, ἐκκαλύψαι φανερῶς περὶ τῆς ἑαυτοῦ θεότητος, ὡς ἡρμηνεύσαμεν ἐζηγέμενοι τὸ, ἠκέσατε, ὅτι ἐρρέθη τοῖς ἀρχαίοις, ἐ φονεύσεις.

Vers. 31.

9) περιτίθεται. A. [1]) καὶ, abeſt, A.

Verſ. 31. *Ne — operiemur?*

Rurſum iterauit de ſollicitudine ſermonem, propter curae violentiam, quae vix abiici poteſt. Tu vero conſidera, quod ſi nobis iuſſum eſt, ne de rebus etiam neceſſariis ſimus ſolliciti: quam ſperabimus veniam, quum de his etiam quae neceſſaria non ſunt anxii ſimus?

Verſ. 32. *Omnia — inquirunt.*

Inquirunt, hoc eſt, ſolliciti ſunt de his. Conſidera: Gentes irrationalium more, ſolo mouentur voluptatum amore. Quando ergo neque gentibus praeſtantiores ſumus, quibus iuſſum eſt, vt et ſcribis et Phariſaeis virtute ſimus eminentiores, quo ſupplicio digni non erimus.

Verſ. 32. *Scit — omnibus.*

Poſtquam ſatis ipſos corripuit, rurſus aliunde eos adhortatur. Eſt enim praeceptoris officium, et obiurgare dum expedit, et conſolari, ac vtrinque excitare. Non dixit autem: *Scit Deus*, ſed, *ſcit pater veſter:* quo maximam habeant fiduciam. Ex quo enim pater eſt, et talis pater, filios deſpicere non poterit, et pati vt rerum neceſſariarum indigentia deficiant, quum neque terreni patres id ſuſtineant. Et quia omnibus his ſcit vos indigere, dabit vtique. Non ſunt enim ſuperflua edere, bibere, aut veſtiri, vt poſſet negligere, ſed corpori vtilia, atque naturae ipſius neceſſaria. Itaque quam tibi exiſtimas eſſe cauſam ſollicitudinis, magis cauſa eſt ſecuritatis. Quia enim haec neceſſaria

2) μὴ, abeſt. A. 3) μὴ, pro μηδέ. A.

Verſ. 31. Μὴ — περιβαλώμεθα.

Ἐπαναλαμβάνει πάλιν τὸν περὶ τῦ μὴ [2]) μεριμνᾶν λόγον, διὰ τὸ τῆς μερίμνης βίαιόν τε καὶ δυσαπάλακτον. σὺ δὲ ἐννόησον, ὅτι οἱ κελευσθέντες μηδὲ περὶ τῶν ἀναγκαίων μεριμνᾶν, τίνα συγγνώμην ἔξομεν, μεριμνῶντες καὶ περὶ τῶν οὐκ ἀναγκαίων;

Verſ. 32. Πάντα — ἐπιζητεῖ.

Τὸ ἐπιζητεῖ, ἀντὶ τῦ μεριμνῶσι νόησον. τὰ ἔθνη γὰρ, ἀλόγων δίκην, πρὸς μόνην βλέπουσι τὴν Φιληδονίαν. ὅταν δὲ [3]) μηδὲ τῶν ἐθνικῶν ὑπερτερῶμεν, οἱ τῶν γραμματέων καὶ Φαρισαίων ὑπερτερεῖν ταῖς ἀρεταῖς κεκελευσμένοι, ποίας οὐκ ἂν εἴημεν κολάσεως ἄξιοι;

Verſ. 32. Οἶδε — ἁπάντων.

Καθαψάμενος αὐτῶν ἱκανῶς, παραθαῤῥύνει πάλιν ἑτέρωθεν. ἔργον γὰρ διδασκάλε καὶ ἐπιπλήττειν, ἐν οἷς χρὴ, καὶ παρακαλεῖν, καὶ ἀμφοτέρωθεν διεγείρειν. οὐκ εἶπε δὲ, ὅτι οἶδεν ὁ Θεὸς, ἀλλ' ὅτι οἶδεν ὁ πατὴρ ὑμῶν, ὥσε μάλιστα θαῤῥεῖν αὐτές. ἐπεὶ γὰρ πατήρ ἐστι, καὶ πατὴρ τοιῦτος, ἐ δυνήσεται περιδεῖν τὲς υἱὲς ἐνδεία τῶν ἀναγκαίων διαΦθειρομένες, ὅπερ γε ἐδὲ ἀνθρώπινοι πατέρες τῦτο ὑπομένσι. καὶ ἐπεὶ οἶδεν, ὅτι χρῄζετε τούτων ἁπάντων, δώσει πάντως. ἐ γὰρ περιττὸν τὸ ἐσθίειν καὶ πίνειν καὶ ἐνδύσκεσθαι, ἵνα καὶ καὶ παρίδῃ· ἀλλὰ χρήσιμα τῷ σώματι, καὶ ἀναγκαῖα τῇ τέτε Φύσει. ὥσε, ὃ νομίζεις αἴτιον εἶναί σοι τῆς μερίμνης, τῦτο μᾶλλόν ἐστιν αἴτιον τῆς ἀμεριμνίας. ἐπεὶ γὰρ ἀναγκαῖα ταῦτα, διὰ τῦτο μάλιστα

χρὴ

ria sunt, ideo magis confidere oportet. Quis enim pater, etiam necessaria filiis denegabit?

Vers. 33. *Quaerite — vobis.*

Primum hoc est, ante ea quae corpori sunt necessaria: vel praecipue, siue maxime. Regnum vero Dei vocat hic bonorum aeternorum fruitionem. Iustitiam autem eius, hoc est, iustificationem quae a Deo est, vt vos ipse iustificet. Vel operationem iustitiae, siue virtutis vniuersalis, per quam iustificamur. Si enim haec petieritis, quae sunt animae necessaria, etiam ea dabit et adiiciet, quae corpori necessaria sunt. Nam superius quoque, vbi docuit quomodo orare oporteat: primum quidem dicere praecepit: *Pater noster, qui es in coelis, sanctificetur nomen tuum: adueniat regnum tuum: fiat voluntas tua sicut in coelo et in terra.* Deinde vero: *Panem nostrum supersubstantialem da nobis hodie.* Neque enim ad hoc facti sumus, vt edamus et bibamus ac vestiamur: sed vt illi complacentes, aeternis fruamur bonis.

Et ad hoc maxime conuenit viuere, idque magis postulare. Nisi enim hoc petierimus, nequaquam dabit: ea vero quae corpori necessaria sunt, et petentes, et non petentes accipiemus, propter corporis sustentationem, quemadmodum et gentes incredulae. Nam idcirco dixit: *Adiicientur.* Non ergo de hoc sollicitum esse oportet, quod etiam absque sollicitudine sumus accepturi, sed de altero priori ac potiori. Verum si ea quae corpori sunt necessaria, nobis etiam non petentibus praebet, quare ergo iussit, vt panem peta-

χρὴ θαῤῥεῖν. ποῖος γὰρ πατὴρ ἀνέξεται μηδὲ τὰ ἀναγκαῖα χορηγεῖν τοῖς παισί;

Vers. 33. ζητεῖτε — ὑμῖν.

Πρῶτον, ἀντὶ τοῦ, πρὸ τῶν ἀναγκαίων τοῦ σώματος, ἢ ἀντὶ τοῦ, ἐξαιρέτως, καὶ μάλιστα. βασιλείαν δὲ θεοῦ λέγει νῦν, τὴν ἀπόλαυσιν τῶν αἰωνίων ἀγαθῶν. δικαιοσύνην δὲ αὐτοῦ, τὴν δικαίωσιν τὴν παρ' αὐτοῦ, ἵνα δικαιώσῃ ὑμᾶς αὐτός. [ἢ τὴν 4) κατόρθωσιν τῆς δικαιοσύνης, ἤτοι τῆς καθόλου ἀρετῆς, δι' ἣν δίκαιοι γινόμεθα.] εἰ γὰρ περὶ τούτων αἰτεῖτε, ὄντων ἀναγκαίων τῆς ψυχῆς, ταῦτά τε δώσει, καὶ προσθήσει καὶ τὰ ἀναγκαῖα τοῦ σώματος. καὶ γὰρ καὶ ὀπίσω, ἐν οἷς ἐδίδαξε, πῶς δεῖ εὔχεσθαι, πρῶτον μὲν εἶπε λέγειν, c) πάτερ ἡμῶν ὁ ἐν τοῖς οὐρανοῖς, ἁγιασθήτω τὸ ὄνομά σε, ἐλθέτω ἡ βασιλεία σου, γενηθήτω τὸ θέλημά σε, ὡς ἐν οὐρανῷ καὶ ἐπὶ τῆς γῆς· ἔπειτα δὲ, τὸν ἄρτον ἡμῶν τὸν ἐπιούσιον δὸς ἡμῖν σήμερον. ἃ γὰρ διὰ τοῦτο γεγόναμεν, ἵνα ἐθίωμεν, καὶ πίνωμεν, καὶ ἐνδυώμεθα, ἀλλ' ἵνα εὐαρεστήσαντες αὐτῷ, τῶν αἰωνίων ἀπολαύσωμεν ἀγαθῶν. c) Matth. 6, 9-11.

Διὸ τοῦτο μάλιστα χρὴ ζητεῖν καὶ ὑπὲρ τούτου μᾶλλον αἰτεῖν. τοῦτο μὲν γὰρ ἐὰν μὴ ζητῶμεν, οὐ δώσει· τὰ δ' ἀναγκαῖα τοῦ σώματος, καὶ αἰτοῦντες, καὶ μὴ αἰτοῦντες λαμβάνομεν, διὰ τὴν σύστασιν τοῦ σώματος, ὡς καὶ τὰ ἄπιστα εὗρον. διὰ τοῦτο γὰρ εἶπεν, ὅτι προστεθήσεται. ὥστε οὐχ ὑπὲρ τούτου χρὴ μεριμνᾶν, ὃ καὶ μὴ μεριμνῶντες λαμβάνομεν, ἀλλ' ὑπὲρ ἐκείνου. καὶ εἰ τὰ ἀναγκαῖα τοῦ σώματος παρέχει, καὶ μὴ αἰτούντων ἡμῶν, διατί προσέταξε

4) Inclusa omittit. B. Eadem in margine inuenerat Hentenius. Ergo in fine huius scholii addiderat. Reuocauimus ergo ad suum locum.

petamus ſuperſubſtantialem? Non aliam ob cauſam, quam vt tali petitione fateamur ipſum eſſe, qui nos alat: vtque hoc confitentes, tali animi gratitudine familiares efficiamur.

Verſ. 34. *Ne — ſui ipſius.*

Quum ſuperius ſimpliciter dixiſſet: Ne ſolliciti ſitis, videbatur vniuerſaliter omnem eorum, quae corpori neceſſaria ſunt, amputaſſe curam. Itaque manifeſtius hic docet, quod eam ſane, quae de hodierno die eſt, curam permittat, tanquam propter corporis imbecillitatem neceſſariam: eam vero quae de craſtino eſt, tanquam ſuperfluam denegat. Craſtinus enim dies, et ipſe rurſus ſui ipſius curam habebit, ſiue eorum, quibus in ipſo opus erit homini. Quidam autem dicunt, ſuperius quidem omnem vniuerſaliter amputaſſe curam, idque ad perfectiores dirigi: hic autem eam concedere, quae praeſentis eſt diei, propter imbecilles.

Verſ. 34. *Sufficit — ſuum.*

Malum hic vocat curam, miſeriam et calamitates, quae vndique proueniunt, ipſique ſufficiunt, nec oportet diei craſtino etiam addere ſollicitudinem, ipſumque aggrauare, quum id nobis vtile eſſe non poſſit ad operam ſpiritualem. Dicitur enim malum et quod hic κακία dicitur, non ſolum vitium, ſed et ea, quae modo dicta ſunt. Siquidem in aliis quoque locis dicitur et κακία, ira, ſiue flagellum a Deo inciratum. *Non eſt*, inquit, *malum, quod dominus non fecerit.* Et rurſus: *Ego*, ait, *faciens pacem et creans malum*, hoc eſt,

ταξε ζητεῖν τὸν ἄρτον τὸν ἐπιούσιον; πάντως, ἵνα διὰ τῆς τοιαύτης αἰτήσεως ὁμολογῶμεν, ὅτι αὐτός ἐστιν ὁ τρέφων ἡμᾶς, καὶ ἐχ ἡ σπεδὴ ἡμῶν, καὶ ἵνα τοῦτο ὅτως ὁμολογοῦντες, οἰκειότεροι γινώμεθα διὰ [5]) τὴν εὐγνωμοσύνην.

Verſ. 34. Μὴ — ἑαυτῆς.

Ὀπίσω εἰπὼν ἁπλῶς, ὅτι μὴ μεριμνήσητε, ἐδόκει παντελῶς ἐκκόπτειν τὴν μέριμναν τῶν ἀναγκαίων τῷ σώματος· λοιπὸν ἓν ἐνταῦθα διδάσκει φανερώτερον, ὅτι τὴν μὲν ἐπὶ τῇ ἐνεστώσῃ ἡμέρᾳ συγχωρεῖ, ὡς ἀναγκαίαν, διὰ τὴν ἀσθένειαν τοῦ σώματος· τὴν δὲ τῆς αὔριον ἀπαγορεύει, ὡς περιττήν. ἡ γὰρ αὔριον ἡμέρα ἕξει καὶ αὐτὴ πάλιν τὴν μέριμναν τῶν ἑαυτῆς, ἤγουν, ὧν ἐν αὐτῇ χρήζει ὁ ἄνθρωπος. τινὲς δέ φασιν, ὀπίσω μὲν παντελῶς ἐκκόψαι τὴν μέριμναν, διὰ τοὺς δυνατούς· ἐνταῦθα δὲ, συγχωρῆσαι τὴν τῆς ἐνεστώσης ἡμέρας, διὰ τοὺς ἀσθενεστέρους.

Verſ. 34. Ἀρκετὸν — αὐτῆς.

Κακίαν ἐνταῦθα λέγει, τὴν μέριμναν, τὸν κόπον, τὰς ἐπιγινομένας ἑκάστοτε συμφορὰς, ἅπερ ἀρκεῖσιν αὐτῇ, καὶ ὃ χρὴ προσθεῖναι καὶ τὴν μέριμναν τῆς αὔριον, καὶ καταβαρύνειν αὐτὴν, ὡς μὴ δύναθαι χρησιμεύειν ἡμῖν εἰς ἐργασίαν πνευματικήν. κακία γὰρ λέγεται, ὃ μόνον ἡ πονηρία, ἀλλὰ καὶ τὰ ξηθέντα. καὶ γὰρ καὶ ἐν ἄλλοις εἰρηται κακία, ἡ θεήλατος ὀργὴ καὶ μάστιξ. οὐκ [d]) ἔστι γάρ, φησι, κακία ἐν πόλει, ἣν κύριος οὐκ ἐποίησε. καὶ αὖθις, ἐγὼ, φησι, [e]) ποιῶν εἰρήνην καὶ κτίζων κακά, ἀντὶ τοῦ λιμὸς καὶ λοιμὸς,

d) Amos 3, 6.
e) Iesa. 45, 7.

5) τῆς εὐγνωμοσύνης. A.

eſt, fames, peſtes ac ſimilia. Triſtia enim et afflictionem adferentia, conſueuimus dicere mala.

Cap. VII. v. 1. *Nolite — iudicemini.*

† Dicit Chryſoſtomus in expoſitione epiſtolae ad Hebraeos illud: Nolite iudicare ne iudicemini, de vita dici, non de fide. Similiter et illud, quaecunque dixerint vobis vt ſeruetis, ſeruate et facite: verbum, vt ſeruetis, de operibus eſſe, non de fide.

Iudicium hoc loco pro condemnatione accipito. Sic enim interpretatur Lucas, dicens: *Nolite condemnare, et non condemnabimini.* Verum niſi condemnet quis eum qui peccauit: veluti is qui praeeſt ſubditum, pater filium, aut dominus ſeruum: augebuntur omnino vitia, eritque rerum confuſio. Sed hic non loquitur de huiusmodi condemnatione, quae bonum amat, et quod prauum eſt corrigit. In ſequentibus enim iubet etiam arguere hoc modo ac ligare. *Abi*, inquit, *et argue eum.* Et rurſum: *Quaecunque ligaueritis ſuper terram, erunt ligata et in coelo.* Hic autem ſermo non ad eos qui praeſunt dirigitur, ſed ad ſubditos: monens ne qui propria debent inſpicere, ac ſeipſos diiudicare, inſpiciant aliena, ac diiudicent alios.

Nam et Paulus Apoſtolus dicit: *Si nos ipſos diiudicaremus, nequaquam diiudicaremur.* Dirigitur quoque ſermo et ad eos, qui quum in maioribus offendant, condemnant eos qui in paruis labuntur. Dicit enim ſtatim in ſequentibus: *Quid inſpi-*

λοίμους, καὶ τὰ τοιαῦτα. καὶ γὰρ εἰώθαμεν κακὰ ὀνομάζειν, καὶ τὰ λυπηρὰ καὶ κακωτικά.

Cap. VII. v. 1. Μὴ — κριθῆτε.

[Φησὶν [6]) ὁ χρυσόστομος, ἐν τῇ ἑρμηνείᾳ τῆς πρὸς ἑβραίους ἐπιστολῆς, ὅτι τὸ μὴ κρίνετε, ἵνα μὴ κριθῆτε, περὶ βίου ἐστὶν, οὐ περὶ πίστεως. ὁμοίως δὲ καὶ τὸ, πάντα, f) ὅσα ἂν λέγωσιν ὑμῖν ποιεῖν, ποιεῖτε. τὸ γὰρ ποιεῖν, ἔργων ἐστὶν, ἀλλ' οὐ πίστεως.] f) Matth. 23, 3.

Κρίσιν δὲ ἐνταῦθα, τὴν κατάκρισιν νόησον. ταύτην γὰρ ἐφερμηνεύων ὁ λεκᾶς ἔφη, μὴ [g]) καταδικάζετε, καὶ ἐ μὴ καταδικασθῆτε. καὶ εἰ μὴ καταδικάσει τις τὸν ἁμαρτάνοντα, οἷον ἄρχων μὲν τὸν ἀρχόμενον, πατὴρ δὲ τὸν υἱὸν, δεσπότης δὲ τὸν δοῦλον, ἐπιδώσει πάντως ἡ κακία, καὶ ἔσαι σύγχυσις. ἀλλ' ἐ περὶ ταύτης τῆς κατακρίσεως λέγει νῦν, τῆς φιλαγάθε καὶ διορθωτικῆς. περὶ ὧν γὰρ ἐνετείλατο, καὶ ἐλέγχειν οὕτω, καὶ δεσμεῖν. ὕπαγε [h]) γάρ, φησι, καὶ ἔλεγξον αὐτόν. καὶ αὖθις, [i]) ὅσα ἂν δήσητε ἐπὶ τῆς γῆς, ἔσαι δεδεμένα ἐν τῷ οὐρανῷ. νῦν δὲ ὁ λόγος οὐ πρὸς [7]) τὰς ἄρχοντάς ἐσιν, ἀλλὰ πρὸς τὰς ἀρχομένας, παραινῶν, μὴ ἀντὶ τοῦ βλέπειν τὰ οἰκεῖα, καὶ καταδικάζειν ἑαυτὰς, ὁρᾶν τὰ ἀλλότρια, καὶ κατακρίνειν ἑτέρας. g) Luc. 6, 37. h) Matth. 18, 15. i) Matth. 18, 18.

Φησὶ γὰρ καὶ παῦλος ὁ ἀπόστολος, ὅτι εἰ [k]) ἐκρίνομεν ἑαυτὰς, οὐκ ἂν ἐκρινόμεθα. ἔστι δὲ ὁ λόγος καὶ πρὸς τὰς μεγάλα μὲν ἁμαρτάνοντας, κατακρίνοντας δὲ τὰς μικρὰ σφαλλομένας. λέγει γὰρ k) 1 Cor. 11, 31.

6) Inclusa in margine habet. A. Eadem in fine huius scholii adiecerat Hentenius, itidem ex margine sui Codicis.

7) τὰς, abest. A. Ita quoque paullo post.

inſpicis feſtucam in oculo fratris tui, trabem autem quae in oculo tuo eſt, non conſideras? κάρφος autem (quod vertit interpres feſtucam aut ſtipulam) proprie ligni particula breuiſſima eſt, et pulchre trabi opponitur.

Verſ. 2. *Quo — iudicabimini.*

Eadem condemnatione, qua condemnabis fratrem, condemnaberis et tu: hoc eſt, ſi leuem eius lapſum curioſe inquiſieris, etiam et tu condemnaberis, et leuia errata tua anxie diſquirentur, ac tempore tremendi iudicii condemnabuntur.

Verſ. 2. *Et — vobis.*

Et menſura qua curioſa exactione metiris, puta quod tuae vtilitatis debuiſſet habere reſpectum, aut cauere ne te offenderet: eadem menſura remetientur et tibi tuam conuerſationem. Vult autem ſermo, quod quantam expetis ab eo exactionem, tantam et Deus expetet a te. Aduertere autem oportet, quod quemadmodum ſi remiſerimus debitoribus noſtris, remittet nobis et Deus: Ita ſi fratrem non condemnauerimus, neque Deus nos condemnabit. O admiranda praeceptorum virtus, quae facilia quidem ſunt ad exequendum, magnam tamen nobis conciliant ſalutem.

Quid igitur, ſi frater fornicatus fuerit, aut aliud tale quippiam deliquerit, an hunc non corrigam, ſed tacebo? Corrige ſane ſalubriter, et quaſi medicus. Neque enim dixit: *Ne cohibeas delinquentem:* ſed, *ne iudices.* Dixit autem et Paulus:

[8]) πρὸς τὴν ἑαυτῶ πολιτείαν καὶ βίον. Hentenius duplici modo reddidit, nec tamen ſententiam aſſecutus eſt.

γὰρ ἐφεξῆς, τί βλέπεις 1) τὸ κάρφος τὸ ἐν τῷ 1) Matth. 7, 3.
ὀφθαλμῷ τῷ ἀδελφῷ σε, τὴν δὲ ἐν τῷ σῷ ὀφθαλμῷ δοκὸν οὐ κατανοεῖς; ἔστι δὲ κάρφος, ἀπόσπασμα ξύλε βραχύτατον.

Vers. 2. Ἐν ᾧ — κριθήσεσθε.

Ἐν ᾧτινι καταδίκῃ καταδικάζεις τὸν ἀδελφὸν, ἐν ταύτῃ κριθήσῃ καὶ σὺ, τουτέστιν, εἰ τὸ λεπτὸν αὐτοῦ σφάλμα πολυπραγμονεῖς καὶ κατακρίνεις, καὶ τὰ λεπτὰ τὰ σὰ πολυπραγμονηθήσονται καὶ κατακριθήσονται ἐν καιρῷ τῆς φοβερᾶς κρίσεως.

Vers. 2. Καὶ — ὑμῖν.

Καὶ ἐν ᾧ μέτρῳ ἀκριβείας μετρεῖς αὐτῷ τὴν πολιτείαν, οἷον, ὅτι τόσον ὤφελε 8) προσέχειν· ἐν τέτῳ μετρηθήσεται καὶ σοὶ ἡ σὴ πολιτεία. δηλαῖ δὲ ὁ λόγος, ὅτι ὅσην ἀκρίβειαν ἀπαιτεῖς αὐτὸν, τοσαύτην ἀπαιτηθήσῃ καὶ σὺ παρὰ τῦ θεῦ. χρὴ δὲ προσέχειν, ὅτι ὥσπερ ἐὰν ἡμεῖς ἀφίωμεν τοῖς ὀφειλέταις ἡμῶν, ἀφίησι καὶ ὁ θεὸς ἡμῖν· ἕτως ἐὰν ἡμεῖς οὐ κατακρίνωμεν τὸν ἀδελφὸν, οὐδὲ ὁ θεὸς ἡμᾶς. ὦ θαυμασῆς ἐντολῶν δυάδος, ῥᾳδίων μὲν εἰς τὸ κατορθωθῆναι, μεγάλης δὲ σωτηρίας προξένων!

Τί οὖν; ἐὰν ὁ ἀδελφὸς πορνεύῃ, ἢ τοιοῦτόν ἄλλό τι πλημμελῇ; πότερον οὐ διορθώσω τοῦτον, ἀλλὰ σιγήσω; διόρθωσον μὲν ἰατρικῶς, ὡς ἀδελφόν· μὴ κατάκρινε δὲ ἀπεχθῶς, ὡς μεμισημένον. οὐ γὰρ εἶπε, μὴ παύσῃς ἁμαρτάνοντα· ἀλλὰ μὴ κρίνῃς. φησὶ γὰρ καὶ παῦλος, σὺ τίς εἶ 11) m) Rom. 14, 4.
ὁ κρίνων ἀλότριον οἰκέτην; τῷ ἰδίῳ κυρίῳ στήκει ἢ

Paulus: *Tu cur iudicas fratrem tuum, aut tu cur spernis fratrem tuum?* Et certe non subditum condemnare, animae est pharisaïcae, et seipsum iustificantis.

Vers. 3. *Quid autem — consideras?*

Per festucam peccatum minimum indicauit: per trabem vero maximum. Est enim trabs lignum oblongum. Vult autem dicere: Quomodo lapsum minimum in anima fratris tui acute conspicis, grauissimum vero in tua non intueris? quisque enim quae sua sunt magis videt, quam ea quae alterius: et maiora magis videt, quam ea quae minora sunt.

Vers. 4. *Aut — tuo.*

Siue, quomodo tentabis eum curare, quum ipse maxime indigeas salute? ecce enim trabs in oculo tuo est.

Vers. 5. *Hypocrita — tui.*

Hypocritam nominauit talem, vtpote medici munus vindicantem, aegroti vero locum retinentem. Vel, tanquam praetextu correctionis alienum lapsum curiose indagantem, sed id proposito condemnandi agentem. Si enim curandi fratris desiderio hoc agis, cura prius teipsum, qui plus illo deliquisti: quodsi temetipsum despicis, manifestum est, quod neque illum amas: Magis enim seipsum quisque amat, quam fratrem. Itaque non ad emendandum, sed ad condemnandum conuitiaris. Vides ergo quod alios curare non prohibuit, si id omnino tibi cordi est: sed admonuit,

vt

πίπτει. καὶ πάλιν, σὺ [n]) δὲ τί κρίνεις τὸν ἀδελφόν σου; ἢ καὶ σὺ, τί ἐξȣθενεῖς τὸν ἀδελφόν σȣ; καὶ ὄντως τὸ κατακρίνειν τὸν μὴ ὑπεξούσιον, ψυχῆς ἐςι φαρισαϊκῆς, καὶ δικαιȣ́σης ἑαυτήν.

n) Rom. 14,10.

Verſ. 3. Τί δὲ — κατανοεῖς;

Διὰ τȣ̃ κάρφȣς μὲν, τὸ ἐλάχιςον ἁμάρτημα ἐνέφηνε· διὰ τῆς δοκȣ̃ δὲ, τὸ μέγιςον. ξύλον γὰρ ἐπίμηκες ἡ δοκός. λέγει δὲ, ὅτι διατί τὸ μὲν ἐν τῇ ψυχῇ τȣ̃ ἀδελφȣ̃ σȣ ἐλαφρότατον σφάλμα βλέπεις ὀξέως· τὸ δὲ ἐν τῇ σῇ βαρύτατον, οὐχ ὁρᾷς; πᾶς γὰρ τὰ ἑαυτȣ̃ μᾶλλον οἶδεν, ἢ τὰ ἑτέρȣ, καὶ τὰ μείζω βλέπει μᾶλλον, ἢ τὰ ἐλάττω.

Verſ. 4. Ἢ — σοῦ.

Ἢ πῶς ἐπιχειρήσεις ἰατρεῦσαι αὐτὸν, αὐτὸς μάλιςα δεόμενος ἰατρείας; ἰδοὺ γὰρ ἡ δοκὸς ἐν τῷ ὀφθαλμῷ σου ἐςίν.

Verſ. 5. Ὑποκριτὰ — σου.

Ὑποκριτὴν, τὸν τοιοῦτον ὠνόμασεν, ὡς ἰατροῦ μὲν τάξιν ἁρπάζοντα, νοσȣ̃ντος δὲ τόπον ἐπέχοντα· ἢ ὡς προφάσει μὲν διορθώσεως τὸ ἀλλότριον σφάλμα πολυπραγμονȣ̃ντα, σκοπῷ δὲ κατακρίσεως τȣ̃το ποιȣ̃ντα. εἰ γὰρ κηδόμενος τȣ̃ ἀδελφȣ̃ σου τοῦτο ποιεῖς, πρῶτον κήδȣ σεαυτȣ̃, μεῖζον ἐκείνȣ πλημμελήσας· εἰ δὲ σεαυτȣ̃ καταφρονεῖς, πρόδηλον, ὡς οὐδ' ἐκεῖνον φιλεῖς. πᾶς γὰρ ἑαυτὸν φιλεῖ μᾶλλον, ἢ τὸν ἀδελφόν. καὶ λοιπὸν οὐ διορθούμενος, ἀλλὰ κατακρίνων ἐκπομπεύεις. [9]) ὁρᾷς, ȣ̓κ ἐκώλυσε θεραπεύειν ἑτέρȣς, εἰ τȣ́τȣ πάντως ἐπιθυμεῖς· ἀλλ' ἐκέλευσε θεραπεύειν σεαυτὸν

9) intell. τὰ σφάλματα τȣ̃ ἀδελφȣ̃ σȣ.

vt te prius cures, deinde illos: Medicum namque ianum esse oportet. Haec atque similia statuit: non auertens, vt dictum est, a mutua correctione, sed propriorum delictorum negligentiam reprimens. Duplex enim condemnatio illum expectat, qui quum magnis reus teneatur malis, leuia aliorum errata curiose scrutatur.

Vers. 6. *Ne — porcos.*

Sanctum et margaritas vocauit fidei nostrae mysterium. Sanctum quidem, vtpote diuinum: Margaritas vero, propter pretiosa quae in eo recondita sunt dogmata. Et rursum, canes et porcos nominauit eos, qui immedicabili tenentur impietate. Canes quidem, tanquam Christo oblatrantes: Porcos vero, quasi perturbationum luto obuolutos. Iubet igitur ne talibus tradamus dogmatum fidei mysteria. Ne proiiciatis autem, hoc est, ne apponatis. Indigni sunt enim qui talia audiant. Deinde addit et causam.

Vers. 6. *Ne quando — vos.*

Melius enim est eos haec ignorare, quam cognoscere, ne quando postquam simulata probitate a vobis ea didicerint, ludibrio habeant ac detrahant ipsis. Id enim indicat quod additur: *Conculcent.* Pedes vero ipsorum dicit infidelitatem eorum, qua ad perditionem gradiuntur. Deinde conuersi a ficta probitate ad manifestam repugnantiam, lacerent vos, hoc est, impetum faciant ac resistant vobis. Non potentes namque diuina dogmata, sacra quadam, vt docet, maiestate intelli-

ge-

1) ὠγόμχτε. A.

αὐτὸν πρὸ ἐκείνων. χρὴ γὰρ τὸν ἰατρὸν ὑγιαίνειν. ταῦτα δὲ καὶ τὰ τοιαῦτα νενομοθέτηκεν, ἐκ ἀνατρέπων, ὡς εἴρηται, τὸ διορθῶν ἀλλήλους· ἀλλ' ἀνασέλλων τὸ τῶν οἰκείων ἁμαρτημάτων ἀμελεῖν. διπλῆ γὰρ καταδίκη, τὸ τὸν μεγάλοις ἀτοπήμασιν ὑπεύθυνον, ἐξετάζειν τὰ ἑτέρων ἐλάχιστα.

Vers. 6. Μὴ — χοίρων.

Ἅγιον καὶ μαργαρίτας ὠνόμασε, τὸ μυστήριον τῆς πίστεως ἡμῶν. ἅγιον μὲν, ὡς θεῖον· μαργαρίτας δὲ, διὰ τὰ ἐν αὐτῷ τίμια δόγματα. καὶ πάλιν, κύνας μὲν καὶ χοίρους [1]) ἐκάλεσε, τοὺς ἀνιάτως ἐν δυσσεβείᾳ. κύνας μὲν, ὡς καθυλακτοῦντας τοῦ χριστοῦ· χοίρους δὲ, ὡς τῷ βορβόρῳ τῶν παθῶν ἐγκαλινδουμένους. κελεύει τοίνυν, μὴ παραδιδόναι τοῖς τοιούτοις τὸ μυστήριον τῶν δογμάτων τῆς πίστεως. μὴ βάλητε δὲ, ἀντὶ τοῦ, μὴ [2]) παραθῆθε. ἀνάξιοι γάρ εἰσι τοιαύτης ἱερᾶς ἀκροάσεως. εἶτα προστίθησι καὶ αἰτίαν.

Vers. 6. Μήποτε — ὑμᾶς.

Κρεῖττόν ἐστιν, ἀγνοηθῆναι ταῦτα παρ' αὐτῶν, ἢ γνωρισθῆναι, μήποτε ὑποκριθέντες ἐπιείκειαν, καὶ μαθόντες αὐτὰ παρ' ἡμῶν, ἐμπαροινήσωσιν αὐτοῖς καὶ διασύρωσι. τοῦτο γὰρ δηλοῖ τὸ καταπατήσωσι. πόδας δὲ αὐτῶν λέγει, τὴν ἀπιστίαν αὐτῶν, δι' ἧς βαδίζουσιν εἰς ἀπώλειαν. εἶτα γραφέντες ἀπὸ τῆς ἐπιπλάστου ἐπιεικείας εἰς φανερὰν ἐναντίωσιν, ῥήξωσιν ὑμᾶς, τουτέστι, προσβάλωσιν, ἀντιξῶσι. μὴ δυνάμενοι γὰρ θεοπρεπῶς νοεῖν τὰ θεῖα δόγματα, προσάπτε-

[2]) Immo, παραθῆτε. Nec enim Medio est opus. Atque ita etiam respondet τῷ βάλητε.

ligere, affectus humanos illis attribuunt, et inde armati, illa quidem suggillant, vos autem affligunt.

Vers. 7. *Petite — vobis.*

Postquam magna quaedam et admiranda iusserat, puta vt discipuli cunctis animi affectibus superiores effecti, Deo in diiudicandis dignis assimilentur, ne grauia videantur mandata, aptas addidit considerationes, quae haec esse facilia persuadeant. Maxime autem facilitatis adposuit coronidem siue apicem: dico sane, quod ab orationibus est auxilium.

Certantes enim non tantum satagere oportet, verum etiam superne auxilium poscere: quod omnino veniet, et aderit, ac adiuuabit, omniaque reddet facilia: ideoque etiam petere iussit, et quod dabitur promisit: Non tamen vtcunque petere, sed cum perseuerantia et assiduitate. Nam hoc manifestat, quod additur: *Quaerite.* Nec solum cum perseuerantia et assiduitate, sed etiam cum feruore ac vehementia: Id enim indicat quod subiungit, dicens: *Pulsate.*

Vers. 8. *Omnis — aperietur.*

† Qui absque animi aegritudine quippiam ad bene operandum petit, gratiam accipit virtutis ad operationem praeceptorum. Et qui absque animi perturbatione, quaerit aliquid in naturae speculatione, inuenit rerum veritatem. Praeterea qui animo non commoto, scientiae ianuam pulsat in theologica disciplina, aperietur ei cognitio reconditorum mysteriorum. Qui vero animo, aliqua affectione perturbato petit, quaerit aut pulsat, non confe-

ἀπτεσιν αὐτοῖς ἐμπάθειαν, κἀντεῦθεν ὁπλιζόμενοι, κωμῳδῶσι μὲν αὐτὰ, προσαράσσουσι δὲ ἡμῖν.

Vers. 7. Αἰτεῖτε — ὑμῖν.

Ἐπειδὴ μεγάλα τινὰ καὶ θαυμαστὰ προσέταξε, πάντων μὲν τῶν παθῶν ἀνωτέρους γίνεσθαι τοὺς μαθητὰς, ὁμοιοῦσθαι δὲ τῷ θεῷ, διακρίνειν δὲ τὰς ἀναξίας, ἵνα μὴ δόξῃ χαλεπὰ τὰ προσάγματα, τέθεικε μὲν ἱκανοὺς λογισμὰς, πείθοντας, ὅτι ῥάδια ταῦτα· μάλιστα δὲ προσέθηκε τὴν κορωνίδα τῆς εὐκολίας, φημὶ δὴ, τὴν ἀπὸ τῶν εὐχῶν συμμαχίαν.

Χρὴ γὰρ μὴ μόνον σπεδάζειν τὰς ἀγωνιζομένας, ἀλλὰ καὶ τὴν ἄνωθεν ἐπικαλεῖσθαι βοήθειαν. καὶ πάντως ἥξει, καὶ παρέσται, καὶ συνεφάψεται, καὶ πάντα ποιήσει ῥάδια. διὰ τοῦτο καὶ αἰτεῖν ἐκέλευσε, καὶ τὴν δόσιν ὑπέσχετο. πλὴν μὴ ἁπλῶς αἰτεῖν, ἀλλὰ μετ' ἐπιμονῆς καὶ εὐτονίας. τοῦτο γὰρ δηλοῖ τὸ ζητεῖτε. καὶ μὴ μόνον μετ' ἐπιμονῆς καὶ εὐτονίας, ἀλλὰ καὶ μετὰ θερμότητος καὶ σφοδρότητος. τοῦτο γὰρ βούλεται, τὸ κρούετε.

Vers. 8. Πᾶς — ἀνοιγήσεται.

[Ὁ 3) χωρὶς πάθους αὐτῶν ἐν τῇ πρακτικῇ φιλοσοφίᾳ, λαμβάνει χάριν δυνάμεως εἰς πρᾶξιν τῶν ἐντολῶν· καὶ ὁ ζητῶν ἀπαθῶς ἐν τῇ φυσικῇ θεωρίᾳ, εὑρήσει τὴν ἐν τοῖς οὖσιν ἀλήθειαν· καὶ τῷ κρούοντι ἀπαθῶς τὴν θύραν τῆς γνώσεως ἐν τῇ θεολογικῇ μυσαγωγίᾳ, ἀνοιγήσεται ἡ γνῶσις τῶν ἀποκρύφων μυστηρίων. ὁ δὲ μετά τινος πάθους αὐτῶν ἢ ζητῶν ἢ κρούων, οὐκ ἐπιτεύξεται. αἰτεῖτε

3) Inclusa in margine habet. A.

consequetur. Petitis enim, inquit, et non accipitis, eo quod male petatis.

Haec in confirmationem promissionis addidit: vt si non statim acceperis, ne desistas, sed perseueres ac incalescas. Ideo enim non statim dat quod petis, vt quaeras: et idcirco non statim aperit ianuam, vt pulses. Apud homines enim, si vrgens petitionibus insistas, eos ad iram prouocas: apud Deum vero, potius eum irritas, nisi hoc facias. Nam exquirit a te assiduitatem, et vehementiam: teque vult perseueranter simul ac feruenter petere. Qui enim petit, nec accipit: aut indigne petit, aut non perseuerat, aut tepide petit. Nam tria haec oportet concurrere.

Vers. 9. *An quisquam* — V. 10. *illi?*

Ponit rursum considerationem facti humani: et ab exemplo auditorem inducit, vt his quae dicta sunt assentiat. Oportet autem et petentem filium esse, et petere quae patrem quidem dare, filium autem accipere deceat.

Vers. 11. *Si* — *ab eo?*

Malos ipsos dixit, non humanam calumniando naturam, sed ad differentiam bonitatis diuinae: humana namque bonitas ad diuinam, malitia esse videtur: tantaque est harum distinctio, quantum homo differt a Deo. Considera vero, quomodo nunc quidem exhortatur ad studiose operandum, nunc autem orare admonet: rursum nunc ab hoc ad illud transire, nunc vero ab illo ad istud. Hoc autem facit docens, quod neque de solo bono opere

4) Intell. *σου*.

τε o) γάρ, φησι, καὶ οὐ λαμβάνετε, διότι κα- o) Iac. 4, 3.
κῶς αἰτεῖσθε.]

Ταῦτα δὲ προσέθηκεν, εἰς βεβαίωσιν τῆς ὑποσχέσεως, ἵνα εἰ μὴ παραυτίκα λάβῃς, μὴ ἀποξῇς, ἀλλ' ἐπιμείνῃς καὶ θερμανθῇς. διὰ τοῦτο γὰρ αἰτοῦντος, 4) εὐθὺς δίδωσιν, ἵνα ζητήσῃς· καὶ διὰ τοῦτο εὐθέως ἀνοίγει τὴν θύραν, ἵνα κρούσῃς. ἐπὶ μὲν γὰρ ἀνθρώπων, ἐὰν ἐπιμείνῃς ἐγκείμενος τοῖς αἰτήσεσι, παροργίζεις αὐτούς· ἐπὶ δὲ τοῦ θεοῦ, μᾶλλον παροξύνεις αὐτὸν, ἐὰν μὴ τοῦτο ποιῇς. δοκιμάζει γάρ σε τὴν εὐτονίαν καὶ τὴν σφοδρότητα, καὶ βλέπει σε αἰτοῦντα ἐπιμόνως ἅμα καὶ θερμῶς, καὶ πάντως δίδωσιν. ὃ γὰρ αἰτήσας καὶ μὴ λαβὼν, ἢ ἀναξίως ᾔτησεν, ἢ οὐκ ἐπέμεινεν, ἢ χλιαρῶς ᾔτησε. δεῖ γὰρ συνδραμεῖν τὰ τρία.

Vers. 9. Ἢ τίς — Vers. 10. αὐτῷ;

Τίθησι πάλιν λογισμὸν ἀνθρωπίνου πράγματος, καὶ ἀπὸ παραδείγματος ἐνάγει τὸν ἀκροατὴν εἰς τὸ θαῤῥεῖν, περὶ ὧν εἴρηκε. χρὴ δὲ τὸν αἰτοῦντα, καὶ υἱὸν εἶναι, καὶ αἰτεῖν, ἅπερ τῷ πατρὶ μὲν πρέπει δοῦναι, τῷ υἱῷ δὲ συμφέρει λαβεῖν.

Vers. 11. Εἰ — αὐτόν;

Πόνηρὸς αὐτὸς εἶπεν, οὐ διαβάλλων τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν, ἀλλὰ πρὸς ἀντιδιαστολὴν τῆς ἀγαθότητος τοῦ θεοῦ. ἡ γὰρ ἀνθρωπίνη ἀγαθότης, πρὸς τὴν θείαν, κακία δοκεῖ, καὶ τοσοῦτον ἀμφοῖν τὸ διάφορον, ὅσον ἀνθρώπου πρὸς θεόν. ὅρα δὲ, πῶς ποτὲ μὲν προτρέπεται ἐργάζεσθαι τὴν ἀρετὴν, ποτὲ δὲ παραινεῖ εὔχεσθαι. καὶ νῦν μὲν ἀπ' ἐκείνου πρὸς τοῦτο μεταβαίνει· νῦν δὲ ἀπὸ τούτου πρὸς ἐκεῖνο μεταχωρεῖ. τοῦτο δὲ ποιεῖ, διδάσκων,

opere ſecuros eſſe oporteat, neque rurſum de ſola oratione, ſed et quae noſtra ſunt conferamus, et coelitus auxilium imploremus. Haec enim mutuo auxilio pugnantia, proſperum habebunt ſucceſſum.

Verſ. 12. *Omnia — ipſis.*

Omnia quae prius de dilectione ſtatuerat, breui nunc verbo ſummatim collegit, ac ſuccincte docuit: ponens rem facilem ac iuſtiſſimam. Omnia, inquit, quaecunque volueritis vt faciant vobis homines et vos facite ipſis. Ita autem haec ipſis facite, ſicut vultis vt ipſi vobis faciant. Et hoc idem eſt, quod amare proximum ſicut ſe ipſum: ideo etiam ſubdidit.

Verſ. 12. *Ita — prophetae.*

Ita lex vetus et prophetae determinant. Lex ſiquidem dicit: *Diliges proximum tuum ſicut te ipſum:* Prophetae quoque multa de fraterno amore Iudaeos exhortati ſunt: Sed et Chriſtus in ſequentibus interroganti legisperito, quod eſſet mandatum magnum in lege: vbi de Dei ac proximi amore reſpondiſſet ſubdidit: *In his duobus mandatis vniuerſa lex pendet et prophetae*, hoc eſt, his duobus magis appenſa ſunt: circa haec duo magis egregie tractant ac narrant: id pro ſcopo haben-

5) κἀκείνους. A.

6) Pro ἕτως, dedi ἕτω. In plerisque Codd. etiam ante conſonam reperitur ἕτως. Euthymii ergo interpretatio vindicat lectionem, quam habent omnes probi Codices. Eius autem auctoritas eo maior eſt hoc loco, quod a Chryſoſtomo diſſentit, qui ἕτος intulit. T. VII. p. 291. *B.* VIII. p. 451. *E.*

σκων, ὅτι ἅτε τῇ οἰκείᾳ σπουδῇ προσήκει μόνῃ θαρρεῖν, ἅτε μόνῃ τῇ εὐχῇ πάλιν, ἀλλὰ καὶ τὰ παρ' ἑαυτῶν συνεισφέρειν, καὶ τὴν ἄνωθεν ἐπικαλεῖσθαι βοήθειαν. διʼ ἀλλήλων γὰρ ταῦτα συμμαχόμενα κατορθῶνται.

Verſ. 12. Πάντα — αὐτοῖς.

[a]Ὅσα περὶ ἀγάπης προλαβὼν ἐνομοθέτησε, πάντα νῦν ἐν τῷ βραχεῖ τούτῳ λόγῳ ἀνεκεφαλαιώσατο, καὶ συντόμως ἐδίδαξε πρᾶγμα ῥᾴδιόν τε καὶ δικαιότατον, εἰπών, ὅτι πάντα, ὅσα ἂν θέλητε, ἵνα ποιῶσιν ὑμῖν οἱ ἄνθρωποι, καὶ ὑμεῖς ποιεῖτε, αὐτοῖς. ἔτω δὲ αὐτοῖς ταῦτα ποιεῖτε, ὡς θέλετε ἐκείνους [b]) ταῦτα ποιεῖν ὑμῖν, ὅπερ ταὐτόν ἐστι, τῷ ἀγαπᾶν τὸν πλησίον, ὡς ἑαυτόν. διὸ καὶ ἐπήγαγεν.

Verſ. 12. Οὗτος — προφῆται.

[a]Οὗτω [c]) διαλαμβάνει καὶ ὁ παλαιὸς νόμος, καὶ οἱ προφῆται. ὁ μὲν γὰρ νόμος φησὶν, ἀγαπήσεις [p]) τὸν πλησίον σε, ὡς σεαυτόν· οἱ προφῆται δὲ πάλιν πολλὰ περὶ φιλαδελφίας τοῖς ἰουδαίοις παρήνεσαν. ἀλλὰ καὶ πρὸς τὸν νομικὸν ὕστερον [d]) ὁ χριστὸς, ἐπερωτήσαντα, ποία [q]) ἐντολὴ μεγάλη ἐν τῷ νόμῳ, ἀποκριθεὶς, περί τε τῆς εἰς θεὸν ἀγάπης, καὶ περὶ τῆς εἰς τὸν πλησίον, ἐπήνεγκε· ὅτι ἐν ταύταις ταῖς δυσὶν ἐντολαῖς ὁ νόμος ὅλος καὶ οἱ προφῆται κρέμανται, τουτέστι, τῶν δύο τούτων μᾶλλον ἐκκρέμανται, περὶ τῶν δύο τούτων διαφερόντως διαλαμβάνουσι, καὶ προηγούμενον σκοπὸν ἔχουσι διδάξαι τοὺς ἀνθρώπους ἀγαπᾶν

p) Leuit. 19, 18.

q) Matth. 22, 36-40.

7) ὁ χριστὸς, abeſt. A.

habentes, vt homines doceant Deum colendo amare, ac se inuicem, in nullo alteri nocendo.

Potest quoque et alio modo dici, quod omnis lex ac prophetae haec duo praecepta habent, tanquam radicem, causam, et argumentum,

Vers. 13. *Intrate — portam.*

Angustam portam vocat, virtutum operationem. Portam quidem, tanquam ad vitam aeternam introducentem: angustam vero, vt quae ingredientes praeparet ad labores ac afflictiones, donec ad finem perueniant. Quia enim arcta est ob suam perfectionem, dicuntur illam non posse ingredi, qui crassi sunt peccatis: donec peccatorum a se pinguedinem expellant.

Vers. 13. *Quia latam — eam.*

Similiter viam ac portam nominauit voluptatum amorem tanquam in supplicium abducentem: id enim vocat hic perditionem. Latam autem et spatiosam, quia nullum praebet laborem ingredientibus per eam; quum indulgens sit, nullo clausa termino, nullo obseruata custode.

Vers. 14. *Quam angusta — vitam.*

Τὸ, *quam*, pro valde ponitur. Exaggerat enim angustiam ac constrictionem ipsius, vt his cognitis ad certamen excitemur, et praeparemur ad laborum tolerantiam ac constantiam. Nam quod ex se triste est, si praecognitum fuerit ac praecogitatum, vbi contigerit, facilius ac leuius tolerari solet.

πᾶν μὲν τὸν θεὸν, ἐν τῷ εὐσεβεῖν· ἀγαπᾶν δὲ καὶ ἀλλήλους, ἐν τῷ μὴ ἀδικεῖν τὸν πλησίον.

Ἔστι δὲ καὶ ἕτερος εἰπεῖν, ὅτι ὅλος ὁ νόμος καὶ οἱ προφῆται τὰς δύο ἐντολὰς ταύτας κέκτηνται εἶζαν καὶ αἰτίαν καὶ ἀφορμήν.

Vers. 13. Εἰσέλθετε — πύλης.

Στενὴν πύλην καλεῖ, τὴν ἄσκησιν τῶν ἀρετῶν· πύλην μὲν, ὡς εἰσάγουσαν εἰς τὴν ζωὴν τὴν αἰώνιον· στενὴν δὲ, ὡς παρασκευάζουσαν τοὺς εἰσερχομένους πονεῖν καὶ ἱδρᾶν καὶ θλίβεσθαι, μέχρις ἂν διέλθωσι, καὶ ὡς μὴ χωρῆσαν τοὺς παχεῖς ταῖς ἁμαρτίαις, διὰ τὴν λεπτότητα τῆς ἀκριβείας αὐτῆς, ἕως ἂν ἀπόθωνται τὸ πάχος τῆς ἁμαρτίας.

Vers. 13. Ὅτι — αὐτῆς.

Πάλιν ὠνόμασε πύλην καὶ ὁδὸν, τὴν φιλησονίαν· πύλην μὲν καὶ ὁδὸν, ὡς ἀπάγουσαν εἰς τὴν κόλασιν· ταύτην γὰρ νῦν ἀπώλειαν λέγει· πλατεῖαν δὲ καὶ εὐρύχωρον, ὡς μηδένα πόνον παρέχουσαν τοῖς εἰσερχομένοις δι' αὐτῆς, διὰ τὸ ἀόριστον αὐτῆς καὶ ἄνετον καὶ ἀπαρατήρητον.

Vers. 14. Τί στενὴ — ζωήν.

Τὸ τί, ἀντὶ[8] τοῦ πάνυ. μεγαλύνει γὰρ τὴν στενότητα καὶ τὸ θλιβερὸν αὐτῆς, ἵνα προμαθόντες αὐτὰ διεγερθῶμεν εἰς ἀγῶνας, καὶ παρασκευασθῶμεν εἰς ὑπομονὴν καὶ καρτερίαν τῶν πόνων. τὸ γὰρ προεγνωσμένον καὶ προσδεδεγμένον λυπηρὸν, εὐχερέστερον καὶ κουφότερον εἴωθε προσ-

[8]) Τὸ τί, possit etiam accipi pro ὡς, ὡς στενὴ, quam angusta.

let. Volens itaque discipulos, certaminum praevalidos fieri praefectos, manifestauit viam praedictam esse angustam, ac dolore plenam.

Cupiens autem eos consolari, ob eam quae inde sequitur afflictionem: et alleuians quod in ea laboriosum est, manifestat quo ducat, puta ad vitam, videlicet aeternam, vt dum visis laboribus anxiaris, in finem ipsorum respiciens exciteris, viribus a spe retributionis additis. Neque minima consolatio est, vocare ipsam portam ac viam, neutra siquidem permanet, sed transit.

Vers. 14. *Et — eam.*

Ibi quidem multi, quia iucunda est et sine labore: hic autem pauci, quia difficilis est ac laboriosa. Scire autem conuenit, quod nunc angustam ac strictam viam coelestis vitae dixit, propter temporariam ipsius afflictionem: Alibi vero suaue dicit iugum mandatorum suorum, et onus praeceptorum suorum leue, ob spem aeternorum bonorum. Virtus enim grauis quidem est propter laborum molestiam, leuis autem propter retributionem: sensumque doloris mitigat ac extenuat futuri expectatio gaudii.

Vers. 15. *Cauete — rapaces.*

Postquam de via dixit, addit et de his, quae per viam in insidiis ponuntur, vt attentiores ac vigilantiores simus. Et in praecedentibus quidem, de canibus ac porcis docuit: hic vero aliud quoque genus periculosius inducit, luporum videlicet ouina

πίπτειν. βελόμενος μὲν ἓν ἐναγωνίως καὶ καρτερικὸς εἶναι τὸς μαθητάς, ἐδήλωσε τὸ στενόχωρον καὶ ἐπώδυνον τῆς εἰρημένης ὁδοῦ.

Παραμυθέμενος δὲ τὴν ἐντεῦθεν κακοπάθειαν, καὶ κεφίζων τὸ ἐπίπονον αὐτῆς, ἐδίδαξε, πῶς ἀπάγει, ὅτι εἰς τὴν ζωὴν, δηλαδὴ, τὴν αἰώνιον· ἵνα, ὅταν βλέπωμεν εἰς τὰς πόνους, ἱλιγγιάσωμεν, ἀποβλέψαντες εἰς τὸ τέλος αὐτῶν, παρόξυνθῶμεν, ταῖς τῆς ἀντιδόσεως ἐλπίσι νευρούμενοι. οὐ μικρὰ δὲ παρηγορία, καὶ τὸ καλέσαι ταύτην πύλην καὶ ὁδόν. καὶ ἄμφω γὰρ παροδευόμενα, καὶ οὐ μόνιμα.

Verſ. 14. Καὶ — αὐτήν.

[3]Ἐκεῖ μὲν πολλοὶ, διὰ τὸ ἡδὺ καὶ ἄπονον· ἐνταῦθα δὲ ὀλίγοι, διὰ τὸ πικρὸν καὶ ἐπίμοχθον. προσήκει δὲ γινώσκειν, ὅτι νῦν μὲν στενὴν καὶ τεθλιμμένην τὴν πύλην καὶ τὴν ὁδὸν τῆς αἰωνίου ζωῆς εἴρηκε, διὰ τὴν πρόσκαιρον αὐτῆς κακοπάθειαν· ἀλλαχοῦ δὲ [r]) χρηστὸν λέγει τὸν ζυγὸν τῶν ἐντολῶν αὐτοῦ καὶ τὸ φορτίον τῶν ἐπιταγμάτων αὐτοῦ ἐλαφρὸν, διὰ τὴν χαρὰν τῆς ἐλπίδος τῶν αἰωνίων ἀγαθῶν. ἡ ἀρετὴ γὰρ βαρεῖα μὲν ἐστι, διὰ τὸ ἐπαχθὲς τῶν πόνων· ἐλαφρὰ δὲ, διὰ τὴν ἀντίδοσιν, καὶ τὴν αἴσθησιν τῆς δριμύτητος παύνει καὶ λεαίνει ἡ προσδοκία τῆς μελλούσης χαρᾶς.

r) Matth. 11, 30.

Verſ. 15. Προσέχετε — ἅρπαγες.

[3]Εἰπὼν περὶ τῆς ὁδοῦ, προστίθησι καὶ περὶ τῶν ἐπιβουλευόντων κατὰ τὴν ὁδὸν, ἵνα προσεκτικώτεροι καὶ νηφαλεώτεροι ὦμεν· ἀλλ' ὀπίσω μὲν περὶ κυνῶν καὶ χοίρων ἐδίδαξεν· ἐνταῦθα δὲ ἕτερον εἶδος χαλεπώτερον εἰσάγει, τὸ τῶν λύκων, τῶν ἐπικεκαλυμμένων ταῖς τῶν προ-

na pelle contectorum: quia illi certe manifesti, hi autem absconditi sunt et occulti.

Dicunt ergo quidam hos esse prodigiosa et falsa loquentes, ac homines quosdam sine Deo, qui fallendo plurimos, obambulant: nuncupari vero falsos prophetas, vtpote futura subindicantes ac praedicentes: venire autem in vestimentis ouium, tanquam in figura rationalium ouium, quae sub Christo pastore procedunt: esse vero lupos rapaces, hoc est, tacite et clanculo simplicium animas fallentes, et in perditionem surripientes.

Chrysostomus autem hos dicit esse Christianos, vitam quidem habentes nociuam ac perniciosam, simulantes autem bonitatem ac pietatem, quorum colloquia corrumpunt mores bonos. Exprimens itaque Christus differentiam a praedictis canibus ac porcis, iussit illis quidem mystica dogmata non concredere: ab his autem cauere ne perniciem ipsorum participemus, tanquam a feris venenatis. Ne turbentur autem auditores, eo quod non facile cognoscantur huiusmodi homines, docet etiam quo pacto ipsos cognoscant, dicens.

Vers. 16. *A fructibus — eos.*

Quanquam inquit latere videantur, attamen facile arguentur. Ea enim via qua meos discipulos incedere iussi, laboriosa est ac difficilis, nec possunt hypocritae per eam incedere. Quemadmodum enim bona ac generosa arbor, non a floribus, sed a fructu cognoscitur: ita sane et hos non a sermonibus, sed ab operibus eorum cognosce-

9) Tom. VII. p. 293. B.

3) Etiam hic legebatur καρπῶν. Rescripsi ergo ἔργων, vti Hentenius etiam habet.

βάτων δοραῖς· οσον ἐκεῖνοι μὲν, φανεροί εἰσιν, οὗτοι δὲ κρυπτοὶ καὶ λανθάνοντες.

Φασὶ δέ τινες, τούτους εἶναι τερατολόγους καὶ ἀθέους τινὰς ἀνθρώπους, περιιόντας καὶ ἀποπλανῶντας πολλούς· ὀνομασθῆναι δὲ ψευδοπροφήτας μὲν, ὡς ὑποκρινομένους καὶ προλέγειν τὰ μέλλοντα· ἐρχομένους δὲ ἐν ἐνδύμασι προβάτων, ὡς, ἐν σχήματι προβάτων λογικῶν, ταῖς τοῦ χριστοῦ ποίμναις προσερχομένους· λύκους δὲ ἅρπαγας, ὡς ἠρέμα καὶ λεληθότως τὰς ψυχὰς τῶν ἁπλουστέρων ἐξαπατῶντας, καὶ ὑφαρπάζοντας εἰς ἀπώλειαν.

Ὁ δὲ χρυσόστομος [9]) τούτους λέγει χριστιανοὺς, βίον μὲν ἔχοντας πονηρὸν καὶ βλαβερὸν, ὑποκρινομένους δὲ ἀκακίαν καὶ εὐλάβειαν, ὧν αἱ ὁμιλίαι φθείρουσιν ἤθη χρηστά. ἐμφαίνων δὲ τὸ διάφορον τούτων τε καὶ τῶν προειρημένων κυνῶν καὶ χοίρων ὁ χριστός· ἐκείνοις μὲν, μὴ καταπιστεύειν μυστικὰ δόγματα προσέταξεν· ἀπὸ τούτων δὲ προσέχειν, ὥστε μὴ μεταλαβεῖν λύμης, ὡς ἀπὸ θηρίων ἰοβόλων. ἵνα δὲ μὴ θορυβηθῶσιν οἱ ἀκροαταὶ διὰ τὸ δυσδιάγνωστον τῶν τοιούτων ἀνθρώπων, διδάσκει, καὶ πῶς αὐτοὺς ἐπιγνώσονται, λέγων·

Vers. 16. Ἀπὸ τῶν καρπῶν — αὐτούς.

Ἐι καὶ δοκοῦσί, φησι, λανθάνειν, ἀλλ' ὅμως ῥαδίως ἐλεγχθήσονται. τοιαύτη γὰρ ἡ ὁδὸς, ἣν ἐκέλευσα βαδίζειν τοὺς ἐμοὺς μαθητὰς, ἐπίπονος καὶ δυσπρόσιτος, ὡς μὴ δύνασθαι τοὺς ὑποκριτὰς βαδίζειν δι' αὐτῆς. ὥσπερ γὰρ τὸ ἀγαθὸν δένδρον, εἴτουν, τὸ εὐγενὲς, οὐκ ἐκ τῶν ἀνθέων, ἀλλ' ἀπὸ τῶν καρπῶν γνωρίζεται· οὕτως ἄρα καὶ τούτους, οὐκ ἐκ τῶν λόγων, ἀλλ' ἀπὸ τῶν [1]) ἔργων

ſcemus. De quibus et Paulus Apoſtolus dixit, quod per dulces ſermones decipiunt corda ſimplicium. Deinde ponit etiam conſiderationem ab exemplo, vt hi facilius dignoſcantur.

Verſ. 16. *Nunquid — ficus?*

Μήτι, nunquid, id eſt, vtrum, modo interrogatiuo. Dicit ergo: Vtrum colligunt homines de ſpinis vuam? etc. Eſt autem et tribulus ſpinarum genus.

Verſ. 17. *Sic — facit.*

Vbi rem praeter naturam, factuque impoſſibilem interrogaſſet: ſubdit, quod ſicut illud fieri non poteſt, eo quod ſpinae ac tribuli inutilia ſint, hoc eſt, inepta ad ferendum fructum, qui ſit aptus eſui: vua autem ac ficus ad cibum conueniunt: Ita quoque omnis arbor bona fructus bonos facit, etc. σαπρὸν (pro quo vulgata editio habet malum, et potius marcidum ſignificat aut putridum) non ſolum dicitur putridum, verum etiam quicquid vitioſum eſt et inutile. Nunc ergo vocat arbores marcidas aut vitioſas praedictos hypocritas, quorum fructus, hoc eſt, actiones aequales ſunt marcedini, aut inutilitati ipſorum.

Verſ. 18.

[2]) γνωσόμεθα. A.

[3]) Euthymius ergo, vt multis exemplis doceri poteſt, non ex Codicibus N. Teſtamenti illa litterarum ſacrarum loca laudat, ſed ex Codicibus Chryſoſtomi. Ita enim Chryſoſt. T. VII. p. 293. D. Idem conuenit in Theophylactum. Similiter Chryſoſtomus multoties exprimit Origenem in recenſendis iſtis locis, cum eius ſequitur interpretationem. Cyrillus item modo ex Origene, modo ex Chryſoſtomo pendet. Quam diligentes autem

ſint

ἐπιγνωσόμεθα [2]) περὶ ὧν καὶ ὁ ἀπόστολος παῦλος ἔλεγεν, ὅτι τῇ [5]) χρησολογίᾳ [3]) ἐξαπατῶσι τὰς καρδίας τῶν ἀκάκων. εἶτα τίθησι καὶ λογισμὸν, ἀπὸ παραδείγματος, εἰς εὐχερεστέραν αὐτῶν διάγνωσιν. s) Rom. 16, 18.

Verſ. 16. Μή τι — σύκα;

Μή τι, ἀντὶ τοῦ, ἆρα, ἐρωτηματικῶς. λέγει γὰρ, ὅτι ἆρα τρυγῶσιν οἱ ἄνθρωποι ἀπὸ ἀκανθῶν σαφυλὴν, καὶ τὰ ἑξῆς. εἶδος δὲ ἀκάνθης ἐστὶ καὶ [4]) ἡ τριβολος.

Verſ. 17. Οὕτως — ποιεῖ.

Ἐρωτήσας παράγμα παρὰ φύσιν, καὶ διὰ τοῦτο ἀδύνατον, ἐπάγει, ὅτι ὥσπερ ἐκεῖνο γενέσθαι ἐκ ἐνδέχεται, διὰ τὸ εἶναι τὰς μὲν ἀκάνθας καὶ τριβόλους σαπράς, ὅ ἐστιν, ἀχρήστους εἰς καρποφορίαν ἐδώδιμον· τὴν δὲ σαφυλὴν καὶ τὰ σύκα πρὸς βρῶσιν ἐπιτήδεια· ἕτω [5]) καὶ πᾶν δένδρον ἀγαθὸν, καρποὺς καλοὺς ποιεῖ, καὶ τὰ ἑξῆς. σαπρὸν γὰρ λέγεται, οὐ μόνον τὸ σεσημμένον, ἀλλὰ καὶ τὸ ἄχρηστον. λέγει δὲ νῦν δένδρα σαπρὰ, τοὺς προειρημένους ὑποκριτὰς, ὧν οἱ καρποὶ, τουτέστιν, αἱ πράξεις ἄξιαι τῆς αὐτῶν σαπρίας.

ſint Origenes et Chryſoſtomus in notandis locis litterarum ſacrarum, etiam tum, cum data opera locum explicant, id norunt omnes, qui diligenter ad illos attenderunt. Vanum ergo profecto ſtudium eorum, qui ex Patribus contra Codices N. Teſtamenti diſputant. Sed nonnulli negligentia et lenitate Patrum pro munimentis atque armis impietatis et nequitiae abutuntur.

4) Sic. Vulgo, ὁ τρίβολος.

5) Etiam hic erat οὕτως.

Verſ. 18. *Non — facere.*

Ne quis ſuſpicaretur quod poſſet bona arbor malos quoque fructus aut inutiles producere, et arbor vitioſa bonos: manifeſtat, quod hoc fieri non poſſit.

Verum Dauid quum bona eſſet arbor, quomodo fructus malos produxit, adulterium videlicet ac homicidium? Paulus autem quum vitioſa eſſet arbor, fructus bonos protulit, effectus Chriſto vas electum? Quomodo? Quia mutati ſunt, hic quidem a prauitate ad virtutem, ille vero a virtute ad prauitatem. Donec autem manſerunt Dauid quidem in virtute, Paulus vero in prauitate, non potuerunt huiusmodi fructus producere. Dixit ergo hoc eſſe impoſſibile in his, qui immutati permanerent.

Verſ. 19. *Omnis — mittitur.*

Illos quidem punire non iuſſit, ſed tantum ab eis cauere. Ipſis tamen metum incuſſit atrociſſimae ex hac vita exciſionis impendentis, ac ſupplicii ignis inextinguibilis: Simul quidem illos qui male ab eis accipiuntur conſolando, et ſimul ipſos exterrendo.

Verſ. 20. *Itaque — eos.*

Ἄραγε itaque, vtique, ſane, confirmatiuum eſt, ac ſi diceretur, omnino. Poſitis enim exemplorum conſiderationibus, ac demonſtrato quomodo tales cognoſcendi eſſent, ſubdit: Omnino ſicut prius demonſtratum eſt, cognoſcetis ipſos a prauis actionibus eorum.

Verſ. 21.

Verſ. 18. Οὐ — ποιεῖν.

Ἵνα μὴ ὑπολάβῃ τις, ὅτι δύνανται τὸ ἀγαθὸν δένδρον καὶ καρπὸς πονηροὺς, ἤγουν, ἀχρήσους ποιεῖν, καὶ τὸ σαπρὸν καλοὺς, ἀποφαίνεται, ὅτι οὐ δύνανται.

Καὶ πῶς ὁ μὲν δαυὶδ, ἀγαθὸν δένδρον ὢν, καρπὸς πονηροὺς ἐποίησε, μοιχείαν καὶ φόνον; ὁ δὲ παῦλος, δένδρον σαπρὸν ὑπάρχων, καλοὺς καρπὸς ἤνεγκε, σκεῦος ἐκλογῆς τῷ χριστῷ γενόμενος; πῶς; διότι μετεβλήθησαν, ὁ μὲν, ἀπὸ τῆς ἀρετῆς εἰς κακίαν· ὁ δὲ, ἀπὸ τῆς κακίας εἰς ἀρετήν. ἕως δ' ἂν ἐνέμενον, ὁ δαυὶδ μὲν τῇ ἀρετῇ, ὁ δὲ παῦλος τῇ κακίᾳ, οὐκ ἠδύναντο καρπὸς τοιούτους ποιεῖν. ὥστε τὸ ἀδύνατον ἐπὶ τῶν ἀμεταβλήτων εἴρηκε.

Verſ. 19. Πᾶν — βάλλεται.

Ἐπειδὴ κολάζειν μὲν αὐτὸς οὐ προσέταξε, προσέχειν δὲ μόνον ἀπ' αὐτῶν, [6]) ἐπήρτησε τούτοις τὴν ἀφειδεστάτην ἐκτομὴν τῆς ἐνταῦθα ζωῆς, καὶ τὴν τῆ ἀσβέστῳ πυρὸς κόλασιν, ὁμῶς μὲν ἐπηρεαζομένους ὑπ' αὐτῶν παραμυθούμενος, ἐκείνους δὲ ἐκφοβῶν.

Verſ. 20. Ἄραγε — αὐτούς.

Τοῦτο τὸ ἄρα, ἀποδεικτικόν ἐστιν, ἀντὶ τοῦ, πάντως. θεὶς γὰρ λογισμὸς παραδειγμάτων, καὶ ἀποδείξας, ὅτι ἐπιγνώσονται τοὺς τοιούτους, ἐπάγει, ὅτι πάντως, ὡς ἀποδέδεικται, ἐπιγνώσεσθε αὐτοὺς, ἀπὸ τῶν φαύλων πράξεων αὐτῶν.

Verſ. 21.

[6]) Ita ἐπαρτᾶν φόβον τινί. Aeſchines orator p. 287.

Verſ. 21. *Non — qui in coelis eſt.*

Vide quid nunc dicat. Non omnis qui credit in me, ingredietur ad bonorum coeleſtium fruitionem, niſi etiam fecerit quae dico; ita quippe addidit Lucas. Neque enim ſola fides ad ſalutem ſufficit, niſi et vita fide digna adiungatur: neque vita ſolum virtuti conformis, ſi non etiam fide diteſcamus: ſed vtrumque ſimul adiunxit, vt non ſeparetur alterum ab altero. Nam ipſum appellare dominum, fidei tantum eſt. Quomodo autem non dixit, ſed qui facit voluntatem meam? Vt patrem honoraret: et quia non alia eſt patris voluntas ab ea, quae filii eſt: voluntas autem patris, filii praecepta ſunt.

V. 22. *Multi* — V. 23. *iniquitatem.*

In praecedentibus quidem docendo innuit, quod peccatores excepturum ſit ſupplicium: nunc vero apertius id dicit. Quis eſt autem qui punit impios, niſi ipſe? Sed quum antea dixiſſet: Non omnis qui credit in me ingredietur regnum coelorum, niſi et vitam condignam habere curauerit: nunc et aliud quod mirabilius eſt, addit: quod neque ſigna et miracula edentes, eo regno digni habebuntur: niſi etiam et vita correſpondeat fidei. Ecce enim et hi multa talia operati fuerant, abiicientur tamen, eo quod vitam ſuam neglexerint. Multi inquit ab eo quod rectum eſt excidentes, haec et illa mihi dicent. Illum quidem diem, dixit diem iudicii: nempe cognitum et expectatum. Virtutes autem nominauit ſigna et miracula. Confitebor ſane eis, hoc eſt, condemnabo eos.

Quum

7) καὶ τάδε omittit. B.

Verſ. 21. Οὐ — τῶ ἐν τοῖς ἐρανοῖς.

[a]Ορα τί λέγει νῦν, ὅτι ὁ πᾶς ὁ πιςεύων εἰς ἐμὲ εἰσελεύσεται εἰς τὴν ἀπόλαυσιν τῶν ἐρανίων ἀγαθῶν, εἰ μὴ καὶ ποιεῖ, ἃ λέγω. ἕτω γὰρ προσέθηκεν [t]) ὁ λουκᾶς. ἕτε γὰρ πίςις μόνον ἀρκεῖ πρὸς σωτηρίαν, εἰ μὴ καὶ βίος ἄξιος τῆς πίςεως πρόσεςιν, ἕτε βίος μόνον ἐνάρετος, εἰ μὴ καὶ πίςιν πλατεῖ. προσήκει δὲ ἀμφότερα συζευχθῆναι, καὶ μὴ ἀπολειφθῆναι θατέρε θάτερον. τὸ γὰρ ὀνομάζειν αὐτὸν κύριον, πίςεως μόνης ἐςί. καὶ πῶς ἔκ ἔφπεν, ἀλλ᾽ ὁ ποιῶν τὸ θέλημα τὸ ἐμόν; διὰ τὸ τιμᾶν τὸν πατέρα, καὶ διὰ τὸ μὴ ἕτερον εἶναι τὸ τῦ πατρὸς θέλημα, παρὰ τὸ τοῦ υἱοῦ. θέλημα δὲ τοῦ πατρὸς, αἱ ἐντολαὶ τοῦ υἱοῦ. t) Luc. 6, 46.

Verſ. 22. Πολλοὶ — V. 23. ἀνομίαν.

[a]Οτι μὲν κόλασις ἐκδέξεται τοὺς ἁμαρτωλὸς, προλαβὼν ἐδίδαξε· νῦν δὲ λέγει, καὶ τίς ἔσαι ὁ κολάζων, ὅτι αὐτός. εἰπὼν δὲ, ὅτι ὁ πᾶς ὁ πιςεύων εἰς ἐμὲ εἰσελεύσεται εἰς τὴν βασιλείαν τῶν ἐρανῶν, εἰ μὴ καὶ βίε κρείττονος ἐπιμελήσεται· παραδοξότερον ἔτι φησὶν, ὅτι ἐδὲ οἱ σημεῖα καὶ θαύματα ποιῆντες ἀξιωθήσονται τῆς τοιαύτης βασιλείας, ἐὰν ἀνάξιον βίον ἔχωσιν. ἰδοὺ γὰρ καὶ οὗτοι, πολλὰ τοιαῦτα ποιήσαντες, ὅμως ἀποτεμφθήσονται, διὰ τὸν ἠμελημένον βίον αὐτῶν. πολλοὶ, φησιν, ἐκπίπτοντες ἐρῦσί μοι τάδε καὶ τάδε. [7]) ἡμέραν [8]) ἣν ἐκείνην εἶπε, τὴν τῆς κρίσεως, ὡς ἐγνωσμένην καὶ προσδεδοκημένην. δυνάμεις δὲ ὠνόμασε, τὰ σημεῖα καὶ τὰ θαύματα. τὸ δὲ ὁμολογήσω αὐτοῖς, ἀντὶ τοῦ, ἀποκριθήσομαι.

Καὶ

[8]) μὲν addit. A. Mox idem εἰπών.

Quum autem etiam per nomen eius multa feciſſent, quomodo eos ignorat? Quia vitam habebant contrariam. Scire enim oportet, quod apud Deum duplex eſt ſcientia: Vna quidem naturalis, qua omnia nouit: vtpote omnium conſpector omniumque priusquam fierent cognitor. Altera vero magis peculiaris, qua ſolos iuſtos cognoſcit. *Nouit*, inquit, *Dominus viam iuſtorum.* Et: *Cognoſcit dominus vias innocentum.* Et: *Nouit dominus qui ſunt eius.* Eos autem qui vitam habent contaminatam, ignorare ſe ſimulat: vtpote cognitione ſua indigne conuerſantes.

Alibi quoque negat illos, vt qui eum operibus negauerunt. Dixit enim per prophetam: *Populus hic labiis me honorat: cor autem eorum longe eſt a me.* Qui enim praecepta ipſius ſpernit, ipſum ſpernit: ideo quoque merito ſpernitur.

Verum ſi indigni erant, quomodo in eis operabatur Spiritus ſanctus? Omnino propter duo fiebant iſta: puta vt gratiae Dei liberalitas etiam in indignos diffundi demonſtraretur: et vt per ipſum aliis beneficium conferretur, qui videlicet ab eis curabantur, vel qui opera illa admiranda intuentes credebant in Chriſtum. Non ergo eos admirari oportet, qui miracula operabantur: neque enim quicquam a ſe ipſis conferebant, ſed Deum, qui quum illi tales eſſent, gratiam tamen illis praeſtiterat. Talis erat, qui daemonia eiiciebat, nec tamen ipſum ſequebatur: talis erat et Iudas proditor. Nam licet indigni eſſent, gratiam tamen acceperant. In veteri quoque teſtamento in multis indignis gratia operabatur: vt per eos aliis beneficium praeſtaret. Sed hi quidem fidem interim habebant, quanquam vita reprehenſibiles eſſent. Balaam

[20] Malim τε, loco δέ.

Καὶ ἐπειδὴ ἐν τῷ ὀνόματι αὐτῆ πάντα ἐποίουν, πῶς ἀγνοεῖ αὐτές; διότι βίον ἔχον ἐναντίον. χρὴ γὰρ γινώσκειν, ὅτι διττή ἐστιν ἡ γνῶσις παρὰ τῷ Θεῷ· ἡ μὲν, κατὰ Φύσιν, καθ' ἣν οἶδε πάντας, ὡς παντεπόπτης, καὶ ὡς πάντα εἰδώς, πρὶν γενέσεως αὐτῶν· ἡ δὲ, κατ' οἰκείωσιν, καθ' ἣν οἶδε μόνες τὲς δικαίες. ὅτι Φησὶ, γινώσκει κύριος [v]) ὁδὸν δικαίων, καὶ, γινώσκει [x]) κύριος τὰς ὁδὲς τῶν ἀμώμων, καὶ, ἔγνω [y]) κύριος τὲς ὄντας αὐτῆ. τὲς δὲ βίον ἔχοντας διεΦθαρμένον, ἀγνοεῖν προσποιεῖται, ὡς πολιτευσαμένες ἀναξίως τῆς αὐτῆ γνώσεως.

v) Pf. 1, 6.
x) Pf. 36, 18.
y) 2 Tim. 2, 19.

Καὶ ἑτέρως δὲ, ἀρνεῖται αὐτὲς, ὡς ἀρνησαμένες αὐτὸν τοῖς ἔργοις. εἴρηκε γὰρ διὰ τῆ προΦήτε, ὅτι ὁ λαὸς [z]) ἔτος τοῖς χείλεσί με τιμᾷ, τῇ δὲ καρδίᾳ πόῤῥω ἀπέχει ἀπ' ἐμῆ. ὁ γὰρ ἀθετῶν τὰς ἐντολὰς αὐτῆ, αὐτὸν ἀθετεῖ, διὸ καὶ ἀθετεῖται δικαίως.

z) Ieſ. 29, 13.

Καὶ ἐπεὶ ἀνάξιοι ἦσαν, πῶς ἐνήργησεν εἰς αὐτὲς τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον; πάντως διὰ δύο ταῦτα, ἵνα [a]) δὲ ἡ Φιλοτιμία τῆς χάριτος τῆ Θεῆ δεηχθείη, χεσμένη καὶ εἰς τὲς ἀναξίες, καὶ ἵνα ἕτεροι δι' αὐτῶν ὠΦεληθῶσιν, ὅσοι τε παρ' αὐτῶν ἐθεραπέυοντο, καὶ ὅσοι βλέποντες τὰς τοιαύτας Θαυματεργίας, ἐπίσευον τῷ χριςῷ. οὐ χρὴ οὖν Θαυμάζειν αὐτὲς Θαυματεργέντας. εὐδὲν γὰρ παρ' ἑαυτῶν εἰσήνεγκαν, ἀλλὰ τὸν δεσν, τὸν δεδωκότα, τοιέτοις ἔσιν αὐτοῖς, τὴν χάριν. τοιῆτος ἦν ὁ τὰ δαιμόνια ἐκβάλλων, καὶ μὴ ὢν μετ' αὐτῆ. τοιῆτος ἦν καὶ ὁ προδότης ἰέδας. ἀνάξιοι γὰρ ὄντες, ἔλαβον χαρίσματα. καὶ ἐν τῇ παλαιᾷ δὲ εἰς πολλὲς ἀναξίες ἡ Θεία χάρις ἐνήργησεν, ἵνα δι' αὐτῶν ἄλλους ἐυεργετήσῃ. ἀλλ' ἔτοι μὲν πάντες πίσιν τέως εἶχον, εἰ καὶ βίᾳ ἦσαν κατε-

Balaam autem quum a fide et conuerſatione bona eſſet alienus, prophetabat. Quin et Pharaoni et Nabuchodonoſor et filio eius Baltaſar, quum eſſent impiiſſimi ac ſceleratiſſimi, Deus futura demonſtrauit, propter aliorum gubernationem Sed quid de hominibus dico, quum et in aſina Balaam ſuam demonſtrauerit virtutem: voce primum humana collata, vt eam ipſius aſcenſor intelligeret?

Quia ergo recta vita deficiente, neque fides, neque miracula ſaluos facere poſſunt: nobis de vita magis curandum eſt: Quodſi facere quoque ſigna detur, ſuſcipiendum eſt: Si autem non detur, contriſtari non oportet. Nam qui virtute praeditus eſt, etſi miracula non edat, nihil inde patitur detrimenti: bona ſiquidem vita fidelem omnino ſaluum facit: miracula vero non ſemper. Praeterea bonae vitae remunerationem nobis debet Deus: miraculorum autem, nos potius ipſi debemus. Cauſas vero propter quas, neque ſanctis omnibus praebet Deus gratiam miraculorum, neque e diuerſo omnibus indignis, ſolus ipſe nouit, qui omnia iuſta ratione facit.

Verſ. 24. *Omnis — prudenti.*

Expleta doctrina adhortatur deinceps diſcipulos, vt per viam anguſtam et ſtrictam gradiantur: promittens illis ſufficientem affore ſecuritatem, nempe ipſam praeceptorum obſeruationem. Omnis, inquit, qui audit hos ſermones meos, ſiue haec quae iuſſi praecepta: quaedam ſiquidem exemplaria ὁμοιωθήσεται, id eſt: *aſſimilibitur* habent: rectum

[2]) Diſcant hoc loco Criſin Noui Teſtamenti, qui, vbi ἀντιγράφων fit mentio, vbique cogitant de Codici-

κατεγνωσμένῳ. Βαλαὰμ δὲ, καὶ πίστεως καὶ πολιτείας ἀρίστης ἀλλότριος ὤν, προεφήτευσε. καὶ τῷ Φαραὼ δὲ, καὶ τῷ ναβυχοδονόσορ, καὶ τῷ υἱῷ αὐτῦ Βαλτάσαρ, ἀσεβέσι καὶ παρανομωτάτοις ἔσιν, ἔδειξεν ὁ Θεὸς τὰ μέλλοντα διὰ τὴν ἑτέρων οἰκονομίαν. καὶ τί λέγω περὶ ἀνθρώπων; εἰς τὴν ὄνον τῦ Βαλαὰμ ἡ χάρις τὰ ἑαυτῆς ἐπεδείξατο, Φωνὴν ἀνθρωπίνην αὐτῇ δωρησαμένη, πρὸς τὸ συνετίσαι τὸν ἐπιβάτην αὐτῆς.

Ἐπεὶ τοίνυν, ὀρθῆ βίᾳ μὴ παρόντος, ἔτε πίστις, ἔτε θαύματα σώζειν δύναται, βίᾳ μᾶλλον ἐπιμελητέον ἡμῖν. τὰ δὲ θαύματα, παρεχόμενα μὲν, ἀποδεκτέον, μὴ παρεχομένων δὲ, μὴ ἀθυμητέον. ὁ γὰρ ἐνάρετος, καὶ μὴ θαυματεργῶν, ἐθὲν ἐντεῦθεν ἠλάττωται. καὶ γὰρ ὁ μὲν ἀγαθὸς βίος, πάντως σώζει τὸν πιςὸν· τὰ θαύματα δὲ ἐ πάντως. καὶ τῆ μὲν ἐναρέτου βίου ἀμοιβὰς ἡμῖν χρεωςεῖ Θεός· τῶν δὲ θαυμάτων ἡμεῖς μᾶλλον αὐτῷ. τὰς αἰτίας δὲ, δι' ἃς ἔτε πᾶσι τοῖς ἁγίοις παρέχει τὴν χάριν τῶν θαυμάτων ὁ θεὸς, ἔτε πᾶσι τοῖς ἀναξίοις, μόνος αὐτὸς οἶδεν ὀρθῶς, ὁ πάντα κατὰ λόγον ποιῶν.

Verſ. 24. Πᾶς — Φρονίμῳ.

Ἀπαρτίσας τὴν διδασκαλίαν, λοιπὸν παραθαῤῥύνει τὸς μαθητὰς, εἰς τὸ βαθίσαι τὴν ςενὴν καὶ τεθλιμμένην ὁδὸν, ὑπισχνέμενος γενέθαι αὐτοῖς ἀρκέσαν ἀσφάλειαν, τὴν φυλακὴν τῶν ἐντολῶν αὐτῦ. πᾶς, Φησὶν, ὁ ἀκέων μὲ τὸς λόγες τέτες, ἤτοι τὰς ἐντολὰς, ἃς ἐπέταξα. τινὰ μὲν ἓν τῶν [1]) ἀντιγράφων, ὁμοιωθήσεται γράφουσι. καλὸν

[1]) Codicibus N. T. Cuiusmodi ergo Codices ὁμοιωθήσεται habent? Scilicet Chryſoſtomi. Tom. VII.

ctum tamen est et ὁμοιώσω assimilabo: sine auxilio enim eius nullus quicquam boni potest operari. Deinde etiam prudentis opera ponit.

Vers. 24.

p. 301. D. bis. Quid autem Euthymius? Num examinauit, quae lectio per Codices N. Testamenti praeferenda sit? Minime vero. Sed vtramque admittit. Theophylactus, qui etiam tractauit Codices Chrysostomi in textu et in scholio ὁμοιώσω habet pag. 41. C. D. Quae Critis est h. l. Wetstenii? Ex versu 26 inquit. Recte profecto. Nam Chrysostomus et ceteri interpretes millies diuersa loca confundunt. Vnde autem in versionem Syram et Vulgatam venit? Ac si istae versiones non centies ac saepius ex scholiis Graecis essent corruptae. Si autem postea Origenis commentarius ad hunc locum ex bibliothecis eruetur, et ille quoque comprobabit ὁμοιωθήσεται; Scilicet tunc accesseris ad fontem erroris. Ex Cod. Wetst. 1. propemodum suspicor, ita illum scripsisse. Quis vero hic ex editoribus N. T. ex Chrysostomo notauit ὁμοιωθήσεται; Dixerit quispiam: sed parum interest, vtrum ὁμοιώσω, an ὁμοιωθήσεται legatur. Criticae sacrae sine dubio interest. Sed Theologiae dogmaticae hic parum interest. Igitur etiam hunc locum arripui. Si enim de Christo ageret, silentio praetermisissem. Sed a me impetrare nequeo, quin duo inedita ad hunc locum scholia ex Codice Mosquensi e. fol. 63. addam. Alterum Photii est et defendit lectionem vulgatam: alterum Origenis, quod ineptas eius explicationes ex parallelismo seu ex suae aetatis concordantiis declarat.

Φωτίε· Σημείωσαι, ὅτι τὸ μὲν γενέσθαι φρόνιμον, ἀπ' ἔσιν ἄνευ τῆς τοῦ θεοῦ συνεργίας καὶ ἐπινοίας. διό φησιν· ὁμοιώσω αὐτὸν ἀνδρὶ φρονίμῳ, ἀντὶ τοῦ· συναντιλήψομαι καὶ συνεργήσω εἰς τὸ τὰ παρ' αὐτοῦ οἰκοδομηθέντα μὴ διαπεσεῖν, μηδὲ διαθραυῆναι· ἐπὶ δὲ τῷ μωρῷ οὐκέτι ὁμοιώσω, ἀλλ' ὁμοιωθήσεται, οἷον, αὐτὸς ἑαυτῷ ἄτιος ἔσω τῆς θρασύτητος καὶ τιμωρίας, ὅτι δέον ἀρετὴν διώκοντα τῆς τοῦ θεοῦ βασιλείας ἐπιτυχεῖν,

καλὸν δὲ καὶ τὸ ὁμοιώσω. χωρὶς γὰρ τῆς αὐτῆ βοηθείας, ἐδεὶς ἐδὲν κατορθοῖ. ἅτα τίθησι καὶ τὰ ἔργα τῆ Φρονίμε.

T 2 . Verſ. 24.

χεῖν, αὐτὸς δὲ πακίαν μετιὼν, ἐντὸς ἑαυτὸν ποιεῖ τῆς κολάσεως. οὕτως ἡ μὲν τῶν ἀρετῶν κτῆσις, ἡμετέρα σπεδῆ καὶ τῆ τὲ θεῦ κατορθῶται χάριτι· ἡ δὲ τῆς κακίας πρᾶξις, γνώμης μοχθηρίᾳ καὶ προαιρέσεως παρατροπῆ ἐπιγίνεται.

Eſt hoc ſcholium, vt pleraque SS Patrum, argutum, ſpectans magis οἰκοδομὴν καὶ ἄσκησιν, quam ἐξήγησιν καὶ κρίσιν. Defendit tamen, *comprobantibus praeſtantioribus Codicibus*, contra Chryſoſtomum et Euthymium lectionem vulgatam.

Quid autem ad exemplum nouorum interpretum ex Bielii Lexico attulit magnus Origenes? Continuo cognoſces.

Ὠριγένης· Δεῖ τὸν ἀκόντα (reſpicit ergo hunc locum) συνιέναι τῶν λεγομένων. ἡ γὰρ σύνεσις Φρόνησιν (Φρόνιμος ergo attingit) παρέχει. καὶ ταύτη τὸ ἔργον (ἡ οἰκοδομή.) ἀκολεθεῖ. καὶ οἰκοδομεῖ (ecce, vt per frictionem frontis phantaſiam inflammarit!) λίθες (lapidibus enim ad aedificandum opus.) ἐκλεκτὲς (ſed ad fundamentum etiam deſcendendum.) ἐπὶ τὸν τῶν προφητῶν καὶ ἀποςόλων θεμέλιον, (1 Cor. 3, 11. 12.) περὶ οὗ λέγει· ἐὰν μὴ (quomodo hoc in mentem ei venerit? Scilicet ex Bielii Lexico in vocabulo οἰκοδομέω.) κύριος οἰκοδομήσῃ (Pſ. 126, 1.) οἶκον, εἰς μάτην ἐκοπίασαν οἱ οἰκοδομῶντες αὐτόν. δόξα καὶ πλοῦτος ἔσαι ἐν τῷ οἴκῳ τέτῳ. (vnde haec? Ex Bielio in οἶκος. Vide Pſ. 111, 3.) αὐτὸς δὲ ὁ οἶκος ἐκ τῶν ἐντολῶν τὲ θεῦ οἰκοδομέμενος, (domus enim exaedificata habitatur etiam.) οἰκητήριον τὲ θεῦ γίνεται. (adſer Lexicon.) ἐνοικήσω γὰρ (2 Cor. 6, 16.) ἐν αὐτοῖς καὶ ἐμπεριπατήσω. οὗτος ἐπὶ τὴν πέτραν ᾠκοδόμηται. ἡ δὲ πέτρα (1 Cor. 10, 4.) ἦν ὁ χριτός. θεμέλιον γὰρ ἄλλον (1 Cor. 3, 11.) οὐδεὶς δύναται θεῖναι παρὰ τὸν κείμενον, ὅς ἐτιν ὁ χριτός. (Deleatur ergo in N. Teſt.

Vers. 24. *Qui — petram.*

Domum quidem appellat, intelligentis animae operationem, quae variis aedificatur virtutibus. Petram autem, praeceptorum eius firmitatem quae fundant ac firmant ea, quae superaedificata sunt, et ad omnes tentationum insultus, ne euertantur custodiunt: Suadendo omnes contumelias, multiplicesque illecebras, etiam mortem ipsam despicere, nec ob vllum dispendium mollescere, aut terga dare.

Vers. 25. *Et — petram.*

Ad intellectum quidem communem, per imbrem, fluuios ac ventos, varias innuit tentationes. Anagogice vero per imbrem intelligimus commoti animi cogitationes, quas immittunt daemones animis: fluuios autem affectiones ad perditionem detrahen-

T. ἰησοῦς et addatur ὁ. Ita enim Origenes in *suis* Codicibus reperit. Sed vnde ὁ χρισός; Ex proximo: ἡ δὲ πέτρα ἦν ὁ χρισός.) τὸ δὲ ἀκούσαι καὶ ποιῶν. (Ecce, vt textum vrgeat!) πάντα γάρ, ὅσα ἐὰν ποιήσητε, (Lexicon, in ποιεῖν, notat Colasf. 3, 17.) εἴτε διὰ λόγων, εἴτε δι' ἔργων, ἐν ὀνόματι ἰησοῦ χριστοῦ ποιεῖτε. (Hic iam plura corrigenda sunt in N. T.) ἐὰν γὰρ ἦ ὁ θεμέλιος κείμενος ἐπὶ τὴν πέτραν, ἔλθε ἄνεμος, ἔλθε βροχὴ, ἔλθε ποταμοὶ δύνανται βλάψαι τὴν οἰκίαν ἐκείνην. (Iugeniola sunt, quae addit.) χειμῶνος γίνονται ποταμοὶ, ἄνεμοι καὶ βροχαί. (Sed quae nunc adsert, diuina sunt.) διὸ εὔχεσθε, (Lexicon, in χειμῶνος, notat Matth. 24. 20.) μὴ γενέσθαι χειμῶνος τὴν φυγὴν ὑμῶν. (Multa hic quoque corrigenda in Matthaeo. Ita enim Origenes in *suis* Codicibus legebat.) (Sed epiphonema et graue est et tamen acutum.) τοῖς γὰρ δικαίοις ὁ αἰὼν ἔτος, χειμών

Vers. 24. [a]Ὅστις — πέτραν.

[b]Οἰκίαν μὲν ὀνομάζει, τὸν νοερὸν οἶκον τῆς ψυχῆς, τὸν ἐκ διαφόρων ἀρετῶν οἰκοδομούμενον· πέτραν δὲ, τὴν ἀσφάλειαν τῶν ἐντολῶν αὐτοῦ· αἵτινες ἑδράζουσι καὶ στερεοῦσι τὰ ἐπωκοδομημένα, καὶ πάσαις προσβολαῖς πειρασμῶν ἀπερίτρεπτα [2]) φυλάττουσι, πείθουσαι καταφρονεῖν πάσης ἐπηρείας καὶ παντοίας [3]) ἐπαγωγῆς καὶ αὐτοῦ τοῦ [4]) θανάτου, καὶ μὴ ἐνδιδόναι μηδενὶ τῶν βλαβερῶν.

Vers. 25. Καὶ — πέτραν.

[a]Αἰσθητῶς μὲν, διὰ τῆς βροχῆς, καὶ τῶν ποταμῶν, καὶ τῶν ἀνέμων, τοὺς ποικίλους πειρασμοὺς ἐδήλωσεν· ἀναγωγικῶς δὲ νοήσωμεν βροχὴν μὲν, τοὺς ἐμπαθεῖς λογισμοὺς, οὓς ἐνσαλεύουσι ταῖς ψυχαῖς οἱ δαίμονες· ποταμοὺς δὲ, τὰ πάθη, κατα-

 τασύ-

χειμῶν ἐστιν. [Amen.] *Ich frage, wenn einer eine solche Predigt auf dem Dorfe hörte, ob er nicht einschliefe, oder lachte, oder davon schliech? Und dieser leichtsinnige, verworrene, rasende Kerl, der in Alexandrien Humaniora docirt, und die grammatische Erklärung der Schrift erfunden haben soll, die nämlich die Apostel nicht einmal wußten, dieser, sollte man es glauben? ist der Anführer der jetzigen neuen Kritiker des Neuen Testaments!*

[2]) *ἀπερίτρεπτον.* A. Ad *οἶκον* ergo retulit.

[3]) *ἀγωγῆς.* A. quod alienum est. *Ἐπαγωγὴ* a Grammaticis explicatur: *συμφορὰ, πειρασμὸς, τὸ ὀπωσδήποτε κακῶς ἐπαγόμενον.* Saepius ita apud LXX.

[4]) *τοῦ* omittit. B.

trahentes: ventos vero daemones, qui nequitiae Spiritus.

Siue igitur ſenſibiles, ſiue intelligibiles dixerimus tentationes: omnes hae in praedictam domum irruentes, ſiue inſilientes, aut illi ruinam minitantes, non potuerunt deiicere aut diſſoluere eam, quia fundata erat firmiter ſuper petram, ſiue ſuper ſolidtatem, vt dictum eſt.

Statim itaque Apoſtolos mihi intuere, in quos plurimae defluxerunt inſidiae, ac innumerae calamitatum hyemes deciderunt: nec valuerunt animarum eorum turrim euertere, ſed perditis certe corporibus, animo permanſerunt inexpugnabiles ac inſuperabiles.

Verſ. 26. *Et — fatuo.*

Quia nonnulli auditorum laudaturi erant quae dixerat, nec tamen ea facturi: per parabolam hos anticipando deterret. Poſitis autem prudentis atque ſapui operibus: illius quidem rationi conſonis et honeſtis, huius autem vanis: vtrinque diſcipulorum confirmauit ſalutem, et per zelum prudentiae, et per odium vani laboris. Hoc autem frequenter facit: ad virtutem adhortans, et ab imitatione bonorum, et ab odio malorum.

Verſ. 26. *Qui* — Verſ. 27. *cecidit.*

Merito ſtultum illum nominauit. Quid enim inſipientius eo, qui domum ſuam ſuper arenam aedificat, et quum laborem ſuſtineat, priuatur tamen fructu, quem inde colligere oportuit? Eſt ergo tantundem, ac ſi diceret: Omnis qui poſtquam

5) πνεῦμα. A. Loco laudato eſt πνευματικά.

τασύροντα πρὸς ἀπώλειαν· ἀνέμους δὲ, τοὺς δαίμονας, πνεύματα [5]) πονηρίας [a]) ὀνομαζομένους.

a) Eph. 6, 12.

Εἴτε οὖν ἀδηπτὸς, εἴτε νοητὸς πειρασμὸς εἰσποιμεν, πάντες ἕτοι προσπίπτοντες τῇ δηλωθείσῃ οἰκίᾳ, εἶτεν, προσκρέοντες καὶ προσβάλλοντες, ἃ δύνανται καταβαλεῖν καὶ διαλῦσαι τὴν οἰκοδομὴν αὐτῆς, διότι τεθεμελίωται ςερρῶς ἐπὶ πέτραν, ἦγουν, ἐπὶ ἀσφάλειαν, ὡς εἴρηται.

Καὶ ὅρα μοι τοὺς ἀποςόλους εὐθέως, ἐφ' οὓς πολλαὶ μὲν ἐπιβολαὶ χεθεῖσαι, μυρίοι δὲ χειμῶνες συμφορῶν καταρραγέντες, οὐκ ἴσχυσαν περιτρέψαι τὸν πύργον τῆς ψυχῆς αὐτῶν, ἀλλὰ, τῶν σωμάτων αὐτοῖς διαφθειρομένων, μεμενήκασι τὰς γνώμας ἀνάλωτοι καὶ ἀήττητοι.

Verſ. 26. Καὶ — μωρῷ.

Ἐπειδή τινες τῶν ἀκροατῶν ἔμελλον ἐπαινεῖν μὲν τὰ εἰρημένα, μὴ ποιεῖν δὲ αὐτὰ, προκαταλαμβάνων ἐκφοβεῖ τούτους διὰ παραβολῆς. ἔργα δὲ φρονίμε καὶ μωρῷ θεὶς, τῷ μὲν συνετὰ, τῷ δὲ μάταια, ἀμφοτέρωθεν κατασκευάζει τοῖς μαθηταῖς τὴν σωτηρίαν, διά τε τῆ ζήλε τῆς συνέσεως, καὶ τῆ μίσες τῆς ματαιοπονίας. τοῦτο δὲ πολλάκις ποιεῖ, προτρέπων εἰς ἀρετὴν, ἀπό τε μιμήσεως τῶν καλῶν, καὶ ἀπὸ μίσους τῶν χειρόνων.

Verſ. 26. Ὅτις — Verſ. 27. ἔπεσε.

Δικαίως μωρὸν αὐτὸν ἐκάλεσε. τί γὰρ ἀνοητότερον τῆ κτίζοντος οἰκίαν ἐπὶ τὴν ἄμμον, καὶ τὸν μὲν πόνον ὑπομένοντος, τῆς δὲ ἐντεῦθεν ἀπολαύσεως ἀποςερημένε. τοῦτο δὲ βέλεται νῦν εἰπεῖν, ὅτι πᾶς ὁ μαθὼν τὰς ἐντολάς μου, καὶ μὴ ἐπὶ

quam praecepta mea didicit, ſuper ea, quaſi ſuper ſolidum fundamentum, ſuas actiones non aedificat, hoc eſt non conuerſatur iuxta id quod illa admonent, ſed alia incedit via, ſtultus eſt et vane laborat, hoc eſt, variis tentationibus, afflictionis tempore facile ſuperabitur. Quum autem talis ob aliud nihil praetermittat ſalutis praecepta, quam propter viam arctam et anguſtam, erit ſane arena voluptatum amor, ſuper quam ſuam aedificat conuerſationem: ideoque ingruente tentatione, in negationem cadit, non ferens acerbitatem, eo quod laboribus, durisque aſperitatibus non ſit aſſuetus.

Verſ. 27. *Et — magna.*

Magna vtique. Neque enim ab honore excidit aut diuitiis, ſeu alia huiusmodi humana proſperitate: Sed a fide in Chriſtum. Nam qui infidelis eſt, non cadit, ſed iacet penitus in fouea erroris: qui vero ab hac extractus, et ad fidei altitudinem ſubleuatus, poſtea reuocatur: hic cadit, et a vita excidit aeterna.

Verſ. 28. *Et — ipſius.*

Habent Hebraei pro conſuetudine in principio alicuius narrationis ſimpliciter ponere: *Et factum eſt.* Tu autem admirare mihi turbarum attentionem ac tolerantiam in audiendo: quae donec complerentur omnia doctrinae verba, libenter perſeuerabant. Obſtupuerunt vero, tanquam ab inuidia ac malitia alieni. Deinde cauſam quoque ponit ſtuporis.

Verſ. 29.

ταύταις, ὡς ἐπὶ θεμελίῳ σεσῳσμένῳ, τὰς ἑαυτῶν πράξεις οἰκοδομῶν, τουτέστι, μὴ ὡς αὐταῖς παραινέσει πολιτευόμενος, ἀλλ' ἑτέραν ὁδὸν βαδίζων, μωρός ἐστι, μάτην κάμνων. παντοίοις γὰρ πειρασμοῖς ἐν καιρῷ περισάσεως εὐάλωτος γίνεται. ἐπεὶ δὲ ὁ τοιοῦτος οὐδὲν ἕτερον παρατρέχει τὰς τῶ σωτῆρος ἐντολάς, ἢ διὰ μόνην τὴν ξενὴν καὶ τεθλιμμένην ὁδὸν αὐτῶν, εἴη ἂν ἄμμος, ἡ Φιλησδονία, ἐφ' ἣν οἰκοδομεῖ τὴν ἑαυτῶ πολιτείαν. διὸ καὶ πειρασμῶ προσβάλλοντος, πίπτει εἰς ἄρνησιν, μὴ φέρων τὴν πικρίαν, οἷα μὴ συνειθισμένος πόνοις καὶ σκληραγωγίαις.

Verſ. 27. Καὶ — μεγάλη.

Πάντως μεγάλη. καὶ γὰρ οὐκ ἀπὸ δόξης πέπτωκεν, οὐδ' ἀπὸ πλάτους, καὶ τοιαύτης ἄλλης ἀνθρωπίνης εὐημερίας, ἀλλ' ἀπὸ τῆς εἰς χριστὸν πίστεως. ὁ μὲν γὰρ ἄπιστος, ἐ πίπτει· κἂν γὰρ διὰ παντὸς ἐν τῷ βόθρῳ τῆς πλάνης· ὁ δὲ ταύτης ὑπεραρθεὶς, καὶ ἀναχθεὶς ἐπὶ τὸ τῆς πίστεως ὕψος, εἶτα μετακλιθεὶς, οὗτος πίπτει, καὶ ἐκπίπτει τῆς αἰωνίε ζωῆς.

Verſ. 28. Καὶ — αὐτοῦ.

Ἔθος ἐστὶν ἑβραίοις, ἐν ταῖς ἀρχαῖς πολλάκις τῶν διηγήσεων ἁπλῶς τιθέναι τὸ, ἐγένετο. σὺ δέ μοι θαύμασον τὸ φιλήκοον τῶν ὄχλων, καὶ τὸ καρτερικὸν ἐν ταῖς ἀκροάσεσιν. ἄχρι γὰρ συνεπλήρωσε τὸς λόγες τῆς διδασκαλίας, παρέμενον ἡδέως ἀκούοντες. ἐξεπλήσσοντο δὲ, ὡς ἐλεύθερος φθόνε καὶ πονηρίας. εἶτα λέγει καὶ τὴν αἰτίαν τῆς ἐκπλήξεως.

Verſ. 29. *Erat — ſcribae.*

Docebat cum increpandi fiducia, et non cum metu, quemadmodum ſcribae. Vel, quia ſcribae a lege et prophetis proferebant ea quae docebant: vtpote dicentes: Haec iubet lex: Iſta dicunt prophetae: Chriſtus vero accepta a ſeipſo autoritate, docebat, ac legem ferebat, et continue addebat, *Ego autem dico vobis:* et tanquam futuri iudex ſeculi, bonis quidem promittebat ſalutem, malis vero comminabatur ſupplicium.

Cap. VI. De leproſo.

Cap. VII. v. 1. *Quum autem deſcendiſſet — multae.*

A doctrina tranſit ad miracula. Quia enim tanquam autoritatem habens docebat: ne iactabundus eſſe putetur et arrogans, operibus quoque ſuam oſtendit poteſtatem, et ſermones re ipſa confirmat. Conſidera etiam turbarum beneuolentiam: ipſi ſiquidem doctrinam ſublimem auribus percipiebant et admirabantur, credebant ac ſequebantur. Principes autem ipſorum et ſcribae promulgantibus quoque virtutem eius ſignis, offendebantur ac irritabantur.

Verſ. 2. *Et ecce — mundare.*

Non dixit: Si Deum inuocaueris: Sed, *Si vis*, quod argumentum eſt indubitatae fidei. Quum enim audiſſet de doctrina ac potentia eius, credidit Deum eſſe, qui omnia poſſet. Ideo etiam cum feruo-

7) δὲ, omittit. A.

Verſ. 29. Ἦν — γραμματεῖς.

Ἦν διδάσκων μετὰ παῤῥησίας, καὶ οὐ μεθ' ὑποστολῆς, ὡς οἱ γραμματεῖς. ἢ διότι οἱ γραμματεῖς μὲν εἰς τὸν νόμον, καὶ εἰς τὰς προφήτας ἀνέφερον, ἃ ἐδίδασκον· οἷον ὅτι ὁ νόμος κελεύει τάδε, καὶ οἱ προφῆται τάδε φασίν· ὁ δὲ χριστὸς ἀφ' ἑαυτοῦ, κατ' ἐξουσίαν ἐδίδασκε, καὶ ἐνομοθέτει, καὶ συνεχῶς προσετίθει τὸ, ἐγὼ δὲ λέγω ὑμῖν. καὶ ὡς κριτὴς τοῦ μέλλοντος αἰῶνος, τοῖς μὲν ἀγαθοῖς ἐπηγγέλλετο σωτηρίαν· τοῖς πονηροῖς δὲ ἠπείλει κόλασιν.

Κεφ. ς. Περὶ τοῦ λεπροῦ.

Cap. VIII. v. 1. Καταβάντι δὲ αὐτῷ — πολλοί.

Ἀπὸ τῆς διδασκαλίας, ἐπὶ τὰ θαύματα μεταβαίνει. ἐπεὶ γὰρ, ὡς ἐξουσίαν ἔχων ἐδίδασκεν, ἵνα μὴ νομισθῇ κομπάζειν καὶ ἀλαζονεύεσθαι, δείκνυσι τὴν ἐξουσίαν αὐτοῦ καὶ ἐν τοῖς ἔργοις, καὶ βεβαιοῖ τοὺς λόγους ἀπὸ τῶν πράξεων. σκόπει δὲ καὶ τὴν τῶν ὄχλων εὐγνωμοσύνην, ὅτι αὐτοὶ μὲν, ψιλοὺς λόγους ἐνωτισάμενοι, καὶ ἐθαύμασαν καὶ ἐπείσθησαν καὶ ἠκολούθησαν· οἱ ἄρχοντες δὲ αὐτῶν καὶ οἱ γραμματεῖς, καὶ τῶν σημείων ἀνακηρυττόντων τὴν αὐτοῦ δύναμιν, ἐσκανδαλίζοντο καὶ ἠγρίαινον.

Verſ. 2. Καὶ ἰδὲ — καθαρίσαι.

Οὐκ εἶπεν, ἐὰν παρακαλέσῃς τὸν θεὸν, ἀλλ' ἐὰν θέλῃς, ὅπερ ἀπόδειξίς ἐστιν ἀδιστάκτου πίστεως. μαθὼν γὰρ περὶ τῆς διδασκαλίας καὶ δυνάμεως αὐτοῦ, ἐπίστευσεν, ὅτι θεὸς οὗτός ἐστι παντοδύναμος.

διὸ

feruore acceſſit. Nam quod ſimpliciter dixit Matthaeus: *adorabat*, manifeſtius ait Marcus: *genibus prouolutus*. Lucas vero ſimiliter, quod *procidit in faciem*, *et deprecabatur ipſum*.

Verſ. 3. *Et — lepra eius.*

Volens ſane leproſi confirmare iudicium, quod recte opinatus eſſet ipſum eſſe Deum omnipotentem: turbisque oſtendere potentiam ſuam, ſicut diximus, ait: *Volo, mundare*. Hic autem: *Volo*, benignitatis indicium eſt: *mundare* vero, potentiae.

Quum autem hunc verbo ſanaret, quam ob cauſam manu quoque extenta tetigit eum? Quia lex erat quae leproſum tangere prohibebat. Volens autem Chriſtus oſtendere, quod tanquam Deus ſupra legem eſſet: nam haec aduerſus nudos homines ſtatuta erat: audacter tetigit, nec vllus e turba contradixit. Ex praemiſſis enim certi erant, quod omnia legitime faceret. Simul etiam docebat, non abominandam eſſe corporalem lepram eorum, qui eiusdem ſunt generis. Solam namque lepram animae conuenit execrari, quae eſt peccatum. Non ſolum enim manus ipſius impuritatem non contraxit ad contactum corporis leproſi, quin potius illud emundauit. Quia igitur pulchritudine animae noſtrae lepra deletur peccati, accedamus ad ſermonem praeceptorum Chriſti: vt poſtquam nos tetigerit, ipſam emundet.

Verſ. 3. *Et — dixeris.*

Praecepit vt taceret, et ipſe laudem fugiens apud homines, et eos inſtruens qui beneficia in aliquem confe-

[8]) Ita correxi, loco ψυχήν.

διὸ καὶ μετὰ θερμότητος προσῆλθεν. ὁ μὲν γὰρ ματθαῖος ἁπλῶς εἶπεν, ὅτι προσεκύνει· ὁ δὲ μάρκος, φανερώτερον, ὅτι [b]) γονυπετῶν ἦν. καὶ ὁ λουκᾶς δὲ, ὁμοίως· ὅτι πεσὼν ἐπὶ [c]) πρόσωπον ἐδεήθη αὐτοῦ. b) Marc. 1, 40. c) Luc. 5, 12.

Vers. 3. Καὶ — αὐτοῦ ἡ λέπρα.

Βουλόμενος ἐπιβεβαιῶσαι μὲν καὶ τῷ λεπρᾷ τὴν διάγνωσιν, ὅτι ὀρθῶς ὑπέλαβεν, εἶναι αὐτὸν θεὸν πάντα δυνάμενον· ἐπιδεῖξαι δὲ καὶ τοῖς ὄχλοις τὴν ἐξουσίαν αὐτοῦ, καθὼς εἰρήκαμεν· ἔπε, θέλω, καθαρίθητι. ἐνταῦθα δὲ, τὸ μὲν θέλω, φιλανθρωπίας ἐστὶν ἀπόδειξις· τὸ δὲ καθαρίθητι, δυνάμεως.

Καὶ ἐπεὶ λόγῳ ἰάσατο τοῦτον, τίνος ἕνεκεν ἐκτείνας τὴν χεῖρα ἥψατο αὐτοῦ; διότι νόμος ἦν, κωλύων ἅπτεσθαι λεπροῦ. δεῖξαι δὲ βουλόμενος ὁ χριστὸς, ὅτι ὡς θεὸς ὑπέρκειται τοῦ νόμου· κατὰ γὰρ τῶν ψιλῶν ἀνθρώπων οὗτος νενομοθέτητο· θαρραλέως ἥψατο, καὶ οὐδεὶς ἀντεῖπεν ἀπὸ τῶν ὄχλων. πεπληροφόρηντο γὰρ ἐκ τῶν προλαβόντων, ὅτι κατὰ λόγον πάντα ποιεῖ, καὶ ἅμα ἐδίδαξε, μὴ βδελύττεσθαι τὴν σωματικὴν λέπραν τῶν ὁμοφύλων. χρὴ γὰρ μόνην φοβεῖσθαι τὴν [8]) ψυχικὴν, ἥτις ἐστὶν ἡ ἁμαρτία. καὶ γὰρ ὁ μόνον ἁψάμενος τῆς λεπρᾶς σώματος, ἀλλὰ καὶ μᾶλλον ἐκαθάρισε τοῦτο. ἐπεὶ τοίνυν καὶ τῷ κάλλει τῆς ψυχῆς ἡμῶν ἡ λέπρα τῆς ἁμαρτίας ἐλυμήνατο, προσῆλθωμεν τῷ λόγῳ τῶν ἐντολῶν τοῦ χριστοῦ, καὶ ἁψάμενος ἡμῶν καθαρίσει ταύτην.

Vers. 4. Καὶ — εἶπης.

Παρήγγειλεν αὐτῷ σιγᾶν, αὐτός τε φεύγων τὸν παρὰ τῶν ἀνθρώπων ἔπαινον, καὶ παιδεύων τοὺς ἐυερ-

conferunt, vt ambitionem execrentur. Atqui manifeſte ſciebat Chriſtus, quod taciturus non eſſet, ſed benefactorem palam praedicaturus: attamen quod ſuum eſt facit et praecipit. Oportet enim eos qui beneficia conferunt, modeſtiae cauſa praecipere ſilenſium: eos vero, qui beneficio ſunt affecti, praedicare propter gratitudinem.

Verſ. 4. *Sed — Moſes.*

Iuſſit lex, ne is qui a lepra mundatus eſſet ſuiipſius oculis crederet, ſed oculis ſacerdotis iudicium emendationis committeret. Neque prius his qui mundi eſſent commiſceretur, quam ſe illi manifeſtaſſet: et ab eo fuiſſet mundus iudicatus. Deinde munus pro purificatione adduceret, ſicut in libro Leuitici ſcriptum eſt. Quomodo ergo dicit: *Munus quod praecepit Moſes*, quum id iuſſerit Deus? Quia Moſes legislator dicitur, vtpote qui ſcripſit, quae Deus ſtatuerat. Sanitatem itaque ipſe operatus eſt: approbationem vero ipſius, ſacerdoti commiſit: ne ſacerdotum munus ſibi latenter rapere videretur.

Verſ. 4. *In — illis.*

Ad redargutionem illorum: dico ſane ſacerdotum. Nam μαρτύριον, id eſt, teſtimonium, vocat nunc redargutionem. Quia enim illi transgreſſorem legis eum dicebant: emundatum leproſum admonet, vt ſeruaret legem, et faceret quaecunque lex praeceperat. Hoc autem ad redargutionem illorum admonet. Nam quomodo legem ſeruare admoneret, ſi legis eſſet transgreſſor.

Obſeruandum vero quo pacto interdum quidem legem ſoluit, viam aperiens philoſophiae atque

ἐυεργετῆντας, μισεῖν τὸ Φιλότιμον· καίτοι σαφῶς ἐγίνωσκεν, ὅτι οὐ σιγήσει, ἀλλὰ καὶ τρανῶς ἀνακηρύξει τὸν ἐυεργέτην· ὅμως τὸ οἰκεῖον ποιεῖ καὶ παραγγέλλει. χρὴ γὰρ τὸν μὲν ἐυεργετῆντα παραγγέλλειν σιγᾶν, διὰ μετριοφροσύνην· τὸν δὲ ἐυεργετέμενον κηρύττειν, δι' ἐυγνωμοσύνην. 9)

Verſ. 4. Ἀλλ' — μωῦσῆς.

Ἐκέλευεν ὁ νόμος, τὸν καθαριθέντα λεπρὸν μὴ τοῖς ἑαυτῦ πιστεύειν ὀφθαλμοῖς, ἀλλὰ τοῖς τοῦ ἱερέως ἀναθεῖναι τὴν κρίσιν τῦ καθαρισμῦ, καὶ μὴ πρότερον ἀναμιγῆναι τοῖς καθαροῖς, ἐ μὴ ἐμφανισθῆ τάτῳ, καὶ παρὰ τάτῳ λογισθῆ καθαρός· ἔιτα προσάγειν δῶρον ὑπὲρ ἐξιλασμῦ, καθὼς ἐν τῇ βίβλῳ τῦ λευϊτικῦ γέγραπται. πῶς οὖν εἶπεν, ὅτι ὁ προσέταξε μωῦσῆς; ὁ θεὸς γὰρ τῦτο προσέταξε. διότι νομοθέτης λέγεται καὶ ὁ μωῦσῆς, ὡς γράψας, ὅσα ὁ θεὸς ἐνομοθέτησε. τὴν μὲν οὖν θεραπείαν αὐτὸς εἰργάσατο, τὴν δοκιμασίαν δὲ ταύτης τῷ ἱερεῖ παρέπεμψεν, ἵνα μὴ δόξῃ τὸ τῶν ἱερέων ὑφαρπάζειν ἀξίωμα.

Verſ. 4. Εἰς — αὐτοῖς.

Εἰς ἔλεγχον αὐτῶν, φημὶ δὴ, τῶν ἱερέων. μαρτύριον γὰρ νῦν, τὸν ἔλεγχον λέγει. ἐπεὶ γὰρ οὗτοι παράνομον αὐτὸν ὠνόμαζον, παρῆνεσε τῷ καθαριθέντι λεπρῷ τηρῆσαι τὸν νόμον, καὶ ποιῆσαι, ὅσα ἐκεῖνος προσέταξε. τῦτο δὲ παρῄνεσεν εἰς ἔλεγχον αὐτῶν. πῶς γὰρ ἂν παρῄνεσε τηρῆσαι τὸν νόμον, εἰ παράνομος ἦν;

Χρὴ δὲ παρατηρεῖν, πῶς ποτὲ μὲν παραλύει τὸν νόμον, ὁδοποιῶν τῇ μετὰ θάνατον αὐτῦ φιλοσο-

9) εὐγνωμοσύνης. A.

atque conuersationi Christianae, quam post mortem suam vigere oportebat: ac praeparans cessationem legi veteri, iamque senescenti. Quandoque vero illam seruat, demittens se ad imbecillitatem Iudaeorum, ne eos offenderet.

Cap. VII. De Centurione.

Vers. 5. *Quum autem ingressus esset* — V. 6. *discruciatur.*

Iacet, hoc est, proiectus est.

Vers. 7. *Et* — *eum.*

Quare non vocatus in domum, sua sponte venturum se dicit? Quia praecognouit illum iam credere quod Deus esset: et ita voluit magnam eius fidem his etiam, qui sequebantur, detegere. Intende ergo iis quae sequuntur.

Vers. 8. *Et* — *meus.*

Non sum, inquit, dignus, quia tu Deus es: Sed tanquam omnipotens dic nudo verbo quod vis, et ipsum quoque verbum opus fiet. Vides fidei magnitudinem? Propter hoc ergo dixit Christus: *Ego veniam et curabo eum*, vt dicat Centurio: *Non sum dignus* etc. et ita manifestetur omnibus magna fides eius. Nisi enim Christus illud dixisset, nequaquam hoc Centurio respondisset, et eos qui sequebantur omnino latuisset quanta erat viri fides. Vide quoque Centurionis verba quae sequuntur ad id directa, quod nudo etiam verbo sanare posset.

Vers. 9.

λοσοφίᾳ καὶ πολιτείᾳ τῶν χριστιανῶν, καὶ προοιμιαζόμενος τὴν ἐπὶ ταύτης ἀνάπαυσιν τῆ παλαιᾷ καὶ γεγηρακότος νόμῳ· ποτὲ δὲ φυλάττει τῆτον, συγκαταβαίνων τῇ ἀσθενείᾳ τῶν ἰουδαίων, ἵνα μὴ σκανδαλίσῃ αὐτούς.

Κεφ. Ζ. Περὶ τῆ ἑκατονταρχε.

Vers. 5. Εἰσελθόντι δὲ αὐτῷ — Vers. 6. βασανιζόμενος.

Βέβληται, ἀντὶ τοῦ, ἔρριπται.

Vers. 7. Καὶ — αὐτόν.

Διατί μὴ κληθεὶς εἰς τὴν οἰκίαν, αὐτεπάγγελτος ἐλθεῖν λέγει; διότι προέγνω αὐτὸν πεπιστευκότα, ὅτι θεός ἐστι, καὶ λοιπὸν ἠθέλησε τὴν πολλὴν αὐτῆ πίστιν ἐκκαλυφθῆναι καὶ τοῖς ἀκολουθῆσι, καὶ πρόσχες τοῖς ἑξῆς.

Vers. 8. Καὶ — μου.

Οὐκ εἰμί, φησιν, ἄξιος, διὰ τὸ εἶναί σε θεόν· ἀλλ' ὡς παντοδύναμος, εἰπὲ ἐν λόγῳ ψιλῷ, ὃ βέλει, καὶ αὐτίκα ὁ λόγος ἔργον γενήσεται. ὁρᾷς μέγεθος πίστεως. διὰ τῆτο τοίνυν ὁ χριστὸς εἶπεν, ὅτι ἐγὼ ἐλθὼν θεραπεύσω αὐτόν, ἵνα εἴπῃ ὁ ἑκατόνταρχος, ὅτι οὐκ εἰμὶ ἄξιος, καὶ τὰ ἑξῆς, καὶ ἵτω φανερωθῇ πᾶσιν ἡ πολλὴ πίστις αὐτῆ. εἰ γὰρ μὴ ὁ χριστὸς ἐκεῖνο εἶπεν, οὐκ ἂν ὁ ἑκατόνταρχος τῆτο εἶρηκε, καὶ πάντως ἔλαθεν ἂν τὲς ἑπομένες ἡ τοσαύτη τῆ ἀνδρὸς πίστις. σκόπει δὲ καὶ τὰ ἐφεξῆς τῆ ἑκατοντάρχε ῥήματα, κατασκευάζοντα, ὅτι καὶ ἐκ ψιλῆ λόγε δύναται.

Verſ. 9. *Nam et — et facit.*

Ab exemplo eius quod circa ſe contingebat, confirmabat, quod ſolo etiam verbo ſanare poſſet. Poſtquam enim dixerat: *Dic verbo*, ſubiunxit, *nam et ego homo ſum, ſub ducis exercitus poteſtate conſtitutus, habens ſub me milites et ſeruos, et quod cuique dico, is incunctanter hoc facit.* Haec autem dicebat, oſtendens, quod ſi ego homo alteri ſubiectus ob modicam principatus dignitatem, ſolo verbo potens ſum, multo magis tu, qui Deus es, infinitae poteſtatis ac dignitatis. Itaque ſi dixeris morti vt abeat, abibit; ſi vero vt veniat, veniet. Neque enim ſimpliciter ſubdita eſt, verum etiam ancilla, quae maiorem habet ſubiectionem

Verſ. 10. *Hoc audito — inueni.*

Admiratus eſt. Quum enim neque Iſraelita eſſet, neque ſcripturas quae de ipſo erant legiſſet, adeo facile credebat. Nec ſolum admiratus eſt, verum etiam fidem eius praeconio promulgauit, vt alii hunc imitarentur. *Neque inter Iſraelitas*, inquit, *tantam inueni fidem:* qui quotidie ſcripturarum legunt teſtimonia, quae de me loquuntur. In praecedentibus autem diximus: quod *Amen dico*, tantundem eſt, ac ſi dicatur: Vere ac firmiter dico: neque opus eſt hoc deinceps interpretari.

Verſ. 11. *Dico — Abraham.*

Multi tales, hoc eſt, e gentibus. Per Oriens vero et Occidens, omnia loca totius vniuerſi ſignificauit. Venient autem, ad me videlicet per fidem. Praeterea accumbent, id eſt, requieſcent. Abra-

Vers. 9. Καὶ γὰρ — καὶ ποιεῖ.

Ἀπὸ τῦ καθ' ἑαυτὸν ὑποδείγματος κατασκευάζει, ὅτι καὶ λόγῳ μόνῳ δύναται. εἰρηκὼς γὰρ, ὅτι εἶπε λόγῳ, προσεπήγαγεν, ὅτι καὶ γὰρ ἐγὼ ἄνθρωπός εἰμι ὑπὸ ἐξεσίαν, τῦ στρατηγῦ, ἔχων ὑπ' ἐμαυτὸν στρατιώτας καὶ δῆλος, καὶ ὃ λέγω ἑκάστῳ, ἀναντιρρήτως τῦτο ποιεῖ. ταῦτα δὲ εἰπὼν, ἐνέφηνεν, ὅτι ἐὰν ἐγὼ ἄνθρωπος ὑπεξέσιος, διὰ τὴν ὀλίγην ὑπεροχὴν τῆς ἀρχῆς, λόγῳ μόνῳ δύναμαι· πολλῷ μᾶλλον σὺ, θεὸς ὢν παντεξέσιος καὶ πανυπέροχος· καὶ λοιπὸν, εἰ μὲν εἴπῃς πορευθῆναι τὸν θάνατον, πορευθήσεται, εἰ δὲ ἐλθεῖν, ἐλεύσεται. καὶ γὰρ οὐχ ἁπλῶς ἐσιν ὑπήκοος, ἀλλὰ καὶ δῆλος, ὃ μείζονός ἐσιν ὑπακοῆς.

Vers. 10. Ἀκούσας — εὗρον.

Ἐθαύμασεν, ὅτι μὴ ὢν ἰσραηλίτης, μηδὲ τὰς περὶ αὐτῦ γραφὰς τῶν ἰουδαίων εἰδὼς, ῥᾳδίως ἐπίσευσε, καὶ οὐ μόνον ἐθαύμασεν, ἀλλὰ καὶ ἀνεκήρυξε τὴν πίσιν αὐτοῦ, ἵνα καὶ ἄλλοι τοῦτον ζηλώσωσιν. ἐδὲ ἐν τοῖς ἰσραηλίταις, φησὶν, εὗρον τοσαύτην πίσιν, τοῖς ἀναγινώσκεσιν ἑκάστοτε τὰς περὶ ἐμοῦ μαρτυρίας τῶν γραφῶν. προείρηται δὲ ἡμῖν, ὅτι τὸ ἀμὴν λέγω, ἀντὶ τοῦ, ἀληθῶς καὶ βεβαίως λέγω, τέθειται. καὶ οὐκ ἔτι χρὴ τοῦτο διερμηνεύειν.

Vers. 11. Λέγω — ἀβραάμ.

Πολλοὶ τοιῦτοι, τυτέσιν, ἐξ ἐθνῶν. διὰ δὲ τῆς ἀνατολῆς καὶ [1]) τῆς δύσεως, πάντα τόπον τῆς οἰκεμένης ἐδήλωσεν. ἥξυσι δὲ πρός με, διὰ πίσεως. ἀνακλιθήσονται δὲ, ἀντὶ τῦ, ἀναπαύσονται.

[1]) τῆς, omittit. A.

Abraham vero in medium adduxit, quo maxime Iudaeos morderet, adoptando scilicet ipsi Abraham eos, qui a gentibus procederent. Sinus item Abraham, dixit requiem ac fruitionem iustorum, mutuamque societatem et conuersationem, quae regnum est coelorum.

Quia autem iam credebant Abraham in ineffabilibus degere bonis, pro regno coelorum sinus Abraham posuit, tanquam rem notiorem. Simul etiam ne his contrarius esse videretur, qui in veteri testamento virtutem sectati sunt. Nam qui Abraham ita honorabat, vt etiam sinus illius requiem aeternam nominaret, omni huiusmodi suspicione carere debebat.

Quidam dicunt quod sicut quaedam profundiora maris loca, aut curua litora tales vel tales sinus appellati sunt: ita sane et abditi fruitionum recessus, in quibus est Abraham, sinus Abraham dicti sunt. Nam quia insignior erat Abraham apud Hebraeos, ideo eos proprie ipsius Abraham nominauit.

Vers. 12.

[2]) Parum hic attentus fuit Euthymius ad textum euangelii, sed totus pendet ex Chrysostomo, quem vide T. VII. p. 209. C. 361. D. Quin immo omittit etiam ἰσαὰκ, ἰακὼβ, quae tamen Chrysostomus habet. Chrysostomus ad se redit p. 315. C. vbi solum ἐν τῷ βασ. τ. οὐρανῶν omittit. Theophylactus in textu nihil mutat. In scholio autem de solo Abrahamo dicit p. 43. Vulgatum etiam propagauit Cyrill. T. IV. p. 140. omissis tamen, ἐν τῇ β. τ. οὐρανῶν. Quomodo autem Chrysostomus delatus est εἰς τὰς κόλπας τῶ ἀβραάμ; Scilicet per Lucae Lazarum. Nam pag. 209. vbi

τὸν ἀβραὰμ δὲ εἰς τὸ μέσον ἤγαγεν, ἵνα μάλιστα καθάψηται τῶν ἰουδαίων, ὡς υἱοθετῶν αὐτῷ τὰς ἐξ ἐθνῶν. κόλπος δὲ τῆ ἀβραὰμ ὠνόμασε, τὴν ἀνάπαυσιν καὶ ἀπόλαυσιν τῶν δικαίων, καὶ τὴν πρὸς αὐτὰς κοινωνίαν καὶ συνδιαγωγὴν, ἥτις ἐστὶν ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν.

Ἐπειδὴ γὰρ ἐπίστευον ἐν ἀποῤῥήτοις ἀγάθοῖς διάγειν τὸν ἀβραὰμ, ἀντὶ[2]) τῆς βασιλείας τῶν οὐρανῶν, τὰς κόλπας τῆ ἀβραὰμ ἔθηκε, διὰ τὸ γνωριμώτερον. ἅμα δὲ καὶ, ἵνα μὴ δόξῃ ἐναντίος τῇ παλαιᾷ πολιτείᾳ τῶν φιλαρέτων ἀνδρῶν. ἃ γὰρ ἔτω θαυμάζων τὸν ἀβραὰμ, ὡς καὶ τὰς ἐκείνου κόλπας, ἀνάπαυσιν αἰώνιον ὀνομάζειν, ἐκτὸς γίνεται τοιαύτης ὑπονοίας.

[Φασὶ[3]) δέ τινες, ὅτι καθάπερ τινὰ πελάγη τῶν θαλασσῶν, κόλποι τοιοῖδε ἢ τοιοῖδε ὠνομάσθησαν· ἔτως ἄρα καὶ τὰ πελάγη τῶν ἀπολαύσεων, ἐν αἷς ἐστιν ὁ ἀβραὰμ, κόλποι τῆ ἀβραὰμ ἐκλήθησαν. ὡς ἐπισημοτέρᾳ δὲ πάντων παρ' ἑβραίοις ὄντος τῆ ἀβραὰμ, ἰδικῶς τῆ ἀβραὰμ τέτας ὠνόμασεν.]

vbi primum haec tractat, vtrumque locum iunxit, hunc Matthaei et Lucae 16, 22. Haerebat ergo adhuc ei in memoria locus Lucae. Nam correctio p 315 haud dubie profecta eſt a ſcribis, calamo excipientibus Chryſoſtomi dicentis verba. Scholium Anepigraphi in Codicibus Moſquenſibus, quod incipit, Πολλοί, φησιν, ὡς, ſeruat vulgatam lectionem integram. Etiam Origenes IV. p. 210. D. 258. A.

3) Incluſa in margine habet. A. Hentenius eadem in principio ſcholii exhibet.

Verſ. 12. *Filii autem — dentium.*

Regnum nunc, Deum intelligimus: filios autem eius, Iſraelitas. Filius inquit primogenitus meus Iſrael. Vel, regnum quidem, aeternam requiem: Filios vero eius vocari nunc Iudaeos, tanquam hoc exiſtimantes, eo quod ſemen eſſent Abraham. Qui inquit ſeſe putant eſſe filios, eiicientur propter ſuam incredulitatem. Eiicientur autem, id eſt, expellentur. Tenebrae vero exteriores, locus eſt ſupplicii miſerrimus.

Haec autem dixit, faſtum comprimens Iudaeorum, qui ſeſe iactabant, quod e genere eſſent Abraham: et conſolans eos, qui e gentibus erant: attrahensque ad ſuam fidem. Nam multi quoque gentiles propter ſigna ſequebantur eum. Et his autem et illis vtilitatem procurabat, ne illi confiderent, quaſi ſtantes, neque hi deſperarent, quaſi iacentes.

Conſidera vero quod Centurio verbum expoſcit: leproſus autem ſolam voluntatem, quod maioris eſt fidei. Quare ergo magis admirationi habitus eſt Centurio? Quia leproſus quum eſſet Iudaeus, nouerat libros, qui de Chriſto teſtificabantur: et inde multa habebat, quibus facile ad fidem induceretur. Centurio vero quum Ethnicus eſſet, a nullo aliunde ad fidem ducebatur, quam a ſola recta mente: ideo etiam praepoſitus eſt credentibus ex Iſrael. Quum autem de introductione gentium, et reiectione Iudaeorum facta ſit mentio, confirmat hanc per ſignum. Vide ergo quid ſequatur.

Verſ. 13.

Verſ. 12. Οἱ δὲ υἱοὶ — ἐθνῶν.

Βασιλείαν νῦν, τὸν θεὸν νοῶμεν· υἱὸς δὲ αὐτοῦ, τὸς Ἰσραηλίτας. υἱὸς γάρ, [d]) φησι, πρωτότοκός μου Ἰσραήλ. ἢ βασιλείαν μὲν, τὴν αἰώνιον ἀνάπαυσιν· υἱοὺς δὲ αὐτῆς, νῦν κληθῆναι τὸς Ἰουδαίους, ὡς προσδοκῶντας τοῦτο, διὰ τὸ εἶναι σπέρμα τοῦ Ἀβραάμ. οἱ δὲ κωλύοντες δέ, φησιν, εἶναι υἱοὶ τῆς βασιλείας, ἐκβληθήσονται διὰ τὴν ἀπιστίαν αὐτῶν. Τὸ δὲ ἐκβληθήσονται, ἀντὶ τοῦ, ἀπελαθήσονται. σκότος δὲ τὸ ἐξώτερον, τόπος ἐστὶ κολάσεως χαλεπωτάτης. d) Exod. 4, 22.

Ταῦτα δὲ εἶπε καταζέλων μὲν καὶ τὸν τύφον τῶν Ἰουδαίων, ἀλαζονευομένων ἐπὶ τῷ εἶναι γένος τοῦ Ἀβραάμ· παρηγορῶν δὲ καὶ τὸς ἐξ ἐθνῶν, καὶ πρὸς τὴν εἰς αὐτὸν πίστιν ἐφελκόμενος. ἠκολούθησε γὰρ αὐτῷ πολλοὶ καὶ ἀπὸ τῶν ἐξ ἐθνῶν, διὰ τὰ σημεῖα. καὶ τούτοις δὲ, κἀκείνοις πλέκει τὴν ὠφέλειαν, ἵνα μήτε οὗτοι θαῤῥῶσιν ἑστῶτες, μήτε ἐκεῖνοι ἀπογινώσκωσιν, ὡς κείμενοι.

Θεώρησον δὲ, ὅτι ὁ μὲν ἑκατόνταρχος λόγον ἐζήτησεν· ὁ δὲ λεπρὸς, θέλημα μόνον, ὃ μεῖζόν ἐστιν εἰς πίστιν. πῶς οὖν ἐθαυμάσθη μᾶλλον ὁ ἑκατόνταρχος; διότι ὁ μὲν λεπρὸς, Ἰουδαῖος ὤν, ἔμπειρος ἦν τῶν περὶ τοῦ χριστοῦ μαρτυρουσῶν βίβλων, καὶ πολλὴν ἐντεῦθεν εἶχεν εὐχέρειαν εἰς τὸ πιστεῦσαι· ὁ δὲ ἑκατόνταρχος, ἐθνικὸς ὑπάρχων, παντελῶς ἀμύητος τούτων ἦν, καὶ ἐδαμόθεν ἄλλοθεν ὡδηγήθη πρὸς τὴν πίστιν, ἢ ἀπὸ μόνης γνώμης ὀρθῆς. διὸ καὶ ὑπερετέθη τῶν πιστευσάντων ἐξ Ἰσραήλ. ἐπεὶ δὲ τὸ περὶ τῆς ἀντεισαγωγῆς τῶν ἐξ ἐθνῶν, καὶ ἀποβολῆς τῶν Ἰουδαίων, ἀπόφασις ἦν, βεβαιοῖ τοῦτο διὰ σημείου. σκόπει γάρ.

Vers. 13. *Et ait — tibi.*

Hinc ostendit Christus, quod plurimum conferat ad miraculi operationem fides deprecantis. Sicvt credidisti, inquit, fiat tibi: hoc est, quia credidisti me posse aegrotum curare, licet domum tuam non ingrediar, ita fiat.

Vers. 13. *Et sanatus — illa.*

Sicut de leproso dixit euangelista, quod confestim mundatus est, ita et nunc quod sanatus est in illa hora Haec autem ad augmentum addidit miraculorum. Neque enim solum admiranda operatus est, sed etiam in breuissimo temporis momento suam demonstrauit potentiam. Quidam autem dicunt alium esse hunc Centurionem, et alium eum de quo apud Lucam. Huius siquidem filius erat paralyticus, illius autem seruus. Et hic venit ad Iesum: ille vero primum quidem misit seniores Iudaeorum: deinde amicos suos. Praeterea iste non solum in domum suam non vocauit Christum, sed et venire volentem prohibuit: Ille autem primum quidem per seniores vocauit, postmodum vero per amicos prohibuit. Quum autem huiusmodi insint diuersitates: Accedunt quoque et multae similitudines. Ambo enim Centuriones, et Capernaum commorantes, et pro paralytico moerentes animo: eandemque fidem suis verbis demonstrantes: et aequali beneficio affecti. Dicit autem Chrysostomus eundem esse et apud Matthaeum et apud Lucam. Siquidem Lucas diligentiae causa omnia minutula exequutus est, praeter

4) τῷ λεκτῷ. A. Vtrumque locum habere potest.
5) Tom. VII. p. 315. D. sqq. Vide eundem T. VIII. pag. 204. A.

Vers. 13. Καὶ εἶπεν — σοι.

Ἔδειξεν ὁ χριστὸς ἐντεῦθεν, ὅτι μεγάλα συμβάλλεται πρὸς θαυματεργίαν ἡ πίστις τῶ δεομένε αὐτῆς. ὡς ἐπίστευσάς, φησι, γενηθήτω σοι, τουτέστιν, ἐπείπερ ἐπίστευσας, δύναθαί με, καὶ μὴ ἐλθόντα εἰς τὸν οἶκόν σου, θεραπεῦσαι τὸν πάσχοντα, γενηθήτω ὅτως.

Vers. 13. Καὶ ἰάθη — ἐκείνῃ.

Ὥσπερ ἐπὶ τοῦ λεπρῶ εἶπεν ὁ εὐαγγελιστὴς, ὅτι εὐθέως ἐκαθαρίθη· ὅτω καὶ νῦν, ὅτι ἰάθη ἐν τῇ ὥρᾳ ἐκείνῃ. ταῦτα δὲ προσέθηκεν, εἰς αὔξησιν τῶν θαυμάτων. οὐ μόνον γὰρ ἐτέλει παράδοξα, ἀλλὰ καὶ ἐν βραχυτάτῃ καιρῶ ῥοπῇ τὴν οἰκείαν δύναμιν ἐπεδείκνυτο. φασὶ δέ τινες, ἕτερον εἶναι τὸν ἑκατόνταρχον τοῦτον, καὶ ἕτερον τὸν παρὰ τῶ [4]) λουκᾶ [e]) μνημονευόμενον. τούτε μὲν γὰρ, παῖς ἦν παραλελυμένος· ἐκείνου δὲ, δοῦλος. καὶ ὅτος μὲν ἦλθε πρὸς τὸν χριστόν· ἐκεῖνος δὲ ἔπεμψε, πρῶτον μὲν πρεσβυτέρες τῶν ἰουδαίων, εἶτα φίλες αὐτοῦ. καὶ ὅτος μὲν οὐ μόνον ἐκάλεσε τὸν χριστὸν εἰς τὴν ἑαυτῦ οἰκίαν, ἀλλὰ καὶ βελόμενον ἐλθεῖν ἐκώλυσεν· ἐκεῖνος δὲ πρῶτον μὲν ἐκάλεσεν αὐτὸν διὰ τῶν πρεσβυτέρων, εἶτα διὰ τῶν φίλων ἐκώλυσεν. ἔχοντες δὲ τοιαύτας διαφορὰς, ὅμως ἔχουσι καὶ πολλὰς ὁμοιότητας. ἑκατόνταρχοι γὰρ ἄμφω, καὶ ἐν καπερναὲμ οἰκοῦντες, καὶ ἐπὶ παραλυτικῶ θλιβόμενοι, καὶ τὴν αὐτὴν πίστιν μετὰ τῶν αὐτῶν λόγων ἐπιδεικνύμενοι, καὶ τῶν ἴσων ἀξιούμενοι. φησὶ δὲ ὁ [5]) χρυσόστομος, ὅτι ὁ αὐτός ἐστι, καὶ παρὰ τῶ ματθαίῳ καὶ παρὰ τῷ λουκᾷ. καὶ γὰρ ὁ μὲν λουκᾶς, ἀκριβείας ἕνεκεν, πάντα λεπτομερῶς ἀπήγγελε, πλὴν τῆς τοῦ ἑκατοντάρ-

e) Luc 7, 2. sqq

ter Centurionis praesentiam: Matthaeus vero breuitatis gratia, seniorum atque amicorum missiones praetermisit, quasi non necessarias. Solam autem Centurionis fidem, et laudem quam propter eam promeruit, et miraculum in paralytico factum aperte descripsit.

Oportet tamen eas quae videntur, vt dictum est, soluere diuersitates. παῖς (pro quo hic puerum habemus) dicitur non solum filius, sed et seruus: Habebat enim, inquit, παῖδας καὶ παιδίσκας, hoc est, seruos et ancillas. Quod autem Matthaeus dixit accessisse Centurionem ad Christum: Lucas vero misisse ad ipsum seniores, et postmodum amicos: oportet intelligere et hoc, et illud factum fuisse. Primum quidem misit seniores deprecantes ipsum vt veniret. Deinde sciens eum venire, et sese indignum iudicans eius susceptione, rursum amicos misit, prohibens ne veniret, ac significans quae dixit Lucas. Postmodum quum paralyticus vehementius dissolueretur doloribus: Etenim sicvt Lucas dixit, erat iam iamque moriturus, non ferens Centurio, cucurrit et ipse post amicos, sperans per seipsum obnixius se deprecaturum. Postquam autem amici nuntiauerant quae eis praeceperat, dum responderet Christus quae scripsit Lucas, statim superuenit Centurio, et priusquam amicis occurrisset, viso Christo, feruore accensus est, et rursus quasi ab exordio obsecrabat eum, dicens: *Domine, puer meus iacet in domo paralyticus*, etc. Deinde Christus volens amplius manifestari fidem eius, respondit: *Ego veniam et curabo eum.* Rursum subintulit Centurio: *Domine, non sum dignus,*

[6]) τὴν μὲν ἀποσολήν. B.

χου παρεσίας· ὁ δὲ ματθαῖος, συντομίας χάριν, τὰς μὲν [6]) ἀποστολὰς τῶν πρεσβυτέρων καὶ τῶν φίλων παρέλιπεν, ὡς οὐκ ἀναγκαίας, μόνην δὲ τὴν πίστιν τοῦ ἑκατοντάρχου, καὶ τὸν διὰ ταύτην ἔπαινον, καὶ τὸ ἐπὶ τῷ παραλυτικῷ θαῦμα σαφῶς ἀνέγραψε.

Χρὴ δὲ διαλύσαι καὶ τὰς δοκούσας, ὡς εἴρηται, διαφοράς. παῖδα λέγομεν, ὃ μόνον τὸν υἱόν, ἀλλὰ καὶ τὸν δοῦλον. εἶχε γάρ, φησι, παῖδας [f]) καὶ παιδίσκας, ἀντὶ δέλες καὶ δέλας. ἐπεὶ δὲ ματθαῖος μὲν λέγει, παραγενέσθαι τὸν ἑκατόνταρχον πρὸς τὸν χριςόν· πέμψαι δὲ πρὸς αὐτὸν ὁ λεκὰς πρεσβυτέρας, εἶτα φίλες· χρὴ νοεῖν, ὅτι καὶ τοῦτο κἀκεῖνο γέγονε. πρῶτον μὲν γὰρ ἔπεμψε τὰς πρεσβυτέρας, παρακαλῶν αὐτὸν ἐλθεῖν· εἶτα μαθὼν, ὅτι ἔρχεται, καὶ ἑαυτὸν κρίνας ἀνάξιον τῆς ὑποδοχῆς αὐτῆ, ἐπαπέςειλε τὰς φίλους, κωλύων αὐτὸν καὶ μηνύων, ὅσα φησὶν ὁ λεκὰς· ἔπειτα τῇ παραλυτικῇ σφοδρότερον καταταθέντος ταῖς ὀδύναις· καὶ γὰρ, ὡς ὁ λεκὰς εἶπεν, ἔμελε τελευτᾶν· μὴ φέρων ὁ ἑκατόνταρχος, ἔδραμε καὶ αὐτὸς ὄπισθεν τῶν φίλων, ἐλπίζων δι' ἑαυτῆ μᾶλλον ἱκετεῦσαι· ἐπεὶ δὲ οἵ τε φίλοι ἀπήγγειλαν, ὅσα παρηγγέλθησαν, ὅ, τε χριςὸς εἶπεν, ὅσα ὁ λεκὰς ἔγραψεν· ἐπικατέλαβεν εὐθὺς ὁ ἑκατόνταρχος, καὶ πρὸ τῆ ἐντυχεῖν τοῖς φίλοις, ἰδὼν τὸν χριςὸν καὶ διαθερμανθεὶς, ἱκέτευσεν αὐτὸν ἐξ ἀρχῆς, εἰπὼν, κύριε, ὁ παῖς μὲ βέβληται ἐν τῇ οἰκίᾳ παραλυτικὸς, καὶ τὰ ἑξῆς· εἶτα ὁ χριςὸς, θέλων ἐπιπλέον φανερῶσαι τὴν πίστιν αὐτοῦ, ἀπεκρίνατο, ἐγὼ ἐλθὼν θεραπεύσω αὐτόν· ἔπειτα πάλιν ὁ ἑκατόνταρχος, κύριε, ἐκ εἰμὶ ἱκανὸς, ἵνα μὲ ὑπὸ τὴν

f) Gen. 30, 43.

7) Λεκᾶς δὲ, addit. Mox δὲ et ὁ Λεκᾶς omittit. A.

gnus, *vt sub tectum meum intres*, et alia quae sequuntur, veluti Matthaeus conscripsit. Manifestum est ergo, quod ea quae contigerunt priusquam veniret Centurio, scripserit Lucas, et inde Matthaeus, quae sequuta sunt docuerit. Nam et in his, et in illis fides monstratur Centurionis, ac miraculi operatio a Iesu facta. Quod autem Lucas dixit, quod reuersi, qui missi fuerant, inuenerunt aegrotantem seruum sanitati restitutum: perpendere oportet, quod Centurio certus iam de salute illius, tardior ac securior reuertebatur: illi autem difficulter credentes, praecucurrerunt, scire cupientes an sanus esset.

Cap. VIII. De socru Petri.

Vers. 14. *Quumque venisset* — V. 15. *ei.*

Marcus autem et Lucas dixerunt etiam vnde illuc venerat, videlicet a Synagoga Iudaeorum, in qua sabbato docuerat. Addidit quoque Marcus, quod cum Iacobo et Ioanne venerit. Verisimile est enim Petrum, quum hoc didicisset, praecucurrisse. Praeterea Marcus et Lucas dicunt, quod discipuli rogauerunt illum pro ea, quae in lecto decumbebat. Matthaeus vero etiam hoc tacuit. Non est autem hoc dissonantiae signum, sed quod illi fecerunt, diligentiae fuit, quod autem hic, breuitatis. Ingressus est autem cibi sumendi causa, vocante iam hora. Illa vero quae in lecto decumbebat, surrexit et ministrabat ei.

Tu quoque mihi admirare, quantum sese dominus deiecerit. Non dedignatus est vilem piscatoris domum ingredi: hinc quidem et discipulum honorans, et simul docens nos, ne vanae gloriae

τὴν σέγην εἰσέλθῃς, καὶ τὰ λοιπὰ, καθὼς ὁ ματθαῖος συνεγράψατο. δῆλον οὖν, ὅτι τὰ μὲν ἄχρι τοῦ ἐλθεῖν τὸν ἑκατόνταρχον, εἶπεν ὁ λεκᾶς· τὰ δὲ ἐντεῦθεν ἐδίδαξεν ὁ ματθαῖος, καὶ ἐν ἐκείνοις γὰρ, καὶ ἐν τούτοις ἥ τε πίστις τοῦ ἑκατοντάρχε δείκνυται, καὶ ἡ θαυματουργία τοῦ ἰησοῦ. ἐπεὶ δὲ ὁ λεκᾶς εἴρηκεν· ὅτι ὑποτρέψαντες οἱ πεμφθέντες, εὗρον τὸν ἀσθενοῦντα δῆλον ὑγιαίνοντα· χρὴ λογίσασθαι, ὅτι ὁ μὲν ἑκατόνταρχος ἤδη πληροφορίαν περὶ τῆς ὑγείας αὐτοῦ λαβὼν, σχολαιότερον ἐβάδιζεν· ἐκεῖνοι δὲ δυσπιστοῦντες προέδραμον, γλιχόμενοι μαθεῖν, εἰ ὑγίανε.

Κεφ. Η. Περὶ τῆς πενθερᾶς πέτρ.

V. 14. Καὶ ἐλθὼν — V. 15. αὐτῷ.

Ὁ δὲ μάρκος g) καὶ ὁ h) λεκᾶς εἶπον, καὶ πόθεν ἦλθεν ἐκεῖ, ὅτι ἀπὸ τῆς συναγωγῆς τῶν ἰουδαίων, ἐν ᾗ ἐδίδασκε, σαββάτου ὄντος. προσέθηκε δὲ ὁ μάρκος, ὅτι μετὰ ἰακώβου καὶ ἰωάννου ἦλθεν. εἰκὸς γὰρ, τὸν πέτρον, μαθόντα τοῦτο, προδραμεῖν. καὶ μάρκος μὲν καὶ λεκᾶς φασὶν, ὅτι παρεκάλεσαν αὐτὸν οἱ μαθηταὶ περὶ τῆς κατακειμένης· ὁ ματθαῖος δὲ, καὶ τοῦτο ἐσίγησεν. οὐκ ἔστι δὲ τοῦτο διαφωνίας· ἀλλὰ τὸ μὲν ἐκείνων, ἀκριβείας· τὸ δὲ τούτου, συντομίας. εἰσῆλθε δὲ τροφῆς μεταλαμβανόμενος, ἤδη τοῦ καιροῦ καλοῦντος. ἐγερθεῖσα γὰρ ἡ κειμένη διηκόνει αὐτῷ.

g) Marc. 1, 29.
h) Luc. 4, 38.

Σὺ δέ μοι θαύμασον τὴν συγκατάβασιν τοῦ δεσπότου, πῶς ἐκ ἀπηξίωσεν εἰσελθεῖν εἰς φαύλην οἰκίαν ἁλιέως, ἅμα μὲν τιμῶν τὸν μαθητὴν, ἅμα δὲ διδάσκων ἡμᾶς, μὴ κενοδοξεῖν. ἁψάμενος δὲ

gloriae ſtudeamus. Quum autem manu illam tetigiſſet, non ſolum febrim extinxit, verum etiam integram ei tradidit ſanitatem. Surrexit enim, et continuo miniſtrabat. Atqui ablata etiam febri, laborantibus longo opus eſt tempore, vt priorem recipiant ſanitatem. In mari quoque non ſolum tempeſtatem ſedauit, ſed etiam fluctuum commotionem cohibuit, quum tamen poſt tempeſtatem diutius maneat aquarum commotio. Ita enim nouit Chriſtus, ſimul et quod aegritudine affectum eſt ſoluere, et in priorem ſtatum reponere.

Cap. IX. De curatis a variis infirmitatibus.

Verſ. 16. *Veſpera — verbo.*

Veſperam finem diei nominauit, ideo Marcus et Lucas mentionem quoque fecerunt de occaſu ſolis, manifeſtius demonſtrantes tempus. Populares enim turba expectato ſolis occaſu propter ſabbati obſeruationem, morbis tunc laborantes adduxit: diſcipuli vero etiam ante ſolis occaſum deprecati ſunt eum pro ſalute febricitantis, vt qui primum viderant eum ſine delectu ſabbato curantem, ac didicerant iam ab illo, a quibus operibus abſtinere iuberet lex, quae de ſabbati quiete ſtatuta erat, et qualia aggredi permitteret.

Obſerua quoque quo pacto interdum quidem extenta manu curat, vt in ſocru Petri: interdum autem verbo loquens, vt in puero Centurionis, et in his daemoniacis: quandoque vtrumque faciens,

8) παραλαβεῖν. A. 9) ὀψίας. A.

δὲ τῆς χειρὸς αὐτῆς, οὐ μόνον τὸν πυρετὸν ἔσβεσεν, ἀλλὰ καὶ καθαρὰν εὐθὺς ἀπέδωκεν αὐτῇ τὴν ὑγείαν. ἠγέρθη γάρ, καὶ αὐτίκα διηκόνει. καίτοι μετὰ τὴν ἀπαλλαγὴν τοῦ πυρετοῦ, πολλῶ δεῖ χρόνῳ τοῖς κάμνουσιν, ὥστε τὴν προτέραν ὑγείαν [8]) ἐπαναλαβεῖν. καὶ ἐπὶ τῆς θαλάσσης δὲ, οὐ μόνον τὴν ζάλην ἔστησεν, ἀλλὰ καὶ τὸν σάλον τῶν κυμάτων ἔπαυσε, καίτοι μετὰ τὴν ζάλην μένει μέχρι πολλοῦ τὰ ὕδατα σαλευόμενα. ἔτω γὰρ οἶδεν ὁ χριστὸς ὁμοῦ καὶ τὸ ἐνοχλοῦν δεινὸν λύειν, καὶ τὴν προτέραν ἀποδιδόναι κατάστασιν.

Κεφ. Θ. Περὶ τῶν ἰαθέντων ἀπὸ ποικίλων νόσων.

Vers. 16. Ὀψίας — λόγῳ.

Ὀψίαν, [9]) τὸ τέλος τῆς ἡμέρας ὠνόμασε. διὸ καὶ ὁ μάρκος καὶ ὁ λουκᾶς προστεθείκασιν, ὅτι ὅτε ἐδύ [1]) ὁ ἥλιος, φανερώτερον δηλώσαντες τὸν καιρόν· ὁ μὲν γὰρ δημόδης ὄχλος ἀναμείνας τὴν δύσιν τοῦ ἡλίου, διὰ τὴν τοῦ σαββάτου παρατήρησιν, ἔτω τοὺς πάσχοντας προσήγαγεν· οἱ δὲ μαθηταὶ, καὶ πρὸ τῆς τοῦ ἡλίου δύσεως, παρεκάλεσαν αὐτὸν, ἰάσασθαι τὴν πυρέσσουσαν, ἅτε καὶ πρότερον ἰδόντες αὐτὸν ἀπαρατηρήτως ἐν σαββάτῳ θεραπεύοντα, καὶ μεμαθηκότες ἤδη παρ' αὐτοῦ, ποίων μὲν ἔργων ἀπέχεσθαι προσέταξεν ὁ περὶ τῆς ἀργίας τοῦ σαββάτου νόμος, ποῖα δὲ μετιέναι παρεχώρησε.

1) Marc. 1, 32. Luc. 4, 40.

Παρατήρησον δὲ, πῶς ποτὲ μὲν ἐκτείνων τὴν χεῖρα θεραπεύει· ὡς ἐπὶ τῆς τοῦ πέτρου πενθερᾶς· ποτὲ δὲ λόγον λέγων· ὡς ἐπὶ τοῦ παιδὸς τοῦ ἑκατοντάρχου, καὶ ἐπὶ τῶν δαιμονιζομένων τότων·

faciens, vt in leproſo. Oſtendit enim ſe omnipotentem eſſe.

Verſ. 16. *Et* — Verſ. 17. *portauit.*

Per languores et morbos hic mihi intellige languorum ac morborum reatus. Quum enim languores ac multos patientes morbos curauit, in ſeipſum eorum reatum transtulit: dico ſane labores et mortem: ideo etiam multos perpeſſus labores tempore acerbae paſſionis mortuus eſt. Sed Matthaeus de corporalibus languoribus ac morbis metaphorico verbo loquitur: Iſaias vero languores et morbos peccata appellauit: quae Chriſtus ſumere ac portare dicitur in modum victimae. Nam animal quod pro peccatis ad victimam producebatur, quodammodo peccata omnium in ſeipſum ſuſcipiebat ac portabat, et populum quidem his liberabat, ipſum vero propter haec iugulabatur. Pulchre autem propheticum dictum transumpſit Euangeliſta. Plurimi ſiquidem languores ac morbi corporales a peccatis oriuntur, ſicut in progreſſu docebimur: nihilque vetat haec quoque vocari peccata.

Verſ. 18. *Quum autem vidiſſet — in vlteriorem ripam.*

Iuſſit hoc diſcipulis. Simul quidem ne gloriae cupidus videretur, ſimul etiam vt inuidiae Iudaeorum mederetur. Praeterea inſtruens nos, vt admirationi haberi fugiamus.

τέτων· ποτὲ δὲ καὶ ἀμφότερα ποιῶν, ὡς ἐπὶ τῆ λεπρᾷ. δείκνυσι γὰρ, ὅτι παντοδύναμός ἐστι.

Vers. 16. Καὶ — Vers. 17. ἐβάστασεν.

Ἀθενείας καὶ νόσες νόει μοι νῦν, τὰς τῶν ἀθενειῶν καὶ νόσων ὀφειλάς. τῶν γὰρ ἀθενειῶν καὶ νόσων ἐλευθερώσας τὰς πάσχοντας, ἐφ' ἑαυτὸν μετέτησε τὸ χρέος αὐτῶν, λέγω δὴ, τὰς πόνες καὶ τὸν θάνατον. διὸ καὶ, πολλὰς πόνες ὑποσὰς ἐν τῷ καιρῷ τῆ ἀχρείντε πάθες, ἀπέθανεν. ἀλλὰ ματθαῖος μὲν, περὶ σωματικῶν ἀθενειῶν καὶ νόσων ἔπε, μεταλαβὼν τὸ ζητόν· ἡσαΐας δὲ ἀθενείας καὶ νόσες, τὰς ἁμαρτίας ὠνόμασεν, ὡς ὁ χριτὸς λαβὼν, καὶ βασάσας λέγεται, δίκην θύματος. τὸ γὰρ εἰς θυσίαν προσαγόμενον ζῶον ὑπὲρ ἁμαρτιῶν τῆ λαῷ, τρόπον τινὰ τὰς ἁμαρτίας πάντων εἰς ἑαυτὸ ἐλάμβανε καὶ ἐβάσαζε. καὶ τὸν μὲν λαὸν ἠλευθέρου τέτων, αὐτὸ δὲ διὰ ταύτας ἐσφάζετο. κάλῶς δὲ μετέλαβε τὸ προφητικὸν ζητὸν ὁ ἐυαγγελιτής. καὶ γὰρ αἱ πλείες τῶν σωματικῶν ἀθενειῶν καὶ νόσων ἐξ ἁμαρτιῶν φύονται, καθὼς μαθησόμεθα προβαίνοντες. καὶ οὐδὲν κωλύει καλεῖν καὶ ταύτας ἁμαρτίας.

Vers. 18. Ἰδὼν δὲ — εἰς τὸ πέραν.

Ἐκέλευσε τᾶτο τοῖς μαθηταῖς, ἅμα μὲν, ἵνα μὴ δόξῃ φιλενδείκτης, ἅμα δὲ θεραπεύων τὸν φθόνον τῶν ἰεδαίων, ἅμα δὲ καὶ ἡμᾶς παιδεύων, φεύγειν τὸ ἀποβλέπεθαι.

Cap. X. De eo cui non permisit vt se sequeretur.

Vers. 19. *Et — ieris.*

Hic scriba quum pecuniae auidus esset, suspicabatur Iesum ex miraculis diuitias multas colligere, et sperabat, quodsi in morem discipuli illum sequeretur, copiosas collecturus esset diuitias. Christus ergo cognito quid vellet, ad intentum eius respondet. Et vide quid dicat.

Vers. 20. *Et — reclinet.*

Et vulpibus, inquit, et volucribus coeli sum pauperior: neque enim receptaculum habeo, nec quantum sufficiat ad caput tantum reclinandum. Tales autem esse volo et eos, qui me sequuntur. Itaque frustra suspicatus es, et in vanum sperasti. Et hoc pacto dupliciter illum iuuit: et manifestando quod animae illius arcana nosset: et illum non manifeste arguendo, sed ipsi soli reprehensionem aperiendo: vt et pudorem effugeret, et si vellet corrigeretur. Hoc autem dicendo, non vetuit se sequi, sed docuit, quod sequens non inuenturus esset lucrum quod quaerebat. Caeterum ille intelligens, quod cognitus esset, ac intento frustratus, siluit.

Quidam vero dicunt, quod praegnoscens eum Christus, non solum pecuniarum amori seruientem, sed aliis quoque affectibus, anagogice responderit: vulpes ac volucres appellans daemones propter dolum illorum, et quod seminibus ac fructibus virtutum insidientur, ac si diceret: Daemones

Κεφ. I. Περὶ τοῦ μὴ ἐπιτρεπομένου ἀκολουθεῖν.

Vers. 19. Καὶ — ἀπέρχῃ.

Οὗτος ὁ γραμματεὺς, φιλάργυρος ὢν, ὑπώπτευσεν, ὅτι ἀπὸ τῶν θαυμάτων χρήματα πολλὰ συλλέγει ὁ Ἰησοῦς, καὶ ἤλπισεν, ὅτι, ἐὰν ὡς εἷς τῶν μαθητῶν ἀκολουθήσῃ αὐτῷ, συλλέξει πλοῦτον ἱκανόν. ὁ δὲ χριστὸς γνοὺς, ὃ βέλεται, πρὸς τὸν σκοπὸν αὐτοῦ ἀποκρίνεται, καὶ ὁρᾷ, τί φησί.

Vers. 20. Καὶ — κλίνῃ.

Καὶ τῶν ἀλωπέκων, φησὶ, καὶ τῶν ὀρνέων πενέστερός εἰμι. οὐδὲ γὰρ ἔχω καταγώγιον, οὐδ' ὅσον ἀνακλῖναι μόνον τὴν κεφαλήν. τοιοῦτος δὲ βέλομαι, καὶ τοὺς ἐμοὺς ἀκολούθους εἶναι, καὶ λοιπὸν μάτην ὑπέλαβες, καὶ εἰς κενὸν ἤλπισας. ἔτω διπλῶς αὐτὸν ὠφέλησε, δηλώσας τε, ὅτι οἶδε τὰ ἀπόῤῥητα τῆς ψυχῆς αὐτοῦ, καὶ οὐκ ἐλέγξας φανερῶς, ἀλλ' αὐτῷ μόνῳ τὸν ἔλεγχον ἐμβαλὼν, ὥστε καὶ τὴν αἰσχύνην ἐκφυγεῖν, καὶ, εἰ βέλοιτο, διορθώσηναι. τοῦτο δὲ εἰπὼν, οὐκ ἐκώλυσεν αὐτὸν ἀκολουθεῖν, ἀλλ' ἐδίδαξεν, ὅτι ἀκολουθῶν, ἐχ εὑρήσει κέρδος, οἷον ζητεῖ. λοιπὸν οὖν ἐκεῖνος συνεὶς, ὅτι διεγνώσθη, καὶ ἀποτυχὼν τοῦ σκοποῦ, σεσίγηκε.

Τινὲς δὲ φασιν, ὅτι προγινώσκων αὐτὸν ὁ χριστὸς, ὃ μόνον φιλαργυρίᾳ δεδελωμένον, ἀλλὰ καὶ ἑτέροις πάθεσιν, ἀναγωγικῶς ἀπεκρίνατο, ἀλώπεκας καὶ πετεινὰ, τὰς δαιμονιώδεις ὀνομάσας, διά τε τὸ δολερὸν αὐτῶν, καὶ διὰ τὸ ἐπιβουλεύειν τοῖς σπέρμασι καὶ καρποῖς τῆς ἀρετῆς.

nes quidem foueas ac nidos in te habent: ego autem neque breuissimam requiem apud animam tuam inuenio. Foueae vero ac nidi daemonum, affectiones sunt, in quibus occultantur ac requiescunt. Filium autem hominis seipsum vocat, confirmans quod vere et non phantastice sit incarnatus, vt quidam suspicabantur: hominem dicens nunc matrem suam. Nam ἄνθρωπος, id est homo, vocatur non tantum vir, sed et mulier.

Vers. 21. *Alius — patrem meum.*

Quis certe fuerit hic discipulus, non significauit Euangelista: verum quisquis fuerit, probissimus erat. Vide enim quod in re etiam quae iusta ac necessaria videbatur, postulat vt sibi liceat: nolens sua ipsius autoritate abscedere. Dicit autem: Prius, manifestans quod postmodum quouis sequeretur.

Vers. 22. *Iesus autem — mortuos suos.*

Prohibuit eum: non vetans honorare parentes, sed docens oportere eum, qui coelestia appetit, non conuerti ad terrena: neque viuidis relictis, ad mortifera recurrere, aut supra Deum honorare parentes. Sciebat enim quod alii illum essent sepulturi: nec aequum erat, vt ab his quae magis necessaria erant, recederet. Opinor autem eum qui mortuus erat infidelem fuisse: ideoque dixisse Christum: *Dimitte mortuos*, hoc est, recede ab his,

*) Hic addit Hentenius ex margine sui Codicis haec: Volebat autem, vt postposita huiusmodi spe, sequeretur. At ille simul vt audiuit, tanquam pecuniae

ὡσανεὶ λέγων, ὅτι οἱ μὲν δαίμονες ἔχουσιν ἐν σοὶ φωλεὸς καὶ κατασκηνώσεις· ἐγὼ δὲ οὐδὲ βραχεῖαν ἀνάπαυσιν εὑρίσκω παρὰ τῇ σῇ ψυχῇ. φωλεοὶ δὲ καὶ κατασκηνώσεις τῶν δαιμόνων, τὰ πάθη, οἷς ἐγκρύπτονται καὶ ἐναναπάυονται· υἱὸν δὲ ἀνθρώπε καλεῖ ἑαυτὸν, βεβαιῶν, ὅτι κατὰ ἀλήθειαν σεσάρκωται, καὶ ἐ κατὰ φαντασίαν, ὡς τινες ὑπελάμβανον. ἄνθρωπον δὲ νῦν λέγει, τὴν μητέρα αὐτῦ. ἄνθρωπος γὰρ λέγεται, οὐχ ὁ ἀνὴρ μόνον, ἀλλὰ καὶ ἡ γυνή. [1])

Verſ. 21. Ἕτερος — πατέρα μϐ.

Τίς μὲν ἦν οὗτος ὁ μαθητὴς, ἐκ ἐδήλωσεν ὁ εὐαγγελιςής. ὅσις δὲ καὶ ἦν, εὐγνωμονέςατος ἦν. ὁρα γὰρ, ὅτι, καίτοι τῦ πράγματος δικαίε καὶ ἀναγκαίε δεκτῦντος, ὅμως αἰτεῖ περὶ τύτε, μὴ θελήσας ἀπελθεῖν ἀφ' ἑαυτῦ. τὸ δὲ πρῶτον εἶπε, δηλῶν, ὅτι ἕπεται ἀκολυθήσει πανταχῦ.

Verſ. 22. Ὁ δὲ ἰησοῦς — τοὺς ἑαυτῶν νεκρούς.

Ἐκώλυσεν αὐτὸν, ἐ κωλύων τὸ τιμᾶν τὲς γονεῖς, ἀλλὰ διδάσκων, ὅτι χρὴ τὸν ἐφιέμενον τῶν ἐρανίων, μὴ ὑποςρέφειν εἰς τὰ γήϊνα, μηδ' ἀπολιμπάνειν μὲν τὰ ζωπρεπῆ, παλινδρομεῖν δὲ εἰς τὰ νεκρωτικὰ, μηδὲ θεῦ πρετιμᾶν γονεῖς. ἐγίνωσκε γὰρ, ὅτι θαύψεσι τῦτον ἄλλοι, καὶ ἐκ εἰκὸς, τῦτον ἀπολειφθῆναι τῶν ἀναγκαιοτέρων. ὅμως δὲ, ὅτι καὶ ἄπιςος ἦν ὁ τελευτήσας. διὸ καὶ εἶπεν, ἄφες τὲς νεκρὲς, τετέςι, παραχώρησον

cuniae amator abſceſſit. His ſimilia habet Theophylact. p. 44. D. Ταῦτα δὲ ἔλεγεν ὡσὰν πείσῃ αὐτὸν μεταβληθέντα ἀπολιθῆν· ὁ δὲ ἀναχωρεῖ.

his, qui in fide mortui sunt, vt *sepeliant mortuos*, qui ipsos contingunt: Nam hic mortuus, non est tuus mortuus: Neque enim fideli pars est cum infideli. Tu vero si admiraris quo modo non sua sponte abierit, sed petiuit, vt sibi liceret: admirare etiam quo modo prohibitus manserit. Quodsi illum neque ad modicum dimisit Christus vt a sua doctrina discederet, qua poena digni erimus, qui omni tempore a praeceptis eius discedimus?

Cap. XI. De increpatione aquarum.

Vers. 23. *Quumque ascendisset — discipuli sui.*

Turbas quidem propter causas praedictas dimisit, discipulos autem suos assumpsit, propter miraculum quod in mari facturus erat. Quum enim turbis beneficia contulisset, sanando languores ac morbos eorum: videbantur discipuli nullo affecti beneficio. Et in hos itaque suam exercet munificentiam: ac postquam eos permisit in demersionis periculum incidere, demum mirabiliter eripit.

Vers. 24. *Et — fluctibus.*

Hic quidem, motum dixit. Marcus autem et Lucas, procellam dixerunt. Maris enim tempestas, et motus, et procella dicta est, eo quod aquas commoueat ac conturbet. Rursum Matthaeus et Marcus in mari nauem periclitatam esse dicunt: Lucas vero in stagno. Neque est contradictio: nam et hic, et illi Tiberiadem significant, quae

τοῖς νενεκρωμένοις εἰς πίστιν, θάψαι τὸν προσήκοντας αὐτοῖς νεκρούς. ὁ γὰρ νεκρὸς ἅτος, ἐκ ἔστι σὸς νεκρὸς, διότι ἐκ ἔστι μερὶς πιστῷ μετὰ ἀπίστε. σὺ δὲ, εἰ θαυμάζεις, πῶς ἐκ αὐθαιρέτως ἀπῆλθεν, ἀλλ' ἠτήσατο, θαύμασον, καὶ πῶς κωλυθεὶς ἔμεινεν. εἰ δ' ἐκεῖνον οὐδ' ἐπὶ μικρὸν ἀφῆκεν ὁ χριστὸς ἀπολειφθῆναι τῆς διδασκαλίας αὐτοῦ, τίνος ἂν εἴημεν ἡμεῖς ἄξιοι, τὸν ἅπαντα χρόνον ἀφιστάμενοι τῶν ἐντολῶν αὐτοῦ;

Κεφ. ΙΑ. Περὶ τῆς ἐπιτιμήσεως τῶν ὑδάτων.

Verſ. 23. Καὶ ἐμβάντι — οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ.

Τοὺς μὲν ὄχλους παρῆκε, διὰ τὰς προρρηθείσας αἰτίας· τὲς δὲ μαθητὰς παρέλαβε, διὰ τὸ μέλλον ἐν τῇ θαλάσσῃ γενέσθαι θαῦμα. ἐπεὶ γὰρ τῶν ὄχλων ἐυεργετημένων, ἐν τῷ θεραπεύεσθαι τὰς ἀσθενείας καὶ νόσες αὐτῶν, οἱ μαθηταὶ ἐδόκεν μένειν ἀνευεργέτητοι, λοιπὸν ἐυεργετεῖ καὶ τέτες, καὶ παραχωρήσας ἐμπεσεῖν αὐτὲς εἰς κίνδυνον καταπονῆσαι, παραδόξως ῥύεται.

Verſ. 24. Καὶ — κυμάτων.

Οὗτος μὲν σεισμὸν εἶπε, μάρκος k) δὲ καὶ λουκᾶς, λαίλαπα ἀνέμε φασίν. ἔστι δὲ τετο. καὶ σεισμὸς γὰρ καὶ λαίλαψ, ὁ κλύδων ἐκλήθη, διὰ τὸ σείειν καὶ συσρέφειν καὶ ἀναμοχλεύειν τὰ ὕδατα. καὶ αὖθις ματθαῖος μὲν καὶ μάρκος ἐν θαλάσσῃ κλυδωνισθῆναι τὸ πλοῖον λέγεσιν, λουκᾶς δὲ ἐν λίμνῃ. καὶ ἐκ ἐναντιωφωνῆσιν. τὴν τιβεριάδα γὰρ καὶ ἔτει καλεῖνος δηλῆσιν, ἥτις φύσει

k) Marc. 4, 37. Luc. 8, 23.

quae natura quidem ſtagnum eſt: Situ vero mare, propter magnitudinem. Vnde et eam quandoque ſtagnum, interdum autem mare nominant. Facta eſt, inquit, tempeſtas, vt videlicet faſtus comprimeretur diſcipulorum: imaginabantur enim magna de ſeipſis, vtpote qui caeteris dimiſſis, ſoli ipſi cum praeceptore ingreſſi eſſent: et vt quaſi orbis athletae, periculo exercitarentur ad timores, et tanquam mundi gubernatores ad procellas tentationum.

Verſ. 24. *Ipſe vero dormiebat.*

Marcus etiam locum deſignat in quo dormiebat. Dixit enim quod erat in puppi ſuper cerui cal dormiens. Erat autem cerui cal illud ligneum, in puppi fabricatum. Dormiebat vero diſpenſatorie, vt vehementer timerent. Nam ſi vigilaſſet, aut nullo modo timuiſſent, aut parum territi fuiſſent. Oportebat autem eos magnum timoris ſenſum concipere, vt etiam ad magnum potentiae illius ſenſum peruenirent, et maiorem de eo fidem conciperent.

Verſ. 25. *Et — perimus?*

Marcus vero dicit: *Praeceptor, non eſt tibi curae quod perimus?* Lucas autem: *Praeceptor, praeceptor perimus.* Quidam nempe hoc, quidam illud dicebant: et alii vnum, alii aliud: aut etiam omnes omnia.

V. 26. *Et ait — modicae fidei homines?*

Timorem primum animae eorum ſoluit: oſtendens quod animae imbecillitas timorem cauſare conſue-

μέν ἐστι λίμνη, θέσει δὲ θάλασσα, διὰ τὸ μέγεθος. ὅθεν καὶ ποτὲ μὲν λίμνην, ποτὲ δὲ θάλασσαν αὐτὴν ὀνομάζουσιν. ἐγένετο δὲ ὁ κλύδων, ἵνα τε συξαλῇ τὸ φρόνημα τῶν μαθητῶν· ἐφαντάσθησαν γὰρ μεγάλα περὶ ἑαυτῶν, εἷα τῶν μὲν ἄλλων ἀποπεμφθέντων, αὐτῶν δὲ μόνων συνεισελθόντων τῷ διδασκάλῳ· καὶ ἵνα γυμνασθῶσιν εἰς φόβους κινδύνων, ὡς ἀθληταὶ τῷ κόσμῳ, καὶ εἰς χειμῶνας πειρασμῶν, ὡς κυβερνῆται τῆς οἰκουμένης.

Verſ. 24. Αὐτὸς δὲ ἐκάθευδεν.

Ὁ δὲ μάρκος ἐδήλωσε καὶ τὸν τόπον, ἐν ᾧ ἀφύπνωσεν. εἶπε γάρ, ὅτι καὶ ἦν[l]) αὐτὸς ἐπὶ τῇ πρύμνῃ ἐπὶ τὸ προσκεφάλαιον καθεύδων. ζύλινον δὲ τοῦτο ἦν, ἐπὶ τῆς πρύμνης κατεσκευασμένον. ἐκάθευδε δὲ κατ' οἰκονομίαν, ἵνα σφοδρὰ δειλιάσωσιν. εἰ γὰρ ἦν ἐγρηγορὼς, ἢ ἐκ ἂν ἐδειλίασαν, ἢ ὀλίγον ἂν ἐφοβήθησαν. ἔδει δὲ αὐτὲς πολλὴν αἴθησιν τοῦ φόβου λαβεῖν, ἵνα καὶ εἰς πολλὴν αἴθησιν τῆς αὐτῆ δυνάμεως ἔλθωσι, καὶ λάβωσι πίστιν εἰς αὐτὸν πλείονα. l) Marc. 4, 38.

Verſ. 25. Καὶ — ἀπολλύμεθα.

Ὁ δὲ[m]) μάρκος, διδάσκαλε, οὐ μέλει σοι, ὅτι ἀπολλύμεθα. ὁ δὲ λουκᾶς,[n]) ἐπιστάτα, ἐπιστάτα, ἀπολλύμεθα. οἱ μὲν γὰρ αὐτῶν τοῦτο ἔλεγον, οἱ δὲ ἐκεῖνο, καὶ ἄλλοι τὸ ἄλλο, ἢ καὶ πάντα πάντες. m) Marc. 4, 38. n) Luc. 8, 24.

Verſ. 26. Καὶ λέγει — ὀλιγόπιστοι;

Πρῶτον λύει τὴν δειλίαν τῆς ψυχῆς αὐτῶν, δεικνὺς, ὅτι τὸν φόβον ἡ τῆς ψυχῆς ἀσθένεια ποιεῖν

consueuerit. Modicam autem eorum fidem improperauit, nempe imperfectam fiduciam in eum habitam. Sperabant enim quod eos seruare posset, sed vigilans: non autem dormiens: Ideo quoque excitant illum.

Vers. 26. *Tunc — magna.*

Ἐπετίμησε increpauit, hoc est, imperauit. Dicit enim Marcus[z], quod etiam dixerit mari: *Tace, obmutesce.*

Vers. 27. *Homines autem — ei?*

Lucas autem discipulos hoc dixisse ait: Matthaeus vero homines turbas vocat, sicut ait Chrysostomus. Siquidem verisimile est, et ipsas audito a discipulis hoc miraculo, similiter admiratas esse, et pariter haec dixisse. Quod si discipuli propter imperfectam fidem suam, quasi hominem adhuc illum admirabantur, multo magis turbae. Nam vti nauigio ad transfretationem, ac dormire, hominem hunc praedicabant: obedientia autem ventorum ac maris, nouam quandam eius naturam testabatur. Ideo etiam conturbati dicebant: *Qualis est hic?* Magis autem in admirationem duxit hoc miraculum, quam praecedentia: quia nullus vnquam tale quippiam operatus est. Neque enim virgam extentit, vt Moses: neque se aquis admouit, vt alii: sed cum autoritate praecepit, vt dominus seruis, et vt creator creaturis.

[z]) Ita quoque Hentenius. Arbitror tamen, ita legendum esse: *ὁ δὲ ματθαῖος, τὰς ἀνθρώπους. ἀνθρώπους νῦν κ. τ. λ.*

ἔωθεν· ὀλιγοπιστίαν δὲ τούτοις ὠνείδισεν, ὡς ἀτελῆ πίστιν εἰς αὐτὸν κεκτημένοις. ἤλπιζον γὰρ, ὅτι δύναται μὲν σώζειν, ἀλλ' ἐγρηγορώς, ὁ μὲν δὴ καὶ καθεύδων. διὸ καὶ ἐγείρουσιν αὐτόν.

Verſ. 26. Τότε — μεγάλη.

Ἐπετίμησεν, ἀντὶ τοῦ, ἐπέταξε. Φησὶ γὰρ ὁ Μάρκος, ὅτι καὶ [o]) ἔφτῃ θαλάσσῃ, σιώπα, πέφίμωσο. o) Marc. 4, 39.

Verſ. 27. Οἱ δὲ ἄνθρωποι — αὐτῷ;

Ὁ μὲν Λουκᾶς, τοὺς [p]) μαθητὰς εἰπεῖν τοῦτό, Φησιν· ὁ δὲ Ματθαῖος [2]) ἀνθρώπους νῦν, τοὺς ὄχλους [3]) λέγει, καθὼς Φησιν [4]) ὁ χρυσόστομος. καὶ γὰρ εἰκὸς, καὶ τούτους, μαθόντας τοῦτο τὸ θαῦμα παρὰ τῶν μαθητῶν, ὁμοίως θαυμάσαι, καὶ ὁμοίως εἰπεῖν. εἰ δ' οἱ μαθηταὶ, διὰ τὸ ἀτελὲς τῆς πίστεως αὐτῶν, ὡς ἄνθρωπον ἔτι τοῦτον ἐθαύμαζον, πολλῷ μᾶλλον οἱ ὄχλοι. τὸ μὲν γὰρ κεχρῆσθαι πλοίῳ πρὸς περαίωσιν, καὶ ὑπνῶν, ἄνθρωπον αὐτὸν ἐκήρυττεν· ἡ δὲ τῶν ἀνέμων καὶ τῆς θαλάσσης ὑπακοὴ, ξένην τινὰ Φύσιν τούτῳ προσεμαρτύρει. διὸ καὶ ἐξαπορούμενοι ἔλεγον, ὁποῖος ἐστιν οὗτος; πλεῖον δὲ τῶν προλαβόντων θαυμάτων τὸ παρὸν ἐθαύμασαν, διότι οὐδεὶς ποτε τοιοῦτον εἰργάσατο. ἔτε γὰρ ἐζέτεινε ῥάβδον, ὡς Μωϋσῆς, ἔτε πρεσηνέχθη τοῖς ὕδασιν, ὡς ἕτεροι, ἀλλὰ κατ' ἐξουσίαν ἐπέταξεν, ὡς δεσπότης θέλοις, καὶ ὡς δημιουργὸς κτίσμασι.

p) Luc. 8, 25.

3) Forte λέγων. 4) Tom. VII. p. 334. E.

Cap. XII. De duobus daemoniacis.

Verſ. 28. *Quumque veniſſet — daemoniaci.*

Euangelia ſecundum Marcum et ſecundum Lucam Gadarenorum ſcribunt. Verum ſtagno Tiberiadi adiacet ciuitas Gergeſa, et non Gadara. Quidam autem dicunt binominem eſſe illam ciuitatem, et hoc, et illo vocari nomine. Praeterea Matthaeus duos habet daemoniacos, Marcus autem et Lucas vnius tantum meminerunt, vtpote notioris, qui legio dicebatur, de quo formidanda multa dicunt, cui etiam alter ſubſeruire dicebatur: propter quod etiam illi eum praeteriere. Matthaeus vero etiam hunc ſcripſit tanquam pariter daemoniacum.

† Imo emendatiora exemplaria habent Gergeſenorum, non Geraſenorum, neque Gadarenorum etiam apud Marcum. Gadaria enim ciuitas eſt apud Iudaeos, cui praeceps adiacet ſtagnum et nullo modo mare. Item Geraſa ciuitas eſt Arabiae, non habens mare aut ſtagnum propinquum: neque autem adeo manifeſtum mendacium dixiſſent etiam oſcitantes Euangeliſtae, viri adeo ſtudioſi in cognoſcendis locis, quae circa Iudaeam erant.

5) Hoc ſcholium in margine ſui Codicis reperit Hentenius. Ediderat hoc ex Codicibus Moſquenſibus in Catena ad Marci cap. 5. v. 1. Vol. I. p. 82. edit. Moſq. 1775. 8. Ex Codicibus Vindobonenſibus laudat Alter in Edit. N. Teſt. T. I. pag. 489. Habet etiam Poſſinus in Caten. ad Marc. p. 100. Conflatum autem eſt ex Origene T. IV. pag. 140. 141. qui audacter, hoc eſt, Patriſtice hunc locum corrupit. Callide hic expediuit ſe Chryſoſtomus ex

Κεφ. ΙΒ. Περὶ τῶν δύο δαιμονιζομένων.

Vers. 28. Καὶ ἐλθόντι — δαιμονιζόμενοι.

Τὸ δὲ κατὰ μάρκον q) εὐαγγέλιον, ἔτι δὲ καὶ τὸ κατὰ λεκᾶν, τῶν γαδαρηνῶν γράφουσιν. ἀλλὰ τῇ τιβεριάδι λίμνῃ ἡ πόλις γέργεσα παράκειται, καὶ ἐ τὰ γάδαρα. τινὲς δὲ φασιν, διώνυμον εἶναι τὴν τοιαύτην πόλιν, καὶ καλεῖσθαι τοῦτο κακεῖνο. ἀλλὰ ματθαῖος μὲν δύο δαιμονιζομένους φησὶ, μάρκος δὲ καὶ λεκᾶς ἑνὸς ἐμνημόνευσαν, τὸ μᾶλλον ἐπισημότερον, τοῦ λεγομένου λεγεῶνος, περὶ ὃ φοβερὰ πολλὰ λέγουσιν, ὡ καὶ ὑπηρετεῖν ὁ ἕτερος ἐδόκει. καὶ οἱ μὲν διὰ τοῦτο παρῆκαν αὐτὸν, ὁ δὲ ματθαῖος ἀνέγραψε καὶ τοῦτον, ὡς συνδαιμονιζόμενον.

q) Marc. 5, 1. Luc. 8, 26.

†† Οὔτε 5) γαδαρηνῶν, ἔτε γερασηνῶν, τὰ ἀκριβῆ ἔχει τῶν ἀντιγράφων, ἀλλὰ γεργεσηνῶν. γάδαρα γὰρ πόλις ἐστὶ τῆς ἰουδαίας. λίμνη δὲ κρημνοῖς παρακειμένη, ἡ θάλασσα, ἐδαμῶς ἐστὶν ἐν αὐτῇ. καὶ γέρασα δὲ, τῆς ἀραβίας ἐστὶ πόλις, ἔτε θάλασσαν, οὔτε λίμνην πλησίον αὐτῆς ἔχουσα. καὶ ἐκ ἂν ἔτω προφανὲς ψεῦδος καὶ ἐυέλεγκτον οἱ ἐυαγγελισταὶ εἰρήκασαν, ἄνδρες ἀκριβῶς γινώσκοντες τὰ περὶ τῆς ἰουδαίας. γέργεσα τοίνυν ἐστὶν,

ex laqueis Origenis. Post versum enim 27. statim ita transit ad vers. 29. Ἐπειδὴ δὲ ἀπέβη τῆς θαλάττης, διαδέχεται θαῦμα ἕτερον φοβερώτερον. δαιμονῶντες γὰρ, καθάπερ ὑραπέται πονηροὶ, δεσπότην ἰδόντες, ἔλεγον· τί ἡμῖν καὶ σοὶ κ. τ. λ. Vide Tom. VII. p. 335. C. Ex Chrysostomo ergo, qui data opera fumum fecit, de loco, vbi haec acciderunt, nihil discas. Discas autem, vnde sit Chrysostomus. Scilicet ἀλωπεκῆθεν.

erant. Gergesa igitur vnde dicti Gergeseni, vetus est ciuitas iuxta eam quae nunc Tiberias appellatur, et in decliui loco stagnum habet adiacens: in quod demonstratur porcos a daemonibus esse deiectos. Poteris autem interpretari habitaculum egredientium, vt prophetice fortasse ab euentu nomen acceperit.

Vers. 28. *Ex — exeuntes.*

In sepulchris libenter morantur daemones, prauam opinionem hominibus immittere volentes, quod mortuorum animae daemones fiant, sed circa propriorum corporum monumenta remaneant, imo quibusdam adhaereant. Sed nequaquam id orthodoxo persuadebunt. Si enim hoc verum esset, nullo modo cruciatus diues orasset Abraham, vt Lazarum mitteret in mundum, quo fratribus suis significaret, quae circa se gerebantur, sed ipse per seipsum hoc eis indicasset.

Vers. 28. *Saeui —* Vers. 29. *Dei?*

Quia et discipuli et turbae hominem ipsum dicebant: veniunt nunc daemones diuinitatem illius praedicantes: Occurrente enim illis diuino radio, statim eum cognouerunt: et non ferentes virtutem impetus, inuisibiliter eos inflammantem, clamauerunt dicentes: Quid nobis et tibi, hoc est, quae est nostra potentia, si ad tuam conferatur? tu enim ignis es intolerabilis, nos autem foenum quod facile accenditur.

Vers. 29.

ἐστὶν, ἀφ' ἧς γεργεσαῖοι, πόλις ἀρχαία περὶ τὴν νῦν καλεμένην τιβεριάδος λίμνην, περὶ ἣν κρημνὸς παρακείμενος τῇ λίμνῃ, ἀφ' οὗ δείκνυται τὸς χοίρες ὑπὸ τῶν δαιμόνων καταβεβλῆθαι. ἑρμηνέυεται δὲ ἡ γέργεσα, παροικίαι ἐκβεβλημότων, ἐπώνυμος ἴσα τάχα προφητικῶς, ἃ περὶ τὸν σωτῆρα πεποιήκασι, παρακαλέσαντες αὐτὸν μεταβῆναι ἐκ τῶν ὁρίων αὐτῶν οἱ τῶν χοίρων δεσπόται.

Verſ. 28. Ἐκ — ἐξερχόμενοι.

Τοῖς τάφοις οἱ δαίμονες ἐμφιλοχωρῆσιν, ὀλέθριον δόγμα τοῖς ἀνθρώποις ἐνθεῖναι θέλοντες, ὡς ἄρα τῶν τελευτώντων αἱ ψυχαὶ, γιόμεναι δαίμονες, παραμένωσι τοῖς μνήμασι τῶν ἰδίων σωμάτων, καὶ κωλῶνταί τισιν. ἀλλ' ἐκ ἂν ποτε πείσωσι τὸν ὀρθόδοξον. εἰ γὰρ τοῦτο ἦν ἀληθὲς, οὐκ ἂν βασανιζόμενος ὁ πλέσιος ἐδεῖτο τῶ ἀβραὰμ, ἀποσεῖλαι τὸν λάζαρον εἰς τὸν κόσμον, καὶ μηνύσαι τοῖς ἀδελφοῖς αὐτοῦ τὰ κατ' αὐτὸν, ἀλλ' αὐτὸς δι' ἑαυτοῦ ἐμήνυσεν ἂν αὐτοῖς.

Verſ. 28. Χαλεποὶ — V. 29. Θεοῦ;

Ἐπειδὴ καὶ οἱ μαθηταὶ, καὶ οἱ ὄχλοι ἄνθρωπον αὐτὸν ἔλεγον, ἔρχονται λοιπὸν οἱ δαίμονες, ἀνακηρύττοντες τὴν αὐτοῦ θεότητα. προσβαλέσης γὰρ αὐτοῖς τῆς θείκης ἀκτῖνος, εὐθὺς ἐπέγνωσαν αὐτόν. καὶ μὴ φέροντες τὴν ἀράτως φλογίζουσαν αὐτὸς δύναμιν τῆς προσβολῆς, ἔκραζαν λέγοντες, τί ἡμῖν καὶ σοὶ, τετέσι, τίς ἡ ἡμετέρα δύναμις πρὸς τὴν σήν; σὺ μὲν γὰρ πῦρ ἄσεκτον, ἡμεῖς δὲ χόρτος, εὐέμπρηστος.

Verſ. 29.

Verſ. 29. *Veniſti — nos?*

Quia deprehenderat eos creaturam ſuam omnino tyrannice vexantes ac perdentes, peccatum quidem negare non poſſunt: quandam autem cauſae ſuae defenſionem praetexunt, quod non nunc poenas dare debeant, ſed tempore vniuerſalis iudicii, et grauiter diſcruciati dicunt: Veniſti huc, id eſt, in terram, vt affligas nos ante definitum tempus? Audierant ſiquidem a prophetis, quod Chriſtus poſt mundi conſummationem deſcenſurus eſſet in terram, ac iudicaturus mundum, et afflicturus daemones.

Verſ. 30. *Erat — V. 31. porcorum.*

Quando quidem iam hominibus nocere non poſſunt, ad irrationalia quae illi poſſident conuertuntur: vt oſtendatur furor, quem aduerſus nos gerunt. Nec ſolum hoc, verum etiam aliud admodum malum machinantur. Student enim porcos occidere, vt horum damno contriſtati domini gregis, Ieſum non ſuſcipiant, et ita, Euangelii praedicatione non ſuſcepta, maximo afficiantur damno. Etenim neque eiecti ceſſant nocere. Quid ergo Chriſtus?

Verſ. 32. *Et — in aquis.*

Vides malitiam illorum? Quum non ignoraret quid tentarent, permittit tamen, non vt illis complaceat, ſed diſpenſatorie alia intendens. Primum vt

6) Intell. τὸν ἄνθρωπον.

7) τῶν χοίρων. B. Hentenii interpretatio videtur etiam poſtulare ἀνθρώπων. τὰ τῶν ἀνθρώπων, intell.

Verſ. 29. Ἦλθες — ἡμᾶς.

Ἐπειδὴ κατέλαβεν αὐτοὺς, τὸ πλάσμα τὸ 6) ἑαυτῷ παντὶ τρόπῳ τυραννοῦντας καὶ διαφθείροντας, ἀρνήσασθαι μὲν τὴν ἁμαρτίαν ἐδύναντο, προβάλλονται δέ τινα δικαιολογίαν, ὅτι οὐ νῦν ὀφείλεται δῆναι δίκην, ἀλλ' ἐν τῷ καιρῷ τῆς παγκοσμίου κρίσεως, καὶ δεινοπαθοῦντες λέγουσιν· ἦλθες ὧδε, τετέσιν, ἐπὶ τὴν γῆν, βασανίσαι ἡμᾶς πρὸ τοῦ ὡρισμένου καιροῦ. καὶ γὰρ ἤκουον παρὰ τῶν προφητῶν, ὅτι ὁ χριστὸς μετὰ τὴν τοῦ κόσμου συντέλειαν μέλλει κατελθεῖν εἰς τὴν γῆν, καὶ κρῖναι τὸν κόσμον, καὶ βασανίσαι τοὺς δαίμονας.

Verſ. 30. Ἦν δὲ — V. 31. χοίρων.

Μηκέτι δυνάμενοι βλάπτειν τοὺς ἀνθρώπους, ἐπὶ τὰ τῶν 7) ἀνθρώπων ἐτράπησαν, πρὸς ἔνδειξιν, ἧς ἔχουσι καθ' ἡμῶν μανίας. καὶ τοῦτο μόνον, ἀλλὰ καὶ ἕτερόν τι μηχανῶνται, σφόδρα πονηρόν. μελετῶσι γὰρ ἀνελεῖν τοὺς χοίρους, ἵνα τῇ ζημίᾳ τούτων λυπηθέντες οἱ τῆς ἀγέλης κύριοι, μὴ παραδέξωνται τὸν ἰησοῦν, καὶ ζημιωθῶσι μάλιστα, μὴ δεξάμενοι τὸ κήρυγμα τοῦ εὐαγγελίου. καὶ γὰρ ἀπελαυνόμενοι πάυονται τοῦ βλάπτειν. τί οὖν ὁ χριστός;

Verſ. 32. Καὶ — ἐν τοῖς ὕδασιν.

Εἰδὼς τὴν πανουργίαν αὐτῶν, καὶ μὴ ἀγνοῶν, ὃ μελετῶσιν, ὅμως ἐπιτρέπει, ἐ χαριζόμενος ἐκείνοις, ἀλλ' οἰκονομῶν ἕτερα. ἓν μὲν, ἵνα διδάξῃ τοὺς

6) intell. χρήματα καὶ κτήματα. Hoc loco, τὸ χοίρους. Vicina vocabula, καθ' ἡμῶν, defendunt etiam hanc lectionem.

vt discant hi qui liberantur quot et quales habuerint inhabitatores. Deinde vt sciant omnes quod neque in porcos immigrare possent, nisi illis ipse permitteret. Tertium quod atrociora in illis exercerent quam in porcis, nisi etiam in eo quod tyrannice agunt, a Deo impedirentur, non permissi facere quae volunt. Cuilibet enim manifestum est quod homines magis, quam irrationalia oderunt: quum etiam irrationalia propter homines perdere studeant: et per illorum perditionem, his inferre tristitiam. Quarto vt mors porcorum omnibus confirmaret exisse daemones.

Et vide sapientissimam saluatoris cogitationem oppositam. Nam nocere volentes, magis ipsi nocumentum acceperunt. Siquidem Christi potentia apparuit, et illorum imbecillitas ac malitia deprehensa est. Per praeceps autem ferebatur grex in mare, hoc est, praecipitanter et facto impetu. Marcus vero numerum etiam porcorum scripsit, quod erant fere bis mille. Tu quoque mihi per anagogen intellige, quod daemones eiiciuntur ab hominibus, quibus sermone succurritur. Ingrediuntur autem porcos, eos videlicet qui irrationabiliter conuersantur, et in coeno voluptatum volutantur, ac illos in perditionem praecipitant.

Vers. 33. *Qui — omnia.*

Fugerunt timentes, ne se pariter occiderent daemones, qui suos peremerant porcos. Renuntiauerunt autem omnia quae a daemonibus et a Christo dicta fuerant: ac de perditione porcorum.

τὲς ἀπαλλαγέντας, ὅσες καὶ οἵες ἔσχον ἐνοίκες· ἕτερον δὲ, ἵνα μάθωσι πάντες, ὅτι ἐδὲ χοίροις ἐπιπηδῆσαι δύνανται, εἰ μὴ παραχωρήσῃ τέτοις αὐτός· τρίτον, ὅτι χαλεπώτερα τῶν χοίρων ἐκείνοις ἂν εἰργάσαντο πάντως, εἰ μὴ καὶ ἐν αὐτῷ τῷ τυραννεῖν ἀνεχαιτίζοντο παρὰ τὲ θεῖ, καὶ ἐ συνεχωρεῖντο ποιεῖν, ὅσα βέλονται. παντὶ γὰρ δῆλον, ὅτι τὲς ἀνθρώπες πλεῖον μισεῖσι τῶν ἀλόγων, ἐπεὶ καὶ τὰ ἄλογα διὰ τὸὺς ἀνθρώπους φθείρεσι, σπεύδοντες καὶ διὰ τῆς τέτων ἀπωλείας λυπεῖν αὐτές· τέταρτον, ἵνα ὁ θάνατος τῶν χοίρων βεβαιώσῃ πάντας, ὅτι ἐξῆλθον οἱ δαίμονες.

Καὶ ὅρα πάνσοφον ἀντιμηχάνημα τὲ σωτῆρος. μελετήσαντες γὰρ βλάψαι, πλεῖον ἐβλάβησαν καὶ τἐναντίον, ἃ ἐβέλοντο, γέγονεν. ἐξέλαμψε μὲν γὰρ ἡ τὲ χριτὲ δύναμις· ἠλέγχθη δὲ τέτων ἡ ἀσθένεια καὶ ἡ πονηρία. κατὰ τὲ κρημνὲ δὲ τέτων ἡ ὁρμησεν ἡ ἀγέλη εἰς τὴν θάλασσαν, ἀντὶ τὲ, διὰ τὲ κρημνὲ. μάρκος δὲ καὶ τὸν ἀριθμὸν τῶν χοίρων ἔγραψεν, ὅτι ἦσαν [r]) ὡς δισχίλιοι. σὺ δέ [r]) Marc. 5, 13. μοι νόει καὶ κατὰ ἀναγωγὴν, ὅτι οἱ δαίμονες ἀπὸ μὲν τῶν ἀνθρώπων ἐκβάλλονται, λέγω δὴ, τῶν λόγῳ βοηθεμένων· τοῖς δὲ χοίροις ἐφάλλονται, δηλαδὴ τοῖς ἀλόγως ἐγκυλιομένοις τῷ βορβόρῳ τῶν ἡδονῶν, καὶ κατακρημνίζεσιν αὐτὲς εἰς ἀπώλειαν.

Vers. 33. Οἱ δὲ — πάντα.

Ἔφυγον φοβηθέντες, μὴ καὶ αὐτὲς ἀνέλωσιν οἱ τὲς χοίρες αὐτῶν ἀνελόντες δαίμονες. ἀπήγγειλαν δὲ πάντα, δηλαδὴ τὰ ῥηθέντα, παρά τε τῶν δαιμόνων, καὶ παρὰ τὲ χριτὲ, καὶ τὰ τῆς ἀπωλείας τῶν χοίρων.

Verſ. 33. *Et quae — daemoniacis.*

De immutatione et honeſta modeſtia ipſorum.

Verſ. 34. *Et ecce — Ieſu.*

Veniebat enim ipſe ad ciuitatem. †† Omnis autem ciuitas, pro, omnes ciues.

Verſ. 34. *Et — ipſorum.*

Dolentes, vt dictum eſt, de perditione porcorum, ac etiam territi, vt dixit Lucas: timebant enim ne mali quippiam eiecti daemones etiam in ipſos perpetrarent. Chriſtus autem ſtatim paruit: neque enim digni erant doctrina ipſius. Quanquam praeceptores quoque eis reliquit, illos videlicet qui a daemonibus liberati fuerant, et qui porcos pauerant.

Cap. IX. v. 1. *Et — in ciuitatem ſuam.*

Ciuitatem ſuam dicit Capernaum. Siquidem Bethlehem ipſum protulit: Nazaret ipſum enutriuit: Capernaum deinceps incolam habuit.

Cap. XIII. De paralytico.

V. 2. *Et ecce — decumbentem.*

Dictionem, *Ecce*, ſcriptura hebraica frequenter ponit, tanquam linguae idioma, ſicut et alia multa.

8) Incluſa omittit. A.

9) Hic addit, καὶ ὁ αὐτὸς ἐπὶ τὴν πόλιν. A. A πᾶσα ad πολίτῃ omittit Henrenius.

Vers. 33. Καὶ τὰ — δαιμονιζομένων.

Τὰ τῆς μεταβολῆς καὶ εὐκοσμίας αὐτῶν.

Vers. 34. Καὶ ἰδοὺ — ἰησοῦ.

Ἦρχετο γὰρ [αὐτὸς [8]) ἐπὶ τὴν πόλιν.] πᾶσα δὲ ἡ πόλις, ἀντὶ τε., πάντες εἰ πολῖται. [9])

Vers. 34. Καὶ — αὐτῶν.

Λυπηθέντες μὲν, ὡς εἴρηται, καὶ διὰ τὴν ἀπώλειαν τῶν χοίρων, ἔτι δὲ καὶ φοβηθέντες, [9]) ὡς [8]) Luc. 8. 35. ὁ λεκὰς εἶπεν. ἐδεδοίκεισαν γὰρ, μήτι κακὸν καὶ εἰς αὐτὸς οἱ δαίμονες ἐκβληθέντες δράσωσιν. ὁ δὲ χριστὸς εὐθὺς ὑπήκουσεν. οὐ γὰρ ἦσαν ἄξιοι τῆς αὐτῷ διδασκαλίας. ἅμα δὲ καὶ κατέλιπεν αὐτοῖς διδασκάλους τοὺς ἀπαλλαγέντας τῶν δαιμόνων καὶ τοὺς συβώτας. [1])

Cap. IX. v. 1. Καὶ — εἰς τὴν ἰδίαν πόλιν.

Ἰδίαν πόλιν αὐτοῦ, τὴν καπερναεὺμ λέγει. καὶ γὰρ ἡ μὲν βηθλεὲμ ἤνεγκεν αὐτόν· ἡ δὲ ναζαρὲτ, ἐθρεψεν· ἡ δὲ καπερναεὺμ, εἶχεν εἰς τὰ ἑξῆς οἰκοῦντα.

Κεφ. ΙΓ. Περὶ τοῦ παραλυτικοῦ.

Vers. 2. Καὶ ἰδὲ — βεβλημένον.

Τὸ ἰδὲ συνεχῶς ἡ ἑβραὶς τίθησι γραφὴ, ὡς ἰδίωμα, καθάπερ καὶ πολλὰ ἕτερα. προσήκει δὲ

[1]) His enim nuuis digni erant theologiae doctoribus.

multa. Dicendum eſt autem, alium eſſe hunc paralyticum ab eo cuius meminit Ioannes: nam ille ad Bethesda decumbebat, hic autem Capernaum: et ille quidem triginta et octo annos morbo tenebatur, de hoc vero nihil tale ſcriptum eſt: praeterea ille non habebat hominem, hic autem baiulos habebat: huic quoque ait: *Remiſſa ſunt tibi peccata tua:* illi vero: *vis ſanus fieri?* Ad haec, illum ſabbato curauit, vnde etiam murmurabant Iudaei: hunc autem alio die, ideoque tacuerunt.

Verſ. 2. *Intuitus — peccata tua.*

Sicut enim dicunt Marcus et Lucas, quum ingredi non poſſent, propter eorum multitudinem qui congregati erant, aſcenderunt in tectum domus in qua docebat Ieſus: eoque perfoſſo, per ipſum demiſerunt grabbatum in quo iacebat paralyticus: quae omnia magnae fidei erant: haec namque illis ne deſperarent, perſuaſit, vtque omnia et facerent, et paterentur, quo ipſum conſpectui ſaluatoris praeſentarent, credentes continuo illum aſſequuturum eſſe ſanitatem. Fidem, inquit, eorum: non ſolum demittentium, ſed eius quoque qui demiſſus erat. Neque enim ſe demitti ſuſtinuiſſet, niſi ſalutem conſequi ſperaſſet. Intuitus autem Ieſus tantam illorum fidem, primum quidem languido peccata remittit, deinde vero corpus ſanat: ſimul docens plurimos morbos e peccatis oriri, et prius oportere cauſam curare: Vnde etiam paralytico, de quo ſcribit Ioannes, dixit: *Ecce ſanus factus es, non pecces deinceps, ne quid deterius tibi contingat:* Simul quoque Deum ſe eſſe oſten-

[2]) De eodem diſputat Chryſoſt. Tom. VII. p. 342. B. Tom. VIII. p. 211. fin.

εἰπεῖν, ὅτι [2]) ἕτερός ἐστιν ὁ παραλυτικὸς οὗτος, παρὰ τὸν ὑπὸ [t]) ἰωάννου μνημονευόμενον. ἐκεῖνος μὲν γὰρ ἐν τῇ βηθσαϊδὰ κατέκειτο· ἔτος δὲ ἐν τῇ καπερναὲμ ἦν. καὶ ὁ μὲν τριάκοντα καὶ ὀκτὼ εἶχεν ἔτη. περὶ τούτου δὲ οὐδὲν τοιοῦτον ἱστόρηται. καὶ ὁ μὲν ἐκ ἕξεως ἄνθρωπον· οὗτος δὲ εἶχε τοὺς βασάζοντας. καὶ τούτῳ μέν φησιν, ἀφέωνταί σοι αἱ ἁμαρτίαι σου· ἐκείνῳ δὲ, θέλεις [v]) ὑγιὴς γενέσθαι; καὶ τὸν μὲν ἐν σαββάτῳ τεθεράπευκε, διὸ καὶ ἐγογγυζον ἰουδαῖοι· τοῦτον δὲ κατ' ἄλλην ἡμέραν, διὸ καὶ ἐσίγησαν.

2) Ioh. 5, 5.

v) Ioh. 5, 6.

Verſ. 2. Καὶ ἰδὼν — αἱ ἁμαρτίαι σου.

Ὡς γὰρ ὁ μάρκος [x]) καὶ ὁ λουκᾶς εἶπον, μὴ δυναμένοις εἰσελθεῖν, διὰ τὸ πλῆθος τῶν συλλεγέντων, ἀνῆλθον ἐπὶ τὴν στέγην τῆς οἰκίας, ἔνθα ἐδίδασκεν ὁ ἰησοῦς, καὶ ἀνορύξαντες αὐτὴν, ἐχάλασαν δι' αὐτῆς τὸν κράββατον, ἐφ' ᾧ κατέκειτο ὁ παράλυτος· ἃ πάντα μεγάλης πίστεως ἦσαν, ἥτις ἔπεισεν αὐτοὺς, μὴ ἀπογνῶναι, μηδ' ὑποστεῖλαι, ἀλλὰ πάντα ποιῆσαι καὶ παθεῖν, ὑπὲρ τοῦ ἀγαγεῖν αὐτὸν εἰς ὄψιν τοῦ σωτῆρος, πιστεύοντας, ὅτι αὐτίκα τεύξεται τῆς ἰάσεως. πίστιν δὲ αὐτῶν φησὶν, οὐ μόνον τῶν χαλασάντων, ἀλλὰ καὶ τοῦ χαλασθέντος. οὐ γὰρ ἂν ἠνέσχετο χαλασθῆναι, εἰ μὴ ἐλπίδι ἐπίστευεν. ἰδὼν δὲ ὁ χριστὸς τὴν τηλικαύτην πίστιν αὐτῶν, πρῶτον μὲν ἀφίησι τῷ νοσοῦντι τὰς ἁμαρτίας αὐτοῦ. μετὰ τοῦτο δὲ θεραπεύει τὸ σῶμα. ἅμα μὲν διδάσκων, ὅτι τὰ πολλὰ τῶν νοσημάτων ἐξ ἁμαρτιῶν φύονται, καὶ χρὴ πρῶτον ἰαθῆναι τὸ αἴτιον· καὶ γὰρ πρὸς τὸν παρὰ τῷ ἰωάννῃ παραλυτικὸν εἴρηκεν, ἴδε [y]) ὑγιὴς γέγονας, μηκέτι ἁμάρτανε, ἵνα μὴ χεῖρόν τί σοι γένηται· ἅμα δὲ δεικνύων, ὅτι θεός ἐστι. τὸ μὲν γὰρ

x) Marc. 2, 4. Luc. 5, 19.

y) Ioh. 5, 14.

ostendens. Corporeas siquidem curare infirmitates, etiam sanctorum est: peccata vero remittere solius Dei. Ideo etiam scribae turbabantur.

Vers. 3. *Et — blasphemat.*

Marcus manifestius dixit: Erant quidam scribarum ibi sedentes et cogitantes in cordibus suis: *Quid hic ita loquitur blasphemias? Quis potest remittere peccata praeter vnum,* nempe Deum? offendebantur autem prae inuidia et malitia. Nam frequenter eum viderant etiam cum autoritate morbos fugantem, daemones eiicientem, vento marique imperantem: et haec omnia modo humanas vires superante factitantem. Sed hi proprias vlcisscentes affectiones, Dei videbantur iniuriam vlcisci.

Vers. 4. *Quumque vidisset — vestris?*

Hic aliud quoque suae diuinitatis et ad patrem aequalitatis signum ostendit, cui contradici non possit, cognoscendo videlicet cogitationes cordium ipsorum, quod similiter solius erat Dei. Scriptum est enim: *Tu nosti corda solus omnium.* Et rursum: *Scrutans corda et renes Deus.* Et alibi: *Homo videbit in facien, Deus autem intuebitur in corda.* Nam quia illud, quum sibi videretur impossibile, non recipiebant, inducit hoc tanquam indubitatum, per hoc probans etiam illud, ac quodammodo dicens: vere nullus potest remittere peccata, nisi vnus, qui intuetur cogitationes hominum.

Vers. 5.

3) Correxi *Φανὲν*, loco *Φαμέν*. Ita etiam Hentenius videtur legisse.

ἰᾶσθαι σωματικὰς νόσες, καὶ τῶν ἀγίων ἦν· τὸ δὲ ἀφιέναι ἁμαρτίας, μόνε θεῦ. διὸ καὶ οἱ γραμματεῖς ἐθορυβήθησαν.

Verſ. 3. Καὶ — βλασφημεῖ.

Ὁ δὲ ῥάρκος φανερώτερον εἶπεν, ὅτι καὶ [z]) ἦσάν τινες τῶν γραμματέων ἐκεῖ καθήμενοι, καὶ διαλογιζόμενοι ἐν ταῖς καρδίαις αὐτῶν, τί ἔτος ἔτω λαλεῖ βλασφημίας; τίς δύναται ἀφιέναι ἁμαρτίας, εἰ μὴ εἷς ὁ θεός; ἐσκανδαλίζοντο δὲ ὑπὸ φθόνε καὶ πονηρίας. καὶ γὰρ πολλάκις αὐτὸν εἶδον ἐξισιασικῶς καὶ νόσες φυγαδεύοντα, καὶ δαίμονας ἀπελαύνοντα, καὶ ἀνέμοις καὶ θαλάσσῃ ἐπιτιμῶντα, καὶ πάντα ταῦτα διαπραττόμενον ὑπὲρ ἄνθρωπον· ἀλλ' αὐτοὶ τὰ ἴδια πάθη ἐκδικοῦντες, ἐδόκεν τὸν θεὸν ἐκδικεῖν.

z) Marc. 2, 6. 7.

Verſ. 4. Ἰδὼν δὲ — ὑμῶν;

Ἐνταῦθα καὶ ἕτερον ἀναντίῤῥητον σημεῖον τῆς ἑαυτῦ θεότητος δείκνυσι, καὶ τῆς πρὸς τὸν πατέρα ἰσότητος, τὸ γινώσκειν τὰς διαλογισμὰς τῶν καρδιῶν αὐτῶν, ἅπερ ὁμοίως ἦν μόνε θεῦ. γέγραπται γάρ. σὺ [a]) ἐπίσασαι καρδίας μονώτατος. καὶ πάλιν· ἐτάζων [b]) καρδίας καὶ νεφρὲς ὁ θεός. καὶ αὖθις· ἄνθρωπος [c]) ὄψεται εἰς πρόσωπον· ὁ δὲ θεὸς ὄψεται εἰς καρδίαν. ἐπεὶ γὰρ ἐκεῖνο, ὡς [3]) φανὲν αὐτοῖς ἀδύνατον, ἐν ἐξέλαντο, ἐπάγει τῆτο λοιπόν, ὡς ἀναμφίβολον· διὰ τῆτο κἀκεῖνο βεβαιῶν, καὶ τρόπον τινὰ λέγων, ὅτι ὄντως ἐθεὶς δύναται ἀφιέναι ἁμαρτίας, εἰ μὴ εἷς, ὁ βλέπων τὰς ἐνθυμήσεις τῶν ἀνθρώπων.

a) 2 Paral. 6, 30. b) Pſ. 7, 10. c) 1 Reg. 16, 7.

Verſ. 5. *Vtrum — ambula?*

Quando quidem, inquit, blasphemus vobis videor, vtpote remittens peccata, et aequalem faciens meipſum Deo: reſpondete mihi, vtrum eſt facilius vt opere perficiatur, an dicere hoc, vel dicere illud? Erant autem ambo de quibus interrogabat, Deo quidem poſſibilia, hominibus vero impoſſibilia. Nam et remittere peccata ſolius Dei erat: et ſimiliter ſua autoritate erigere ac confirmare paralyticum. Quum autem illi tacerent, eo quod neutrum altero facilius dicere poterant, ait ipſe,

Verſ. 6. *Vt — peccata.*

Defectiuus eſt hic loquendi modus. Deficit enim, *reſpicite*. Vt, inquit, cognoſcatis, quod qui vobis apparet homo, poteſtatem habeat tanquam Deus, reſpicite. Quod autem additur, *in terra*, ſimplici ſenſu ponitur: aut valet tantundem ac ſi dicatur: In conuerſatione quam habet in terra. Dicebat itaque hoc de ſeipſo.

Verſ. 6. *Tunc ait* — V. 7. *ſuam.*

Quia remittere peccata latentem habebat demonſtrationem: ad erigendum autem ſua autoritate paralyticum, manifeſta opus erat demonſtratione: facit quod manifeſtum eſt in ſignum eius, quod erat occultum: et per hoc, et per illud plenam facit fidem, quod et hoc poſſit et illud. Ad confirmationem autem quod corpus robuſtum relinqueretur, iuſſit vt tolleret grabatum ſuum: ne phantaſtico quodam modo fieri videretur. Dimittit

Verſ. 5. Τί γάρ — περιπάτει;

Ἐπεὶ βλάσφημος ὑμῖν δοκῶ, φησὶν, ὡς ἀφιεὶς ἁμαρτίας, καὶ ἴσον ἐμαυτὸν τῷ Θεῷ ποιῶν, ἀποκρίθητε· ποῖόν ἐστιν εὐχερέστερον εἰς πρᾶξιν, πότερον τὸ εἰπεῖν τόδε, ἢ τὸ εἰπεῖν τόδε; ἦσαν δὲ καὶ ἄμφω τὰ, περὶ ὧν ἠρώτησε, Θεῷ μὲν δυνατά, ἀνθρώπῳ δὲ ἀδύνατα. καὶ γὰρ καὶ τὸ ἀφιέναι ἁμαρτίας, Θεῷ μόνῳ ἦν· ὁμοίως δὲ καὶ, τὸ κατ' ἐξουσίαν ἐγεῖραι, καὶ [4]) ἀρτιῶσαι τὸν παράλυτον. σιγώντων δὲ αὐτῶν, διὰ τὸ μηδέτερον ἔχειν εἰπεῖν εὐχερέστερον ἑτέρου, φησὶν αὐτός·

Verſ. 6. Ἵνα — ἁμαρτίας.

Ἔλλειπτικόν ἐστι τοῦτο τὸ σχῆμα τῆς λέξεως. λείπει γὰρ τὸ, θεωρήσατε. ἵνα δὲ, φησὶ, γνῶτε, ὅτι ὁ φαινόμενος ὑμῖν ἄνθρωπος, ἐξουσίαν ἔχει, ὡς Θεὸς, βλέψατε. τὸ δὲ, ἐπὶ τῆς γῆς, ἁπλῶς πρόσκειται, ἢ ἀντὶ τοῦ, ἐπὶ τῆς ἐν γῇ πολιτείας αὐτοῦ. ἔλεγε δὲ τοῦτο περὶ ἑαυτοῦ.

Verſ. 6. Τότε λέγει — V. 7. αὐτῷ.

Ἐπειδὴ τὸ μὲν ἀφιέναι ἁμαρτίας, ἀφανῆ τὴν ἀπόδειξιν εἶχε· τὸ δὲ κατ' ἐξουσίαν ἐγεῖραι τὸν παράλυτον, φανερᾶς ἐδεῖτο τῆς ἀποδείξεως· ποιεῖται τὴν φανερὰν τεκμήριον τῆς ἀφανοῦς, καὶ διὰ ταύτης καὶ περὶ ἐκείνης πληροφορεῖ, ὅτι ὁ τοῦτο δυνηθεὶς, δύναται κἀκεῖνο. πρὸς βεβαίωσιν δὲ τῆς συσφίγξεως τοῦ παρειμένου σώματος, ἐκέλευσεν ἆραι τὸν κράββατον, ἵνα μὴ δόξῃ φαντασία τις τὸ γεγενημένον. ἀποστέλλει δὲ αὐτὸν εἰς

4) i. e. ἀρτιμελῆ ποιῆσαι. συσφίγξαι. Frequentius occurrit ἀρτίζω, quam ἀρτιόω.

mittit etiam illum in domum suam, tum ne praesens ac visus, laudem sibi conciliaret: tum etiam, vt sanitatis testes haberet, quibus contradici non posset, ipsos nempe, qui morbi testes erant, vtque ipsis fidei fieret occasio.

Vers. 8. *Quum vidissent — hominibus.*

Admirabantur quidem, quod quasi Deus miraculum operatus erat: hominem tamen eum esse opinabantur, habentem potestatem super hominem.

Cap. XIV. De Matthaeo publicano.

Vers. 9. *Et — sequere me.*

Praeteriens, hoc est, pergens. Considera autem Euangelistam quomodo non erubuerit ob priorem vitam suam. Sed Marcus quidem et Lucas, ob condiscipuli reuerentiam, praetermittentes manifestum eius nomen, Leui hunc vocauerunt: Sic enim etiam appellabatur: ipse vero aperte seipsum publicanum fatetur. Siquidem neque Christum eius puduit. Simul autem hinc illius ostendit virtutem, qui se ad discipulatum vocauit: quam facile e medio telonio lucri maxime auidos ac impudentissime cauponantes abstraxerit. Telonium vero dicit huius commerciarii (vt ita loquamur) praetorium aut domum. Quum autem prius ostendisset Christus, quod peccata remittere posset, tunc etiam ad publicanum venit, ne turbentur aliqui, videntes eum discipulis annumeratum, sed cogitent

*) i. e. τὰς οἰκείας καὶ συγγενεῖς.

εἰς τὸν οἶκον αὐτῆ· τῆτο μὲν, ἵνα μὴ παρὼν καὶ ὁρώμενος ἔπαινον αὐτῷ προξενήσῃ· τῆτο δὲ καὶ, ἵνα σχῇ μάρτυρας τῆς ὑγιείας ἀναντιῤῥήτες, αὐτὲς τὲς[5]) ἀπαραγράπτες καὶ τῆς νόσου μάρτυρας, καὶ ἵνα τέτοις ἀφορμὴ γένηται πίσεως.

Verſ. 8. Ἰδόντες δὲ — ἀνθρώποις.

Ἐθαύμασαν μὲν, ὅτι ὡς θεὸς ἐθαυματέργησεν· ὅμως ἀνθρωπον αὐτὸν εἶναι ὑπελάμβανον, ἔχοντα ἐξεσίαν ὑπὲρ ἀνθρωπον.

Κεφ. ΙΔ. Περὶ ματθαίε τε τελώνε.

Verſ. 9. Καὶ — ἀκολέθει μοι.

Παράγων, ἀντὶ τε, πορευόμενος. ὅρα δὲ τὸν ἐυαγγελιςὴν, πῶς ἐκ ἐπαισχύνεται τὸν πρότερον ἑαυτῆ βίον. ἀλλὰ μάρκος[4]) μὲν καὶ λεκᾶς, αἰδοῖ τῆ συμμαθητῆ, τὸ φανερὸν ὄνομα τότε παρέδραμον, λευὶν τῆτον ὀνομάσαντες. ἐκαλεῖτο γαρ καὶ τῆτο. αὐτὸς δὲ φανερῶς τελώνην ἑαυτὸν ὁμολογεῖ, διότι ἐθ' ὁ χριςὸς ἐπησχύνθη τῆτον. ἅμα δὲ καὶ δείκνυσιν ἐντεῦθεν τὴν δύναμιν τοῦ καλέσαντος αὐτὸν εἰς μαθητείαν, πῶς ἀνέσπασε τῆτον ἐυχερῶς ἐκ μέσε τε τελωνίε, σφόδρα φιλοκερδῆς καὶ ἀναιδεζάτης καπηλείας. τελώνιον γὰρ λέγει, τὸ τε κομμερκιαρίε[6]) πραιτώριον. δείζας δὲ πρότερον ὁ χριςὸς, ὅτι δύναται ἀφιέναι ἁμαρτίας, τότε καὶ ἐπὶ τὸν τελώνην ἔρχεται, ἵνα μὴ θορυβῶνταί τινες, βλέποντες αὐτὸν τοῖς μαθηταῖς ἐναρίθμιον· ἀλλ' ἵνα λογίζωνται,

d) Marc. 2, 14. Luc. 5, 27.

[6]) κομμερκίε. A. male. Eadem vox ſupra legitur ad Matth. 5, 46. vbi τελώνης explicat, κομμερκιάριος.

tent potius, quod qui soluit aliorum peccata, multo magis suorum peccata absoluit.

† Tanquam de altero narrat, quae circa se contigerunt, iactantiam abhorrens: magna siquidem laude dignus erat, quod continuo sequutus est eum.

Vers. 9. *At ille — eum.*

Admirare perfectam eius, qui vocatus est obedientiam: quomodo neque consultauit apud se: quomodo nullum super ea re consuluit amicum: quomodo non disposuit, quae domus atque substantiae suae erant: sed confestim surgens, sequutus est, relicto vniuerso mundo: solam autem adduxit mentem ad omnia paratam, quae iussisset is, qui eum vocauerat, sicut et qui antea vocati fuerant.

Verum quam ob causam de Petro et Andrea, Iacobo, Ioanne ac Matthaeo, non solum ipse Matthaeus, sed et Marcus ac Lucas scripserunt, vnde et quomodo vocati sint: de reliquis vero discipulis nihil tale docuerunt? Quia hi inter alios abiectissima habebant vitae instituta: neque enim quippiam peius publicano, neque vilius piscatore. Propter quod etiam Euangelistae in omnibus fide digni habentur, quia neque ea, quae probrum adferre videbantur praetermiserunt, nec id solum de discipulis, verum etiam de praeceptore faciunt. Statim namque plurima reliquerunt miracula: nihil autem de his, quae passus est praetermiserunt: quum de discipulis ostenderint quod adeo abiecti, tanta gratia digni habiti sunt: de praeceptore vero, quod, quum tantus esset, talia propter nos passus sit.

Vers. 10.

7) Haec vterque Codex in margine habet. Eadem inferius exhibebat Hentenius.

ται, ὅτι ὁ ἑτέρων ἁμαρτήματα λύων, πολλῷ μᾶλλον ἔλυσε τὰ τῆ μαθητῆ.

[Ὡς [7]) περὶ ἑτέρε δὲ τὰ περὶ ἑαυτῆ διηγεῖται, σέργων τὸ ἀκόμπαστον. μέγα γὰρ ἐποίησεν, εὐθὺς ἀκολεθήσας αὐτῷ.]

Verſ. 9. Ὁ δὲ — αὐτῷ.

Θαύμασον τὴν τελείαν τῆ κληθέντος ὑπακοὴν, πῶς ἐ διεσκέψατο, πῶς ἐκ ἀνεκινώσατο περὶ τέτε φίλοις, πῶς ἐ διώκησε τὰ κατὰ τὸν οἶκον καὶ τὴν οὐσίαν· ἀλλ' εὐθέως ἀναστὰς ἠκολέθησε, πάντα μὲν τὸν κόσμον ἀπολιπὼν, μόνην δὲ τὴν γνώμην ἐπαγόμενος παρεσκευασμένην πρὸς τὰ κελευόμενα παρὰ τοῦ καλέσαντος, ἓν τρόπον καὶ [8]) οἱ προκληθέντες.

Ἀλλὰ τίνος ἕνεκεν περὶ πέτρε μὲν καὶ ἀνδρέε καὶ ἰακώβε καὶ ἰωάννε καὶ ματθαίε, οὐ μόνον αὐτὸς ὁ ματθαῖος, ἀλλὰ καὶ μάρκος καὶ λεκᾶς ἐγραψαν, πῶς καὶ τίνα τρόπον ἐκλήθησαν· περὶ δὲ τῶν ἄλλων μαθητῶν ἐδὲν τοιᾶτον ἐδίδαξαν; διότι μάλιστα τῶν ἄλλων οὗτοι ἦσαν ἐν ἀποβλήτοις ἐπιτηδεύμασιν. ἔτε γὰρ τελώνε τι χεῖρον, ἔτε ἁλιέως ἐυτελέστερον. διὸ καὶ μᾶλλον εἰ ἐυαγγελισαὶ τὸ ἀξιόπιστον ἐν ἅπασιν ἔχωσιν, ὅτι ἐδὲ τὰ δοκοῦντα φέρειν τοῖς μαθηταῖς ὄνειδος παρελίμπανον. καὶ ἐκ ἐπὶ τῶν μαθητῶν μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τῆ διδασκάλε τᾶτο ποιᾶσιν. αὐτίκα γᾶν πολλὰ μὲν τῶν θαυμάτων αὐτῆ παρέδραμον, ἐδὲν δὲ τῶν παθημάτων αὐτῆ παρέλιπον, δεικνῦντες περὶ μὲν τῶν μαθητῶν, ὁποῖοι ὄντες, ὁποίας χάριτος ἠξιώθησαν, περὶ δὲ τῆ διδασκάλε, ὁποῖος ὢν, ὁποῖα πέπονθε δι' ἡμᾶς.

Verſ. 10.

[8]) *οἱ*, abeſt. B.

Vers. 10. *Et factum — eius.*

Intuitus Christus sinceriſſimam ac promptiſſimam huius obedientiam accedit, vt et illum honoret, et se illi familiarem praebens, libereque tribuens, his qui eo venerant aliquam correctionem tradat. Ille autem tantum assequutus bonum, liberalior efficitur, et sicut ait Lucas, fecit ei conuiuium magnum in domo sua, id est, officiosum epulum.

Publicanos vero appellat etiam peccatores, propter obtrectationem qua male audiebant: ipsi enim calumniam sustinebant, tanquam iniusti et auari ac raptores, omnique compassione carentes, et impudentes. Aut fortassis et alii quidam erant: nobiliora quidem vitae instituta habentes, eisdem tamen obnoxii affectibus: nam simile suo congaudet simili.

Et hos ergo Matthaeus conuiuio accepit, vtpote qui sibi in gaudio communicabant, et eius artis, eorundemque erant morum. Christus autem tolerabat, vt etiam pariter cum eo tales accumberent, propter venturam simul accumbentibus vtilitatem: et particeps cum eis erat ferculorum iniuste paratorum, ob grande lucrum, quod inde erat prouenturum: nec curabat multorum indignationem, sciens quod nisi medicus putredinem tolleret, ab ea non liberabit aegrotantes. Atqui plane nouerat prauam inde suspicionem de se exoriturum, quod ad epulum veniisset, et quod ad publicani epulum, quodque simul cum multis publicanis accumberet.

Vide enim postmodum Iudaeos improperantes ei, ac dicentes: *Ecce homo vorax, et potor vini, amicus publicanorum et peccatorum*: sed tamen haec

Vers. 10. Καὶ ἐγένετο — αὐτοῦ.

Ἰδὼν ὁ χριστὸς τὴν εἰλικρινεστάτην ὑπακοὴν τότε καὶ προθυμίαν, ἐπὶ τὴν οἰκίαν αὐτῦ παραγίνεται, τιμῶν τε αὐτὸν καὶ οἰκειέμενος, καὶ παῤῥησίας μεταδιδὰς, καὶ ἵνα καὶ τοῖς ἐκεῖ παράσχῃ τινὰ διόρθωσιν· αὐτὸς δὲ, τοιῦτο τυχὼν ἀγαθῦ, φιλοτιμότερον διεγείρεται, καὶ, καθὼς φησιν ὁ λεκᾶς, ἐποίησε e) δοχὴν μεγάλην αὐτῷ e) Luc. 5, 29. ἐν τῇ οἰκίᾳ αὐτῦ, τετέσιν, ὑποδοχὴν, θεραπείαν, ἔξιασιν.

Τελώνας δὲ καὶ ἁμαρτωλὰς, τὰς αὐτοὺς λέγει, πρὸς διασυρμὸν αὐτῶν. διεβέβλητο γάρ, ὡς ἄδικοι καὶ πλεονέκται καὶ ἅρπαγες καὶ ἀσυμπαθεῖς καὶ ἀναιδεῖς· ἦ καὶ ἄλλοι τινὲς ἦσαν, ἴσως ἕτερα μὲν ἐπιτηδεύματα ἔχοντες, τοῖς αὐτοῖς δὲ πάθεσιν ἐνεχόμενοι. τῷ γὰρ ὁμοίῳ χαίρει τὸ ὅμοιον.

Παρέλαβε γὰρ καὶ τότε εἰς ἔξιασιν ὁ ματθαῖος, κοινωνήσοντας αὐτῷ τῆς χαρᾶς, ὡς ὁμοτέχνας καὶ συνήθεις. ὁ δὲ χριστὸς ἠνέσχετο καὶ ἀναπεσεῖν καὶ συναναπεσεῖν τοιῦτοις, διὰ τὴν μέλλουσαν γενέσθαι τοῖς συνανακειμένοις ὠφέλειαν· καὶ μετέσχε τῶν ἐξ ἀδικίας παρατεθέντων αὐτοῖς, διότι μέγα κέρδος ἐντεῦθεν ἐμέλλεν ἔσεσθαι, καὶ ἐκ ἐφρόντισε τῆς παρὰ τῶν πολλῶν μέμψεως, εἰδὼς, ὅτι ὁ ἰατρὸς, ἐὰν μὴ ἀνάσχηται σηπεδόνος, ἐκ ἀπαλλάττει ταύτης τὸς κάμνοντας· καίτοι σαφῶς ἐγίνωσκεν, ὅτι πονηρὰν ἐντεῦθεν ὑπόληψιν λήψεται, διότι τε πρὸς εὐωχίαν ἦλθε, καὶ διότι πρὸς εὐωχίαν τελώνε, καὶ διότι πολλοῖς τελώναις καὶ ἁμαρτωλοῖς συνανέπεσεν.

Ὅρα γῶν ὕστερον τὸς ἰουδαίους, ὀνειδίζοντας αὐτῷ καὶ λέγοντας, ἰδὲ ἄνθρωπος f) φάγος καὶ f) Matth. 11, 19. οἰνοπότης, φίλος τελωνῶν καὶ ἁμαρτωλῶν· ἀλλ'

haec omnia despicit, vt quod conatur efficiat. Vt autem scias quod simul accumbendo, rem maximam operetur, audi quid dicat Zacchaeus publicanus. Postquam enim Christum audiuit dicentem: *Hodie in domo tua oportet me manere:* animo gestiens, et prae gaudio in sublime eleuatus ait: *Ecce dimidium substantiae meae domine do pauperibus:* et si quid aliquem defraudaui, reddo quadruplum. Dixit autem ad eum Iesus: Hodie salus huic domui facta est.

Quomodo ergo dicit Paulus: Si quis dictus frater est fornicator aut auarus, cum huiusmodi nec cibum sumatis? Paulus in hoc non praeceptores, sed simpliciter fratres adhortatur. Praeterea de fratre hoc dicit ille: hi autem publicani nondum facti erant fratres. Ad haec, dum permanserint in peccatis hoc faciendum est: isti vero potius ex hoc conuertendi erant.

Vers. 11. *Et — magister vester?*

Marcus et Lucas dixerunt etiam scribas simul cum Pharisaeis hoc dixisse.

Vide autem, quod quando discipuli peccare videntur, praeceptori aduersus illos dicunt: *Ecce discipuli tui, faciunt*, quod non licet facere Sabbatis. Quando vero praeceptor, vt nunc, apud discipulos illum calumniantur: dolose agentes, vt chorum discipulorum a praeceptore separent. Quid ergo ait profunda sapientia?

Vers. 12.

9) μὴ. A.

1) Rarum hoc, πφαινεῖν πρός τινα.

ὅμως ἐκεῖνος ὑπερώρα τέτων πάντων, ἵνα τὸ σπεδαζόμενον ἀνύσῃ, καὶ ἵνα μάθῃς, ὅτι συναναπεσὼν αὐτοῖς, μέγιστον ἤνυσεν. ἄκουσον, τί φησι ζακχαῖος, ὁ τελώνης. ἐπειδὴ γὰρ ἤκουσε τῶ χριςῶ λέγοντος, ὅτι σήμερον ἐν [g]) τῷ οἴκῳ σου δεῖ με μεῖναι, πτερωθεὶς ὑπὸ τῆς χαρᾶς, εἶπεν, ἰδὲ τὰ [h]) ἡμίσια τῶν ὑπαρχόντων μοι, κύριε, δίδωμι πτωχοῖς, καὶ εἴ τινός τι ἐσυκοφάντησα, ἀποδίδωμι τετραπλᾶν. εἶπε δὲ πρὸς αὐτὸν ὁ ἰησῦς, σήμερον [i]) σωτηρία τῷ οἴκῳ τούτῳ ἐγένετο.

g) Luc. 19, 5.
h) Luc. 19, 8.
i) Luc. 19, 9.

Καὶ πῶς ὁ παῦλος λέγει· ἐάν τις ἀδελφὸς [k]) ὀνομαζόμενος ἢ πόρνος, ἢ πλεονέκτης, τῷ τοιέτῳ μηδὲ [9]) συνεσθίειν; ὁ παῦλος δὲ πρὸς διδασκάλες, ἀλλὰ [1]) πρὸς ἁπλῶς ἀδελφοὺς τοῦτο παραινεῖ. ἀλλὰ καὶ περὶ ἀδελφῶν ἐκεῖνος τῦτο φησίν· οὗτοι δὲ οἱ τελῶναι καὶ ἁμαρτωλοὶ, ἔπωγενόμενοι ἀδελφοί. ἀλλὰ καὶ, ὅταν ἐπιμένωσι τοῖς ἁμαρτίαις· ἔτοι δὲ μεταβληθῆναι μᾶλλον ἔμελλον.

k) 1 Cor. 5, 11.

Vers. 11. Καὶ — ὁ διδάσκαλος ὑμῶν;

Μάρκος [l]) δὲ καὶ λεκᾶς φασὶν, ὅτι καὶ οἱ γραμματεῖς τῦτο μετὰ τῶν φαρισαίων ἔπον.

l) Marc. 2, 16. Luc 5, 30.

Ὅρα δὲ, πῶς, ὅτε μὲν οἱ μαθηταὶ δικαῖοι ἁμαρτάνειν, τῷ διδασκάλῳ κατ' αὐτῶν λέγεσιν· ἰδὲ οἱ [m]) μαθηταί σου [2]) ποιεῖσιν, ὃ ἐκ ἔξεσι ποιεῖν ἐν σαββάτῳ· ὅτε δὲ ὁ διδάσκαλος, ὡς καὶ νῦν, παρὰ τοῖς μαθηταῖς διαβάλλεσιν αὐτὸν, κακκυργέντες, ὥσε τὸν χρεὼν τῶν μαθητῶν ἀποζητῆσαι τοῦ διδασκάλου. τί οὖν ἡ ἄπειρος σοφία;

m) Matth. 12, 2.

[2]) σου, omittit. B.

Verſ. 12. *Quo audito Ieſus — male habentibus.*

A communi exemplo os illis oppreſſit: et accuſationem hanc potius ad virtutis opus conuertit: oſtendens non ſolum irreprehenſibile eſſe, ſed magis laude dignum. Deinde a ſcriptura quoque prophetica perſuadet, dicens.

Verſ. 13. *Euntes — ſacrificium.*

Improperat quoque illis ſcripturarum ignorantiam: reuocans ad modeſtiam faſtum ipſorum, et id quod agit ſupra ſacrificia extollens. Eſt autem tantundem ac ſi dicat: Non eſt contra ſcripturam ſacram, quod facio. Deus enim per prophetam dicens: *Miſericordiam volo non ſacrificium*, oſtendit meliorem eſſe miſericordiam quam ſacrificium. Ideo et ego miſericordiam praeſtans his, qui peccatis ſunt morbidi, infero me illis: et cum eis conuerſans, omnem curandi modum adhibeo.

Verſ. 13. *Neque — poenitentiam.*

Non veni vt cum iuſtis conuerſer: nam ipſi ſibi ad ſalutem ſufficiunt: ſed fateor propter ſolos peccatores me veniſſe, qui poenitentia indigent: quomodo ergo hos abominabor propter quos veni? Dicit autem Chryſoſtomus hoc ironice Chriſtum dixiſſe: Non veni vt vocem iuſtos, quales vos eſtis iuſtificantes vos ipſos.

Verſ. 14.

3) ἐν, omittit. A.

Verſ. 12. Ὁ δὲ ἰησοῦς ἀκούσας — κακῶς ἔχοντες.

Ἀπὸ κοινῆ παραδείγματος ἐπεξόμισεν αὐτοὺς, καὶ τὸ ἔγκλημα τῆτο μᾶλλον εἰς κατόρθωμα περιέτρεψε, δείξας ἐ μόνον ἄμεμπτον, ἀλλὰ καὶ μᾶλλον ἐπαινετόν. εἶτα καὶ ἀπὸ γραφῆς προφητικῆς αὐτὲς ἔπεισεν εἰπών·

Verſ. 13. Πορευθέντες — θυσίαν.

Ὀνειδίζει μὲν αὐτοῖς, καὶ ἀμαθίαν τῶν γραφῶν, καταξέλλει δὲ καὶ τὸ φρόνημα τέτων, ἐπαιρομένων ἐπὶ ταῖς θυσίαις. ὃ δὲ λέγει, τοιῆτόν ἐστιν. ὅτι οὐδὲν ἐναντίον τῇ θείᾳ γραφῇ ποιῶ. καὶ γὰρ ὁ θεὸς εἰπὼν διὰ τῆ προφήτε, ἔλεον [n]) θέλω, καὶ ἐ θυσίαν· ἔδειξεν, ὅτι κρειττων θυσίας ἐστὶν ὁ ἔλεος. διὸ κἀγὼ ἐλεῶν τὲς νοσοῦντας [3]) ἐν ἁμαρτίαις, ἐπιθυμῶ τέτοις, ὡς ἰατρὸς, καὶ συναναστρέφομαι, καὶ παντὶ τρόπῳ θεραπεύω.

n) Oſee 6, 6.

Verſ. 13. Οὐ — μετάνοιαν.

Οὐκ ἦλθον ἐπιστρέψαι δικαίες· αὐτοὶ γὰρ ἑαυτοῖς ἀρκεῖσιν εἰς σωτηρίαν· ἀλλ' ἁμολογῶ, διὰ μόνες τὲς ἁμαρτωλὲς ἐλθεῖν, δεομένες μετανοίας. καὶ πῶς ἄρα βδελύζομαι τέτες, δι' οὓς ἐλήλυθα; φησὶ δὲ ὁ [4]) χρυσόστομος, τὸν χριςὸν τῆτο κατ' εἰρωνείαν εἰπεῖν, ὅτι ἐκ ἦλθον καλέσαι δικαίες, οἷοί ἐστε ὑμεῖς, οἱ δικαιῶντες ἑαυτές.

4) Tom. VII. pag. 351. A.

Vers. 14. *Tunc — ieiunant?*

Et hoc quoque Marcus et Lucas scribas et Pharisaeos dixisse aiunt. Itaque manifestum est hos primum illud dixisse: deinde et Ioannis discipulos concitasse, ac si etiam illi aduersus Christum quasi aemuli affecti essent. Et quia a saluatore os illis obturatum erat, transferunt indignationem ad eius discipulos, et accedentes accusabant eos. Est autem tantundem ac si dicerent: Si tu haec quasi medicus ita agis, quare discipulos non iubes ieiunare, et non genio indulgere? Primum autem seipsos laudant, gloriantes quod frequenter ieiunarent. Nam ieiunabant: hi quidem a Ioanne id accipientes, illi vero a lege. Deinde autem discipulis eius detrahebant. Et vide Christi mansuetudinem. Neque enim arguit eos quasi arrogantes, sed per parabolam illis hilariter respondet.

Vers. 15. *Et ait — sponsus?*

Superius seipsum medicum nominauit, hic autem sponsum. Et merito: medicum quidem, vtpote aegrotas animas curantem: sponsum vero tanquam has, quae in virginitate degunt, sibi desponsantem. Filios autem sponsi dicit domesticos eius quae desponsata est. Dixit autem hoc reducens illis ad memoriam Ioannis verbum, qui dixit: *Qui habet sponsam, sponsus est: amicus autem sponsi, qui stat et audit eum, gaudio gaudet propter vocem sponsi.*

Est ergo verborum intellectus iste. Ego veni vt Ecclesiam fidelium per fidem mihi desponsam et coniungam: et hoc tempus est nuptiarum: Non ergo tempus est luctus, sed gaudii. Itaque

Vers. 14. Τότε — νηστεύουσιν;

Ὁμοίως καὶ τοῦτο μάρκος o) καὶ λουκᾶς, τοὺς γραμματεῖς καὶ φαρισαίους εἰπεῖν, λέγουσιν, ὡς εἶναι δῆλον, ὅτι πρῶτον μὲν ἐκεῖνοι τῷτο εἶπον, εἶτα παρώρμησαν καὶ τὸς τῷ βαπτιςῷ μαθητὰς, ὡς διακειμένους καὶ αὐτὸς πρὸς τὸν χριςὸν ζηλοτύπως. καὶ ἐπεὶ ὑπὸ τῷ σωτῆρος ἐπεςομίθησαν, μετέςησαν τὴν μέμψιν ἐπὶ τὸς μαθητὰς αὐτῷ, καὶ προσελθόντες ἐνεκάλεν κατ' αὐτῶν. ὁ δὲ ἔλεγον, τοιῷτον ἦν. ὅτι εἰ καὶ σὺ, ὡς ἰατρὸς, ταῦτα ποιεῖς, διατί ἐκ ἐπιτάττεις τοῖς μαθηταῖς σε νηστεύειν, καὶ μὴ τρυφᾶν; ἑαυτοὺς δὲ πρῶτον ἐπαινῶσι, κομπάζοντες, ὅτι νηστεύομεν πολλά. καὶ γὰρ ἐνήστευον, οἱ μὲν, παρὰ ἰωάννου τοῦτο μαθόντες, οἱ δὲ, παρὰ τῷ νόμε. εἶτα τὸς μαθητὰς αὐτοῦ διασύρουσι. καὶ ὅρα τὴν ἐπιείκειαν τῷ χριςῷ, πῶς οὐκ ἤλεγξεν αὐτὸς ἀλαζόνας, ἀλλὰ διὰ παραβολῆς αὐτοῖς ἀπελογήσατο μεθ' ἱλαρότητος.

o) Marc. 2, 18. Luc. 5, 33.

Vers. 15. Καὶ εἶπεν — νυμφίος;

Ἄνω μὲν ἰατρὸν ἑαυτὸν ὠνόμασεν, ἐνταῦθα δὲ νυμφίον. καὶ εἰκότως. ἰατρὸν μὲν, ὡς καθαίροντα τὰς νοσώσας ψυχάς· νυμφίον δὲ, ὡς μνηστευόμενον ταύτας παρθενευθάσας. υἱὸς δὲ τῷ νυμφῶνος λέγει, τὸς οἰκείως τῆς νυμφεύσεως. ταῦτα δὲ εἴρηκεν, ἀναμιμνήσκων αὐτὸς τῶν ῥημάτων τῷ ἰωάννε, φήσαντος, ὅτι ὁ ἔχων τὴν p) νύμφην, νυμφίος ἐςὶν· ὁ δὲ φίλος τῷ νυμφίε, ὁ ἑςηκὼς καὶ ἀκέων αὐτῷ, χαρᾷ χαίρει, διὰ τὴν φωνὴν τῷ νυμφίε.

p) Ioh. 3, 29.

Ἔςι δὲ ὁ νῦς τῶν ῥητῶν τοιῷτος. ὅτι παρεγενόμην ἐπὶ τῷ νυμφεύσαθαι καὶ συνάψαι ἐμαυτῷ διὰ πίςεως τὴν ἐκκλησίαν τῶν πιςῶν· ὁ δὲ καιρὸς ἔτος τῆς νυμφεύσεως ἐκ ἔςι πέντε καιρὸς, ἀλλὰ

Itaque non possunt ieiunare familiares ac propinqui sponsae: nam ieiunare tribulationis est, et his congruit, qui imperfecto modo adhuc affecti sunt. Hos vero gaudere oportet, quamdiu cum eis sum, quamdiu mecum versantur, et vocem meam audiunt.

Vers. 15. *Venient — ieiunabunt.*

Hic significauit se occidendum: illos autem postmodum frequenter ieiunaturos, ac multa mala passuros.

Vers. 16. *Nemo — veteri.*

Volens ostendere, quod tanquam adhuc imbecilles discipulos non oneret pondere ieiunii, per parabolam hoc significat dicens: Nullus resarciens detritam vestem veterem, assuit fragmentum panni rudis, hoc est noui, in parte veteri. Deinde addit et causam.

Vers. 16. *Aufert — fit.*

Supplementum siue plenitudo eius, id est, integritas panni rudis, quum sit fortis et dura, tollit, ac detrahit a veste, quae detrita erat, quantumcunque acceperit, et maior ruptura fit. Itaque neque ego nunc vetustati ac debilitati discipulorum immitto duritiem ac robur ieiunii: ne amplius deterantur, non potentes ferre quod immissum est: sed condescendo imbecillitati eorum, donec per spiritum sanctum renouentur.

Vers. 17. *Neque — veteres.*

Aliam quoque accipit similitudinem: vinum nouum vocans austeritatem ac vehementiam praeceptorum:

χαρᾶς· καὶ λοιπὸν ἐ δύναντας νηστεύειν οἱ οἰκεῖοι αὐτῆς. θλιβερὸν γὰρ τὸ νηστεύειν τοῖς ἀτελῶς ἔτι διακειμένοις· τότε δὲ χρὴ χαίρειν, ἕως ἓ εἰμὶ μετ' αὐτῶν, συνόντας μοι, καὶ τῆς φωνῆς μὲ ἀκούοντας.

Verſ. 15. Ἐλεύσονται — νηστεύσουσιν.

Ἐνταῦθα παρεδίλωσεν, ὅτι ἀναιρεθήσεται μὲν αὐτὸς, αὐτοὶ δὲ μετὰ τοῦτο πολλὰ καὶ νηστεύσουσι, καὶ κακοπαθήσουσιν.

Verſ. 16. Οὐδεὶς — παλαιῷ.

Δεῖξαι θέλων, ὅτι ὡς ἀσθενέσιν ἔτι τοῖς μαθηταῖς ἐπ ἐπιφορτίζει τὸ βάρος τῆς νηστείας, διὰ παραβολῆς τοῦτο δείκνυσι, λέγων· οὐδεὶς ἰώμενος ἱματίε παλαιᾷ σαθρότητα, ἐπιῤῥάπτει τεμάχιον ῥάκους ἀγναφου, τετέζι, καινᾶ, ἐπὶ μέρει παλαιῷ. εἶτα λέγει καὶ τὴν αἰτίαν.

Verſ. 16. Αἴρει — γίνεται

Τὸ γὰρ πλήρωμα αὐτᾶ, τετέζιν, ἡ ὁλότης τᾶ ἀγνάφε ῥάκους, ἰσχυρὰ καὶ βαρεῖα ὄσα, αἴρει καὶ κατασπᾷ μᾶλλον ἀπὸ τᾶ ἱματίε, σαθροῦ τυγχάνοντος, ὅσον ἂν ἐπιλάβῃ· καὶ γίνεται μεῖζον σχίσμα. λοιπὸν οὖν, ὐδὲ ἐγὼ νῦν, ἰώμενος τὴν σαθρότητα τῶν μαθητῶν, ἐπιβάλλω ταύτῃ ἰσχυρότητα καὶ βάρος νηστείας, ἵνα μὴ πλεῖον σαθρωθῇ, μὴ δυναμένη βαστάζειν τὸ ἐπιβληθέν· ἀλλὰ συγκαταβαίνω τῇ ἀσθενείᾳ αὐτῶν, μέχρις ἂν διὰ τᾶ θείε πνεύματος ἀνακαινισθῶσιν.

Verſ. 17. Οὐδὲ — παλαιούς.

Καὶ ἑτέραν λαμβάνει παραβολὴν, οἶνον νέον λέγων, τὴν αὐστηρίαν καὶ σφοδρότητα τῶν ἐντολῶν·

ptorum: vinum quidem, quod laetificet perfectorum animas: nouum autem, quod assuera non sit inexercitatis. Praeterea vtres veteres dicit discipulos: vtres quidem, tanquam disciplinae capaces: veteres vero, quasi imbecilles.

Vers. 17. *Alioqui — pereunt.*

Rumpuntur vtres siue dissoluuntur, quum ferre non possint vini noui fortitudinem: vinumque non retentum effunditur, ac vtres pereunt, facti in posterum inutiles.

Vers. 17. *Sed — conseruantur.*

Optimum enim oeconomum diiudicare oportet vini naturam, et vtrium fortitudinem, ac vetustatem. Nunc siquidem veteres adhuc sunt discipuli, quod ad fortitudinem vtrium ac vetustatem spectat, nondum videlicet renouati. Propter quod etiam alio loco dixit eis: *Multa habeo, quae vobis dicam, sed nunc portare non poteſtis.* Vtraque, inquit, conseruantur, vinum videlicet et vtres, illud quidem retentum, hi autem retinentes.

Cap. XV. De filia Archisynagogi.

Vers. 18. *Haec — viuet.*

†† Iairi filia significat cuiuslibet mentem, quod nec praecepta legis, nec mandata diuina facit, mortuam.

Hic

5) Codex vterque inclusa habet in margine. Hentenius non agnoscit.

οἶνον μὲν, ὡς εὐφραίνεσαν τὰς τῶν τελείων ψυχάς· νέον δὲ, ὡς ἀσυνήθη τοῖς ἀγυμνάστοις. καὶ πάλιν, ἀσκοὺς παλαιὰς ὀνομάζων, τὰς μαθητάς· ἀσκὰς μὲν, ὡς χωρητὰς διδασκαλίαν· παλαιὰς δὲ, ὡς ἀθετεῖς.

Verſ. 17. Εἰ δὲ μή γε — ἀκολῦνται.

Ῥήγνυνται οἱ ἀσκοὶ, εἴτουν, παραλύονται, μὴ δυνάμενοι φέρειν τὴν ἰσχὺν τοῦ νέου οἴνου. καὶ ὁ οἶνος ἐκχεῖται, μὴ κατασχεθεὶς, καὶ οἱ ἀσκοὶ ἀπολοῦνται, ἄχρηστοι τῷ λοιπῷ γενόμενοι.

Verſ. 17. Ἀλλὰ — συντηροῦνται.

Χρὴ γὰρ τὸν ἄριστον οἰκονόμον διακρίνειν καὶ τὴν φύσιν τοῦ οἴνου, καὶ τὴν δύναμιν τῶν ἀσκῶν, καὶ τὸν καιρόν. νῦν γὰρ ἔτι παλαιοί εἰσιν οἱ μαθηταὶ, μήπω ἀνακαινισθέντες. καὶ ἀλλαχοῦ δὲ πρὸς αὐτοὺς ἔφη, πολλὰ ἔχω q) λέγειν ὑμῖν, ἀλλ' οὐ δύναθε βαστάζειν ἄρτι. ἀμφότεροι δὲ, φησὶ, συντηροῦνται, ὁ οἶνος δηλαδὴ, καὶ ὁ ἀσκὸς, ὁ μὲν βασταζόμενος, ὁ δὲ βαστάζων. q) Ioh. 16, 12.

Κεφ. ΙΕ. Περὶ τῆς θυγατρὸς τοῦ ἀρχισυναγώγου.

Verſ. 18. Ταῦτα — ζήσεται.

[Ἡ 5) τοῦ ἰαείρου θυγάτηρ αἰνίσσεται τὴν ἑκάστου ψυχὴν, ἀποθανοῦσαν τῇ ἀπραξίᾳ τῶν νομικῶν ἐντολῶν, καὶ τῇ ἀνενεργησίᾳ τῶν θείων προσταγμάτων.]

Οὗτος

Hic princeps erat Synagogae Iudaeorum, Iaïrus appellatus, vt dicunt Marcus et Lucas. Reliquerat autem filiam suam iam iam morituram. Nam Marcus eum dixisse commemorat: *Filiola mea in extremis est.* Lucas vero, quod etiam moriebatur. Itaque, modo *defuncta est*, dixit coniectando. Suspicabatur enim, quod tunc iam omnino mortua esset. Verisimile est autem primum dixisse eum, *in extremis est:* deinde, *modo defuncta est*, siue iam exspirauit. Duo autem petebat: vt veniret, et manum imponeret, vtpote crassius affectus.

Vers. 19. *Et — eius.*

Marcus et Lucas dicunt, quod etiam turba multa sequebatur. Plures siquidem eorum carnaliter viuentes, non tantum animae vtilitatem concupiscebant, quantum carnis siue corporis sanitatem.

Cap. XVI. De muliere sanguinis profluuio laborante.

Vers. 20. *Et — eius.*

De praesenti capite latius et planius scripsit Lucas: quaere ergo apud illum enarrationem vicesimi sexti capitis. κράσπεδον fimbria, est vestis extrema pars, quae pedes contegit, et ambulando terram attingit.

Vers. 21. *Dicebat — salua ero.*

Magnam habebat fidem: credebat enim, quod vbi solam vestimenti fimbriam tetigisset, salua fieret,

Οὗτος ἄρχων ἦν τῆς συναγωγῆς τῶν Ἰουδαίων, ἰάειρος ὀνομαζόμενος, ὡς λέγουσι r) μάρκος καὶ λουκᾶς. ἐμπνέουσαν δὲ τὴν ἑαυτῆ θυγατέρα κατέλιπε. καὶ γὰρ μάρκος μέν φησι, τὸν εἰπεῖν, ὅτι s) τὸ θυγάτριόν μου ἐσχάτως ἔχει· λουκᾶς δέ, ὅτι καὶ t) αὕτη ἀπέθνησκεν. ὥστε, τὸ ἄρτι τέθνηκε, σοχαζόμενος εἶπεν. ὑπέλαβε λαὸς, ὅτι μέχρι τότε πάντως ἂν ἀπέθανεν, εἰκὸς δὲ, πρῶτον μὲν εἰπεῖν, ὅτι ἐσχάτως ἔχει· εἶτα, ὅτι ἄρτι τέθνηκεν, εἶτεν, ἕως ἄρτι. δύο δὲ ἐζήτησεν, ἐλθεῖν τε, καὶ ἐπιθεῖναι τὴν χεῖρα, παχύτερον διακείμενος.

r) Marc. 5, 22. Luc. 8, 41.
s) Marc. 5, 23.
t) Luc. 8, 42.

Vers. 19. Καὶ — αὐτοῦ.

Μάρκος δὲ καὶ λουκᾶς φασὶν, ὅτι u) καὶ ὄχλος πολὺς ἠκολούθησε. καὶ γὰρ οἱ πλείους αὐτῶν σωματικώτερον ζῶντες, οὐχ ἕτω ψυχῆς ὠφέλειαν, ὡς σώματος ἰατρείαν ἐπεθύμουν ἰδεῖν.

u) Marc. 5, 24. Luc. 8, 42.

Κεφ. Ις. Περὶ τῆς αἱμορροούσης.

Vers. 20. Καὶ — αὐτοῦ.

Περὶ τοῦ παρόντος κεφαλαίου πλατύτερον καὶ φανερώτερον ἔγραψεν ὁ λουκᾶς, x) καὶ ζήτησον παρ' ἐκεῖνο τὴν ἐξήγησιν τῶν εἴκοσι ἕκτου κεφαλαίου. κράσπεδον δέ ἐστι, τὸ ἄκρον τῶν ἱματίων, ὃ παρὰ τοῖς ποσὶν εἰλούμενον ἐφάπτεται τῆς γῆς ἐν τῷ βαδίζειν.

x) Luc. 8, 43. seqq.

Vers. 21. Ἔλεγε — σωθήσομαι.

Πολλὴν μὲν εἶχε πίστιν. ἐπίστευε γὰρ, ὅτι μόνον ἁψαμένη τῶν κρασπέδων τοῦ ἱματίου αὐτοῦ σωθήσεται,

ret, id est, sanaretur. Hanc tamen imperfectam habebat: putabat namque latere illum, qui occultos quoque animi motus intuetur.

Vers. 22, *Iesus autem — te saluam fecit.*

Matthaeus tanquam breuitatis amator, quae in medio contigerunt praetermisit, miraculum solum manifestans. Lucas vero omnia accurate propesuit. In dicto ergo capite inuenies.

Vers. 22. *Et — illa hora.*

Salua facta est, hoc est, curata. Lucas siquidem dixit sanata. Ex hora inquam, non qua dixit ei Iesus: Bono animo esto filia, sed qua fimbriam tetigit, sicut Marcus et Lucas scripserunt.

Vers. 23. *Quumque* — V. 24. *eum.*

Moris enim erat in huiusmodi calamitatibus tibicines inducere, qui lamentationes excitarent. Hoc autem caput latius scripsit Marcus. Quaere ergo expositionem tertii decimi capitis apud eum.

Vers. 25. *Et quum* — V. 26. *illam.*

De his omnibus in praedicto tertio decimo capite nullo praetermisso inuenies.

Cap. XVII.

σεται, τετέσιν, ὑγιανεῖ. πλὴν ἀτελῆ ταύτην ἔσχεν. ᾤετο γὰρ λαθεῖν αὐτὸν, ὃς βλέπει καὶ τὰ ἀφανῆ κινήματα τῆς ψυχῆς.

Verſ. 22. Ὁ δὲ ἰησοῦς — σέσωκέ σε.

Ὡς φιλοσύντομος ὁ ματθαῖος, τὰ ἐν μέσῳ παρέδραμε, μόνον ἀπαγγείλας τὸ θαῦμα· ὁ δὲ λουκᾶς ἅπαντα παρέθηκε δι' ἀκριβειαν, καὶ εὑρήσεις ταῦτα ἐν τῷ δηλωθέντι κεφαλαίῳ.

Verſ. 22. Καὶ — ὥρας ἐκείνης.

Ἐσώθη, ἀντὶ τοῦ, ὑγίανεν. ἰάθη γὰρ εἶπεν ὁ λουκᾶς. ἀπὸ τῆς ὥρας δὲ, ἐκ ἀφ' ἧς ὁ χριστὸς εἶπεν αὐτῇ τὸ, θάρσει θύγατερ, ἀλλ' ἀφ' ἧς ἥψατο τοῦ κρασπέδου, καθὼς [z]) μάρκος τε καὶ λουκᾶς ἱστόρησαν.

y) Luc. 8. 47.

z) Marc. 5, 29. Luc. 8, 44.

Verſ. 23. Καὶ — V. 24. αὐτοῦ.

Ἔθος γὰρ ἦν ἐν ταῖς τοιαύταις συμφοραῖς αὐλητὰς εἰσάγειν, θρῆνον ἐγείροντας τοῦτο δὲ τὸ κεφαλαιον πλατύτερον ὁ [a]) μάρκος ἀνέγραψε, καὶ ζήτησον παρ' αὐτῷ τὴν ἐξήγησιν τοῦ τρισκαιδεκάτου κεφαλαίου.

a) Marc. 5, 35. seqq.

Verſ. 25. Ὅτε δὲ — V. 26. ἐκείνην.

Περὶ τούτων πάντων εὑρήσεις ἀπαραλείπτως ἐν τῷ ῥηθέντι τρισκαιδεκάτῳ κεφαλαίῳ.

Cap. XVII. De duobus caecis.

Verſ. 27. *Quumque — Dauid.*

Quum audiſſent miracula quae ediderat, et credidiſſent eum eſſe Chriſtum, qui expectabatur, de quo ſaepius audierant, veniunt ac ſequuntur clamantes: Miſerere, ſiue ſaua. Filium autem Dauid hunc dicunt, vtpote qui etiam audierant e genere Dauid illum oriundum. Ad honorem vero eius hoc dicunt. Honoratiſſima ſiquidem apud Iudaeos erat huiusmodi appellatio. Credebant itaque quod omnia poſſet: quod autem Deus eſſet, nondum plena fide tenebant: ideoque tanquam hominem decenter honorabant, ſicut et alii multi.

Verſ. 28. *Ingreſſo — caeci.*

Protraxit eos vsque ad domum ne reprehendendi occaſionem quaerentibus, videretur ad miraculorum operationem ſe ingerere, quaſi gloriae amator. Omnia enim ſapienter diſponit, omnem auferens accuſationis occaſionem. Veriſimile eſt autem domum fuiſſe cuiusdam fidelis, in qua retentus ſit.

Verſ. 28. *Et — facere?*

Quod videlicet petitis? Sciebat certe illos credere quod poſſet: neque enim aliter ſequuti fuiſſent eum obſecrantes: interrogat tamen, vt manifeſtaretur illorum fides, aliique per hos attraherentur. Miracula namque non propter eos tantum, qui curabantur, ſed propter eos potiſſimum edebantur, qui videbant et audiebant.

Κεφ. ΙΖ. Περὶ τῶν δύο τυφλῶν.

Vers. 27. Καὶ — δαυΐδ.

Μαθόντες, περὶ ὧν ἐθαυματέργει, καὶ πιστεύσαντες, αὐτὸν εἶναι τὸν προσδοκώμενον χριστὸν, περὶ οὗ πολλάκις ἤκουσαν, ἐρχονται καὶ ἀκολουθοῦσι κράζοντες, ἐλέησον, ἤγουν, ἴασαι. υἱὸν δὲ τὸ δαυὶδ τὸν λέγουσιν, ὡς ἀληκοότες ὁμοίως ἐκ γένους δαυὶδ ἀναβλαστήσειν αὐτόν. εἰς τιμὴν δὲ αὐτοῦ τοῦτο κράζουσιν. ἐντιμοτάτη γὰρ παρ' ἰουδαίοις ἦν ἡ τοιαύτη προσηγορία. καὶ γὰρ, ὅτι μὲν πάντα δύναται, ἐπίστευον· ὅτι δὲ καὶ θεός ἐστιν, ἄπω πεπληροφόρηντο. διὸ καὶ ἀνθρωποπρεπῶς αὐτὸν ἐτίμων, ὡς καὶ ἄλλοι πολλοί.

Vers. 28. Ἐλθόντι — τυφλοί.

Παρείλκυσεν αὐτὸς ἄχρι τῆς οἰκίας, ἵνα μὴ δόξῃ τοῖς μεμψιμοίροις ἐπιπηδᾶν τοῖς θαυματεργίαις, ὡς φιλόδοξος. πάντα γὰρ σοφῶς [6]) οἰκονομεῖ, περιαιρῶν πᾶσαν ἀφορμὴν μέμψεως. εἰκὸς δὲ, πιστοῦ τινος εἶναι τὴν οἰκίαν, εἰς ἣν κατήχθη.

Vers. 28. Καὶ — ποιῆσαι;

Δηλαδὴ, ὃ αἰτεῖσθε. ἐγίνωσκε μὲν γὰρ, ὅτι πιστεύουσιν, ὅτι δύναται· πῶς γὰρ ἂν ἀκολουθοῦντες παρεκάλουν; ἔρωτᾷ δὲ ὅμως, ἵνα φανερωθῇ καὶ τούτων ἡ πίστις, καὶ ἑλκυσθῶσι διὰ τούτων καὶ ἕτεροι. τὰ θαύματα γὰρ ἐ μόνον διὰ τὸς θεραπευομένους, ἀλλὰ καὶ μάλιστα διὰ τὸς ὁρῶντας καὶ τὸς ἀκούοντας ἐργάζετο.

Vers. 28.

[6]) σαφῶς. A.

Verſ. 28. *Dicunt — domine.*

Iam non filium Dauid, ſed dominum eum appellabant: ab eius interrogatione in fidei celſitudinem ſubleuati.

Verſ. 29. *Tunc* — Verſ. 30. *oculi illorum.*

Fidei eorum ſanitatem attribuit, quod frequenter facere conſueuit alios quoque excitans ad fidem. Tangit autem et manu, oſtendens ſanctiſſimam eſſe ſuam carnem, quae vitam conferat. Magna vero Iudaeorum hinc oritur accuſatio: quod caecis ſolo auditu credentibus, ipſi miracula videntes increduli permanebant.

Verſ. 30. *Et — ſciat.*

Ἐνεβριμήσατο, interminatus eſt: auſtere videlicet intuens, contractis ſuperciliis, commoto capite: veluti facere ſolent, qui aliquos de continendo ſecreto admonent.

Verſ. 31. *Illi — regionem illam.*

In ſexto quoque capite mundato leproſo praecepit vt taceret. Quaere in illius expoſitione, cur tacere praeceperit, quodque omnino praecipiat, ſciens, illos non eſſe tacituros, illamque ſolutionem pro omnibus habeto ſimilibus.

Cap. XVIII.

Vers. 28. Λέγουσιν — κύριε.

Οὐκ ἔτι τῶτον υἱὸν τοῦ δαυίδ, ἀλλὰ δεσπότην ἀνακηρύττετιν, ὑπὸ τῆς ἐρωτήσεως αὐτὲ πτερωθέντες εἰς ὕψος πίστεως.

Vers. 29. Τότε — Vers. 30. αὐτῶν οἱ ὀφθαλμοί.

Τῇ πίστει τέτων τὴν θεραπείαν ἀνατίθησιν, ὅπερ εἰώθε πολλαχῶ ποιεῖν, διερεθίζων, ὡς εἴρηται, καὶ τὰς ἄλλας εἰς πίστιν. ἅπτεται δὲ καὶ τῆ χειρὶ, δεικνύων, ὅτι καὶ ἡ παναγία αὐτὲ σαρξ ζωῆς μεταδίδωσι. μεγάλη δὲ κατηγορία τῶν ἰουδαίων, ὅτι τυφλοὶ μὲν, ἐξ ἀκοῆς μόνης ἐπίστευσαν, αὐτοὶ δὲ, καὶ τὰ θαύματα βλέποντες, ἠπίστων.

Vers. 30. Καὶ — γινωσκέτω.

Ἐνεβριμήσατο, ἀντὶ τοῦ, αὐστηρῶς ἐνέβλεψε, συνελκύσας τὰς ὀφρῦς, καὶ ἐπισείσας αὐτοῖς τὴν κεφαλὴν, ὅπερ εἰώθασι ποιεῖν, οἱ ἐξασφαλιζόμενοί τινας περὶ φυλακῆς μυστηρίων.

Vers. 31. Οἱ — τῇ γῇ ἐκείνῃ.

Καὶ ἐν τῷ ἕκτῳ κεφαλαίῳ, καθαρίσας τὸν λεπρὸν, παρήγγειλεν αὐτῷ b) σιγᾶν, καὶ ζήτησον ἐν τῇ ἐξηγήσει αὐτὲ τὴν αἰτίαν, δι' ἣν σιγᾶν ἐπιτάττει, καὶ πῶς ὅλως ἐπιτάττει, γινωσκων, ὅτι ἐ σιγήσει, καὶ τὴν λύσιν ἐκείνην ἐπὶ πάντων ἔχει τῶν ὁμοίων. b) Matth. 8, 4.

Cap. XVIII. De daemoniaco muto.

Verſ. 32. *Illis autem — daemoniacum.*

Quanquam κωφὸς dicatur ſaepius ſurdus, nunc tamen capitur pro muto, qui fari nequit, ſicut etiam alibi quandoque.

Verſ. 33. *Et eiecto — mutus.*

Non erat natura mutus, ſed daemon linguam eius ligauerat, et ante hanc, animam: ideoque ab aliis adducitur. Nec fidem exigit: Siquidem nec fari, nec intelligere poterat: quod agnoſcens ſaluator, protinus daemonem eiecit, ipſo etiam ignorante. Quumque vinculis abſolutus eſſet, intellexit, et loquutus eſt homo.

Verſ. 33. *Et — Iſrael.*

Nunquam apparuit ſic, id eſt nunquam viſa ſunt huiusmodi mirabilia. Omnibus autem qui ab exordio mirabilia operati ſunt ſublimiorem praedicabant: quia omnem morbum curabat, et velociſſime propriaque autoritate: interdum quidem verbo, non nunquam tactu, quandoque vero tactu et verbo: et vt ſemel dicam, ſicut volebat: in omnibus ſuam pandens omnipotentiam.

V. 34. *Phariſaei autem — daemonia.*

Turbae quidem admirabantur: Phariſaei vero calumniabantur, dicentes quod quum amicum haberet principem daemoniorum, per hunc daemonia expellebat. Nec verebantur nugari in his, quae

Κεφ. ΙΗ. Περὶ τοῦ δαιμονιζομένου κωφοῦ.

Verſ. 32. Αὐτῶν — δαιμονιζόμενον.

Κωφὸν νῦν λέγει, τὸ ἄλαλον. λέγεται γὰρ κωφὸς, ὁ μόνον ὁ μὴ ἀκέων, ἀλλὰ καὶ ὁ μὴ λαλῶν.

Verſ. 33. Καὶ ἐκβληθέντος — κωφός.

Οὐκ ἦν ἐκ φύσεως ἄλαλος, ἀλλ' ὁ δαίμων ἔδησε τὴν γλῶσσαν αὐτοῦ, καὶ πρὸ ταύτης τὴν ψυχήν. διὰ τοῦτο γὰρ καὶ ὑφ' ἑτέρων προσάγεται, καὶ ἐκ ἀπαιτεῖται πίστιν. ἔτε γὰρ λαλῆσαι, ἔτε συνιέναι ἐδύνατο. καὶ τοῦτο γινώσκων ὁ σωτὴρ, ἐξέβαλεν αὐτίκα τὸν δαίμονα, καὶ ἀπελαθέντος, ἐλύθη μὲν τὰ δεσμὰ, συνῆκε δὲ, καὶ ἐλάλησεν ὁ ἄνθρωπος.

Verſ. 33. Καὶ — Ἰσραήλ.

Οὐδέποτε ἐφάνη ἔτως, ἀντὶ τοῦ, ἐδέποτε ἐφάνη τοιαῦτα παράδοξα. πάντων δὲ τῶν ἀπ' αἰῶνος θαυματουργησάντων ὑπερτίθησιν αὐτὸν, διότι πᾶν πάθος ἰᾶτο, καὶ ταχύτατα καὶ κατ' ἐξουσίαν· καὶ ποτὲ μὲν λέγων, ποτὲ δὲ ἁπτόμενος, ποτὲ δὲ καὶ ἁπτόμενος καὶ λέγων, καὶ ἁπλῶς εἰπεῖν, ὡς ἐβέλετο. διὰ πάντων δεικνὺς τὸ ἑαυτοῦ παντοδύναμον.

Verſ. 34. Οἱ δὲ Φαρισαῖοι — δαιμόνια.

Οἱ ὄχλοι μὲν ἐθαύμαζον· οἱ Φαρισαῖοι δὲ διέβαλλον αὐτὸν, λέγοντες, ὅτι φίλον ἔχων τὸν ἄρχοντα τῶν δαιμονίων, δι' ἐκεῖνο ταῦτα διώκει. καὶ οὐδ' ἠσχύνοντο, φλυαροῦντες εὐλόγκτα. καὶ γὰρ ὁ

quae facile redargui poterant. Nam qui daemoniorum principem habet amicum, quae illi sunt grata perficit: daemoni autem gratum est, vt quis semper noceat hominibus, doceat omne peccatum, abstrahat omnes a Deo. Christus vero contraria his operatus est, beneficia semper conferens in homines, omnem docens virtutem, ad Deum omnes adducens. Et tamen hos non solum non puniuit, sed neque arguit eos: docens nos magno animo calumnias sustinere, et potius benefacere nocentibus, ac iniuriam inferentibus. Vide enim quid fecerit.

Vers. 35. *Et — in populo.*

Haec etiam quarto dixit capite, et ibi declarata sunt. Quaere autem et apud Marcum finem tertii capitis ipsius, et in eius capitis enarratione inuenies differentiam ciuitatis a vico. Circumibat autem ciuitates omnes et vicos Iudaeorum, ne quis eorum dicere posset: ad nos non venit.

Vers. 36. *Intuitus — pastorem.*

Destitutae, quod nullus eas respiceret: Dispersae, hoc est omnino neglectae, in modum ouium pastore carentium: quarum hae quidem vexatae sunt, ac seductae huc et illuc: aliae autem dispersae siue abiectae, eo quod non sit, qui earum curam habeat. Iudaeorum enim principes non solum non conuertebant, aut respiciebant eos, qui peccauerant, neque abiectorum curam habebant: sed et peius ipsi affecti erant quam populus.

Vers. 37.

7) Sic. non *κατερριμμένων.* recte.

τὸν ἄρχοντα τῶν δαιμονίων Φίλον ἔχων, Φίλα ἐκείνῳ διαπράττεται· Φίλον δὲ τῷ δαίμονι, τὸ βλάπτειν ἀεὶ τὲς ἀνθρώπες, τὸ διδάσκειν πᾶσαν ἁμαρτίαν, τὸ ἀφιξᾶν πάντας ἀπὸ τῦ θεῦ· ὁ δὲ χρισὸς τἀναντία τέτων ἐργάζετο, ἐυεργετῶν ἀεὶ τὲς ἀνθρώπες, διδάσκων πᾶσαν ἀρετὴν, προσάγων πάντας τῷ θεῷ. ὅμως ὁ μόνον τέτες ἐκ ἐκόλασεν, ἀλλ' οὐδ' ἤλεγξεν αὐτὲς, παιδεύων ἡμᾶς, μακροθύμως φέρειν τὰς διαβολὰς, καὶ μᾶλλον εὖ ποιεῖν τὲς ὑβρίζοντας. ὅρα γάρ, τί ἐποίησε.

Verſ. 35. Καὶ — ἐν τῷ λαῷ.

Ταῦτα καὶ ἐν ἀρχῇ τῦ τετάρτε [c]) κεφαλαίου ἐίρηκεν ὁ παρὼν εὐαγγελισὴς, καὶ ἡρμηνεύθησαν ἐν ἐκείνῳ. ζήτησον δὲ καὶ παρὰ τῷ μάρκῳ [d]) τὸ τέλος τῦ τρίτε κεφαλαίου αὐτῦ. καὶ ἐυρήσεις διαφορὰν πόλεως καὶ κώμης ἐν τῇ ἐκείνε ἐξηγήσει. περιήρχετο δὲ τὰς πόλεις πάσας καὶ τὰς κώμας τῶν ἰεδαίων, ἵνα μηδεὶς αὐτῶν ἔχοι λέγειν, ὅτι πρὸς ἡμᾶς ἐκ ἦλθεν.

c) Matth. 4, 17.

d) Marc. 1, 38.

Verſ. 36. Ἰδὼν — ποιμένα.

Ἐσκυλμένοι μὲν, ἀντὶ τῦ, ἀνεπίτρεπτοι, διὰ τὸ μὴ ἔχειν τὸν ἐπιτρέφοντα· ἐῤῥιμμένοι δὲ, ἀντὶ τῦ, ἠμελημένοι τέλεον, δίκην ἀποιμάντων προβάτων· ὧν τὰ μὲν ἔσκυλται, ἦγεν πεπλάνηνται τῇδε κἀκεῖσε· τὰ δὲ ἔῤῥιπται, ἤτοι καταβέβληται, διὰ τὸ μὴ ἔχειν τὸν ἐπιμελόμενον. οἱ γὰρ τῶν ἰεδαίων ἄρχοντες οὐ μόνον ἐκ ἐπέτρεφον τὲς ἁμαρτάνοντας, ἀῤ' ἐπεμελῦντο τῶν [7]) κατερῥαγμένων, ἀλλὰ μᾶλλον αὐτοὶ χεῖρον τοῦ λαοῦ διέκειντο.

Verſ. 37. *Tunc — pauci.*

Meſſem hic vocat eos, qui credituri erant, tanquam paratos vt ad fidem colligantur: quia iam eis diſſeminata erat fama miraculorum eius. *Exiuit enim fama eius*, inquit, *in vniuerſam Syriam.* Operatores vero aut meſſores dicit diſcipulos ſuos, quos mittere volebat ad talium collectionem. Ne enim aſcita multitudine videretur propter hoc circumire ciuitates et vicos, diſcipulos pro ſe emittit.

Poteſt autem et alio modo exponi, quod meſſem dixerit, facilitatem oſtendens huiusmodi miniſterii: vtpote maiori labore praeoccupato iam ac perfecto a propheris, qui tanquam ſemina quaedam fidei, Iudaeis ea, quae de Chriſto erant auſpicati fuerant: quod etiam in euangelio Ioannis dicebat: *Alii laborauerunt, et vos in laborem illorum introiſtis.*

Meſſem praeterea et operarios nominans, baptiſtae verba ad memoriam reducit. Siquidem ille de Chriſto loquens, agricolam illum induxit, facta videlicet mentione de area eius et tritico, ac palea: veluti tertio capite praedictum eſt.

Verſ. 38. *Rogate — meſſem ſuam.*

Dominum meſſis ſeipſum vocat, cui videlicet ſeruantur huiusmodi ſegetes, et ad quem colligendae ſunt, quique poteſtatem habet illas metere. Rogate ergo, inquit, non quaſi opus ei ſit, vt illi obſecrent. Quis enim homines magis amat quam

8) ἐπισυρόμενα. B.
9) εἴρηται. A.

Verſ. 37. Τότε — ὀλίγοι.

Θερισμὸν μὲν, ἤγουν θέρος, καλεῖ νῦν, τὸς πιστεῦσαι μέλλοντας, ὡς ἑτοίμως ἐς τὸ συγκομισθῆναι, διὰ τὸ προεγκατασπαρῆναι αὐτοῖς τὴν φήμην τῆς διδασκαλίας καὶ τῶν θαυμάτων αὐτοῦ. ἀπῆλθε γάρ, φησιν, ἡ[e]) ἀκοὴ αὐτοῦ εἰς ὅλην τὴν συρίαν. ἐργάτας δὲ, ἤτοι θεριστὰς, λέγει τὸς μαθητὰς αὐτοῦ, ὃς ἐβάλετο πέμψαι πρὸς συγκομιδὴν τῶν τοιούτων ἀσταχύων. ἵνα γὰρ μὴ, ἐπισυρόμενος[g]) τὰ πλήθη, δόξῃ διὰ τοῦτο περιέρχεσθαι τὰς πόλεις καὶ κώμας, ἐκπέμπει τοὺς μαθητὰς ἀνθ' ἑαυτοῦ. e) Matth. 4, 24.

Ἔστι δὲ καὶ ἕτερος εἰπεῖν, ὅτι θερισμὸν εἴρηκε, δεικνύων τὴν εὐχέρειαν τῆς τοιαύτης διακονίας, ὡς τοῦ μείζονος πόνου προλαβόντος καὶ τελεσθέντος ὑπὸ τῶν προφητῶν, οἳ, καθάπερ τινα σπέρματα πίστεως, τοῖς ἰουδαίοις τὰ περὶ τοῦ χριστοῦ προκατεβάλοντο, ὁ καὶ ἐν τῷ ἰωάννῃ ἔλεγεν· ὅτι[f]) ἄλλοι κεκοπιάκασιν, καὶ ὑμεῖς εἰς τὸν κόπον αὐτῶν εἰσεληλύθατε. f) Ioh. 4, 38.

Θερισμὸν δὲ καὶ ἐργάτας νῦν εἰπὼν, ἀνέμνησεν αὐτὸς καὶ τῶν τοῦ βαπτιστοῦ ῥημάτων. καὶ γὰρ ἐκεῖνος, περὶ τοῦ χριστοῦ λέγων, γεωργὸν αὐτὸν ἠνίξατο, προμηνυούσας[g]) πτύσ καὶ ἄλωνος καὶ σίτου καὶ ἀχύρου, ὡς ἐν τῷ τρίτῳ κεφαλαίῳ[h]) προείρηται. g) Matth. 3, 12.

Verſ. 38. Δεήθητε — τὸν θερισμὸν αὐτοῦ.

Κύριον τοῦ θερισμοῦ, ἑαυτὸν λέγει, ὡς αὐτῷ φυλαττομένου τοῦ τοιούτου θέρους, καὶ πρὸς αὐτὸν συγκομισθῆναι μέλλοντος, καὶ ὡς ἐξουσίαν ἔχων τοῦ θερισθῆναι αὐτό. δεήθητε δὲ, εἶπεν, οὐχ ὡς δεόμενος παρακληθῆναι ὑπ' αὐτῶν· τίς γὰρ ἐκείνου

quam ipſe? ſed vt diſcipulos inſtruat, vt Deum pro errantibus deprecentur.

Cap. XIX. De Apoſtolorum electione.

Cap. X. v. 1. *Et — omnem languorem.*

Quomodo ergo quum pauci eſſent diſcipuli, non addidit etiam dignitatem? Addidit vtique illis: at non in numero, ſed in virtute. Dedit, inquit, eis poteſtatem, ita vt paucos etiam dixerit illos, non ſecundum defectum virtutis, ſed numeri. Primum ergo conſtituit eos medicos corporum, poſtmodum quod maius eſt etiam committit, curam videlicet animarum. Eiiciebant autem daemonia et morbos curabant, per nomen Chriſti.

Verſ. 2. *Duodecim autem — eius.*

Quia de Petro et Andrea, Iacobo et Ioanne, ac ſeipſo in praecedentibus docuit, quod ſequuti fuerint Chriſtum: de aliis vero nihil manifeſte ſcripſit: nunc illorum quoque nomina recenſet, vt ea cognoſcamus, et a falſis Apoſtolis diiudicemus: multi enim fuerunt Pſeudapoſtoli. Hoc autem et Marcus et Lucas fecerunt.

Primum

[3]) Non Euthymius ſolum, ſed Theophylactus etiam p. 51. C. de vocabulo ὀλίγοι monent. Neſcio tamen, quam ob cauſſam, cum in contextu non reperiatur. Videntur ergo reſpicere Matth. 9, 37. Quo argumento vero motus Chryſoſtomus Iacobum. [Tom. VII. p. 369. B.] τελώνην appellet. igno-

φιλανθρωπότερος; ἀλλὰ παιδεύων τὲς μαθητὰς, ἱκετεύειν τὸν θεὸν ὑπὲρ τῶν πεπλανημένων.

Κεφ. ΙΘ. Περὶ τῆς τῶν ἀποστόλων ἐκλογῆς.

Cap. X. v. 1. Καὶ — πᾶσαν μαλακίαν.

Πῶς ἓν, ὀλίγοις ἔσι τοῖς μαθηταῖς, ἐ προσέθηκε καὶ ἑτέρες; προσέθηκεν αὐτοῖς, ἀλλ' ἐκ εἰς ἀριθμὸν, ἀλλ' εἰς δύναμιν. ἔδωκε γάρ, φησιν, αὐτοῖς ἐξεσίαν. ὥσε καὶ ὀλίγες [1]) ἔπεν αὐτὲς, ἐ κατ' ἔλλειψιν δυνάμεως, ἀλλὰ κατ' ἔλλειψιν ἀριθμε. καὶ τέως αὐτὲς ἰατρὲς σωμάτων ποιεῖ· μετὰ τῦτο δὲ καὶ τὸ μεῖζον ἐμπιςέυει, τὴν τῶν ψυχῶν θεραπείαν. ἐξέβαλλον [2]) δὲ τὰ δαιμόνια, καὶ ἰῶν το τὰς νόσες, ἐν τῷ ὀνόματι τε χριςε.

Vers. 2. Τῶν δὲ δώδεκα — αὐτοῦ.

Ἐπειδὴ περὶ πέτρε μὲν, καὶ ἀνδρέε, καὶ ἰακώβε, καὶ ἰωάννε, καὶ ἑαυτε προλαβὼν ἐδίδαξεν, ὅτι ἠκολέθησαν τῷ χριςῷ· περὶ δὲ τῶν ἄλλων ἐδέν τι Φανερὸν ἔγραψε· νῦν καταλέγει καὶ τὰ τέτων ὀνόματα, ἵνα τε γνωρίζωμεν αὐτὲς, καὶ ἵνα διακρίνωμεν τὲτες ἀπὸ τῶν ψευδαποςόλων. ἐγένοντο γὰρ πολλοὶ ψευδαπόςολοι. τῦτο δὲ καὶ μάρκος καὶ λεκᾶς πεποιήκασι.

Πρῶτον

ignoro. Forte, quia frater Matthaei erat. Chryſoſtomum ſecutus eſt Photius in Catena Poſſini ad Marc. p. 50.

[2]) ἐξέβαλον. A.

Primum vero dixit Petrum: Non solum tanquam Andrea fratre suo natu maiorem, verum etiam tanquam caeteris omnibus firmitate excellentiorem. Ideo etiam nomen Petrus ei Christus imponens, dixit: *Super hanc petram aedificabo Ecclesiam meam.*

Quare autem addidit: *Qui dicitur Petrus?* Omnino vt discamus, quod Simon primum nominabatur: et vt eum ab altero Simone distinguamus, qui cognominatur Cananaeus.

Vers. 2. *Iacobus — frater eius.*

Iacobum praeposuit, vtpote Ioanne natu maiorem: nam virtute Ioannes praecellebat.

Vers. 3. *Philippus — Bartholomaeus.*

Hi post praedictos Christum sequuti sunt: ideo etiam hoc ordine numerantur.

Vers. 3. *Thomas — publicanus.*

Marcus et Lucas Matthaeum Thomae praeposuerunt, tanquam ante eum effectum discipulum: Matthaeus vero hic seipsum modestiae causa deiecit: Nam etiam publicanum sese rursum in proprium contemptum appellauit.

Vers. 3. *Iacobus — Thaddaeus.*

Iacobus hic frater erat Matthaei: Siquidem Matthaeus quoque Alphaei filius erat, non solum dictus Matthaeus, sed et Leui. Vidit, inquit, Leui filium Alphaei sedentem in telonio. Lucas vero loco

Πρῶτον δὲ τὸν πέτρον εἶπεν, ἐ μόνον, ὡς πρεσβύτερον ἀνδρέα τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ, ἀλλὰ καὶ ὡς πάντων διαφορώτερον ἐπὶ καθηρότητι. διὸ καὶ ὁ χριστὸς, πέτρον αὐτὸν ὀνομάσας, εἶπεν, ἐπὶ ταύτῃ a) τῇ πέτρᾳ οἰκοδομήσω μου τὴν ἐκκλησίαν. h) Matth. 16, 18.

Διατί δὲ προσέθηκεν, ὅτι ὁ λεγόμενος πέτρος; πάντως ἵνα μάθωμεν, ὅτι τε σίμων ὠνομάζετο πρότερον, καὶ ἵνα διασείλῃ τὸν ἀπὸ τοῦ ἑτέρου σίμωνος, τοῦ προσαγορευομένου καναανίτου.

Vers. 2. Ἰάκωβος — ὁ ἀδελφὸς αὐτοῦ.

Πρόκειται τὸν ἰάκωβον, ὡς τοῦ ἰωάννου πρεσβυγενέστερον. κατ' ἀρετὴν γὰρ, ὁ ἰωάννης διέφερε.

Vers. 3. Φίλιππος — βαρθολομαῖος.

Οὗτοι μετὰ τοὺς προερρηθέντας ἠκολούθησαν τῷ χριστῷ. διὸ καὶ ἕτως ἐτάγησαν.

Vers. 3. Θωμᾶς — τελώνης.

Μάρκος i) μὲν καὶ λεκᾶς τὸν ματθαῖον προτεθείκασι τῷ θωμᾷ, ὡς πρὸς αὐτοῦ μαθητευθέντα· ματθαῖος δὲ νῦν μετριοφρονῶν ὑπεβίβασεν ἑαυτὸν, ἐπεὶ καὶ πάλιν τελώνην ἑαυτὸν ἐκάλεσεν, εἰς οἰκείαν ἐξεδένωσιν. i) Marc. 3, 18. Luc. 6, 15.

Vers. 3. Ἰάκωβος — θαδδαῖος.

Οὗτος ὁ ἰάκωβος, ἀδελφὸς ἦν τοῦ ματθαίου. καὶ γὰρ k) ὁ ματθαῖος, υἱὸς ἦν τοῦ ἀλφαίου, ἐ μόνον ματθαῖος, ἀλλὰ καὶ λευὶς ὀνομαζόμενος. ὧδε k) γάρ, φησι, λευὶν, τὸν τοῦ ἀλφαίου, καθήμενον ἐπὶ k) Marc. 2, 14.

i) καὶ, addit. A.

loco eius, qui hic Thaddaeus dicitur, Simonem Zeloten siue Cananaeum ordinauit. Postea autem Thaddaeum coniungit Iudae Iscarioti, et hunc Iudam nominauit: Iudam, inquit, Iacobi, et Iudam Iscariotem. Coniungit autem hos propter nominum similitudinem.

Duo itaque Simon dicebantur: Simon, qui vocabatur Petrus, et Simon Zelotes, qui et Cananaeus. Duo similiter nomen habebant, Iacobus puta Iacobus filius Zebedaei, et Iacobus, Alphaei filius. Duo quoque Iudas dicebantur, Iudas Iacobi, qui et Lebaeus et Thaddaeus, et Iudas Iscariotes. Verum propter nominum similitudines addunt Euangelistae et alia cognitionis indicia ad distinctionem.

Caeterum si Lucas propter nominum similitudinem Thaddaeum Iudae Iscarioti coniungit, quare non pari modo Simonem Petrum cum Simone Cananaeo ordinat, et cum Iacobo filio Zebedaei Iacobum Alphaei filium? Quia Petrus cum Andrea fratre suo, et Iacobus cum Ioanne fratre suo Christum sequuti sunt: et oportebat eos simul ordinari, non solum quia fratres, sed etiam quia simul sequuti fuerant. Sed quare non similiter Iacobus Alphaei filius cum Matthaeo fratre suo coniunctus est? Quia ille postmodum sequutus est.

Vers. 4. *Simon — illum.*

Tradidit illum insidiatoribus.

Vers. 5. *Hos — eis.*

Quales hos? Piscatores et publicanos: Siquidem Petrus et Andreas, Iacobus et Ioannes piscatores erant:

ἐπὶ τὸ τελώνιον. ὁ δὲ λευκᾶς, l) ἀντὶ μὲν τῦ Θαδ- l) Luc. 6, 15.
δαίε, νῦν σίμωνα τὸν ζηλωτὴν, ἤτοι τὸν κανανίτην ἔταξεν· ὕστερον δὲ τὸν Θαδδαῖον συνέζευξεν ἰάδᾳ τῷ ἰσκαριώτῃ, ἰάδαν γὰρ, φησιν, ἰακώβε m) καὶ ἰάδαν ἰσκαριώ- m) Luc. 6, 16.
τὴν. συνέζευξε δὲ τέτες διὰ τὴν ὁμωνυμίαν.

Ὥστε δύο μὲν ἦσαν σίμωνες· σίμων ὁ λεγόμενος πέτρος, καὶ σίμων ὁ ζηλωτὴς, ὁ καὶ κανανίτης· δύο δὲ ἰάκωβοι· ἰάκωβος ὁ τῦ ζεβεδαίε, καὶ ἰάκωβος ὁ τῦ ἀλφαίε· δύο δὲ ἰᾶδαι, ἰάδας ὁ ἰακώβε, ὁ καὶ λεβαῖος καὶ Θαδδαῖος, καὶ ἰάδας ὁ ἰσκαριώτης. καὶ διὰ τὰς ὁμωνυμίας λοιπὸν, προστιθέασιν οἱ εὐαγγελισαὶ καὶ ἕτερα γνωρίσματα πρὸς διαζολὴν αὐτῶν.

Καὶ ἐὰν διὰ τὴν ὁμωνυμίαν ἰάδαν τὸν Θαδδαῖον, ἰάδα τῷ ἰσκαριώτῃ, συνέζευξεν ὁ λευκᾶς· πῶς ἐχὶ καὶ τῷ σίμωνι πέτρῳ, σίμωνα τὸν κανανίτην συνέζευξε; καὶ ἰακώβῳ τῷ τῦ ζεβεδαίε, ἰάκωβον τὸν τῦ ἀλφαίε; διότι πέτρος μὲν μετὰ ἀνδρέε τῦ ἀδελφῦ αὐτῦ, ἰάκωβος δὲ μετὰ ἰωάννε τῦ ἀδελφῦ αὐτῦ τῷ χριςῷ ἠκολέθησαν, καὶ ἔδει αὐτὲς ἅμα ταχθῆναι, ἐ μόνον, ὡς ἀδελφὲς, ἀλλὰ καὶ, ὡς ἅμα ἀκολεθήσαντας. καὶ διατί μὴ καὶ ἰάκωβος ὁ ἀλφαίε, τῷ ἀδελφῷ αὐτῦ ματθαίῳ συντέτακται; διότι ὕστερον ἕτος ἠκολέθησε.

Vers. 4. Σίμων — αὐτόν.

Ὁ προδὺς αὐτὸν τοῖς ἐπιβελεύσυσι.

Vers. 5. Τούτους — αὐτοῖς.

Ποίες τέτες; τὲς ἁλιεῖς, τὲς τελώνας. πέτρος μὲν γὰρ καὶ ἀνδρέας καὶ ἰάκωβος καὶ ἰωάν-

νης

erant: Matthaeus et Iacobus, Alphaei filii, publicani. Lucas vero locum quoque dixit, in quo ipsos ad Apostolatum segregauit. Ait enim quod egressus est in montem ad orandum: eratque pernoctans in oratione Dei. Quumque factus esset dies, aduocauit discipulos suos, et elegit duodecim ex eis, quos et Apostolos nominauit, et caetera. Verum non dixit quando eos emisit. Marcus autem modum quoque dicit, quod coepit eos mittere binos: omnino propter mutuam consolationem.

Vers. 5. *Dicens* — Vers. 6. *Israel.*

Ad Iudaeorum ciuitates et vicos primum mittit discipulos, vt sint illis in magistros ac medicos, ostendens vim amoris, quem ad illos prae omnibus habebat, quodque supra modum curam illorum gereret, quoniam iniuriis ab eis appetitus, illarum non meminit. Sed omni modo corrigere eos ac sanare nititur. Ideo quoque illos, quos emisit, viam quae ad gentes ducat tangere prohibet. Iubet etiam ne ad ciuitatem Samaritanorum accedant, quae sita erat inter Iudaeorum ciuitates. Siquidem Samaritani pro dimidia parte Iudaismum seruantes, inimico animo ad Iudaeos affecti erant. Et vndique ingratorum oppilat ora: quanquam supra omnes ab eo honorari, ipsum supra omnes honore priuauerunt. Oues autem perditas domus Israel merito ipsos nominauit: oues quidem, vtpote quos olim Deus pascebat. *Qui pascis*, inquit, Israel, intende: perditas vero, eo quod destitutae essent ac dispersae, vt praedictum est. Domus

4) *τῇ προσευχῇ*. A. vt editur apud Lucam.

νης ἁλιεῖς ἦσαν· ματθαῖος δὲ καὶ ἰάκωβος, ὁ τῆ ἀλφαίε, τελῶναι· ὁ δὲ λεπᾶς εἶπε καὶ τὸν τόπον, ἐν ᾧ αὐτὲς εἰς ἀποστολὴν ἀφώρισεν. εἴρηκε γάρ, ὅτι n) ἐξῆλθεν εἰς τὸ ὄρος προσεύξασθαι· καὶ ἦν διανυκτερεύων ἐν ταῖς 4) προσευχαῖς τοῦ θεῦ. καὶ ὅτε ἐγένετο ἡμέρα, προσεφώνησε τὲς μαθητὰς αὐτῦ, καὶ ἐκλεξάμενος ἀπ' αὐτῶν δώδεκα, ὃς καὶ ἀποστόλες ὠνόμασε, καὶ τὰ ἑξῆς. ἀλλ' ἐ τότε τέτες ἀπέστειλε. μάρκος δὲ φησι καὶ τρόπον, ὅτι καὶ ἤρξατο o) αὐτὲς ἀποστέλλειν δύο δύο· πάντως διὰ 5) παρηγορίαν ἀλλήλων.

n) Luc. 6, 12.

o) Marc. 6, 7.

Verſ. 5. Λέγων — Verſ. 6. ἰσραήλ.

Ἐπὶ τὰς τῶν ἰθναίων πόλεις καὶ κώμας πρῶτον πέμπει τὲς μαθητὰς, διδασκάλες καὶ ἰατρὲς αὐτοῖς, δεικνύων τὸ πρὸς ἐκείνες ὑπὲρ πάντας φίλτρον, καὶ τὴν ὑπερβολὴν τῆς κηδεμονίας, ὅτι καὶ ὑβριζόμενος ὑπ' αὐτῶν, ἐ μνησικακεῖ τέτοις, ἀλλὰ σπεύδει παντὶ τρόπῳ διορθῶν καὶ θεραπέυειν αὐτές. διὸ καὶ κωλύει μὲν τὲς ἀπεσταλμένες ἅψασθαι τῆς πρὸς τὰ ἔθνη φερέσης ὁδῦ· κελεύει δὲ, μηδὲ τῇ πόλει τῶν σαμαρειτῶν ἐπιδημῆσαι, κειμένῃ μεταξὺ τῶν ἰθναίκων πόλεων. καὶ οἱ σαμαρεῖται γὰρ, ἐξ ἡμισείας ἰθναίζοντες, ἐναντίως πρὸς τὲς ἰθναίες διέκειντο. καὶ παντα-χόθεν ἐμφράττει τὰ στόματα τῶν ἀχαρίσων, εἰ καὶ, πάντων ὑπ' αὐτῦ προτιμηθέντες, πάντων μᾶλλον αὐτὸν ἠτίμασαν. πρόβατα δὲ ἀπολωλότα οἶκε ἰσραὴλ τέτες ὠνόμασεν, εἰκότως. πρόβατα μὲν, ὡς ὑπὸ θεῦ πάλαι ποιμαινομένες· ὁ ποιμαίνων p) γάρ, φησι, τὸν ἰσραὴλ, πρόσχες· p) Pſ. 79, 1. ἀπολωλότα δὲ, διὰ τὸ εἶναι αὐτὲς ἐσκυλμένες καὶ ἐῤῥιμμένες, ὡς προείρηται· οἶκε δὲ ἰσραὴλ,

ὡς

5) Hoc refertur ad δύο δύο.

Domus etiam Iſrael, puta Iſraelitas. Ita autem Iudaeos appellans, diſcipulorum iram mitigabat: et potius pia curae viſcera ipſis immittebat.

Verſ. 7. *Euntes — coelorum.*

Inſtat fruitio quae habetur in coelis: hoc eſt, apud vos eſt, ſi eam accipere volueritis: accipere inquam illam, credentes, et praecepta ſeruantes. Tertio autem capite de regno coelorum pulchre dictum eſt. Oportet ergo et illa noſſe, et inde adaptare quod aptius videbitur.

Verſ. 8. *Infirmos — date.*

Dedit illis gratiam ſanitatum: vt qui praedicationi non crederent, ſaltem miraculis adducerentur. Simul et eos per ipſam promptiores ad praedicationem facit. Ne autem extollantur quaſi magna praeſtantes, aut terrenas quaerant retributiones, praemunit ipſos, dicens: Gratis accepiſtis a me gratiam hanc ſanitatum, nullo veſtro praecedente labore: gratis date eas hominibus, nihil temporale ab ipſis requirentes. Intendens autem, vt haec incorrupte ſeruent, iubet ne praetextu etiam viae quicquam accipiant. Ait enim:

Verſ. 9. *Nolite — zonas veſtras.*

Moris enim erat his qui per viam gradiebantur, crumenas ferre zonis appenſas, in quibus aereos num-

[6]) Chryſoſtomus, vt alibi iam monui, inſeruit huic verſui, νεκροὺς ἐγείρετε. Sine vllo dubio lapſu memoriae. Tractaturus enim hunc locum, in principio habet: ἐπόπει μοι τὸ ἔυκαιρον τῆς ἀποστολῆς. οὐ γὰρ ἐκ προοι-

ὡς ἰσραηλίτας. ἕτω δὲ προσαγορεύσας τὸς ἰουδαίες, ἐπράϋνε τὸν θυμὸν τῶν μαθητῶν, καὶ σπλάγχνα τέτοις μᾶλλον ἐπιμελείας ἐνέβαλε.

Verſ. 7. Πορευόμενοι — ἐρανῶν.

Ἤγγικεν ἡ ἐν ἐρανοῖς ἀπόλαυσις, τετέσι, παρ' ὑμῖν ἔσιν, ἐὰν θέλητε λαβεῖν αὐτήν. λήψεσθε δὲ αὐτὴν, πιςεύοντες καὶ τὰς ἐντολὰς φυλάττοντες. προείρηται δὲ διαφόρως περὶ τῆς βασιλείας τῶν ἐρανῶν ἐν τῷ τρίτῳ κεφαλαίῳ, καὶ χρὴ κἀκεῖνα γινώσκειν, καὶ προσαρμόζειν τὸ δοκοῦν προσφυέςερον.

Verſ. 8. Ἀθενοῦντας [c]) — δότε.

Ἔδωκε μὲν αὐτοῖς χάριν ἰαμάτων, ὥςε τὸς μὴ πειθομένες τῷ κηρύγματι, πείθεσθαι τοῖς θαύμασιν· ἅμα καὶ αὐτὸς προθυμοτέρες ποιῶν εἰς τὸ κήρυγμα δι' αὐτῆς. ἵνα δὲ μὴ ἐπαρθῶσιν, ὡς μεγάλα κατορθοῦντες, μηδὲ ζητῶσιν ἀμοιβὰς ὑλικὰς, προασφαλίζεται τέτες, λέγων· δωρεὰν ἐλάβετε παρ' ἐμοῦ τὴν χάριν ταύτην τῶν ἰαμάτων, μηδὲν αὐτοὶ πονέσαντες, δωρεὰν δότε ταῦτα τοῖς ἀνθρώποις, μηδὲν ἐπιζητοῦντες βιωτικὸν ἐξ αὐτῶν. ἐπιτείνων δὲ τὸ ἀδωροδόκητον, κελεύει μηδὲ χάριν τῆς ὁδοῦ τι λαμβάνειν. φησὶ γάρ·

Verſ. 9. Μὴ — ζώνας ὑμῶν.

Ἔθος γὰρ ἦν τοῖς ἐδοιπορηκόσι, φασκώλια φέρειν παρεωρημένα ταῖς ζώναις, ἐν οἷς εἶχον τὸς ὀβολούς.

προοιμίων αὐτὸς ἔπεμψεν, ἀλλ' ὅτε — εἶδον καὶ νεκρὸν ἐγερθέντα. Vide Tom. VII. p. 368. B.

nummos habebant. Dat autem primum discipulis legem perfectae inopiae, volens vt non solum sine suspicione, sed etiam in admiratione sint. Nihil enim ita admirandos reddit, sicut vita frugalis ac quibuslibet obuiis contenta. Deinde omni eos cura liberat, quae frequenter impedimento esse solet: suamque vult ostendere potentiam, quae eis ad omnia sufficiat. Ideoque postmodum dicebat: Quando misi vos sine loculis et pera, num aliquid defuit vobis?

† Haec dicit saluator Apostolis, nolens vt sub hoc praetextu facultates congregent. Neque ergo aurum, vel argentum, aut aes, neque panem, neque peram nos habere vult, neque calceamenta, neque vestem, neque baculum vsus causa, aut opum cupiditate per viam accipere: non ad zonam aes, neque vt duabus induamur tunicis, sed per viam omnia facillime et frugalissime accipiamus.

† Atqui loculos ipse ferebat: non tamen quasi pecuniae cupidus, sed quasi dispensator eorum, quae offerebantur: possidens potius haec ad necessitatem suam et discipulorum ac pauperum.

Vers. 10. *Neque peram — baculum.*

Quia regnum coelorum annunciabant, oportebat eos quasi angelos de coelo descendentes, leues ac expeditos incedere, omni terrena cura liberos, et ad solum ministerium sibi commissum respicientes. Peram autem dicit marsupium, quo ad iter immittendo pani vtebantur.

Dignum est autem, vt quaeramus, quomodo Matthaeus et Lucas dicunt iussisse, vt illi neque calceamenta, neque baculum haberent: Marcus vero ait sola haec eis permisisse. Quid ergo dicendum

λούς. νομοθετεῖ δὲ τοῖς μαθηταῖς τελείαν ἀκτημοσύνην. πρῶτον μὲν, ἐ μόνον ἀνυπόπτους; ἀλλὰ καὶ θαυμασίους μᾶλλον αὐτοὺς εἶναι βουλόμενος· εἶδεν γὰρ ἔτω ποιεῖ θαυμαστὸς, ὡς βίος ἄσκευος καὶ ἀγραφικὴς· εἶτα φροντίδος πάσης ἀπαλλάττων τότε, εὐωθυίας ἐμποδίζειν πολλάκις· ἔπειτα δεῖξαι θέλων τὴν ἑαυτῦ δύναμιν ἐπαρκοῦσαν αὐτοῖς εἰς ἅπαντα. διὸ καὶ ὕστερον ἔλεγεν, ὅτι ὅτε ἀπέστειλα 9) ὑμᾶς ἄτερ βαλαντίου καὶ πήρας, μή τινος ὑστερήσατε; 9) Luc. 22, 35.

[Καὶ 7) μὴν αὐτὸς ἐπεφέρετο γλωσσόκομον, ἀλλ' ἐχ ὡς Φιλοκτήμων, ἀλλ' ὡς οἰκονόμος τῶν ἐμβεβλημένων, ἀποκτώμενος μᾶλλον αὐτοὶ πρὸς χρείαν ἑαυτοῦ τε καὶ τῶν μαθητῶν καὶ τῶν πενήτων.]

Verſ. 10. Μὴ πήραν — ῥάβδον.

Ἐπεὶ τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν κατήγγελον, ἔδει πάντως αὐτοὺς, ὡς ἀγγέλους ἐξ οὐρανοῦ κατιόντας, ἔτω βαδίζειν κόφως καὶ εὐσταλεῖς, πάσης μὲν ὑλικῆς φροντίδος ἐλευθέρους, εἰς μόνην δὲ βλέποντας τὴν ἐγχειρισθεῖσαν αὐτοῖς διακονίαν. πήραν δὲ λέγει, τὸ 8) μαρσίπιον, ᾧ ἐκέχρηντο κατὰ τὴν ὁδὸν, ἐμβάλλοντες ἄρτον.

Ἄξιον δὲ ζητῆσαι, πῶς ματθαῖος μὲν καὶ 1) λουκᾶς φασὶ, κελευσθῆναι τότε, μήτε ὑποδήματα, μηδὲ ῥάβδον ἔχειν· ὁ δὲ μάρκος 1) λέγει, συγχωρηθῆναι ταῦτα 9) μόνα αὐτοῖς. τί ἂν ἔτι εἰπεῖν; 1) Luc. 9, 3. s) Marc. 6, 8. 9.

7) In margine habent inclusa. A. B. Scholium autem, quod in versione Latina praecedit, neuter agnoscit.

8) Ita Codex vterque. Scribitur etiam μαρσύπιον.

9) μόνα, abest. A.

cendum est? Quod primum quidem ita iusserit, sicut Matthaeus et Lucas dixerunt: postmodum autem permiserit eis, vt calcearentur tantum sandaliis, et retinerent baculum ad pedum custodiam et sustentamentum corporis, demittens se ad imbecillitatem eorum: propter laborem qui ab itinere prouenit. Lucas vero pro eo, quod est, *Nolite possidere:* habet, *Nolite portare:* Sicut etiam refert Marcus. Ne autem dicant, vnde alemur, si nihil tulerimus. Ideo dicit:

Vers. 10. *Dignus — est.*

Nullo, inquit, vobis opus est viatico: digni enim estis, qui alamini ab his, qui a vobis iuuantur, apud quos operamini, apud quos laboratis: Nam hoc non donum, sed merces est operis vestri, ac necessarium tanquam debitum.

Vers. 11. *In quamcunque — exeatis.*

Ne putent, quod omnium qui ab eis iuuarentur ianuas ingredi debeant, iubet vt in quacunque ciuitate et vico, quaerant vnum dignum, qui eos susceipiat, videlicet honestum Dei cultorem, et apud eum maneant, donec e ciuitate exeant: ne domum in domum permutantes, et eum, qui se susceperat contristent, et gastrimargiae [1] suspicionem incurrant.

Vers. 12. *Ingredientes — illam.*

Salutate, hoc est, pacem illi precamini. Haec enim postmodum septuaginta discipulis praecipiens, dixit:

[1] ἐφοδίου. A. [2] ἀποδοχῆς. A.

εἰπεῖν; ὅτι πρῶτον μὲν ἕτω προσέταξεν, ὡς ματθαῖος καὶ λουκᾶς εἶπον· ὕστερον δὲ παρεχώρησεν αὐτοῖς ὑποδεδέσθαι μόνον σανδάλια καὶ κατέχειν ῥάβδον, εἰς φυλακήν τε τῶν ποδῶν, καὶ ὑποστηριγμὸν τῷ σώματος, συγκαταβαίνων τῇ ἀσθενείᾳ αὐτῶν, διὰ τὴν ἀπὸ τῆς ὁδοιπορίας ταλαιπωρίαν, ὡς ὁ μάρκος ἔγραψεν. ἀντὶ δὲ τοῦ, μὴ κτήσησθε, μὴ [1]) αἴρετε εἶπεν ὁ λουκᾶς. ἵνα δὲ [1]) Luc. 9, 3. μὴ εἴπωσι, πόθεν ἓν τραφησόμεθα, μηδὲν αἴροντες, φησίν·

Vers. 10. Ἄξιος — ἐστίν.

Οὐ χρεία, φησὶν, ὑμῖν ἐφοδίων. [1]) ἄξιοι γάρ ἐστε τρέφεσθαι παρὰ τῶν ὠφελημένων ὑφ' ὑμῶν, παρ' οἷς ἐργάζεσθε, παρ' οἷς κοπιᾶτε. τοῦτο γὰρ οὐ δῶρον, ἀλλὰ μισθός ἐστι τῆς ἐργασίας ὑμῶν, καὶ ἀναγκαῖον, ὡς ὀφειλόμενον.

Vers. 11. Εἰς ἣν δ' ἂν — ἐξέλθητε.

Ἵνα μὴ νομίσωσιν, ὅτι τὰς πάντων τῶν ὠφελημένων θύρας αὐτοῖς ἀνέῳξε, κελεύει, παρ' ἑκάστῃ πόλει καὶ κώμῃ ζητεῖν ἕνα τὸν ἄξιον τῆς [2]) ὑποδοχῆς αὐτῶν, ἤγουν τὸν σεμνότερον, τὸν θεοσεβέστερον, καὶ παρ' αὐτῷ μένειν, ἕως ἂν ἐξέλθωσιν ἐκ τῆς πόλεως, ὥστε μὴ, οἰκίαν ἐξ οἰκίας ἀμείβοντας, λυπεῖν τε τὸν ὑποδεξάμενον, καὶ γαστριμαργίας δόξαν λαμβάνειν.

Vers. 12. Εἰσερχόμενοι — αὐτήν.

Ἀσπάσασθε, ἀντὶ τοῦ, ἐπεύχεσθε εἰρήνην [3]) αὐτῇ. ταῦτα γὰρ ὕστερον καὶ τοῖς ἑβδομήκοντα μα-

[3]) εἰρήνην ἐπ' αὐτήν. A.

dixit: In quamcunque domum intraueritis, primum dicite: Pax huic domui.

Verſ. 13. *Et — conuertatur.*

Quia is qui ſuſcipit, ſaepius digni nomen habet, vitam autem indignam, ideo dicit: Si quidem fuerit domus digna, veniat ſuper illam pax quae a vobis datur, id eſt operetur in illam, fruaturque pace et tranquillitate: ſi vero fuerit indigna, pax veſtra ad vos conuertatur, ſiue nihil operetur: ſed hac vobiscum ſumpta, exite.

Vide quod non dederit eis praecognitionem digni et indigni: vt re maxime neceſſaria deſtituti, ſeſe deprimant tanquam imperfecti. Admirandum eſt autem, quomodo poſtquam omnibus eos nudauit, rurſum illis omnia ſubmiſerit. Quis enim laeta fronte non ſuſcipiat hoſpitio quibuslibet obuiis contentos, ac ſollicitudine carentes, fulgentes, non verbo tantum et miraculis, verum etiam quod magis eſt, bona vita?

Verſ. 14. *Et — veſtrorum.*

Marcus dixit: *Excutite puluerem, qui eſt ſub pedibus veſtris, in teſtimonium illis*, ſiue ad redargutionem illorum. Manifeſtabant enim per talem excuſſionem, quod non ſolum nihil inde acceperint, ſed etiam puluerem, qui inde adhaeſiſſet, a pedibus ſuis excuterent, tanquam propter illos impium.

Verſ. 15.

4) Intelligitur ergo, vnde in non nullos Codices h. l. venerit: λέγοντες· εἰρήνη τῷ οἴκῳ τούτῳ.

5) αὕτη non habet in textu. Nec Chryſoſtomus agnoſcit Tom. VII. pag. 371. fin. Alii tamen apud

θηταῖς ἐντειλάμενος εἶπεν, ὅτι [u]) εἰς ἣν δ' ἂν εἰ- v) Luc. 10, 5.
κίαν εἰσέρχησθε, πρῶτον λέγετε, εἰρήνη τῷ
οἴκῳ [4]) τούτῳ.

Verſ. 13. Καὶ — ἐπιστραφήτω.

Διότι πολλάκις ὁ ὑποδεχόμενος, ὄνομα μὲν εἶχεν ἀξίε, βίον δὲ ἀνάξιον, φησὶν, ὅτι ἐὰν μὲν ᾖ ἡ οἰκία [5]) αὕτη ἀξία, ἐλθέτω ἐπ' αὐτὴν ἡ δεθεῖσα παρ' ὑμῶν εἰρήνη, τετέσιν, ἐνεργησάτω εἰς αὐτὴν, καὶ ἔτω εἰρήνης ἀπολάυσα καὶ γαλήνης· ἐὰν δὲ μὴ ᾖ ἀξία, ἡ εἰρήνη ὑμῶν πρὸς ὑμᾶς ἀναστρεφέτω, ἤγεν, μηδὲν ἐνεργησάτω, ἀλλὰ ταύτην μεθ' ἑαυτῶν λαβόντες ἐξέλθετε.

Σκόπει δὲ, πῶς ἐκ ἔδωκεν αὐτοῖς πρόγνωσιν ἀξίε καὶ ἀναξίε, ἵνα τῷ ἀναγκαιοτάτῳ λειπόμενοι ταπεινοφρονῶσιν, ὡς ἀτελεῖς. χρὴ δὲ θαυμάζειν, πῶς πάντων γυμνώσας αὐτὸς, τὰ πάντων αὐτοῖς ἀνῆκε. τίς γὰρ ἐκ ἂν ἡδέως ἐξενοδόχησε τὸς ἅτος ἀσκεύως καὶ ἀμερίμνως, λάμποντας [6]) ἐ μόνον ἀπὸ τῶν λόγων καὶ τῶν θαυμάτων, ἀλλὰ καὶ πρὸ τέτων, ἀπὸ τῦ βίε;

Verſ. 14. Καὶ — ὑμῶν.

Ὁ δὲ μάρκος, φησὶν, ἐκτινάξατε [x]) τὸν χοῦν x) Marc. 6, 11.
τὸν ὑποκάτω τῶν ποδῶν ὑμῶν, εἰς μαρτύριον αὐτοῖς, ἤγεν, εἰς ἔλεγχον αὐτῶν. ἐδήλε γὰρ ὁ ἐκτιναγμὸς οὗτος, ὅτι οὐ μόνον ἐδὲν ἐκεῖθεν ἔλαβον, ἀλλὰ καὶ τὸν ἐκεῖθεν κονιορτὸν ἐκτινάσσεσιν ἀπὸ τῶν ποδῶν αὐτῶν, ὡς καὶ αὐτὸν δι' αὐτοὺς ἀνόσιον.

apud Wetſt. inſerunt ἐκείνη. Eſt ergo explicatio-nis, vt mox δοθεῖσα.

6) Correxi λάμποντας, pro λαμβάνοντας. Hentenius, *fulgentes*

Verſ. 15. *Amen — illi.*

Per ciuitatem etiam vicum ſignificauit. Sodoma autem et Gomorrha ciuitates olim magnae ac populoſae erant: quae propter nimiam libidinem inhabitantium maxima calamitate redactae ſunt in pulueres, igne coelitus conflagrante: et horum ſupplicium a Deo illis immiſſum, quouis alio formidabilius videbatur, ac ſi terra illa ad hoc vsque tempus inflammata videatur, ſuamque praedicet calamitatem.

Hic vero dicit Chriſtus grauius eos puniendos, qui non exceperint, neque audierint verba Apoſtolorum. Sodoma enim et Gomorrha neque miracula viderant, ſicut iſti innumera: neque ad terram illorum diſcipuli a ſaluatore miſſi fuerant. Quum autem dixit: Tolerabilius erit terrae Sodomorum et Gomorrhorum in die iudicii, ſignificauit etiam in futuro ſaeculo Sodomitas et Gomorrhitas eſſe puniendos: et hinc manifeſtum eſt quaedam peccata et hic et ibi eſſe punienda.

Timeamus ergo et nos huiusmodi minas, ſcientes, quod omnis qui non ſeruat, neque facit quae docuerunt Apoſtoli, manifeſtum eſt, quod neque ſuſcipit eos, neque illorum audit ſermones. Quare autem vno non ſuſcipiente, vniuerſa ciuitas punienda eſt? Quia caeteri quoque videntes non prohibuerunt illum. Qui autem non ſuſcipiebant Apoſtolos, publice eos expellebant.

Verſ. 16. *Ecce — luporum.*

Poſtquam illis audacium iniecit per ea, quae denuntiauerat, et duros ac adamantinos reddidit: prae-

7) Etſi Datiui etiam abſolute dicuntur, tamen hic malim aut τῷ ἀρχνόθεν, aut κατενεχθέντος πυρός.

Vers. 15. Ἀμὴν — ἐκείνῃ.

Διὰ τῆς πόλεως, καὶ τὴν κώμην ἐδήλωσε. τὰ δὲ σόδομα καὶ τὰ γόμορρα, πάλαι πόλεις ὖσαι μεγάλαι καὶ πολυανθρωπόταται, διὰ τὴν ἀσέλγειαν αὐτῶν πανωλεθρίᾳ κατετεφρώθησαν, ἐρανόθεν [7]) κατενεχθέντι πυρί. καὶ τέτων ἡ θεήλατος αὕτη κόλασις φοβερωτέρα πάσης ἐδόκει πᾶσιν, ἅτε καὶ τῆς γῆς ἐκείνης ἄχρι καὶ νῦν ἐμπεπρησμένης φαινομένης, καὶ κηρυττόσης τὴν οἰκείαν συμφοράν.

Ἀλλὰ νῦν ὁ χριστὸς βαρύτερον κολασθήσεσθαι λέγει τὰς μὴ δεχομένας, μηδ' ἀκέοντας τὰς λόγας τῶν ἀποστόλων, διότι τὰ σόδομα καὶ τὰ γόμορρα, ἅτε θαύματα εἶδον, ὡς ἔτοι μυρία, ἅτε πρὸς τὴν γῆν αὐτῶν μαθηταὶ παρὰ τῦ σωτῆρος ἀπεσάλησαν. εἰπὼν δὲ, ὅτι ἀνεκτότερον ἔσαι γῆ σοδόμων καὶ γομόρρων ἐν ἡμέρᾳ κρίσεως, ἐδήλωσεν, ὅτι καὶ ἐν τῷ μέλλοντι αἰῶνι οἱ σοδομῖται καὶ γομορρῖται τιμωρηθήσονται. κἀντεῦθεν φανερὸν, ὡς τινες ἁμαρτίαι καὶ ἐντεῦθεν, καὶ ἐκεῖ κολάζονται.

Φοβηθῶμεν ἓν καὶ ἡμεῖς τὴν τοιαύτην ἀπειλὴν, εἰδότες, ὅτι πᾶς ὁ μὴ φυλάττων, μηδὲ ποιῶν, ἅπερ ἐδίδαξαν οἱ ἀπόστολοι, πρόδηλον, ὡς ἐδὲ δέχεται τότες, ἅτε ἀκέει τὰς λόγας αὐτῶν. διατί δὲ, ἑνὸς μὴ δεξαμένε, πᾶσα ἡ πόλις κολασθήσεται; διότι καὶ οἱ λοιποὶ βλέποντες, ἐκ ἐκώλυσαν αὐτόν. οἱ γὰρ μὴ παραδεχόμενοι τὰς ἀποστόλας, δημοσίᾳ τότες ἀπήλαυνον.

Vers. 16. Ἰδοὺ — λύκων.

Θαρρύνας αὐτὰς, δι' ὧν παρήγγειλε, καὶ σεφὰς καὶ ἀδαμαντίνας ἐργασάμενος, λοιπὸν προλέγει

praedicit etiam nunc quae illis ventura ſunt, non ſolum quae paulo poſt, verum etiam quae longo poſt tempore. Primum quidem vt vim praeſcientiae ipſius cognoſcant. Deinde vero ne patientes, ſuſpicentur ſeſe haec pati, ob eius qui illos miſit imbecillitatem. Tertio vt audito primum, quod mala paſſuri ſint, facilius poſtmodum ferant. *Ecce*, inquit, *ego mitto vos, tanquam oues in medio luporum.* Ego qui omnia poſſum, mitto vos, vt mordeamini, ac dilaniemini: neque vlciſcamini, aut manus repugnantes obiiciatis. Quamobrem? Quia magis ita vincetis, et lupos in oues transmutabitis. Quomodo? Mea virtute, quae omnia vincit, veſtraque manſuetudine, quae vt plurimum ferocitatem ac truculentiam infidelium ſubmittit. Neque enim ferocitas per ferocitatem, ſed per manſuetudinem ſubmitti ſolet. Nam oportet eum, qui medetur inſanis, patienter illorum ferre iniurias, ſolam prae oculis habendo liberationem ab inſania. Et nos ergo niſi ouium manſuetudinem aduerſus ferocitatem illorum, qui nos laedunt propoſuerimus, nequaquam paſtoris noſtri auxilium habituri ſumus. Siquidem ouium non luporum paſtor eſt.

† Tanquam oues in medio luporum, vt videlicet ouium manſuetudinem oſtendatis, coram lupis proſtrati, nec ouium tantum manſuetudinem habeatis, ſed et ſedulam ſinceritatem, id eſt, ſimplicitatem ac innocentiam: vt verberati ac perſequutionibus appetiti, non ceſſetis benefacere verberantibus. Vt autem vtrumque fiat ſecundum virtutem, adſit prudentia ſerpentum in ſeruando capite, hoc eſt, fide: et ſimplicitas columbae, in non ſumenda vltione, de his, qui iniuriam irrogant. Nec hoc ad quinque ſeu decem annos ſeruandum, ſed vsque ad extremum ſpiritum: hoc enim

λέγει καὶ τὰ συμβησόμενα τέτοις, ἐ μόνον τὰ μικρὸν ὕτερον, ἀλλὰ καὶ τὰ μακρὸν ὕτερον. πρῶτον μὲν, ἵνα μάθωσι τὴν δύναμιν τῆς προγνώσεως αὐτῦ· δεύτερον δὲ, ἵνα πάσχοντες, μὴ ὑποπτεύωσι, δι' ἀσθένειαν τῦ πέμψαντος ταῦτα πάσχειν· τρίτον, ἵνα προακηκότες, ὅτι κακοπαθήσεσι, ῥᾴον τότε φέρωσιν. ἰδέ, φησιν, ἐγὼ ἀποστέλλω ὑμᾶς, ὡς πρόβατα ἐν μέσῳ λύκων· ἐγὼ ὁ πάντα δυνάμενος· ὥστε δάκνεσθαι ὑμᾶς καὶ σπαράττεσθαι παρὰ τῶν ἐπιβελευόντων, μὴ ἀμύνεσθαι δὲ, μηδ' ἀντιμάχεσθαι ταῖς χερσί. διατί; διότι μᾶλλον ἔτω νικήσετε καὶ μεταβαλεῖτε τὲς λύκες εἰς πρόβατα. πῶς; τῆς ἐμῆς δυνάμεως τὸ πᾶν κατεργαζομένης, καὶ τῆς ὑμετέρας δὲ πραότητος χαλώσης, ἃς τὰ πολλὰ, τὸ ἄγριον καὶ φονικὸν τῶν ἀπίστων. ἐ γὰρ θρασύτητι θρασύτης, ἀλλ' ἐπιεικείᾳ καταῤῥέλεσθαι εἴωθε. χρὴ γὰρ τὸν ἰατρεύοντα μεμνῆτας μακροθύμως φέρειν τὰς παροινίας αὐτῶν, πρὸς μόνην ὁρῶντα τὴν τῆς μανίας ἀπαλλαγήν. καὶ ἡμεῖς οὖν, ἐὰν μὴ προβάτων ἡμερότητα πρὸς τὴν ἀγριότητα τῶν ἐπηρεαζόντων ἡμῖν ἐπιδειξώμεθα, πάντως ἐχ ἕξομεν τὴν τῦ ποιμένος ἡμῶν βοήθειαν. προβάτων γὰρ, ἐ λύκων ἐστὶ ποιμήν. [8])

Verſ. 16.

[8]) Quod hic ſubiecit ſcholium Hentenius ex margine ſui Codicis, id in neutro meorum reperitur. Fruſtra id etiam in aliis libris quaeſiui. Sparſim tamen haec leguntur apud Chryſoſt. Hom. XXXIII. in Matthaeum.

enim significat, quod dicitur: Qui sustinuerit vsque in finem, hic saluus erit.

Vers. 16. *Estote — columbae.*

† Et hic in serpentibus, et alibi in oeconomo iniquo, prudentiam intellige, obseruantiam eorum, quae cuique sunt vtilia.

Vult ipsos et prudentes esse, ne letaliter vulnerentur, et sine vitio, ne iniuriarum meminerint. Nam quia prudens est serpens, ideo quum verberatur, alias quidem corporis partes obiicit, solum autem caput seruat: sciens in solo eo letale inferri vulnus. Iussit ergo prudentiam imitari serpentum, vt alia quidem et corpora et animas caeteraque obiiciant, solam autem fidem seruent illaesam, in qua sola sit vulnus letale. Et rursum quia columbae quum eis pulli auferuntur, malorum non meminerunt aduersus eos, qui abstulerunt: sed denuo ad eos accedunt, licet saepius auferant: Iubet horum quoque simplicitatem imitari, hoc est, innocentiam, in non vindicandis iniuriis, sed accedendo ad eos, qui laeserunt, illosque amando.

Et vide sapientiam. Siquidem non solam serpentum prudentiam iussit imitari, neque solam columbarum simplicitatem, sed vtramque miscuit. Nam ambae vnam simul efficiunt virtutem. Nulla enim ipsius prudentiae est vtilitas, si defuerit innocentia.

Nos vero et aliam serpentis imitemur prudentiam. Nam sicut ille vbi senuerit, per locum angustum transiens, seipsum leberide, hoc est, suo exuuio ac pelle spoliat, et ita validus efficitur: ita

[2]) δερματίδι. A.

Verſ. 16. Γίνεσθε — περιστεραί.

[Καὶ [9]) ἐπὶ τῶν ὄφεων νῦν, καὶ ἐπὶ τῆ οἰκονόμου τῆς ἀδικίας, [y]) Φρόνησιν νοήσεις, τὴν Φυλακὴν y) Luc. 16, 8. τῆ οἰκείᾳ συμφέροντος.]

Βάλεται αὐτὸς καὶ συνετὸς εἶναι, πρὸς τὸ μὴ πλήττεσθαι καιρίως, καὶ ἀπονήρευς, πρὸς τὸ μὴ μνησικακεῖν. ἐπεὶ γὰρ Φρόνιμός ἐστιν ὁ ὄφις· διότι τυπτόμενος, τὸ μὲν ἄλλο σῶμα προΐεται, μόνην δὲ Φυλάττει τὴν κεφαλὴν, ἐως ἐν ταύτῃ μόνῃ καιρίαν γίνεσθαι τὴν πληγήν· ἐκέλευσε μιμεῖσθαι τὴν Φρόνησιν τῶν ὄφεων, ἐν τῷ τἆλλα μὲν, καὶ σώματα, καὶ ψυχὰς, καὶ πάντα προΐεσθαι, μόνην δὲ Φυλάττειν τὴν πίστιν, ὡς κεφαλὴν, ἐν ᾗ μόνῃ γίνεται καιρία πληγή. καὶ πάλιν, ἐπείπερ αἱ περιστεραὶ, ἀΦαιρέμεναι τὰ τέκνα, ἐ μνησικακοῦσιν τοῖς ἀΦελοῦσιν, ἀλλὰ καὶ προσίενται τέτες αὖθις, κἂν πολλάκις ἀΦέλωσιν, ἐπιτάττει ζηλῶν καὶ τὴν τέτων ἀκεραιότητα, τετέσιν, ἀκακίαν, ἐν τῷ μὴ μνησικακεῖν τοῖς ἀδικοῦσιν, ἀλλὰ καὶ προσίεσθαι τέτες καὶ Φιλεῖν.

Καὶ ὅρα σοΦίαν. ἔτε γὰρ τὴν Φρόνησιν μόνην τῶν ὄφεων μιμεῖσθαι προσέταξεν, ἔτε τὴν ἀκεραιότητα μόνην τῶν περιστερῶν, ἀλλ' ἐκέρασεν ἀμΦοτέρας, διότι μίαν ἀμΦότεραι ποιεῖσιν ἀρετήν. οὐδὲν γὰρ ὄφελος τῆς τοιαύτης Φρονήσεως, ἐὰν ἀπῇ ἡ ἀκεραιότης.

Ἡμεῖς δὲ μιμησώμεθα καὶ ἄλλην Φρόνησιν τῶ ὄφεως. ὥσπερ γὰρ ἐκεῖνος, ὅταν γηράσῃ, σεναῖ τόπω διείρας ἑαυτὸν, ἀποξύεται τὴν λεγομένην λεβηρίδα, [1]) Φημὶ δὴ, τὴν ἐπιδερματίδα, [2]) καὶ

9) Codex vterque incluſa habet in margine.

1) Vtrumque vocabulum, λεβηρὶς, et ἐπιδερματὶς habet Erotianus in Gloſſis. p. 34.

ita quoque nos, qui vetuſtate affectuum ſenuimus, iniiciamus nos ipſos in anguſtum ſtrictumque viuendi modum: et per hunc exuta veteri animae veſte, robuſti efficiamur.

Nunc itaque in bonum, ſerpentes atque columbas, exemplo accepit: Alibi vero in malum potius ſumpta ſunt. Nam reprobantur Iudaei tanquam ſerpentes et viperarum progenies: et male audit Effraim, quaſi columba demens, quae non habeat cor. Solet enim frequenter ſcriptura, ab eodem animali differentes oſtendere comparationes, quando illud bonas ſimul et malas habet conditiones. Nam et Chriſtus dicitur leo propter regiam dignitatem, et inexpugnabilitatem. *Recumbens*, inquit, *dormiuit vt leo, quis ſuſcitabit eum?* Iuſtus etiam leo vocatur, propter fortitudinem. *Iuſtus*, ait, *quaſi leo confidit.* Praeterea et diabolus leo dicitur, eo quod immitis ſit ac ſanguinem voret. *Vt leo*, inquit, *obambulat quaerens, quem deuoret.*

Verſ. 17. *Attendite — vos.*

Praedicit eis futuras tentationes, exacuens ad certamina. Attendite, inquit, ab hominibus, hoc eſt, obſeruate homines: ſiue pericula ab illis expectate.

Verſ. 18. *Et — me.*

Poſtquam dixit, quae a Iudaeis paſſuri erant, nunc etiam dicit, quae ab aliis gentibus.

Verſ. 18. *In — gentibus.*

Ad redargutionem Iudaeorum et gentium, ne poſtmodum dicere poſſint, quod praedicationem non

καὶ γίνεται σθεναρός· ἕτω καὶ αὐτοὶ, γηράσαντες τῇ παλαιότητι τῶν παθῶν, ἐμβάλωμεν ἑαυτὸς εἰς τὴν ξενὴν καὶ τεθλιμμένην πολιτείαν, καὶ δι' αὐτῆς ἀποξύσαντες τὸν πεπαλαιωμένον χιτῶνα τῆς ψυχῆς, εὐθενεῖς γενώμεθα.

Νῦν μὲν ἓν εἰς καλὸν παράδειγμα τὸς ὄφεις καὶ τὰς περιστερὰς ἔλαβεν· ἀλλαχῆ δὲ μᾶλλον εἰς κακὸν ἐλήφθησαν. κακίζονται γὰρ ἰσθμοὶ, ὡς ὄφεις, γεννήματα ἐχιδνῶν· καὶ διαβάλλεται ἐφραὶμ, ὡς περιστερὰ [z] ἄνους, ἐκ ἔχουσα καρδίαν. ἑωθε γὰρ πολλάκις ἡ γραφὴ διαθόρους εἰκόνας ἐξ ἑνὸς ζώου παριστᾶν, ὅταν ἐκεῖνο καὶ θαυμαστὰ ἔχῃ, καὶ πονηρὰ πλεονεκτήματα. καὶ γὰρ λέων μὲν, καὶ ὁ χριστὸς, κατὰ τὸ βασιλικὸν καὶ ἄμαχον· ἀναπεσὼν [a]) γάρ, φησιν, ἐκοιμήθη, ὡς λέων· λέων δὲ καὶ ὁ δίκαιος, κατὰ τὸ εὐπαρρησίαστον. δίκαιος [b]) γάρ, φησιν, ὡς λέων πέποιθε· λέων δὲ καὶ ὁ διάβολος, κατὰ τὸ ἀνήμερον καὶ αἱμοβόρον· ὡς λέων [c]) γάρ, φησι, περιπατεῖ, ζητῶν τίνα καταπίῃ.

z) Ofee 7, 11.

a) Gen. 49, 9.

b) Prov. 28, 1.

c) 1 Petr. 5, 8.

Verſ. 17. Προσέχετε — ὑμᾶς.

Προκαφωνεῖ τέτοις τὸς μέλλοντας πειρασμὸς, παραθήγων εἰς τὸς ἀγῶνας. προσέχετε δὲ ἀπὸ τῶν ἀνθρώπων, ἀντὶ τῦ, φυλάττεσθε τὸς ἀνθρώπες, ἔτεν, προσδοκᾶτε δεινὰ ἀπ' αὐτῶν.

Verſ. 18. Καὶ — ἐμοῦ.

Εἰπὼν, ἃ ὑποστήσονται παρὰ τῶν ἰσθμαίων, λοιπὸν λέγει, καὶ ἃ παρὰ τῶν ἄλλων ἐθνῶν.

Verſ. 18. Εἰς — ἔθνεσιν.

Εἰς ἔλεγχον καὶ τῶν ἰσθμαίων, καὶ τῶν ἐθνῶν, ἵνα μὴ δύνωνται λέγειν ὕστερον, ὅτι ἐκ ἤκεσαν τὸ κηρύγ-

non audierint: in tantum enim audient, vt etiam praedicatores innumeris malis afficiant.

Verſ. 19. *Quum autem — loquamini.*

Ne dicant: Et quo pacto idiotae ac illiterati perſuadere poterimus rhetoribus ac philoſophis? primum hanc eorum ſoluit dubitationem dicens: Ne ſoliciti ſitis quomodo, aut quid loquamini.

Verſ. 19. *Dabitur — loquamini.*

Dabitur: a me videlicet. Haec autem iterum dixit eis inſtante crucis paſſione, quando de mundi conſummatione illum interrogauerunt. Ait enim Lucas, quod tunc etiam ſubiunxerit: *Ego dabo vobis os et ſapientiam, cui non poterunt contradicere aut reſiſtere omnes, qui aduerſantur vobis.*

Verſ. 20. *Non — loquentes.*

Hoc eſt, qui tunc loquentur.

Verſ. 20. *Sed — vobis.*

Sed Spiritus ſanctus, qui loquitur in vobis.

Verſ. 21. *Prodet — filium.*

Illi non credentes, hos prodent fideles.

Verſ. 21. *Et — eos.*

Et ſimiliter de his dicendum eſt. Per hos autem amiciſſimos etiam alios cognatos et familiares intelligit.

Verſ. 22.

κηρύγματος. τοσοῦτον γὰρ ἀκόσμησιν, ὥστε καὶ τοὺς κήρυκας μυρίοις κακοῖς ὑποβαλεῖν.

Vers. 19. Ὅταν δὲ — λαλήσετε.

Ἵνα μὴ λέγωσιν· ὅτι καὶ πῶς ἰδιῶται, καὶ ἀγράμματοι, πεῖσαι δυνησόμεθα ῥήτορας καὶ Φιλοσόφους; προθεραπεύει καὶ ταύτην αὐτῶν τὴν ἀπορίαν λέγων· μὴ μεριμνήσητε, πῶς ἢ τί λαλήσετε.

Vers. 19. Δοθήσεται — λαλήσετε.

Δοθήσεται, παρ' ἐμοῦ δηλαδή. ταῦτα δὲ εἶπεν αὐτοῖς καὶ αὖθις, ἐγγίζοντος τοῦ διὰ σαυροῦ πάθους, ὅτε περὶ τῆς τοῦ κόσμου συντελείας ἠρώτησαν αὐτόν. φησὶ γάρ ὁ Λουκᾶς. καὶ τηνικαῦτα εἶπεν αὐτοῖς, ὅτι ἐγὼ [d], δώσω ὑμῖν στόμα καὶ σοφίαν, ἣ οὐ δυνήσονται ἀντειπεῖν, οὐδὲ ἀντιστῆναι πάντες οἱ ἀντικείμενοι ὑμῖν. d) Luc. 21, 15.

Vers. 20. Οὐ — λαλοῦντες.

Οἱ λαλοῦντες τότε.

Vers. 20. Ἀλλὰ — ὑμῖν.

Ἀλλὰ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, τὸ λαλῆν ἐν ὑμῖν τότε.

Vers. 21. Παραδώσει — τέκνον.

Οἱ μὴ πιστεύσαντες, τοὺς πιστεύσαντας.

Vers. 21. Καὶ — αὐτούς.

Καὶ ἔτοι ὁμοίως. διὰ τῶν φιλτάτων δὲ τούτων, καὶ τὰς ἄλλας ἐνέφηνε συγγενείας καὶ οἰκειότητας.

Verſ. 22. *Et — nomen meum.*

Ab omnibus, id eſt, a pluribus: nam multi ipſos dilexerunt. Eſt autem et hoc ſcripturae idioma, vt omnes dicat pro pluribus. Quum autem ſuperius addiderit, *propter me*, nunc addens etiam, *propter nomen meum*, magnam eis conſolationem ac animi alacritatem iniecit, quum perſuaſum habeant, quod illis adſit et auxilietur, qui propter ipſum patiuntur.

Verſ. 22. *Qui — ſaluus erit.*

Tria innuit praeſens verbum. Primum quod non ſolum eis opus ſit ipſius auxilio, ſed et propria fortitudine: vt non illius ſolum, ſed et ipſorum bona ſint opera. Et quod defatigari non oporteat. Nam quae vtilitas eſt principii, quod finem non habet? Praeterea quod ad finem vsque vitae adeunda ſint pericula.

Dignum eſt autem, vt hos admiremur: quomodo ad tanta ac talia emiſſi pericula, audientes, quod vniuerſum orbem inimicum haberent, totaque vita ſua tentarentur: non detrectarunt periculum, neque liberationem a malis popoſcerunt. Parebant enim tanquam morigeri magiſtro: et confidebant, vtpote fideles, de potentia emittentis. Quum autem didiciſſent, quod tantam haberet fidei praedicatio fortitudinem, vt adamantinum quoque naturae amorem diſſolueret, variis affectibus ſe mutuo vincentibus, magis incitati ſunt, additisque viribus, indubitata ſpe deinceps egregia opera exhibendi, ſoli duodecim aggreſſi ſunt orbem vniuerſum: cum quo aduerſus illos ſe diabolus oppoſuit, iunctis ſecum innumeris daemoniis. Illi vero obtinuerunt victoriam, non interficientes aduer-

Verſ. 22. Καὶ — ὄνομά μου.

Ὑπὸ πάντων, ἀντὶ τῶ, ὑπὸ τῶν πλειόνων. πολλοὶ γὰρ αὐτὸν ἠγάπησαν. ἰδίωμα δὲ καὶ τῦτο γραφικὸν, πάντας λέγειν, καὶ τὸς πλείονας. ἀνωτέρω δὲ προσθεὶς· ὅτι ἕνεκεν e) ἐμῦ, καὶ νῦν δὲ πάλιν· ὅτι διὰ τὸ ὄνομά μου· πολλὴν παρεκλησιν καὶ προθυμίαν αὐτοῖς ἐνέβαλε, πεπεισμένοις, ὅτι συμπαρέσῃ καὶ ἀντιλήψεται τῶν πασχόντων δι' αὐτόν. e) Matth. 10, 18.

Verſ. 22. Ὁ — σωθήσεται.

Τρία τὸ παρὸν ἐμφαίνει ῥητόν· ὅτι ὁ μόνον χρεία τῆς παρ' αὐτῦ βοηθείας, ἀλλὰ καὶ τῆς αὐτῶν καρτερίας, ἵνα μὴ αὐτῦ μόνον, ἀλλὰ καὶ αὐτῶν γίνοιντο τὰ κατορθώματα· καὶ ὅτι ὁ χρὴ ἀποκάμνειν. τί γὰρ ὄφελος ἀρχῆς, ἐκ ἐχούσης τέλος; καὶ ὅτι μέχρι τέλους ζωῆς αὐτῶν παραταθήσεται τὰ δεινά.

Θαυμάσαι δὲ τέτες ἄξιον, πῶς εἰς τοσῦτες καὶ τοιῦτες κινδύνες ἀποξελόμενοι, καὶ πᾶσαν μὲν τὴν εἰκυμένην πολεμίαν ἔχειν ἀκέοντες, παρ' ὅλην δὲ περάζεθαι τὴν ζωὴν, ἐκ ἐδειλίασαν, ἐδ' ἐζήτησαν ἀπαλλαγὴν τῶν δεινῶν; ὑπήκεσον γὰρ, ὡς εὐπειθεῖς τῷ διδασκάλῳ, καὶ ἐθάῤῥεν ὡς πιςοὶ τῇ δυνάμει τῦ ἀποξέλοντος. μεμαθηκότες δὲ καὶ, ὅτι τοσῦτον ἰσχύσει τὸ κήρυγμα τῆς πίςεως, ὡς διαλύσαι καὶ τὴν ἀδαμαντίνην ὀργὴν τῆς Φύσεως, καὶ τὰς σχέσεις ἀλλήλαις ἐκπολεμῶσαι, μᾶλλον ἀνηρεθίθησαν, καὶ νευρωθέντες λοιπὸν ταῖς ἀναμφιβόλοις ἐλπίσι τῦ κατορθῶν, ἀποδύσαντο, δώδεκα μόνοι, πρὸς ἅπασαν τὴν οἰκυμένην, ᾗτινι συμπαρετάττετο κατ' αὐτῶν καὶ ὁ διάβολος μετὰ τῶν ἀπείρων αὐτῦ δαιμόνων, καὶ

aduerſarios, ſed ſibi connumerantes: et quos daemonibus aequales acceperunt, angelis ſimiles reddiderunt.

Verſ. 23. *Quum autem — aliam.*

Poſtquam dixit, quae poſt aſcenſionem ſuam erant euentura, ſermonem ad ea reduxit, quae ante crucem futura erant. Iubet autem fugere, non tanquam timidos, ſed tanquam eos, qui expelluntur. Verum ſicut Gregorius Theologus interpretatur, iubet vt miſereantur perſequentium et imbecilliorum: nec longe fugiant, ſed ab hac ciuitate in illam, ne vllam praetereant, ad quam non perueniant.

Verſ. 23. *Amen — hominis.*

Priusquam veniat ad vos. Hoc autem ad ſolatium et refrigerium eorum dixit, confirmans, quod citius eos eſſet ſibi adiuncturus, quam ipſi omnes Iudaeorum ciuitates circumirent, ſiue antequam ad vniuerſam Palaeſtinam accederent. Sufficiebat enim pro omni conſolatione, vt illis adeo exagitatis appareret: quod ſane tunc etiam fecit, ſicut promiſit. Quia autem futurum erat, vt ab his qui ſe perſequerentur, calumniam ſuſtinerent, et ideo moleſte ferrent: ſuper hoc etiam conſolationem adfert, partim a proprio exemplo, et ab his, quae ſibi ipſi accidebant, dicens:

Verſ. 24. *Non — dominum ſuum.*

Communem profert ſententiam, quaeque omnibus nota eſt: et huic adaptat, quae circa ſe accidunt, vt

[3]) Bis ergo ἴσος cum Genitiuo.

νενικήκασιν, οὐκ ἀνελόντες τὰς ἐναντίας, ἀλλὰ μεταῤῥυθμίσαντες, καὶ δαιμόνων 3) ἴσας λαβόντες, ἀγγέλων ἴσας ἐποίησαν.

Vers. 23. Ὅταν δὲ — ἄλλην.

Εἰπὼν τὰ μετὰ τὴν ἀνάληψιν αὐτῷ συμβησόμενα, πάλιν ἤγαγε τὸν λόγον ἐπὶ τὰ πρὸ τῷ σαυρῷ. κελεύει δὲ φεύγειν, οὐχ ὡς δειλὰς, ἀλλ', ὡς διωκομένας. ὁ δὲ θεολόγος γρηγόριος ἑρμηνεύων τοῦτό, φησιν, ὅτι φειδοὶ τῶν διωκόντων, καὶ τῶν ἀθενεστέρων· καὶ ἁδὲ μακρὰν φεύγειν, ἀλλ' ἀπὸ ταύτης τῆς πόλεως εἰς ἐκείνην, ἵνα μηδεμίαν παραλείψωσιν, εἰς ἣν ἐκ 4) ἀφίξονται.

Vers. 23. Ἀμὴν — τοῦ ἀνθρώπου.

Ἕως ἂν ἔλθῃ πρὸς ὑμᾶς. τοῦτο δὲ πρὸς ψυχαγωγίαν καὶ ἀνάψυξιν αὐτῶν εἶπε, βεβαιῶν, ὅτι θᾶττον τοῦτο καταλάβῃ, πρὸ τοῦ περιελθεῖν αὐτοὺς πάσας τὰς πόλεις τῶν ἰουδαίων, ἤγουν, πρὸ τοῦ διελθεῖν ὅλην τὴν παλαιστίνην. ἤρκει γὰρ, καὶ μόνον ἐπιφανεὶς αὐτοῖς ἀντὶ πάσης παρακλήσεως, ἅτινα ἐλαυνομένοις, ὃ δὴ τότε καὶ πεποίηκεν, ὡς ὑπέσχετο. ἐπεὶ δὲ καὶ βλασφημεῖσθαι παρὰ τῶν διωκόντων ἔμελλον, καὶ διὰ τοῦτο δάκνεσθαι, παραμυθεῖται καὶ τοῦτο τὸ μέρος, ἀπὸ τοῦ καθ' ἑαυτὸν ὑποδείγματος, ἐπών·

Vers. 24. Οὐκ — τὸν κύριον αὐτοῦ.

Ἀποφασιν μὲν λέγει κοινὴν καὶ πᾶσι γνώριμον, προσαρμόζει δὲ ταύτῃ τὰ καθ' ἑαυτὸν, ἵνα μηδ-

4) Malim, ἀφίξωνται.

vt nullus possit contradicere. Vere enim ita est, quod neque discipulus suo magistro praestantior est, neque seruus suo domino: dum ille discipulus fuerit, et iste seruus. Nam subiectio quaedam est doceri ac seruire, et secundum hoc ipsum omnino subiecti sunt. Itaque neque vos supra me estis, quum sim magister ac dominus vester.

Vers. 25. *Sufficit — magister suus.*

Satis est vobis discipulis ad consolationem, vt contumelia afficiamini, sicut et ego, qui sum magister vester: idque magnum est, vt etiam in talibus mihi similes sitis.

Vers. 25. *Et seruus — suus.*

Rursum etiam huc trahendum est, quod dixit: *sufficit vt fiat.*

Vers. 25. *Si — domesticos eius?*

Beelzebul nominabant principem daemoniorum. Et licet manifeste scriptum non sit vocatum esse Christum Beelzebul a Iudaeis, verisimile tamen est, et hoc conuitium aduersus illum iactatum esse. Vel etiam alio modo, vocatum esse dicit Beelzebul, quia amicum illius vocabant eum, dicentes: Hic non eiicit daemonia nisi per Beelzebul principem daemoniorum, vt in processu inueniemus. Atqui multa quoque alia conuitia iactabant in eum: verum hoc solum appositum, tanquam omnium pessimum.

Vers. 26.

5) i. e. ἐλάττωσις.

εἰς ἀντιλέγειν ἔχοι. ἐκ ἔστιν ὄντως, ἅτε μαθητὴς κρείττων τῦ οἰκείε διδασκάλε, ἅτε δῶλος κρείττων τῦ κυρίε αὐτῦ, ἕως ἂν ὁ μὲν ᾖ μαθητὴς, ὁ δὲ δῶλος. ὕφεσις 5) γάρ ἐστι καὶ τὸ διδάσκεσθαι καὶ τὸ δωλεύειν, καὶ κατ' αὐτὸ τῦτο πάντως 6) ὑποβεβήκασι. λοιπὸν ἓν ἐδ' ὑμῶις ἐστὶ ὑπὲρ ἐμὲ, τὸν διδάσκαλον ὑμῶν καὶ κύριον.

V. 25. Ἀρκετὸν — ὁ διδάσκαλος αὐτῦ.

Ἀρκεῖ τοῖς μαθηταῖς ὑμῖν εἰς παραμυθίαν, ἵνα γένηθε βλασφημέμενοι, ὡς ἐγὼ ὁ διδάσκαλος ὑμῶν, καὶ μέγα ὑμῖν τὸ, καὶ ἐν τοῖς τοιέτοις ἐξισωθῆναί μοι.

Vers. 25. Καὶ ὁ δῶλος — αὐτῦ.

Ἑλκυσέον καὶ ἐπὶ τὸ ῥητὸν τῦτο πάλιν τὸ, ἀρκετὸν, ἵνα γένηται.

Vers. 25. Εἰ — οἰκιακὸς αὐτοῦ.

Βεελζεβὲλ ὠνόμαζον, τὸν ἄρχοντα τῶν δαιμονίων. εἰ δὲ καὶ φανερῶς ἐγέγραπται, κληθῆναι βεελζεβὲλ τὸν χριςὸν ὑπὸ τῶν Ἰεδαίων, ἀλλ' εἰκὸς, καὶ τῦτο βλασφημηθῆναι κατ' αὐτῦ, ἢ καὶ ἑτέρως κληθῆναι τῦτο λέγει, διότι Φίλιον αὐτοῦ τῦτον ἐκάλεν, λέγοντες, ὅτι ἔτος f) οὐκ ἐκβάλλει τὰ δαιμόνια, εἰ μὴ ἐν τῷ βεελζεβὲλ, ἄρχοντι τῶν δαιμονίων, ὡς προϊόντες εὑρήσομεν. καὶ μὴν 7) πολλὰ καὶ ἄλλα κατεβλασφήμησαν αὐτῦ. τῦτο δὲ μόνον τέθεικε νῦν, ὡς χεῖρον τῶν ἄλλων.

f) Matth. 12, 24.

6) ὑποβεβλήκασι. B.
7) καὶ ἄλλα πολλά. A.

Vers. 26. *Ne — illos.*

Conuitiantes videlicet ac mordentes.

Vers. 26. *Nihil — sciatur.*

Vniuersalis quidem sermo videtur: est tamen et proprius: de virtute enim Apostolorum loquitur: quod hanc impossibile sit abscondi: quanquam enim nunc abscondita sit, et ideo vos obiurgant: suo tamen tempore detegetur. Etsi ergo nunc ab omnibus arguamini, ne timueritis tamen eos, qui redarguunt: sed illos potius expectate, qui in posterum sunt laudaturi; neque praesentia contristent, sed futura potius ad confidendum adducant.

Vers. 27. *Quae — tectis.*

Postquam hos tristitia liberauit, quae propter conuitia causatur: nunc de praedicatione differit. Atqui neque tenebrae erant quando haec dicebat: neque in aurem eis loquebatur. Sed quia priuatim haec et non publice dicebat: et solis eis, non omnibus, ideo ait: Quod dico vobis priuatim, dicite publice: et quod soli audistis, praedicate omnibus. In tenebris ergo nominauit, quod priuatim dicebatur. In aurem vero, quod solis. Et rursus. In luce, quod publice, in tectis aurem, quod omnibus.

Vers. 28. *Et — gehenna.*

Quum prius de aliis periculis differeret, subincidit et sermo de interfectione ipsorum: hanc ergo etiam praedicit, iubetque eam parui pendi: *ne timuerit-*

Verſ. 26. Μὴ — αὐτούς.

Λοιδορȣ̃ντας καὶ διακωμῳδοῦντας.

Verſ. 26. Οὐδὲν — γνωσθήσεται.

Δοκεῖ μὲν καθολικὸς ὁ λόγος, ἔςι δὲ ἰδικός. περὶ τῆς ἀρετῆς γὰρ λέγει τῶν ἀποςόλων, ὅτι ἀδύνατον κρυβῆναι ταύτην. εἰ γὰρ καὶ νῦν κεκάλυπται, καὶ διὰ τȣ̃το λοιδορȣ̃σιν ὑμᾶς, ἀλλ' ἀποκαλυφθήσεται τῷ χρόνῳ, καὶ λοιπὸν τιμηθήσεσθε παρὰ πάντων. μὴ ȣ̃ν φοβηθῆτε τȣ̀ς νῦν κωμῳδȣ̃ντας, ἀλλὰ προσδοκᾶτε τȣ̀ς ὕςερον ἐγκωμιάσοντας, μηδὲ τὰ παρόντα λυπείτω μᾶλλον, ἀλλὰ τὰ μέλλοντα πειθέτω θαῤῥεῖν.

Verſ. 27. Ὃ — δωμάτων.

Ἀπαλλάξας αὐτȣ̀ς καὶ τῆς ἐπὶ τοῖς ὀνείδεσι λύπης, περὶ τȣ̃ κηρύγματος διαλέγεται. καὶ μὴν ȣ̃τε σκότος ἦν, ὅτε ταῦτα ἐλέγετο, ȣ̃τε εἰς τὸ οὖς αὐτοῖς ἔλεγεν· ἀλλ' ἐπειδήπερ ἰδίᾳ καὶ ȣ̀ δημοσίᾳ ταῦτα εἶπε, καὶ μόνοις, καὶ ȣ̀ πᾶσι, φησίν· [8]) ὅτι ὃ λέγω ὑμῖν ἰδίᾳ, εἴπατε δημοσίᾳ, καὶ ὃ ἠκȣ́σατε μόνοι, κηρύξατε πᾶσιν· ἐν σκοτίᾳ μὲν ὀνομάσας, τὸ κατ' ἰδίαν· εἰς τὸ ȣ̃ς δὲ, τὸ μόνοις· καὶ αὖθις ἐν φωτὶ μὲν, τὸ δημοσίᾳ· ἐπὶ τῶν δωμάτων δὲ, τὸ πᾶσι.

Verſ. 28. Καὶ — γεέννῃ.

Περὶ τῶν ἄλλων δεινῶν προδιαλαβὼν, ὑποκατέβη καὶ εἰς τὸν περὶ τῆς ἀναιρέσεως αὐτῶν λόγον, καὶ προλέγει καὶ ταύτην, καὶ κελεύει καταφρονεῖν

[8]) γὰρ, addit. A.

mueritis, inquiens, *ab his, qui occidunt corpus*, hoc est, ne timueritis occidentes corpus: neque propterea praedicationem relinquatis: sed eum timete, qui vos ad huiusmodi ministerium emisit: et facite, quod iussum est. Siquidem illi, etsi corpus occidant, nequaquam tamen animam superabunt: hic autem et animam et corpus potest perdere in gehenna, hoc est, punire. Timorem igitur hominum, Dei timore repellite, minorem videlicet maiore. Aliunde quoque hos de interfectionis metu consolatur: et vide, quid dicat:

Vers. 29. *Nonne — patre vestro.*

Ἀσσάριον genus oboli, diminutivum est ab asse, cuius tamen vilitas prouerbio celebris est. Dicit ergo nunc Christus interrogando: Nonne tantae vilitatis sunt passerculi, vt duo vendantur assario, hoc est, minimo obolo? et tamen neque vnus ex his capitur laqueo absque Deo, non tanquam cooperante, sed tanquam permittente.

Vers. 30. *Vestri autem — sunt.*

Vos autem tanti estis, vt omnes quoque capilli vestri numerati sint a Deo. Significat autem capillorum numerus exactam notitiam, quod valde cogniti sitis ab eo, et ad minutum quoque nouit ea, quae circa vos sunt, propter magnam vobiscum familiaritatem. Quodsi ne vnus quidem vilissimorum passerculorum laqueo capitur, absque

9) Ita quoque Cinnamus. p. 78. ἄνδρας τῶν ἐπὶ δόξης παραμυθησομένους Κορδύλῃ τὴν συμφορὰν ἔσελλε.

νεῖν αὐτῆς, μὴ φοβῆθε, λέγων, ἀπὸ τῶν ἀποκτεννόντων τὸ σῶμα, τετέχι, μὴ φοβῆθε τοὺς ἀποκτείνοντας τὸ σῶμα, μηδὲ διὰ τοῦτο καταλίπητε τὸ κηρύσσειν, ἀλλὰ φοβήθητε τὸν ἀποστέλλαντα ὑμᾶς εἰς τὴν τοιαύτην διακονίαν, καὶ ποιεῖτε τὸ κελευθέν. ἐκεῖνοι μὲν γὰρ, εἰ καὶ τὸ σῶμα ἀποκτείνωσιν, ἀλλ' οὖν οὐ περιγενήσονται καὶ τῆς ψυχῆς· ἔτος δὲ καὶ τὴν ψυχὴν, καὶ τὸ σῶμα δύναται ἀπολέσαι ἐν γεέννῃ, ὅ ἐστι, κολάσαι. φόβον ἓν ἀπώσασθε φόβῳ, τὸν τῶν ἀνθρώπων τῷ τῆ θεῆ, καὶ τὸν ἧττονα τῷ μείζονι. καὶ ἑτέρωθεν δὲ παραμυθεῖται [9]) τοῦτοις τὴν δειλίαν τῆς ἀναιρέσεως. καὶ ὅρα, τί φησιν.

Verſ. 29. Οὐχὶ — οὐρανοῖς. [1])

Τὸ μὲν ἀσσάριον, εἶδος ὀβολῆ ἐστί. λέγει δὲ νῦν ὁ χριστὸς κατ' ἐρώτησιν, ὅτι ἀχὶ τοσῆτόν εἰσιν ἐυτελέστατα τὰ στρεθία, ὡς πωλεῖσθαι δύο τῆ ἀσσαρίῳ, καὶ ὅμως, ἐδὲ ἓν ἐκ τούτων θηρέυεται χωρὶς τῆ θεῆ; ἐχ ὡς συνεργοῦντος, ἀλλ' ὡς παραχωροῦντος.

Verſ. 30. Ὑμῶν δὲ — εἰσίν.

Ὑμεῖς δὲ τοσοῦτόν ἐστε τίμιοι, ὥστε καὶ πάσας ὑμῶν τὰς τρίχας ἠριθμημένας εἶναι παρὰ θεοῦ. δηλοῖ δὲ ἡ ἀπαρίθμησις τῶν τριχῶν, τὴν ἀκριβῆ γνῶσιν, ὅτι λίαν γινώσκεσθε αὐτῷ, καὶ λεπτομερῶς εἶδε πάντα τὰ καθ' ὑμᾶς, διὰ τὴν ἀγαν ὑμῶν οἰκείωσιν. καὶ εἰ τῶν ἐυτελεστάτων στρεθίων ἐδὲν θηρέυεται χωρὶς αὐτῆ, καθὼς εἴρηται, πολλῷ

[1]) Hentenius ergo, cuius interpretatio diſſentit, non videtur reperiſſe poſt πατρὸς ὑμῶν vocabula τῷ ἐν ὐρανοῖς, quae vterque meus habet. Sic etiam verſ. 27. pro ὃ λέγω, videtur legiſſe ἃ λέγω.

que eius consensu, sicut dictum est, multo magis vos, qui pretiosi estis, non interficiemini, nisi ipse consenserit. Non oportet ergo formidare.

Vers. 31. *Ne igitur — vos.*

Ad timoris abiectionem saepius adhortatur, propter magnitudinem tentationum.

V. 32. *Omnis* — V. 33. *in coelis est.*

Confessionem vocat testimonium: prouocans eos ad sui testimonium. Dicit ergo: Omnis qui testimonium tulerit de mea diuinitate coram hominibus, et ego testimonium feram illi coram patre meo: hoc est, qui praedicauerit me esse Deum, praedicabo et ego eum esse fidelem. Quisquis autem me repulerit, repellam et ego illum. Quod ergo dicitur: *In me,* idem est, ac si dicat, *mihi.* Et quod dicitur: *In illo*, ac si dicat, *illi.* Chrysostomus vero ait, quod non dixit: Quisquis confitebitur siue testimonium dederit mihi, sed in me siue per me, hoc est, a me adiutus. Vnde consequenter etiam intelligimus, quum dicitur: Confitebor et ego in illo, perinde esse ac si dicat: a gratitudine ipsius motus. Quia autem futurum erat, vt turbatione ac caede impleretur praedicatio, de hoc quoque tractat, dicens:

Vers. 34. *Ne putetis — gladium.*

† Quid per gladium significatur, nisi sectio verbi, diuidens peius a meliori, et separans fidelem ab infideli: excitans filium et filiam ac nurum, aduer-

[2]) Tom. VII. p. 392. E.

λῷ μᾶλλον ὑμεῖς οἱ τίμιοι ἐκ ἀναιρεθήσεσθε, μὴ παραχωροῦντος αὐτοῦ. καὶ λοιπὸν οὐ χρὴ δεδοικέναι.

Vers. 31. Μὴ οὖν — ὑμεῖς.

Πολλάκις ἐγκελεύεται τὴν ἀφοβίαν αὐτοῖς, διὰ τὰ μεγέθη τῶν μελλόντων πειρασμῶν.

Vers. 32. Πᾶς — V. 33. ἐν ἐρανοῖς.

Ὁμολογίαν, τὴν μαρτυρίαν λέγει, παραθήγων αὐτὰς εἰς τὸ μαρτύριον. Φησὶ γάρ, ὅτι πᾶς, ὅστις μαρτυρήσει μοι θεότητα ἐνώπιον τῶν ἀνθρώπων, μαρτυρήσω αὐτῷ κἀγὼ πίστιν ἐνώπιον τοῦ πατρός μου, τουτέστιν, ὡς ἀνακηρύξει με θεὸν, ἀνακηρύξω αὐτὸν κἀγὼ πιστόν. ὅστις δ' ἂν ἀπώσηταί με, ἀπώσομαι κἀγὼ αὐτόν. τὸ γὰρ ἐν ἐμοὶ, ἀντὶ τοῦ, ἐμοί. καὶ τὸ ἐν αὐτῷ, ἀντὶ τοῦ, αὐτῷ. ὁ δὲ χρυσόστομος [2]) φησιν, ὅτι ἐκ εἶπεν, ὅστις ὁμολογήσει ἐμοὶ, ἀλλ' ἐν ἐμοὶ, τουτέστιν, ὑπ' ἐμοῦ βοηθούμενος. ὅθεν ἀκολούθως γεγένηκεν καὶ τὸ, ὁμολογήσω κἀγὼ ἐν αὐτῷ, ἀντὶ τοῦ, ὑπὸ τῆς εὐγνωμοσύνης αὐτοῦ κινούμενος. ἐπεὶ δὲ ταραχῆς καὶ φόβου μεσὸν ἔμελλε γίνεσθαι τὸ κήρυγμα, προσαναλαμβάνει καὶ περὶ τούτου, λέγων.

Vers. 34. Μὴ νομίσητε — μάχαιραν.

[Τοῦ [3]) Θεολόγου· Τί δὲ ἡ μάχαιρα; ἡ τομὴ τοῦ λόγου, ἡ διαιροῦσα τὸ χεῖρον ἀπὸ τοῦ κρείττονος, καὶ διχοτομοῦσα τὸν πιστὸν καὶ τὸν ἄπιστον, καὶ ἐπεγείρουσα τὸν υἱὸν, καὶ τὴν θυγατέρα, καὶ τὴν

3) Inclusa in margine habet. A. Legitur hic locus in oratione, εἰς τὰ ἐπιφάνια p. 236.

aduersus patrem et matrem ac socrum: et noua ac recentia, aduersus antiqua et inueterata.

Atqui nato eo dicebant angeli: *Gloria in altissimis Deo, et in terra pax.* Et prophetae pacem eius annuntiauerant. Ipse quoque discipulis iussit, vt quamlibet domum ingredientes, pacem ei optarent. Quomodo ergo nunc dicit: non veni missurus pacem, sed gladium? Quia gladius hic, pacem illam facturus est, de qua dixerunt angeli, et ante illos prophetae. Gladium autem vocat dilectionem erga se, vtpote fideles ab infidelibus diuidentem: cuius inexpugnabili virtute, ipsi quoque genere amicissimi, citius a mutua coniunctione sunt diuisi, facileque abstracti. Alibi praeterea vehementem eius actiuitatem demonstrans, dixit: *Ignem veni missurus in terram.* Siquidem primum abscindere oportebat, quod erat immedicabile: deinde pacificare caetera, et erga seipsum et erga Deum. Propter hoc ergo durius ita loquutus est, vt his cognitis, postea non turbentur. Adhuc autem sermonem, qui de hoc factus est, explanat, breui verbo auditum eorum exercens, ne ob rerum difficultatem reclament.

Vers. 35. *Veni — socrum suum.*

† Michaeae 7. Filius contumeliam faciet patri, et filia consurget aduersus matrem suam, nurus aduersus socrum suam, et inimici hominis omnes domestici eius.

Rursus

*) Haec, quae inclusa sunt, vterque Codex habet in margine. Paullo inferius habebat Hentenius.

τὴν νύμφην τῷ πατρὶ καὶ τῇ μητρὶ καὶ τῇ πενθερᾷ, τὰ νέα καὶ πρόσφατα, τοῖς παλαιοῖς καὶ σκιώδεσι.]

Καὶ μὴν ἔλεγον οἱ ἄγγελοι, γεννηθέντος αὐτῦ, δόξα [g]) ἐν ὑψίστοις θεῷ, καὶ ἐπὶ γῆς εἰρήνη. καὶ εἰ προφῆται δὲ τὴν εἰρήνην αὐτοῦ πάλαι πρικατήγγειλαν. καὶ αὐτὸς δὲ τοῖς μαθηταῖς προσέταξεν, εἰσερχομένους [h]) εἰς ἑκάστην οἰκίαν, εἰρήνην ἐπιλέγειν αὐτῇ. πῶς ἓν φησὶ νῦν, ὅτι ἐκ ἦλθον βαλεῖν εἰρήνην; διότι ἡ μάχαιρα αὕτη ποιᾶν ἔμελλε τὴν εἰρήνην ἐκείνην, περὶ ἧς εἶπον οἵ τε ἄγγελοι, καὶ πρὸ τούτων οἱ προφῆται. μάχαιραν δὲ λέγει, τὴν πρὸς αὐτὸν ἀγάπην, ὡς διαιρῆσαν τὲς πιστεύοντας ἀπὸ τῶν μὴ πιστευόντων, ἧς τῇ ἀμάχῳ δυνάμει καὶ αὐτὰ τὰ φίλτατα γένη θᾶττον διεσπάσθησαν ἐκ τῆς ἀλλήλων συναφείας, καὶ ἐυχερῶς ἀπερρήγησαν. καὶ ἀλλαχῆ δὲ τὸ σφοδρὸν αὐτῆς καὶ δραστήριον ἐμφαίνων εἴρηκεν, ὅτι [i]) πῦρ ἦλθον βαλεῖν ἐπὶ τὴν γῆν. ἤδει γὰρ, ἤδει πρῶτον ἀπεκκεπῆναι τὸ ἀνιάτως ἔχον, εἶτα τὸ λοιπὸν εἰρηνεῦσαι, πρός τε ἑαυτὸ, καὶ πρὸς τὸν θεόν. διὰ τοῦτο τοίνυν ἔτως ἀποτόμως εἶπεν, ἵνα γινώσκοντες ταῦτα, μὴ ταράττωνται. προσεξαπλοῖ δὲ καὶ ἔτι τὸν περὶ τότε λόγον, γυμνάζων τὴν ἀκοὴν αὐτῶν τῇ τραχύτητι τῶν ῥημάτων, ἵνα μὴ ἐν τῇ δυσκολίᾳ τῶν πραγμάτων ἰλιγγιάσωσιν.

g) Luc. 2, 14.

h) Matth. 10, 12.

i) Luc. 12, 49.

Verſ. 35. Ἦλθον — τῆς πενθερᾶς αὐτῆς.

[4]) Μιχαίᾳ [k]) θυγάτηρ ἐπανασήσεται ἐπὶ τὴν μητέρα αὐτῆς, νύμφη ἐπὶ τὴν πενθεράν αὐτῆς· ἐχθροὶ ἀνδρὸς, πάντες οἱ ἐν τῷ οἴκῳ αὐτῦ.]

k) Mich. 7, 6.

Rursus per hos charissimos, cognationem omnem significauit. Propriissime autem dixit, vt hominem siue filium dissidere faciam aduersus patrem suum, filiam autem aduersus matrem suam. Siquidem chariores sunt: filius quidem patri, filia vero matri, propter naturae similitudinem. Ad haec nurum apte dixit aduersus socrum suam diuidendam esse: magnum enim cum obseruantia pudorem, reuerentiam, ac obsequium exhibebant nurus socribus. In nuru autem significauit et generum aduersus socerum suum separandum. Superius itaque simplicem fecerat enumerationem dicens: Prodet frater fratrem in mortem, et pater filium: hic vero alio modo enumerauit naturaliori, magisque proprio. Quod si dissidere facit hominem aduersus eum, qui ipso superior est, multo magis aduersus coniugem, quae ipsi subiecta est: illud enim naturale, hoc autem ascititium est. Proinde hoc quasi manifestum reliquit intelligendum. In sequentibus vero etiam expresse de coniugibus commemorabit, dicens: Omnis, qui reliquerit domum, aut fratres, aut sorores, aut patrem, aut matrem, aut vxorem, aut filios, aut agros propter nomen meum, centupla accipiet, et vitae aeternae sortietur hacreditatem.

Vers. 36. *Et inimici — eius.*

Hoc propheticum est verbum, dictum olim aduersus Iudaeos, quando contra se inuicem dissensiones habebant. Christus autem opportune aptauit his, quae dicta sunt, significans, quod omnes domestici eius, qui crediturus est, inimici eius efficientur.

Vers. 37.

Πάλιν διὰ τῶν φιλτάτων τέτων, παντοίαν συγγένειαν ἐνέφηνε. οἰκειότατα δὲ εἶπεν, ἄνθρωπον μὲν, εἴτεν υἱὸν, διελεῖν κατὰ τῆ πατρὸς αὐτῆ, θυγατέρα δὲ κατὰ τῆς μητρὸς αὐτῆς· φίλτερον γὰρ υἱὸς μὲν πατρὶ, θυγάτηρ δὲ μητρὶ, δι' ὁμοιότητα Φύσεως. καὶ τὴν νύμφην δὲ εὐθὺς ἁρμοδίως εἴρηκε διχάσαι κατὰ τῆς πενθερᾶς αὐτῆς. πολλὴν γὰρ αὐδὼ καὶ τιμὴν καὶ θεραπείαν παρεῖχον αἱ νύμφαι ταῖς πενθεραῖς. διὰ δὲ τῆς νύμφης, ἐδήλωσε καὶ τὸν νυμφίον κατὰ τῆ πενθερῆ διχαζόμενον. ὀπίσω μὲν ἓν ἀπλῆν ἀπαρίθμησιν ἐποιήσατο, εἰπὼν, ὅτι παραδώσει) ἀδελ- l) Matth.10,21.
φὸς ἀδελφὸν εἰς θάνατον, καὶ πατὴρ τέκνον· ἐνταῦθα δὲ τρόπον ἕτερον ἀπηριθμήσατο Φυσικώτερόν τε καὶ σχετικώτερον. εἰ δὲ τὸν ἄνθρωπον διχάσει κατὰ τῆ ὑπερκειμένε πατρὸς αὐτῆ, πολλῷ μᾶλλον κατὰ τῆς ὑποκειμένης αὐτῷ συζύγε. τῆ μὲν γὰρ Φύσει, τῆς δὲ θέσει τὸ φίλτρον. τιμιώτερον δὲ τὸ Φύσει τῆ θέσει. λοιπὸν ἦν, ὡς δῆλον, ἀφῆκε τῆτο νοεῖσθαι. περιὼν δὲ ἑητῶς καὶ περὶ τῶν συζύγων διέξεισι, λέγων, ὅτι πᾶς m), m) Matth. 19, 29.
ὃς ἀφῆκεν οἰκίαν ἢ ἀδελφὰς ἢ ἀδελφὰς ἢ πατέρα ἢ μητέρα ἢ γυναῖκα ἢ τέκνα ἢ ἀγρὰς, ἕνεκεν τῆ ὀνόματός μου, ἑκατονταπλασίονα λήψεται, καὶ ζωὴν αἰώνιον κληρονομήσει.

Verſ. 36. Καὶ ἐχθροὶ — αὐτοῦ.

Τῆτο προφητικόν ἐσι τὸ ἑητὸν λεχθὲν πάλαι κατὰ τῶν ἰεδαίων, ὅτε κατ' ἀλλήλων ἐσχίθησαν· ὁ δὲ χριςὸς εὐκαίρως τῆτο τοῖς προκειμένοις προσήρμοσε, δηλῶν, ὅτι πάντες οἱ οἰκεῖοι τῆ μέλλοντος πιςεύειν ἐχθροὶ τέτῳ γενήσονται.

Verſ. 37. *Qui amat — dignus.*

Hic quoque de ſolis aſcendentibus et deſcendentibus in vnoquoque differuit, tanquam magis propriis et familiaribus. Qui amat, inquit, illos ſupra me: nam quando illi pii ſunt, honeſtum eſt illos amare. Semper autem malum eſt amare illos ſupra Deum.

Verſ. 38. *Et qui — dignus.*

Crucem vocat mortem ad ea, quae mundi ſunt: quia mortis inſtrumentum erat crux. Oportet enim eum, qui Chriſtum ſequuturus eſt, mortuum eſſe ad mundanas voluntates, ſicut ille. Sequitur autem illum, quisquis per veſtigia conuerſationis eius incedit.

Verſ. 39. *Qui — perdet eam.*

Qui inuenerit, hoc eſt, lucratus fuerit tempore martyrii, et non perdiderit per mortem, hic perdet eam in futuro ſaeculo, hoc eſt, in ſupplicium iniiciet, nempe perdita fide.

Verſ. 39. *Et qui — inueniet eam.*

Cui ablata fuerit mea cauſa ab infidelibus, hic potius inueniet illam, ſiue lucrabitur, id eſt, ſeruabit. Haec autem dicebat abducens illos ab ignauo vitae amore, et ad martyrium prouocans: quod etiam triceſimo tertio capite facit. Rurſum alibi vario

5) ταύτην. A.

Vers. 37. Ὁ φιλῶν — ἄξιος.

Καὶ ταῦθα περὶ μόνων τῶν ἀνιόντων καὶ κατιόντων ἐφ' ἑκάστῳ διέλαβεν, ὡς οἰκειοτέρων. ὁ Φιλῶν, φησὶν, αὐτὸς, ὑπὲρ ἐμέ. ὅτε μὲν γὰρ εὐσεβῶσιν, καλὸν τὸ Φιλεῖν αὐτές. ἀεὶ δὲ κακὸν, τὸ φιλεῖν αὐτὲς ὑπὲρ τὸν θεόν.

Vers. 38. Καὶ ὃς — ἄξιος.

Σταυρὸν λέγει, τὸν πρὸς τὰ βιωτικὰ θάνατον, διότι θανάσιμον ἦν ἔργανον ὁ σταυρός. χρὴ γὰρ τὸν ἀκολουθεῖν μέλλοντα τῷ χριστῷ, νεκρωθῆναι πρὸς τὰς κοσμικὰς ἡδονὰς, ὡς ἐκεῖνος. ἀκολουθεῖ δὲ ὀπίσω αὐτῦ, πᾶς ὁ βαίνων κατ' ἴχνος τῆς πολιτείας αὐτῦ.

Vers. 39. Ὁ — ἀπολέσει αὐτήν.

Ὁ εὑρὼν, ἀντὶ τῦ, ὁ κερδάνας αὐτὴν ἐν καιρῷ μαρτυρίε, καὶ μὴ ἀπολέσας [5]) αὐτὴν δι' αἱρέσεως, ἔτος ἀπολέσει αὐτὴν, ἐν τῷ μέλλοντι αἰῶνι, τετέχνιν, εἰς κόλασιν ἐμβαλεῖ, ὡς προδεδωκυῖαν τὴν πίστιν.

Vers. 39. Καὶ ὁ — εὑρήσει αὐτήν.

Ὁ δὲ ἀφαιρεθεὶς αὐτὴν δι' ἐμὲ παρὰ τῶν ἀπίστων, ἔτος εὑρήσει μᾶλλον αὐτὴν, ἤγεν, κερδανεῖ, σώσει. ταῦτα δὲ ἔλεγεν, ἀπάγων μὲν αὐτὲς τῆς ἀγεννῦς Φιλοψυχίας· παραθήγων δὲ ἐπὶ τὸ μαρτύριον. καὶ ἀλλαχῦ, [ἐν [6]) τῷ τριακοστῷ τρίτῳ κεφαλαίῳ,] δὲ πάλιν, ἑτέρως ὁ

[6]) Inclusa in margine. B. Eorum loco, post μαρτύριον, Hentenius videtur legisse, ὃ καὶ ἐν τῷ — πθιεῖ.

vario modo Chriſtus mentem impellit: ſaepiusque id in multis facere ſolet.

Verſ. 40. *Qui — me miſit.*

Haec dixit aperiens diſcipulis domos fidelium. Quis enim laeta fronte illos non excipiet hoſpitio, per ipſos ſuſcepturus filium, et per filium, patrem?

Verſ. 41. *Qui — accipiet.*

Etiam haec propter eandem dixit cauſam. Generaliter autem primo ſimpliciter de propheta ſentit, ac ſimpliciter de iuſto intelligit: et deinde de diſcipulis infert. Dicit enim: Qui prophetam aut iuſtum hoſpitio excipit, non ad demonſtrationem, aut alio quopiam ſimulato modo, ſed ob nomen prophetae vel iuſti, id eſt, propter hoc ipſum, quod nominantur et ſunt, ille propheta, et hic iuſtus, mercedem prophetae et iuſti accipiet. Id autem duplicem habet interpretationem. Vel quod aequalibus cum his honoribus dignus habebitur: Nam magna res eſt hoſpitalitas: et praecipue ſi Dei ſint cultores, qui excipiuntur. Aut quod dicendo, mercedem prophetae et iuſti, oſtenderit diſcipulos, et prophetas et iuſtos futuros. Ne quis vero paupertatis velamentum obtendat, vide quousque ſermonem demittat.

Verſ. 42. *Et — mercedem ſuam.*

Puſillos dixit diſcipulos, docens eos modeſtiam ſeruare. ψυχρὸν communiter dicunt aquam frigidam, quanquam ſimpliciter aquam ſignificare poteſt. Vnde et Marcus ποτήριον ὕδατος, id eſt, poculum aquae abſolute dixit.

Cap. XI.

χρισὸς τὸ παρὸν μετεχειρίσατο 7) νόημα, καὶ πολλάκις ἐπὶ πολλῶν εἴωθε τοῦτο ποιεῖν.

Vers. 40. Ὁ — τὸν ἀποστείλαντά με.

Ταῦτα εἶπεν, ἀνοίγων τοῖς μαθηταῖς τὰς εἰκόνας τῶν πιστευόντων. τίς γὰρ ἐκ τῶν ἀσπασίως αὐτὸς ἐξένισε, μέλλων ὑποδέχεσθαι δι' αὐτῶν μὲν τὸν υἱὸν, διὰ τοῦ υἱοῦ δὲ, τὸν πατέρα;

Vers. 41. Ὁ — λήψεται.

Καὶ ταῦτα διὰ τὴν αὐτὴν αἰτίαν ἔφηκε. καθολικῶς δὲ πρῶτον ἀποφαίνεται περὶ ἁπλῶς προφήτου, καὶ περὶ ἁπλῶς δικαίου· εἶτα ἐπιφέρει περὶ τῶν μαθητῶν. λέγει δὲ, ὅτι ὁ ξενίζων προφήτην, ἢ ἁπλῶς δίκαιον, μὴ κατ' ἐπίδειξιν, ἢ τινα τρόπον ἐσχηματισμένον, ἀλλ' εἰς ὄνομα προφήτου, ἢ δικαίου, τετέχει, δι' αὐτὸ τὸ ὀνομάζεσθαι, καὶ εἶναι αὐτὸς, τὸν μὲν προφήτην, τὸν δὲ δίκαιον, μισθὸν προφήτου λήψεται. τοῦτο δὲ διπλῆν ἔχει τὴν ἑρμηνείαν. ἢ ὅτι τῶν ἴσων αὐτοῖς τιμῶν καταξιωθήσεται· μέγα γὰρ καὶ ἡ φιλοξενία, καὶ μᾶλλον ἡ τῶν θεραπόντων τοῦ θεοῦ. ἢ ὅτι μισθὸν ὑπὲρ τοῦ προφήτου καὶ ὑπὲρ τοῦ δικαίου λήψεται. περὶ προφήτου δὲ καὶ περὶ δικαίου εἶπων, ἔδειξεν, ὅτι οἱ μαθηταὶ καὶ προφῆται καὶ δίκαιοι ἔσονται. ἵνα δὲ μὴ προβάληταί τις πενίαν, ὅρα μέχρι πόσε συγκαταβαίνει.

Vers. 42. Καὶ — τὸν μισθὸν αὐτοῦ.

Μικροὺς, τοὺς μαθητὰς εἶπε, διδάσκων αὐτοὺς μετριοφρονεῖν· ψυχρὸν δὲ, τὸ ὕδωρ φησίν. ὁ μάρκος γὰρ ποτήριον n) ὕδατος ἔφηκε. n) Marc. 9. 41.

7) *Mentem impellere*, alienum eſt. Immo *tractare ſententiam.*

Cap. XI. v. 1. *Et factum est.* — *illorum.*

[†† Διατάσσων, pro praecipiens, iubens.] Progressus est inde ad docendum et praedicandum in ciuitatibus discipulorum, a quibus illi orti erant: siue in ciuitatibus Iudaeorum.

Cap. XX. De discipulis a Ioanne missis.

Vers. 2. *Quum autem Ioannes audisset* — Vers. 3. *expectamus?*

Lucas vero dicit, quod ipsi renuntiauerunt signa Ioanni, et tunc duos quosdam ex illis misit, quod aemulationem siue inuidiam manifestat, quam habebant isti aduersus Christum. Misit autem illos Ioannes interrogans, an ipse esset, quem venturum esse dicebant libri prophetarum, non tanquam ignorans: quo enim pacto dubitaret, qui antea eum praedicauerat, et propriis manibus baptizauerat; ac desuper testimonium de eo audiuerat, diuinumque spiritum super eum descendentem quasi columbam conspexerat? Sed sciens discipulos suos inuidia moueri aduersus Christum: Siquidem prius quoque accesserant, dicentes: Rabbi, qui erat tecum trans Iordanem, cui tu testimonium perhibuisti, ecce is baptizat, et omnes veniunt ad eum.

Vehementer enim praeceptorem suum amantes, et pariter gloria illius frui cupientes, indignabantur, videntes Christum celebrem fieri. Verum

[8]) Inclusa in margine leguntur B. In principio, a διατάσσων ad ἐντελλόμενος, omittit Hentenius.

Cap. XI. v. 1. Καὶ ἐγένετο — αὐτῶν.

Διατάσσων, ἀντὶ τοῦ, παραγγέλλων, ἐντελλόμενος. μετέβη δὲ ἐκεῖθεν, ὥστε διδάσκειν καὶ κηρύσσειν ἐν ταῖς πόλεσι τῶν μαθητῶν, ἐξ ὧν ὥρμηντο. [ἢ[8]) αὐτῶν, ἤτοι, τῶν ἰουδαίων.]

Κεφ. Κ. Περὶ τῶν ἀποσταλέντων παρὰ Ἰωάννου.

Verſ. 2. Ἀκούσας δὲ Ἰωάννης — V. 3. προδοσκῶμεν;

Ὁ δὲ λουκᾶς o) φησὶν, ὅτι αὐτοὶ ἀπήγγειλαν τὰ σημεῖα τῷ Ἰωάννῃ, καὶ τότε ἔπεμψε δύο τινὰς ἐξ αὐτῶν, ὅπερ ἐμφαίνει τὴν ζηλοτυπίαν, ἣν εἶχον ἔτοι πρὸς τὸν χριστόν. ἔπεμψε δὲ αὐτοὺς ὁ Ἰωάννης, ἐρωτῶν, εἰ αὐτός ἐστιν, ὃν ἔρχεσθαί φασιν αἱ βίβλοι τῶν προφητῶν, ἐχ ὡς ἀγνοῶν· πῶς γάρ; ὁ προκηρύξας αὐτὸν καὶ χερσὶν ἰδίαις βαπτίσας, καὶ τῆς ἄνωθεν περὶ αὐτοῦ μαρτυρίας ἀκέσας, καὶ τὸ θεῖον πνεῦμα καταπτὰν ἐπ' αὐτὸν, ὡσεὶ περιστεράν, θεασάμενος· ἀλλ' εἰδὼς, τὰς ἑαυτοῦ μαθητὰς ζηλοτύπως πρὸς τὸν χριστὸν ἔχοντας. καὶ γὰρ καὶ πρότερον προσελθόντες εἶπον αὐτῷ, ὅτι ὃς ἦν p) μετὰ σοῦ πέραν τοῦ Ἰορδάνου, ᾧ σὺ μεμαρτύρηκας, ἴδε οὗτος βαπτίζει, καὶ πάντες ἔρχονται πρὸς αὐτόν.

o) Luc. 7, 18.

p) Io. 3, 26.

Ὑπερφιλοῦντες γὰρ τὸν ἴδιον διδάσκαλον, καὶ παραπολαύειν τῆς αὐτοῦ δόξης ἐθέλοντες, ἐδάκνοντο βλέποντες αὐτὸν q) εὐδοκιμοῦντα. ἐπεὶ δὲ

q) τὸν χριστόν.

rum quia saepius eos admonendo, persuadere nequiuerat, nunc autem breui moriturus erat: delectis duobus, qui prudentiores essent, hos mittit ad Christum, praetextu quidem interrogandi, an ipse esset ille, qui venturus erat: vera tamen causa erat, vt conspectis miraculis, quae faciebat, crederent: sciebat namque testimonium ab operibus credibilius esse, magisque suspicione carere. Ideo etiam Christus, cognito, quod ob id potius Ioannes eos misisset, statim in illa hora multa operatus est miracula, sicut dicit Lucas. Nam si Ioannes manifeste misisset eos, quo spectatores fierent; nequaquam persuaderi potuissent, vt illuc abirent. Ob hanc ergo causam praetextum finxit interrogationis.

V. 4. *Et respondens* — V. 5. *laetum euangelii nuncium accipiunt.*

Vide quomodo non ad efficiam eorum interrogationem responderit, sed ad veram causam, propter quam missi erant. Pauperes autem, qui laetum euangelii nuncium accipiunt, dixit Apostolos. Quid enim eo pauperius, qui artem exercet piscatoriam?

Vers. 6. *Et beatus* — *in me.*

Hoc praesertim propter ipsos dixit Ioannis discipulos, detegens illis cordis eorum arcanum: ostenditque, quod se non lateret ipsos quoque offendi, quia cum publicanis et peccatoribus manducabat: et manifeste prius gastrimargiam ipsi obiecerant aduersus discipulos eius, vt dictum est decimo quarto capite.

Vers. 7.

δὲ πολλάκις παραινέσας, ἐκ ἔπεισεν αὐτὲς, λοιπὸν μέλλων τελευτᾶν, δύο τὲς συνετωτέρυς ἐπιλεξάμενος, πέμπει τότες πρὸς τὸν χριςὸν, προφάσει μὲν ἐρωτήσοντας, εἰ αὐτός ἐςιν ὁ ἐρχόμενος, τῇ δὲ ἀληθείᾳ, ἵνα θεασάμενοι τὰ θαύματα, ἃ ποιεῖ, πεισθῶσι. καὶ γὰρ τὴν ἀπὸ τῶν πραγμάτων μαρτυρίαν πιςοτέραν καὶ ἀνυποπτοτέραν ἐγίνοσκε. διὸ καὶ ὁ χριςὸς, εἰδὼς ὅτι διὰ τῦτο μᾶλλον αὐτὲς ἔπεμψεν ὁ ἰωάννης, ἐυθέως ἐν αὐτῇ τῇ ὥρα ἐθαυματέργησε q) πολλὰ, καθώς φησιν ὁ λεκᾶς. εἰ γὰρ φανερῶς αὐτὲς ἔπεμψε θεατὰς, ἐκ ἂν ἀπῆλθον. διὰ τῦτο ἓν ἐπλάστο πρόφασιν ἐρωτήσεως. q) Luc. 7, 12.

Verſ. 4. Καὶ ἀποκριθεὶς — Verſ. 5. εὐαγγελίζονται.

Ὅρα, πῶς ἐ πρὸς τὴν πεπλανημένην αὐτῶν ἐρώτησιν ἀπεκρίνατο, ἀλλὰ πρὸς τὴν ἀληθῆ αἰτίαν, δι' ἣν ἐπέμφθησαν. πτωχὲς δὲ εὐαγγελιζομένες, τὲς ἀποσόλους ὠνόμασε. τί γὰρ πενέσερον ἁλιευτικῆς;

Verſ. 6. Καὶ μακάριος — ἐν ἐμοί.

Τῦτο προηγημένως δι' αὐτὲς ἔπε τὲς μαθητὰς ἰωάννε, ἀνακαλύπτων αὐτοῖς τὸ τῆς καρδίας αὐτῶν μυσήριον, καὶ δεικνύων, ὅτι ἃ λελήθασιν αὐτὸν, σκανδαλιζόμενοι καὶ αὐτοὶ, διότι μετὰ τελωνῶν καὶ ἁμαρτωλῶν ἐθίει. καὶ γὰρ καὶ φανερῶς r) πρότερον ἐνεκάλεσαν αὐτῷ s) γαsριμαργίαν κατὰ τῶν μαθητῶν αὐτῦ, ὡς ἐν τῷ τεσσαρεσκαιδεκάτῳ κεφαλαίῳ προείρηται. r) Matth. 9, 14

Verſ. 7.

s) αὐτὸν γασριμάργον. A. ſed hoc poſtulat ἐκάλεσαν.

Vers. 7. *His autem — Ioanne.*

Illi quidem meliores redditi abscesserunt. Quare autem non ipsis praesentibus loquutus est de Ioanne? Ne ei videretur adulari.

Vers. 7. *Quid — agitatam?*

Audita a turbis Ioannis interrogatione, quum intentum ignorarent illius, turbatae sunt: quomodo is, qui de hoc tot ac tanta testatus fuisset nunc dubitabat, et immutatum eum esse suspicabantur: quo cognito Christus, huiusmodi medetur suspicioni: docens simul, et quod cordium esset cognitor, et confundendo eos redarguens. Ait ergo: Quid existis in desertum, vt videretis arundinem, quae a vento agitatur? hoc est, leuem et instabilem hominem, et ad modum arundinis facile mente mutabilem, vt nunc suspicamini? aut e diuerso stabilem, saxoque solidiorem, vt tunc vestrum studium ac concursus testabantur?

Vers. 8. *Sed — amictum?*

Delitiis scilicet gaudentem, vt etiam ex hoc mollis videatur facileque mutabilis? aut potius e contrario, duris exercitatum, vt etiam vestis eius ac cibus confirmarunt?

Vers. 8. *Ecce — sunt.*

Hic vero primum quidem in deserto versabatur, nunc autem in carcere retinetur. Quia vero quidam a domo leues esse monstrantur, et quidam a delitiis hoc patiuntur: posuit Christus et hoc et illud:

Vers. 7. Τούτων δὲ — Ἰωάννου.

Οὗτοι μὲν βελτιωθέντες, ἀπῆλθον. διατί δὲ μὴ παρόντων αὐτῶν λέγει περὶ Ἰωάννε; ἵνα μὴ δόξῃ κολακεύειν αὐτόν.

Vers. 7. Τί — σαλευόμενον;

Ἀκούσαντες οἱ ὄχλοι τὴν ἐρώτησιν Ἰωάννε, καὶ ἀγνοήσαντες τὸν σκοπὸν αὐτοῦ, διεθορυβήθησαν, πῶς ὁ τοσαῦτα καὶ τηλικαῦτα περὶ αὐτοῦ μαρτυρήσας, ἀμφιβάλλει νῦν, καὶ ὑπώπτευσαν, ὅτι μετεβλήθη. τοῦτο δὲ γὰς ὁ χριστὸς θεραπεύει τὴν τοιαύτην ὑποψίαν, διδάσκων ἅμα, καὶ ὅτι καρδιογνώστης ἐστίν. ἐντρεπτικώτερον δὲ καθαπτόμενος αὐτῶν, φησὶν, τί ἐξήλθετε εἰς τὴν ἔρημον θεάσασθαι; κάλαμον ὑπὸ ἀνέμε σαλευόμενον; τετέχι, κῆφον καὶ εὐρίπιτον ἄνθρωπον, καὶ δίκην καλάμου τὴν γνώμην εὐμετάτρεπτον, ὡς ὑπολαμβάνετε νῦν, ἢ τἐναντίον μᾶλλον, ταθηρὸν καὶ πέτρας τερρότερον, ὡς ἡ τότε σπουδὴ καὶ συνδρομὴ ὑμῶν ἐμαρτύρει;

Vers. 8. Ἀλλὰ — ἠμφιεσμένον;

Δηλονότι τρυφηλὸν, ἵνα καὶ διὰ τῦτο δόξῃ χαῦνος καὶ εὐμετάβλητος, ἢ τἐναντίον μᾶλλον, ἐσκληραγωγημένον, ὡς καὶ ἡ στολὴ τότε, καὶ ἡ τροφὴ διεβεβαιώσαντο.

Vers. 8. Ἰδοὺ — εἰσίν.

Οὗτος δὲ, πρότερον μὲν, ἐν τῇ ἐρήμῳ διητᾶτο, νῦν δὲ, ἐν τῷ δεσμωτηρίῳ τετήρηται. ἐπεὶ γάρ τινες μὲν, οἰκόθεν εἰσὶ κῆφοι, τινὲς δὲ, καὶ ὑπὸ τρυφῆς τῦτο πάσχουσι, τέθεικεν ὁ χριστὸς καὶ τῦτο κἀκεῖ-

illud: ac probauit neutrum posse dici de Ioanne. Deinde quod verum est infert, et veritati attestatur, ac baptistae elegantem contexit encomii coronam.

Vers. 9. *Sed — propheta.*

Excellentiorem, hoc est maiorem. Deinde dicit in quo maiorem: videlicet in eo, quod venerit circa Christi aduentum. Nam maiores aliis inter praecones sunt hi, qui prope regem praecedunt.

† Excellentiorem propheta, vtpote qui suis vidit oculis a se prophetatum, quem prophetae ipsum praecedentes in aenigmate conspexerant.

Vers. 10. *Hic — ante te.*

Post suum testimonium adfert et propheticum: est enim Malachiae verbum. Dictum est autem quasi a patre et Deo, ad filium etiam Deum. Ioannem vero angelum suum Deus nominauit: siue quia ἄγγελος dicitur nuncius, et Ioannes quae sibi dicta erant de Christo, annunciauit populo: Factum est, inquit, verbum Dei super Ioannem Zachariae filium in deserto: siue quasi angelicam degentem vitam, eo quod super terrena eleuabatur, ac coelestia sapiebat. Ante faciem tuam, hoc est in conspectu tuo praecedentem, tanquam domesticum tuum, qui etiam coram te parabit viam tuam. Via autem Christi animae erant hominum per quas oportebat verbum procedere prout tertio capite latius diximus. Potest etiam dici excellentior propheta, quia eum quem vidit prophetabat: quod

[2]) Inclusa vterque Codex habet in margine.

[3]) ἑαυτοῦ. A.

καὶκεῖνο, καὶ ἤλεγξεν, ὡς ἐδέτερόν ἐστι περὶ τὸν ἰωάννην. εἶτα ἐπιφέρει τὴν ἀλήθειαν, καὶ μαρτυρεῖ τῇ ἀληθείᾳ, καὶ πλέκει τῷ βαπτιστῇ λαμπρὸν ἐγκωμίῳ στέφανον.

Verſ. 9. Ἀλλὰ — προφήτου.

Περισσότερον, ἀντὶ τοῦ, μείζονα. εἶτα λέγει καὶ κατὰ τί μείζονα, ὅτι κατὰ τὸ προπορεύεσθαι πλησίον τῆς παρουσίας αὐτοῦ. μείζονες γὰρ τῶν ἄλλων κηρύκων οἱ προπορευόμενοι πλησίον τοῦ βασιλέως.

[Περισσότερον [2]) προφήτου, ὡς καὶ αὐτὸν ἰδὼν ὀφθαλμοφανῶς τὸν ὑπ' αὐτοῦ προφητευόμενον, ὃν οἱ πρὸ αὐτοῦ προφῆται αἰνιγματωδῶς ἐθεάσαντο.]

Verſ. 10. Οὗτος — ἔμπροσθέν σου.

Μετὰ τὴν οἰκείαν μαρτυρίαν, ἐπιφέρει καὶ τὴν προφητικήν. ἔστι γάρ [s]) μαλαχίου τὸ ῥητόν. εἰρηται δὲ, ὡς ἀπὸ τοῦ πατρὸς καὶ θεοῦ πρὸς τὸν υἱὸν καὶ θεόν. ἄγγελον δὲ [3]) αὐτοῦ, τὸν ἰωάννην ὁ θεὸς ὠνόμασεν, ἢ ὡς ἀπαγγέλλοντα τῷ λαῷ τὰ λαληθέντα περὶ τοῦ χριστοῦ· ἐγένετο [t]) γάρ, φησι, ῥῆμα θεοῦ ἐπὶ ἰωάννην τὸν τοῦ ζαχαρίου υἱὸν ἐν τῇ ἐρήμῳ· ἢ ὡς ἀγγελικὸν βίον μετερχόμενον, ἐν τῷ ὑπεραρθῆναι τῶν γηΐνων καὶ φρονεῖν ἀράνια. τὸ δὲ πρὸ προσώπου σου, ἀντὶ τοῦ, ἐνώπιόν σου προοδεύοντα, ὡς οἰκεῖον, ὃς καὶ ἔμπροσθέν σου εὐτρεπίσει τὴν ὁδόν σου. ὁδὸς δὲ τοῦ χριστοῦ, αἱ ψυχαὶ τῶν ἀνθρώπων, ὧν ἐπιβαίνειν ἔμελλεν ὁ λόγος, ὡς ἐν τῷ τρίτῳ κεφαλαίῳ πλατύτερον εἰρήκαμεν. λέγοιτο δ' ἂν περισσότερος προφήτης, καὶ ὡς τὸν ὑπ' αὐτοῦ προφητευόμενον ἰδών, ὡς εἷς τῶν ἄλλων

s) Malach. 3, 1.

t) Luc. 3, 2.

quod nulli contigit prophetarum. Nec vidit tantum, verum etiam baptizauit.

Verſ. 11. *Amen — baptiſta.*

Non natus eſt, inquit, inter homines, qui e mulieribus nati ſunt, maior illo. Quis enim alius in vteri tenebris abſconditus, lucem veniſſe agnouit, et illam exultatione adorauit? Nullus alius praeter hunc ſolum, qui merito ſane cunctis maior eſt. Et rurſus, quis ab infantia ita ſolitariam ac eremiticam duxit vitam, taleque elegit exercitium? Certe nullus omnium. Poſtquam ergo baptiſtam laudauit a concurſu Iudaeorum ad ipſum: deinde a virtute illius: et tertio a ſuo ſuffragio: quarto quoque a prophetae teſtimonio: et maiorem prophetis enim praedicauit, ac vniuerſaliter omnibus maiorem hominibus: curat hanc laudum magnitudinem, ne propter haec, ipſo etiam Chriſto honoratiorem ducerent. Et vide, quid dicat:

Verſ. 11. *Qui autem — eſt illo.*

Minorem ſeipſum dicit, eo quod ita videretur apud Iudaeos: Nam Ioannem eo maiorem habebant, vtpote qui ab infantia in eremum ſeceſſerat, et admirabili vitae inſtituto vſus fuerat. Chriſtum vero tanquam communi modo conuerſantem deiiciebant. Qui inquit minor eſt, id eſt, qui videtur minor illo, maior eo eſt in regno coelorum, hoc eſt, imperando coelis: vtpote non homo ſolum, ſed etiam Deus.

Verſ. 12.

λων προφητῶν, καὶ μὴ μόνον ἰδὼν, ἀλλὰ καὶ βαπτίσας.

Vers. 11. Ἀμὴν — βαπτιῶ.

Οὐ γεγέννηται, φησιν, ἐν τοῖς γεννωμένοις ἐκ γυναικῶν ἀνθρώποις μείζων αὐτοῦ. τίς γὰρ ἄλλος, ἐν σκότει μήτρας ἐπικρυπτόμενος, ἐγνώρισε τὸ φῶς ἐλθὸν, καὶ τοῦτο τοῖς v) σκιρτήμασι προσεκύνησεν; ἢ δεὶς ἕτερος, εἰ μὴ μόνος οὗτος. μείζων ἄρα πάντων εἰκότως. καὶ οὐθὶς, τίς ἐκ βρέφους ὅτω γέγονεν ἐρημικὸς, καὶ τοιαύτην ἄσκησιν ἔλετο; τῶν πάντων ὄντων ἀδεὴς. ἐπαινέσας οὖν τὸν βαπτιστὴν, ἀπό τε τῆς πρὸς αὐτὸν συνδρομῆς τῶν ἰουδαίων, ἀπό τε τῆς ἀρετῆς αὐτοῦ, καὶ τρίτον ἀπὸ τῆς οἰκείας ψήφου, καὶ τέταρτον ἀπὸ τῆς προφητικῆς μαρτυρίας· καὶ μείζονα μὲν τῶν προφητῶν ἀνακηρύξας αὐτὸν, μείζονα δὲ καθόλου πάντων ἀνθρώπων· θεραπεύει τὴν ὑπερβολὴν τῶν ἐγκωμίων, ἵνα μὴ διὰ ταῦτα μᾶλλον προτιμήσωσιν αὐτὸν τῷ χριστῷ. καὶ ὅρα, τί φησιν.

v) Luc. 1, 41

Vers. 11. Ὁ δὲ — αὐτοῦ ἐστί.

Μικρότερον, ἑαυτὸν λέγει, διὰ τὸ δοκεῖν ὅτω παρὰ τοῖς ἰουδαίοις. μείζονα γὰρ αὐτοῦ τὸν ἰωάννην ἐνόμιζον, ὡς ἐκ βρέφους ἐρημικὸν, καὶ ξενηδιαίτῃ χρώμενον. τὸν γὰρ χριστὸν, ὡς κοινῶς αἰτιώμενοι, ὑπερβίβαζον. ὁ δὲ μικροτερός, φησιν, ὁ δοκῶν ἐλάττων αὐτοῦ, μείζων αὐτοῦ ἐστιν ἐν τῇ βασιλείᾳ τῶν οὐρανῶν, ὡς μὴ μόνον ἄνθρωπος, ἀλλὰ καὶ θεός.

Vers. 12. *A — illud.*

Chrysostomus dicit, quod hic regnum vocat fidem in ipsum, vtpote arrhabonem ad regnum coelorum, ad fruitionem inquam bonorum quae habentur in coelis. Vim autem patitur, hoc est violente ab hominibus arripitur, dum illi sibiipsis vim inferunt, ac certe necessitatem propriorum vincunt affectuum, aut etiam infidelitatis tyrannidem. Ideoque hoc manifestans, subiunxit quod violenti rapiant illud. Hanc vero laudabilem violentiam, incepisse dicit a diebus praedicationis Iohannis, qui populo clamauit: Resipiscite: instat enim regnum coelorum. Hoc autem nunc dixit Christus, simul quidem in laudem Iohannis, quasi hominum salutem sit auspicatus: simul quoque excitans auditores, vt et ipsi similiter vim inferrent sibiipsis.

Vers. 13. *Omnes — prophetauerunt.*

Legem vocat veterem legislationem. Siquidem etiam in hac multa de Christo praedicta sunt: et maxime in legibus de sacrificiis, figuram aut praesagium habentibus eius, qui pro mundo erat offerendus. Dicit ergo: Omnes prophetae, qui videlicet de venturo Christo prophetauerant, et lex quae in ouium et agni immolatione, prophetabat de Christo immolando, huiusmodi prophetias ad Iohannem vsque protenderunt. Hae siquidem prophetiae erant vsque ad Iohannem: deinceps vero cum illo iam non prophetiae manserunt, sed ope-

4) Tom. VII. p. 417. C. καὶ γὰρ ἀθεῖ καὶ ἐπέγει λοιπὸν αὐτοὺς καὶ ἐντεῦθεν εἰς τὴν πίστιν τὴν ἑαυτοῦ.

Vers. 12. Ἀπὸ — αὐτήν.

Ὁ [4]) χρυσόστομός φησιν, ὅτι βασιλείαν ἐρανῶν λέγει νῦν, τὴν εἰς αὐτὸν πίστιν, ὡς ὄυσαν ἀρρᾳβῶνα τῆς βασιλείας τῶν ἐρανῶν, φημὶ δὴ, τῆς ἀπολαύσεως τῶν ἐν ἐρανοῖς ἀγαθῶν. βιάζεται δὲ, ἀντὶ τοῦ, βιαίως ἁρπάζεται παρὰ τῶν ἀνθρώπων, ἐν τῷ βιάζειν ἑαυτοὺς καὶ νικᾶν τὴν ἀνάγκην τῶν οἰωνοδήποτε παθῶν, ἢ καὶ τὴν τυραννίδα τῆς ἀπιστίας. διὸ καὶ τοῦτο σαφηνίζων ἐπήγαγεν, ὅτι βιασταὶ ἁρπάζουσιν αὐτήν. ταύτην δὲ τὴν ἐπαινετὴν βίαν ἀρξαθαί, φησιν, ἀπὸ τῶν ἡμερῶν τῷ κηρύγματος ἰωάννε, βαῶντος τῷ λαῷ· μετανοεῖτε. ἤγγικε γὰρ ἡ βασιλεία τῶν ἐρανῶν. εἴρηκε δὲ τοῦτο νῦν ὁ χριστὸς, ἅμα μὲν ἐπαινῶν τὸν ἰωάννην, ὡς αὐτὸν ἐναρξάμενον τῆς σωτηρίας τῶν ἀνθρώπων, ἅμα δὲ καὶ παραθήγων τὲς ἀκούοντας εἰς τὸ καὶ αὐτοὺς ὁμοίως βιάζειν ἑαυτούς.

Vers. 13. Πάντες — προεφήτευσαν.

Νόμον λέγει, τὴν παλαιὰν νομοθεσίαν. καὶ γὰρ καὶ ἐν ταύτῃ πολλὰ περὶ χριστοῦ προείρητο, καὶ μᾶλλον ἐν τοῖς περὶ θυσιῶν νόμοις, τύπον καὶ προμήνυμα κεκτημένοις τοῦ τυθῆναι μέλλοντος ὑπὲρ τοῦ κόσμε. φησὶν οὖν, ὅτι πάντες οἱ προφῆται, οἱ προφητεύσαντες δηλονὸ περὶ τοῦ μέλλοντος ἔρχεσθαι χριστοῦ. καὶ ὁ νόμος. ὁ προφητεύσας περὶ τοῦ μέλλοντος θύεσθαι προβάτε καὶ ἀμνοῦ, μέχρις ἰωάννου τὰς τοιαύτας αὐτῶν προφητείας ἐξέτειναν. μέχρι μὲν γὰρ ἰωάννου προφητεῖαι ἦσαν αὗται· ἐπ' αὐτοῦ δὲ λοιπὸν, οὐκ ἔτι προφητεῖαι μεμενήκασιν,

τῶν. Subobscure ergo hoc dixit. Eundem locum tractat T. VIII. p. 320. C. vbi nullum verbum περὶ πίστεως.

operum exhibitiones factae sunt. Nam horum ipse vidit euentum: ideoque agnito Christo, agnum eum appellauit, dicens: Ecce agnus Dei qui tollit peccatum mundi.

Christus autem hunc loquutus est sermonem, simul Iohannem hinc laudans, tanquam primum qui harum prophetiarum cognouit euentum, quasi et ipsum prophetam: simul quoque docens, quod aduenerit iam qui prophetabatur, nec deinceps alterum oporteat expectare.

Est autem et alia quaedam expositio, quod omnes simpliciter prophetae et lex prophetandi, vsque ad Iohannem Iudaeis prophetauerant, et hic ultimus est prophetarum: deinceps vero nullus alius eis prophetabit. Huic ergo quasi postremo, omnino credere oportet, qui multa de me testatus est: et venit vt omnium animas tanquam sponsas ad me adducat: Nam et hunc Malachias propheta missum dixit, vt appararet viam meam ante me.

Vers. 14. *Et si — venturus erat.*

Expectant Iudaei Christum tunc venturum quum venerit Elias, vt praecurrat aduentum eius. Malachiae namque prophetia est quae dicit: Mittam vobis Eliam Thesbyten, qui reflituet cor patris ad filium. Et certe venturus est Elias, vt praecurrat Christi aduentum, sed secundum: Iohannes namque primum praecucurrit. Dicit ergo Christus:

si

5) καὶ, pro ὡς. A.

6) Ita quoque Hentenius videtur legisse, qui *prophetandi* habet. Nam me autem in eo posse acquiescere. Credo ergo aut τό, aut τῷ egendum esse, loco τοῦ. Τῷ quid sit, per se apparet. Alterum

ἀλλὰ πράγματα γεγόνασι. καὶ γὰρ αὐτὸς εἶδε τὴν ἔκβασιν τέτων. διὸ καὶ, ἐπιγνοὺς τὸν χριστὸν, ἀμνὸν αὐτὸν προσηγόρευσεν, εἰπών, ἴδε [x]) ὁ ἀμνὸς x) Io. 1, 29. τὸ θεὸ, ὁ αἴρων τὴν ἁμαρτίαν τοῦ κόσμε.

Εἰρηκε δὲ τὸν λόγον τοῦτον ὁ χριστὸς, ἅμα μὲν καὶ ἐντεῦθεν ἐπαινῶν τὸν ἰωάννην, ὡς [s]) πρῶτον ἐπιγνόντα τὴν ἔκβασι τῶν τειήτων προφητειῶν, ὅια καὶ αὐτὸν προφήτην· ἅμα δὲ καὶ διδάσκων, ὅτι παραγέγονεν ὁ προφητευόμενος, καὶ οὐκ ἔτι χρὴ προσδοκᾶν ἕτερον.

Ἔσι δὲ καὶ ἄλλη τις ἐξήγησις, ὅτι πάντες ἁπλῶς οἱ προφῆται καὶ ὁ νόμος τοῦ [t]) προφητεύειν ἕως ἰωάννε προεφήτευσαν ἐν ἰουδαίοις, καὶ τελευταῖος προφήτης ὗτός ἐσι· τὸ λοιπὸν δὲ, ἑδὸς ἕτερος αὐτοῖς προφητεύσει, καὶ χρὴ τέτῳ πείθεθαι πάντως, ὡς τελευταίῳ, πολλὰ περὶ ἐμοῦ μαρτυρήσαντι καὶ νυμφαγωγήσαντί μοι τοὺς ἁπάντων ψυχάς· ἐπεὶ καὶ κατασκευάζειν ἔμπροσθέν μου τὴν ὁδόν μου, μαλαχίας [y]) ὁ προφήτης εἶπεν αὐτόν. y) Mal. 3, 1.

Vers. 14. Καὶ εἰ — ὁ μέλλων ἔρχεθαι.

Προσδοκῶσιν ἰουδαῖοι, τότε τὸν χριστὸν ἐλθεῖν, ὅταν ἐλθὼν ἠλίας, προδράμῃ τῆς παρουσίας αὐτοῦ. καὶ γὰρ ἔσι προφητεία μαλαχίου λέγεσα· ἀποσελῶ [z]) ὑμῖν ἠλίαν τὸν θεσβίτην, ὃς ἀποκατασήσει καρδίαν πατρὸς πρὸς υἱόν. καὶ μέλει μὲν ἠλίας προδραμεῖν τῆς τοῦ χριστὸ παρουσίας, ἀλλὰ τῆς δευτέρας. τῆς γὰρ πρώτης ὁ ἰωάννης προέ- z) Mal. 4, 4. 5.

rum autem ita capio: ὁι προφῆται καὶ ὁ νόμος προεφήτευσαν τὸ προφητεύειν i. e. τὸ προφητευθῆναι ἕως ἰωάννου. ἐλθόντος γὰρ τοῦ προφητευθέντος, ὃν αὐτὸς ἐδακτολοδείκτησεν ὁ ἰωάννης, ὐκέτι χρεία προφητείας.

si vultis recipere quod futurum esse dictum est de hoc tempore: siue susciperе, id est rebus animum aduertere: ipse est Elias qui venturus erat, vtpote ipsum illius ministerium perficiens. Sicut enim ille secundum meum aduentum praecurrens, conuertet corda Iudaeorum illius temporis ad apostolos: patres siquidem apostolorum sunt Iudaei: ita et hic conuertit, praecurrens meum aduentum, corda eorum qui crediturі sunt Iudaeorum, ad me qui sum filius eorum. Nam secundum humanitatem Christus a Iudaeis descendit. Et sicut primus Elias, secundus praecursor dicitur: ita sane et primus praecursor, secundus Elias appellatur propter simile ministerium, vt dictum est.

Vers. 15. *Qui — audiat.*

Aures nunc dicit intelligibiles: omnes siquidem auditores habebant sensibiles. Dicit autem: Qui habet aures intelligibiles ad intelligendum, intelligat quod dictum est, puta quod Iohannes sit Elias: videbatur enim aenigmati simile. Nam demonstrando quod Iohannes esset Elias, simul quoque demonstrauerat aduenisse Christum. Dicens autem: Qui habet aures ad audiendum audiat, excitat eos ad interrogandum de eo quod aenigma videbatur.

Vers. 16. *Cui — hanc?*

Lucas habet, Cui assimilabo homines generationis huius? Assimilabo vero, id est comparabo. Vult autem esse difficile conuincere Iudaeos.

Vers. 16.

7) ἠλίας, omittit B.
8) ὁμοίαν, ὡς εἴρηται. A.

δραμε. Φησὶν οὖν ὁ χριστὸς, ὅτι ἐὰν θέλητε δέχεσθαι, ὁ μέλλω νῦν εἰπεῖν· ἢ δέχεσθαι, ἀντὶ τῶ, προσέχειν τοῖς πράγμασιν· αὐτός ἐστιν [7]) ἠλίας ὁ μέλλων ἔρχεσθαι. αὐτός ἐστιν, ὡς τὴν αὐτὴν αὐτῶ διακονίαν ἀνύων. ὥσπερ γὰρ ἐκεῖνος, προτρέχων τῆς δευτέρας μου παρουσίας, ἐπιστρέψει τὰς καρδίας τῶν τηνικαῦτα Ἰουδαίων πρὸς τοὺς ἀποστόλους· πατέρες γὰρ οἱ Ἰουδαῖοι τῶν ἀποστόλων· ἕτω καὶ ἕτος, προτρέχων τῆς πρώτης μου παρουσίας, ἐπιστρέφει τὰς καρδίας τῶν μελλόντων πιστεύειν Ἰουδαίων πρὸς ἐμὲ, τὸν υἱὸν αὐτῶν. κατὰ γὰρ τὴν ἐνανθρώπησιν ἐξ Ἰουδαίων ὁ χριστὸς κατήγετο. καὶ ὥσπερ ὁ πρῶτος ἠλίας, δεύτερος πρόδρομος λέγεται· ἕτω δὴ καὶ ὁ πρῶτος πρόδρομος, δεύτερος ἠλίας προσαγορέυεται, διὰ τὴν, ὡς εἴρηται, [8]) ὁμοίαν διακονίαν.

Verſ. 15. Ὁ ἔχων — ἀκουέτω.

Ὦτα νοητὰ λέγει νῦν· αἰσθητὰ γὰρ πάντες ἔχομεν ὶ ἀκροώμενοι. Φησὶ δὲ, [9]) ὅτι ὁ ἔχων ὦτα νοητὰ εἰς τὸ συνιέναι, συνιέτω τὸ ῥηθὲν, ἤγουν, πᾶς ἐστιν ἠλίας ὁ Ἰωάννης. ἐδόκει γὰρ αἰνίγματι ὅμοιον. ἀποδέξας μὲν οὖν ἠλίαν, τὸν Ἰωάννην, συναπέδειξε, καὶ ὅτι παραγέγονεν ὁ χριστός. εἶπὼν δὲ, ὅτι ὁ ἔχων ὦτα ἀκούειν, ἀκηέτω, διήγειρεν αὐτοὺς εἰς τὸ ἐρωτῆσαι περὶ τοῦ δοκοῦντος αἰνίγματος.

Verſ. 16. Τίνι — ταύτην;

Ὁ δὲ λουκᾶς, τίνι ὁμοιώσω [a]) τοὺς ἀνθρώπους τῆς γενεᾶς ταύτης; ὁμοιώσω δὲ, ἀντὶ τοῦ, παρεικάσω. βέλεται δὲ τὸ δυσάρεσον ἐλέγξαι τῶν Ἰουδαίων. a) Luc. 7, 31

9) [illegible]

Verſ. 16. *Similis — ſuis.*

Puerulis Iudaeos comparauit, propter eorum inſipientiam. Forum autem locus eſt publicus in quem multitudo vndique confluit negotiationis gratia. Conſodalibus vero, hoc eſt amicis ſuis: et ſeipſum ac Baptiſtam intelligit, quibus acclamabant ſiue colloquebantur Iudaei.

Verſ. 17. *Et — planxiſtis.*

Dicunt praedicti conſodalibus ſuis, Tibia cecinimus vobis, etc. Habent autem hunc ſenſum: Oſtendimus vobis facilem viuendi normam, et non placuit: ac difficilem, et rurſus diſplicuit. Tibia namque laeta canere, facile eſt: lugubria vero canere, difficile. Et rurſum ſaltare, altero laeta canente tibia, delectat: ſimiliter plangere ſiue lugere, aliquo lugubria canente complacet. Deinde ſubdens interpretatur praedicta dicens:

Verſ. 18. *Venit — v. 19. peccatorum.*

Iohannis viuendi modus difficilis erat et aſper: neque enim panem edebat, neque vinum bibebat: Chriſti vero, facilis ac leuis: panem ſiquidem edebat vinumque bibebat: et erant inuicem contrariae hae viuendi rationes, neutrius tamen conuerſatio placuit: ſed Iohannem quidem propter eſcarum, vinique abſtinentiam, daemonium habere dicebant: Chriſtum vero, quod ederet ac biberet, comedonem, vinique potorem nominabant: quanquam manifeſte horum calumnias non ſcripſerit Euangeliſta, praeſentem ſermonem arbitratus ſufficere.

Quem-

Vers. 16. Ὁμοία — αὐτῶν.

Παιδίοις τοῖς Ἰουδαίοις παρείκασε, διὰ τὴν ἀφροσύνην αὐτῶν· ἀγορὰ δέ ἐστι, τόπος δημόσιος, ἐν ᾧ τὰ πλήθη πανταχόθεν συρρέουσιν, ἐμπορίας χάριν· ἑταίροις δὲ, τοῖς, φίλους αὐτῶν, λέγει ἑαυτὸν, καὶ τὸν βαπτιστὴν Ἰωάννην, οἷς προσεφώνουν, ἔφασκον, συνελάλουν οἱ Ἰουδαῖοι.

Vers. 17. Καὶ — ἐκόψασθε.

Καὶ λέγουσι τοῖς δηλωθεῖσι παιδίοις οἱ τοιοῦτοι ἑταῖροι αὐτῶν, ὅτι ηὐλήσαμεν ὑμῖν, καὶ οὐκ ὠρχήσασθε, ἐθρηνήσαμεν ὑμῖν, καὶ οὐκ ἐκόψασθε. ταῦτα δὲ, τοιαύτην ἔχει διάνοιαν· ὅτι ἐπεδειξάμεθα ὑμῖν πολιτείαν εὐπρόσιτον, καὶ οὐκ ἠρέσθητε· καὶ δυσπρόσιτον, καὶ πάλιν οὐκ ἠρέσθητε. τὸ μὲν γὰρ αὐλεῖν, εὐπρόσιτον· τὸ δὲ θρηνεῖν, δυσπρόσιτον. καὶ ἅπαξ ὁ ἀρχούμενός τε αὐλοῦντός τινος ἀρέσκεται, καὶ ὁ κοπτόμενος, ἔφασκον κλαίων, θρηνοῦντός τινος ἀρέσκεται. εἶτα ἐφερμηνεύει τὰ ῥηθέντα λέγων.

Vers. 18. Ἦλθε — v. 19. ἁμαρτωλῶν.

Ἦ μὲν τῷ Ἰωάννῃ δίαιτα, δυσπρόσιτος καὶ τραχεῖα. ἔτε γὰρ ἤσθιεν ἄρτον, ἔτε ἔπινεν οἶνον· ἡ δὲ τοῦ χριστοῦ, εὐπρόσιτος καὶ ἡμαλή. τί γάρ; ἤσθιεν ἄρτον, καὶ ἔπινεν οἶνον· καὶ ἦσαν μὲν ἀλλήλαις ἐναντίαι αὗται αἱ δίαιται. ἑκατέρᾳ δὲ τῶν ἔτω διαιτωμένων ἠρέσκοντο· ἀλλὰ τὸν Ἰωάννην μὲν, διὰ τὴν ἀστιάν καὶ ἀοινίαν, δαιμόνιον ἔχειν ἔλεγον· τὸν δὲ χριστὸν, διὰ τὸ ἐσθίειν καὶ πίνειν, φάγον καὶ οἰνοπότην ὠνόμαζον, εἰ καὶ μὴ ῥητῶς ταὺς διαβολὰς τούτων ἀνέγραψεν ὁ εὐαγγελιστὴς, νομίσας ἀρκεῖν τὸν παρόντα λόγον.

Quemadmodum enim duo venatores, animal captu difficile venari conantes, quod solis duobus modis capi potest sibi mutuo contrariis, diuidentes hos inter se, vt alterum quisque eligat, oppositio quidem inter se inuicem modo venantur: idem tamen faciunt. Ita quoque hic dispositum est, vt Iohannes quidem duriorem viuendi regulam haberet, Christus vero molliorem: vt siue hunc, siue illum eligentes, obedirent eis: et vel per hunc vel per illum caperentur. Et erant sane hae viae inter se inuicem contrariae: simile tamen erat opus. Verum hi, tanquam fera captu difficilis, vtrumque fugientes, vtrique detrahebant.

Interrogemus ergo illos. Est ne proba vita asperior? quomodo ergo non obedistis Iohanni Christum vobis demonstranti? At fortassis vita mollior ac suauior magis placet. Et quare non obedistis Christo viam salutis vos docenti?

Verum quam ob causam Iohannes potius asperam viuendi normam habuit? Quia oportebat poenitentiae praedicatorem tristem quandam grauitatem prae se ferre: et remissionis peccatorum largitorem, humanum atque benignum esse. Et quia Iohannes nihil amplius, quam solam vitae normam Iudaeis demonstrauit: siquidem Iohannes, inquit, nullum fecit signum: Christus vero etiam a diuinis miraculis testimonium adeptus est.

Praeterea quoque sciens imbecilles esse homines demittit sese, vt illos magis lucrifaceret, et propter hoc ad mensas etiam publicanorum dispensatorie accedebat: et indignantibus causam reddebat, dicens: Non veni ad vocandum iustos, sed peccatores ad poenitentiam.

Neque

*) δυσθήρευτον. A. Vtrumque probum, vti ἀθήρευτος et ἀθήρατος. Sed ἀθήρευτος et δυσθήρατος frequentiora sunt.

Ὥσπερ γὰρ δύο θηρευταί, ζῶν δυσθήρατον [1]) ἐλεῖν σπεύδοντες, ἐκ δύο μόνων διεξόδων θηρευθῆναι μέλλον, ἐναντίων ἀλλήλαις, ἑκατέραν διέξοδον ἑκάτερος διαλαβών, ἐξεναντίας μὲν ἀλλήλοις ἵσανται, τὸ αὐτὸ δὲ ποιοῦσιν· ἔτως οἰκονομήθη, τὸν μὲν ἰωάννην σκληροτέραν ἔχειν ἀγωγήν, τὸν δὲ χριστὸν μαλακωτέραν, ἵνα εἴτε τοῦτον, εἴτε ἐκεῖνον ἀποδεξάμενοι, πεισθῶσιν αὐτοῖς, καὶ εἴτε διὰ τούτου, εἴτε δι' ἐκείνου θηραθῶσι. καὶ ἦσαν ἐναντίαι μὲν ἀλλήλαις αἱ ὁδοί· τὸ δὲ ἔργον, ὅμοιον. ἀλλ' αὐτοὶ, καθάπερ θηρίον δύστροπον, ἑκατέρας φεύγοντες, ἑκατέρας ἐκάκιζον.

Ἐρωτήσωμεν τοίνυν αὐτοὺς, καλὸν ἡ σκληροτέρα πολιτεία; καὶ πῶς οὐκ ἐπείθητε τῷ ἰωάννῃ, τὸν χριστὸν ὑμῖν ὑποδεικνύοντι; ἀλλὰ καλὸν ἡ μαλακωτέρα· καὶ πῶς οὐκ ἐπείθητε τῷ χριστῷ, τὴν ὁδὸν ὑμᾶς τῆς σωτηρίας διδάσκοντι;

Διατί δὲ μᾶλλον ὁ ἰωάννης τὴν σκληροτέραν ἀγωγὴν εἶχε; διότι ἔδει τὸν μὲν κήρυκα τῆς μετανοίας, σκυθρωπὸν εἶναι, τὸν δὲ δοτῆρα τῆς ἀφέσεως τῶν ἁμαρτιῶν, χαρίεντα. καὶ ὅτι ὁ μὲν ἰωάννης οὐδὲν πλέον ἐπεδείξατο τοῖς ἰουδαίοις, εἰ μὴ πολιτείαν μόνην· ἰωάννης [b]) γάρ, φησιν, οὐδὲν b) Io. 10, 41. ἐποίησε σημεῖον· ὁ δὲ χριστὸς καὶ τὴν [2] ἀπὸ τῶν θεοπρεπῶν θαυμάτων μαρτυρίαν ἐκέκτητο.

Ἄλλως τε δὲ, καὶ γινώσκων ἀθενεῖς τοὺς ἀνθρώπους, συγκατέβαινεν, ἵνα κερδήσῃ μᾶλλον αὐτοὺς ἐντεῦθεν. διὰ τοῦτο καὶ εἰς τραπέζας τελωνῶν οἰκονομικῶς εἰσήρχετο, καὶ τοῖς μεμφομένοις ἀπελογεῖτο, τὴν αἰτίαν λέγων· οὐκ ἦλθον c) Matth. 9, 13. καλέσαι δικαίους, ἀλλὰ ἁμαρτωλοὺς εἰς μετάνοιαν.

Ἀλλ'

[2]) ἀπὸ τῶν omittit, B.

Neque tamen duram viuendi normam neglexit, in deserto cum feris versatus, ac diebus quadraginta ieiunans, vt supra dictum est. Praeterea quoque ad mensas accedens verecunde, temperate, et prout sanctos decet, religiose edebat ac bibebat.

Vers. 19. *Et — suis.*

Iustificata est, id est, iusta habita est, siue admirationi habita est Dei sapientia, quae disposuit vt Christus ac Iohannes oppositis viis incederent, propter ipsam hominum vtilitatem. Admirationi autem habita est a filiis suis, siue ab intelligentibus illam: filii namque sapientiae sunt sapientes aut intelligentes. Vel iustificata est, hoc est iusta ac irreprehensibilis habita est: vtpote quae fecit quicquid debuit: et omni modo vsa est ad illorum salutem.

Vers. 20. *Tunc — resipuissent.*

Exprobrare, hoc est miseras dicere ac deplorare. Nam probrum miseria est. Virtutes autem dicit miracula.

Vers. 21. *Vae tibi — resipuissent.*

In sequentibus Sodoma et Gomorrha ponit, vtpote in libidine nominatissima: Tyrum autem et Sidona tanquam maxime in idololatria insignes.

Vers. 22.

5) Τὸ, propter vicinum τὴν δὲ, vix ferri potest. Crediderim ergo, Euthymium scripsisse τά. Hentenius videtur legisse: ἐν τοῖς ἑξῆς σόδομα. Cur autem

Ἀλλ' οὐδὲ τῆς σκληρᾶς ἠμέλησεν ἀγωγῆς, ἐν τῇ ἐρήμῳ μετὰ τῶν [d]) θηρίων οἰκήσας, καὶ τεσσαράκοντα νηστεύσας ἡμέρας, ὡς προδεδήλωται. καὶ εἰς τραπέζας δὲ εἰσιὼν, εὐλαβῶς τε καὶ ἐγκρατῶς καὶ ἁγιοπρεπῶς ἤσθιε καὶ ἔπινε.

d) Marc. 1, 13.

Verſ. 19. Καὶ — αὐτῆς.

Ἐδικαιώθη, ἀντὶ τοῦ, δικαία ἐλογίσθη, τουτέστιν ἐθαυμάσθη ἡ σοφία τοῦ θεοῦ, ἡ οἰκονομήσασα τὸν ἰωάννην καὶ τὸν χριστὸν ἐναντίας ὁδοὺς πολιτειῶν ἰέναι, διὰ τὴν αὐτὴν ὠφέλειαν τῶν ἀνθρώπων. ἐθαυμάσθη δὲ, ἀπὸ τῶν τέκνων αὐτῆς, ἤγουν, παρὰ τῶν συνιέντων αὐτήν. υἱοὶ γὰρ σοφίας, οἱ συνετοί· ἢ ἐδικαιώθη, ἀντὶ τοῦ, δικαία καὶ ἀνέγκλητος ἐλογίσθη, ὡς ποιήσασα πᾶν, ὃ ἔδει, καὶ παντὶ τρόπῳ χρησαμένη πρὸς σωτηρίαν αὐτῶν.

Verſ. 20. Τότε — μετενόησαν.

Ὀνειδίζειν, ἀντὶ τοῦ, ταλανίζειν. ὄνειδος γὰρ καὶ ὁ ταλανισμός. δυνάμεις δὲ, τὰ θαύματα λέγει.

Verſ. 21. Οὐαί σοι — μετενόησαν.

Τὸ [3]) σόδομα μὲν καὶ γόμοῤῥα τίθησιν, ὡς εἰς ἀσέλγειαν ἐπιφανέστατα· τὴν τύρον δὲ καὶ τὴν σιδῶνα, ὡς εἰς εἰδωλολατρίαν διαβοήτους.

Verſ. 22.

autem γόμοῤῥα memorauit, quorum nulla hic fit mentio? Vel ex loco ſimili Matth. 10, 15. vel quod alibi etiam iſtae vrbes coniungi ſolent.

Verſ. 22. *Attamen — vobis.*

Attamen, id eſt propter hoc. Significat autem miſeriam ac minas, vt vel erubeſcant vel paueant.

Verſ. 23. *Et — hodiernum diem.*

Capernaum celebris fuit, eo quod habitauerit in ea Chriſtus: multaque miracula in ea ediderit. Dicit ergo: Et tu per gloriam vſque ad coelum exaltata, vsque ad inferos detraheris per ignominiam. Sunt autem quae dicuntur alterius rei ſignificatiua. Siquidem vsque ad coelum, gloriae demonſtrat magnitudinem: vſque ad inferos autem, ignominiae. Augmentum vero criminis et demonſtratio extremae prauitatis eſt, non ſolum pejores eſſe peccatoribus qui tunc erant, ſed et illis qui unquam fuerant.

Verſ. 24. *Attamen — tibi.*

Vobis, ad ciuitatis illius ciues dictum eſt: Tibi vero ad ciuitatem.

Verſ. 25. *In — paruulis.*

Ἀποκρίσεως vocabulum (quod nos communiter responſionem vertimus) varia ſignificat. Mitto nunc ſeparationem ac digeſtionem ſecundum medicos, et quae ad hoc fit, terminationem. Interdum quidem principii locum habet, vt quum dicitur, Reſpondens Ieſus dixit, Confiteor tibi pater, Domine coeli et terrae, de quo nunc eſt ſermo: nulla enim praeceſſit interrogatio. Quandoque vero ad interrogationem redditur, vt eſt illud, Reſpon-

Vers. 22. Πλὴν — ὑμῖν.

Τὸ πλὴν, ἀντὶ τοῦ, διὰ τοῦτο· μιγνύει δὲ τῷ παλαισμῷ καὶ ἀπειλὴν, ἵνα ἢ αἰσχυνθῶσιν, ἢ φοβηθῶσι.

Vers. 23. Καὶ — σήμερον.

Ἡ καπερναούμ, ἔνδοξος γέγονε, διὰ τὸ κατοικεῖν ἐν αὐτῇ τὸν χριστὸν, καὶ τὰ πολλὰ τῶν θαυμάτων ἐν αὐτῇ τελέσαι. Φησὶν οὖν, ὅτι καὶ σὺ, ἡ μέχρι τῦ ἐρανοῦ ὑψωθεῖσα τῇ δόξῃ, ἕως ἅδου καταβιβασθήσῃ τῇ ἀδοξίᾳ. ἐμφαντικὰ δὲ τὸ, μέχρι τοῦ ἐρανοῦ, καὶ τὸ, ἕως ἅδου. ἐμφαίνουσι γὰρ, τὸ μὲν, μέγεθος δόξης· τὸ δὲ, ἀδοξίας. αὔξησις δὲ κατηγορίας καὶ ἀπόδειξις κακίας ὑπερβαλλούσης, τὸ λέγειν, αὐτοὺς μὴ μόνον χείρους τῶν τότε ἁμαρτωλῶν, ἀλλὰ καὶ τῶν πώποτε γενομένων.

Vers. 24. Πλὴν — σοί.

Τὸ μὲν ὑμῖν, πρὸς τοὺς πολίτας τῆς πόλεως ἐκείνης εἴρηται· τὸ δὲ σοὶ, πρὸς τὴν πόλιν.

Vers. 25. Ἐν — νηπίοις.

Τὸ τῆς ἀποκρίσεως ὄνομα, πολυσήμαντόν ἐστι. ἵνα γὰρ ἐάσω τὸν διαχωρισμὸν καὶ τὴν διαφόρησιν, κατὰ τοὺς ἰατροὺς, καὶ τὴν εἰς τοῦτο κατάληξιν· ποτὲ μὲν τόπον ἀρχῆς ἔχει, ὡς τὸ· ἀποκριθεὶς [e] ὁ ἰησοῦς εἶπεν, ἐξομολογοῦμαί σοι, πάτερ, κύριε τῦ ἐρανῦ καὶ τῆς γῆς· περὶ οὗ νῦν ὁ λόγος· ἐπρενηγήσατο γὰρ ἐρώτησις· ποτὲ δὲ, πρὸς ἐρώτησιν ἀποδίδοται· ὡς τὸ· ἀποκριθεὶς [f] σίμων πέτρος εἶπε· σὺ εἶ ὁ χριστὸς ὁ υἱὸς τῦ θεῦ τῦ ζῶντος· πρὸ-

e) Matt. 11, 25.

f) Matt. 16, 16.

ſpondens Simon Petrus dixit: Tu es Chriſtus filius Dei viui: praeceſſit enim interrogatio. Interdum quoque ſermonis continuationem ſignificat, vt capite vicesimo nono huius, quum Cananea dixiſſet, Vtique Domine, nam et catelli edunt de micis, quae cadunt a menſa dominorum ſuorum: conſequenter ſtatim ſubiungitur: Tunc reſpondens Ieſus dixit illi: O mulier magna eſt fides tua: Fiat tibi ſicut vis. Ad haec quoque ſignificat exhortationem ſiue deprecationem: vt quum dicitur, Reſpondens autem Petrus dixit ei: Exiſſere nobis parabolam hanc. Quandoque autem abundat: vt quum dicitur, Reſpondens autem Petrus dixit illi: Et ſi omnes offendantur per te, ego tamen nunquam offendar. Siquidem Marcus praetermiſit Reſpondens, et dixit: Petrus autem ait illi, etc. Interdum vero ſignificat etiam interrogationem: vt quum dicitur, Reſpondit eis Ieſus, Num ego vos duodecim elegi?

Confiteor autem dicit nunc gratiarum actionem. Sapientes vero et prudentes, eos qui tales populo videbantur, puta Scribas et Phariſaeos. Paruulos vero, Apoſtolos, propter ſimplicitatem et innocentiam, ac ſinceritatem. Gratias tibi ago, inquit, quod abſconderis fidei myſteria a ſapientibus et prudentibus, illa cognoſcere nolentibus: et reuelaris ea paruulis, laeto animo ipſa ſuſcipientibus. Gratias autem agens patri, demonſtrauit ſe filium eius eſſe ab illo miſſum. Egit ergo gratias credentium nomine, ſignificans quem erga homines haberet amorem. Hanc autem gratiarum actionem Deo obtulit etiam pro ſeptuaginta quos emiſerat, quando ad eum reuerſi ſunt, ſicut dixit Lucas.

Verſ. 26.

προηγήσατο γὰρ ἐρώτησις· ποτὲ δὲ, λόγου διαδοχὴν δηλοῖ τῆς γὰρ χαναναίας εἰπέσης· ναὶ κύριε. καὶ γὰρ τὰ κυνάρια ἐσθίει ἀπὸ τῶν ψιχίων τῶν πιπτόντων ἀπὸ τῆς τραπέζης τῶν κυρίων αὐτῶν· ἀποκριθεὶς ὁ ἰησοῦς εἶπεν αὐτῇ· ὦ γύναι, μεγάλη σου ἡ πίστις, γενηθήτω σοι ὡς θέλεις· ποτὲ δὲ σημαίνει παράκλησιν, ὡς τὸ, ἀποκριθεὶς [b]) δὲ ὁ πέτρος εἶπεν αὐτῷ· [φράσον [4]) ἡμῖν τὴν παραβολὴν ταύτην· ποτὲ δὲ, περιττὸν τέθεται· ὡς τό· ἀποκριθεὶς [5]) ὁ πέτρος εἶπεν αὐτῷ·] εἰ πάντες σκανδαλισθήσονται ἐν σοὶ, ἐγὼ δὲ οὐδέποτε σκανδαλισθήσομαι· καὶ γὰρ ὁ [k], μάρκος παρέλιπε τὸ, ἀποκριθεὶς, καὶ εἶπεν· ὁ δὲ πέτρος ἔφη αὐτῷ· ἐσι δ', ὅτε δηλοῖ καὶ τὴν ἐρώτησιν· ὡς τό· ἀπεκρίθη [l]) αὐτοῖς ὁ ἰησοῦς· οὐκ ἐγὼ ὑμᾶς τοὺς δώδεκα ἐξελεξάμην.

g) Matth. 15, 27. 28.

h) Matt. 15, 15.

i) Matt. 26, 33.

k) Marc. 14, 29.

l) Io. 6, 70.

Ἐξομολόγησιν δὲ νῦν, τὴν εὐχαριστίαν λέγει. καὶ σοφοὺς μὲν καὶ συνετοὺς, τοὺς ἕτω δοκοῦντας τῷ λαῷ γραμματέας καὶ φαρισαίους· νηπίους δὲ, τοὺς ἀποστόλους, διὰ τὸ ἄκακον καὶ ἀπόνηρον καὶ ἀφελές. εὐχαριστῶ σοι, φησὶν, ὅτι ἀπέκρυψας τὰ τῆς πίστεως μυστήρια ἀπὸ σοφῶν καὶ συνετῶν, μὴ θελησάντων ἐπιγνῶναι ταῦτα, καὶ ἀπεκάλυψας αὐτὰ νηπίοις, τοῖς παραδεξαμένοις αὐτά. εὐχαριστήσας μὲν οὖν τῷ πατρὶ, [5]) ἔδειξεν, ὅτι υἱός ἐσιν αὐτῷ, καὶ παρ' ἐκείνου ἀπέσταλται· ὑπὲρ τῶν πιστευσάντων δὲ ποιήσας τὴν εὐχαριστίαν, ἐδήλωσεν, ἣν ἀγάπην ἔχει περὶ αὐτούς. ταύτην δὲ τὴν εὐχαριστίαν προσήγαγε τῷ θεῷ, καὶ ὑπὲρ τῶν ἑβδομήκοντα [m], ἀποστόλων, ὅτε ὑπέστρεψαν πρὸς αὐτὸν, ὡς εἴρηκεν ὁ λουκᾶς.

m) Luc. 10, 21.

Vers. 26.

4) Inclusa in margine habet. B.

5) ἀπέδειξεν. A.

Verſ. 26. *Vtique pater — apud te.*

Vtique gratias tibi ago pater, quia ita fuit bona voluntas, ſiue beneplacitum coram te, hoc eſt, quia ita bene placuit tibi, vt haec repelleres ab iis qui ea repellunt tanquam indignis, reuelares autem ea his, qui ad illa accedunt tanquam dignis: idque iuſtum eſt. Ne tamen patri gratias agens, videatur hominibus minus illo potens, et a natura paterna alienus, dixit.

Verſ. 27. *Omnia — meo.*

Omnia videlicet quae patris ſunt. Siquidem etiam alibi dicit: omnia quae pater habet, mea ſunt. Quodſi omnia ei tradita ſunt, omnium vtique dominus eſt: ſi vero omnium dominus eſt, aequalis certe eſt patri.

Id autem, Tradita ſunt, prout Deum decet intellige, non quod primum ea non habens poſtmodum acceperit: nihil enim illum praeceſſit, ne ipſe quidem pater, ſed ſimul pater et ſimul filius, ſimulque omnium Dominus. Verum conſueuit diſpenſatorie haec ſaepius dicere, patrem honorans. Hanc ergo in ſimilibus habeto ſolutionem.

Verſ. 27. *Et — niſi filius.*

Cognitionem dicit non vulgarem, ſed iuxta naturam ipſorum. Quod enim ſint pater et filius, cognoſimus omnes credentes. Quis autem ſit pater iuxta naturam, et quis filius, nemo cognoſcit. Dicit enim Lucas: Nemo cognoſcit quis ſit filius, niſi pater: et quis ſit pater, niſi filius. Hoc ergo dixit Chriſtus, manifeſtius docens aequalitatem ad patrem,

[6]) τετέσι, omittit. A.

Vers. 26. Ναὶ ὁ πατὴρ — ἔμπροσθέν σου.

Ναὶ, ἐυχαριςῶ σοι, ὦ πάτερ, διότι ὕτως ἐγένετο ἐυδοκία, ἤγουν, ἀρέσκεια ἐνώπιόν σου, τουτέσι [o]) διότι ὕτως ἠυδόκησας, ἀποκρυβῆναι μὲν ταῦτα ἀπὸ τῶν ἀπρσεισαμένων αὐτὰ, ὡς ἀναξίων, ἀποκαλυφθῆναι δὲ ταῦτα τοῖς προσιεμένοις αὐτὰ, ὡς ἀξίοις. δίκαιον γὰρ τοῦτο ἐστιν. ἵνα δὲ μὴ, ἀπὸ τῦ ἐυχαριςῆσαι τῷ πατρὶ, δόξῃ τοῖς ἀνθρώποις ἀθενέτερος αὐτοῦ, καὶ διὰ τοῦτο τῆς πατρικῆς Φύσεως ἀλλότριος, Φησί·

Vers. 27. Πάντα — μου.

Πάντα, τὰ τοῦ πατρὸς δηλονότι. καὶ ἀλλαχοῦ γάρ Φησι· πάντα, [n]) ὅσα ἐχει ὁ πατὴρ, ἐμά ἐστιν. ἐὰν δὲ πάντα αὐτῷ παρεδόθη, πάντων ἄρα κύριός ἐστιν· εἰ δὲ πάντων ἐστὶ κύριος, ἴσος ἄρα τῷ πατρί ἐστι. n) Io. 16, 15.

Τὸ δὲ παρεδόθη, θεοπρεπῶς νόησον, οὐχ ὅτι μὴ ἔχων ταῦτα πρότερον, παρέλαβεν ὕστερον· ἐδὲν γάρ ἐστιν αὐτοῦ προγενέστερον, οὐδὲ αὐτὸς ὁ πατὴρ, ἀλλ' ἅμα πατὴρ καὶ ἅμα υἱὸς, καὶ ἅμα πάντων κύριοι· ἀλλ' εἰωθεν οἰκονομικῶς λέγειν τοιαῦτα πολλαχοῦ, τιμῶν τὸν πατέρα, καὶ ταύτην ἐπὶ τῶν τοιούτων ἔχε τὴν λύσιν.

Vers. 27. Καὶ — εἰ μὴ ὁ υἱός.

Ἐπίγνωσιν, οὐ τὴν ἁπλῶς Φησὶν, ἀλλὰ τὴν κατὰ Φύσιν αὐτῶν. ὅτι μὲν γάρ ἐστιν υἱὸς καὶ πατὴρ, ἐπιγινώσκομεν πάντες οἱ πιστεύοντες· τίς δὲ κατὰ τὴν Φύσιν ἐστὶν ὁ υἱὸς, καὶ τίς ὁ πατὴρ, ἐδεὶς ἐπιγινώσκει. λέγει γάρ ὁ λουκᾶς, ἐδεὶς [o]) γινώσκει, τίς ἐστιν ὁ υἱὸς, εἰ μὴ ὁ πατὴρ· καὶ τίς ἐστιν ὁ πατὴρ, εἰ μὴ ὁ υἱός· τῦτο δὲ εἶπεν ὁ χριστὸς, διὰ- o) Luc. 10, 22.

patrem. Nam si soli omnium aequalem habent de se inuicem cognitionem, aequales vtique sunt.

Vers. 27. *Et — reuelare.*

Etiam hoc aequalitatem indicat. Si enim reuelat pater, vt supra dictum est, reuelat et filius: aequales certe sunt: Reuelabit autem naturam patris iis, qui digni fuerint in futuro saeculo. Quodsi patris naturam reuelabit, vtique et suam et spiritus sancti. Vna enim et eadem est trium. Dicendo vero: Nemo cognoscit, creaturas significauit: Spiritum sanctum autem, vtpote increatum non comprehendit.

Et quam ob causam de hoc etiam manifestius non est loquutus? Quia nondum tempus erat vt de eo doceret. Primum siquidem oportebat filii cognitionem mentibus discipulorum insinuari: deinde etiam illis ea reuelari, quae sunt spiritus sancti.

Vers. 28. *Venite — vos.*

Qui laboratis in opere peccati, et eius pondere onerati estis. Vides quomodo ostenderit peccatum, et laborem et pondus habere? Nam laborem habet priusquam perficiatur: habet pondus postquam perfectum est.

Potest autem et alio modo dici: Qui laboratis ad vana, et horum curis onerati estis. Et ego refocillabo vos, siue liberabo tali labore, talique pondere.

Vers. 29.

7) καί, quod Hentenius etiam agnoscit, addidi.
8) Inclusa vterque Codex in margine habet. Non agnoscit Hentenius.

διδάσκων φανερώτερον τὴν πρὸς τὸν πατέρα ἰσότητα. εἰ γὰρ μένοι τῶν πάντων ἴσην ἔχουσι τὴν περὶ ἀλλήλων γνῶσιν, ἴσοι ἄρα εἰσίν.

Verſ. 27. Καὶ — ἀποκαλύψαι.

Καὶ τοῦτο τὴν ἰσότητα δείκνυσιν. εἰ γὰρ ἀποκαλύπτει μὲν ὁ πατὴρ, ὡς ἀνωτέρω δεδήλωται, ἀποκαλύπτει δὲ καὶ ὁ υἱὸς, ἴσοι ἄρα εἰσίν. ἀποκαλύψει δὲ τοῖς ἀξίοις, τὴν φύσιν τὸ πατρὸς, ἐν τῷ μέλλοντι αἰῶνι. εἰ δὲ τὴν φύσιν τοῦ πατρὸς ἀποκαλύψει, πάντως καὶ τὴν ἑαυτοῦ, καὶ τὴν τοῦ ἁγίου πνεύματος. μία γὰρ καὶ [7]) ἡ αὐτή ἐστι τῶν τριῶν. [ἀποκαλύψει [8]) δὲ, ὅσον ἐφικτόν.] εἰπὼν δὲ, ὅτι ἑδεὶς ἐπιγινώσκει, τοὺς κτισοὺς ἐδήλωσε. τὸ πνεῦμα δὲ τὸ ἅγιον, ὡς ἄκτιστον, οὐ συμπεριέλαβε.

Καὶ διατί μὴ καὶ περὶ τούτε φανερῶς εἴρηκε; διότι ἔπω καιρὸς ἦν διδάξαι περὶ αὐτοῦ. καὶ γὰρ ἔδει πρῶτον τὴν περὶ τὸ υἱοῦ γνῶσιν ἐνσημανθῆναι ταῖς ψυχαῖς τῶν μαθητῶν, ἔιτα καὶ τὰ περὶ τὸ ἁγίε πνεύματος αὐτοῖς ἀποκαλυφθῆναι.

Verſ. 28. Δεῦτε — ὑμᾶς.

Οἱ κοπιῶντες εἰς τὴν ἐργασίαν τῆς ἁμαρτίας, καὶ πεφορτισμένοι τῷ βάρει τούτης. ἐρᾶς, ὅπως ἔδειξε, τὴν ἁμαρτίαν καὶ κόπον καὶ βάρος ἔχουσαν; ἔχει γὰρ, ἔχει κόπον μὲν, πρὸ τοῦ ἀποτελεσθῆναι· βάρος δὲ, μετὰ τοῦτο.

Λέγοιτο δ' ἂν καὶ ἕτερος, ὅτι καὶ [9]) οἱ κοπιῶντες εἰς τὰ μάταια, καὶ πεφορτισμένοι ταῖς μερίμναις τούτων. κἀγὼ ἀναπαύσω ὑμᾶς, ἤγουν, ἐλευθερώσω, καὶ τὸ τοιούτε κόπου καὶ τοῦ τοιούτου βάρους.

9) καὶ, abeſt. A.

Verſ. 29. *Tollite — vos.*

Iugum nominauit euangelica praecepta ſua, quod in iugi modum ſuperponantur accedentibus ad ea: et ipſos colligent ad ſe inuicem, et ad aurigam Chriſtum.

Verſ. 29. *Et — corde.*

Mititatem hic dicit modeſtiam: pars ſiquidem modeſtiae eſt mititas. Ideo poſtquam dixit, Quod mitis ſim, interpretatur quod dixit: et vide quid addat: Neque enim dixit, humilis tantum, ſed humilis corde, hoc eſt humilis animo et electione. Humilitas namque ab infortunio procedens, infructuoſa eſt, vtpote leuis et inuoluntaria: Praeterea humilitatem eis attulit, tanquam omnis radicem virtutis. Seipſum item in exemplum conſtituit, vt facilius ſermo ſuſciperetur.

Verſ. 29. *Et — veſtris.*

Humilitas enim cordis, quaecunque patitur, verbo ſolum pati videtur, neque turbatur. Quidam vero Requiem, eam quae aeterna eſt interpretantur.

Verſ. 30. *Iugum enim — leue.*

Iugum quoque vocauit onus: Sed iugum quidem propter dictam cauſam: onus autem, eo quod graue ſit inexercitatis. Vide ergo quomodo et iugum dixerit, et ſuaue vocauerit: onus quoque

*) *Accedentibus*, Hentenius. Forte legit, ἐπερχομένοις. Rectius, *ſuccedentibus*.

Vers. 29. Ἄρατε — ὑμᾶς.

Ζυγὸν ὠνόμασε, τὰς εὐαγγελικὰς ἐντολὰς αὐτοῦ, διὰ τὸ ἐπικεῖσθαι τρόπον ζυγῷ τοῖς [1]) ὑπερχομένοις αὐτὰς, καὶ συνδεῖν αὐτοὺς ἀλλήλοις τε καὶ τῷ ἐλατῆρι χριστῷ.

Vers. 29. Καὶ — καρδίᾳ.

Πραότητα νῦν, τὴν ταπείνωσιν λέγει· μέρος γάρ τῆς ταπεινώσεως, ἡ πραότης· διὸ καὶ εἰπὼν, ὅτι πρᾷός εἰμι, ἐφερμήνευσεν, ὅπερ εἶπε, καὶ σκόπει τὴν προσθήκην. ἐ γὰρ εἶπεν, ὅτι ταπεινὸς μόνον, ἀλλ' ὅτι ταπεινὸς τῇ καρδίᾳ, τετέσι, ταπεινὸς τῇ ψυχῇ, τῇ προαιρέσει. ἡ γὰρ ἐκ περιτάσεως ταπείνωσις ἄκαρπος, ὡς ἐπιπόλαιός τε καὶ ἀπροαίρετος. τὴν ταπείνωσιν δὲ πάλιν αὐτοῖς προέτεινεν, ὡς ῥίζαν ἁπάσης ἀρετῆς. ἑαυτὸν δὲ παράδειγμα [2]) προεστήσατο, ποιῶν εὐπαράδεκτον τὸν λόγον.

Vers. 29. Καὶ — ὑμῶν.

Ὁ γὰρ ταπεινὸς, πάντα, ὅσα πάσχει, κατὰ λόγον πάσχειν δοκῶν, ἐ ταράσσεται. τινὲς δὲ ἀνάπαυσιν, τὴν αἰώνιον ἑρμηνεύουσιν.

Vers. 30. Ὁ γὰρ ζυγὸς — ἐλαφρόν ἐστι.

Τὸν ζυγὸν, ἐκάλεσε καὶ φορτίον. ἀλλὰ ζυγὸν μὲν, διὰ τὴν ῥηθεῖσαν αἰτίαν· φορτίον δὲ, διὰ τὸ βαρεῖν πρὸς καιρὸν τοὺς ἀγυμνάστους. ὅρα δὲ, πῶς καὶ ζυγὸν εἶπε, καὶ χρηστὸν ἐκάλεσε, καὶ

[2]) Quod primus talem se ad exemplum exhibuit. Igitur προεστήσατο, non παρεστήσατο.

que dixerit, et leue appellauerit: vt neque despicias, quasi facilia: neque fugias, tanquam laboriosa. Quaere autem in quinto capite interpretationem eius quod dicitur de angusta porta et stricta via quae ducit ad vitam.

Cap. XII. v. 1. *In illo — segetes.*

Sabbatis, hoc est, die Sabbati. Segetes, hoc est, agros seminatos frumentis.

Vers. 1. *Discipuli vero — comedere.*

Marcus autem dixit: Coeperunt discipuli eius inter ambulandum vellere spicas. Quia enim per medias segetes transibant, vna spicas auellebant vt praegredi possent, et auulsa grana edebant, confricantes manibus, sicut dixit Lucas, hoc est, terentes: nam esuriebant, tanquam fame compulsi hoc facientes: siquidem minimam corporis curam gerebant, sed omni tempore auditu et assiduitate saluatoris detinebantur, et ideo fame premebantur.

Vers. 2. *Pharisaei autem — Sabbato.*

Lucas vero ait, quod ita dixerint discipulis: Quid facitis quod non licet facere Sabbatis. Siquidem et Christo et discipulis haec dixerunt, anxie circa minutula occupati, ac carpendi quaerentes occasionem: et de hoc quidem dixit Matthaeus, de illis autem Lucas, taliaque frequenter inuenies. Indignabantur autem quod vellerent, ac si opus esset, non quod manducarent.

Vers. 3.

3) Ergo hic quoque comprobant lectionem τί, pro ὅτι.
4) μέσων videtur legisse Hentenius.

φορτίον εἵρηκε, καὶ ἐλαφρὸν προσηγόρευσεν· ἵνα μήτε ὡς εὐκόλων καταφρονήσῃς, μήτε ὡς ἐπίπονα φύγῃς. ζήτει δὲ καὶ εἰς τὸ πέμπτον κεφάλαιον, τὴν ἐξήγησιν τοῦ, [3]) Τί[P]) σεινὴ ἡ πύλη καὶ τεθλιμμένη ἡ ὁδὸς ἡ ἀπάγουσα εἰς τὴν ζωήν. p) Matth. 7, 14.

Cap. XII. v. 1. Ἐν — σπορίμων.

Τοῖς σάββασιν, ἀντὶ τοῦ, ἐν ἡμέρᾳ σαββάτων, τουτέστιν, ἐν σαββάτῳ· σπέρματα δὲ λέγει, τὰ γήδια, τὰ λήια.

Vers. 1. Οἱ δὲ μαθηταὶ — ἐθίειν.

Ὁ δὲ μάρκος εἶπεν, ὅτι καὶ q) ἤρξαντο οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ ὁδὸν ποιεῖν, τίλλοντες τοὺς στάχυας. ἐπεὶ γὰρ μέσον [4]) τῶν σπορίμων διήρχοντο, ἅμα μὲν ἀνέσπων τοὺς στάχυας, ἵνα προβαίνειν ἔχοιεν· ἅμα δὲ ἤθιον τοὺς ἀνασπωμένους, ψώχοντες ταῖς χερσὶν, ὡς ὁ [F]) λουκᾶς εἴρηκεν, ὅ ἐστι, τρίβοντες. ἐπείνων γὰρ, οἷα λιμῷ μαχόμενοι. βραχέα μὲν γὰρ τῷ σώματος ἐφθόντιζον· τὸ πᾶν δὲ τῇ ἀκροάσει καὶ προσεδρείᾳ [5]) τοῦ σωτῆρος ἔνεμον, καὶ διὰ τοῦτο ἐλίμωττον. q) Marc. 2, 23. r) Luc. 6, 1.

Vers. 2. Οἱ δὲ Φαρισαῖοι — σαββάτῳ.

Ὁ δὲ λουκᾶς φησὶν, ὅτι τοῖς μαθηταῖς οὗτοι εἶπον· [1]) τί ποιεῖτε, ὃ οὐκ ἔξεστι ποιεῖν ἐν τοῖς σάββασι; καὶ γὰρ καὶ τοῦτο, κἀκείνοις ταῦτα εἶπον οἱ σμικρολόγοι καὶ μεμψίμοιροι. καὶ περὶ ἐκείνου μὲν εἴρηκεν ὁ ματθαῖος· περὶ τούτων δὲ ὁ λουκᾶς. καὶ πολλαχοῦ τοιαῦτα πολλάκις εὑρήσεις· ἐμέμψαντο δὲ τὸ τίλλειν, ὡς ἔργον, ὃ τὸ ἐθίειν. s) Luc. 6, 2.

5) προσεδρίᾳ. A.

Verſ. 3. *Ieſus autem* — v. 4. *ſolis*;

Primo Regum volumine ſcriptum eſt, quod Dauid inſidiis appetitus Saul ſoceri ſui, ac fugiens, eſuriit: et ingreſſus Nobe ciuitatem ſacerdotum Dei, finxit quod quadam neceſſitate miſſus eſſet a rege Saul, panesque petiuit, quumque caſu alios non inueniſſet, accepit a ſacerdote fame compulſus propoſitionis panes. Propoſitio autem illa, erat menſa, ſuper quam panes oblationis in templo poſiti erant: et acceptos comedit ipſe, et pueri qui cum eo erant. Haec itaque eſt hiſtoria.

Illud autem, Non licebat, id eſt, non erat a lege conceſſum. Hanc vero hiſtoriam Chriſtus Phariſaeis obiecit in patrocinium diſcipulorum ſuorum: oſtendens quod venia digni eſſent propter famem, propter quam ipſe quoque Dauid ſamatiſſimus ſoluit legem panum propoſitionis: neque ſolum correptus non eſt a ſacerdote, qui tunc ſorte ſua miniſtrabat, imo potius ipſos ab illo accepit.

Verſ. 5. *Num* — *ſunt?*

Ipſis frequenter recenſebat, Num legiſtis? exprobrans illis vanum laborem, vt qui non intelligerent quae legebant. Nam lex erat, quae praecipiebat nullum opus fieri in Sabbato: et rurſus altera lex permittens ſacerdotibus vt ſacrificarent Sabbato, et propter ſacrificium ligna ſcinderent, ignem accenderent, animalia paſcerent, et alia quaedam ſimilia facerent. Et certe omnino operabantur: et ita Sabbatum prophanabant ſiue contaminabant, ſed tanquam res ſacras operantes, ſine crimine erant.

6) τȣ̃, abeſt. A.

Vers. 3. Ὁ δὲ ἰησοῦς — v. 4. μόνοις;

Ἐν τῇ πρώτῃ βίβλῳ τῶν βασιλειῶν [t]) ἱστόρηται, [t]) 1 Reg. 21.
ὅτι δαυὶδ ἐπιβαλευθεὶς ὑπὸ σαουλ, τὸ ἴδιον πενθερόν, καὶ φεύγων αὐτὸν, ἐπείνασε, καὶ ἀπελθὼν εἰς νομμὰ, πόλιν τῶν ἱερέων τοῦ θεοῦ, προσεποιήσατο παρὰ σαουλ [c]) τὸ βασιλέως ἀποσταλῆναι πρὸς χρείαν τινὰ, καὶ ἐζήτησεν ἄρτους, καὶ μὴ εὑρὼν ἄλλους καιρὸν ἐκεῖνον, ἔλαβε παρὰ τοῦ ἱερέως, διὰ τὴν ἀνάγκην τοῦ λιμοῦ, τοὺς τῆς προθέσεως. ἡ δὲ πρόθεσις, τράπεζα ἦν ἐν τῷ ναῷ, ἐφ' ἧς οἱ ἄρτοι τῆς θυσίας προέκειντο· καὶ λαβὼν ἔφαγεν αὐτὸς καὶ τὰ μετ' αὐτοῦ παιδάρια. ἡ μὲν οὖν ἱστορία τοιαύτη.

Τὸ δὲ, οὐκ ἐξὸν ἦν, ἀντὶ τοῦ, οὐ συγκεχωρημένον ἦν παρὰ τοῦ νόμου. ταύτην δὲ τὴν ἱστορίαν προσβάλετο τοῖς φαρισαίοις ὁ χριστὸς, εἰς συνηγορίαν τῶν μαθητῶν αὐτοῦ, δεικνύων, ὅτι συγγνώμης εἰσὶν ἄξιοι, διὰ τὸν λιμὸν, δι' ὃν καὶ αὐτὸς ὁ περιώνυμος δαυὶδ ἔλυσε τὸν νόμον τῶν ἄρτων τῆς προθέσεως, καὶ οὐ μόνον οὐκ ἐπετιμήθη παρὰ τοῦ τηνικαῦτα ἐφημερέυοντος ἱερέως, ἀλλὰ καὶ μᾶλλον παρ' αὐτοῦ τούτους ἔλαβεν.

Vers. 5. Ἢ οὐκ — εἰσιν;

Συνεχῶς αὐτοῖς [7]) ἐπιλέγει τὸ, οὐκ ἀνέγνωτε; ὀνειδίζων τούτοις ματαιοπονίαν, ὡς μὴ ἐπιγινώσκουσιν, ἃ ἀναγινώσκουσι. νόμος δὲ ἦν, κελεύων, μηδὲν ἔργον ἐν σαββάτῳ ποιεῖν· καὶ νόμος πάλιν ἕτερος, ἐπιτρέπων τοῖς ἱερεῦσι θύειν ἐν σαββάτῳ, καὶ διὰ τὴν θυσίαν ξυλοκοπεῖν, καὶ πῦρ ἀνάπτειν, καὶ κρεανομεῖν, καὶ ἄλλά τινα τοιαῦτα ποιεῖν. καὶ ὡς μὲν ὅλως ἐργαζόμενοι, ἐβεβήλουν τὸ σάββατον, ἔτουν, ἐμίαινον· ὡς δὲ ἱερὰ ἐργαζόμενοι, ἀναίτιοι ἦσαν.

τὴν

7) λέγει. A.

erant. Hiſtoriam itaque Dauid poſuit, diſcipulos venia dignos iudicans, vt praediximus. Praeſens autem ſumpſit exemplum, abunde oſtendens quod omnino ſine crimine erant.

Et vide a quot partibus hoc confirmauerit. Primum a perſona: Sacerdotes inquit. Deinde a loco, quia in templo. Tertio a re ipſa, quia prophanant: Non enim dixit: irritum reddunt Sabbatum, ſed quod grauius eſt, prophanant. Deinde induxit quod rei caput erat, Quod etiam ſine crimine ſunt.

Praepoſuit itaque leuiorem reſponſionem, ac poſtmodum adduxit et fortiorem. Dauid ſiquidem propter caſum inopinatum ſemel legem ſoluit de panibus propoſitionis, et per veniam dimiſſum eſt ei crimen. Sacerdotes vero quotidie ſine huiusmodi caſu legem de Sabbato ſoluentes, per legem ſuae transgreſſionis fructum referunt.

Verſ. 6. *Dico — hic.*

Ipſe enim templi Dominus, hic praeſens eſt. Quodſi ſacerdotes templi, Sabbatum ſoluentes ſine crimine ſunt, multo magis diſcipuli Domini templi: Nam ſicut illi propter cauſam rationabilem crimine vacant, eo quod ſacrificent, et ſacra faciant opera, ita etiam iſti. Hebraeis ſiquidem propter ſuam imbecillitatem vnum hebdomadae diem attribuit, quo ab operibus ceſſarent, puta Sabbatum: vt in eo et ipſi ab aliis vacarent operibus: et ſerui ſui ac iumenta requieſcerent: darent autem operam legis lectioni et ſacrificiis. Chriſtian's

[8]) προέλαβε, pro παρὸν ἔλαβε. A.

[9]) Cuilibet in mentem venit τόπου. Atque ita Hentenius. Fortaſſe mox pro ἱερῷ, voluit ναῷ.

τὴν μὲν οὖν κατὰ τὸν δαυὶδ ἱστορίαν τέθεικε, συγγνώμης τοὺς μαθητὰς ἀξίων, ὡς προέφημεν· τὸ δὲ παρὸν [8], ἔλαβε παράδειγμα, δεικνύων ἐκ περιουσίας, ὅτι παντελῶς εἰσιν ἀναίτιοι.

Καὶ ὅρα ἀπὸ πόσων τοῦτο κατασκευάζει; πρῶτον ἀπὸ τῶ προσώπου· οἱ ἱερεῖς γάρ, φησιν· εἶτα ἀπὸ τῶ [9] ναοῦ· ἐν τῷ ἱερῷ γάρ· ἔπειτα, ἀπὸ τῶ πράγματος· βεβηλοῦσι γάρ· ἐδὲ γὰρ εἶπεν, ὅτι ἀθετοῦσι τὸ σάββατον, ἀλλὰ τὸ βαρύτερον, ὅτι βεβηλοῦσιν· εἶθ' ἕτως ἐπήγαγε τὸ τοῦ λόγε κεφάλαιον, ὅτι καὶ ἀναίτιοί εἰσι.

Προέταξε μὲν οὖν τὴν εὐχερεστέραν ἀπολογίαν· εἶτα ἐπήγαγε τὴν ἰσχυροτέραν. ὁ μὲν γὰρ δαυὶδ, ἅπαξ διὰ περίστασιν λύσας τὸν περὶ τῶν ἄρτων τῆς προθέσεως νόμον, κατὰ συγγνώμην ἀφείθη [1] τοῦ ἐγκλήματος· οἱ δ' ἱερεῖς, καθ' ἕκασον σάββατον, δίχα περιστάσεως, λύοντες τὸν τοῦ σαββάτε νόμον, κατὰ νόμον ἀπολέλυνται τῆς παρανομίας.

Vers. 6. Λέγω — ὧδε.

Αὐτὸς γὰρ ἐνταῦθα πάρεστιν ὁ τῶ ἱερῶ δεσπότης. καὶ ἐὰν οἱ τοῦ ἱερῶ τὸ σάββατον λύοντες, ἀναίτιοι ὦσι, πολλῷ μᾶλλον οἱ τοῦ δεσπότε τοῦ ἱερῶ. ὥσπερ γὰρ ἐκεῖνοι διʼ αἰτίαν εὔλογον ἀναίτιοί εἰσι· διὰ τὸ θύειν γὰρ καὶ ἱερὰ ἔργα πιεῖν· ἕτω καὶ οὗτοι. καὶ γὰρ τοῖς μὲν ἑβραίοις, διὰ τὴν ἀσθένειαν αὐτῶν, μίαν ἡμέραν τῆς ἑβδομάδος ἄπρακτον ἀπεκλήρωσεν ὁ θεός· λέγω δὴ τὸ σάββατον· ὥσε ἐν αὐτῷ τότες ἀργεῖν μὲν ἀπὸ τῶν ἄλλων ἔργων, καὶ διαναπάυειν τοὺς ὑπὸ χεῖρα, καὶ τὰ ὑποζύγια· σχολάζειν [2] δὲ τῇ ἀναγνώσει τε

[1] τῷ ἐγκλήματι. B.
[2] δὲ, abeſt. A.

ſtianis vero tanquam fortioribus, tota hebdomada iuſſit operam dare lectioni ac ſpiritualibus ſacrificiis: et illis quidem alia prohibuit, vt operam darent lectioni ac ſacrificiis: hos autem ſpiritualibus vacantes, ne ab aliis quidem abſtraxit. Non enim illorum manus alligari oportebat, qui eas ad nihil prauum extendebant: neque de paruis legem ferre his, qui de magnis philoſophabantur, aut imperfectos aequaliter ſeſe in modo viuendi habere cum perfectis.

Nos vero dominicum diem praecipue honoramus, tanquam proprie requiem, in quo a mortalitate requieuit is, qui noſtrae maſſae primitias accepit, et innouauit nobis reſurrectionem, vitamque immortalem.

Verſ. 7. *Quod ſi — innocentes.*

Quia odioſius videbatur quod dixerat, Templo maior eſt hic, ſermonem ad veniam mutauit, ſed cum increpatione: nam rurſum illis ignorantiam improperat ſcripturarum, dicens: Si ſciretis quid ſignificet prophetae dictum, quo miſericordiam praeponit Deus ſacrificio, miſerti vtique fuiſſetis adeo eſurientium, vt immaturum ederent triticum: nec eis indignati fuiſſetis, quum culpa vacarent: et ſi non ob aliud, at ſaltem propter famem. Si enim propter ſacrificium ſoluitur Sabbatum, vt praedictum eſt, multo magis propter miſericordiam: maior eſt enim miſericordia ſacrificio, iuxta dictam ſententiam.

Verſ. 8.

[3]) Forte τῶν ἐκτεινόντων.

[4]) Incluſa, in marg. habet. A.

τȣ̃ νόμȣ καὶ ταῖς θυσίαις· τοῖς δὲ χριςιανοῖς, ὡς ἰσχυροτέροις, ἅπασαν τὴν ἑβδομάδα σχολάζειν τῇ ἀναγνώσει καὶ ταῖς πνευματικαῖς θυσίαις ἐπέταξε. κἀκείνους μὲν ἀπὸ τῶν ἄλλων ἐκώλυσεν, ἵνα σχολάζωσι τῇ ἀναγνώσει καὶ ταῖς θυσίαις· τȣ́τȣς δὲ, σχολάζοντας τοῖς πνευματικοῖς, οὐδ' ἀπὸ τῶν ἄλλων ἐκώλυσεν. οὐκ ἔδει γὰρ δεδέσθαι τὰς χεῖρας τοὺς[3]) πρὸς μηδὲν φαῦλον ταύτας ἐκτείνοντας, ȣ̓δὲ τὰ μικρὰ παιδεύεσθαι τȣ̀ς τὰ μεγάλα φιλοσοφοῦντας, ȣ̓δὲ τοῖς ἀτελέσιν ἐπίσης πολιτεύεσθαι τοὺς τελείους.

[Τὴν[4]) μέντοι κυριακὴν τιμῶμεν κατ' ἐξαίρετον, ὡς κυρίως καταπαύσιμον, ἐν ᾗ τελείως κατέπαυσεν ἀπὸ τῆς θνητότητος ἡ ἀπαρχὴ τȣ̃ ἡμετέρȣ φυράματος, καὶ ἐνεκαίνισεν ἡμῖν τὴν ἀνάςασιν, καὶ τὴν ἐν ἀθανασίᾳ ζωήν.]

Verſ. 7. Ἐι δὲ — ἀναιτίȣς.

[Τοῦ[5]) προφήτου[v]) ὠσηέ.] Ἐπειδὴ φορτικὸς ἔδοξεν, εἰπὼν, ὅτι[x]) τοῦ ἱεροῦ μεῖζόν ἐςιν ὧδε, μεθιςᾷ τὸν λόγον ἐπὶ συγγνώμην, ἀλλὰ μετ' ἐπιπλήξεως. πάλιν γὰρ ἄγνοιαν αὐτοῖς ὀνειδίζει τῶν γραφῶν· εἰ ἐγνώκειτε, λέγων, τί σημαίνει τὸ προφητικὸν ῥητὸν, δι' οὗ ὁ θεὸς τὸν ἔλεον προτετίμηκε τῆς θυσίας, ἠλεήσατε ἂν τοὺς πεινῶντας τοσοῦτον, ὡς ἐσθίειν ἀκατέργαςον σῖτον, καὶ οὐκ ἂν ἐμέμψασθε τούτοις, ἀναιτίοις οὖσιν, εἰ καὶ μὴ δι' ἕτερον, ἀλλά γε διὰ τὸν λιμόν. εἰ γὰρ διὰ θυσίαν λύεται τὸ σάββατον, ὡς προείρηται, πολλῷ μᾶλλον δι' ἔλεον. μείζων γὰρ θυσίας ἡ ἐλεημοσύνη, κατὰ τὴν δηλωθεῖσαν θείαν ἀπόφασιν.

v) Oſee. 6, 6.
x) Matth. 12, 6.

Verſ. 8.

5) In margine. B.

Verſ. 8. *Dominus — hominis.*

Rurſum diuinitatem ſuam oſtendit. Interdum ſiquidem hanc obumbrat propter obtuſum aſpectum quaerentium carpendi anſam: quandoque vero manifeſtat ob acutum viſum modeſtiorum. Dominus eſt, inquit, Sabbati qui incarnatus eſt, vtpote effector ac legislator eius: itaque me Domino praeſente ac tolerante, vos fruſtra meos condemnaſtis.

In Euangelio autem iuxta Marcum aliam quoque inuenire eſt reſponſionem, vbi ait Chriſtus: Sabbatum propter hominem factum eſt, non homo propter Sabbatum, hoc eſt, Sabbati otium ad hominis vtilitatem ſtatutum eſt, et non e diuerſo: Aut etiam Sabbatum ipſum, cunctique dies illud praecedentes, ad hominis vtilitatem facti ſunt.

Non autem admirandum eſt, ſi quaedam vnus Euangeliſta proponit, alius vero praetermittit. Neque enim ſimul, vt Chriſtus loquebatur, Euangelia ſcripſerunt, vt omnium etiam verborum illius poſſent meminiſſe: ſed multis poſtmodum annis: et ita veriſimile eſt, quum homines eſſent, quorundam oblitos fuiſſe: hanc ergo ad ſimilia additamenta aut praetermiſſiones habeto ſolutionem. Saepius quoque breuitatis cauſa quaedam aliqui reliquerunt: interdum etiam tanquam non neceſſaria.

Verſ. 9. *Et — illorum.*

Marcus autem dixit, quod rurſum ingreſſus eſt Synagogam. Lucas vero manifeſtius loquutus eſt, dicens: Factum eſt autem, vt altero quoque Sabbato ingrederetur Synagogam et doceret.

Cap

Vers. 8. Κύριος — ἀνθρώπε.

Πάλιν παρεμφαίνει τὴν ἑαυτοῦ θεότητα. ποτὲ μὲν γὰρ συσκιάζει ταύτην, διὰ τὴν ἀμβλυωπίαν τῶν μεμψιμοιρων· πρτὲ δὲ παρανοίγει, διὰ τὴν ὀξυωπίαν τῶν ἐπιεικεστέρων. κύριος γάρ, φησιν, ἐστὶ τοῦ σαββάτε ὁ ἐνανθρωπήσας, ὡς ποιητὴς καὶ νομοθέτης αὐτοῦ. καὶ λοιπὸν, παρόντος ἐμοῦ τε κυρίου, καὶ ἀνεχομένου, μάτην ὑμεῖς τοὺς ἐμοὺς καταδικάζετε.

Ἐν δὲ τῷ κατὰ μάρκον εὐαγγελίῳ, καὶ ἑτέραν ἀπολογίαν ἔυρηται λέγων ὁ χριστὸς, ὅτι τὸ σάββατον [1]) διὰ τὸν ἄνθρωπον ἐγένετο, οὐχ ὁ ἄνθρωπος διὰ τὸ σάββατον, τουτέστιν, ἡ τοῦ σαββάτε ἀργία δι' ὠφέλειαν τε ἀνθρώπε νενομοθέτηται, καὶ οὐ τὸ ἀνάπαλιν. ἢ καὶ αὐτὸ τὸ σάββατον, καὶ αἱ πρὸ τέτε ἡμέραι πᾶσαι, δι' ὠφέλειαν τοῦ ἀνθρώπε γεγόνασιν. y) Marc. 2, 27.

Οὐ χρὴ δὲ θαυμάζειν, εἰ τὰ μὲν ἕτος ὁ εὐαγγελιστὴς προστιθησι, τὰ δὲ ἐκεῖνος παραλιμπάνει. καὶ γὰρ οὐχ ἅμα τῷ λέγειν τὸν χριστὸν, ἐγραφον τὰ εὐαγγέλια, ἵνα καὶ πάντων ὁμοῦ τῶν αὐτοῦ λόγων ἀπομνημονέυειν ἔχοιεν· ἀλλὰ μετὰ πολλοὺς ὕστερον ἑνιαυτούς. καὶ εἰκὸς, ἀνθρώπες ὄντας αὐτοὺς, ἐπιλαθέσθαι τινῶν. καὶ ταύτην ἔχε τὴν λύσιν ἐπὶ τῶν τοιέτων προσθηκῶν τε καὶ παραλέψεων. πολλάκις δὲ καὶ διὰ συντομίαν τινά τινες παρελίμπανον· ἔστι δ', ὅτε καὶ ὡς οὐκ ἀναγκαῖα.

Vers. 9. Καὶ — αὐτῶν.

Ὁ δὲ μάρκος [2]) εἶπεν, ὅτι καὶ εἰσῆλθε πάλιν εἰς τὴν συναγωγὴν αὐτῶν. ὁ δὲ [3]) λουκᾶς, φανερώτερον εἶπεκεν, ὅτι ἐγένετο δὲ καὶ ἐν ἑτέρῳ σαββάτῳ, εἰσελθὼν αὐτὸν εἰς τὴν συναγωγὴν καὶ διδάσκειν. z) Marc. 3, 1. a) Luc. 6, 6.

Cap. XXI. De eo qui manum habebat aridam.

Verſ. 10. *Et ecce — aridam.*

Lucas autem dixit etiam vtra manus fuerit, quum ſcriberet: Et manus eius dextera erat arida.

Verſ. 10. *Et — eum.*

Suſpicantes quod rurſus Sabbatis quosdam curaturus eſſet, interrogatione eum anticipiant: vt quum reſpondiſſet licitum eſſe, ſumerent occaſionem illum iam accuſandi tanquam transgreſſorem: et ita prohiberent, et illum ne curaret, et alios qui propter ſanitates fuiſſent crediturí. Malebant enim ſuae gentis homines morbis corrumpi, quam Chriſtum glorificari.

Verſ. 11. *Ille autem — eriget?*

Vide, quomodo illos hoc exemplo concluſerit: oſtendens poſſeſſionum potius amatores eſſe quam hominum: et quod iumentis parcentes, hominum non miſererentur. Obſerua etiam quo pacto diuerſas variis in locis dederit de Sabbati ſolutione rationes, prout res expetebat: vt rationabiliter legem ſolueret, nec tamen Iudaeos perturbaret.

Verſ. 12. *Quanto — oue.*

Quum illi ſuo ſilentio ei aſſentirent: id enim quod ipſe interrogauerat lex permittebat, nec contradicere poterant: enunciatiue dixit, quod homo longe dignior eſt oue.

Verſ. 12.

6) i. e. προχρῆντο, intelligitur enim μᾶλλον.
7) συλλογίζεται καὶ δείκνυσιν αὐτοὺς φιλοχρημάτους, intell. ὄντας. Ita cohaeret.

Κεφ. ΚΑ. Περὶ τοῦ ξηρὰν ἔχοντος τὴν χεῖρα.

Verſ. 10. Καὶ ἰδοὺ — ξηράν.

Ὁ δὲ λευκᾶς εἶπε, καὶ ποίαν χεῖρα, γράψας, ὅτι καὶ [b]) ἡ χεὶρ αὐτοῦ ἡ δεξιὰ ἦν ξηρά. b) Luc. 6, 6.

Verſ. 10. Καὶ — αὐτοῦ.

Ὑποπτεύοντες, ὅτι πάλιν ἐν σαββάτῳ θεραπεύσει τινὰς, προκαταλαμβάνουσιν αὐτὸν τῇ ἐρωτήσει, ἵνα ἀποκριθέντος, ὅτι ἔξεστι, λάβωσιν ἀφορμὴν καὶ κατηγορήσωσιν αὐτοῦ λοιπὸν, ὡς παρανόμου, καὶ κωλύσωσιν ἔτω τὴν θεραπείαν, καὶ τοὺς ἀπὸ τῆς θεραπείας πιστεύειν μέλλοντας. [c]) ἠθέλησε γὰρ φθάσαι ταῖς νόσοις τοὺς ὁμοφύλους, ἢ δεξάζεσθαι τὸν χριστόν.

Verſ. 11. Ὁ δὲ — ἐγερεῖ;

Ὅρα, πῶς [d]) συλλογίζεται αὐτοὺς διὰ τῶν παραδείγματος τέτε καὶ δείκνυσι φιλοχρημάτες μᾶλλον, ἢ φιλανθρώπους, καὶ κτηνῶν μὲν φειδομένες, ἀνθρώπε δὲ οὐκ ἐλεεῖντας; παρατήρει δὲ καὶ, πῶς ἄλλοτε μὲν ἄλλας ἀπολογίας ποιεῖται περὶ τῆς τῶ σαββάτε λύσεως; πάσας δὲ καταλλήλες τοῖς πράγμασιν, ἵνα καὶ τὸν νόμον εὐλόγως ἀναπαύσῃ, καὶ μὴ πλήξῃ τὲς ἰεδαίες.

Verſ. 12. Πόσῳ — πρεβάτε.

Συνομολογησάντων αὐτῶν, διὰ τῆς σιωπῆς· καὶ γὰρ ὁ νόμος ἐπέτρεπεν, ὃ ἠρώτησε, καὶ ἀντειπεῖν οὐκ ἠδύναντο· φησὶν ἀποφαντικῶς, ὅτι πολλῷ τιμιώτερός ἐστιν ὁ ἄνθρωπος τῶ πρεβάτε.

Vers. 12. *Licet itaque — benefacere.*

Quum exemplo ab oue sumpto illorum ora obturasset, deinceps ad id, quod ab eis interrogauerat, respondet. Siquidem Marcus et Lucas dicunt, quod etiam hominem statuerit in medium, et interrogauerit eos: Vtrum licet Sabbatis benefacere, an malefacere? Postquam enim eis responderat, statuit illum in medium, vt a miserabili aspectu dissolueret cordis illorum duritiem, eisque persuaderet vt inuidiam abiicerent, conspicientes quod semper bonum sit eos qui dira patiuntur curare. Deinde contra, etiam illos inexplicabilem interrogat quaestionem. At illi veritate redarguti, tacebant quidem, sed ob prauam voluntatem non plene ei acquiescebant: ideoque cum ira circumspiciebat eos, sicut dicit Marcus, quo illos confunderet, contristatus super duritia cordis ipsorum. Nam ab inuidia induratum, nec aspectu miserabili placabatur, nec sermonem cui contradicere non poterant, recipiebat.

Vers. 13. *Tunc ait — altera.*

Suo hunc iussu curauit: et illos exterrens, et Deum se esse ostendens. Gestat autem dextram manum aridam, quisquis dexteram operationem non exercet: dico sane virtutem.

Vers. 14. *Pharisaei vero — perderent.*

Consilium ceperunt inter se inuicem. Marcus autem dicit quod cum Herodianis consultarunt, qui et ipsi genere quidem erant Iudaei, vehementer

8) *Ad id, quod interrogatus fuerat*, non, *quod ab eis interrogauerat.*

Vers. 12. Ὥστε ἔξεστι — καλῶς ποιεῖν.

Διὰ τοῦτο τὸ πρόβατον παραδείγματος φιμώσας αὐτοὺς, λοιπὸν, ὁ [8]) ἠρωτήθη παρ' αὐτῶν, ἀποκρίνεται. μάρκος [c]) δὲ καὶ λουκᾶς φασιν, ὅτι καὶ ἔστησε τὸν ἄνθρωπον εἰς τὸ μέσον, καὶ ἠρώτησεν αὐτοὺς, τί ἔξεστι τοῖς σάββασιν, ἀγαθοποιῆσαι ἢ κακοποιῆσαι. μετὰ γὰρ τὸ ἀποκριθῆναι αὐτοῖς, ἔστησεν αὐτὸν εἰς τὸ μέσον, ἵνα ἀπὸ τῆς ἐλεεινῆς θέας καταμαλάξῃ τὴν σκληροκαρδίαν αὐτῶν, καὶ πείσῃ τούτους ἀποθέσθαι μὲν τὴν βασκανίαν, συνιδεῖν δὲ, ὅτι καλὸν ἀεὶ, θεραπεύεσθαι τοὺς κακῶς ἔχοντας· εἶτα ἀντηρώτησε καὶ αὐτὸς αὐτοὺς ἐρώτημα ἄψυκτον· οἱ δὲ ἐσιώπων, ἐλεγχόμενοι μὲν ὑπὸ τῆς ἀληθείας, ἐθελοκακοῦντες δὲ· διὸ καὶ περιεβλέψατο [d]) αὐτοὺς μετ' ὀργῆς, καθά φησιν μάρκος, ὥστε ἐντρέψαι, συλλυπούμενος ἐπὶ τῇ πωρώσει τῆς καρδίας αὐτῶν. πωρωθῆσα [9]) γὰρ ὑπὸ τοῦ φθόνου, ἅτε ὄψιν ἐλεεινὴν ἐδυσωπεῖτο, ἅτε λόγον ἀναντίρρητον παρεδέχετο.

c) Marc. 3, 3. Luc. 6, 8.

d) Marc. 3, 5.

Vers. 13. Τότε λέγει — ἄλλη.

Προστάγματι ταύτην ἰάσατο, καταπλήττων τὲ αὐτοὺς, καὶ δεικνύων, ὅτι θεός ἐστι. ξηρὰν δὲ φέρει τὴν δεξιὰν χεῖρα, καὶ πᾶς ὁ τὴν δεξιὰν πρᾶξιν μὴ μετερχόμενος, φημὶ δὴ, τὴν ἀρετήν.

Vers. 14. Οἱ δὲ Φαρισαῖοι — ἀπολέσωσι.

Σύμβουλιον ἔλαβον παρ' ἀλλήλων· ὁ δὲ [e]) μάρκος φησὶν, ὅτι μετὰ τῶν ἡρωδιανῶν τοῦτο ἐβουλεύσαντο. οἱ δὲ ἡρωδιανοὶ, γένος μὲν ἦσαν ἰουδαῖοι καὶ αὐτοὶ,

e) Marc. 3, 6.

τοὶ,

9) ἡ καρδία.

ter autem Herodem colebant, et ipsum esse dicebant Christum a Prophetis promissum. Nam quia prophetarum erat tunc venturum esse Christum quando deficeret qui ex Iudaeis imperaret: defecerat autem diebus Herodis qui infantes necauerat: primus siquidem hic alienigena Iudaeis imperauit: ideo hunc esse suspicabantur qui venturus expectabatur; et coniuncti inuicem, propriam fecerunt sectam. Et quia Herodem plurimum amabant, Herodiani cognominati sunt. Haec itaque de Herodianis dicta sint. De Iudaeis autem dixit Lucas, quod dementia repleti sunt, et mutuo colloquebantur, quidnam ipsi Iesu facerent. Neque enim solum perterriti non erant, sed et inuidia obtenebrati, et dementia repleti erant: et primum quidem colloquebantur quidnam ipsi facerent mali, deinde consultauerunt, vt eum interficerent.

Vers. 15. *Iesus autem — inde.*

Oportet enim a prauis recedere: nec se periculis obiiciendo, eorum insaniae permittere. Simul etiam, quia nondum aduenerat tempus mortis ipsius, multosque adhuc oportebat curari ac frui doctrina eius.

Vers. 15. *Et* — v. 16. *facerent.*

Hoc in loco verbum ἐπετίμησε interminatus est, tantundem valet, ac si dicas, praecepit et variis verbis suasit. Vide autem quomodo et aegrotorum

*) ἀφιέναι. A. Hoc prorsus alienum est. In illo autem intelligitur ἑαυτόν. Sed vocabulo ἀναχωρεῖν respondet etiam ἐπιέναι. Hentenius tamen videtur etiam reperisse ἐφιέναι. Aliud autem est ἐφιέ-

τοὶ, τὸν ἡρώδην δὲ διαφερόντως ἐτίμων, καὶ αὐτὸν ἔλεγον εἶναι τὸν ὑπὸ τῶν προφητῶν καταγγελλόμενον χριστόν. ἐπεὶ γὰρ τότε προεφητεύετο ἐλθεῖν ὁ χριστὸς, ὅτε ἐκλείψει ἡγούμενος ἰουδαίος· ἐξέλιπε δὲ ἐπὶ τῶν ἡμερῶν ἡρώδου τοῦ βρεφοκτόνου· πρῶτος γὰρ ἔτος ἀλλόφυλος, ἰουδαίων ἐβασίλευσεν· ὑπέλαβον, αὐτὸν εἶναι τὸν προσδοκώμενον ἥξειν, καὶ συσσήσαντες, ἰδίαν αἵρεσιν ἐποιήσαντο. διὸ καὶ, ἀπὸ τῆς σφόδρα φιλεῖν τὸν ἡρώδην, ἡρωδιανοὶ ἐπωνομάσθησαν. ἀλλὰ ταῦτα μὲν περὶ τῶν ἡρωδιανῶν. περὶ δὲ τῶν ἰουδαίων ὁ λεκᾶς ἔφη, ὅτι ἐπλήσθησαν[f], ἀνοίας καὶ διελάλουν πρὸς ἀλ- f) Luc. 6, 11.
λήλους, τί ἂν ποιήσειαν τῷ ἰησοῦ. καὶ γὰρ ἐμόνον οὐ κατεπλάγησαν, ἀλλὰ καὶ σκοτισθέντες ὑπὸ τῆς βασκανίας, ἐπλήσθησαν ἀσυνεσίας. καὶ πρῶτα μὲν συνελάλησαν, τί ἂν ποιήσειαν αὐτῷ κακὸν, ἅτα συνεβουλεύσαντο ἀνελεῖν αὐτόν.

Vers. 15. Ὁ δὲ ἰησοῦς — ἐκεῖθεν.

Χρὴ γὰρ ἀναχωρεῖν ἀπὸ τῶν πονηρῶν, καὶ μὴ ῥιψοκινδύνως ἐφιέναι[x]) ταῖς μανίαις αὐτῶν. ἅμα δὲ καὶ, ἔπω ἐλήλυθεν ἡ ὥρα τῆ θανάτε αὐτοῦ, καὶ ἔδει πολλὰς ἔτι θεραπευθῆναι, καὶ ἀπολαῦσαι τῆς διδασκαλίας αὐτοῦ.

Vers. 15. Καὶ — v. 16. ποιήσωσιν.

Ἐνταῦθα τὸ, ἐπετίμησεν, ἀντὶ τοῦ, παρήγγειλε, καὶ ἐζησφαλίσατο. σκόπει δὲ, πῶς καὶ τῶν νοσούντων ἐπιμελεῖται, καὶ τὸν φθόνον τῶν

 ἰουδαί-

ἐφιέναι τῷ θυμῷ, ταῖς ἡδυπαθείαις et similia i. e. *indulgere*: aliud ἐφιέναι ταῖς ἄλλων μανίαις. i. e. *se immittere*. προσχωρῆσαι, προσοίσαι ἑαυτόν.

rum curam habet, et Iudaeorum deuitat inuidiam, praecipiens ne se manifestum facerent quod curaret: plerumque enim futurum erat, vt hoc audientes exasperarentur. Quia autem huiusmodi praeceptum prae magna manſuetudine ac lenitate faciebat, malens ſuam gloriam penitus occultari, quam hos ad maiorem inſaniam accendi, inducit propheram Euangeliſta, qui de tanta eius lenitate ac tolerantia olim fuerat loquutus, et dicit.

Verſ. 17. *Vt* — v. 18. *elegi.*

Haec ſub perſona patris dicit: Ecce filius meus vnigenitus, quem elegi, hoc eſt omnibus praetuli. Quia autem duo continet in ſe Chriſtus: in eo quod dicit, Filius, diuinitatem ſignificat: in eo vero quod addit: Quem elegi, humanitatem. Et ſimilia ſunt quae ſequuntur.

Verſ. 18. *Dilectus — mea.*

Pari modo, Dilectus meus, de diuinitate dictum eſt: In quo bene complacuit ſibi anima mea, de humanitate. Eſt enim dilectus vnigenitus. In ipſo vero bene ſibi complacuit, vtpote in quo oblectatus eſt: vel tanquam in eo, per quem bona voluit, dico ſane hominum ſalutem.

Ipſo quoque baptizato, huiusmodi vocem pater deſuper emiſit, dicens: Hic eſt filius meus dilectus in quo mihi bene complacitum eſt: ſimilemque ibi dedimus enarrationem: lege ergo et illam, vt planius intelligas. Quod autem dicitur, In quo bene complacuit ſibi anima mea, idem eſt quod, In quo bene mihi complacitum eſt: Multa item huiusmodi quae hominum ſunt, veteris teſtamenti

[2]) αὐτοῦ, pro ἄνωθεν. A.

ἰσθαίων θεραπεύει, παραγγέλλων, ἵνα μὴ φανερὸν αὐτὸν ποιήσωσιν, ὅτι θεραπεύει; τοῦτο γὰρ ἀκούοντες, ἐμέλλον ἐπὶ πλεῖον ἐξαγριοῦσθαι. ἐπεὶ δὲ ὑπὸ μακροθυμίας πολλῆς ἐποιεῖτο τὴν τοιαύτην παραγγελίαν, αἰδέμενος μάλιστα συγκαλύπτεσθαι τὴν ἑαυτοῦ δόξαν, ὑπὲρ τοῦ μὴ ἐξάπτεσθαι τούτους εἰς πλείονα μανίαν, εἰσάγει τὸν προφήτην ὁ εὐαγγελιστὴς, προαναφωνοῦντα τὴν τοιαύτην αὐτοῦ μακροθυμίαν καὶ ἀνεξικακίαν, καὶ φησίν.

Verſ. 17. Ὅπως — v. 18. ἠρέτισα.

Προσώπῳ τῷ πατρὸς ταῦτά φησιν. ἰδοὺ ὁ παῖς μου, ὁ μονογενής. ὃν δὲ ἠρέτισα, ἀντὶ τοῦ, ὃν προέκρινα πάντων. ἐπεὶ δὲ διπλοῦς ἐστιν ὁ χριστός· τὸ μὲν, ὁ παῖς μου, δηλωτικόν ἐστι τῆς θεότητος· τὸ δὲ, ὃν ἠρέτισα, τῆς ἀνθρωπότητος. καὶ τὰ ἑξῆς δὲ, τοιαῦτα.

Verſ. 18. Ὁ ἀγαπητὸς — με.

Ὁμοίως τὸ μὲν, ὁ ἀγαπητός μου, περὶ τῆς θεότητος εἴρηται· τὸ δὲ, εἰς ὃν εὐδόκησεν ἡ ψυχή μου, περὶ τῆς ἀνθρωπότητος. ἔστι γὰρ ἀγαπητὸς μὲν, ὡς μονογενὴς· εἰς αὐτὸν δὲ εὐδόκησεν, ὡς εἰς αὐτὸν ἐπαναπαυόμενος, ἢ ὡς δι' αὐτοῦ τὰ ἀγαθὰ θελήσας, λέγω δὴ, τὴν σωτηρίαν τῶν ἀνθρώπων.

Καὶ βαπτιζομένου δὲ αὐτοῦ τοιαύτην ὁ πατὴρ ἄνωθεν [2]) ἀφῆκε φωνὴν εἰπών· οὗτός [g]) ἐστιν ὁ υἱός μου ὁ ἀγαπητὸς, ἐν ᾧ εὐδόκησα. καὶ τοιαύτην κἀκεῖ τὴν ἐξήγησιν ἐποιησάμεθα. καὶ ἀνάγνωθι κἀκείνην, καὶ ἐπιγνώσῃ σαφέστερον. τὸ δὲ, εἰς ὃν εὐδόκησεν ἡ ψυχή μου, ἀντὶ τοῦ, εἰς ὃν εὐδόκησα ἐγώ. πολλὰ δὲ τοιαῦτα ἀνθρωποπρεπῆ φησὶν ἡ

[g]) Matth. 3, 17.

ſtamenti ſcriptura dicit de Deo, propter craſſam Hebraeorum mentem: quae omnia intelligere oportet quatenus Deo conueniunt.

Verſ. 18. *Ponam — eum.*

De filio incarnato hoc dixit, tanquam de homine proficiente per acceſſum Spiritus ſancti: de quo etiam dicit Lucas: Puer autem creſcebat et corroborabatur ſpiritu, plenus ſapientia, et gratia Dei erat ſuper illum.

Verſ. 18. *Et — annuntiabit.*

Iudicium vocat legem euangelicam, quam per Apoſtolos praedicauit gentibus. Vel iuſtum iudicium ſuum, quo repellentibus eum Iudaeis, aſſumpſit gentes. Hoc enim vere iuſtum eſt iudicium, ne omnino pereat opus manuum eius.

Verſ. 19. *Non — vocem eius.*

Propter haec verba totam poſuit prophetiam. Nam quum manſuetus eſſet ac mitis, non contendit aduerſus contradictores, neque clamauit, dum ei fieret iniuria: neque foris docuit, vt faciunt hi qui gloriam ab hominibus venantur: ſed in templo, et in ſynagogis Iudaeorum, ac in deſertis montibus et littoribus. Deinde prophetat etiam de imbecillitate eorum, qui huic omnipotenti Deo inſidiabantur.

Verſ. 20. *Arundinem — confringet.*

Arundinem vocauit Iudaeos, tanquam valde imbecilles ad diuinam et inexpugnabilem eius potentiam:

παλαιὰ γραφὴ ἐπὶ τῷ θεῷ, διὰ τὴν παχύτητα τῆς διανοίας τῶν ἑβραίων, ἃ χρὴ πάντα θεοπρεπῶς νοεῖν.

Vers. 18. Θήσω — αὐτόν.

Περὶ τοῦ ἐναυθρωπήσαντος υἱοῦ τοῦτο εἴρηκεν, ὡς περὶ ἀνθρώπε, προκόπτοντος τῇ ἐπιφοιτήσει τῷ παναγίου πνεύματος, περὶ οὗ φησὶ καὶ ὁ λεκᾶς, τὸ δὲ παιδίον b) ηὔξανε καὶ ἐκραταιοῦτο πνεύματι, πληρούμενον σοφίας, καὶ χάρις θεοῦ ἦν ἐπ' αὐτό. h) Luc. 2, 40.

Vers. 18. Καὶ — ἀπαγγελεῖ.

Κρίσιν λέγει, τὸν εὐαγγελικὸν νόμον, ὃν ἐκήρυξε τοῖς ἔθνεσι διὰ τῶν ἀποστόλων· ἢ τὴν δικαιοκρισίαν αὐτοῦ, ὅτι τῶν ἰουδαίων ἀπωσαμένων αὐτὸν, προσελάβετο τὰ ἔθνη. τοῦτο γὰρ δικαία κρίσις ὄντως ἐστὶν, ἵνα μὴ τέλεον ἀπόληται τὸ πλάσμα τῶν χειρῶν αὐτοῦ.

Vers. 19. Οὐκ — τὴν φωνὴν αὐτοῦ.

Διὰ ταῦτα τὰ ῥητὰ, τὴν ὅλην ἐντέθεικε προφητείαν. μακρόθυμος γὰρ ὢν καὶ πραότατος, οὐκ ἤρισε πρὸς τοὺς ἀντιλέγοντας, οὐδ' ἐκραύγαζεν ἀδικούμενος, οὐδ' ἐν ταῖς ἀγοραῖς ἐδίδασκεν, ὡς οἱ τὴν παρὰ τῶν ἀνθρώπων δόξαν ζηρεύοντες· ἀλλ' ἐν τῷ ἱερῷ, καὶ ἐν ταῖς συναγωγαῖς τῶν ἰουδαίων, καὶ ἐν ἐρημίαις καὶ ὄρεσι καὶ αἰγιαλοῖς. εἶτα προφητεύει, καὶ περὶ τῆς ἄγαν ἀθεσίας τῶν ἐπιβουλευόντων τῷ παντοδυνάμῳ τότῳ θεῷ.

Vers. 20. Κάλαμον — κατεάξει.

Κάλαμον ὠνόμασε, τοὺς ἰουδαίους, ὡς ἀθενεσάτους πρὸς τὴν θείαν καὶ ἄμαχον αὐτοῦ δύναμιν, καὶ

tiam: nec tamen ſimpliciter arundinem, ſed etiam comminuram, ad augmentum imbecillitatis eorum. Dicit ergo quod potens ſit eos tanquam arundinem comminutam facillime confringere: nec tamen hoc faciet propter ſuam tolerantiam ac modeſtiam.

Verſ. 20. *Et — non extinguet.*

Hic Iudaeorum accenſum aduerſus Chriſtum animum ſignificat: quem etiam linum fumigans appellat, vt quod facile extingui poſſit a Chriſti virtute: ſicut facile quis extinguit linum fumigans, id eſt accenſum. Linum autem in hoc loco intelligimus pannum lineum: hunc tamen non extinguet vt patiatur: et patiendo demonſtret eximium, quem erga nos gerit amorem ſuum.

Verſ. 20. *Donec — ſuum.*

Donec ad finem ac perfectionem deducat iuſtitiam ſuam. Siquidem victoriam nominauit perfectionem: iudicium autem, iuſtitiam. Quousque adimpleat iuſtitiam ſuam, quousque ſuas oſtendat iuſtificationes, quibus Iudaeos condemnet, et eorum impudentem amputet cauſationem. Poſt haec autem tanquam vaſa figuli, confringet illos in virga ferrea, principatu Romanorum Veſpaſiani et Titi, qui eos obſederunt ac exterminauerunt.

Verſ. 21. *Et — ſperabunt.*

Sperabunt quod ſolus ipſe in afflictionibus inuocatus, ſperantes in ſe liberabit.

Cap.

καὶ ἐδὲ ἁπλῶς κάλαμον, ἀλλὰ συντετριμμένον πρὸς ἐπίτασιν τῆς ἀσθενείας αὐτῶν. λέγει δὲ, ὅτι δυνάμενος, ὡς κάλαμον συντετριμμένον, εὐκολώτατα διακλάσαι αὐτοὺς, ὅμως οὐ ποιήσει τοῦτο, δι' οἰκείαν μακροθυμίαν.

Verſ. 20. Καὶ — σβέσει.

[3]Ἐνταῦθα δηλοῖ τὸν ἀναπτόμενον θυμὸν τῶν Ἰουδαίων κατὰ τῶ σωτῆρος, ὃν καὶ λῖνον τυφόμενον προσηγόρευσεν, ὡς εὐχερῆ πρὸς τὸ σβέννυσθαι, διὰ τὴν ἰσχὺν τοῦ χριστοῦ, δυναμένω κατασβέσαι τοῦτον ἔτω ῥᾳδίως, ὡς ἂν σβέσῃ τις λῖνον τυφόμενον, τετέφι, ἀνακαιόμενον. λῖνον δὲ νῦν νοοῦμεν, τὸ λινοῦν ῥάκος. ἀλλ' ἐ σβέσει τοῦτον, ἵνα πάθῃ, καὶ ἵνα παθὼν δείξῃ τὴν περὶ ἡμᾶς ὑπερβάλλεσαν ἀγάπην αὐτοῦ.

Verſ. 20. Ἕως — αὐτοῦ.

[4]Ἕως ἂν ἐξενέγκῃ εἰς τέλος τὴν δικαιοσύνην αὐτοῦ. νῖκος μὲν γάρ, τὸ τέλος· κρίσιν δὲ, τὴν δικαιοσύνην ὀνόμασεν. ἕως ἂν πληρώσῃ τὴν δικαιοσύνην αὐτῆ, ἕως ἂν ἐπιδείξῃται τὰ παρ' ἑαυτῆ δικαιώματα, τὰ καταδικάζοντα τοὺς Ἰουδαίους, καὶ περιαιρεῖντα πᾶσαν αὐτῶν αἰσχύντον πρόφασιν. μετὰ τοῦτο δὲ, συντρίψει αὐτοὺς, ὡς σκεύη [i]) κεραμέως ἐν ῥάβδῳ σιδηρᾷ, τῇ δυναστείᾳ τῶν ἐωμαίων, οὐεσπασιανοῦ καὶ τίτου, τῶν πολιορκησάντων καὶ ἐξολεθρευσάντων αὐτούς. i) Pſ. 2, 9.

Verſ. 21. Καὶ — ἐλπιοῦσιν.

[5]Ἐλπίσουσιν, ὅτι καὶ μόνον ὀνομαζόμενος ἐν πα-ρασμοῖς ἐξελεῖται τοὺς ἐλπίζοντας ἐπ' αὐτῶ.

Cap. XXII. De Daemoniaco caeco et muto.

Verſ. 22. *Tunc — videret.*

Dictio τότε tunc, interdum conſequentiam, rerumque ordinem ſignificat: ſicut etiam particula ἐν ἐκείνῳ τῷ καιρῷ, in illo tempore: quando que vero vtraque harum tempus ſolum denotat, quo facta ſunt ea quae dicenda ſunt. κωφὸν autem hoc in loco mutum accipimus non ſurdum, vt alibi.

Verſ. 23. *Et — Dauid?*

Audierant enim prophetas annunciantes, quod de ſemine Dauid venturus eſſet Chriſtus.

Verſ. 24. *Phariſaei autem — daemoniorum.*

Inuidia namque ad gloriam illius mordebantur: ideo etiam ſua praua aemulatione, non verebantur diuinae naturae opera Beelzebul aſcribere, dicentes: Hic non eiicit daemonia propria virtute, ſed per Beelzebul: illum ſibi familiarem habens et amicum. Nam alibi quoque dicebant: Beelzebul habet.

Verſ. 25. *Sciens — illis.*

Apud ſeſe enim haec dicebant timentes turbam, ipſe vero ſecretum cordis eorum publicauit, hinc etiam Deum ſe eſſe demonſtrans. Vide autem quod primum ob id accuſatus non obiurgauit illos, cognoſcendam tradens ſuam potentiam, tum a pluribus ſignis, tum a doctrina, quae inde ſequuta eſt. Quia vero rurſum idem dicentes, perſeuera-

bant

Κεφ. ΚΒ. Περὶ τοῦ δαιμονιζομένου τυφλοῦ καὶ κωφοῦ.

Vers. 22. Τότε — βλέπειν.

Τὸ τότε, ποτὲ μὲν ἀκολουθίαν καὶ τάξιν πραγμάτων σημαίνει, καθάπερ καὶ τὸ· τῷ καιρῷ ἐκείνῳ· ποτὲ δὲ καὶ ἄμφω τὸν χρόνον μόνον δηλοῦσι, καθ' ὃν ἐγένοντο τὰ ξηθῆναι μέλλοντα. κωφὸν δὲ νῦν, τὸν ἄλαλον λέγει.

Vers. 23. Καὶ — Δαυίδ;

Ἤκουον γὰρ τῶν προφητῶν καταγγελλόντων ἐκ σπέρματος Δαυὶδ ἥξειν τὸν χριστόν.

Vers. 24. Οἱ δὲ Φαρισαῖοι — δαιμονίων.

Ἐδάκνοντο γὰρ, ζηλοτυποῦντες τὴν δόξαν αὐτοῦ. διὸ καὶ ὑπὸ τῆς ἄγαν βασκανίας οὐκ ἐφείδοντο τῷ Βεελζεβὰλ ἐπιγραφόμενοι τὰ ἔργα τῆς θείας φύσεως, καὶ λέγοντες· οὗτος οὐκ ἐκβάλλει τὰ δαιμόνια ἐν οἰκείᾳ δυνάμει, ἀλλ' ἐν τῷ Βεελζεβὰλ, ἔνοικον καὶ φίλον ἔχων αὐτόν. καὶ ἀλλαχοῦ γάρ ἔλεγον, ὅτι [k]) Βεελζεβοὺλ ἔχει.

k) Marc. 3, 22.

Vers. 25. Εἰδὼς — αὐτοῖς·

Καθ' ἑαυτοὺς γὰρ τοῦτο ἔλεγον, φοβέμενοι τὸν ὄχλον· αὐτὸς δὲ ἐδημοσίευσε τὸ τῆς διανοίας αὐτῶν μυστήριον, καὶντεῦθεν δεικνύων, ὅτι θεός ἐστιν. ὅρα δὲ, ὅτι καὶ πρότερον μὲν τοῦτο κατηγορηθεὶς οὐκ ἐπετίμησεν αὐτοῖς, ἐνδιδοὺς γνῶναι τὴν αὐτοῦ δύναμιν, ἀπό τε τῶν πλειόνων σημείων, ἀπό τε τῆς μετὰ τοῦτο διδασκαλίας· ἐπεὶ δὲ πάλιν τὸ

αὐτὸ

bant in nullo meliores effecti, deinceps eos obiurgat, ac redarguit illorum insaniam. Id tamen cum mansuetudine facit, instruens nos, vt peccantes mansuete arguamus. Et ab his, quae communiter accidunt, formatrationem, sumitque tria exempla notissima et indubitata. Primum quidem supremae potentiae, alterum mediae, tertium vero infimae, confirmans quod siue magnum quippiam, siue medium, siue infimum sit, quod aduersus seipsum exerceat seditionem, peribit.

Vers. 25. *Omne — desolatur.*

Seditionem inter se inuicem agentibus his qui diuisi sunt.

Vers. 25. *Et omnis — stabit.*

Non stabit propter dictam causam.

Vers. 26. *Et si — eius?*

Si Satanas qui princeps est daemoniorum, aperte ac violenter Satanam persequitur, neque enim suum domicilium vltro vnquam relinqueret: sed omnino inimicus est is qui patitur, persequutionem inferenti. Itaque contra seipsum diuisus est, separatis ab eo daemonibus, qui subiecti erant: et quomodo stabit regnum eius, quod in illos habet? Si ergo princeps illorum est, nequaquam eos expellendo seditionem aget aduersus illos: nequaquam homini contra daemonem auxiliabitur: nec hominem vnquam amare poterit, qui ab initio homicida est.

Vers. 27.

3) ὁμολογέμενα. A.
4) σωτάζαν. B.

αὐτὸ λέγοντες ἐπέμενον, οὐδὲν ἐκεῖθεν βελτιωθέντες, ἐπιτιμᾶ λοιπὸν, καὶ ἐξελέγχει τὴν τούτων ἄνοιαν. μετὰ πραότητος δὲ τοῦτο ποιεῖ, παιδεύων ἡμᾶς πρᾴως ἐλέγχειν τοὺς ἁμαρτάνοντας. ἀπὸ δὲ τῶν κοινῇ συμβαινόντων ποιεῖται τὸν ἔλεγχον, καὶ παραδείγματα λαμβάνει γνώριμά τε καὶ ὡμολογημένα,[3] καὶ τρία· τὸ μὲν, ἰσχυροτάτης δυνάμεως· τὸ δὲ, μέσης· τὸ δὲ, ἐλαχίστης· βεβαιῶν, ὅτι, κἂν μέγα τι στασιάζῃ[4] πρὸς ἑαυτὸ, κἂν μέσον, κἂν μικρὸν, ἀπόλλυται.

Verſ. 25. Πᾶσα — ἐρημοῦται.

Στασιαζόντων ἀλλήλοις, τῶν μερισθέντων.

Verſ. 25. Καὶ πᾶσα — σταθήσεται.

Οὐ συστήσεται, διὰ τὴν ῥηθεῖσαν αἰτίαν.

Verſ. 26. Καὶ εἰ — αὐτοῦ;

Εἰ ὁ σατανᾶς, ὁ ἄρχων τῶν δαιμόνων, τὸν ἁπλῶς σατανᾶν διώκει βιαίως· οὐ γὰρ ἂν ἑκών ποτε καταλίπῃ τὸ ἴδιον οἰκητήριον· ἐχθρὸς ἔσται πάντως ὁ διωκόμενος τῷ διώκοντι· καὶ λοιπὸν καθ' ἑαυτοῦ ἐμερίσθη, διαιρεθείσης ἀπ' αὐτοῦ τῆς ὑποταγῆς τῶν δαιμόνων· καὶ πῶς συστήσεται ἡ βασιλεία αὐτοῦ, ἡ πρὸς αὐτούς; [ὥστε,[5] εἴγε τούτων ἄρχων ἐστὶν, οὐκ ἂν ἀπελάσας τούτους, στασιάσῃ πρὸς αὐτοὺς,] οὐδ' ἂν ἐπικουρήσῃ ἀνθρώπῳ κατὰ δαίμονος, οὐδ' ἂν γέν ιτό ποτε φιλάνθρωπος, ἀνθρωποκτόνος ὢν ἀπ' ἀρχῆς.

Verſ. 27.

5) Quae hic incluſa ſunt, ea ex Cod. A. exciderunt. In cauſa fuit duplex πρὸς αὐτούς.

Verſ. 27. *Et ſi — eiiciunt?*

Poſt primam accuſationis dilutionem, ad ſecundam procedit manifeſtiorem. Nam quia diſcipuli quoque eius iam daemones eiiciebant, ſumpta ab ipſo poteſtate, ab his magis Phariſaeos arguit, qui ſola moti inuidia eum accuſabant. Siquidem nihil huiusmodi illis obiicientes, ſolum ipſum ita accuſabant. Filios autem Phariſaeorum Apoſtolos nominauit, eo quod Phariſaei patrum ordinem retinerent inter Iudaeos, a quibus deſcendebant Apoſtoli: vel quia illis iuniores erant. Interrogat ergo: Per quem eiiciunt? an etiam per Beelzebul? et quare illos quoque non accuſatis? Si autem per diuinam gratiam, vtique Deus ego ſum: Nam per nomen meum daemonia eiiciunt.

Verſ. 27. *Ideo — iudices.*

Quia ergo ipſi quoque daemonia eiiciunt, nec accuſantur a vobis: propterea ipſi iudices veſtri erunt: et condemnabunt vos non de omnibus, quae in vita perpetraſtis. Nam id ſolius Dei eſt: ſed de hac blaſphemia, quoniam illis relictis, moti inuidia me ſolum accuſatis. Vel propter hoc, quia quum ſint filii veſtri, et agnouerint veritatem, condemnabunt vos patres ſuos, qui hanc cognoſcere noluiſtis.

Verſ. 28. *Si — regnum Dei.*

† Digitus Dei hic dici poteſt Spiritus ſanctus. Quum enim caeteri Euangeliſtae dixerint: ſi ego per ſpiritum Dei eiicio daemonia, Lucas dixit, ſi ego per digitum Dei eiicio daemonia.

Poſt-

6) ὡς, abeſt. A.

7) Incluſa Codex vterque in margine habet. Referuntur autem haec ad Luc. 11, 20.

Verſ. 27. Καὶ εἰ — ἐκβάλλουσι;

Μετὰ τὴν πρώτην λύσιν τῆς κατηγορίας, ἐπὶ δευτέραν ἔρχεται σαφεστέραν· ἐπεὶ γὰρ καὶ οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ δαίμονας ἐξέβαλλον ἤδη, παρ' αὐτοῦ λαβόντες τὴν ἐξουσίαν, ἀπὸ τούτων ἐλέγχει μᾶλλον τοὺς Φαρισαίους, διὰ φθόνον μόνον τοιαῦτα κατηγοροῦντας αὐτοῦ. καὶ γὰρ ἐκείνοις ἐδόκουν τι τοιοῦτον ἐγκαλοῦντες, αὐτὸ μόνο κατηγόρουν ὅτως. υἱοὺς δὲ αὐτῶν, τοὺς ἀποστόλους ὠνόμασε, διὰ τὸ τοὺς Φαρισαίους πατέρων τάξιν ἐπέχειν ἐν Ἰουδαίοις, ἐξ ὧν οἱ ἀπόστολοι κατήγοντο, καὶ διὰ τὸ νεωτέρους ἐκείνων εἶναι τούτους. ἐρωτᾷ οὖν, ὅτι ἐν τίνι ἐκβάλλουσιν; ἆρα ἐν Βεελζεβούλ; καὶ πῶς οὐ κατηγορεῖτε καὶ αὐτῶν; εἰ δὲ ἐν χάριτι Θεοῦ, θεὸς ἄρα ἐγώ· ἐν τῷ ἐμῷ γὰρ ὀνόματι τὰ δαιμόνια διώκουσι.

Verſ. 27. Διὰ τοῦτο — κριταί.

Διότι τοίνυν ἐκβάλλουσι καὶ αὐτοὶ δαιμόνια, καὶ [6]) οὐκ ἐγκαλοῦνται παρ' ὑμῶν, διὰ τοῦτο αὐτοὶ ὑμῶν ἔσονται κριταί, καὶ κατακρινοῦσιν ὑμᾶς. οὐκ ἐπὶ τοῖς βεβιωμένοις· τοῦτο γὰρ μόνου Θεοῦ· ἀλλ' ἐπὶ τῇ βλασφημίᾳ ταύτῃ, ὅτι διὰ φθόνον ἐγκαλεῖτε μόνῳ ἐμοὶ, ἐκείνους ἀφέντες. ἢ διὰ τοῦτο, διότι υἱοὶ ὑμῶν ὄντες, ἐπέγνωσαν τὴν ἀλήθειαν, κατακρινοῦσιν ὑμᾶς, τοὺς πατέρας αὐτῶν, μὴ θελήσαντας ἐπιγνῶναι ταύτην.

Verſ. 28. Εἰ — τοῦ Θεοῦ.

[Δάκτυλος [7]) Θεοῦ, τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον. τῶν γὰρ ἄλλων εὐαγγελιστῶν εἰπόντων, εἰ δὲ ἐγὼ ἐν πνεύματι Θεοῦ ἐκβάλλω τὰ δαιμόνια, ὁ Λουκᾶς εἶπεν, εἰ δὲ ἐγὼ *) ἐν δακτύλῳ Θεοῦ ἐκβάλλω τὰ δαιμόνια.]

*) Luc. 11, 20.

Postquam demonstrauit, quod non per Beelzebul eiiceret daemonia, simul etiam ex consequenti ostendit, quod ea per spiritum Dei eiiceret. Spiritum autem Dei nunc potentiam vocat. Nam et Lucas, Per digitum Dei dixit, hoc est, per manum. Manum vero Dei, potentiam Dei dicimus. Si vero ego per potentiam, inquit, diuinam eiicio daemonia, non quasi nudus homo, sed quasi Dei filius, profecto peruenit ad vos regnum Dei. Suum autem dicit regnum, quod videlicet per Christum esse venturum, Prophetae praenunciauerunt. Nam solius Dei est per potentiam diuinam daemones eiicere. Apostoli namque non propria potentia, sed per diuinam gratiam illos eiiciebant. Neque enim potuerunt tanquam Deus, sed gratiam a Deo habebant. Christus siquidem solo iussu daemones fugabat: illi vero per nomen eius ipsos expellebant. Si vero peruenit ad vos regnum Dei, quare illud repellitis? quare contra vestra bona pugnatis? hoc namque tempus est vestrae salutis, quod olim praedixerunt prophetae.

Vers. 29. *Alioqui quomodo — diripiet?*

Ab exemplo sermonem producit. Per fortem autem, principem daemoniorum subindicat: non quod natura fortis sit, sed quod vsque tunc tyrannice regnauerit: eosque qui prae segnitie imbecilles erant, oppresserit. Vasa vero eius subiecta daemonia erant, quae et arma eius dici possunt: Nam τὰ σκεύη etiam arma dici solent. Ideo quoque Lucas arma eius ipsa vocauit: per quae miseros homines in seruitutem redigebat. Hoc ergo exem-

8) ὧν, addit. A.

9) Hentenius videtur reperisse διαρπάσει. Vterque vero meus habet διαρπάσῃ.

Ἀποδέξας, ὅτι οὐκ ἐν βεελζεβοὺλ ἐκβάλλει τὰ δαιμόνια, συναπέδειξεν, ὅτι λοιπὸν ἐν πνεύματι θεῦ ταῦτα ἀπελαύνει. πνεῦμα δὲ θεῦ νῦν, τὴν δύναμιν τῦ θεῦ φησί. διὸ καὶ ὁ λουκᾶς, ἐν [1]) δακτύλῳ θεῦ εἶπε, τετέσιν, ἐν χειρί. χεῖρα δὲ θεῦ, τὴν δύναμιν αὐτῦ λέγομεν. εἰ δὲ ἐν δυνάμει θείᾳ, φησὶν, ἐγὼ ἐκβάλλω τὰ δαιμόνια, ὡς μὴ ψιλὸς ἄνθρωπος, [2]) ἀλλὰ καὶ υἱὸς θεῦ, ἄρα ἔφθασεν ἐφ' ὑμᾶς ἡ βασιλεία τοῦ θεῦ· λέγει δὲ τὴν ἑαυτοῦ, ἥντινα διὰ τῦ χριστῦ ἔρχεσθαι ἐπ' αὐτοὺς προκατήγγειλαν οἱ προφῆται. μόνῳ γὰρ θεῦ, τὸ ἐν δυνάμει θείᾳ δαίμονας ἐκβάλλειν. οἱ γὰρ ἀπόστολοι, ἐκ ἐν δυνάμει θείᾳ, ἀλλ' ἐν χάριτι θείᾳ τέτους ἐξέβαλλον. οὐ γὰρ ἠδύναντο, ὡς ὁ θεὸς, ἀλλὰ χάριν ἔχον ἐκ τῦ θεῦ. ὁ μὲν γὰρ ἐπιτάγματι μόνῳ τὰς δαίμονας ἐφυγάδευεν· οἱ δὲ ἐν τῷ ὀνόματι αὐτοῦ τούτες ἐξώριζον. εἰ δὲ ἔφθασεν ἐφ' ὑμᾶς ἡ βασιλεία τοῦ θεῦ, διατί ταύτην ἀπωθεῖσθε; διατί ταῖς ὑμετέραις ἀγαθοῖς πολεμεῖτε; ἔτος γὰρ ἐκεῖνος ὁ καιρὸς τῆς σωτηρίας ὑμῶν, ὃν πάλαι προεῖπον οἱ προφῆται.

1) Luc. 11, 20.

Verſ. 29. Ἢ πῶς — διαρπάσῃ; [3])

Παραδειγματικῶς μὲν ἐξάγει τὸν λόγον, ὑποδηλοῖ δὲ ἰσχυρὸν μὲν, τὸν ἄρχοντα τῶν δαιμονίων, ἐχ ὡς ἰσχυρὸν τῇ φύσει, ἀλλ' ὡς τυραννεῦντα μέχρι τότε, καὶ [1]) καταδυναστεύοντα τῶν ἀσθενούντων ἐκ ῥαθυμίας. σκεύη δὲ αὐτῦ, τὰ ὑποτεταγμένα αὐτῷ δαιμόνια, ὡς ὅπλα αὐτῦ. σκεύη γὰρ ὀνομάζονται, καὶ τὰ ὅπλα. διὸ καὶ ὁ λουκᾶς, πανοπλίαν [m]) αὐτῦ ταῦτα ὠνόμασε, δι' ὧν κατεδουλοῦτο τοὺς ἀθλίους ἀνθρώπους. εἰσά-

m) Luc. 11, 22.

1) δυναστεύοντα. A.

exemplo consideratione m inducit, quae offendat non solum quod principem daemoniorum amicum non habeat, sed potius quod fortitudinem eius tanquam inimicissimi alligauerit. Est autem considerationis scopus, quod sicut non potest quisquam domum fortis ingredi, vasaque eius diripere, ab illo conseruata, nisi primum fortem vinxerit: ita neque hic rapuisset daemonia, hoc est dispersisset, nisi primum vinxisset principem illorum, qui eis fortitudinem praestabat.

Scire autem oportet, quod non vndiquaque exempla ad omne propositum aptantur rebus ad quas assumuntur: sed vt plurimum in magis propriis ac principalioribus partibus.

Quidam vero dicunt vasa daemonum esse daemoniis agitatos, quos Christus ab illis rapuit, vinctis eorum virtutibus. Possunt quoque dici vasa Diaboli, omnes qui opera Diaboli exercent, eiusque voluntatibus subseruiunt.

Vers. 30. *Qui — spargit.*

Altera quoque consideratione confirmat, quod potius sit ei inimicissimus princeps daemoniorum. Quod enim non sit cum Christo, nec cum eo congreget, manifestum est ab vtriusque operibus. Christus siquidem omnem docet virtutem: quumque omnes amet, aegrotos sanat: Ille vero e diuerso omnem docet prauitatem: et quum homines odio habeat, sanos corrumpit. Quod si neque cum eo est, nulla videlicet in re ei conformis, sicut demonstratum est, neque cum eo congregat ad fidem: omnino aduersus eum est, et spargit quos

γει δὲ λογισμὸν, διὰ τȣ̃ τοιούτου παραδείγματος ὁ χριςὸς, δεικνύοντα, ὅτι ȣ̓ μόνον οὐκ ἔχει φίλον τὸν ἄρχοντα τῶν δαιμονίων, ἀλλὰ καὶ μᾶλλον ἐδέσμησεν αὐτοῦ τὴν ἰσχὺν, ὡς ἐχθίςȣ. ἔςι γὰρ ὁ τοῦ λογισμȣ̃ σκοπὸς, ὅτι ὥσπερ ȣ̓ δύναταί τις εἰσελθεῖν εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ ἰσχυροῦ, καὶ τὰ σκέυη αὐτȣ̃ διαρπάσαι, φυλαττόμενα παρ' αὐτοῦ, ἐὰν μὴ πρῶτον δήσῃ τὸν ἰσχυρόν· ȣ̓τως ȣ̓δ' αὐτὸς διήρπασεν ἂν τὰ δαιμόνια, τȣτέςι, διεσκόρπισεν, εἰ μὴ πρῶτον ἐδέσμησε τὸν ἄρχοντα τȣ́των, τὸν ἐνισχύοντα αὐτά.

Χρὴ δὲ γινώσκειν, ὡς ȣ̓ πάντοτε τὰ παραδείγματα κατὰ πάντα λόγον προσαρμόζȣσι ταῖς ὑποθέσεσιν, εἰς ἃς ἐκλαμβάνονται, ἀλλ' ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖςον ἐν μόνοις τοῖς καιριωτέροις καὶ κεφαλαιωδεςέροις μέρεσι.

Τινὲς δὲ σκέυη τῶν δαιμόνων λέγȣσιν εἶναι, τοὺς δαιμονιζομένȣς, ȣ̓ς ὁ χριςὸς διήρπασεν ἀπ' αὐτῶν, δήσας τὰς δυνάμεις αὐτῶν. εἶεν δ' ἂν σκέυη τȣ̃ διαβόλȣ, καὶ πάντες οἱ ἐργαζόμενοι τὰ τȣ̃ διαβόλου, καὶ ὑπηρετοῦντες τοῖς αὐτȣ̃ θελήμασιν.

Verſ. 30. Ὁ — σκορπίζει.

Καὶ δι' ἑτέρȣ λογισμοῦ βεβαιοῖ, ὅτι μᾶλλον ἔχθιςος αὐτῷ ἐςιν ὁ ἄρχων τῶν δαιμονίων. ὅτι μὲν γὰρ οὐκ ἔςι μετὰ τοῦ χριςοῦ, ȣ̓δὲ συνάγει μετ' αὐτοῦ, δῆλον, ἀφ' ὧν ὁ μὲν χριςὸς, πᾶσάν τε ἀρετὴν διδάσκει, καὶ φιλάνθρωπος ὢν, ἰᾶται τοὺς νοσοῦντας· ὁ δὲ τȣ̓ναντίον, πᾶσάν τε κακίαν διδάσκει, καὶ μισάνθρωπος ὢν, λωβᾶται τοῖς ὑγιαίνουσιν. εἰ δὲ ȣ̓τε μετ' αὐτοῦ ἐςιν, ἤγουν, οὐχ ὁμογνωμονεῖ αὐτῷ, καθὼς ἀποδέδεικται, ȣ̓τε συνάγει μετ' αὐτοῦ πρὸς πίςιν, πάντως κατ' αὐτοῦ ἐςι, καὶ σκορπίζει, ȣ̓ς ὁ χριςὸς συνάγει,

quos Christus congregat, quantum in se est. Quum autem dixisset: Qui non est mecum, aduersum me est, ac obscure loqui visus esset: Sermonem interpretatus est, addens: Et qui non congregat mecum, spargit: Diabolo vero coniunxit Iudaeos, qui aduersum se erant: et quae ipse congregabat, quantum in eis erat, spargebant.

Vers. 31. *Propter hoc.*

Quia talia aduersum me dicitis.

Vers. 31. *Dico — eis.*

Non simpliciter omne peccatum, et omnem blasphemiam dicit: per ea enim quae sequuntur, manifestauit quam omnem dicat blasphemiam et quod omne peccatum. Ait enim:

Vers. 32. *Et — in futuro,*

Quicunque, inquit, peccauerit aduersus humanitatem meam, hoc est, quisquis dixerit blasphemum verbum aduersus eam, offensus quod tanquam homo edam, bibam ac dormiam, aliaque quae humanae sunt propria naturae, vt homini conueniunt, et faciam et patiar, confirmans quod vere humanam susceperim naturam, huic omnino ignoscetur, quasi non ex industria male egerit, sed per veritatis ignorantiam blasphemauerit. Qui vero Deo dignas videns operationes, quas solus facere potest Deus, ipsi quoque Beelzebul illas ascripserit, vt vos etiam nunc facitis, et ita aduersus spiritum sanctum blasphemiam dixerit, siue aduersus diuinitatem (nam hanc vocat nunc spiritum sanctum) hic quasi ex industria manifeste ac scienter peccans, et Deum iniuria afficiens, ac

inex-

ὅσον τὸ ἐπ' αὐτῷ. εἰπὼν δὲ, ὅτι ὁ μὴ ὢν μετ' ἐμοῦ, κατ' ἐμοῦ ἐστι, καὶ δόξας ἀσαφῶς εἰρῆν, ἐφήρμήνευσε τὸν λόγον, προσθεὶς, ὅτι καὶ ὁ μὴ συνάγων μετ' ἐμοῦ σκορπίζει. τῷ διαβόλῳ δὲ συνέταξε καὶ τοὺς ἰδιώτας, κατ' αὐτοῦ τε ὄντας, καὶ σκορπίζοντας, ἃ συνῆγεν, ὅσον τὸ ἐπ' αὐτοῖς.

Verſ. 31. Διὰ τοῦτο.

Διότι τοιαῦτα κατ' ἐμοῦ λέγετε.

Verſ. 31. Λέγω — αὐτοῖς.

Οὐχ ἁπλῶς πᾶσαν ἁμαρτίαν καὶ βλασφημίαν λέγει, διὰ τῶν ἐφεξῆς γὰρ ἐσαφήνισε, ποίαν πᾶσαν λέγει. φησὶ γάρ·

Verſ. 32. Καὶ — ἐν τῷ μέλλοντι.

Ὅς μὲν ἂν ἁμάρτῃ κατὰ τῆς ἀνθρωπότητός μου, φησὶ, τουτέστιν, ὅστις ἂν εἴπῃ βλάσφημον λόγον κατ' αὐτῆς, σκανδαλιζόμενος, ἐφ' οἷς, ὡς ἄνθρωπος, ἐθίω καὶ πίνω καὶ ὑπνῶ καὶ κοπιῶ καὶ τἆλλα, ὅσα τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως ἴδια, ἅπερ ἀνθρωποπρεπῶς, τὰ μὲν ἐνεργῶ, τὰ δὲ πάσχω, βεβαιῶν, ὅτι κατὰ ἀλήθειαν ἐνηνθρώπησα, ὁ τοιοῦτος συγγνωσθήσεται πάντως, ὡς οὐκ ἐθελοκακήσας, ἀλλ' ἐν ἀγνοίᾳ τῆς ἀληθείας βλασφημήσας· ὁ δὲ βλέπων τὰς θεοπρεπεῖς μου ἐνεργείας, ἃς μόνος δύναται ποιεῖν ὁ θεὸς, καὶ τῷ βεελζεβὺλ ταύτας ἐπιγραφόμενος, ὡς καὶ ὑμεῖς νῦν, καὶ ἔτω βλασφημῶν κατὰ τοῦ πνεύματος τοῦ ἁγίου, ἤτοι, κατὰ τῆς θεότητος· ταύτην γὰρ νῦν καλεῖ πνεῦμα ἅγιον· ἔτος ὡς ἐθελοκακήσας προδήλως, καὶ ἐν γνώσει καθυβρίσας τὸν

inexcuſabiliter delinquens, veniam non conſequetur.

Quod autem ſequitur: Neque in praeſenti ſeculo, neque in futuro: addidit, docens maximam ac tremendam eſſe aduerſus Deum blasphemiam: et quod hominum quidam hic et in futuro ſeculo ſupplicia ſuſtinent, vt Sodomitae et Iudaei. Et de Sodomitis quidem praediximus decimo nono capite: Iudaei vero et hic poenas dederunt, a Romanis miſerabiliter afflicti: et ibi miſerabilius cruciati dabunt. Quidam vero hic ſolum puniuntur, vt fornicarius ille apud Corinthios Satanae traditus. Aliqui autem ibi tantum, vt diues ille in flamma cruciatus. Praeterea nonnulli neque hic neque ibi, vt Apoſtoli et Prophetae ac Iob. Nam quae ipſi patiebantur, non vltionis erant a Deo immiſſae, ſed certaminum ac luctarum. Quod ergo minatur, aduerſus illos eſt, qui immutabiliter in peccato remanent. Manifeſtum eſt autem, quod eis qui reſipiſcunt, et hic et ibi remittetur. Multi enim qui tunc ita deliquerant, quum poſtmodum credidiſſent, veniam omnino ſunt adepti.

Verſ. 33. *Aut — cognoſcitur.*

Facite, hoc eſt, dicite. Rurſum autem confundit illos tanquam ea deducentes in accuſationem, quae ſibi mutuo non conſtabant, ſed praeter naturam erant. Nam quia opus abigendi daemones non improbabant, quanquam admodum impudentes eſſent, eum vero calumniabantur qui illos abigebat: ab exemplo illos redarguit, vt qui opus quidem iudicarent bonum, eum autem qui operare-

2) καὶ, omittit. A.
3) καὶ, omittit. A.

θεὸν, καὶ ἀναπολόγητα πλημμελήσας, ἐ συγχωρηθήσεται.

Τὸ δὲ, ἔτε ἐν τῷ νῦν αἰῶνι, ἔτε ἐν τῷ μέλλοντι, προσέθηκε, διδάσκων, ὅτι μεγίστη καὶ φοβερωτάτη ἐστὶν ἡ κατὰ τὸ θεῖον βλασφημία, καὶ ὅτι τῶν ἀνθρώπων, οἱ μὲν καὶ [2]) ἐνταῦθα καὶ ἐκεῖ κολάζονται, ὡς οἱ σοδομῖται καὶ ὡς ἰουδαῖοι· καὶ περὶ μὲν τῶν σοδομιτῶν προειρήκαμεν ἐν τῷ ἐννεακαιδεκάτῳ κεφαλαίῳ· ἰουδαῖοι δὲ καὶ [3]) ἐνταῦθα δίκην ἔδοσαν, ἐλεεινῶς ὑπὸ ῥωμαίων πολιορκηθέντες, καὶ ἐκεῖ τιμωρηθήσονται χαλεπώτερον· τινὲς δὲ ἐνταῦθα μόνον κολάζονται, ὡς ὁ πεπορνευκὼς παρὰ κορινθίοις καὶ παραδοθεὶς τῷ σατανᾷ. τινὲς δὲ ἐκεῖ μόνον, ὡς ὁ ἀποτηγανιζόμενος ἐν τῇ φλογὶ πλούσιος. τινὲς δὲ, ἔτε ἐνταῦθα, ἔτε ἐκεῖ, ὡς οἱ ἀπόστολοι καὶ οἱ προφῆται καὶ ὁ ἰώβ. ἃ γὰρ ἔπασχον, ἐ τῆς ἐν θεῷ κολάσεως ἦσαν, ἀλλ' ἀγώνων καὶ παλαίσμάτων· ἡ μὲν οὖν ἀπειλὴ, κατὰ τῶν μενόντων ἀμεταμελήτων. δῆλον δὲ, ὅτι τοῖς μετανοοῦσιν ἀφεθήσεται καὶ ἐνταῦθα καὶ ἐκεῖ. πολλοὶ γὰρ τῶν ἅτω τηνικαῦτα πλημμελησάντων, πιστεύσαντες ὕστερον, πάντα συνεχωρήθησαν.

Verſ. 33. Ἢ — γινώσκεται.

Ποιήσατε, ἀντὶ τοῦ, εἴπατε. καταισχύνει δὲ πάλιν ἑτέρως αὐτοὺς, ὡς ἀνοκόλαθα καὶ παρὰ φύσιν κατηγορουῦντας. ἐπεὶ γὰρ τὸ μὲν ἀπελαύνεσθαι τὰς δαίμονας, οὐκ ἐκάκιζον, εἰ καὶ σφόδρα ἠναισχύντουν· τὸν δὲ ἀπελαύνοντα τούτους διέβαλλον, παραδειγματικῶς αὐτοὺς ἐλέγχει, τὸ μὲν ἔργον [4]) καλὸν κρίνοντας, τὸν δὲ ἐργαζόμενον,

4) κακῶς. B.

raretur, malum: quod impudentiae est ac repugnantiae.

Et arborem sane appellat seipsum: fructum vero, opus suum. Ait ergo: Aut dicite operatorem bonum, et opus eius bonum: aut operatorem malum, et opus eius malum. Nam si opus bonum est, operator quoque eius bonus erit. Ex opere siquidem cognoscitur operator: si boni operis, bonus: si praui, prauus. Quinto enim capite docuit, quod non potest arbor bona fructus malos facere, neque arbor vitiosa fructus bonos facere.

Vers. 34. *Progenies — mali?*

Non mirum est si huiusmodi conuitia iactatis. Nam quum mali sitis, non potestis bona loqui. Deinde naturali quoque ratione demonstrat, quod hoc non possint.

Vers. 34. *Ex — loquitur.*

Siquidem quum in corde vitium scaturiat, necessario ab eo quod abundat, effunditur prauitas quae est sermo malus. Et quemadmodum medici circa principia quidem, exilientes humores intus remanere cogunt: quum autem illi subscaturiunt, iam vincuntur, et sic illi abundantes prosiliunt: Ita sane et qui praua nutriunt consilia. Ipsos vero progenies viperarum appellauit, sicut etiam Ioannes baptista tertio capite. Ibi ergo et huius quaere expositionem.

Vers. 35.

5) Non sollicito hoc vocabulum. Alibi tamen dicitur etiam ὑπεμφαίνει.

6) αὐτοῦ, omittit. A.

μενον, κακὸν, ὅπέρ ἐστιν ἐναντιότητος καὶ ἀναισχυντίας.

Καὶ δένδρον μὲν, ἑαυτὸν[5]) ὑποφαίνει· καρπὸν δὲ, τὸ ἔργον αὐτοῦ. λέγει τοίνυν, ὅτι ἢ εἴπατε τὸν ἐργάτην καλὸν, καὶ τὸ ἔργον αὐτοῦ καλόν· ἢ τὸν ἐργάτην αὐτοῦ[6]) κακὸν, καὶ τὸ ἔργον αὐτοῦ κακόν. εἰ γὰρ τὸ ἔργον καλὸν, ἄρα καὶ ὁ ἐργάτης αὐτοῦ καλός. ἐκ γὰρ τοῦ ἔργου ὁ ἐργάτης αὐτοῦ γινώσκεται. εἰ μὲν καλοῦ, καλός· εἰ δὲ κακοῦ, κακός. ἐδίδαξε γὰρ ἐν τῷ πέμπτῳ κεφαλαίῳ, ὅτι[n]) οὐ δύναται δένδρον ἀγαθὸν, καρποὺς πονηροὺς ποιεῖν, οὐδὲ δένδρον σαπρὸν, καρποὺς καλοὺς ποιεῖν.

n) Matth. 7, 18.

Verſ. 34. Γεννήματα — ὄντες;

Οὐκ ἔστι θαυμαστὸν, εἰ τοιαῦτα βλασφημεῖτε. πονηροὶ γὰρ ὄντες, οὐ δύνασθε ἀγαθὰ λαλεῖν. εἶτα καὶ φυσιολογικῶς ἀποδείκνυσι, πῶς οὐ δύνανται.

Verſ. 34. Ἐκ — λαλεῖ.

Ὑπερβλυζούσης γὰρ τῆς[7]) καρδίας[8]) ἐν τῇ καρδίᾳ, λοιπὸν ἐξ ἀνάγκης ἀπὸ τοῦ περιττεύοντος ἐκχεῖται κακία, ἥτις ἐστὶ λόγος πονηρός. καὶ καθάπερ οἱ ἐμοῦντες, παρὰ μὲν τὴν ἀρχὴν βιάζονται ἔνδον κατέχειν ἐκπηδῶντας τοὺς χυμοὺς, ὑπερβλυζόντων δὲ, νικῶνται καὶ προΐενται τοὺς περιττεύοντας· οὕτω δὴ καὶ οἱ τὰ πονηρὰ βουλεύματα τρέφοντες. γεννήματα[o]) δὲ ἐχιδνῶν αὐτοὺς προσηγόρευσεν, ὡς καὶ ὁ βαπτιστὴς ἰωάννης ἐν τῷ τρίτῳ κεφαλαίῳ. καὶ ζήτησον τὴν ἐν ἐκείνῳ ἐξήγησιν.

o) Matth. 3, 7.

Verſ. 35.

7) κακίας legit Hentenius. Recte.
8) ἐκ τῆς κακίας, pro ἐν τῇ καρδίᾳ. A.

Verſ. 35. *Bonus — mala.*

Docet nunc id quod dictum eſt, puta os ex abundantia cordis loqui, non in malis tantum ſeri hominibus, verum etiam in bonis. Et theſaurum quidem vocat ſcaturiginem fontemque bonitatis ac prauitatis: bona autem et mala, bonos malosque ſermones.

Verſ. 36. *Sed dico — iudicii.*

Otioſum dicit calumniatorium et vanum, vel ſuperfluum ac nociuum: rationem vero, examen et reſponſionem. Non eſt autem modica correctionis pars, non ſolum reſpondere et redarguere, ſed et comminari, quod ſane plerumque facit.

Verſ. 37. *Ex — condemnaberis.*

Ex bonis quidem iuſtificaberis, ex malis vero condemnaberis.

Cap. XXIII. De requirentibus ſignum.

Verſ. 38. *Tunc — videre.*

Quum admirari ac ſuccumbere oporteret, tunc rurſum impudenter loquuntur: et quem paulo ante daemoniacum temerario auſu vocabant, nunc adulatorie magiſtrum vocant: et poſt tot miracula, ſignum videre quaerunt: non vt credant, ſed vt eum opprimant. Quum enim non poſſent ei contradicere, dum facile illos conuinceret: ad opera tranſeunt. Lucas autem dicit quod alii tentantes ſignum de coelo quaerebant ab eo. Suſpicabantur ſiqui-

Vers. 35. Ὁ ἀγαθὸς — πονηρά.

Διδάσκει νῦν, ὅτι τὸ ἐκ τοῦ περισσεύματος τῆς καρδίας τὸ στόμα λαλεῖν, οὐκ ἐπὶ τῶν πονηρῶν ἀνθρώπων γίνεται μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τῶν ἀγαθῶν. καὶ θησαυρὸν μὲν καλεῖ, τὴν βλύσιν καὶ πηγὴν τῆς ἀγαθότητος καὶ τῆς πονηρίας. ἀγαθὰ δὲ καὶ πονηρὰ, τοὺς ἀγαθοὺς λόγους καὶ πονηρούς.

Vers. 36. Λέγω δὲ — κρίσεως.

Ἀργὸν μὲν λέγει, τὸ συκοφαντικὸν καὶ μάταιον, ἢ τὸ περιττὸν καὶ βλαβερόν. λόγον δὲ, τὴν εὐθύνην καὶ ἀπολογίαν. ἐ μικρὸν δὲ μέρος διορθώσεως, τὸ μὴ μόνον ἀπολογεῖσθαι καὶ ἐλέγχειν, ἀλλὰ καὶ ἀπαλεῖν, ὃ δὴ πολλαχοῦ ποιεῖ.

Vers. 37. Ἐκ — καταδικασθήσῃ.

Ἐκ μὲν τῶν ἀγαθῶν, δικαιωθήσῃ· ἐκ δὲ τῶν πονηρῶν, καταδικασθήσῃ.

Κεφ. ΚΓ. Περὶ τῶν αὐτούντων σημεῖον.

Vers. 38. Τότε — ἰδεῖν.

Ὅτε θαυμάσαι καὶ ὑποκύψαι ἔδει, τότε πάλιν ἀναισχυντοῦσι, καὶ ὃν πρὸ μικροῦ θρασέως ἐκάλεσαν δαιμονῶντα, νῦν κολακευτικῶς διδάσκαλον ὀνομάζουσι, καὶ μετὰ τοσαῦτα θαύματα, σημεῖον ἰδεῖν αἰτοῦσιν, οὐχ ἵνα πιστεύσωσιν, ἀλλ' ἵνα ἐπιλάβωνται αὐτοῦ. μὴ δυνάμενοι γὰρ ἀντειπεῖν αὐτῷ, ῥᾳδίως αὐτοὺς ἐλέγχοντι, πρὸς τὰ ἔργα μεταβαίνουσιν. ὁ δὲ λουκᾶς φησὶν, ὅτι[p] ἕτεροι πειράζοντες σημεῖον παρ' αὐτοῦ ἐζήτουν ἐξ

[p] Luc. 11, 16.

ἐρα-

siquidem quod signa in terra, praestigiis fallendo, ederet. Signum vero de coelo nequaquam facere posset, quum a Deo non esset. Etenim alibi quoque dicebant: Hic homo non est a Deo.

Vers. 39. *At ille — quaerit.*

Quum illi contumelioſi essent, patienter eos ferebat: dum autem adularentur, aspere respondit, vtpote qui neque animi vehementia vinceretur, neque adulationē mollesceret: hos vero a progenitorum carpit prauitate, tanquam dignam illis sobolem. Prauam quoque dixit hanc progeniem quasi iam olim incredulam ac tentantem. Ait enim Dauid: Et non crediderunt in mirabilibus eius. Ac rursum: Et tentauerunt et exacerbauerunt Deum excelsum. Adulteram vero propter progenitorum a Deo defectionem, qui olim fide a Deo disiuncti, fidei daemonum adhaeserunt. Adulterium quippe etiam nominarit idololatriam veteris testamenti scriptura, idque frequenter in propheticis libris inuenies.

Vers. 39. *Et signum — prophetae.*

Non dabitur ei, quia non ex fide, sed ex dolo, tentando signum quaerit. Quid ergo, non fecit deinceps signum vllum? fecit vtique: at non propter illos, nam ipsi obdurati erant: sed ad aliorum vtilitatem. Signum vero Ionae prophetae, vocat resurrectionem suam e sepulchro post tres dies et tres noctes. Iam enim hanc Iudaeis praedicit: vt quum resurrexerit, ad memoriam reducant

9) intell. αὐτοῖς.

1) μαλακίᾳ κολακευόμενος. A.

οὐρανοῦ. ὑπελάμβανον γὰρ, ὅτι τὰ μὲν ἐπὶ γῆς σημεῖα γοητεύων ἐπιτελεῖ· ἐξ οὐρανοῦ δὲ οὐκ ἂν δύναιτο ποιῆσαι σημεῖον, μὴ ὢν ἀπὸ τοῦ θεοῦ. καὶ γὰρ καὶ ἀλλαχοῦ ἔλεγον, οὗτος q) ὁ ἄνθρωπος οὐκ ἐστιν ἀπὸ τοῦ θεοῦ. q) Io. 9, 16.

Verſ. 39. Ὁ δὲ — ἐπιζητεῖ.

Ὅταν μὲν ὕβριζον αὐτὸν, διελέγετο [9]) μακροθύμος· ὅταν δὲ ἐκολάκευον, ἀπεκρίνετο τραχέως, ὡς μήτε θυμῷ νικώμενος, μήτε [1]) κολακείᾳ μαλακιζόμενος. διασύρει δὲ τούτους, ἀπὸ τῆς τῶν προγόνων αὐτῶν κακίας, ὡς ἄξια ἐκείνων γεννήματα. καὶ πονηρὰν μὲν τὴν γενεὰν τούτων ὠνόμασεν, ὡς ἔκπαλαι ἄπιστον καὶ πειράζουσαν. φησὶ γὰρ ὁ δαυὶδ, καὶ r) οὐκ ἐπίστευσαν ἐν τοῖς θαυμασίοις αὐτοῦ. καὶ πάλιν, καὶ s) ἐπείρασαν καὶ παρεπίκραναν τὸν θεὸν τὸν ὕψιστον. μοιχαλίδα δὲ, διὰ τὴν τῶν προγόνων αὐτῶν ἐκ θεοῦ ἀποστασίαν, οἵτινες ἀποζυγέντες πάλαι τῆς πίστεως τοῦ θεοῦ, ἐκολλήθησαν τῇ πίστει τῶν δαιμόνων. μοιχείαν γὰρ ὀνομάζει, καὶ τὴν εἰδωλολατρίαν ἡ παλαιὰ γραφή. καὶ τοῦτο πολλαχοῦ τῶν προφητικῶν βίβλων εὑρήσεις. r) Pſ. 77, 32. s) Pſ. 77, 56.

Verſ. 39. Καὶ σημεῖον — προφήτου.

Οὐ δοθήσεται αὐτῇ, διότι οὐκ ἐκ πίστεως, ἀλλ' ἐκ πονηρίας, καὶ πειράζουσα σημεῖον ζητεῖ. τί οὖν, οὐκ ἐποίησεν ἐκτότε σημεῖον; ἐποίησεν, ἀλλ' οὐ δι' αὐτούς· πεπωρωμένοι γὰρ ἦσαν· ἀλλὰ διὰ τὴν τῶν ἄλλων ὠφέλειαν. σημεῖον δὲ ἰωνᾶ τοῦ προφήτου λέγει, τὴν μετὰ τρεῖς ἡμέρας καὶ τρεῖς νύκτας ἐκ τοῦ τάφου ἀνάστασιν αὐτοῦ. προαναφωνεῖ γὰρ ἤδη ταύτην τοῖς ἰουδαίοις, ἵνα ἀναστάν-

cant quod hanc illis praedixerit, diebus etiam ac noctibus propriae sepulturae ad minutum designatis. Propter hoc siquidem ipso sepulto, congregati sunt summi sacerdotes et Pharisaei ad Pilatum, dicentes: Domine recordati sumus quod impostor ille dixit adhuc viuens: Post tres dies resurgam. Hanc vero, signum Ionae Prophetae nominauit, propter similitudinem, quam etiam manifestat dicens.

Vers. 40. *Sicut — noctibus.*

Hoc vere signum erat, et signorum omnium maxime admirandum: nullius enim facta est vnquam talis a mortuis resurrectio. Datum est autem huiusmodi signum Iudaeis infidelibus, hoc est, opere impletum est apud eos hoc miraculum: quo certiores sint hunc Deum esse omnipotentem: et deinceps quasi Deo repugnantes, conscientiam habeant acerbe illos torquentem, et futura quae eos comprehensura sint mala praesagientem. Cor vero terrae intelligi illius profunditatem. Nam in profunditate illius, lapidibus incisum erat sepulchrum. Tres autem dies cum noctibus sub terra permansit, vt crederetur fuisse mortuus.

† Cor terrae, sepulchrum vocat.

Vers. 41. *Viri Niniuitae — hoc loco.*

Simul tanquam omnia praecognoscens et horum praedicit impoenitentiam, quae etiam post suam futura erat resurrectionem: et simul ipsos exterret. Dicere solemus hunc aut illum in futuro iudicio nos condemnaturum: non quasi ille futurus sit iudex:

τος μνημονεύωσιν, ὅτι προεῖπε τȣ́τοις περὶ αὐτῆς, ἐπισημηνάμενος λεπτομερῶς καὶ τὰς ἡμέρας καὶ τὰς νύκτας τῆς ἰδίας ταφῆς. διὰ τοῦτο γὰρ καὶ ὕςερον ταφέντος αὐτοῦ [t]) συνήχθησαν οἱ ἀρχιερεῖς καὶ οἱ φαρισαῖοι πρὸς πιλάτον λέγοντες, κύριε, ἐμνήσθημεν, ὅτι ὁ πλάνος ἐκεῖνος εἶπεν ἔτι ζῶν, μετὰ τρεῖς ἡμέρας ἐγείρομαι. σημεῖον δὲ ἰωνᾶ τȣ̃ προφήτȣ ταύτην ὠνόμασε, διὰ τὴν ὁμοιότητα, ἣν καὶ ἑρμηνεύει λέγων.

t) Matth. 27, 62. 63.

Verſ. 40. Ὥσπερ — νύκτας.

Ὄντως τοῦτο σημεῖον ἦν, καὶ σημεῖον πάντων παραδοξότερον. ȣ̓δενὸς γὰρ ȣ̓δέποτε τοιαύτη γέγονεν ἐκ νεκρῶν ἀνάςασις. ἐδόθη δὲ τὸ σημεῖον τȣ̃το τοῖς ἀπίςοις ἰȣδαίοις, τȣτέςιν, ἐτερατουργήθη παρ᾽ αὐτοῖς, ἵνα πληροφορηθῶσιν, ὅτι θεός ἐςι παντοδύναμος. καὶ λοιπὸν, ὡς θεομάχοι, τὸ συνειδὸς ἕξȣσιν τύπτον καὶ πικρῶς αὐτοὺς βασανίζον καὶ προανατυπȣ̃ν τὰ μέλλοντα καταλαβεῖν τȣ́τȣς κακά. καρδίαν δὲ γῆς νόει, τὸ βάθος αὐτῆς. ἐν βάθει γὰρ ἦν λελατομημένος ὁ τάφος. τρία δὲ ἡμερονύκτια διήγαγεν ὑπὸ γῆν, ἵνα πιςευθῇ, ὅτι ἀπέθανεν.

† Καρδίαν [2]) γῆς, τὸν τάφον λέγει.

Verſ. 41. Ἄνδρες νινευῖται — ὧδε.

Ἅμα μὲν, ὡς πάντα εἰδὼς, προλέγει τὸ, καὶ μετὰ τὴν τοιαύτην ἀνάςασιν, ἀμετανόητον αὐτῶν· ἅμα δὲ καὶ ἐκφοβεῖ τȣ́τȣς. ἐπεὶ δὲ εἰώθαμεν λέγειν, ὅτι ὁ δεῖνα ἐν τῇ μελλȣ́σῃ κρίσει κατακρινεῖ ἡμᾶς, οὐχ ὡς ἐκείνȣ κρίνοντος· εἷς γὰρ κριτὴς

 πάν-

[2]) Haec quinque vocabula ſolus Hentenius in margine ſui Codicis reperit.

iudex: Siquidem omnium iudex vnus erit Chriſtus: Sed quod illius operario noſtris collata confundet nos. Hanc quoque conſuetudinem ſequutus eſt Chriſtus. Plus autem ait, quam Ionas eſt hoc loco. Ionas enim ſeruus erat, Chriſtus vero Dominus: Ille e ceto egreſſus eſt, iſte ab inferno: ille inuitus praedicauit, iſte ſponte: ille peregrinus erat, iſte cognatus ſecundum carnem: ille ſubuerſionem praedicauit, iſte regnum coelorum: ille nullum fecit ſignum, iſte innumera: de illo nullus praedixit, de iſto omnes prophetae. Praeterea Niniuitae barbari erant, Iudaei diuinis enutriti ſcripturis. Et illi quidem nihil a Iona audierunt praeter id tantum, Adhuc tres dies et Niniue ſubuertetur, et ſtatim ei crediderunt: iſti vero variam a Chriſto ac profundiſſimam audierant doctrinam, nec ei crediderunt. Multa quoque et alia inuenire poterimus, quae Chriſtus maiora habuit.

Verſ. 42. *Regina — hoc loco.*

Auſtrum dicit regionem a qua flat Auſter, dico ſane Aethiopiam, quam Saba vocauit tertius Regum liber. Sita eſt autem haec regio ad finem orbis habitabilis. Plus inquit eſt hoc loco quam Solomon. Nam Solomon ſolius Iudaeae rex erat, Chriſtus vero rex coeli et terrae. Ille de ſapientia humana ipſi diſſeruit, hic de ſapientia diuina ſermones habuit. Poſtquam ita praeuitatis illorum exceſſum a comperatione demonſtrauit, praedicit deinceps per parabolam quae eos comprehenſura eſſent mala.

Verſ. 43.

3) Ita LXX. Sed in Hebraico eſt τεσσαράκοντα.
4) ἡ, abeſt. A.

πάντων ὁ χριστός· ἀλλ' ὡς τῆς ἐκείνου πράξεως ἐν τῷ παρεξετάζεσθαι ταῖς ἡμετέραις καταισχυνούσης ἡμᾶς· τῇ συνηθείᾳ ταύτῃ καὶ ὁ χριστὸς ἠκολούθησε. πλεῖον δὲ τῷ ἰωνᾷ ὧδέ, φησι, διότι ὁ μὲν ἰωνᾶς ἦν δοῦλος, ὁ δὲ χριστὸς δεσπότης. καὶ ὁ μὲν ἐκ κήτους ἐξῆλθεν, ἕτος δὲ ἐξ ᾅδου. καὶ ὁ μὲν ἄκων ἐκήρυξεν, ἕτος δὲ ἑκών. καὶ ὁ μὲν ξένος ἦν, ἕτος δὲ συγγενὴς κατὰ σάρκα. καὶ ὁ μὲν κατασροφὴν ἐκήρυξεν, ἕτος δὲ βασιλείαν ἐρανῶν. καὶ ὁ μὲν σημεῖον ἐποίησεν, ἕτος δὲ μυρία. καὶ περὶ ἐκείνου μὲν ᾠδεῖς προεῖπε, περὶ τούτου δὲ πάντες οἱ προφῆται. καὶ οἱ μὲν νινευῖται, βάρβαροι ἐτύγχανον· οἱ δὲ ἰεδαῖοι, ταῖς θείαις ἦσαν ἐντεθραμμένοι γραφαῖς. κἀκεῖνοι μὲν ᾠδὴν παρὰ τῷ ἰωνᾷ πλέον ἤκεσαν, εἰ μὴ μόνον, ἔτι [v]) τρεῖς [3]) ἡμέραι καὶ ἡ [4]) νινευὴ καταστραφήσεται. καὶ εὐθὺς ἐπίστευσαν αὐτῷ, καὶ μετενόησαν. οὗτοι δὲ παντοίαν ἠνατίωσαν παρὰ τῷ χριστῷ φιλοσοφωτάτην διδασκαλίαν, καὶ οὐκ ἐπίστευσαν αὐτῷ. καὶ πολλὰ ἕτερα τοιαῦτα ἕυροιμεν ἄν, ἔχοντα τὸ μεῖζον.

v) Ion. 3, 4.

Vers. 42. Βασίλισσα — ᾧδε.

Νότου λέγει, τὴν χώραν, ἀφ' ἧς ὁ νότος πιέει, λέγω δὴ τὴν αἰθιοπίαν, ἣν σαβὰ κέκληκεν ἡ τρίτη [x]) βίβλος τῶν βασιλειῶν. κεῖται δὲ ἡ τοιαύτη χώρα ἐν τῷ πέρατι τῆς οἰκουμένης. πλεῖον δὲ σολομῶνος ᾧδε, φησιν, ὅτι σολομὼν μὲν, βασιλεὺς ἦν ἰεδαίας μόνης· ὁ δὲ χριστὸς, βασιλεὺς ἐρανῶν καὶ γῆς. καὶ ὁ μὲν περὶ σοφίας ἀνθρωπίνης αὐτῇ διελέχθη· ἕτος δὲ περὶ σοφίας θείας ἐποιεῖτο τὰς ὁμιλίας. ἕτω παρασήσας ἀπὸ συγκρίσεως τὴν ὑπερβολὴν τῆς κακίας αὐτῶν, λοιπὸν προλέγει διὰ παραβολῆς τὰ μέλλοντα καταλαβεῖν αὐτὲς κακά.

x) 3 Reg. 10, 1.

Verſ. 43. *Quum — inuenit.*

Arentia loca dicit deſerta. Significat autem ſanctorum animas, nullum affectionis humorem habentes, quae etiam deſertae ſunt, nec vllius vitii foecundae, († † ad quas non habet aditum.)

Verſ. 44. *Tunc — exiui.*

Domum ſuam vocat hominem a quo egreſſus eſt non volens, ſed iuſſu diuino.

Verſ. 44. *Et — ornatam.*

De liberatis a daemone hoc dixit, qui ob ſegnitiem ac negligentiam facile rurſus a daemone inuaduntur et capiuntur. Inuenit, inquit, priorem domum ſuam vacantem ac vacuam ſpiritu ſancto ſeu virtute. Praeterea ſcopis purgatam et mundatam, hoc eſt inſtructam ad ipſius ſuſceptionem: inſuper et ornatam ſiue delectabilem ſibi.

Verſ. 45. *Tunc — ibi.*

Sceleratiores, hoc eſt fortiores ad malefaciendum. Timuit enim ingredi, ne forte tanquam ſolus ac imbecillis rurſus eiiceretur. Septem vero, Hebraei ſimpliciter pro multis accipiunt.

† Spiritus malus qui aſſumit ſeptem ſpiritus ſe ſceleratiores, eſt cogitatio gaſtrimargiae ſiue gulae, quam ſequuntur cogitatio fornicationis, auaritiae, inuidiae, irae, triſtitiae ſiue pigritiae, vanae gloriae et ſuperbiae.

Verſ. 45.

ε) *πρόοδον*. A. Ab εἰς ad *πάροδον* omiſerat Henenius.

ζ) δὲ, omittit. B.

Vers. 43. Οταν — εὑρίσκει.

[5]Ανύδρους τόπους λέγει, τὰς ἐρημίας. δηλοῖ δὲ τὰς τῶν ἁγίων ψυχὰς, μηδεμίαν ὑγρότητα πάθους ἐχούσας, ἐρήμους δὲ καὶ ἀγένειας κακίας ὑπαρχέσας, εἰς ἃς οὐκ ἔχει [5]) πάροδον.

Vers. 44. Τότε — ἐξῆλθον.

Οἶκον αὐτοῦ φησι, τὸν ἄνθρωπον, ἀφ' οὗ ἐξῆλθεν, οὐχ ἑκὼν, ἀλλὰ κελεύσει θεοῦ.

Vers. 44. Καὶ — κεκοσμημένον.

Τοῦτο λέγει περὶ τῶν ἀπαλλαγέντων μὲν τοῦ δαίμονος, ἐξ ἀπροσεξίας δὲ καὶ ἀμελείας εὐεπιχειρήτων πάλιν καὶ εὐαλώτων τῷ δαίμονι. εὑρίσκει [6]) δέ, φησι, τὸν πρότερον οἶκον αὐτοῦ σχολάζοντα καὶ κενὸν ἁγίου πνεύματος ἢ ἀρετῆς, ἔτι δὲ σεσαρωμένον καὶ κεκαθαρμένον, τετέχνιτισμένον εἰς ὑποδοχὴν αὐτοῦ. ναὶ μήν, καὶ κεκοσμημένον, ἤγουν, τερπνὸν αὐτῷ.

Vers. 45. Τότε — ἐκεῖ.

Πονηρότερα, ἀντὶ τοῦ, ἰσχυρότερα πρὸς [7]) τὸ κακοποιεῖν. δέδοικε γὰρ εἰσελθεῖν, μήποτε, ὡς μόνον καὶ ἀσθενὲς, πάλιν ἀπελαθῇ. ἑπτὰ δὲ ἁπλῶς, τὰ πολλά φασιν οἱ ἑβραῖοι.

[[8]Η [8]) πονηρὸν πνεῦμα, παραληπτικὸν τῶν ἑπτὰ πονηροτέρων αὐτοῦ πνευμάτων, ἔστιν ὁ λογισμὸς τῆς γαστριμαργίας, ᾧ ἕπεται ὁ τῆς πορνείας καὶ ὁ τῆς φιλαργυρίας καὶ ὁ τῆς ὀργῆς καὶ ὁ τῆς λύπης καὶ ὁ τῆς ἀκηδίας καὶ ὁ τῆς κενοδοξίας καὶ ὁ τῆς ὑπερηφανίας.]

7) εἰς, pro πρός. A.
8) Inclusa, in marg. habet. A.

Verſ. 45. *Et — primis.*

Prius enim ab vno daemone torquebantur, poſtmodum vero a multis.

Verſ. 45. *Sic — peruerſae.*

Sicut qui a daemone inquit agitabantur, ſi poſtquam ab eo liberati fuerint, negligentes ſint, facile rurſus vexationem ſuſtinent: Ita erit et generationi huic incredulae et imperſuadibili. Et vere ita illi contigit. Prius ſiquidem Iudaei daemonibus agitabantur, colentes idola, eisque filios ſuos ac filias immolantes: ab his autem per prophetas liberati ſunt. Sed quia ſalutis donum neglexerunt, ſuumque ſaluatorem occiderunt, facile rurſus a daemonibus capti ſunt; ideoque inſanientes, mouerunt aduerſus ſe inuicem ſeditiones: caedibusque ſuae gentis hominum, Ieroſolyma impleuerunt, prout ſcripſit Ioſephus. Et iam factae ſunt nouiſſimae eorum calamitates grauiores prioribus. Nam quae ſub Veſpaſiano et Tito paſſi ſunt, longe miſerabiliora fuerunt his, quae ab Aegyptiis et Babyloniis ac Antiocho ſuſtinuerant.

Ideo etiam Chriſtus dicebat: Erit afflictio magna qualis nunquam fuit neque erit. Dicta igitur parabola nos quoque docemur, quod quisquis a malo liberatus eſt, nec melior effectus, duram ſuſtinebit vltionem: et ei qui poſtquam a peccato tyrannice primum imperante liberatus eſt, rurſus illi ſeſe acceſſu facilem praebet, miſerior erit poſterior condemnatio priore. Hac enim cauſa

9) αὐτοῖς, addit. A.

Verſ. 45. Καὶ — πρώτων.

Πρότερον μὲν γὰρ ὑφ' ἑνὸς δαίμονος ἐβασανίζετο· ὕστερον δὲ, ὑπὸ πολλῶν.

Verſ. 45. Ὅυτως — πονηρᾷ.

Ὥσπερ οἱ δαιμονῶντές, φησιν, ὅταν ἀπαλλαγῶσι τοῦ δαίμονος, ἐὰν ἀμελήσωσι, χαλεπωτέραν ὑφίστανται τὴν ἐπήρειαν· οὕτως ἔσται καὶ τῇ γενεᾷ ταύτῃ τῇ ἀπίστῳ καὶ ἀπειθεῖ. καὶ ὄντως οὕτως αὐτῇ συνέβη. πρότερον μὲν γὰρ οἱ ἰουδαῖοι κατείχοντο δαίμοσιν, εἰδωλολατροῦντες καὶ θύοντες [9]) τοὺς υἱοὺς αὐτῶν καὶ τὰς θυγατέρας. ἀπηλλάγησαν δὲ τούτων, διὰ τῶν προφητῶν. ἐπεὶ δὲ ἠμέλησαν τῆς οἰκείας σωτηρίας, καὶ τὸν σωτῆρα ἑαυτῶν ἀνεῖλον, εὐεπιχείρητοι γεγόνασι τοῖς δαίμοσι πάλιν. διὸ καὶ μανέντες ἐστασίασαν κατ' ἀλλήλων, καὶ ἐμφυλίων σφαγῶν τὴν ἱερουσαλὴμ ἐνέπλησαν, ὡς ἰώσηπος ἱστόρησε. καὶ λοιπὸν ἐγένοντο αἱ ἔσχαται συμφοραὶ αὐτῶν βαρύτεραι τῶν πρεσβυτέρων. τὰ γὰρ ὑπὸ οὐεσπασιανοῦ καὶ τίτου ἐπενεχθέντα αὐτοῖς, πολλῷ χαλεπώτερα τῶν κατ' αἴγυπτον καὶ κατὰ βαβυλῶνα καὶ κατὰ ἀντίοχον.

Διὸ καὶ ὁ χριστὸς ἔλεγεν, ἔσται [y]) θλίψις [1]) μεγάλη, οἷα οὐδέποτε γέγονεν, οὐδ' οὐ μὴ ἔσται. διὰ τῆς ῥηθείσης οὖν παραβολῆς καὶ ἡμεῖς μανθάνομεν, ὅτι πᾶς ὁ ἀπαλλαγεὶς κακοῦ, καὶ μὴ βελτιωθεὶς, μεγάλην ὑποστήσεται τιμωρίαν, καὶ τῷ μετὰ τὴν ἐλευθερίαν τῆς τυραννούσης ἁμαρτίας εὐεπίβατον πάλιν αὐτῇ ἑαυτὸν ποιήσαντι, χαλεπωτέρα τῆς προτέρας καταδίκης ἡ μετὰ τοῦτο.

y) Matt. 24, 21.

[1]) Vnde autem varietas textus hoc loco? Forte ex Codicibus N Teſtamenti? Non, Sed ex Chryſoſt. T. VII. p. 462. D.

cauſa dixit Chriſtus paralytico: Ecce ſanus factus es, non pecces deinceps, ne quid deterius tibi contingat.

Verſ. 46. *Adhuc* — v. 47. *loqui.*

Foris, id eſt, extra domum in qua docebat, ſtabant: eo quod propter turbam ad eum accedere non poterant, ſicut dixit Lucas. Miſerunt autem ad illum, qui euocarent illum, vt ait Marcus, ſiue extra vocarent. Fratres autem eius dicit filios Ioſeph, eo quod horum pater eſſet, et matrem illius ſibi deſponſauerat.

Verſ. 48. *At ille* — *mei?*

Hoc dixit non abnegans matrem ſuam. Qui enim hoc facere potuit, qui morti ſuae vicinus magnam illius curam habuit: neque dedignatus eſt ipſam habere matrem? Quomodo inquam hoc feciſſet, qui propter reuerentiam quam erga illam gerebat, aquam in Cana conuertit in vinum: et ſubditus erat non ipſi ſolum, verum etiam ei, qui pater ſuus dicebatur: Et erat inquit ſubditus illis. Si enim negaturus illam fuiſſet, aut ob eam pudore afficiendus, nequaquam ab ea natus fuiſſet. Sed quia tunc multitudinem docebat, nec aequum erat, vt hos relinqueret, et ad matrem ac fratres procurreret, ait: Quae huiusmodi mater mea eſt, aut qui huiusmodi fratres mei ſunt, vt propter illorum obſequium, tantae multitudinis vtilitatem paruipendam? Non ergo vilipendens illos hunc loquutus eſt ſermonem. Sed docens quod praeponendam iudicet perditorum ſalutem parentum ac

[3]) τε, abeſt. A.

διὰ τοῦτα γὰρ καὶ πρὸς τὸν παράλυτον εἶπεν ὁ χριστός· ἴδε, c) ὑγιὴς γέγονας. μηκέτι ἁμάρτανε, 2) ἵνα μὴ χεῖρόν τί σοι γένηται. c) Io. 5, 14.

Verſ. 46. Ἔτι — v. 47. λαλῆσαι.

Ἔξω τῆς οἰκείας, ἐν ᾗ ἐδίδασκεν, ἵσταντο, διότι οὐκ ἠδύναντο συντυχεῖν αὐτῷ διὰ τὸν ὄχλον, ὡς ὁ λουκᾶς a) εἴρηκεν. ἀπέστειλαν δὲ πρὸς αὐτὸν, φωνοῦντες αὐτὸν, ὡς ὁ b) μάρκος εἶπεν, ἤγουν, καλοῦντες ἔξω. ἀδελφὸς δὲ αὐτοῦ φησι, τοὺς υἱοὺς ἰωσὴφ, διὰ τὸ τὸν πατέρα τέτων μνησεύσασθαι τὴν τούτε μητέρα. a) Luc. 8, 19. b) Marc. 3, 31.

Verſ. 48. Ὁ δὲ — μου;

Τοῦτο εἶπεν, οὐκ ἀρνούμενος τὴν ἑαυτοῦ μητέρα· πῶς γάρ; ὁ καὶ κατὰ τὸν τῆ θανάτε αὐτῆ καιρὸν πολλὴν αὐτῆς φροντίδα ποιέμενος· ἀδ' αἰσχυνόμενος τὸ ἔχειν αὐτὴν μητέρα· πῶς γάρ; ὁ διὰ τὴν πρὸς αὐτὴν αἰδῶ μεταβαλὼν εἰς οἶνον τὸ ὕδωρ ἐν κανᾷ, καὶ ὑποτασσόμενος ἑαυτῷ μόνον, ἀλλὰ καὶ τῷ νομισθέντι πατρὶ αὐτοῦ. ἦν γάρ, φησιν, c) ὑποτασσόμενος αὐτοῖς. εἰ γὰρ ἐμελλεν ἀρνεῖσθαι αὐτὴν, ἢ αἰσχύνεσθαι δι' αὐτὴν, οὐκ ἂν ὅλως ἐξ αὐτῆς ἐγεννήθη. ἀλλ' ἐπεὶ τηνικαῦτα τὸ πλῆθος ἐδίδασκε, καὶ οὐκ ἦν εἰκὸς, ἀπολιπεῖν αὐτοὺς καὶ δραμεῖν πρὸς τὴν μητέρα καὶ τοὺς ἀδελφοὺς, λέγει, τίς τηλικαύτη ἐστὶν ἡ μήτηρ μου, καὶ τίνες τηλικοῦτοί εἰσιν οἱ ἀδελφοί με, ἵνα διὰ τὴν θεραπείαν αὐτῶν παρίδω τὴν 2) τῆ τοσάτε πλήθες ὠφέλειαν; ἐ φαυλίζων οὖν αὐτοὺς, εἶπε τὸν λόγον τοῦτον, ἀλλὰ διδάσκων, ὅτι προτιμοτέραν κρίνει τῆς τῶν γονέων καὶ συγγενῶν θεραπείας, τὴν c) Luc. 2, 51.

ac consanguineorum obsequio. Nec mirum, quum propter hos parentes ac consanguineos habere sustinuerit.

Vers. 49. *Et — fratres mei.*

Matrem eos nominauit, quasi doctrinae verbum in intelligibili animae vtero suscipientes, et congruo tempore ipsum parientes. Fratres vero tanquam a patre coelesti adoptatos per fidem, quam in Christum habebant, factosque regni illius cohaeredes. Deinde sermonem hunc interpretatur.

Vers. 50. *Quicunque — est.*

Ipse meus frater, soror et mater est: hoc est propinquus ac domesticus meus, vtpote eadem faciens quae ego: siquidem et ego facio voluntatem patris mei. Sororis autem mentionem fecit, quia filias etiam habebat Ioseph: aut propter vxores hoc dixit. Dei autem voluntatem facit, qui euangelica praecepta seruat et custodit. Itaque neque mater eius aut fratres eius fuissent mater eius, nisi Dei voluntatem fecissent: Non est ergo hic sermo abnegantis consanguinitatem illorum iuxta carnem: neque enim dixit, Non sunt, sed praeponentis eam quae secundum virtutem est, ac docentis nullam illius esse vtilitatem, nisi et haec adsit.

Quodsi nec Dei matri genuisse illum profuisset, nisi virtutem sequuta fuisset, cui alteri proderit, viri sancti esse cognatum, si virtutem non habeat.

3) τῷ, abest. A.
4) intell. συγγενεῖς

τὴν τῶν ἀπολλυμένων σωτηρίαν. καὶ ἐδὲν θαυμαστόν. διὰ ταύτην γὰρ καὶ γονεῖς καὶ συγγενεῖς ἔχειν κατεδέξατο.

Vers. 49. Καὶ — οἱ ἀδελφοί μου.

Μητέρα μὲν αὐτοὺς ἀνόμασεν, ὡς ὑποδεχομένους τὸν λόγον τῆς διδασκαλίας ἐν τῇ νοερᾷ γαστρὶ τῆς ψυχῆς, καὶ κατὰ τὸν προσήκοντα καιρὸν ἀποτίκτοντας αὐτάν· ἀδελφοὺς δὲ, ὡς υἱοθετηθέντας τῷ ἐπουρανίῳ πατρὶ, διὰ τῆς εἰς χριστὸν πίστεως, καὶ γεγονότας συγκληρονόμους τῆς βασιλείας αὐτοῦ. εἶτα ἐφερμηνεύει τὸν λόγον.

Vers. 50. Ὅστις — ἐστίν.

Αὐτός μου καὶ ἀδελφὸς, καὶ ἀδελφὴ, καὶ μήτηρ, ἀντὶ τοῦ, αὐτός μου συγγενὴς καὶ οἰκεῖος, ὡς τὰ αὐτὰ ἐμοὶ ποιῶν· καὶ γὰρ κἀγὼ τὸ θέλημα ποιῶ τοῦ πατρός μου. ἀδελφῆς δὲ ἐμνημόνευσε, διότι καὶ θυγατέρας εἶχεν ὁ Ἰωσήφ· ἢ διὰ τὰς γυναῖκας, τὰς τὸ θέλημα τοῦ θεοῦ ποιήσας. θέλημα δὲ τοῦ [3]) θεοῦ, τὸ φυλάττειν τὰς εὐαγγελικὰς ἐντολὰς, καὶ σώζεσθαι. ὥστε ἐδὲ ἡ μήτηρ αὐτοῦ καὶ οἱ ἀδελφοὶ αὐτοῦ ἦσαν ἂν μήτηρ αὐτοῦ καὶ ἀδελφοὶ αὐτοῦ, εἰ μὴ ἐποίουν τὸ θέλημα τοῦ θεοῦ. οὐκ ἔστιν οὖν οὐδ' ὁ λόγος οὗτος ἀρνεμένης τὴν κατὰ σάρκα συγγένειαν ἐκείνων· ἐδὲ γὰρ εἶπεν, ὅτι οὐκ [4]) ἐσὶν· ἀλλὰ προτιμῶντος τὴν κατ' ἀρετὴν, [5]) καὶ διδάσκοντος, ὅτι οὐδὲν κέρδος ἐκείνης, μὴ παρούσης καὶ ταύτης.

Εἰ οὖν τὴν θεοτόκον οὐκ ὠφέλει τὸ γενέσθαι μητέρα θεοῦ, εἰ μὴ ἐνάρετος ἦν, τίνα ἂν ἕτερον ὠφελήσῃ συγγένεια ἁγία, μὴ ἔχοντα ἀρετήν;

ἔσι

5) intell. συγγένειαν.

beat. Contingit enim et cognatos non haberi pro cognatis, et non cognatos pro cognatis haberi: illud quidem propter vitam dissimilem, hoc autem propter conuersationis similitudinem. Quia et alibi quum mulier quaedam dixisset: Beatus venter qui te portauit, et vbera quae suxisti, non negauit, sed pari modo dixit: Beati qui audiunt verbum Dei et custodiunt illud. O admirandam virtutem, quae ad se accedentes ad tantum extollit honorem, vt ipsos Christi faciat esse cognatos.

Chrysostomus autem dixit quod mater eius humanum quiddam et ipsa tunc patiebatur, volens turbis demonstrare quem erga se Christus haberet honorem: ideo etiam quum ille doceret, importune accessit, et mittens accersiuit eum extra domum, tanquam videlicet sua authoritate ad interpellandum eum accederet: Nam sperabat illum continuo relictis omnibus ad se egressurum, quasi ad matrem. At ille hoc cognito contrarium potius fecit: et non solum ad illam non est egressus, sed magis verbis suis intentionem illius, qua gloriolam venabatur, confudit, et tyrannicum vanae gloriae affectum abegit.

Cap. XIII. v. 1. *In die autem illo — v. 2. sederet.*

Domus erat alicuius qui in illum crediderat. Sedebat ergo iuxta mare propter loci amplitudinem magna vero multitudine inibi aggregata, ingressus nauim quae in portum adducta erat, sedens piscabatur eos qui erant in terra.

Cap.

6) ἐκεῖ. B.

7) Tom. VII. pag. 467. C.

ἔστι γὰρ καὶ τοὺς συγγενεῖς μὴ λογίζεσθαι συγγενεῖς, καὶ τοὺς μὴ συγγενεῖς λογίζεσθαι συγγενεῖς. ἐκεῖνο [6]) μὲν, διὰ ἀνομοιότητα βίου· τοῦτο δὲ, διὰ ὁμοιότητα πολιτείας. διὸ καὶ ἀλλαχοῦ, γυναικός τινος εἰπούσης· μακαρία [d]) ἡ κοιλία ἡ βαστάσασά σε, καὶ μαστοὶ, οὓς ἐθήλασας· ἀκ ἠρνήσατο, ἀλλ' ὁμοίως εἶπε· μακάριοι οἱ ἀκούοντες τὸν λόγον τοῦ θεοῦ καὶ φυλάσσοντες αὐτόν. βαβαὶ τῆς ἀρετῆς, εἰς ὅσην τιμὴν ἀναγει τοὺς μετιόντας αὐτὴν, συγγενεῖς αὐτοὺς τοῦ χριστοῦ ποιοῦσα! d) Luc. 11, 27. 28.

Φησὶ δὲ [7]) ὁ χρυσόστομος, ὡς ἡ μήτηρ αὐτοῦ ἀνθρώπινόν τι καὶ αὐτὴ τότε παθοῦσα, ἠθέλησεν ἐπιδείξασθαι τοῖς ὄχλοις, οἵαν τιμὴν ἔχει πρὸς αὐτὴν ὁ χριστός. διὸ καὶ διδάσκοντος αὐτοῦ παραγέγονε, καὶ ἀπέστειλε μετακαλεμένη τοῦτον [8]) ἔξω τῆς οἰκείας, ὡς δῆθεν περὶ οἰκειακοῦ πράγματος ἐντυχεῖν αὐτῷ μέλλουσα, καὶ προσεδόκα παραυτίκα τοῦτον ἐξελθεῖν πρὸς αὐτὴν, ὡς πρὸς μητέρα, καταλιπόντα πάντας. ὁ δὲ τοῦτο γνοὺς, ἀντέπραξε μᾶλλον, καὶ οὐ μόνον οὐκ ἐξῆλθε πρὸς αὐτὴν, ἀλλὰ καὶ μᾶλλον, διὰ ὧν εἶπε, κατήσχυνεν ἠρέμα τὸν φιλόδοξον σκοπὸν αὐτῆς, καὶ τὸ τυραννικὸν πάθος τῆς κενοδοξίας ἀπήλασεν.

Cap. XIII. v. 1. Ἐν δὲ τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ — v. 2. καθῆσθαι.

Ἡ οἰκία, τινὸς ἦν τῶν πιστευσάντων εἰς αὐτόν. ἐκάθισεν ἐν παρὰ τὴν θάλασσαν, διὰ τὴν εὐρυχωρίαν τοῦ τόπου. πολλοῦ δὲ πλήθους ἐπισυναχθέντος, εἰσελθὼν εἰς πλοῖον ὁρμιζόμενον, ἐκάθητο ἁλιεύων τοὺς ἐν τῇ γῇ.

Κεφ.

8) αὐτὸν. Λ.

Cap. XXIV. De parabolis.

Verſ. 2. *Omnisque — parabolis.*

Per parabolas omnem hunc texit ſermonem: eo quod maximae turbae, immixti eſſent plures ſcribae et Phariſaei, quibus nolebat doctrinae nulla proponere ſecreta, propter inſanabile illorum vitium.

Verſ. 3. *Dicens: — ad ſeminandum.*

Lucas autem addidit, ſemen ſuum. Qui ſeminabat erat Chriſtus docens: ſemen vero ſuum, ſermo doctrinae illius. Exiuit ergo in ciuitates et vicos Iudaeae ad ipſum ſeminandum in terram intellectualem animarum humanarum, ſiue in mentem illorum.

Verſ. 4. *Et dum — illa.*

Interpretatus eſt Chriſtus ipſe hanc parabolam, et eas quae in ſequentibus ponuntur: dicemus tamen et nos de ipſis iuxta vires. Via dicitur qui ſegnis eſt: qui verbum doctrinae auditu quidem percipit, verum illud in corde ſuo prae ſegnitie non abſcondit: ſed quaſi via conculcata, ideoque dura, ipſum fert leuiter impoſitum. Volucres autem coeli daemonia ſunt in aëre habitantia (nam et aërem coelum appellauit ſcriptura) quae ſuper ipſum devolantes, quod in corde eius ſeminatum erat, tollunt, vtpote non occultatum: quod enim dicitur, Comederunt, idem eſt ac ſi dicatur, abſtulerunt et corruperunt.

Verſ. 5.

Κεφ. ΚΔ. Περὶ τῶν παραβολῶν.

Vers. 2. Καὶ πᾶς — v. 3. παραβολαῖς.

Διὰ παραβολῶν ὑφαίνει ταύτην πᾶσαν τὴν ὁμιλίαν, διὰ τὸ ἀναμεμίχθαι νῦν μάλιστα τοῖς ὄχλοις πολλὰς γραμματεῖς καὶ Φαρισαίους, οἷς οὐκ ἐβέλετο γυμνὰ προθεῖναι τὰ τῆς διδασκαλίας μυστήρια, διὰ τὴν ἀνίατον κακίαν αὐτῶν.

Vers. 3. Λέγων — τοῦ σπεῖραι.

Ὁ δὲ λουκᾶς e) προσέθηκεν, ὅτι τὸν σπόρον αὐτὸ. καὶ σπείρων μέν ἐστιν, ὁ χριστὸς διδάσκων· σπόρος δὲ αὐτοῦ, ὁ λόγος τῆς διδασκαλίας αὐτοῦ. καὶ ἐξῆλθε μὲν εἰς τὰς πόλεις καὶ κώμας τῆς ἰουδαίας, διὰ τὸ σπεῖραι τὸν ἐν τῇ νοητῇ γῇ τῶν ἀνθρωπίνων ψυχῶν, ἤγουν, ἐν τῷ νοῖ τὸν. e) Luc. 8, 5.

Vers. 4. Καὶ ἐν — αὐτά.

Ἡρμήνευσε μὲν ταύτην τε τὴν παραβολὴν καὶ τὰς ἑξῆς ὁ χριστὸς προϊὼν· ἐροῦμεν δὲ καὶ ἡμεῖς, ὡς δυνατόν. εἶδες ὠνόμασεν νῦν, ὁ ῥάθυμος, ὁ ἐνωτιζόμενος μὲν τὸν λόγον τῆς διδασκαλίας, διὰ ῥαθυμίαν δὲ, μὴ κατακρύψας αὐτὸν ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτοῦ, ἀλλὰ καθάπερ εἶδες καταπεπατημένην, καὶ διὰ τοῦτο σκληρὰ, φέρων αὐτὸν ἀκροθιγῶς ἐπικείμενον. πετεινὰ δὲ τοῦ οὐρανοῦ, τὰ ἐν τῷ ἀέρι διαιτώμενα δαιμόνια· οὐρανὸν γὰρ, καὶ τὸν ἀέρα κέκληκεν ἡ γραφή· ἅτινα ἐπικαταπτάντα αὐτῷ, αἴρουσι τὸ ἐσπαρμένον ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτοῦ, ὡς μὴ κατακρυβέν. κατέφαγε γάρ, ἀντὶ τοῦ, ἀφείλετο καὶ διέφθειρεν.

Vers. 5. *Alia vero — v. 6. exaruerunt.*

Petrosa loca pusillanimis est aut parui homo animi, qui semen quidem in corde suo abscondit, verum non habet terram multam siue profunditatem: in quo protinus exorta est fides, non tamen firmiter solidata, eo quod stabilitatem, vt dictum est, non habeat. Nam quae modica terra occultantur, velociter exoriuntur, sole autem exorto, dico sane proposita tentationis probatione, exuruntur ac inflammantur: et quia radicem non habent, qua refrigerentur siue stabiliantur, exarescunt, fidemque produnt.

Vers. 7. *Alia autem — illa.*

Spinae sunt vitae solicitudo, pungens animam ac deiiciens: praeterea et deceptio diuitiarum, sicut et delitiae ac vana gloria, vinolentia aliaque huiusmodi, quae omnia sunt mera deceptio: bona siquidem videntur, verum pungunt et haec in modum spinae, ac molesta sunt. Ascenderunt autem, hoc est creuerunt, potentiores effectae sunt.

Vers. 8. *Alia — bonam.*

Terra bona est anima bona, et praedictis affectibus libera, ac conueniens ad fructum virtutis ferendum. Vide autem quam rara sint bona, quamque pauci sint qui saluentur. Ecce enim sola quarta seminis pars fructificat, tres autem pereunt. Et quidem is qui seminabat, super omnes semina-

bat,

9) Ἐπαύλωσις eleganter dicitur de ῥίζα, item ἀνάψυξις. Ἀναφύχειν autem dicitur ῥίζα, cum e terra collectus humores per canales sursum mittit, atque

Verſ. 5. Ἄλλα δὲ — v. 6. ἐξηράνθη.

Πετρώδη μέρη ἐστὶν, ὁ μικρόψυχος, ὁ κατακρύψας μὲν τὸ σπαρὲν ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτοῦ, μὴ ἔχων δὲ γῆν πολλὴν, ἤτοι, σαθηρότητα, παρ' ὅτινι ἐξανέτειλε μὲν αὐτίκα ἡ πίστις, μήπω ῥιζωθεῖσα βεβαίως, διὰ τὸ μὴ ἔχειν αὐτὸν, ὡς εἴρηται, σαθηρότητα. τοιαῦτα γὰρ τὰ ἐν ὀλίγῃ κατακρυπτόμενα γῇ, ταχέως ἐξανατέλλουσιν· ἡλίου δὲ ἀνατείλαντος, λέγω δὴ, πυρώσεως πειρασμοῦ προσβαλέσης, ἐκαυματίσθη καὶ ἐφλογίσθη, καὶ διὰ τὸ μὴ ἔχειν ῥίζαν [9]) ἀνεψύχησαν, εἴτουν, ἐθεράπευσιν, ἐξηράνθη καὶ προσέδωκε τὴν πίστιν.

Verſ. 7. Ἄλλα δὲ — αὐτά.

Ἀκανθαί εἰσιν, ἢ μέριμνα τοῦ βίου, κεντοῦσα καὶ νύττουσα καὶ κατατείνουσα τὴν ψυχήν. ἔτι δὲ καὶ ἡ ἀπάτη τοῦ πλέτε, οἷον ἡ τρυφὴ, ἡ κενοδοξία, ἡ οἴησις καὶ τὰ τοιαῦτα, ἅπερ ἅπαντα ἀπάτη μόνον εἰσίν. δοκεῖσι μὲν γὰρ ἀγαθὰ, οὐκ εἰσὶ δὲ. κεντοῦσι δὲ καὶ ταῦτα, δίκην ἀκάνθης, καὶ ἐνοχλοῦσιν. ἀνέβησαν δὲ, ἀντὶ τοῦ, ἠυξήθησαν, ὑπερίσχυσαν.

Verſ. 8. Ἄλλα — καλήν.

Γῆ καλή ἐστι, ψυχὴ ἀγαθὴ καὶ ἐλευθέρα τῶν προαπηριθμημένων παθῶν, καὶ ἐπιτηδεία πρὸς καρποφορίαν ἀρετῆς. ὅρα δὲ, πῶς σπάνια τὰ καλὰ, καὶ ὀλίγοι οἱ σωζώμενοι. ἰδοὺ γὰρ μόνον τὸ τέταρτον μέρος τῷ σπόρου καρποφορεῖ, τὰ τρία δὲ φθείρονται. καὶ ὁ μὲν σπείρων ἐπὶ πάντας

atque ita inclementiam caloris mitigat et refrigerat. Alibi de re ſimili ἀρδεύειν quoque vſurpatur.

bat, hunc ab illo non discernens: attamen semen in quibusdam periit, apud alios vero plurimum multiplicatum est: et hoc factum est non ob seminis naturam: nam ipsum aequaliter ac super omnes iactatum est: sed ob dissimiles hominum mentes, super quos semen projectum est.

Et quare indifferenter seminabat super viam, super petrosa et super spinas? Omnino propter bonitatis ac iustitiae suae magnitudinem, ne dicere possent in die iudicii, quodsi etiam super eos seminasset, fructum vtique attulissent. Sciebat nempe illos infrugiferos fore: attamen quod suum erat effecit, tanquam hominum amator, vt dicere posset: Quid me facere oportuit et non feci?

Hanc autem parabolam loquutus est, discipulos exhortans ne defatigentur si plures inueniant qui pereant, quam qui saluentur, neque ob id seminare desinant: praeceptorem suum in exemplum habentes, qui etsi infructuosos praecognosceret, seminabat tamen etiam super ipsos.

Vers. 8. *Et — trigecuplum.*

Quemadmodum inter se differunt hi qui pereunt, ita rursus differunt illi qui saluantur. Tres siquidem eorum qui pereunt enumerauit ordines: puta segnes, pusillanimes et seculi curis occupatos, simul et diuitiarum fallaciae seruientes. Et rursum tres constituit ordines eorum qui saluantur: dico sane ferentium fructum centuplum, sexagecuplum et trigecuplum. Per centuplum enim significauit per-

[1]) Hentenius ita transposuerat in versione: *aliud quidem trigecuplum, aliud autem sexagecuplum, aliud vero centuplum.* Repugnant mei Codices et Euthymius in subiecto scholio.

σπείρει, μὴ διακρίνων τοῦτον ἀπ' ἐκείνου. ὁ δὲ σπόρος ἐν ἄλλοις μὲν ἀπώλετο, παρ' ἄλλοις δὲ ἐπολυπλασίασε. τοῦτο δὲ γέγονεν, οὐ διὰ τὴν τοῦ σπόρου φύσιν· ὁ αὐτὸς γὰρ καὶ ἐπίσης καὶ ἐπὶ πάντας· ἀλλὰ διὰ τὰς ἀνομοίους γνώμας τῶν ἀνθρώπων, εἰς οὓς ὁ σπόρος κατεβλήθη.

Καὶ διατί ἔσπειρεν ἀδιακρίτως ἐπὶ τὴν ὁδὸν καὶ ἐπὶ τὰ πετρώδη καὶ ἐπὶ τὰς ἀκάνθας; διὰ τὴν ὑπερβολὴν πάντως τῆς οἰκείας ἀγαθότητος καὶ δικαιοσύνης, καὶ ἵνα μὴ δύνωνται λέγειν ἐν ἡμέρᾳ κρίσεως, ὅτι εἰ ἔσπειρε καὶ ἐπ' αὐτοὺς, ἐκαρποφόρησαν ἄν. ἐγίνωσκε μὲν γὰρ αὐτοὺς ἀκάρπους, ὅμως δὲ τὸ ἑαυτοῦ πεποίηκεν, ὡς φιλάνθρωπος, ἵνα ἔχοι λέγειν, τί με ἔδει ποιῆσαι, καὶ οὐ πεποίηκα;

Ταύτην δὲ τὴν παραβολὴν εἶπε, παραινῶν διὰ ταύτης τοῖς μαθηταῖς, μὴ ἀποκάμνειν, εἰ πλείους εὑρίσκουσι τῶν σωζομένων τοὺς ἀπολλυμένους, μηδ' ἀφίστασθαι τοῦ σπείρειν, ἔχοντας ὑπόδειγμα τὸν διδάσκαλον ἑαυτῶν, ὃς, καίτοι προειδὼς τοὺς ἀκάρπους, ὅμως ἔσπειρε καὶ ἐπ' αὐτούς.

Verſ. 8. Καὶ — [1]) τριάκοντα.

Ὥσπερ διαφέρουσιν ἀλλήλων οἱ ἀπολλύμενοι, οὕτω πάλιν διαφέρουσιν ἀλλήλων καὶ οἱ σωζόμενοι. τρεῖς μὲν γὰρ ἀπηριθμήσατο τάξεις τῶν ἀπολλυμένων, λέγω δὴ, τοὺς ῥαθύμους, τοὺς μικροψύχους καὶ τοὺς ταῖς μερίμναις τοῦ βίου καὶ τῇ ἀπάτῃ τοῦ πλούτου δουλεύοντας· τρεῖς δὲ πάλιν τάξεις καὶ τῶν σωζομένων, φημὶ δὴ, τοὺς καρποφοροῦντας [2]) ἐν ἑκατὸν, καὶ τοὺς ἐν ἑξήκοντα,

[2]) Ter deinceps poſuit ἐν, quomodo Codices habent etiam Marc. 4, 8.

perfectam virtutis fructificationem, per sexagecuplum mediam, et per trigecuplum minorem. Nam ad triginta duplum sunt sexaginta: centum vero triplum, imo et supra triplum propter perfectionis excellentiam: vt illud quidem ferat centum, hoc est quandoque in hoc homine centum: interdum vero quae sequuntur, in aliis et aliis. Suscipit tamen et primos et secundos et tertios.

Ne ergo ob segnitiem semen perdamus: aut ob pusillanimitatem ipsum prodamus: vel propter seculi curas, seu diuitiarum fallacias, illud suffocemus. Oportet enim primum vigilem esse ad eius susceptionem: deinde tentationes longanimiter ferre: atque deinceps ab omni solicitudine seculari, ac diuitiarum vanitate separari: et ita terram bonam fieri, fructumque iuxta virtutem ferre siue perfectum, siue medium, siue minorem, et nequaquam perire. Nam si haec quidem negligimus, illorum autem curam habemus, omnino perimus: vnde enim oriretur dissimilitudo? Certe si non per segnitiem, attamen per pusillanimitatem, et si non per pusillanimitatem, tamen per anxiam curam et vanitatem perire poterimus.

Vers. 9. *Qui — audiat.*

Hoc quoque vicesimo dixit capite, ibi ergo quaere et huius expositionem.

Vers. 10. *Et — illis?*

Intuiti turbas aegre ferentes, accesserunt tanquam magis familiares, et de illis hoc dixerunt.

Vers. 11.

3) καὶ ἐν τούτῳ. A.

καὶ τοὺς ἐν τριάκοντα. διὰ τῶν ἑκατὸν μὲν γὰρ, ἐδήλωσε τὴν τελείαν καρποφορίαν τῆς ἀρετῆς· διὰ τῶν ἑξήκοντα δὲ, τὴν μέσην· διὰ τῶν τριάκοντα δὲ, τὴν ὑφειμένην. τῶν γὰρ τριάκοντα, διπλάσια μὲν τὰ ἑξήκοντα, τριπλάσια δὲ τὰ ἑκατὸν, μᾶλλον δὲ καὶ ὑπὲρ τὰ τριπλάσια, διὰ τὴν ὑπεροχὴν τῆς τελειότητος. τὸ δὲ, ὁ μὲν ἑκατὸν, ἀντὶ τοῦ, ποτὲ μὲν ἑκατὸν, ἐν τούτῳ τῷ ἀνθρώπῳ, ποτὲ δὲ, τὰ ἑξῆς, ἐν ἄλλῳ καὶ ἄλλῳ. ἀποδέχεται δὲ καὶ τοὺς πρώτους, καὶ τοὺς δευτέρους, καὶ τοὺς τρίτους.

Μὴ τοίνυν ἐκ ῥᾳθυμίας ἀπολέσωμεν τὸν σπόρον, μηδὲ ἐκ μικροψυχίας αὐτὸν προδώσομεν, μηδὲ ἐκ Φροντίδων βιωτικῶν καὶ ἀπάτης τοῦ πλούτου τούτου ἐναποπνίξωμεν. δεῖ γὰρ πρῶτον μὲν ἐργηγορέναι περὶ τὴν ὑποδοχὴν αὐτοῦ· εἶτα μεγαλοψύχως φέρειν τοὺς πειρασμούς· ἔπειτα πάσης ἀπηλλάχθαι μερίμνης βιωτικῆς καὶ ματαιότητος πλέτε, καὶ [3]) ἔτω γίνεσθαι γῆν καλὴν, καὶ διδόναι καρπὸν κατὰ δύναμιν, εἴτε τέλειον, εἴτε μέσον, εἴτε ἐλάττονα, καὶ μηδενὶ τρόπῳ ἀπόλλυσθαι. ἐὰν γὰρ τῶν μὲν ἀμελῶμεν, τῶν δὲ ἐπιμελώμεθα, πάντως ἀπολλύμεθα. ποία γὰρ διαφορὰ, εἰ μὴ διὰ ῥᾳθυμίας, ἀλλὰ διὰ μικροψυχίας, καὶ εἰ μὴ διὰ μικροψυχίας, ἀλλὰ διὰ μερίμνης καὶ ματαιότητος ἀπολέμεθα;

Verſ. 9. Ὁ — ἀκουέτω.

Τοῦτο εἶπε καὶ ἐν τῷ εἰκοστῷ κεφαλαίῳ, καὶ ζήτησον ἐν ἐκείνῳ τὴν τότε ἐξήγησιν.

Verſ. 10. Καὶ — αὐτοῖς;

Ἰδόντες τοὺς ὄχλους ἀχθομένους, διὰ τὴν ἀσάφειαν τῶν εἰρημένων λόγων, προσῆλθον, ὡς οἰκεῖοι, καὶ ὑπὲρ ἐκείνων τᾶτο λέγουσιν.

Verſ. 11. *At ille — coelorum.*

Vobis recte videntibus et audientibus, ideoque credentibus. Myſteria vero, hoc eſt arcana et ineffabilia quae ſunt regni coelorum, ſiue regis coelorum. Datum eſt autem a Deo.

Verſ. 11. *Illis — datum.*

Doloſe videntibus et audientibus, et ita non credentibus: eos autem dicit, qui erant immutabiles. Quid enim prodeſſet noſſe et non credere? Haec itaque conformia ſunt his, quae prius dixit: Confiteor tibi, pater, Domine coeli et terrae, quod abſconderis haec ſapientibus et prudentibus, et reuelaris ea paruulis.

Verſ. 12. *Qui — ab eo.*

Qui fidem habet, dabitur ei ſecretorum cognitio idque abunde: qui vero fidem non habet, auferetur ab eo etiam id quod habet a Deo donum. Vniuerſi enim donum a Deo habent: hic quidem hoc iſte vero illud: qui autem ſeſe digne praeparant, non ſolum accipiunt huiusmodi notitiam, verum etiam abunde accipiunt: caeteri vero qui ita ſe non habent, non ſolum hanc non accipiunt, ſed ab illis quoque auferuntur gratiae quas prius acceperant.

Verſ. 13. *Propterea — intelligunt.*

Quia videntes corporeis oculis quae a me fiunt miracula, claudunt animae oculos: et corporalibus auribus meos audientes ſermones, claudunt eas quae ſunt animae, ideoque omnino incredu-

Vers. 11. Ὁ δὲ — οὐρανῶν.

Ὑμῖν, τοῖς ὀρθὰ καὶ βλέπουσι καὶ ἀκούουσι, καὶ διὰ τοῦτο πιστεύουσι· μυστήρια δὲ, τὰ ἀπόῤῥητα τῆς βασιλείας δὲ τῶν οὐρανῶν, ἤτοι, τοῦ βασιλέως τῶν οὐρανῶν, δέδοται δὲ, παρὰ τοῦ θεοῦ.

Vers. 11. Ἐκείνοις — δέδοται.

Τοῖς σκολιὰ καὶ βλέπουσι καὶ ἀκούουσι, καὶ μὴ πιστεύουσι. λέγει δὲ, τοὺς ἀμεταβλήτους. τίς γὰρ ὠφέλεια, γνῶναι μὲν, μὴ πιστεύειν δέ; ταῦτα δὲ συνάδουσι καὶ οἷς πρότερον ἔλεγεν, f) ἐξομολογοῦμαί σοι, πάτερ, κύριε τοῦ οὐρανοῦ καὶ τῆς γῆς, ὅτι ἀπέκρυψας ταῦτα ἀπὸ σοφῶν καὶ συνετῶν καὶ ἀπεκάλυψας αὐτὰ νηπίοις. f) Matth. 11, 25.

Vers. 12. Ὅστις — ἀπ' αὐτοῦ.

Ὅστις μὲν ἔχει πίστιν, δεδήσεται αὐτῷ γνῶσις τῶν μυστηρίων, καὶ δαψιλῶς· ὅστις δὲ οὐκ ἔχει πίστιν, ἀρθήσεται ἀπ' αὐτοῦ, καὶ ὃ ἔχει παρὰ θεοῦ δώρημα. πᾶς γὰρ δώρημα ἔχει θεοῦ, ὁ μὲν τοιόνδε, ὁ δὲ τοιόνδε. καὶ οἱ μὲν παρασκευάσαντες ἑαυτοὺς ἀξίους, ἃ μόνον λαμβάνουσι τὴν τοιαύτην γνῶσιν, ἀλλὰ καὶ δαψιλῶς· οἱ δὲ μὴ ἅτοιμοι ὄντες, ἃ μόνον οὐ λαμβάνουσι ταύτην, ἀλλὰ προσαφαιροῦνται, καὶ ἃ προέλαβον χαρίσματα.

Vers. 13. Διὰ τοῦτο — συνιοῦσιν.

Διότι, βλέποντες τοῖς σωματικοῖς ὀφθαλμοῖς τὰ παρ' ἐμοῦ γινόμενα θαύματα, μύσει τὰς τῆς ψυχῆς καὶ ἀκούοντες τοῖς σωματικοῖς ὠσὶ τὰς παρ' ἐμοῦ λόγους, μύουσι τὰς τῆς ψυχῆς, καὶ

remanent. Vt autem scias quod animae caecitatem ac surditatem dicat, addidit: Neque intelligunt. Intelligere siquidem est secundum animam videre et audire. Talibus ergo merito, ac dispensatione quadam in parabolis loquebatur, ita vt ipsi quidem audirent, verum non intelligerent: merito quidem, quia propter voluntariam prauitatem suam indigni erant, qui nuda audirent mysteria: quadam vero dispensatione, ne secretorum cognitionem, redderent contradictionis materiam: et ita grauiorem sibi inducerent condemnationem.

Vers. 14. *Et — Iesaiae.*

Huiusmodi prophetia iam ex parte completa erat in prioribus Iudaeis, qui duri cordis fuerant: nunc autem perfecte complebatur in istis.

Vers. 14. *Quae — cernetis.*

Auditu corporali audietes sermones, et non intelligetis veritatem, quasi sponte obsurdescentes, quod ad animam spectat: et corporaliter videntes videbitis miracula, nec tamen veritatem cernetis, pari modo tanquam voluntarie quoad animam caecutientes. Deinde addit quoque propheta causam, ab quam haec passi sint.

Vers. 15. *Incrassatum est — huius.*

Incrassatum est, hoc est induratum est, excaecatum est inuidia, aliisque iniquitatibus: et ideo intellectu carent.

Vers. 15.

4) τὰ πράγματα. A.

διὰ τοῦτο πάντως ἀπιστῶσιν. ἵνα δὲ γνῶς, ὅτι τύφλωσιν καὶ κώφευσιν, τὴν τῆς ψυχῆς λέγει, ἐπήγαγεν, εἶδε συνιοῦσι. σύνεσις γάρ, τὸ βλέπειν καὶ ἀκούειν κατὰ ψυχήν. τοῖς τοιούτοις οὖν δικαίως καὶ οἰκονομικῶς ἐν παραβολαῖς ἐλάλει, ὥστε αὐτοὺς ἀκούειν μὲν, μὴ συνιέναι δέ. καὶ δικαίως μὲν, ὡς διὰ τὴν ἐθελοκακίαν αὐτῶν ἀναξίως ἀκοῆς γυμνῶν μυστηρίων· οἰκονομικῶς δὲ, ἵνα μὴ τὴν γνῶσιν τῶν μυστηρίων ἀντιλογίας ὕλην πεισάντες, βαρυτέραν ἐπισπάσωνται καταδίκην.

Verſ. 14. Καὶ — ἠσαΐᾳ.

Ἡ τοιαύτη προφητεία ἐπληρώθη μὲν ἐκ μέρους, ἐπὶ τῶν πάλαι σκληροκαρδίων Ἰουδαίων· πληροῦται δὲ παντελῶς νῦν, ἐπὶ τούτων. διὰ τοῦτο γὰρ καὶ ἀναπληροῦται εἶπεν, ἀντὶ τοῦ, παντελῶς πληροῦται, ἢ ἀναπληροῦται ἁπλῶς, ἀντὶ τοῦ πληροῦται.

Verſ. 14. Ἡ — ἴδητε.

Ἀκοῇ σωματικῇ ἀκούσετε τοὺς λόγους, καὶ ἐ μὴ συνῆτε τὴν ἀλήθειαν, ὡς ἐθελοκωφοῦντες κατὰ ψυχήν· καὶ βλέποντες σωματικῶς, βλέψετε [4]) τὰ θαύματα, καὶ οὐ μὴ ἴδητε τὴν ἀλήθειαν, ὁμοίως ὡς ἐθελοτυφλώττοντες κατὰ ψυχήν. εἶτα λέγει καὶ τὴν αἰτίαν ὁ προφήτης, δι' ἣν τοῦτο πεπόνθασιν.

Verſ. 15. Ἐπαχύνθη — τότε.

Ἐπαχύνθη, ἀντὶ τοῦ, ἐσκληρύνθη, ἐπωρώθη τῷ φθόνῳ καὶ ταῖς ἄλλαις κακίαις. καὶ διὰ τοῦτο ἀσυνετοῦσιν.

Verſ. 15.

Verſ. 15. *Et — concluſerunt.*

Aures ac oculos dicit animae. Grauiter autem audierunt, hoc eſt obſurduerunt.

Verſ. 15. *Nequando — eos.*

† Dictio μήποτε nequando, intelligi poteſt, vt tantundem valeat quantum: Ne quo modo: quale eſt et illud Apoſtoli: In manſuetudine inſtruite eos qui obſiſtunt, nequando det illis Deus intellectum ad ſalutem. Adduxit autem Deus hoc prophetae dictum tanquam exiſtimantis fruſtra ad huiusmodi populum praedicari.

Inuidiae magnitudine, aliisque, vt dictum eſt, prauitatibus, excaecati ſunt ad intellectum, et obſurduerunt ad ſupernaturales ſermones: oculos vero clauſerunt ad ſtupenda opera, quaſi prae ignauia timentes, ne quo modo audiant, videant, et intelligant a me quod opus eſt, vnde conuertantur et ſanem eos. Nam ex Chriſti perſona dicuntur verba haec. Addidit autem iſta ad carpendum eos, quod ad extremam deuenerint dementiam.

Verſ. 16. *Veſtri — audiunt.*

Felices, quia recte vident et audiunt.

Verſ. 17. *Amen — audierunt.*

Multi, et non omnes: quidam enim haec et viderunt et audierunt, quanquam id ſupernaturaliter, vt Abraham et qui inſigniores fuerunt. Aut multi, hoc eſt omnes: veluti quum dicitur: Et curauit multos, omnes namque tunc curauit, vt habet

5) Incluſa, in marg. habet. A.

Verſ. 15. Καὶ — ἐκάμμυσαν.

Ὦτα καὶ ὀφθαλμοὺς, τοὺς τῆς ψυχῆς λέγει βαρέως δὲ ἤκουσαν, ἀντὶ τοῦ, ἐκώφευσαν.

Verſ. 15. Μήποτε — αὐτούς.

[Τὸ [f]) μήποτε, νοηθείη ἂν, καὶ ἀντὶ τοῦ, ἴσως, ὁποῖόν ἐστι καὶ παρὰ τῷ ἀποστόλῳ, ἐν [g]) παραύτηι, φησι, παιδεύοντα τοὺς ἀντιδιατιθεμένους, μήποτε δῷη αὐτοῖς ὁ θεὸς ἐπίγνωσιν εἰς σωτηρίαν. τοῦ γὰρ προφήτου, ὥσπερ λογιζομένου, μάτην εἰς τοιοῦτον λαὸν κηρύξαι, ἐπήγαγεν ὁ θεὸς τοῦτο τὸ ῥητόν.] f) 2 Tim. 2, 25.

Διὰ ὑπερβολὴν δὲ φθόνου, καὶ τῶν ἄλλων, ὡς εἴρηται, κακιῶν, ἐπωρώθησαν εἰς σύνεσιν, καὶ ἐκώφευσαν μὲν, πρὸς τοὺς ὑπερφυεῖς λόγους, ἐκάμμυσαν δὲ, πρὸς τὰ παράδοξα ἔργα, ὥσπερ δειλιῶντες, μήποτε ἀκούσαντες, καὶ ἰδόντες τὰ παρ' ἐμοῦ, καὶ γνόντες τὸ θεῖον, ἐπιστρέψωσι πρός με, καὶ ἰάσομαι αὐτοὺς ἀπὸ τῶν πλημμελημάτων αὐτῶν. ἐκ προσώπου γὰρ τοῦ χριστοῦ ὁ λόγος. τοῦτο δὲ προσέθηκε, διασύρων αὐτοὺς εἰς ἐσχάτην ἄνοιαν.

Verſ. 16. Ὑμῶν — ἀκούει.

Μακάριοι, ὅτι βλέπουσι καὶ ἀκούουσιν ὀρθῶς.

Verſ. 17. Ἀμὴν — ἤκουσαν.

Πολλοὶ, καὶ οὐ πάντες· τινὲς γὰρ τοῦτα καὶ εἶδον, καὶ ἤκουσαν· ὑπερφυῶς δὲ, ὡς ὁ ἀβραὰμ καὶ οἱ ἐπισημότεροι. ἢ πολλοὶ, ἀντὶ τοῦ, πάντες. ὡς τὸ, καὶ ἐθεράπευσε [h]) πολλούς· πάντας γὰρ τότε ἐθεράπευσε. καὶ πάλιν, καὶ δαιμόνια πολ- h) Marc. 1, 34

habet alius Euangelista. Et rursum ibidem: Et daemonia multa eiecit. Tunc enim omnia eiecit. Desiderauerunt autem Deum videre incarnatum, Christique miracula, et eius audire doctrinam. Prophetas vero appellauit etiam iustos. Aut iustos intelligit et alios sanctos, qui ea quae de Christo erant a prophetis audientes, desiderauerunt videre et audire quae dicta sunt.

Vers. 18. *Vos — qui seminabat.*

Vos, qui creditis.

Vers. 19. *Quum quiuis audit — ipsius.*

Verbum regni dicit verbum Dei, vel verbum fidei. Regnum enim est et fides. Nam qui credit, affectibus imperat, Christoque conregnat. Non intelligit, hoc est in cordis profundum non recipit verbum: sed illud duntaxat auribus percipit. Malum vero, dixit diabolum, quemadmodum quinto capite precationem interpretantes tradidimus. Rapit autem quod seminatum est, tanquam in superficie positum nec occultatum.

Vers. 19. *Hic — seminatus fuit.*

Seminatur semen, hoc est in terram proiicitur: seminatur et terra, id est semen suscipit. Ideo quod hic dicitur: Qui seminatus fuit, non de semine intelligimus, sed de terra: ac si dicat: Hic est iuxta viam seminata terra, et idem in reliquis dicendum.

Vers. 20.

6) ἀκούοντες. B.

πολλὰ [1]) ἐξέβαλε. πάντα γὰρ τηνικαῦτα ἐξέβαλεν. ἐπεθύμησαν δὲ ἰδεῖν, τὸν Θεὸν ἐνανθρωπήσαντα, καὶ τὰ τοῦ χριστοῦ θαύματα, καὶ ἀκοῦσαι αὐτοῦ διδάσκοντος. τοὺς προφήτας δὲ προσηγόρευσε, καὶ δικαίους. ἢ δικαίους νόει, τοὺς ἄλλως ἁγίους, οἵτινες ἀκούσαντες [6]) τὰ περὶ τοῦ χριστοῦ παρὰ τῶν προφητῶν, ἐπεθύμησαν ἰδεῖν, καὶ ἀκοῦσαι τὰ δηλωθέντα. 1) Marc. 1, 34.

Verſ. 18. Ὑμεῖς — σπείροντος.

Ὑμεῖς, οἱ πιστεύοντες.

Verſ. 19. Παντὸς ἀκούοντος — αὐτοῦ.

Λόγον τῆς βασιλείας φησὶ, τὸν λόγον τὸ θεῖ, ἢ τὸν λόγον τῆς πίστεως. βασιλεία γὰρ, καὶ ἡ πίστις. ὁ γὰρ πιστεύων, βασιλεύει μὲν κατὰ τῶν παθῶν, συμβασιλεύει δὲ τῷ χριστῷ. μὴ συνιέντος δὲ, ἀντὶ τοῦ, μὴ ἐμβάλλοντος τὸν λόγον εἰς τὸ βάθος τῆς καρδίας, ἀλλ' ἁπλῶς αὐτὸν ἐνωτιζομένου. πονηρὸν δὲ λέγει, τὸν διάβολον, καθὼς ἐν τῷ πέμπτῳ κεφαλαίῳ τὴν εὐχὴν ἑρμηνεύοντες παραδεδώκαμεν. ἁρπάζει δὲ τὸ ἐσπαρμένον, ὡς ἐπιπολαίως ἀκατάκρυπτον κείμενον.

Verſ. 19. Οὗτος — σπαρείς.

Σπείρεται καὶ ὁ σπόρος, ἤγουν, εἰς γῆν καταβάλλεται· σπείρεται καὶ ἡ γῆ, τετέχνη, ὑποδέχεται τὸν σπόρον. διὸ νῦν τὸ σπαρεὶς, οὐκ ἐπὶ τοῦ σπόρου νοοῦμεν, ἀλλ' ἐπὶ τῆς γῆς. εἶεν, οὗτός ἐστιν, ἡ κατὰ τὴν ὁδὸν σπαρεῖσα γῆ. τοῦτο δὲ καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων.

Verſ. 20.

Verſ. 20. *Qui vero — eſt.*

Quae vero iuxta petroſa ſeminatur terra, hic eſt de quo dicturus eſt.

Verſ. 20. *Qui verbum — eſt.*

Antea radicem diximus eſſe firmitatem. Temporarium vero dixit, facile mutabilem. Qui enim dum docetur facile verbum ſuſcipit, etiam quum tentatur facile reſicit.

Verſ. 21. *Facta — offenditur.*

Verbum nunc dicit illud, quod eſt de fide. Lucas autem, afflictionem ac perſequutionem, vno verbo tentationem appellauit: et loco verbi Offenduntur dixit, Recedunt.

Verſ. 22. *Qui autem — eſt.*

Terra quae circa ſpinas ſeminata eſt, hic eſt quem dicturus eſt.

Verſ. 22. *Qui verbum — efficitur.*

Marcus vero deceptioni addidit: Et caeterarum rerum cupiditates, complectens omne nociuum deſiderium. Lucas quoque ſimiliter ſolicitudini voluptatem coniunxit. Seculi autem huius, hoc eſt vitae huius. Eſt enim et alia vita, futura vita, quae proprie vita dicitur, vtpote quae ſemper durat, nec finem habet.

Verſ. 23.

Vers. 20. Ὁ δὲ — ἐστιν.

Ἡ δὲ κατὰ τὰ πετρώδη σπαρεῖσα γῆ πάλιν, ἐτός ἐστιν, περὶ οὗ μέλλει ἐρεῖν.

Vers. 20. Ὁ τὸν λόγον — v. 21. ἐστι.

Προλαβόντες εἰρήκαμεν ῥίζαν, τὴν [7]) ἑδραίωσιν. πρόσκαιρον δὲ λέγει, τὸν εὐμετάτρεπτον, ὅτις καὶ ἐν τῷ διδάσκεσθαι, εὐθὺς λαμβάνει, καὶ ἐν τῷ πειράζεσθαι, εὐθὺς ἀποβάλλει.

Vers. 21. Γενομένης — σκανδαλίζεται.

Λόγον νῦν, τὸν τῆς πίστεως λέγει. ὁ δὲ λουκᾶς τὴν θλῖψιν καὶ τὸν διωγμὸν, περιληπτικῶς περασμὸν [k]) προσηγόρευσεν. ἀντὶ δὲ τοῦ σκανδαλί- k) Luc. 8, 13.
ζονται, ἀφίστανται εἶπε.

Vers. 22. Ὁ δὲ — ἐστιν.

Ἡ δὲ κατὰ τὰς ἀκάνθας σπαρεῖσα γῆ, οὗτός ἐστιν, ὃν ἐρεῖ.

Vers. 22. Ὁ τὸν λόγον — γίνεται.

Ὁ δὲ μάρκος τῇ ἀπάτῃ [l]) προσέθηκεν, ὅτι καὶ l) Marc. 4, 19.
αἱ περὶ τὰ λοιπὰ ἐπιθυμίαι, συμπεριλαβὼν πᾶσαν βλαβερὰν ἐπιθυμίαν. καὶ ὁ λουκᾶς δὲ ὁμοίως τῇ μερίμνῃ, καὶ τὴν [m]) ἡδονὴν συνέζευξε. [8]) m) Luc. 8, 14.
τοῦ αἰῶνος δὲ τούτου, ἀντὶ τοῦ, τῆς ζωῆς ταύτης. ἔστι γὰρ καὶ ἄλλος αἰὼν, ἡ μέλλουσα ζωὴ, ὁ κυρίως αἰών, ὡς ἀεὶ ὢν καὶ μηδέποτε περατέμενος.

Vers. 23.

7) Vide interpretationem Cap. XIII. vers. 6.
8) συνέσμιξε. Sic. Forte scribere voluit, συνέμιξε. A.

Verſ. 23. *Qui — hic eſt.*

Terra vero quae iuxta terram bonam ſeminata eſt, hic eſt qui ſignificabitur.

Verſ. 23. *Qui verbum — intelligit.*

Qui intelligit, ſiue in profundo cordis abſcondit, vbi nullas pati poſſit inſidias. Ideo quoque Marcus dixit: Qui verbum audiunt et recipiunt. Rurſum Lucas: Qui in corde honeſto ac bono auditum ſermonem retinent. Cor vero animam vt plurimum ſacra appellat ſcriptura.

Verſ. 23. *Qui — trigecuplum.*

Haec in praecedentibus perfecte ſumus interpretati.

Verſ. 24. *Aliam — agro ſuo.*

Regnum coelorum nunc ſeipſum nominat, qui aſſumpta carne homini aſſimilatus eſt. In ſimilitudine, inquit, hominum factus. Semen autem bonum alio modo filios regni vocauit, prout ipſe interrogatus a diſcipulis interpretatus eſt, quemadmodum dicemus, quum eo peruenerimus. Ager vero eius, mundus eſt, tanquam creatura ac poſſeſſio eius.

Verſ. 25. *Dormientibus autem — abiit.*

Hac parabola alteras Diaboli inſidias denuntiat. Quum enim terram bonam viderit fructum producere aut centuplum aut ſexagecuplum, aut trigecuplum;

9) συνιῶν. A.

Vers. 23. Ὁ — οὗτός ἐστιν.

Ἡ δὲ κατὰ τὴν γῆν τὴν καλὴν σπαρεῖσα γῆ, οὗτός ἐστιν, ὁ δηλωθησόμενος.

Vers. 23. Ὁ τὸν λόγον — συνιών.

ᵖ) Συνιών, ἤγουν, ἐγκρύπτων τῷ βάθει τῆς καρδίας ἀνεπιβέλευτον. διὸ καὶ ὁ μάρκος εἶπεν, οἵτινες ᵍ) ἀκούουσι τὸν λόγον καὶ παραδέχονται. ʰ) Marc. 4, 20.
καὶ ὁ λουκᾶς δὲ πάλιν, οἵτινες ᶦ) ἐν καρδίᾳ καλῇ ᵒ) Luc. 8, 15.
καὶ ἀγαθῇ, ἀκουσαντες τὸν λόγον, κατέχουσι.
καρδίαν δὲ, τὴν ψυχὴν, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἡ θεία γραφὴ προσαγορεύει.

Vers. 23. Ὃς — τριάκοντα.

Ταῦτα προλαβόντες ἐντελῶς διηρμηνεύσαμεν ἀνωτέρω.

Vers. 24. Ἄλλην — ἐν τῷ ἀγρῷ αὐτοῦ.

Βασιλείαν τῶν οὐρανῶν. ἑαυτὸν ὀνομάζει νῦν, ὅτις ὡμοιώθη ἀνθρώπῳ, ἐὰν θεωθήσας. ἐν ὁμοιώματι ᵖ) γάρ, φησιν, ἀνθρώπου γενόμενος. καλὸν δὲ p) Philipp. 2, 7.
σπέρμα, τρόπον ἕτερον ἐκάλεσε, τοὺς υἱοὺς τῆς βασιλείας, ὡς αὐτὸς ἡρμήνευσεν, ἐρωτηθεὶς παρὰ τῶν μαθητῶν, περὶ ὧν ἐροῦμεν ἐκεῖ γενόμενοι.
ἀγρὸς δὲ αὐτοῦ ἐστιν, ὁ κόσμος, ὡς κτίσμα καὶ κτῆμα αὐτοῦ.

Vers. 25. Ἐν δὲ τῷ καθεύδειν — ἀπῆλθε.

Προαγορεύει διὰ τῆς παραβολῆς ταύτης, τὴν δευτέραν ἐπιβολὴν τοῦ διαβόλου. ὅταν γὰρ ἴδῃ τὴν καλὴν γῆν καρποφορεῖσαν ἐν ἑκατὸν, καὶ ἐν

cuplum: nec posse se aut semen rapere, aut quod germinatum est vrere vel suffocare: secundas aggreditur insidias: et tanquam eius qui seminauit inimicus, nititur illius laborem perdere: dormientibusque hominibus, siue curam circa agri custodiam remittentibus (indicat autem praeceptores et magistros, qui orthodoxorum sunt custodes) interseminat zizania, hoc est haereticos inter orthodoxos: nam hos triticum nominauit, tanquam ei qui seminauit vtiles.

Vers. 26. *Quum — zizania.*

Quemadmodum zizania tritico similia sunt in arundine, dissimilia vero in fructu, eique nociua sunt: ita et haeretici orthodoxis sunt similes habitu, sed virtute dissimiles, quae est fructus: Virtus autem et primus omnium fructus est, dogmatum veritas.

Et quemadmodum zizania vsque ad fructificationem occultata crescunt, tunc autem dignoscuntur: ita sane et haeretici quousque doceant, latentes permanent: vbi vero magnam assumpserint fiduciam, tunc venenum effundunt ac dignoscuntur. Ideo quoque in praecedentibus dixit: A fructibus eorum cognoscetis eos. Praeterea et aliter: quando seminauit Christus, tunc non apparuerunt haeretici: quum autem creuissent orthodoxi, tunc demonstrati sunt.

Vers. 27.

[1]) *τῆς φυλακῆς.* A. *ἀφρόντισεῖν* plerumque iungitur genitiuo, sine praepositione. Ita apud Xenoph. Sympos. VIII, 33.

[2]) *ἂν*, abest. A.

ἑξήκοντα, καὶ ἐν τριάκοντα, μὴ δυνάμενος λοιπὸν ἢ ἁρπάσαι τὸν σπόρον, ἢ Φλογίσαι τὸ βλαστῆσαν, ἢ ἀποπνίξαι αὐτό, δευτέραν μέτεισι μηχανὴν, καὶ ὡς ἐχθρὸς τῷ γεωργοῦ, σπουδάζει διαφθεῖραι τὸν πόνον αὐτῷ, καὶ κοιμωμένων τῶν ἀνθρώπων, ἤγουν, ἀφροντιστούντων περὶ τὴν [1]) φυλακὴν τοῦ ἀγροῦ· ἐμφαίνει δὲ τοὺς διδασκάλους, τοὺς φύλακας τῶν ὀρθοδόξων· ἐνσπείρει ζιζάνια, τουτέστιν, αἱρετικούς, μεταξὺ τῶν ὀρθοδόξων. τούτους γὰρ ὠνόμασε σῖτον, ὡς εὐχρήστους τῷ σπείραντι.

Verſ. 26. Ὅτε — ζιζάνια.

Ὥσπερ οὖν [2]) τὰ ζιζάνια ἐοίκασι μὲν τῷ σίτῳ, κατὰ τὴν καλάμην· ἀπεοίκασι δὲ, κατὰ τὸν καρπόν· εἰσὶ δὲ βλαβερὰ τῷ σίτῳ· ἔτω καὶ οἱ αἱρετικοὶ ἐοίκασι μὲν τοῖς ὀρθοδόξοις, κατὰ τὸ σχῆμα· ἀπεοίκασι δὲ κατὰ τὴν ἀρετὴν, ἥτις ἐστὶ καρπός. ἀρετὴ δὲ καὶ καρπὸς, πρὸ πάντων, ἡ τῶν δογμάτων ἀλήθεια.

Καὶ καθάπερ τὰ ζιζάνια μέχρι μὲν τῆς καρποφορίας λανθάνοντα συναύξονται, τότε [3]) δὲ διαγινώσκονται· ἔτως ἄρα καὶ οἱ αἱρετικοὶ, μέχρι μὲν τῷ διδάσκειν, λανθάνοντες συνδιάγουσιν· ὅτε δὲ [4]) πολλὴν λάβωσι παῤῥησίαν, τότε τὸν ἰὸν ἐκχέουσι καὶ διαγινώσκονται. διὸ καὶ προλαβὼν ἔπεν, ὅτι ἀπὸ τῶν [q]) καρπῶν αὐτῶν ἐπιγνώσεσθε αὐτούς. καὶ ἑτέρως δὲ· ὅτε μὲν ἔσπειρεν ὁ χριστὸς, οὐκ ἐφάνησαν αἱρετικοί· ὅτε δὲ ἠυξήνθησαν οἱ ὀρθόδοξοι, τότε ἀνεφάνησαν. q) Matt. 7, 16.

3) τότε δὲ διαγινώσκονται, abſunt. A.
4) καὶ, pro δέ. A. Mox idem λάβοντες (ſic) pro λάβωσι.

Verſ. 27. *Accedentes — zizania?*

Paterfamilias ipſe eſt Chriſtus tanquam mundi dominus: ſernos vero ſuos qui haec dicant effingit orthodoxos, qui feruentiorem erga cultum ſuum gerunt zelum, qui frequenter admirantur cum indignatione, quod Deus zizania naſci permittat.

Verſ. 28. *Ille autem — fecit.*

Hominem dixit diabolum tanquam nihil ab hominibus differentem, in eo quod eſt affectionibus ac voluptatibus eſſe ſubiectum, et tanquam aeque vt homo res amantem corporeas, terrenisque admixtum eſſe.

Verſ. 28. *At ſerui — ea?*

Colligamus, violenter euellentes, ac gladiis demetentes.

Verſ. 29. *Ille autem — triticum.*

Prohibuit auferri haereticos, ne etiam pariter orthodoxi auferrentur. Futurum enim erat vt bella inuicem ac caedes orirentur.

Verſ. 30. *Sinite — meſſem.*

Vtrumque genus. Meſſem autem dicit mundi conſummationem. Iubet ergo vt vtriusque generis homines ſinant viuere creſcentes, auctosque numero in mundo vsque ad conſummationem. Veriſimile ſiquidem eſt, ante id tempus multos conuertendos haereticos: nec tamen ob hoc illis com-

5) ὡς καὶ. B.
6) καθαρίζοντες. A

Vers. 27. Προσελθόντες — ζιζάνια;

Οἰκοδεσπότης μέν ἐστιν αὐτὸς, ὡς τοῦ κόσμου δεσπότης· δούλους δὲ αὐτοὺς ταῦτα λέγοντας πλάττει, τοὺς θερμοτέρους εἰς τὸν ὑπὲρ εὐσεβείας ζῆλον ὀρθοδόξους, οἳ πολλάκις ἀγωνακτοῦντες ἐξαποροῦνται, πῶς ὁ θεὸς παραχωρεῖ τοιαῦτα φύεσθαι ζιζάνια.

Vers. 28. Ὁ δὲ — ἐποίησεν.

Ἄνθρωπον ὠνόμασε, τὸν διάβολον, ὡς ἀδὴν ἀνθρώπῳ διαφέροντα, κατὰ τὸ ἐμπαθὲς καὶ φιλήδονον, καὶ ὡς [5]) ἐπίσης ἀνθρώπῳ φιλοσωματοῦντα, καὶ τοῖς γηΐνοις ἀναφυρόμενον.

Vers. 28. Οἱ δὲ δοῦλοι — αὐτά;

Συλλέξομεν, ἀναστῶντες βιαίως, καὶ ξίφεσιν ἐκθερίζοντες. [6])

Vers. 29. Ὁ δὲ — σῖτον.

Ἐκώλυσεν ἀναιρεῖσθαι τοὺς αἱρετικοὺς, διὰ τὸ μὴ συναναιρεῖσθαι καὶ τὲς ὀρθοδόξους. ἔμελλον γὰρ πόλεμοι γίνεσθαι κατ' ἀλλήλων καὶ σφαγαί.

Vers. 30. Ἄφετε — θερισμοῦ.

Ἀμφότερα τὰ γένη. θερισμὸν δὲ λέγει, τὴν τοῦ κόσμου συντέλειαν. κελεύει οὖν ἐᾶν ἀμφότερα τὰ γένη ζῆν, συναυξανόμενα ἐν τῷ κόσμῳ, μέχρι συντελείας· εἰκὸς γάρ, πολλοὺς τῶν αἱρετικῶν ἄχρι τότε μεταβληθῆναι· ἐ μὴν διὰ τοῦτο [7]) συναναμίγνυσθαι τοῖς αἱρετικοῖς. εὐρύχωρος γὰρ ὁ

Ll 4 κόσμος,

7) χρὴ, addit. A. Ita quoque Hentenius, qui oportet habet. Licet autem intelligere κελεύει.

commiſceri oportet: ſpatioſus enim eſt hic mundus: et illos per ſe viuere oportet, non ablatos quidem, ſed ſeparatos, ne docendo corrumpant quod feminatum eſt triticum.

Verſ. 30. *Et — meſſoribus:*

Meſſores nunc Angelos nominat.

Verſ. 30. *Colligite — zizania.*

Metite falce mortis inuenta tunc zizania. Quare autem primum? Ne etiam tunc viuentes orthodoxi ſimul cum haereticis mixtim demeſſi, prauam concipiant ſpem.

Verſ. 30. *Et — faſciculos.*

Colligate eos inuicem. Oſtendit autem ſermo quod hi qui in eodem peccato communicant, etiam in ſupplicio communicaturi ſunt eodem, ſimulque vltionem ſuſtinebunt.

Verſ. 30. *Ad — meum.*

Similia quoque baptiſta Sadducaeis ac Phariſaeis comminatus eſt tertio capite, dicens de Chriſto, quod etiam triticum ſuum congregabit in horreum ſuum, paleam autem comburet igni inextinguibili. Quaere ergo ibi, et inuenies quid appellet combuſtionem, quid horreum. Superfluum enim eſt, ſemel declarata, rurſum eodem modo interpretari.

Verſ. 31.

8) δεῖται. A. male.

9) Θερίσατε πρῶτον τὰ ζιζάνια τῷ δρεπάνῳ τά. A. Πρῶτον probandum et propter textum euangelii, et propter interpretationem.

κόσμος, καὶ δεῖ[8]) αὐτοὺς καθ' ἑαυτοὺς ζῆν, μὴ ἀναιρουμένους μὲν, ἀφαιρεμένους δὲ τὸ διδάσκειν καὶ λυμαίνεσθαι τῷ σίτῳ τοῦ σπείραντος.

Verſ. 30. Καὶ — θερισᾶς.

Θερισὰς νῦν ἐνομάζει, τοὺς ἀγγέλους.

Verſ. 30. Συλλέξατε — ζιζάνια.

Θερίσατε τῷ[9]) δρεπάνῳ τοῦ θανάτου τὰ εὑρισκόμενα τότε ζιζάνια. διατί δὲ πρῶτον; ἵνα μὴ καὶ οἱ ζῶντες τοιαῦτα ὀρθόδοξοι, συνεκθερίζόμενοι τοῖς αἱρετικοῖς ἀναμίξ, πονηρὰς ἔξωσιν ἐλπίδας.

Verſ. 30. Καὶ — δεσμάς.

Συνδήσατε αὐτοὺς ἀλλήλοις. ἐμφαίνει δὲ ὁ λόγος, ὅτι οἱ κοινωνοὶ τῆς αὐτῆς ἁμαρτίας, κοινωνοὶ καὶ τῆς αὐτῆς κολάσεως γενήσονται, καὶ ὁμοῦ τὴν τιμωρίαν ὑφέξουσι.

Verſ. 30. Πρὸς — μου.

Τὰ παραπλήσια καὶ ὁ βαπτιστὴς ἠπείλησε τοῖς σαδδουκαίοις καὶ φαρισαίοις, ἐν τῷ τρίτῳ κεφαλαίῳ, ἐπὼν περὶ τοῦ χριστοῦ, ὅτι καὶ[r]) συνάξει τὸν σῖτον αὐτοῦ εἰς τὴν ἀποθήκην, τὸ δὲ ἄχυρον κατακαύσει πυρὶ ἀσβέστῳ. καὶ ζήτησον ἐν ἐκείνῳ, καὶ εὑρήσεις, τί μὲν λέγει κατάκαυσιν, τί δὲ ἀποθήκην. περιττὸν γάρ, τὰ ἅπαξ ἑρμηνευθέντα πάλιν ὁμοίως ἑρμηνεύειν.

r) Matth. 3, 12.

Verſ. 31. *Aliam — ſuo.*

† Grano ſinapis praedicationem comparauit, et ob paruam apparentiam, et ob vilitatem dictionis ſeu phraſis: quae in tantum creuit, vt attica ac mirabilis ad ratiocinandum Graecorum philoſophia, occultata ſit magnitudine euangelii, quod ruſticitatem prae ſe ferebat.

Regnum coelorum nunc dicit ſermonem fidei, tanquam regni coelorum arrhabonem. Comparat autem illum grano ſinapis: quia breuis et paucis incluſus [1]) ſeminabatur, eo quod non poſſent diſcipuli in principio maiora ferre. Hinc eſt quod et propheta ſermonem abbreuiatum olim illum appellauit. Verum poſtquam ab agricola cultus, diuini ſpiritus irrigationibus creuerit, omnem alium excedit ſermonem, ac omnibus excelſior apparet. Per hanc vero parabolam praedicationis augmentum praenuntiat. De homine autem qui ſeminauit et de agro, in praecedenti parabola diſſeruimus. Dicitur autem mundus ager, ob hanc etiam cauſam, quia ſeminatur ac colitur in eo rationale frumentum.

† Haec dictio parabola ſignificat quandoque narrationem, vt quum dicitur: Poſuit nos in parabolam in gentibus. Interdum autem aenigmaticum ſermonem, vt eſt illud: Intelligere parabolam et obſcurum ſermonem. Significat praeterea ſimilitudinem, veluti ſunt haec, quae hic proponuntur. Ad haec deſignat tropologiam, vt eſt illud: Fili hominis dic illis parabolam hanc: Aquila magna magnarum alarum, vocans aquilam regnum Aſſyriorum. Inſuper ſignificat figuram, vt quan-

[1]) Incluſa, in marg. habet. A.

[2]) Hoc ſcholium inferius, ante verſ. 36. exhibet Hentenius. Habet autem meus B. in margine.

Vers. 31. Ἄλλην — αὐτοῦ.

[Κόκκω[1]) σινάπεως παρείκασε τὸ κήρυγμα, καὶ διὰ τὸ μικροπρεπὲς καὶ εὐτελες τῶν λέξεων, ὃ τοσοῦτον ἠυξήθη, ὥστε τὴν ἀττικίζουσαν καὶ δεινὴν συλλογίζεσθαι σοφίαν τῶν ἑλλήνων ἀποκρυβῆναι τῷ μεγέθει τοῦ ἀγροικιζομένου εὐαγγελίου.]

Βασιλείαν δὲ τῶν οὐρανῶν λέγει νῦν, τὸν λόγον τῆς πίστεως, ὡς ἀρραβῶνα τῆς βασιλείας τῶν οὐρανῶν. ἀπεικάζει δὲ αὐτὸν κόκκῳ σινάπεως, διότι βραχὺς μὲν καὶ εὐπερίγραφος ἐστὶν, μὴ δυναμένων τῶν μαθητῶν βαστάζειν ἐν ἀρχῇ πλεῖον. καὶ γὰρ καὶ ὁ προφήτης πάλαι, λόγον[s]) συντετμημένον αὐτὸν ἐκάλεσεν. ὅταν δὲ γεωργηθεὶς αὐξήσῃ ταῖς ἀρδείαις τοῦ θείου πνεύματος, ὑπερβάλλει πάντα λόγον, καὶ ὑψηλότερος ὅλων φαίνεται. διὰ δὲ τῆς παραβολῆς ταύτης προαναφωνεῖ τὴν αὔξησιν τοῦ κηρύγματος. περὶ δὲ τοῦ σπείροντος ἀνθρώπου, καὶ τοῦ ἀγροῦ, ἐν τῇ πρὸ ταύτης παραβολῇ προδιελάβομεν. ἀγρὸς δὲ, ὁ κόσμος λέγεται, καὶ διὰ τὸ γεωργεῖσθαι ἐν αὐτῷ τὸν λογικὸν σῖτον.

[Ἡ[2]) παραβολὴ σημαίνει, καὶ τὸ διήγημα, ὡς τὸ, ἔθου[t]) ἡμᾶς εἰς παραβολὴν ἐν τοῖς ἔθνεσι· καὶ τὸν αἰνιγματώδη λόγον, ὡς τὸ,[v]) νοῆσαί[3]) τε παραβολὴν καὶ σκοτεινὸν λόγον· καὶ τὴν ὁμοίωσιν, ὡς τὰ προκείμενα ταῦτα· καὶ τὴν τερατολογίαν, ὡς τὸ, υἱὲ[x]) ἀνθρώπου, εἰπὲ αὐτοῖς τὴν παραβολὴν ταύτην· ὁ ἀετὸς ὁ μέγας ὁ μεγαλοπτέρυγος· ἀετὸν λέγων, τὸν βασιλέα τῶν ἀσσυρίων· σημαίνει δὲ καὶ τὸν τύπον, ὡς ὅταν λέγῃ παῦλος περὶ τοῦ ἀβραάμ, ὅτι τὸν[y]) μονογενῆ προσ-

s) Ies. 10, 23.

t) Pſ. 43, 15.

v) Proverb. 1, 6.

x) Ezech. 17, 2, 3.

y) Hebr. 11, 17. 19.

3) Loco laudato eſt, νοῆσαι τε.

quando dicit Paulus de Abraham quod obtulit filium, qui iuxta promiſſiones ſuſceptus erat. Vnde in parabolam, inquit, recepit eum.

Verſ. 32. *Quod — eſt.*

Minimum quidem eſt quantitate, ſed maximum qualitate ſiue virtute: ideo quoque in magnitudinem excreſcit. Ad huius ſeminis ſimilitudinem et diſcipuli cum paruus grex eſſent, in magnum excreuerunt.

Verſ. 32. *Et fit — eius.*

Haec dixit ad demonſtrationem magnitudinis ac firmitatis eius. Quidam vero ramos ſermonis fidei, dixerunt homines credentes, in quibus aues coeli ſiue angeli nidificant, ſeruantes eos.

Alii autem dicunt ramos eſſe virtutes quas germinare ſolet fidei ſermo: aues vero eos qui terrena ſupergrediuntur, atque ala mentis eleuantur ad cognitionis altitudinem, (†† et ad coelum properant.)

Verſ. 33. *Aliam — fermento.*

Per ſinapis parabolam, fidei crementum prius demonſtrauit, quod fit additione eorum qui quotidie credunt: per parabolam vero fermenti, vim eius prodit. Regnum enim coelorum rurſum pro fidei ſermone ſumendum eſt.

Verſ. 33.

††) Haec aberant apud Hentenium.

προσέφερεν, ὁ τὰς ἐπαγγελίας δεξάμενος. ὅθεν ἐν παραβολῇ αὐτὸν ἐκομίσατο, τετέχθαι, ἐν τύπῳ, ἐν εἰκόνι.]

Verſ. 32. Ὃ — ἐστὶν.

Ὅπερ, σπέρμα δηλονότι, σμικρότατον μέν ἐστι τῇ ποσότητι, μέγιστον δὲ τῇ ποιότητι, εἴτουν, τῇ δυνάμει. διὸ καὶ εἰς μέγεθος ἐπιδίδωσι. κατὰ τὴν ὁμοιότητα γοῦν τοῦ σπέρματος τούτου καὶ οἱ μαθηταὶ, ποίμνιον ὄντες ὀλίγον, εἰς ἄπειρον ηὐξήθησαν.

Verſ. 32. Καὶ γίνεται — αὐτοῦ.

Ταῦτα εἶπεν, εἰς ἔμφασιν τοῦ μεγέθος, καὶ τῆς στερεότητος αὐτοῦ. τινὲς δὲ κλάδους τοῦ λόγου τῆς πίστεως εἶπον, τοὺς πιστεύοντας ἀνθρώπους, ἐν οἷς κατασκηνοῦσι τὰ πετεινὰ τοῦ ἑρανοῦ, ἤγουν, οἱ ἄγγελοι φυλάττοντες αὐτούς.

Ἕτεροι δὲ φασι, κλάδους μὲν, τὰς ἀρετὰς, εἰς βλαστάνειν ἐωθεν ὁ λόγος τῆς πίστεως· πετεινὰ δὲ, τοὺς ὑπερβαίνοντας τὰ γεηρὰ πράγματα, καὶ τῷ πτερῷ τε νοῦ κουφιζομένες εἰς ὕψος γνώσεως, καὶ [4]) πρὸς τὸν ἑρανὸν ἐπαγομένους.

Verſ. 33. Ἄλλην — ζύμῃ.

Διὰ μὲν τῆς παραβολῆς τοῦ σινάπεως, τὴν αὔξησιν τῆς πίστεως προηγόρευσε, τὴν διὰ τῆς προσθήκης τῶν ἑκάστοτε πιστευόντων· διὰ δὲ τῆς παραβολῆς τῆς ζύμης, τὴν ἰσχὺν αὐτῆς προκηρύττει. βασιλείαν γὰρ τῶν ἑρανῶν πάλιν, τὸν λόγον τῆς πίστεως ὑπολαμπτέον.

Verſ. 33.

Verſ. 33. *Quod — tribus.*

Satum (quod etiam Graeci σάτον dicunt) genus erat menſurae apud Hebraeos. Tria vero nunc dixit multa: nam ſaepius per numerum trium, multa ſignificare ſolent. Et mulier intelligitur ſapientia, ſiue ipſe Chriſtus, eo quod fertilis ſit ac nutriat. Fideles ſiquidem per baptiſmum generat, eosque cibo dogmatum fidei enutrit. Fermento autem comparatur ſermo fidei. Sicut enim fermentum quum ſit modicum, in multa tamen farina abſconditum, per conſperſionem totam farinam in vnum ſimul corpus vnit, et in alteram ſpeciem, ab ea quam prius habebat, transmutat: quumque farina res ſit mortua, eam quodammodo viuificat, ac vim habens actiuam, ſurſum aſcendere facit. Ita quoque fidei ſermo, quum vt dictum eſt, quantitate ſit modicus, in multorum hominum animabus occultatus per doctrinam, omnes in vnum vnit eccleſiae corpus, ac in alteram conuerſationis ſpeciem transmutat: quumque mortui ſint ad opera virtutis, viuificat ad eius operationem: et ſurſum aſcendere facit ad coelum, omniaque efficit ſua ineffabili potentia.

Verſ. 33. *Donec — totum.*

Neque enim in hominum animabus occultatum quieſcet, donec omnes in vnum vnierit, quos ſapientia illa praeſiniuit, quae omnium mentes praecognouit. Nam tria ſata quanquam ſignificatione multitudinem demonſtrent, attamen numero tandem definita ſunt. Magna ergo eſt praedicationis virtus: quodque ſemel fermentatum eſt, rurſum reliquae parti fermentum fiet. Quidam autem farinam

Vers. 33. Ἡν — τρία.

Σάτον μέν ἐστιν, εἶδος μέτρου παρ' ἑβραίοις. τρία δὲ, τὰ πολλὰ νῦν εἰρηκεν. εἰώθασι γὰρ πολλάκις διὰ τοῦ ἀριθμοῦ τῶν τριῶν, τὰ πολλὰ σημαίνειν. καὶ γυνὴ μὲν νοεῖται, ἡ σοφία, ἥγουν, ὁ χριστὸς, διὰ τὸ γόνιμον καὶ τρόφιμον. γεννᾷ γὰρ τοὺς πιστοὺς διὰ τοῦ βαπτίσματος, καὶ τρέφει αὐτοὺς τῇ βρώσει τῶν δογμάτων τῆς πίστεως· ζύμη δὲ, ὁ λόγος τῆς πίστεως παρεικάζεται, διότι καθάπερ ἡ ζύμη, ὀλίγη τις οὖσα, καὶ εἰς πολὺ ἄλευρον ἐγκρυβεῖσα, διὰ τῆς ἀναφυράσεως ὅλον τὸ ἄλευρον εἰς ἓν σῶμα συνενοῖ, καὶ εἰς ἕτερον εἶδος, παρὸ πρότερον εἶχε, μεθιστᾷ, καὶ νεκρὸν ὄν, τρόπον τινὰ, ζωοῖ, καὶ ἄνω βαίνειν παρασκευάζει, δύναμιν ἔχουσα ἀρρητικήν· ἔτω καὶ ὁ λόγος τῆς πίστεως, ὀλίγος ὢν, ὡς προείρηται τῇ ποσότητι, καὶ ἐγκρυπτόμενος ψυχαῖς πολλῶν ἀνθρώπων διὰ τῆς διδασκαλίας, πάντας εἰς ἓν σῶμα τῆς ἐκκλησίας συνενοῖ, καὶ εἰς ἕτερον εἶδος πολιτείας μεθιστᾷ, καὶ νεκροὺς ὄντας εἰς ἐνέργειαν ἀρετῆς, ζωοῖ πρὸς ἐργασίαν αὐτῆς, καὶ ἄνω βαίνειν πρὸς οὐρανὸν παρασκευάζει, καὶ πάντα ποιεῖ, δύναμιν ἔχων ἄφατον.

Vers. 33. Ἕως — ὅλον.

Οὐ ζήσεται γὰρ, ἐγκρυπτόμενος ταῖς ψυχαῖς τῶν ἀνθρώπων, ἕως οὗ ἑνωθῶσιν εἰς ἓν πάντες, οὓς προώρισεν ἡ πάντων τὰς γνώμας προγινώσκουσα σοφία. τὰ γὰρ τρία σάτα, εἰ καὶ τῇ ἐμφάσει πλῆθος δηλοῦσιν, ἀλλὰ τῷ ἀριθμῷ πεπερατωμένα τέως εἰσί. πολλὴ οὖν τῆ κηρύγματος ἡ δύναμις, καὶ τὸ ζυμωθὲν ἅπαξ, ζύμη πάλιν τῷ λοιπῷ μέρει γίνεται. τινὲς δὲ ἄλευρον μὲν λέγουσι, τοὺς

rinam dicunt homines: fata vero tria siue tres mensuras, Iudaeos, Samaritanos et Graecos.

Vers. 34. *Haec — v. 35. seculi.*

Sine parabola non loquebatur eis, tempore illo videlicet: muta enim saepius illis loquutus est sine parabolis: tunc autem per parabolas loquebatur eis, vt compleretur quod dictum fuerat per Dauid. At translatio septuaginta interpretum habet φθέγξομαι προβλήματα ἀπ' ἀρχῆς, loquar problemata siue propositiones obscuras ab initio. Qui vero praesens euangelium in graecam transtulit linguam, dixit ἐρεύξομαι κεκρυμμένα ἀπὸ καταβολῆς κόσμου, eructabo abscondita a constitutione seculi, hebraicis haerens dictionibus, quae et haec et illa significant. Sicut eructo significat etiam loquor: et illi προβλήματα dixerunt αἰνίγματα, sicut et Aquila testatus est. Aenigmata vero sunt etiam euangelicae parabolae. Quemadmodum enim aenigmata absconditam habent veritatem, ita sane et illae. Quod autem dicitur, A constitutione seculi, idem significat quod, Ab initio mundi. Marcus vero dixit: Et huiusmodi parabolis multis loquebatur eis sermonem, prout poterant audire, hoc est quatenus digni erant ad audiendum scribae et pharisaei: Nam quia non ad sumendam vtilitatem audiebant, sed ad struendam sermonibus eius calumniam: in parabolis loquutus est eis: vt et ipse suum opus adimpleret, et illi non intelligentes quae diceret, per illa nihil proficerent.

Vers. 36. *Tunc — Iesus.*

In domum, vbi hospitabatur.

Vers. 36.

5) Qui scilicet et ipse hoc loco habet αἰνίγματα.

τοὺς ἀνθρώπους· σάτα δὲ, ἤτοι, μέτρα τρία, τοὺς ἰουδαίους, τοὺς σαμαρείτας, καὶ τοὺς ἕλληνας.

Vers. 34. Ταῦτα — v. 35. κόσμου.

Χαρὶς παραβολῆς οὐκ ἐλάλει αὐτοῖς, κατὰ τὸν καιρὸν ἐκεῖνον δηλαδή. πολλὰ γὰρ πολλάκις ἐλάλησεν αὐτοῖς, δίχα παραβολῆς· τότε δὲ διὰ παραβολῶν ἐλάλει αὐτοῖς, ἵνα πληρωθῇ καὶ τὸ ῥηθὲν διὰ τοῦ δαυίδ. ἀλλ' ἡ μὲν ἑρμηνεία τῶν ἑβδομήκοντα, Φθέγξομαι [z]) προβλήματα ἀπ' ἀρχῆς, ἔγραψεν· ὁ δὲ τὸ παρὸν εὐαγγέλιον εἰς τὴν ἑλλάδα γλῶσσαν μεταβαλὼν, ἐρεύξομαι κεκρυμμένα ἀπὸ καταβολῆς κόσμου, εἶρηκε, ταῖς ἑβραϊκαῖς λέξεσι προσχών, αἵτινες καὶ ταῦτα κἀκεῖνα δηλοῦσι. καὶ τὸ ἐρεύγομαι γὰρ, τὸ Φθέγγομαι σημαίνει. καὶ προβλήματα ἐκεῖνοι, τὰ αἰνίγματα εἶπον, ὡς καὶ ὁ [a]) ἀκύλας ἐμαρτύρησεν. αἰνίγματα δὲ εἰσιν, καὶ αἱ εὐαγγελικαὶ παραβολαί, καθάπερ γὰρ τὰ αἰνίγματα κεκρυμμένην ἔχουσι τὴν ἀλήθειαν· οὕτω δὴ καὶ αὗται. καὶ τὸ ἀπὸ καταβολῆς δὲ κόσμου, τὸ ἀπ' ἀρχῆς κόσμου δηλοῖ. ὁ δὲ μάρκος εἶπεν, ὅτι [a]) καὶ τοιαύταις παραβολαῖς πολλαῖς ἐλάλει αὐτοῖς τὸν λόγον, καθὼς ἠδύναντο ἀκούειν, τοῦτέστι, καθὼς ἦσαν ἄξιοι ἀκούειν οἱ γραμματεῖς καὶ Φαρισαῖοι. ἐπεὶ γὰρ ἐ διὰ τὸ ὠφεληθῆναι ἠκροῶντο, ἀλλὰ διὰ τὸ ἐπηρεάσαι τοῖς αὐτοῦ λόγοις, ἐν παραβολαῖς αὐτοῖς ἐλάλησεν, ἵνα καὶ αὐτὸς τὸ οἰκεῖον ἔργον ἐπὶ πληρῶν, καὶ αὐτοὶ μὴ νοοῦντες, ἃ λέγει, μείνωσιν ἄπρακτοι.

z) Pſ. 77, 2.

a) Marc. 4, 33.

Vers. 36. Τότε — ἰησοῦς.

Εἰς τὴν οἰκίαν, ἐν ᾗ ἐξενοδοχεῖτο.

Verſ. 36. *Et acceſſerunt — agri.*

Seorſim libere interrogabant, vt qui prius audierant datum illis eſſe vt noſſent myſteria. De ſola vero hac parabola interrogant, vtpote reliquas duas intelligentes, puta de ſinapi et de fermento, tanquam manifeſtiores: haec autem formidabiliores circa finem minas habebat, quae ipſos exterrebant.

Verſ. 37. *Reſpondens autem — hominis.*

Filium hominis ſeipſum nominat, propter humanitatem ſuam quae apparebat: et hoc frequenter dicit, confirmans quod vere humanitatem aſſumpſerit. Erit ergo tibi hoc deinceps manifeſtum.

Verſ. 38. *Ager vero — mundus.*

Superius de hoc praedictum eſt.

Verſ. 38. *Bonum vero — ſunt.*

†† Quinam hi?

Verſ. 38. *Filii regni.*

Filii regni dicuntur, qui rectam ſeruant fidem: vtpote a rege Chriſto ſeminati ad colendam virtutem, et ad poſſidendum eius regnum. Filii vero mali illius, ſunt haeretici, tanquam a diabolo ſeminati ad colendam prauitatem, et ſimiliter ad poſſidendum ignem ipſi praeparatum.

Verſ. 38.

[6]) Hoc exciderat in Codice Hentenii.

Vers. 36. Καὶ προσῆλθον — ἀγρῷ.

Κατὰ μόνας μετὰ παῤῥησίας ἐρωτῶσιν, ὡς ἀκούσαντες πρότερον, ὅτι αὐτοῖς δέδοται γνῶναι τὰ μυστήρια. περὶ μόνης δὲ ταύτης τῆς παραβολῆς ἐρωτῶσιν, ὡς τὰς ἄλλας δύο συνέντες, τήν τε τοῦ σινάπεως, καὶ τὴν τῆς ζύμης, ἅτε σαφεστέρας οὔσας. αὕτη δὲ καὶ φοβερὰν εἶχεν ἀπειλὴν ἐπὶ τέλει, θορυβοῦσαν αὐτούς.

Vers. 37. Ὁ δὲ ἀποκριθεὶς — ἀνθρώπου.

Υἱὸν ἀνθρώπου, ἑαυτὸν ὀνομάζει, διὰ τὴν φαινομένην ἐνανθρώπησιν αὐτοῦ. καὶ τοῦτο συνεχῶς λέγει, βεβαιῶν, ὅτι κατὰ ἀλήθειαν ἐνηνθρώπησε, καὶ ἔσω σοι τοῦτο τῷ λοιποῦ γνώριμον.

Vers. 38. Ὁ δὲ ἀγρὸς — κόσμος.

Ἀνωτέρω περὶ τούτε προείρηται.

Vers. 38. Τὸ δὲ καλὸν — εἰσιν.

Τίνες [6]) οὗτοι;

Vers. 38. Οἱ υἱοὶ τῆς βασιλείας.

Υἱοὶ μὲν τῆς βασιλείας λέγονται, οἱ ὀρθόδοξοι, ὡς ὑπὸ τῷ βασιλέως χριστοῦ σπαρέντες εἰς γεωργίαν ἀρετῆς, καὶ [7]) κληρονομεῖν τῆς βασιλείας αὐτοῦ μέλλοντες· υἱοὶ δὲ τοῦ πονηροῦ, οἱ αἱρετικοὶ, ὡς ὑπὸ τῷ διαβόλε σπαρέντες εἰς γεωργίαν κακίας, καὶ κληρονομεῖν τοῦ ἡτοιμασμένου αὐτῷ πυρὸς μέλλοντες ὁμοίως.

7) Bis hoc loco κληρονομεῖν, pro κληρονομίαν, duriuscule, Sed nihil tentandum.

Verſ. 38. *Zizania vero — mali.*

Modo de illis dictum eſt.

Verſ. 39. *Inimicus autem — ſunt.*

Etiam de his praediximus. Te autem meminiſſe oportet, quod decimo octauo capite meſſem vocauerit eos qui crediturí erant, veluti paratos vt colligerentur: meſſores autem qui illos colligebant, Apoſtolos: in praeſenti vero loco meſſem dicit ſeculi conſummationem propter exciſionem a vita mortali: meſſores autem angelos, qui ab ea ſunt illos exciſuri. Similiter et ſemen ſuperius ſermonem fidei nuncupauit: in hac vero parabola eos qui crediderunt: iuxta alium videlicet et alium intellectum. Qui enim credidit et triticum dicitur, tanquam fructus primi ſeminis, verbi ſcilicet fidei: poterit nihilominus dici ſemen, vtpote rurſus alterum ad fidem fructificans. Non eſt autem interpretatus quinam ſint dormientes homines, et qui ſerui patrisfamilias, ſed illos praetermiſit, aut tanquam manifeſtos: aut etiam docens quod non oporteat parabolas ad verbum interpretari, vt ait Chryſoſtomus, ſed tantum in locis maxime neceſſariis, propter quae etiam aſſumuntur: Nam reliqua eo tantum fine pariter adduntur, vt apte effingantur. Nec iam vacat periculo, etiam haec curioſe ſcrutari.

Verſ. 40. *Sicut — huius.*

†† Deinde dicit, quomodo erit.

Verſ. 41.

[8]) Tom. VII. p. 487. E.
[9]) ἀναγκαιότατα. A.
[1]) Haec exciderant in verſione Hentenii.

Vers. 38. Τὰ δὲ ζιζάνια — ποιηρόν.

Ἔιρηται ἤδη περὶ τέτων.

Vers. 39. Ὁ δὲ ἐχθρὸς — ἐσὶν.

Καὶ περὶ τέτων προδιελαβόμεν. χρὴ δέ σε μνημονέυειν, ὅτι ἐν τῷ ὀκτωκαιδεκάτῳ κεφαλαίῳ, θερισμὸν μὲν ἐκάλεσε, τοὺς πιςεῦσαι μέλλοντας, ὡς ἑτοίμους εἰς τὸ συγκομισθῆναι· θερισὰς δὲ, τοὺς συγκομίζοντας αὐτοὺς ἀποςόλους. ἐν δὲ τῷ παρόντι, θερισμὸν μὲν, τὴν συντέλειαν τοῦ κόσμου, διὰ τὴν ἀπὸ τῆς ἐπικήρου ζωῆς ἐκτομὴν τῶν ἀνθρώπων· θερισὰς δὲ, τοὺς ἐκτέμνοντας αὐτοὺς ἀπ' αὐτῆς ἀγγέλους. ὁμοίως δὲ καὶ σπέρμα, ὀπίσω μὲν, τὸν λόγον τῆς πίςεως ὠνόμασεν· ἐν δὲ τῇ προκειμένῃ παραβολῇ, αὐτοὺς τοὺς πιςεύσαντας κατ' ἄλλην καὶ ἄλλην ἔννοιαν. ὁ γὰρ πιςεύσας λέγεται μὲν καὶ σῖτος, ὡς καρπὸς τοῦ πρώτου σπέρματος, ἤτοι, τοῦ λόγου τῆς πίςεως. λέγοιτο δ' ἂν καὶ σπέρμα, ὡς καρποφορῶν πάλιν ἕτερον εἰς πίςιν. οὐχ ἡρμήνευσε δὲ, τίνες μὲν εἰσὶν οἱ καθεύδοντες ἄνθρωποι, τίνες δὲ οἱ δοῦλοι τοῦ οἰκοδεσπότου, ἀλλὰ παρῆκεν αὐτοὺς, ἢ ὡς ἐγνωσμένους, ἢ καὶ διδάσκων, ὅτι οὐ χρὴ τὰς παραβολὰς κατὰ [B]) ῥῆσιν ἑρμηνέυειν, ὡς φησιν ὁ χρυσόςομος, ἀλλὰ κατὰ μόνα τὰ ἀναγκαιότερα [9]) μέρη, δι' ἃ καὶ παραλαμβάνονται. τἆλλα γὰρ, διὰ μόνον τὸ πλαδῆναι ταύτας πιθανῶς, συμπαραλαμβάνονται, καὶ λοιπὸν οὐκ ἀκίνδυνον, τὸ καὶ ταῦτα πολυπραγμονεῖν.

Vers. 40. Ὥσπερ — τέτε.

Εἶτα [1]) λέγει, πῶς ἔσαι.

Verſ. 41. *Mittet — iniquitatem*

Regnum ſuum vocat mundum, vt qui natura illi imperet iuxta diuinitatem: aut tanquam data ſibi omni poteſtate in coelo et in terra. Offendicula vero, eosdem dicit quos et operantes iniquitatem. Colligent autem eos, quum illi ex mortuis reſurgent. Scire enim oportet, quod ſimul cum his reſurgent et iuſti. Verum antequam illi colligantur, rapientur hi in nubibus in occurſum Domini in aere, ſicut dixit Paulus: illi vero deorſum relicti quaſi indigni, colligentur poſtquam ipſe deſcenderit. Et primum quidem boni ac iuſti comprobabuntur, deinde mali condemnabuntur. Poſt has vero datas ſententias primo ſane peccatores reiicientur in ſupplicium aeternum: deinde iuſti in vitam aeternam, ſicut dicit ſexageſimo primo capite.

Verſ. 42. *Et — ignis.*

Per ſe quidem feminat, oſtendens quod ſibi proprium eſt beneficia praeſtare: per alios vero ſupplicium infert, demonſtrans quod ſit a ſe alienum punire.

Verſ. 42. *Ibi — dentium.*

Ibi in camino ignis ſempiterni: vel in illis qui punientur. Per fletum autem ſtridoremque dentium, vehementem dolorem demonſtrauit.

Verſ. 43. *Tunc — patris ſui.*

Verum quum tunc futurum ſit vt Dei ſplendor illos circumdet: vtique ipſi conformes erunt ac diuini reddentur: et conſequens eſt, vt ſole ſplendi-

dio-

Vers. 41. Ἀποστελεῖ — ἀνομίαν.

Βασιλείαν αὐτοῦ φησὶ, τὸν κόσμον, ὡς Φύσει βασιλεύων αὐτοῦ, κατὰ τὴν θεότητα, ἢ καὶ ὡς δοθείσης αὐτῷ πάσης ἐξουσίας ἐν οὐρανῷ καὶ ἐπὶ γῆς· σκάνδαλα δὲ καὶ πιοῦντας τὴν ἀνομίαν, τοὺς αὐτοὺς ὀνομάζει. συλλέξουσι δὲ αὐτὸς, ἀναστάντας ἐκ νεκρῶν ἤδη. χρὴ γὰρ γινώσκειν, ὅτι ἅμα μὲν τούτοις ἀναστήσονται καὶ οἱ δίκαιοι. πρὸ δὲ τῆς συλλογῆς τούτων ἐκεῖνοι μὲν [b] ἁρπαγήσονται ἐν νεφέλαις εἰς ἀπάντησιν τοῦ κυρίου εἰς ἀέρα, καθὼς εἶπε παῦλος· οὗτοι δὲ, κάτω ἀποληφθέντες, ὡς ἀνάξιοι, μετὰ τὸ κατελθεῖν αὐτὸν συλλεγήσονται. καὶ πρῶτον μὲν ἐκεῖνοι δικαιωθήσονται· εἶτα οὗτοι καταδικασθήσονται. καὶ λοιπὸν, μετὰ τοὺς τοιούτους ἀποφάσεις, πρῶτον μὲν οἱ ἁμαρτωλοὶ ἀπελεύσονται εἰς κόλασιν αἰώνιον· εἶτα οἱ δίκαιοι εἰς ζωὴν αἰώνιον, ὡς ἐν τῷ ἑξηκοστῷ πρώτῳ κεφαλαίῳ φησί.

[b] 1 Thess. 4, 17.

Vers. 42. Καὶ — πυρός.

Δι' ἑαυτοῦ μὲν σπείρει, δεικνύων, ὅτι οἰκεῖον αὐτοῦ τὸ εὐεργετεῖν· δι' ἑτέρων δὲ κολάζει, παριστῶν, ὅτι ἀλλότριον αὐτοῦ τὸ κολάζειν.

Vers. 42. Ἐκεῖ — ὀδόντων.

Ἐκεῖ, ἐν τῇ καμίνῳ τοῦ αἰωνίου πυρός· ἢ ἐν αὐτοῖς. διὰ δὲ τοῦ κλαυθμοῦ καὶ τοῦ βρυγμοῦ τῶν ὀδόντων, τὴν ἄφατον ὀδύνην ἐνέφηνε.

Vers. 43. Τότε — τοῦ πατρὸς αὐτῶν.

Καὶ μὴν, τῆς αἴγλης τὲ θεὸ τότε προσβαλέσης αὐτοῖς, μετατυπωθῆναι πρὸς αὐτὴν, καὶ θεοειδεῖς γίνονται, καὶ ἀκίνδυνοι ἔσι, λαμπρότερον

diores efficiantur. Quomodo ergo dicit, ſicut ſol? Quia noto apud illos exemplo vtendum erat: nec quicquam illis notum erat, quod eſſet ſole ſplendidius.

Verſ. 43. *Qui — audiat.*

Hoc frequenter dictis addit, excitans illos quo reddantur perſpicatiores.

Verſ. 44. *Rurſum — illum.*

Quare turbis non praeſentibus, in parabolis adhuc loquebatur diſcipulis? Quia ſciebat iam illos per ea quae dicta ſunt ſapientiores effectos, ita vt poſſent intelligere. Ideo etiam poſt finem parabolarum ait eis: Intellexiſtis haec omnia? dicunt ei: Etiam Domine.

Sicut autem in duabus ſupra poſitis parabolis de ſinapi et de fermento, regnum coelorum dicebat fidei ſermonem: ita quoque in iſta. Comparat autem ipſum theſauro propter ſpiritus ſancti diuitias, quae in illo ſunt. Ager autem eſt mundus vt praedictum eſt. Scito ergo in mundo abſconditam eſſe fidem: in fide vero diuitias ſpiritus.

Et caetera quidem parabolae, prout dicta ſunt relinque. Conſidera autem quo modo is qui hunc ditantem theſaurum reperit, ſiue cognouit illum, ſtudioſe conatur: (nam hoc indicat quod dicitur, Abit) et cum gaudio cuncta quae habet diſtrahit: vt hunc ſolum lucrifaciat. Et intellige quod omnes doceat huiusmodi parabola, non ſolum ne contriſtentur abiectis ſiue erogatis omnibus quae poſſident pro fide, ſed etiam vt cum gaudio hoc

z) ἀγίαν, abeſt. A.

τερον ἡλίου λάμπειν αὐτούς. πῶς οὖν Φησὶν, ὡς ὁ ἥλιος; διότι γνωρίμω πρὸς αὐτοὺς ἔδει χρήσασθαι παραδείγματι. οὐκ ἦν δὲ οὐδὲν τῶν γνωρίμων αὐτοῖς ἡλίου λαμπρότερον.

Verſ. 43. Ὁ — ἀκεέτω.

Τοῦτο πολλάκις ἐπιλέγει, παροξύνων αὐτοὺς εἰς τὸ γίνεσθαι διορατικωτέρους.

Verſ. 44. Πάλιν — ἐκεῖνον.

Διατί, τῶν ὄχλων μὴ παρόντων, ἐν παραβολαῖς ἔτι λαλεῖ τοῖς μαθηταῖς; διότι ἐγνω τούτους σοφωτέρους ἤδη γενομένους ἀπὸ τῶν εἰρημένων, ὡς καὶ συνιέναι δύνασθαι. διὸ καὶ μετὰ τὸ τέλος τῶν παραβολῶν λέγει αὐτοῖς· συνήκατε c) ταῦτα πάντα; λέγουσιν αὐτῷ· ναὶ κύριε. c) Matt. 13, 51.

Ὥσπερ δὲ ἐπὶ τῶν ἀνωτέρω κειμένων δύο παραβολῶν, τοῦ τε σινάπεως καὶ τῆς ζύμης, βασιλείαν ἐρανῶν ἔλεγε τὸν λόγον τῆς πίστεως· ἕτω καὶ ἐπὶ ταύτης. ἀπεικάζει δὲ αὐτὸν θησαυρῷ, διὰ τὸν ἐν αὐτῷ πλοῦτον τοῦ ἁγίου πνεύματος. ἀγρὸς δέ ἐστιν, ὁ κόσμος, ὡς προδεδήλωται· μάθε δὲ, ὅτι ἐν τῷ κόσμῳ μὲν κέκρυπται ἡ πίστις· ἐν τῇ πίστει δὲ, ὁ πλοῦτος τοῦ ἁγίου[2]) πνεύματος.

Καὶ τὰ μὲν ἄλλα τῆς παραβολῆς ἔα, καθὼς προείρηται. σκόπει δὲ, πῶς ὁ εὑρὼν τοῦτον τὸν πλουτίζοντα θησαυρὸν, ἕτερον, ὁ ἐπιγνοὺς αὐτὸν, σπουδάζει· τοῦτο γὰρ ἐμφαίνει τὸ ὑπάγει, καὶ μετὰ χαρᾶς πάντα, ὅσα ἔχει, πωλεῖ, ἵνα μόνον κερδήσῃ τοῦτον· καὶ σύνες, ὅτι διδάσκει πάντας ἡ τοιαύτη παραβολὴ, μὴ μόνον μὴ λυπεῖσθαι προϊεμένους ὑπὲρ τῆς πίστεως πάντα, ὅσα ἔχουσιν, ἀλλὰ καὶ μετὰ χαρᾶς τοῦτο ποιεῖν,

hoc faciant: et hanc abiectionem siue amissionem, lucrum ducant maximum: quodque is qui aut illa non respuit, aut non cum gaudio respuit: non potest fidei lucrifacere thesaurum. In omnibus autem quae habet, intelliguntur quae in opere ac sermone, et in mente sunt peccata: quae omnia similiter vendere oportet, hoc est, relinquere.

Vers. 45. *Iterum — v. 46. illam.*

Regnum coelorum proprie intelligimus desiderium regni coelorum; et hominem quidem illud appellauit, eo quod in homine operatur. Negotiatorem vero, quia propriam negotiatur salutem. Vide enim quod vbi inuenit vnam pretiosam margaritam, sermonem videlicet fidei: qui vnus est propter vnam fidei veritatem, et quia nullus alius est huiusmodi: πολύτιμος autem, id est, pretiosus, quia multi precii, et quia multis honorabilis, qui videlicet illum cognouerunt: Abit, quod diligentiam ac festinationem manifestat: et relinquit omnia quibus antea fruebatur: eumque solum adipiscitur.

Hae autem duae parabolae in multis inuicem sunt similes: et breuiter in hoc solo differunt, quod illa fidei sermonem thesaurum vocabat, haec autem margaritam: sicut et duarum praecedentium parabolarum, vna quidem granum sinapis illum appellabat, altera vero fermentum. Et sicut per duas illas significauit incrementum vimque fidei, ita rursum per has duas, illius significauit diuitias et excellentiam. Crescit siquidem quasi granum sinapis: vim habet vt fermentum: ditat veluti the-

a) αὐτόν. B.

καὶ τὴν ἀποβολὴν ταύτην κέρδος ἡγεῖσθαι μέγιστον· καὶ ὅτι ὁ μὴ ἀποβάλλων αὐτὰ, καὶ ὁ μὴ μετὰ χαρᾶς ἀποβάλλων, οὐ δύναται κερδῆσαι τὸν τῆς πίστεως θησαυρόν. πάντα δὲ, ὅσα τις ἔχει, νοοῦνται, καὶ τὰ ἐν ἔργῳ, καὶ ἐν λόγῳ, καὶ κατὰ διάνοιαν ἁμαρτήματα, ἅπερ ὁμοίως χρὴ πωλεῖν, ὅ ἐστιν, ἀποκτᾶσθαι.

Verſ. 45. Πάλιν — v. 46. αὐτόν.

Βασιλείαν τῶν οὐρανῶν, ἰδιοτρόπως ἐντεῦθα νοοῦμεν, τὴν ἐπιθυμίαν τῆς βασιλείας τῶν οὐρανῶν· καὶ ἄνθρωπον μὲν αὐτὴν [3]) εἶπεν, ὡς ἐν ἀνθρώπῳ ἐνεργοῦσαν· ἔμπορον δὲ, ὡς πραγματευομένην τὴν ἰδίαν σωτηρίαν. ὅρα γὰρ, ὅτι εὑροῦσα ἕνα πολύτιμον μαργαρίτην, ὅς ἐστιν ὁ λόγος τῆς πίστεως· ὁ ἐς μὲν, διὰ τὸ εἶναι μίαν τὴν ἀληθῆ πίστιν, καὶ διὰ τὸ μὴ εἶναι τοιοῦτον ἄλλον· πολύτιμος δὲ, ὡς κατὰ πολὺ τίμιος, [καὶ [4]) ὡς πολλοῖς ὢν τίμιος,] δηλαδὴ τοῖς εἰδόσιν αὐτόν· ἀπῆλθεν, ὃ δηλοῖ τὴν σπουδὴν, καὶ ἀπεκτήσατο πάντα, ὅσων ἀπήλαυε πρότερον, καὶ ἐκτήσατο τοῦτον μόνον.

Αἱ δύο δὲ αὗται παραβολαὶ τὰ πλείω ἀλλήλαις ἐοικυῖαι, βραχέα διαφέρουσιν, ὅτι ἡ μὲν θησαυρὸν, ἡ δὲ μαργαρίτην ὀνομάζει τὸν λόγον τῆς πίστεως. ὥσπερ ἆρα καὶ αἱ πρὸ τούτων δύο παραβολαὶ, ἡ μὲν κόκκον σινάπεως, ἡ δὲ ζύμην αὐτὸν ἐκάλεσε. καὶ καθάπερ διὰ τῶν δύο ἐκείνων ἐδήλωσεν ὁ χριστὸς τὴν αὔξησιν καὶ τὴν ἰσχὺν τῆς πίστεως· ἔτω καὶ διὰ τῶν δύο τούτων πάλιν, τὸν πλοῦτον καὶ τὸ ἐξαίρετον αὐτῆς. αὔξει μὲν γὰρ, ὡς κόκκος σινάπεως· ἰσχύει δὲ, ὡς ζύμη· πλατύ-

ζει

[4]) Incluſa abſunt. A.

thesaurus: eximia est tanquam margarita preciosissima. Reliqua vero quae in parabola habentur, non sunt nobis magnopere curanda. Ne autem de sola fide praesumamus, aut sufficere eam ad salutem credamus, addit et aliam parabolam, qua discimus quod non omnes qui credunt salui fiunt, sed multi eorum pereunt: Ait enim:

† Margarita etiam Dominus appellatus est, quia diuinitatis profunditati vnitus, et solis piscatoribus suisque discipulis cognitus est.

Vers. 47. *Rursum — congreganti.*

Regnum coelorum iterum vocat fidei sermonem: mare vero mundum propter amaritudinem vndasque tentationum. Omnimoda autem piscium genera sunt, variae multitudines inhabitantium in eo hominum, virorum, mulierum, puerorum, senum, coelibum, coniugatorum: aliorumque similium: aut etiam differentiae variae gentium.

Vers. 48. *Quod — abiecerunt.*

Quum impletum fuisset, hoc est, quando omnes credidérant: quidam voluntarii, quidam autem non voluntarii. Littus vero intelligit locum in quo iudicaturus est Dominus: colligentes autem angelos. Porro bona quae capta sunt iustos significant, praua autem malos: vasa vero ea quae solis iustis in haereditatem sunt reposita. Reliqua autem huius parabolae similiter non sunt magnopere curanda.

Vers. 49.

5) μὲν, addit. A.

6) addit Codex A. *Φησὶ γάρ.* Quae autem hic inclusa sunt, ea paullo ante habet in marg. *Φησὶ γὰρ*

ζει δὲ, ὡς θησαυρός· ἐξαίρετος δέ ἐστιν, ὡς διαφορώτατος μαργαρίτης. τἄλλα[5]) γὰρ τῆς παραβολῆς ἐ περιεργαστέον ἡμῖν. ἵνα δὲ μὴ θαῤῥῶμεν τῇ πίστει μόνῃ, μηδὲ ἀρκεῖν αὐτὴν εἰς σωτηρίαν νομίζωμεν, προστίθησι καὶ ἑτέραν παραβολὴν, δι' ἧς μανθάνομεν, ὅτι ἐ πάντες οἱ πιστεύοντες σώζονται, ἀλλὰ πολλοὶ τέτων ἀπόλλυνται.[6])

[Μαργαρίτης δὲ καὶ ὁ κύριος κέκληται, διότι τῷ βυθῷ τῆς θεότητος ἥνωται, καὶ μόνοις τοῖς ἁλιεῦσι, καὶ τοῖς αὐτῶν μαθηταῖς ἐγνώρισεν.]

Verſ. 47. Πάλιν — συναγαγέσῃ.

Βασιλείαν τῶν ἐρανῶν αὖθις λέγει, τὸν λόγον τῆς πίστεως· θάλασσαν δὲ, τὸν κόσμον, διὰ τὴν πικρίαν καὶ τὰ κύματα τῶν πειρασμῶν. παντοῖα δὲ γένη ἰχθύων, τὰ ποικίλα πλήθη τῶν ἐνδιαιτωμένων αὐτῷ ἀνθρώπων, ἀνδρῶν, γυναικῶν, νέων, γερόντων, ἀγράμων, γεγραμμένων καὶ τοιέτων ἄλλων, ἢ καὶ τὰ διάφορα ἔθνη.

Verſ. 48. Ἣν — ἔβαλον.

Ὅτε ἐπληρώθη, τέτεσιν, ὅταν[7]) πάντες ἐπίστευσαν, οἱ μὲν ἑκόντες, οἱ δὲ ἄκοντες· αἰγιαλὸν δὲ νόει, τὸν τόπον, ἔνθα μέλλει κρῖναι ὁ κύριος· συλλέγοντας δὲ, τὲς ἀγγέλες. καὶ καλὰ μὲν θησάυρισμα, τὲς δικαίους· σαπρὰ δὲ, τὲς πονηρές· ἀγγεῖα δὲ, τὰς ἀποκεκληρωμένας τοῖς δικαίοις μονάς· τἄλλα δὲ τῆς παραβολῆς ὁμοίως ἐ πολυπραγμονητέον.

Verſ. 49.

γὰρ addit etiam Hentenius. Coniungitur ergo cum verſ. 47.

7) ὅτε. A.

Verſ. 49. *Sic — ſeculi.*

Sic, ſicut dicturus eſt.

Verſ. 49. *Exibunt — v. 50. dentium.*

Atqui in ſexageſimo primo capite ait quod ipſe ſeparabit eos a ſe inuicem. Quid ergo dicendum eſt? Quod ipſe quidem ſeparabit eos ſuo iuſſu: angeli vero ſeparabunt eos operatione, praeceptum Domini tanquam miniſtri exequentes. Eſt autem ſeparare, diuidere. Quia vero in fine parabolae dixit quod praua foras abiecerunt: ne quis ſuſpicetur ſine periculo eſſe eiuſmodi electionem: interpretatur dicens, quod etiam mittent eos in caminum ignis, et caetera.

Verſ. 51. *Dicit — omnia?*

Quae videlicet in parabolis neceſſaria ſunt? Atqui ſciebat tanquam Deus quod ea intellexerant. Reliquum eſt ergo, vt hoc more humano interrogauerit.

Verſ. 51. *Dicunt — v. 52. vetera.*

Quum illi faſti eſſent ſe intelligere, parabolam ſubinfert quae doceat, omnes legitime ab ipſo edoctos, intelligentia diteſcere. Omnis, inquit, ſcriba ſiue ſapiens edoctus a rege coelorum qui eſt Chriſtus, intelligentia diues eſt: edoctus inquam ab eo priusquam ſcilicet fallatur: et ſimilis factus eſt

[8]) Ex Hentenii interpretatione, quae tamen ſenſum non eſt affecuta, intelligitur ſaltem, illum quoque in ſuo Codice reperiſſe πρό. Si ergo πρὸ neceſſario explicandum eſt: aliter accipi nequit, quam πρὶν διδαχθῆναι παρ' ἀνθρώπων τὰ ἀνθρώποις δοκοῦν.

Verſ. 49. Οὕτως — αἰῶνος.

Οὕτως, ὡς ἐρεῖ.

Verſ. 49. Ἐξελεύσονται — v. 50. ὀδόντων.

Καὶ μὴν, ἐν τῷ ἑξηκοστῷ πρώτῳ κεφαλαίῳ φησὶν, ὅτι d) αὐτὸς ἀφοριεῖ αὐτοὺς ἀπ' ἀλλήλων. τί οὖν ἔστιν εἰπεῖν; ὅτι αὐτὸς μὲν ἀφοριεῖ αὐτοὺς, τῷ προσάγματι· οἱ δὲ ἄγγελοι ἀφοριοῦσιν αὐτοὺς, τῇ ἐνεργείᾳ, τὸ πρόσαγμα τὸ θεσπικὸν ὡς ὑπηρέται πράττοντες. ἀφορίζειν δὲ ἐστι, τὸ διαχωρίζειν. ἐπεὶ δὲ ἐν τῷ τέλει τῆς παραβολῆς εἶπεν, ὅτι τὰ σάπρια ἔξω ἐβαλόν, ἵνα μὴ ὑπολάβῃ τις, ἀκίνδυνον εἶναι τὴν τοιαύτην ἐξαγωγὴν, ἠρμήνευσε ταύτην, εἰρηκὼς, ὅτι καὶ βαλοῦσιν αὐτοὺς εἰς τὴν κάμινον τοῦ πυρός καὶ τὰ ἑξῆς.

d) Matt. 25, 32.

Verſ. 51. Λέγει — πάντα;

Τὰ ἀναγκαῖα δηλαδὴ τῶν παραβολῶν. καὶ μὴν, ὡς θεὸς ἐγίνωσκεν, ὅτι συνῆκαν αὐτά. λοιπὸν οὖν, ὡς ἄνθρωπος τοῦτο ἠρώτησε.

Verſ. 51. Λέγουσιν — v. 52. παλαιά.

Ὁμολογησάντων γνῶναι, λέγει παραβολὴν διδάσκουσαν, ὅτι πάντες οἱ γνησίως αὐτῷ μαθητευθέντες πλουτοῦσι γνῶσιν. πᾶς γάρ, φησι, γραμματεὺς, ἤτοι, σοφὸς, μαθητευθεὶς τῇ βασιλείᾳ τῶν οὐρανῶν, ὅς ἐστιν ὁ χριστὸς, πλουτεῖ γνῶσιν. μαθητευθεὶς δὲ αὐτῷ, πρὸ e) τοῦ σοφισθῆναι

e) κοῦντα, ἀλλ' οὐ θεῷ. Hoc autem mihi diſplicet. Malim ergo ſententia commodiſſima et expeditiſſima, πρὸς τὸ σοφισθῆναι παρὰ τοῦ χριστοῦ. μαθητευθεὶς ergo non eſt *edoctus*, ſed, qui Chriſti ſchola et doctrina vſus eſt.

est homini patrifamilias, id est, diuiti, qui depromit quando vult de thesauro suo nouas veteresque res aureas. Intelligitur autem per noua, intellectus noui testamenti: per vetera autem, veteris. Quod verò dicit: Propterea, non est nunc causae redditiuum, sed confirmatiuum, id est, vere.

Vers. 53. *Et — v. 54. illorum.*

Patriam eius vocat Nazaret tanquam patriam matris eius, et illius qui putabatur pater eius: et tanquam locum vbi nutritus erat. Dicit enim Lucas quod venerit Nazaret vbi fuerat nutritus. Docebat autem eos. Quos? Eos videlicet qui e patria sua erant. Causam vero propter quam in synagoga docebat, praediximus in principio quarti capitis.

Vers. 54. *Ita vt — virtutes?*

Sapientia sermonum et virtutes verborum. Aut virtutes vocat miracula. Videntes enim eum docentem quae excelsiora erant, magisque apposita ad persuadendum quam quae docuerant viri quondam insignes: facientem etiam maiora miracula: et ignorantes eum Dei esse sapientiam ac virtutem, mirabantur et sermones eius et miracula. Offendebantur autem per eum, qui talia doceret ac miracula huiusmodi ederet, ob aliud nihil, nisi quod humilibus ortus esset parentibus. Sed vere caeca et infensata res est inuidia. Vnde enim magis admirari eumque adorare oportuit, quod ab eiusmodi parentibus talis progenitus esset filius, inde per eum offendebantur.

Vers. 55.

θῆναι δηλονότι. καὶ ἔοικεν ἀνθρώπῳ οἰκοδεσπότῃ, τετέσι, πλουσίῳ, ὅστις ἐκβάλλει, ὅτε βάλεται, ἐκ τοῦ θησαυροῦ αὐτοῦ, καινὰ καὶ παλαιὰ χρυσία. νοοῦνται δὲ καινὰ μὲν, τὰ τῆς νέας διαθήκης νοήματα· παλαιὰ δὲ, τὰ τῆς παλαιᾶς. τὸ δὲ διὰ τοῦτο, οὐκ ἔστι νῦν αἰτιολογικὸν, ἀλλὰ βεβαιωτικὸν, ἀντὶ τοῦ, ἀληθῶς.

Verſ. 53. Καὶ — v. 54. αὐτῶν.

Πατρίδα αὐτοῦ λέγει, τὴν ναζαρὲτ, ὡς πατρίδα τῆς μητρὸς αὐτοῦ καὶ τοῦ νομιζομένου πατρὸς αὐτοῦ, καὶ ὡς τραφεὶς ἐν αὐτῇ. φησὶ γὰρ ὁ λουκᾶς, ὅτι καὶ[e]) ἦλθεν εἰς τὴν ναζαρὲτ, οὗ ἦν τεθραμμένος. ἐδίδασκε δὲ αὐτοὺς, τίνας; δηλαδὴ τοὺς τῆς πατρίδος αὐτοῦ. τὴν αἰτίαν δὲ, δι' ἣν ἐν ταῖς συναγωγαῖς διδάσκει, προειρήκαμεν ἐν ἀρχῇ τοῦ τετάρτου κεφαλαίου.

e) Luc. 4, 16.

Verſ. 54. Ὥστε — δυνάμεις;

Ἡ σοφία τῶν λόγων, καὶ αἱ δυνάμεις τῶν λόγων. ἢ δυνάμεις καλεῖ, τὰ θαύματα. βλέποντες γὰρ αὐτὸν ὑψηλότερα μὲν καὶ πιθανώτερα τῶν πάλαι περιβοήτων ἀνδρῶν διδάσκοντα, μείζονα δὲ θαύματα ποιοῦντα, καὶ ἀγνοοῦντες, ὅτι αὐτὸς ἦν σοφία θεοῦ καὶ δύναμις· ἐθαύμαζον μὲν καὶ τοὺς λόγους αὐτοῦ καὶ τὰ θαύματα· εἰς αὐτὸν δὲ, τὸν τοιαῦτα διδάσκοντα καὶ τερατουργοῦντα, ἐσκανδαλίζοντο, δι' ἓδὲν ἕτερον, ἢ διότι γονέων ἦν εὐτελῶν. ἀλλ' ὄντως τυφλὸν καὶ ἀνόητον ὁ φθόνος. ἀφ' ὧν γὰρ ἔδει μᾶλλον θαυμάζειν, καὶ προσκυνεῖν αὐτὸν, ὅτι τοιούτων γονέων τοιοῦτος προῆλθεν υἱὸς, ἀπὸ τούτων εἰς αὐτὸν σκανδαλίζονται.

Verſ. 55. *Num hic — v. 56. ſunt?*

Haec omnia per interrogationem legenda ſunt: nam haec haeſitantes inuicem dicebant.

Verſ. 56. *Vnde — omnia?*

Vide extremam dementiam. Dicunt enim: Parentibus ortus eſt tenuibus, vnde ergo huic omnia iſta prouenerunt? Atqui o vani, non ob parentum generoſitatem, neque ob diuitiarum affluentiam, aut aliud quippiam huiusmodi, ſed ob egregiam vitam intelligentia ac miracula diuinitus his qui digni ſunt donantur.

Verſ. 57. *Et — eum.*

Hoc eſt ſuper illo.

Verſ. 57. *Ieſus autem — ſua.*

Marcus autem dixit, niſi in patria ſua, et inter cognatos, et in domo ſua. Ab exemplo autem ſeipſum ſignificauit Chriſtus, et in patria, dixit propter totam Nazaret: Inter cognatos vero, propter eos qui quomodocunque cognati eius erant: In domo autem, propter ſolos fratres eius: Omnes enim deſpiciebant eum: illi quidem tanquam patriotam, iſti vero velut cognatum, hi autem quaſi fratrem. Ideo etiam quum ſupernaturaliter magnificaretur, offendebantur ſuper eo, hoc eſt, propter inuidiam ei credere non poterant: etſi quidam magis, quidam autem minus inui-

Vers. 55. Οὐχ οὗτος — v. 56. εἰσί;

Ταυτὶ πάντα κατ' ἐρώτησιν ἀναγνωστέον. διαποροῦντες γὰρ ἔλεγον ταῦτα πρὸς ἀλλήλους. πρὸς ἡμᾶς δὲ, ἀντὶ τοῦ, παρ' ἡμῖν.

Vers. 56. Πόθεν — πάντα;

Ὅρα βαθεῖαν ἄνοιαν. λέγουσι γὰρ, ὅτι ἐπεὶ γονέων εὐτελῶν ἐστι, πόθεν ἄλλοθεν τούτῳ ταῦτα πάντα προσεγένετο; καὶ μὴν, ὦ μάταιοι, οὐκ ἀπὸ γονέων εὐκλείας, οὐδ' ἀπὸ χρημάτων δαψιλείας, ἢ τοιούτου τινὸς, ἀλλ' ἐξ ἐναρέτης πολιτείας ἡ γνῶσις καὶ τὰ θαύματα θεόθεν τοῖς ἀξίοις χαρίζονται.

Vers. 57. Καὶ — αὐτῷ.

Ἀντὶ τοῦ, ἐπ' αὐτῷ.

Vers. 57. Ὁ δὲ Ἰησοῦς — αὐτοῦ.

Ὁ δὲ μάρκος εἶπεν, ὅτι f) εἰ μὴ ἐν τῇ πατρίδι αὐτοῦ, καὶ ἐν τοῖς συγγενέσι καὶ ἐν τῇ οἰκίᾳ αὐτοῦ. παραδειγματικῶς δὲ ἑαυτὸν ἐδήλωσεν ὁ χριστός. καὶ ἐν μὲν τῇ πατρίδι ἔφηκε, διὰ πᾶσαν τὴν ναζαρέτ· ἐν δὲ τοῖς συγγενέσι, διὰ τοὺς ὁπωσδήποτε συγγενεῖς αὐτοῦ· ἐν δὲ τῇ οἰκίᾳ, διὰ μόνους τοὺς ἀδελφοὺς αὐτῶ. πάντες γὰρ αὐτοῦ κατεφρόνουν. οἱ μὲν, ὡς συμπατριώτου, οἱ δὲ, ὡς συγγενοῦς, οἱ δὲ, ὡς ἀδελφοῦ. διὸ καὶ ὑπερφυῶς εὐδοκιμοῦντος ἐσκανδαλίζοντο ἐπ' αὐτῷ, τετέχνη, οὐκ ἠδύναντο πιστεύειν αὐτῷ διὰ τὸν φθόνον, εἰ καὶ οἱ μὲν πλεῖον, οἱ δὲ ἔλαττον ἐφθόνουν. οὐκ

f) Marc. 6, 4.

inuiderent. Non eſt ergo, inquit, propheta ſine honore apud quos videtur propheta, niſi in patria ſua, et inter cognatos et in domo ſuâ. Hi enim quanquam prophetam eum eſſe nouerunt, tamen deſpiciunt eum propter cauſam dictam: et quia aſſueta facile deſpiciuntur. Lucas autem dixit, Nullus propheta acceptus eſt in patria ſua, vocans etiam ipſe acceptum, id quod in honore eſt.

Verſ. 58. *Et — illorum.*

Virtutes dicit miracula: tanquam diuinae virtutis opera. Et vide ſapientiam. Fecit ſiquidem aliquas, ne dicere poſſent, Quia odio nos habet, non curat eos qui ſunt apud nos: quodſi etiam apud nos haec egiſſet, credidiſſemus vtique et nos: Non multas autem, propter incredulitatem eorum, quia nec his quae factae ſunt credebant. Propterea Marcus quoque dixit: Et mirabatur propter incredulitatem eorum, tantam videlicet impudentiam. Sed Matthaeus quidem dixit, Non fecit ibi virtutes multas: Marcus vero: Nec potuit ibi ne vnam quidem virtutem operari, niſi quod paucos infirmos impoſitis manibus curauit. Quomodo ergo dixit, quod non potuit? Quia impotentiam vocare ſolemus non ſolum defectum potentiae,

9) Ita etiam Hentenius. Sed παρ' οἷς, videtur mox poſtulare, non εἰ μὴ, ſed ἀλλ' ἐν τῇ. Malim ergo παρ' ὃ, id eſt, καθὸ δοκεῖ προφήτης.

ἔξιν οὖν, φησὶ, προφήτης ἄτιμος, παρ' [9]) οἷς δοκεῖ προφήτης, εἰ μὴ ἐν τῇ πατρίδι αὐτοῦ, καὶ ἐν τοῖς συγγενέσι, καὶ ἐν τῇ οἰκίᾳ αὐτοῦ. οὗτοι γὰρ, καίτοι προφήτην αὐτὸν εἰδότες, ὅμως καταφρονοῦσιν αὐτοῦ, διά τε τὴν ἐνθεῖσαν αἰτίαν, καὶ διότι τὰ συνήθη, εὐκαταφρόνητα. ὁ δὲ Λουκᾶς εἶπεν, ὅτι [g]) ἐδεὶς προφήτης δεκτός ἐστι ἐν τῇ πατρίδι αὐτοῦ, δεκτὸν καὶκεῖνον λέγων, τὸν τίμιον. g) Luc. 4, 24.

Verſ. 58. Καὶ — αὐτῶν.

Δυνάμεις, τὰ θαύματα λέγει, ὡς δυνάμεως θείας ἔργα. καὶ ὅρα σοφίαν. ἐποίησε μὲν γὰρ, ἵνα μὴ δύνωνται λέγειν, ὅτι μισῶν ἡμᾶς ὐ θεραπεύει τὰς ἐν ἡμῖν, καὶ, ὅτι εἰ ἐποίησε καὶ παρ' ἡμῖν, ἐπιστεύσαμεν ἂν καὶ ἡμεῖς. οὐ πολλὰς δὲ, διὰ τὴν ἀπιστίαν αὐτῶν, ὅτι καὶ γινομένων ἠπίστουν ἔτι. διὸ καὶ ὁ μάρκος εἶπεν, ὅτι καὶ ἐθαύμαζε [h]) διὰ τὴν ἀπιστίαν αὐτῶν, δηλονότι τοσοῦτον ἀναισχυντοῦσαν. ἀλλ' ὁ μὲν ματθαῖός φησιν, ὅτι οὐκ ἐποίησεν ἐκεῖ δυνάμεις πολλάς· ὁ δὲ μάρκος, ὅτι καὶ [i]) οὐκ ἠδύνατο ἐκεῖ ὐδεμίαν δύναμιν ποιῆσαι, εἰ μὴ ὀλίγοις ἀῤῥώστοις ἐπιθεὶς τὰς χεῖρας, ἐθεράπευσε. πῶς οὖν εἶπεν, ὅτι οὐκ ἠδύνατο; διότι ἀδυναμίαν ὀνομάζειν εἰώθαμεν, οὐ μόνον τὴν ἔλλειψιν τῆς δυνάμεως, ἀλλὰ καὶ τὸν ἐμποδισμὸν τῆς h) Marc. 6, 6. i) Marc. 6, 5.

tiae, verum etiam impedimentum huius aut illius cauſae: ſicut etiam nunc. Impediebat enim incredulitas illorum quibus beneficium praeſtabatur. Non poterat ergo, hoc eſt, impediebatur: et non oportebat eos inuitos beneficio afficere.

Finis ſectionis primae.

τῆς οἵας δή τινος αἰτίας, ὥσπερ καὶ νῦν. ἐνεπόδιζε γὰρ αὐτῷ ἡ ἀπιστία τῶν εὐεργετημένων, οὐκ ἠδύνατο οὖν, ἀντὶ τοῦ, ἐνεποδίζετο. καὶ οὐκ ἔδει [1]) βιαίως εὐεργετεῖν αὐτούς.

[1]) Recte Hentenius, *inuitos.*

Τέλος τοῦ πρώτου τμήματος.

ΤΟΥ

ΚΑΤΑ ΜΑΤΘΑΙΟΝ

ΕΥΑΓΓΕΛΙΟΥ

ΤΜΗΜΑ ΔΕΥΤΕΡΟΝ

Cap. XXV.

De Herode Tetrarcha, qui Ioannem interemit.

Cap. XIV. v. 1. *In* — v. 2. *illo.*

Similia dicit et Marcus. Lucas vero ait: Audiuit Herodes Tetrarcha vniuersa quae fiebant ab eo: et haerebat eo quod diceretur a quibusdam quod Ioannes surrexisset a mortuis: a quibusdam vero quod Elias apparuisset: ab aliis autem, quod propheta quispiam ex antiquis surrexisset: et dixit Herodes, Ioannem ego decollaui: quis est autem iste de quo ego talia audio? et cupiebat videre eum.

Quomodo ergo Matthaeus et Marcus scripserunt quod affirmabat Herodes ipsum esse Ioannem: Lucas vero, quod dicentibus hoc quibusdam, Herodes potius asserebat non esse illum. Ioannem, inquit, ego decollaui, itaque consequens est non esse ipsum Ioannem? Quid ergo dicemus? Quod suspicatus hunc a mortuis surrexisse, ac miraculorum gratiam ob iniustam sui caedem a Deo accepisse: eis tamen qui hoc dicebant, asserebat non esse Ioannem, ne ad eum concurrerent, et contra se seditionem concitarent: suis autem famulis confidenter detegebat secretum. Nam παῖδας hoc in loco pro ministris posuit Euangelista. Id autem eis confidit, quod hunc maxime timeret tanquam fortiorem iam effectum, et quasi futurum esset, vt deinceps vehementius eum argueret. Et

vide

Κ ε φ. Κ Ε.

Περὶ ἰωάννου καὶ ἡρώδου.

Cap. XIV. v. 1. Ἐν ἐκείνῳ —
v. 2. αὐτῷ.

Τὰ ὅμοια λέγει καὶ ὁ [a]) μάρκος. ὁ δὲ [b]) λουκᾶς φησὶν, ὅτι ἤκουσεν ἡρώδης ὁ τετράρχης τὰ γινόμενα ὑπ' αὐτοῦ πάντα, καὶ διηπόρει, διὰ τὸ λέγεσθαι ὑπό τινων, ὅτι ἰωάννης ἐγήγερται ἐκ νεκρῶν· ὑπό τινων δὲ, ὅτι ἠλίας ἐφάνη· ἄλλων δὲ, ὅτι προφήτης εἷς τῶν ἀρχαίων ἀνέστη. καὶ εἶπεν ἡρώδης, ἰωάννην ἐγὼ ἀπεκεφάλισα. τίς δέ ἐστιν οὗτος, περὶ οὗ ἐγὼ ἀκούω τοιαῦτα; καὶ ἐζήτει ἰδεῖν αὐτόν.

a) Marc. 6, 14.
b) Luc. 9, 7-9.

Πῶς οὖν ματθαῖος μὲν καὶ μάρκος ἔγραψαν, ὅτι διεβεβαιοῦτο ἡρώδης, αὐτὸν εἶναι τὸν ἰωάννην· ὁ δὲ λουκᾶς, ὅτι λεγόντων τοῦτό τινων, ὁ ἡρώδης μᾶλλον εἶπε, μὴ εἶναι τοῦτον. ἰωάννην γάρ, φησιν, ἐγὼ ἀπεκεφάλισα. καὶ λοιπὸν οὐκ ἔστιν ἰωάννης. τί οὖν ἐρεῖμεν; ὅτι ὑπολαβὼν, ἐκ νεκρῶν ἀναστῆναι τοῦτον, χαρίσματα θαυμάτων ἐκ θεῦ λαβόντα, διὰ τὴν ἄδικον ἑαυτοῦ σφαγὴν, πρὸς μὲν τοὺς τοῦτο λέγοντας, εἶπε, μὴ εἶναι τὸν ἰωάννην, ἵνα μὴ προσδράμωσιν αὐτῷ, καὶ σασιάσωσι κατ' αὐτοῦ· πρὸς δὲ τοὺς οἰκέτας αὐτοῦ, θαρρεῖ τὸ μυστήριον. παῖδας γὰρ νῦν, τοὺς οἰκέτας εἶπεν ὁ εὐαγγελιστής. θαρρεῖ δὲ αὐτοῖς τοῦτο, σφόδρα δειλιάσας τοῦτον, ὡς ἰσχυρότερον ἤδη γεγενημένον, καὶ σφοδρότερον αὐτὸν ἐλέγξοντα. καὶ ὅρα

vide rem admirandam. Is qui interemerat timet interemptum. Talis eſt enim qui iniquus eſt, vt et mortuos timeat, et talis eſt qui virtutem colit, vt pauorem etiam poſt mortem immittat viuentibus. Incidente autem occaſione de Ioanne, narrat conſequenter Euangeliſta quo modo mortuus ſit.

† Herodes iſte fuit filius eius qui infantes in Bethlehem interemit.

Verſ. 3. *Herodes enim — v. 5. habebant.*

Marcus autem dixit quod Herodias inſidiabatur ei, hoc eſt, moleſta illi erat: volebatque eum occidere, nec poterat. Deinde cauſam quoque addidit cur illa non poterat eum occidere. Ait enim quod Herodes metuebat Ioannem, ſciens eum virum iuſtum et ſanctum, ac obſeruabat illum, et audiens eum multa faciebat, libenterque eum audiebat. Haec ſane ſcripſit Marcus. Quod ſi ſciens eum virum iuſtum et ſanctum, obſeruabat illum, quomodo dixit Matthaeus, quod volebat eum occidere, timebat autem multitudinem? Praeterea ſi multa faciebat eorum quae Ioannes admonebat, et ſi libenter eum admonentem audiebat, quare vinxit eum ac recluſit? Quia quae dicit Marcus primum facta fuerant: quae autem dicit Matthaeus, poſtmodum facta ſunt. Primum enim Herodias negotium faceſſebat Ioanni, volebatque illum occidere: Herodes vero non permittebat, ſciens eum virum iuſtum et ſanctum, ideo quoque audito eo multa faciebat et libenter eum audiebat. Quum autem vehementer illum vrgeret, arguens ac increpe-

[1]) Neuter meorum haec agnoſcit. Hentenius etiam, vti ex ſigno crucis ab illo addito diſcitur, in margine

θαυμαζον, ὁ φονεύσας φοβεῖται τὸν πεφονευμένον. τοιοῦτον γὰρ ὁ κανός. φοβεῖται καὶ τοὺς νεκρούς. καὶ τοιοῦτον ὁ ἐνάρετος, φόβον ἐμποιῶν τοῖς ζῶσι καὶ μετὰ θάνατον. παρεμπεσούσης δὲ τῆς κατὰ τὸν ἰωάννην ὑποθέσεως, λοιπὸν ὁ εὐαγγελιστὴς διηγεῖται, πῶς ἀπέθανεν.

†† Οὗτος [1]) ὁ ἡρῴδης, υἱὸς ἦν τοῦ τὰ βρέφη ἐν βηθλεὲμ ἀποκτείναντος.

Vers. 3. Ὁ γὰρ ἡρῴδης — v. 5. ἔχον.

Ὁ δὲ μάρκος εἶπεν, ὅτι ἡ ἡρωδιὰς ἐνεῖχεν αὐτῷ, τετέχθαι, ἐνέκοτει αὐτῷ, καὶ ὅτι ἤθελεν αὐτὸν ἀποκτεῖναι, καὶ οὐκ ἠδύνατο. εἶτα προσέθηκε καὶ τὴν αἰτίαν τοῦ μὴ δύνασθαι αὐτὴν ἀνελεῖν αὐτόν. εἴρηκε γάρ, ὅτι ὁ ἡρῴδης [d]) ἐφοβεῖτο τὸν d) Marc. 6, 20. ἰωάννην, εἰδὼς αὐτὸν ἄνδρα δίκαιον καὶ ἅγιον, καὶ συνετήρει αὐτὸν, καὶ ὅτι ἀκούων αὐτοῦ, πολλὰ ἐποίει, καὶ ἡδέως αὐτοῦ ἤκουε. ταῦτα μὲν οὖν ἱστόρησεν ὁ μάρκος. εἰ δὲ εἰδὼς αὐτὸν ὁ ἡρῴδης ἄνδρα δίκαιον καὶ ἅγιον, συνετήρει αὐτὸν, πῶς εἴρηκεν ὁ ματθαῖος· ὅτι ἤθελε μὲν αὐτὸν ἀποκτεῖναι· ἐφοβεῖτο δὲ τὸν ὄχλον; καὶ εἰ πολλὰ ἐποίει, ἃ ὁ ἰωάννης παρήνει, καὶ εἰ ἡδέως αὐτοῦ ἤκουε παραινοῦντος, διατί ἔθυσεν αὐτὸν καὶ ἀπέκλεισε; διότι, ἃ μὲν φησὶν ὁ μάρκος, πρῶτον ἐγένοντο· ἃ δὲ φησιν ὁ ματθαῖος, ὕστερον ἐπεγένοντο. πρῶτον γὰρ ἡ μὲν ἡρωδιὰς ἐχαλέπαινε τῷ ἰωάννῃ, καὶ ἤθελεν ἀνελεῖν αὐτόν· ὁ δὲ ἡρῴδης οὐ παρεχώρει, γινώσκων αὐτὸν δίκαιον καὶ ἅγιον· διὰ τοῦτο γὰρ καὶ ἀκούων αὐτοῦ, πολλὰ ἐποίει, καὶ ἡδέως αὐ-

gine sui Codicis reperit. Translata sunt huc ex Theophyl. p. 80. B.

crepans eum, tandem Herodes hinc quidem deuictus moleſtia, hinc autem vim quodammodo ab Herodiade perpeſſus, iam pudorem in iram commutauit: nec omnino quieſcens volebat eum occidere, timens vero multitudinem vinxit eum quaſi puniens: et ligauit eum, ne varia loca circumiens obiurgaret eum. Arguebat autem illum Ioannes, vt qui contra legem haberet vxorem fratris ſui. Duabus vero de cauſis eum increpabat: primum quidem, quod viuente fratre ſuo abſtulerat violenter et illius vxorem et tetrarchiam. Deinde quod etiam, quum ipſa filiam ex illo peperiſſet, duxerat eam: quorum vtrumque contra legem erat. Iubebat enim lex fratris vxorem ducere, non tamen adhuc viuentis, neque eam quae ab illo prolem ſuſcepiſſet.

Verſ. 6. *Quum autem agerentur natalitia — v. 7. peteret.*

Marcus autem dicit quod iurauit ei: Quicquid a me petieris dabo tibi vſque ad dimidium regni mei. Quum autem agerentur natalitia, hoc eſt, celebrarentur. Moris namque principibus erat propria feſtiue celebrare natalitia. Hanc autem promiſſionem appellat hic ὁμολόγησιν, quod tamen vocabulum ſaepius aſſenſum, pactum, aut confeſſionem ſignificat. Verum o magnam dementiam: et daturum ſe iurauit, et petitionem in manu puellae poſuit, et dimidium regni ſui breui ſaltatiuncula commutauit!

Verſ. 8.

τοῦ ἤκουεν· ἐπεὶ δὲ ἐνέκειτο, σφοδρῶς ἐλέγχων αὐτὸν καὶ διασύρων, λοιπὸν, τοῦτο μὲν, ἐκνικηθεὶς ὑπὸ τῆς λύπης ἡρώδης, τοῦτο δὲ, καὶ παρὰ τῆς ἡρωδιάδος ἐκβιασθεὶς, μετέβαλε τὴν αἰδῶ πρὸς ὀργὴν, καὶ μὴ παυόμενον ὅλως, ἤθελεν αὐτὸν ἀνελεῖν· φοβηθεὶς δὲ τὸν ὄχλον, ἔδησε μὲν αὐτὸν ἀμυνόμενος, ἀπέκλεισε δὲ, ἵνα μὴ περιερχόμενος κωμῳδῇ αὐτόν. ἐπετίμα δὲ αὐτῷ ὁ Ἰωάννης, ὡς παρανόμως ἔχοντι τὴν γυναῖκα τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ, κατὰ δύο αἰτίας. πρῶτον μὲν, ὅτι ζῶντος τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ βιαίως ἀφείλετο καὶ τὴν γυναῖκα αὐτοῦ καὶ τὴν τετραρχίαν· ἔπειτα, ὅτι καὶ θυγατέρα ἔχουσαν ἐξ ἐκείνου, ταύτην ἔγημεν, ἃ καὶ ἄμφω παράνομα. καὶ γὰρ ὁ νόμος ἐκέλευε μὲν γῆμαι τὴν γυναῖκα τοῦ ἀδελφοῦ, ἀλλ' ἐκ ἔτι ζῶντος, ἐδὲ παιδίον ἔχουσαν.

Vers. 6. Γενεσίων δὲ ἀγομένων — v. 7. αἰτήσηται.

Ὁ δὲ μάρκος φησὶ, καὶ [e]) ὡμολόγησεν [2]) αὐτῇ, ὅτι ὃ ἐὰν με αἰτήσῃς, δώσω σοι, ἕως ἡμίσους τῆς βασιλείας μου. γενεσίων δὲ ἀγομένων, ἀντὶ τοῦ, τελεμένων. ἔθος γὰρ ἦν τοῖς ἄρχουσιν ἑορτάζειν τὰ οἰκεῖα γενέθλια. ὁμολόγησιν δὲ νῦν, τὴν ὑπόσχεσιν ὠνόμασεν. ὦ πολλῆς ἀνοίας, καὶ ὤμοσε δοῦναι, καὶ κυρίαν τῆς αἰτήσεως τὴν κόρην ἐποίησε, καὶ τὸ ἥμισυ τῆς βασιλείας αὐτοῦ βραχείας ὀρχήσεως ἀπημπόλησεν!

e) Marc. 6, 23.

[2]) Hentenius, *iurauit*. Ergo ὤμοσε legit. Recte. Nec aliter hunc locum laudat Chrysost. Tom. VII. p. 497. C. Immo nec infra in contextu Marci Codices Euthymii variant.

Verſ. 8. *Illa vero — baptiſtae.*

Praemonita, id eſt edocta. Dicit ergo: Da mihi hic, id eſt, nunc in conuiuio. Marcus autem eam dixiſſe ait: Volo vt des mihi confeſtim, hoc eſt, ſtatim, repente. Nacta ſiquidem Herodias tempus opportunum, ſicut iterum ſcripſit Marcus, qui dixit, Quum dies opportunus accidiſſet, quum ad ſe ingreſſa eſſet filia interrogans quid petitura eſſet, praecepit illi vt ſtatim in conuiuio peteret dari ſibi caput Ioannis: metuens ne ſi tempus illud praeterlaberetur, Herodem omnino poeniteret, vbi decocto vino ad ſobrietatem rediiſſet: vel etiam ne amicorum quidam deprecati, Ioannem liberarent.

Verſ. 9. *Et — rex.*

Contriſtatus eſt, tum quia magnum virum occiſurus erat, tum quia multitudinem in ſui odium concitaturus.

Verſ. 9. *Attamen propter — dari.*

O muliebre mancipium! periurii teſtes habere timuiſti, iniuſtae autem caedis tam multos habere ſpectatores non formidaſti? Te enim temerarie iuraſſe non oportuit: quia tamen incircumſpecte juraſti, melius erat peierare: e duobus namque malis, leuius eſt eligendum.

Verſ. 10. *Quumque miſiſſet — carcere.*

Quum miſiſſet, videlicet ſpeculatorem aut carnificem, ſicut dixit Marcus. Clam illum occidit, ne

3) ἀπὸ κοινοῦ, τὸ φοβηθεῖσα.

Verſ. 8. Ἡ δὲ — βαπτιϛοῦ.

Προβιβαθεῖσα, ἀντὶ τοῦ, διδαχθεῖσα. Φησὶν οὖν. δός μοι ὧδε, τετέχνιν, ἐνταῦθα, ἐν τῷ συμποσίῳ. ὁ δὲ μάρκος εἰπὲν αὐτὴν λέγει, ὅτι f) θέλω, ἵνα μοι ὡϛ ἐξαυτῆϛ, ὅ ἐϛιν, αὐτίκα, εὐθύϛ. καιρὸν γὰρ ἐπιτήδειον ἡ ἡρωδιὰϛ εὑροῦϛα, ὡϛ ἰσόχηϛε πάλιν ὁ μάρκος, εἰπὼν ὅτι καὶ γενομένης ἡμέραϛ g) εὐκαίρου· ἐπεὶ πρὸϛ αὐτὴν εἰϛῆλθεν ἡ θυγάτηρ ἐρωτῶϛα, τί αἰτήϛεταί· παρήγγειλεν αὐτίκα ἐν τῷ συμποσίῳ αἰτῆϛαι δοθῆναι αὐτῇ τὴν κεφαλὴν ἰωάννου, φοβηθεῖϛα, μὴ, τοῦ τηνικαῦτα καιροῦ παραδραμόντοϛ, μεταμεληθῇ πάντωϛ ὁ ἡρῴδηϛ, ἀνανήψαϛ τῆϛ μέθηϛ, ἢ, 3) μὴ καὶ τῶν φίλων τινὲϛ παρακαλέϛαντεϛ, 4) ἐλευθερώϛωϛι τὸν ἰωάννην.

f) Marc. 6, 25.

g) Marc. 6, 21.

Verſ. 9. Καὶ — βαϛιλεύϛ.

Ἐλυπήθη, διότι ἔμελλε μέγαν ἀνελεῖν ἄνδρα, καὶ κινῆϛαι πρὸϛ μῖϛοϛ ἑαυτοῦ τὸν ὄχλον.

Verſ. 9. Διὰ δὲ — δοθῆναι.

Ὦ γυναικεῖον ἀνδράποδον! ἐπιορκίαϛ μὲν μάρτυραϛ ἔχειν ἐδειλίαϛαϛ· παρανόμου δὲ ϛφαγῆϛ θεατὰϛ τοϛούτουϛ ἔχειν οὐκ ἐφοβήθηϛ; ἔδει γάρ ϲε μὴ προπετῶϛ ὀμόϛαι· ἐπεὶ δὲ ἀπερικέπτωϛ ὤμοϛαϛ, κρεῖττον ἦν ἐπιορκῆϛαι. δύο γὰρ κακῶν τὸ κουφότερον αἱρετώτερον.

Verſ. 10. Καὶ πέμψαϛ — φυλακῇ.

Πέμψαϛ h) ϛπεκουλάτωρα, ἤτοι, δήμιον, ὡϛ εἶπεν ὁ μάρκοϛ, λάθρα τοῦτον ἀνεῖλεν, ἵνα μὴ καὶ ἀναϛ-

h) Marc. 6, 27.

4) τὸν ἡρῴδην.

ne interfectus quoque publicaret obscoenum concubitum: et ne multitudinem haberet, factum hoc prohibentem. Deus autem id sustinuit: simul quidem vt iustum amplius coronaret, simul etiam vt his qui iniuste patiuntur, consolationis exemplum relinqueret.

Vers. 11. *Et — lance.*

O foedum ac ferale conuiuium! quomodo non vociferati sunt qui simul accumbebant, conspicientes hominis adhuc calidi caput, quod etiamnum sanguinem stillabat, super mensam adductum quasi ferculum? quomodo non exhorrueruut?

Vers. 11. *Datumque est puellae.*

Execranda merces impudentis operis! Vere talis matris digna filia: quae vbi semel abiecit pudorem, et in conspectu tot virorum seipsam in theatrum exposuit, ac varie indecoros exercuit motus, crudelem sibi parauit animum, lancemque ausa est contingere caede plenam: nec solum contingere, verum etiam quasi donum aliquod gratissimum perferens, laetissime obtulit matri. Ait enim:

Vers. 11. *Et — suae.*

Neque enim satis erat execrandae matri, quod interfectus esset: sed optabat quoque in manus sumere caput, quod in suam inuehebatur lasciuiam ac libidinem, vt illud contumelia afficeret, ac infectaretur conuitiis. Huiusmodi sunt mulieres adulterae,

5) i. e. ἐν τῷ ἀνακειθῆναι δημοσίᾳ.
6) τοῖς τῆς ὀρχήσεως τρυφεροῖς καὶ αἰσχροῖς σχήμασι καὶ ἄλμασι.

ἀναιρούμενος [5]) δημοσίευῃ τὴν ἀσελγῆ μίξιν αὐτοῦ, καὶ ἵνα μὴ τὸν ὄχλον ἔξει κωλύοντα. ὁ δὲ θεὸς ἠνέσχετο, ὁμοῦ μὲν, τὸν δίκαιον σφανῶν μειζόνως· ὁμοῦ δὲ, τοῖς ἀδίκως πάσχεσι καταλιμπάνων παραμυθίαν.

Verſ. 11. Καὶ — πίνακι.

Ὦ μιαροῦ συμποσίου καὶ θηριώδους! πῶς οὐκ ἰλιγγίασαν οἱ συνανακείμενοι θεάσασθαι κεφαλὴν ἀνθρώπου, θερμοῦ σάζουσαν αἵματος, ἐπὶ τὴν τράπεζαν αὐτῶν εἰσαγομένην, ὡς ἔδεσμα; πῶς οὐκ ἔφριξαν;

Verſ. 11. Καὶ ἐδόθη τῷ κορασίῳ.

Μιθὸς ἐναγὴς ἀναισχύντου πράξεως! ὄντως τοιαύτης μητρὸς ἀξία θυγάτηρ. ἅπαξ γὰρ τὴν παρθενικὴν αἰδῶ παρωσαμένη, καὶ ἐν ὀφθαλμοῖς τοσούτων αἰδρῶν ἀσέμνως ἑαυτὴν θεατρίσασα, καὶ ποικίλως [6]) ἀσχημονήσασα, ψυχὴν ἀπάνθρωπον ἐκτήσατο, καὶ κατετόλμησεν ἅψασθαι πίνακος Φόνου γέμοντος, καὶ οὐχ ἅψασθαι μόνον, ἀλλὰ καὶ, καθάπερ τι δῶρον ἡδὺ σον, διαβαστάσαι, καὶ χαιρέντως ἀποκομίσαι τῇ μητρί. [7])

Verſ. 11. Καὶ — αὐτῆς.

Οὐκ ἠρκεῖτο γὰρ ἡ βδελυρὰ μήτηρ, ἀναιρεθέντος, ἀλλ' ἐδίψα καὶ λαβεῖν εἰς χεῖρας τὴν σηλιτεύουσαν τὴν ἀκολασίαν αὐτῆς κεφαλὴν, ὥστε ἐνυβρίσαι αὐτῇ καὶ ἐπιτωθάσαι. τοιαῦται εἰσὶν αἱ μοιχευόμεναι γυναῖκες, ἁπάντων ἰταμώτεραι καὶ ὠμό-

7) Hentenius addit: Φησὶ γάρ.

terae, omnium improbiſſimae, crudeliſſimae ac ſceleſtiſſimae. Et vide quod perpetrauerit mala. Seipſam dedecore affecit, ſuumque virum Philippum et adulterum Herodem ac filiam. Deinde occidit quidem adulterii inſectatorem, vt adulterium committens, eos qui tunc erant lateret: ſed quia ipſum occidit, non ſolum illos non latuit, verum etiam poſteris publicatum eſt: ſemperque in vniuerſo mundo publicatur.

Verſ. 12. *Et — illud.*

Marcus autem dicit, quod tulerunt πτῶμα eius: vocauit autem corpus eius πτῶμα ἀπὸ τῦ πεσεῖν, id eſt, a cadendo in pauimentum poſt capitis amputationem.

Verſ. 12. *Ac — Ieſu.*

Iam erga illum beneuolentiam demonſtrantes: magis enim eos flexit calamitas.

Verſ. 13. *Quumque — ſeorſim.*

Quum audiſſet occiſum eſſe Ioannem: Siquidem etiam quum audiuit traditum eſſe in carcerem ſeceſſit: cuius cauſam tertio capite diximus: quod etiam factum eſt, vt ſeipſum in tempus paſſioni conueniens reſeruaret.

Quidam autem interpretantur. Quum audiſſet quod Herodes arbitraretur illum eſſe Ioannem: huius namque interfectionem dicunt per interpoſitionem nunc ad memoriam eſſe reductam, illiusque narrationem ad praeſens vſque verbum terminari. Deinde rurſum ſermonem ad priorem ſui conſequentiam reſtitui.

Veri-

ὠμότεραι καὶ ἀνοσιώτεραι. σκόπει δὲ καὶ, ὅσα κακὰ διεπράξατο· κατῃσχυνε καὶ ἑαυτὴν, καὶ τὸν ἄνδρα αὐτῆς Φίλιππον, καὶ τὸν μοιχὸν ἡρώδην, καὶ τὴν θυγατέρα, καὶ ἀνεῖλε μὲν τὸν κατήγορον τῆς μοιχείας, ἵνα μοιχευομένη λανθάνῃ τὰς τότε μόνον· ἀνελοῦσα δὲ αὐτὸν, οὐ μόνον οὐκ ἔλαθεν ἐκείνους, ἀλλὰ καὶ τοῖς μεταγενεστέροις ἐδημοσιεύθη, καὶ μέχρι παντὸς ἐν ὅλῳ τῷ κόσμῳ δημοσιεύεται.

Verſ. 12. Καὶ — αὐτό.

Ὁ δὲ μάρκος, τὸ i) πτῶμα αὐτῆ φησὶ, πτῶμα, τὸ σῶμα καλέσας, διὰ τὸ πεσεῖν εἰς ἅδαφος, μετὰ τὴν ἐκτομὴν τῆς κεφαλῆς. i) Marc. 6, 29.

Verſ. 12. Καὶ — ἰησῦ.

Λοιπὸν ἐνδεικνύμενοι τὴν πρὸς αὐτὸν εὐτολμίαν. ἔκαμψε γὰρ αὐτὰς μᾶλλον ἡ συμφορά.

Verſ. 13. Καὶ — κατιδίαν.

Ἀκέσας, ὅτι ἀνῃρέθη ὁ ἰωάννης. καὶ γὰρ καὶ, ὅτε ἤκουσεν, ὅτι παρεδόθη εἰς τὸ δεσμωτήριον, ἀνεχώρησε· δι' ἣν δὲ αἰτίαν, εἰρήκαμεν ἐν τῷ τρίτῳ κεφαλαίῳ· καὶ ἵνα φυλάξῃ ἑαυτὸν εἰς τὸν πρέποντα τῇ σαυρῇ καιρόν.

Τινὲς δὲ ἑρμηνεύουσιν, ὅτι ἀκέσας, ὅτι προσεδόκησεν ἡρώδης τὸν ἰωάννην αὐτὸν εἶναι. καὶ γὰρ τὴν ἀναίρεσιν αὐτῆ κατὰ β) παρενθήκην μνημευθῆναι νῦν, καὶ περατωθῆναι μέχρι τοῦ παρόντος ῥητοῦ τὴν διήγησιν αὐτῆς, εἶτα πάλιν ἀποκατασῆναι τὸν λόγον εἰς τὴν πρστεραν ἀκολουθίαν αὐτοῦ.

Εἰκὸς

β) Scilicet a verſu 3. ad finem 12.

Verisimile est autem vtrumque eo tempore audisse, et propter vtramque causam secessisse. Praeterea tertiam quoque huius secessionis causam scripsit Marcus, pura quod requiescere vellet discipulos a praedicatione reuersos. Ita enim dixit: Et congregantur Apostoli ad Iesum, ac renunciant illi omnia, quaeque fecissent, quaeque docuissent. Et dixit eis: Venite vos soli seorsim in desertum locum, et requiescite paulisper. Erant enim qui veniebant et abibant multi sic, vt nec comedere vacaret: et egressi sunt nauigio in desertum locum seorsim. Haec sane Marcus.

Proxima his sunt quae dicit Lucas addens etiam signum quo desertum nosceretur. Ait enim quod secessit seorsim in desertum locum ciuitatis quae vocatur Bethsaida. Scire etiam oportet Christum humano more et audire et secedere, et ea quae circa se erant dispensare. Omnia enim tanquam Deus sciebat, nec illi fuga opus erat.

Vers. 13. *Et — vrbibus.*

Marcus vero ait quod etiam viderunt eos abeuntes. Quidam enim viderunt illos, quidam autem audierunt hoc ab his qui viderant: omnesque pedestri sequuti sunt itinere: huiusmodi enim desiderium, omne repellit impedimentum.

Vers. 14. *Et egressus — illorum.*

Vidisti desiderium, vide et eius praemium. Nec ab his fidem expetebat: illam enim demonstrauerant pedestri itinere absque alimentis sequentes in

9) αὐτοὺς, abest. A.

Εἰκὸς δὲ αὐτὸν ἀκοῦσαι καὶ ἀμφότερα κατὰ τὸν τηνικαῦτα καιρόν, καὶ ὑποχωρῆσαι δὶ ἀμφότερα. καὶ γὰρ καὶ τρίτην αἰτίαν τῆς τοιαύτης ἀναχωρήσεως ὁ μάρκος ἐσήνεγκε, τὸ βέλεσθαι διαναπαῦσαι τοὺς μαθητὰς, ὑποτρέψαντας ἀπὸ τοῦ κηρύγματος. εἴρηκε γὰρ ἔτως. καὶ [k]) συνάγονται οἱ ἀπόστολοι πρὸς τὸν ἰησοῦν, καὶ ἀπήγγειλαν αὐτῷ πάντα, καὶ ὅσα ἐποίησαν, καὶ ὅσα ἐδίδαξαν. καὶ εἶπεν αὐτοῖς· δεῦτε ὑμεῖς αὐτοὶ [l]) κατ' ἰδίαν εἰς ἔρημον τόπον, καὶ ἀναπαύεσθε ὀλίγον. ἦσαν γὰρ οἱ ἐρχόμενοι καὶ οἱ ὑπάγοντες πολλοί. καὶ οὐδὲ φαγεῖν εὐκαίρουν. καὶ ἀπῆλθεν εἰς ἔρημον τόπον τῷ πλοίῳ κατιδίαν. ταῦτα μὲν οὖν ὁ μάρκος.

k) Marc. 6, 30-32.

Παραπλήσια δὲ λέγων καὶ ὁ λουκᾶς, προστίθησι καὶ γνώρισμα τῆς ἐρήμου. φησὶ γάρ, ὅτι [l]) καὶ παραλαβὼν αὐτοὺς, ὑπεχώρησε κατιδίαν εἰς ἔρημον τόπον, πόλεως καλουμένης βηθσαϊδᾶ. χρὴ δὲ γινώσκειν, ὅτι ἀνθρωποπρεπῶς ὁ χριστὸς καὶ ἀκούει, καὶ ἀναχωρεῖ, καὶ οἰκονομεῖ τὰ καθ' ἑαυτόν. ὡς γὰρ θεὸς, καὶ ἐγίνωσκε πάντα, καὶ οὐκ ἐδεῖτο φυγῆς.

l) Luc. 9, 10.

Verſ. 13. Καὶ — πόλεων.

Ὁ δὲ μάρκος φησὶν, ὅτι καὶ εἶδον [m]) αὐτοὺς ὑπάγοντας. τινὲς μὲν γὰρ εἶδον αὐτοὺς, τινὲς δὲ ἤκουσαν τοῦτο παρὰ τῶν ἰδόντων, καὶ ἀκολουθοῦσι πεζῇ πάντες. τοιοῦτον γάρ ἐστι πόθος· πᾶν ἐμπόδιον διακρούεται.

m) Marc. 6, 33.

Verſ. 14. Καὶ ἐξελθὼν — αὐτῶν.

Εἶδες τὸν πόθον, ὅρα καὶ τὸν μισθὸν αὐτοῦ. καὶ οὐκ ἀπαιτεῖ τούτοις πίστιν. ἔδειξαν γὰρ ταύτην ἀκολουθοῦντες πεζῇ, δίχα τροφῆς, εἰς ἔρημον τόπον.

in desertum locum: Marcus vero et Lucas dixerunt quod etiam coepit docere illos multa, quodque loquebatur illis de regno Dei.

Vnde autem egressus sanabat et docebat? Certe dubium non est quin a monte. Ait enim Ioannes: Abiit Iesus trans mare Galilaeae quod est Tiberiadis: et sequebatur eum turba multa, quia videbant eius signa quae edebat in his qui infirmabantur. Ascendit autem in montem Iesus, et ibi sedebat cum discipulis suis. Differuit enim in naui cum discipulis: quumque ascendissent in montem, requieuerunt: Deinde egressus est et sanabat et docebat.

Cap. XXVI. De quinque panibus.

Vers. 15. *Vespera — cibaria.*

Dies declinare coeperat sicut dixit Lucas: ipsi tamen ieiuni permanebant, audiendi amore famis necessitatem vincente. Christus vero quum idcirco eos cibare vellet, expectauit tamen vt ab aliis occasionem sumeret, ne videretur ad miraculi operationem allilire: neque hic solum, verum etiam alibi idem frequenter obseruat. Praeterea, vt etiam qui furierant, maiori miraculi sensu mouerentur.

Vers. 16. *Iesus autem — quod edant.*

Non dixit: Ego pascam illos: hoc enim arrogantiae videbatur, sed discipulos adhortatur, vt dent illis quod edant, vt ipsis inopiam obtendentibus,

τόπον. μάρκος δὲ καὶ λουκᾶς εἶπον, ὅτι καὶ ἤρξατο n) διδάσκειν αὐτοὺς πολλὰ, καὶ ὅτι ἐλάλει αὐτοῖς περὶ τῆς βασιλείας τοῦ θεοῦ. n) Marc. 6, 34. Luc. 9, 11.

Πόθεν δὲ ἐξελθὼν ἰάσατο καὶ ἐδίδαξε; πάντως ἀπὸ τοῦ ὄρους. φησὶ γὰρ ὁ ἰωάννης, ὅτι ἀπῆλθεν o) ὁ ἰησοῦς πέραν τῆς θαλάσσης τῆς γαλιλαίας τῆς τιβεριάδος, καὶ ἠκολούθει αὐτῷ ὄχλος πολὺς, ὅτι ἑώρων αὐτοῦ τὰ σημεῖα, ἃ ἐποίει ἐπὶ τῶν ἀσθενούντων. ἀνῆλθε δὲ εἰς τὸ ὄρος ὁ ἰησοῦς, καὶ ἐκεῖ ἐκάθητο μετὰ τῶν μαθητῶν αὐτοῦ. προέλαβε γὰρ ἐν πλοίῳ μετὰ τῶν μαθητῶν, καὶ ἀνελθόντες εἰς τὸ ὄρος, διανεπάυοντο. εἶτα ἐξῆλθε καὶ ἰάσατο καὶ ἐδίδαξεν. o) Io. 6, 1-3.

Κεφ. Κς. Περὶ τῶν πέντε ἄρτων.

Vers. 15. Ὀψίας — βρώματα.

Ἡ μὲν ἡμέρα p) κλίνειν ἤρξατο, καθὼς εἶπε λουκᾶς· αὐτοὶ δὲ παρέμενον ἄστιτοι, τοῦ τῆς ἀκροάσεως ἔρωτος νικῶντος τὴν ἀνάγκην τῆς πείνης. ὁ δὲ χριστὸς, διὰ τοῦτο βελόμενος θρέψαι παραδόξως αὐτοὺς, ὅμως ἀνέμεινε παρ' ἑτέρων λαβεῖν ἀφορμὴν, ἵνα μὴ δόξῃ ταῖς θαυματουργίαις ἐπιπηδᾶν. καὶ οὐκ ἐνταῦθα μόνον, ἀλλὰ καὶ πολλαχοῦ τοῦτο διατηρεῖ. ναὶ μὴν καὶ, ἵνα πεινάσαντες πολλὴν αἴθησιν τοῦ θαύματος λάβωσιν. p) Luc. 9, 12.

Vers. 16. Ὁ δὲ ἰησοῦς — φαγεῖν.

Οὐ χρείαν ἔχουσιν, ἀντὶ τοῦ, οὐκ ὀφείλουσιν. οὐκ εἶπε δὲ, ὅτι ἐγὼ θρέψω αὐτούς. τοῦτο γὰρ ἐδόκει κομπηρὸν, ἀλλὰ τοὺς μαθητὰς προτρέπε-

bus, iam tum ipse necessitate coactus faceret quod suum erat.

Sed Matthaeus quidem Marcus et Lucas dicunt discipulos suggessisse Christo de turbarum dimissione, quo cibaria emerent. Ioannes vero ait: Quum sustulisset oculos Iesus et vidisset quod turba multa veniret ad se, ait ad Philippum: Vnde ememus panes, vt comedant hi? Hoc autem dicebat tentans eum: ipse enim sciebat quid esset facturus. Respondit ei Philippus: Ducentorum denariorum panes non sufficiunt eis, vt vnusquisque eorum pusillum quippiam accipiat. Haec sane scripsit Ioannes.

Verisimile est autem primum discipulos suggessisse: deinde eum dixisse illis: Non necesse est illis egredi: date vos illis quod edant. Postmodum sustulisse oculos ac vidisse turbam aliam multam venientem: et tunc humano more tentasse Philippum, siue probasse an crederet ipsum posse omnes pascere. Tentabat autem illum tanquam caeteris eo tempore imperfectiorem: aut etiam per hunc, sermonem et ad alios dirigebat, tentans quoque et illos. Manifestum est ergo quod ea quae alii dixerunt Euangelistae, praetermisit Ioannes: quae vero illi praetermiserunt, haec iste narrauit.

Vers. 17. *At illi — pisces.*

Iohannes vero ait Andream dixisse: Est puerulus hic vnus, qui habet quinque panes ordeaceos et duos pisces, sed haec quid sunt inter tam multos? Proculdubio autem puerulus ille discipulis haec vendebat, ideoque tanquam illa iam habentes, respon-

[1]) προβαλλομένων. B.
[2]) ἀγοράσωμεν. A.
[3]) καί, pro δέ. A.

ταγ δοῦναγ αὐτοῖς Φαγεῖν, ἵνα τούτων προβαλομένων [1]) ἀπορίαν, τότε λοιπὸν ἐξ ἀνάγκης αὐτὸς ποιήσῃ τὸ ἑαυτοῦ.

Ἀλλὰ ματθαῖος μὲν καὶ μάρκος [q]) καὶ λουκᾶς λέγουσιν, παρὰ τῶν μαθητῶν ὑπομνησθῆναγ τὸν χριστὸν περὶ τοῦ ἀπολῦσαγ τοὺς ὄχλους, ἵνα ἀγοράσωσι τροφάς. ὁ δὲ ἰωάννης φησὶ, ὅτι [r]) ἐπάρας ὁ ἰησοῦς τοὺς ὀφθαλμοὺς, καὶ θεασάμενος, ὅτι πολὺς ὄχλος ἔρχεται πρὸς αὐτὸν, λέγει πρὸς τὸν φίλιππον, πόθεν ἀγοράσομεν [2]) ἄρτους, ἵνα φάγωσιν οὗτοι; τοῦτο δὲ ἔλεγε πειράζων αὐτόν· αὐτὸς γὰρ ἤδει, τί ἔμελλε ποιεῖν. ἀπεκρίθη αὐτῷ φίλιππος, διακοσίων δηναρίων ἄρτοι οὐκ ἀρκοῦσιν αὐτοῖς, ἵνα ἕκαστος αὐτῶν βραχύ τι λάβῃ. ταῦτα μὲν οὖν ἱστόρησεν ὁ ἰωάννης.

Εἰκὸς [3]) δὲ, πρῶτον μὲν ὑπομνησθῆναγ παρὰ τῶν μαθητῶν· εἶτα εἰπεῖν αὐτοῖς, οὐ χρέαν ἔχουσιν ἀπελθεῖν, δότε αὐτοῖς ὑμεῖς φαγεῖν· ἐπειτα ἐπᾶραγ τοὺς ὀφθαλμοὺς, καὶ θεάσασθαι πολὺν ὄχλον ἕτερον ἐρχόμενον, καὶ τότε λοιπὸν ἀνθρωποπρεπῶς πειράσαγ τὸν φίλιππον, εἴτουν, δοκιμάσαγ τοῦτον, εἰ πιστεύει, δύνασθαι αὐτὸν διαθρέψαγ πάντας. ἐπειράζε δὲ αὐτὸν, ὡς ἀγελλέστερον τηνικαῦτα τῶν ἄλλων. ἢ δὲ αὐτοῦ καὶ πρὸς τοὺς ἄλλους ἀποτείνεται, πειράζων καὶ τούτους. δῆλον τοίνυν, ὅτι ἃ μὲν εἶπον οἱ ἄλλοι εὐαγγελισαὶ, παρέθραμεν ὁ ἰωάννης· ἃ δὲ παρέθραμον ἐκεῖνοι, ταῦτα οὗτος ἀπήγγειλεν.

Vers. 17. Οἱ δὲ — ἰχθύας.

Ἰωάννης δέ φησι, τὸν [s]) ἀνδρέαν εἰπεῖν, ὅτι ἔστι παιδάριον ἓν ὧδε, ὃ ἔχει πέντε ἄρτους κριθίνους, καὶ δύο ὀψάρια· ἀλλὰ ταῦτα τί ἐστιν εἰς τοσούτους; πάντως δὲ τὸ παιδάριον ἐκεῖνο διεπώλει ταῦτα τοῖς μαθηταῖς. διὸ καὶ, ὡς ἤδη ἔχοντες

q) Marc. 6, 35. Luc. 9, 12.

r) Io. 6, 5-7.

s) Io. 6, 8, 9.

ſponderunt ſe aliud non habere praeter haec tantum. Ita neglectui illis erant corporalia dum mordicus ſpiritualibus inhaererent: duodecim enim, ſolis quinque panibus iisque ordeaceis cibandi erant.

Verſ. 18. *Ipſe autem — huc.*

Iuſſit quidem panes ac piſces afferri, docens quod etiam illa pauca oporteat praebere indigentibus, eosque ſibiipſis praeponere. Illi vero quamquam ſimiliter fame cruciati, nihil aliud haberent, ſine vlla tamen contradictione obediunt.

Verſ. 19. *Quumque iuſſiſſet — gramina.*

Marcus autem dixit quod iuſſit vt diſcumbere facerent omnes diſtributis conuiuiis in viridi gramine: et diſcubuerunt diſtributi in areolas centeni et quinquageni. Quod autem dicitur, diſtributis conuiuiis, in litera habetur συμπόσια συμπόσια, hoc eſt per diſtributa conuiuia: ſiue vt hic ſit vna congregatio, ibi alia congregatio, et alibi alia et alia. Idem quoque ſignificat quod additur: Diſtributi in areolas, quod litera habet πρασιαὶ πρασιαὶ, hoc eſt per diſtributas areolas. Poteſt quoque et alio modo dici quod συμπόσια fuerint congregationes in circuli ſpeciem ordinatae, πρασιαὶ vero in quadranguli ſpeciem. Huiusmodi enim ſunt hortorum areolae. Lucas vero talia vocauit diſcubitus a diſcumbendo, κλισίας videlicet a κλιθῆναι, id eſt reclinari ſuo quoque certo ordine.

Verſ. 19.

4) ἀνακλιθῆναι ex Matthaeo aſſumſit. Nam infra in contextu vterque vulgatum habet.

αὐτὰ, ἀπεκρίθησαν, μὴ ἔχειν ἕτερον, εἰ μὴ ταῦτα μόνον. οὕτω πάρεργα αὐτοῖς ἦσαν τὰ σωματικὰ, τῶι πνευματικῶν μᾶλλον ἀντεχομένοις. οἱ δώδεκα γὰρ πέντε μόνοις ἄρτοις ἔμελλον τραφῆναι, καὶ τούτοις κριθίνοις.

Verſ. 18. Ὁ δὲ — ὧδε.

[3]Αὐτὸς μὲν προσέταξεν ἐνεχθῆναι τοὺς ἄρτους καὶ τοὺς ἰχθύας, διδάσκων, ὅτι χρὴ καὶ αὐτὰ τὰ ὀλίγα παρασχεῖν τοῖς δεομένοις, καὶ προτιμᾶν αὐτούς· αὐτοὶ δὲ, καίτοι πεινῶντες ὁμοίως, καὶ μηδὲν ἕτερον ἔχοντες, ὅμως ἀναντιῤῥήτως πείθονται.

Verſ. 19. Καὶ κελεύσας — χόρτους.

[c]Ὁ δὲ μάρκος εἶπεν, ὅτι καὶ[1]) ἐπέταξεν αὐτοῖς ἀνα- 1) Marc. 6, 39.
κλιθῆναι[4]) πάντας, συμπόσια συμπόσια, ἐπὶ τῷ χλωρῷ χόρτῳ. καὶ ἀνέπεσον πρασιαὶ πρασιαὶ, ἀνὰ ἑκατὸν καὶ ἀνὰ πεντήκοντα. συμπόσια συμπόσια λέγων, ἀντὶ τοῦ, συμπόσια διῃρημένα, τουτέστι, συναγωγὴν μὲν ἐνταῦθα, συναγωγὴν δὲ ἐκεῖ, συναγωγὴν δὲ ἀλλαχοῦ. τὸ αὐτὸ δὲ δηλοῖ καὶ τὸ πρασιαὶ πρασιαί. εἶεν δ' ἂν καὶ ἕτερος, συμπόσια μὲν, αἱ κυκλοειδεῖς συναγωγαί· πρασιαὶ δὲ, αἱ τετραγωνοειδεῖς. τοιαῦται γὰρ αἱ τῶν κήπων πρασιαί. κλισίας[v]) δὲ ὁ λε- v) Luc. 9, 14.
γὰς ἐκάλεσε τὰ[5]) τοιαῦτα, ἀπὸ τοῦ κατακλιθῆναι εἰς χήδον.

5) ταῦτα, pro τὰ τοιαῦτα. A.

Verſ. 19. *Acceptis — benedixit.*

Suſpexit in coelum patrem honorans, ac oſtendens Deo ſe non eſſe contrarium. Praeterea docens non prius menſam eſſe attingendam, donec Deo gratias agamus, qui nobis alimentum ſuppeditauit, eiusque benedictionem coelitus trahamus. Interdum ergo quaſi Deus propria authoritate miraculum operatur: quandoque vero deprecatur ob praedictas cauſas, ne malos offendat.

Verſ. 19. *Et — turbis.*

Dedit diſcipulis tum quaſi magis familiaribus, tum etiam ne eos lateret miraculum, ad quod ſuis manibus ſubminiſtrauerant.

Verſ. 20. *Et — ſaturati ſunt.*

Qui prius eos ſpirituali alimento ſaturauerat, docendo vt dictum eſt et loquendo de regno Dei: nunc quoque ſatiat illos et corporali: nec id ſolum, verum etiam multa docet eos. Ab accubitu quidem ſuper gramen, animi modeſtiam. Ab eo quod nihil praeter panes et piſces praeberet, temperantiam. Ab eo vero quod omnibus pari modo diſtribueret, aequitatem.

Verſ. 20. *Et — cophinos.*

Quinque panes quos fregerat dedit: horum autem fragmenta in manibus diſcipulorum nouo miracu-

[6]) Sic Marc. 8, 4. χορτάσω ἄρτων.
[7]) πλήρεις non expreſſit Henricus. Forte deerat in eius codice.

Vers. 19. Λαβὼν — εὐλόγησεν.

Ἀνέβλεψεν εἰς τὸν οὐρανὸν, τιμῶν τε τὸν πατέρα, καὶ δεικνύων, ὅτι οὐκ ἔστιν ἀντίθεος, καὶ διδάσκων, μὴ πρότερον ἅπτεσθαι τραπέζης, ἕως ἂν εὐχαριστήσωμεν τῷ θεῷ, τῷ χορηγῷ τῆς τροφῆς, καὶ τὴν εὐλογίαν ταύτης ἀρχόμενον ἐλκύσωμεν. Θαυματουργεῖ τοίνυν, ποτὲ μὲν, κατ' ἐξουσίαν, ὡς θεὸς, ποτὲ δὲ εὐχόμενος, διὰ τὰς προφερομένας αἰτίας, ἵνα μὴ σκανδαλίσῃ τοὺς πονηρούς.

Vers. 19. Καὶ — ὄχλοις.

Ἔδωκε τοῖς μαθηταῖς, τοῦτο μὲν, τιμῶν αὐτοὺς, ὡς οἰκειοτέρους, τοῦτο δὲ καὶ, ἵνα μὴ ἐπιλάθωνται τοῦ θαύματος, εἰς ὃ διηκόνησαν αἱ χεῖρες αὐτῶν.

Vers. 20. Καὶ — ἐχορτάσθησαν.

Χορτάσας αὐτοὺς πρότερον πνευματικῆς [6]) τροφῆς, ἐν τῷ διδάσκειν, ὡς εἴρηται, καὶ λαλεῖν περὶ τῆς βασιλείας τοῦ θεοῦ, νῦν χορτάζει τούτους καὶ σωματικῆς. καὶ οὐ ταῦτα μόνον, ἀλλὰ παιδεύει αὐτοὺς πολλά. ἀπὸ μὲν τῆς ἐπὶ τῷ χόρτῳ κατακλίσεως, ταπεινοφροσύνην· ἀπὸ δὲ τοῦ μηδὲν πλέον ἄρτου καὶ ἰχθύος παρασχεῖν, ἐγκράτειαν· ἀπὸ δὲ τοῦ πᾶσι τὰ αὐτὰ διανεῖμαι, ἰσότητα.

Vers. 20. Καὶ — πλήρεις. [7])

Τοὺς πέντε ἄρτους κλάσας ἔδωκε, τὰ κλάσματα δὲ τέτων ἐν ταῖς χερσὶ τῶν μαθητῶν ἐπλη-

raculo multiplicabat. Neque enim ſolum fuerunt ſatis donec ſatiaretur populus; ſed et diffundebantur donec ſupereſſet: ſupereſſet inquam, ad duodecim plenos cophinos: vt etiam duodecim Apoſtoli ſuos perferrent cophinos: et ſicut manus ita et humeros haberent miniſtros ac teſtes huiusmodi miraculi. Marcus vero dixit, quod duos quoque piſces diuiſit eis, et quod etiam ab illis ſuſtulerunt quae ſuperfuerant.

Verſ. 21. *Qui autem — pueros.*

Hoc et augmentum eſt miraculi, et laus turbarum, quod etiam cum vxoribus et pueris affluebant. Et quia cum tota familia ſequebantur, cum tota etiam familia beneficii fructum perceperunt.

Cap. XXVII. De ambulatione Chriſti ſuper mare.

Verſ. 22. *Statimque — turbas.*

Quum ab ipſo diſtrahi nollent, compulit illos in nauigium conſcendere, et praecedere in vlteriorem partem: hoc quidem praetextu, vt ipſe relictus dimitteret turbas: in veritate autem, vt ſecum habentes fragmentorum cophinos, per otium abſente illo curioſe fragmenta ſciſcitarentur, ac confirmarentur, quod non phantaſtice factum eſſet miraculum. Nam et propter hoc ſuperfuerant, et oportebat diſcipulos de ea re certiores fieri ſupra caete-

s) Forte Hentenius legit, καὶ τὸ περισσεύειν δώδεκα κοφίνους γέμοντας.

θύοντο. καὶ τὸ θαῦμα ξένον. οὐχ ἧττο γὰρ μέχρι τοῦ κορεσθῆναι τὸν λαὸν, ἀλλὰ καὶ εἰς τὸ περισσεύειν ἐξεχεῖτο, καὶ τὸ[8]) περισσεῦον, δώδεκα κόφινοι γέμοντες, ἵνα καὶ οἱ δώδεκα ἀπόστολοι[9]) διαβαζάσωσι τοὺς κοφίνους, καὶ ὥσπερ τὰς χεῖρας, ὅτω καὶ τοὺς ἄμους ἔξουσι διακόνους καὶ μάρτυρας τοῦ τοιούτου θαύματος. ὁ δὲ μάρκος εἶπεν, ὅτι καὶ x) τοὺς δύο ἰχθύας ἐμέρισεν αὐτοῖς, καὶ ὅτι καὶ ἐκ τούτων ἦραν περισσεύματα.

x) Marc. 6, 41. 43.

Verſ. 21. Οἱ δὲ — παιδίων.

Τοῦτο καὶ αὔξησίς ἐσι τοῦ θαύματος, καὶ τῶν ὄχλων ἔπαινος, ὅτι μετὰ γυναικῶν καὶ παιδίων προσήδρευον. καὶ ἐπειδὴ παυσικὶ παρέμειναν, παυσικὶ καὶ τῆς εὐεργεσίας ἀπήλαυσαν.

Κεφ. ΚΖ. Περὶ τοῦ ἐν θαλάσσῃ περιπάτου.

Verſ. 22. Καὶ εὐθέως — ὄχλους.

Μὴ βελομένες ἀποσπασθῆναι αὐτῦ, ἠνάγκασεν αὐτὲς ἐμβῆναι εἰς τὸ πλοῖον καὶ προάγειν, ἤτοι, προλαμβάνειν αὐτὸν εἰς τὸ πέραν μέρος. προφάσει μὲν, ἵνα αὐτὸς ὑπολειφθεὶς, ἀπολύσῃ τὲς ὄχλες· τῇ δ' ἀληθείᾳ, ἵνα, μεθ' ἑαυτῶν ἔχοντες τοὺς κοφίνας τῶν κλασμάτων, κατὰ σχολὴν, ἀπόντος αὐτοῦ, περιεργάσωνται τὰ κλάσματα, καὶ βεβαιωθῶσιν, ὅτι οὐ κατὰ φαντασίαν τὸ θαῦμα γέγονε. διὰ τοῦτο γὰρ καὶ ἐπερίσσευσαν,

9) διασάσωσι. A.

caeteros, vtpote qui tanquam communes omnium magiſtri in orbem erant ingreſſuri. Et haec quidem vna cauſa eſt cur diſcipulos praemiſerit.

Altera vero, quia volebat ſolus in montem aſcendere, prout ſtatim ſubiungitur, docens hinc quod neque oporteat continue multitudini immiſceri, neque ſemper fugere multitudinem: ſed vtrumque vtiliter efficere. Iam itaque et nos relictis vrbibus earumque diſtractionibus, pedites ac leues Chriſtum ſequamur, ad ſolitudinem ſiue quietem et ſilentium ac otium abeuntem, eique aſſiſtamus ſalutaria docenti, vt affectionum abſtinentia ieiunantes, diuina gratia repleamur.

Verſ. 23. *Quumque dimiſiſſet.* — *v.* 24. *illic.*

Aptus eſt enim mons ad orationem: nox praeterea et ſolitudo, ſilentium ac indiſtractionem praebent, et immobilitatem in oratione.

Verſ. 24. *Nauis autem* — *ventus.*

Nunc rurſum diſcipuli fluctuant ac periclitantur ſicut et prius. Verum tunc quidem, quum eſſent imperfectiores, aderat et ipſe ad conſolationem, quanquam dormiebat: nunc vero quum iam profeciſſent aberat, vt nusquam habentes conſolationem efficiantur fortiores.

Verſ. 25. *Quarta* — *mare.*

Marcus autem dixit quod etiam vidit eos laborantes in remigando. Iohannes vero quod remigauerant

[1]) Ita quoque interpres reperit. In mentem tamen cuiquam venire poſſit ἐξιέναι.

καὶ ἔδει τοὺς μαθητὰς αὐτοῦ πληροφορηθῆναι μᾶλλον, ἅτε κοινοὺς διδασκάλους εἰς τὴν οἰκουμένην [1]) εἰσιέναι μέλλοντας. μία μὲν αὕτη αἰτία τὸ προπέμψαι τοὺς μαθητάς.

Δευτέρα δὲ, ὅτι ἐβάλετο μόνος εἰς τὸ ὄρος ἀνελθεῖν, ὡς δηλωθήσεται, διδάσκων ἐντεῦθεν, ὅτι χρὴ μήτε ἀναμίγνυσθαι δι' ἡνεκῶς τῷ πλήθει, μήτε φεύγειν ἀεὶ τὸ πλῆθος, ἀλλ' ἑκάτερον χρησίμως ποιεῖν. λοιπὸν οὖν καὶ ἡμεῖς, ἀφέντες τὰς πόλεις καὶ τοὺς περισπασμοὺς αὐτῶν, πεζοὶ καὶ κοῦφοι τῷ χριστῷ κατακολουθήσωμεν εἰς ἐρημίαν, ἔτουν, ἐρημίαν καὶ ἡσυχίαν ὑπάγοντι, καὶ παραμείνωμεν αὐτῷ, διδάσκοντι τὰ σωτήρια, ἵνα νηστεύσαντες τῇ ἀποχῇ τῶν παθῶν, ἐμπλησθῶμεν τῆς θείας χάριτος.

Vers. 23. Καὶ ἀπολύσας — v. 24. ἐκεῖ.

Χρήσιμον γὰρ ταῖς προσευχαῖς καὶ τὸ ὄρος, καὶ ἡ νύξ, καὶ ἡ μόνωσις, ἡσυχίαν καὶ τὸ ἀπερίσπαστον καὶ γαλήνην παρέχοντα.

Vers. 24. Τὸ δὲ πλοῖον — ἄνεμος.

Πάλιν οἱ μαθηταὶ κλυδωνίζονται, καθὼς καὶ τὸ πρότερον. ἀλλὰ τότε μὲν, ἀτελεστέροις οὖσι συνῆν καὶ αὐτὸς εἰς παραμυθίαν, εἰ καὶ ἐκάθευδε· νῦν δὲ προκοψάντων ἄπεξιν, ἵνα, μηδαμόθεν ἔχοντες παραμυθίαν, καρτερικώτεροι γένωνται.

Vers. 25. Τετάρτῃ — θαλάσσης.

Ὁ δὲ μάρκος εἴρηκεν, ὅτι καὶ ἔδεν [y]) αὐτοὺς βασανιζομένους ἐν τῷ ἐλαύνειν· ὁ δὲ ἰωάννης, ὅτι ἤλα-

y) Marc. 6, 48.

rant ferme ſtadia vigintiquinque aut triginta. Stadium autem locus eſt ſine menſura centum vlnarum, quae vlna Graece ὀργυιὰ dicitur, et eſt manuum cum pectoris latitudine extenſio, continens ſex pedes. Quartam vero noctis vigiliam nominabant antiqui, qui in exercitibus nocte vigilabant, quartam noctis partem, poſtremas videlicet tres horas: Permiſit ergo Chriſtus diſcipulos ad id vſque tempus fluctuare, docens vt fortes efficiamur ad pericula, quae diſpenſatorie inducuntur: nec facilem aut velocem quaeramus liberationem. Praeterea vt mortem prae oculis habentes, et ab ea mirabiliter liberati, agnoſcerent Deum eſſe eum, qui ſe ſeruaſſet: Nondum enim perfectam habebant certitudinem: ideo quoque poſt liberationem adorauerunt eum dicentes: vere Dei filius es.

Verſ. 26. *Et — clamauerunt.*

Timorem qui ab vndis erat excipit alter timor: nec hunc ſoluit donec clamauerunt, vt exercerentur ad ferendas tentationum ſucceſſiones.

Verſ. 27. *Ac protinus — nolite terreri.*

Quia nocte impediente, a perſona eum cognoſcere nequieuerunt, ſui nunc indicium puta vocem eis inducit, quae illos vtroque timore liberaret.

Verſ. 28. *Reſpondens — v. 29. veni.*

Peruenire ad illum ſuper aquas quaerit, vt hinc certior efficeretur, an ipſe eſſet Chriſtus. Potius tamen dicendum, quod quum vocem eius percepiſſet,

[2]) φόβος, addit. A.

ἤλασαν [2]) ὡς σταδίους εἰκοσιπέντε ἢ καὶ τριάκοντα. στάδιον δέ ἐστι, τόπος ὀργυιῶν ἑκατόν. τετάρτην δὲ φυλακὴν τῆς νυκτὸς ὠνόμασαν οἱ παλαιοὶ νυκτοφύλακες τῶν στρατοπέδων, τὸ τέταρτον μέρος τῆς νυκτὸς, ἤτοι, τὰς τελευταίας τρεῖς ὥρας. ἀφῆκε δὲ τοὺς μαθητὰς ὁ χριστὸς ἐπὶ τοσοῦτον κλυδωνίζεσθαι, παιδεύων ἐγκαρτερεῖν τοῖς δεινοῖς, οἰκονομικῶς ἐπαγομένοις, καὶ μὴ ζητεῖν ταχείαν ἀπαλλαγήν. ἔτι δὲ καὶ, ἵνα πρὸς ὀφθαλμῶν τὸν θάνατον ἔχοντες, εἶτα παραδόξως ῥυσθέντες, ἐπιγνῶσιν, ὅτι θεός ἐστιν ὁ τούτους διασωσάμενος. ἔπω γὰρ τελείαν εἶχον πληροφορίαν. διὸ καὶ μετὰ τὴν ἀπαλλαγὴν προσεκύνησαν αὐτῷ, λέγοντες, ἀληθῶς θεοῦ υἱὸς εἶ.

2) Io. 6, 19.

Verſ. 26. Καὶ — ἔκραξαν.

Τὸν ἀπὸ τοῦ κλύδωνος φόβον ἕτερος διαδέχεται, [2]) καὶ οὐκ ἔλυσε τοῦτον, ἕως [3]) ἐβόησαν, ἵνα γυμναθῶσι φέρειν τὰς διαδοχὰς τῶν πειρασμῶν.

Verſ. 27. Εὐθέως — μὴ φοβεῖσθε.

Ἐπεὶ οὐκ ἠδύναντο γνωρίσαι αὐτὸν ἀπὸ τοῦ προσώπου, διὰ τὴν νύκτα, λοιπὸν τὴν γνώριμον φωνὴν αὐτοῖς ἐπαφίησι, λύουσαν ἀμφοτέρους τοὺς φόβους.

Verſ. 28. Ἀποκριθεὶς — v. 29. ἐλθέ.

Ἀφικνεῖσθαι πρὸς αὐτὸν ἐπάνω τῶν ὑδάτων ζητεῖ, προφάσει μὲν, εἰς διάπειραν τοῦ γνῶναι ἐντεῦθεν, εἰ αὐτός ἐστιν ὁ χριστός· τῇ δ' ἀληθείᾳ, ἐνωτισθεὶς τὴν φωνὴν αὐτοῦ, λίαν ἐχάρη, καὶ διὰ-

3) ἕως ℵ. A.

piſſet, ſupra modum gauiſus eſt et optabat ante alios ad eum accedere.

Verſ. 29. *Quumque deſcendiſſet — v. 30. ſerua me.*

Mare quidem non timuit, quanquam fureret: ſed de iubentis potentia confiſus, audaćter ambulabat ſuper aquas, et recte gradiebatur: vento autem magis territus eſt, ne forte circumagendo eum euerteret. Huiusmodi enim eſt humana natura, vt plerumque in magnis recte ſe gerat, magis autem conuincatur reprehenſione digna eſſe in minoribus. Conſequens itaque eſt, vt debilitata fide, per quam contra fluctus audentior erat, illius deſtitueretur gratia, quae leuem ipſum efficiebat, et demergeretur.

Verſ. 31. *Et continuo — haeſitaſti?*

Haec improperans oſtendit, quod nequaquam venti violentia illum deiiciebat, ſed exigua fiducia, hoc eſt infirmitas dictae fidei. Exiguae ergo fidei hominem illum appellauit, vt qui ventum timens, magnam eius partem abieciſſet. Dicit itaque illi: Cur haeſitaſti? ſiue, quare primum fiduciam habens, poſtmodum timuiſti? id enim appellauit haeſitationem: nam qui contra fluctus te fortem reddebat, vtique et contra ventum te fortem reddidiſſet.

Verſ. 32. *Quumque eſſent ingreſſi — ventus.*

Non ſtatim nauim aſcenderunt, ſed vento vehementer vrgente, longo adhuc ſpatio ambulauerunt vt Petrus certior redderetur, et de ſua exigua fiducia

διαθερμανθεὶς γλίχεται πρὸ τῶν ἄλλων ἐντυχεῖν αὐτῷ.

Vers. 29. Καὶ καταβὰς — v. 30. με.

Τὴν μὲν θάλασσαν οὐκ ἐδειλίασε, καίτοι μαινομένην, ἀλλὰ πιστεύσας τῇ δυνάμει τοῦ κελεύσαντος, θαρραλέως ἐπέβη τῶν κυμάτων, καὶ ὀρθὸς ἐβάδιζε· τὸν ἄνεμον δὲ μᾶλλον ἐφοβήθη, μήποτε περιτρέψῃ αὐτόν. τοιοῦτον γὰρ ἡ ἀνθρωπίνη φύσις. πολλάκις τὰ μεγάλα καταρθοῦσα, μᾶλλον ἐν τοῖς ἐλάττοσιν ἐλέγχεται. λοιπὸν οὖν, ἀσθενησάσης τῆς πίστεως, μεθ' ἧς κατετόλμησε τῶν κυμάτων, ἀφῆκεν αὐτὸν ἡ χάρις αὐτῆς, ἡ κουφίζουσα τοῦτον, καὶ κατεποντίζετο.

Vers. 31. Εὐθέως — ἐδίσασας;

Ταῦτα ὀνειδίσας αὐτῷ, ἔδειξεν, ὅτι οὐχ ἡ τοῦ ἀνέμου βία τοῦτον κατέβαλεν, ἀλλ' ἡ ὀλιγοπιστία, τουτέστιν, ἡ ἀσθένεια τῆς ῥηθείσης πίστεως. ὀλιγόπιστον οὖν αὐτὸν ἐκάλεσεν, ὡς ἀποβαλόντα πολύ τι[4] μέρος αὐτῆς ἐν τῷ φοβηθῆναι τὸν ἄνεμον. λέγει τοίνυν αὐτῷ, διατί ἐδίσασας; ἤγουν, διατί πρῶτον μὲν ἐθάρρησας, ὕστερον δὲ ἐδειλίασας; τοῦτο γὰρ ὠνόμασε δισταγμόν. ὁ γὰρ ἐνισχύων σε κατὰ τῶν κυμάτων, ἐνίσχυσεν ἂν σε καὶ κατὰ τοῦ ἀνέμου.

Vers. 32. Καὶ ἐμβάντων — ἄνεμος.

Οὐκ εὐθὺς ἐνέβησαν εἰς τὸ πλοῖον, ἀλλὰ καὶ, τῷ ἀνέμῳ σφοδρῶς ἐγκειμένῳ, πολὺ διάστημα περιεπάτησαν ἔτι, πρὸς πληροφορίαν τοῦ πέτρου, καὶ

4) Pro πολύ τι, A. habet πολύτιμον.

cia conuinceretur. Dicit enim Iohannes quod voluerunt eum sumere in nauim et ilico nauis appulit terrae ad quam ibant. Et inde manifestum est quod quum nauis terrae proxima esset, tum demum in eam intrauerunt.

Vers. 33. *Caeterum qui — es.*

Miraculi magnitudo perfectiorem eis induxit fidem. Mare siquidem increpare minus est, quam super illud ambulare: nec solum eum super illud ambulare, sed etiam alteri id praestare: neque haec tantum, verum etiam facere illud quum venti violentia impetuose flaret, ac mare a suo statu submoueret, sed praesens quidem Euangelista dicit, quod communiter omnes confessi sunt esse ipsum Dei filium.

Marcus autem dixit, quod admirati sunt, verum non intellexerunt. Ait enim: Et vehementer supra modum intra sese stupebant et admirabantur: neque enim intellexerunt de panibus: nam cor eorum obcaecatum erat. Est autem sensus dictorum huiusmodi, quod supra modum admirabantur eum veluti hominem qui talia posset, quum maxime illum adorare oportuisset, tanquam Deum omnia potentem. Volens autem ostendere quod neque in praedicto panum miraculo se conuertissent ad id quod oportuit, addidit quod non intellexerunt neque de panibus. Adduxit autem causam cur non intellexerunt, dicens: Erat cor eorum obcaecatum.

Nos

5) Apud Ioannem est, ἐπὶ τῆς γῆς, quomodo etiam in contextu ibi habet Euthymius Offendit etiam Chrysostomus in, ἐπὶ τῆς γῆς. Semel ergo Tom. VII. p. 515. C. habet εἰς τὴν γῆν. Semel, vbi data

καὶ ἔλεγχον τῆς ὀλιγοπιστίας αὐτοῦ. Φησὶ γὰρ ὁ Ἰωάννης, ὅτι [a]) ἤθελον λαβεῖν αὐτὸν εἰς τὸ πλοῖον, καὶ εὐθέως τὸ πλοῖον ἐγένετο ἐπὶ [5]) τὴν γῆν, εἰς ἣν ὑπῆγον. κἀντεῦθεν φανερὸν, ὅτι πλησίον τῆς γῆς γενομένου τὸ πλοίου, τότε λοιπὸν ἐνέβησαν εἰς αὐτό. a) Io. 6, 21.

Verſ. 33. Οἱ δὲ — ἕ.

Τὸ μέγεθος τοῦ θαύματος τελειοτέραν αὐτοῖς τὴν πίστιν ἐνέθηκε. τοῦ γὰρ ἐπιτιμᾶν τῇ θαλάσσῃ, μεῖζον τὸ περιπατεῖν ἐπ' αὐτῆς, καὶ μὴ μόνον αὐτὸν περιπατεῖν, ἀλλὰ καὶ ἕτερῳ τοῦτο χαρίζεσθαι· καὶ μὴ ταῦτα μόνον, ἀλλὰ καὶ βίας ἀνέμου καταιγιζούσης, καὶ ἀναμοχλευούσης τὴν θάλασσαν. ἀλλ' ὁ μὲν παρὼν εὐαγγελιστὴς φησιν, ὅτι κοινῇ πάντες ὡμολόγησαν θεῦ υἱὸν εἶναι αὐτόν.

Ὁ δὲ μάρκος εἶπεν, ὅτι ἐθαύμασαν μὲν, ἐ συνῆκαν δὲ· λέγει γάρ, ὅτι καὶ [b]) λίαν ἐκ περισσοῦ ἐν ἑαυτοῖς ἐξίσαντο, καὶ ἐθαύμαζον. οὐ γὰρ συνῆκαν ἐπὶ τοῖς ἄρτοις. ἦν γὰρ αὐτῶν ἡ καρδία πεπωρωμένη. ἔτι δὲ ὁ νοῦς τῶν ῥητῶν τοιοῦτος, ὅτι ὑπερεξεπλήττοντο αὐτὸν, ὡς ἄνθρωπον τοιαῦτα δυνάμενον· δεῖν [6]) μάλιστα προσκυνεῖν αὐτὸν, ὡς θεὸν πάντα δυνάμενον. ἐμφῆναι δὲ θέλων, ὅτι οὐδ' ἐπὶ τῇ προλαβέσῃ θαυματουργίᾳ τῶν ἄρτων μετέμαθον τὸ δεῖν, προσέθηκεν, ὅτι οὐ συνῆκαν [7]) οὐδὲ ἐπὶ τοῖς ἄρτοις. ἐπήγαγε δὲ καὶ τὴν αἰτίαν τοῦ μὴ συνιέναι, εἰρηκὼς, ὅτι ἦν ἡ καρδία αὐτῶν πεπωρωμένη. b) Marc. 6, 51.

Λέγο-

ta opera explicat, Tom. VIII. p. 255. C. ἐγγὺς τῆς γῆς ἐγένετο.

6) δὲ, addit. A.

7) οὐδὲ, abeſt. A.

Nos tamen dicimus quod simul vt ingressus est nauim Iesus, contigerunt ea quae dixit Marcus: deinde dissoluta caecitate, facta sunt ea quae scripsit Matthaeus. Scire enim oportet, quod interdum quidem tenebatur cor discipulorum, nec poterant intelligere: quandoque vero soluebatur et intelligebant: vtrumque autem diuina dispensatione contingebat. Et nos ergo quum demergi coeperimus tempestate perturbationum animi, Iesum inuocemus: et continuo porriget etiam nobis auxiliarem manum, et extrahet nos.

Vers. 34. *Et — Gennesaret.*

Marcus autem dixit: quod compulit discipulos suos conscendere nauim et praecedere in vlteriorem ripam ad Bethsaidam. Ioannes vero quod venerunt traiecto mari ad Capernaum. Sunt autem et Bethsaida et Capernaum in terra Gennesaret: stagnum vero Gennesaret vnitum erat Tiberiadi.

Vers. 35. *Quumque agnouissent — v. 36. salui facti sunt.*

Vidisti quomodo discipuli paulatim profecerint? vide et multitudinem. Non iam ipsos in domum trahunt, neque vt manus imponat quaerunt, neque verbi iussum expetunt, sed excelsius ac longe diuinius salutem accersunt: illa enim quae sanguinis profluuio laborauerat maiorem illis fidem induxerat.

Cap.

Λέγομεν δὲ ἡμεῖς, ὅτι ἅμα μὲν τῷ ἐμβῆναι εἰς τὸ πλοῖον τὸν Ἰησοῦν, συνέβησαν, ἅπερ εἶπεν ὁ μάρκος· εἶτα λυθείσης τῆς πνοώσεως, λοιπὸν γεγόνασιν, ἅπερ ἐξόρησεν ὁ ματθαῖος. χρὴ γὰρ γινώσκειν, ὅτι ποτὲ μὲν ἐκρατεῖτο ἡ καρδία τῶν μαθητῶν, καὶ οὐκ ἠδύναντο συνιέναι, ποτὲ δὲ ἀπελύετο, καὶ συνίεσαν. ἑκάτερον δὲ συνέβαινε κατὰ θειοτέραν οἰκονομίαν. καὶ ἡμεῖς τοίνυν, ὅταν ἀρχώμεθα καταπονεῖσθαι τῷ κλύδωνι τῶν παθῶν, ἐπικαλεσώμεθα τὸν Ἰησοῦν, καὶ εὐθέως δώσει καὶ ἡμῖν χεῖρα βοηθείας, καὶ ἀνελκύσει ἡμᾶς.

Vers. 34. Καὶ — γεννησαρέτ.

Ὁ δὲ μάρκος εἶπεν, ὅτι ἠνάγκασε c) τοὺς μαθητὰς αὐτοῦ ἐμβῆναι εἰς τὸ πλοῖον, καὶ προάγειν εἰς τὸ πέραν πρὸς βηθσαϊδά· ὁ δὲ ἰωάννης, d) ὅτι ἤρχοντο πέραν τῆς θαλάσσης εἰς καπερναούμ. εἰσὶ δὲ καὶ ἡ βηθσαϊδὰ, καὶ ἡ καπερναούμ, ἐν τῇ γῇ γεννησαρέτ, λίμνη δὲ ἡ γεννησαρὲτ, ἡνωμένη τῇ τιβεριάδι.

c) Marc. 6, 45.
d) Io. 6, 17.

Vers. 35. Καὶ ἐπιγνόντες — v. 36. διεσάθησαν.

Εἴδες, πῶς κατὰ μικρὸν οἱ μαθηταὶ προέκυψαν· ὄρεξις καὶ τὸ πλῆθος. οὐκ ἔτι γὰρ αὐτὸν εἰς τὰς οἰκίας ἕλκουσιν, οὐδὲ πρόσαγμα διὰ ῥήματος αἰτοῦσιν, ἀλλ' ὑψηλότερον πολλῷ καὶ θεοπρεπέστερον ἐπίστευον τὴν θεραπείαν. ἡ γὰρ αἱμόῤῥους πλείονα πίστιν αὐτοῖς ἐνέθηκε.

Cap. XXVIII. De transgressione praecepti dei.

Cap. XV. v. 1. *Tunc* — v. 2. *edunt.*

In vniuersis quidem duodecim tribubus erant scribae et Pharisaei: caeteris tamen iniquiores erant qui ab Ierosolymis erant, vtpote metropolim inhabitantes, ideoque fastum maiorem prae se ferentes. Viderant magnam populi fidem, et illam minuere conabantur: verum in Christo nihil erat quod carpere possent: sed discipulorum accusabant non iniquitatem, sed humani praecepti transgressionem. Neque enim iubebat lex diuina ne ederent priusquam lauarent, sed seniores populi. Ait enim Marcus: Pharisaei omnesque Iudaei nisi crebro lauerint manus, non capiunt cibum, obseruantes mordicus traditionem seniorum: et a foro reuertentes, nisi aspergantur, non comedunt, multaque sunt alia quae seruanda acceperunt, nempe lotiones poculorum et vrceorum, et aeramentorum, et lectorum. Haec quidem ait Marcus. πυγμῇ autem lauari (quod habet Marcus) est vsque ad cubitum lauari. Aduerte quod vbi in Marco cum caeteris omnibus interpretibus vertentes dicimus, Crebro lauerint, loco dictionis Crebro, habent Graeca πυγμῇ, ideo dicit autor noster quod πυγμῇ lauari, est vsque ad cubitum lauari: idque ab etymologia deduci videtur. Est enim πυγμὴ, ῆς, pugnus, et πυγὼν, ὼνος cubitus.) Lauabant autem pocula, vrceos, aeramenta et lectos, existimantes ea hoc modo sanctificari: aliaque multa huiusmodi tradebant obseruanda, legem quidem transgredientes, haec autem ridicula obseruantes. Discipuli vero frequenter illotis manibus edebant, non sectantes ista. Quomodo enim facere

Κεφ. ΚΗ. Περὶ τῆς παραβάσεως τῆς ἐντολῆς τοῦ θεοῦ.

Cap. XV. v. 1. Τότε — v. 2. ἐθίουσιν.

Ἐν πάσαις μὲν ταῖς χώραις τῶν δώδεκα Φυλῶν ἦσαν γραμματεῖς καὶ Φαρισαῖοι· πονηρότεροι δὲ τῶν ἄλλων ἦσαν, οἱ ἀπὸ ἱεροσολύμων, ὡς τὴν μητρόπολιν οἰκοῦντες, καὶ διὰ τοῦτο τετυφωμένοι. θεασάμενοι γὰρ τὴν μεγάλην τοῦ λαοῦ πίστιν, ἐσπουδάσαν ἐλαττῶσαι αὐτήν. καὶ τῷ χριστῷ μὲν οὐδέν τι μέμψασθαι δύνανται, τῶν μαθητῶν δὲ κατηγοροῦσιν, ὡ παρανομίαν, ἀλλὰ παράβασιν ἀνθρωπίνης παραγγέλματος. τὸ γὰρ μὴ ἐθίσαι πρὸ τοῦ νίψασθαι, νόμος ἦ προσέταξε θεῖος, ἀλλ' οἱ πρεσβύτεροι τοῦ λαοῦ. φησὶ γὰρ ὁ μάρκος, ὅτι οἱ [e]) Φαρισαῖοι καὶ πάντες οἱ Ἰουδαῖοι, ἐὰν μὴ πυγμῇ νίψωνται τὰς χεῖρας, οὐκ ἐθίουσιν, κρατοῦντες τὴν παράδοσιν τῶν πρεσβυτέρων. καὶ ἀπὸ ἀγορᾶς, ἐὰν μὴ ῥαντίσωνται,[3]) οὐκ ἐθίουσι. καὶ ἄλλα πολλά ἐστιν, ἃ παρέλαβον κρατεῖν, βαπτισμοὺς ποτηρίων καὶ ξεστῶν καὶ χαλκίων καὶ κλινῶν. ταῦτα μέν, φησιν, ὁ μάρκος. ἔστι δὲ πυγμῇ νίπτεσθαι, τὸ νίπτεσθαι μέχρι τοῦ ἀγκῶνος. ἐβάπτιζον δὲ τὰ ποτήρια καὶ τοὺς ξέστας καὶ τὰ χαλκία καὶ τὰς κλίνας, ἀγιάζειν ἅτω ταῦτα δοκοῦντες. καὶ ἄλλα πολλὰ ἐκαινοτόμουν, τὸν μὲν νόμον παραβαίνοντες, τὰ καταγέλαστα δὲ ταῦτα παραφυλάττοντες. οἱ μαθηταὶ δὲ πολλάκις ἀνίπτοις χερσὶν ἤσθιον, οὐκ ἐπιτηδεύοντες τέτο· πῶς γάρ; οἱ μηδὲν μηδέποτε τοιοῦτον παρατη-

[e]) Marc. 7, 3. 4.

[3]) ῥαντίσωνται. A. ῥαντίσωνται infra etiam in contexta habent Codd. Euthymii.

cere poterant, quum nunquam tale quippiam obseruassent: sed solius virtutis curam haberent, corporales consuetudines despicientes, eo quod earum transgressio nullum animae posset adferre nocumentum?

Vers. 3. *At ille — vestram?*

Non dixit, Benefaciunt transgrediendo, ne Iudaeis contentionis occasionem praeberet. Nec dixit, Malefaciunt, ne huiusmodi traditionem confirmaret. Neque eos calumniatur qui illam tradiderant, ne tanquam contumeliosum eum auersarentur. Sed statim e diuerso de maiori peccato accusat: ostendens non oportere eos qui Dei praeceptum transgrediuntur, accusare illos, qui hominum traditionem praetereunt. Deinde etiam dicit, quod Dei praeceptum transgrediuntur, et propter quam traditionem suam: ac illam praecipue in medium adducit iniquitatem, quae tunc inde emergebat.

Vers. 4. *Nam — moriatur.*

In libro Exodi ambo haec praecepta habentur.

Vers. 5. *Vos — in tuum vertitur commodum.*

Difficilis est horum ordo verborum, nisi primum rem enarremus. Seniores Iudaeorum docuerant iuuenes, vt praetextu diuini cultus parentes contemnerent. Siquis enim parentum peteret a filio ouem aut vitulum, aut aliud quippiam, praecipiebant illis, vt dicerent: Munus est Deo, quod-cun-

9) Immo. τῆς ἐξόδου. Scilicet Exod. 20, 12. 21, 17. Atquae ita legit etiam Hentenius.

ρατηρούντες· ἀλλὰ μόνης τῆς ἀρετῆς φροντίζοντες, τὰ τῆς σωματικῆς χρείας περιεφρόνουν, ὡς μηδὲν εἰς ψυχὴν δυνάμενα βλάπτειν.

Vers. 3. Ὁ δὲ — ὑμῶν;

[3]Ὅτι ἔπεν, ὅτι καλῶς ποιοῦσι παραβαίνοντες, ἵνα μὴ δῶ τοῖς ἰουδαίοις ἀφορμὴν φιλονεικίας, ἐὰν ὅτι κακῶς ποιοῦσιν, ἵνα μὴ βεβαιώσῃ τὴν τοιαύτην παράδοσιν, ἐὰν διαβάλλει τοὺς παραδόντας αὐτὴν, ἵνα μὴ ὡς ὑβριστὴν τοῦτον ἀποσκαφῶσιν, ἀλλ' εὐθὺς ἀντεγκαλεῖ περὶ μάζονος ἁμαρτήματος, δεικνὺς, ὅτι τοὺς τὴν ἐντολὴν τοῦ θεοῦ παραβαίνοντας ἐχρὴ μεμφεσθαι τοῖς παραβαίνουσιν ἀνθρώπων παράδοσιν. εἶτα λέγει, καὶ ποίαν ἐντολὴν τοῦ θεοῦ παραβαίνουσι, καὶ διὰ ποίαν παράδοσιν αὐτῶν, καὶ εἰς μέσον φέρει μάλιστα τὴν ἐπιπολάζουσαν τότε παρανομίαν.

Vers. 4. Ὁ γὰρ — τελευτάτω.

[3]Ἐν τῇ βίβλῳ τῆς [2]) γενέσεως καὶ ἄμφω αὗται αἱ ἐντολαὶ πεῖνται.

Vers. 5. Ὑμεῖς — ὠφεληθῇς.

Δυσχερὴς [1]) ἡ τῶν ῥητῶν τούτων ἔξαι σύνταξις, εἰ μὴ προδιηγησόμεθα τὴν ὑπόθεσιν. οἱ πρεσβύτεροι τῶν ἰουδαίων ἐπαίδευσαν τοὺς νέους, ἐν προφάσει εὐσεβείας, καταφρονεῖν τῶν γονέων. εἰ γάρ τις τῶν γονέων ἐζήτησε λαβεῖν ἀπὸ [2]) τῶν τοῦ υἱοῦ, πρόβατον ἢ μόσχον ἢ ἕτερόν τι, παρήγγελλον αὐ-

[1]) Haec Huetius, tanquam ex Origenis catena, laudat ad Orig. III. p. 489. nota δ.

[2]) τῶν abeſt. A.

cunque ex me in tuum vertitur commodum, hoc est Deo consecratum est quodcunque a me lucrifacis: et ita docebant eos despicere parentes ac legem transgredi. Ignominia siquidem est, legisque transgressio, filios resistere parentibus. Nam et ipsos parentes Dei praetextu fraudabant re debita, et nec Deo illam offerebant. Haec itaque rei narratio est. Nunc vero oportet et dicta interpretari. Vos autem dicitis: hoc est vos interpretamini, vos docetis deceptionem illam humanam: Quisquis dixerit patri vel matri, Munus est Deo consecratum quicquid ex me in tuum vertitur commodum, siue quicquid ex me lucrifacere cupis.

† Quidam autem per defectum interpretantur hoc dictum dicentes: Deus quidem haec vel illa praecepit: vos autem haec reiicientes dicitis, Quisquis dixerit patri vel matri, Corban siue munus est Deo quaesitum, quodcunque ex me in tuum vertitur commodum, liberatus est. Hoc enim dicunt deficere, vtpote Iudaeis notum ad quos dirigebat sermonem.

Vers. 5. *Et — suam.*

Et talis homo iam impudens effectus, deinceps non honorabit parentes suos.

Vers. 6. *Et — vestram.*

Quum manifeste demonstrauerit illos iniquitatis esse praeceptores, ex consequenti quoque discipulos suos accusatione liberauit quod illorum non seruarent traditionem, qui Dei praeceptum non seruabant.

Vers. 7.

τοῖς λέγειν, ὅτι δῶρόν ἐστι τῷ Θεῷ, ὃ ἂν ἐξ ἐμοῦ ὠφεληθῇς, τετέσιν, ἀφιέρωται τῷ Θεῷ, ὃ ἂν ἐξ ἐμοῦ κερδανεῖς. καὶ οὕτως ἐδίδασκον αὐτοὺς ἀτιμάζειν τοὺς γονεῖς καὶ παρανομεῖν. ἀτιμία γὰρ, τὸ τοὺς παῖδας ἀπατᾶν τοὺς γονεῖς, καὶ παρανομία. τούς τε γὰρ γονεῖς ἀπεστέρουν, προφάσει τοῦ Θεοῦ, καὶ ἐδέ τῷ Θεῷ προσέφερον. ἡ μὲν οὖν διήγησις τοιαύτη. χρὴ δὲ λοιπὸν ἑρμηνεῦσαι καὶ τὰ ῥητά. Ὑμεῖς δὲ λέγετε, ἀντὶ τοῦ, ὑμεῖς ἑρμηνεύετε, ὑμεῖς διδάσκετε τὴν ἀπάτην τὸν ἄνθρωπον ἐνεῖναι, ὃς ἂν εἴπῃ τῷ πατρὶ, ἢ τῇ μητρὶ, ὅτι δῶρόν ἐστι τῷ Θεῷ, ὃ ἂν [3]) ἐξ ἐμοῦ ὠφεληθῇς, εἴτουν, ὃ ἂν ἐξ ἐμοῦ κερδάναι θέλῃς.

[Τινὲς [4]) δὲ ἑλλειπτικῶς τὸ ῥητὸν ἑρμηνεύοντες, φασὶν, ὅτι ὁ μὲν Θεὸς ἐνετείλατο τάδε καὶ τάδε· ὑμεῖς δὲ, ταῦτα ἀθετοῦντες, λέγετε, ὅτι ὃς ἂν εἴπῃ τῷ πατρὶ, ἢ τῇ μητρὶ, κορβᾶν, ἤτοι, δῶρόν ἐστι τῷ Θεῷ τὸ ζητούμενον, ἠλευθέρωται. τοῦτο γὰρ λέγουσιν ἐλλείπειν, ὡς τοῖς Ἰουδαίοις γνώριμον, πρὸς οὓς εἴρηκε τὸν λόγον.]

Verſ. 5. Καὶ — αὐτῷ.

Καὶ ὁ τοιοῦτος ἄνθρωπος, ἀναίσχυντος τῷ λοιπῷ γενόμενος, οὐκ ἔτι τιμήσει τοὺς γονεῖς αὐτοῦ.

Verſ. 6. Καὶ — ὑμῶν.

Προδήλως ἀποδείξας αὐτοὺς παρανομίας διδασκάλους, ἀπήλλαξε μέμψεως λοιπὸν καὶ τοὺς μαθητὰς αὐτοῦ, μὴ τηροῦντας τὴν παράδοσιν τῶν μὴ τηρούντων τὴν ἐντολὴν τοῦ Θεοῦ.

3) ἐὰν. A.
4) Incluſa in margine habet. B.

Verſ. 7. *Hypocritae — Ieſaias.*

Hypocritas illos dixit, quia legem ſeruare videbantur, ipſam tamen transgrediebantur. Prophetam autem in medium adducit, qui iam olim illos accuſabat de his, de quibus ipſe nunc eos accuſat: et ſe eum eſſe oſtendit, qui etiam illa per prophetam loquebatur.

Verſ. 7. *Dicens — v. 9. hominum.*

Poſtquam dixit appropinquat mihi ore, interpretatus eſt hoc, addens: Et labiis me honorat, Deum me eſſe confitens et creatorem ac Dominum vniuerſi. Cor autem eorum longe abeſt a me, non appropinquans meis voluntatibus. Fruſtra autem colunt me, quum mea non ſeruent praecepta, ſed doceant doctrinas quae ſunt praecepta hominum et non Dei. Timeamus ergo et nos qui ſumus Chriſti populus, ne etiam aduerſum nos haec dicantur.

Verſ. 10. *Et — eis.*

Illos tanquam incurabiles reliquit, vbi ſilentium eis impoſuiſſet, eosque confudiſſet: conuertit autem ſermonem ad turbam tanquam digniorem quae audiat.

Verſ. 11. *Audite — intelligite.*

Audite quod dico et intelligite illud. Hoc autem ait honorans illos, vt facilius ſuſcipiatur quod dicturus eſt.

Verſ. 11.

Vers. 7. Ὑποκριταὶ — ἠσαΐας.

Ὑποκριτὰς αὐτοὺς εἶπεν, ὡς δοκοῦντας μὲν ἐννόμους, ὄντας δὲ παρανόμους. ἄγει δὲ τὸν προφήτην εἰς μέσον, πάλαι κατηγοροῦντα αὐτῶν, ἃ νῦν οὗτος κατηγόρησε, καὶ δείκνυσιν, ὅτι αὐτός ἐστιν ὁ καὶκεῖνα δι' ἐκείνου φθεγξάμενος.

Vers. 7. Λέγων — v. 9. ἀνθρώπων.

Ἔπαν, ὅτι ἐγγίζει μοι τῷ στόματι, ἐφημήνευσε τοῦτο, προσθεὶς, ὅτι καὶ τοῖς χείλεσί με τιμᾷ· θεὸν ὁμολογῶν με, καὶ ποιητὴν, καὶ κύριον τοῦ παντός· ἡ δὲ καρδία αὐτῶν πόρρω διέστηκε ἀπ' ἐμοῦ, μὴ πλησιάζουσα τοῖς ἐποῖς θελήμασι· μάτην δὲ σέβονταί με, μὴ τὰς ἐμὰς φυλάσσοντες ἐντολὰς, ἀλλὰ διδάσκοντες διδασκαλίας, οὔσας ἐνταλματα ἀνθρώπων, καὶ οὐ τῆ θεῆ. Φοβηθῶμεν οὖν καὶ ἡμεῖς, ὁ τῆ χριστῆ λαὸς, μὴ καὶ καθ' ἡμῶν ταῦτα ῥηθείη.

Vers. 10. Καὶ — αὐτοῖς.

Ἐκείνους μὲν ἐπισομίσας καὶ καταισχύνας ἀφῆκεν, ὡς ἀνιάτους· τρέπει δὲ τὸν λόγον πρὸς τὸν ὄχλον, ὡς ἀξιολογώτερον.

Vers. 11. Ἀκούετε — συνίετε.

Ἀκούετε, ὃ ἐρῶ, καὶ γνῶτε αὐτό. λέγει δὲ τοῦτο, τιμῶν αὐτοὺς, ἵνα εὐπαράδεκτον γένηται τὸ ῥηθησόμενον.

Vers. 11.

Vers. 11. *Non — hominem.*

Hoc est, Non sordes manuum illotarum quae vna cum escis in os ingrediuntur contaminant aut conspurcant hominem, quia nec tangunt animam: solum namque peccatum foedum est, quod animae nocet. Talis autem dicti huius interpretatio in promptu est.

Aiunt autem et alteram profundius esse recusam, puta quod nihil factum a Deo, natura impurum est. Ait enim Moses: Et vidit Deus quaecunque fecerat, et ecce bona valde. Dicunt ergo hac profundiori interpretatione ciborum reiici observationem, quam Iudaei seruabant. Nam quum lex, quae de cibis erat, allegoricum haberet intellectum, Iudaei qui nihil excelsum cogitare poterant, corporaliter et prout in conspicuo erant, omnia excipiebant.

Vers. 11. *Sed — hominem.*

Egreditur de ore omnis sermo: sed nunc de malo loquitur, qui cor pro fonte habet. In sequentibus autem manifestiora reddit, quae hic obscure dicta sunt.

Vers. 12. *Tunc — offensos fuisse.*

Quo sermone? Eo videlicet quo dicebat, Non quod intrat in os, impurum reddit hominem: subuertebat enim traditionem seniorum.

Vers. 13. *At ille — eradicabitur.*

Plantationem nunc dicit traditionem seniorum et praecepta hominum.

Vers. 14.

Vers. 11. Οὐ — ἄνθρωπον.

Κοινοῖ, ἀντὶ τοῦ, μιαίνει. λέγει τοίνυν, ὅτι οὐχ ὁ ἀπὸ τῶν ἐνίπτων χειρῶν ῥύπος, μετὰ τῶν βρωμάτων εἰσερχόμενος εἰς τὸ σῶμα, μιαίνει τὸν ἄνθρωπον. ἐδὲ γὰρ ἅπτεται τῆς ψυχῆς. μόνον γὰρ μιαρὸν, ἡ ἁμαρτία, βλάπτεσα τὴν ψυχήν. ἡ μὲν οὖν πρόχειρος ἑρμηνεία τοῦ ῥητοῦ τοιαύτη.

Φασὶ δὲ καὶ ἄλλην ὑποκεκρύφθαι βαθυτέραν, ὅτι οὐδὲν, παρὰ θεῦ γενόμενον, φύσει μιαρόν ἐστι. Φησὶ γὰρ ὁ μωϋσῆς. καὶ εἶδεν f) ὁ θεὸς τὰ πάντα, ὅσα ἐποίησε, καὶ ἰδοὺ, καλὰ λίαν. καὶ λέγουσι διὰ ταύτης τῆς βαθυτέρας τὴν τῶν βρωμάτων ἐκβάλλεσθαι παρατήρησιν, ἣν ἰουδαῖοι παρεφυλάττοντο. τοῦ γὰρ περὶ βρωμάτων νόμε συμβολικὴν θεωρίαν ἔχοντες, οἱ ἰουδαῖοι μηδὲν ὑψηλὸν ἐννοῆν δυνάμενοι, σωματικῶς πάντα καὶ κατὰ τὸ φαινόμενον ἐξελαμβάνοντο.

f) Geneſ. 1, 31.

Vers. 11. Ἀλλὰ — ἄνθρωπον.

Ἐκπορεύεται ἐκ τοῦ σόματος, πᾶς λόγος, ἀλλὰ περὶ τὲ πονηροῦ λέγει νῦν, ὃς ἔχει πηγὴν, τὴν καρδίαν. προϊὼν δὲ σαφηνίζει τὰ ἀσαφῶς ἐνταῦθα ῥηθέντα.

Vers. 12. Τότε — ἐσκανδαλίθησαν.

Ποῖον λόγον; δηλαδὴ τὸν λέγοντα, ὅτι ὁ τὸ εἰσερχόμενον εἰς τὸ σόμα κοινοῖ τὸν ἄνθρωπον. ἀνέτρεπε γὰρ τὴν παράδοσιν τῶν πρεσβυτέρων.

Vers. 13. Ὁ δὲ — ἐκριζωθήσεται.

Φυτείαν λέγει νῦν, τὴν παράδοσιν τῶν πρεσβυτέρων, καὶ τὰ ἐντάλματα τῶν ἀνθρώπων.

Vers. 14.

Verſ. 14. *Sinite illos.*

Tanquam incurabiles. Ideo enim neque ipſe curauit illorum offenſionem, ſciens nihil illis profuturum eſſe quicquid diceret.

Verſ. 14. *Duces — caecorum.*

Caecos vocat eos tanquam animae oculo a fluxu affectionum excaecatos, et quaſi non potentes oculos intendere in lucem veritatis. Nec ſolum hoc, ſed et duces eorum, qui ab ignorantia ſcripturarum excaecati ſunt. Grande ſiquidem malum eſt aliquem eſſe caecum: eum vero qui caecus eſt, ducatum alteri caeco praeſtare, duplex certe malum eſt.

Verſ. 14. *Caecus — cadunt.*

Hoc manifeſtum eſt.

Verſ. 15. *Reſpondens — hanc.*

Marcus autem dixit: Et quum ingreſſus eſſet domum ſemotus a turba, interrogauerunt eum diſcipuli eius de parabola. Quum enim Petrus inchoaſſet: alii quoque pariter interrogauerunt. Parabolam autem vocant Hebraei aenigma et ſermonem obſcurum. Nam quia ſuperius dixerat Chriſtus, Quod egreditur de ore hoc impurum reddit hominem. Deinde ſicut refert Marcus, ſubiunxerat, ſi quis habet aures ad audiendum audiat, viſus eſt eis ſermo obſcurus, et ideo parabolam illum vocantes de ipſo interrogant.

Verſ. 16.

Verſ. 14. Ἄφετε αὐτούς.

Ὡς ἀνιάτες. διὰ τοῦτο γὰρ ἐδὲ ἐθεράπευσε τὸ σκάνδαλον αὐτῶν, εἰδὼς αὐτοὺς ἐδὲν ὠφεληθησομένους.

Verſ. 14. Ὁδηγοί — τυφλῶν.

Τυφλὲς αὐτὲς φησιν, ὡς πεπωθέντας τὸν τῆς ψυχῆς ὀφθαλμὸν ὑπὸ τῶ ῥεύματος τῶν παθῶν, καὶ ὡς μὴ δυναμένες ἐνατενίζειν τῷ φωτὶ τῆς ἀληθείας. καὶ μὴ τοῦτο μόνον, ἀλλὰ καὶ ὁδηγοὺς ὄντας τῶν πεπηρωμένων ὑπὸ τῆς ἀγνοίας τῶν γεαφῶν. μέγα μὲν γὰρ κακὸν τὸ, τυφλὸν εἶναί τινα· τὸ δὲ καὶ, τυφλὸν ὄντα, ὁδηγὲν ἕτερον, διπλοῦν ἄρα κακόν.

Verſ. 14. Τυφλὸς — ἐμπεσοῦνται.

Τοῦτο, σαφὲς ἐστιν.

Verſ. 15. Ἀποκριθεὶς — ταύτην.

Ὁ δὲ μάρκος εἴρηκεν, ὅτι καὶ ὅτε g) ἐσῆλθεν εἰς οἶκον ἀπὸ τοῦ ὄχλου, ἐπηρώτησαν αὐτὸν οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ περὶ τῆς παραβολῆς. τὸ πέτρου γὰρ προκαταρξαμένου, καὶ οἱ ἄλλοι συνεπηρώτησαν. παραβολὴν δὲ καλοῦσιν ἑβραῖοι, τὸ αἴνιγμα, τὸν σκοτεινὸν λόγον. καὶ ἐπεὶ εἶπεν ὁ χριστὸς ἀνωτέρω, ὅτι τὸ ἐκπορευόμενον ἐκ τοῦ στόματος, τοῦτο κοινοῖ τὸν ἄνθρωπον· εἶτα, καθά φησι μάρκος, h) ἐπήγαγεν, ὅτι ὁ ἔχων ὦτα ἀκούειν ἀκουέτω· καὶ ἔδοξεν αὐτοῖς ἀσαφὴς ὁ λόγος· παραβολὴν τοῦτον ὀνομάσαντες, ἐρωτῶσι περὶ τούτου.

g) Marc. 7, 17.

h) Marc. 7, 16.

Verſ. 16.

Verſ. 16. *Ieſus autem — v. 17. emittitur?*

Omnia haec, per interrogationem legenda ſunt.

Marcus autem poſtquam dixit, et in ſeceſſum egreditur, addit, Quod purgat omnes eſcas, hoc eſt puras relinquit. Dictae enim ſordes in ſeceſſum egreſſae, pura relinquunt quae intus remanent alimenta, quae videlicet natura retinuit.

† Ἕδρα quidem inter alia ſignificat etiam corporis partem qua ſedetur. Eius autem compoſitum ἀφεδρών, ὦνος ſimus eſt, vel ſtercus, quod ſecernitur.

Verſ. 18. *Quae — hominem.*

Dixit enim etiam viceſimo ſecundo capite, quod ex abundantia cordis os loquitur. Primum enim in corde concupiſcimus: deinde quod deſideratum eſt, per os educimus, et ita quod foris ingreditur, rurſum foras procedit: quod autem ab interioribus egreditur, adhuc intus manet et contaminat.

Verſ. 19. *A — blasphemiae.*

Marcus vero latius enumerat et alia: auaritiam, malitiam, dolum, impudicitiam, oculum prauum, ſuperbiam, et ſtultitiam. Vt autem breuiter et aperte dicam, cogitationes malae ſunt nociuae

5) Hentenius omittit ἀκαθ — ἔτι, reliqua autem cum proximo ſcholio coniungit.
6) καθαρίζων. A.
7) ἀπολιμπάνων. A.
8) Incluſa habet in marg. B.

Verſ. 16. Ὁ δὲ ἰησοῦς — ἐστε;

Ἀκμὴν, ἀντὶ τοῦ, ἔτι. κατ' ἐρώτησιν δὲ καὶ τοῦτο καὶ τὰ[5]) ἑξῆς.

Verſ. 17. Οὔπω — ἐκβάλλεται;

Ὁ δὲ μάρκος εἰπὼν, ὅτι καὶ[i]) εἰς τὸν ἀφεδρῶνα ἐκπορεύεται, προσέθηκεν, ὅτι καθαρίζον[6]) πάντα τὰ βρώματα, τουτέστι, καθαρὰ[7]) ἀπολιμπάνον. καὶ γὰρ ὁ δηλωθεὶς ῥύπος, ἐξέρχεται εἰς τὸν ἀφεδρῶνα, καθαρὰ ἀφιεὶς ἔνδον πάντα τὰ βρώματα, ὅσα δηλαδὴ παρακατέσχεν ἡ φύσις. i) Marc. 7, 19.

[Ἕδρα[8]) μὲν, τὸ μέρος τοῦ σώματος· ἀφεδρὼν δὲ, ὁ[9]) κοπρών.]

Verſ. 18. Τὰ — ἄνθρωπον.

Εἴρηκε γὰρ, καὶ πρὸς τῷ τέλει τοῦ εἰκοστοῦ δευτέρου κεφαλαίου, ὅτι[k]) ἐκ τοῦ περισσεύματος τῆς καρδίας τὸ στόμα λαλεῖ. ἐνθυμούμεθα[1] γὰρ πρῶτον ἐν τῇ καρδίᾳ, εἶτα τὸ ἐνθυμηθὲν ἐξάγομεν διὰ τοῦ στόματος. καὶ τὸ μὲν ἔξωθεν εἰσπορευόμενον, ἔξω πάλιν χωρεῖ· τὸ δὲ ἔσωθεν ἐκπορευόμενον, ἔσω πάλιν μένει, καὶ μιαίνει. k) Matt. 12, 34.

Verſ. 19. Ἐκ — βλασφημίαι.

Ὁ δὲ μάρκος[l]) πλατύτερον ἀπαριθμεῖται καὶ ἕτερα, πλεονεξίαν, πονηρίαν, δόλον, ἀσέλγειαν, ὀφθαλμὸν πονηρὸν, ὑπερηφανίαν καὶ ἀφροσύνην· συντόμως δὲ καὶ ἁπλῶς εἰπεῖν, διαλογισμοὶ μέν εἰσι l) Marc. 7, 22.

9) κοπρὼν non eſt ſtercus, vt reddidit Hentenius. Nam id eſt κόπρος. Sed κοπρὼν eſt receptaculum ſtercoris, quo ſtercus elicitur.

1) ἐνθυμούμενος. A.

uae concupiscentiae: caedes vero, furtum, falsum testimonium, auaritia, dolus et superbia nota sunt: adulterium autem est, ad alienam vxorem accedere: fornicatio vero ad eam quae virum non habet: blasphemia autem esse Deo contumeliosum vel ingratum, aut illum accusare: Malitia est cogitare mala aduersus aliquem, aut suspicari de illo quae non oportet: impudicitia est concubitus cum masculo, aut si quae est huiusmodi lasciuia: oculum autem malum vocat inuidiam: Stultitia vero proprie est non nosse Deum: Dixit stultus, inquit, in corde suo, non est Deus. Sunt autem et alia mala innumera quae nunc praetermisit Christus, eo quod sufficiant ea quae dicta sunt, ad habendam etiam illorum notitiam. Haec ergo a corde dixit egredi, quoniam ab illo principium habent. Horum autem principia concupiscentiae sunt, quae a corde solent emanare. Quia vero a corde, omnino etiam ab ore egrediuntur: quando in corde ebulliendo in modum mali humoris, quod superfluum est euomi cogitur.

Vers. 20. *Haec — hominem.*

Scientes et nos deinceps quae sint ea quae hominem contaminant, hanc sane immunditiam abiiciamus, quae sordidam reddit animam. Si enim ipsa sit impura, etiam si totis fluminibus corpus laue-

[2]) Ita vterque Codex. Atque ita etiam videtur legisse Hentenius, nisi πρὸς loco εἰς inuenerit, quod ipse etiam malim. Sed idem mox repetitur. Forte ἀπελθεῖν corruptum est, quod non memini legere hoc sensu. Deinde εἰς videtur notare non *ad* sed *contra*, vt παρουσεῖν εἰς. Rariora saepenumero Euthymius adhibet vocabula. Forte scripsit ἐβελ-

αἱσι πονηροὶ, τὰ βλαβερὰ ἐνθυμήματα· ὁ δὲ φόνος καὶ ἡ κλοπὴ καὶ ἡ ψευδομαρτυρία καὶ ἡ πλεονεξία καὶ ὁ ζῆλος καὶ ἡ ὑπερηφανία, γνώρισμα. μιαρία δέ ἐστι, τὸ εἰς τὴν ὕπανδρον [2]) ἀπελθεῖν· πορνεία δὲ τὸ, εἰς τὴν μὴ ἐχουσαν ἄνδρα. βλασφημία δὲ, τὸ ὑβρίζειν τὸν θεὸν, ἢ ἀχαριστεῖν αὐτῷ ἢ μέμφεσθαι αὐτῷ. πονηρία δὲ, τὸ μελετᾶν [3]) κατά τινος, ἢ ὑπολαμβάνειν, ἃ μὴ χρὴ περὶ αὐτοῦ. ἀσέλγεια δὲ, ἡ ἀρσενοκοιτία, καὶ εἴ τι τοιοῦτον ἀκόλαστον. ὀφθαλμὸν δὲ πονηρὸν ἐνταῦθα λέγει, τὴν βασκανίαν. [4]) ἀφροσύνη δὲ κυρίως, τὸ μὴ εἰδέναι τὸν θεόν. εἶπε γάρ, φησιν, ἄφρων [m]) ἐν καρδίᾳ αὐτοῦ, οὐκ ἔστι θεός. ἐστὶ δὲ καὶ ἑτέραι κακίαι μυρίαι. παρέλιπε δὲ [5]) νῦν ταύτας ὁ χριστὸς, διὰ τὸ ἀρκεῖν τὰ ῥηθέντα πρὸς τὴν κἀκείνων διάγνωσιν. ταῦτα δὲ πάντα ἐκ τῆς καρδίας εἶπεν ἐξέρχεσθαι, διότι τὰς ἀρχὰς ἐξ αὐτῆς ἔχουσιν. ἀρχαὶ γὰρ τέτταν, αἱ ἐνθυμήσεις, ἃς ἡ καρδία πηγάζειν εἴωθεν. ἐπεὶ δὲ ἐκ τῆς καρδίας ἐξέρχονται, πάντως καὶ ἐκ τοῦ σώματος, ὅταν ὑπερβλυστάντων [6]) ἐν τῇ καρδίᾳ, δίκην πονηρᾶ χυμᾶ, τὸ περιττεῦον ἐξεμεθῆναι βιάσηται.

m) Pſ. 13, 1.

Verſ. 20. Ταῦτα — ἄνθρωπον.

Μαθόντες ἤδη καὶ ἡμεῖς τὰ μιαίνοντα τὸν ἄνθρωπον, ταύτην ἄρα τὴν ῥυπαρίαν ἀποβύψωμεν, τὴν κηλιδοῦσαν τὴν ψυχήν. ἐὰν γὰρ ὅλοις ποταμοῖς τὸ σῶμα λούσῃς, οὐδὲν ὄφελος, ἀκαθάρ-

Rr 2

ἀβελτερεῖν, cuius tamen exempla ignoro, etſi nota ſunt ἀβέλτερος, ἀβελτηρία.

3) Hentenius, *mala*. Videtur ergo excidiſſe κακὰ, ob proximum κατά.

4) Omittit Codex B. τὴν βασκανίαν.

5) νῦν, abeſt. A.

6) intell. αὐτῶν.

laueris, nihil tibi proderit: illa vero, aqua lachrymarum et purificatione virtutum abluitur.

Cap. XXIX. De Phoeniciſſa ſiue Cananaea.

Verſ. 21. *Et — Sidonis.*

Hae ciuitates Cananaeorum erant. Quomodo ergo qui diſcipulis praecepit ne in viam gentium abirent, ipſe abit? Non abit praedicaturus, ſed vt paululum requieſceret. Ideo etiam poſtquam abiiſſet, ingreſſus domum, prout Marcus ait, neminem ſcire voluit, nec potuit latere.

Verſ. 22. *Et — ad eum.*

Marcus ait: Erat autem mulier Graeca, Syra, Phoeniciſſa: hoc eſt Graeca quidem religione, Syra vero lingua, Phoeniciſſa vero genere ſiue gente. Phoenices enim Cananaei dicebantur, eo quod metropolim Phoenicem haberent. Haec ergo quum famam quidem eius iam olim audiſſet, nunc vero quod eo acceſſiſſet, ſequuta eſt eius veſtigia.

† Syra Phoeniciſſa eſt cuiusque anima, mentem quaſi filiam habens, quae materiae tenetur amore: et ideo comitiali morbo laborat, ac diſcruciari dicitur.

Verſ. 22.

7) ἀδιάσαγ. A. Ἀδειάζειν, quod raro occurrit, eſt ex ἄδεια, notatque ἄδειαν ἔχειν. ἐν ἀδείᾳ ζῆν. Hoc loco ἄδειαν πραγμάτων, ἄδειαν τῆ διάσπειν ἔχειν.

8) τὴν, quod vulgares editiones habent, omittit etiam infra in contextu.

θάρτου μενούσης αὐτῆς, ἥτις ὕδατι δακρύων καὶ καθαρσίοις ἀρετῶν ἀπολούεται.

Κεφ. ΚΘ. Περὶ τῆς χαναναίας.

Vers. 21. Καὶ — σιδῶνος.

Αὗται αἱ πόλεις τῶν χαναναίων ἦσαν. πῶς οὖν, τοῖς μαθηταῖς ἐντειλάμενος, εἰς [n]) ἐδὸν ἐθνῶν μὴ ἀπελθεῖν, αὐτὸς ἄπεισιν; οὐκ ἀπῆλθε κηρύξων· εἰς τοῦτο γὰρ καὶ τοὺς μαθητὰς ἐκώλυσεν· ἀλλὰ θέλων [1]) ἀδειάσαι μικρόν. διὸ καὶ μετὰ τὸ ἀπελθεῖν, ὡς ὁ μάρκος εἶπεν, εἰσελθὼν [o]) εἰς [2]) οἰκίαν, ἤθελε γνῶναι, καὶ οὐκ ἠδυνήθη λαθεῖν. n) Matt. 10, 5. o) Marc. 7, 24.

Vers. 22. Καὶ — αὐτῷ.

Ὁ δὲ μάρκος φησὶν, ἦν [p]) δὲ ἡ γυνὴ ἑλληνὶς, σύρα, φοινίκισσα τῷ γένει, τετέχθαι, ἑλληνὶς μὲν, τὴν θρησκείαν· σύρα δὲ, τῇ διαλέκτῳ· φοινίκισσα δὲ, τῷ γένει, εἴτουν, τῷ ἔθνει. φοίνικες γὰρ, οἱ χαναναῖοι ἐλέγοντο, διὰ τὸ μητρόπολιν ἔχειν τὴν φοινίκην. ἀκούσασα δὲ πάλαι μὲν τὴν φήμην αὐτοῦ, νῦν δὲ, ὅτι [3]) ἐπιδεδήμηκεν, ἀνίχνευσεν αὐτόν. p) Marc. 7, 26.

[1]) Συροφοινίκισσά [2]) ἐστιν, ἡ ἑκάστου ψυχὴ, ἔχουσα, καθάπερ θυγατέρα, τὴν διάνοιαν κεκρατημένην τῇ φιλίᾳ τῆς ὕλης, καὶ διὰ τοῦτο ἐπιλυπτευομένην, καὶ διαῤῥησσομένην.]

3) ὅτι habet vterque codex. Ne ergo quis coniiciat ὅτε, ex superioribus repetendum, τὸ ἀκούσασα, vt sit, νῦν δὲ ἀκούσασα, ὅτι.

1) Quae includimus, ea B. habet in margine.

2) Ita alii legunt.

Verſ. 22. *Dicens:* — *torquetur.*

Filia quae a daemonio torquebatur relicta, eo quod omnino ſenſu careret, ſeipſam profert quaſi maxime indigeat vt ſui miſereatur, quia morbum ſentiebat, et ideo innumera ſuſtinebat incommoda. Filium autem Dauid eum vocat, quod didicerat a genere Dauid Chriſtum oriundum. Omnibus ſiquidem nominatiſſimus erat Dauid. Male, inquit, a Daemonio torquetur, hoc eſt miſere.

Verſ. 23. *Ipſe* — *verbum.*

Illa quidem alte vociferatur, dolorem qui latebat in corde ſignificans: ipſe vero penitus ſilet, ſuſtinens donec omnis illius fides, animi modeſtia ac prudentia manifeſtaretur: quod vario modo facere ſolet in multis. Simul etiam vt ediuerſo Iudaeis offenderet, qualem erga illos gereret affectum, quum infirmos eorum ſemel tantum rogatus, imo nec ſemel quidem, ſtatim curabat: gentilium vero non ita.

Verſ. 23. *Et* — *nos.*

Quod hic dicitur, Rogabant, litera habet ἠρώτων, quod verbum licet vt plurimum interrogare ſignificet, interdum tamen ſignificat deprecari. Nam et hoc loco Marcus eo vtitur, quum de muliere loquens ait: ἠρώτα, hoc eſt, deprecabatur eum vt daemonium eiiceret a filia ſua. Et Lucas quinquageſimo quarto capite ἐρωτῶ, hoc eſt deprecor te, habe me excuſatum. Eſt et vbi iubere ſignificat, vt quum circa finem decimi capitis apud Lucam

[3]) Forte Hentenius reperit, τῇ παρδίᾳ. Ferri poteſt vtrumque. τῆς παρδίας, pendet ex, τὸν πόνον.

Vers. 22. Λέγουσα — δαιμονίζεται.

Τὴν θυγατέρα δαιμονιζομένην ἀπολιποῦσα, διὰ τὸ παντελῶς ἀναιδητεῖν, πρόσεισιν, ἑαυτὴν ἐλεηθῆναι μάλιστα δεομένη, τὴν αἰθαδομένην τῆς νόσου, καὶ διὰ τοῦτο μυρία πάσχουσαν. υἱὸν δὲ δαυὶδ αὐτὸν καλεῖ, διὰ τὸ μαθεῖν, ὅτι ἐκ δαυὶδ κατάγει τὸ γένος. πᾶσι γὰρ ὁ δαυὶδ ἐνομαστότατος ἦν· κακῶς δέ, φησι, δαιμονίζεται, ἀντὶ τοῦ, χαλεπῶς.

Vers. 23. Ὁ — λόγον.

Ἡ μὲν βοᾷ μεγάλα, τὸν ἐνδομυχοῦντα [3]) τῆς καρδίας πόνον ἐνδεικνυμένη· αὐτὸς δὲ σιγᾷ παντελῶς, ἀναμένων ἅπασαν φανερωθῆναι τὴν πίστιν, καὶ ταπείνωσιν, καὶ σύνεσιν αὐτῆς, ὅπερ διαφόρως εἴωθε ποιεῖν ἐν πολλοῖς· ἅμα δὲ καὶ ἀντεπιδεικνύμενος ἰσθαίοις, οἵαν περὶ αὐτοὺς ἔχει διάθεσιν, ὅτι τοὺς μὲν ἀρρώστους αὐτῶν ἅπαξ αἰτηθεὶς, ἢ οὐδ' ἅπαξ, εὐθὺς θεραπεύει, τοὺς δὲ τῶν ἐθνῶν οὐχ ἅτως.

Vers. 23. Καὶ — ἡμῶν.

Ἠρώτων, ἀντὶ τοῦ, παρεκάλουν. καὶ γὰρ καὶ ὁ μάρκος εἴρηκε περὶ τῆς γυναικὸς, ὅτι καὶ [q]) ἠρώτα αὐτὸν, ἵνα τὸ δαιμόνιον ἐκβάλῃ ἐκ τῆς θυγατρὸς αὐτῆς, ἤγουν, παρεκάλει. τὸ γὰρ ἐρωτῶ, σημαίνει μὲν, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον, τὸ πυνθάνεσθαι· σημαίνει δὲ καὶ, τὸ παρακαλῶ. ὡς τὸ [r]) ἐρωτῶ σε, ἔχε με παρῃτημένον. ἔστι δ', ὅτε δηλοῖ καὶ τὸ προστάσσω. ὡς τὸ ἐμβὰς [s]) δὲ [4]) εἰς ἓν τῶν πλοίων,

q) Marc. 7, 26.

r) Luc. 14, 18.

s) Luc. 5, 3.

4) δὲ. abest. A.

Lucam dicitur: Ingreſſus autem in vnam nauim quae erat Simonis ἠρώτησεν, id eſt iuſſit eum vt a terra abduceret puſillum. Tanquam praeceptor enim iuſſit. Nam et paulo poſt quaſi autoritatem habens dixit, duc in altum.

Verſ. 24. *At ille — Iſrael.*

Sufficiebat quidem ſilentium, vt eam in deſperationem coniiceret: at reſponſio multo etiam amplius deſperationem intendit. Reſpondit enim: Non ſum miſſus niſi ad Iudaeos, hos enim appellauit oues perditas domus Iſrael. Nam decimonono quoque capite rurſum ita dixit Apoſtolis: Ite autem potius ad oues perditas domus Iſrael. Quid ergo mulier? Quum ſeſe videret eſſe deſpectam, repudiatos etiam illos qui pro ea deprecarentur, non deſperauit: nam magnam habebat fidem ac prudentiam: ſed impudens eſt honeſta impudentia: et iam relicto clamore qui eminus fiebat, propius acceſſit. Nos autem non ita, ſed vbi ſtatim non aſſequimur, deſiſtimus: quum propius oporteret accedere, et ferentius orationi incumbere.

Verſ. 25. *Illa — me.*

Vsque tunc enim neque in illius conſpectum auſa fuerat accedere, indignam ſeſe reputans.

Verſ. 26. *Ille — catellis.*

Quantum illa augebat petitionem, tantum ipſe repulſionem. Marcus ait quod dixerit ei: ſine primum ſaturari filios. Vndique enim oſtendebat fami-

πλοίων, ὃ ἦν τῦ σίμωνος, ἠρώτησεν αὐτὸν ἀπὸ τῆς γῆς ἐπαναγαγεῖν ὀλίγον. ὡς δὲ διδάσκαλος γὰρ προσέταξεν. ἐπεὶ καὶ μετὰ μικρὸν ἐξαπιναίως εἶπεν, ἐπανάγαγε[t]) εἰς τὸ βάθος.

t) Luc. 5, 4.

Verſ. 24. Ὁ — ἰσραήλ.

Ἱκανὴ μὲν καὶ ἡ σιωπὴ, εἰς ἀπόγνωσιν ἐμβαλεῖν αὐτήν· ἡ δ' ἀπόκρισις πολλῷ πλέον τὴν ἀπορίαν ἐπέτεινεν. ἀπεκρίθη γὰρ, ὅτι οὐκ ἀπεστάλην εἰς ἄλλες, εἰ μὴ εἰς τοὺς ἰουδαίους. τέτες γὰρ ὠνόμασε πρόβατα ἀπολωλότα οἴκου ἰσραήλ. ἐπεὶ καὶ ἐν τῷ ἑνενηκονταδεκάτῳ κεφαλαίῳ τοῖς ἀποστόλοις ἔτω[5]) πάλιν εἶπε. πορεύεσθε[t]) δὲ μᾶλλον πρὸς τὰ πρόβατα τὰ ἀπολωλότα οἴκου ἰσραήλ. τί οὖν ἡ γυνὴ; θεασαμένη παροφθεῖσαν μὲν ἑαυτὴν, ἀποπεμφθέντας δὲ καὶ τοὺς ὑπὲρ αὐτῆς παρακαλέσαντας, οὐκ ἀπέγνω· πολλὴν γὰρ εἶχε πίστιν καὶ σύνεσιν· ἀλλ' ἀνασχυντεῖ καλὴν ἀνασχυντίαν, καὶ ἀφεῖσα τὸ κράζειν πόρρωθεν, ἐγγὺς ἔρχεται. ἡμεῖς δὲ οὐχ ἕτως, ἀλλ' ὅταν μὴ τύχωμεν, ἀφιζάμεθα, δέον ἐγγύτερον προσελθεῖν, καὶ θερμότερον ἐπικεῖσθαι.

v) Matt. 10, 6.

Verſ. 25. Ἡ — μοι.

Ἄχρι γὰρ τότε, ἐφ' ἑαυτῆς αὐτοῦ τετόλμηκεν ἐλθεῖν, ἀναξίαν ἑαυτὴν κρίνουσα.

Verſ. 26. Ὁ — κυναρίοις.

Ὅσον ἐπέτεινεν ἐκείνη τὴν αἴτησιν, τοσοῦτον καὶ αὐτὸς τὴν παραίτησιν. ὁ δὲ μάρκος φησὶν, ὅτι ἔλεγεν αὐτῇ, ἄφες[x]) πρῶτον χορτασθῆναι τὰ τέκνα.

x) Marc. 7, 27.

5) ἔτω, abeſt. A.

familiaritatem ac dilectionem erga Iudaeos, eorumque procurabat honorem. Filios quidem eos vocauit tanquam suos ac dilectos: Ethnicos vero catellos tanquam impuros ac sceleſtos. Panem autem dicit ſanitatem non corporum tantum, verum etiam animarum. Et vide mulieris prudentiam: Chriſti enim verbis perculſa, ſuum ab illis texit patrocinium.

Verſ. 27. *At illa — ſuorum.*

Certe Domine vere dixiſti: illi quidem ſunt filii, ego vero vna e catellis: ideoque mei potius miſereri oportet. Nam et catelli edunt de micis quae cadunt a menſa dominorum ſuorum. Quia ergo catella ſum, non aliena ſum, neque de micis participare prohibeor, ſicut neque catelli: de micis inquam intellectualibus, id eſt ſanitatibus collatis ab eo, qui nunc caſu ſeſe obtulit. Quod ergo adeo repulſa non diſceſſit, fidei erat: quod vero ſe catellam eſt confeſſa, humiliratis: quod autem a Chriſti ſermonibus patrocinium ſibi aptauerit, prudentiae. Propterea enim Chriſtus ſanitatem diſtulit, vt haec manifeſta fierent: atque per illa huius philoſophiam demonſtraret, vtque confunderentur Iudaei, adeo fide, humilitate ac prudentia a gentili muliere ſuperati: praeterea vt haec videntes Apoſtoli, ſumerent audaciam, quum poſtmodum ad gentes emitterentur. Iam itaque Chriſtus illius fidem promulgat.

Verſ. 28. *Tunc — illa hora.*

Marcus autem ait Chriſtum ad illam dixiſſe: Propter hunc ſermonem, abi: exiuit daemonium a filia

ἐκβέβληται. B.

παντοχόθεν γὰρ ἐδήλε τὴν τῶν Ἰουδαίων οἰκείωσιν, καὶ τὴν εἰς αὐτοὺς ἀγάπην καὶ τιμὴν καὶ κηδεμονίαν. καὶ τέκνα μὲν αὐτοὺς ὠνόμασεν, ὡς γνησίους καὶ ὡς ἠγαπημένους· κυνάρια δὲ, τὰ ἔθνη, ὡς ἀκάθαρτα, καὶ ὡς μιαρά. ἄρτον δὲ λέγει, τὴν θεραπείαν, ἃ τὴν σωματικὴν μόνον, ἀλλὰ καὶ τὴν ψυχικήν. καὶ ὅρα σύνεσιν γυναικός. δραξαμένη γὰρ τῶν τοῦ χριστοῦ ῥημάτων, ἀπ' αὐτῶν πλέκει συνηγορίαν ἑαυτῆς.

Verſ. 27. Ἡ δὲ — αὐτῶν.

Ναὶ, κύριε, φησιν, ἀληθῶς εἶπας. τέκνα μὲν ἐκεῖνοι· κυνάριον δὲ ἐγώ· καὶ διὰ τοῦτό με χρὴ μᾶλλον ἐλεηθῆναι· καὶ γὰρ τὰ κυνάρια ἀπὸ τῶν ψιχίων ἐσθίει τῶν πιπτόντων ἀπὸ τῆς τραπέζης τῶν κυρίων αὐτῶν. ἐπεὶ τοίνυν κυνάριόν εἰμι, οὐκ εἰμὶ ἀλλοτρία, οὐδὲ κωλύομαι τῶν ψιχίων μετασχεῖν, ὥσπερ οὐδὲ τὰ κυνάρια. ψιχίων νοημένων, τῶν ἐκ τοῦ παρατυχόντος ἰάσεων. τὸ μὲν οὖν μὴ ἀποῆναι, τοσοῦτον ἐξασθενωθεῖσαν, πίστεως ἦν· τὸ δὲ συνομολογῆσαι κυνάριον ἑαυτὴν, ταπεινώσεως· τὸ δ' ἀπὸ τῶν λόγων τοῦ χριστοῦ κατασκευάσαι συνηγορίαν, συνέσεως. διὰ ταῦτα τοίνυν[z]) ἀνεβάλετο τὴν ἴασιν ὁ χριστὸς, ἵνα ταῦτα φανερωθῶσιν, ἵνα δείξῃ τὴν ἐν τούτοις φιλοσοφίαν αὐτῆς, ἵνα καταισχυνθῶσιν Ἰουδαῖοι, τοσοῦτον εἰς πίστιν καὶ ταπείνωσιν καὶ σύνεσιν ἥττώμενοι γυναικὸς ἐθνικῆς, ἵνα ταῦτα βλέποντες οἱ ἀπόστολοι, θαῤῥήσωσιν ὕστερον, ἀποστελλόμενοι πρὸς τὰ ἔθνη. λοιπὸν οὖν ἀνεκήρυξεν αὐτὴν ὁ χριστός.

Verſ. 28. Τότε — ὥρας ἐκείνης.

Ὁ δὲ μάρκος, εἰπεῖν τὸν χριστὸν πρὸς αὐτὴν, φησιν, ὅτι[y]) διὰ τοῦτον τὸν λόγον ὕπαγε, ἐξελήλυθε

y) Marc. 7, 29.

filia tua, hoc est propter hunc sermonem quo sapienter admodum vsa es ad patrocinium. Etenim saluator et fidem eius laudauit et prudentiam. Et ideo Matthaeus quidem laudem fidei eius scripsit: Marcus vero prudentiae.

Tu autem considera quomodo quum Apostoli pro illa deprecati fuissent, nihilque effeciissent, ipsa potius perfecit. Hinc enim docemur, quod Deus mauult nos pro nobisipsis obsecrare: discipuli enim maiori libertate vtebantur, sed mulier magnam demonstrauit constantiam ac perseuerantiam. Et vere magna potest precationis assiduitas.

Praefigurabat autem iuxta allegoriam Cananaea haec mulier ecclesiam e gentibus congregandam, quae dum in finibus suarum obseruantiarum permansit, filiam habebat a daemonio agitatam, videlicet operationem daemonibus subiectam. Vbi autem egressa est a finibus suis, oblita scilicet populi sui ac domus patris sui, Christi sermone digna effecta est, et a daemonum violentia liberata.

Vers. 29. *Et — illic.*

Interdum quidem ipse circumit, sanans eos qui male habent: quandoque autem sedet expectans eos quibus cura opus est: illud quidem sua bonitate, hoc vero, vt de infirmorum fide sumat experimentum. Frequenter autem in montem ascendit, propter suae altitudinem diuinitatis: ac docens a solo eleuari eos, qui Deo appropinquare cupiunt.

Cap.

7) Haec fortasse contra Codicem suum mutauit Hentenius.

λυθε τὸ δαιμόνιον ἐκ τῆς θυγατρός σου, τετέσι, διὰ τὸν λόγον, ὥτινι πρὸς συνηγορίαν ἐχρήσω, συνετῶς ἄγαν. καὶ γὰρ ὁ σωτὴρ καὶ τὴν πίστιν αὐτῆς ἐπῄνεσε, καὶ τὴν σύνεσιν. καὶ διὰ τοῦτο ματθαῖος μὲν τὸν ἔπαινον τῆς πίστεως αὐτῆς ἔγραψε, μάρκος δὲ τὸν τῆς συνέσεως.

Σὺ δὲ σκόπει, πῶς τῶν ἀποστόλων δεηθέντων ὑπὲρ αὐτῆς, καὶ μηδὲν ἀνυσάντων, αὐτὴ μᾶλλον ἤνυσε. διδασκόμεθα γὰρ ἐντεῦθεν, ὅτι ὁ θεὸς βέλεται μᾶλλον ἡμᾶς αὐτοὺς ὑπὲρ ἑαυτῶν ἱκετεύειν. εἰ μὲν γὰρ μαθηταὶ μείζονα παῤῥησίαν εἶχον, ἀλλ' ἡ γυνὴ πολλὴν καρτερίαν ἐπεδείξατο. καὶ ὄντως μεγάλα δύναται προσεδρεία παρακλήσεως.

Προετύπωσε δὲ κατὰ ἀλληγορίαν ἡ χαναναία αὕτη γυνὴ, τὴν ἐξ ἐθνῶν ἐκκλησίαν, ἥτις ἕως μὲν ἔμενεν ἐν τοῖς ὁρίοις τῆς θρησκείας αὐτῆς, εἶχε τὴν θυγατέρα δαιμονιζομένην, ἤγουν, τὴν πρᾶξιν κυριευομένην ὑπὸ δαιμόνων· ἐξελθοῦσα δὲ τῶν ὁρίων αὐτῆς·[7]) ἐπιλάθ[z]) γάρ, φησι, τοῦ λαοῦ σε, καὶ τοῦ οἴκου τοῦ πατρός σου· λόγου ἠξιώθη παρὰ χριστοῦ, καὶ ἀπηλλάγη τῆς δυνασείας τῶν δαιμόνων. z) Pf. 44, 11

Verſ. 29. Καὶ — ἐκεῖ.

Ποτὲ μὲν, αὐτὸς περιέρχεται θεραπεύων τὲς κακῶς ἔχοντας, ποτὲ δὲ, κάθηται περιμένων τοὺς χρῄζοντας θεραπείας· ἐκεῖνος μὲν, δι' οἰκείαν ἀγαθότητα, τοῦτο δὲ, δοκιμάζων τὴν πίστιν τῶν καμνόντων. συνεχῶς δὲ εἰς ὄρος ἀνεισι, διὰ τὸ ὕψος τῆς ἑαυτοῦ θεότητος, καὶ παιδεύων ἑταίρεσθαι χαμόθεν τοὺς πλησιάζειν τῷ θεῷ θέλοντας.

Κεφ.

Cap. XXX. De turbis fanatis.

Verſ. 30. *Et — multos.*

Κυλλοὶ (pro quo Mutilos vertimus) proprie dicuntur, qui manibus carent, ſicut tricesimo ſeptimo capite manifeſtius patebit.

Verſ. 30. *Et — illos.*

Vide proficientem illorum fidem. Neque enim amplius tangunt fimbriam veſtimenti eius, ſed proiiciunt ſolum ad pedes eius: et repente curat illos: non quod maioris ſint fidei quam Cananaea, ſed quod Iudaei ſint: vt ingratorum obturet ora Iudaeorum, demonſtrans illos maiori dignos ſupplicio. Ingratus enim quanto maioribus plutibusque afficitur beneficiis, tanto ad maiorem poenam luendam eſt obnoxius.

Verſ. 31. *Ita vt — videre.*

Mirabantur propter eorum multitudinem qui curabantur, et propter curationis velocitatem.

Verſ. 31. *Et — Iſrael.*

Deum ipſius Iſrael, hoc eſt, qui ab Iſraelitis colebatur.

Cap. XXXI. De ſeptem panibus.

Verſ. 32. *Ieſus autem — edant.*

Dies tres, pro diebus tribus. Admiranda erat tanta turbae perſeuerantia. Quare autem tacent diſci.

[8]) τῷ, addit. A.

Κεφ. Λ. Περὶ τῶν θεραπευθέντων ὀχλων.

Vers. 30. Καὶ — πολλούς.

Κυλλοὶ κυρίως, οἱ ἄχειρες, ὡς ἐν τῷ λζ. κεφαλαίῳ διαγνωσθήσεται.

Vers. 30. Καὶ — αὐτούς.

[1]Ὅρα, προκόπτουσαν τὴν πίστιν αὐτῶν. οὐκ ἔτι γὰρ ἅπτονται τὲ κρασπέδε τοῦ ἱματίου αὐτοῦ, ἀλλὰ ῥίπτονται μόνον πρὸ τῶν ποδῶν αὐτοῦ, καὶ παραχρῆμα θεραπεύει αὐτούς, οὐχ ὡς πιστέρους τῆς χαναναίας, ἀλλ' ὡς ἰεδαίους, ἐμφράττων τῶν ἀχαρίστων ἰεδαίων τὰ στόματα, καὶ ἀποφαίνων αὐτοὺς μείζονος τιμωρίας ἀξίους. ὁ γὰρ ἀχάριστος, ὅσον εὐεργετεῖται μεῖζον, τοσοῦτον γίνεται μείζονι κολάσει ὑπεύθυνος.

Vers. 31. [2]Ὥστε — βλέποντας.

[3]Ἐθαύμαζον, διά τε τὸ πλῆθος τῶν θεραπευομένων, καὶ διὰ τὸ τάχος τῆς θεραπείας.

Vers. 31. Καὶ — Ἰσραήλ.

Τὸν θεὸν [8]) Ἰσραὴλ, τουτέστι, τὸν τιμώμενον ὑπὸ τῶν Ἰσραηλιτῶν.

Κεφ. ΛΑ. Περὶ τῶν ἑπτὰ ἄρτων.

Vers. 32. Ὁ — φάγωσιν.

[4]Ἡμέραι [9]) τρεῖς, ἀντὶ τοῦ, ἡμέραις τρισί. Θαυμασὸν δὲ ἡ τοσαύτη τοῦ ὄχλου καρτερία. διατί δὲ

9) Ab ἡμέραι ad τρισὶν omiserat Hentenius.

discipuli, nec dicunt vt prius, Dimitte turbas, idque tribus iam elapsis diebus? Quia videbant illos perseuerantes, ac gaudentes super sanitatibus infirmorum, nec famem penitus sentientes.

Fortassis autem et ad tertium vsque diem escas detulerant: ideo tunc demum ad miraculum accedit, quando in ciborum indigentia constituti sunt. Quare autem rursum illos in deserto pascit? Vtique ne in via deficerent, sicut ipse consequenter dicit, et vt confirmaret signum praecedentium quinque panum, vndique enim diuulgatum erat, vt quod publice factum fuerat.

Vers. 32. *Et — via.*

Marcus autem addidit: Quidam enim eorum e longinquo venerunt. Vide ergo Domini humanitatem. Nam sciens naturam humanam cibo indigere, prouidet ei etiam non requisitus, cibumque praebet. Communicat autem cum discipulis, vt recordati miraculi quinque panum, offerant ei panes quos habent, et dicant: Multiplica etiam hos: sed non intellexerunt illi causam interrogationis: ideo rursus indigentiam obiiciunt.

Vers. 33. *Et — tantam?*

† Desertum intelligi potest humana natura, aut mundus iste: in quo assistui sunt ad sermonem virtutis et cognitionis, qui propter fidem ac spem futu-

[1]) Hentenius reddidit, ac si repererit, *κοινοφανές*. Sed retinendum videtur, *κενοφανές*.

[2]) Hic addiderat Hentenius scholium allegoricum, quod in meis paullo infimus legitur ad versum tricesimum tertium.

δὲ σιγῶσιν οἱ μαθηταί, καὶ οὐχ, ὡς πρότερον, λέγουσιν, ἀπόλυσον τὸν ὄχλον, καὶ ταῦτα τριῶν παρελθουσῶν ἡμερῶν; διότι ἔβλεπον τοὺς προσκαρτεροῦντας χαίροντας ἐπὶ ταῖς ἀναβρώσεσι τῶν ἀθενούντων, καὶ οὐδ' ὅλως αἰσθανομένους λιμῷ.

Ἴσως δὲ καὶ μέχρι τῆς τρίτης ἡμέρας ἔσχον ἐφόδια· διὸ καὶ τότε λοιπὸν ἐπὶ τὸ θαῦμα ἔρχεται, ὅτε κατέσηπαν ἐν χρείᾳ τροφῆς. τίνος δὲ ἕνεκεν πάλιν αὐτοὺς ἐν ἐρήμῳ τρέφει; πάντως, ἵνα μὴ ἐκλυθῶσιν ἐν τῇ ὁδῷ, καθὼς αὐτὸς εἶπε προϊών, καὶ ἵνα βεβαιώσῃ τὸ σημεῖον τῶν προλαβόντων πέντε ἄρτων. διατεθρύλλητο γὰρ παρὰ πᾶσιν, ὡς [1]) καινοφανές. [2])

Vers. 32. Καὶ — ὁδῷ.

Ὁ δὲ μάρκος προσέθηκε· τινὲς [4]) γὰρ ἐξ [3]) αὐτῶν μακρόθεν ἥκουσιν. ὅρα δὲ δεσπότου φιλανθρωπίαν. εἰδὼς γὰρ, τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν δεομένην τροφῆς, προνοεῖται ταύτης, καὶ μὴ αἰτηθείς, παρέχει τροφήν. κοινολογεῖται δὲ πρὸς τοὺς μαθητὰς, ἵνα ἀναμνηθέντες τοῦ θαύματος τῶν πέντε ἄρτων, προτρέψωσιν αὐτῷ τοὺς ἄρτους, οὓς ἔχουσι, καὶ εἴπωσιν, ὅτι πλήθυνον καὶ τούτους. ἀλλ' οὐ συνῆκαν ἐκεῖνοι τὴν αἰτίαν τῆς ἐρωτήσεως. διὸ καὶ πάλιν τὰ τῆς ἀπορίας προβάλλονται.

a) Marc. 8. 3.

Vers. 33. Καὶ — τοσοῦτον;

[Ἐρημία [4]) νοηθείη ἂν, ἡ φύσις τῶν ἀνθρώπων, ἢ ὁ κόσμος οὗτος, ἐν ᾧ προσμένουσι τῷ λόγῳ τῆς ἀρετῆς καὶ γνώσεως οἱ διὰ τὴν πίστιν καὶ τὴν ἐλπίδα

3) ἐξ infra apud Marcem in contextu non agnoscunt Codices Euthymii.

4) Inclusa in margine habet Cod. B.

futurorum bonorum, mala patiuntur. Tres autem dies, tres animae potentiae per quas assidui sunt: per rationalem quidem inquirentes: per concupiscibilem vero, quod quaesitum est desiderantes: per irascibilem autem, pro eo quod concupitum est decertantes. Aut tres dies sunt tres leges generaliores: naturalis, scripta et euangelica, ad modum diei illuminantes, et ad eius quod expedit operationem excitantes. Qui ergo secundum hos etiam tres dies, ad Dei sermonem perseuerant, et pro vnoquoque labores prompto sustinent animo, nequaquam ieiuni relinquuntur, sed suscipiunt splendidum ac diuinum cibum: pro naturali quidem lege, promptissimam efficaciam eorum quae naturali instinctu effici possunt: pro scripta vero, ne affectiones quae praeter naturam insurgunt sequantur: pro euangelica autem, vnionem ad Deum ac deificationem.

Et prius et postea in deserto loco longe a ciuitatibus ac vicis hoc facit miraculum, ne turbis videatur a propinqua ciuitate ac vico cibos deferre.

Vers. 34. *Et — piscículos.*

In quinque panibus hoc etiam interrogauit, sicut dixit Marcus, et ne sic quidem intellexerunt. Quodsi tantae eorum caecitati indignaris, quod quum adeo recens praeteriisset illud miraculum, adeo velociter obliti sunt: admirare tamen quod veritatem ita colant, vt scribentes, suos etiam defectus non abscon-

5) Hentenius videtur legisse ἡμέρας. Forte νόμους legendum.

6) Hoc confirmat coniecturam modo propositam.

πίδα τῶν μελλόντων ἀγαθῶν κακοπαθοῦντες. ἡμέραι δὲ τρεῖς, αἱ τῆς ψυχῆς τρεῖς δυνάμεις, καθ' ἃς προσμένουσιν· τῷ μὲν λόγῳ, ζητοῦντες· τῇ ἐπιθυμίᾳ δὲ, ποθοῦντες τὸ ζητούμενον· τῷ θυμῷ δὲ, ὑπεραγωνιζόμενοι τὸ ποθούμενον. ἢ οἱ τρεῖς γενικώτεροι νόμοι, ὁ Φυσικὸς, ὁ μωσαϊκὸς, ὁ εὐαγγελικὸς, Φωτίζοντες δίκην ἡμέρας, καὶ πρὸς ἐργασίαν τῶ συμΦέροντος διεγείροντες. εἰ τοίνυν καὶ κατὰ τούτες τοὺς τρεῖς [5]) λόγες τῷ θεῷ λόγῳ προσμείναντες, καὶ τοὺς ὑπὲρ ἑκάστε πόνους προθύμως ὑπομείναντες, οὐκ ἀπολύονται νήσεως, ἀλλὰ δέχονται τρεΦὴν δαψιλῆ καὶ θείαν· ὑπὲρ μὲν τοῦ Φυσικοῦ [6]) νόμου, τὴν ἄπτασιν τῶν κατὰ Φύσιν ἐνέργειαν· ὑπὲρ δὲ τοῦ γραπτε, τὴν ἀνενεργησίαν τῶν παρὰ Φύσιν παθῶν· ὑπὲρ δὲ τε εὐαγγελικοῦ, τὴν πρὸς αὐτὸν τὸν θεὸν ἕνωσιν καὶ θέωσιν.]

Καὶ πρότερον, καὶ ὕτερον, ἐν ἐρημίᾳ, πόρρω πόλεων καὶ κωμῶν, τὸ θαῦμα τοῦτο ποιεῖ, ἵνα μὴ δόξῃ τοῖς ὄχλοις ἐκ πλησιαζούσης πόλεως ἢ κώμης τὰ βρώματα μετακομίζειν.

Verſ. 34. Καὶ — ἰχθύδια.

Καὶ ἐπὶ τῶν πέντε ἄρτων τοῦτο ἠρώτησεν, ὡς εἶπεν ὁ [b]) λουκᾶς. [7]) καὶ οὐδ' ἕτω συῆκαν· σὺ δὲ, b) Marc. 6, 38.
εἰ καὶ κακίζεις τὴν τοσαύτην πώρωσιν αὐτῶν, ὅτι νεαρεῦ ὄντος ἔτι τοῦ προΦθάσαντος θαύματος, ἕτω [8]) ταχέως ἐπελάθοντο· ἀλλὰ θαύμασον τὸ Φιλάληθες αὐτῶν, πῶς γεάΦοντες οὐ κρύπτεσι

7) Apud Luc. 9, 13. nihil tale reperitur. Scribendum ergo cum Henteniο μάρκος.

8) ἔπω, male. A.

abſcondant. Aduerte etiam quantum ventri dominabantur. Quum enim eſſent in deſerto, et tres dies demorarentur, ſeptem tantum panes attulerant.

Verſ. 35. *Et — v. 37. ſaturati ſunt.*

Similia prioribus et dicit, et facit, vt prius miraculum ex omni parte eis ad memoriam reducat.

Verſ. 37. *Et — v. 38. pueros.*

Quomodo ibi duodecim cophini ſuperfuerant, hic autem ſportae ſeptem, quum oporteret hic magis ſupereſſe? plures enim erant hic panes, et pauciores qui manducauerant. Dicit Chryſoſtomus ſportas cophinis fuiſſe fortaſſe maiores. Vel alio quoque modo. Ita diſpoſitum erat, vt huiusmodi fragmentorum diuerſitas ac inaequalitas, indelebilem vtriusque miraculi memoriam conſeruaret.

Praeterea et aliter. Ibi quidem cophinos aequali numero cum Apoſtolis fecit: hic autem ſportas aequali numero cum panibus: vtrinque docens facile ei eſſe quod velit facere.

Iam vero ſecretius etiam conſiderare oportet de illis quinque millibus, et de his quatuor millibus. Quinquies mille ſunt imperfecti in virtute: quater autem mille ſunt perfectiores. Multi ſiquidem ſunt et iſti et illi: ſemper tamen imperfectiores numero vincunt perfectiores. Edunt autem iuxta Chriſtum, hoc eſt ſpiritualiter intelligunt: imperfectiores quidem pauciora documenta propter imbecillitatem, perfectiores vero plura propter eorum

9) *οἱ*, abeſt. B.
1) Tom. VII. pag. 539. D.

τὸ οἰκεῖον ἔγκλημα. ἐννόησον δὲ καὶ, πῶς ἐκυρίευον τῆς γαστρός. ἐν ἐρημίᾳ γὰρ ὄντες, καὶ τρεῖς ἡμέρας διατρίβοντες, ἑπτὰ μόνους ἄρτους ἐπεφέροντο.

Verſ. 35. Καὶ — v. 37. ἐχορτάθησαν.

Ὅμοια τοῖς προτέροις καὶ λέγει καὶ ποιεῖ, ἵνα πανταχόθεν αὐτοὺς ἀναμνήσῃ τοῦ προτέρου θαύματος.

Verſ. 37. Καὶ — v. 38. παιδίων.

Πῶς ἐκεῖ μὲν δώδεκα κόφινοι ἐπερίσσευσαν, ἐνταῦθα δὲ σπυρίδες ἑπτὰ, δέον ἐνταῦθα μᾶλλον πλεῖον περισσεῦσαι, ἔνθα καὶ πλείονες[9]) οἱ ἄρτοι καὶ ἐλάττονες οἱ ἐσθίοντες; Φησὶν[1]) ὁ χρυσόστομος, ὅτι αἱ σπυρίδες ἴσως μείζους τῶν κοφίνων ἦσαν, ἢ καὶ ἑτέρως ᾠκονομήθη τὸ τοιοῦτον, ἵνα ἡ τοιαύτη τῶν περισσευμάτων διαφορὰ καὶ ἀνοικειότης, ἑκατέρου θαύματος μνήμην ἀνεξάλειπτον συντηρήσῃ.

Καὶ τρόπον ἕτερον πάλιν. ἐκεῖ μὲν τὲς κοφίνους ἰσαρίθμες τοῖς ἀποστόλοις ἐποίησεν· ἐνταῦθα δὲ τὰς σπυρίδας ἰσαρίθμους τοῖς ἄρτοις· διδάσκων ἐντεῦθεν, ὅτι ἔξὸν αὐτῷ ποιεῖν, οἷα βέλεται.

Χρὴ δὲ λοιπὸν καὶ μυσικώτερον ἐπιθεωρῆσαι, περί τε τῶν πεντακισχιλίων ἐκείνων, καὶ περὶ τῶν τετρακισχιλίων τότων. πεντακισχίλιοι μέν εἰσιν, οἱ ἀτελέσεροι πρὸς ἀρετήν· τετρακισχίλιοι δὲ, οἱ τελειότεροι. πολλοὶ μὲν γὰρ καὶ οὗτοι, κἀκεῖνοι. πλείονες δὲ ἀεὶ οἱ ἀτελέσεροι τῶν τελειοτέρων. ἐσθίουσι δὲ κατὰ χρισὸν, τετέσιν, νοεῦσι πνευματικῶς, οἱ μὲν ἀτελέσεροι, ἐλάττονα νοήματα, δι' ἀσθένειαν τοῦ νοῦ· οἱ δὲ τελειότεροι, πλείονα, δι'

eorum fortitudinem. Superſunt tamen plura ab imperfectioribus, eo quod pauciora edant: a perfectioribus autem pauciora, eo quod pluribus alantur.

Haec ſane diximus nos ſimplicius ac manifeſtius: alii vero ſeipſos in ſubtiles diſputationes demittentes, multam et anxiam contraxerunt de minimis rebus diſceptationem ac moleſtiam, nec id in praeſenti tantum loco, verum etiam in aliis multis conſiderationibus, quas pro moleſtis habentes praetercurrimus.

Verſ. 39. *Et — in nauim.*

Non abiit pedeſtri itinere, ne ſequentes glorificarent eum.

Verſ. 39. *Et — Magdala.*

Marcus autem dicit quod ſtatim nauim ingreſſus cum diſcipulis ſuis, venit in partes Dalmanutha: vtrumque enim cognomen regio illa habebat.

Cap. XVI. v. 1. *Quumque acceſſiſſent — ipſis.*

Hic rurſum verbum ἐπερωτῶ non interrogare, ſed deprecari ſignificat, vt praediximus. Signum autem de coelo videre quaerebant, quod prodigioſe circa ſolem fieret, aut circa lunam, aut in ſtellis. Hoc vero tentantes quaerebant: neque enim vt crederent, ſed vt quaſi Magum apprehenderent. Et alii quoque tentatores ante nos ſignum de coelo quaeſiuerunt ab eo, ſicut vicesimo tertio capite praedictum eſt, et ibi aliam etiam quaeras cauſam.

Verſ. 2.

[a]) καὶ, abeſt. A.

εὐθένειαν. περιττεύουσι δὲ, ἀπὸ μὲν τῶν ἀτελεστέρων, πλείονα, διὰ ὀλιγοτροφίαν· ἀπὸ δὲ τῶν τελειοτέρων, ἐλάσσονα, διὰ πολυτροφίαν.

Ταῦτα μὲν οὖν εἰρήκαμεν ἡμεῖς ἁπλούστερον καὶ συνοπτικώτερον. ἄλλοι δὲ καθέντες ἑαυτοὺς εἰς λεπτολογίαν, πολλὴν ἐπεσύραντο σμικρολογίαν καὶ ἀηδίαν, οὐκ ἐπὶ τοῦ παρόντος μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐν πολλοῖς ἄλλοις θεωρήμασιν, ἅπερ ἐκόντες, ὡς ὀχληρὰ, παρατρέχομεν.

Vers. 39. Καὶ — πλοῖον.

Οὐκ ἀπῆλθε πεζεύων, ἵνα μὴ ἀκολουθοῦντες δοξάζωσιν αὐτόν.

Vers. 39. Καὶ — μαγδαλά.

Μάρκος δὲ φησιν, ὅτι καὶ [2]) εὐθέως [c]) ἐμβὰς εἰς τὸ πλοῖον μετὰ τῶν μαθητῶν αὐτοῦ, ἦλθεν εἰς τὰ μέρη δαλμανουθά. καὶ ἀμφοτέρας γὰρ τὰς ἐπωνυμίας ἔσχεν ἡ χώρα ἐκείνη. c) Marc. 8, 10.

Cap. XVI. v. 1. Καὶ προσελθόντες — αὐτοῖς.

Ἐπηρώτησαν, ἀντὶ τοῦ, παρεκάλεσαν, ὡς προειρήκαμεν. σημεῖον δὲ ἐξ οὐρανοῦ ἐζήτουν ἰδεῖν, τερατουργέμενον ἢ περὶ τὸν ἥλιον, ἢ περὶ τὴν σελήνην, ἢ περὶ τὰς ἀέρας. ἐζήτουν δὲ τοῦτο, πειράζοντες. οὐ γὰρ, ἵνα πιστεύσωσιν, ἀλλ' ἵνα ἐπιλάβωνται αὐτοῦ, ὡς γόητος. καὶ ἄλλοι δὲ πρὸ τούτων πειρασαὶ σημεῖον ἐξ οὐρανοῦ ἐζήτησαν ἀπ' αὐτοῦ, ὡς ἐν τῷ εἰκοστῷ τρίτῳ κεφαλαίῳ προειρήκαμεν. καὶ ζήτησον ἐκεῖ καὶ ἄλλην αἰτίαν.

Verſ. 2. *At ille — eis.*

Marcus vero dixit quod etiam ingemuit ſpiritu ſuo, hoc eſt, ingemuit a ſpiritu, ab animo, quod nos poſſumus dicere ab intimo cordis. Nam quum tentantes ipſos cognouiſſet, ingemuit propter incurabilem illorum malitiam, et dixit eis.

Verſ. 2. *Veſpere — v. 3. poteſtis?*

Hypocritas hos nominauit, non ſolum tanquam alia dicentes, et alia ſentientes, verum etiam tanquam habentes ſe pro ſapientibus, quum eſſent inſipientes. Dicit ergo: Apparentiam a coelo noſtis diiudicare, quando ſerenitatem indicat, et quando tempeſtatem: ſigna vero temporum non poteſtis diiudicare? Quodſi ſapientes eſſetis, cognoſceretis vtique quod haec ſigna quae in terra fiunt, praeſentis ſunt temporis: ſigna vero quae de coelo fiunt, temporis ſunt conſummationis ſeculi. Tunc enim ſol obſcurabitur, et luna non dabit ſplendorem ſuum, ſtellaeque cadent de coelo.

Verſ. 4. *Et — Prophetae.*

Haec eodem modo dixit viceſimo tertio capite, et in eo declarata ſunt. Tu vero eorum excaecationem conſidera: quod quum Ionam noſſent, ac praeſentia verba et prius et nunc quoque audiſſent, noluerunt interrogare, ac diſcere quod eſſet hoc ſignum quod diceret: tentatores enim erant ſicut dictum eſt: ideo etiam ipſe relictis illis abſceſſit.

Verſ. 4.

*) ἀγασενάξας. A.

Vers. 2. Ὁ δὲ — αὐτοῖς.

Ὁ δὲ μάρκος εἶπεν, ὅτι καὶ [d]) ἀναστενάξας τῷ πνεύματι αὐτοῦ, λέγει, τετέχνι, [3]) ἀποστενάξας ἀπὸ τοῦ πνεύματος, ἀπὸ τῆς ψυχῆς, ὃ λέγομεν ἡμεῖς, ἀπὸ βάθους, ἀπὸ καρδίας. γνοὺς γὰρ αὐτοὺς πειράζοντας, ἀνεστέναξεν ἐπὶ τῇ ἀνιάτῳ πονηρίᾳ αὐτῶν, καὶ εἶπεν αὐτοῖς d) Marc. 8, 12.

Vers. 2. Ὀψίας — v. 3. δύνασθε;

Ὑποκριτὰς αὐτοὺς ὠνόμασεν, οὐ μόνον ὡς ἄλλα μὲν λέγοντας, ἄλλα δὲ φρονοῦντας, ἀλλὰ καὶ ὡς δοκοῦντας μὲν σοφοὺς, ὄντας δὲ ἀσόφους. λέγει τοίνυν, ὅτι τὴν μὲν ἐπιφάνειαν τοῦ ἐρανοῦ γινώσκετε διακρίνειν, πότε μὲν εὐδίαν δηλοῖ, πότε δὲ χειμῶνα· τὰ τε σημεῖα τῶν καιρῶν οὐ δύνασθε διακρίνειν. εἰ γὰρ ἦτε σοφοὶ, ἐγινώσκετε ἄν, ὅτι ἑαυτὴ μὲν τὰ ἐν τῇ γῇ σημεῖα τοῦ παρόντος εἰσὶ καιροῦ· τὰ δὲ ἐξ ἐρανοῦ σημεῖα, τοῦ καιροῦ τῆς συντελείας εἰσί. τότε [e]) γὰρ ὁ ἥλιος σκοτισθήσεται, καὶ ἡ σελήνη οὐ δώσει τὸ φέγγος αὐτῆς, καὶ οἱ ἀστέρες πεσοῦνται ἀπὸ τοῦ ἐρανοῦ. e) Matt. 24, 29

Vers. 4. Καὶ [4]) — προφήτου.

Ταῦτα εἶπεν ἀπαρεγκλίτως καὶ ἐν τῷ εἰκοστῷ τρίτῳ κεφαλαίῳ, καὶ ἡρμηνεύθησαν ἐν ἐκείνῳ. σὺ δὲ αὐτῶν ὅρα τὴν πώρωσιν, ὅτι καὶ τὸν ἰησοῦν εἰδότες, καὶ τὰ παρόντα ῥητὰ καὶ πρότερον καὶ νῦν ἀκούσαντες, οὐκ ἠθέλησαν ἐρωτῆσαι, καὶ μαθεῖν, τί ἐστι τοῦτο τὸ σημεῖον, ὃ λέγεις. πειρασταὶ γάρ ἦσαν, ὡς εἴρηται. διὸ καὶ αὐτοὺς, ἄφεις αὐτοὺς, ἀνεχώρησε.

4) Vterque meus cum Hentenii addit in principio versus: καὶ ἀποκριθεὶς εἶπεν αὐτοῖς.

Vers. 4. *Et — abiit.*

Marcus autem ait, quod conscensa naui rursum abiit in vlteriorem ripam.

Cap. XXXII. De fermento Pharisaeorum et Sadducaeorum.

Vers. 5. *Et — sumere.*

† Qui videlicet eis sufficerent.

Marcus autem dicit, quod vnum tantum panem habebant secum in naui.

Vers. 6. *Iesus — Sadducaeorum.*

Marcus vero dixit: quod etiam praecepit eis dicens: Videte et cauete a fermento Pharisaeorum et fermento Herodis. Verbum autem Marci διεστέλλετο (pro quo vertimus, praecepit) improprie capitur, sicut alia plurima apud Marcum. Significat enim vt plurimum distinguere, disputare vel explicare. Illa autem reduplicatio, Videte, Cauete, praecepti siue admonitionis exaggerationem demonstrat. Fermentum vero Pharisaeorum, Sadducaeorum ac Herodis, vocat doctrinam Pharisaeorum, Sadducaeorum ac Herodianorum. De Pharisaeis quidem et Sadducaeis tertio capite praediximus: de Herodianis autem vicesimo primo capite. Hanc vero doctrinam vocauit fermentum, vtpote acetosam ac marcidam.

Vers. 7. *At illi — sumpsimus.*

Christus quidem fermentum appellabat praedictorum doctrinam, et ab hac abstinere praecipiebat: discí-

Vers. 4. Καὶ — ἀπῆλθεν.

Ὁ δὲ f) μάρκος φησὶν, ὅτι ἐμβὰς πάλιν εἰς f) Marc. 8, 13.
πλοῖον, ἀπῆλθεν εἰς τὸ πέραν.

Κεφ. ΛΒ. Περὶ τῆς ζύμης τῶν Φαρισαίων καὶ σαδδουκαίων.

Vers. 5. Καὶ — λαβεῖν.

[Ἀρκοῦντας 5) αὐτοῖς δηλονότι.]

Ὁ δὲ μάρκος εἶπεν, ὅτι 8) καὶ εἰ μὴ ἕνα ἄρ- g) Marc. 8, 14.
τον οὐκ εἶχον μεθ' ἑαυτῶν ἐν τῷ πλοίῳ.

Vers. 6. Ὁ δὲ ἰησοῦς — σαδδουκαίων.

Ὁ δὲ μάρκος εἴρηκεν, ὅτι καὶ h) διεστέλλετο αὐ- h) Marc. 8, 15.
τοῖς, λέγων· ὁρᾶτε, βλέπετε ἀπὸ τῆς ζύμης τῶν Φαρισαίων, καὶ τῆς ζύμης ἡρώδου. διεστέλλετο μὲν οὖν, ἀντὶ τοῦ, παρήγγελε· τὸ δὲ ὁρᾶτε, βλέπετε, ἀναδίπλωσίς ἐστιν, ἐμφαίνουσα ἐπίτασιν τῆς παραγγελίας· ζύμην δὲ λέγει Φαρισαίων καὶ σαδδουκαίων καὶ ἡρῴδου, τὴν διδαχὴν τῶν Φαρισαίων καὶ σαδδουκαίων καὶ ἡρωδιανῶν. προειρήκαμεν δὲ περὶ μὲν τῶν Φαρισαίων καὶ σαδδουκαίων ἐν τῷ τρίτῳ κεφαλαίῳ· περὶ δὲ τῶν ἡρωδιανῶν ἐν τῷ εἰκοστῷ πρώτῳ κεφαλαίῳ. ζύμην δὲ, τὴν διδαχὴν αὐτὴν ἐκάλεσεν, ὡς ὀξώδη καὶ σαπρᾶν.

Vers. 7. Οἱ δὲ — ἐλάβομεν.

Ὁ μὲν χριστὸς ζύμην, τὴν διδαχὴν τῶν εἰρημένων, ὠνόμασε, καὶ ταύτης ἀπέχεσθαι παρήγγειλεν· οἱ μαθη-

5) Inclusa omittit. A. Hentenius in fine scholii habebat.

discipuli vero fermentum, Iudaicos panes intelligentes, et de illorum abstinentia praecepisse putantes, cogitabant apud sese, hoc est, turbabantur, prohibiti quidem Iudaicos edere panes, vt opinabantur, quum tamen alios non adferrent: dicentes tanquam poenitentia ducti: Panes non sumpsimus a fidelibus qui nos excipiunt hospitio, vt eis pascamur si moram facere contingat.

Quid ergo Christus, qui cogitationes illorum nouerat? Merito propter vtrumque reprehendit illos, et quia existimabant eum praecepisse de ciborum obseruatione, quam vtpote Iudaicam ipse antea reiecerat, quando docuit, quod non id, quod in os ingreditur, impurum reddidit hominem: et quia de cibo soliciti erant, quum secum haberent eum qui cibum omnem subministraret.

Vers. 8. *Quo cognito — sumpsistis?*

Primum cibi solicitudinem illis improperat dicens: Quid turbamini quod panes alicunde non sumpsistis? Rursus autem vocat eos exiguae fidei homines, quia non credebant quod ab ipso possent ali, sed ipsi sui curam habebant.

Vers. 9. *Nondum — v. 10. sumpseritis?*

Marcus vero grauius eos increpasse ait, addens: Adhuc excaecatum habetis cor vestrum? oculos habentes non videtis, et aures habentes non auditis? Et quare non tunc improperauit potius eis quando dixerunt, Vnde nobis in deserto panes tam multi? Quia non erat aequum vt hos coram multis confunderet. Simul etiam expectans donec edito

μαθηταὶ δὲ ζύμην, τοὺς Ἰεδαϊκοὺς ἄρτες νοήσαντες, καὶ περὶ τῆς ἀποχῆς τότων παραγγελθῆναι νομίσαντες, διελογίζοντο ἐν ἑαυτοῖς, τετέχθαι, ἐθορυβοῦντο, κωλυθέντες μὲν ἀπὸ τῶν Ἰεδαϊκῶν ἄρτων, ὡς προσεδόκησαν· ἑτέρας δὲ μὴ ἐπιφερόμενοι, λέγοντες ἐν μεταμελείᾳ, ὅτι ἄρτους ἐκ ἐλάβομεν ἐκ τῶν ξενοδοχούντων ἡμᾶς πιστῶν, ἵνα τότοις τραφῶμεν, εἰ συμβῇ χρονίσαι.

Τί οὖν ὁ χριστὸς, ὁ τὰς διανοίας αὐτῶν εἰδὼς; μέμφεται αὐτοῖς εἰκότως δι' ἀμφότερα, διότι τε προσεδόκησαν παραγγελθῆναι περὶ τῆς τῶν βρωμάτων παρατηρήσεως, ἣν Ἰεδαϊκὴν οὖσαν, αὐτὸς ἐξέβαλεν ἀνωτέρω, ὅτε ἐδίδαξεν, ὅτι οὐ τὸ i) εἰσερχόμενον εἰς τὸ τόμα κοινοῖ τὸν ἄνθρωπον· καὶ διότι περὶ τροφῆς ἐμερίμνησαν, ἔχοντες μεθ' ἑαυτῶν τὸν χορηγὸν ἁπάσης τροφῆς. i) Matt. 15, 11.

Vers. 8. Γνοὺς — ἐλάβετε;

Πρῶτον τὴν μέριμναν τῆς τροφῆς αὐτοῖς ὀνειδίζει, λέγων· τί θορυβᾶσθε, διότι ἄρτους ἑτέρωθεν οὐκ ἐλάβετε; ὀλιγοπίστους δὲ πάλιν αὐτοὺς ὀνομάζει, διότι οὐκ ἐπίστευσαν, ὅτι παρ' αὐτοῦ τραφήσονται πάντως, ἀλλ' αὐτοὶ περὶ ἑαυτῶν ἐφρόντιζον.

Vers. 9. Οὔπω — v. 10. ἐλάβετε;

Μάρκος δὲ, βαρύτερον ἐπιτιμᾷ ταῦτοῖς λέγει, προσθείς· ἔτι πεπωρωμένην k) ἔχετε τὴν καρδίαν ὑμῶν; ὀφθαλμοὺς ἔχοντες οὐ βλέπετε, καὶ ὦτα ἔχοντες οὐκ ἀκούετε; ὃ βλέπετε, φησι, πῶς καὶ πόσος ἐν ἐρημίᾳ τρέφω; καὶ οὐκ ἀκούετε, περὶ ὧν διδάσκω; καὶ διατί μὴ τότε μᾶλλον ἀνείδισεν αὐτοῖς, ὅτε εἶπον l) πόθεν ἡμῖν ἐν ἐρημίᾳ ἄρτοι τοσοῦτοι; διότι οὐκ ἦν εἰκὸς, καταισχύνας τούτους ἐνώπιον πολλῶν· ἅμα δὲ καὶ ἀνέμενεν, ἵνα, k) Marc. 8, 17. 18. l) Matt. 15, 33.

edito duplici miraculo, grauior ac efficacior redderetur accusatio.

Vers. 11. *Quomodo — Sadducaeorum?*

Ecce iam obseruationem quoque ciborum illis improperat.

Vers. 12. *Tunc — Sadducaeorum.*

Vidisti praemissam increpationem: vide etiam fructum eius: excitauit enim mentem illorum quae dormiebat, et intellexerunt. Siquidem oportet non vbique mitem esse praeceptorem, sed quandoque asperum fieri: et interdum quidem libere se tradere discipulis ad refocillationem: interdum vero increpare ad correptionem: et hac varietate illorum procurare salutem.

Cap. XXXIII. De interrogatione apud Caesaream.

Vers. 13. *Quum autem venisset — hominis?*

Caesaream hanc Philippus in honorem Caesaris construxit. Erat autem et alia Caesarea Stratonis. Et procul a Iudaeis abductos discipulos interrogauit, vt sine timore libere responderent ad id quod interrogabantur. Nec de scribis et Pharisaeis rogebat: illi enim ipsum manifeste contumelia afficiebant: sed de populari turba, quae ab inuidia et malitia libera erat. Nam et Lucas dicit, Et factum

6) ἐπιτεραμμένην. A. male. Hentenii etiam interpretatio displicet.

ἵνα, διπλοῦ τοῦ θαύματος γενομένου; βαρυτέρα καὶ δραστικωτέρα ἡ κατηγορία γένηται.

Verſ. 11. Πῶς — σαδδουκαίων;

Ἰδοὺ λοιπὸν, καὶ τὴν παρατήρησιν τῶν βρωμάτων αὐτοῖς ὀνειδίζει.

Verſ. 12. Τότε — σαδδουκαίων.

Εἶδες ἀγανάκτησιν ἐπιτεταμένην, [7] ὅρα καὶ τὸν καρπὸν αὐτῆς. διήγειρε γὰρ αὐτίκα τὴν διάνοιαν αὐτῶν καθεύδουσαν, καὶ συνῆκαν. χρὴ γὰρ μὴ πανταχοῦ πρᾶον εἶναι τὸν διδάσκαλον, ἀλλ' ἔστιν, ὅτε καὶ τραχύνεσθαι, καὶ ποτὲ μὲν, μεταδιδόναι παῤῥησίας τοῖς μαθηταῖς πρὸς ἀνάκτησιν, ποτὲ δὲ, ἐπιτιμᾶν πρὸς συσολὴν, καὶ τῇ τοιαύτῃ ποικιλίᾳ τὴν σωτηρίαν αὐτῶν οἰκονομεῖν.

Κεφ. ΛΓ. Περὶ τῆς ἐν καισαρείᾳ ἐπερωτήσεως.

Verſ. 13. Ἐλθὼν — ἀνθρώπε;

Τὴν καισάρειαν ταύτην ὁ Φίλιππος ἐπὶ τιμῇ τοῦ καίσαρος ἔκτισεν. ἦν δὲ καὶ ἄλλη καισαρεία, ἡ τοῦ στράτωνος. πόῤῥω δὲ τῶν ἰουδαίων ἀπαγαγὼν τοὺς μαθητὰς, ἠρώτησεν, ἵνα χωρὶς φόβου μετὰ παῤῥησίας εἴπωσιν, ὃ ἠρωτήθησαν. Οὐκ ἐρωτᾷ δὲ περὶ τῶν γραμματέων καὶ Φαρισαίων· προσθήλως γὰρ ἐκείνοι τοῦτον ὕβριζον· ἀλλὰ περὶ τοῦ δημώδους ὄχλου, τοῦ χωρὶς φθόνου καὶ πονηρίας. [7] λέγει

7) Deſidero hoc loco verbum, veluti πρίνοντος. Hentenii verſio nihil adiuuat.

factum est quum esset ipse solus orans, erant cum eo et discipuli: et interrogauit illos dicens: Quem me dicunt esse turbae? Marcus vero ait, quod in via interrogauerit eos. Est enim verisimile quod quum veniisset in partes Caesareae simul orabat et ambulabat.

Filium vero hominis ait, hoc est, eum, qui hominibus apparet nudus homo. Interrogauit autem non quasi ignorans, sed dispensatorio modo, vt Petrus diceret quod sibi reuelatum erat: et caeterorum omnium opiniones quae de ipso erant, reprobarentur tanquam erroneae. Sciebat namque quod Deus ac pater reuelauerat Petro de se, aperiens mentem eius.

Vide autem quod non circa praedicationis initia interrogauerit, sed postquam multa magnaque signa ediderat, postquam multa magnaque docuerat: postquam sufficientes de sua diuinitate ac aequalitate ad patrem, probationes euidentes tradiderat.

Vers. 14. *At illi — v.* 15. *esse dicitis?*

Vos, inquit, qui mecum semper conuersamini, et multam habetis experientiam meae potentiae, quae et opere et sermone elucescit. Quum ergo diceret illis, Vos autem quem me esse dicitis, significauit turbas non recte dicere.

Vers. 16. *Respondens — viuentis.*

Rursus Petrus vbique feruens prosilit et praecedit. Viuentis autem dixit, quia scriptum est, Deus viuens ego sum. Et: Viuo ego dicit Dominus: multaque similia, ad oppositam distinctionem mortuorum idolorum.

Vers. 17.

§) Λουκᾶς corrigendum, vt habet Hentenius.

λέγει γάρ ὁ[8]) Ἰωάννης, ὅτι[m]) κοὴ ἐγένετο ἐν τῷ εἶναι αὐτὸν προσευχόμενον κατὰ μόνας, συνῆσαν αὐτῷ οἱ μαθηταί, κοὴ ἐπηρώτησεν αὐτοὺς λέγων· τίνα με λέγουσιν οἱ ὄχλοι εἶναι. ὁ δὲ μάρκος ἔπεν, ὅτι ἐν τῇ ὁδῷ[n]) ἐπηρώτησεν αὐτούς. εἰκὸς γάρ, ἐλθόντα εἰς τὰ μέρη καισαρείας, εὔχεσθαι ἅμα κοὴ ὁδεύειν.

m) Luc. 9, 18.

n) Marc. 8, 27.

Τὸν υἱὸν δὲ τοῦ ἀνθρώπου, φησὶ, τετέχι, τὸν φαινόμενον αὐτοῖς ἄνθρωπον. ἠρώτησε δὲ, οὐχ ὡς ἀγνοῶν, ἀλλ' οἰκονομικῶς, ἵνα ὁ πέτρος εἴπῃ τὸ ἀποκαλυφθὲν αὐτῷ, κοὴ ἀποδοκιμασθῶσιν αἱ περὶ αὐτοῦ τῶν ἄλλων πάντων ὑπολήψεις, ὡς πεπλανημέναι. κοὴ γάρ ἐγίνωσκεν, ὅτι ἀπεκάλυψεν ὁ θεὸς κοὴ πατὴρ τῷ πέτρῳ περὶ αὐτοῦ, διανοίξας τὸν νοῦν αὐτῷ.

Σκόπει δὲ, πῶς οὐκ ἐν ἀρχῇ τοῦ κηρύγματος ἠρώτησεν, ἀλλὰ μετὰ τὸ ποιῆσαι πολλὰ κοὴ μεγάλα σημεῖα, μετὰ τὸ διδάξαι περὶ πολλῶν κοὴ μεγάλων, μετὰ τὸ παρασχεῖν ἱκανὰς ἀποδείξεις τῆς ἑαυτῷ θεότητος, κοὴ τῆς πρὸς τὸν πατέρα ἰσότητος.

Vers. 14. Οἱ δὲ — v. 15. λέγετε εἶναι;

Ὑμεῖς, φησὶν, οἱ συνόντες μοι διαπαντὸς, κοὴ πολλὴν πεῖραν ἔχοντες τῆς ἐμῆς δυνάμεως ἐν ἔργῳ κοὴ λόγῳ. εἰπὼν οὖν αὐτοῖς· ὑμεῖς δὲ τίνα με λέγετε εἶναι, δεδήλωκεν, ὅτι κακῶς οἱ ὄχλοι λέγουσιν.

Vers. 16. Ἀποκριθεὶς — ζῶντος.

Πάλιν ὁ πέτρος, ὁ πανταχοῦ θερμὸς, προπηδᾷ, κοὴ προλαμβάνει. τῷ ζῶντος δὲ εἶπε, διότι γέγραπται περὶ αὐτοῦ, θεὸς ζῶν[o]) ἐγώ εἰμι, κοή, ζῶ ἐγὼ,[p]) λέγει κύριος, κοὴ πολλὰ τοιαῦτα· πρὸς ἀντιδιαστολὴν τῶν νεκρῶν εἰδώλων.

o) Ioſ. 3, 10.

p) Ezech. 18, 3.

Verſ. 17. *Et — coelis.*

Atqui prius etiam diſcipuli ſedata tempeſtate filium Dei eſſe confeſſi ſunt, dicentes, Vere Dei filius es, nec tamen beati praedicati ſunt. Et alii quidam Deum eſſe crediderunt vt praediximus, ſed nullum illorum beatificauit. Quid ergo dicendum eſt? Quod omnes qui ipſum eſſe Dei filium confeſſi ſunt, aut Deum eſſe crediderunt, non natura et proprie haec illum eſſe opinabantur, ſed adoptione, et ſecundum excellentiam virtutis, veluti etiam omnes ſanctos, Dei filios eſſe dicunt. Solus autem Petrus vere Chriſtum, et natura et proprie filium Dei hunc eſſe intellexit. Ideo quoque volens Chriſtus diſcipulis demonſtrare, quod ſolus hic recte cognouerit, et ſine errore confeſſus ſit, ipſum beatificat, tanquam aſſequutum diuinam de ſe reuelationem. Caro enim, inquit, et ſanguis, hoc eſt homo, non initiauit te ad ſacram hanc de me confeſſionem, ſed pater meus, tanquam huiusmodi confeſſione dignum. Quod autem dicitur Bar, Hebraica dictio eſt, ſignificans filium: erat ſiquidem filius cuiusdam Iona. Poſtquam ergo Petri opinionem confirmauit, et hunc a Deo edoctum eſſe demonſtrauit, vide quibus eum dignetur bonis.

Verſ. 18. *Et ego — eccleſiam meam.*

Tu es Petrus, vt qui poſt abnegationem, fidei petra futurus es: vel tanquam iam prudentia firmus. Itaque ſuper hanc firmitatem aedificabo Eccleſiam meam, ſiue te ponam fundamentum credentium: Eccleſia enim fideles ſunt. Hoc autem dixit, excitans eius prudentiam ad artem paſcendarum ouium.

Verſ. 18.

Vers. 17. Καὶ — ἐρανοῖς.

Καὶ μὴν καὶ πρότερον, μετὰ τὴν ζάλην, οἱ μαθηταὶ υἱὸν θεοῦ ἔναγ αὐτὸν ὡμολόγησαν, εἰπόντες, ἀληθῶς q) θεοῦ υἱὸς εἶ, καὶ οὐκ ἐμακαρίσθησαν. καὶ ἄλλοι δέ τινες, θεὸν αὐτὸν ὑπάρχειν ἐπίστευσαν, ὡς προειρήκαμεν· ἀλλ' οὐδένα τούτων ἐμακάρισε. τί οὖν ἐστὶν εἰπεῖν; ὅτι πάντες, ὅσοι υἱὸν θεοῦ ἔναγ αὐτὸν ὡμολόγησαν, ἢ θεὸν ὑπάρχειν ἐπίστευσαν, ἐ φύσει καὶ κυρίως ταῦτα ἔναγ αὐτὸν ὑπέλαβον, ἀλλὰ θέσει, καὶ κατὰ προκοπὴν ἀρετῆς, ὡς καὶ πάντας τοὺς ἁγίους· μόνος δὲ ὁ πέτρος, ἀληθῶς χριστὸν, καὶ φύσει, καὶ κυρίως υἱὸν τοῦ θεοῦ τοῦτον ἐνόησε. διὸ καὶ θέλων ὁ χριστὸς δεῖξαι τοῖς μαθηταῖς, ὅτι μόνος ὅτος ὀρθῶς ἔγνω, καὶ ἁπλανῶς ὡμολόγησε, μακαρίζει τοῦτον, ὡς τετυχηκότα περὶ τούτου θείας ἀποκαλύψεως. σὰρξ γάρ, φησι, καὶ αἷμα, τετέσιν, ἄνθρωπος, οὐκ ἐμυσαγώγησέ σε τὴν περὶ ἐμοῦ ταύτην ὁμολογίαν, ἀλλ' ὁ πατήρ μου, ὡς ἄξιον τοιαύτης ἀποκαλύψεως. τὸ δὲ βὰρ, ἑβραϊκὸν μέν ἐστι, σημαίνει δὲ τὸν υἱόν. υἱὸς γὰρ ἦν ὁ πέτρος ἰωνᾶ τινος. ἔτω γοῦν βεβαιώσας τὸ δόγμα τοῦ πέτρε, καὶ θεοδίδακτον ἀποφήνας αὐτὸ, βλέπε, τίνων αὐτὸν ἀξιοῖ.

q) Matt. 14, 33.

Vers. 18. Κἀγὼ — μου τὴν ἐκκλησίαν.

Σὺ εἶ πέτρος, ὡς μέλλων γενέσθαι πέτρα πίστεως, μετὰ τὴν ἄρνησιν, ἢ ὡς ἤδη στερρὸς ὢν τῷ φρονήματι· καὶ λοιπὸν ἐπὶ ταύτῃ τῇ στερρότητι οἰκοδομήσω μου τὴν ἐκκλησίαν, ἤγουν, σὲ θήσω θεμέλιον τῶν πιστευόντων. ἐκκλησία γάρ, οἱ πιστοί. εἶπε δὲ τοῦτο διανιστῶν αὐτοῦ τὸ φρόνημα πρὸς ποιμαντικήν.

Vers. 18. *Et — aduersus eam.*

Non dominabuntur ecclesiae. Portas autem inferorum dicit blasphemias, quae a gentibus ac haereticis proferuntur, vtpote ad aeternum introducentes cruciatum: vel supplicia ab illis inflicta, quasi ad mortem carnis inducentia: Deinde alium quoque ponit honorem.

Vers. 19. *Et — coelorum.*

Quum confessus esset ipsum Dei filium esse legitimum, iam ei demonstrat suae diuinitatis dignitatem, dicens: Aedificabo super te Ecclesiam meam: et dabo tibi claues regni coelorum, videlicet vt ad illud introducas: siquidem clauigeri est introducere.

Atqui donum hoc, caeterorum etiam fuit Apostolorum: sed primum huic datum est, quia primus hic filium Dei legitimum esse Christum fassus est: ideo quoque post saluatoris in coelum assumptionem, prae omnibus longo docuit tempore, multosque introduxit ad fidem.

Vers. 19. *Et — coelis.*

Etiam et hoc clauigeri proprium est. Ligare autem, dicit non ignoscere: Soluere vero, ignoscere. Promittit ergo: Quodcunque peccatum non condonaueris super terram, neque in coelo condonabitur a Deo: et quodcunque condonaueris hic, erit et ibi condonatum.

Sed Marcus et Lucas breuitatis causa Petri responsionem per compendium dixerunt: ideo et beati-

*) ὅτι δ. A.

Verſ. 18. Καὶ — αὐτῆς.

Οὐ κατακυριεύσουσιν τῆς ἐκκλησίας. πύλας δὲ ᾅδε λέγει, τὰς παρὰ τῶν ἑλλήνων καὶ τῶν αἱρετικῶν βλασφημίας, ὡς εἰσαγούσας εἰς κόλασιν αἰώνιον, ἢ τὰς παρ' αὐτῶν τιμωρίας, ὡς εἰσαγούσας εἰς θάνατον τῆς σαρκός. εἶτα καὶ ἑτέραν λέγει τιμήν.

Verſ. 19. Καὶ — οὐρανῶν.

Ὁμολογήσαντος τοῦ πέτρου, υἱὸν τοῦ θεοῦ γνήσιον εἶναι αὐτόν, δείκνυσιν αὐτῷ λοιπὸν τῆς ἑαυτοῦ θεότητος τὸ ἀξίωμα, λέγων· οἰκοδομήσω ἐπὶ σοὶ τὴν ἐκκλησίαν μου, καὶ δώσω σοι τὰς κλεῖς τῆς βασιλείας τῶν οὐρανῶν, ἤγουν, τὸ εἰσάγειν εἰς αὐτήν· κλειδοῦχε γὰρ ἔργον τὸ εἰσάγειν.

Καὶ μὴν τὸ δῶρον τοῦτο καὶ τῶν ἄλλων ἀποστόλων γέγονεν. ἀλλὰ πρώτῳ τούτῳ δέδοται, διότι πρῶτος οὗτος υἱὸν τοῦ θεοῦ γνήσιον τὸν χριστὸν εἶναι ὡμολόγησε. διὸ καὶ, μετὰ τὴν εἰς οὐρανὸς ἀνάληψιν τοῦ σωτῆρος, οὗτος ἐδίδαξε πρὸ πάντων μέχρι πολλοῦ, καὶ πολλοὺς εἰσήγαγε.

Verſ. 19. Καὶ — οὐρανοῖς.

Καὶ τοῦτο τῆς κλειδουχίας ταύτης ἴδιον. καὶ δῆσιν μὲν λέγει, τὴν ἀσυγχωρησίαν· λῦσιν δὲ, τὴν συγχώρησιν. ὑπισχνεῖται δὲ, ὃ q) ἂν ἁμάρτημα ἐ συγχωρήσῃς ἐπὶ γῆς, ἔσαι ἀσυγχώρητον καὶ ἐν οὐρανῷ παρὰ τῷ θεῷ· καὶ ὃ ἂν συγχωρήσῃς ἐνταῦθα, ἔσαι κἀκεῖ συγκεχωρημένον.

q) Matth. 18, 18.

Ἀλλὰ μάρκος r) μὲν καὶ λουκᾶς συντομίας ἕνεκεν τὴν ἀπόκρισιν τῷ πέτρῳ κατ' ἐπιτομὴν εἰρή-

r) Marc. 8, 29. Luc. 9, 20.

beatitudinem eius et alium honorem tacuerunt: simul etiam scientes eum abunde honoratum. Matthaeus vero diligentiae gratia haec omnia conscripsit, pariter etiam Apostolorum principem honorans.

Vers. 20. *Tunc — Christus.*

Marcus autem dixit, Et interminatus est illis ne cui de se dicerent. Lucas vero, Interminatus praecepit eis ne cui hoc dicerent. Vnde liquet quod hic in Matthaeo sumitur verbum διεστείλατο pro Praecepit: et apud Marcum ἐπετίμησε, hoc est interminatus est, pro, Confirmando praecepit: et similiter eius participium ἐπιτιμήσας apud Lucam. Vt nemini dicerent quod ipse esset Christus, naturalis videlicet Dei filius, sicut Petrus confessus est.

Necessarium siquidem erat, vt hoc ab ipso patre reuelaretur, ab ipso autem filio ante mortem suam confirmaretur, et a solis discipulis cognosceretur, vtpote qui popularibus perfectiores erant, et quasi communes orbis magistri: populares vero id nunc scire noluit vsque ad resurrectionem suam a mortuis: ne si nunc discerent illum natura esse Dei filium, et natura Deum: postea videntes eum ignominiose contumeliis affectum, et indigna patientem, ac acerbe interemptum, offenderentur: et rursum ad priorem incredulitatem recurrerent, aegreque ab ea reuocarentur.

Nam si discipulos etiam, qui popularibus perfectiores erant, offenderunt non solum haec conspecta, verum etiam de his rebus habiti sermones: quid non passae fuissent imperfectae turbae dum haec

εἰρήκασι. διὸ καὶ τὸν μακαρισμὸν αὐτοῦ, καὶ τὴν ἄλλην τιμὴν ἀπεσιώπησαν, ἅμα καὶ ἀφιλότιμον εἰδότες αὐτόν. ὁ δὲ ματθαῖος ἀκριβείας χάριν ταῦτα πάντα ἱστόρησεν, ἅμα καὶ τιμῶν τὸν κορυφαῖον.

Verſ. 20. Τότε — χριστός.

Ὁ δὲ μάρκος εἶπεν, ὅτι [s]) καὶ ἐπετίμησεν αὐτοῖς, ἵνα μηδενὶ λέγωσι περὶ αὐτοῦ. ὁ δὲ λουκᾶς, ὅτι ἐπιτιμήσας [t]) αὐτοῖς, παρήγγειλε μηδενὶ εἰπεῖν τοῦτο. [1]) διεστείλατο μὲν οὖν, ἀντὶ τοῦ, παρήγγειλεν· ἐπετίμησε [2]) δὲ, ἀντὶ τοῦ, κατησφαλίσατο, ἵνα μηδενὶ εἴπωσιν, ὅτι αὐτός ἐστιν ὁ χριστὸς, ὁ φύσει υἱὸς δηλαδὴ τῦ θεῦ, καθὼς ὁ πέτρος ὡμολόγησεν.

s) Marc. 8, 30

t) Luc. 9, 21

Ἀναγκαῖον μὲν γὰρ ἦν, ἀποκαλυφθῆναι τοῦτο παρ' αὐτῦ τῦ πατρός· βεβαιωθῆναι δὲ παρ' αὐτοῦ τοῦ υἱοῦ, πρὸ τοῦ θανάτου αὐτοῦ, καὶ γνωρισθῆναι μόνοις τοῖς μαθηταῖς, ὡς τελειοτέροις τῶν ὄχλων, καὶ ὡς κοινοῖς διδασκάλοις τῆς οἰκουμένης. τοὺς ὄχλους δὲ τοῦτο μαθεῖν, οὐκ ἐβέλετο νῦν, ἄχρι τῆς ἐκ νεκρῶν ἀναστάσεως αὐτοῦ, ἵνα μὴ νῦν μαθόντες, ὅτι φύσει υἱός ἐστι τῦ θεῦ, καὶ φύσει θεὸς, εἶτα θεασάμενοι τοῦτον ἀτίμως ὑβριζόμενον καὶ δεινὰ πάσχοντα καὶ πικρῶς ἀναιρεθέντα, σκανδαλισθῶσιν, καὶ εἰς τὴν προτέραν ἀπιστίαν παλινδρομήσωσι, καὶ δυσανάκλητοι γένωνται.

Εἰ γὰρ καὶ τοὺς μαθητὰς ἐσκανδάλισε ταῦτα, τοὺς τελειοτέρους τῶν ὄχλων, καὶ ἐ ταῦτα μόνον ὁρώμενα, ἀλλὰ καὶ οἱ περὶ τούτων λόγοι προμηνυόμενοι τί οὐκ ἂν ἔπαθον οἱ ἀτελεῖς ὄχλοι,

[1]) αὐτὸ, pro τοῦτο. A.
[2]) ἐπιτιμήσας. A.

haec conſpexiſſent, maxime ignorantes paſſionis myſterium, quod ipſis quoque diſcipulis erat receptu difficile? Nam et hi, quando poſt ſaluatoris in coelum aſcenſionem venit ſuper eos ſpiritus ſanctus, tunc demum diuina gratia repleti, humanis cogitationibus abiectis, omnia cognouerunt myſteria. Verum ſemper ad id vſque tempus omnia ad humanitatem pertinentia offendebant illos.

Propter hoc ergo vt dictum eſt, noluit a popularibus ſciri, quod natura Dei filius eſſet, et natura Deus: idque multis modis praecepit diſcipulis. Quando vero completis ac finitis omnibus quae offendere poterant, praedicaturus illum erat natura Deum eſſe ſol obſcuratus, velum templi diſciſſum, terra concuſſa, petrae diruptae, et corpora ſanctorum qui dormierant excitata, ipſeque glorioſe a mortuis reſurgens, tunc ſane effulſit virtus diuinitatis eius, et indubitata erat demonſtratio. Simul quoque immiſſurus erat ſpiritus ſanctus intellectum, non ſolis diſcipulis, ſed omnibus etiam credentibus: et tunc iam demum omnibus publicari volebat et diuinitatis et paſſionis ſuae myſterium, vt absque vllo offendiculo praedicatio procederet.

Verſ. 21. *Ex eo tempore — reſurgere.*

Ex eo tempore, ex quo firmiter cognouerunt diſcipuli, quod naturalis eſſet Dei filius: tunc enim demum coepit demonſtrare ſiue praedicere illis quae

3) ἔτι, abeſt. A.
4) αὐτοῖς, abeſt. A.
5) Sed in textu ſeruat vulgatum δεικνύειν, quod Chryſoſtomus etiam habet. Tom. VII. p. 549. E. 577. C.

τοιαῦτα βλέποντες, καὶ ἀγνοοῦντες τὸ τῆ πάθος μυστήριον, ὅπερ καὶ αὐτοῖς τοῖς μαθηταῖς ἔτι[3] δυσπαράδεκτον ἦν; καὶ οὗτοι γὰρ, ὅτε μετὰ τὴν ἀνάληψιν τῆ σωτῆρος ἐπεφοίτησεν αὐτοῖς[4] τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, τότε λοιπὸν θείας χάριτος πλησθέντες, καὶ τοὺς ἀνθρωπίνους λογισμοὺς ἀποθέμενοι, συνῆκαν τὰ μυστήρια πάντα, καὶ σεβδότεροι γεγόνασιν ἀδάμαντος. ἄχρι δὲ τότε συνεχῶς ἐσκανδάλιζεν αὐτοὺς πάντα τὰ ἀνθρωποπρεπῆ τῆ χριστῆ.

Διὰ τοῦτο τοίνυν, ὡς εἴρηται, τότε μὲν οὐκ ἤθελε γνωσθῆναι τοῖς ὄχλοις, ὅτι Φύσει υἱὸς τοῦ θεῆ ἐστι, καὶ Φύσει θεός, καὶ διαφόρως τοῦτο παρήγγελε τοῖς μαθηταῖς. ὅτε δὲ τῶν σκανδαλιζόντων πάντων τελεωθέντων, ἐμελλον λαμπρῶς ἀνακηρύττειν αὐτὸν Φύσει θεὸν ὁ ἥλιος σκοτιζόμενος, τὸ καταπέτασμα τῆ ναοῦ ῥηγνύμενον, ἡ γῆ σειομένη, αἱ πέτραι σχιζόμεναι, καὶ τὰ σώματα τῶν κεκοιμημένων ἁγίων ἐγειρόμενα, καὶ αὐτὸς ἐνδόξως ἐκ νεκρῶν ἀνιστάμενος· τηνικαῦτα γὰρ σαφῶς ἐξέλαμψεν ἡ δύναμις τῆς αὐτοῦ θεότητος, καὶ ἀναντίῤῥητος ἦν ἡ ἀπόδειξις· ἔμελλε δὲ καὶ τὸ πανάγιον πνεῦμα σύνεσιν ἐμβαλεῖν, ὃ τοῖς μαθηταῖς μόνον, ἀλλὰ καὶ πᾶσι τοῖς πιστεύουσι· τότε δὴ τότε λοιπὸν ἐβέλετο δημοσιευθῆναι πᾶσι καὶ τὸ τῆς θεότητος, καὶ τὸ τοῦ πάθους αὐτῆ μυστήριον, ἵνα ἀσκανδάλιστον ἐδεύσι τὰ κήρυγμα.

Vers. 21. Ἀπὸ τότε — ἐγερθῆναι.

Ἀπὸ τότε, ἀφ' οὗ βεβαίως ἔμαθον οἱ μαθηταὶ, ὅτι γνήσιος υἱός ἐστι τῆ θεῆ. τὸ λοιπὸν γὰρ ἤρξατο[5] προδεικνύειν, τετέσι, προλέγειν τάτοις, ἃ

quae passurus erat: vt haec praescientes, tempore passionis non offenderentur, neque suspicarentur quod propter naturae imbecillitatem pateretur. Quo enim pacto id fieret de eo, qui praenouit et praedicit, ac festinat potius vt patiatur.

Vers. 22. *Et — illum.*

Assumens, hoc est seorsim accipiens. Audito enim quod moriturus esset, grauiter tulit: Nam id sua diuinitate indignum putauit: ideoque quasi iam sumpta libertate, eo quod beatificatus esset, seorsim increpauit illum siue reprehendit.

Scire enim oportet quod hoc verbum ἐπετίμησε (pro quo vtplurimum vertimus, Increpauit aut interminatus est) apud Euangelistas interdum quidem significat silentium imponere siue os obstruere: vt de daemone qui dicebat se nosse Christum, quod sanctus ille Dei esset. Ait enim ἐπετίμησε, hoc est increpauit illum, siue silentium imposuit. Interdum autem significat Refrenauit siue imperauit: vt est illud ἐπετίμησε, id est, imperauit ventis et mari, siue refrenauit. Quandoque vero denotat, Confirmauit: vt quum dicitur ἐπετίμησε eis, hoc est confirmauit illos ne cui de se dicerent. Quandoque autem Reprehendit: vt est id de quo erat sermo. Interdum quoque Increpauit vel corripuit: vt est illud ἐπετίμησε id est increpauit Petrum, vt statim consequenter dicemus. Est et vbi significat, Prohibuit, vt in fine quadragesimi capitis inueniemus.

Vers. 22. *Dicens: — hoc.*

Tanquam consulens hoc ait, vt ingenuus amicus. Quod autem dicitur, Propitius tibi sit, consueto more

μέλλει παθεῖν, ἵνα ταῦτα προγινώσκοντες, κατὰ τὸν καιρὸν τῶ πάθος μὴ σκανδαλισθῶσιν, μηδ' ὑπολάβωσιν, ὅτι δὴ ἀθένειαν φύσεως πάσχει. πῶς γάρ; ὃς καὶ προγινώσκει τοῦτο, καὶ προλέγει, καὶ σπεύδει μᾶλλον παθεῖν.

Verſ. 22. Καὶ — αὐτῷ.

Προσλαβόμενος, ἀντὶ τοῦ, παραλαβὼν κατιδίαν. ἀκέσας γάρ, ὅτι μέλλει ἀποθανεῖν, ἐβαρυθύμησεν, ἀνάξιον τῆς αὐτῶ θεότητος τοῦτο νομίσας. διὸ καὶ, ὡς ἤδη παῤῥησίαν ἀπὸ τῶ μακαρισθῆναι κτησάμενος, κατιδίαν ἐπετίμησεν αὐτῷ, εἴτουν, ἐμέμψατο.

Χρὴ γὰρ γινώσκειν, ὅτι τὸ ἐπετίμησε παρὰ τοῖς εὐαγγελισταῖς, ποτὲ μὲν σημαίνει, τὸ ἐπεσόμισεν, ὡς ἐπὶ τῶ δαίμονος, τῶ εἰπόντος εἰδέναι τὸν χριστὸν, ὅτι ἐστὶν ὁ ἅγιος τοῦ θεῶ. ἐπετίμησε γάρ, φησιν, αὐτῷ, τετέχνι, ἐπεσόμισεν αὐτόν· ποτὲ δὲ δηλοῖ, τὸ ἐχαλίνωσεν, ἢ ἐπέταξεν, ὡς τὸ, ἐπετίμησε τοῖς ἀνέμοις καὶ τῇ θαλάσσῃ· ποτὲ δὲ, τὸ κατησφαλίσατο, ὡς τὸ, ἐπετίμησεν αὐτοῖς, ἵνα μηδενὶ λέγωσι περὶ αὐτοῦ· ποτὲ δὲ, τὸ, ἐμέμψατο, ὡς τοῦτο δὴ, περὶ οὗ νῦν ὁ λόγος· ποτὲ δὲ, τὸ ἐπλήξεν, ὡς τὸ, ἐπετίμησε τῷ πέτρῳ, καθὼς ἑξῆς δηλωθήσεται· ἔστι δὲ, ὅτε καὶ, τὸ ἐκώλυσεν, ὡς εὑρήσομεν πρὸς τῷ τέλει τῶ τεσσαρακοστῶ κεφαλαίῳ.

v) Marc. 1, 25.
x) Matt. 8, 26.
y) Marc. 8, 30.
z) Marc. 8, 33.
a) Matt. 19, 13.

Verſ. 22. Λέγων — τοῦτο.

Συμβεβλεύων δῆθεν, τοῦτό φησι, ὡς γνήσιος. τὸ μὲν οὖν ἵλεώς σοι, κατὰ συνήθειαν ἔρρηκεν.

ἔθος

more loquutus est. Moris enim erat hoc dicere eum, qui indignaretur absurdum quippiam dicenti: vt, Propitius tibi sit Deus ob talem sermonem. Id vero quod addit, Non erit tibi hoc, tantundem est ac si diceret: Ne contingat tibi hoc quod dicis.

Vers. 23. *At ille — Satana.*

Marcus autem dixit quod conuersus et intuitus discipulos suos: increpauit siue corripuit Petrum. Etenim voluit illos quoque increpationem audire ac castigari: qui idem quod Petrus patiebantur. Satanam autem eum vocat, quasi in hoc satanam imitantem, quod Christum occidi nolebat. Siquidem neque Satanas Christum occidi volebat, vt mendaces viderentur prophetiae quae de morte eius loquebantur: et ne mors carnis huius, fieret mors suae potestatis: quanquam ipse propria victus malitia Iudaeos ad eius caedem incitauit.

Potest autem et aliter dici: quod quia Satanas aduersarius dicitur, Petrus autem prohibens Christum mori, non sequebatur eius voluntatem sed aduersabatur, ait ei saluator: Abi post me Satana, hoc est sequere me aduersarie.

Vers. 23. *Obstaculo mihi es.*

Impedimento mihi es, aduersarius meae voluntati. Deinde dicit etiam causam propter quam aduersabatur.

Vers. 23.

[6]) Forte hic excidit *τι*. Videtur id reperisse Hentenius.

ἦθος γὰρ ἦν, τοῦτο λέγειν τὸν μεμφόμενόν τινι εἰπόντι [6]) παράλογον, οἷον ἵλεώς σοι θεὸς εἴη, ἕνεκεν τῶ τοιέτε λόγε. τὸ δὲ, ὲ μὴ ἔσαι [7]) σοι τοῦτο, ἀντὶ τοῦ, μὴ γένοιτό σοι τοῦτο, ὃ λέγεις.

Verſ. 23. Ὁ δὲ — σατανᾶ.

Μάρκος δὲ φησιν, ὅτι ἐπισραφεὶς, [b]) καὶ ἰδὼν τὲς μαθητὰς αὐτῶ, ἐπετίμησε τῶ πέτρω, ἤγεν, ἐπέπληξε. καὶ γὰρ ἠθέλησε καὶ εἶνες ἀκέσαι τῆς ἐπιπλήξεως, καὶ σωφρονισθῆναι, παθόντας, ὅπερ ὁ πέτρος. σατανᾶν δὲ αὐτὸν ὠνόμασεν, ὡς μιμέμενον τὸν σατανᾶν, ἐν τῶ μὴ θέλειν ἀναιρεθῆναι τὸν χριςόν. καὶ γὰρ οὐδ' ὁ σατανᾶς ἤθελεν ἀναιρεθῆναι αὐτὸν, ἵνα φανῶσι ψευδεῖς αἱ περὶ τοῦ θανάτε αὐτῶ προφητεῖαι, καὶ ἵνα μὴ ὁ θάνατος τῆς τότε σαρκὸς, θάνατος γένηται τῆς αὐτοῦ δυνάμεως, εἰ καὶ αὐτὸς τοὺς ἰσθαίους εἰς τὸν κατὰ τῶ σωτῆρος φόνον παρέθηγεν, ὑπὸ τῆς ἑαυτῶ κακίας νικώμενος.

b) Marc. 8, 33.

Ἔσι δὲ καὶ ἑτέρως εἰπεῖν, ὅτι ἐπεὶ σατανᾶς μὲν, ὁ ἀντικείμενος ἑρμηνεύεται· πέτρος δὲ, κωλύων τὸν χριςὸν ἀποθανεῖν, οὐκ ἠκολέθει τῶ θελήματι αὐτοῦ, ἀλλ' ἀντέκειτο, φησὶ πρὸς αὐτὸν ὁ σωτήρ· ὕπαγε ὀπίσω με, σατανᾶ, τετέσιν, ἀκολέθει μοι, ἀντικείμενε.

Verſ. 23. Σκάνδαλόν μου εἶ.

Ἐμπόδιόν με νῦν ὑπάρχεις, ἀντικείμενος τῶ ἐμῶ θελήματι. εἶτα λέγει καὶ τὴν αἰτίαν, δι' ἣν ἀντέκειτο.

Verſ. 23.

7) σοι, omittit. B.

Verſ. 23. *Quia — hominum.*

Hoc inquit pateris, quia non diuino ſed humano modo ſapis. Etenim ſi diuina guſtares, vtique dignum me iudicares qui moriar pro mundo: quia vero humana ſapis, potius indignum me iudicas qui moriar.

Tu vero mihi conſidera eum qui paulo ante maxime beatus praedicatus eſt, nunc maxime increpatum, et ad correptionem ſuae audaciae, et vt intelligas quod ſaluator non ſit perſonarum acceptor: quum enim recte loquutus eſt, beatum praedicauit illum: quando autem non recte, increpauit. Recte quidem loquutus eſt in his quae per reuelationem diuinitus accepit: non recte vero loquutus eſt, in his quae a ſeipſo dixit.

Verſ. 24. *Tunc — me.*

Marcus et Lucas aiunt etiam ad turbas et ſimpliciter ad omnes haec illum dixiſſe. Dixit autem haec, confirmans non ſolum non eſſe indecens vt ipſe moriatur, ſed neque poſſe quempiam ſuum eſſe diſcipulum, niſi et ille moriatur pro honeſto. Si quis inquit vult poſt me venire, ſiue ſequi me tanquam diſcipulus et imitator, abneget ſemetipſum, dico ſane ſuiipſius voluntatem, voluptatum ac vitae amorem, aut ſuum proprium corpus, non parcens illi laboranti et afflicto, ſed exponat illud periculis: et tollat crucem ſuam, ſiue ferat in memoria ſuam mortem. Per crucem enim mortem ſignificauit: quia tunc mortis inſtrumentum erat crux: ſemper ſuiipſius caedem expectet, ſemper ad mortem paratus ſit, et quotidie voluntate moriatur.

Alio

8) καὶ, ante λέγω, addit. A.

Vers. 23. Ὅτι — ἀνθρώπων.

Τοῦτό, φησι, πάσχεις, διότι οὐ φρονεῖς θεϊκῶς, ἀλλ' ἀνθρωπίνως. εἰ μὲν γὰρ ἐφρόνεις θεῖα, ἀναξιόν μου ἐνόμισας ἂν, τὸ μὴ ἀποθανεῖν με ὑπὲρ τοῦ κόσμου· ἐπεὶ δὲ φρονεῖς ἀνθρώπινα, ἀνάξιόν μου κρίνεις μᾶλλον τὸ ἀποθανεῖν με.

Σὺ δέ μοι βλέπε τὸν περὶ μικροῦ μεγάλα μακαριζόμενον, νῦν μεγάλα ἐπιπληττόμενον, εἰς καταζολήν τε τῆς παῤῥησίας αὐτοῦ, καὶ ἵνα μάθῃς τὸ ἀπροσωπόληπτον τοῦ σωτῆρος. ὅτε μὲν γὰρ ὀρθῶς εἴρηκεν, ἐμακάρισεν αὐτόν· ὅτε δὲ οὐκ ὀρθῶς εἶπεν, ἐπέπληξε. καὶ ὀρθῶς μὲν εἴρηκεν, ἐν οἷς ἀποκάλυψιν θεόθεν ἐδέξατο· οὐκ ὀρθῶς δὲ εἶπεν, ἐν οἷς οἴκοθεν ἐφθέγξατο.

Vers. 24. Τότε — μοι.

Μάρκος c) δὲ καὶ λουκᾶς φασὶ, καὶ πρὸς τὸν ὄχλον, καὶ ἁπλῶς πρὸς πάντας ταῦτα εἰπεῖν αὐτόν. εἶπε δὲ ταῦτα βεβαιῶν, ὅτι οὐ μόνον οὐκ ἔστιν ἀπρεπὲς τὸ ἀποθανεῖν αὐτὸν, ἀλλ' εἰ δύναταί τις εἶναι αὐτοῦ μαθητὴς, ἐὰν μὴ καὶ αὐτὸς ἀποθάνῃ ὑπὲρ τῆ καλῆ. εἴ τις γάρ, φησι, θέλει ὀπίσω μου ἐλθεῖν, ἡγοῦν, ἀκολουθησάτω μοι, ὡς μαθητὴς καὶ μιμητὴς, ἀπαρνησάσθω ἑαυτὸν, d) λέγω δὴ, τὸ ἑαυτῆ θέλημα, τὸ φιλήδονον, τὸ φιλόζωον, ἢ τὸ ἑαυτῆ σῶμα, μὴ φεισόμενος αὐτοῦ κακεχεμένε καὶ βασανιζομένε, ἀλλ' ἐκδιδοὺς αὐτὸ κινδύνοις· καὶ ἀράτω τὸν σταυρὸν αὐτοῦ ἡγοῦν, βασαζέτω ἐπὶ μνήμης τὴν ἀναίρεσιν ἑαυτῆ. διὰ τῆ σταυρῆ γὰρ τὴν ἀναίρεσιν ἐδήλωσε, διότι τότε ἀναιρέσεως ἦν ὄργανον ὁ σταυρός· ἀεὶ προσδοκάτω τὴν σφαγὴν ἑαυτοῦ, πάντοτε ἕτοιμος ἔστω πρὸς θάνατον, καὶ καθεκάστην ἀποθνησκέτω τῇ προαιρέσει.

c) Marc. 8, 34. Luc. 9, 23.

Καὶ

Alio etiam modo praesens dictum interpretati sumus decimonono capite. Vide autem quomodo dixerit. Si quis vult, siue vir, siue mulier, siue praesidens, siue cui alius praesidet: si velit: neminem enim inuitum cogit. Ne putes autem quod mala pati solum sufficiat: nam et latrones et depraedatores ac magi, aliique praui homines innumera mala patiuntur, addidit: Et sequatur me: docens non solum oportere talia pati, sed etiam se sequi, hoc est per vestigia conuersationis ipsius incedere.

Vers. 25. *Quisquis — eam.*

Dixit etiam haec decimonono capite: quaere ergo ibi horum interpretationem. Marcus autem dixit, Propter me et euangelium, hoc est propter me et meam doctrinam.

Vers. 26. *Quid enim — iacturam fecerit?*

Impossibile quidem est quempiam totum mundum lucrifacere: si tamen possibile foret, nulla esset vtilitas. Siquidem omnia quae mundi sunt, mortalia sunt: anima vero immortalis: et horum sane delectatio temporalis, illius vero supplicium sempiternum. Deinde auget et terrorem. Inde enim plerumque meliores reddere solet auditores.

Vers. 26. *Aut — sua?*

Si enim neque mundus totus correspondens est animae rationali, quid dabit quispiam commutationis vt hanc ab aeterno supplicio eripiat? Certe nihil. Omnibus itaque relictis, huius curam habere solius oportet, cuius iactura est maxime mortalis,

Καὶ ἕτερος δὲ τὸ παρὸν ἡρμηνεύσαμεν ῥητὸν ἐν τῷ ἐννεακαιδεκάτῳ κεφαλαίῳ. σκόπει δὲ, πῶς εἶπεν, ὅτις θέλει, καὶν ἀνὴρ, καὶν γυνὴ, καὶν ἄρχων, καὶν ἀρχόμενος· καὶ, ἐὰν θέλῃ· οὐδένα γὰρ ἄκοντα καταναγκάζει· ἵνα δὲ μὴ νομίσῃς, ὅτι τὸ κακῶς πάσχειν μόνον ἀρκεῖ· καὶ γὰρ καὶ λῃστὴ καὶ τυμβωρύχει καὶ γόητες καὶ ἄλλοι πονηροὶ πάσχουσι μυρία· προσέθηκεν, ὅτι καὶ ἀκολουθείτω μοι· διδάσκων, ὅτι χρὴ μὴ μόνον τοιαῦτα πάσχειν, ἀλλὰ καὶ ἀκολουθεῖν αὐτῷ, τουτέστι, κατ' ἴχνος βαίνειν τῆς πολιτείας αὐτοῦ.

Verſ. 25. Ὃς — αὐτήν.

Εἰρηκε ταῦτα καὶ ἐν τῷ ἐννεακαιδεκάτῳ κεφαλαίῳ, καὶ ζήτησον ἐν ἐκείνῳ τὴν τούτων ἐξήγησιν. μάρκος δὲ φησιν, ἕνεκεν d) ἐμοῦ καὶ τοῦ εὐαγγελίου, τουτέστι, δι' ἐμὲ, καὶ διὰ τὴν ἐμὴν διδασκαλίαν. d) Marc. 8, 35.

Verſ. 26. Τί γὰρ — ζημιωθῇ;

Ἀδύνατον μὲν, ἕνα τινὰ τὸν κόσμον ὅλον κερδῆσαι· εἰ δὲ καὶ δυνατὸν ἦν· οὐδὲν ὄφελος. τὰ μὲν γὰρ τῷ κόσμῳ πάντα θνητά εἰσιν· ἡ δὲ ψυχὴ ἀθάνατος. καὶ τούτων μὲν ἡ τέρψις πρόσκαιρος· ταύτης δὲ ἡ κόλασις αἰώνιος. ἕτα αὔξει τὸν φόβον. ἐώθε γὰρ ἐντεῦθεν μᾶλλον βελτιῦν τοὺς ἀκροατάς.

Verſ. 26. Ἢ — αὐτοῦ;

Εἰ γὰρ οὐδ' ὁ σύμπας κόσμος ἀντάξιός ἐστι ψυχῆς λογικῆς, τί δώσει τις ἀντάλλαγμα, ὥστε ταύτην ἐξελέσθαι τῆς αἰωνίου κολάσεως; οὕτως ἐθέν. λοιπὸν οὖν χρὴ, πάντων ἀφειμένους τῶν ἄλλων, ταύτης ἐπιμελεῖσθαι μόνης, ἧς ἡ ζημία

talis, et ob quam perditam nulla poteſt dari commutatio. Vt autem diſcant quod ſegnibus non ſine vltione erit ſua ſegnities, neque ſedulis praemio carebit ſua ſedulitas, vtque illi amplius terreantur, hi vero maiorem accipiant conſolationem, dicit.

Verſ. 27. *Filius — operatus eſt.*

Simul demonſtrauit quod eandem habeat cum patre gloriam. In gloria inquit patris ſui. Quodſi eandem habet gloriam, eiusdem vtique ſubſtantiae eſt et potentiae ac diuinitatis: quorum enim gloria eſt eadem, horum et caetera quoque ſunt eadem.

Verſ. 28. *Amen — in regno ſuo.*

Poſtquam de ſeipſo dixit, quod futurum eſt vt veniat in gloria cum ſatellitio ac comitatu et praemiſſione angelorum: cognito quod diſcipuli de hoc ſermone diffiderent, confirmat illum: praemittens, quod non multo poſt quidam ſe viſuri eſſent in gloria: hanc enim regnum nunc vocauit. Significabat autem ſuae transformationis ſplendorem, quem poſt breue tempus demonſtraturus erat Petro, Iacobo et Ioanni: Nam de his dixit: ſunt quidam hic ſtantes. Regnum autem ſuum ſiue gloriam ſuam, ſplendorem illum nominauit, cum quo poſtmodum deſcenſurus eſt, quando reddet vnicuique iuxta id quod operatus eſt. Venientem vero dixit, hoc eſt apparentem.

Cap.

9) περὶ αὐτοῦ. A.

καιριωτάτη, καὶ ἧς ἀπολομένης, οὐκ ἔστι δοῦναι ἀντάλλαγμα. ἵνα δὲ μάθοιεν, ὅτι ἔτε τοῖς ῥᾳθύμοις ἀτιμώρητον ἔσται τὸ ῥαθύμον, ἔτε τοῖς σπουδαίοις ἀγέρασον τὸ σπεδαῖον, καὶ ἵνα ἐπὶ πλέον ἐκεῖνοι μὲν φοβηθῶσιν, ἕτοι δὲ παρηγορηθῶσι, φησί.

Verſ. 27. Μέλλει — κατὰ τὴν πρᾶξιν αὐτοῦ.

Ἅμα ἐνέφηνε, καὶ ὅτι τῆς αὐτῆς τῷ πατρὶ δόξης ἐστίν. ἐν τῇ δόξῃ γάρ, φησι, τοῦ πατρος αὐτοῦ. εἰ δὲ τῆς αὐτῆς δόξης ἐστὶ τῆς αὐτῆς ἄρα καὶ οὐσίας ἐστὶ, καὶ δυνάμεως, καὶ θεότητος. ὧν γὰρ δόξα ἡ αὐτὴ· τέτων ἄρα καὶ τἄλλα τὰ αὐτά.

Verſ. 28. Ἀμὴν — ἐν τῇ βασιλείᾳ αὐτοῦ.

Εἰπὼν περὶ [9]) ἑαυτοῦ, ὅτι μέλλει ἔρχεσθαι ἐν δόξῃ μετὰ δορυφορίας καὶ πρεσπομπῆς τῶν ἀγγέλων, καὶ γιοὺς τοὺς μαθητὰς δυσπιστοῦντας τῷ τοιέτῳ λόγῳ, βεβαιοῖ τοῦτον, προστιθεὶς, ὅτι εἰσί τινες τῶν ὧδε ἑστώτων, οἳ ἐ μὴ γεύσωνται τὸν θάνατον, ἕως ἂν ἴδωσι τὴν βασιλείαν αὐτοῦ. ἐπειδὴ δὲ τὴν λαμπρότητα τῆς μεταμορφώσεως αὐτῷ, ἣν μετὰ καιρὸν ὀλίγον ἔμελλεν ὑποδείκνυσθαι πέτρῳ καὶ ἰακώβῳ καὶ ἰωάννῃ. περὶ τέτων γάρ εἶπεν, ὅτι εἰσί τινες τῶν ὧδε ἑστώτων. βασιλείαν δὲ αὐτοῦ, ἤγεν, δόξαν, τὴν λαμπρότητα ταύτην ὠνόμασεν, ὡς σύσαν προμήνυμα καὶ παράδειγμα τῆς λαμπρότητος ἐκείνης, μεθ' ἧς μέλλει κατελθεῖν ὕστερον, ὅτε ἀποδώσει ἑκάστῳ κατὰ τὴν πρᾶξιν αὐτοῦ. ἐρχόμενον δὲ εἶπεν, ἀντὶ τοῦ, φανόμενον.

Cap. XXXIV. De transformatione Christi.

Cap. XVII. v. 1. *Et post — eius.*

Lucas autem dixit, Post octo: nec tamen contrarius est. Siquidem annumerauit ille et duos dies alios, hunc videlicet quo praedicta loquutus est Iesus discipulis, et eum quo illos assumpsit: Matthaeus vero vtroque praetermisso, medios tantum enumerauit. Quare autem solos hos tres assumpsit, non modo tantum, sed et alias frequentius, sicut in progressu inueniemus? Quia caeteris discipulis praestantiores erant: Petrus quidem eo quod valde diligeret eum, propter fidei feruorem, Ioannes vero quia plurimum diligebatur ab illo, propter virtutum excellentiam, Iacobus autem quia grauis admodum erat Iudaeis: in tantum vt Herodes occiso illo maximam praestiterit gratiam Iudaeis.

Vide autem quo modo Matthaeus non occultauerit illos qui sibi praepositi sunt. Hoc autem et Ioannes plerisque in locis facit, praecipua Petri encomia libenter describens: Apostolorum namque chorus expers erat inuidiae: Ideo autem quum dixisset Christus: sunt quidam de hic stantibus, horum occultauit nomina, ne caeteros contristaret: nam indignos sese arbitrati, doluissent se despici.

Vers. 1. *Et — seorsim.*

Lucas autem dicit, quod assumpsit illos, ascenditque in montem vt oraret.

Vers. 2.

') *μόνους τούτους τοὺς τρεῖς.* A.

Κεφ. ΛΔ. Περὶ τῆς μεταμορφώσεως τοῦ χριστοῦ.

Cap. XVII. v. 1. Καὶ μεθ' — αὐτοῦ.

Λευκᾶς δὲ, μετὰ [c]) ὀκτώ, φησιν, οὐκ ἐναντιολογῶν. ἔτος μὲν γὰρ συνηρίθμησε καὶ αὐτὰς τὰς ἡμέρας, καθ' ἣν τε τὰ ῥηθέντα εἶπε τοῖς μαθηταῖς ὁ χριστὸς, καὶ καθ' ἣν τούτες παρέλαβε ματθαῖος δὲ καὶ ἀμφοτέρας ταύτας παραλιπὼν, τὰς μεταξὺ μόνας ἀπηριθμήσατο. διατὶ δὲ μόνες [1]) τοὺς τρεῖς τούτους παραλαμβάνει, καὶ ἐνῦν μόνον, ἀλλὰ καὶ πολλάκις, οἷς προϊόντες ἐρήσομεν; διότι τῶν ἄλλων μαθητῶν ὑπερέχον οὗτοι. πέτρος μὲν, ἀπὸ τῆ σφόδρα φιλεῖν αὐτὸν, διὰ θερμότητα πίστεως· ἰωάννης δὲ, ἀπὸ τῆ σφόδρα φιλεῖσθαι ὑπ' αὐτοῦ, δι' ὑπερβολὴν ἀρετῶν· ἰάκωβος δὲ, ἀπὸ τοῦ σφόδρα βαρὺς εἶναι τοῖς ἰουδαίοις, [2]) [ὡς καὶ τὸν ἡρώδην, ὕστερον ἀνελόντα τοῦτον, χάριν μεγίστην ἀπενεγκεῖν τοῖς ἰουδαίοις.]

c) Luc. 9, 28.

Σκόπει δὲ, πῶς ὁ ματθαῖος οὐκ ἀπεκρύψατο τὰς προτιμηθέντας αὐτῷ. τοῦτο δὲ καὶ ἰωάννης πολλαχῆ ποιεῖ, τὰ ἐξαίρετα τοῦ πέτρου ἐγκώμια φιλαλήθως ἀναγράφων. φθόνου γὰρ ἐκτὸς ἦν ὁ τῶν ἀποστόλων χορός. διατὶ δὲ, εἰπὼν ὁ χριστὸς, εἰσί τινες τῶν ὧδε ἑστώτων, ἀπεκρύψατο τὰ τέτων ὀνόματα; διὰ τὸ μὴ λυπῆσαι τοὺς ἄλλες. καὶ γὰρ ἤλγησαν ἂν, δόξαντες ὡς ἀνάξιοι παρεῖσθαι.

Vers. 1. Καὶ — κατ' ἰδίαν.

Ὁ δὲ λευκᾶς εἶπεν, ὅτι παραλαβὼν [f]) αὐτοὺς, ἀνέβη εἰς τὸ ὄρος προσεύξασθαι.

f) Luc. 9, 28.

[1]) Inclusa exciderant ex Codice B. ob repetitum ἰουδαίοις.

Vers. 2. *Et — lumen.*

Subduxit illos in montem excelsum, vt a nullo alio conspici posset: ideo etiam addit, seorsim. Nihil enim faciebat ad gloriam, sed omnia ad utilitatem. Praeterea vt discamus oportere a terrena subleuari humilitate eum, qui diuina contemplatione dignus habendus est.

Et transformatus est, corpore quidem in propria figura manente, diuino vero splendore modicum quiddam in eo detegente, ac faciem eius illustrante, speciemque illius ad maiorem Dei similitudinem immutante. Coram eis autem, ne transformatum ipsum intuiti alterum esse suspicarentur: vtque scirent eum facillime quod velit facere posse.

Splenduit vero facies eius sicut sol, quia ita illis apparuit: ille enim supra solem erat, diuinus quidam et ineffabilis. Vestimenta autem eius facta sunt candida sicut lumen, diffuso etiam in illa splendore.

Itaque si nostrum quoque aliquis Iesum vt Petrus amauerit, et amatus ab eo fuerit vt Ioannes, ac inimicis illius grauis fuerit vt Iacobus: inimici vero illius praecipui sunt daemones: subducetur ab eo in montem excelsum, siue in altitudinem cognitionis: et gloriam illius intuebitur, quantum homini permissum est: dico sane mysteria quae multis occultata sunt ac inuisa.

Non erit autem praeter intentum aut intempestiuum, vt dicamus faciem Iesu intellectum sermonum illius: vestimenta vero eius dictiones sermonum, quibus occultatus in eis intellectus tanquam vestimentis induitur: talisque eius facies appare-

[3]) Hentenius προσωπον legit, quod praetulerim.

Vers. 2. Καὶ — φῶς.

Ἀναφέρει μὲν αὐτοὺς εἰς ὄρος ὑψηλὸν, ἵνα γένηται πᾶσι τοῖς ἄλλοις ἀθέατος. διὰ τοῦτο γὰρ προσέθηκεν, ὅτι κατιδίαν. ἐδὴν γὰρ ἐποίει πρὸς Φιλοτιμίαν, ἀλλὰ πάντα κατὰ χρείαν. ἅμα δὲ καὶ, ἵνα μάθωμεν, ὅτι χρὴ ὑπεραρθῆναι τῆς γεηρᾶς χθαμαλότητος τὸν μέλλοντα θεωρίας θείας ἀξιωθῆναι.

Μετεμορφώθη δὲ, μέναντος μὲν τοῦ σώματος ἐπὶ τοῦ οἰκείου σχήματος· τῆς θείκῆς δὲ λαμπρότητος μικρόν τι παραγυμνωθείσης, καὶ καταλαμπρυνάσης τὸ πρόσωπον αὐτοῦ, καὶ τὸ εἶδος τούτου μεταβαλόσης ἐπὶ τὸ θεοειδέστερον. ἔμπροσθεν δὲ αὐτῶν, ἵνα βλέποντες, πῶς μετεμορφώθη, μὴ ὑπολάβωσιν ἕτερον αὐτὸν εἶναι, καὶ ἵνα μάθωσι, πῶς ἕτως ῥᾷον, ὃ θέλει, δύναται.

Ἔλαμψε δὲ τὸ πρόσωπον αὐτοῦ, ὡς ὁ ἥλιος, διότι ἕτως ἔδοξεν αὐτοῖς. ἡ γὰρ λαμπρότης ἐκείνη ὑπὲρ τὸν ἥλιον ἦν, καὶ θεία τις καὶ ἀπόῤῥητος. τὰ δὲ ἱμάτια αὐτοῦ ἐγένετο λευκὰ, ὡς τὸ φῶς, διαδοθείσης καὶ εἰς αὐτὰ τῆς φωτοχυσίας.

Εἴτις οὖν καὶ ἡμῶν ἢ ἀγαπήσει τὸν Ἰησοῦν, ὡς Πέτρος· ἢ ἀγαπηθῇ παρ' αὐτοῦ, ὡς Ἰωάννης· ἢ βαρὺς γένηται κατὰ τῶν ἐχθρῶν αὐτοῦ, ὡς Ἰάκωβος· ἐχθροὶ δὲ τότε καὶ μᾶλλον οἱ δαίμονες· ἀναχθήσεται ὑπ' αὐτοῦ εἰς ὄρος ὑψηλὸν, ἤγουν, εἰς ὕψος γνώσεως, καὶ θεωρήσει τὴν δόξαν αὐτοῦ, καθόσον ἐφικτὸν ἀνθρώπῳ, λέγω δὴ, τὰ τοῖς πολλοῖς ἀπεκκεκρυμμένα καὶ ἀθέατα μυστήρια.

Οὐκ ἄκαιρον δὲ εἰπεῖν πρόσωπα [3]) μὲν τοῦ Ἰησοῦ, τὴν γνῶσιν τῶν λόγων αὐτοῦ· ἱμάτια δὲ αὐτοῦ, τὰς λέξεις τῶν λόγων αὐτοῦ, ὡς ἡ ἐγκεκρυμμένη τότοις γνῶσις περιβέβληται, ὡς ἱμάτια· [4]) καὶ ὄψεται τὸ μὲν τοιῦτον πρόσωπον αὐ-

[4]) ἱμάτιον. A.

parebit, splendens ac illuminans eos qui in illam defigunt oculos: et rursum talia eius vestimenta candida sunt, nihilque tenebrosum aut obscurum habentia.

Vers. 3. *Et — cum eo loquentes.*

Propter multas causas secum astare fecit Mosen et Eliam. Quia enim turbae dicebant: hi quidem Ioannem esse Baptistam, alii autem Eliam, alii vero Ieremiam, aut vnum veterum prophetarum: constituit coram se tanquam seruos, eos qui in veteri testamento insigniores refulserant, vt discrimen quod est inter se et illos appareat, et quantum ipse ab illis differat. Haec itaque vna fuit causa.

Altera rursum: quia accusabant illum de legis transgressione dicentes, Non est hic a Deo, quia sabbathum non custodit. Rursusque blasphemiae eum accusabant, et quod Dei gloriam sibi vendicaret dicentes, De bono opere non lapidamus te, sed de blasphemia, et quia homo quum sis, facis teipsum Deum: astare fecit coram se Mosen, vt ostenderet, quod si legis transgressor esset, nequaquam in modum serui legislator sibi astitisset: Eliam vero, vt appareat quodsi blasphemus esset, nequaquam is qui semper Dei gloriam vehementer amauerat ac tuitus fuerat, tanquam seruus illi astaret qui Deo contrarius esset.

Tertia quoque causa, vt mortis vitaeque Dominus cognosceretur. Moses enim mortuus erat, Elias

5) καὶ ἀσφαλές. A. male.

6) σεκυτόν. Chrysost. T. VII. p. 566. D. Ex eo enim, non ex Codicibus N. Testamenti, hi duo

τοῦ λάμπου καὶ φωτίζου τοὺς ἐνατενίζοντας· τὰ δὲ τοιαῦτα πάλιν ἱμάτια αὐτοῦ λευκὰ, μηδὲν σκοτεινὸν, καὶ [5]) ἀσαφὲς ἔχοντα.

Verſ. 3. Καὶ — μετ' αὐτοῦ συλλαλοῦντες.

Διὰ πολλὰς αἰτίας τὸν μωϋσῆν καὶ τὸν ἠλίαν παρέσησεν ἑαυτῷ. ἐπειδὴ γὰρ οἱ ὄχλοι ἔλεγον, οἱ μὲν ἰωάννην τὸν βαπτιστὴν εἶναι αὐτὸν· ἄλλοι δὲ, ἠλίαν· ἕτεροι δὲ, ἱερεμίαν ἢ ἕνα τῶν προφητῶν τῶν ἀρχαίων· συμπαρέσησεν, ὡς δούλοις, τοὺς ἐπισημοτέρους τῶν ἐν τῇ παλαιᾷ λαμψάντων, ἵνα φανῇ τὸ μέσον ἑαυτοῦ τε κἀκείνων, καὶ πόσον αὐτὸς διαφέρει τούτων. μία μὲν οὖν αὕτη αἰτία.

Ἑτέρα δὲ πάλιν. ἐπειδήπερ ἐνεκάλεν αὐτῷ τὸ παραβαίνειν τὸν νόμον, λέγοντες· οὗτος [6]) οὐκ ἔστιν ἐκ τοῦ θεοῦ, ὅτι τὸ σάββατον οὐ τηρεῖ, καὶ πάλιν ἐκάλεν αὐτὸν βλάσφημον καὶ σφετεριζόμενον τὴν δόξαν τοῦ θεοῦ, φάσκοντες· περὶ [7]) καλοῦ ἔργου σὲ λιθάζομέν σε, ἀλλὰ περὶ βλασφημίας, καὶ ὅτι ἄνθρωπος ὢν, ποιεῖς [8]) ἑαυτὸν θεόν· παρίσησιν ἑαυτῷ τὸν μωϋσῆν μὲν, ἵνα δειχθῇ, ὅτι εἰ παρέβαινε τὸν νόμον, οὐκ ἂν ὁ νομοθέτης διελοιδορεῖτο αὐτῷ παρίσατο· τὸν ἠλίαν δὲ, ἵνα φανῇ, ὅτι εἰ βλάσφημος ἦν καὶ τὴν τοῦ θεοῦ δόξαν ἐσφετερίζετο, μὴ προσήκουσαν αὐτῷ, οὐκ ἂν ὁ ὑπὲρ τῆς τοῦ θεοῦ δόξης ἀεὶ [9]) ζηλῶν, ὡς δῆλος τῷ ἀντιθέῳ παρίσατο.

g) Ioh. 9, 16.

h) Ioh. 10, 33.

Καὶ ἄλλη δὲ αὖθις αἰτία, ἵνα γνωρισθῇ, ὅτι κύριός ἐστι καὶ θανάτου καὶ ζωῆς. μωϋσῆς μὲν γὰρ,

duo Ioannis loci ſunt laudati. Hinc varietas lectionis.

7) ἀεὶ, abeſt. A.

Elias autem viuus: et vt videntes postmodum discipuli illum morientem, intelligerent quod haec voluntarie pateretur, et cogitarent quod nequaquam moreretur inuitus, qui mortis vitaeque esset Dominus.

Potest et alia addi causa quod hos propter discipulos adduxit, vt ad eorum imitationem excitarentur. Siquidem Moses linguae tardioris erat, Elias vero durior ac asperior: ambo etiam inopes erant, et aduersus tyrannos magna loquendi libertate vsi sunt, Moses quidem aduersus Pharaonem, Elias vero aduersus Achab: et a peruersis hominibus qui a se magnis affecti erant beneficiis, plurima passi sunt pericula, et nec sic desiterunt eos ad bonum semper dirigere. Vtque vehementius imitarentur Mosis quidem clementiam, Eliae vero zelum quem pro Deo gerebat: vtriusque autem administrationem, laborumque tolerantiam: millies namque quod in se erat pro Dei beneplacitis moriebantur, et pro populo sibi concredito, suasque perdendo animas inuenerunt eas.

Colloquebantur autem cum eo, ostendentes quod lex quae per Mosen data erat, ac sermo qui per prophetas de morte eius fuerat, conformiter cum illo praesignauerant: ille quidem in figuris victimarum, hic autem in diuersis vaticiniis.

Lucas vero dicit quod etiam hi in gloria siue splendore apparuerunt: vt discamus quod omnes qui secundum Deum vixerunt, diuinum induunt splendorem. Quid autem colloquebantur cum eo? Rursus hoc docuit Lucas, dicens quod dicebant excessum eius quem completurus erat Ierosolymis, excessum vocans ab hac vita exitum siue transitum.

Quae-

θανὼν ἦν· ἠλίας δὲ, ζῶν. καὶ ἵνα, βλέποντες αὐτὸν ὕστερον οἱ μαθηταὶ ἀποθνήσκοντα, νοήσωσιν, ἑκάσιον τὸ τοιοῦτον πάθος, καὶ λογίσωνται, ὅτι οὐκ ἂν ἄκων ἀποθάνοι ὁ ζωῆς καὶ θανάτε κύριος.

Ἔσι δὲ καὶ ἑτέραν εἰπεῖν αἰτίαν, ὅτι διὰ τοὺς μαθητὰς παρέσησεν αὐτοὺς, ἵνα διαναῤῥῶσιν εἰς μίμησιν αὐτῶν. καὶ γὰρ μωϋσῆς μὲν, βραδύγλωσσος ἦν· ἠλίας δὲ, ἀγροικότερον διακείμενος· καὶ ἀκτήμονες ἀμφότεροι· καὶ ὅμως πρὸς τυράννες ἕκαστος αὐτῶν ἐπαῤῥησιάσατο. μωϋσῆς μὲν· πρὸς τὸν Φαραώ· ἠλίας δὲ, πρὸς τὸν ἀχαάβ. καὶ ὑπὲρ ἀγνωμόνων ἀνθρώπων, καὶ ὑπ' αὐτῶν τῶν εὐεργετεμένων μυρία δεινὰ πεπόνθασι, καὶ οὐδ' ἅπαξ ἀπέσησαν τῆ περιέπειν αὐτούς. καὶ ἵνα ἔτι μιμήσωνται μωϋσέως μὲν, τὴν ἀνεξικακίαν· ἠλιοῦ δὲ, τὸν ὑπὲρ τοῦ θεῦ ζῆλον· ἀμφοτέρων δὲ, τὸ δημαγωγικὸν καὶ φερέπονον. μυριάκις γὰρ τὸ ἐπ' αὐτοῖς ἀπέθανον ὑπὲρ τῶν ἀρεσκόντων θεῷ, καὶ ὑπὲρ τῆ δήμε τοῦ ἐμπιευθέντος αὐτοῖς, καὶ τὰς ψυχὰς αὐτῶν ἀπολέσαντες, εὗρον αὐτάς.

Συνελάλεν δὲ αὐτῷ, δεικνύτες, ὅτι καὶ ὁ διὰ μωϋσέως νόμος, καὶ ὁ διὰ τῶν προφητῶν λόγος, περὶ τῆ θανάτε αὐτῆ συμφώνως αὐτῷ προανεφώνησαν· ὁ μὲν, ἐν τύποις τῶν [8]) θυσιῶν· ὁ δὲ, ἐν διαφόροις προῤῥήσεσι.

Λουκᾶς δὲ φησιν, ὅτι καὶ οὗτοι ἐν δόξῃ [i]) ὤφθησαν, εἶτουν, ἐν λαμπρότητι, ἵνα μάθωμεν, ὅτι πάντες, οἱ κατὰ θεὸν ζήσαντες, τῆς θείας μεταλαμβάνουσιν λαμπρότητος. τί δὲ συνελάλουν αὐτῷ, ἐδίδαξε πάλιν ὁ λουκᾶς. εἶπε γὰρ, ὅτι ἔλεγον [k]) τὴν ἔξοδον αὐτῆ, ἣν ἔμελλε πληροῦν ἐν ἱερεσαλήμ. ἔξοδον ὀνομάσας, τὴν ἀπὸ τῆς ζωῆς ταύτης ἐξέλευσιν, καὶ μετάβασιν.

i) Luc. 9, 31.

k) Luc. 9, 31.

Τινὲς

[8]) παλαιῶν, addit. A.

Quaedam autem exemplaria non ἔξοδον, id eſt, Exceſſum ſed δόξαν, id eſt, Gloriam habent: nam gloria quoque appellatur crux ipſa. Aliis ſiquidem omnibus probrum erat vtpote magnorum poena criminum: ſoli vero Chriſto gloria facta eſt, magni videlicet erga nos amoris praemium. Quis enim gratum habens animum, audiens quod qui omni dignus erat honore, huiusmodi pro noſtra ſalute perpeſſus eſt ignominiam, non glorificabit illum?

Eſt et altera ratio iuxta quam dicitur, Crux gloria eius, quam ſuo referemus tempore.

Interim vero Moſes et Elias dicebant exceſſum eius, et gloriam eius, hoc eſt loquebantur de exitu, vel de gloria eius, ſiue de cruce eius, quomodo crucifigendus erat.

Dignum eſt autem, vt inquiramus vnde diſcipuli poſt tam multos annos Moſen et Eliam agnouerunt. Neque enim apud Hebraeos erant imaginum tabulae. Dicimus ergo quod in libris quidam vetuſtiorum Hebraeorum ſpecies inſignium virorum poſteris reliquerant, quos legentes, inde eos agnoſcebant. Veriſimile quoque eſt, ex traditionibus viua voce traditis in memoria habitas fuiſſe illorum ſpecies aut figuras. Fortaſſe autem et ex diuina reuelatione illos agnouerunt.

† Aut etiam aliter: Iuxta Chriſtum apparent Moſes et Elias, ſignificantes quod myſteria legalia ac

9) Intelligit Codices Chryſoſtomi, vt alibi. Vide Chryſoſt. T. VII. p. 567. A. bis. p. 584. D. Scilicet vſu receptum erat apud Patres Graecos, τὸν σταυρὸν τοῦ χριστοῦ, appellare τὴν δόξαν αὐτοῦ. Id vnus dixerat, fueratque deinde, vt alia huiusmodi, propagatum ad alios. Nititur autem haec inter-

Γνα δὲ τῶν βιβλίων[2]) οὐκ ἔξοδον, ἀλλὰ δόξαν γράφεσι. δόξα γὰρ καλεῖται, καὶ ὁ σαυρός. τοῖς μὲν γὰρ ἄλλοις ἅπασιν, ὄνειδος ἦν, ὡς μεγάλων ἐγκλημάτων ἐπιτίμιον· μόνῳ δὲ τῷ χριστῷ δόξα γέγονεν, ὡς μεγάλης ἀγάπης τῆς πρὸς ἡμᾶς ἐπιτίμιον. τίς γὰρ εὐγνώμονα ψυχὴν ἔχων, ἀκόων τὸν ἐπέκεινα πάσης τιμῆς, τηλικαύτην ἀτιμίαν ὑποσάντα, διὰ τὴν σωτηρίαν τῶν ἀνθρώπων, οὐ δοξάσει τοῦτον;

Ἔστι δὲ καὶ ἄλλος λόγος, καθ' ὃν λέγεται δόξα αὐτοῦ, ὁ σαυρός, ὃν ἐρῶμεν[1]) ἐν καιρῷ τῷ προσήκοντι.

Τέως δὲ μωϋσῆς καὶ ἠλίας ἔλεγον τὴν ἔξοδον αὐτοῦ, ἢ τὴν δόξαν αὐτοῦ, τουτέστι, περὶ τῆς ἐξόδου αὐτοῦ, ἢ περὶ τῆς δόξης αὐτοῦ, εἶτουν, περὶ τοῦ σαυροῦ αὐτοῦ, πῶς ἔμελλε σαυροῦσθαι.

Ἄξιον δὲ ζητῆσαι, πόθεν οἱ μαθηταὶ μετὰ τοσαῦτα ἔτη τὸν μωϋσῆν καὶ τὸν ἠλίαν ἐγνώρισαν; ἐγὰρ ἦσαν παρ' ἑβραίοις εἰκόνων πίνακες. φαμὲν οὖν, ὅτι ἐν βιβλίοις τινὲς τῶν παλαιοτέρων ἑβραίων τὰ εἴδη τῶν ἐπιφανῶν ἀνδρῶν τοῖς μεταγενεστέροις ἀπολελοίπασιν, ἅπερ ἀναγινώσκοντες, ἐντεῦθεν αὐτοὺς ἐγίνωσκον. εἰκὸς δὲ, καὶ ἐξ ἀγράφου παραδόσεως μνημονεύεσθαι τὰς ἰδέας αὐτῶν. ἴσως δὲ, καὶ ἐξ ἀποκαλύψεως θείας ἐπέγνωσαν αὐτούς.

[Ἡ[2]) καὶ ἄλλως· περὶ τὸν χριστὸν φαίνονται μωϋσῆς καὶ ἠλίας, δηλοῦντες, ὅτι τὰ μυστήρια τῆς

interpretatio loco Hebr. 2, 9. Hic autem facilis erat corruptio scribis parum attentis, quod ἔξοδος inter duplex δόξα legitur.

[1]) Nunc non recordor loci, vbi in his commentariis de re eadem dixerit. Forte ergo intelligit commentarium suum ad Hebr. 2, 9.

[2]) Inclusa exhibet in marg. B.

ac prophetalia in vnum intendunt Christum, et ea quae Christi sunt praesignant.

Vers. 4. *Respondens — Eliae.*

Quum Petrus vehementer praeceptorem amaret, nec vellet eum abire Ierosolyma, ne eo digressus pateretur, sicut praedixerat: palam quidem non audet eum prohibere, ne rursum increparetur: viso autem quod mons magnam haberet securitatem, vtpote insidiatoribus incognitus: simul autem Mosen et Eliam idoneos qui vlciscerentur. Nam ille plurimas gentes deuicerat, hic vero ignem super quinquagenarios de coelo detraxerat: consulit illi dicens: Bonum est, nos hic esse.

Cognito autem quod male loquutus fuisset ex propria mente statuens, addidit, si vis, faciamus hic tria tabernacula, tibi vnum, et Mosi vnum, et Eliae vnum. Quid ais o Petre? Paulo ante naturalem hunc Dei filium confessus es, nunc autem cum seruis Dominum connumerans, etiam ab ipsis seruandum eum speras? Vide quomodo ante passionem imperfecti admodum erant discipuli. Simul autem Petrus duplam tunc mentis commotionem sustinebat: hinc quidem trepidans pro magistro, illinc vero a supernaturali illo aspectu turbatus est et confusus, taliaque loquebatur nescions quid diceret, sicut dixit Lucas, hoc est quod inconsiderate loqueretur.

Marcus autem ait: Neque enim sciebat quid loquuturus esset, id est, non nouerat quid aliud melius loquuturus esset vel loqui posset. Deinde addidit et causam dicens, quod erant exterriti.

Lucas

τῆς τε νομικῆς, τῆς τε προφητικῆς πραγματείας, εἰς τὸν χριστὸν συνάγονται, καὶ τὰ περὶ αὐτὸν μηνύουσι.]

Vers. 4. Ἀποκριθεὶς — ἠλίᾳ.

Σφόδρα φιλῶν ὁ πέτρος τὸν διδάσκαλον, καὶ μὴ θέλων, ἀπελθεῖν αὐτὸν εἰς ἱεροσόλυμα, ἵνα μὴ ἀπελθὼν ἐκεῖ πάθῃ, καθὼς προείρηκε, φανερῶς μὲν ἐ τολμᾷ κωλύσαι αὐτὸν, ἵνα μὴ πάλιν ἐπιτιμηθῇ· θεασάμενος δὲ τὸ ὄρος, πολλὴν ἔχον ἀσφάλειαν, ὡς ἀγνοούμενον τοῖς ἐπιβλέπουσιν· ἅμα δὲ καὶ μωϋσῆν καὶ ἠλίαν, ἱκανοὺς ἀμύνειν· ὁ μὲν γὰρ πολλὰ ἔθνη κατηγωνίσατο· ὁ δὲ πῦρ ἐξ ἀέρος κατήγαγεν ἐπὶ τοὺς πεντηκοντάρχας· συμβουλεύει μένειν ἐκεῖ.

Εἰπὼν δὲ, ὅτι καλόν ἐστιν ἡμᾶς ὧδε εἶναι, καὶ γνοὺς, ὅτι κακῶς εἶπεν, ὡς ἐξ οἰκείας γνώμης ἀποφηνάμενος, προσέθηκεν, ὅτι εἰ θέλεις ποιήσωμεν ὧδε τρεῖς σκηνὰς, σοὶ μίαν καὶ μωϋσεῖ μίαν καὶ μίαν ἠλίᾳ. τί λέγεις, ὦ πέτρε; πρὸ μικροῦ μὲν, γνήσιον υἱὸν τῷ θεῷ τὸν ὁμολόγησας· νῦν δὲ, μετὰ τῶν δέλων ἀριθμεῖς τὸν δεσπότην, καὶ ὑπὸ τούτων σωθῆναι αὐτὸν ἐλπίζεις. ὅρα, πῶς πρὸ τῆ σαυρῆ σφόδρα ἀτελεῖς ἦσαν οἱ μαθηταί; ἅμα δὲ ὁ πέτρος καὶ διπλῆν τηνικαῦτα σάλον τῆς ψυχῆς ὑφιστάμενος, τοῦτο μὲν, ἀπὸ τῆ ἀγωνιᾶν ὑπὲρ τῆ διδασκάλου, τοῦτο δ', ἀπὸ τῆς ὑπερφυοῦς ὄψεως ἐκείνης, ἐταράχθη καὶ συνεχύθη, καὶ τοιαῦτα ἐφθέγγετο, μὴ εἰδὼς, ὃ λέγει, καθὼς εἶπε[l]) λεκᾶς, ὅ ἐστιν, ἀσύνετα λαλῶν. l) Luc. 9, 33.

Μάρκος δὲ φησιν, ὅτι[m]) οὐκ ἤδει, τί λαλήσει, m) Marc. 9, 6. τουτέστιν, οὐκ ἐγίνωσκε, τί λαλήσει ἕτερον κρεῖττον. εἶτα προσέθηκε καὶ αἰτίαν, εἰπών· ὅτι[n]) ἦσαν ἔκφοβοι. λεκᾶς δὲ ἔγραψεν, ὅτι ἦσαν[o]) n) Marc. 9, 6. o) Luc. 9, 32.

Βεβα-

Lucas vero ſcripſit, quod erant ſomno grauati: Exterriti quidem viſa ſpecie plus quam humana: Grauabantur autem ſomno prae ſopore qui a ſplendore procedebat: neque enim nox erat ſed dies, ſplendoris tamen exceſſus obſcurabat illorum oculos, ac mentem aggrauabat, donec perfecte experrecti, ſicut dixit Lucas, ſiue ad ſe a tali ſopore et obtenebratione reuerſi, viderunt, quantum poſſibile erat, gloriam eius. Petrus itaque confuſam adhuc mentem habens, inconſiderata et incongrua loquebatur.

† Tria tabernacula intelligi poſſent tres ad ſalutem diſpoſitiones, videlicet operationis, contemplationis, et Theologiae. Operationis itaque typus fuit Elias fortis ac temperatus. Contemplationis Moſes legislator ac iuris dator. Theologiae vero Chriſtus, vtpote omnimode perfectus. Haec autem tabernacula ſunt, comparatione futurarum quietum incomparabiliter meliorum.

Verſ. 5. *Adhuc — nube.*

Nubes et vox, vt certiores redderentur Dei eſſe vocem: didicerant enim quod Deus in nube veneretur: Ponens inquit nubes aſcenſum ſuum: multaque huiusmodi frequenter habet ſcriptura. Conſidera vero quo pacto dum minatur, obſcuram ponit circa ſe nubem, vt ſuper Sina: nunc autem filium oſtendere volens, lucidam illam habet.

Verſ. 5. *Dicens: — complacitum eſt.*

Haec tertio etiam capite quum ſaluator baptizaretur dixit coelitus pater: ſed ibi propter circumſtan-

3) In margine habet B. quae hic incluſa ſunt.

βεβαρημένοι ὕπνῳ. ἐξεφοβήθησαν μὲν γὰρ, ἰδόντες ἔθος ὑπὲρ ἀνθρωπον· ἐβαρήθησαν δὲ ὕπνῳ, λέγω δὴ, κάρῳ, τῷ ἀπὸ τῆς λαμπηδόνος. καὶ γὰρ ἐ νὺξ ἦν, ἀλλ' ἡμέρα· τὸ δὲ τῆς λαμπηδόνος ὑπερβάλλον ἐκότισε μὲν τοὺς ὀφθαλμοὺς αὐτῶν· ἐκάρωσε δὲ τὸν νοῦν, ἕως οὗ διαγρηγορήσαντες, p) ὡς ὁ λουκᾶς εἴρηκεν, εἶτουν, ἀνανήψαντες τῇ τοιάδε κάρε καὶ τῆς σκοτοδίνης, εἶδον, ὡς δυνατὸν, τὴν δόξαν αὐτοῦ. λοιπὸν δὲ ὁ πέτρος, ἔτι ἐντεῦθεν συγκεχυμένον ἔχων τὸν νοῦν, ἀσύνετα παρεφθέγγετο. p) Luc. 9, 32.

[Τρεῖς [3]) σκηναὶ γενηθῶμεν ἂν, αἱ τρεῖς ἕξεις τῆς σωτηρίας, ἥτε τῆς πράξεως, καὶ ἡ τῆς θεωρίας, καὶ ἡ τῆς θεολογίας. τῆς μὲν οὖν πράξεως τύπος, ὁ ἠλίας, ὡς ἀνδρεῖος καὶ σώφρων· τῆς δὲ θεωρίας, ὁ μωϋσῆς, ὡς νομοθέτης καὶ δικαιοδότης· τῆς δὲ θεολογίας, ὁ χριστὸς, ὡς ἐν παντὶ τέλειος. σκηναὶ δὲ αὗται, πρὸς σύγκρισιν τῶν μελλουσῶν λήξεων, τῶν ἀσυγκρίτως κρειττόνων.]

Vers. 5. Ἔτι — νεφέλης.

Νεφέλη καὶ φωνὴ, ἵνα βεβαιωθῶσιν, ὅτι φωνὴ τοῦ θεοῦ [4]) ἐστι. μεμαθηκότες γαρ ἦσαν, ὅτι ὁ θεὸς ἐπὶ νεφέλης ὀχεῖται. ὁ τιθεὶς [4]) γάρ, φησὶ, νέφη τὴν ἐπίβασιν αὐτοῦ. καὶ πολλὰ τοιαῦτα πολλαχοῦ τῆς γραφῆς. σκόπει δὲ, πῶς, ὅτε μὲν ἀπειλεῖ, σκοτεινὴν [5]) δείκνυσι νεφέλην περὶ ἑαυτὸν, ὡς ἐπὶ τοῦ σινᾶ· νῦν δὲ διδάξαι θέλων, φωτεινὴν αὐτὴν ἔχει. q) Ps. 103, 3. r) Exod. 19, 16.

Vers. 5. Λέγουσα — εὐδόκησα.

Ταῦτα καὶ ἐν τῷ τρίτῳ κεφαλαίῳ, βαπτιζομένου τοῦ σωτῆρος, εἶπεν ἐξανόθεν ὁ πατὴρ, ἀλλ'

4) τὸ θεὸς ἐστὶν ἡ φωνή. A.

ſtantium multitudinem, hic autem maxime propter Petrum: ac ſi diceret vox patris: Quid times o Petre de Ieſu? hic eſt filius meus: nec ſimpliciter filius, vt hi qui per virtutem a me ſunt adoptati, ſed dilectus ſiue electus tanquam vnigenitus: nec id tantum, verum etiam in quo mihi complacitum eſt, hoc eſt in quo requieſco, in quo oblector, vt in vnanimi et aequali mihi: ne ergo illi timeas. Quantumcunque enim illum diligas, non adeo eum diligis vt ego. Triplex eſt namque apud me vis amoris erga illum. Siquidem tanquam filium illum diligo, et tanquam dilectum, et tanquam me recreantem mihique placentem. Reliquum eſt igitur, vt ſi huius non fidis potentiae, at meae fidas. Nemo enim adeo dilectum irrationabili cauſa deſtituit.

Verſ. 5. *Ipſum audite.*

Huic obedite: huic credite, ſi quid aut dixerit aut fecerit. Quodſi etiam crucifigi voluerit, nemo illi obſiſtat: vos enim ignoratis diſpenſationis ſuae myſterium. Nam quicquid ipſe et dicit et facit, mea voluntate et dicit et facit. Ipſum itaque audite, lege Moſaica, propheticisque ſacrorum initiationibus relictis: complementum ſiquidem legis ac prophetarum eſt Chriſtus: et iam omnia illa completa ſunt, vtpote quae vſque ad hunc ſolum protendebantur.

Verſ. 6. *Et — vehementer.*

Atqui prius etiam in Iordane vox facta eſt huiusmodi: et poſt haec rurſum quando tonitru dicebant

5) φιλεῖς. A.

ἐκεῖ μὲν, διὰ τὸν περιεςῶτα ὄχλον· ἐνταῦθα δὲ μάλιςα, διὰ τὸν πέτρον, ὡσανεὶ λεγούσης τῆς φωνῆς τοῦ πατρὸς, τί δέδοικας, ὦ πέτρε, περὶ τοῦ ἰησοῦ; οὗτός ἐςιν ὁ υἱός μου, καὶ οὐχ ἁπλῶς υἱὸς, ὡς οἱ δι' ἀρετῆς υἱοποιούμενοί μοι, ἀλλ' ὁ ἀγαπητὸς, ἤγουν, ὁ ἐξαίρετος, ὡς μονογενής· καὶ οὐ τοῦτο μόνον, ἀλλ', ἐν ᾧ ἠυδόκησα, τουτέςιν, ᾧ ἐπαναπάυομαι, ἐφ' ᾧ ἀρέσκομαι, ὡς ὁμογνώμονι καὶ ἴσῳ ἐμοί. μὴ τοίνυν φοβοῦ περὶ αὐτοῦ. ὅσα γὰρ ἂν φιλῇς,[5]) οὐ τοσοῦτον φιλεῖς αὐτὸν, ὅσον ἐγώ. τριπλοῦν γὰρ παρ' ἐμοῦ[6]) τὸ περὶ αὐτὸν φίλτρον. φιλῶ γὰρ ὡς υἱόν μου, καὶ ὡς ἀγαπητὸν, καὶ ὡς ἀναπάυοντα καὶ ἀρέσκοντά μοι. λοιπὸν οὖν, εἰ μὴ τῇ δυνάμει τούτου θαῤῥεῖς· ἀλλά γε τῇ ἐμῇ θάῤῥησον. οὐδεὶς γὰρ τὸν οὕτω φιλούμενον προΐεται ἀλογίςως

Verſ. 5. Ἀυτοῦ ἀκούετε.

Τούτῳ πείθεσθε, τούτῳ πιςεύετε, εἴ τι ἂν καὶ λέγῃ καὶ ποιῇ. καὶ εἰ ςαυρωθῆναι βουληθῇ, μηδεὶς ἀντιπέσῃ. ὑμεῖς μὲν γὰρ οὐκ οἴδατε τὸ τῆς οἰκονομίας αὐτοῦ μυςήριον· αὐτὸς δὲ πᾶν, ὃ λέγει καὶ ποιεῖ, κατὰ γνώμην ἐμὴν καὶ λέγει καὶ ποιεῖ. λοιπὸν οὖν αὐτοῦ ἀκούετε, τὸν μωσαϊκὸν νόμον καὶ τὰς προφητικὰς μυςαγωγίας ἀφέντες. πλήρωμα γὰρ νόμου καὶ προφητῶν, ὁ χριςός· καὶ λοιπὸν ἐκεῖνα πάντα συνετελέσθησαν, ἄχρι τούτου μόνον ἐκτεινόμενα.

Verſ. 6. Καὶ — σφόδρα.

Καὶ μὴν, καὶ πρότερον ἐπὶ τοῦ ἰορδάνου φωνὴ γέγονε τοιαύτη, καὶ μετὰ ταῦτα πάλιν, ὅτε καὶ[5]) βρον-

5) Io. 12, 29.

6) παρ' ἐμοῖ videtur legiſſe Hentenius.

bant factum esse: et nullus quicquam tale passus est: quomodo ergo nunc hi prociderunt in faciem suam? Quia altitudo magna erat, profundaque solitudo ac multum silentium. Praeterea transformatio facta est horroris plena, et lux immortalis eluxit, ac subito desuper circumposita nube, voceque super eos delapsa, merito perculsi sunt et exterriti.

Potest quoque et aliter dici quod prociderunt in faciem suam, hoc est adorauerunt.

Vers. 7. *Et — nolite timere.*

Miseratus est imbecillitatem eorum, et cito soluit timorem.

Vers. 8. *Eleuatis — solum.*

Vt certiores redderentur quod de ipso facta esset vox, solus iam illis videtur.

Vers. 9. *Et — resurgat.*

Quanto enim maiora de eo dixissent, tanto difficilius credibilia viderentur. Iubet ergo visionem hanc ab illis occultari, quia futurum erat, vt neque ipsi persuadere possent: et Iudaei magis exasperarentur.

Vers. 10. *Et — primum?*

De diuinitate eius iam ad plenum edocti, et a Petri confessione, et a transformatione, et a coelesti voce, interrogant: Quum tu sis Christus, quare scribae dicunt quod Eliam oporteat venire ante

7) loco προσεκύνησαν, habet ἐφοβήθησαν. B.

βροντὴν ἔλεγον γεγονέναι, καὶ ἀδεὲς οὐδὲν τοιοῦτον ἔπαθε. πῶς οὖν οὗτοι νῦν ἔπεσον ἐπὶ πρόσωπον αὐτῶν; διότι καὶ ὕψος ἦν μέγα, καὶ ἐρημία βαθεῖα, καὶ ἡσυχία πολλὴ, καὶ μεταμέρφωσις γέγονε φρίκης γέμουσα, καὶ φῶς ἐξέλαμψεν ἀκήρατον, καὶ λοιπὸν, τῆς νεφέλης περιταθείσης ἄνωθεν, καὶ ἐπικαταρρήξεως τῆς φωνῆς, εἰκότως περιετράπησάν τε καὶ ἐφοβήθησαν.

Ἔστι δὲ καὶ ἕτερος εἰπεῖν τὸ ἔπεσον ἐπὶ πρόσωπον αὐτῶν, ἀντὶ τοῦ,) προσεκύνησαν.

Vers. 7. Καὶ — μὴ φοβεῖσθε.

Ἡλέησε τὴν ἀσθένειαν αὐτῶν, καὶ ταχέως λύει τὸν φόβον.

Vers. 8. Ἐπάραντες — μόνον.

Ἵνα πληροφορηθῶσιν, ὅτι περὶ αὐτῦ γέγονεν ἡ φωνὴ, μόνος λοιπὸν ὁρᾶται αὐτοῖς.

Vers. 9. Καὶ — ἀναστῇ.

Ὅσον γὰρ μείζονα ἐλέγοντο περὶ αὐτῦ, τοσοῦτον δυσπαραδεκτότερα ἐδόκουν. κελεύει οὖν κρύπτειν παρ' ἑαυτοῖς τὸ θαῦμα τοῦτο, διότι αὐτοί τε οὐκ ἔμελλον πιστευθῆναι, καὶ οἱ ἴδοιεν μᾶλλον ἂν ἠγριώθησαν.

Vers. 10. Καὶ — πρῶτον;

Περὶ τῆς θεότητος αὐτῦ μαθόντες ἀκριβέστερον, ἀπό τε τῆς ὁμολογίας πέτρου, ἀπό τε τῆς μεταμορφώσεως, καὶ ἀπὸ τῆς ἄνωθεν φωνῆς, ἐρωτῶσιν, ὅτι ἐπειδὴ σὺ εἶ ὁ χριστὸς, διατί οἱ γραμματεῖς λέγουσιν, ὅτι ἠλίαν χρὴ ἐλθεῖν πρὸ τοῦ

ante Christum? quomodo non venit hic ante te? Hoc itaque interrogauerunt discipuli.

Scire autem oportet, quod scripturae duos Christi aduentus dicunt, eum videlicet qui factus est et futurum. De vtroque docuit Paulus: de priori quidem, Apparuit inquit gratia Dei salutaris. De posteriori vero: Expectantes beatam spem et apparitionem magni Dei, et saluatoris nostri Iesu Christi.

Et prioris quidem factus est Ioannes praecursor: posterioris vero fiet praecursor Elias, de quo dicit propheta Malachias: Mittam vobis Eliam Thesbiten, qui restituet cor patris ad filium, hoc est qui conuertet corda Iudaeorum, qui tunc superfuerint, ad Apostolos, vt obediant doctrinis eorum, credantque Christo. Patres enim Apostolorum erant Iudaei.

Sed scribae duos Christi aduentus in vnum confundentes, et posteriorem in priorem contrahentes, de solo posteriori docebant populum: et propterea Christum non suscipiebant dicentes, quod Eliam oportet venire primum, et mox Christum. Sed nunc Christus de duobus aperte docet. Aduerte ergo.

Vers. 11. *Iesus autem — v. 12. cognouerunt eum.*

Elias quidem prior siue Thesbites nondum venit: veniet autem circa secundum meum aduentum: et restituet omnem qui ei crediderit: hoc est conuertet cor patris ad filium, vt ait propheta Malachias.

5) Vt ergo Chrysost. Tom VII. p. 575. D. omittit τῆς δόξης· ita quoque Euthymius, neglectis Codicibus N. Test.

χριστοῦ; πῶς οὖν οὐκ ἦλθεν οὗτος πρὸ σοῦ; τοῦτο μὲν οὖν ἠρώτησαν οἱ μαθηταί.

Προσήκει δὲ γινώσκειν, ὅτι αἱ γραφαὶ δύο παρουσίας τοῦ χριστοῦ λέγουσι, τήν τε γεγενημένην καὶ τὴν μέλλουσαν. περὶ ὧν ἀμφοτέρων καὶ ὁ παῦλος ἐδίδαξε λέγων· περὶ μὲν τῆς πρώτης· ἐπεφάνη [t]) ἡ χάρις τοῦ θεοῦ ἡ σωτήριος· περὶ δὲ τῆς δευτέρας· [u]) προσδεχόμενοι τὴν μακαρίαν ἐλπίδα καὶ ἐπιφάνειαν [8]) τοῦ μεγάλου θεοῦ καὶ σωτῆρος ἡμῶν ἰησοῦ χριστοῦ. t) Tit. 2, 11. u) Tit. 2, 13.

Καὶ τῆς μὲν πρώτης γέγονε πρόδρομος, ὁ ἰωάννης· τῆς δευτέρας δὲ γενήσεται πρόδρομος, ὁ ἠλίας. περὶ ἧς φησὶ μαλαχίας ὁ προφήτης, ἀποστελῶ [x]) ὑμῖν ἠλίαν τὸν θεσβίτην, ὃς ἀποκαταστήσει καρδίαν πατρὸς πρὸς υἱόν, τουτέστιν, ὃς [9]) ἐπιστρέψει τὰς καρδίας τῶν γυναικῶν ἰουδαίων πρὸς τοὺς ἀποστόλους, ὥστε πειθῆναι ταῖς διδασκαλίαις αὐτῶν, καὶ πιστεῦσαι τῷ χριστῷ. πατέρες γὰρ τῶν ἀποστόλων, οἱ ἰουδαῖοι. x) Mal. 4, 4. 5.

Ἀλλ' οἱ γραμματεῖς τὰς δύο τοῦ χριστοῦ παρουσίας εἰς μίαν συγχέοντες, καὶ τὴν πρώτην εἰς τὴν δευτέραν συνάγοντες, περὶ τῆς δευτέρας μόνης ἐδίδασκον τὸν λαόν. καὶ διὰ τοῦτο τὸν χριστὸν οὐκ ἐδέχοντο, λέγοντες· ὅτι τὸν ἠλίαν χρὴ ἐλθεῖν πρῶτον, εἶτα τὸν χριστόν. ἀλλὰ νῦν ὁ χριστὸς διδάσκει περὶ τῶν δύο σαφῶς. πρόσχες γάρ·

Verſ. 11. Ὁ δὲ ἰησοῦς — v. 12.

ἐπέγνωσαν αὐτόν.

Ἠλίας μὲν ὁ πρῶτος, ἦγεν, ὁ θεσβίτης, ἔπω ἦλθεν· ἔρχεται δὲ, κατὰ τὴν δευτέραν με παρουσίαν, καὶ ἀποκατάστησει πάντα τὸν πειθόμενον αὐτῷ, τουτέστιν, ἐπιστρέψει καρδίαν πατρὸς

9) Vti explicat Luc. 1, 17.

chias. Dico autem vobis quod Elias ſecundus ſiue Baptiſta iam venit circa primum meum aduentum, vt dicunt ſcripturae: et non cognouerunt ſcribae quod etiam hic eſſet Elias tanquam praecurſor. Non cognouerunt autem eum vtpote male intelligentes ſcripturas.

Verſ. 12. *Sed — voluerunt.*

Herodes videlicet: multa enim in eum fecit, in carcerem illum iniiciens: deinde amputatum caput deferri iubens in lance.

Verſ. 12. *Ita — ab eis.*

Ita quoque: non cognitus ſcilicet quod ſit Chriſtus: Non cognitus autem propter pranam mentem ipſorum. Sed quonam modo fiet, vt quum praeſentes Hebraei Chriſto non crediderint, qui tunc erunt, credant Eliae? Quia agnoſcunt eum, ſciuntque de illo praedixiſſe Malachiam. Simul etiam tam longum tempus quod in medio intercidet, tantaque virtus praedicationis, emollient duritiem cordis eorum.

Verſ. 13. *Tunc — eis.*

Nam viceſimo quoque capite praedixerat eis, quod ille ſit Elias qui venturus eſſe dicitur.

πρὸς ὑΐὸν, ὡς ὁ προφήτης μαλαχίας φησί. λέγω δὲ ὑμῖν, ὅτι ἠλίας ὁ δεύτερος, ἔτεν, ὁ βαπτιστὴς, ἤδη ἦλθε κατὰ τὴν πρώτην μετάνοιαν παρεσιων, ὡς αἱ γραφαί φασι. καὶ οὐκ ἐπέγνωσαν οἱ γραμματεῖς, ὅτι καὶ οὗτος ἠλίας ἐστὶν, εἶα πρόδρομος· οὐκ ἐπέγνωσαν δὲ αὐτὸν, ὡς κακῶς νοοῦντες τὰς γραφάς.

Verſ. 12. Ἀλλ' — ἠθέλησαν.

Οἱ περὶ τὸν ἡρώδην δηλονότι. πολλὰ γὰρ εἰς αὐτὸν ἐποίησαν, ἐμβαλόντες εἰς φυλακὴν, ἀποκεφαλίσαντες, ἐνεγκόντες τὴν κεφαλὴν αὐτῆ ἐπὶ πίνακος.

Verſ. 12. Οὕτως — ὑπ' αὐτῶν.

Οὕτω καὶ αὐτὸς, ἀγνοούμενος, ὅτι ὁ χριστός ἐστιν· ἀγνοέμενος δὲ, διὰ τὴν κακόνοιαν αὐτῶν. ἀλλὰ πῶς, τῶν νῦν ἑβραίων μὴ πιστευσάντων τῷ χριστῷ, οἱ τότε τῷ ἠλίᾳ πεισθήσονται; διότι γνωρίζουσιν αὐτὸν, καὶ γινώσκουσιν, ὃ περὶ αὐτῆ προεῖπεν ὁ μαλαχίας· ἅμα δὲ καὶ ὁ τοσοῦτος ἐν τῷ μέσῳ χρόνος, καὶ ἡ τηλικαύτη τῆ κηρύγματος δύναμις, μαλάξεσι τὴν σκληροκαρδίαν αὐτῶν.

Verſ. 13. Τότε — αὐτοῖς.

Προεῖπε γὰρ αὐτοῖς καὶ ἐν τῷ εἰκοστῷ κεφαλαίῳ, ὅτι y) αὐτός ἐστιν ἠλίας ὁ μέλλων ἔρχεσθαι. y) Matt. 11, 14.

Cap. XXXV. De Lunatico.

Verſ. 14. *Et — v. 15. affligitur.*

De lunatico praedictum quidem eſt modo naturaliori inſiſtendo, quarto capite: dicetur autem et nunc perfectius, quod daemonum quidam ſecedentes, aduerſus quosdam homines tempus certum lunae obſeruabant: et tunc inſultum in illos faciebant, vt dum luna mali cauſa videretur, eius creator calumniae exponeretur.

Verſ. 15. *Frequenter — aquam.*

Itaque ſi non etiam tunc Dei virtus daemonem cohibuiſſet, iamdudum eum perdidiſſet. Marcus autem dicit, quod daemonium, quod in eo erat, mutum erat ac ſurdum: non quod natura eſſet huiusmodi, ſed quia daemoniaci vocem[1] ligauerat et auditum.

Verſ. 16. *Et — curare.*

Non potuerunt propter offerentis incredulitatem. Licet enim eum adduxerat, non tamen indubitanter credebat, quod daemonem fugare poſſent. Hoc autem et ex eo manifeſtum eſt, quod dixit Chriſtus, O generatio incredula: et rurſus ab eo quod dixit adducens, ſi quid potes adiuua nos: et ex eo quod interrogauit Chriſtus, ſi potes credere: et iterum ab eo quod ipſe reſpondit, Credo Domine auxiliare incredulitati meae. Nam haec latius ſcripſit Marcus.

Verſ. 17.

[1]) *παραχωρεῖν* nunc non eſt *ſecedere*, ſed *erumpere in, contra.* Chryſoſt. T. VII. p. 579. E. habet *ἐπιτίθεσθαι*. Forte tamen quis maluerit *προχωρούμενοι.*

Κεφ. ΛΕ. Περὶ τοῦ σεληνιαζομένου.

Vers. 14. Καὶ — v. 15. πάσχει.

Περὶ τοῦ σεληνιασμοῦ προείρηται μὲν καὶ ἐν τῷ τετάρτῳ κεφαλαίῳ φυσιολογικώτερον· ἐπιθήσεται δὲ καὶ νῦν ἀκριβέστερον, ὅτι τῶν δαιμόνων τινὲς παραχωρέμενοι [1]) κατά τινων ἀνθρώπων, ἐπετήρουν καιρόν τινα τῆς σελήνης, καὶ τότε τέτοις ἐπεπήδων, ἵνα, ὡς τῆς σελήνης αἰτίας δοκέσης, ὁ δημιουργὸς αὐτῆς διαβάληται.

Vers. 15. Πολλάκις — ὕδωρ.

Ὥστε, εἰ μὴ καὶ τότε ἡ τοῦ θεοῦ δύναμις τὸν δαίμονα ἀνεχαίτιζε, πάλαι ἂν αὐτὸν διέφθειρε. μάρκος δέ φησιν, ὅτι τὸ ἐν αὐτῷ δαιμόνιον ἄλαλον [2]) ἦν καὶ κωφόν. οὐχ ὡς φύσει τοιοῦτον, ἀλλ' ὡς δεσμῆσαν τὴν τοῦ δαιμονιζομένε φωνὴν καὶ ἀκοήν. [2]) Marc. 9, 17. 25.

Vers. 16. Καὶ — θεραπεῦσαι.

Οὐκ ἠδυνήθησαν, διὰ τὴν ἀπιστίαν τοῦ προσαγαγόντος. εἰ γὰρ καὶ προσήγαγεν αὐτὸν, ἀλλ' οὐκ ἐπίστευσεν [2]) ἀδιστάκτως, ὅτι δύναται τὸν δαίμονα φυγαδεῦσαι. τοῦτο δὲ φανερὸν, ἀπό τε τοῦ εἰπεῖν τὸν χριστὸν, ὦ γενεὰ ἄπιστος· ἀπό τε τοῦ εἰπεῖν αὖθις τὸν προσαγαγόντα, εἴτι δύνασαι, βοήθησον ἡμῖν· καὶ ἀπὸ τοῦ ἐρωτῆσαι τὸν χριστὸν, εἰ δύναται πιστευθῆναι, καὶ ἀπὸ τοῦ ἀποκριθῆναι αὐτὸν, πίστευε κύριε, βοήθει με τῇ ἀπιστίᾳ. ταῦτα γὰρ πλατύτερον ὁ μάρκος ἱστόρησεν.

Vers. 17.

[2]) ἐπίστευσεν. A.

Verſ. 17. *Reſpondens — diſtorta.*

Generalius increpat propter Iudaeos quosdam ſimiliter incredulos, licet innumera huiusmodi conſpexiſſent, non per ipſum tantum, ſed et per diſcipulos facta miracula. Diſtorta autem, id eſt tortuoſa, non recte intelligens.

Verſ. 17. *Quousque — vos?*

Indignatur, et mortem quaerit, eo quod eſſent ipſi infidelitate immedicabiles.

Verſ. 17. *Afferte — huc.*

Ne ipſe quoque impotens videatur, eiicit daemonium. Iubet autem adduci daemoniacum, vt manifeſta fiat ſua potentia, his qui etiam ipſum impotentem eſſe putabant.

Verſ. 18. *Et — Ieſus.*

Hoc eſt praecepit. Marcus autem et Lucas dicunt, quod imperauit ſpiritui immundo. Siquidem vtrique imperauit: daemoniaco quidem vt reſipiſceret, daemoni vero vt fugeret: Hic enim verbum ἐπετίμησε idem ſignificat quod praecepit.

Verſ. 18. *Et — illa.*

Haec certe manifeſta ſunt. Verum a daemone quoque muto et ſurdo poſſidetur, quisquis non loquitur neque audit diuinos ſermones. Hunc autem proiicit daemonium: interdum quidem in iguem irae et concupiſcentiae, interdum vero in aquam commotionis aliarum affectionum.

Verſ. 19.

Vers. 17. Ἀποκριθεὶς — διεῤῥαμμένη.

Καθολικώτερον ἐπιπλήττει, διὰ τὸ πολλὰς τῶν Ἰουδαίων ὁμοίως ἀπιστῆσαι, καίτοι μυρία τοιαῦτα θεασαμένους, ἐ δι αὐτὸ μόνον, ἀλλὰ καὶ διὰ τῶν μαθητῶν θαυματουργηθέντα. διεῤῥαμμένη δὲ, ἀντὶ τοῦ, σκολιὰ, μὴ νοοῦσα τὸ εὐθές.

Vers. 17. Ἕως — ὑμῶν;

Ἀγανακτεῖ, καὶ ζητεῖ τὸν θάνατον,[3] διὰ τὸ εἶναι αὐτοὺς ἀνιάτους τὴν ἀπιστίαν.

Vers. 17. Φέρετε — ὧδε.

Ἵνα μὴ δόξῃ καὶ αὐτὸς ἀσθενὴς, ἐκβάλλει τὸ δαιμόνιον· ἀγαγεῖν δὲ τὸν δαιμονῶντα κελεύει, ἵνα φανερὰ ἡ δύναμις αὐτοῦ γένηται τοῖς ἀσθενοῦσι καὶ αὐτὸν οἰομένοις.

Vers. 18. Καὶ — ἰησοῦς.

Ἐπέταξε. μάρκος δὲ καὶ λουκᾶς φασὶν, ὅτι ἐπετίμησε[a]) τῷ πνεύματι τῷ ἀκαθάρτῳ. καὶ ἀμφοτέρους γὰρ ἐπέταξε, τῷ δαιμονιζομένῳ μὲν, σωφρονεῖν· τῷ δαίμονι δὲ, φυγεῖν. a) Marc. 9, 25. Luc. 9, 42.

Vers. 18. Καὶ — ἐκείνης.

Ταῦτα μὲν σαφῆ. δαίμονι δὲ ἀλάλῳ καὶ κωφῷ κατέχεται, καὶ πᾶς ὁ μήτε λέγων, μήτε ἀκούων τὰ θεῖα λόγια. βίπτει δὲ τοῦτον ὁ δαίμων, ποτὲ μὲν, εἰς τὸ πῦρ τῇ θυμῷ καὶ τῆς ἐπιθυμίας, ποτὲ δὲ, εἰς τὸ ὕδωρ τῆς ζάλης τῶν ἄλλων παθῶν.

Vers. 19.

3) καὶ, ante διὰ, addit. A.

Verſ. 19. *Tunc — v. 20. veſtram.*

Marcus vero dixit, quod quum ipſe domum ingreſſus eſſet interrogauerunt. Interrogant autem, timentes ne forte perdiderint, quam acceperant virtutem, aduerſus ſpiritus immundos. Verum Chriſtus coram multitudine incredulitatem offerentis pro cauſa reddit: ſeorſim vero diſcipulorum cauſatur incredulitatem. Etenim hi etiam priusquam aggrederentur, diffidebant, ſe poſſe laborantem curare, quum tamen alios multos curaſſent: et ita quum conarentur, non potuerunt. Optime ergo coram multis multorum incredulitatem reprehendit: ſemotis autem arbitris ſuorum diffidentiam. Neque enim aequum erat, vt coram multis confunderet communes orbis praeceptores.

Verſ. 20. *Amen — tranſibit.*

Fidem nunc dicit, non de hoc quod ipſe ſit Deus, ſed ad facienda ſigna. Dicit enim: Si habeatis fidem adeo acrem et vehementem ac feruentem ſicut granum ſinapis: illud enim talis eſt qualitatis: credentes ſine vlla trepidatione quod facturi eſtis ſigna: tantam habebitis virtutem, vt ipſos etiam montes transferatis, ſi volueritis.

Tantam autem fidem aliquem habere, videtur quidem facile, eſt tamen etiam exceſſum valde. Naſcitur ſiquidem ex libertate ad Deum: rurſum talis libertas eſt ex mente placide compoſita. Eſt autem magni certaminis ex placabilitate acquirere talem erga Deum libertatem, vt credat illum daturum quicquid poſtulabitur. Petite, inquit, et dabitur vobis.

Quod-

Vers. 19. Τότε — v. 20. ὑμῶν.

Μάρκος δὲ φησιν, ὅτι [b]) εἰσελθόντα αὐτὸν εἰς οἶκον, ἐπηρώτησαν. ἐρωτῶσι δὲ, φοβέμενοι, μήποτε ἀπώλεσεν, ἣν ἔλαβεν, ἐξουσίαν κατὰ πνευμάτων ἀκαθάρτων· ὁ δὲ χριτὸς ἐνώπιον μὲν τῆ πλήθους τῆ ἀπιστίᾳ τοῦ προσενεγκόντος τὴν αἰτίαν ἐλογίσατο· κατ' ἰδίαν δὲ, τὴν τῶν μαθητῶν ἀπιστίαν αἰτιᾶται. καὶ γὰρ καὶ οὗτοι, πρὸ τῆς ἐπιχειρήσεως ἀπιστήσαντες, ὅτι δύναται τὸν κάμνοντα θεραπεῦσαι· καίτοι πολλὰς ἄλλας θεραπεύσαντες· λοιπὸν ἐδὲ μετὰ τὴν ἐπιχείρησιν ἠδυνήθησαν. ἄριστα τοίνυν ἐνώπιον μὲν πολλῶν, τὴν τῶν πολλῶν ἀπιστίαν διέσυρε· κατιδίαν δὲ, τὴν τῶν ἰδίων. οὐκ ἦν γὰρ εἰκὸς, ἐπὶ πολλῶν κατασχύνεσθαι τὰς κοινὰς διδασκάλους τῆς οἰκουμένης.

b) Marc. 9, 28.

Vers. 20. Ἀμὴν — μεταβήσεται.

Πίστιν λέγει νῦν, ἐ τὴν περὶ τὸ εἶναι αὐτὸν θεόν· ἀλλὰ τὴν περὶ τὸ ποιῆν σημεῖα. φησὶ γὰρ, ἐὰν ἔχητε πίστιν οὕτω δριμεῖαν καὶ σφοδρὰν καὶ θερμὴν, ὡς κόκκον συνάπεως· τοιαύτης γὰρ ποιότητος οὔσης· πιστεύοντες ἀνενδοιάστως, ὅτι ποιήσετε σημεῖα· τηλικαύτην ἕξετε δύναμιν, ὡς καὶ αὐτὰ τὰ ὄρη μεθιστᾶν, εἰ βούλεσθε.

Τὸ δὲ τοιαύτην πίστιν ἔχειν τινὰ, δοκεῖ μὲν εὐχερές· ἔστι δὲ καὶ λίαν ὑψηλόν. γεννᾶται μὲν γὰρ ἐκ παῤῥησίας τῆς πρὸς τὸν θεόν· ἡ δὲ τοιαύτη παῤῥησία πάλιν ἐξ εὐαρεσήσεως· μεγάλου [4]) δὲ ἀγῶνος, τὸ δὶ εὐαρεσήσεως κτήσασθαι παῤῥησίαν πρὸς τὸν θεὸν τοιαύτην, ὥστε πιστεύειν βεβαίως, ὅτι δώσει πᾶν τὸ αἰτέμενον. αἰτεῖτε [c]) γάρ, φησι, καὶ δοθήσεται ὑμῖν.

c) Matth. 7, 7.

Ἐ,

4) μεγάλη. B.

Quodſi palam non fecerunt transmigrare montes Apoſtoli, ne mireris: non enim hoc ideo fuit quod non poſſent, ſed quia noluerunt, vtpote huiusmodi neceſſitate aut vtilitate ſeſe illis non offerente: poſt hos namque ſancti alii Apoſtolis longe inferiores vrgente neceſſitate montes demigrare fecerunt, iuxta dominicam ſententiam Poteſt quoque mons dici diabolus propter opinionis ſuae elationem, quem facile ſancti a ſua ſede commouent, quando volunt.

Verſ. 20. *Et — vobis.*

Non ſolum, inquit, montes transferetis, imo nihil etiam aliud impoſſibile erit vobis.

Verſ. 21. *Hoc — ieiunium.*

Genus daemonum omnium non alio modo egreditur, niſi per orationem et ieiunium: non ſolum eius qui ſanat, ſed eius etiam qui patitur. Oratio ſiquidem daemoni admodum terribilis eſt. Hanc autem fortiorem reddit, et valde potentem efficit ieiunium, non ſinens corporis ſatietatem remittere firmitatem, aut fumos qui ab ea aſcendunt turbare cerebrum, mentemque confundere: itaque corpore firmo, menteque ſine diſtractione operante, vehementius igne, omnique re terribilius aſcendit oratio: ideo has ſemper coniunctas eſſe oportet.

Verſ. 22. *Quum autem verſarentur — v. 23. vehementer.*

Diſcipulis de ſui occiſione frequenter praedicit: vt praeexercitati monitionis frequentia, facile ferant quum

Ει δὲ μὴ μετέθηκαν ὄρη φανερῶς οἱ ἀπόστολοι, μὴ θαυμάσῃς. ἐ γὰρ ὡς μὴ δυνηθέντες, ἀλλ' ὡς μὴ βεληθέντες, ἅτε μὴ χρείας τοιαύτης γενομένης αὐτοῖς. μετὰ τέτες γάρ τινες ἅγιοι, τέτων ἐλάττες πολλῷ, χρείας ἐπιτεθείσης, μετέσησαν ὄρη κατὰ τὴν δεσποτικὴν ἀπόφασιν. εἴη δ' ἂν ὅρος καὶ ὁ διάβολος, διὰ τὴν ἔπαρσιν τῆς οἰήσεως, ὃν εὐχερῶς οἱ ἅγιοι μετακινῶσιν, ὅτε καὶ βέλονται.

Verſ. 20. Καὶ — ὑμῖν.

Οὐ μόνον ὄρη μεταϛήσετέ, φησιν, ἀλλὰ καὶ ἄλλο ἕτερον ἀδύνατον ἔσαι ὑμῖν.

Verſ. 21. Τοῦτο — νηϛείᾳ.

Τὸ γένος τῶν δαιμόνων πάντων, οὐκ ἐκπορέυεται ἕτέρως, εἰ μὴ ἐν προσευχῇ καὶ νηϛείᾳ, ἐ μόνον τῷ θεραπέυοντος, ἀλλὰ καὶ τοῦ πάσχοντος, καὶ μᾶλλον τῷ πάσχοντος. ἡ μὲν γὰρ προσευχὴ, σφόδρα φοβερὰ τῷ δαίμονι· ταύτην δὲ κρατύνει καὶ δυναμοῖ λιαν ἡ νηϛεία, μὴ ἐῶσα, τὴν πλησμονὴν χαλᾶν τὸν τόνον τῷ σώματος, μηδὲ τοὺς ἐκ ταύτης ἀτμὰς ἐνοχλεῖν τῷ ἐγκεφάλῳ, καὶ συγχέειν τὸν νοῦν· καὶ λοιπὸν, τῷ σώματος μὲν ἐυτονοῦντος, τῷ νοῦ δὲ ἀπερισπάϛως ἐνεργῶντος, σφοδροτέρα πυρὸς καὶ φοβερωτέρα παντὸς ἄνεισιν ἡ προσευχή· διὸ χρὴ συνεζεῦχθαι τάυτας ἀεί.

Verſ. 22. Ἀναϛρεφομένων — v. 23. σφόδρα.

Συνεχῶς προλέγει περὶ τῆς ἀναιρέσεως αὐτοῦ τοῖς μαθηταῖς, ἵνα προγυμναθέντες τῇ συνεχείᾳ

quum acciderit: et vt vno verbo dicam propter cauſam, quam triceſimotertio capite tradidimus. Vide ergo quomodo licet ibi Petrus fuerit increpatus, et poſtmodum iuſſerit pater vt eum audirent, ipſe quoque reſurrectionem poſt tres dies promiſerit: nec ſic tamen ferre potuerunt, ſed contriſtati ſunt: et non vtcunque ſed vehementer.

Hoc autem factum eſt, eo quod ignorarent virtutem eorum quae dicebantur, ſicut Marcus et Lucas dixerunt. Nam ille dixit quod ignorabant verbum, et timebant eum interrogare. Hic autem, Et erat abſconditum ab eis vt non intelligerent illud. Diuina autem diſpenſatione occultabatur ab illis verbi cognitio tanquam ab imperfectis, et qui necdum poterant ad ſupernaturale eius penetrare myſterium.

Verum ſi illud ignorabant, quomodo contriſtati ſunt vehementer? Non penitus ignorabant, ſed de morte eius intelligebant, quum de ea ſaepius audiſſent, et de hac contriſtati ſunt vehementer: de reſurrectione vero ignorabant, de qua etiam ſaepius audierant, nec tamen poterant intelligere quid ea eſſent. Dicit enim Marcus inter alia, quod conquirebant inter ſe quid eſſet, A mortuis reſurgere. Suſpicabantur namque hanc etiam quandam eſſe parabolam. Siquidem poſt reſurrectionem aperuit mentem illorum, vt intelligerent ſcripturas de omnibus.

Cap. XXXVI. De exigentibus didrachma.

Verſ. 24. *Et quum veniſſent v. 25. etiam.* Primogeniti omnes Hebraeorum ſingulis annis didrachma pendebant Deo in gratiarum actionem: eo

5) ἐγίνετο. A.

τῆς ὑπομνήσεως, εὐχερῶς αὐτὴν φέρειεν γινομένην. καὶ ἁπλῶς εἰπεῖν, διὰ τὴν αἰτίαν, ἣν παραδεδώκαμεν ἐν τῷ τριακοστῷ τρίτῳ κεφαλαίῳ. ὁρᾶ γοῦν, πῶς, καὶ τοῦ πέτρε ἐπιτιμηθέντος ἐκεῖ, καὶ τοῦ πατρὸς μετὰ τοῦτο κελεύσαντος, αὐτὸ ἀκέεν, καὶ τῆς ἀνασάσεως μετὰ τρεῖς ἡμέρας ὑποσχεθείσης, ἐδ' ὅτως ἤνεγκαν, ἀλλ' ἐλυπήθησαν, καὶ ἐδὲ ἁπλῶς, ἀλλὰ σφόδρα.

Τοῦτο δ' ἐγένετο,[5]) διὰ τὸ ἀγνοεῖν αὐτοὺς τῶν λεγομένων τὴν δύναμιν, ὡς μάρκος καὶ λουκᾶς εἶπον. εἰρῆκε γὰρ ὁ μὲν, ὅτι[d]) ἠγνόουν τὸ ῥῆμα, καὶ ἐφοβοῦντο αὐτὸν ἐπερωτῆσαι· ὁ δὲ, ὅτι καὶ[e]) ἦν παρακεκαλυμμένον ἀπ' αὐτῶν, ἵνα μὴ εἰδῶσιν αὐτό. κατὰ θείαν γὰρ οἰκονομίαν ἀπεκρύπτετο ἡ γνῶσις τοῦ ῥήματος ἀπ' αὐτῶν, ὡς ἀτελῶν ἔτι, καὶ μὴ δυναμένων ἐφικέσθαι τὲ ὑπερφυοῦς τότε μυστηρίε.

d) Marc. 9, 32.
e) Luc. 9, 45.

Καὶ ἐὰν ἠγνόουν αὐτὸ, πῶς ἐλυπήθησαν σφόδρα; ἢ τὸ πᾶν ἠγνόουν, ἀλλὰ περὶ μὲν τοῦ θανάτου αὐτοῦ ἐγίνωσκον, διαφόρως ἀκέσαντες, ἐφ' ᾧ καὶ ἐλυπήθησαν σφόδρα· περὶ δὲ τῆς ἀνασάσεως ἠγνόουν. πολλάκις γὰρ καὶ περὶ ταύτης ἀκούσαντες, ὅμως οὐκ ἠδύναντο γνῶναι, τί ἐστιν αὐτη. φησὶ γὰρ ὁ μάρκος ἐν ἄλλοις, ὅτι ἦσαν[f]) συζητοῦντες, τί ἐστι τὸ ἐκ νεκρῶν ἀναστῆναι. ὑπελάμβανον γὰρ, ὅτι καὶ τοῦτο παραβολή τίς ἐστι. καὶ γὰρ μετὰ τὴν ἀνάστασιν*) διήνοιξεν αὐτῶν τὸν νοῦν τὲ συνιέναι περὶ πάντων.

f) Marc. 9, 10.
*) Luc. 24, 45.

Κεφ. Λς. Περὶ τῶν αὐτούντων τὰ δίδραχμα.

Verf. 24. Καὶ — v. 25. ναί.

Οἱ πρωτότοκοι τῶν ἑβραίων δίδραχμον ἔκαστος κατ' ἐνιαυτὸν ἐτέλεν τῷ θεῷ πρὸς εὐχαριστίαν,

eo quod olim Aegyptiorum primogenita perdiderat. Quia ergo Chriſtus etiam primogenitus erat, qui haec congregabant, ad ipſum quidem accedere verebantur, honorantes eum propter miracula: ad Petrum autem tanquam principem iam diſcipulorum accedunt: nec exigunt, ſed cum manſuetudine interrogant. Eſt autem didrachmum genus numismatis.

Verſ. 25. *Quumque ingreſſus eſſet — alienis?*

Priusquam loqueretur Petrus de didrachmo praeuenit eum Ieſus: demonſtrans non opus eſſe ſibi vt ab alio diſceret, quum ſciret non tantum quae dicebantur, verum etiam quae cogitabantur. Per exemplum autem oſtendit quod quum naturalis ſit Dei filius, non debet pendere patri didrachmum. Nam reges non a propriis filiis, ſed ab alienis tributum vel cenſum accipiunt. Idem autem ſignificant τέλος (quod tributum vertimus) et κῆνσος cenſus: ſed illud apud Graecos: hoc apud Romanos.

Verſ. 26. *Dicit — filii.*

Ἄρα, loco reliquum: Liberi autem, ne pendant tributum vel cenſum.

Verſ. 27. *Verum — te.*

Demonſtrato primum quod ipſe non debeat pendere propter diuinitatem, tamen dare iubet propter humanitatem, ne offendiculum pateretur, quaſi ipſe Deum deſpiceret, volens et ipſe Deo pendere didrachmum. A mari autem dat tributum:

αὐθ' ὧν ἐξωλόθρευσε πάλαι τὰ τῶν αἰγυπτίων πρωτότοκα. ἐπεὶ οὖν καὶ ὁ χριστὸς πρωτότοκος ἦν, αὐτῷ μὲν, οἱ ἐπισυνάγοντες ταῦτα, προσελθεῖν ἠυλαβήθησαν, τιμῶντες αὐτὸν, διὰ τὰ σημεῖα· τῷ πέτρῳ δὲ λοιπὸν, ὡς κορυφαίῳ τῶν μαθητῶν, προσέρχονται, καὶ οὐκ ἀπαιτοῦσιν, ἀλλὰ μετὰ πραότητος ἐρωτῶσιν. ἔστι δὲ τὸ δίδραχμον, εἶδος ἀργυρίου.

Vers. 25. Καὶ ὅτε εἰσῆλθεν — ἀλλοτρίων;

Πρὸ τοῦ εἰπεῖν τὸν πέτρον περὶ τοῦ διδράχμου, προέλαβεν αὐτὸν ὁ χριστὸς, ἐμφαίνων, ὅτι ἐ δεῖται παρ' ἑτέρε μαθεῖν, εἰδὼς, ἃ τὰ λαλέμενα μόνον, ἀλλὰ καὶ τὰ ἐννοούμενα. διὰ παραδείγματος δὲ ἀποδείκνυσιν, ὅτι γνήσιος υἱὸς ὢν τῷ θεῷ, οὐκ ὀφείλει τελεῖν τῷ πατρὶ τὸ δίδραχμον. οἱ γὰρ βασιλεῖς οὐκ ἀπὸ τῶν γνησίων υἱῶν, ἀλλ' ἀπὸ τῶν ἀλλοτρίων τέλη ἢ κῆνσον λαμβάνουσι. τὸ αὐτὸ δὲ λέγεται, καὶ τέλος καὶ κῆνσος· τέλος μὲν, καθ' Ἕλληνας· κῆνσος δὲ, κατὰ ῥωμαίους.

Vers. 26. Λέγει — υἱοί.

Τὸ ἄρα,[6]) ἀντὶ τοῦ, λοιπόν. ἐλεύθεροι δὲ, τοῦ δοῦναι τέλη ἢ κῆνσον.

Vers. 27. Ἵνα — σοῦ.

Ἀποδείξας πρῶτον, ὅτι αὐτὸς οὐκ ὀφείλει τελέσαι, διὰ τὴν θεότητα, λοιπὸν κελεύει δοῦναι, διὰ τὴν ἀνθρωπότητα, ἵνα μὴ σκανδαλισθῶσιν, ὡς ἀτιμάζοντος αὐτοῦ τὸν θεὸν, ἐν τῷ μὴ τελεῖν καὶ αὐτὸν τῷ θεῷ τὸ δίδραχμον. ἐκ τῆς θαλάσσης δὲ

[6]) Quinque priora vocabula omiserat Hentenius. Etiam proximum δέ.

tum: hinc quoque ostendens quod tanquam omnium dominus praecipit et mari, quod quasi praecepto eius subiectum, mittit piscem qui tributum domino deferat: nec pro ipso solum, sed et pro primo eius discipulo: Nam Petrus quoque primogenitus erat.

Prius siquidem etiam hoc diuersimode demonstrauit: et quando ipsi furenti imperauit: et quando per ipsum quasi per aridam pedes ambulauit. Et nunc quoque idem rursum aliter ostendit, vario modo subiectionem illius significans. Est et stater mumismatis genus duo didrachma, id est quatuor drachmas continens.

Vide autem quomodo nunc Iudaeis offendiculo esse noluit: alibi vero Pharisaeorum despexit offendiculum, quando de cibis disputabat. Docet enim quod aliquando offendiculum cauere oportet, interdum vero illud despicere, et cum iudicio hoc et illud facere.

Vniuersaliter enim in his quae iuxta Dei praeceptum dicuntur aut fiunt, offendiculum oportet despicere: in his autem quae iuxta voluntatem nostram, offendiculum curare conuenit, prout praecepit Magnus Basilius.

Cap. XXXVII. De Dicentibus, Quis maior?

Cap. XVIII. v. 1. *In — coelorum?*

Humanum quiddam discipuli tunc patiebantur. Intuiti siquidem praepositum fuisse Petrum: nam et Iacobus primogenitus erat et alii: sed nihil tale pro

7) ὅτι κυριεύει τῆς θαλάσσης.
8) Inclusa, omittit. A.

δίδωσι τὸ τέλος, δεικνύων κἀντεῦθεν, ὅτι θεὸς ὢν, τῶν ὅλων κυριεύει, καὶ τῆς θαλάσσης, ἥτις τῷ βελήματι αὐτῷ καθυπηρετοῦσα πέμπει τὸν ἰχθὺν, κομίζοντα τὸ τέλος ὑπὲρ τοῦ δεσπότου, καὶ οὐχ ὑπὲρ αὐτοῦ μόνον, ἀλλὰ καὶ ὑπὲρ τοῦ πρώτου τῶν μαθητῶν αὐτοῦ· πρωτότοκος γὰρ καὶ ὁ Πέτρος ἦν.

Καὶ πρότερον μὲν γὰρ τοῦτο διαφόρως[7]) ἔδειξεν, ὅτε ἐπετίμησεν αὐτῇ μαινομένῃ, καὶ ὅτε διὰ ταύτης ἐπέζευσεν, ὡς διὰ ζηρᾶς· καὶ νῦν δὲ πάλιν τρόπον ἕτερον τοῦτο δείκνυσι, πολλαχόθεν δηλῶν τὴν ὑποταγὴν αὐτῆς. ἀργυρίου δὲ εἶδος καὶ ὁ στατὴρ ἦν, δύο διδράχμων ἀντάξιος.

Σκόπει δὲ, πῶς νῦν μὲν, οὐκ ἠβελήθη σκανδαλίσαι τοὺς Ἰουδαίους· ἀλλαχοῦ δὲ, κατεφρόνησε τοῦ σκανδάλου τῶν Φαρισαίων, ὅτε περὶ τῶν βρωμάτων διελέγετο. διδάσκει γὰρ, ὅτι ποτὲ μὲν χρὴ φρεντίζειν τοῦ σκανδάλου, ποτὲ δὲ καταφρονεῖν αὐτοῦ, μετὰ διακρίσεως δὲ ποιεῖν καὶ τοῦτο κἀκεῖνο.

[Καθόλου[8]) γὰρ, ἐπὶ μὲν τοῖς κατ' ἐντολὴν θεοῦ λεγομένοις ἢ πραττομένοις χρὴ καταφρονεῖν τοῦ σκανδάλου· ἐπὶ δὲ τοῖς κατὰ προαίρεσιν ἡμετέραν, πρσσήκει θεραπεύειν τὸ σκάνδαλον, ὡς ὁ μέγας Βασίλειος διέξειλεν.]

Κεφ. ΛΖ. Περὶ τῶν λεγόντων, τίς μείζων.

Cap. XVIII. v. 1. Ἐν — οὐρανῶν;

Ἀνθρώπινόν τι τότε πεπόνθασιν οἱ μαθηταί. θεασάμενοι γὰρ προτιμηθέντα τὸν Πέτρον· καὶ γὰρ καὶ Ἰάκωβος πρωτότοκος ἦν, καὶ ἕτεροι· ἀλλ'

pro eis dixit, doluerunt: et tamen affectum suum confiteri erubuerunt, sed indistincte praeceptorem interrogant, quisnam maximus esset eorum.

Nec id solum affectum hunc excitauerat, sed et alia multa. Nam et prius quoque beatificauit eum, multaque illi promisit: alibi etiam visa illius libertate subtristes effecti sunt.

Marcus vero ait, quod primum inter se disputauerant, quis maximus esset, et huic consonat etiam Lucas.

Priusquam enim ad Petrum accessissent qui didrachma accipiebant, (simpliciter de eo ratiocinati fuerant in itinere: cum autem Capernaum venissent, vbi etiam Petrum adierunt, qui didrachma exigebant,) tunc videntes rursus Petrum praehonorari, magis irritati sunt, et ita demum interrogauerunt.

Videntur autem de eo interrogare quod iam nouerant, non tamen est ita. Siquidem ex his quae videbant, sciebant quod in terra Petrus sibi praeponeretur: volebant autem scire vtrum etiam in coelo praehonorandus esset. Sed tunc quidem de his dolebant: verum postmodum quum effecti essent perfecti, primos honores inuicem concedebant.

Vers. 2. *Et — illorum.*

Marcus autem ait: Et amplexatus illum dixit eis: Lucas vero quod statuit eum iuxta se. Omnia autem

9) Marcus habet διελέχθησαν. Vnde ergo διελογίζοντο; Scilicet ex Chrysost. T. VII. p. 587. B. Ex eo occupauit etiam Codices non nullos cum scholiis. Euthymius ipse vulgatum habet in textu Marci.

ὧδὲν τοιοῦτον ὑπὲρ τούτων εἶπεν· ἤλεγξαν. καὶ αἰσχύνονται μὲν ὁμολογῆσαι τὸ πάθος· ἀδιορίστως δὲ τὸν διδάσκαλον ἐρωτῶσι, τίς ἄρα μείζων ἐξ αὐτῶν.

Οὐ τοῦτο δὲ μόνον, ἀλλὰ καὶ ἕτερα πολλὰ τὸ πάθος ἀνῆψαν. καὶ γὰρ καὶ πρότερον ἐμακάρισεν αὐτὸν, καὶ μεγάλα τέτῳ ἐπηγγείλατο, καὶ τὴν ἄλλην δὲ παῤῥησίαν αὐτοῦ βλέποντες, παρεκνίζοντο.

Μάρκος δὲ φησιν, ὅτι ε) πρὸς ἑαυτοὺς ᵍ) διελογίζοντο, τίς μείζων. τέτῳ δὲ συνάδει καὶ ὁ Λουκᾶς. ʰ)

ε) Marc. 9, 34.
ʰ) Luc. 9, 46.

Πρὸ μὲν γὰρ τῆ ἐντυχεῖν τῷ πέτρῳ ⁱ) τὰς τὰ δίδραχμα λαμβάνοντας, διελογίσαντο περὶ τέτε κατὰ τὴν ὁδὸν ἁπλῶς· ἐλθόντες δὲ εἰς Καπερναούμ, ἐν ᾗ καὶ τῷ πέτρῳ προσῆλθον οἱ τὰ δίδραχμα λαμβάνοντες, καὶ ἰδόντες τοῦτον ἔτι προτιμηθέντα, μᾶλλον ἠρεθίσθησαν· καὶ τότε λοιπὸν ἠρώτησαν.

Καὶ δοκῶσι μὲν ἐρωτῆσαι, περὶ ᾧ ἐγίνωσκον· οὐκ ἔστι δὲ τοῦτο. καὶ γὰρ, ὅτι μὲν ἐπὶ τῆς γῆς ὁ πέτρος προτετίμηται τέτων, ᾔδεσαν ἐξ ὧν ἔβλεπον· ἐβόλοντο δὲ μαθεῖν, εἰ καὶ ἐν ἐρανῷ προτιμηθήσεται. ἀλλὰ τότε μὲν ἤλεγξαν· τέλειοι δὲ γενόμενοι, τῶν πρωτείων ἀλλήλοις παρεχώρεν.

Vers. 2. Καὶ — αὐτῶν.

Μάρκος δὲ φησιν, ὅτι καὶ ⁱ) ἐναγκαλισάμενος αὐτὸ, εἶπεν αὐτοῖς· λεκᾶς δὲ, ὅτι ἔστησεν ᵏ) αὐτὸ παῤ'

i) Marc. 9, 36.
k) Luc. 9, 47.

ᵍ) In Codice Hentenii videntur omnia abfuiſſe, a πέτρῳ ad proximum πέτρῳ. Ergo in principio pro, *et id quidem priusquam*, correxi, *priusquam enim*. Quae autem inclusa ſunt in verſione, ea addidi, et ante, *tunc*, excluſi, *ſunt*.

tem facta sunt. Primum siquidem statuit eum in medio illorum: deinde iuxta se: postmodum amplexatus est illum. Vult autem per exemplum de puero sedare hunc illorum affectum.

Vers. 3. *Et — coelorum.*

Vos quidem de primatu in regno coelorum interrogatis: ego autem dico vobis quod nisi conuersi fueritis a prauitate ad sinceritatem, et efficiamini innocentes vt pueri, in illud omnino non ingrediemini.

Puer siquidem est simplex, non curiosus, neque vanae gloriae cupidus, sine fastu, liber est et ab inuidia, aemulatione, sui amore, contentione, et vt semel dicam, solutus est ab omni voluntario affectu, non per exercitium, sed per simplicitatem. Si quis ergo discesserit a voluntariis affectionibus, efficietur sicut pueri, habens per exercitium quod habent pueri per simplicitatem.

Vers. 4. *Quisquis — coelorum.*

Quisquis voluntarie seipsum vehementer deiecerit, sicut puer iste non voluntarie vehementer deiectus est: oportet enim, vt dictum est, imitari puerum, qui multas habens virtutes, ob nullam illarum extollitur.

Vers. 5. *Et — suscipit.*

Et quicunque hospitio exceperit vnum talem puerum qualem dixit, videlicet vnum aliquem factum sicut talis puer, dico sane humilem, vilem et abiectum.

z) ἕως, pro ὅλως. B.

παρ' ἑαυτῷ· πάντα δὲ γεγόνασι. πρῶτον μὲν γάρ, ἔχησεν αὐτὸ ἐν μέσῳ αὐτῶν· εἶτα, παρ' ἑαυτῷ ἔπειτα, ἐνηγκαλίσατο αὐτό. βέλεται δὲ διὰ τοῦ κατὰ τὸ παιδίον παραδείγματος καταξεῖλαι τὸ πάθος αὐτῶν.

Verſ. 3. Καὶ — ἐρανῶν.

Ὑμεῖς μὲν περὶ τὲ ἐν τῇ βασιλείᾳ τῶν ἐρανῶν πρωτεῖε πυνθάνεσθε· ἐγὼ δὲ λέγω ὑμῖν, ὅτι ἐὰν μὴ τραφῆτε ἀπὸ τῆς πονηρίας ἐπὶ τὸ ἀπόνηρον, καὶ γένησθε ἄκακοι, ὡς τὰ παιδία, οὐδὲ εἰσελεύσεσθε ὅλως [2]) εἰς αὐτήν.

Τὸ γὰρ παιδίον, ἔτι μὲν ἁπλῶν, ἀπερίεργον, ἀκενόδοξον, ἄτυφον· ἀπήλλακται δὲ βασκανίας καὶ ζυλοτυπίας καὶ φιλοπρωτίας καὶ ἔριδος, καὶ ἁπλῶς εἰπεῖν, ἐλεύθερόν ἐτι παντὸς προαιρετικοῦ πάθους, οὐκ ἐξ ἀσκήσεως, ἀλλ' ἐξ ἀφελείας. εἴ τις οὖν ἀπέχεται τῶν προαιρετικῶν παθῶν, γίνεται ὡς τὰ παιδία, κτώμενος δι' ἀσκήσεως, ἅπερ ἔχεσι τὰ παιδία ἐξ ἀφελείας.

Verſ. 4. Ὅστις — ἐρανῶν.

Ὅστις λίαν ταπεινώσῃ ἑαυτὸν, ἐκεῖσος, ὡς τὸ παιδίον τῦτο λίαν τεταπείνωται, ἀκουσίως. χρὴ γὰρ μιμεῖσθαι τὸ παιδίον, ὃ πολλὰς ἔχον, ὡς εἴρηται, ἀρετὰς, ἐπ' οὐδὲ μιᾷ τέτων ἐπαίρεται.

Verſ. 5. Καὶ — δέχεται.

Καὶ ὅστις ἂν ξενοδοχήσῃ παιδίον τοιῦτον ἓν, οἷον εἶπον, ἤγεν, ἕνα τινὰ γενόμενον, ὡς παιδίον τοιῦτον, λέγω δή, ταπεινὸν καὶ εὐτελῆ καὶ ἀπερ-

ῥιμμέ-

ctum. Quod autem dicit, In nomine meo: hoc eſt propter me, et quia talis eſt meus.

Vide ergo quantum talem amet: hunc inquit ſuſcipiens, me ſuſcipit. Marcus vero addidit, Quisquis autem me ſuſcipit, non me ſuſcipit, ſed eum qui miſit me.

Eſt autem ſenſus omnium dictorum talis. Quicunque ſuſceperit eum qui factus eſt veluti puer, per illum quidem me ſuſcipit, per me autem patrem meum qui miſit me. Pater ſiquidem appropriat ſibi eum, qui mihi defertur, honorem: ego vero delatum illi qui factus eſt veluti puer.

Quid igitur tali ſuſceptione beatius, per quam ſuſcipit quis beatam trinitatem? Nam ſi filium et patrem, vtique et ſpiritum ſanctum: inſeparabilis ſiquidem eſt beata trinitas. Nondum autem tempus tunc erat docendi de ſpiritu ſancto.

Quod vero addit, Non me ſuſcipit, per vſum loquendi dictum eſt. Frequenter enim dicere ſolemus: Quod mihi facis, non mihi facis, ſed Deo. Ideo etiam Lucas reliquis poſitis illud reliquit tanquam loquendi proprietatem.

Verſ. 6. *Quicunque — maris.*

Offendiculum vocat hic contumeliam. Dicit enim: Sicut qui hos honorantes ſuſcipiunt illos propter me, excelſa digni ſunt beatitudine: ita ſane et qui ipſos contumelia afficientes deſpiciunt illos, extremum luent ſupplicium.

Vni autem de puſillis iſtis, videlicet qui puſilli apparent et viles. Dicit autem de illis qui facti

3) ὑποδέχεται.
4) εἰ, pro καί. B.
5) Lucam ſolum nominat, quod Matthaeus 18, 5. plura etiam praetermiſit.

ρημένον. τὸ δὲ ἐπὶ τῷ ὀνόματί μου, ἀντὶ τοῦ, δι' ἐμέ, διὰ τὸ εἶναι τὸν τοιοῦτον ἐμόν.

Ὅρα δὲ, πόσον φιλεῖ τὸν τοιοῦτον; ὁ τοῦτον γάρ, φησι, δεχόμενος, ἐμὲ δέχεται. μάρκος δὲ προσέθηκεν, ὅτι καὶ[1]) ὃς ἐὰν ἐμὲ δέξηται, οὐκ ἐμὲ δέχεται, ἀλλὰ τὸν ἀποστείλαντά με. 1) Marc. 9, 37.

Ἔστι δὲ ὁ νοῦς τῶν ὅλων ῥητῶν τοιοῦτος, ὅτι ὃς ἂν ὑποδέξηται τὸν γενόμενον, ὡς παιδίον, δι' ἐκεῖνον μὲν, ἐμὲ ὑποδέχεται, δι' ἐμοῦ δὲ, τὸν ἀποστείλαντά με πατέρα με. ὁ μὲν γὰρ πατὴρ οἰκειοῦται τὴν εἰς ἐμὲ τιμήν· ἐγὼ δὲ, τὴν εἰς τὸν γενόμενον, ὡς παιδίον.

Τί οὖν μακαριώτερον τοιαύτης ὑποδοχῆς, δι' ἧς ὑποδέχεταί τις τὴν μακαρίαν τριάδα; ὁ γὰρ τὸν υἱὸν καὶ τὸν πατέρα, πάντως καὶ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον.[3]) ἀχώρισος γὰρ ἡ θεία τριάς. ἔπω δὲ καιρὸς ἦν τηνικαῦτα, διδάξαι καὶ περὶ τοῦ ἁγίου πνεύματος.

Τὸ δὲ οὐκ ἐμὲ δέχεται, κατὰ συνήθειαν λόγου εἴρηται.[4]) καὶ γὰρ πολλάκις εἰώθαμεν λέγειν, ὅτι ὁ ποιεῖς ἐμοὶ οὐκ ἐμοὶ ποιεῖς, ἀλλὰ τῷ θεῷ. διὸ καὶ ὁ λεκᾶς[5]) τἄλλα θεὶς, τοῦτο[m]) παραλέλοιπεν, ὡς ἰδίωμα. m) Luc. 9, 48.

Vers. 6. Ὃς — θαλάσσης.

Σκανδαλισμὸν ἐνταῦθα, τὴν ἀτιμίαν λέγει. φησὶ γὰρ, ὅτι ὥσπερ οἱ τοὺς τοιούτους τιμῶντες, ἐν τῷ ὑποδέχεσθαι αὐτοὺς, δι' ἐμὲ, τῆς ἄκρας ἀξιοῦνται μακαριότητος· οὕτω δὴ καὶ οἱ ἀτιμάζοντες αὐτοὺς, ἐν τῷ καταφρονεῖν αὐτῶν, τὴν ἐσχάτην δώσουσι δίκην.

Ἕνα δὲ τῶν μικρῶν τούτων, εἴτουν, τῶν μικρῶν κατὰ τὸ φαινόμενον, τῶν εὐτελῶν· λέγει δὲ, περὶ

facti sunt veluti pueri. Dicens vero quod expedit ei vt miseram sustineat vltionem, ostendit quod miseriorem passurus est in futuro seculo.

Vers. 7. *Vae — offendiculis.*

Praedicit damnum quod ab offendiculis proueniet, vt expectantes ea, semper vigilent non soli Apostoli, sed et omnes.

Mundum siquidem eos dicit, qui in mundo sunt. Offendicula vero impedimenta rectae conuersationis. Deplorat autem mundum propter offendicula, vt qui ab illis multa passurus sit.

Vers. 7. *Necesse — offendicula.*

Propter hoc dicunt quidam: Si necesse est vt veniant offendicula, necesse est vt fiant peccata: Si autem necesse est vt fiant peccata, iniuste poenas luunt peccatores: Nam quod ex necessitate sit, culpa caret. Quibus dicimus, quod necesse est vt veniant offendicula, propter necessitatem daemonum: non est autem necesse, vt virtuti dediti offendiculum patiantur: id enim in sua voluntate situm est quum liberum habeant arbitrium. Vt ergo veniant offendicula non in nobis situm est, vt autem offendiculum patiamur, omnino in nobis situm est. Sciens ergo Christus quod omnino futura sint offendicula, praedicit de illis, vt sicut dictum est caueamus: non tamen ideo ventura sunt, quod praedixerit: sed propterea praedixit, quia ventura erant.

περὶ τῶν γενομένων, ὡς τὰ παιδία. εἰπὼν δὲ, ὅτι συμφέρει αὐτῷ, ἵνα πάθῃ τήνδε τὴν χαλεπὴν τιμωρίαν, ἐνέφηνεν, ὅτι χαλεπωτέραν μέλλει παθεῖν, ἐν τῷ μέλλοντι αἰῶνι.

Verſ. 7. Οὐαὶ — σκανδάλων.

Προαναφωνεῖ τὴν ἐσομένην βλάβην ἀπὸ τῶν σκανδάλων, ἵνα προσδοκῶντες αὐτὰ, νήφωσι διὰ παντὸς, οὐχ οἱ ἀπόστολοι μόνον, ἀλλὰ καὶ πάντες.

Καὶ κόσμον μὲν λέγει, τὰς ἐν τῷ κόσμῳ σκάνδαλα δὲ, τὰ ἐμπόδια τῆς ὀρθῆς πολιτείας. ταλανίζει δὲ τὸν κόσμον, διὰ τὰ σκάνδαλα, ὡς μέλλοντα πολλὰ παθεῖν ὑπ' αὐτῶν.

Verſ. 7. Ἀνάγκη — σκάνδαλα.

Πρὸς τοῦτό φασί τινες, ὅτι ἐὰν ἀνάγκη ἔσιν, ἐλθεῖν τὰ σκάνδαλα, ἀνάγκη καὶ ἁμαρτάνειν· ἐὰν δὲ ἀνάγκη ἁμαρτάνειν, ἀδίκως ἀπαιτοῦνται δίκην οἱ ἁμαρτάνοντες. τὸ γὰρ ἐξ ἀνάγκης, ἀνεύθυνον. πρὸς οὓς λέγομεν, ὅτι ἀνάγκη μέν ἔσιν, ἐλθεῖν τὰ σκάνδαλα, διὰ τὴν ἀνάγκην τῶν δαιμόνων· ἐκ ἀνάγκη δὲ σκανδαλισθῆναι τὰς σπεδαίους, διὰ τὸ τῆς προαιρέσεως αὐτεξέσιον. τὸ μὲν γὰρ ἐλθεῖν τὰ σκάνδαλα, οὐκ ἔσιν ἡμέτερον· τὸ δὲ μὴ σκανδαλισθῆναι, πάντως ἡμέτερον. εἰδὼς οὖν ὁ χριτὸς, ὅτι πάντως ἐλεύσονται τὰ σκάνδαλα, προλέγει περὶ τέτων, ἵνα προσέχωμεν, ὡς ἔρηται. πλὴν οὐ διὰ τῦτο ἔρχονται, διότι προεῖπεν, ἀλλὰ διὰ τοῦτο προεῖπε, διότι ἔρχονται.

Verſ. 7.

Verſ. 7. *Verumtamen — venit.*

Offendiculum quidem a daemone ſeminatur: ab homine vero alitur et augetur ac recipitur, qui prauam et corruptam habet voluntatem, quem etiam nunc deplorat, tanquam daemonis miniſtrum. Deinde etiam docet quomodo offendicula deuitemus.

Verſ. 8. *Si — aeternum.*

Non de membris corporis hoc dicit, ſed de cognatis et amicis ac miniſtris, quos horum membrorum loco habemus: quemadmodum quinto capite particularius enarrauimus. Nam et haec in illo dicta ſunt: quaere ergo ibi expoſitionem. Sed ibi de affectu erat ſermo, hic autem de qualicunque nocumento. Vide autem nunc quod κυλλὸν, hoc eſt mutilum, vocat eum qui manibus caret.

Verſ. 9. *Et — ignis.*

Dictum eſt etiam de his in illo capite, et ſuperfluum foret repetere. Vere ergo nihil eſt adeo noxium ſicut prauorum conſortium. Quod ſi etiam in membris noſtris amputamus frequenter quaedam ex illis quando et ipſa immedicabilia manſerint, et caetera corrumpunt: multo magis in cognatis et amicis ac miniſtris facere hoc oportet, vbi nobis obſtaculo fuerint aut impedimento ad rectam conuerſationem. Praeſtat enim ſine illis ſaluum fieri quam cum illis perire. Poſtquam ergo prauos fugere admonuit, bonos honorare iubet. Ait enim.

Verſ. 10.

[6]) Diſplicet Hentenii verſio. Κομίζεται, eſt εἰς μέσον κομίζεται, προφέρεται καὶ ἄλλοις προσφέρεται.

In

Verſ. 7. Πλὴν — ἔρχεται.

Τὸ σκάνδαλον σπείρεται μὲν παρὰ τῦ δαίμονος, ὑπ' ἀνθρώπε δὲ τρέφεται καὶ αἴξεται καὶ [6]). κομίζεται, προαίρεσιν ἔχοντος Φαύλην καὶ διεφθαρμένην, ὃν καὶ ταλανίζει νῦν, ὡς ὑπηρέτην τῦ δαίμονος εἶτα διδάσκει, καὶ πῶς τὰ σκάνδαλα διαφευξόμεθα.

Verſ. 8. Εἰ — αἰώνιον.

Οὐ περὶ μελῶν σώματος, ταῦτά φησιν, ἀλλὰ περὶ συγγενῶν καὶ Φίλων καὶ ὑπηρετῶν, οὓς ἐν τάξει μελῶν τοιέτων ἔχομεν, ὡς ἐν τῷ πέμπτῳ κεφαλαίῳ λεπτομερῶς ἐξηγησάμεθα. καὶ ἐν ἐκείνῳ γὰρ ταῦτα εἴρηται, κἀ ζήτησον ἐκεῖ τὴν ἐξήγησιν. ἀλλ' ἐκεῖ μὲν, περὶ ἐμπαθείας ἦν ὁ λόγος· ἐνταῦθα δὲ, περὶ παντοίας βλάβης. ὅρα δὲ νῦν, ὅτι κυλλὸν, τὸν ἄχειρα λέγει.

Verſ. 9. Καὶ — πυρός.

Εἴρηται καὶ περὶ τέτων ἐν ἐκείνῳ τῷ κεφαλαίῳ, καὶ περιττὸν παλιλλογεῖν. ὄντος ἓν [7]) οὐδὲν ἕτω βλαβερὸν, ὡς ἡ τῶν πονηρῶν συνεσία. καὶ, εἰ ἐπὶ τῶν ἡμετέρων μελῶν πολλάκις ἀποτέμνομέν τινα τέτων, ὅταν αὐτά τε ἀνίατα μένωσι, καὶ τοῖς ἄλλοις λυμαίνωνται· πολλῷ μᾶλλον ἐπὶ συγγενῶν καὶ Φίλων καὶ ὑπηρετῶν τῦτο χρὴ ποιεῖν, σκανδαλιζόντων, εἴτεν, ἐμποδιζόντων ἡμῖν εἰς τὴν ὀρθὴν πολιτείαν. κρεῖττον γὰρ χωρὶς αὐτῶν σωθῆναι, ἢ σὺν αὐτοῖς ἀπολέσθαι. παραινέσας οὖν φεύγειν τὰς πονηρούς, κελεύει τιμᾶν τὰς ἀγαθούς. λέγει γάρ.

Verſ. 10.

In textu enim eſt, δι' οὗ ἔρχεται. Non ergo Medium eſt, ſed Paſſiuum.

7) ἦν, pro οὖν. A.

Verſ. 10. *Videte — iſtis.*

Qui hominibus quidem puſilli videntur propter abiectionem et ſimplicitatem, vere tamen magni ſunt propter virtutem. Ne vnum quidem horum deſpicere oportet: manifeſtum eſt ergo quod neque duos omnino, neque plures. Deinde etiam aliunde venerandos illos facit.

Verſ. 10. *Dico — qui in coelis eſt.*

Inde manifeſtum eſt iuſtos habere angelos cuſtodes. Dicit enim Dauid: Caſtra metabitur angelus domini in circuitu timentium eum, et eripiet eos. Quos autem ſeruant angeli qui tantam apud Deum habent libertatem, vt ſemper videant Deum qui in coelis eſt, vere hos deſpicere non oportet: etſi non propter illorum virtutem, at ſaltem propter cuſtodes eorum. Faciem vero patris, hoc eſt patrem meum.

† Vident autem illum non perfecte ſicut eſt in eſſentia, ſed prout eis permittitur. Deum enim (ait) nemo vidit vnquam, non materialis ſolum creatura, ſed etiam immaterialis.

Deinde aliam quoque ponit rationabiliorem cauſam, cur eos deſpicere non oporteat.

Verſ. 11. *Venit — quod perierat.*

Venit inquit in mundum, ſiue incarnatus eſt, vt ſaluaret eos qui antea perditi erant. Quodſi ego tantam illorum habui curam, quomodo vos deſpicietis

[s]) Incluſa, in marg. habet, A.

Verſ. 10. Ὁρᾶτε — τέτων.

Τῶν δοκούντων μὲν μικρῶν τοῖς ἀνθρώποις, δι' εὐτέλειαν, ὄντων δὲ μεγάλων τῷ Θεῷ, δι' ἀρετήν. εἰ δ' ἑνὸς τέτων ἐ χρὴ καταφρονεῖν, προδήλον, ὡς οὐδὲ δύο πάντως, οὐδὲ πλειόνων. εἶτα καὶ ἑτέρωθεν αὐτὲς αἰδεσίμες ποιεῖ.

Verſ. 10. Λέγω — τοῦ ἐν ἐρανοῖς.

Ἐντεῦθεν φανερὸν, ὅτι ἀγγέλες ἔχεσιν οἱ δίκαιοι Φύλακας. Φησὶ γὰρ ὁ Δαυὶδ· ὅτι παρεμβαλεῖ n) ἄγγελος κυρίε κύκλῳ τῶν Φοβεμένων αὐτὸν, καὶ ῥύσεται αὐτούς. ἓς δὲ Φυλάττεσιν ἄγγελοι, τοσαύτην εἰς Θεὸν ἔχοντες παῤῥησίαν, ὡς διὰ παντὸς ἐν ἐρανοῖς ὁρᾶν τὸν Θεὸν, τέτων ὄντως ἐ χρὴ καταφρονεῖν, εἰ καὶ μὴ διὰ τὴν ἀρετὴν αὐτῶν, ἀλλ' ἅγε διὰ τὲς Φύλακας αὐτῶν. τὸ πρόσωπον δὲ τὸ πατρός με, ἀντὶ τὸ, τὸν πατέρα με. n) Pſ. 33, 8.

[Βλέπεσι 8) δὲ αὐτὸν, οὐχ ὡς ἔτι κατ' ἐσίαν· ἀλλ' ὡς ἐφικτὸν αὐτοῖς. Θεὸν 0) γάρ, Φησιν, οὐδεὶς ἑώρακε πώποτε, ὁ μόνον ὑλικὸς, ἀλλ' οὐδ' ἄὐλος.] 0) Io. 1, 18

Ἔπειτα 9) καὶ ἑτέραν τίθησιν εὐλογωτέραν αἰτίαν, τὸ μὴ καταφρονεῖν αὐτῶν.

Verſ. 11. Ἦλθε — τὸ ἀπολωλός.

Ἦλθον γάρ, Φησιν, εἰς τὸν κόσμον, ἦγον, ἐνηνθρώπησα, ἵνα σώσω αὐτὲς ἀπολολώτας πρίν. καὶ εἰ ἐγὼ τοσετον αὐτῶν ἐφρόντισα, πῶς ὑμεῖς καταφρονήσετε τέτων; μετέπεσα δὲ λέγει καὶ

Ζz 2 παρα-

9) Quae leguntur ab ἔπειτα ad αὐτῶν, ea Hentenius ante *βλέπουσιν* exhibebat.

cietis illos? Deinde vero ponit et parabolam, qua demonſtrat amoris ſui magnitudinem.

Cap. XXXVIII. De centum ouibus.

Verſ. 12. *Quid — quae aberrauerat?*

Hominem ſeipſum ſignificat: centum vero oues, omnem rationalem creaturam, hominem videlicet: oues quidem propter ipſorum ſubiectionem, et quod ab eo paſcantur: centum vero propter perfectionem ordinum rationalis huius creaturae: tot enim ſunt quot oportet. Numerum autem centenarium in perfectione ſolet ponere, vt in terra frugifera, quod vnum dedit centuplum, ſicut viceſimoquarto capite praedictum eſt.

Ouis autem errans ordo eſt hominum qui a Dei ouili abiectus eſt, et ſequutus fallaces daemones.

Montes vero ſecundum aliquos coelum eſt propter altitudinem, in quo alios ordines dereliquit: Iuxta alios autem terra, propter agreſtes daemones, qui in ea commorari gaudent, tanquam ferae in montibus: et quia fructum non defert lenem et ſuauem, qui ſuauem dominum noſtrum delectet, ſed agreſtem et acerbum, qui acerbo ſatanae ſuauis ſit. Ad hos profectus eſt, vt quaerat ouem errantem. Quodſi homo errantem irrationalem ouem non deſpicit, quum tamen multas habeat non errantes, multo magis Deus rationalem non deſpicit, cuius miſericordia ad humanam eſt, ſicut mare totum ad vnam aquae guttam.

Verſ. 13.

1) *φύσιν*, et ſupra ſcriptum *κτί*. A.
2) Conſtanter ergo probat *ἐν*, pro vulgari *ἓν*.

παραβολὴν, ἐμφαίνουσαν τὸ ὑπερβάλλον τῆς φιλοστοργίας αὐτοῦ.

Κεφ. ΛΗ. Περὶ τῶν ἑκατὸν προβάτων.

Verſ. 12. Τί — τὸ πλανώμενον;

Ἄνθρωπον μὲν ὑποδηλοῖ, ἑαυτὸν, ὡς γενόμενον ἄνθρωπον· ἑκατὸν δὲ πρόβατα, πᾶσαν τὴν λογικὴν κτίσιν, [1]) ἀγγέλων καὶ ἀνθρώπων· πρόβατα μὲν, διά τε τὴν τούτων ὑποταγὴν, καὶ τὴν ἑαυτοῦ ποιμαντικήν· ἑκατὸν δὲ, διὰ τὴν τελειότητα τῶν ταγμάτων τῆς λογικῆς ταύτης κτίσεως. τοσαῦτα γάρ εἰσιν, ὅσα χρή. τὸν γὰρ ἑκατὸν ἀριθμὸν ἐπὶ τελειότητος εἴωθε τιθέναι· καθάπερ καὶ ἐπὶ τῆς γῆς, τῆς καρποφορούσης [2]) ἐν ἑκατὸν, ὡς ἐν τῷ εἰκοστῷ τετάρτῳ κεφαλαίῳ προείρηται.

Πρόβατον δὲ πλανώμενον, τὸ τάγμα τῶν ἀνθρώπων, ὡς ἀποῤῥαγὲν τῆς ποίμνης τοῦ θεοῦ, καὶ ἀκολουθῆσαν τοῖς ἀπατήσασι δαίμοσιν.

Ὄρη δὲ, κατὰ μέν τινας, [3]) ὁ οὐρανὸς, διὰ τὸ ὕψος, ἐφ' οὗ τὰ ἄλλα τάγματα καταλέλοιπε· κατὰ δέ τινας, ἡ γῆ, διὰ τὸ τοὺς ἀγρίους δαίμονας ἐμφιλοχωρεῖν αὐτῇ, καθάπερ τὰ θηρία τοῖς ὄρεσι, καὶ διὰ τὸ μὴ φέρειν καρπὸν ἥμερον, εὐφραίνοντα τὸν ἥμερον δεσπότην ἡμῶν, ἀλλ' ἄγριον, ἡδύνοντα τὸν ἄγριον σατανᾶν· ἐφ' ἃ ἐπορεύθη, ζητῶν τὸ πλανώμενον. εἰ δὲ ἄνθρωπος οὐ περιορᾷ πλανώμενον τὸ ἄλογον πρόβατον· καίτοι πολλὰ ἔχων ἀπλανῆ· πολλῷ μᾶλλον ὁ θεὸς, τὸ λογικὸν, οὕτινος ὁ ἔλεος πρὸς τὸν ἀνθρώπινον ἔλεον, ὡς ὅλη θάλασσα πρὸς μίαν σταγόνα ὕδατος.

[3]) ὁ οὐρανὸς, abſunt. A.

Vers. 13. *Et — aberrauerunt,*

Neque enim tantum gaudemus de his quae secure possidemus, quantum de eo quod postquam perditum erat inuentum est. Etenim quum illa semper habeamus, non adeo sentimus gaudium quod de ipsis habemus: quum autem illud perdiderimus, ac vehementer contristari simus, tanquam damno affecti: vbi inuenerimus, vehementer gaudemus, tanquam illud lucrati.

Vers. 14. *Ita — istorum.*

Ita, sicut docuit parabola. Patrem vero discipulorum seipsum nominat: non solum tanquam ipsorum praeceptorem, sed etiam tanquam creatorem. Scire enim oportet quod interdum patrem suum dicit patrem discipulorum, interdum vero seipsum.

Coram patre vestro autem, hoc est in patre vestro. Nam et hic sermo linguae proprietas est. Verum quomodo signum non dedit quo pusillos cognituri simus? Vt eum qui dignus est ignorantes, nullum despiciamus, sed omnium curam habeamus.

Vers. 15. *Si — solum.*

Quia vehementi sermone disseruit aduersus eos qui sunt offendiculo vel obstaculo, et vndique eos terruit: tandem ad eos quoque transit, qui patiuntur offendiculum, et iubet non aspernari eos, qui sunt offendiculo. Fratrem autem dicit, eiusdem gentis ac fidei hominem. Et quia is qui fuit offendiculo non facile veniret ad confessionem

aut

Verſ. 13. Καὶ — πεπλανημένοις.

Οὐ τοσοῦτον γὰρ χαίρομεν, ἐφ' οἷς ἀσφαλῶς ἔχομεν, ὅσον ἐπὶ τῷ μετὰ τὴν ἀπώλειαν εὑρεθέντι. καὶ γὰρ ἐκεῖνα μὲν, ἀεὶ ἔχοντες, οὐ τοσοῦτον ἀπολαύομεθα τῆς χαρᾶς· τοῦτο δὲ ἀπολέσαντες, καὶ σφόδρα λυπηθέντες, ὡς ζημιωθέντες, εἶτα εὑρόντες, σφόδρα καὶ χαίρομεν, ὡς κερδήσαντες.

Verſ. 14. Οὕτως — τέτων.

Οὕτως, ὡς ἐδίδαξεν ἡ παραβολή. πατέρα δὲ τῶν μαθητῶν, ἑαυτὸν ὀνομάζει νῦν, ἐ μόνον ὡς διδάσκαλον, ἀλλὰ καὶ ὡς δημιουργόν. χρὴ γὰρ γινώσκειν, ὅτι ποτὲ μὲν, τὸν ἑαυτὸ πατέρα λέγει πατέρα τῶν μαθητῶν, ποτὲ δὲ, ἑαυτόν.

Ἔμπροσθεν δὲ τὸ πατρὸς ὑμῶν, ἀντὶ τοῦ, ἐν τῷ πατρὶ ὑμῶν. ἰδίωμα γὰρ καὶ ἔτος ὁ λόγος. ἀλλὰ πῶς οὐ παρέθηκε γνώρισμα, δι' οὗ τοὺς τοιέτες μικροὺς ἐμέλλομεν ἐπιγινώσκειν; ἵνα ἀγνοοῦντες τὸν ἄξιον, μηδενὸς κατεφρονῶμεν, ἀλλὰ πάντων ἐπιμελώμεθα.

Verſ. 15. Ἐὰν — μόνε.

Ἐπειδὴ σφοδρὸν κατέτεινε λόγον κατὰ τῶν σκανδαλιζόντων, καὶ πανταχόθεν αὐτοὺς ἐφόβησε, λοιπὸν μεταβαίνει καὶ ἐπὶ τοὺς σκανδαλιζομένες, καὶ κελεύει, μὴ ἀμελεῖν τῶν σκανδαλισάντων. ἀδελφὸν δὲ λέγει, τὸν ὁμόφυλον καὶ ὁμόπιτον. καὶ ἐπειδὴ ὁ σκανδαλίσας οὐκ ἂν εὐχερῶς ἔλθοι πρὸς ἀπολογίαν, ἐρυθριῶν τε καὶ

aut purgationem, rubore ac confusione detentus: ducit illum qui offendiculum passus est ad eum: Abi inquit et argue eum, hoc est, suggere quod fuerit offendiculo: doce quod iniuste egerit, fraterne tamen et in modum corrigentis, non quasi inimicus aut increpans: et vt facilius recipi possit correptio, exhortatur vt fiat inter duos tantum, ne forte publicatus improbior fiat ac incorrigibilis.

Vers. 15. *Si — tuum.*

Si tibi obedierit corrigenti, respueritque, ac seipsum condemnauerit, magnum fecisti lucrum, ipsum videlicet fratrem tuum, membrum tuum: hunc enim perdideras propter offendiculum, diuulsum a fraterna coniunctione tua, quod grande damnum est his qui vere fratres sunt.

Vers. 16. *Si — verbum.*

Quia solus non valuisti curare, assume tecum adhuc non multos, ne ille publicari se reputans, durior efficiatur: sed vnum aut duos auxiliatores: vt si perduruauerit non molleſcens, sint etiam testes tuae mansuetudinis et duritiei illius. Vtque iuxta veteris legis sententiam in ore siue per os duorum testium vel trium, stet, hoc est confirmetur omne verbum, puta te fecisse quod in te est, nihilque praetermisisse: primum enim solus abiisti ad eum, deinde aliis quoque assumptis.

Vers. 17.

a) Interposuerim αὐτὸν aut τοῦτον, i. e. τὸν σκανδαλισθέντα. Hentenius, vt videtur, Paraphrastam egit. Vix enim credibile est, illum iterum repetisse, τὸν σκανδαλισθέντα.

αἰσχυνόμενος τὸν σκανδαλισθέντα, φέρει [4]) πρὸς ἐκεῖνον. ὕπαγε γάρ, φησι, καὶ ἔλεγξον αὐτὸν, τετέχνιν, ὑπόμνησον, ὅτι ἐσκανδάλισε, διδαξον, ὅτι ἠδίκησε. πλὴν ἀδελφικῶς τε καὶ διορθωτικῶς, καὶ μὴ ἐχθρωδῶς τε καὶ ἐπιπληκτικῶς. καὶ ἵνα εὐπαράδεκτος ὁ ἔλεγχος γένοιτο, προτρέπει, μεταξὺ τῶν δύο μόνων γίνεσθαι τοῦτον, μήποτε δημοσιευθεὶς, ἰταμώτερος γένηται καὶ δυσδιόρθωτος.

Verſ. 15. Ἐάν — σε.

Ἐάν σοι πειθῇ διορθωμένῳ, καὶ μετανοήσῃ, καὶ καταγνῷ ἑαυτῦ, ἐκέρδησας μέγα κέρδος, αὐτὸν τὸν ἀδελφόν σου, τὸ μέλος τὸ σόν. πρῶτον γὰρ ἐζημιοῦ τοῦτον, διὰ τῦ σκανδάλε ζημιούμενον ἀπὸ τῆς ἀδελφικῆς σου συναφείας, ὅπερ μεγάλη ζημία τοῖς ἀληθῶς ἀδελφοῖς.

Verſ. 16. Ἐὰν — ῥῆμα.

Ἐπειδὴ μόνος ἠτόνησας ἰατρεῦσαι, παράλαβε μετὰ σοῦ ἔτι, μὴ πολλὰς, ἵνα μὴ πάλιν ἐκεῖνος, δόξας ἐκπομπεύεσθαι, σκληρότερος ἀποβῇ, ἀλλ' ἕνα ἢ δύο βοηθὰς, ἵνα, εἰ ἐπιμείνῃ, μὴ μαλασσόμενος, ὦσι καὶ μάρτυρες τῆς τε σῆς χρηστότητος, καὶ τῆς ἐκείνε σκληρότητος, καὶ ἵνα, κατὰ τὴν τῆς παλαιᾶς νομοθεσίας ἀπόφασιν, ἐπὶ στόματος, ἤγεν, διὰ στόματος δύο μαρτύρων ἢ τριῶν σταθῇ, τετέχνι, βεβαιωθῇ πᾶν ῥῆμα, ὅ ἐστιν, ὅτι σὺ τὸ σὸν ἐποίησας, καὶ ἀδὲν ἐνέλιπες, πρῶτα μὲν μόνος ἀπελθὼν, ἔπειτα δὲ καὶ ἄλλες συμπαραλαβών.

Verſ. 17. *Quodſi — eccleſiae.*

Eccleſiam nunc vocat praeſides fidelium eccleſiae. Renuntia illis quae circa hunc aguntur: Fortaſſe illi immutabunt eum veritum dignitatem ipſorum.

Verſ. 17. *Porro ſi — publicanus.*

Sit tibi deinceps incommunicabilis, cum quo nullam ineas vitae ſocietatem, tanquam immedicabili. Ethnicis autem infidelibus coniunxit publicanos, propter pecuniae amorem et auaritiam, incompaſſibilitatem et iniuſtitiam.

Audiamus ergo qui huiusmodi affectionibus ſumus obnoxii. Vide autem quantum adhiberi iuſſerit vt corrigantur hi, qui fuerint offendiculo: quum neque illos curare ſuſtineamus, quibus praeſtitimus offendiculum. Quid ergo, haec ſola erit vltio illorum qui ſunt incurabiles? Nequaquam, ſed audi etiam quae ſequuntur.

Verſ. 18. *Amen — coelo.*

Vbi tandem eccleſiae dicere iuſſiſſet, praeſidibus videlicet eccleſiae: nunc ad eos ſermonem intendit, dicens: Quaecunque ligaueritis in terra etc. Hoc autem et ad Petrum dixit triceſimotertio capite: ibi ergo quaere enarrationem.

Eſt autem nunc orationis ſenſus iſte. Quicquid vos in terra cenſueritis, aut ſententia decreueritis, hoc Deus in coelo ratum habebit: ſiue eos qui ſunt incurabiles ab eccleſia amputaueritis, ſiue poſtmodum reſipiſcentes receperitis. Haec autem comminatus eſt, non vt haec fiant, ſed vt quisque territus et eccleſiae amputationem et Dei ſententiam

mute-

Verſ. 17. Ἐὰν — ἐκκλησίᾳ.

Ἐκκλησίαν λέγει νῦν, τοὺς προεξῶτας τῆς ἐκκλησίας τῶν πιστῶν. ἀνάγγελον αὐτοῖς τὰ περὶ αὐτῦ, ἴσως αὐτοὶ τοῦτον μεταπείσουσιν, αἰδούμενον τὴν ὑπεροχὴν αὐτῶν.

Verſ. 17. Ἐὰν — τελώνης.

Ἔσω σοὶ λοιπὸν ἀκοινώνητος, ὡς ἀγιάτος. τοῖς ἐθνικοῖς δὲ, τοῖς ἀπίστοις, τοὺς τελώνας συνέζευξε, διὰ τὸ φιλοχρήματον καὶ πλεονεκτικὸν, καὶ ἀσυμπαθὲς, καὶ ἄδικον.

Ἀκούσωμεν οἱ τοῖς τοιούτοις πάθεσιν ἐνεχόμενοι. ὅρα δὲ, πόσην σπουδὴν ἐπιδείξασθαι προσέταξεν ὑπὲρ τοῦ διορθοῦσθαι τοὺς σκανδαλίσαντας ἡμᾶς· ἡμεῖς δὲ λοιπὸν, οὐδὲ τοὺς ὑφ' ἡμῶν σκανδαλισθέντας θεραπεύειν καταδεχόμεθα. τί οὖν; τοῦτο μόνον ἔσω κόλασις τῷ ἀνιάτῳ; οὐχὶ, ἀλλ' ἄκρα καὶ τῶν ἐξῆς.

Verſ. 18. Ἀμὴν — οὐρανῷ.

Κελεύσας, τελευταῖον εἰπεῖν τῇ ἐκκλησίᾳ, δηλαδὴ, τοῖς προεξῶσι τῆς ἐκκλησίας, λοιπὸν πρὸς αὐτοὺς ἀποτείνεται λέγων· ὅσα ἂν δήσητε ἐπὶ τῆς γῆς, καὶ τὰ ἑξῆς. τοῦτο δὲ καὶ πρὸς τὸν πέτρον εἶπεν, ἐν τῷ τριακοστῷ τρίτῳ κεφαλαίῳ, καὶ ζήτησον ἐκεῖ τὴν ἐξήγησιν.

Ἔσι δὲ νῦν ἡ διάνοια τῦ ῥητῦ τοιαύτη, ὅτι ὃ ἂν ὑμεῖς ἐπὶ τῆς γῆς ἀποφήνησθε, τῦτο καὶ ὁ θεὸς ἐν τῷ οὐρανῷ κυρώσει, κἂν τε ἀνιάτως ἔχοντας, ἐκκόψητε τέτες τῆς ἐκκλησίας, κἂν τε μετανοοῦντας ὕστερον, παραδέξησθε. ταῦτα δὲ ἠπείλησεν, ἵνα μὴ ταῦτα γένωνται, ἀλλ' ἵνα φοβέμενός τις καὶ τὴν ἔκπτωσιν τῆς ἐκκλησίας, καὶ

τὴν

mutet ac liberetur, et eam euadat. Nam et propter hoc, primum, ſecundum, ac tertium tribunal conſtituit, et tandem iudicauit eum abiiciendum: vt ſi primum non audiret, obediret ſecundo: ſi autem et hoc deſpiceret, timeret vel tertium: quodſi etiam hoc contemneret, iam tunc abiectionem formidaret amaram, ſupernamque ſententiam, quae hac abiectione magis formidanda eſt: et ita omnino corrigeretur.

Verſ. 19. *Rurſum — qui in coelis eſt.*

Papae quantum ponit de dilectione ſtudium, variis euangelii locis de hac iterans ſermonem. Nunc ſiquidem poſtquam magna minitatus eſt his qui ponunt offendiculum: et his qui non corriguntur, eorum ſtudio qui offendiculum paſſi ſunt: rurſum magna promittit his qui diligunt: vt tum minis, tum promiſſis ad amorem congreget Chriſtianos.

Dicit ergo: Si duo ex vobis videlicet in amore viuentes, concorditer petierint a Deo de qualicunque re, exaudientur: quodſi duo, multo magis plures. Quomodo ergo frequenter aliqui duo in dilectione exiſtentes, et Deum concorditer de aliquo poſtulantes, non exaudiuntur? Quia non ſunt ſimiles Apoſtolis. Neque enim ſimpliciter dixit, ſi duo conſenſerint; ſed, ſi duo ex vobis, hoc eſt ſimiles vobis, virtutem colentes.

Vel igitur non ea praeſtant quae poſſunt: vel inutilia petunt: vel aduerſus eum qui moleſtia affectus eſt deprecantur: vel pro indigno poſtulant: vel omnino aliqua alia ratio adeſt quae cauſet

τὴν ψῆφον τῆ θεῆ, διελλάττηται. διὰ τοῦτο γὰρ καὶ πρῶτον, καὶ δεύτερον, καὶ τρίτον ἐπέσησε κριτήριον, καὶ τότε πεποίηκεν αὐτὸν ἀπίβλητον, ἵνα ἐὰν τῆ πρώτῃ παρακούσῃ, τῷ δευτέρῳ πειθῆ, ἐὰν δὲ καὶ τοῦτο διαπτύσῃ, τὸ τρίτον φοβηθῆ, ἐὰν δὲ καὶ τότε καταφρονήσῃ, τότε λοιπὸν τὴν ἀποβολὴν ὑποπτήξῃ, πικρὰν ἔσαν, εἶτα καὶ τὴν ἄνωθεν ψῆφον, φοβερωτέραν ταύτης τυγχάνεσαν, καὶ πάντως διορθωθῆ.

Vers. 19. Πάλιν — τοῦ ἐν τοῖς ἐρανοῖς.

Βαβαί! πόσην φροντίδα ποιεῖται τῆς ἀγάπης, πολλαχοῦ τὸ εὐαγγελίου τὸν περὶ ταύτης λόγον ἀνακυκλῶν. καὶ νῦν γὰρ, ἀπειλήσας μεγάλα τοῖς σκανδαλίζουσι, καὶ τοῖς μὴ διορθεμένοις ὑπὸ τῆς τῶν σκανδαλιζομένων σπουδῆς, ἐπαγγέλλεται μεγάλα πάλιν τοῖς ἀγαπῶσι, τοῦτο μὲν, διὰ τῆς ἀπειλῆς· τοῦτο δὲ, διὰ τῆς ἐπαγγελίας, εἰς ἀγάπην συνάγων τοὺς χρισιανούς.

Λέγει τοίνυν, ὅτι ἐὰν δύο ὑμῶν, ἐν ἀγάπῃ δηλονότι διάγοντες, συμφώνως αἰτήσωσι τὸν θεὸν περὶ οἱουδήτινος πράγματος, εἰσακουσθήσονται· εἰ δὲ οἱ δύο, πολλῷ μᾶλλον οἱ πλείους. καὶ πῶς πολλάκις δύο τινὲς, ἐν ἀγάπῃ ὄντες, καὶ συμφώνως τὸν θεὸν αἰτοῦντες περί τινος, οὐκ εἰσακούονται; διότι οὐκ εἰσὶ κατὰ τὸς ἀποστόλες. ὁ γὰρ ἁπλῶς εἶπεν, ἐὰν δύο συμφωνήσωσιν, ἀλλ' ἐὰν δύο ὑμῶν, τετέσι, καθ' ὑμᾶς ἐνάρετοι.

Ἢ τοίνυν [5]) τὰ παρ' αὐτῶν οὐκ εἰσφέρουσιν, ἢ ἀσύμφορον αἰτῆσιν, ἢ κατὰ τὸ λελυπηκότες παρακαλοῦσιν, ἢ ὑπὲρ ἀναξίου δέονται, ἢ πάντως ἕτερα τις αἰτία πρόσεσι, ποιοῦσα τὴν ἀποτυχίαν·

5) Pro *quia*, quod habebat Hentenius, correxi, *igitur*.

set repulsam: qua sublata, qui vitam degunt secundum virtutem et in amore viuunt, ac concorditer petunt, statim consequuntur: mentiri enim non potest qui promisit. Atqui etiam vnus virtuti deditus si sic petat exaudietur. Sed non tantum quantum duo conformes. Quia vero dixit, Fiet illis a patre meo: Docet consequenter, quod non solus pater dat, sed etiam ipse: ideo consequenter dicit.

Vers. 20. *Vbi — eorum.*

In nomine meo, hoc est propter me, propter mea praecepta, et non propter aliam causam. Vbi ergo ita congregati fuerint, ibi sum in medio eorum, colligans et custodiens eos, ac complens eorum petitiones. Non autem dixit Ero, sed Sum protinus.

Deus vero inter hos quidem esse dicitur, inter illos vero non esse: non tanquam loco circumscriptus: neque enim loco circumscribi potest, sed quod virtus eius inter dignos libenter commoretur.

Vers. 21. *Tunc — ei?*

Quum de dilectione ac iniuriarum obliuione docuisset dominus: interrogat rursus discendi cupidissimus Petrus, ignorans quod semper oporteat ignoscere peccantibus.

Vers. 21. *Num vsque septies?*

De hoc tanquam per additamentum interrogat: arbitratus videri hoc magnanimi ac patientissimi animi. Quid igitur Christus?

Vers. 22.

τυχίαν· ὡς οἵγε βίον ἔχοντες ἐνάρετον, καὶ ἐν ἀγάπῃ ζῶντες, καὶ συμφώνως αἰτοῦντες, αὐτίκα ἐπιτυγχάνουσιν. ἀψευδὴς γὰρ ὁ ἐπαγγειλάμενος. καὶ μὴν καὶ εἰς ἐνάρετος αἰτῶν εἰσακούεται, ἀλλ' ἐ τοσοῦτον, ὅσον δύο συμφωνοῦντες. ἐπεὶ δὲ εἶπεν, ὅτι γενήσεται αὐτοῖς παρὰ τῦ πατρός μϐ, διδάσκει λοιπὸν, ὅτι οὐ μόνος ὁ πατὴρ δίδωσιν, ἀλλὰ καὶ αὐτός. διὸ καὶ λέγει.

Verſ. 20. Οὗ — αὐτῶν.

Οὗ, [6]) ἀντὶ τοῦ, ὅπου. εἰς τὸ ἐμὸν δὲ ὄνομα, ἀντὶ τοῦ, δι' ἐμέ, διὰ τὰς ἐμὰς ἐντολάς, καὶ μὴ δὲ ἑτέραν αἰτίαν. ὅπου τοίνυν οὕτω συναχθῶσιν, ἐκεῖ εἰμὶ ἐν μέσῳ αὐτῶν, συνδεσμῶν καὶ Φυλάττων αὐτοὺς, καὶ πληρῶν τὰς τέτων αἰτήσεις. οὐκ εἶπε δὲ, ὅτι εσομαι, ἀλλ' ὅτι εἰμὶ αὐτίκα.

Λέγεται δὲ ὁ θεὸς εἶναι μὲν ἐν τούτοις, μὴ εἶναι δ' ἐν ἐκείνοις, οὐχ ὡς περίγραπτος· ἀπερίγραπτος [7]) γάρ· ἀλλ' ὡς τῆς δυνάμεως αὐτοῦ τοῖς ἀξίοις ἐμφιλοχωρούσης.

Verſ. 21. Τότε — αὐτῷ;

Τοῦ κυρίε περὶ ἀγάπης καὶ ἀμνησικακίας διδάξαντος, ἐρωτᾷ πάλιν ὁ Φιλομαθέστατος πέτρος, ἀγνοῶν, ὅτι πάντοτε χρὴ συγχωρεῖν τοῖς ἁμαρτάνεσιν.

Verſ. 21. Ἕως ἑπτάκις;

Περὶ τέτε κατὰ προσθήκην ἐρωτᾷ, νομίζων Φανῆναι μεγαλοψυχότατος. τί οὖν ὁ χριστός;

Verſ. 22.

[6]) Ab οὗ ad ὅπου cum proximo δὲ omittit Henricus.

[7]) δὲ, pro γάρ. B.

Verſ. 22. *Ait — ſepties.*

Septuagies ſepties inquit Chryſoſtomus, non ſignificat hic numerum, ſed immenſum, continuum et ſemper. Nam ſicut *μυριάκις*, hoc eſt decies millies, ſignificat frequenter, apud Graecos, ita ſane et ſepties apud Hebraeos: et multo magis ſeptuagies: ac inſuper quod ex vtroque compoſitum eſt ſeptuagies ſepties.

Quia ergo infinities in Deum peccamus, infinitis vicibus iuſſit ignoſcere his qui in nos delinquunt, ſi ſemper reſipiſcant: eum namque qui non reſipiſcit, poſt tertiam monitionem repelli iuſſit tanquam ethnicum et publicanum: quomodo enim remittet quis ei, qui remiſſionem non quaerit?

Cap. XXXIX. De eo, qui debebat decem millia talentorum.

Verſ. 23. *Propterea — ſuis.*

Propterea, quare? Quia oportet ei ſemper ignoſcere qui ſemper reſipiſcit. Regnum autem coelorum ſeipſum nunc appellat tanquam regem coeleſtem, prout ſaepe diximus. Conferre vero rationem, hoc eſt ſumere ac ſubducere computum inter ſeruos ſuos, qui ſunt homines. Fingit autem hanc parabolam, volens offendere, quod is qui non ignoſcit in ſe peccanti, priuat ſeipſum Dei miſericordia.

Verſ. 24.

[8]) Tom. VII. p. 611. A.

Verſ. 22. Λέγει — ἑπτά.

Τὸ ἑβδομηκοντάκις ἑπτὰ, φησὶν ὁ [8]) χρυσόστομος, ἐνταῦθα μὴ σημαίνειν ἀριθμὸν, ἀλλὰ τὸ ἄμετρον καὶ διηνεκὲς καὶ ἀεί. καθάπερ γὰρ τὸ μυριάκις, τὸ πολλάκις δηλοῖ παρ' ἕλλησιν· ἕτω δὴ καὶ τὸ ἑπτάκις παρ' ἑβραίοις, καὶ πολλῷ μᾶλλον τὸ ἑβδομηκοντάκις· ἔτι δὲ πλεῖον, τὸ ἐξ ἀμφοῖν συγκείμενον, λέγω δὴ, τὸ ἑβδομηκοντάκις ἑπτά.

Ἐπεὶ τοίνυν ἄμετρα εἰς θεὸν ἁμαρτάνομεν ἡμεῖς, ἄμετρα καὶ συγχωρεῖν τοῖς εἰς ἡμᾶς ἁμαρτάνουσιν ἐκέλευσεν, ἀλλὰ τοῖς ἀεὶ μετανοοῦσιν. ἐπεὶ, τὸν μὴ μετανοοῦντα μετὰ τρίτην παραίνεσιν, ἀπωθεῖσθαι προσέταξεν, ὡς τὸν ἐθνικὸν καὶ ὡς τὸν τελώνην. πῶς γὰρ ἂν τις ἀφήσει, τῷ μὴ ζητοῦντι ἄφεσιν;

Κεφ. ΛΘ. Περὶ τοῦ ὀφείλοντος τὰ μύρια τάλαντα.

Verſ. 23. Διὰ τοῦτο — αὐτῷ.

Διὰ τοῦτο, ποῖον; διὰ τὸ χρῆναι πάντοτε συγχωρεῖν τῷ πάντοτε μετανοοῦντι. Βασιλείαν δὲ οὐρανῶν, ἑαυτὸν λέγει νῦν, ὡς βασιλέα οὐράνιον, καθὼς πολλάκις εἰρήκαμεν. συνᾶραι δὲ λόγον, ἀντὶ τοῦ, κινῆσαι λογοθέσιον μέσον τῶν δύλων αὐτῷ, οἵτινές εἰσιν οἱ ἄνθρωποι. πλάττει δὲ τὴν παραβολὴν ταύτην, δεῖξαι βουλόμενος, ὅτι ὁ μὴ συγχωρῶν τῷ εἰς αὐτὸν ἁμαρτάνοντι, ἀποστερεῖ ἑαυτὸν τοῦ παρὰ θεοῦ ἐλέους.

Verſ. 24. *Quumque coepiſſet — talentorum.*

Vnus videlicet ſeruus. Quod autem eſt apud Graecos λίτρα, hoc eſt libra auri, id apud Hebraeos eſt talentum. [Erat enim numismatum pondus maximi precii, caetera omnia excedens pondera.

Verſ. 25. *Et quum non poſſet — fierique ſolutionem.*

Vt omnino ſolueretur debitum. Non tamen hoc ex crudelitate iuſſit, ſed ex compaſſione, vt tali ſententia territus deprecaretur, ac remiſſionem conſequeretur. Niſi enim eo ſine talem protuliſſet ſententiam, nequaquam deprecanti remiſiſſet debitum.

Nam ſi valde facile remiſſionem percepiſſet, futurum erat vt gratiae magnitudinem non cognoſceret: propter hoc ergo in magnam neceſſitatem eum redegit, vt ad memoriam in poſterum reuocare poſſet, qua condemnatione abſolutus eſſet: et compaſſiuus etiam ipſe erga ſuum fieret debitorem, propriis edoctus calamitatibus.

Verſ. 26. *Proſtratus — v. 27. illi.*

†† Ecce humanitatis magnitudinem! Hic enim dilationem tantum quaerebat: ille vero debitum ei etiam remiſit, plusque dedit, quam rogauerat.

Vide poenitentiae vires ac domini humanitatem. Poenitentia ſiquidem fecit ſeruum a malitia cadere:

9) Incluſa, exciderant. A.

Verſ. 24. Ἀξξαμένε — ταλάντων.

Εἷς δῆλος, δηλονότι. ὅπερ δὲ ἐσι παρ' ἡμῖν ἡ λίτρα τῶ χρυσῶ, τῶτο παρὰ τοῖς ἑβδομήκοις τὸ τάλαντον. ϛαθμὸς γὰρ ἦν νομισμάτων πολυτιμότατος, καὶ τῶν ἄλλων ϛαθμῶν ὑπερκείμενος.

Verſ. 25. Μὴ ἔχοντος δὲ — καὶ ἀποδοθῆναι.

Ἀποδοθῆναι, τὸ χρέος πάντως. οὐκ ἐξ ὠμότητος δὲ τῶτο ἐκέλευσεν, ἀλλ' ἐκ συμπαθείας, ἵνα φοβηθεὶς ἐκεῖνος τὴν τοιαύτην ἀπόφασιν [ἱκετεύσῃ,[2]) καὶ τύχῃ τῆς ἀφέσεως. εἰ γὰρ μὴ διὰ τῶτο τοιαύτην ἐξήνεγκεν ἀπόφασιν,] οὐκ ἂν ἱκετεύσαντι τὸ χρέος ἀφῆκε.

Καὶ διατί μὴ πρὸ τῆς ἀποφάσεως ἀφῆκε; διότι ῥᾳδίως ἔτω συγχωρηθεὶς, οὐκ ἔμελλεν ἐπιγινώσκειν τὸ τῆς χαριτος μέγεθος. διὰ τῶτο οὖν εἰς ἀνάγκην μεγάλην αὐτὸν κατέϛησεν, ἵνα διαμνημονεύσῃ ὕϛερον ἔχοι, ποίας ἀφέθη καταδίκης, καὶ συμπαθὴς γένηται καὶ αὐτὸς περὶ τὸν ἑαυτοῦ χρεώϛην, παιδευθεὶς ἐν ταῖς οἰκείαις συμφοραῖς.

Verſ. 26. Πεσὼν — v. 27. αὐτῷ.

Ὅρα[1]) φιλανθρωπίας ὑπερβολήν! ὁ μὲν γὰρ προθεσμίαν ἐζήτηϛε μόνον· ὁ δὲ τὸ χρέος ἀφῆκεν αὐτῷ, μεῖζον, οὗ ἤτησε, δεδωκώς.

† † Ἴδε τὴν τῆς μετανοίας ἰσχὺν, καὶ τὴν φιλανθρωπίαν τοῦ κυρίου. ἡ μὲν γὰρ μετάνοια ἐποιη-

Aaa 2

[1]) Hoc ſcholio carebat interpretatio Hentenii. Eius autem loco habet longius Theophylacti p. 108. B. quod hic ſubieci. In neutro meorum reperitur.

cadere: ſtans enim firmus in prauitate, non poterat remiſſionem accipere. Dei vero humanitas ſiue benignitas omnino ignouit, et aes alienum remiſit. Atqui ſeruus non omnimodam remiſſionem, ſed longanimitatem ac protelationem quaerebat. Diſce ergo, Deum plura conferre quam nos poſtulemus: tanta eſt Dei benignitas et humanitas, etiam quum durior videtur, puta iubendo venundari eum, et omnia quae illius erant. Neque enim hoc ex aſperitate dicebat, ſed vt ſeruum terreret et perſuaderet, eumque ad humiliter deprecandum adduceret, et ad reſpiciendum quomodo inuitaretur.

Verſ. 28. *Egreſſus — debes.*

Non poſt longum tempus, ſed ſtatim: beneficentiam faciens tramitem, ad id quod neque Deo gratum eſt, neque hominibus.

Verſ. 29. *Proſtratus — v. 30. debitum.*

Neque formam ſupplicationis veritus eſt, qua et ipſe miſericordiam percepit: neque ſermone placatus eſt, per quem et ipſe ſeruatus erat: neque a ſimili propriae meminit calamitatis, ſed permanſit omni fera crudelior. Atqui non pro aequalibus erat ſupplicatio: ipſe enim pro talentis, hic pro denariis rogabat: et ipſe pro decem millibus, hic autem pro centum: et ipſe dominum, hic autem conſeruum: et dominus tantum debitum ipſi vniuerſum remiſerat, ipſe vero neque dilationem conſeruo dedit.

Verſ. 31.

[2]) Hentenii interpretatio hic prorſus diſſentit.

ἐποίησε τὸν δοῦλον πεσεῖν ἀπὸ τῆς κακίας. ὁ γὰρ ἱσάμενος βεβαίως ἐν τῇ κακίᾳ, οὐ συγχωρητέος. ἡ δὲ φιλανθρωπία τοῦ θεοῦ συνεχώρησε παντελῶς τὸ δάνειον· καίτοιγε ὁ δοῦλος οὐ συγχώρησιν παντελῆ ἐζήτει, ἀλλὰ προθεσμίαν. μάνθανε τοίνυν, ὅτι ὁ θεὸς καὶ πλείονα δίδωσιν, ὧν αἰτούμεθα. ἐπεὶ τοσαύτη ἐστὶν ἡ φιλανθρωπία αὐτοῦ, ὥστε καὶ ἐκεῖνο τὸ δοκοῦν σκληρὸν, τὸ προστάξαι πωληθῆναι αὐτὸν, οὐκ ἀπὸ σκληρότητος εἶπεν, ἀλλ' ἵνα καταπτήσῃ τὸν δοῦλον, καὶ πείσῃ αὐτὸν πρὸς ἱκετείαν καὶ παράκλησιν ἀποβλέψαι.

Verſ. 28. Ἐξελθὼν — ὀφείλεις.

Εἶδες [2]) δεσπότου φιλανθρωπίαν, ὄρα καὶ δούλε πάλιν ἀπανθρωπίαν. ἐξελθὼν γὰρ εὐθὺς, ἔδειξε τὴν οἰκείαν ἀπήνειαν, οὐδὲ καιροῦ τινὸς παρελθόντος.

Verſ. 29. Πεσὼν — v. 30. ὀφειλόμενον.

Οὔτε τὸ σχῆμα τῆς ἱκετηρίας ᾐδέσθη, δι' οὗ καὶ αὐτὸς ἠλεήθη, οὔτε τὸν λόγον ἐδυσωπήθη, δι' οὗ καὶ αὐτὸς ἐσώθη, οὔτε τῆς ἰδίας αἰεμνήσθη συμφορᾶς, ἀπὸ τῆς ὁμοίας· ἀλλ' ἔμεινε θηρίου παντὸς ὠμότερος. καίτοιγε, οὐχ ὑπὲρ τῶν ἴσων ἦν ἡ ἱκετηρία. ὁ μὲν γὰρ ὑπὲρ ταλάντων· ὁ δὲ ὑπὲρ δηναρίων παρεκάλει. καὶ ὁ μὲν ὑπὲρ μυρίων· ὁ δὲ ὑπὲρ ἑκατόν. καὶ ὁ μὲν τὸν δεσπότην· ὁ δὲ τὸν ὁμόδουλον. καὶ ὁ μὲν δεσπότης ἅπαν αὐτῷ [3]) τὸ τοσοῦτον χρέος ἀφῆκεν· αὐτὸς δὲ οὐδὲ προθεσμίαν μόνην τῷ συνδούλῳ δέδωκεν.

[3]) τὸ, omittit, A.

Verſ. 31. *Videntes — quae fiebant.*

Incompaſſibilitas enim non a Deo ſolum habetur odio, ſed neque manſuetis hominibus grata eſt.

Verſ. 32. *Tunc — v. 33. miſertus ſum?*

O immenſam manſuetudinem! Ex aequo diſceptat cum eo qui omni ſermone indignus eſt: et patienter ac leniter eum conuincit, qui per ſe condemnatus eſt, oſtenditque quod ipſe ſibiipſi priorem etiam gratiam ſubuertit, et ex eo vltionem adduxit.

Et quum non poſſet ſoluere, non eum ſceleſtum nominauit, ſed eius potius miſertus eſt: quando vero erga conſeruum non eſt motus compaſſionis affectu, tunc et ſceleſtum appellauit et puniuit.

Audiamus nos qui non compatimur et horreamus: ſciamus quod ipſi nosipſos omnino condemnamus, Dei miſericordiam quam erga nos exhibuit ſubuertentes, aeternumque ſupplicium attrahentes.

Verſ. 34. *Et — ſibi totum debitum.*

Hoc eſt continue et ſemper: poſtea enim nunquam ſoluet. Tu vero reliqua parabolae ne curioſe ſcruteris, quae perſuaſibilitatis gratia ſunt coaſſumpta: ſed hoc ſolum ex ea manifeſte accipito: peccata quae in Deum committimus infinitis modis plura eſſe, his quae deliquunt in nos fratres noſtri. Nam quisque noſtrum Deo debitor eſt decem millium talentorum, hoc eſt, multi ac magni reus debiti: debemus enim illi multas gra-

ues

4) Ita correxi, loco προξένησε.

Verſ. 31. Ἰδόντες — τὰ γενόμενα.

Τὸ ἀσυμπαθὲς γὰρ, ὁ μόνον τῷ Θεῷ μισητὸν, ἀλλ' ἤδη τοῖς ἐπιεικέσιν ἀνθρώποις ἀρεσκόν.

Verſ. 32. Τότε — v. 33. ἠλέησα;

Ὦ τῆς πολλῆς ἡμερότητος! δικαιολογεῖται πρὸς τὸν ἀνάξιον λόγε παντὸς, καὶ μακροθύμως ἐλέγχει τὸν αὐτοκατάκριτον, καὶ δείκνυσιν, ὅτι αὐτὸς ἑαυτῷ καὶ τὴν προτέραν χάριν ἀνέτρεψε, καὶ τὴν μετὰ τοῦτο κόλασιν [4]) προυξένησε.

Καὶ ὅτε μὲν οὐκ εἶχεν ἀποδοῦναι τὸ χρέος, οὐκ ὠνόμασεν αὐτὸν πονηρὸν, ἀλλὰ καὶ μᾶλλον ἠλέησεν· ὅτε δὲ περὶ τὸν σύνδουλον γέγονεν ἀσυμπαθὴς, τότε καὶ πονηρὸν ὠνόμασε, καὶ ἐκόλασεν.

Ἀκούσωμεν οἱ ἀσυμπαθεῖς καὶ φρίξωμεν, καὶ γνῶμεν, ὅτι αὐτοὶ πάντως ἑαυτοὺς καταδικάζομεν, τὸν εἰς ἡμᾶς προγεγενημένον ἔλεον τῷ Θεῷ ἀνατρέποντες, καὶ τὴν αἰωνίαν κόλασιν ἐπισπώμενοι.

Verſ. 34. Καὶ — πᾶν τὸ ὀφειλόμενον αὐτῷ.

Τουτέστι, διηνεκῶς. ἐδέποτε γὰρ λοιπὸν ἀποδώσει. σὺ δὲ, τἄλλα μὲν τῆς παραβολῆς μὴ περιεργάζου, χάριν παιδαγωγίας συμπαραληφθέντα· τοῦτο δὲ μόνον ἐκ ταύτης μάθε σαφῶς, ὅτι τὰ εἰς Θεὸν ἁμαρτήματα ἡμῶν μυριοπλασίως εἰσὶ τῶν εἰς ἡμᾶς ἁμαρτημάτων τῶν ἀδελφῶν. καὶ ἕκαστος μὲν ἡμῶν χρεωφειλέτης ἐστὶ τῷ Θεῷ μυρίων ταλάντων, τετέχνη, ὑπεύθυνος πολλῆ καὶ μεγάλου χρέους. χρεωστῶμεν γὰρ αὐτῷ πολλὰς καὶ

uesque poenas, propter magna grauiaque peccata. Quisque autem eorum qui in nos deliquerunt, nobis debitor eſt centum denariorum, videlicet parui vilisque debiti, ſi conferatur ad decem millia talentorum. Quum ergo Deo tanta debeamus, niſi erga noſtros debitores miſericordia vſi fuerimus, ſubuertemus etiam quae iam nobis ſupplicantibus remiſerat: et poſtmodum omnium poenae a nobis ſine vlla compaſſione expetentur. Vide enim quae ſequuntur.

Verſ. 35. *Sic — illorum.*

Propter hunc ſermonem totam compoſuit parabolam, exemplo illum confirmans, quo facilius reciperetur. In principio ſiquidem parabolae ſeipſum poſuit regem ac legislatorem: poſt finem vero ipſius, patri vltionis autoritatem attribuit, ne iactabundus ipſe videretur: ſimulque oſtendens vnam vtriusque eſſe autoritatem. De cordibus veſtris autem, hoc eſt, ex corde, et non tantum ab ore.

Cap. XIX. v. 1. *Et — Iordanem.*

Venit in extremas Iudaeae partes: quia inſtabat tempus paſſionis ipſius.

Verſ. 2.

5) προσεπεχώρησεν. B.

6) Cum haec quoque pertineant ad iſtam παραβολήν, malim κατὰ τὸ τέλος. Ita enim loqui ſolent. Sed

μεγάλας τιμωρίας, ἐπὶ πολλοῖς καὶ μεγάλοις ἁμαρτήμασιν· ἕκαστος δὲ τῶν ἁμαρτανόντων εἰς ἡμᾶς, χρεωφειλέτης ἐστὶν ἡμῖν ἑκατὸν δηναρίων, ἤγουν, ὀλίγα καὶ εὐτελοῦς χρέους, πρὸς σύγκρισιν τῶν μυρίων ταλάντων. καὶ ὅτι οἱ τηλικαῦτα τῷ θεῷ χρεωστοῦντες, ἐὰν φανῶμεν πρὸς τοὺς μικρὰ χρεωστοῦντας ἡμῖν ἀνελεήμονες, ἀνατρέπομεν καὶ ὅσα[5]) προσυνεχώρησεν ἡμῖν δεηθεῖσι, καὶ λοιπὸν ἀσυμπαθῶς πάντων ἀπαιτούμεθα τὰς εὐθύνας. ὅρα γὰρ τὰ ἑξῆς.

Vers. 35. Οὕτως — αὐτῶν.

Διὰ τοῦτον τὸν λόγον συνέθηκε τὴν ὅλην παραβολὴν, βεβαιώσας τοῦτον διὰ παραδείγματος, ἵνα μᾶλλον εὐπαράδεκτος γένηται. ἐν ἀρχῇ μὲν οὖν τῆς παραβολῆς, ἑαυτὸν εἶπε βασιλέα καὶ λογοθέτην· μετὰ[6]) τὸ τέλος δὲ ταύτης, τῷ πατρὶ τὴν ἐξουσίαν τῆς κολάσεως ἀνέθηκεν, ἵνα τε μὴ δόξῃ κομπάζειν αὐτὸς, καὶ ἅμα δεικνύων, ὅτι μία ἀμφοτέροις ἡ ἐξουσία. τὸ δὲ, ἀπὸ τῶν καρδιῶν ὑμῶν, ἀντὶ τοῦ, ἐκ καρδίας, καὶ μὴ ἀπὸ στόματος μόνον.

Cap. XIX. v. 1. Καὶ — Ἰορδάνου.

Ἦλθεν εἰς τὰ μέρη τῆς Ἰουδαίας, διότι ἤγγιζεν ὁ καιρὸς τοῦ πάθους αὐτοῦ.

Sed illud quoque ferendum videbitur. Equidem scripsissem ἐπὶ, aut πρὸς τῷ τέλει.

Verſ. 2. *Et — ibi.*

Rurſum vt frequenter diximus, a doctrina tranſit ad miracula: quandoque curans animas, interdum vero corpora, et nihil vnquam negligens.

Cap. XL. De interrogantibus, vtrum licet homini diuortium facere cum vxore.

Verſ. 3. *Et — cauſa?*

Rurſum viſis miraculis ac virtute illius, efferati fuerant: et quia facta eius reprehendere non poterant, accedunt tentantes in ſermonibus, an eum poſſent comprehendere: quumque id ſaepe feciſſent, et vbique mirabiliter impoſitum ipſis fuiſſet ſilentium, impudens tamen ac improba erat eorum inuidia. Interrogant ergo, ſi liceat homini diuortium facere cum vxore ſua ex qualibet cauſa. Et conſidera mihi aſtutiam: quia enim de hoc quaeſito in praecedentibus docuerat, quinto videlicet capite, dicens, Quicunque repudiauerit vxorem ſuam excepta cauſa fornicationis, facit eam adulteram eſſe, etc. putauerunt eum doctrinam illam obliuioni tradidiſſe. Ideo etiam non dicunt, Quare hoc docuiſti? ſed quaſi de hoc nondum docuiſſet prauo more ſuo interrogant: vt ſi licere diceret, opponerent dicentes: Et quomodo in praecedentibus docuiſti non licere? Si vero diceret non licere, opponerent ipſi legem. Quaere autem praedicto quinto capite dicti illius enarrationem, Quicunque repudiauerit vxorem ſuam excepta

7) Interponendum videtur, *οὐδετέρου*.
8) *διατί τότε*. A.

Verſ. 2. Καὶ — ἐκεῖ.

Πάλιν, ὡς πολλάκις ἔφημεν, ἀπὸ τῆς διδασκαλίας ἐπὶ τὰ θαύματα μέτεισι, ποτὲ μὲν ψυχὰς θεραπεύων, ποτὲ δὲ σώματα, καὶ ἐνίοτε [7]) ἀμελῶν.

ΚΕΦ. Μ. Περὶ τῶν ἐπερωτησάντων, εἰ ἔξεστιν ἀπολῦσαι τὴν γυναῖκα.

Verſ. 3. Καὶ — αἰτίαν.

Πάλιν, ἰδόντες τὰ θαύματα καὶ τὴν δύναμιν αὐτοῦ, ἐξεθηριώθησαν, καὶ ἐπεὶ μέμψασθαι τοῖς πράγμασιν οὐκ ἴσχυον, προσέρχονται πειράζοντες ἐν λόγοις, ἐὰν ἄρα δυνηθῶσιν ἐπιλαβέσθαι αὐτοῦ, καίτοι πολλάκις τοῦτο ποιήσαντες, καὶ πανταχοῦ θαυμασίως ἐπιξομιθέντες. ἀλλ' ἀναίσχυντον ὄντως ὁ φθόνος, καὶ ἰταμόν. ἐρωτῶσιν οὖν, εἰ ἔξεστιν ἀνθρώπῳ ἀπολῦσαι τὴν γυναῖκα αὐτοῦ κατὰ πᾶσαν αἰτίαν. καὶ ὅρα μοι τὴν πανουργίαν. ἐπεὶ γὰρ περὶ τούτου τοῦ ζητήματος προλαβὼν ἐδίδαξεν ἐν τῷ πέμπτῳ κεφαλαίῳ, εἰπὼν, ὅτι ὃς [p]) ἂν ἀπολύσῃ τὴν γυναῖκα αὐτοῦ παρεκτὸς λόγου πορνείας, ποιεῖ αὐτὴν μοιχᾶσθαι, καὶ τὰ ἑξῆς· ἐνόμισαν, ὅτι ἐπελάθετο τῆς τοιαύτης διδασκαλίας. διὸ καὶ ὑ λέγουσι, διατί [8]) τόδε ἐδίδαξας, ἀλλ' ὡς μήπω περὶ τούτου διδάξαντα, κακοήθως ἐρωτῶσιν, ἵνα εἰ μὲν εἴπῃ, ὅτι ἔξεστιν, ἀντιθήσουσιν, ὅτι καὶ πῶς προλαβὼν ἐδίδαξας, ὅτι οὐκ ἔξεστιν· εἰ δὲ εἴπῃ, ὅτι οὐκ ἔξεστιν, ἀντιθήσουσιν αὐτῷ τὸν νόμον. ζήτησον δὲ ἐν τῷ δηλωθέντι πέμπτῳ κεφαλαίῳ τὴν ἐξήγησιν τοῦ, ὃς ἂν ἀπο-

p) Matt. 5, 32.

cepta causa fornicationis, facit eam adulteram esse: ibique et legem facile discres et causam ob quam statutum erat. Quid ergo Christus qui horum astutias ac dolos perfecte nouerat?

Vers. 4. *At ille — eos?*

Eos videlicet homines. Hoc autem verbum in libro Geneseos scriptum est. Tu vero admirare domini mansuetudinem: quomodo sciens quod eum tentarent, non dixit: Quid me tentatis? quod alibi dixit ad eos. Neque exasperatus est sicut alio loco: neque omnino arguit eos, vt suam ostendat lenitatem, et vt discipulos doceat iniurias leniter ferre. Non tamen semper exhibet lenitatem, ne putent scelesti haec illum latere, vtque refrenaret malitiam. Et vide sapientiam. Interrogatus an liceret, non statim dixit non licere, ne daret eis occasionem contentionis ac tumultus, sed hoc alio modo apte admodum astruit ab ipsa creatione quae ab initio facta est. Quid ergo ait? Num legistis quod qui fecit ab initio, masculum et foeminam fecit eos? hoc est vnum masculum vnamque foeminam, vt vnus vnam haberet. Nam si voluisset masculum hanc relinquere, rursumque hanc ducere, plures vtique formasset ab initio foeminas: quia ergo plures non formauit, restat vt voluerit virum non repudiare vxorem suam.

Vers. 5. *Et — vnam.*

Ostenso a creatione quod non liceat repudiare, ostendit hoc et a diuino iussu. Scire autem oportet,

ἀπολύσῃ τὴν γυναῖκα αὐτοῦ παρεκτὸς λόγου πορνείας, ποιεῖ αὐτὴν μοιχᾶσθαι, καὶ μαθήσῃ ῥᾳδίως ἐκεῖ καὶ τὸν νόμον, καὶ τὴν αἰτίαν, δι' ἣν ἐνομοθετήθη. τί οὖν ὁ τὰς πανουργίας καὶ τὰ σοφίσματα τέτων ἀκριβῶς ἐπιζάμενος;

Verſ. 4. Ὁ δὲ — αὐτούς;

Αὐτοὺς, δηλαδὴ τοὺς ἀνθρώπους. τοῦτο μὲν οὖν τὸ ῥητὸν ἐν τῇ βίβλῳ τῆς γενέσεως q) γέγραπται. σὺ δὲ θαύμασον τὴν ἡμερότητα τοῦ δεσπότου, πῶς γνοὺς, ὅτι πειράζουσιν, οὐκ εἶπε, τί με πειράζετε, ὅπερ ἐν ἄλλοις εἴρηκε πρὸς αὐτοὺς, ἐδὲ ἐτραχύνθη, καθὼς ἔθος, ὅτε ποιεῖ. ἔτε γὰρ πάντοτε ἐλέγχει, ἵνα δείξῃ τὴν ἑαυτοῦ μακροθυμίαν, καὶ ἵνα παιδεύσῃ τὸς μαθητὰς, μακροθύμως φέρειν τὰς παροιμίας· ἔτε ἀεὶ μακροθυμεῖ, ἵνα μὴ δόξωσιν οἱ πονηροὶ λανθάνειν αὐτὸν, καὶ ἵνα ἀναχαιτίσῃ τὴν πονηρίαν. καὶ ὅρα σοφίαν. ἐρωτηθεὶς γὰρ, εἰ ἔξεσιν, οὐκ εὐθέως εἶπεν, ὅτι οὐκ ἔξεσιν, ἵνα μὴ δῶ τούτοις ἀφορμὴν φιλονεικίας καὶ ταραχῆς, ἀλλ' ἑτέρῳ τρόπῳ τοῦτο κατασκευάζει, πιθανῶς πάνυ, ἀπ' αὐτῆς τῆς ἐν ἀρχῇ δημιουργίας. τί οὖν, φησιν, οὐκ ἀνέγνωτε, ὅτι ὁ ποιήσας ἀπ' ἀρχῆς ἄρσεν καὶ θῆλυ ἐποίησεν αὐτοὺς, τετέχιν, ἵνα ἄρσενα καὶ μίαν θήλειαν, ὥστε τὸν ἕνα τὴν μίαν ἔχειν. εἰ γὰρ ἐβέλετο, ἵνα ὁ ἄρσεν ταύτην μὲν ἀφῇσι, ἑτέραν δὲ πάλιν ἀγάγηται, πλείας ἂν ἔπλασε κατ' ἀρχὰς θηλείας· ἐπεὶ δὲ πλείους οὐκ ἔπλασε, λοιπὸν βέλεται, μὴ ἀπολύειν τὸν ἄνδρα τὴν γυναῖκα αὐτῦ.

q) Geneſ. 2, 24.

Verſ. 5. Καὶ — μίαν.

Δείξας ἀπὸ τῆς δημιουργίας, ὅτι οὐκ ἔξεσιν ἀπολύειν, δείκνυσι τοῦτο καὶ ἀπὸ προσάγματος τοῦ θεῦ.

tet, quod in libro Geneſis apparet praeſens verbum ipſius Adam eſſe prophetantis de vxore: ſed Chriſtus nunc docet quod hoc Dei fuerit praeceptum, et non ipſius Adam prophetia vt apparet.

Nihil tamen vetat idem dictum ipſius et Adam fuiſſe prophetiam a Deo inductam, et rurſum Dei praeceptum dictum per Adam: vt id dixerit et Adam inductus a Deo, et rurſus dixerit etiam Deus loquutus per Adam.

Ait ergo quod etiam dixerit creator: Propter hoc videlicet, quia formata eſt vxor de latere viri ſui, (nam et hoc ante praedictum praeceptum ſcriptum eſt) relinquet homo patrem ſuum et matrem etc. Eruntque duo coniuncti in carnem vnam ſiue corpus vnum propter coniunctionem vnitatis, ſiue coniunctionem formam. Quia ergo vnum corpus hos eſſe iuſſit, non licet repudiare.

Verſ. 6. *Itaque — vna caro.*

Poſtquam tentatoribus diuinum recitauit praeceptum, interpretatur nunc quod poſt coniunctionem vnum corpus fiant duo coniuges. Deinde ſuam quoque infert ſententiam. Ait enim:

Verſ. 6. *Quod — ſeparet.*

Ecce id ſubintulit quod non licet: blande quidem modoque perſuaſibili vt diximus: offendens praeter naturam ac praeter legem eſſe diuortium. Praeter naturam quidem: nam vna caro diuiditur, praeter legem vero, quum enim Deus vnum eſſe iuſſerit, diſtrahuntur.

Verſ. 7.

9) Exciderunt incluſa. A.

θεῦ. χρὴ δὲ γινώσκειν, ὅτι ἐν μὲν τῇ βίβλῳ τῆς γενέσεως φαίνεται τῷ ἀδὰμ εἶναι τὸ παρὸν ῥητὸν, προφητεύοντος περὶ τῆς γυναικός· ἀλλ' ὁ χριστὸς διδάσκει νῦν, ὅτι τοῦ θεῦ ἐστι τοῦτο τὸ πρόσαγμα, καὶ ἡ προφητεία τοῦ ἀδὰμ, ὡς δοκεῖ.

[Οὐδὲν[9]) δὲ κωλύει, τὸ αὐτὸ ῥητὸν καὶ τοῦ ἀδὰμ εἶναι προφητείαν, ἐνηχηθεῖσαν παρὰ τοῦ θεῦ, καὶ αὖθις τοῦ θεῦ πρόσαγμα, ῥηθὲν διὰ τοῦ ἀδάμ. οἷον, καὶ εἶπεν ὁ ἀδὰμ, ἐνηχηθεὶς παρὰ τοῦ θεῦ, καὶ πάλιν, καὶ εἶπεν ὁ θεὸς, λαλήσας διὰ τοῦ ἀδάμ.]

Φησὶν οὖν, ὅτι καὶ εἶπεν ὁ δημιουργὸς, ἕνεκεν τότε, δηλαδὴ τοῦ πλασθῆναι τὴν γυναῖκα ἐκ τῆς πλευρᾶς τοῦ ἀνδρὸς αὐτῆς· περὶ τούτου γὰρ ἀνωτέρω τοῦ δηλωθέντος προσάγματος γέγραπται· καταλείψει ἄνθρωπος τὸν πατέρα αὐτοῦ καὶ τὴν μητέρα, καὶ τὰ ἑξῆς· καὶ ἔσονται οἱ δύο σύζυγοι εἰς σάρκα μίαν, ἤγουν, σῶμα ἕν, διὰ τὸν σύνδεσμον τῆς ἑνώσεως, εἴτουν, διὰ τὴν συναπτικὴν σχέσιν. ἐπεὶ δὲ ἓν σῶμα τούτους εἶναι προσέταξεν, οὐκ ἔξεστιν ἀπολύειν.

Verſ. 6. Ὥστε — σὰρξ μία.

Ἀναγνοὺς τοῖς πειρασταῖς τὸ θεῖον πρόσαγμα, ἐφερμηνεύει λοιπὸν, ὅτι μετὰ τὴν συνάφειαν ἓν σῶμα οἱ δύο σύζυγοι γίνονται. εἶτα ἐπιφέρει καὶ τὴν ἑαυτοῦ γνώμην. λέγει γάρ.

Verſ. 6. Ὃ — χωριζέτω.

Ἰδοὺ, τὸ οὐκ ἔξεστι συνεπέρανεν, ὁμαλῶς τε καὶ πιθανῶς, ὡς εἰρήκαμεν, δεικνύων, ὅτι παρὰ Φύσιν καὶ παρὰ νόμον τὸ διελεῖν. παρὰ Φύσιν μέν, ὅτι μία διατέμνεται σάρξ· παρὰ νόμον δὲ, ὅτι τοῦ θεῦ κελεύσαντος ἓν εἶναι διασπῶνται.

Verſ. 7.

Verſ. 7. *Dicunt — eam?*

Quid, id eſt quare vel quomodo. Libellum vero repudii dicunt ſcripturam repudiationis, quod etiam quinto capite diximus.

Verſ. 8. *Ait — ita factum eſt.*

Cauſam in caput illorum conuertit, quod frequenter facere conſueuit. Propter duritiam cordis veſtri inquit hoc permiſit, iuxta diuerſas cauſas eorum qui ſibi nuptas oderant, neque illis reconciliabantur. Siquidem illas repudiare ſtatuit, ne occiderentur. Cur autem libellus repudii daretur, manifeſte diximus praedicto quinto capite. Ab initio autem non ita factum eſt. Nam ſi Deus id ab initio voluiſſet, nequaquam vnum formaſſet maſculum vnamque foeminam: neque iuſſiſſet duos eſſe in carnem vnam.

Verſ. 9. *Proinde dico — adulterium committit.*

Siue non repudiatam ab alio, ſiue repudiatam duxerit, adulterium committit. Haec autem Marcus ait ad diſcipulos eſſe dicta. Primum namque ad Phariſaeos dicta ſunt, deinde etiam ad diſcipulos in domo ſeorſum. Dictum eſt autem et de his quinto capite, et ibi quaere enarrationem. Solam vero eam iuſſit eiici, quae ſtuprum ſiue adulterium commiſiſſet, propter foetus confuſionem, et propter dubitationem eius quod pariendum eſſet: quaſi alia quaeuis cauſa curari poſſit, haec autem ſola non recipiat curationem.

Intel-

Verſ. 7. *Λέγεσιν — αὐτήν;*

Τί, ἀντὶ τοῦ, διατί, ἢ, ἀντὶ τοῦ, πῶς. Βιβλίον δὲ ἀποστασίου λέγουσι, τὸ ἔγγραφον τῆς ἀπολύσεως, ὡς καὶ ἐν τῷ πέμπτῳ κεφαλαίῳ προεδιδάξαμεν.

Verſ. 8. *Λέγει — γέγονεν ἕτω.*

Τὴν αἰτίαν εἰς τὴν αὐτῶν περιτρέπει κεφαλήν, ὅπερ εἰώθε πολλάκις ποιεῖν. διὰ τὴν σκληροκαρδίαν γάρ, φησιν, ὑμῶν ἐπέτρεψε τοῦτο, κατὰ διαφόρους αἰτίας μισούντων τὰς γαμετὰς, καὶ μὴ καταλλαττομένων αὐταῖς. ἐνομοθέτησε γὰρ ἀπολύειν ταύτας, ἵνα μὴ φονεύωνται. διατὶ δὲ βιβλίον ἀποστασίου ἐδίδοτο, προέφημεν σαφῶς ἐν τῷ δηλωθέντι πέμπτῳ κεφαλαίῳ. ἀπ' ἀρχῆς δέ, φησιν, οὐ γέγονεν ἕτως. εἰ γὰρ τοῦτο ἐξ ἀρχῆς ὁ θεὸς ἐβούλετο, οὐκ ἂν ἔπλασεν ἕνα μὲν ἄρσενα, μίαν δὲ θηλείαν, ἀφ' ὧν προσέταξεν εἶναι τοὺς δύο εἰς σάρκα μίαν.

Verſ. 9. *Λέγω δὲ — μοιχᾶται.*

Κἂν τε μὴ ἀπολελυμένην ὑφ' ἑτέρου γαμήσῃ, κἂν τε ἀπολελυμένην, μοιχεύει. ταῦτα δὲ πρὸς τὸς μαθητὰς ἐρρήθησαν, φησιν ὁ [r]) μάρκος. ἐρρήθησαν γὰρ π, ὅταν μὲν πρὸς τοὺς Φαρισαίους, εἶτα καὶ πρὸς τοὺς μαθητὰς, ἐν τῇ οἰκίᾳ κατιδίαν. ἤρηται δὲ περὶ τούτων καὶ ἐν τῷ πέμπτῳ κεφαλαίῳ. καὶ ζήτησον ἐνεῖ τὴν ἐξήγησιν. μόνην δὲ τὴν πορνευθεῖσαν, ἤτοι, μοιχευθεῖσαν ἐπέλευσεν ἐκβάλλειν, διὰ τὴν σύγχυσιν τῆς γενῆς, καὶ διὰ τὴν ἀμφιβολίαν τὸ τεχθησόμενο, ὡς πάσης μὲν ἄλλης αἰτίας ἰαθῆναι δυναμένης, ταύτης δὲ μόνης οὐκ ἐπιδεχομένης ἴασιν.

r) Marc. 10, 11.

† Intelligi quoque potest sermo de virgine secundo ducta, hoc est post relictam vxorem.

Vers. 10. *Dicunt — contrahere matrimonium.*

Nunc tandem intellexerunt praecepti grauitatem, tanquam rei quae molestia afficiat. Siquidem graue admodum videbatur, difficilem prauamque tolerare mulierem, nec eam posse repudiare quae fera saeuior est ac molestior. Ideoque dicunt: si ita se habet causa hominis cum vxore: (†† id est, si eiusmodi ratio est coniugii, ne dissoluatur, nisi propter solum adulterium, non conducit, virum iniisse coniugium. Quomodo enim perferat alia impudentis mulieris vitia?

Aliter vero etiam hoc dictum explicatur, si ita, vt iussisti, ratio est viri cum vxore,) id est, si vna causa est vel medium separans virum et vxorem, dico sane fornicationem, non expedit venire ad nuptias.

Vers. 11. *Ille — huius dicti.*

Non omnes suscipiunt hunc sermonem de non contrahendo matrimonio: non omnes ferunt. Magna enim res est coelibatus, nec ab omnibus ferri potest.

Vers. 11. *Sed quibus datum est.*

Soli illi sermonem hunc suscipiunt et ferunt, quibus datum est hoc donum a Deo: datum est autem

[1]) Inclusa Cod. B. in marg. habet. Leguntur autem auctiora apud Hentenium.

[2]) ἢ πρότερον silentio transiit Hentenius. Ita certe consistere nequeunt. Ergo post νῦν, inserendum videtur, μᾶλλον. Πρότερον refertur ad Matth. Cap. V.

[Νοηθείη [1]) ἂν, καὶ περὶ παρθένου ὁ λόγος.]

Verſ. 10. Λέγουσιν — γαμῆσαι.

Νῦν συνῆκαν ἢ [2]) πρότερον τὸ βάρος τῆς ἐντολῆς, ἅτε [3]) πολυπραγμονηθέντος τῷ πράγματος. διὸ σφόδρα ἐπαχθὲς ἔδοξεν αὐτοῖς, τὸ ἀνέχεσθαι πικρᾶς καὶ πονηρᾶς γυναικὸς, καὶ μὴ δύνασθαι ἀπολύειν τὴν θηρίου χαλεπωτέραν. διὸ καὶ λέγεσιν, εἰ οὕτως ἐστὶν ἡ αἰτία τῷ ἀνθρώπῳ μετὰ τῆς γυναικὸς, [τουτέστιν, [4]) ἐὰν τοιαύτη ἐστὶν ἡ αἰτία τῆς συζυγίας, ὥστε μὴ χωρίζεσθαι, εἰ μὴ διὰ μόνην μοιχείαν, ἐ συμφέρει τῷ ἀνδρὶ γῆμαι. πῶς γὰρ ἂν ὑπομένοι τὰς ἄλλας κακίας τῆς ἀναισχύντε γυναικός;

Ἑρμηνέυεται δὲ καὶ ἑτέρως τὸ ῥητὸν, ὅτι καὶ ἐὰν ἔτως, ὡς ἐκέλευσάς, ἐστιν ἡ αἰτία τοῦ ἀνδρὸς μετὰ τῆς γυναικὸς,] τετέσιν, ἐὰν μία μόνη ἐστὶν ἡ αἰτία, ἡ μέσον τοῦ ἀνδρὸς καὶ τῆς γυναικὸς, ἡ διαζευγνύουσα, λέγω δὴ, ἡ μοιχεία, ἐ συμφέρει ἐλθεῖν εἰς γάμον.

Verſ. 11. Ὁ — τὸν λόγον τοῦτον.

Οὐ πάντες παραδέχονται τὸν λόγον τοῦτον, τὸν περὶ τοῦ μὴ γῆμαι, ἐ πάντες βασεάζουσι. μέγα γὰρ ἡ ἀγαμία, καὶ ὀλίγοις φορητόν.

Verſ. 11. Ἀλλ' οἷς δέδοται.

Ἐκεῖνοι μόνοι τὸν λόγον τοῦτον παραδέχονται καὶ βασεάζουσιν, οἷς δέδοται τοῦτο τὸ δῶρον παρὰ

3) A Phariſaeis nimirum.

4) Quae hic inclusa sunt, deerant apud Hentenium. Scriba saltum fecit ab τουτέσιν ad τουτέσιν.

tem his qui petiuerunt. Petite enim, ait, et dabitur vobis: petentibus (inquam) non simpliciter, sed feruenter et perseueranter: et vt semel dicam, sicut oportet. Significatum est ergo virginitatem, Dei donum esse, datum his qui petunt vt oportet.

Vers. 12. *Sunt — coelorum.*

Quia de coelibatu incidit sermo, docet nunc de innuptis: et tria enumerat genera eunuchorum: quorum primum nullam sustinet calumniam, secundum autem vituperatur, tertium vero laudabile est: eorum videlicet qui seipsos castrauerunt, vt regnum coelorum consequerentur, non nouacula ferrea execantes genitalia, sed continentia insaniam concupiscentiae amputantes, et amore virginitatis, scilicet amorem emarcescere sinentes. Quorum enim naturam manus humana transformauit, ferrumque depranauit, non tantum ob seruatam virginitatem laudantur, quantum hi qui veluti libidinis accusati, vltionem susceperunt, quae id etiam vincat, quod a ferro est auxilium.

† Gregor. Theol. Hi quidem natura inclinantur ad bonum. Quum autem dico naturam, non abiicio voluntatem, sed vtrumque pono: et inclinationem ad id quod honestum est, et quae ad opus bonum ducit naturam. Quibusdam vero a praeceptoribus amputantur affectiones, quidam autem per seipsos illas amputant, vt qui praeceptores non assequuti, seipsos docent quae conueniunt: et radicem vitiorum excidentes, et membra prauitatis exterminantes.

Vers. 12.

5) ἐνέπεσεν ὁ λόγος. B.

6) Gregor. Nazianz. p. 192. 193. Habet autem haec in margine B.

θεῦ. δέδοται δὲ, αἰτήσασιν. αἰτεῖτε [4]) γάρ, φησί, καὶ δοθήσεται ὑμῖν. αἰτήσασι δὲ, οὐχ ἁπλῶς, ἀλλὰ θερμῶς καὶ ἐπιμόνως, καὶ ἁπλῶς εἰπεῖν, ὡς χρή. σημείωσαι δὲ, ὅτι θεῦ δῶρον ἡ παρθενία, διδομένη τοῖς αἰτοῦσιν, ὡς χρή. 4) Matth. 7, 7.

Verſ. 12. Εἰσὶ — ἑαυτούς.

Ἐπειδὴ περὶ ἀγαμίας ἐνέπεσε [5]) λόγος, διδάσκει λοιπὸν περὶ τῶν ἀγάμων, καὶ ἀπαριθμεῖται τρία εἴδη τῶν εὐνέχων, ὧν τὸ πρῶτον μὲν, ἀδιάβλητόν ἐστι· τὸ δεύτερον δὲ, διαβεβλημένον· τὸ δὲ τρίτον, ἐπαινετὸν, οἵτινες εὐνέχισαν ἑαυτοὺς, ἵνα τύχωσι τῆς βασιλείας τῶν ἑρανῶν, οὐ ζυρῷ σιδήρου τὰ παιδογόνα μόρια ἐκτεμόντες, ἀλλὰ ζυρῷ σωφροσύνης τὸν οἶστρον τῆς ἐπιθυμίας ἀποκόψαντες, καὶ ἔρωτι παρθενίας τὸν ἔρωτα τῆς συνουσίας καταμαραίναντες. ὧν γὰρ τὴν φύσιν ἀνθρωπίνη μετέπλασε χειρ, καὶ σίδηρος παρεχάραξεν, ἐ τοσοῦτον ἀποδεκτοὶ παρθενεύοντες, ὅσον κατηγορητοὶ, λαγνεύοντες, ὡς τῆς ἀκολασίας νικησάσης καὶ τὴν ἀπὸ τοῦ σιδήρου βοήθειαν. 5) Matth. 19, 12.

[Τοῦ [6]) Θεολόγου· οἱ μὲν ἐκ φύσεως νεύουσι πρὸς τὸ ἀγαθόν. φύσεως δὲ ὅταν εἴπω, ἐκ ἀτιμάζω τὴν προαίρεσιν, ἀλλ' ἀμφότερα τίθημι, τήν γε πρὸς τὸ καλὸν ἐπιτηδειότητα, καὶ τὴν εἰς ἔργον ἄγουσαν τὸ ἐκ φύσεως ἐπιτήδειον· οἱ δὲ ὑπὸ διδασκάλων ἐκτέμνοντα τὰ πάθη· οἱ δὲ, δι' ἑαυτῶν ἐκτέμνουσι ταῦτα, διδασκάλων μὲν οὐκ ἐπιτυχόντες, ἑαυτοὺς δὲ διδάξαντες τῷ προσήκοντα, καὶ τὴν τε βίζαν τῆς κακίας ἐκτεμόντες, καὶ τὰ ὄργανα τῆς πονηρίας ἐξορισαντες.]

Verſ. 12. *Qui — capiat.*

Tandem vbi coelibes laude dignos demonſtraſſet, et ita talem coelibatum laudaſſet, ac eo modo latenter auditores ad virginitatem prouocaſſet: Sciens id magnum eſſe, et a paucis deligi: relinquit rem in hominum voluntate. Qui poteſt, inquit, capere hoc, aut peruenire ad hoc, capiat.

Verſ. 13. *Tunc — illos.*

Infantes dixit Lucas, qui offerebantur in fide parentum. Diſcipuli vero eos increpabant qui offerebant, ſicut ſcripſit Marcus, hoc eſt prohibebant. Veriſimile eſt autem quod et pueros increpabant. Nam et hos et illos, praeceptorem honorando prohibebant.

Verſ. 14. *Ieſus autem — coelorum.*

Marcus dixit, quod etiam indignabatur prohibentibus. Recipit autem pueros, ſignificans ſe recipere ſimplices, ac docens oportere faſtum qui a ſublimitate procedit conculcare: et ſe ſuſcipere deſpicabiles. Non dixit autem: Horum eſt regnum coelorum, ſed talium, imitantium videlicet horum ſimplicitatem: de quibus latius dictum eſt triceſimoſeptimo capite.

Verſ. 15. *Et — inde.*

Marcus dixit quod etiam complexatus eſt illos, ac impoſitis manibus ſuper eos benedicebat illis. Hoc autem

7) Incluſa abſunt. A.

Vers. 12. Ὁ — χωρείτω.

Τελευταῖον, ὑποδείξας τοὺς ἀγάμους τοὺς ἐπαινουμένους, καὶ ἕτω τὴν τοιαύτην ἀγαμίαν ἐπαινέσας, καὶ λελυθότως μὲν τοὺς ἀκροατὰς εἰς τὸ παρθενεύειν ἕτως ἐκκαλεσάμενος· εἰδὼς δὲ, μέγα τοῦτο καὶ ὀλίγοις αἱρετὸν, καταλιμπάνει τὸ πρᾶγμα τῇ προαιρέσει τῶν ἀνθρώπων. ὁ δυνάμενος γάρ, φησι, χωρεῖν τοῦτο, [ἢ χωρεῖν z)] εἰς τοῦτο,] χωρείτω.

Vers. 13. Τότε — αὐτοῖς.

Βρέφη ἔπεν ὁ a) λεκᾶς, ἅτινα προσηνέχθησαν b) μὲν ἐκ πίστεως τῶν γονέων· οἱ δὲ μαθηταὶ ἐπετίμων c) τοῖς προσφέρουσιν, ὡς ὁ μάρκος ἐργαψε, τετέχνων, ἐκώλυον. εἰκὸς δὲ, καὶ τοῖς παισὶν ἐπιτιμᾶν. ἐκώλυον δὲ κἀκείνους καὶ ταῦτα, τιμῶντες τὸν διδάσκαλον.

z) Matth. 19, 12.
a) Luc. 18, 15.
b) Marc. 10, 13.
c) Marc. 10, 13.

Vers. 14. Ὁ δὲ ἰησοῦς — οὐρανῶν.

Ὁ δὲ μάρκος ἔιπεν, ὅτι καὶ d) ἠγανάκτησε κατὰ τῶν κωλυόντων· προσίεται δὲ τὰ παιδία, δεικνύων μὲν, ὅτι τοὺς ἀκάκους προσίεται· διδάσκων δὲ καὶ, ὅτι προσήκει καταπατεῖν τὸν ἀπὸ τῆς ὑπεροχῆς τύφον, καὶ πρσίεσθαι καὶ τοὺς εὐκαταφρονήτους. οὐκ ἔπε δὲ, ὅτι τέτων ἐστὶν ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν, ἀλλ' ὅτι τῶν τοιέτων, τῶν μιμεμένων τὴν ἀπλότητα τέτων, περὶ ὧν εἴρηται πλατύτερον ἐν τῷ τριακοστῷ ἑβδόμῳ κεφαλαίῳ.

d) Marc. 10, 14.

Vers. 15. Καὶ — ἐκεῖθεν.

Μάρκος δὲ ἔιπεν, ὅτι καὶ e) ἐναγκαλισάμενος αὐτὰ, τιθεὶς τὰς χεῖρας ἐπ' αὐτὰ, εὐλόγει αὐτά.

e) Marc. 10, 16.

autem faciebat illorum adimplens petitionem qui eos adduxerant. Oblati sunt enim, inquit, ei paruuli, vt manus imponeret eis et oraret. Simul etiam ostendit iterum quod amplectitur, sibique familiarem efficit eum, qui dolo ac malitia caret: et ponit super eum manus siue excubantem suam virtutem, ac benedicit, eumque sanctificat.

Cap. XLI. De diuite interrogante Iesum.

Vers. 16. *Et — aeternam?*

Principem dixit hunc Lucas, videlicet Iudaeorum. Non erat autem hic adolescens dolosus aut fictus, vt aiunt quidam: neque enim iuuitus illum Iesus dilexisset eum, quod dixit Marcus, sed in caeteris quidem bonus erat, vitaeque cupidus aeternae: sed auaritiae spina pingue suae animae aruum perdiderat.

Vers. 17. *Ipse — Deus.*

Nullus neque corporeus, neque incorporeus proprie bonus est, nisi solus Deus: quia Deo secundum naturam conuenit bonitas, ideoque mutari non potest: caeteris autem omnibus visibilibus et inuisibilibus secundum voluntatem, et ideo mutabilis est. Quia ergo hic Christum hominem tantum esse suspicabatur, bonumque vocabat eum, non tanquam Deum, sed tanquam hominem, et vnum quempiam praeceptorum apud Hebraeos: ad huiusmodi suspicionem eius nunc etiam ipse quasi homo cum eo differit, dicens: Quid me dicis

[8]) καὶ addendum credo.

αὐτά. τοῦτο δὲ ἐποίει, πληρῶν τὴν αἴτησιν τῶν ταῦτα προσηγαγόντων. προσηνέχθησαν γάρ, φησιν, αὐτῷ παιδία, ἵνα τὰς χεῖρας ἐπιθῇ αὐτοῖς καὶ προσεύξηται. ἅμα δὲ πάλιν ἔδειξεν, ὅτι καὶ ἐναγκαλίζεται, καὶ οἰκειοῦται τὸν ἀπόνηρον, καὶ τίθησιν ἐπ' αὐτὸν τὰς χεῖρας, ἤτοι τὴν θρεπτικὴν ἑαυτοῦ δύναμιν, καὶ εὐλογεῖ καὶ ἁγιάζει αὐτόν.

Κεφ. ΜΑ. Περὶ τοῦ ἐπερωτήσαντος τὸν ἰησοῦν πλουσίου.

Verſ. 16. Καὶ — αἰώνιον.

Ἄρχοντα [z]) τοῦτον εἶπεν ὁ λεπτὸς, δηλαδὴ, τῶν Ἰουδαίων. οὐκ ἦν δὲ ὕπελος ὁ νεανίσκος οὗτος, ὥς φασί τινες. οὐ γὰρ ἂν ὁ ἰησοῦς ἐμβλέψας αὐτῷ, ἠγάπησεν αὐτὸν, ὡς εἴρηκε [a]) μάρκος. ἀλλὰ τἄλλα μὲν καλὸς ἦν, καὶ ζωῆς ἐπεθύμει τῆς αἰωνίου· τῆς δὲ φιλαργυρίας ἡ ἄκανθα τὴν λιπαρὰν ἄρδεραν τῆς ψυχῆς αὐτοῦ διελυμήνατο. z) Luc. 18, 18. a) Marc. 10, 21.

Verſ. 17. Ὁ — θεός.

Οὐδεὶς ἔτε ὑλικὸς, ἔτε ἄϋλος, ἀγαθὸς ἐστι κυρίως, εἰ μὴ μόνος ὁ θεός. διότι τῷ θεῷ μὲν, κατὰ φύσιν ἡ ἀγαθότης, καὶ διὰ τοῦτο ἀτρεπτοτάτη· τοῖς ἄλλοις δὲ πᾶσιν, ἐρατοῖς τε καὶ ἀοράτοις, κατὰ προαίρεσιν, καὶ διὰ τοῦτο τρεπτή. ἐπεὶ τοίνυν οὗτος, ἄνθρωπον ἁπλῶς τὸν χριστὸν ὑπέλαβεν εἶναι, καὶ ἀγαθὸν αὐτὸν ἐκάλεσεν, οὐχ ὡς θεὸν, ἀλλ' ὡς ἄνθρωπον, [8]) ἕνα τῶν παρ' ἑβραίοις διδασκάλων, πρὸς τὴν τοιαύτην ὑπόληψιν αὐτοῦ λοιπὸν καὶ αὐτὸς, ὡς ἄνθρωπος, αὐτῷ διαλέγεται, λέγων· διατί με λέγεις ἀγαθὸν,

dicis bonum, qui homo ſum iuxta tuam ſuſpicionem? Nam tanquam homo non ſum bonus, tanquam Deus autem, etiam maxime bonus ſum: ſolus namque Deus proprie bonus eſt. Hoc autem dixit non homines priuans bonitate, ſed de ea quae proprie bonitas eſt docuit: ſimulque adulationem repulit, et inſtruxit nos ne laudibus aſſentiamur.

† † Natura quidem bonus, ſolus deus: mentis vero conformatione bonus, ſolus is, qui deum imitatur.

Verſ. 17. *Quod ſi — v. 18. Quae?*

Non tentando dixit, Quae? ſed putabat praeter legalia eſſe alia, quae ad talem inducerent vitam.

Verſ. 18. *Ieſus autem — v. 20. infantia mea.*

Principaliora praecepta legalia diſpenſatorie ipſi profert, ſimul ea honorans, et vt ipſo reſpondente, Haec omnia opere compleui: nam id ſignificat Cuſtodiui, et ab infantia: ſciebat enim et quod opere compleuiſſet, et quod ita reſponſurus eſſet: auditoribus manifeſtaretur conuerſatio illius virtuti conſentanea: deinde tandem prolato ei vno euangelico praecepto, dico ſane diuitiarum abiectione, facilius conuinceret eum eſſe auarum: et ita bona occaſione demonſtraret manifeſte auaritiam corrumpere omnem virtutem: et ita demonſtrato damno deuitari poſſet huiusmodi affectus.

Quare

[9]) Haec in marg. B. Hentenius non agnoſcit.
[1]) Incluſa abſunt. A.
[2]) Impedita eſt conſtructio, quod multa inculcata ſunt. Γνωριῶ pendet ex ſuperiori ἵνα.

ἄνθρωπον ὄντα κατὰ τὴν σὴν ὑπόληψιν; ὡς μὲν γὰρ ἄνθρωπος, οὐκ εἰμὶ ἀγαθός· ὡς δὲ θεὸς, καὶ μάλα. μόνος γὰρ κυρίως ἀγαθὸς ὁ θεός. τοῦτο δὲ εἰπὼν, ἐ τοὺς ἀνθρώπους ἀπεξέρησε τῆς ἀγαθότητος, ἀλλὰ περὶ τῆς κυρίως ἀγαθότητος ἐδίδαξεν· ἅμα δὲ καὶ τὴν κολακείαν ἀπώσατο, καὶ ἐπαίδευσε, μὴ συγκατατίθεσθαι τοῖς ἐπαίνοις.

[Φύσει[9]) μὲν ἀγαθὸς, μόνος ὁ θεός· γνώμῃ δὲ ἀγαθὸς, μόνος ὁ θεομίμητος.]

Verſ. 17. Εἰ — v. 18. ποίας;

Οὐχ, ὡς πειράζων, εἶπε, ποίας· ἀλλ' ἐνόμισε, παρὰ τὰς νομικὰς ἑτέρας εἶναί τινας, τὰς εἰσαγέσας εἰς τὴν τοιαύτην ζωήν.

Verſ. 18. Ὁ δὲ ἰησοῦς — v. 20. νεότητός μου.

Τὰς κεφαλαιωδεστέρας αὐτῷ προτείνει τῶν νομικῶν ἐντολῶν οἰκονομικῶς, ἅμα μὲν τιμῶν αὐτὰς, ἅμα δὲ καὶ, ἵνα εἰπόντος αὐτοῦ, ὅτι κατώρθωσα ταύτας· [τοῦτο[1]) γὰρ δηλοῖ τὸ, ἐφυλαξάμην, καὶ ὅτι ἐκ νεότητος· ἐγίνωσκε γὰρ, καὶ ὅτι ἕτω κατώρθωκε ταύτας,] καὶ ὅτι ἕτως ἀποκριθήσεται· γνωριθῇ[2]) μὲν τοῖς ἀκροωμένοις ἡ φιλάρετος αὐτῷ πολιτεία· εἶτα λοιπὸν, μίαν αὐτῷ προτείνας τῶν εὐαγγελικῶν ἐντολῶν· φημὶ δὴ, τὴν ἀπόκτησιν τοῦ πλούτου· ῥᾷον[3]) ἐλέγξῃ φιλάργυρον, καὶ ἕτως ἐυαφέρμως καὶ ἐναργῶς ὑποδείξῃ τὴν φιλαργυρίαν πάσας λυμαινομένην τὰς ἀρετὰς, καὶ λοιπὸν, φανείσης τῆς ἐντεῦθεν ζημίας, φευκτὸν γένηται τὸ τοιοῦτον πάθος.

Καὶ

3) ἀπὸ κοινοῦ τὸ ἵνα.

Quare autem non protulit illi primum et maximum praeceptum, puta, Diliges dominum Deum tuum? Quia alia huius bona opera occulta erant: pietas vero huius ad Deum omnibus nota erat.

Dubitabit autem aliquis, vtrum propoſita legalia praecepta concilient vitam aeternam? Cui dicere poſſumus, quod conciliant quidem, at non talem qualem euangelica. Nam vita aeterna accipienda eſt fruitio quae eſt in coelis, quae varia eſt et multiplex: multae enim apud ſolum Deum fruitiones ſunt.

Rurſum dubitabit aliquis, vtrum vere dicebat adoleſcens? ſiquidem quum multas haberet poſſeſſiones, quomodo diligebat proximum ſicut ſeipſum? Vtrum enim diuidebat has parum aut nihil habentibus? Quid ergo dicendum eſt? Quod hoc quoque praeceptum compleuerat, quatenus ipſum compleri tunc permiſſum erat. Diligebat namque proximum ſicut ſeipſum: ſed quaſi nullum ei inferendo nocumentum, non quaſi diuidendo ſuas cum eo poſſeſſiones. Nam id excelſum eſt et ſupra Iudaicam in humum depreſſionem.

† Quae eo tempore maxime erant neceſſaria. Caetera quidem in vna Exodi parte ſtatuta ſunt. Illud autem: Diliges proximum tuum ſicut te ipſum, in alia: et manifeſte ita habetur in Leuitico. Aſſumpſit autem et hoc tanquam maxime neceſſarium.

Verſ. 20.

*) Reſpicit Io. 14, 2. Manſiones haud dubie, non fruitiones, voluit ſcribere Hentenius.

Καὶ διατί μὴ προέτεινεν αὐτῷ καὶ τὴν πρώτην καὶ μεγάλην ἐντολὴν, τὸ ἀγαπήσεις κύριον τὸν θεόν σου; διότι τὰ μὲν ἄλλα τούτου κατορθώματα κεκρυμμένα ἦσαν· ἡ θεοσέβεια δὲ αὐτοῦ τοῖς πᾶσι γνώριμος ἐτύγχανεν.

Ἀπορήσειε δ' ἄν τις, εἰ αἱ προταθεῖσαι νομικαὶ ἐντολαὶ προεξένουν ζωὴν αἰώνιον; πρὸς ὃν εἴποιμι ἄν, ὅτι προεξένουν μὲν, ἀλλ' οὐ τοιαύτην, οἵαν αἱ εὐαγγελικαί. ζωὴν γὰρ αἰώνιον, τὴν ἐν οὐρανοῖς ἀπόλαυσιν ὑποληπτέον, ἥτις ποικίλη καὶ πολυειδής ἐστι. πολλαὶ γὰρ[4]) μοναὶ παρὰ τῷ θεῷ.

Ἐπαπορήσει δέ τις, εἰ ἀληθῶς ἔλεγεν ὁ νεανίσκος; ἔχων γὰρ κτήματα πολλὰ, καθὼς δηλωθήσεται, πῶς ἠγάπα τὸν πλησίον, ὡς ἑαυτόν; ἢ γὰρ ἂν ἐμερίσατο ταῦτα πρὸς τοὺς ὀλίγα, ἢ οὐδόλως ἔχοντας; τί οὖν ἔστιν εἰπεῖν; ὅτι κατόρθωσε καὶ ταύτην τὴν ἐντολὴν, ὡς ἐνεχώρει τότε κατορθοῦν αὐτήν. ἠγάπα μὲν γὰρ τὸν πλησίον, ὡς ἑαυτὸν, ἀλλ' ὥστε μηδὲν βλαβερὸν αὐτῷ ἐνδείξασθαι, οὐ μὴν ὥστε καὶ συμμερίσασθαι αὐτῷ τὸν ἴδιον πλοῦτον. τοῦτο γὰρ ὑψηλὸν, καὶ τῆς ἰουδαϊκῆς χαμαιζηλίας ἀνώτερον.

[Ὧν[5]) εἶχε χρείαν μᾶλλον ὁ τότε καιρός. αἱ μὲν οὖν ἄλλαι καθ' ἓν μέρος ἐν τῇ ἐξόδῳ[b]) νενομοθέτηνται· τὸ δὲ, ἀγαπήσεις τὸν πλησίον σου ὡς σεαυτὸν, καθ' ἕτερον, καὶ φανερῶς οὕτως ἐν τῷ λευιτικῷ.[c]) παρέλαβε[6]) καὶ τοῦτο νῦν, ὡς χρειωδέστατον.]

b) Exod. 20, 12. seqq.

c) Leuit. 19, 18.

Vers. 20.

5) Haec leguntur in margine Codicis B. referunturque ad vocabulum κεφαλαιωδεστέρας, quod in principio scholii legitur.

6) δὲ addendum videtur.

Verſ. 20. *Quid adhuc mihi deeſt?*

Quid adhuc habere me oportet quo careo? Hoc autem dicens manifeſtabat quod maiorem deſiderabat virtutem. Ideo quoque, vt ait Marcus intuitus illum Ieſus dilexit eum et dixit ei, Vnum tibi deeſt. Lucas autem dixit, Vnum tibi deficit. Intuitus ſiquidem eſt illum manſuetum: dilexit autem eum quaſi vehementer ſalutem appetentem: quanquam auaritiae tyrannide praepediebatur. Quid eſt autem quod deficit? Vt ſequatur eum. Audi ergo.

Verſ. 21. *Ait — ſequere me.*

Quia ea quae habebat, id eſt, diuitiae impedimento erant ne ſequeretur: iubet haec vendi, darique pauperibus. Dicit ergo: ſi vis perfectus eſſe: imperfecti enim ſunt, qui ſola legalia complent praecepta: quia et ipſa imperfecta erant propter Iudaeorum imbecillitatem. Habebis theſaurum autem, dixit conſolans eius auaritiam: ac promittens quod iterum theſaurum reconderet: nec id tantum, ſed et melius, quia in coelo. Vocat autem theſaurum in coelo bonorum retributionem operum, quae ibi his qui digni fuerint, repoſita ſunt. Quod autem addit, Veni, ſequere me, tantundem eſt ac ſi dicat: Gradere iuxta veſtigia meae conuerſationis, ſequere mea praecepta: hoc enim tibi deficit, qui legalia adimpleſti.

Verſ. 22. *Audito — multas poſſeſſiones.*

Quo plura habebat, eo magis ſeruus eorum effectus erat: additio ſiquidem diuitiarum, additionem facit auaritiae. Opulentia itaque cauſa fuit triſtitiae et incredulitatis.

Verſ. 23.

Vers. 20. Τί ἔτι ὑστερῶ;

Τί λείπομαι; τοῦτο δὲ εἰπὼν, ἐνέφηνεν, ὅτι μείζονος ἐφίεται ἀρετῆς. διὸ καὶ, ὡς φησι μάρκος, [d] ὁ ἰησοῦς ἐμβλέψας αὐτῷ ἠγάπησεν αὐτὸν, καὶ εἶπεν αὐτῷ· ἓν σοι ὑστερεῖ. λουκᾶς δὲ εἶπεν, ὅτι [e] ἓν σοι λείπει. ἐνέβλεψε μὲν γὰρ αὐτῷ ἥμερον· ἠγάπησε δὲ αὐτὸν, ὡς σφόδρα σωτηρίας ὀρεγόμενον, εἰ καὶ τῇ τυραννίδι τῆς φιλαργυρίας ἐπεπέδητο. τί δέ ἐστι τὸ λεῖπον; τὸ ἀκολούθησαι αὐτῷ. καὶ ἄκεσε.

d) Marc. 10, 21.

e) Luc. 18, 22.

Vers. 21. Ἔφη — ἀκολούθει μοι.

Ἐπεὶ τὰ ὑπάρχοντα, τετέσιν, ὁ πλοῦτος, ἐμπόδιον ἦσαν τῷ ἀκολουθῆσαι, κελεύει ταῦτα πωλῆσαι, καὶ δοῦναι πτωχοῖς. φησὶν οὖν, εἰ θέλεις τέλειος εἶναι. καὶ γὰρ ἀτελεῖς οἱ τὰς νομικὰς κατορθοῦντες ἐντολὰς, ἐπεὶ καὶ αὗται ἀτελεῖς, διὰ τὴν ἀσθένειαν τῶν ἰουδαίων. ἔξεις δὲ θησαυρὸν εἶπε, παραμυθούμενος τὴν φιλοχρηματίαν αὐτοῦ, καὶ ἐπαγγελλόμενος, ὅτι θησαυρίσει πάλιν. καὶ ἐ τοῦτο μόνον, ἀλλὰ καὶ κρεῖττον. ἐν ἐρανῷ γάρ. θησαυρὸν δὲ ἐν ἐρανῷ λέγει, τὴν ἀποκειμένην ἐκεῖ τοῖς ἀξίοις ἀμοιβὴν τῶν κατορθωμάτων. τὸ δὲ δεῦρο, ἀκολούθει μοι, ἀντὶ τοῦ, βάδιζε κατ' ἴχνος τῆς ἐμῆς πολιτείας, ἀκολούθει ταῖς ἐμαῖς ἐντολαῖς. τοῦτο γάρ σοι λείπει, τὰ νομικὰ κατορθώσαντι.

Vers. 22. Ἀκέσας — κτήματα πολλά.

Ὅσον εἶχε πολλὰ, τοσοῦτον αὐτοῖς ἐδεδέλωτο. καὶ γὰρ ἡ προσθήκη τῷ πλέτε προσθήκην ποιεῖ τῆς φιλαργυρίας. γέγονεν οὖν αἰτία τῆς λύπης καὶ τῆς ἀπειθείας ἡ πολυκτημοσύνη.

Vers. 23.

Verſ. 23. *At — coelorum,*

Quodſi diues difficulter, auarus nullo modo. Si enim condemnatur qui non dat quae ſua ſunt, multo amplius qui rapit aliena.

Verſ. 24. *Rurſus — intrare.*

Quum rem dixiſſet difficilem, hanc ſubiunxit impoſſibilem: nec ſimpliciter impoſſibilem, ſed et impoſſibili magis impoſſibilem. Impoſſibile ſiquidem eſt camelum viuum tranſire per foramen acus: hoc autem impoſſibilius eſt illud. Fertur autem hic ſermo per exaggerationem ad auarorum terrorem.

Quidam autem camelum vocant funem nauis craſſiorem. Verum haec dicens Chriſtus non vituperat diuitias, ſed ſeruire diuitiis. Eſt autem optimum exemplum: nam ſicut foramen acus non eſt capax cameli propter nimiam ſui anguſtiam, et propter grandem illius molem ac tumorem: Ita quoque via quae ducit ad vitam non capit diuitem propter ſui anguſtiam, et propter huius tumorem. Oportet ergo omnem repellere tumorem iuxta Apoſtolum, et attenuari per voluntariam paupertatem.

Verſ. 25. *Quum autem audiſſent — ſaluus fieri?*

Exterriti ſunt, id eſt, turbati ſunt, non tamen pro ſeipſis; quum pauperes eſſent, ſed pro diuitibus. Coeperunt enim praeceptorum aſſumere viſcera, ac dolere plurimum pro perditione hominum dicentes, Quis ergo diuitum poteſt ſaluus fieri?

Verſ. 26.

Vers. 23. Ὁ δὲ — οὐρανῶν.

Ἐι δὲ πλέσιος δυσκόλως, πλεονέκτης οὐδ' ὅλως εἰ γὰρ ὁ μὴ διδοὺς τὰ ἑαυτῦ, κατακρίνεται· πολλῷ μᾶλλον, ὁ καὶ τὰ ἑτέρων ἁρπάζων.

Vers. 24. Πάλιν — εἰσελθεῖν.

Ἐιπὼν τὸ πρᾶγμα δύσκολον, ἔπειτα λέγει τοῦτο καὶ ἀδύνατον, καὶ οὐχ ἁπλῶς ἀδύνατον, ἀλλὰ καὶ τοῦ ἀδυνάτου ἀδυνατώτερον. ἀδύνατον μὲν γὰρ τὴν κάμηλον, τὸ ζῶον, διὰ τρυπήματος βελόνης διελθεῖν·[7] ἀδυνατώτερον δὲ τέτε ἐκεῖνο. κατ' ἐπίτασιν δὲ ὁ λόγος, εἰς φόβον τῶν Φιλαργύρων.

Τινὲς δὲ κάμηλόν φασι, σχοινίον παχύτατον πλοίου. ταῦτα δὲ λέγων ὁ χριστὸς, ἐ διαβάλλει τὸν πλοῦτον, ἀλλὰ τὸ δουλεῦσθαι τῷ πλέτῳ. κάλλιτον δὲ τὸ παράδειγμα. καθάπερ γὰρ τὸ τρύπημα τῆς βαφίδος ἐ χωρεῖ τὴν κάμηλον, διά τε τὴν ἄγαν ἑαυτῦ ξενότητα, καὶ διὰ τὸν ἄγαν ἐκείνης ὄγκον· ἕτω καὶ ἡ ὁδὸς, ἡ ἀπάγυσα εἰς τὴν ζωὴν, ἐ χωρεῖ τὸν πλέσιον, διά τε τὴν ἑαυτῆς ξενότητα, καὶ διὰ τὸν τούτε ὄγκον. προσήκει οὖν ὄγκον[f]) ἀποθέσθαι πάντα, κατὰ τὸν ἀπόστολον, καὶ λεπτυνθῆναι δι' ἐκσοίου πενίας. f) Hebr. 12, 1.

Vers. 25. Ἀκέσαντες δὲ — σωθῆναι;

Ἐξεπλήσσοντο, ἀντὶ τοῦ, ἐθορυβῦντο. πλὴν οὐχ ὑπὲρ ἑαυτῶν· πένητες γὰρ ἦσαν· ἀλλ' ὑπὲρ τῶν πλησίον. ἤρξαντο γὰρ σπλάγχνα διδασκάλων ἀναλαβεῖν, καὶ ὑπεραλγεῖν τῆς ἀπωλείας τῶν ἀνθρώπων, λέγοντες, τίς ἄρα τῶν πλησίον δύναται σωθῆναι;

7) εἰσελθᾶν. A.

Verſ. 26. *Intuitus — poſſibilia.*

Primum miti aſpectu exterritam eorum mentem conſolatus eſt. Deinde dixit: Apud homines diuites, hoc puta ſaluum fieri, impoſſibile eſt: fortiter enim auaritiae vinculis alligati ſunt, factique impotentes, vt a ſeipſis ſolis huiusmodi tyrannide liberentur. Deus autem non ſolum ſaluare hos poteſt, ſed etiam omne aliud poteſt. Saluabit ergo hos, ſi quod poſſunt ſtudium adhibentes, ac diuitias in pauperes euacuantes, ignemque cupiditatis diuitiarum extinguentes, hunc inuocauerint auxiliatorem ac libertatis aſſertorem.

Docuit ergo omnis hic ſermo, quod auarum impoſſibile eſt ſaluum eſſe, niſi quod in ſe eſt adferat ſtudium, vt dictum eſt: et Deum habeat adiutorem ad liberationem illius miſerrimae affectionis. Aiunt autem quidam, quodſi Deo omnia ſunt poſſibilia, vtique et facere malum Deo poſſibile eſt. Quibus nos dicimus, quod facere malum non eſt potentiae, ſed impotentiae. Ideo etiam Dauid peccata appellauit imbecillitates ſiue infirmitates dicens: Multiplicatae ſunt infirmitates eorum. Et Paulus ait, Quum nos eſſemus infirmi ſiue peccatores. Praeterea et alio modo iuxta Gregorium Theologum, principium mali eſt negligere bonum: quomodo autem bonum negliget, qui eſt ipſa bonitas?

Verſ. 27. *Tunc — nobis?*

Quae omnia beate Petre? An arundinem, rete, nauim, artemque piſcatoriam? Vtique inquit, quae et quanta habebam: mea ſiquidem voluntas integra fuit. Quum ergo dixiſſet ſaluator adoleſcenti,

ſi

Vers. 26. Ἐμβλέψας — δυνατά.

Πρῶτον ἡμέρᾳ βλέμματι φρίττουσαν αὐτῶν τὴν διάνοιαν παρηγόρησεν, εἶτα εἶπεν, ὅτι παρὰ ἀνθρώποις πλουσίοις τοῦτο, δηλαδὴ τὸ σωθῆναι, ἀδύνατόν ἐστι. δεδεσμημένοι γὰρ ἰσχυρῶς ταῖς σειραῖς τῆς φιλαργυρίας, ἀδυνατοῦσιν ἀφ' ἑαυτῶν μόνων ἐλευθερωθῆναι τῆς τοιαύτης τυραννίδος. ὁ δὲ θεὸς ἐ μόνον σῶσαι τούτους δύναται, ἀλλὰ καὶ πᾶν ἕτερον δύναται. σώσει δὲ τούτους, ἐὰν τὴν παρ' ἑαυτῶν σπουδὴν εἰσφέροντες, καὶ κενοῦντες τὸν πλοῦτον εἰς πένητας, καὶ σβεννύοντες τὸ πῦρ τῆς ἐπιθυμίας τῶν χρημάτων, ἐπικαλέσωνται καὶ τοῦτον ἐπίκουρον καὶ συλλήπτορα τῆς ἐλευθερίας.

Ἐδίδαξε τοίνυν ὁ σύμπας λόγος, ὅτι ἀδύνατον σωθῆναι φιλάργυρον, ἐὰν μὴ τὴν παρ' ἑαυτοῦ σπουδὴν εἰσφέρων, ὡς εἴρηται, σχοίη καὶ τὸν θεὸν βοηθὸν τῆς ἀπαλλαγῆς τοῦ τοιούτου χαλεπωτάτου πάθους. φασὶ δέ τινες, ὅτι ἐὰν πάντα δυνατὰ τῷ θεῷ, δυνατὸν ἄρα τῷ θεῷ καὶ τὸ κακόν. πρὸς οὓς λέγομεν, ὅτι τὸ κακὸν οὐκ ἔστι δυνάμεως, ἀλλ' ἀδυναμίας. διὸ καὶ ὁ δαυὶδ τὰς ἁμαρτίας, ἀσθενείας ὠνόμασεν, εἰπών, ἐπληθύνθησαν αἱ ἀσθένειαι[g] αὐτῶν. καὶ ὁ παῦλος δέ φησιν, ὄντων ἡμῶν[h] ἀσθενῶν, ἤγουν, ἁμαρτωλῶν. καὶ ἑτέρως δέ, κατὰ τὸν θεολόγον γρηγόριον, ἀρχὴ τὸ κακοῦ, τὸ ἀμελῆσαι τοῦ ἀγαθοῦ. πῶς δ' ἂν ἀμελήσῃ τοῦ ἀγαθοῦ ἡ αὐτοαγαθότης;

g) Ps. 15, 4.
h) Rom. 5, 6.

Vers. 27. Τότε — ἡμῖν;

Ποῖα πάντα, ὦ μακάριε πέτρε; τὸν κάλαμον, τὸ δίκτυον, τὸ πλοῖον, τὴν ἁλιευτικήν; ναί φησιν, ἃ εἶχον, καὶ ὅσα εἶχον. ἡ προαίρεσίς μου γὰρ ἐντελής. εἰπόντος οὖν τοῦ σωτῆρος πρὸς τὸν

si vis perfectus esse, abi, vende quae habes, et da pauperibus, habebisque thesaurum in coelo: timuit Petrus sibi ac condiscipulis: quasi ipsi minus feciſſent, quia non vendiderant quae habebant, nec dederant pauperibus: ideo etiam ait, Ecce nos non vendidimus, nec pauperibus dedimus, sed simpliciter omnia quae habebamus reliquimus, et sequuti sumus te: quid ergo erit nobis retributionis?

Vers. 28. *Iesus autem — Israel.*

Regenerationem dicit nunc a mortuis resurrectionem, quasi iteratam vivificationem. Quid ergo? sedebunt tunc Apostoli et iudicabunt? Nequaquam: solus enim Christus sedebit, et solus ipse iudicabit. Sed per duodecim sedes innuit fruitionem sive requiem ac praecellentiam duodecim discipulorum, et regni sui communicationem. Iudicantes autem dicit, hoc est condemnantes. Ait ergo: Fruemini tunc sive requiescetis, et praecelletis ac conregnabitis mihi, condemnantes Israelitas: non quod ipsi iudicaturi sint, sed sicut vicesimo tertio capite dicebat Niniuitas ac reginam Austri condemnaturos generationem illam: ita et hos nunc condemnaturos ait duodecim tribus Israel. Ideo enim non dicit gentes aut orbem, sed solos Israelitas suos contribules, suos cognatos. Condemnabunt enim eos non quasi iudicantes, sed quia is qui iudicabit, a fide horum sit condemnaturus illos. Siquidem quum eisdem moribus ac legibus et hi et illi sint enutriti: hi tamen crediderunt, illi vero credere noluerunt.

Quid

νεανίσκον, εἰ θέλεις τέλειος εἶναι, ὕπαγε, πώλησόν σου τὰ ὑπάρχοντα, καὶ δὸς πτωχοῖς, καὶ ἕξεις θυσαυρὸν ἐν οὐρανῷ· ἐθελήσασεν ὁ πέτρος περί τε ἑαυτοῦ καὶ περὶ τῶν μαθητῶν, ὡς ἠλαττωμένων, διὰ τὸ μὴ πωλῆσαι τὰ ὑπάρχοντα, καὶ δοῦναι πτωχοῖς. διὸ καί φησιν· ἰδοὺ ἡμεῖς οὐκ ἐπωλήσαμεν, ἵτε μὴν ἐδώκαμεν πτωχοῖς, ἀλλ' ἀφήκαμεν ἁπλῶς πάντα, ὅσα εἴχομεν, καὶ ἠκολουθήσαμέν σοι, τί ἄρα ἔσαι ἡμῖν εἰς ἀμοιβήν;

Verſ. 28. Ὁ δὲ ἰησοῦς — ἰσραήλ.

Παλιγγενεσίαν λέγει νῦν, τὴν ἐκ νεκρῶν ἀνάστασιν, ὡς παλινζωΐαν. τί οὖν; καθεδοῦνται καὶ οἱ ἀπόστολοι τότε, καὶ κρινοῦσιν; ἐδαμῶς. μόνος γὰρ ὁ χριστὸς καθίσει, καὶ μόνος αὐτὸς κρινεῖ. ἀλλὰ διὰ μὲν τῶν δώδεκα θρόνων παρεδήλωσε, τὴν τότε ἀνάπαυσιν, καὶ προτίμησιν τῶν δώδεκα μαθητῶν, καὶ τὴν κοινωνίαν τῆς βασιλείας αὐτοῦ. κρίνοντες δέ, φησιν, ἀντὶ τοῦ, κατακρίνοντες. ἔπεν οὖν, ὅτι ἀναπαυθήσεσθε τότε, καὶ προτιμηθήσεσθε, καὶ συμβασιλεύσετέ μοι, κατακρίνοντες τοὺς ἰσραηλίτας, οὐχ ὡς αὐτοὶ δικάζοντες, ἀλλ', ὥσπερ ἐν τῷ εἰκοστῷ τρίτῳ κεφαλαίῳ τοὺς νινευίτας ἔφησε κρῖναι τὴν βασίλισσαν τοῦ νότου κατακρίνειν τὴν γενεὰν ἐκείνην, οὕτω καὶ νῦν τούτους τὰς δώδεκα φυλὰς τοῦ ἰσραήλ. διὰ τοῦτο γὰρ οὐκ εἶπε τὰ ἔθνη, οὐδὲ τὴν οἰκουμένην, ἀλλὰ μόνους τοὺς ἰσραηλίτας, τοὺς ὁμοφύλους, τοὺς συγγενεῖς. κατακρινοῦσι γὰρ αὐτοὺς, οὐχ ὡς δικάζοντες, ὡς εἰρήκαμεν, ἀλλ' ὡς τοῦ δικάζοντος ἀπὸ τῆς τούτων πίστεως καταδικάζοντος αὐτούς, ὅτι τοῖς αὐτοῖς ἐνετράφησαν οὗτοί τε κἀκεῖνοι νόμοις καὶ ἤθεσι, καὶ ὅμως οὗτοι μὲν ἐπίστευσαν· ἐκεῖνοι δὲ ἠπίστησαν.

Quid ergo, Iudasne etiam ſedem habebit et condemnabit? Nequaquam: communis enim facta eſt promiſſio ad duodecim diſcipulos, ne per hanc Iudas in vllo caeteris deterior haberetur: ipſe vero animae prauitate ſeipſum hac priuauit. Eſt enim Dei lex a Ieremia promulgata ad Iudaeos, quae dicit, ſi conuerſa fuerit gens illa ab iniquitatibus ſuis, poenitebit et me malorum quae cogitaueram facere illis. Deinde ait, Et ſi fecerit malum coram me, vt non audiat vocem meam, poenitebit et me de bonis quae decreueram facere illis. Quid ergo ait iſta lex? Si comminatus fuero vt faciam tibi malum, et tu corrigaris, ſolues meam ſententiam: et ſi promiſero tibi bona, et ignauiter egeris, ſolues meam promiſſionem: tua enim cauſa factus es ea indignus. Poenitentiam ergo in Deo intelligimus propoſiti mutationem, cuius nos omnino cauſa ſumus. Scire autem oportet, quod diſcipulis connumerat eos, qui poſtmodum in chorum duodecim diſcipulorum ſubingreſſuri ſunt, vtpote eandem fidem idemque miniſterium ſuſcepturi.

Verſ. 29. *Et — haereditate accipiet.*

Vobis quidem duodecim contingent quae dixi, caeteris vero credentibus erunt haec et iſta. Matthaeus itaque dixit, Propter nomen meum, id eſt propter me. Marcus autem addidit, Et propter euangelium, hoc eſt propter praedicationem. Lucas vero ait, Propter regnum Dei, vt ſcilicet illud conſequatur. Quemadmodum autem quando dicebat, Qui perdiderit animam ſuam mea cauſa, inueniet eam: non hoc dicebat, vt nosipſos interimamus, ſed vt ipſi etiam animae noſtrae, fidem quae in ipſum eſt praeponamus. Ita et nunc dicens,

Τί δὲ, καὶ ὁ ἰάδας θρόνον ἕξει, καὶ κατακρινεῖ; ἀχί. κοινὴ μὲν γὰρ ἡ ἐπαγγελία πρὸς τοὺς δώδεκα μαθητὰς, ἵνα μηδ' ἐν τούτῳ τῶν ἄλλων ὁ ἰάδας ἐλαττωθείη. φαυλότητι δὲ ψυχῆς αὐτὸς ἑαυτὸν ταύτης ἀπεξέρησεν. ἔστι γὰρ νόμος τοῦ θεοῦ παρὰ ἱερεμίᾳ πρὸς ἰσδαίους ἐκφωνηθεὶς, καὶ λέγων· ἐὰν i) ἐπιστρέψῃ τὸ ἔθνος ἐκεῖνο ἀπὸ τῶν i) Ier. 18, 8. 10.
κακιῶν αὐτῶν, μετανοήσω κἀγὼ ἀπὸ τῶν κακῶν, ὧν ἐλογισάμην ποιῆσαι αὐτοῖς. εἶτα, καὶ ἐὰν ποιήσωσι τὸ πονηρὸν ἐνώπιόν μου, τοῦ μὴ ἀκούειν τῆς φωνῆς μου, μετανοήσω κἀγὼ περὶ τῶν ἀγαθῶν, ὧν ἐλάλησα τοῦ ποιῆσαι αὐτοῖς. τί οὖν φησὶν οὗτος ὁ νόμος; ὅτι ἐὰν ἀπειλήσω κακῶσάί σε, καὶ διορθωθῇς, λύσεις μου τὴν ψῆφον· καὶ ἐὰν ὑπόσχωμαί σοι ἀγαθὰ, καὶ ῥαθυμήσῃς, λύσεις μου τὴν ἐπαγγελίαν. σὺ γὰρ αἰτιος, ἀνάξιος ταύτης γενόμενος. μετάνοιαν γὰρ ἐπὶ τοῦ θεοῦ, τὴν ἐναλλαγὴν τοῦ σκοποῦ νοοῦμεν, ἧς αἴτιοι πάντως ἡμεῖς. χρὴ δὲ γινώσκειν, ὅτι τοῖς δώδεκα μαθηταῖς συναριθμεῖ καὶ τοὺς ὕστερον ἀντεισαχθέντας εἰς τὸν χορὸν τῶν δώδεκα μαθητῶν, ὡς τὴν αὐτὴν καὶ πίστιν καὶ διακονίαν ἀναδέξασθαι μέλλοντας.

Verſ. 29. Καὶ — κληρονομήσει.

Ὑμῖν μὲν τοῖς δώδεκα γενήσεται, καθὼς εἴρηκα, καὶ τοῖς ἄλλοις δὲ πᾶσι, τοῖς πιστεύουσιν, ἔσται τάδε καὶ τάδε. ματθαῖος μὲν οὖν εἶπεν, ἕνεκεν τοῦ ὀνόματός μου, ἀντὶ τοῦ, διὰ ἐμέ. μάρκος δὲ προσέθηκεν, ὅτι καὶ τοῦ k) εὐαγγελίου, τουτέστι, k) Marc. 10, 29.
καὶ διὰ τὸ κήρυγμα. λουκᾶς δὲ φησιν, ὅτι ἕνεκεν l) τῆς βασιλείας τοῦ θεοῦ, ἤγουν, διὰ τὴν βα- l) Luc. 18, 29.
σιλείαν τοῦ θεοῦ, ἵνα τύχῃ ταύτης. ὥσπερ δὲ, ὅταν ἔλεγεν, ὁ ἀπολέσας τὴν ψυχὴν αὐτοῦ ἕνεκεν ἐμοῦ, εὑρήσει αὐτὴν, ἐ τοῦτο ἔλεγεν, ἵνα ἀναιρῶμεν ἑαυτοὺς, ἀλλ' ἵνα καὶ αὐτῆς τῆς ψυχῆς

cens, Qui reliquerit vxorem: non hoc dixit, vt nuptias penitus diuidat, sed vt ipsi quoque coniugi praeponamus et ipsum et euangelium, et regnum Dei. Hoc autem et in omni alia cognatione et familiaritate dicendum est.

Marcus praeterea et Lucas manifestius de his recitantes, centuplam retributionem hoc tempore rependi dicunt, in hoc videlicet seculo, vitam autem aeternam venturo siue futuro. Centupla vero, hoc est, varie multiplicata, aut multo plura, sicut dixit Lucas. Sed quomodo varie multiplicatam accipiet quis hanc retributionem in praesenti seculo? Quomodo? Sicut acceperunt Apostoli et martyres caeterique omnes iusti. Vide enim quod omnium fidelium domus sibi habebant apertas: fratres etiam et sorores parauerunt omnes sanctos et sanctas: patres vero omnes ipsos colentes, ipsorumque curam habentes, ac erga ipsos compassionis affectu tactos: nam haec sunt propria patris: matres quoque omnes pari modo se habentes: vxores vero omnes ministrantes, subseruientes ac curantes eos: haec siquidem vxoris sunt opera: filios praeterea, omnes discipulos. Ad haec omnes fidelium agros in sua potestate habebant: quodque omnium est maxime admirabile, omnia haec habebant cum persequutionibus, prout addidit Marcus, hoc est a fidei inimicis persequutionem sustinentes. Potest etiam esse multiplicatio, gratia sanitatum, aut prophetia, aut aliud quippiam simile.

Vers. 30. *Multi — primi.*

Multi qui hic videntur primi, erunt ibi postremi. Hoc autem et simpliciter de omnibus dictum est, vt

[8]) ἂν, addit. B.

ἡμῶν προτιμῶμεν τὴν εἰς αὐτὸν πίστιν· ἔτω καὶ νῦν λέγων, ὃς ἀφῆκε γυναῖκα, οὐχ ἵνα διασπῶμεν ἁπλῶς τὰς γαμετὰς, τοῦτό φησιν, ἀλλ' ἵνα καὶ αὐτῆς τῆς συζύγε προτιμῶμεν καὶ αὐτὸν, καὶ τὸ εὐαγγέλιον, καὶ τὴν βασιλείαν τοῦ θεοῦ. τοῦτο δὲ καὶ ἐπὶ πάσης ἄλλης συγγενείας καὶ οἰκειότητος.

Μάρκος δὲ καὶ Λουκᾶς φανερώτερον περὶ τέτων ἐκθέμενοι, τὴν ἑκατονταπλασίονα [m]) ἀμοιβὴν τῶ καιρῶ τέτω ἀποκεκληρῶθαί φασιν, ἤγεν, τῶ νῦν αἰῶνι· τὴν δὲ αἰώνιον ζωὴν, τῶ ἐρχομένῳ, ἤτοι, τῶ μέλλοντι. ἑκατονταπλασίονα δὲ, ἀντὶ τοῦ, πολλαπλασίονα. οὕτω γὰρ [8]) εἶπεν ὁ Λεκᾶς. ἀλλὰ πῶς ἂν τις λάβοι τὴν πολλαπλασίονα ταύτην ἀμοιβὴν ἐν τῶ νῦν αἰῶνι. πῶς; ὡς ἔλαβον οἱ ἀπόστολοι καὶ οἱ μάρτυρες καὶ οἱ δικαιοι ἅπαντες. ὁρᾶ γὰρ, ὅτι πάσας τὰς πάντων τῶν πιστῶν οἰκίας ἔσχεν ἀναπεπταμένας αὐτοῖς, καὶ ἀδελφὰς μὲν καὶ ἀδελφὰς ἐκτήσαντο πάντας τοὺς ἁγίους καὶ πάσας τὰς ἁγίας, πατέρας δὲ πάντας τοὺς συέργοντας καὶ φροντίζοντας καὶ σπλαγχνιζομένας ἐπ' αὐτοῖς. ταῦτα γὰρ ἴδια πατρός. μητέρας δὲ, πάσας τὰς ὁμοίως ἐχθέσας γυναῖκας δὲ πάσας τὰς διακονούσας καὶ ὑπηρετέσας καὶ ἐπιμελομένας αὐτῶν. ταῦτα γὰρ ἔργα γυναικός. τέκνα δὲ, πάντας τοὺς μαθητάς. ἀλλὰ καὶ πάντας τοὺς ἀγρεύς τῶν πιστῶν εἶχον εἰς ἐξεσίαν. καὶ τὸ παραδοξότατον· πάντα ταῦτα ἔσχον μετὰ διωγμῶν, ὡς ὁ μάρκος [n]) προσέθηκεν· ὅ ἐστι, διωκόμενοι παρὰ τῶν ἐχθρῶν τῆς πίστεως. εἴη δ' ἂν πολλαπλασίων ἀμοιβὴ, καὶ ἡ χάρις τῶν ἰαμάτων, ἢ τὸ προβλέπειν τὸ μέλλον, ἢ τοιούτε τινός.

m) Marc. 10, 30. Luc. 18, 30.

n) Marc. 10, 30.

Verſ. 30. Πολλοὶ — πρῶτοι.

Πολλοὶ πρῶτοι δοκοῦντες ἐν τῷ παρόντι βίῳ, ἔσονται ἔσχατοι κατὰ τὸν μέλλοντα, καὶ τἀναντίον,

vt nunquam hi qui praeponuntur in vita, extollantur: neque qui hic despiciuntur, animum despondeant: et praecipue ad Pharisaeos eisque similes sermo referatur, qui primatus totis vendicabant viribus. Quia vero non omnes eo tempore credebant, sed alii quidem prius, alii vero postea, ponit parabolam quae posteriores consoletur animaeque iniiciat alacritatem, quam totam pariter necesse est primum accipere, ita exposcente eius enarratione, et demum ea quae videbuntur similiter de ea dicere: quanquam enim longiuscula sit, apta tamen est vt facile capi possit.

Cap. XLII. De mercede conductis operariis.

Cap. XX. v. 1. *Simile* — *v.* 15. *in rebus meis?*

Huius omnis parabolae solum exponenda sunt quae opportuna videntur, veluti monet Chrysostomus: caetera vero non sunt curiose scrutanda, sicut vicesimo quarto capite praediximus. In hac enim regnum coelorum intelligitur ipse Christus, sicut in parabolis frequenter diximus. Vinea autem eius, euangelica ipsius praecepta sunt. Operarii vero huiusmodi vineae, homines operatores talium praeceptorum. Tempus operationis, praesens vita. Diluculum vero, hora tertia, sexta, nona, et vndecima, variae hominum aetates quibus ad fidem veniunt, et probi facti Deo placent. Dilucu-

9) Scribendum videtur, *τοὺς τῶν.*

1) Hoc loco pro *πελέυει*. Explicat haec Chrysost. T. VII. p 638. A. seq. Locum autem Euthymius potissimum respicit ibid. E. *οὐ χρὴ πάντα τὰ ἐν ταῖς παραβολαῖς κ. τ. λ.*

ἔσχατοι δοκοῦντες ἐνταῦθα, ἔσονται πρῶτοι ἐκεῖ. τοῦτο δὲ εἰρηται μὲν καὶ περὶ πάντων ἁπλῶς, ἵνα μήτε οἱ κατὰ τὸν παρόντα βίον πρετιμώμενοι ἐπαίρωνται, μήτε οἱ ἐνταῦθα καταφρονέμενοι ἀθυμῶσι· μάλιστα δὲ πρὸς τοὺς Φαρισαίους, καὶ τοὺς τοιούτους, ὁ λόγος ἀποτέταται,[9]) τῶν πρωτείων ἰσχυρῶς ἀντιποιεμένους. ἐπεὶ δὲ οὐ πάντες κατὰ τὸν αὐτὸν χρόνον πιστεύουσιν, ἀλλ' οἱ μὲν πρῶτον, οἱ δὲ ὕστερον, τίθησι παραβολὴν παραμυθεμένην τὲς ὑστεροῦντας, καὶ προθυμίαν αὐτοῖς ἐμβάλλεσαν, ἣν ὁμοῦ πᾶσαν ἀναγκαῖον ἐκθέσθαι πρῶτον, ὅτως ἀπειτούσης τῆς ἐξηγήσεως αὐτῆς· εἶτα λοιπὸν ὁμοῦ καὶ τὰ δοκοῦντα περὶ ταύτης εἰπεῖν. εἰ γὰρ καὶ μακρά τίς ἐξιν, ἀλλ' εὔληπτος πέφυκεν.

ΚΕΦ. ΜΒ. Περὶ τῶν μισθουμένων ἐργατῶν.

Cap. XX. v. 1. Ὁμοία — v. 15. ἐν τοῖς ἐμοῖς;

Τῆς ὅλης ταύτης παραβολῆς τὰ καίρια μόνον ἑρμηνευτέον, ὡς ὁ χρυσόστομος[1]) ἐπιτρέπει, τἄλλα δ' οὐ περιεργαστέον, ὡς καὶ ἐν τῷ εἰκοστῷ τετάρτῳ κεφαλαίῳ προδιελάβομεν. νοεῖται γὰρ ἐν ταύτῃ βασιλεία μὲν τῶν οὐρανῶν, αὐτὸς ὁ χριστὸς, καθὼς πολλαχοῦ τῶν παραβολῶν εἰρήκαμεν· ἀμπελὼν δὲ αὐτοῦ, αἱ εὐαγγελικαὶ ἐντολαὶ αὐτοῦ· ἐργάται δὲ τοῦ τοιούτου ἀμπελῶνος, οἱ ἐργάται τῶν τοιούτων ἐντολῶν ἄνθρωποι· καιρὸς δὲ τῆς ἐργασίας, ὁ παρὼν βίος· πρωῒ δὲ καὶ τρίτη ὥρα καὶ ἕκτη καὶ ἐνάτη καὶ ἑνδεκάτη, αἱ διάφοροι τῶν ἀνθρώπων ἡλικίαι, καθ' ἃς τῇ πίστει

προσ-

Diluculum ſiquidem ſiue prima hora, aetas eſt eorum, qui ab infantia vocati ſunt ad dicta praecepta. Tertia autem hora, aetas epheborum. Sexta vero, virorum. Nona, ſenum: et vndecima, decrepitorum, quibus breue eſt reliquum vitae tempus.

Exiit ergo Chriſtus in mundum, tum per ſeipſum, tum per Apoſtolos, eosque praeceptores qui illos ſequuti ſunt, vt mercede conduceret operarios in vineam ſuam, quae botros fructificat virtutum, laetificantes patremfamilias, qui dominus eſt vniuerſi. Merito autem dixit, Vt mercede conduceret: merces enim repoſita eſt praeceptorum operariis, puta cuiusque ſalus: hanc enim intelligimus eſſe denarium. Effingit autem parabola primos murmurantes, impoſitumque illis ſilentium: non quod in regno coelorum futura ſit inuidia. Nam ſi hic adhuc viuentes iuſti ſuas animas pro hominibus ponunt, multo magis ibi, videntes eos ſaluos eſſe gaudent. Sed tale figuratum eſt murmur, impoſitumque ſilentium, ad ſolam demonſtrationem diuinae benignitatis erga eos, qui poſtremi veniunt, vt confidant quod nihil illis oberit poſtremos veniſſe, ſi deinceps operati fuerint.

Et nos ſiquidem vbi aliquem multo dignati fuerimus honore, et poſtmodum voluerimus huiusmodi magnitudinem demonſtrare, ſolemus dicere quod quidam ob tantum honorem murmurabant. Hoc autem dicimus non illum reprehendentes, ſed hunc ad gratiarum actionem excitantes.

Quare autem non omnes ſimul vocauit ad vineam? Quia non ſimul omnes inuenit: impoſſibile enim erat eodem tempore, vt praediximus, eadem-

προσέρχονται, καὶ εὐδοκιμοῦσι. πρωῒ μὲν γὰρ, ἤτοι, πρώτη ὥρα, ἡ ἡλικία τῶν νηπίσθεν κληθέντων εἰς τὰς ἐπιθείσας ἐντολάς· τρίτη δὲ ὥρα, ἡ ἡλικία τῶν ἐφήβων· ἕκτη δὲ, ἡ τῶν ἀνδρῶν· ἐνάτη δὲ, ἡ τῶν γερόντων· ἑνδεκάτη δὲ, ἡ τῶν βαθυγερόντων, εἴτουν, τῶν ἐχόντων βραχὺ λείψανον χρόνου ζωῆς ὑπολελειμμένου.

Ἐξῆλθεν οὖν ὁ χριστὸς εἰς τὴν οἰκουμένην, τοῦτο μὲν, δι' ἑαυτοῦ, τοῦτο δὲ, διὰ τῶν ἀποστόλων, καὶ διὰ τῶν μετ' αὐτοὺς διδασκάλων, μισθώσαθαι ἐργάτας εἰς τὸν ἀμπελῶνα αὐτοῦ, τὸν καρποφοροῦντα βότρυας ἀρετῶν, εὐφραίνοντας τὸν οἰκοδεσπότην, τὸν τῆς οἰκουμένης δεσπότην. εἰκότως δὲ εἶπε, μισθώσαθαι. μισθὸς γὰρ ἀπόκειται τοῖς ἐργάταις τῶν ἐντολῶν, ἡ ἑκάστῳ σωτηρία. ταύτην γὰρ νοοῦμεν, δηνάριον. πάλιν δὲ τοὺς πρώτους ἡ παραβολὴ γογγύζοντας, καὶ ἐπιζομιζομένους, οὐχ ὅτι ἐν τῇ βασιλείᾳ τῶν ἐρανῶν ἔσαι φθόνος· εἰ γὰρ ἐνταῦθα ὀίτες οἱ δίκαιοι τὰς ἑαυτῶν ψυχὰς ὑπὲρ τῶν ἀνθρώπων τιθέασι, πολλῷ μᾶλλον ἐκεῖ τούτες βλέποντες σωζομένους χαίρουσιν· ἀλλ' ὁ τοιῶτος ἐσχημάτισε γογγυσμὸς, καὶ ἡ ἐπιζήμισις, εἰς ἔμφασιν μόνον τῆς τοῦ θεῦ περὶ τοὺς ἔσχατον προσερχομένες φιλανθρωπίας, ἵνα θαῤῥῶσιν, ὡς οὐδὲν ἐμποδιζόσης τῆς ὑσερήσεως, ἐὰν εἰς τὸ ἔξῆς ἐργάζωνται.

Καὶ ἡμεῖς γὰρ, ὅταν τινες πολλῆς ἀξιάσωμεν τιμῆς, εἶτα βελτιῶμεν ἐμφῆναι τὴν ταύτης ὑπερβολὴν, εἰώθαμεν λέγειν, ὅτι ὁ δεῖνα ἐγόγγυσε διὰ τὴν τοσαύτην τιμήν. τοῦτο δὲ λέγομεν, οὐκ ἐκεῖνον διαβάλλοντες, ἀλλὰ τοῦτον διεγείροντες εἰς εὐχαριςίαν.

Διατί δὲ οὐχ ὁμοῦ πάντας ἐκάλεσεν εἰς τὸν ἀμπελῶνα; διότι οὐχ ὁμοῦ πάντας εὗρεν. ἀδύνατον γὰρ κατὰ τὸν αὐτὸν χρόνον, ὡς προειρήκαμεν, καὶ

demque aetate omnes accedere. Tunc autem vnumquemque inuenit, quum ille obediens efficitur. Ait enim Paulus: Vbi vero beneplacuit ei, vt me separaret ab vtero matris meae. Tunc autem beneplacuit, quando hic obediuit. Docet itaque parabola, ne eos qui extrema senectute accedunt reprobemus: sed sciamus quod possibile sit breui etiam studio ac diligentia saluari. Hic siquidem scopus eius est. Oportet autem nos solo ipsius scopo adepto, caetera non magnipendere: reliqua enim omnia propter finale intentum composita sunt, vt facilius excipiatur: neque periculo vacat, etiam illa scrutati, veluti tradit Chrysostomus capite de parabolis.

† Intelligi potest pondus et aestus diei, grauitas tentationum, et ignis indomitarum voluptatum, ac ferocium affectionum quae portauerunt siue sustinuerunt, ne ab eis uincerentur.

Vers. 15. *Si — sum.*

Quod, pro sed, hic sumitur. Ait enim, si oculus tuus inuidus est, atqui ego bonus sum, seruans et te et illum. Tu vero ne ex hoc turberis quasi aequalia dentur brauia his qui a prima aetate vsque ad finem euangelica seruauerunt praecepta, et his qui in postrema aetate acquieuerunt. Solum enim docuit parabola quod aequaliter salui fiunt, non

[2]) Multoties de his praecipit Chrysostomus. Sed Euthymius, vt videtur, in mente habuit. T. VII. p. 487. E.

[3]) Inclusa Codex vterque habet in margine.

[4]) Hanc interpretationem peperit lectio *εἰ*, loco *ἤ*. Eam inuexit Chrysost. T. VII. p. 637. D. 638. C. qui tamen istud *εἰ — ὅτι* prudenter, vt solet, non attin-

καὶ κατὰ τὴν αὐτὴν ἡλικίαν πάντας προσελθεῖν. τότε δὲ εὑρίσκει ἕκαστον, ὅταν οὗτος ὑπακοῦσαι μέλλῃ· φησὶ γὰρ ὁ παῦλος, ὅτε δὲ εὐδόκησεν [o]) ὁ ἀφορίσας με ἐκ κοιλίας μητρός μου· τότε δὲ εὐδόκησεν, ὅτε οὗτος ἔμελλεν ὑπακούειν. ἡ μὲν οὖν παραβολὴ διδάσκει, τοὺς ἐν ἐσχάτῳ γήρᾳ προσερχομένους μὴ ἀπογινώσκειν, ἀλλὰ γινώσκειν, ὅτι δυνατὸν καὶ ἐν βραχείᾳ σπουδῇ σωθῆναι. τοῦτο γὰρ ὁ ταύτης σκοπός. χρὴ δὲ ἡμᾶς τὸν σκοπὸν μόνον αὐτῆς θρεψαμένους, τἆλλα μὴ πολυπραγμονεῖν. τἆλλα γὰρ πάντα διὰ τὸν σκοπὸν συνετέθησαν, ἵνα πιθανὸς γένηται, καὶ οὐκ ἀκίνδυνον τὸ καὶ περὶ τούτων ζητεῖν, ὡς ὁ χρυσόστομος ἐν τῷ [2]) περὶ παραβολῶν κεφαλαίῳ παραδέδωκεν.

o) Gal. 1, 15.

[Νοοῖτο [3]) δ' ἂν βάρος καὶ καύσων τῆς ἡμέρας, τὸ βάρος τῶν πειρασμῶν καὶ τὸ πῦρ τῶν ἀτιθάσσων ἡδονῶν καὶ ἀγρίων παθῶν, ἅπερ ἐβάστασαν, εἶτεν, ὑπέμειναν, μὴ ἐνδόντες αὐτοῖς.]

Verſ. 15. Ἐι — εἰμι;

Τὸ ὅτι, ἀντὶ τοῦ, [4]) ἀλλά. λέγει γὰρ, ὅτι ἐὰν ὁ ὀφθαλμός σε βάσκανός ἐστιν, ἀλλ' οὖν ἐγὼ ἀγαθός εἰμι, σώζων μὲν καὶ σὲ, σώζων δὲ καὶ τοῦτον. σὺ δὲ μὴ θορυβηθῇς ἐντεῦθεν, ὡς ὄντων βραβείων παρεχομένων καὶ τοῖς ἐκ πρώτης ἡλικίας ἄχρι τέλους ἐργασαμένοις τὰς εὐαγγελικὰς ἐντολὰς, καὶ τοῖς ἐν ἐσχάτῳ γήρᾳ εὐαρεστήσασιν. ἡ παρα-

attingit. Ἐι et ἢ eſt mera confuſio vocalium. Ex interprete Latino nihil colligi poteſt. Nam is recte poterat reddere ἢ per *an*. Ceterum, etiamſi probetur εἰ, tamen nulla eſt neceſſitas, ὅτι explicandi per ἀλλά. modo poſt ἐμοῖς deleatur interrogandi nota.

non quod etiam aequaliter glorificantur: salus siquidem est non perire: gloria vero, consequi bravia quae varia sunt iuxta proportionem data his qui seruantur.

Vers. 16. *Sic — nouissimi.*

Non hoc ex parabola conclusit: nam impertinens est. Ibi enim primis aequales sunt postremi, hic autem postremi dicuntur primi. Sed alius est hic sermo, docens quod sicut illud accidit, vt qui a prima aetate operati sunt, aequalem accipiant mercedem his qui in postrema acquieuerunt: ita sane et hoc contingit, vt nouissimi appareant primi, et primi nouissimi. Possunt autem hi esse Christiani et Iudaei: aut fidelium quidam in principiis negligentes, postmodum vero serio operam dantes: quidam autem in principiis diligentes, postmodum vero negligentes: neque enim in fide solum, sed in vita quoque fiunt huiusmodi transitus.

Vers. 16. *Multi — electi.*

Multi quidem ad fidem vocati sunt, pauci vero acquiescunt.

Vers. 17. *Et — v. 19. crucifigatur.*

Ascendens iam ad passionem rursum praedicit discipulis quae futurum est vt ipsi contingant, vt crebro illis praedicendo, auferat vehementem eorum tristitiam. Seorsim autem de his differit illis. Siquidem non multos haec scire oportebat ne

5) Ἤτοι. Ita saepe variant Codd. MSS. in hoc vocabulo.

6) Ac si, μεταβάλλεις legerit, Hentenius.

7) τότε. A. Mox idem omittit τὲς, ante πολλὰς.

παραβολὴ γὰρ μόνον ἐδίδαξεν, ὅτι ἐπίσης σώζονται, ἀ μὴν ὅτι καὶ ἐπίσης δοξάζονται. σωτηρία μὲν γάρ, τὸ μὴ ἀπολέσθαι· δόξα δὲ, τὸ τυχεῖν βραβείων, ἃ διάφορά εἰσι κατὰ ἀναλογίαν διδόμενα τοῖς σωζομένοις.

Verſ. 16. Οὕτως — ἔσχατοι.

Οὐκ ἐκ τῆς παραβολῆς τοῦτο συνεπέρανεν ἀνοίκειον γάρ· διότι ἐκεῖ μὲν ἴσοι[5]) τοῖς πρώτοις οἱ ἔσχατοι· ἐνταῦθα δὲ οἱ ἔσχατοι πρῶτοι· ἀλλ' ἕτερος οὗτος ὁ λόγος, διδάσκων, ὅτι ὥσπερ ἐκεῖνο γίνεται, τὸ τοῖς ἐκ πρώτης ἡλικίας ἐργασαμένοις ἴσον μισθὸν λαβεῖν τοὺς ἐν ἐσχάτῳ γήρᾳ εὐαρεστήσαντες· ἕτως ἄρα καὶ τοῦτο γίνεται, τὸ τοὺς ἐσχάτους πρώτους φανῆναι, καὶ τοὺς πρώτους ἐσχάτους. εἶεν δ' ἂν οἵ τε χριστιανοὶ, καὶ οἱ ἰουδαῖοι, καὶ τῶν πιστῶν οἱ ἐξ ἀρχῆς μὲν ἀμελήσαντες, ὕστερον δὲ σπουδάσαντες, καὶ οἱ ἐν ἀρχῇ μὲν σπουδάσαντες, ὕστερον δὲ ἀμελήσαντες. ἐ γὰρ ἐπὶ πίστεως μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ βίου αἱ τοιαῦται[6]) μεταβολαί.

Verſ. 16. Πολλοὶ — ἐκλεκτοί.

Πολλοὶ μὲν, οἱ καλέμενοι εἰς τὴν πίστιν· ὀλίγοι δὲ, οἱ εὐαρεστοῦντες.

Verſ. 17. Καὶ — v. 19. σταυρῶσαι.

Ἀνερχόμενος ἐπὶ τὸ πάθος ἤδη, πάλιν προλέγει τοῖς μαθηταῖς τὰ μέλλοντα αὐτῷ συμβαίνειν, ἐν τῷ πυκνῶς ταῦτα προλέγειν τὸ πολὺ τῆς λύπης αὐτῶν ὑποτεμνόμενος. κατιδίαν δὲ αὐτοῖς περὶ τούτων[7]) διαλέγεται, διότι οὐκ ἐδει ταῦτα μαθεῖν τοὺς πολλοὺς, ἵνες μὴ σκανδαλισθῶσιν. εἰ

ne offenderentur. Nam si haec audientes discipuli turbabantur, multo magis turbae.

Cur ergo non dictum est de his et ad turbas? Dictum est quidem, sed non manifeste: Sic erit inquit filius hominis in corde terrae tribus diebus et tribus noctibus: et alibi similia illis obscure dicebat, sicut in sequentibus inueniemus. Verum quum haec non intelligerent, quare omnino ea dicebat illis? Vt quum postmodum ea cognoscerent, scirent quod quae passurus erat praecognouerat, et voluntarie ad passionem venerat.

Sed neque discipulis principio particulariter de his loquutus est, sed primum quidem obscure, deinde manifestius. Nunc vero quum tandem passionis opinione exercitati sunt, etiam alia particularius addit: quod tradent eum Gentibus siue militibus Romanis: praesidem agente Ierosolymis Pilato, quodque hi illudent eum et flagellabant ac crucifigent.

Vers. 19. *Et — resurget.*

Vbi tristia dixisset, addit etiam quod consolationem adferat: vt quum illa viderint, etiam hoc expectent. Lucas vero Christum quoque eis dixisse ait: Et consummabuntur omnia quae dicta sunt per prophetas de filio hominis, et quod ipsi nihil horum intellexerunt. Prophetae siquidem particulariter de omnibus quae passurus erat praedixerunt, et nisi in longum protrahendus esset sermo, omnes de his afferrem in medium prophetias: discipuli vero tunc nihil horum intellexerunt, quae videlicet per prophetas scripta erant, sed erat sicut idem scripsit Lucas, verbum hoc abscon-

8) ὡς αὐτός. B.

γὰρ οἱ μαθηταὶ ταῦτα ἀκέοντες ἐθορυβέντο, πολλῷ μᾶλλον οἱ ὄχλοι.

Τί οὖν, οὐκ ἐλέχθη περὶ τέτων καὶ πρὸς τοὺς πολλούς; ἐλέχθη μὲν, ἀλλ' οὐχ ἕτω σαφῶς. ἕτω γάρ, φησιν, ἔσαι [p]) καὶ ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου ἐν τῇ καρδίᾳ τῆς γῆς τρεῖς ἡμέρας καὶ τρεῖς νύκτας. καὶ ἀλλαχοῦ δὲ τοιαῦτα πρὸς αὐτοὺς εἶπεν ἀσαφῶς, ὡς προϊόντες εὑρήσομεν. καὶ ἐπεὶ οὐ συνίεσαν αὐτὰ, διατί ὅλως ταῦτα πρὸς αὐτοὺς ἔλεγεν; ἵνα μετὰ ταῦτα μαθόντες αὐτὰ γνῶσιν, ὅτι προγινώσκων, ἃ παθεῖν ἐμελλεν, ἑκὼν ἦλθεν εἰς τὸ παθεῖν.

p) Matt. 12, 40.

Ἀλλὰ καὶ τοῖς μαθηταῖς οὐκ ἐξ ἀρχῆς λεπτομερῶς εἶπε περὶ τούτων, ἀλλὰ πρῶτον μὲν ἀμυδρότερον, εἶτα φανερώτερον. νῦν δὲ, ὅτε λοιπὸν ἐνεγυμνάθησαν τῇ προσδοκίᾳ τὸ πάθους, λεπτομερέστερον καὶ τὰ ἄλλα προστίθησιν, ὅτι καὶ παραδώσουσιν αὐτὸν τοῖς ἔθνεσιν, ἤγουν, τοῖς ἐκ ῥώμης στρατιώτως τοῦ ἡγεμονέυοντος ἐν ἱεροσολύμοις πιλάτε, καὶ ὅτι ἐμπαίξουσιν οὗτοι αὐτῷ, καὶ μαστιγώσουσιν καὶ σαυρώσουσιν.

Vers. 19. Καὶ — ἀναστήσεται.

Εἰπὼν τὰ λυποῦντα, λέγει καὶ τὸ παραμυθούμενον, ἵνα ὅταν ἴδωσιν ἐκεῖνα, προσδοκήσωσι καὶ τοῦτο. λουκᾶς δὲ φησιν, εἰπεῖν πρὸς αὐτοὺς τὸν χριςὸν, ὅτι καὶ [q]) τελεσθήσεται πάντα τὰ γεγραμμένα διὰ τῶν προφητῶν τῷ υἱῷ τοῦ ἀνθρώπου, καὶ, ὅτι [r]) αὐτοὶ οὐδὲν τούτων συνῆκαν. οἱ μὲν γὰρ προφῆται λεπτομερῶς περὶ πάντων αὐτοῦ τῶν παθημάτων προεῖπον, καὶ εἰ μὴ πολὺν ἔμελλεν ἀποτείνειν λόγον, πάσας ἂν παρεθέμην τὰς περὶ τούτων προφητείας. οἱ δὲ μαθηταὶ ἤδεν τούτων, τῶν γεγραμμένων δηλονότι διὰ τῶν προφητῶν, συνῆκαν τότε. ἀλλὰ καὶ ἦν, ὡς [s]) ὁ

q) Luc. 18, 31.

r) Luc. 18, 34.

abſconditum ab eis, ſiue ignoratum: hoc inquam, Tertio die reſurget: nec intelligebant quae dicebantur de illo, ſicuti etiam diximus in fine triceſimiquinti capitis.

Addit quoque et aliam huius ignorantiae cauſam Chryſoſtomus: quia de alio quidem qui ab alio excitatus eſſet, et audierant et viderant: de mortuo vero qui ſeipſum excitaſſet, neque audierant, neque viderant. Praeterea et de eo quod occidendus eſſet Chriſtus, vbi ad humanas reſpiciebant operationes, credebant hoc et contriſtabantur: vbi vero diuinas in mentem aſſumebant, increduli permanebant, nec intelligebant quae dicebantur de hoc, id eſt non ſuſcipiebant tales de hac re ſermones, ſuſpicantes et hos aliquam eſſe parabolam.

Cap. XLIII. De filiis Zebedaei.

Verſ. 20. *Tunc — v. 21. tuo.*

Quum quadrageſimo primo capite dixiſſet ſaluator diſcipulis, Quum ſederit filius hominis in ſede gloriae ſuae, ſedebitis et vos ſuper duodecim ſedes, audiſſentque filii Zebedaei Iocobus et Ioannes, arbitrati ſunt ſedem gloriae dici thronum regni, quo Ieroſolymis regnaturus eſſet. Quumque paulo ante rurſum dixiſſet: Ecce aſcendimus Ieroſolyma, et quae ſequuntur: non ea de afflictionibus intellexerunt, vt ſuperius ſignificauimus, ſed ſperabant inſtare iam regnum eius. Siquidem prophe-

9) Tom. VII. p. 644. E.
') τοιάτας, abeſt. A.

αὐτὸς ἔφη λουκᾶς, τὸ ῥῆμα s) τοῦτο κεκρυμμένον ἀπ' αὐτῶν, ἤγουν, ἀγνοούμενον, λέγω δή, τὸ καὶ τῇ τρίτῃ ἡμέρᾳ ἀναστήσεται, καὶ οὐκ ἐγίνωσκον τὰ λεγόμενα περὶ αὐτοῦ, καθὼς εἰρήκαμεν καὶ ἐν τῷ τέλει τοῦ τριακοστὲ πέμπτου κεφαλαίου. s) Luc. 18, 34.

Προστίθησι δὲ καὶ ἑτέραν αἰτίαν τῆς τοιαύτης ἀγνοίας t) ὁ χρυσόστομος, ὅτι περὶ ἄλλε μὲν ὑφ' ἑτέρε ἀνασάντος καὶ ἤκουσαν, καὶ εἶδον· περὶ νεκροῦ δὲ ἀνασήσαντος ἑαυτὸν ἔτε ἤκουσαν, ἔτε εἶδον. ἀλλὰ καὶ περὶ τοῦ μέλλειν ἀναιρεῖσθαι τὸν χριστὸν, ὅτε μὲν ἀπέβλεπεν εἰς τὰς ἀνθρωποπρεπεῖς αὐτοῦ ἐνεργείας, ἐπίστευον τοῦτο, καὶ ἐλυποῦντο· ὅτε δὲ τὰς θεοπρεπεῖς αὐτοῦ πράξεις ἐλάμβανον εἰς νοῦν, ἠπίστεν, καὶ οὐκ ἐγίνωσκον τὰ λεγόμενα περὶ αὐτοῦ, τουτέστιν, ἃ παρεδέχοντο τοὺς τοιούτους u) περὶ αὐτοῦ λόγους, παραβολήν τινα καὶ τούτους νομίζοντες. t) Matt. 19, 28.

Κεφ. ΜΓ. Περὶ τῶν υἱῶν ζεβεδαίου.

Vers. 20. Τότε — v. 21. σου.

Ἐν τῷ τεσσαρακοστῷ πρώτῳ κεφαλαίῳ τοῦ σωτῆρες εἰπόντος πρὸς τοὺς μαθητὰς, ὅτι ὅταν v) καθίσῃ ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου ἐπὶ θρόνου δόξης αὐτε, καθίσεσθε καὶ ὑμεῖς ἐπὶ δώδεκα θρόνων· ἀκούσαντες οἱ υἱοὶ τοῦ ζεβεδαίου, ἰάκωβος καὶ ἰωάννης, προσεδόκησαν θρόνον δόξης λέγειν, τὸν θρόνον τῆς ἐν ἱεροσολύμοις βασιλείας· καὶ λοιπὸν ἄρτι πάλιν εἰπόντος, ὅτι ἰδοὺ ἀναβαίνομεν εἰς ἱεροσόλυμα, καὶ τὰ ἑξῆς· ὅσα μὲν ἐῤῥήθησαν περὶ τῶν παθημάτων, ἃ παρεδέξαντο, καθὼς ἀνωτέρω δεδηλώκαμεν· ἤλπισαν δὲ πλησιάζειν ἤδη τὴν βασιλείαν αὐτε. καὶ γὰρ καὶ τῶν προ- v) Matt. 19, 28.

phetas quoque audiebant appellantes Chriſtum regem Iſrael. Statim ergo praeeminentiae amore capti ſunt: nam ſe prae caeteris honorari ſciebant: ſed Petrum timebant. Ideo primum quidem, vt ait Marcus, ipſi ſoli ad eum accedunt dicentes: Magiſter volumus vt quicquid petierimus facias nobis. Ille autem dixit eis: Quid me vultis facere vobis? At illi dixerunt ei: Da nobis vt vnus a dextris tuis, et alter a ſiniſtris tuis ſedeamus in gloria tua. Verum non cognoſcentes ideo ſe paſſos eſſe repulſam, quod indigna peterent: ad ſupplicationem aſſumunt et matrem. Interrogat autem Chriſtus primum quidem illos, deinde et matrem illorum tanquam homo: ſimul etiam vt eorum reſponſio fieret quodammodo affectus ſui confeſſio.

Verſ. 22. *Reſpodens — petitis.*

Deinceps illis reſpondet, vt qui matrem ſuam ſubmiſerant, vt pro ipſis poſtularet: et ait: Neſcitis quid petitis. Sedere enim a dextris aut a ſiniſtris in regno meo, magnum eſt, et ſupra dignitatem non hominum tantum, verum etiam ſupernarum virtutum. Siquidem regnum meum non eſt ex hoc mundo, prout vos putatis. Quia vero opinabantur tempus illud non regni ſolum eſſe, ſed etiam requiei: hoc quoque, quod in ſe eſt, corrigit: demonſtrans hoc potius eſſe tempus afflictionis et caedis. Ait enim.

Verſ. 22.

[2]) καταγγελλόντων. A.

[3]) ἐφοβοῦντο. B.

φητῶν ἤκουον, βασιλέα τοῦ ἰσραὴλ τὸν χριστὸν [2]) κατεπαγγελλόντων. αὐτίκα οὖν ἐάλωσαν ἔρωτι προεδρίας. καὶ ὅτι μὲν προτετίμηνται τῶν ἄλλων, ἐγίνωσκον [3]) ὑφωρῶντο δὲ τὸν πέτρον. διὸ καὶ πρῶτα μὲν, ὡς ὁ μάρκος [4]) φησὶν, αὐτοὶ μόνοι προσπορεύονται αὐτῷ, ἤγουν, προσέρχονται, λέγοντες· διδάσκαλε, θέλομεν, ἵνα, ὃ ἐὰν αἰτήσωμεν, ποιήσῃς ἡμῖν. ὁ δὲ εἶπεν αὐτοῖς· τί θέλετε ποιῆσαί με ὑμῖν; οἱ δὲ εἶπον αὐτῷ· δὸς ἡμῖν, ἵνα εἷς ἐκ δεξιῶν σου, καὶ εἷς ἐξ εὐωνύμων σου καθίσωμεν ἐν τῇ δόξῃ σου. μὴ τυχόντες δὲ ἀποκρίσεως, διὰ τὸ αἰτεῖν ἀναίδια, παραλαμβάνεσι καὶ τὴν ἑαυτῶν μητέρα πρὸς ἱκετηρίαν. ἐρωτᾷ δὲ ὁ χριστὸς πρῶτον μὲν ἐκείνους, εἶτα τὴν μητέρα αὐτῶν ἀνθρωποπρεπῶς. ἅμα δὲ καὶ, ἵνες ἡ ἀπόκρισις αὐτῶν ἐξομολόγησις τρόπον τινα γένηται τῶν πάθες. v) Marc. 10, 35.

Verſ. 22. Ἀποκριθεὶς — αἰτεῖσθε.

Πρὸς αὐτὲς ἀποκρίνεται λοιπὸν, ὡς αὐτῶν τὴν μητέρα προβαλλομένων εἰς τὴν ὑπὲρ αὐτῶν αἴτησιν, καί φησιν, οὐκ οἴδατε, τί αἰτεῖσθε. τὸ γὰρ καθίσαι τινα ἐκ δεξιῶν, ἢ ἐξ εὐωνύμων, ἐν τῇ βασιλείᾳ μου, μέγα καὶ ὑπὲρ τὴν ἀξίαν, ἐ μόνον τῶν ἀνθρώπων, ἀλλὰ καὶ τῶν ἄνω δυνάμεων. ἡ γὰρ βασιλεία ἡ ἐμὴ, οὐκ ἔστιν ἐκ τῆ κόσμε τέτε, καθὼς ὑμεῖς οἴεσθε. ἐπεὶ δὲ προσεδόκησαν, ἐ μόνον βασιλείας εἶναι τὸν καιρὸν ἐκεῖνον, ἀλλὰ καὶ ἀναπαύσεως, καὶ τοῦτο διερθοῦται τὸ μέρος, ἐμφαίνων θλίψεως μᾶλλον εἶναι τὸν καιρὸν τοῦτον καὶ σφαγῆς. φησὶ γάρ·

Verſ. 22. *Poteſtis — baptizari?*

Poculum dicit mortis: et baptismum qui fit per ſanguinem. Nam et poculum et baptismum vocat caedem: poculum quidem, vtpote laeto animo pro hominibus ſuſceptam: baptismum vero, tanquam purificationem ipſorum. Addens autem, Quod ego bibiturus ſum, et Quo ego baptizor, ſubindicat, quod qui afflictionibus eius non communicat, neque regno ſuo communicabit.[4]

Verſ. 22. *Dicunt ei: Poſſumus.*

Omnia promittunt, petitionem conſequi cupientes. Chryſoſt. autem dicit quod neque poculo et baptismo intellectis, a ſola animi promptitudine gratiam quaerebant. Quid ergo Chriſtus?

Verſ. 23. *Et — baptizabimini.*

Prophetabat eis, quod ipſi quoque occidendi eſſent, ac martyrii morte honorandi. Et de Iacobo quidem nouerunt omnes, quod ab Herode Tetrarcha ſit interempus. De Iohanne vero quaeſtio eſt apud multos. Aiunt enim quod quia infallibile eſt Chriſti vaticinium, et ille nondum martyrii mortem ſuſtinuit, nondum mortuus eſt, ſed adhuc vivit: et cum Enoch et Elia circa ſeculi conſummationem occidendus eſt. Chryſoſtomus autem manifeſte docet, quod mortuus eſt et interemptus. Nam interpretando eius euangelium, ait de illo ſecunda homilia: Euangelio totum comprehendit orbem, corpore vero mediam obtinuit Aſiam, dico ſane Epheſum: anima autem ad illum ſeceſſit locum qui ſanctis congruus eſt. In prima vero

4) Tom. VII. p. 646. C.

Verſ. 22. Δύναθε — βαπτισθῆναι;

Ποτήριον, τὸ τοῦ θανάτου λέγει, καὶ βάπτισμα, τὸ δὶ αἵματος. τὴν σφαγὴν γὰρ ὀνομάζει καὶ ποτήριον, καὶ βάπτισμα. ποτήριον μὲν, ὡς ἡδέως προσδεχθεῖσαν ὑπὲρ τῶν ἀνθρώπων· βάπτισμα δὲ, ὡς καθάρσιον αὐτῶν. εἰπὼν δὲ, ὅτι ὁ ἐγὼ πίνω, καὶ ὁ ἐγὼ βαπτίζομαι, παρεθλωσεν, ὡς ὁ μὴ κοινωνῶν τοῦ πάθους αὐτοῦ, οὐδὲ τῆς βασιλείας αὐτοῦ κοινωνήσει.

Verſ. 23. Λέγουσιν αὐτῷ, δυνάμεθα.

Πάντα ἐπαγγέλλονται, ποθοῦντες τυχεῖν τῆς αἰτήσεως. ὁ δὲ [4]) χρυσόστομος φησιν, ὅτι οὐδὲ τὸ ποτήριον καὶ τὸ βάπτισμα νοήσαντες, ἀπὸ τῆς προθυμίας μόνης κατέθεντο. τί οὖν ὁ χριστός;

Verſ. 23. Καὶ — βαπτισθήσεθε.

Προεφήτευσεν αὐτοῖς, ὅτι καὶ αὐτοὶ σφαγήσονται, καὶ μαρτυρικοῦ θανάτου καταξιωθήσονται. καὶ περὶ μὲν Ἰακώβου πάντες οἴδασιν, ὅτι ἀνῃρέθη παρὰ Ἡρῴδου τοῦ τετράρχου· περὶ δὲ τοῦ Ἰωάννου, ζήτησίς ἐστι παρὰ πολλοῖς. φασὶ γάρ, ὡς ἐπεὶ ἀψευδὴς ἡ τοῦ χριστοῦ προρρήσις, καὶ ἔπω μαρτυρικὸν οὗτος ὑπέστη θάνατον, ἔπω τέθνηκεν, ἀλλ' ἔτι ζῇ, καὶ μέλλει μετὰ ἐνὸς καὶ ἡλιοῦ σφαγῆναι κατὰ τὸν τῆς συντελείας καιρόν. ὁ δὲ χρυσόστομος διδάσκει φανερῶς, ὅτι ἀπέθανε, καὶ ὅτι ἐσφάγη· τὸ γὰρ κατ' αὐτὸν εὐαγγέλιον ἑρμηνεύων, ἐν μὲν τῷ [5]) δευτέρῳ λόγῳ περὶ αὐτοῦ φησιν, ὅτι τῷ μὲν εὐαγγελίῳ τὴν οἰκουμένην κατέλαβεν ἅπασαν· τῷ δὲ σώματι μέσην κατέσχε τὴν ἀσίαν, φημὶ δὴ, τὴν ἔφεσον· τῇ δὲ ψυχῇ

5) Tom. VIII. p. 7. C. D.

vero dicit, quod etiam Chriſti bibit poculum, et baptismo eius baptizatus eſt: voluntate enim et hic interemptus eſt, plagis martyrii ſuſceptis, et paſſus innumera propter Chriſtum pericula. Nam athleta ac martyr dicitur non ſolum qui violente mortuus eſt propter Chriſtum, verum etiam qui flagellatus eſt, aliaque multa paſſus propter eum. Inuenimus ſiquidem et poſt hunc plerosque certaſſe quidem, verum animam in pace Deo commendaſſe: nec propter hoc dicet quispiam eos a martyrii excidiſſe dignitate. Quod autem mortuus ſit, ipſe idem ait: in euangelio quidem dicens: Non dixit ei Ieſus, Non moritur. In libro autem Apocalypſis ſub perſona ſaluatoris: Et dabo duobus teſtibus meis et prophetabunt tot diebus amicti ſaccis. Hi autem ſunt Enoch et Elias.

Verſ. 23. *Sedere autem — meo.*

In praecedentibus diximus, quod ſedere a dexteris eius aut ſiniſtris, excedit dignitatem non hominum ſolum verum etiam ſupernarum virtutum: nullus itaque ſedebit. Et quomodo hic dicit, Non eſt meum dare, ſed iis contingit quibus paratum eſt a patre meo? Oſtendit enim quosdam feſſuros. Dicimus ergo quod quum praeeminentiam inter diſcipulos peterent, nunc Chriſtus cathedram a dextris et ſiniſtris, dicit primam inter ipſos ſedem, qua

[6]) Tom. VIII. p. 2. C. Apparet ergo, Euthymium pro prima homilia habuiſſe, quod non nulli pro praefatione habent. Conſentiunt Saulius et Montefalconius.

[7]) Forte οὐδὲ, ſicuti Hentenius quoque videtur legiſſe.

πρὸς τὸν τόπον ἀνέδραμεν ἐκεῖνον, τὸν τοῖς ἁγίοις ἁρμόζοντα. ἐν δὲ τῷ πρώτῳ λέγει, ὅτι καὶ τὸ [6]) ποτήριον τὸ χριστοῦ ἔπιε, καὶ τὸ βάπτισμα αὐτοῦ ἐβαπτίσατο. τῇ προαιρέσει γὰρ ἐσφάγη καὶ οὗτος, τὰς μαρτυρικὰς πληγὰς ὑποσὰς, καὶ μυρία δεινὰ παθὼν διὰ τὸν χριστόν. ἀθλητὴς γὰρ καὶ μάρτυς, ἐ μόνον ὁ βιαίως ἀποθανὼν διὰ τὸν χριστὸν, ἀλλὰ καὶ ὁ μαστιγωθεὶς καὶ κακοπαθήσας δι' αὐτόν. εὑρίσκομεν γὰρ καὶ μετὰ τοῦτον πολλοὺς ἀθλήσαντας μὲν, τὴν δὲ ψυχὴν ἐν εἰρήνῃ παραθεμένους θεῷ, καὶ διὰ τοῦτο φήσει [7]) τὶς αὐτοὺς ἐκβεβλῆθαι τοῦ μαρτυρικοῦ ἀξιώματος. ὅτι δὲ τέθνηκεν, αὐτὸς οὗτος φησιν, ἐν τῷ εὐαγγελίῳ μὲν λέγων, ὅτι οὐκ [x]) εἶπεν αὐτῷ ὁ ἰησοῦς, ὅτι οὐκ ἀποθνήσκει· ἐν δὲ τῇ βίβλῳ τῆς ἀποκαλύψεως, προσώπῳ τῶ σωτῆρος, ὅτι καὶ [y]) δώσω τοῖς δυσὶ μάρτυσί μου, καὶ προφητεύσουσιν ἡμέρας [8]) τόσας, περιβεβλημένοι σάκκους. οὗτοι δέ εἰσιν ἐνὼχ καὶ ἠλίας.

x) Ioh. 21, 23.

y) Apocal. 11, 3.

Vers. 23. Τὸ δὲ καθίσαι — μου.

Προλαβόντες εἰρήκαμεν, ὅτι τὸ καθίσαι ἐκ δεξιῶν, ἢ ἐξ εὐωνύμων αὐτοῦ, ὑπὲρ τὴν ἀξίαν ἐστιν, ἐ μόνον τῶν ἀνθρώπων, ἀλλὰ καὶ τῶν ἄνω δυνάμεων· λοιπὸν οὖν ἴδοις καθεδέαται. καὶ πῶς ἐνταῦθά φησιν, ὅτι οὐκ ἔστιν ἐμὸν δοῦναι, ἀλλ' ἐκείνων ἐστὶν, οἷς ἡτοίμασαι ὑπὸ τοῦ πατρός μου. δείκνυσι γὰρ, ὅτι καθεδοῦνταί τινες. λέγομεν οὖν, ὡς ἐπεὶ προεδρίαν ἐν τοῖς μαθηταῖς ἠτοῦντο, λοιπὸν ὁ χριστὸς καθέδραν ἐκ δεξιῶν καὶ ἐξ εὐωνύμων λέγει, τὴν πρώτην τάξιν ἐν αὐτοῖς, ἧς ἀξιω-

8) Τόσας foripfit, quod numeros referre noluit. Ceterum non intelligo, quomodo haec probent, Ioannem Euangeliftam mortuum effe. Vide, quae dixi in editione N. Teft. ad Io. 21, 23.

qua Petrus et Paulus digni habiti sunt principes discipulorum, vt qui plus caeteris laborauerunt.

Et quomodo qui omnipotens est, ad hanc dandam redditur impotens? Quod dixit, Non est, non impotentiae est, sed iustitiae. Nam quia gratis sibi dari primatum petebant: Non est inquit meum dare gratis primatum siue primam sedem: id siquidem significat Dare: iustus enim sum, non personarum acceptor: sed hoc ait est illorum, quibus paratum est a patre meo. Paratum est autem *his*, qui digni sunt vt hoc consequantur. Non enim sola mihi caede communicare, primam concilicat sedem: sed primas omnium ferre etiam in caeteris virtutibus. Inde autem maxime traduxit illos. A patre meo autem dixit, tum vt patrem honoraret, tum vt seipsum demonstraret tanquam idem cum patre potentem. Ego inquit et pater vnum sumus.

Vers. 24. *Et — fratribus.*

Duo quidem supra decem discipulos elati fuerant: decem vero de duobus inuidebant, eo quod primas sedes desiderauerant: et ita omnes imperfecti erant. Nondum enim spiritus sanctus descenderat. Sed postmodum ipsos perfecte cognoscito, et videbis omni affectu liberos, ac inuicem extollentes, et mutuo primatus concedentes. Tunc itaque indignati sunt, siue graniter tulerunt. Siquidem quando frequenter Christus illos prae caeteris honorauerat, non aegre tulerant, ipsum scilicet veriti. Quando autem per se primatum petierunt, indignati sunt: et maxime cognito quod exau-

[2]) γοῦν, pro δ' οὖν. A.
[1]) ἄτουν. A.

ἀξιωθήσονται πέτρος καὶ παῦλος, οἱ κορυφαῖοι τῶν μαθητῶν, ὡς πλεῖον τῶν ἄλλων πάντων ἀγωνισάμενοι.

Καὶ πῶς ὁ παντοδύναμος ἀδυνατεῖ δοῦναι ταύτην; οὐκ ἔστιν, ὅπερ εἶπεν, ἀδυναμίας, ἀλλὰ δικαιοσύνης. ἐπεὶ γὰρ χαρίσασθαι αὐτοῖς τὴν πρεσβείαν ἠτοῦντο, φησὶν, ὅτι οὐκ ἔστιν ἐμὸν τὸ τὴν πρώτην τάξιν χαρίσασθαι· τοῦτο γὰρ νῦν τὸ δοῦναι σημαίνει· δίκαιος γάρ εἰμι, καὶ ἀπροσωπόληπτος· ἀλλ' ἐκείνων ἐστὶν αὕτη, φησὶν, οἷς ἡτοίμασαι ὑπὸ τοῦ πατρός μου. ἡτοίμασαι δὲ, τοῖς δικαιωμένοις ταύτης τυχεῖν. οὐ γὰρ μόνον τὸ κοινωνεῖν μοι τῆς σφαγῆς προξενεῖ τὴν πρώτην τάξιν, ἀλλὰ τὸ πρωτεῦσαι πάντων καὶ ἐν ταῖς λοιπαῖς ἀρεταῖς. ἐντεῦθεν δὲ μάλιστα παρέθηξεν αὐτούς. ὑπὸ τοῦ πατρός μου δὲ ἔφην, ἅμα μὲν τὸν πατέρα τιμῶν, ἅμα δὲ καὶ ἑαυτὸν συνεμφαίνων, ὡς ταὐτὸν τῷ πατρὶ δυνάμενον. ἐγὼ [2]) γάρ, φησι, καὶ ὁ πατὴρ ἓν ἐσμεν. 2) Io. 10, 30.

Verſ. 24. Καὶ — ἀδελφῶν.

Οἱ δύο μὲν, τῶν δέκα μαθητῶν κατεπήρθησαν· οἱ δέκα δὲ, τοῖς δυσὶ μαθηταῖς ἐφθόνησεν, τῶν πρωτείων ἐφιεμένοις. οὕτω πάντες ἦσαν ἀτελεῖς, μήπω τοῦ θείου πνεύματος ἐπιφοιτήσαντος αὐτοῖς. ἀλλ' ὕστερον αὐτοὺς κατάμαθε, καὶ ὄψει παντὸς πάθους ἀπηλλαγμένους, καὶ ἀλλήλους ἐπαινοῦντας, καὶ ἀλλήλοις τῶν πρωτείων παραχωρεῦντας. τότε δ' οὖν [3]) ἠγανάκτησαν, ἤγουν, [1]) ἐδυσφόρησαν. ὅτε μὲν γὰρ πρωτεῖα τούτους πολλάκις ὁ χριστὸς, οὐκ ἐδυσφόρησαν, αἰδούμενοι τοῦτον· ὅτε [2]) δὲ οἴκοθεν ἠτήσαντο τὴν πρεσβείαν, ἠγανάκτησαν, καὶ μάλιστα γνόντες, ὅτι οὐκ εἰσηκού-

[2]) καὶ, pro δέ. A. Forte, ὅτε δὲ καί.

exauditi non essent: ex praeceptoris enim responsione intellexerunt quid petiissent.

Vers. 25. *Iesus autem — dixit.*

Quia duo ab aliis diuisi ad eum accesserant, et assantes colloquebantur, aduocat et alios: ac primum quidem turbatos placat, per coadunationem quae inter se et illos erat. Deinde ait.

Vers. 25. *Scitis — v. 26. inter vos.*

Cognito quod hoc fine duo illi petierant primatum, vt caeterorum haberent principatum: hoc intentum carpit quasi a Gentibus sumptum. Principes inquit Gentium, et qui magni sunt inter illas, dominantur, et potestatem exercent in alios. Non ita autem erit inter vos qui mei estis. Deinde docet etiam quo pacto oporteat parare primatum. Audi ergo quid dicat.

Vers. 26. *Sed — v. 27. seruus.*

Sicut superius eosdem dixit Principes et Magnos: ita et nunc eundem vocat Magnum et Primum. Haec autem omnia ad subiectionem dixit, vt quae singulis vtilis est. Dicit ergo: Potestatem in alios exercere, Gentium est: ego vero legem vobis statuo parandi principatus, a ministrando aliis, eisque seruiendo. Qui enim hoc facit, illum ego magnum ac primum declaro, et hic apud me primatum habebit. Deinde seipsum quoque ponit in exemplum, qui non solum omnibus ministret, sed etiam pro omnibus moriatur.

Vers. 28.

*) Quae hic inclusimus, ea ex Cod. A. exciderunt omnia culpa scribae, qui istis omissis nouum folium incepit.

κούθησαν. ἐκ τῆς ἀποκρίσεως γὰρ τοῦ διδασκάλου συνῆκαν καὶ ὁ ἠτήσαντο.

Vers. 25. Ὁ δὲ Ἰησοῦς — ἔπεν.

Ἐπεὶ μόνοι, τῶν ἄλλων ἀποβραγέντες, οἱ δύο προσήγγισαν αὐτῷ, καὶ παρεξῶτες ὠμίλουν, προσκαλεῖται καὶ τοὺς ἄλλους, καὶ πρῶτα μὲν, ταρασσομένους αὐτοὺς καταπραύνει, διὰ τοῦ πρὸς ἑαυτὸν καὶ τούτους ἐπισπάσασθαι· εἶτα φησί·

Vers. 25. Οἴδατε — v. 26. ἐν ὑμῖν.

Γνοὺς, τοὺς δύο διὰ τοῦτο τὴν προεδρίαν αἰτοῦντας, ἵνα κατάρχωσι τῶν ἄλλων, διασύρει τὸν τοιοῦτον σκοπὸν, ὡς ἐθνικόν. οἱ ἄρχοντες γάρ, φησι, τῶν ἐθνῶν, καὶ οἱ μεγάλοι αὐτῶν κατακυριεύουσι καὶ κατεξουσιάζουσι τῶν ἄλλων. [οὐχ ἔτω [3]) δὲ ἔσται ἐν ὑμῖν, τοῖς ἐμοῖς. εἶτα διδάσκει, καὶ πῶς χρὴ κτᾶσθαι τὸ πρωτεῖον, καὶ ἄγει.

Vers. 26. Ἀλλ' — v. 27. δῆλος.

Ὥσπερ ἀνωτέρω, ἄρχοντας καὶ μεγάλους, τοὺς αὐτοὺς ἔλεγεν· ἔτω καὶ νῦν, μέγαν καὶ πρῶτον, τὸν αὐτόν. εἰς ἐπήκοον δὲ πάντων ταῦτά φησιν, ὡς κοινωφελῆ. λέγει τοίνυν, ὅτι τὸ μὲν κατεξουσιάζειν τῶν ἄλλων,] ἐθνικόν ἐστιν· ἐγὼ δὲ νομοθετῶ ὑμῖν, κτᾶσθαι [4]) τὸ πρωτεῖον, ἀπὸ τοῦ διακονεῖν τοῖς ἄλλοις, καὶ δουλεύειν αὐτοῖς. τὸν γὰρ τοῦτο ποιοῦντα, τοῦτον ἐγὼ μέγαν καὶ πρῶτον ἀναγορεύω, καὶ οὗτος παρ' ἐμοὶ τὸ πρωτεῖον ἕξει. ἔπειτα καὶ παράδειγμα τίθησιν ἑαυτόν. οὐ μόνον διακονοῦντα πᾶσιν, ἀλλὰ καὶ ὑπεραποθνήσκοντα πάντων.

Vers. 28.

[4]) κατὰ, pro κτᾶσθαι. A.

Verſ. 28. *Sicut — multis.*

Sit inquit hic aliorum miniſter et ſeruus, quemadmodum ego non veni in mundum vt aliqui mihi miniſtrarent. Quanquam enim ſocrus Petri et Martha ſoror Lazari, aliaeque mulieres miniſtrabant ei, non tamen quaſi ipſe harum miniſteria cuperet. Non ergo veni vt miniſtretur mihi ab aliquibus, ſed potius vt ipſe aliis miniſtrem, curans ac ſanans quorundam animas, quorundam corpora, quorundam et animas et corpora: quodque miniſterio ac ſeruitio maius eſt, vt tradam animam meam redemptionem pro multis, qui ſerui facli erant diaboli.

Multis autem, dicit nunc pro omnibus. Frequenter enim ſcriptura multos dicit pro omnibus. Itaque pro omnibus tradidit animam ſuam, omnesque redemit: quanquam multi ſua ſponte in ſeruitute remanſerunt.

Quodam etiam modo animam ſuam tradidit patri. Exclamauit enim moriens, Pater in manus tuas commendabo ſpiritum meum. Atqui non a patre, ſed a diabolo detinebamur. Aduertendum autem ad difficultatis ſolutionem, omnem redemptionem ſiue precium liberationis in aliis, ſitam eſſe aut venire in poteſtatem eius qui aliquos retinet, eosque qui detinentur per illius manum liberari. Pretium vero quod a Chriſto datum eſt, vtpote differenti modo et omni alio pretio ſupernaturalius, liberauit ſane eos qui detinebantur: ipſum vero non venit in poteſtatem eius qui illos retinebat, quum illud non poſſet accipere. Patri autem

5) Omiſſo ἵνα, legitur διακονηθῆναι. A.

6) Accuratius hunc locum exhibet in contextu Euangeliorum et in ſcholiis ad Matth. 27, 50. Hic tantum obiter laudat.

Vers. 28. Ὥσπερ — πολλῶν.

Ἔξω, φησὶν, οὗτος τῶν ἄλλων διάκονος καὶ δοῦλος, οὐ τρόπον ἐγὼ οὐκ ἦλθον εἰς τὸν κόσμον. ἵνα διακονήσωσί μοί τινες. εἰ γὰρ καὶ ἡ πεθερὰ τοῦ πέτρε, καὶ μάρθα, ἡ ἀδελφὴ τοῦ λαζάρου, καὶ ἄλλαι γυναῖκες διηκόνει αὐτῷ, ἀλλ' οὐχ ὡς χρήζοντι τῆς τούτων διακονίας. οὐκ ἦλθον οὖν, φησὶν, ἵνα [5]) διακονηθῶ παρά τινων, ἀλλ' ἵνα μᾶλλον αὐτὸς διακονήσω τοῖς ἄλλοις, ἐπιμελόμενος καὶ θεραπεύων, τῶν μὲν τὰς ψυχὰς, τῶν δὲ τὰ σώματα, τῶν δὲ καὶ τὰς ψυχὰς καὶ τὰ σώματα, καὶ τὸ μεῖζον τῆς διακονίας καὶ δελείας, ἵνα δώσω τὴν ψυχήν μου λύτρον ἀντὶ πολλῶν, δεδελωμένων τῷ διαβόλῳ.

Πολλὲς δὲ νῦν, τοὺς πάντας λέγει. πολλάκις γὰρ ἡ γραφὴ πολλοὺς, τοὺς πάντας φησίν. ὑπὲρ πάντων γὰρ ἔδωκε τὴν ψυχὴν αὐτοῦ, καὶ πάντας ἐλυτρώσατο, εἰ καὶ πολλοὶ θέλοντες ἐνέμειναν τῇ δελείᾳ.

Τίνι δὲ τὴν ψυχὴν αὐτοῦ ἔδωκε; τῷ πατρί. ἐφώνησε γὰρ ἀποθνήσκων· πάτερ, [6]) εἰς χεῖράς σε παρατίθημι [6]) τὸ πνεῦμά μου. καὶ μὴν, οὐχ ὑπὸ τοῦ πατρὸς, ἀλλ' ὑπὸ τοῦ διαβόλου κατεχόμεθα. καὶ προσεκτέον τῇ λύσει τῆς ἀπορίας. πᾶν λύτρον αὐτὸ μὲν, ὑπὸ τὴν ἐξουσίαν πίπτει τοῦ κατέχοντός τινας· τοὺς κατεχομένους δὲ λυτροῦται τῆς ἐκείνε χειρός· τὸ δὲ παρὰ τοῦ χριςοῦ δοθὲν λύτρον, ὡς παντὸς λύτρου διαφερόντως ὑπερφυέςερον, ἐλυτρώσατο μὲν τοὺς κατεχομένους· αὐτὸ δὲ ὑπὸ τὴν ἐξουσίαν τοῦ κατέχοντος αὐτοὺς οὐκ ἔπεσε, μὴ δυνηθέντος λαβεῖν αὐτό. δέδωκε δὲ τῷ πατρὶ ταύτην, ὡς ψυχὴν τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ.

a) Luc. 23, 46.

autem hanc tradidit, tanquam animam filii sui: ideo etiam quasi dato iam pretio, quanquam non potuerit illud tyrannus accipere, liberati sunt qui detinebantur. Et quomodo tradidit animam suam redemptionem pro multis? Quia voluntarie seipsum in mortem obtulit pro libertate hominum: moriens enim, apta occasione tyrannum perdidit, tanquam occidentem illum qui peccato carebat. Peccati siquidem mulcta, est mors: solus autem Christus peccatum non fecit.

Scire autem oportet, quod non sola Christi anima vocatur redemptio nostra, verum etiam sanguis ipsius. Itaque quae nunc de anima eius dicta sunt, de sanguine quoque eius dicuntur.

Cap. XLIV. De duobus caecis.

Vers. 29. *Et — v.* 30. *Dauid.*

Similia quoque scripta sunt decimo septimo capite, ibi ergo quaere enarrationem integre conscriptam.

Vers. 31. *Turba autem — tacerent.*

Imponebat illis silentium in honorem Iesu, quem illi molestia afficiebant.

Vers. 31. *Illi — David.*

Vide perseuerantiam. Hos imitemur et nos, qui animae oculis excaecati sumus: et clamemus ad eum ex toto corde. Quod si ab aliquibus impediti fuerimus, intentiorem reddamus deprecationem, nec desistamus: et eum omnino flectamus sicut et isti.

Vers. 32.

αὐτοῦ. διὸ καὶ, ὡς ἤδη τῆ λύτρου δοθέντος, εἰ καὶ μὴ τοῦτο λαβεῖν ἴσχυσεν ὁ τύραννος, ἐλυτρώθησαν οἱ κατεχόμενοι. καὶ πῶς ἐδωκε τὴν ψυχὴν αὐτοῦ λύτρον ἀντὶ πολλῶν; ὡς ἑκούσιος ἐπιδοὺς ἑαυτὸν εἰς θάνατον ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας τῶν ἀνθρώπων. ἀποθανὼν γὰρ καθεῖλεν εὐαφόρμως τὸν τύραννον, ὡς ἀνελόντα τὸν ἀναμάρτητον. ἁμαρτίας γάρ ἐστιν ἐπιτίμιον, ὁ θάνατος· μόνος δὲ ὁ χριστὸς ἁμαρτίαν οὐκ ἐποίησε.

Χρὴ δὲ γινώσκειν, ὅτι οὐχ ἡ ψυχὴ μόνον τοῦ χριστοῦ καλεῖται λύτρον ἡμῶν, ἀλλὰ καὶ τὸ αἷμα αὐτοῦ, καὶ λοιπὸν, ἃ νῦν περὶ τῆς ψυχῆς αὐτοῦ εἴρηνται, ταῦτα καὶ περὶ τοῦ αἵματος αὐτοῦ λέγονται.

ΚΕΦ. ΜΔ. Περὶ τῶν δύο τυφλῶν.

Vers. 29. Καὶ — v. 30. δαυίδ.

Τὰ παραπλήσια γέγραπται καὶ περὶ τῶν ἐν τῷ ἑπτακαιδεκάτῳ κεφαλαίῳ δύο τυφλῶν, καὶ ζήτησον ἐν ἐκείνῳ τὴν ἐξήγησιν ἀκριβῶς ἀναγεγραμμένην.

Vers. 31. Ὁ δὲ ὄχλος — σιωπήσωσιν.

Ἐπεξόμισεν αὐτοὺς, εἰς τιμὴν τοῦ ἰησοῦ, ὡς ἐνοχλοῦντας αὐτόν.

Vers. 31. Οἱ — δαυίδ.

Ὅρα καρτερίαν. τούτους μιμησώμεθα καὶ ἡμεῖς, οἱ πεπηρωμένοι τοὺς ὀφθαλμοὺς τῆς ψυχῆς, καὶ κράξωμεν πρὸς αὐτὸν ἐξ ὅλης καρδίας, κἂν ὑπό τινων ἐμποδιζώμεθα, ἐπιτείνωμεν τὴν δέησιν, καὶ μὴ ἀποσῶμεν, καὶ πάντως κάμψομεν αὐτὸν, ὡς καὶ οὗτοι.

Verſ. 32. *Et — v. 33. oculi noſtri.*

Quare interrogauit illos? Ne putaret quispiam quod alia volentibus accipere, ipſe daret alia. Et cur non requiſiuit ab eis fidem? Quia fidei demonſtratio erat clamor, et perſeuerantia in eo, quum alii ſilentium eis imponere conarentur.

Verſ. 34. *Miſertus — eum.*

Non ſolum perſeuerantes erant, ſed et grati ſequebantur eum, rependentes beneficium.

Aiunt autem quidam vnum horum caecorum inſigniorem fuiſſe, de quo a Marco facta eſt mentio tricesimoprimo euangelii ſui capite, qui Bartimaeus dicebatur: a Luca vero ſexageſimo quarto ſui euangelii capite: alterum autem, ab his ſilentio praeteritum tanquam illius miniſtrum: quemadmodum ſane et de duobus daemoniacis duodecimo capite praedictum eſt: idque coniectura aſſequuntur, eo quod eadem et dixerint et audiuerint, ac ſimiliter ſequuti fuerint. Ego vero re attentius conſiderata, alterum ab his duobus eſſe dico eum, de quo habet Marcus: rurſumque alterum ab eo, de quo Marcus, illum de quo loquitur Lucas. Is ſiquidem de quo Marcus, veſtem prae nimia feſtinatione proiecit: et ſine contactu ſanitatem accepit. Is autem qui apud Lucam eſt, Chriſto potius ingrediente Iericho, et non egrediente, ſanitatem eſt conſequutus. Huiusmodi etiam opinionem mihi confirmat Chryſoſtomus, qui de illis vtpote aliis nihil omnino ſignificat.

Cap.

7) Quinque priora vocabula omiſit Hentenius.
8) τέτους. B.
9) Scilicet Chryſoſtomus de Marco et Luca hoc loco nihil monet, Matthaeum tantum breuiter explicans. T. VII. p. 653. 654.

Verſ. 32. Καὶ — v. 33. ἡμῶν οἱ ὀφθαλμοί.

Ἐφώνησεν,[7]) ἀντὶ τοῦ, ἐκάλεσεν. καὶ τίνος ἕνεκεν ἐρωτᾷ τούτους; ἵνα μὴ νομίσῃ τις, ὅτι ἄλλα βουλομένοις λαβεῖν, ἄλλα δίδωσι. καὶ πῶς ἐκ ἀπήτησεν αὐτοὺς πίστιν; διότι πίστεως ἀπόδειξις ἦν ἡ κραυγὴ, καὶ τὸ μὴ ἀποσῆναι ἐπισκιμφθέντας.

Verſ. 34. Σπλαγχνισθεὶς — αὐτῷ.

Οὐ καρτερικοὶ μόνον ἦσαν, ἀλλὰ καὶ εὐγνώμονες. ἠκολούθησαν γὰρ αὐτῷ, τὴν εὐεργεσίαν ἀμειβόμενοι.

Φασὶ δέ τινες, ἕνα τῶν δύο τούτων τυφλῶν, τὸν ἐπισημότερον, μνημονευθῆναι παρὰ[b]) μάρκῳ μὲν, ἐν τῷ τριακοστῷ πρώτῳ κεφαλαίῳ τῆ εὐαγγελίᾳ αὐτοῦ, Βαρτιμαῖον καλέμενον· παρὰ λουκᾶ[c]) δὲ, ἐν τῷ ἑξηκοστῷ τετάρτῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατ' αὐτὸν εὐαγγελίου· τὸν ἄλλον δὲ παρασιωπηθῆναι τούτοις,[8]) ὡς ὑπηρέτην ἐκείνου· καθὰ δὴ καὶ περὶ τῶν δύο δαιμονιζομένων ἐν τῷ δωδεκάτῳ κεφαλαίῳ προείρηται. καὶ τεκμηριοῦνται τὸν λόγον, ἀπὸ τῆ τὰ αὐτὰ καὶ εἰπεῖν, καὶ ἀκοῦσαι, καὶ ὁμοίως ἀκολουθῆσαι· ἐγὼ δὲ σοχαζόμενος, ἕτερον εἶναι λέγω, παρὰ τοὺς δύο τούτους, τὸν τοῦ μάρκου, καὶ ἕτερον πάλιν, παρὰ τὸν τοῦ μάρκου, τὸν τοῦ λουκᾶ. καὶ γὰρ ὁ μὲν τοῦ μάρκου καὶ τὸ ἱμάτιον ἔῤῥυψεν ὑπὸ τῆς ἄγαν σπουδῆς, καὶ χωρὶς ἐπαφῆς τὴν ἴασιν ἔλαβεν· ὁ δὲ τοῦ λουκᾶ, ἐρχομένου μᾶλλον εἰς ἱεριχὼ τοῦ χριστοῦ. καὶ οὐκ ἐκπορευομένου, τῆς ἰάσεως ἔτυχε. βεβαιοῖ δέ μοι μάλιστα τὴν τοιαύτην ὑπόληψιν ὁ[9]) χρυσόστομος, οὐδέν τι περὶ ἐκείνων ἐπισημηνάμενος, ὡς ἑτέρων ὄντων.

b) Marc. 10, 46.

c) Luc. 18, 35. ſeqq.

Cap. XLV. De asina et pullo.

Cap. XXI. v. 1. *Et quum* — *v.* 3. *eos.*

Iam morte sua appropinquante, maiori autoritate negotia attingit: et quia de asina et pullo prophetatum erat, nunc tanquam omnium dominus iubet his quos emittebat vt dicant, Domino his opus est, et post habitum vsum reduci hos ad dominum eorum. Sed Matthaeus asinam dicit et pullum: Marcus vero pullum solum. Inuenietis inquit pullum alligatum, super quem nullus hominum sedit. Similiter autem scribit et Lucas. Iohannes vero pullum asinae hunc appellauit, tanquam tenellum asinum. Quid ergo dicemus? Quod vtroque opus erat Christo: sed pullo vt super eum veheretur: asina autem vt pullum sequeretur: explebat enim mysterium quod futura praefigurabat. Et erat pullus in figuram noui e gentibus populi, venturi ad fidem quae est in Christum: qui ad diuinae legis iugum inexercitatus erat: super quem nullus hominum sederat, propheta videlicet vel apostolus. Asina vero in typum veteris e Iudaeis populi sub iugo legis degentis. Et pullus quidem Christum vehit insidentem: asina vero sequitur: docente re ipsa, quod postquam Christus gentibus insederit, et in eis tanquam in se credentibus requieuerit, sequentur et Iudaei. Dicit enim et Paulus: Caecitas ex parte facta est in Israel, donec plenitudo gentium intrauerit: et tunc omnis Israel saluus erit. Propterea ergo Matthaeus exacta diligentia

*) Codices Chrysostomi. T. VII. p. 656. C. fluctuant etiam inter οὕτω et τότε.

Κεφ. ΜΕ. Περὶ τῆς ὄνου καὶ τοῦ πώλου.

Cap. XXI. v. 1. Καὶ ὅτε — v. 3. αὐτούς.

Ἤδη τῆς τελευτῆς αὐτοῦ προσεγγιζέσης, ἐξασιασικώτερον ἅπτεται τῶν πραγμάτων, καὶ ἐπεὶ προεφήτευσε τὰ κατὰ τὴν ὄνον καὶ τὸν πῶλον, λοιπὸν, ὡς κύριος πάντων, κελεύει τοῖς ἀποσταλεῖσιν εἰπεῖν, ὅτι ὁ κύριος χρείαν αὐτῶν ἔχει, καὶ μετὰ τὴν χρείαν ἀντιστρέφει αὐτοὺς πρὸς τοὺς κυρίους αὐτῶν. ἀλλὰ ματθαῖος μὲν ὄνον καὶ πῶλον λέγει· μάρκος δὲ πῶλον μόνον. εὑρήσετε γάρ, φησι, πῶλον [d] δεδεμένον, ἐφ' ὃν οὐδεὶς ἀνθρώπων ἐκάθισεν. ὁμοίως δὲ γράφει καὶ [e] λουκᾶς. καὶ ὁ ἰωάννης δὲ τὸν πῶλον τοῦτον, ὀνάριον [f] ὠνόμασεν, ὡς ὄνον νέον, ἐπεὶ καὶ πῶλος, τὸ τῆς ὄνου πωλάριον. τί οὖν ἐροῦμεν; ὅτι καὶ ἀμφοτέρων μὲν ἔσχε χρείαν ὁ χριστὸς, ἀλλὰ τοῦ πώλου μὲν εἰς τὸ ἐποχηθῆναι αὐτῷ· τῆς ὄνου δὲ, εἰς τὸ ἀκολουθεῖν τῷ πώλῳ. μυστήριον γὰρ ἐτέλει προτυπῶν τὰ μέλλοντα. καὶ ἦν ὁ πῶλος μὲν, εἰς τύπον τῶ ἐξ ἐθνῶν νέᾳ λαοῦ, τοῦ πρὸ τῆς εἰς χριστὸν πίστεως ἀγυμνάστῳ πρὸς τὸν ζυγὸν τοῦ θείᾳ νόμῳ τυγχάνοντος, ἐφ' ὃν οὐδεὶς ἀνθρώπων ἐκάθισε, δηλαδὴ, προφήτης ἢ ἀπόστολος· ἡ ὄνος δὲ, εἰς τύπον τοῦ ἐξ ἰουδαίων παλαιοῦ λαοῦ, τοῦ ὑπὸ τὸν ζυγὸν τῶ νόμῳ τελοῦντος. καὶ ὁ πῶλος μὲν φέρει τὸν χριστὸν ἔποχον· ἔπεται δὲ ἡ ὄνος· τοῦ πράγματος διδάσκοντος, ὅτι μετὰ τὸ καθίσαι τὸν χριστὸν ἐπὶ τὰ ἔθνη, καὶ ἐπαναπαύσασθαι αὐτοῖς πιστεύσασιν εἰς αὐτὸν, ἀκολουθήσουσι τούτοις καὶ οἱ ἰουδαῖοι, λέγει γὰρ καὶ παῦλος, [g] ὅτι πώρωσις τῷ ἰσραὴλ ἀπὸ μέρους γέγονεν, ἄχρις οὗ τὸ πλήρωμα τῶν ἐθνῶν εἰσέλθῃ, καὶ τότε [h] πᾶς ἰσραὴλ σωθήσεται.

d) Marc. 11, 2.
e) Luc. 19, 30.
f) Io. 12, 14.
g) Rom. 11, 25.

gentia vtriusque iumenti meminit: caeteri autem breuitatis causa pullum quidem scripserunt, eo quod super illum vectus sit saluator: asinam vero silentio praeterierunt, vt quae tantum sequebatur. Vectus est itaque super pullum Christus: simul praefigurans, vt dictum est, quod futurum erat: simul etiam, quia contingebat quosdam imbecilliores indigere iumentis, etiam in hoc modum posuit, ostendens non oportere discipulum suum equo aut mulo vti, sed asino: et vbique sola id fieri necessitate.

Vers. 4. *Hoc — v. 5. filium subiugalis.*

Hoc, Quid? Discipulos missos esse vt asinam et pullum adducerent. Prophetam autem dicit nunc Zachariam. Completa est itaque huiusmodi prophetia: eius vero completio rursus facta est alterius rei prophetia, puta fidei gentium vt diximus. Filia autem Sion est ipsa Sion, sicut filius hominis ipse homo. Nam et hoc idioma est Hebraicae phrasis. Et Sion quidem est Ierusalem: rex autem Sion ipse Christus, vel tanquam Deus, vel tanquam e regia Dauid radice progenitus: vel etiam tanquam is qui in eam plurima contulit beneficia. Venit ergo ad eam mansuetus: neque satellites habens, neque qui lanceam, gladium, aut faces ferant. Sed multam prae se ferens mansuetudinem ac humanitatem. Sedens vero super asinum et pullum, non diuisim, modo super hunc, modo super illum: neque tanquam super bigam ab his tractam, sed asinum et pullum, intellige ipsum pullum, asinum quidem natura, pullum vero aetate. Tu ergo interroga Iudaeum quis rex venerit Ierusalem asino et pullo vectus? nullum enim alium dicere poterit praeter Christum.

† Aliter

διὰ τοῦτο τοίνυν ματθαῖος μὲν, δι' ἀκρίβειαν, καὶ ἀμφοτέρων ἐμνημόνευσε τῶν ὑποζυγίων· οἱ δ' ἄλλοι, διὰ συντομίαν, τὸν πῶλον μὲν ἀνέγραψαν, ὡς ἐποχηθέντος αὐτῷ τοῦ σωτῆρος· τὴν ὄνον δὲ παρεσιώπησαν, ὡς ἑπομένην μόνον. ἐπωχήθη μὲν οὖν τῷ πώλῳ χριστὸς, ἅμα μὲν, ὡς εἴρηται, προτυπῶν τὸ μέλλον, ἅμα δὲ καὶ, ἐπειδὴ συνέβαινεν, ἀσθενεστέρους ὄντας τινὰς ὑποζυγίων δεῖσθαι, καὶ ἐνταῦθα μέτρον ἔθηκε, δεικνὺς, ὅτι οὐ χρὴ τὸν αὐτοῦ μαθητὴν ἵππῳ ἢ ἡμιόνῳ κεχρῆσθαι, ἀλλ' ὄνῳ, καὶ πανταχοῦ μόνης τῆς χρείας γίνεσθαι.

Verſ. 4. Τοῦτο — v. 5. υἱὸν ὑποζυγίου.

Τοῦτο, ποῖον; τὸ ἀποστεῖλαι τοὺς μαθητὰς εἰς τὸ ἀγαγεῖν τὴν ὄνον καὶ τὸν πῶλον. προφήτην δὲ νῦν λέγει, τὸν ζαχαρίαν. πεπλήρωται μὲν οὖν ἡ τοιαύτη προφητεία. γέγονε δὲ ταύτης ἡ πλήρωσις, προφητεία πάλιν ἑτέρου πράγματος, φημὶ δὴ, τῆς πίστεως τῶν ἐθνῶν, ὡς εἰρήκαμεν. θυγάτηρ δὲ σιὼν, αὐτὴ ἡ σιὼν, ὡς υἱὸς ἀνθρώπου, αὐτὸς ὁ ἄνθρωπος. ἰδίωμα γὰρ καὶ τοῦτο τῆς ἑβραΐδος διαλέκτου. καὶ σιὼν μὲν, ἡ ἱερουσαλὴμ· βασιλεὺς δὲ τῆς σιὼν, ὁ χριστός. τοῦτο μὲν, ὡς θεός· τοῦτο δὲ, καὶ ὡς ἐκ βασιλικῆς ῥίζης ἀναβλαστήσας τῆς τοῦ δαυὶδ· ἔτι δὲ καὶ, ὡς εὐεργέτης αὐτῆς. ἔρχεται δὲ πρὸς αὐτὴν πραΰς, μήτε δορυφόρους ἔχων, μήτε ξιφοφόρους, μήτε ῥαβδέχους, ἀλλὰ πολλὴν τὴν ἡμερότητα καὶ ἐπιείκειαν ἐνδεικνύμενος. ἐπιβεβηκὼς δὲ ἐπὶ ὄνον καὶ πῶλον, οὐκ ἰδίᾳ καὶ ἰδίᾳ, ἐφ' ὡς ἐν συναμφοῖν· ἀλλ' ὄνον καὶ πῶλον, τὸν πῶλον νήσῳ. ὄνος μὲν, τῇ φύσει· πῶλον δὲ, τῇ ἡλικίᾳ. σὺ δ' ἐρώτησον τὸν ἰουδαῖον, ποῖος βασιλεὺς ἦλθεν εἰς ἱερουσαλὴμ ὄνῳ καὶ πώλῳ ἐποχούμενος; εὑρήσεις γὰρ ἕτερον εἰπεῖν ἂν ἔχοι παρὰ τὸν χριστόν.

† Aliter quoque filia Sion eſt Ieruſalem, eo quod ſubiecta ſit monti qui vocatur Sion. Dicitur quoque ipſa Ieruſalem Sion, propter montem Sion qui ſupra ponitur, vt ſit metaphorica appellatio.

Verſ. 6. *Euntes — v. 7. pullum.*

Marcus autem particularius recitat id quod fecerunt. Ait enim: Abierunt et inuenerunt pullum alligatum iuxta ianuam foris in biuio: ſoluuntque illum. Et quidam eorum qui ibi ſtabant dixerunt eis, Quid facitis ſoluentes pullum? At illi dixerunt ſicut praeceperat Ieſus, et dimiſerunt eos. Haec ſane Marcus, ianuam dicens domus dominorum pulli.

Conſidera autem quod omnia ad praefigurationem faciant. Sicut enim aſina et pullus funiculis alligati erant foris in biuio, ita quoque antiquus Iudaeorum populus, nouusque gentium, peccatis alligantur extra eccleſiam in vita: Nam hanc per biuium intelligimus. Et quemadmodum Apoſtoli ſoluta illa animalia adducunt ad Chriſtum, ita ſane et iſtos. Ad haec ſicuti tentauerunt quidam prohibere hos, puta domini ipſorum, ſicut dicit Lucas: audito autem quod domino his opus eſſet, conceſſerunt: ita ſane et in his: tentant quidem, qui dominantur eis daemones prohibere: audito vero quod Deo his opus eſt, permittunt.

Verſ. 7. *Et — veſtimenta ſua.*

Poſuerunt et ſuper aſinam et ſuper pullum, ignorantes ſuper quem illorum vehi vellet.

Verſ. 7.

*) Incluſa in marg. exhibet. B.
3) τῷ κυρίῳ. A.
4) τοῦτο. B.

[Καὶ [2]) ἄλλως δὲ, θυγάτηρ τῆς σιὼν, ἱερουσαλὴμ, διὰ τὸ ταύτην ὑποκεῖσθαι τῷ ὄρει τῷ καλουμένῳ σιών· λέγεται δὲ καὶ ἡ ἱερουσαλὴμ σιὼν, ἀπὸ τοῦ ἐπικειμένου ὄρους μεταλαχοῦσα τῆς τοιαύτης κλήσεως.]

Verſ. 6. Πορευθέντες — v. 7. πῶλον.

Μάρκος δὲ λεπτομερῶς ἀπαγγέλλει, τί ἐποίησαν. λέγει γὰρ, ὅτι [11]) ἀπῆλθον, καὶ εὗρον τὸν h) Marc. 11. 4—6.
πῶλον δεδεμένον πρὸς τὴν θύραν ἔξω ἐπὶ τοῦ ἀμφόδου, καὶ λύουσιν αὐτόν. καί τινες τῶν ἐκεῖ ἑστηκότων ἔλεγον αὐτοῖς· τί ποιεῖτε λύοντες τὸν πῶλον; οἱ δὲ εἶπον αὐτοῖς, καθὼς ἐνετείλατο ὁ ἰησοῦς· καὶ ἀφῆκαν αὐτούς. ταῦτα μὲν ἓν ὁ μάρκος, θύραν λέγων, τὴν τοῦ οἴκου τῶν [3]) κυρίαν τὸ πῶλο· ἄμφοδον δέ ἐστιν, ἡ δίοδος.

Σκόπει δὲ πάντα κατὰ προτύπωσιν. ὥσπερ γὰρ ἡ ὄνος καὶ ὁ πῶλος ἐδέδεντο σχοίνοις ἔξω, ἐπὶ τοῦ ἀμφόδου· ἕτω καὶ ὁ παλαιὸς λαὸς, ὁ ἐξ ἰουδαίων, καὶ ὁ νέος, ὁ ἐξ ἐθνῶν, δέδενται ταῖς ἁμαρτίαις, ἔξω τῆς ἐκκλησίας, ἐπὶ τὸ βίου. τοῦτο [4]) γὰρ ἄμφοδον νοῶμεν. καὶ ὥσπερ ἐκεῖνα τὰ ζῶα λύσαντες οἱ ἀπόστολοι προσάγουσι τῷ χριστῷ· ἕτω δὴ καὶ τούτους· καὶ ὥσπερ ἐπ' ἐκείναν ἐπεχείρησαν μέν τινες κωλύσαι, ἦγουν, οἱ κύριοι αὐτῶν, ὡς εἶπε [5]) λουκᾶς, ἀκούσαντες δὲ, ὅτι ὁ i) Luc. 19, 33. 34.
κύριος αὐτῶν χρείαν ἔχει, παρεχώρησαν· ἕτω δὴ καὶ ἐπὶ τούτων, ἐπιχειρεῦσι μὲν οἱ κυριεύοντες αὐτῶν δαίμονες κωλύσαι, ἀκούσαντες δὲ, ὅτι ὁ θεὸς αὐτῶν χρείαν ἔχει, παραχωρεῦσι.

Verſ. 7. Καὶ — τὰ ἱμάτια αὐτῶν.

Ἐπέθηκαν καὶ ἐπὶ τῆς ὄνου, καὶ ἐπὶ τοῦ πώλου, μὴ γινώσκοντες, ἐπὶ τίνος αὐτῶν ὀχηθῆναι βέλεται.

Verſ. 7.

Verſ. 7. *Et — ſuper ea.*

Super ea puta veſtimenta quae pullo erant ſuperpoſita. Poſſunt autem diſcipulorum veſtimenta reconditiori intelligentia dici virtutes, quae intelligibilia ſunt animae veſtimenta, illos adornantia qui Chriſto adducuntur. Lucas autem dixit, quod diſcipuli impoſuerunt Ieſum ſuper pullum: diſcipuli enim verbum gentibus ſuperimponunt.

Verſ. 8. *Plurima — ſua.*

Oſtenderunt quod plus quam prophetam eum habebant: ideo etiam excellenti modo ipſum honorauerunt. Nam et modico ante tempore quum Lazarum reſuſcitaſſet, magnam apud eos reuerentiam acquiſiuit. Abiiciamus ergo et nos corporis ornatum propter Chriſtum, et ornemus viam eius, abiicientes opes ac affectiones quibus induimur aut circumdamur.

Verſ. 8. *Alii — in via.*

Marcus vero στοιβάδας dixit. Eſt autem στοιβὰς ramorum congeries. Oliuarum nempe rami erant. Nam tunc montem oliuarum praeteribant.

Verſ. 9. *Turbae autem — Dauid.*

Hoſanna Hebraicum eſt, et ſignificat interdum hymnum ſiue laudem: quandoque vero ſerua. Nunc ergo tantundem eſt ac ſi dicat, Hymnus filio Dauid.

Verſ. 9. *Benedictus — domini.*

In nomine domini, hoc eſt a domino. Benedictus qui venit a Deo, benedictus qui miſſus eſt a Deo.

Vers. 7. Καὶ — ἐπάνω αὐτῶν.

Ἐπάνω αὐτῶν, δηλαδὴ τῶν ἱματίων, τῶν ἐπιτεθέντων τῷ πώλῳ. εἶεν δ' ἂν ἱμάτια τῶν ἀποσόλων ἀναγωγικῶς, οἱ ἀρεταὶ, τὰ νοητὰ περιβόλαια τῆς ψυχῆς, αἷς περιστέλλεσι τὰς προσαγομένους τῷ χριστῷ. λουκᾶς δὲ εἶρηκεν, ὅτι οἱ μαθηταὶ k) ἐπεβίβασαν τὸν ἰησοῦν ἐπὶ τὸν πῶλον. k) Luc. 19, 35.
οἱ μαθηταὶ γὰρ ἐπιβιβάζουσι τὸν λόγον ἐπὶ τὰ ἔθνη.

Vers. 8. Ὁ δὲ πλεῖστος — αὐτῶν.

Ἔδοξαν, ὅτι ὑπὲρ προφήτην αὐτὸν εἶχον. διὸ καὶ ὑπερβαλλόντως αὐτὸν ἐτίμησαν. πρὸ ὀλίγου γὰρ τὸν λάζαρον ἀναστήσας, ὡς ὁ ἰωάννης φησὶ, πολὺ σέβας τούτοις ἐνέβαλε. ἐίψωμεν οὖν καὶ ἡμεῖς τὸν κόσμον τῷ σώματος διὰ χριστὸν, καὶ κοσμήσωμεν τὴν ὁδὸν αὐτοῦ, ῥίπτοντες, ἃ περιβεβλήμεθα, χρήματα καὶ πάθη.

Vers. 8. Ἄλλοι — ἐν τῇ ὁδῷ.

Μάρκος l) δὲ, 5) σοιβάδας εἶπε. σοιβὰς δὲ, ἡ σωρεία τῶν κλάδων. ἐλαιῶν δὲ ἦσαν οἱ κλάδοι. τὸ γὰρ ὄρος τῶν ἐλαιῶν τηνικαῦτα παρήμειβον. l) Marc. 11, 8.

Vers. 9. Οἱ δὲ ὄχλοι — δαυίδ.

Τὸ ὡσαννὰ, ἑβραϊκὸν μέν ἐστι, σημαίνει δὲ, ποτὲ μὲν, ὕμνον, ποτὲ δὲ, σῶσον δή. νῦν οὖν φησὶν, ὕμνος τῷ υἱῷ δαυίδ.

Vers. 9. Εὐλογημένος — κυρίου.

Τὸ ἐν ὀνόματι κυρίου, ἀντὶ τοῦ, παρὰ κυρίου. εὐλογημένος ὁ ἐρχόμενος ἀπὸ θεοῦ, εὐλογημένος ὁ πεμ-

5) σιβάδας. A. et mox σιβάς.

Deo. Marcus autem addidit: Benedictum quod venit regnum in nomine domini patris noſtri Dauid. Exiſtimabant enim, quod erigeretur abiectus thronus regni Dauid: vnde gaudentes dicebant, Benedictum quod redit regnum primi patris noſtri Dauid. Quod venit in nomine domini autem, hoc eſt a Deo. Iohannes vero dicit, Benedictus qui venit in nomine domini rex Iſrael. Veriſimile enim eſt tunc omnia fuiſſe dicta a turbis quae praecedebant et quae ſequebantur: quaeque egreſſae erant in occurſum eius. Intelligitur etiam, In nomine domini, in maieſtate domini, in ordine regio.

Verſ. 9. *Hoſanna — excelſis.*

Laus in excelſis. Laudent etiam qui ſunt inter excelſas virtutes ſiue angelos Deum qui nobis miſit regem, ac inſtaurauit regnum Dauid. Lucas vero loco Hoſanna in excelſis, dixit, Gloria in excelſis. Hic autem et de diſcipulis ſcribit, quod dicebant, Benedictus qui venit rex in nomine domini, pax in coelo et gloria in excelſis. Conſidera vero quomodo in tali plauſu tantoque clamore, pullus quanquam omnino indomitus, manſuetiſſime tamen incedebat, praefigurans plane gentium obedientiam, et omnimodam eorum ad diſciplinam immutationem.

Verſ. 10. *Quumque intraſſet — hic?*

Commota eſt, id eſt, turbata eſt, excitato tumultu propter plauſum et fauores.

Verſ. 11.

6) δὲ, pro γάρ. A.
7) Hic πάλιν addit. A. mox autem omittit.
8) βατιλείαν. A.
9) Malim δή, loco δέ. Nam de Luca ſermo eſt, de quo iam dixerat δέ.

περιφθεὶς ἐκ θεῦ. μάρκος δὲ προσέθηκε, καὶ εὐλογημένη[m]) ἡ ἐρχομένη βασιλεία ἐν ὀνόματι κυ- m) Marc. 11, 10.
ρίου, τῦ πατρὸς ἡμῶν δαυίδ. ὑπέλαβον γὰρ,[o]) ὅτι ἀναῤῥῴθη ὁ καταβεβλημένος. θρόνος τῆς βασιλείας τῦ δαυίδ. ὅθεν χαίροντες ἔλεγον, καὶ εὐλογημένη[n]) ἡ ἐρχομένη πάλιν βασιλεία τῦ προπάτορος ἡμῶν δαυίδ. ἐρχομένη δὲ ἐν ὀνόματι κυρίου, τυτέστιν, ἀπὸ θεῦ. ὁ δὲ ἰωάννης φησίν·[p]) n) Io. 12, 13.
εὐλογημένος ὁ ἐρχόμενος ἐν ὀνόματι κυρίου βασιλεὺς τοῦ ἰσραήλ. πάντα γὰρ εἰκὸς ὑπὸ τῶν ὄχλων τότε ῥηθῆναι, τῶν τε προαγόντων, καὶ τῶν ἀκολουθούντων, καὶ τῶν ἐξελθόντων εἰς ὑπάντησιν αὐτῦ. νοεῖται δὲ τὸ ἐν ὀνόματι κυρίε καὶ ἀντὶ τοῦ, ἐν δόξῃ κυρίου, ἐν τάξει βασιλέως.

Vers. 9. Ὡσαννὰ — ὑψίστοις.

Ὕμνος ἐν ὑψίστοις, ὑμνούντων καὶ τῶν ὑψίστων δυνάμεων, ἤτοι, τῶν ἀγγέλων τὸν θεὸν, τὸν πέμψαντα ἡμῖν βασιλέα,[s]) καὶ ἀνορθώσαντα τὴν βασιλείαν δαυίδ. ὁ δὲ λουκᾶς, ἀντὶ τοῦ ὡσαννὰ ἐν τοῖς ὑψίστοις, δόξα[o]) ἐν ὑψίστοις εἶπεν. οὗ- o) Luc. 19, 38.
τος[q]) δὲ ἴσορρεῖ καὶ περὶ τῶν μαθητῶν, ὅτι ἔλεγον, εὐλογημένος[p]) ὁ ἐρχόμενος βασιλεὺς ἐν ὀνόματι p) Luc. 19, 38.
κυρίου, εἰρήνη ἐν ἐρανῷ καὶ δόξα ἐν ὑψίστοις· εἰρήνην, τὴν χαρὰν ὀνομάσας. σκόπει δὲ, πῶς ἐν τοιῦτῳ κρότῳ, καὶ τοσαύταις κραυγαῖς, ὁ πῶλος, καίτοι παντελῶς ἀδάμαστος ὤν, ὅμως εὐτάκτως ἐφέρετο, προτυπῶν πάντως τὸ καταπεσθὲς τῶν ἐθνῶν καὶ τὴν ἀθρόαν αὐτῶν μεταβολὴν εἰς εὐταξίαν.

Vers. 10. Καὶ εἰσελθόντος — οὗτος;

Ἐσείσθη, ἀντὶ τοῦ, ἐταράχθη, θορυβηθεῖσα ἐπὶ τῷ κρότῳ καὶ ταῖς εὐφημίαις.

Vers. 11.

Verſ. 11. *Turbae vero — Galilaeae.*

Etſi plus quam prophetam eum habebant, prophetam tamen eum dicebant: quia nihil excelſius concipere poterant propter humana eius opera. Lucas autem dicit, Et quidam pharisaeorum de turba dixerunt ad eum, Magiſter increpa diſcipulos tuos. Et reſpondens ait illis, Dico vobis, quod ſi hi tacuerint, lapides clamabunt. Inuidia enim moti dicebant, Prohibe diſcipulos tuos, ne te huiusmodi plauſibus ac fauoribus proſequantur. Dicens autem, Si hi tacuerint, lapides clamabunt: oſtendit, quod impoſſibile ſit ſuam taceri gloriam. Poſſunt quoque lapides dici, qui ex gentibus crediderunt, tanquam prius mente indurati ac inſenſibiles ad diuinam Dei cognitionem, qui poſtquam Apoſtoli morte tacuerunt, iam clamant praedicantes.

Verſ. 12. *Et — columbas.*

Similia quoque dicit Iohannes: ſed ille quidem circa principium euangelii. Matthaeus autem et ceteri circa finem. Manifeſtum ergo quod bis haec fecerit Chriſtus, variisque temporibus. Et tunc quidem dicunt ei Iudaei: Quod ſignum oſtendis nobis? modo autem tacent. Et vide abiectionem eorum, In templo ſiquidem cauponabantur: et hi quidem vendebant indigentibus, quae ad ſacrificium apta erant, oues dico, boues ac columbas: ſicut Iohannes manifeſtauit, et ſi quid eſt ſimile. Alii vero emebant. κολλυβιστὰς autem pro quibus vertimus Numularios, ſunt menſarii ſiue

1) δὲ, addit. A.
2) πεπηρωμένοι. A.
3) τότε λέγουσιν οἱ ἰσθεῖοι. A.

Verſ. 11. Οἱ δὲ ὄχλοι — γαλιλαίας.

Ἐι καὶ ὑπὲρ προφήτην αὐτὸν εἶχον, ὅμως προφήτην αὐτὸν ὠνόμαζον, ἐδὲν ὑψηλότερον ἐννοεῖν δυναμένοι, διὰ τὰ ἀνθρωποπρεπῆ τότε. λουκᾶς δὲ φησιν, ὅτι καί τινες τῶν[4]) Φαρισαίων ἀπὸ τοῦ q) Luc. 19, 39. ὄχλε ἔπον πρὸς αὐτόν· διδάσκαλε, ἐπιτίμησον τοῖς μαθηταῖς σου. καὶ ἀποκριθεὶς εἶπεν αὐτοῖς· λέγω ὑμῖν, ἐὰν οὗτοι σιωπήσωσιν, οἱ λίθοι κεκράξονται. Φθονήσαντες γὰρ ἔλεγον, ὅτι κώλυσον τοὺς μαθητάς σε τοιαῦτα κροτεῖν καὶ εὐφημεῖν σε. εἰπὼν δὲ, ὅτι ἐὰν οὗτοι σιωπήσωσιν, οἱ λίθοι κεκράξονται, ἐνέφηνεν,[1]) ὅτι ἀδύνατον σιωπηθῆναι τὴν δόξαν αὐτοῦ. λέγοιντο δ' ἂν λίθοι καὶ οἱ πιστεύσαντες ἐξ ἐθνῶν, ὡς ὄντες πρότερον[2] πεπωρωμένοι τὸν νοῦν, καὶ ἀναίσθητοι θεογνωσίας ἀληθινῆς, οἵτινες σιωπησάντων τῶν ἀποστόλων τῇ τελευτῇ, λοιπὸν αὐτοὶ κράζουσι κηρύττοντες.

Verſ. 12. Καὶ — περιστερὰς.

Τὰ παραπλήσια καὶ ὁ ἰωάννης φησὶν, ἀλλ' ἐκεῖνος μὲν κατ' ἀρχὰς τοῦ εὐαγγελίου, ματθαῖος δὲ καὶ οἱ λοιποὶ πρὸς τῷ τέλει. δῆλον οὖν, ὅτι δὶς ταῦτα πεποίηκεν ὁ χριστὸς, καὶ κατὰ διαφόρους καιρούς. καὶ τότε[3]) μὲν λέγουσιν ἰουδαῖοι πρὸς αὐτὸν, τί[r]) σημεῖον δεικνύεις ἡμῖν· r) Io. 2, 18. ἄρτι δὲ σιγῶσιν.[4]) ὅρα δὲ τὴν καταφρόνησιν αὐτῶν. ἐν τῷ ναῷ γὰρ ἐκαπήλευον. καὶ οἱ μὲν ἐπώλουν τὰ πρὸς θυσίαν ἐπιτήδεια τοῖς χρήζουσι, πρόβατα, λέγω, καὶ βόας καὶ περιστερὰς, ὡς ὁ ἰωάννης ἐδήλωσε, καὶ εἴ τι τοιοῦτον· οἱ δὲ ἠγόραζον. κολλυβισταὶ δὲ εἰσιν, οἱ τραπεζῖται. καταλλάκτας δὲ τούτους ὀνομάζουσιν οἱ πολλοί. κόλ-

4) γνῶσιν, pro σιγῶσιν. A.

siue trapezitae, et quos multi καταλλάκτας vocant, hoc est vt vulgus dicit, Cambiatores. Nam κόλλυβος obolus, et κολλυβίζω commuto dicitur. Ingressus est ergo Christus templum cum magna libertate, tanquam paterfamilias domum suam, et eos qui iam dicti sunt eiecit, ac potentiam quam vt Deus ad omnes habebat manifestans, et propter immunitatem a peccato confidens, hinc quidem ornatus templi sui curam habet, hinc autem sacrificiorum quae per sanguinem fiunt reiectionem manifestat. Praeterea instruit nos vt pro ecclesia libere agamus.

Vers. 13. *Et — vocabitur.*

Scriptum est in propheta Iesaia.

Vers. 13. *Vos — latronum.*

Latrones nominauit eos, qui in illo cauponabantur, quod ad modum latronum lucris inhiarent: latrones siquidem lucri auiditate tenentur. Aut quia ea quae vendebantur ex rapina vel auaritia erant. In Ieremia autem scriptum est, Num spelunca latronum domus mea est?

Cap. XLVI. De caecis et claudis.

Vers. 14. *Et — eos.*

Claudus est quisquis non recta ad virtutem incedit. Et caecus est omnis qui quod bonum est ac honestum non intuetur.

Vers. 15. *Videntes — indignati sunt.*

Dispensatorie ordinauit Deus, vt pueri quoque laudarent eum: quo ab omni contradictione exclude-

κόλλυβος γὰρ, ὁ ὄβολὸς, καὶ κολλυβίζω λέγεται, τὸ καταλλάσσω. εἰσῆλθεν οὖν ὁ χριστὸς εἰς τὸ ἱερὸν μετὰ παῤῥησίας, ὡς οἰκοδεσπότης. ἐξέβαλε δὲ καὶ τοὺς ἐνθέντας, καὶ τὰ ἐνθέντα, πάντα κατὰ πάντων ἐξεσίαν, ἣν ὡς θεὸς εἶχε, παραγυμνῶν, καὶ τῇ ἀναμαρτησίᾳ πεθαῤῥηκὼς καὶ τοῦτο μὲν, τῆς εὐκοσμίας τοῦ οἰκείου ναοῦ φροντίζων· τοῦτο δὲ, προδηλῶν τὴν ἐκβολὴν τῶν δι' αἵματος θυσιῶν· τοῦτο δὲ καὶ παιδεύων ἡμᾶς, ὑπὲρ τῆς ἐκκλησίας παῤῥησιάζεσθαι.

Verſ. 13. Καὶ — κληθήσεται.

Γέγραπται ἐν τῷ προφήτῃ ἡσαΐᾳ.

Verſ. 13. Ὑμεῖς — λῃστῶν.

Λῃστὰς ὠνόμασε, τοὺς ἐν αὐτῷ καπηλεύοντας, διὰ τὸ ὁμοίως τοῖς λῃσταῖς φιλοκερδεῖν. οἱ λῃσταὶ γὰρ φιλοκερδεῖς. ἢ διότι τὰ πωλούμενα, ἐξ ἁρπαγῆς καὶ πλεονεξίας ἦσαν. ἐν τῷ ἱερεμίᾳ [s]) δὲ γέγραπται, μὴ σπήλαιον λῃστῶν ὁ οἶκός μου ἐστί;

s) Ier. 7, 11.

Κεφ. Μς. Περὶ τῶν τυφλῶν καὶ χωλῶν.

Verſ. 14. Καὶ — αὐτούς.

Χωλός ἐστι, καὶ πᾶς ὁ μὴ βαίνων ὀρθὰ πρὸς ἀρετήν· τυφλός [t]) ἐστι, καὶ πᾶς ὁ μὴ νοῶν τὸ καλόν.

Verſ. 15. Ἰδόντες — ἠγανάκτησαν.

Ὠικονόμησεν ὁ θεὸς, καὶ τοὺς παῖδας ὑμνῆσαι αὐτὸν, ἵνα πάσης ἀντιλογίας ἀποκλεισθῶσιν ἰουδαῖοι,

t) δὲ, interponit. A.

cluderentur Iudaei, videntes filios qui apud se fuerant enutriti ac instructi, mirabiliter ac supernaturaliter motos ad Christi laudem. Verum illi fiunt ex hoc multo impudentiores, atque inuidia dirupti insaniunt.

Vers. 16. *Et — dicunt?*

O impudentiam: aequum potius erat vt diceret eis Christus: Auditis quid dicunt hi filii vestri, qui me nunquam viderunt?

Vers. 16. *Iesus autem — vtique.*

Omnino inquit audio. Et quia plurimum impudentes erant sicut diximus, increpatoria vsus est responsione, dicens.

Vers. 16. *Nunquam — laudem?*

Dauid dictum est, quo ea quae tunc fiebant prophetauerat. Itaque stupore plenissimum est hoc miraculum. Tunc enim chorus puerorum lactentium clare loquutus est. Siquidem non simpliciter pueri erant, sed pueri infantes ac lactentes. Perfecisti vero, id est perfectum ex imperfecto ore fecisti. Bene autem dixit, Ex ore infantium. Nam os erat infantium: id autem quod dicebatur, potentiae ipsius erat, quae disertam reddebat immaturam lactentium linguam. Et hoc quoque miraculose factum est ad discipulorum consolationem, vt de seipsis confiderent, quod qui disertam fecerat balbutientem linguam, sapientem etiam facturus erat eorum ruditatem. Erat et hoc figura gentium, quae quum ad Theologiam et diuina verba

[6]) ἐπειδὴ, pro ἐπεά. A.

ἰδιῶται, βλέποντες τὰ ἔκγονα αὐτῶν, τὰ παρ' αὐτοῖς τρεφόμενα καὶ παιδευόμενα, κινούμενα πρὸς ὕμνον τοῦ χριστοῦ παραδόξως καὶ ὑπερφυῶς· οἱ δὲ σφοδρότερον μᾶλλον ἀναισχυντοῦσι καὶ τῷ φθόνῳ διαρρηγνύμενοι μαίνονται.

Verſ. 16. Καὶ — λέγουσιν;

Ὦ τῆς ἀναιδείας! τὸν χριστὸν εἰκὸς ἦν εἰπεῖν πρὸς αὐτούς, ἀκούετε, τί οὗτοι λέγουσιν, οἱ παῖδες ὑμῶν, οἱ μηδέποτέ με θεασάμενοι;

Verſ. 16. Ὁ δὲ ἰησοῦς — ναί.

Ναί, φησιν, ἀκούω. καὶ ἐπεὶ,[6]) ὡς ἔφημεν, σφόδρα ἠναισχύντουν, ἐπιπληκτικώτερον κέχρηται τῇ ἀπολογίᾳ λέγων·

Verſ. 16. Οὐδέποτε — αἶνον;

Τοῦ δαυὶδ μὲν τὸ ῥητὸν, προεφήτευε δὲ τὰ τηνικαῦτα γινόμενα. ἐκπληκτικώτατον οὖν τὸ τοιοῦτον θαῦμα. τότε γὰρ πρῶτον χορὸς παίδων ὑπομαζίων τρανῶς ἐφθέγξατο. οὐδὲ γὰρ ἁπλῶς ἦσαν παῖδες, ἀλλὰ παῖδες νήπιοι, καὶ θηλάζοντες. κατηρτίσω δὲ, ἀντὶ τοῦ, τέλειον ἐποίησας ἐξ ἀτελοῦς στόματος. καλῶς δὲ εἶπεν, ἐκ στόματος νηπίων. τὸ στόμα γὰρ ἦν, τῶν νηπίων· τὸ δὲ λεγόμενον, τῆς δυνάμεως αὐτοῦ, τρανούσης[7]) τὴν ἄωρον γλῶσσαν τῶν θηλαζόντων. ἐθαυματουργήθη δὲ τοῦτο καὶ πρὸς παράκλησιν τῶν μαθητῶν, ἵνα θαρρήσωσιν ὑπὲρ ἑαυτῶν, ὡς ὁ τὴν ψελλίζουσαν γλῶσσαν τρανώσας, σοφίσει καὶ τὴν ἰδιωτείαν αὐτῶν. ἦν δὲ τοῦτο καὶ τύπος

7) δὲ, addit. A.

verba balbutirent, repente ita perfecte resonarunt, vt ab omnibus exaudiri possent.

Vers. 17. *Et — illic.*

Exiuit vt affectus tumorem in illis remitteret, et accensum inuidiae eorum ignem extingueret.

Cap. XLVII. De ficu, quae exaruit.

Vers. 18. *Mane — v.* 19. *ficus.*

Quia frequenter demonstrauerat potentiam suam, qua beneficia praestabat: seueram autem et vltionis inflictiuam, ne semel quidem: iam etiam demonstrare eam intendit, vt hic quoque discipuli considerent, quod potens esset vlcisci insidiantes Iudaeos, quodque non pateretur non volens. Hanc autem in hominem non exercet, vtpote hominum amator, sed in plantam. Ideo se finxit esurire, et venit ad ficum, si forte in ea quippiam inueniret, sicut dixit Marcus. Atqui sciebat se nihil in ea inuenturum. Nam et hoc dixit Marcus, addens quod non erat tempus ficuum. Dispensatorie autem haec effinxit, vt apta occasione ad miraculi operationem descendat, soloque verbo ficum arescere faciat, et suam punitiuam ostendat potentiam. sicut eius intentum erat. Arefacit quoque plantam, quae prae caeteris maiorem habet humorem, vt maius fiat miraculum. Ne ergo inquiras, cur punita sit planta, quae nihil offenderat, sed solum intuere miraculum, eumque admirare qui operatus est. Punita est enim, non quod

*) Vide infra ad Io. 4, 7. ad ista: λέγει αὐτῇ.
*) ξηράνῃ. B.

τῶν ἐθνῶν, ἃ ψελλίζοντα πρὸς θεολογίαν, αἰφνίδιον ἦχησαν τέλειον καὶ ἐξάκουστον.

Vers. 17. Καὶ — ἐκεῖ.

[3]Ἐξῆλθε, χαλῶν αὐτοῖς τὸν ὄγκον τοῦ πάθους, καὶ σβεννύων τὴν πυρκαϊὰν τοῦ φθόνου αὐτῶν.

Κεφ. ΜΖ. Περὶ τῆς ξηρανθείσης συκῆς.

Vers. 18. Πρωΐας — v. 19. συκῆ.

[3]Ἐπεὶ τὴν μὲν εὐεργετικὴν αὐτοῦ δύναμιν πολλάκις ἐπεδείξατο· τὴν δὲ τιμωρητικὴν οὐδ' ἅπαξ, δεῖξαι λοιπὸν καὶ ταύτην βεληθεὶς, ἵνα θαρρήσωσιν οἱ μαθηταὶ καὶντεῦθεν, ὅτι δυνατός ἐστιν ἀμύνασθαι τοὺς ἐπιβελεύοντας ἰσθαίους, καὶ ὅτι οὐκ ἂν ποτε πάθοι, μὴ θέλων, εἰς ἄνθρωπον μὲν οὐκ ἐπιδείκνυται ταύτην, ὡς Φιλάνθρωπος· εἰς τὸ Φυτὸν δέ. διὸ καὶ σχηματίζεται [8]) πεινᾶν, καὶ ἔρχεται πρὸς τὴν συκῆν, εἰ ἄρα εὑρήσει τι ἐν αὐτῇ, καθὼς ἔπε[t]) μάρκος, καίτοι γινώσκων, ὡς οὐχ εὑρήσει. καὶ τοῦτο γὰρ αὐτὸς οὗτος ὁ μάρκος εἴρηκε, προσθείς· ὅτι [u]) οὐκ ἦν καιρὸς σύκων. καὶ ταῦτα πλάττεται κατ' οἰκονομίαν, ἵνα εὐαφόρμως ἐπὶ τὴν θαυματουργίαν ἔλθῃ. καὶ λόγῳ μόνῳ ξηραίνει [9]) τὴν συκῆν, καὶ δείκνυσι τὴν τιμωρητικὴν αὐτοῦ δύναμιν, ὡς ἦν αὐτῷ σκοπός. ξηραίνει δὲ τὸ ὑγρότερον τῶν ἄλλων Φυτῶν, ἵνα καὶ μεῖζον τὸ θαῦμα γένηται. μὴ τοίνυν ἀκριβολογῶ, διατί τετιμώρηται τὸ Φυτὸν, ἀναίτιον ὄν· ἀλλὰ μόνον ὅρα τὸ θαῦμα, καὶ θαύμαζε τὸν θαυματουργόν. τετιμώρηται γάρ,[1]) οὐχ

t) Marc. 11, 12. 13.

u) Marc. 11, 13

[1]) γὰρ, abeſt. A.

quod peccauerit, sed vt discerent qui sequebantur, quod etiam vltionem sumere posset Christus.

† Ficus solis ornata foliis, Iudaeorum erat synagoga, fructum non habens iustitiae, sed consuetudinum efficiarum ostentationem, tanquam folia producens? Vel etiam aliter: cultus diuinus qui in umbris et figuris corporalibus erat, ac iudaicae obseruationes, possunt dici ficus illa.

Vers. 20. *Et — ficus?*

Videntes: non statim, sed die sequenti. Ait enim Marcus: Et quum iam facta esset vespera, egrediebatur extra ciuitatem. Et mane praetereuntes, viderunt ficum exaruisse radicitus. Recordatusque Petrus ait illi: Rabbi ecce ficus quam execratus es, exaruit. Recordatus enim execrationis ostendit ei ficum.

Vers. 21. *Respondens — fiet.*

Similia quoque his dixit tricesimo quinto capite. Quaere itaque ibi enarrationem, per quam scire et haec manifeste poteris. Marcus verum Iesum dixisse refert: Quicumque dixerit monti huic, Tollere et proiice te in mare, et non dubitauerit in corde suo, sed crediderit quod quae dicit fient: erit illi quicquid dixerit. Mons tamen etiam diabolus intelligitur propter elationem: mare vero abyssus et chaos siue vorago inferni.

Vers. 22.

ὡς ἁμαρτῆσαν, ἀλλ' ἵνα μάθωσιν οἱ ἀκολουθοῦντες, ὅτι καὶ κολάζειν ὁ χριστὸς δύναται.

[Συκῆ,[2]) φύλλοις κεκωσα μόνοις, ἡ τῶν ἰουδαίων συναγωγὴ, καρπὸν μὲν δικαιοσύνης οὐκ ἔχουσα, μόνην δὲ τὴν τῶν πεπλανημένων ἰδεῶν ἐπίδειξιν, ὡς φύλλα, προβαλλομένη. ἢ καὶ ἄλλως, ἡ ἐν σκιαῖς καὶ τύποις σωματικοῖς τοῦ νόμου λατρεία, καὶ τὰ ἰουδαϊκὰ παρατηρήματα.]

Verſ. 20. Καὶ — συκῆ;

Ἰδόντες, οὐκ αὐτίκα, ἀλλὰ τῇ ἐπαύριον. λέγει γὰρ ὁ μάρκος, ὅτι καὶ x) ὄτε ὀψὲ ἐγένετο, ἐξε- x)Marc. 11, 19.
πορεύετο ἔξω τῆς πόλεως. καὶ πρωῒ παραπορευόμενοι, εἶδον τὴν συκῆν ἐξηραμμένην ἐκ ῥιζῶν. καὶ ἀναμνησθεὶς ὁ πέτρος λέγει αὐτῷ· ῥαββὶ, ὅ ἐστι, διδάσκαλε, ἴδε ἡ συκῆ, ἣν κατηράσω, ἐξήρανται. ἀναμνησθεὶς γὰρ τῆς κατάρας, ἔδειξεν αὐτῷ τὴν συκῆν.

Verſ. 21. Ἀποκριθεὶς — γενήσεται.

Τὰ παραπλήσια τούτοις εἶπε καὶ ἐν τῷ τριακοστῷ πέμπτῳ κεφαλαίῳ, καὶ ζήτησον ἐκεῖ τὴν ἐξήγησιν, δι' ἧς γνοίης ἂν καὶ ταῦτα σαφῶς. μάρκος δὲ φησιν, ἐρηκέναι τὸν ἰησοῦν, ὅτι y) ὃς ἂν y)Marc. 11, 23.
εἴπῃ τῷ ὄρει τούτῳ· ἄρθητι, καὶ βλήθητι εἰς τὴν θάλασσαν· καὶ μὴ διακριθῇ ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτοῦ, ἀλλὰ πιστεύσῃ, ὅτι ἃ λέγει γίνεται, ἔσται αὐτῷ, ὃ ἐὰν εἴπῃ. διάκρισιν γὰρ ἀμφότερα, τὸν διασγμὸν ὀνομάζουσιν. ὄρος δὲ νοεῖται, καὶ ὁ διάβολος, διὰ τὴν ἔπαρσιν· θάλασσα δὲ, ἡ ἄβυσσος καὶ τὸ χάος.

[2]) Incluſa exhibet vterque Codex in margine.

Verſ. 22. *Et — accipietis.*

Marcus autem dixit: Et quaecunque orantes petitis, credite quod accipietis, et erunt vobis. Omnia autem non ſimpliciter intelligit, ſed quae digna ſunt.

Cap. XLVIII. De principibus ſacerdotum et ſenioribus Dominum interrogantibus.

Verſ. 23 *Quumque ipſe veniſſet — hanc?*

Quia miracula carpere non poterant, de electione conqueruntur eorum, qui in templo emebant ac vendebant, dicentes: In qua poteſtate haec facis, prohibens quae nos non prohibemus? et quis tibi dedit poteſtatem hanc, cui nullus templi principatus commiſſus eſt? Atqui bonum opus fuerat operatus repurgato templo: verum inuidia, etiam bona calumniari ſolet.

Verſ. 24. *Reſpondens — v. 25. hominibus?*

E coelo, hoc eſt coelitus a Deo. Ex hominibus, id eſt ab hominum praecepto. Vide autem quomodo non ſtatim reſpondit eis: ne ſeipſum magnificare videretur, et ne ipſum carperent, quaſi Dei aduerſarium. Quia autem baptiſta multa de eius magnitudine teſtatus fuerat: inde eos e diuerſo interrogat: et in perplexitatem eos concludit: ita vt etiam ipſi agnoſcentes turbati ſint.

Verſ. 25.

3) Ita etiam in textu Marci habet Codex vterque.
4) ἐκ θεῦ. A.

Vers. 22. Καὶ — λήψεσθε.

Ὁ δὲ μάρκος ἔφεν, ὅτι καὶ[c]) πάντα ὅσα ἂν 2) Marc. 11. 24.
προσευχόμενοι[3]) αἰτῆσθε, πιστεύετε, ὅτι λαμβάνετε, καὶ ἔσαι ὑμῖν· πάντα δὲ νόει, μὴ ἁπλῶς, ἀλλὰ τὰ ἄξια.

Κεφ. ΜΗ. Περὶ τῶν ἐπερωτησάντων τὸν κύριον ἀρχιερέων καὶ πρεσβυτέρων.

Vers. 23. Καὶ ἐλθόντι αὐτῷ — ταύτην;

Ἐπεὶ τοῖς θαύμασιν οὐκ ἠδύναντο μέμψασθαι, περὶ τῆς ἐκβολῆς ἐγκαλεῖσι τῶν πωλούντων καὶ ἀγοραζόντων ἐν τῷ ἱερῷ, λέγοντες· ἐν ποίᾳ ἐξουσίᾳ τοῦτα ποιεῖς; κωλύων, ἅπερ ἡμεῖς οὐκ ἐκωλύσαμεν. καὶ τίς σοι ἔδωκε τὴν ἐξουσίαν ταύτην τὸ ἐξωθεῖν; μηδεμίαν ἀρχὴν τῶ ναῶ ἐμπεπεισευμένω. καὶ μὴν καλὸν ἐποίησεν, ἀνακαθάρας τὸ ἱερόν· ἀλλ' ἡ βασκανία καὶ τοῖς καλοῖς ἔωθεν ἐπηρεάζειν.

Vers. 24. Ἀποκριθεὶς — v. 25.
ἀνθρώπων;

Ἐξ οὐρανῦ μὲν, ἀντὶ τῦ, ἄνωθεν, ἐκ τῦ[4]) θεῦ· ἐξ ἀνθρώπων δὲ, ἀντὶ τῦ, ἐξ ἐντολῆς ἀνθρώπων. ὅρα δὲ, πῶς ἐξ εὐθείας μὲν οὐκ ἀπεκρίθη τούτοις, ἵνα μὴ δόξῃ μεγαλύνειν ἑαυτὸν, καὶ ἵνα μὴ δικαύρωσιν αὐτόν, ὡς ἀντίθεον. ἐπεὶ δὲ ὁ βαπτιστὴς ἰωάννης πολλὰ περὶ τῆς μεγαλειότητος αὐτοῦ μεμαρτύρηκεν, ἐκεῖθεν αὐτὸς ἀντεπερωτᾷ, καὶ συνελαύνει πρὸς ἀπορίαν, ὃ καὶ αὐτοὶ γνόντες, ἐθορυβήθησαν.

Vers. 25.

Verſ. 25. *At illi — credidiſtis ei?*

Haec eſt perplexitas. Dixiſſet enim eis: Quare non credidiſtis ei, quum multa et magna de me diceret? Nam ſi his quae dicebat credidiſſetis, cognouiſſetis vtique in qua poteſtate haec faciam. Nunc itaque conuincimini, quod fruſtra Iohannem habueritis prophetam, quum illi non crediderit.

Verſ. 26. *Si autem — prophetam.*

O miſeram hominibus placendi captiuitatem. Deum contemnunt, homines vero timent: et ad eorum gratiam omnia operantur.

Verſ. 27. *Et reſpondentes — faciam.*

Oportebat quidem eos dicere, quod baptisma Iohannis a Deo erat, et quod Iohannes a Deo miſſus erat. Quia vero argui timebant, vt qui non credidiſſe illi viſi fuerant, veritatem abſcondebant. Ait ergo: Neque ego dico vobis quod ſcire cupitis: non ſicut vos veritatem abſcondens, ſed reſponſione iudicans vos indignos, qui ita doloſe verſamini.

Cap. XLIX. De duobus filiis parabola.

Verſ. 28. *Quid autem vobis videtur?*

De his quae dicam. Quum enim dicere noluiſſent vnde erat baptisma Iohannis, ne arguerentur quod ei non credidiſſent, per parabolam eos aggredi parat, vt ſeipſos ipſi condemnent tanquam incredulos, et dicit.

Verſ. 28.

5) ἂν, omittit. B.

Verſ. 25. Ὁι δὲ — ἐπιϛεύσατε αὐτῷ;

Τοῦτό ἐϛιν, ἡ ἀπορία. εἶπε γὰρ ἂν[5] αὐτοῖς, διατί οὐκ ἐπιϛεύσατε αὐτῷ, λέγοντι πολλὰ καὶ μεγάλα περὶ ἐμοῦ; εἰ γὰρ ἐπιϛεύσατε, οἷς ἔλεγεν, ἐγινώσκετε ἄν, ἐν ποίᾳ ἐξεσίᾳ ταῦτα ποιῶ. λοιπὸν οὖν ἐλέγχεσθε, μάτην ἔχοντες προφήτην τὸν ἰωάννην, ἀπιϛοῦντες αὐτῷ.

Verſ. 26. Ἐὰν δὲ — προφήτην.

Ὦ τῆς ἀνελευθέρου τῶν ἀθλίων ἀνθρωπαρεσκείας! τῷ μὲν θεῷ καταφρονῆσι· τὸς ἀνθρώπους δὲ φοβῆνται, καὶ πρὸς χάριν αὐτῶν ἅπαντα πράττουσιν.

Verſ. 27. Καὶ ἀποκριθέντες — ποιῶ.

Ἔδει μὲν αὐτὸς εἰπεῖν, ὅτι καὶ τὸ βάπτισμα ἐκ θεοῦ ἦν, καὶ ὁ ἰωάννης ἐκ θεοῦ ἐϛαλται· ἐπεὶ δὲ φεύγοντες τὸν ἔλεγχον, ἵνα μὴ ἀπιϛῆσαντες αὐτῷ φανῶσιν, ἔκρυπτον τὴν ἀλήθειαν, φησὶν, ἐδὲ ἐγὼ λέγω ὑμῖν, ὃ βλέπετε μαθεῖν, οὐ κρύπτων, ὡς ὑμεῖς, τὴν ἀλήθειαν, ἀλλ' ἀναξίως τῆς ἀποκρίσεως ὑμᾶς λογιζόμενος, ἕτω κακουργοῦντας.

Κεφ. ΜΘ. Περὶ τῶν δύο υἱῶν παραβολή.

Verſ. 28. Τί δὲ ὑμῖν δοκεῖ;

Περὶ ὧν ἐρῶ, δηλονότι. μὴ θελησάντων γὰρ εἰπεῖν, πόθεν ἦν τὸ βάπτισμα ἰωάννε, ἵνα μὴ ἐλεγχθῶσιν ἀπιϛήσαντες ἐκείνῳ, βέλεται διὰ παραβολῆς αὐτὸς ἐμβαλεῖν εἰς τὸ αὐτὸς καταψηφίσαθαι ἑαυτῶν, ὡς ἀπειθῶν, καὶ λέγει.

Verſ. 28.

Vers. 28. *Homo habebat — v. 30. non abiit.*

Hominem significat Deum, tanquam videlicet humanum aut hominum amatorem. Duos autem filios eius, populum gentilem et iudaicum, qui sunt facturae ipsius. Et is qui non promisit, sed tamen abiit, populus est gentilis: qui vero promisit nec tamen abiit, iudaicus. Gentes siquidem non promiserunt se Deum audituras, et tamen postea audierunt, obedientes Christo ac Deo, et in eum credentes: Iudaei vero promiserunt, dicentes in libro Deuteronomii: Omnia quae dixit Deus faciemus et audiemus: postmodum autem obaudierunt, ipsi permanentes Christo ac Deo increduli. Haec tantum de parabola elige et intellige, reliqua vero praetereas, quemadmodum et in reliquis parabolis admonuimus, tanquam hoc solo fine in ea posita quo firmior esset, et Iudaei nihil de seipsis intelligentes, rectam proferrent sententiam.

Vers. 31. *Quis — primus.*

Coegit illos vt dictum est, sententiam qua condemnarentur proferre. Deinde ad publicanos transit et meretrices, hos plus quam illos arguens.

Vers. 31. *Ait illis — Dei.*

Publicanos dicit qui poenitentiam egerant, baptizatique fuerant praedicante Iohanne, et meretrices similiter praecedunt hoc est priora sumunt. Deinde et rationem docet, quomodo priora sumunt, dicens.

Vers. 32.

Verſ. 28. Ἄνθρωπος — v. 30.
οὐκ ἀπῆλθεν.

Ἄνθρωπον μὲν ὑποδηλοῖ, τὸν Θεὸν, ὡς φιλάνθρωπον· τέκνα δὲ αὐτῷ δύο, τόντε λαὸν τῶν ἐθνῶν, καὶ τὸν τῶν Ἰουδαίων, ὡς ποιήματα αὐτοῦ. καὶ ἔστιν ὁ μὴ ὑποσχόμενος μὲν, ἀπελθὼν δὲ, ὁ λαὸς τῶν ἐθνῶν· ὁ δὲ ὑποσχόμενος μὲν, μὴ ἀπελθὼν δὲ, ὁ λαὸς τῶν Ἰουδαίων. τὰ ἔθνη μὲν γὰρ οὐχ ὑπέσχοντο ἀκέσεσθαι τῷ Θεῷ, καὶ ὅμως ὕστερον ὑπήκουσαν πιστεύσαντα τῷ Θεῷ καὶ χριστῷ· οἱ δὲ Ἰουδαῖοι ὑπέσχοντο, εἰπόντες ἐν τῇ βίβλῳ τοῦ δευτερονομίου· πάντα,[a]) ὅσα ἂν εἴπῃ ὁ Θεὸς, ποιήσομεν, καὶ ἀκουσόμεθα, καὶ ὕστερον παρήκουσαν, ἀπιστήσαντες τῷ χριστῷ καὶ Θεῷ. ταῦτα μόνα τῆς παραβολῆς ἐκλέγου, καὶ ἐπιγίνωσκε· τἆλλα δὲ πάρες, ὡς καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων παραβολῶν παρηγγείλαμεν. ἐπὶ τὸ ἀσαφέστερον γάρ τινα ταύτης οἰκονομικῶς συνετέθησαν, διὰ τὸ ἀνύποπτον, ἵνα μηδὲν περὶ ἑαυτῶν οἱ Ἰουδαῖοι γνόντες, ὀρθὴν ἐξενέγκωσι τὴν ψῆφον.

a) Exod. 19, 8.

Verſ. 31. Τίς — πρῶτος.

Αὐτὸς ἠνάγκασεν, ὡς εἴρηται, τὴν ψῆφον ἐξαγαγεῖν, ἵνα αὐτοκατάκριτοι γένωνται. εἶτα μεταβαίνει πρὸς τὰς τελώνας καὶ τὰς πόρνας, ἐπὶ πλέον ἐλέγχων αὐτούς.

Verſ. 31. Λέγει αὐτοῖς — Θεοῦ.

Τελώνας λέγει, τοὺς μετανοήσαντας καὶ βαπτισθέντας, ὅτε ὁ Ἰωάννης ἐκήρυσσε, καὶ πόρνας ὁμοίως. προάγουσι δὲ, ἀντὶ τοῦ, προλαμβάνουσιν. εἶτα σαφηνίζει τὸν λόγον, καὶ διδάσκει, πῶς προλαμβάνουσι, λέγων.

Verſ. 32.

Verſ. 32. *Venit — illi.*

Venit ad vos non per ignauam vitam, ſed per viam virtutis, vt fide dignus haberetur, et non credidiſtis ei, quum reſipiſcere admoneret, paraque ad ſuſceptionem regni Dei.

Verſ. 32. *Vos — ei.*

Vos autem videntes, quomodo publicani et meretrices ad praedicationem Iohannis conuerſi erant, non reſipuiſtis ad credendum?

Cap. L. De vinea parabola.

Verſ. 33. *Aliam — peregre profectus eſt.*

Hominem ſimiliter aenigmatice ſignificat Deum et patrem, propter hominum amorem, et propter parabolae morem. Plantata autem vinea ab illo, populus eſt Iudaicus quam plantauit in terra promiſſionis. Dicit enim Dauid, Vineam de Aegypto transtuliſti, eieciſti gentes et plantaſti eam. Sepes vero lex, non ſinens eam commiſceri gentibus. Poteſt quoque dici ſepes, Dei cuſtodia, quae vineam hanc ab omnium circumiacentium gentium inſidiis cuſtodit. Deſtruxiſti inquit ſepem eius, et vindemiant eam omnes qui praetergrediuntur viam. Lacus ſiue torcular eſt altare in quo ſanguis effundebatur. Turris vero templum, propter ſtructurae fortitudinem ac ſublimitatem. Agricolae autem, ſunt principes ſacerdotum et ſcribae ſenioresque populi. His enim tanquam praeceptoribus concredidit Deus hanc vineam. Profectionem autem

Verſ. 32. Ἦλθε — αὐτῷ.

Ἦλθε πρὸς ὑμᾶς, οὐκ ἐν ἠμελημένῳ βίῳ, ἀλλ' ἐν ὁδῷ ἀρετῆς, ἵνα καὶ ἀξιόπιστος φανῇ, καὶ οὐκ ἐπιστεύσατε αὐτῷ, παραινοῦντι μετανοεῖν καὶ εὐτρεπίζεσθαι πρὸς ὑποδοχὴν τῆς βασιλείας τοῦ θεοῦ.

Verſ. 32. Ὑμεῖς — αὐτῷ.

Ὑμεῖς δὲ, ἰδόντες τοὺς τελώνας καὶ τὰς πόρνας, πῶς μετεβλήθησαν, ὅτε ὁ ἰωάννης ἐκήρυσσε, καὶ προέλαβον ὑμᾶς, ἐ μετεβλήθητε, ὥστε πιστεῦσαι αὐτῷ.

Κεφ. Ν. Περὶ τοῦ ἀμπελῶνος παραβολή.

Verſ. 33. Ἄλλην — ἀπεδήμησεν.

Ἄνθρωπον μὲν ὁμοίως ὑπαινίττεται, τὸν θεὸν καὶ πατέρα, διὰ τὸ φιλάνθρωπον, καὶ διὰ τὸ τῆς παραβολῆς ἦθος· ἀμπελῶν δὲ φυτευθεὶς ὑπ' αὐτοῦ, ὁ ἰσραηλίτης λαὸς, ὃν ἐφύτευσεν ἐν τῇ γῇ τῆς ἐπαγγελίας. Φησὶ γὰρ ὁ δαυὶδ· ἄμπελον b) Pſ. 79, 9. ἐξ αἰγύπτου μετῆρας, ἐξέβαλες ἔθνη καὶ κατεφύτευσας αὐτήν· φραγμὸς δὲ, ὁ νόμος, οὐκ ἐῶν αὐτὸν ἐπιμιγῆναι τοῖς ἔθνεσι. λέγοιτο δ' ἂν φραγμὸς, καὶ ἡ παρὰ τῷ θεῷ φυλακὴ, φρουροῦσα τοῦτον ἀπὸ πάσης ἐπιβουλῆς τῶν περιξ ἐθνῶν· καθεῖλες c) γάρ, φησι, τὸν φραγμὸν αὐτῆς, καὶ c) Pſ. 79, 13. τρυγῶσιν αὐτὴν πάντες οἱ παραπορευόμενοι τὴν ὁδόν· ληνὸς δὲ, τὸ θυσιαστήριον, ἐν ᾧ τὸ αἷμα ἐξεχεῖτο· πύργος δὲ, ὁ ναὸς, διὰ τὸ τῆς οἰκοδομῆς ὀχυρὸν καὶ ὑψηλόν· γεωργοὶ δὲ, οἱ ἀρχιερεῖς καὶ οἱ γραμματεῖς καὶ οἱ πρεσβύτεροι τοῦ λαοῦ· τούτοις γὰρ ἐνεπίστευσεν ὁ θεὸς, ὡς διδασκάλοις, τὸν

autem patrifamilias, dicit Chryſoſtomus longanimitatem ac patientiam eius in his qui peccauerunt.

Verſ. 34. *Quum autem — v. 36. ſimiliter.*

Fructus dictae vineae obſeruatio erat legalium praeceptorum ac virtutes. Serui autem prophetae: quos diuerſos, diuerſisque temporibus miſſos ad repetitionem huiusmodi obſeruationis mandatorum ac virtutum, vt dictum eſt, variis modis puniérunt. Marcus autem et Lucas tres miſſiones deſcripſerunt dicentes miſſos eſſe: primo vnum ſeruum, deinde alterum, poſtmodum tertium. Nec id contradicit his, quae ſcribit Matthaeus. Nam et hic per duas miſſiones comprehendit omnes: et ſimiliter illi per tres: hic tamen generalius, illi vero particularius, qui etiam per vnum ſeruum omnes ſignificant, qui vna miſſione miſſi ſunt, eodemque tempore. Quid eſt autem quod dicit Marcus, Et hunc lapidantes ἐκεφαλαίωσαν? Quidam dicunt tantundem ſignificari, ac ſi dicatur, quod iniuriam in hoc collegerunt ſiue impleuerunt. Ego autem puto ἐκεφαλαίωσαν ſignificare, Caput illi comminuerunt.

Verſ. 37. *Poſtmodum vero — filium meum.*

Hoc dixit non quaſi futurum: ſciebat namque quod hunc reuerituri non eſſent, ſed tanquam id quod fieri deberet, ac ſi diceret, Oportet vt reuereantur filium meum. Lucas autem ait, quod dixerit dominus vineae: Quid faciam? mittam filium meum dilectum: fortaſſis hunc intuiti reuerebuntur. Dixit autem, Quid faciam? non ex am-

[6]) Tom. VII. p. 670. A.

ἀμπελῶνα τοῦτον· ἀποδημίαν δὲ τὴν οἰκεσπότην Φησὶν ὁ [6]) χρυσόστομος, τὴν μακροθυμίαν, ἐφ' οἷς ἡμάρτανον.

Verſ. 34. [a]Ὅτε δὲ — v. 36. ὡσαύτως.

Καιροὶ μὲν τὸν ἐρρθέντος ἀμπελῶνος, ἡ φυλακὴ τῶν νομικῶν ἐντολῶν καὶ αἱ ἀρεταί· δοῦλοι δὲ, οἱ προφῆται, οὓς ἄλλοτε ἄλλος ἀποστελέντας εἰς ἀπαίτησιν τῆς τοιαύτης, ὡς εἴρηται, φυλακῆς καὶ τῶν ἀρετῶν, διαφόρως ἐτιμωρήσαντο. μάρκος [d]) δὲ καὶ λουκᾶς τρεῖς ἀποστολὰς τῶν προφητῶν ἀνέγραψαν, λέγοντες ἀπεστάλθαι πρῶτον, ἕνα δοῦλον, εἶτα ἕτερον, ἔπειτα τρίτον. οὐκ ἔστι δὲ τοῦτο ἐναντιολογία πρὸς τὸν ματθαῖον. κἀκεῖνος γὰρ διὰ τῶν δύο ἀποστολῶν πάντας συμπεριέλαβε, καὶ οὗτοι διὰ τῶν τριῶν ὁμοίως. πλὴν ἐκεῖνος μὲν παχύτερον, ἤτοι δὲ λεπτομερέστερον, οἱ καὶ διὰ τοῦ ἑνὸς δούλου πάντας δηλοῦσι τοὺς τῆς μιᾶς ἀποστολῆς καὶ τοῦ αὐτοῦ καιροῦ. τί δέ ἐστιν, ὅ φησιν μάρκος περὶ ἑνὸς, ὅτι κἀκεῖνον λιθοβολήσαντες [e]) ἐκεφαλαίωσαν. τινὲς μὲν εἶπον, ὅτι ἐκεφαλαίωσαν τὴν ὕβριν, ἤγουν, ἐκορύφωσαν· ἐγὼ δὲ οἶμαι τὸ ἐκεφαλαίωσαν, ἀντὶ τοῦ, τὴν [7]) κεφαλὴν αὐτοῦ συνέτριψαν.

d) Marc. 2, 2. seqq. Luc. 20, 10. seqq.

e) Marc. 12, 4.

Verſ. 37. [a]Ὕστερον δὲ — τὸν υἱόν μου.

Τοῦτο εἶπεν, οὐχ ὡς ἀποβησόμενον. ἐγίνωσκε γὰρ, ὅτι οὐκ ἐντραπήσονται τοῦτον, ἀλλ' ὡς ὀφειλόμενον, ὡσανεὶ λέγων, ὅτι χρὴ αὐτοὺς ἐντραπῆναι τὸν υἱόν με. λουκᾶς δὲ φησιν, ὅτι εἶπεν [f]) ὁ κύριος τοῦ ἀμπελῶνος· τί ποιήσω; πέμψω τὸν υἱόν μου τὸν ἀγαπητόν· ἴσως τοῦτον ἰδόν-

f) Luc. 20, 13

7) Simile eſt, quod Heſychius laudat, γναθοῦν· τὸ εἰς γνάθους τύπτειν.

ambiguitate, sed ex humani generis amore. Ostendens quantum sint illi curae ingrati, nondum eos punire volendo: sed modum quaerendo, quo hos exasperatos, redderet mansuetos. Dictio autem ἴσως apud Lucam pro qua vertimus Fortassis id quod decens est et aequum innuit.

Vers. 38. *Agricolae autem — eius.*

Considera quam diligenter praedicit ea quae ventura erant. Atqui non occiderunt hunc tanquam Dei filium. Non occiderunt eum vt Dei filium, sed occiderunt tanquam vineae haeredem siue tanquam regem Israel. Aspicientes siquidem ad ea quae operabatur miracula, et audientes ea quae sapientissime differebat: cognouerunt quidem apud semetipsos hunc esse quem prophetae regem Israel annunciauerant: verum inuidia deuicti et ab ea excaecati, id sane occultauerunt, consilium vero ceperunt vt eum occiderent, et ita occuparent deinceps eius haereditatem, hoc est populum. Occidamus, inquit Marcus[8], eum, et nostra erit haereditas. Nihil autem de eo quod in posterum succederet suspicabantur. Etenim viuens adhuc arguebat eos, et exprobrabat illis, non tamen ei fides habebatur.

Vers. 39. *Et — occiderunt.*

Extra terminos vineae suae, extra ciuitatem. Nam hunc extra illam crucifixerunt. Marcus autem dicit, quod hunc primum occiderunt, deinde foras extra vineam eiecerunt. Quid ergo dicemus? Quod ille Foras eiicere, iuxta aliud dixit significatum, vt tantundem sit sicut Haereditate priuare, prout illis videbatur.

Vers. 40.

[8]) Hentenius ita, ac si legerit, ἠπιστήθη.

τες ἐντραπήσονται. εἶπε δὲ, τί ποιήσω, οὐκ ἐξ ἀπορίας, ἀλλ' ἐκ φιλανθρωπίας, δεικνύων, πόσον κήδεται τῶν ἀχαρίστων, μήπω θέλων κακῶσαι τούτους, ἀλλὰ ζητῶν τρόπον, δι' οὗ τούτους ἀγριωθέντας ἡμερώσει. καὶ τὸ ἴσως δὲ, τὸ εἰκὸς δηλοῖ.

Verſ. 38. Οἱ — αὐτοῦ.

Σκόπει, πῶς ἀκριβῶς προλέγει τὰ μέλλοντα. καὶ μὴν, οὐχ ὡς υἱὸν θεὸν τοῦτον ἀνῄρουν· οὐκ ἀνῄρουν αὐτὸν, ὡς υἱὸν θεοῦ· ἀλλ' ὡς κληρονόμον τῶ ἀμπελῶνος, ἤγουν, ὡς βασιλέα τοῦ ἰσραήλ. βλέποντες γὰρ, ἃ ἑτερατέργει, καὶ ἀκούοντες, ἃ ἐφιλοσόφει, συνῄθοντο μὲν ἐν ἑαυτοῖς, ὅτι αὐτός ἐστιν, ὃν οἱ προφῆται καταγγέλλουσι βασιλέα τοῦ ἰσραήλ· ἐκνικηθέντες δὲ τῷ φθόνῳ, καὶ σκοτιθέντες ὑπὸ τῆς βασκανίας, τοῦτο μὲν συνεκάλυψαν, συμβέλιον δὲ ἔλαβον, ἵνα αὐτὸν ἀποκτείνωσι, καὶ λοιπὸν κυριαρχήσωσι τῆς κληρονομίας αὐτοῦ, τετέσι, τοῦ λαοῦ, μηδὲν εἰς τὸ ἑξῆς ὑποπτεύοντες. καὶ γὰρ ζῶν, ἤλεγχεν αὐτούς, καὶ ὠνείδιζε, καὶ[8]) ἠπείλει.

Verſ. 39. Καὶ — ἀπέκτειναν.

Ἔξω τῶν ὁρίων τοῦ ἀμπελῶνος, ἤγουν, ἔξω τῆς πόλεως. ἔξω γὰρ αὐτῆς τετὸν ἐσταύρωσαν. μάρκος δὲ φησιν, ὅτι πρῶτον[8]) ἀπέκτειναν αὐτὸν, εἶτα ἐξέβαλον ἔξω τοῦ ἀμπελῶνος. τί οὖν ἐρεῖ μοι; ὅτι τὸ ἐξέβαλον ἔξω καθ' ἕτερον ἐκεῖνος εἶπε σημαινόμενον, ἀντὶ τοῦ, ἀπεξέρησαν,[9]) ὡς αὐτοῖς ἐδόκει.

8) Marc. 12, 8.

9) Intell. τοῦ ἀμπελῶνος. Crediderim tamen potius, Marcum inuertiſſe ordinem atque idem vocabulum ſenſu eodem ſumſiſſe. Sic Io. 12, 3. ἤλειψε καὶ ἐξέμαξε, quod rectius dixit Luc. 7, 38. ἐξέμασσε καὶ ἤλειφε. Primum enim eſt βρέχειν ſecundum, ἐκμάσσειν tertium, ἀλείφειν.

Verſ. 40. *Quum — illis?*

Rurſum eos interrogat: vt contra ſemetipſos ipſi concitarentur, ac ſeſe prolata ſententia condemnarent.

Verſ. 41. *Dicunt — perdet.*

Mali quum ſint, acerbe illos puniet.

Verſ. 41. *Et — ſuis.*

Nolentes prophetant et ipſi quod futurum eſt. Veniens enim dominus huius vineae, puta Chriſtus haeres a mortuis reſurgens, ac propria poteſtate reuerſus, tradidit eos Romanis in perditionem et interitum. Locum autem vineae locauit Chriſtianorum Epiſcopis, qui temporibus ſuis, quando videlicet Chriſtianorum tempora florebant, varias virtutes fructificabant. Verum Matthaeus quidem ipſos ait contra ſeſe protuliſſe ſententiam. Marcus autem et Lucas dicunt ipſum contra illos ſententiam tuliſſe. Veriſimile ergo eſt primum illos tuliſſe ſententiam: deinde Chriſtum dixiſſe quod illi dixerant, confirmando dictum ipſorum. Propriiſſime autem dixit Lucas, quod quum audiſſent dixerunt: Abſit. Antea enim ignorantes, quod de ipſis eſſet parabola, condemnauerant ſeipſos: poſtmodum vero ſententiam, confirmante Chriſto, intellexerunt et dixerunt, Abſit.

Verſ. 42. *Dicit — anguli?*

Dauidica prophetia eſt. Oſtendit autem per hanc Chriſtus, quod omnino futura ſunt quae dixit, quae etiam a ſpiritu ſancto olim praenunciata fuerant.

Vers. 40. Ὅταν — ἐκείνοις;

Αὐτοὺς ἐρωτᾷ πάλιν, ἵνα αὐτοὶ καθ' ἑαυτῶν ἐξαγαγόντες καὶ ἐνταῦθα τὴν ἀπόφασιν αὐτοκατάκριτοι γένωνται.

Vers. 41. Λέγουσιν — ἀπολέσει αὐτούς.

Κακοὺς ὄντας πικρῶς κολάσει αὐτούς.

Vers. 41. Καὶ — αὐτῶν.

Ἀκοντες προφητεύουσι καὶ αὐτοὶ τὸ μέλλον. ἐλθὼν γὰρ ὁ κύριος τῷ τοιούτῳ ἀμπελῶνος, ἤγουν, ἀναστὰς ἐκ νεκρῶν ὁ χριστὸς, ὁ κληρονόμος, καὶ ἐπανελθὼν εἰς τὴν ἰδίαν ἔξοδον, παρέδωκεν αὐτοὺς τοῖς ῥωμαίοις εἰς ὄλεθρον καὶ ἀφανισμόν. τὸν δὲ τόπον τοῦ ἀμπελῶνος ἐξέδωκε τοῖς τῶν χριστιανῶν ἐπισκόποις, οἳ καὶ κατὰ τοὺς καιροὺς αὐτῶν, ὅτε δηλαδὴ τὰ χριστιανῶν ἤνθει, διαφερόντως ἐκαρποφόρουν τὰς ἀρετάς. ἀλλὰ ματθαῖος μὲν αὐτοὺς λέγει καθ' ἑαυτῶν τὴν ψῆφον ἐξενεγκεῖν· μάρκος [h]) δὲ καὶ λουκᾶς φασὶν, ὅτι αὐτὸς ἀπεφήνατο κατ' αὐτῶν. εἰκὸς δὲ, πρῶτον ἐκείνους ἀποφήναθαι, εἶτα τὸν χριστὸν εἰπεῖν, ὅπερ ἐκεῖνοι εἶπον, ἐπιβεβαιοῦντα τὸν λόγον αὐτῶν. ἰδιαίτατα δὲ λουκᾶς εἴρηκεν, ὅτι ἀκούσαντες [i]) εἶπον, μὴ γένοιτο. πρὸ τότε γὰρ ἀγνοοῦντες, ὅτι περὶ αὐτῶν ἦν ἡ παραβολὴ, κατεψηφίσαντο ἑαυτῶν· ὕστερον δὲ, ἐπιψηφισαμένου τοῦ χριστοῦ, συνῆκαν, καὶ εἶπον, μὴ γένοιτο.

h) Marc. 12, 9. Luc. 20, 16.

i) Luc. 20, 16.

Vers. 42. Λέγει — γωνίας;

Δαυϊτικὴ μὲν ἡ προφητεία, δείκνυσι δὲ διὰ ταύτης ὁ χριστὸς, ὅτι πάντως ἔσαι, ἃ εἶπεν, προαγγελθέντα πάλαι παρὰ τοῦ ἁγίου πνεύματος.

rant. Et quidem ab eis occidetur Christus, siue reprobabitur: verum a mortuis resurgens, fiet in caput anguli. Quid est autem hoc? Dicimus quod prophetia Christum appellauit lapidem: aedificantes vero, magistros Iudaeorum, quos etiam agricolas nominauit praecedens parabola: Reprobauerunt autem siue repulerunt hunc lapidem, primum quidem dicentes: Hic non est a Deo. Et rursum: Hic seducit mundum, aliaque similia: vltimo vero crucifigentes. Caput autem anguli, est lapis angularis. Itaque Christus factus est in caput anguli, siue factus est lapis angularis, quum assimilatus est huiusmodi lapidi. Nam sicut ille coniungit in seipso duos parietes: ita et Christus in seipso duos coadunat populos, gentilem videlicet et iudaicum, ac per fidem facit vnum. Quidam autem angulum intellexerunt ecclesiam, vtpote fideles colligantem, in cuius caput factus est Christus, caput videlicet siue principium et dominator.

Vers. 42. *A domino — nostris.*

Etiam hoc pars est dictae prophetiae, docens, quod Dei quoque voluntate fiet huiusmodi angulus, id est coniunctio populorum: et quod admirationi apud omnes erit hic angulus, non solum quia variis adornabitur virtutibus, sed etiam quia omnibus insidiis erit superior.

Vers. 43. *Ideo — ipsius.*

Regnum Dei dicit custodiam eius qua seruabantur: Nationem vero facientem dignos eius fructus, vocat genus Christianorum.

Vers. 44.

[1]) ἐπ et. ἀπό. Codd. Chrysost. T. VII. p. 672. A.

καὶ ἀναιρεθήσεται μὲν ὑπ' αὐτῶν· ἀναστὰς δὲ ἐκ νεκρῶν, γενήσεται εἰς κεφαλὴν γωνίας. τί δὲ τοῦτό ἐστιν, ἐρῶμεν. τροπικῶς ἡ προφητεία λίθον μὲν ὠνόμασε, τὸν χριστόν· οἰκοδομοῦντας δὲ, τοὺς διδασκάλους τῶν ἰουδαίων, οὓς καὶ γεωργοὺς ἡ παραβολὴ προσηγόρευσεν· ἀπεδοκίμασαν δὲ τὸν τοιοῦτον οὗτοι λίθον, ἤγουν, ἀπώσαντο· πρῶτον μὲν λέγοντες· οὗτος[k]) οὐκ ἔστιν ἐκ[1]) τοῦ θεοῦ· καὶ πάλιν, ἕτος πλανᾷ[1]) τὸν κόσμον[2]) καὶ τὰ τοιαῦτα· τελευταῖον δὲ σταυρώσαντες. κεφαλὴ δὲ γωνίας ἐστὶν, ὁ ἀκρογωνιαῖος λίθος. ἐγένετο οὖν εἰς κεφαλὴν γωνίας ὁ χριστὸς, ἤγουν, ὑπῆρξεν ἀκρογωνιαῖος λίθος, ἐν τῷ παρεικάζεσθαι τοιούτῳ λίθῳ. καθάπερ γὰρ ἐκεῖνος ἐφ' ἑαυτῷ συνδεῖ τοίχους δύο· τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ ὁ χριστὸς, ἐφ' ἑαυτῷ συνδεσμεῖ τοὺς δύο λαοὺς, τόντε ἐξ ἐθνῶν καὶ τὸν ἐξ ἰουδαίων, καὶ συνενοῖ διὰ τῆς εἰς αὐτὸν πίστεως. τινὲς δὲ γωνίαν ἐνόησαν, τὴν ἐκκλησίαν, ὡς συνδεσμοῦσαν τοὺς πιστοὺς, ἥστινος εἰς κεφαλὴν γέγονεν ὁ χριστὸς, εἴτουν, κεφαλὴ καὶ ἄρχων.

k) Ioh. 9, 16.

1) Ioh. 7, 12.

Vers. 42. Παρὰ κυρίου — ἡμῶν.

Καὶ τοῦτο μέρος τῆς εἰρημένης προφητείας ἐστὶν, διδάσκει, ὅτι καὶ κατὰ βέλησιν θεοῦ γενήσεται αὕτη ἡ γωνία, τουτέστιν, ἡ συνάφεια τῶν λαῶν, καὶ θαυμασθήσεται παρὰ πάντων, οὐ μόνον, ὡς κεκαλλωπισμένη ταῖς ποικιλίαις τῶν ἀρετῶν, ἀλλὰ καὶ, ὡς ἰσχυροτέρα πάσης ἐπιβουλῆς.

Vers. 43. Διὰ τοῦτο — αὐτῆς.

Βασιλείαν τοῦ θεοῦ λέγει, τὴν ἐπισκοπὴν τοῦ θεοῦ, ὑφ' ἧς ἐφρουροῦντο. ἔθνος δὲ ποιοῦν τοὺς ἀξίους αὐτῆς καρποὺς, τὸ γένος τῶν χριστιανῶν.

2) ὄχλον, Chrysost. l. l. sed Euthymius etiam in textu Ioannis habet κόσμον.

Vers. 44. *Et — confringetur.*

Offendens in illum, sibiipsi nocebit, et non illi: quod passi sunt principes sacerdotum et scribae ac seniores populi.

Vers. 44. *Super — eum.*

Super quemcunque aggrauauerit se, hoc est cui iratus fuerit, commmuet et dispergat, ac exterminabit eum, quod factum est in totum genus Iudaeorum: traditum namque est Romanis militibus in direptionem.

Vers. 45. *Et — habebant.*

Vbique homines timent, Christus autem et parabolas sane dixit, et prophetiam adduxit: vt timore correpti malitiam relinquerent: ipsi vero occidere magis illum quaerebant. Atqui sciebat quod mutandi non essent: attamen vbique quod suum est facit, nihilque praetermittit eorum quae conueniunt.

Cap. LI. De vocatis ad nuptias.

Cap. XXII. v. 1. *Et respondens — v. 3. venire.*

Parabola praecedens ea tractauit, quae ad passionem vsque contigerunt, puta Dei prouidentiam qua erga Iudaeos vsus est, prophetarum caedem, et

[3]) Forma loquendi insolens. Βαρεῖν ergo h. l. est pro βαρέως πίπτειν. ἐφ' ὃν autem dixit, quod ita est in textu. In mentem alicui venire possit βαρυθυμήσῃ, propter vicinum ὀργισθῇ. Sed βαρήσῃ Hentenius quoque videtur legisse.

Verſ. 44. Καὶ — συνθλασθήσεται.

Ὁ προσκόψας αὐτῷ, ἑαυτὸν βλάψει, καὶ οὐκ ἐκεῖνον, ὃ πεπόνθασιν οἱ ἀρχιερεῖς καὶ οἱ γραμματεῖς καὶ οἱ πρεσβύτεροι τὸ λαοῦ.

Verſ. 44. Ἐφ' — αὐτόν.

Ἐφ' ὃν ἂν[3]) βαρήσῃ, τατέσιν, ὃ ἂν ἐργιδῇ, λεπτυνεῖ καὶ διασκορπίσει καὶ ἐξολοθρεύσει αὐτόν, ὃ γέγονεν εἰς ὅλον[4]) τὸ γένος τῶν Ἰουδαίων, παραδοθὲν εἰς πολιορκίαν[5]) τοῖς ῥωμαϊκοῖς στρατεύμασι.

Verſ. 45. Καὶ — εἶχον.

Πανταχοῦ τὸς ἀνθρώπους φοβοῦντας, καὶ ὑ τὸν θεόν. ἀλλ' ὁ μὲν χριςὸς καὶ τὰς παραβολὰς εἶπε, καὶ τὴν προφητείαν ἐπήγαγεν, ἵνα δειλιάσαντες ἀπόσχωνται τῆς πονηρίας· αὐτοὶ δὲ μᾶλλον ἐζήτησαν ἀνελεῖν αὐτόν. καὶ μὴν ἐγίνωσκεν, ὡς ὑ μεταβληθήσονται, ἀλλὰ πανταχοῦ τὸ ἑαυτοῦ ποιεῖ, μηδὲν ἐλλείπων τῶν καθηκόντων.

ΚΕΦ. ΝΑ. Περὶ τῶν καλουμένων εἰς τὸν γάμον.

Cap. XXII. v. 1. Καὶ ἀποκριθεὶς — v. 3. ἐλθεῖν.

Ἡ μὲν πρὸ ταύτης παραβολὴ, τὰ μέχρι τοῦ σαυρωθῆναι διέγραψεν, οἷον τὴν τοῦ θεῦ πρόνοιαν, ἣ πρὸς Ἰουδαίους ἐκέχρητο, τὴν τούτων προφητοκτονίαν,

4) εἰς τὸ ὅλον γένος. B.
5) Ac ſi διαρπαγὴν legerit interpres.

et tandem ipsius saluatoris occisionem. Haec autem quae nunc proponitur, ea quae post crucem contigerunt indicat: regnum coelorum vocans Deum et patrem: nuptias vero mysticam filii coniunctionem ad ecclesiam credentium. Duplicem autem intelligimus huiusmodi coniunctionem: et quae hic fit per fidem ac virtutes caeteras: et quae illic magis supernaturaliter perficienda est. Id autem vocat nuptias, tum propter desiderium quod habet ad ecclesiam, tum propter ipsius ecclesiae gaudium. Siquidem et Baptista sponsum illum appellauit. Seruos quoque dicit apostolos, qui primum Ierosolymis docuerunt. Inuitatos vero, Iudaeos qui primum ad huiusmodi nuptias fuerant inuitati: olim quidem a prophetis, postmodum vero a Baptista: siquidem ad hunc populum ipsos seruos transmisit. Praeterea quoque et ab ipso sponso. Et vide hinc quidem Iudaeorum prauitatem: illinc autem saluatoris bonitatem. Illi enim occiderunt: ipse vero quum essent homicidae, rursum vocat eos ad gaudium sempiternum, illi autem ab eo resiliunt.

Vers. 4. *Rursum — nuptias.*

Priores quidem seruos intelligit Petrum, et qui cum eo erant: Posteriores vero Paulum et suos. Prandium autem et tauros ac altilia mactata siue parata dixit iuxta morem qui seruari solet in nuptiis. Et hic quidem dici possunt delitiae diuinorum dogmatum: in futuro autem coelestе gaudium ac fruitio, Per tauros vero et altilia, pretiositas ac magnificentia conuiuii declaratur.

Vers. 5.

6) γενομένην. B.

7) Non cepit sensum huius loci Hentenius. Αὐτὸν refertur ad Christum, seu sponsum: παραπέμπειν, ad

νίαν, καὶ τελευταῖον, τὴν ἀναίρεσιν τοῦ σωτῆρος. αὕτη δὲ, ἡ νῦν προκειμένη, τὰ μετὰ τὸν σαυρὸν προσημαίνει. βασιλείαν μὲν οὐρανῶν ὀνομάζουσα, τὸν θεὸν καὶ πατέρα· γάμος δὲ, τὴν μυστικὴν συνάφειαν τῶ υἱοῦ πρὸς τὴν ἐκκλησίαν τῶν πιστῶν. διττὴν δὲ νοῆμεν τὴν τοιαύτην συνάφειαν, τὴν μὲν εὐταῦθα γινομένην, c) διὰ πίστεως καὶ ἀρετῶν, τὴν δὲ ἐκεῖ τελεσθησομένην ὑπερφυέστερον. γάμος δὲ τὸ πρᾶγμα καλεῖ, διά τε τὸν αὐτοῦ πόθον, ὃν ἔχει πρὸς αὐτὴν, καὶ διὰ τὴν αὐτῆς χαράν. καὶ γὰρ καὶ ὁ βαπτιστὴς νυμφίον αὐτὸν προσηγόρευσε· δούλους δὲ λέγει, τοὺς ἀποστόλους, οἵτινες πρῶτον ἐν ἱεροσολύμοις ἐδίδαξαν· κεκλημένους δὲ, τοὺς Ἰουδαίους, οἱ προεκλήθησαν, εἰς τοὺς τοιούτους γάμους, πάλαι μὲν ὑπὸ τῶν προφητῶν, ὕστερον δὲ ὑπὸ τοῦ βαπτιστοῦ· πρὸς 7) αὐτὸν γὰρ αὐτοὺς παρέπεμπον· ἔτι δὲ καὶ ὑπ' αὐτοῦ τοῦ νυμφίου. καὶ ὅρα τὴν κακίαν μὲν τῶν Ἰουδαίων, ἀγαθότητα δὲ τοῦ σωτῆρος. ἀνεῖλον αὐτὸν ἐκεῖνοι· ὁ δὲ, καὶ φονεῖς ὄντας αὐτοῦ, πάλιν καλεῖ πρὸς εὐφροσύνην αἰώνιον, οἱ δὲ ἀποπηδῶσι.

Vers. 4. Πάλιν — γάμους.

Προτέρους μὲν δούλους νόει, τοὺς περὶ πέτρον· ὑστέρους δὲ, τοὺς περὶ παῦλον. ἄριστον δὲ καὶ ταύρους καὶ σιτιστὰ τεθυμένα, ἕτοιμον, ἠυτρεπισμένα, εἶρηκε, κατὰ τὸ ἐν τοῖς γάμοις ἔθος. εἰεν δ' ἂν ταῦτα ἐνταῦθα μὲν, ἡ τρυφὴ τῶν θείων δογμάτων· ἐκεῖ δὲ, ἡ σωτήριος τρυφὴ καὶ ἀπόλαυσις. διὰ δὲ τῶν ταύρων καὶ τῶν σιτιστῶν τὸ φιλότιμον καὶ πολυτελὲς τῆς εὐωχίας ἐμφαίνεται.

Vers. 5.

ad Prophetas et Baptistam: αὐτοὺς, ad Iudaeos. Nam Prophetae et Baptista Iudaeos ad Christum ducebant.

Verſ. 5. *Illi — ſuam.*

Deſpexerunt inuitationem: abierunt ad propria opera: hoc eſt, detenti ſunt his, quae priora ac potiora habebant.

Verſ. 6. *Reliqui vero — occiderunt.*

O impudentiam. Non ſolum non venerunt, ſed et eos qui ad ſe miſſi erant, contumelia affecerunt et occiderunt. Et in praecedenti quidem parabola illi iugulati ſunt, qui fructus repetebant, in hac autem qui ad nuptias vocabant. Quid huic infamiae aequari poterit? quo magis rex patiens eſt et humanus, eo duriores efficiuntur hi ac ferociores.

Verſ. 7. *Quumque — ſuccendit.*

Vide gubernationem ac tolerantiam ineffabilem. Plantauit vineam et ad perfectum perduxit: tradidit eam agricolis, et peregre profectus eſt. Emiſit in tempore ſeruos repetens fructus: his interfectis, emiſit alios: etiam his iugulatis, ſuum miſit filium dilectum: quo etiam iugulato, patienter ſuſtinuit: imo miſſis ſeruis homicidas ad gaudium aeternum inuitauit: noluerunt venire: rurſus alios miſit: illi autem et hos interfecerunt. Tunc demum quaſi inſanabiliter aegrotantes, occidit ſceleſtos ac perditos illos. Exercitus vero eius, intellige exercitus Romanorum. Omnes enim Dei ſunt ratione creationis qui ſub Veſpaſiano et Tito homicidas iugularunt, ac ciuitatem eorum Ieroſolyma ſuccenderunt.

Verſ. 8.

Vers. 5. Οἱ — αὐτοῦ.

Καταφρονήσαντες τῆς κλήσεως, ἀπῆλθον εἰς τὰ οἰκεῖα ἔργα, τουτέστιν, εἶχοντο τῶν προτέρων.

Vers. 6. Οἱ δὲ λοιποὶ — ἀπέκτειναν.

Ὦ τῆς ἀναισχυντίας! ἐ μόνον οὐκ ἦλθον, ἀλλὰ καὶ τοὺς ἀπεσταλμένους πρὸς αὐτοὺς ὕβρισαν καὶ ἀπέκτειναν. καὶ ἐν μὲν τῇ προλαβέσῃ παραβολῇ οἱ ἀπαιτοῦντες τὸς καρποὺς ἐσφάγησαν· ἐν ταύτῃ δὲ οἱ καλοῦντες εἰς τοὺς γάμους. τί ταύτης ἴσον τῆς μανίας; ὅσον ὁ βασιλεὺς ἐμακροθύμει καὶ ἐφιλανθρωπέυετο, τοσοῦτον οὗτοι ἐσκληρύνοντο καὶ ἠγρίαινον.

Vers. 7. Καὶ ἀκούσας — ἐνέπρησεν.

Ἰδε κηδεμονίαν καὶ μακροθυμίαν ἄφατον. ἐφύτευσεν ἀμπελῶνα καὶ ἀπήρτισεν, ἐξέδοτο αὐτὸν γεωργοῖς καὶ ἀπεδήμησεν, ἀπέστειλεν ἐν καιρῷ δούλους ἀπαιτῶν τοὺς καρπούς. τούτων ἀναιρεθέντων, ἀπέστειλεν ἄλλους. καὶ τούτων σφαγέντων, ἔπεμψεν αὐτὸν τὸν υἱὸν αὐτοῦ τὸν ἀγαπητόν. καὶ τέτου φονευθέντος, ἠνέσχετο, καὶ μᾶλλον ἀποστέλλας δέλους, ἐκάλεσε τὰς φονεῖς εἰς εὐωχίαν ἀτελεύτητον. οὐκ ἠθέλησαν ἐλθεῖν. πάλιν ἑτέρους ἀπέστειλεν. οἱ δὲ καὶ τούτους ἀνεῖλον. τότε λοιπὸν, ὡς ἀνίατα νοσοῦντας, ἀναιρεῖ, τοὺς παμπονήρους καὶ μιαροὺς. στρατεύματα δὲ αὐτοῦ νέα, τὰ στρατεύματα τῶν ῥωμαίων· πάντες γὰρ τῷ θεῷ εἰσὶν κατὰ τὸν λόγον τῆς δημιουργίας· ἀ, ἐπὶ οὐεσπασιανῷ καὶ τίτου, καὶ τοὺς φονεῖς κατέσφαξαν, καὶ τὴν πόλιν αὐτῶν, τὰ ἱεροσόλυμα, ἐνέπρησαν.

Vers. 8.

Verſ. 8. *Tunc — v. 9. nuptias.*

Exitus viarum dicit ciuitates et vicos gentium, quae vocauit exitus viarum, ſignificans abiectionem gentium: in exitibus enim abiecti commorantur. Primum ſiquidem Apoſtoli Iudaeis praedicabant, quum adhuc apud eos eſſent: poſtquam autem illos eiecerunt, dicit eis Paulus, Vobis oportuit primum loqui verbum Dei: quia autem indignos vos iudicaſtis, ecce conuertimur ad gentes.

Atqui poſtquam reſurrexit Chriſtus, ſtatim hos ad gentes emiſit dicens: Euntes docete omnes gentes. Quomodo ergo primum Iudaeis praedicauerunt? Scribit Lucas libro Actorum quod quum aſcenſurus eſſet Chriſtus in coelum, dixit Apoſtolis: Accipietis virtutem ſuperueniente ſpiritu ſancto ſuper vos, et eritis mihi teſtes in Ieruſalem, et in omni Iudaea et Samaria, et vsque ad extremum terrae. Ecce quomodo ſignificauerit, quod a Ieroſolymis inchoaturi eſſent.

Verſ. 10. *Et — bonos.*

Malos nominat malis aſſuetos, aut intemperantes in affectionibus: bonos vero ſimplices ac temperantes ad irrationales impetus, quibus ſimul omnibus praedicauerunt Apoſtoli, omnes ex aequo inuitantes ad coniunctionem cum Chriſto, et eam quae in praeſenti eſt ſeculo et quae erit in futuro.

Verſ. 10. *Et — v. 11. nuptialem.*

Dicens quod impletae ſunt nuptiae ſiue domus nuptiarum, ſignificauit quod multi ingreſſuri ſunt vsque

[8]) Ita laudat Chryſoſt. T. VII. pag. 681. B. Varietas ergo non ex Codicibus Actuum, ſed Chryſoſtomi.

Verſ. 8. Τότε — v. 9. γάμους.

Διεξόδους τῶν ὁδῶν λέγει, τὰς πόλεις καὶ κώμας τῶν ἐθνῶν. διεξόδες δὲ τῶν ὁδῶν ταύτας ὠνόμασε, δηλῶν τὸ ἀπερῤῥιμμένον τῶν ἐθνῶν. ἐν ταῖς διεξόδοις γὰρ οἱ ἀπερῤῥιμμένοι κατοικοῦσι. πρῶτον μὲν γὰρ οἱ ἀπόστολοι τοῖς ἰουδαίοις ἐκήρυσσον· ἔτι παρ' αὐτοῖς ὄντες· ἐπεὶ δὲ ἀπηλαύνοντο, φησὶ πρὸς αὐτοὺς ὁ παῦλος· ὑμῖν ἦν m) ἀναγκαῖον[8] πρῶτον λαληθῆναι τὸν λόγον τοῦ θεοῦ· ἐπειδὴ δὲ ἀνάξιους ἑαυτοὺς ἐκρίνατε, ἰδοὺ στρεφόμεθα εἰς τὰ ἔθνη.

m) Act. 13, 46.

Καὶ μὴν ἀναγαὸς ὁ χριστὸς ἐκ νεκρῶν εὐθὺς εἰς τὰ ἔθνη τότε ἐξαπέστειλεν, εἰπών· πορευθέντες n) μαθητεύσατε πάντα τὰ ἔθνη. πῶς οὖν πρῶτον τοῖς ἰουδαίοις ἐκήρυξαν, γράφει λουκᾶς ἐν τῇ βίβλῳ τῶν πράξεων· ὅτι μέλλων ὁ χριστὸς ἀναβαίνειν εἰς τὸν οὐρανὸν, εἶπε τοῖς ἀποστόλοις· λήψεσθε o) δύναμιν ἐπελθόντος τοῦ ἁγίου πνεύματος ἐφ' ὑμᾶς, καὶ ἔσεσθέ μοι μάρτυρες, ἔν τε ἱερουσαλὴμ, καὶ ἐν πάσῃ τῇ ἰουδαίᾳ, καὶ σαμαρείᾳ, καὶ ἕως ἐσχάτου τῆς γῆς. ἰδοὺ δεδήλωκεν, ὅτι ἄρξονται ἀπὸ ἱερουσαλήμ.

n) Matt. 28, 19.

o) Act. 1, 8.

Verſ. 10. Καὶ — ἀγαθούς.

Πονηροὺς ὀνομάζει, τοὺς κακοήθεις, ἢ τοὺς ἀκρατεῖς ἐν τοῖς πάθεσιν· ἀγαθοὺς δὲ, τοὺς ἁπλοῦς, ἢ τοὺς ἐγκρατεῖς ἐν ταῖς ἀλόγοις ὁρμαῖς, οἷς ὁμοῦ πᾶσιν ἐκήρυξαν οἱ ἀπόστολοι, πάντας ἐπίσης καλοῦντες εἰς τὴν συνάφειαν τῷ χριστῷ, τήν τε ἐν τῷ νῦν αἰῶνι, καὶ τὴν ἐν τῷ μέλλοντι.

Verſ. 10. Καὶ — v. 11. γάμος.

Εἰπὼν, ὅτι ἐπλήσθη ὁ γάμος, ἤγουν, ὁ νυμφὼν, ἐστήμανεν, ὅτι πολλοὶ εἰσελεύσονται μέχρι τῆς

vsque ad mundi consummationem. In sequenti vero parabola docet de futuro iudicio. Tu autem nihil profundius scruteris, puta quis sit sponsus: et quomodo simul cum decenter ornatis ingressus est is, qui nuptiali ornatu carebat, et si quid est simile. Periculosa enim est talium indagatio, et propter profunditatem speculationis illorum, et propter libertatem parabolae, suamque legem. Siquidem id solum trahendum est hinc, quod neminem securum esse oporteat, eo quod ad nuptias intrauerit, sola videlicet in Christum fide: sed postquam baptismate ablutus est, opus est veste, etiam nuptiali indui: hoc est, ornatum esse ac dignum futuris nuptiis. Est autem haec vestis et ornatus, vita pura ac splendida, in modum vestis virtutibus contexta.

Hominem itaque non vestitum veste nuptiali, appellauit omnem hominem indigne ornatum. Vestis vero non nuptialis, vita est sordida et impura. Amicum autem dixit vtpote Christianum, quanquam indigne tali appellatione conuersantem. Atqui per gratiam omnes vocauit: quomodo ergo eos scrutatur? Quia conuenit etiam eum qui ad nuptias vocatus est, regio ornatu omnino ingredi, et decenti stola, gratiae vocationis respondere. In corruptibilibus enim nuptiis respondere quispiam posset, quod digna stola difficilis inuentu foret: in his autem incorruptibilibus nuptiis ablata est omnis excusatio. In proximo namque est ornatus ac inuentu facilis: si modo illum vere quaesierimus. Iuste itaque illum eiicit qui ornatus non erat, tanquam segnem ac negligentem. Siquidem sicut iniuste erga illum egerunt qui non venerunt, ita et qui sordidi ingressi sunt.

† Sor-

9) Intell τὸν τῶν ἁμαρτιῶν βόρβορον.

τοῦ κόσμου συντελείας. ἐν δὲ τῷ ἐφεξῆς τῆς παραβολῆς διδάσκει περὶ τῆς μελλούσης κρίσεως. σὺ δὲ μηδὲν πολυπραγμόνει βαθύτερον, οἷον, τίς ὁ νυμφών, καὶ πῶς συνεισῆλθε τοῖς κεκαλλωπισμένοις ὁ ἀκαλλώπιστος, καὶ εἴ τι τοιοῦτον. ἐπικίνδυνος γὰρ ἡ τούτων ἐξέτασις, διά τε τὴν ἄβυσσον τῆς θεωρίας αὐτῶν, καὶ διὰ τὴν αὐτονομίαν τῆς παραβολῆς· μόνον δὲ ἐντεῦθεν ἀρύου τὸ γινώσκειν, ὅτι ἐ χρή τινα θαῤῥεῖν μόνῳ τῷ ἐλθεῖν εἰς τοὺς γάμους, εἴτουν, μόνῃ τῇ εἰς χριστὸν πίστει, ἀλλ', ἐπεὶ διὰ τοῦ βαπτίσματος[9]) ἀπελέσατο, δεῖ περιβληθῆναι καὶ ἔνδυμα γαμικὸν, ἤτοι, κεκαλλωπισμένον καὶ ἄξιον τῶν μελλόντων γάμων· ἔστι δὲ τοῦτο βίος καθαρὸς καὶ λαμπρὸς, τρόπον χιτῶνος ὑφηφασμένος ἐξ ἀρετῶν.

Ἄνθρωπον μὲν οὖν, οὐκ ἐνδεδυμένον ἔνδυμα γάμε, προσηγόρευσε πάντα ἄνθρωπον ἀναξίως τῷ γάμῳ ἐσολισμένον. οὐκ ἔνδυμα δὲ γάμε, βίος ὑπαρὸς καὶ ἀκάθαρτος. ἑτάρων δὲ αὐτὸν εἶπεν, ὡς τέως χριστιανὸν, εἰ καὶ ἀναξίως τῆς προσηγορίας ταύτης ἐπολιτεύσατο. καὶ μὴν χάριτι πάντας ἐκάλεσε· πῶς οὖν ἀκριβολογεῖται; διότι προσῆκε τὸν εἰς γάμον κληθέντα, καὶ μάλιστα βασιλικὸν, κεκοσμημένον εἰσελθεῖν, καὶ ἀμείψασθαι τὴν χάριν τῆς κλήσεως τῷ καλλωπισμῷ τῆς στολῆς. ἐπὶ μὲν γὰρ τῶν φθαρτῶν γάμων, ἔχοι τὶς ἂν ἀπολογίαν καὶ συγγνώμην, διὰ τὸ δυσπέρισσον εἶναι τὴν ἀξίαν στολήν· ἐπὶ δὲ τοῦ ἀφθάρτου τότε γάμε, πᾶσα περιῆρηται πρόφασις. ὁ γὰρ καλλωπισμὸς ἐγγὺς καὶ εὐπέρισσος, εἰ μόνον ἀληθῶς αὐτὸν[1]) ζητήσομεν. ὥστε δικαίως ἐκβάλλει τὸν ἀκαλλώπιστον, ὡς βάθυμον καὶ καταφρονητήν. καθάπερ γὰρ οἱ μὴ ἐλθόντες ὕβρισαν, ὅτω καὶ οἱ εἰσελθόντες ἐῤῥυπωμένοι.

[1]) Forte ζητήσωμεν.

† Sordida namque gerit veſtimenta, qui indutus non eſt viſcera miſericordiae, benignitatem, fraternum amorem, et ſimilia.

Verſ. 12. *At ille obmutuit.*

Vtpote nihil habens quod reſponderet, dum is qui peccauit ſeipſum condemnat. Tacere enim, nec poſſe aliquo modo reſpondere, condemnationis eſt indicium.

Verſ. 13. *Tunc — miniſtris.*

Angelis qui a.[a] puniendum ſubminiſtrant. Tanquam facta autem dicit ea quae futura ſunt in modum prophetiae.

Verſ. 13. *Ligatis — extremas.*

Catenam vocat detentionem ſiue ceſſationem operationis quae manibus ac pedibus perficitur. Tunc enim ceſſabit omnis peccatorum operatio, nec amplius vel vna actio ad iudicem placandum dabitur. Operationis ſiquidem praeſens tempus eſt, futurum vero retributionis. Ligantur autem manus, quae iniquia perpetrabant: pedes vero, qui ad peccatum gradiebantur.

Verſ. 13. *Ibi — dentium.*

Ne putet quispiam quod ſolae tenebrae ſint huiusmodi punitio, hoc eſt ſola lucis priuatio, addidit, Ibi erit fletus eſt ſtridor dentium: acerbos demonſtrans ac doloribus plenos, qui erunt ibi, cruciatus. Audiamus et horreamus quotquot poſt diuini

[a]) Hoc in neutro meorum reperitur. Ex Theophylacto eſt. p. 130. E.

† † Ῥυπαρὰ[2]) γὰρ ἱμάτια φορεῖ, ὁ μὴ ἐνδυσάμενος σπλάγχνα οἰκτιρμῶν, χρηστότητα, φιλαδελφίαν καὶ τὰ ὅμοια.

Vers. 12. Ὁ δὲ ἐφιμώθη.

Ὡς μηδὲν ἔχων ἀπολογήσασθαι. δείκνυσι δὲ ὁ λόγος, ὅτι, καίτοι προδήλε τῆς ἁμαρτίας ὄσης, ὅμως ὁ πρότερον ὁ θεὸς κολάσει, μέχρις ἂν αὐτὸς ὁ ἡμαρτηκὼς ἑαυτὸν[3]) καταδικάσῃ. τὸ γὰρ σιωπᾶν, καὶ μὴ δύνασθαί πως ἀποκριθῆναι, καταδίκης ἐστί.

Vers. 13. Τότε — διακόνοις.

Τοῖς ἀγγέλοις, τοῖς εἰς τὸ κολάζειν ὑπηρετοῦσιν. ὡς γεγενημένα δὲ λέγει τὰ μέλλοντα, νόμῳ προφητείας.

Vers. 13. Δήσαντες — ἐξώτερον.

Δέσιν λέγει, τὴν ἐποχὴν τῆς ἐνεργείας τῆς τε διὰ ποδῶν καὶ τῆς διὰ χειρῶν τελεμένης. τότε γὰρ καταργεῖται πᾶσα τῶν ἁμαρτωλῶν ἐνέργεια, καὶ οὐκέτι λοιπὸν εὐδεμία πρᾶξις εἰς ἐξιλασμόν. ἐργασίας γάρ, φησιν, ὁ παρὼν καιρός· ὁ δὲ μέλλων, ἀνταποδόσεως. δεσμοῦνται δὲ πόδες μέν, οἱ πρὸς ἁμαρτίαν βαδίσαντες· χεῖρες δὲ πάλιν, αἱ παράνομα διαπραξάμεναι.

Vers. 13. Ἐκεῖ — ὀδόντων.

Ἵνα μὴ νομίσῃ τις, ὅτι σκότος ἁπλῶς ἐστιν ἡ τοιαύτη κόλασις, εἶτεν, τέρησις φωτὸς μόνον, προσέθηκεν, ὅτι ἐκεῖ ἔσται ὁ κλαυθμὸς καὶ ὁ βρυγμὸς τῶν ὀδόντων, τὰς ἐν ἐκείνῳ πικράς τε καὶ ἀλγεινὰς ὀδύνας ὑποφαίνων. ἀκέσωμεν καὶ φρίξωμεν,

3) κατεδικάσει. A.

diuini baptismatis ablutionem, animam perdita vita sordidauimus, eo quod non tantum a nuptiis eiiciendi sumus, verum etiam in miserrimum supplicium detrudendi. Habenda est itaque cura de stola interiori et non de exteriori: quamdiu enim de externa curauerimus, de interna curam habere non poterimus. Quaeret autem fortassis aliquis, quomodo non patri potius coniungatur ecclesia quam filio? et audiet omnino quod filius qui carnem assumpsit, cum ea conuersatus est: et quod filio coniuncta, etiam patri coniungitur. Dicit enim filius: Ego et pater vnum sumus. Et: Qui vidit me, vidit et patrem.

Vers. 14. *Multi — electi,*

Hoc etiam dixit in fine parabolae de operariis mercede conductis.

Cap. LII. De quaerentibus occasione census.

Vers. 15. *Tunc — sermone.*

O profundam caecitatem. Nihil eorum quae dicta sunt tetigit animum illorum: sed inuidia ebrii, ad insidias conuertuntur: et quia propter turbam apprehendere eum non poterant, vt dictum est: simul deliberant, vt eum interrogatione illaquearent.

Vers. 16. *Et — Herodianis.*

Dictum est de Herodianis vicesimo primo capite: hic autem dicit Chrysostomus per Herodianos intelligi

a) κατεβύπτωμεν. A.

ὅσοι μετὰ τὸ ἀπολούσασθαι διὰ τοῦ θείου βαπτίσματος, ἐν διεφθαρμένῳ βίῳ[4]) καταρυπῶμεν τὴν ψυχὴν, ὅτι οὐ μόνον ἐκβληθησόμεθα τῆς νυμφῶνος, ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν χαλεπωτάτην κόλασιν ἀποπεμφθησόμεθα. τοιγαροῦν ἐπιμελητέον τῆς ἐντὸς σολῆς, καὶ μὴ τῆς ἐκτός. ἕως γὰρ ἂν τῆς ἔξω φροντίζωμεν, τῆς ἔνδου οὐ δυνησόμεθα φροντίζειν. ζητήσει δ' ἄν τις, πῶς ἐ τῷ πατρὶ μᾶλλον, ἀλλὰ τῷ υἱῷ ἡ ἐκκλησία συνάπτεται; καὶ ἀκούσει πάντως, ὅτι ὁ υἱὸς ἐνανθρωπήσας συνανεξαίφη αὐτῇ, καὶ ὅτι τῷ υἱῷ συνάπτομένη, καὶ τῷ πατρὶ συνάπτεται. λέγει γάρ ὁ υἱός· ἐγὼ[p]) καὶ ὁ πατὴρ ἕν ἐσμεν, καὶ, ὁ[q]) ἑώρακὼς ἐμὲ, ἑώρακε τὸν πατέρα.

p) Io. 10, 30.
q) Io. 14, 9.

Verſ. 14. Πολλοὶ — ἐκλεκτοί.

Τοῦτο εἶπε καὶ ἐν τῷ τέλει τῆς παραβολῆς τῶν μισθωμένων ἐργατῶν.

Κεφ. NB. Περὶ τοῦ κήνσου.

Verſ. 15. Τότε — λόγῳ.

Ὦ τῆς βαθείας πωρώσεως! ἐδὲν τῶν εἰρημένων ἥψατο τῆς ψυχῆς αὐτῶν· μεθύοντες δὲ τῷ φθόνῳ, τρέπονται πρὸς ἐπιβολὴν, καὶ ἐπεὶ συλλαβεῖν αὐτὸν οὐκ ἠδύναντο διὰ τὸν ὄχλον, ὡς προδεδήλωται, συσκέπτονται θηρεῦσαι τοῦτον δὲ ἐρωτήσεως.

Verſ. 16. Καὶ — ἡρωδιανῶν.

Εἰρηται περὶ τῶν ἡρωδιανῶν ἐν τῷ εἰκοστῷ πρώτῳ κεφαλαίῳ. νῦν δὲ φησιν ὁ χρυσόστομος,[5]) ἡρωδιανοὺς

5) Tom. VII. p. 687. A.

telligi milites Herodis, qui tunc eo acceſſerant, et ſimul a Phariſaeis emiſſi ſunt tanquam teſtes, ſi quid fortaſſis contra Caeſarem reſponderet. Erat enim Herodes amicus Caeſaris. Lucas vero de emiſſis eorum diſcipulis manifeſtius ſcripſit: inſidiatores illos appellans, et quod iuſtitiam ſimulabant, propter quam videlicet eum interrogabant, et quod miſerunt vt captarent ſermonem eius: et traderent eum principatui et poteſtati praeſidis. Sperabant enim quod contra Caeſarem reſponſurus eſſet.

Verſ. 16. *Dicentes: — ſis.*

Vide impudentem adulationem qua vſi ſunt, inflare eum cupientes ac emollire, vt omnino reſponderet. Verum ſi verax eſt, quomodo alibi dicitis, quod ſeducit mundum?

Verſ. 16. *Et — doceas.*

Et quomodo rurſum dicitis, quod non eſt a Deo? Viam autem Dei dicunt virtutem, per quam progreditur quispiam ad Deum.

Verſ. 16. *Et — hominis.*

Et hoc dicunt, incitantes eum ne Caeſarem vereretur: aut eius timore omitteret ad interrogata reſpondere. Vera certe erant quaecunque de eo teſtificati fuerant: ea tamen inuiti faſſi fuerant ad inſidiarum apparationem.

Verſ. 17.

[6]) αὐτοὺς, omittit. A.

[7]) ἐνεδρευτάς. A.

νοὺς νοεῖσθαι, τὲς ἡρώδε στρατιώτας, ἐπισθμένταs ἐκεῖ τότε, καὶ συνεξαποσαλέντας ὑπὸ τῶν Φαρισαίων ὡς μάρτυρας, εἴ τι κατὰ τοῦ καίσαρος ἀποκριθείη. Φίλος γὰρ ἦν ὁ ἡρώδης τῷ καίσαρος. ὁ δὲ λουκᾶς Φανερώτερον περὶ τῶν ἀποσαλέντων μαθητῶν αὐτῶν ἔγραψεν,[1]) ἐγκαθέτους[2]) αὐτοὺς ὑπομάσας, ἤγουν,[3]) ἐνεδρεύοντας, ἔτι δὲ καὶ ὑποκρινομένες δικαιοσύνην, ἧς ἕνεκεν δῆθεν ἠρώτων, καὶ ὅτι ἀποσαλήσαν, ἵνα ἐπιλάβωνται λόγε αὐτοῦ, εἰς τὸ παραδοῦναι αὐτὸν τῇ ἀρχῇ καὶ τῇ ἐξεσίᾳ τῷ ἡγεμόνος. ἤλπιζον γὰρ, ὅτι κατὰ τῷ καίσαρος ἀποκριθήσεται.

1) Luc. 20, 20.

Verſ. 16. Λέγοντες — εἶ.

Ὅρα κολακείαν ἀναίσχυντον, ἣ κέχρηνται, χαυνώσαι τοῦτον βελόμενοι πρὸς τὸ πάντως ἀποκριθῆναι. καὶ εἰ ἀληθής ἐσι, πῶς ἀλλαχοῦ λέγετε, ὅτι πλανᾷ τὸν[4]) κόσμον;[5])

4) Etiam hic Chryſoſtomus habet, τὸν ὄχλον. T. VII. p. 687. C.

5) Io. 7, 12.

Verſ. 16. Καὶ — διδάσκεις.

Καὶ πῶς πάλιν λέγετε, ὅτι οὐκ[1]) ἔσιν ἐκ τοῦ θεοῦ; ὁδὸν δὲ τῷ θεῷ φασὶ, τὴν ἀρετὴν, δι' ἧς ὁδεύει τις πρὸς θεόν.

1) Io. 9, 16.

Verſ. 16. Καὶ — ἀνθρώπου.

Καὶ τοῦτο λέγουσιν, ὑποκνίζοντες αὐτὸν εἰς τὸ μὴ εἰδεθῆναι τὸν καίσαρα, μηδὲ διὰ φθόνον αὐτοῦ σιγῆσαι πρὸς τὸ ἐπερωτώμενον. ἀληθῆ μὲν οὖν ἦσαν πάντα, ὅσα προσεμαρτύρησαν αὐτῷ, πλὴν ἄκοντες ὡμολόγησαν ταῦτα, πρὸς κατασκευὴν τῆς ἐπιβελῆς.

Verſ. 17. *Dic — videtur?*

De hoc videlicet quod te interrogaturi ſumus.

Verſ. 17. *Licet — an non?*

Κῆνσος latina dictio eſt, idem ſignificans quod tributum aut vectigal. Licet autem, hoc eſt, fieri poteſt aut iuſtum eſt. Olim ſiquidem Iudaei dum leges ſuas obſeruarent, omni fruebantur libertate: poſtmodum vero quum eas praetergrederentur, ſeruierunt Romanis, quorum princeps erat Caeſar, et illis tributa pendebant. Interrogant autem maligne ac doloſe: vt ſi licere dixerit, commoueant aduerſus eum etiam turbas: vtpote ſuadentem ſeruire Caeſari, et ſubiicientem homini populum Dei. Si vero non licere reſponderit: tradant eum praeſidi, tanquam defectionem a Caeſare bellumque conſulentem. Quid ergo is qui ſons eſt ſcientiae?

Verſ. 18. *Cognita — dixit.*

Marcus ſimulationem dixit. Lucas autem verſutiam.

Verſ. 18. *Quid — hypocritae?*

Simulantes quidem interrogare, vt quod iuſtum eſt cognoſcatis: foueam autem fodientes per interrogationem, in quam me praecipitetis. Quum ergo oſtendiſſet quod ſibi cogniti eſſent: reſpondet tamen et ad interrogationem: et vide quomodo?

Verſ. 19.

Vers. 17. Εἰπὲ — δοκεῖ;

Περὶ οὗ δηλονότι μέλλομεν ἐρωτᾶν.

Vers. 17. Ἔξεστι — ἢ οὔ;

Κῆνσος ῥωμαϊκὴ μέν ἐστι λέξις, ἑρμηνέυεται δὲ φόρος, ἤτοι, τέλος. τὸ δὲ ἔξεστιν, ἀντὶ τοῦ, δυνατόν ἐστιν, ἔτουν, δίκαιόν ἐστι. πάλαι μὲν γὰρ Ἰουδαῖοι, φυλάττοντες τὰς νόμους, πάσης ἀπήλαυον ἐλευθερίας· ὕστερον δὲ παραβαίνοντες αὐτούς, κατεδουλώθησαν ῥωμαίοις, ὧν ἦρχε καῖσαρ, καὶ φόρους αὐτοῖς ἐτέλουν. ἐρωτῶσι δὲ πάνυ[9]) κακοήθως καὶ δολερῶς, ἵνα ἐὰν μὲν εἴπῃ, ὅτι ἔξεστι, κινήσωσι κατ' αὐτοῦ τὰς ὄχλους, ὡς συμβουλεύοντος δουλεύειν καίσαρι, καὶ ὑπατάσσοντος ἀνθρώπῳ τὸν λαὸν τοῦ θεοῦ· ἐὰν δὲ εἴπῃ, ὅτι οὐκ ἔξεστι, παραδώσουσιν αὐτὸν τῷ ἡγεμόνι, ὡς ἀποστασίαν ἀπὸ καίσαρος καὶ πόλεμον συμβουλεύοντα. τί οὖν ἡ πηγὴ τῆς γνώσεως;

Vers. 18. Γνοὺς — εἶπεν.

Ὁ μὲν μάρκος[v]) τὴν ὑπόκρισίν φησιν· ὁ δὲ λουκᾶς,[x]) τὴν πανουργίαν. v) Marc. 12, 15. x) Luc. 20, 23.

Vers. 18. Τί — ὑποκριταί;

Ὑποκρινόμενοι μὲν ἐρωτᾶν, ἵνα γνῶτε τὸ δίκαιον· ἐρύσσοντες δὲ βόθρους διὰ τῆς ἐρωτήσεως, ἵνα με κατακρημνίσητε. δείξας οὖν, ὅτι οὐκ ἔλαθεν αὐτὸν, ὅμως ἀποκρίνεται καὶ πρὸς τὴν ἐρώτησιν. καὶ σκόπει πῶς;

Vers. 19.

9) πάλιν, pro πάνυ. A.

Verſ. 19. *Oſtendite — cenſus.*

Apud Marcum ait: Afferte mihi denarium vt videam: et ſimiliter apud Lucam. Numisma enim dicebatur etiam denarius. Quaeſiuit autem videre numisma vt reſponſionem mirabiliter ab eo fabricaret.

Verſ. 19. *At illi — v. 21. Caeſaris.*

Non ignorans interrogauit: ſed vt ex illorum reſponſione ſuam fabricaret ſententiam.

Verſ. 21. *Tunc — Caeſari.*

Quia Caeſaris eſt, reddite itaque Caeſari quae ſua ſunt. Ideo enim non dixit, Date, ſed Reddite, tanquam ea quae eius ſunt. Ne autem dicant, Homini nos ſubiicis et non Deo, addidit:

Verſ. 21. *Et quae — Deo.*

Licitum eſt enim et hominibus dare quae conueniunt, et Deo quae debentur: illis quidem tributa, et ſi quid eſt ſimile: huic autem pietatem et obſeruantiam mandatorum. Poteſt autem dici Caeſar diabolus, qui mundi princeps eſt, cui reddenda ſunt quae ſua ſunt, puta omnis malitia, omnisque carnalis affectus.

Verſ. 22. *Et — abierunt.*

Admirati quidem ſunt, verum non crediderunt, quod ipſum magna eſt eorum accuſatio.

Cap.

Vers. 19. Ἐπιδείξατε — κήνσου.

Παρὰ δὲ τῷ μάρκῳ φησὶ, φέρετέ μοι δηνάριον, ἵνα ἴδω. καὶ παρὰ τῷ λουκᾷ δὲ ὁμοίως. νόμισμα γὰρ ἐλέγετο, καὶ τὸ δηνάριον. ἐζήτησε δὲ ἰδεῖν τὸ νόμισμα, ἵνα θαυμασίως ἀπ' αὐτοῦ τὴν ἀπόκρισιν ἐργάσηται. y) Marc. 12. 15. Luc. 20. 24.

Vers. 19. Οἱ δὲ — v. 21. καίσαρος.

Οὐκ ἀγνοῶν ἠρώτησεν, ἀλλ' ἵνα τὴν ἀπόκρισιν αὐτῶν ἀπόφασιν οἰκείαν ποιήσῃ.

Vers. 21. Τότε — καίσαρι.

Ἐπεὶ καίσαρός ἐστιν, ἀπόδοτε λοιπὸν καίσαρι τὰ ἴδια. διὰ τοῦτο γὰρ οὐκ εἶπε δότε, ἀλλ' ἀπόδοτε, ὡς ἐκείνου ὄντα. ἵνα δὲ μὴ εἴπωσιν, ὅτι ἀνθρώπῳ ἡμᾶς ὑποτάττεις καὶ οὐ θεῷ, ἐπήγαγε.

Vers. 21. Καὶ τὰ — θεῷ.

Ἔξεστι γὰρ καὶ ἀνθρώποις ἀπονέμειν τὰ προσήκοντα, καὶ θεῷ τὰ ὀφειλόμενα· τοῖς μὲν, τοὺς φόρους, καὶ εἴ τι τοιοῦτον· τῷ δὲ, τὴν εὐσέβειαν καὶ φυλακὴν τῶν ἐντολῶν. λέγοιτο δ' ἂν καῖσαρ, καὶ ὁ κοσμοκράτωρ διάβολος, ᾧτινι δέον ἀποδιδόναι τὰ αὐτοῦ, φημὶ δὴ, πᾶσαν ἐμπάθειαν καὶ κακίαν.

Vers. 22. Καὶ — ἀπῆλθον.

Ἐθαύμασαν μὲν, οὐκ ἐπίστευσαν δὲ, ὃ καὶ αὐτὸ μεγάλη τούτων κατηγορία.

Cap. LIII. De Sadducaeis.

Verſ. 23. *In illo — reſurrectionem.*

Dictum eſt de ſecta Sadducaeorum tertio capite: hi ergo reſurrectionem ex mortuis negabant, eo quod in Moſaicis ſcripturis, huius manifeſte non fiat mentio: Nam has ſolas agnoſcebant, aliis libris non receptis. Sed o dementiam. Impoſito Phariſaeis ſilentio, qui inter Iudaeos diligentiſſimi et acutiſſimi erant, Sadducaei his inferiores quaſi ſuccedentes occurrunt. Quumque maxime oporteret eos animo reprimi ac moeſtos eſſe, audacia impudentes facit ac temerarios, et impoſſibilia tentantes. Et quia in propheticis ſcripturis manifeſtius continebatur dogma reſurrectionis: ſuſpicabantur illud docere quod tales reſurgerent homines, quales erant priusquam morerentur: cum eisdem habitibus et affectibus: ideoque ad ſubuerſionem huiusmodi dogmatis, efficta apud ſe occaſione accedunt.

Verſ. 24. *Et — ſuo.*

Ex lege Moſaica occaſionem commenti ſumunt, vt veriſimile appareat quod quaeritur. In ſcriptura ſiquidem Deuteronomii praecepit Moſes, vt vxorem mortui absque liberis, rurſum ducat frater eius, et quicquid primum natum fuerit nominetur id filius fratris mortui, ad eius memoriam. Haec itaque ſunt legis. Vide autem, quid hi machinentur?

Verſ. 25.

[1]) μὴ, omittit. B.

[2]) i. e. τὸ δόγμα. Eſt ergo δογματίζει τὸ δόγμα.

Κεφ. ΝΓ. Περὶ τῶν σαδδουκαίων.

Vers. 23. Ἐν ἐκείνῃ — ἀνάστασιν.

Εἰρηται περὶ τῆς αἱρέσεως τῶν σαδδουκαίων ἐν τῷ τρίτῳ κεφαλαίῳ. οὗτοι δὲ τὴν ἐκ νεκρῶν ἀνάστασιν ἠθέτουν, διὰ τό[1]) μὴ μνημονεύεσθαι ταύτην φανερῶς ἐν ταῖς μωσαϊκαῖς γραφαῖς, ἃς δὴ μόνας ἐγίνωσκον, τὰς ἄλλας οὐ παραδεχόμενοι βίβλους. ἀλλ' ὦ τῆς ἀνοίας! ἐπισωμιθέντων γὰρ τῶν φαρισαίων, τῶν ἀκριβεστέρων ἐν ἰουδαίοις, οἱ καταδεέστεροι τούτων σαδδεκαῖοι, καθάπερ ἐκ διαδοχῆς, προσβάλλουσι, δέον μάλιστα συσταλῆναι. ἀλλ' ὄντως ἡ θρασύτης ἀναισχυντον καὶ ἰταμὸν καὶ ἀδυνάτοις ἐπιχειροῦν. καὶ ἐπεὶ ταῖς προφητικαῖς γραφαῖς φανερώτερον ἐνέκειτο τὸ δόγμα τῆς ἀναστάσεως, ὑπελάμβανον, ἐκεῖνο[2]) δογματίζειν τοιούτους ἀνίστασθαι τοὺς[3]) ἀνθρώπους, οἵοι πρὸ τοῦ ἀποθανεῖν ἦσαν, μετὰ τῶν αὐτῶν σχέσεων καὶ παθῶν. διὸ καὶ πρὸς ἀνατροπὴν τοῦ τοιούτου δόγματος πλάσαντες ἔικοθεν ὑπόθεσιν προσίκασι.

Vers. 24. Καὶ — αὐτοῦ.

Ἐκ μωσαϊκοῦ νόμου τὴν ἀφορμὴν τοῦ πλάσματος λαμβάνουσιν, ὅπως ἀξιόλογον φανείη τὸ ζήτημα. καὶ γὰρ ἐν τῇ γραφῇ τοῦ δευτερονομίου[2]) παρ- 2) Deut. 25, 5.
ήγγειλε μωϋσῆς, ἵνα τὴν γυναῖκα τοῦ τετελευτηκότος ἄπαιδος γαμήσῃ πάλιν ὁ ἀδελφὸς αὐτοῦ· τοῦτο γὰρ δηλοῖ, τὸ ἐπιγαμβρεύσει· καὶ ὃ ἂν γεννήσῃ πρῶτον, ὀνομάσῃ τοῦτο τέκνον τοῦ θανόντος ἀδελφοῦ, πρὸς μνημόσυνον ἐκείνου. ταῦτα μὲν οὖν τὸ νόμου. σκόπει δὲ, τί οὗτοι κατασκευάζουσιν;

Vers. 25.

3) τοιάτες. B.

Verſ. 25. *Erant* — *v.* 28. *eam.*

Septem eos ſupponunt, vt magis intricatum videatur problema. Intentum autem Sadducaeorum erat, vt ſiue vnius, ſiue omnium reſponderet, ſtatim opponerent quod quum iterum futurae eſſent nuptiae, certe eſſent et puerperia et nutritio infantum, quaeſtus pecuniarum, iudicia, bella ac aegritudines, rurſumque mortes, et omnia quae in praeſenti vita habentur, et ita vita illa nou erit alia ab iſta: quodſi eadem erit, ad quid futura eſt reſurrectio? Itaque non erit reſurrectio. Quid ergo Chriſtus?

† Mulier quidem eſſe poteſt humana natura: ſeptem autem viri, ſeptem leges variis temporibus a Deo ei traditae ad inſtructionem et productionem fructuum iuſtitiae, nam dictio νόμος quae legem ſignificat, apud Graecos maſculina eſt, ideo conuenienter illis uiros denotat cum quibus quaſi cum viris ſucceſſiue conuerſata eſt, nec tamen ab vlla verum habuit fructum. Harum prima fuit, quae Adae in paradiſo tradita eſt. Secunda rurſus eidem data extra paradiſum in ſtatu poenarum. Tertia quae Noe data eſt de arca. Quarta quae Abraham data eſt de circumciſione. Quinta quae eidem de Iſaac immolatione. Sexta quae Moſi. Septima quae per prophetas. Itaque daemones qui docent non credere reſurrectionem, interrogant maligne per cogitationes. Si inquiunt futura eſt mortuorum reſurrectio, iuxta quam harum ſeptem legum humana tunc natura conuerſabitur: vt ſi ſecun-

*) Quae hic incluſimus, ea in Cod. A. leguntur in margine, tribuunturque Sancto Maximo, cuius interpretationes pleraeque omnes allegoricae, obſcurae

Vers. 25. Ἦσαν — v. 28. αὐτήν.

Ἔπτὰ δὲ τάτες ὑποτιθέασιν, ὥστε δοκεῖν ἀπορώτερον τὸ πρόβλημα. σκοπὸς δὲ τοῖς σαδδουκαίοις, ἵνα εἴτε ἑνὸς, εἴτε πάντων ἀποκριθείη, ταχέως ἀντιθήσουσιν, ὡς ἐπεὶ γάμοι πάλιν, ἄρα καὶ τεκνογονίαι καὶ παιδοτροφίαι καὶ πορισμοὶ χρημάτων καὶ δίκαι καὶ πόλεμοι καὶ νόσοι καὶ θάνατοι πάλιν, καὶ πάντα τὰ τοῦ παρόντος βίου, καὶ οὐκ ἔσαι λοιπὸν ὁ βίος ἐκεῖνος ἕτερος παρὰ τοῦτον. ἃ δ' ὁ αὐτὸς ἔσαι, τίνος χάριν ἔσαι ἀνάστασις; ὥστε οὐκ ἔσαι ἀνάστασις. τί οὖν ὁ χριστός;

[Γυνὴ[4]] μὲν εἴη ἄν, ἡ ἀνθρωπίνη Φύσις· ἑπτὰ δὲ ἀδελφοὶ, οἱ κατὰ καιροὺς παρὰ θεῦ δοθέντες αὐτῇ πρὸς παιδαγωγίαν καὶ γένεσιν καρπῶν δικαιοσύνης νόμοι, οἷς, ὡς ἀνδράσι, κατὰ διαδοχὴν ὁμιλήσασα, παρ' ἑδενὸς ἔσχε καρπὸν ἀληθινόν. ὧν πρῶτος μὲν, ὁ ἐν τῷ παραδείσῳ δοθεὶς τῷ ἀδάμ· δεύτερος δὲ, ὁ τῷ αὐτῷ δοθεὶς ἄνθις ἔξω τοῦ παραδείσου, ἐν τάξει ἐπιτιμίων· τρίτος, ὁ κατὰ τὴν κιβωτὸν τῷ νῶε δοθείς· τέταρτος, ὁ τῷ ἀβραὰμ δοθεὶς, περὶ τῆς περιτομῆς· πέμπτος, ὁ τῷ αὐτῷ πάλιν περὶ τῆς κατὰ τὸν ἰσαὰκ θυσίας· ἕκτος, ὁ κατὰ μωϋσέα, καὶ ἕβδομος, ὁ διὰ τῶν προφητῶν. οἱ τοίνυν τὴν ἀνάστασιν ἀθετεῖν διδάσκοντες δαίμονες, ἐρωτῶσι κακοήθως διὰ τῶν λογισμῶν, ὡς εἴπερ νεκρῶν ἀνάστασις ἔσαι, κατὰ τίνα τῶν εἰρημένων ἑπτὰ νόμων ἡ ἀνθρωπίνη Φύσις τότε πολιτευθήσεται; ἵνα, ἄγε κατά τινα τούτων φῶμεν, ἐπαγάγωσιν, οὐκοῦν

scurae atque tortuosae sunt. Auertat Deus in posterum a literis sacris tales interpretes.

secundum aliquam harum dixerimus, inferant, Non ergo sine fructu ibi erit aut uana humana vita prioribus rursus obnoxia malis. Sed vera ac salutaris ratio pietatis, silentium his imponit, docens alteram esse uitam post resurrectionem. Quod si quis etiam septem millia annorum praesentis mundi accipiat, siue septem secula quibus vixit hominum natura, a verisimili non aberrabit. Nullius autem erit vxor post resurrectionem, quum haec finem habeant, sed aliud seculum octauum quod finem non habet, accipiet illam.

Vers. 29. *Respondens — Dei.*

Fallimini, vt qui non intelligitis propheticas scripturas, quae non talem, qualem vos suspicamini, docent resurrectionem: et veluti ignorantes virtutem Dei, quae mortuos resuscitare potest, sine prioribus habitibus et affectibus.

Vers. 30. *In — nuptui tradentur.*

Neque viri matrimonium contrahent, neque mulieres nuptui tradentur, hoc est non coniungentur viris, vtpote non existente ibi affectu nuptiali. Apud Lucam autem addidit, Neque amplius mori poterunt: ostendens quod nuptiae propter mortem factae sunt, vt loco mortuorum alii generentur: vbi autem non est mors, iam neque nuptiae sunt.

Vers. 30. *Sed — erunt.*

De solis iustis dicit hic, quod deinceps quasi angeli erunt, quantum ad affectionum ac voluptatum carentiam: praeterea etiam quo ad immortalitatem,

5) σκοποῦ, pro εἰκότος. A.

οὖν ἄκαρπος ἔσται πάλιν καὶ ματαία ἡ ἀνθρωπίνη ζωὴ, τοῖς προτέροις αὖθις ἐνσχεθεῖσα κακοῖς. ἀλλ' ὁ ἀληθὴς καὶ σωτήριος τῆς εὐσεβείας λόγος ἐπιστομίζει τούτους, ἑτέραν εἶναι ζωὴν μετὰ τὴν ἀνάστασιν διδάσκων. εἰ δὲ καὶ τὰς ἑπτὰ χιλιάδας τῶν ἐτῶν τοῦ παρόντος κόσμου λάβοι τις, ἤτοι, τοὺς ἑπτὰ αἰῶνας, οἷς ὡμίλησε τῶν ἀνθρώπων ἡ φύσις, οὐχ ἁμαρτήσει τοῦ εἰκότος,[5]) ὧν οὐδενὸς ἔσται γυνὴ μετὰ τὴν ἀνάστασιν, τούτων μὲν πέρας λαβόντων, ἑτέρου δὲ ἀτελευτήτου τοῦ ὀγδόου αἰῶνος παραλαμβάνοντος αὐτήν.]

Verſ. 29. Ἀποκριθεὶς — θεοῦ.

Πλανᾶσθε, ὡς μὴ νοοῦντες τὰς γραφὰς τὰς προφητικὰς, αἵτινες οὐ τοιαύτην, οἵαν ὑπολαμβάνετε, δογματίζουσιν ἀνάστασιν. πλανᾶσθε δὲ καὶ, ὡς μὴ εἰδότες τὴν δύναμιν τοῦ θεοῦ, τὴν ἰσχύουσαν ἀναστῆσαι τοὺς κεκροὺς χωρὶς τῶν προτέρων σχέσεων καὶ παθῶν.

Verſ. 30. Ἐν — ἐκγαμίζονται.

Οὔτε γαμοῦσιν οἱ ἄνδρες, οὔτε ἐκγαμίζονται αἱ γυναῖκες, τουτέστιν οὐ συνάπτονται ἀνδράσιν, ὡς μὴ οὔσης ἐκεῖ σχέσεως γαμικῆς. παρὰ δὲ τῷ λουκᾷ προσέθηκεν, ὅτι οὔτε[a]) ἀποθανεῖν ἔτι δύνανται. δεικνύων, ὡς ὁ γάμος διὰ τὸν θάνατον γέγονεν, ἀντὶ τῶν τελευτώντων ἑτέρους ὑποβλαστάνων. ὅπου δὲ θάνατος οὐκ ἔστιν, οὐδὲ γάμος λοιπόν.

a) Luc. 20, 36.

Verſ. 30. Ἀλλ' — εἰσι.

Περὶ μόνων τῶν δικαίων ἐνταῦθα λέγει, ὅτι τοῦ λοιποῦ ὡς ἄγγελοί εἰσιν, κατὰ τὸ ἀπαθὲς καὶ ἀφιλήδονον, ἔτι δὲ καὶ κατὰ τὸ ἀκήρατον καὶ

tem, lucemque perpetuam. Quod autem dicit, Quasi angeli Dei in coelo, hoc est, quasi angeli Dei, qui sunt in coelo. Ita enim dixit Marcus. Lucas vero quod maius est dicit, Et filii erunt Dei quum futurum sit, vt sint filii resurrectionis, hoc est, regenerati per resurrectionem, quae est iterata generatio. De iustis enim etiam ab eo dictum est, Qui vero digni habebuntur, vt seculum illud consequantur, et resurrectionem ex mortuis, etc.

† Angelorum natura diuisionem in masculum et foeminam non suscipit, quia mortalis naturae est huiusmodi diuisio, vt per filiorum procreationem, quae in nuptiis est, repleat id quod morte euacuatur.

Vers. 31. *De — v.* 32. *Iacob?*

Quia illi Mosen obiecerunt, iam etiam Mosaica scriptura eorum obdurat ora. In libro enim Exodi scripta sunt, quae hic dicuntur. Et considera rationem. Ego sum Deus Abraham, et Deus Isaac, et Deus Iacob, non penitus mortuorum: nam si penitus mortui fuissent, dixisset vtique, Ego eram Deus: nunc autem quia dixit, Ego sum Deus Abraham, etc. ostendit quod eorum qui resurrecturi erant, tanquam viuorum Deus esset. Sicut enim Adam, licet viuebat post ligni illius esum, attamen in die quo comedit, mortuus est per mortis sententiam: sic et isti quanquam mortui erant, attamen viuebant per resurrectionis promissionem.

Vers. 32. *Non — viuentium.*

Deus siquidem et est et viuit: mortuus vero nec est nec viuit. Atqui alibi scriptum est, Vt et mortuo-

6) Vrget ergo articulum *o* apud Marcum.
7) Inclusa Codex vterque in margine habet.

φωτοειδές. τὸ δὲ, ὡς ἄγγελοι τῦ θεῦ ἐν οὐρανῷ, ἀντὶ τοῦ, ὡς ἄγγελοι τῦ θεῦ, οἱ ἐν οὐρανῷ. ἕτω [b]) γὰρ εἶπεν ὁ [b]) μάρκος. λουκᾶς δὲ τὸ μεῖζον φησιν, b) Marc. 12, 25.
ὅτι καὶ [c]) υἱοί εἰσιν τῦ θεῦ, τῆς ἀναςάσεως υἱοὶ c) Luc. 20, 36.
ὄντες, τετέχνιν, ἀναγεννηθέντες διὰ τῆς ἀναςάσεως, ἥτις ἐςὶ παλιγγενεσία. περὶ τῶν δικαίων γὰρ εἴρηται παρ' αὐτῷ καὶ τὸ, οἱ δὲ καταξιωθέντες [d]) τῦ αἰῶνος ἐκείνε τυχεῖν καὶ τῆς ἀναςά- d) Luc. 20, 35.
σεως τῆς ἐκ νεκρῶν, καὶ τὰ ἑξῆς.

[Ἡ [7]) τῶν ἀγγέλων φύσις, τὴν εἰς ἄῤῥεν καὶ θῆλυ διαίρεσιν οὐκ ἐπιδέχεται, διότι τῆς θνητῆς φύτεως ἡ τοιαύτη διαίρεσις, οἷα τῆς [8]) διὰ τοῦ γάμου παιδοποιίας τὸ διὰ τοῦ θανάτου κενούμενον ἀναπληρούσης.]

Verſ. 31. Περὶ — v. 32. ἰακώβ;

Ἐπειδήπερ ἐκεῖνοι τὸν μωϋσέα προεβάλοντο, λοιπὸν καὶ αὐτὸς ἀπὸ τῆς μωσαϊκῆς γραφῆς τούτους ἐπιζομίζει. ἐν τῇ βίβλῳ γὰρ τῆς ἐξόδε [e]) τὰ ῥη- e) Exod. 3, 6.
θέντα γέγραπται. καὶ σκόπει τὸν λόγον· ἐγώ εἰμι ὁ θεὸς ἀβραάμ, καὶ ὁ θεὸς ἰσαάκ καὶ ὁ θεὸς ἰακώβ, ἐ τῶν πάντη νεκρῶν· εἰ γὰρ πάντη νεκροὶ ἦσαν, εἶπεν ἂν, ὅτι ἐγὼ ἤμην ὁ θεός· ἐπεὶ δὲ εἶπεν, ὅτι ἐγώ εἰμι ὁ θεός, ἔδειξεν, ὅτι τῶν ἀναςήναι μελλόντων. ὥσπερ γὰρ ὁ ἀδάμ, [9]) εἰ καὶ ἔζη μετὰ τὴν ἀπὸ τοῦ ξύλου ἐκείνου βρῶσιν, ἀλλ' οὖν ἐν ᾗ ἡμέρᾳ ἔφαγε, τέθνηκε τῇ ἀποφάσει τῆς τελευτῆς· ἕτω καὶ οὗτοι, εἰ καὶ ἀπέθανον, ἀλλ' οὖν ἔζων, τῇ ὑποσχέσει τῆς ἀναςάσεως.

Verſ. 32. Οὐκ — ζώντων.

Ὁ μὲν γὰρ θεὸς, ὢν καὶ ζῶν· ὁ δὲ νεκρὸς, οὐκ ὢν καὶ ἐ ζῶν. καὶ μὴν ἀλλαχῆ γέγραπται, ἵνα

8) Malim, οἷα διὰ τῆς.
9) εἰκὸς, pro εἰ καί. A.

tuorum et viuorum dominetur. Sed ibi quoque Mortuos intellige eos, qui reſuſcitandi ſunt. Lucas autem addidit, quod omnes illi viuunt ſiue apud illum.

Verſ. 33. *Quumque audiſſent — eius.*

Turbae ſimplices et incorruptae. Vt autem dixit Lucas, quidam etiam dixerunt: Magiſter bene dixiſti: hi enim reſurrectionem quidem confitebantur: attamen admirati ſunt et ipſi argumenti modum, et interpretationem illius ſermonis, Ego ſum Deus Abraham, etc.: nec amplius audebant eum quicquam interrogare. Nam etiam hoc dicit Lucas.

Cap. LIV. De legis doctore.

Verſ. 34. *Phariſaei autem — v. 36. lege?*

Silentio illis impoſito rurſum irruunt hi, ac legis doctorem proferunt: non diſcere volentes, ſed doloſe agentes. Quia enim id erat primum praeceptum, Diliges dominum Deum tuum etc. opinati ſunt quod aliquid etiam de ſeipſo additurus eſſet, eo quod ſe quoque Deum diceret, et ita tanquam blasphemus, occaſionem ipſis calumniandi praeberet.

Verſ. 37. *Ieſus autem — v. 39. teipſum.*

Cognita eorum malitia, reſpondit quidem irreprehenſibiliter, quod interrogabatur, ſed addidit et ſecundum praeceptum, per hoc illos obiurgans, vtpote qui ſe non amabant, ſed inuidia ac inſidiis proſe-

καὶ f) νεκρῶν καὶ ζώντων κυριεύσῃ. ἀλλὰ κἀκεῖ f) Rom. 14, 9.
νεκροὺς νόει, τοὺς ἀναξίναγ μέλλοντας. ὁ δὲ λευκᾶς προσέθηκεν, ὅτι πάντες g) αὐτῷ ζῶσιν, ἤγουν, g) Luc. 20, 38
παρ' αὐτῷ.

Vers. 33. Καὶ ἀκούσαντες — αὐτοῦ.

Οἱ ἀπόνηροι καὶ ἀδέκαστοι ὄχλοι. ὡς δὲ εἶπεν ὁ λευκᾶς, καί τινες h) τῶν γραμματέων εἶπον, διδάσκαλε, καλῶς εἶπας. ἔτοι γὰρ ὡμολόγουν μὲν τὴν ἀνάστασιν, ἀλλ' ὅμως ἐθαύμασαν καὶ αὐτοὶ τὴν ἐπιχείρησιν καὶ ἑρμηνείαν τοῦ, ἐγὼ ἐμὶ ὁ θεός. οὐκέτι δὲ i) ἐτόλμων ἐπερωτᾶν αὐτὸν οὐδέν. καὶ τοῦτο λευκᾶς φησίν. h) Luc. 20, 39. i) Luc. 20, 40.

Κεφ. ΝΔ. Περὶ τοῦ ἐπερωτήσαντος νομικοῦ.

Vers. 34. Οἱ δὲ Φαρισαῖοι — v. 36. νόμῳ;

Ἐπισομιθέντων ἐκείνων, οὗτοι πάλιν ἐπιτίθενται, καὶ προβάλλονται τὸν νομικὸν, ἐ βελόμενοι μαθεῖν, ἀλλὰ κακουργοῦντες. ἐπεὶ γὰρ πρώτη ἐντολὴ αὕτη ἦν, ἀγαπήσεις κύριον τὸν θεόν σου, καὶ τὰ ἑξῆς, προσεδόκησαν, ὅτι προσθήσει τι καὶ περὶ ἑαυτοῦ, διὰ τὸ λέγειν καὶ ἑαυτὸν θεὸν, καὶ παρέξει τούτοις ἀφορμὴν, ὡς βλάσφημος.

Vers. 37. Ὁ δὲ ἰησοῦς — v. 39. σεαυτόν.

Γνοὺς τὴν πονηρίαν αὐτῶν, ἀπεκρίθη μὲν ἀνεπιλήπτως, ὃ ἠρωτήθη. προσέθηκε δὲ καὶ τὴν δευτέραν ἐντολὴν, καθαπτόμενος αὐτῶν διὰ ταύτης, ὡς οὐκ ἀγαπώντων αὐτὸν, ἀλλὰ φθονέντων καὶ

profequebantur: eoque fine etiam nunc rogabant: nam fi diligerent non tentarent. Simile autem primo dixit fecundum, quo ad magnitudinem: magnum eft enim et hoc. Nam fibi mutuo haerent, ac fe inuicem ferunt haec duo praecepta. Siquidem qui Deum diligit, etiam proximum diligit, feruans illius praeceptum: qui autem proximum non diligit, nec Deum diligit, transgrediens eius praeceptum.

† Secundum, non ordine legislationis, fed virtute. In alia enim parte ponitur hoc praeceptum.

Verf. 40. *In — pendent.*

Dictum eft de hoc manifefte quinto capite. Quaere ergo ibi dictum illud, Ita enim eft lex et prophetae. Sed apud Matthaeum tentator dicitur hic legis doctor: apud Marcum vero potius laude dignus habetur. Quare? Quia primum certe tentauit, vt dictum eft, a Pharifaeis directus: animaduerfa autem refponfione fufcepit eam, et conuerfus, rem ita fe habere confeffus eft: et deinde Iefus intuitus eum, quod adhibita mentis ratione refponderet, ait illi, Non longe es a regno Dei, hoc eft approximas fidei, qui veritatem confeffus es: hoc autem dixit adhortans illum ad perfectam fidem. Et haec apud Marcum inuenies.

Cap.

*) Haec vterque Codex in margine habet.

ἐπιβλευόντων καὶ διὰ τοῦτο καὶ νῦν ἐρωτώντων. εἰ γὰρ ἠγάπων, οὐκ ἂν ἐπείραζον. ὁμοίαν δὲ τῇ πρώτῃ τὴν δευτέραν εἶπε, κατὰ τὴν μεγαλειότητα. μεγάλη γὰρ καὶ αὕτη, καὶ ἀλληλουχοῦνται καὶ φερέλληλοί εἰσιν αἱ δύο. καὶ γὰρ ὁ μὲν ἀγαπῶν τὸν θεὸν, ἀγαπᾷ καὶ τὸν πλησίον, φυλάττων τὴν ἐντολὴν αὐτοῦ· ὁ δὲ μὴ ἀγαπῶν τὸν πλησίον, οὐδὲ τὸν θεὸν ἀγαπᾷ, παραβαίνων τὴν ἐντολὴν αὐτοῦ.

[Δευτέρα[1]) δὲ, ἡ τῇ τάξει τῆς νομοθεσίας, ἀλλὰ τῇ δυνάμει. ἐν ἑτέρῳ γὰρ μέρει κεῖται αὕτη ἡ ἐντολή.]

Verſ. 40. Ἐν — κρέμανται.

Εἰρηται περὶ τούτου σαφῶς ἐν τῷ πέμπτῳ κεφαλαίῳ, καὶ ζήτησον ἐκεῖ τὸ, [2]) ὅτως[k]) γάρ ἐστιν ὁ νόμος καὶ οἱ προφῆται. ἀλλὰ παρὰ μὲν τῷ ματθαίῳ πειρασής ἐστιν ὁ νομικὸς οὗτος, παρὰ δὲ τῷ μάρκῳ, μᾶλλον ἐπαίνε τετύχηκε. διατί; διότι πρῶτον μὲν ἐπείραζεν, ὡς εἴρηται, παρὰ τῶν Φαρισαίων ἀποσταλείς· ἐνωτισθεὶς δὲ τὴν ἀπόκρισιν, ἀπεδέξατο ταύτην, καὶ μεταβληθεὶς συνομολόγησεν, ὅτως ἔχειν, καὶ λοιπὸν ὁ ἰησοῦς[l]) ἰδὼν αὐτὸν, ὅτι νενεχῶς ἀπεκρίθη, εἶπεν αὐτῷ· οὐ μακρὰν εἶ ἀπὸ τῆς βασιλείας τοῦ θεοῦ, τουτέστιν,[3]) ἐγγίζεις τῇ πίστει, τὸν φθόνον ἀποβαλὼν, καὶ τὴν ἀλήθειαν συνομολογῶν. τοῦτο δὲ εἶπε προτρεπόμενος αὐτὸν ἐπὶ τὴν τελείαν πίστιν. ταῦτα δὲ εὑρήσεις παρὰ τῷ μάρκῳ.

k) Matth. 7, 12.

l) Marc. 12, 34.

[2]) Ex eo, quod Codices plerique, etiam ante conſonam, habent οὕτως, vt hic videre licet, orta eſt vitioſa lectio ουτος.

[3]) Dedi ἐγγίζεις, loco ἐγγίζειν.

Cap. LV. De interrogatione domini ad Phariſaeos.

Verſ. 41. *Congregatis — eſt?*

De Chriſto inquit qui annunciatus eſt a prophetis, Nondum autem aduenit vt vos dicitis, ſed expectatur a vobis. Et vide ſapientiam. Putabant illi, vt dictum eſt, Chriſtum additurum quippiam et de ſeipſo in primo praecepto, vt ſe quoque Deum eſſe demonſtraret. Hoc autem ipſe non fecit vt euitaret illorum vafritiem, ſed ſeorſim de ſua diſputat diuinitate, nec id ex manifeſto ſed oblique, vt omni careret ſuſpicione: et quantum ad id quod apparet, de Chriſto qui expectabatur et interrogat et enunciat: in rei veritate autem haec de ſeipſo dicit.

Verſ. 42. *Dicunt ei Dauid.*

A prophetiċis ſermonibus hoc cognoſcebant. Simpliciter autem filium Dauid, ſiue nudum hominem Chriſtum ſuſpicabantur: quum tamen prophetae hunc non ſimpliciter filium Dauid, ſed et Deum praedicarent.

Verſ. 43. *Ait — v. 44. tuorum?*

In ſpiritu videlicet ſancto, ſicut dixit Marcus, et non a ſeipſo.

Verſ. 45. *Si — eſt?*

Hoc dixit non tollens Chriſtum filium eſſe Dauid, ſed erroneam illorum arguens opinionem, quia

*) οὐκ τοῦ θεοῦ, ἀλλά. A.

Κεφ. ΝΕ. Περὶ τῆς τοῦ κυρίου ἐπερωτήσεως πρὸς τοὺς Φαρισαίους.

Vers. 41. Συνηγμένων — ἐστί;

Περὶ τῦ χριστῦ φησὶ, τοῦ καταγγελλομένου μὲν ὑπὸ τῶν προφητῶν, μήπω δὲ παραγεγονότος, ὡς ὑμεῖς λέγετε, προσδοκαμένυ δὲ παρ' ὑμῖν. καὶ ὅρα σοφίαν. αὐτοὶ μὲν γὰρ ἄοντο, προσθήσειν αὐτὸν εἰς τὴν πρώτην ἐντολὴν, ὡς εἴρηται, καὶ περὶ ἑαυτοῦ τι, πρὸς ἔμφασιν τῦ καὶ αὐτὸν εἶναι θεόν· αὐτὸς δὲ τῦτο μὲν οὐκ ἐποίησεν, ἐκκλίνων τὴν πανουργίαν αὐτῶν, ἰδίᾳ δὲ περὶ τῆς ἑαυτοῦ θεότητος διαλέγεται, καὶ οὐκ ἐκ τῦ προφανῦς, ἀλλὰ πλαγίως, διὰ τὸ ἀνύποπτον. καὶ τῷ δοκεῖν μὲν, περὶ τοῦ προσδοκωμένυ χριστοῦ καὶ ἐρωτᾷ καὶ ἀποφαίνεται, δεικνύων, ὅτι κύριος καὶ θεός ἐστι· τῇ δ' ἀληθείᾳ περὶ ἑαυτοῦ ταῦτα λέγει.

Vers. 42. Λέγουσιν αὐτῷ, τῦ δαυίδ.

Ἀπὸ τῶν προφητικῶν λόγων τοῦτο ἐγίνωσκον. ἁπλῶς δὲ υἱὸν τοῦ δαυὶδ, ἔστιν, ψιλὸν ἄνθρωπον τὸν χριστὸν ὑπελάμβανον, καίτοι τῶν προφητῶν οὐχ ἁπλῶς υἱὸν τῦ[4]) δαυὶδ, ἀλλὰ καὶ θεὸν τῦτον ἀνακηρυττόντων.

Vers. 43. Λέγει — v. 44. σου;

Ἐν πνεύματι, δηλαδὴ, τῷ ἁγίῳ, καθὼς εἶπε[m]) μάρκος, καὶ οὐκ ἀφ' ἑαυτοῦ. m) Marc. 12, 36.

Vers. 45. Εἰ — ἐστί;

Τοῦτο εἴρηκεν, οὐκ ἀναιρῶν τὸ εἶναι υἱὸν αὐτοῦ τὸν χριστὸν, ἀλλὰ διελέγχων τὴν ἐσφαλμένην αὐτῶν

quia non eſt eius filius talis, qualem ipſi ſuſpicabantur: hoc eſt nudus homo: ſed et dominus eius. Dicitur enim filius eius, vtpote ex radice eius, iuxta humanitatem generatus: dominus autem eius tanquam Deus illius. Ob id itaque vſus eſt Dauidico verbo ad Phariſaeorum confutationem, oſtendens quod non ſolum filius eſſet Dauid, ſed et dominus eius. Nos vero etiam hoc interpretari oportet. Ait enim Dauid: Dixit dominus pater, domino meo filio ſuo Chriſto, poſt aſſumptionem in coelum: ſede a dextris meis, ſiue fruere meo regno, pari in throno, pari in honore mecum permanens. Inimici autem Chriſti inter ſenſibiles quidem primi ſunt Iudaei, deinde gentes ac haeretici. Intelligibiles vero ſunt daemones. Marcus autem ait, quod hoc dixerit docens in templo, et quod multa turba libenter eum audiebat. Veriſimile eſt enim de hoc primum interrogaſſe Phariſaeos: deinde etiam de hoc in templo docuiſſe turbam.

Verſ. 46. *Et — amplius.*

Ad mortem enim appropinquans de perfectis diſſeruit cum illis, nec ſolum os eis obdurauit, ſed et timorem in futurum ipſis incuſſit.

Cap. XXIII. v. 1. *Tunc — ſuis.*

Tunc, quando? Poſtquam tentantes refrenauit: poſtquam effecit, vt amplius non auderent illum interrogare: poſtquam demonſtrauit eos immedicabiliter aegrotare.

Verſ. 2.

ϑ ὅτι πολύς. A.

τῶν ὑπόληψιν, ὅτι οὐκ ἔστιν υἱὸς αὐτοῦ τοιοῦτος, οἷον ὑπολαμβάνουσιν, τοιοῦτος, ψιλὸς ἄνθρωπος, ἀλλὰ καὶ κύριος αὐτοῦ. λέγεται γὰρ υἱὸς μὲν αὐτοῦ, ὡς ἐκ τῆς ῥίζης αὐτοῦ βλαστήσας, κατὰ τὴν ἐνανθρώπησιν· κύριος δὲ αὐτοῦ, ὡς θεὸς αὐτοῦ. τούτῳ μὲν οὖν ἐχρήσατο τῷ δαυϊτικῷ ῥητῷ πρὸς ἔλεγχον τῶν Φαρισαίων, δεικνύων, ὅτι οὐ μόνον υἱός ἐστι τοῦ δαυίδ, ἀλλὰ καὶ κύριος αὐτοῦ. χρὴ δὲ ἡμᾶς ἑρμηνεῦσαι καὶ τοῦτο. Φησὶ γάρ ὁ δαυίδ· ὅτι εἶπεν[n]) ὁ κύριος καὶ πατὴρ τῷ κυρίῳ μου καὶ υἱῷ αὐτοῦ, τῷ χριστῷ, μετὰ τὴν εἰς οὐρανὸν ἀνάληψιν, ὅτι κάθου ἐκ δεξιῶν μου, ἤγουν, ἀπόλαυε τῆς ἐμῆς βασιλείας, ὁμόθρονος καὶ ὁμότιμος ἐμοὶ διάγων. ἐχθροὶ δὲ τῷ χριστῷ, ἐν μὲν αἰσθητοῖς πρεσβεύομένοις ἰουδαῖοι, εἶτα ἕλληνες καὶ αἱρετικοί· ἐν δὲ νοητοῖς, οἱ δαίμονες. ὁ δὲ μάρκος φησὶν, ὅτι τοῦτο ἔλεγε,[o]) διδάσκων ἐν τῷ ἱερῷ, καὶ ὅτι ὁ[p]) ὄχλος ἦκουεν αὐτοῦ ἡδέως. εἰκὸς γὰρ, αὐτὸν πρῶτον μὲν ἐπερωτῆσαι περὶ τούτου τοὺς φαρισαίους, εἶτα διδάξαι περὶ τούτου καὶ ἐν τῷ ἱερῷ τὸν ὄχλον.

n) Pf. 109, 1.

o) Marc. 12, 35.

p) Marc. 12, 37.

Verſ. 46. Καὶ — οὐκέτι.

Μέλλων γὰρ ἐπὶ τὸν θάνατον ἐλθεῖν, τὰ τελευταῖα τέτοις διελέχθη, καὶ οὐ μόνον ἐφίμωσεν αὐτοὺς, ἀλλὰ καὶ εἰς τὸ ἔξης φόβον αὐτοῖς ἐνέβαλε.

Cap. XXIII. v. 1. Τότε — αὐτοῦ.

Τότε, πότε; ὅτε ἐχαλίνωσε τοὺς πειράζοντας, ὅτε ἔσησεν, ὥστε[6]) μηκέτι τολμᾶν ἐπερωτῆσαι αὐτὸν, ὅτε ἀπέδειξεν ἀνίατα νοσοῦντας.

Verſ. 2.

6) Pro ὥστε, apud Chryſoſt. Tom. VII. p. 700. E. legitur εἰς τό.

Verſ. 2. *Dicens:* — *v.* 3. *ne feceritis.*

Moſaicae, inquit, ſedis, quae doctorum eſt, facti ſunt ſucceſſores: ideo quaecunque dixerint vobis vt ſeruetis, ſeruate et facite. Non enim quae ſua ſunt dicunt quando docent, ſed quae Dei, et quae per Moſen ſtatuta ſunt. Quum autem dicit omnia, non omne intelligit ſtatutum, puta de ſacrificiis quoque ac cibis, aliisque ſimilibus. Quo enim pacto id iuberet, quum in praecedentibus finem his impoſuerit? ſed omnia ſimpliciter quae mores corrigunt, ac meliores reddunt, nec euangelicis dogmatibus contraria ſunt. Iuxta opera vero eorum ne feceritis. Suis namque doctrinis aduerſantur, easque coarguunt. Docuit ergo non oportere in praeceptores inſurgere, etiam ſi prauam habeant conuerſationem: ſed doctrinae quidem eorum obedire, vitam autem eorum indignam non imitari. Docentes namque fide digni ſunt, at non ſunt imitatione digni conuerſantes.

Poteſt autem et aliter dici, quod quia ad ſeruandam turbam, tandem manifeſte reprehenſurus erat malas illorum operationes: ne putarent quidam, quod amore principatus eorum calumniaretur illos, huiusmodi primum curat ſuſpicionem, dicens, Omnia quaecunque dixerint vobis vt ſeruetis, ſeruate et facite: et ſi non propter vitam illorum, at propter dignitatem ac doctrinae ſedem. Ne tamen quidam adhaerentes doctrinis eorum, imitarentur quoque ipſorum vitam, addidit, Iuxta opera vero eorum ne feceritis. Et ita vbi ſeſe ſuſpicione liberauit, incipit reprehenſionem.

Verſ. 3.

Verſ. 2. Λέγων — v. 3. μὴ ποιεῖτε.

Τοῦ μωσαϊκοῦ φησὶ θρόνου, τῆ διδασκαλικοῦ, διαδοχοι γεγόνασι. διὰ τῆτο πάντα, ὅσα ἂν εἴπωσιν ὑμῖν τηρεῖν, τηρεῖτε καὶ ποιεῖτε. ἐ γὰρ τὰ ἑαυτῶν λέγεσιν, ὅτε διδάσκεσιν, ἀλλὰ τὰ τῆ θεῆ, καὶ ὅσα διὰ μωϋσέως ἐνομοθέτησε· πάντα δὲ εἰπὼν, ἐ πᾶσαν λέγει τὴν νομοθεσίαν, οἷον καὶ τὰ περὶ θυσιῶν καὶ τὰ περὶ βρωμάτων καὶ τὰ τοιαῦτα· πᾶσα γάρ; ἃ προλαβὼν ἔπαυσεν· ἀλλὰ πάντα παντως τὰ διορθῆντα ἤθος καὶ βελτιοῦντα τρόπον, καὶ μὴ ἀντιπίπτοντα τοῖς εὐαγγελικοῖς διατάγμασι. κατὰ δὲ τὰ ἔργα αὐτῶν μὴ ποιεῖτε. ἀλοίκεια γάρ εἰσι ταῖς διδασκαλίαις αὐτῶν, καὶ διεφθαρμένα. ἐδίδαξε τοίνυν, ὅτι οὐ χρὴ κατεξανίστασθαι τῶν διδασκάλων, εἰ καὶ φαύλην ἔχεσι πολιτείαν, ἀλλὰ πείθεσθαι μὲν τῆ διδασκαλία τέτων, μὴ μιμεῖσθαι δὲ τὸν ἀνάξιον βίον αὐτῶν. ἀξιόπιστοι μὲν γάρ εἰσι διδάσκοντες, οὐκ ἀξιοζήλωτοι δὲ πολιτευόμενοι.

Ἔσι δὲ καὶ ἕτερον εἰπεῖν, ὡς ἐπεὶ ἔμελλε διὰ φυλακὴν τῆ ὄχλου τὰ τελευταῖα προδήλως ἀπελέγχειν τὰς πονηρὰς πράξεις αὐτῶν, ἵνα μὲν μή τινες οἰηθῶσιν, ὅτι ἔρωτι τῆς ἀρχῆς αὐτῶν διαβάλλει τέτες, προεθεράπευσε τὴν τοιαύτην[7]) ὑπόληψιν, εἰπὼν, πάντα, ὅσα ἐὰν εἴπωσιν ὑμῖν τηρεῖν, τηρεῖτε καὶ ποιεῖτε, εἰ καὶ μὴ διὰ τὸν βίον αὐτῶν, ἀλλ' ἀγε διὰ τὸν ἀρχικὸν καὶ διδασκαλικὸν θρόνον. ἵνα δὲ μή τινες, πεθόμενοι ταῖς τούτων διδασκαλίαις, ζηλώσωσι καὶ τὸν βίον αὐτῶν, προσέθηκε, κατὰ δὲ τὰ ἔργα αὐτῶν μὴ ποιεῖτε. καὶ ἔτως ἀνύποπτον κατασήσας ἑαυτὸν, ἄρχεται τῆς κατηγορίας.

Verſ. 3.

7) ὑπόθεσιν, pro ὑπόληψιν. A.

Verſ. 3. *Dicunt — faciunt.*

Vide vnde incipiat. Quicunque certe legem transgreditur, condemnatione dignus eſt: praeceptor tamen triplici dignus eſt: tum quia transgreſſor eſt: tum quia alios debet corrigere: tum quia nocet etiam diſcipulis.

Verſ. 4. *Alligant — hominum.*

Onera grauia portatuque difficilia, vocat altiſſima et exquiſita praecepta circa conuerſationem. Humeros vero operationem hominum. Apparet autem quod praeter legem quoque aliqua iubebant.

Verſ. 4. *Digito autem — ea.*

Non ſolum humeris ſuis portare nolunt, quae aliorum humeris ferenda imponunt, vt ſuo exemplo promptiores illos reddant, ſed nec digito ſuo ea mouere volunt: hoc eſt in parte, et ſummis, vt aiunt, digitis attingere. Dicit enim et Lucas: Vno digitorum veſtrorum onera non attingitis. Subditis ſiquidem iubent exactiſſima, ſibiipſis autem omnem permittunt licentiam, quum contrarium fieri oporteret: vt ſeipſos potius arctarent, aliis vero multa ignoſcerent.

Verſ. 5. *Omnia — hominibus.*

Omnia, quaenam? Quae ſibi bona videntur. Et obſerua quod praedictae accuſationes de crudelitate et ſegnitie erant: hoc vero crimen eſt inſanientium ob vanae gloriae appetitum. Deinde oſtendit quod neque

[8]) ἐπιτιθέασι, pro ἐπιφορτίζουσιν. A.

Verſ. 3. Λέγεσι — ποιοῦσιν.

Ἴδε, πόθεν ἄρχεται. πᾶς μὲν γὰρ παραβαίνων τὸν νόμον κατάδικος ἔξιος· ὁ δὲ διδάσκαλος τριπλῆς, ὅτι τε παραβαίνει, καὶ ὅτι ὁ καὶ τοὺς ἄλλους ὀφείλων διορθοῦν, καὶ ὅτι βλάπτει τοὺς μαθητάς.

Verſ. 4. Δεσμεύουσι — ἀνθρώπων.

Φορτία μὲν βαρέα καὶ δυσβάστακτα λέγει, τὰ ἀκρότατα καὶ ἀκριβῆ ἐπιτάγματα τῆς πολιτείας· ἅμας δὲ, τὴν ἐνέργειαν τῶν ἀνθρώπων. Φαίνεται δὲ, ὅτι καὶ τὰ ὑπὲρ τὸν νόμον ἐπέταττον.

Verſ. 4. Τῷ δὲ δακτύλῳ — αὐτά.

Οὐ μόνον τοῖς ἑαυτῶν ὤμοις ἐ βάλονται βασάσαι, ἀ τοῖς ἑτέρων ὤμοις [8]) ἐπιφορτίζουσιν, ἵνα καὶ τῷ παραδείγματι προθυμοτέρους αὐτοὺς ποιήσωσιν· ἀλλ' ἐδὲ τῷ δακτύλῳ αὐτῶν θέλουσι κινῆσαι αὐτὰ, τετέχνιν, ἐδὲ μερικῶς καὶ ἀκροθιγῶς ἅψασθαι. Φησὶ γὰρ καὶ ὁ [9]) λεκὰς, ὅτι ἐνὶ τῶν δακτύλων [9]) ὑμῶν οὐ προσψαύετε τοῖς φορτίοις. καὶ τοῖς μὲν ὑπηκόοις ἐπιτάττουσιν ἀκρότητα βίου, ἑαυτοῖς δὲ πᾶσαν ἄδειαν ἐπιτρέπουσι, δέον τἐναντίον ποιεῖν, καὶ ἑαυτὰς μὲν μᾶλλον κατατάνειν, ἐκείνοις δὲ τὰ πολλὰ συγγνώμονεῖν. 9) Luc. 11, 46.

Verſ. 5. Πάντα — ἀνθρώποις.

Πάντα, ποῖα; τὰ δοκοῦντα αὐτοῖς καλά. παρατήρησον δὲ, ὅτι τὰ προρρηθέντα μὲν ὠμότητος ἦσαν καὶ ῥαθυμίας ἐγκλήματα· τοῦτο δὲ δοξομανίας διαβολή. εἶτα δείκνυσιν, ὅτι οὐδ' ἐπὶ μεγάλοις

9) αὐτῶν, pro ὑμῶν. A.

neque de magnis glorientur, vtpote egregiis operibus destituti, sed de paruis quibusdam et vilibus, quod ipsum auget etiam accusationem.

Vers. 5. *Dilatant — suorum.*

Haec erant de quibus tanquam de egregiis operibus vane gloriabantur. Oportet autem et de his dicere. Quia continue Dei beneficiorum obliuiscebantur, iussit ea Deus libellis inscribi, et magistrorum appendi manibus: vt semper viderentur, et in memoria haberentur. Huiusmodi vero libelluli phylacteria dicebantur, eo quod ab obliuione seruarent ac protegerent, ἀπὸ τῦ φυλάττω. Rursum ne praeceptorum Dei obliuiscerentur, iussit Deus fragmentum hyacinthinum assui iuxta pedes orae palliorum eorum: vt semper apparens, hos praeceptorum Dei memores efficeret: et haec vocabant κρόσπεδα, hoc est fimbrias. Scribae itaque et Pharisaei praecepta quidem negligebant, huiusmodi autem latis phylacteriis sese ornabant, dictasque fimbrias palliorum suorum plurimum distendebant: his gloriantes ac stulte sese iactantes. Haec autem Marcus stolas appellauit dicens: Prospicite siue cauete a scribis qui amant in stolis ambulare. Similiter autem dixit et Lucas. Nec in his tantum amore gloriae infirmi erant. Audi itaque.

Vers. 6. *Amantque — synagogis.*

Primos accubitus dixit in coenis, ac prima sedilia in synagogis. Nam in coenis accumbebant, in synagogis vero sedebant.

γάλοις Φιλοδοξοῦσιν, ἔρημοι κατορθωμάτων ὄντες· ἀλλ' ἐπὶ μικροῖς τισὶ καὶ εὐτελέσιν, ὃ καὶ αὐτὸ προσθήκη γίνεται τῆς διαβολῆς.

Vers. 5. Πλατύνουσι — αὐτῶν.

Ταῦτα μὲν ἦσαν, ἐφ' οἷς ἐκενοδόξουν, ὡς ἐπὶ κατορθώμασι. χρὴ δὲ καὶ περὶ τούτων εἰπεῖν· ἐπεὶ γὰρ συνεχῶς ἐπελανθάνοντο τῶν εὐεργεσιῶν τοῦ θεοῦ προσέταξεν ὁ θεὸς ἐγγραφῆναι ταύτας βιβλιδίοις καὶ ἐξαρτηθῆναι τῆς χειρὸς τῶν διδασκάλων, ὥστε διὰ παντὸς ὁρᾶσθαι καὶ μνημονεύεσθαι. καὶ τὰ τοιαῦτα βιβλίδια ὠνόμαζον φυλακτήρια, διὰ τὸ φυλάττειν καὶ ῥύεσθαι. καὶ πάλιν, ἵνα μὴ ἐπιλανθάνωνται τῶν ἐντολῶν τοῦ θεοῦ, ἐκέλευσε κλῶσμα ὑακίνθινον προσράπτεσθαι τῇ κατὰ τοὺς πόδας ὥρᾳ τοῦ ἱματίου αὐτῶν, ἵνα, πάντοτε φαινόμενον, ὑπομιμνήσκῃ τούτων τῶν ἐντολῶν. καὶ τὰ τοιαῦτα ἐκάλεσε κράσπεδα. εἰ γοῦν γραμματεῖς καὶ Φαρισαῖοι, τῶν μὲν ἐντολῶν ἠμέλουν, τὰ δὲ τοιαῦτα φυλακτήρια πλατέα κατεσκεύαζον ἑαυτοῖς, καὶ τὰ ξηθέντα κράσπεδα τῶν ἱματίων αὐτῶν μεγάλα ἀπηώρουν, ἐναβρυνόμενοι τούτοις καὶ ἀνοήτως ἐνσεμνυνόμενοι. ταῦτα δὲ σολὰς ὁ μάρκος ἐκάλεσεν, εἰπὼν· βλέπετε[r]) ἀπὸ τῶν γραμματέων, ἤγουν, φυλάττεσθε, τῶν θελόντων ἐν σολαῖς περιπατεῖν. ὁμοίως δὲ εἶπε καὶ ὁ λουκᾶς. καὶ οὐκ ἐν τούτοις μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐν ἑτέροις μικροῖς ἐνόσουν τὴν φιλοδοξίαν. καὶ ἄκεσε.

r) Marc. 12, 38. Luc. 20, 46.

Vers. 6. Φιλοῦσί τε — συναγωγαῖς.

Πρωτοκλισίαν εἶπε καὶ πρωτοκαθεδρίαν, διότι ἐν μὲν τοῖς δείπνοις ἀνεκλίνοντο· ἐν δὲ ταῖς συναγωγαῖς ἐκάθηντο.

Verſ. 7. *Ac — Rabbi.*

Amant ſalutationes, ſiue corpore fiant, ſiue appellatione. Amant et vocari ab hominibus magiſtri, quod Hebraice dicitur Rabbi.

Verſ. 8. *Vos — eſtis.*

Caetera quidem, vsque ad illorum dumtaxat perduxit accuſationem tanquam vilia, nec ad ſui correctionem longiorem requirentia ſermonem. Principatus autem amorem, vtpote multorum cauſam malorum, in medium adducit, ac diligentius caſtigat. Ne vocemini, id eſt ne vocari cupiatis. Nam ſi vos ita vocent alii, non erit id ad veſtram condemnationem.

Verſ. 9. *Et — coelis.*

Hoc dixit non prohibens vocari patres eos qui iuxta carnem genuerunt, aut etiam iuxta ſpiritum, ſed vt ſciamus quis ſit praecipue et tanquam prima cauſa pater noſter. Nam hic ſolus eſt nobis qui in coelis eſt Deus: qui vero iuxta carnem ac iuxta ſpiritum ſunt, cooperatores magis aut miniſtri natiuitatis nobis ſunt. Dicit ergo: Patrem vobis praecipuum et tanquam primam cauſam ne vocetis vobis in terra. Is enim eſt vnus qui in coelis eſt, qui in trinitate perſonarum vnus eſt Deus.

Verſ. 10. *Nec — Chriſtus.*

Ῥαββὶ καὶ καθηγητὴς (quod hic interpretamur magiſter) vnum ſunt. Repetit ergo priorem ſermonem ad augmentum deteſtationis huiusmodi mali. Sicut ergo quanquam vnus magiſter dicatur Chriſtus, non excluditur pater, quin etiam dicatur

Vers. 7. Καὶ — ῥαββί.

Φιλοῦσι καὶ τοὺς ἀσπασμοὺς, εἴτε τοὺς σωματικοὺς, εἴτε καὶ τοὺς διὰ προσφωνήσεως. Φιλοῦσι καὶ καλεῖσθαι ὑπὸ τῶν ἀνθρώπων διδάσκαλοι. ῥαββὶ γὰρ ἑβραϊστὶ, ὁ διδάσκαλος.

Vers. 8. Ὑμεῖς — ἐστε.

Τὰ μὲν ἄλλα μέχρι τῆς ἐκείνων κατηγορίας ἔσησεν, ὡς εὐτελῆ καὶ μὴ δεόμενα λόγου πλείονος εἰς διόρθωσιν· τὴν δὲ φιλαρχίαν, ὡς πολλῶν αἰτίαν κακῶν, εἰς μέσον ἄγει, καὶ διορθοῦται σπουδαιότερον. μὴ κληθῆτε δὲ, ἀντὶ τοῦ, μὴ ζητήσητε κληθῆναι. εἰ γὰρ ἕτεροι τοῦτο καλοῦσιν ὑμᾶς, οὐχ ὑμετέρα τοῦτο κατάγνωσις.

Vers. 9. Καὶ — οὐρανοῖς.

Τοῦτο εἶπεν, οὐ κωλύων τὸ καλεῖν πατέρας τοὺς κατὰ σάρκα γεννήτορας, ἢ καὶ κατὰ πνεῦμα, ἀλλ' ἵνα γνῶμεν, τίς ἐστιν ὁ προηγούμενος καὶ πρωταιτίως πατὴρ ἡμῶν. μόνος γὰρ τοῦτο ἡμῶν ἐστὶν ὁ ἐν τοῖς οὐρανοῖς θεός· οἱ δὲ κατὰ σάρκα, καὶ κατὰ πνεῦμα, συναίτιοι εἰσὶ μᾶλλον δὲ διάκονοι τῆς γεννήσεως ἡμῶν. λέγει τοίνυν, ὅτι πατέρα ὑμῶν προηγημένως καὶ πρωταιτίως μὴ καλέσητε ἐπὶ τῆς γῆς· εἷς γὰρ τοῦτό ἐστιν ὁ ἐν τοῖς οὐρανοῖς, ὁ ἐν τριάδι προσώπων εἷς θεός.

Vers. 10. Μηδὲ — χριστός.

Ῥαββὶ καὶ καθηγητὴς, τὸ αὐτό ἐστιν. ἐπαναλαμβάνει τοίνυν τὸν πρῶτον λόγον, εἰς ἐπίτασιν τῆς ἀποτροπῆς τοῦ τοιούτου κακοῦ. ὥσπερ οὖν εἷς καθηγητὴς λεγόμενος, ὁ χριστός, οὐκ ἐκβάλλει τὸν πατέρα τοῦ λέγεσθαι καθηγητάν· οὕτω καὶ εἷς

catur magiſter: ita quoque licet vnus pater noſter dicatur ipſe pater, non excluditur filius quin etiam dicatur pater noſter. Nam vnus et vnus ad oppoſitam diſtinctionem dicta ſunt hominum et angelorum.

Verſ. 11. *Qui autem — miniſter.*

Ablegata miſera ſeruitute amoris principatus, docet etiam deinceps quo pacto id effugere poterimus, puta miniſtrando ſiue deprimendo nosipſos. Deinde ponit etiam elationis praemium, ſimiliter et propriae deiectionis, vt illa abiecta hanc aſſumant.

Verſ. 12. *Quisquis — exaltabitur.*

Maxima poſſeſſio eſt animi modeſtia: ideo frequenter de ea differit, continua monitione hanc aedificans in animis diſcipulorum. Iubet autem non ſolum prima non amare ſedilia, ſed magis poſtrema proſequi. Illud enim deprimit amantem, hoc autem exaltat proſequentem.

Cap. LVI. De deploratione ſcribarum et Phariſaeorum.

Verſ. 13. (vulgo 14.) *Vae — hypocritae.*

Vniuerſalius accepto vocabulo, hos appellat hypocritas, vtpote ſimulantes pietatem ac virtutem.

Verſ. 13. (vulgo 14.) *Quia — viduarum.*

Quibus auxiliari oportebat. Ad eas enim ſub praetextu defenſionis accedentes, magis atterebant, ſubſtantiam earum conſumendo.

Verſ. 13.

ἐς πατὴρ ἡμῶν λεγόμενος, ὁ πατὴρ, οὐκ ἐκβάλλει τὸν υἱὸν τῷ λέγεσθαι πατέρα ἡμῶν. τὸ γὰρ ἐς καὶ ἐς πρὸς ἀντιδιαζολὴν εἴρηται τῶν ἀνθρώπων καὶ τῶν ἀγγέλων.

Verſ. 11. Ὁ δὲ — διάκονος.

Ἀπαγορεύσας τὸ χαλεπὸν νόσημα τῆς Φιλαρχίας, λοιπὸν διδάσκει, καὶ πῶς ἂν αὐτὸ φύγοιεν, ὅτι διὰ τοῦ διακονεῖν, εἶπεν, ταπεινοῦσθαι. εἶτα λέγει καὶ τῆς ἐπάρσεως τὸ ἔπαθλον, καὶ τῆς ταπεινώσεως, ἵνα τὴν μὲν ῥίπτωσι, τὴν δὲ λαμβάνωσιν.

Verſ. 12. Ὅστις — ὑψωθήσεται.

Μέγιστον χρῆμα ἡ ταπεινοφροσύνη· διὸ καὶ πολλάκις περὶ αὐτῆς διαλέγεται, τῇ συνεχείᾳ τῆς ὑπομνήσεως ἐγκαθιδρύων ταύτην ταῖς τῶν μαθητῶν ψυχαῖς. κελεύει δὲ μὴ μόνον μὴ ἐρᾶν τῶν πρωτείων, ἀλλὰ καὶ μάλιστα μεταδιώκειν τὰ ἔσχατα. τὸ μὲν γὰρ ταπεινοῖ τὸν ἐρῶντα, τὰ δὲ ὑψοῖ τὸν μεταδιώκοντα.

Κεφ. Νς. Περὶ τοῦ ταλανισμοῦ τῶν γραμματέων καὶ Φαρισαίων.

Verſ. 13. (vulgo 14.) Οὐαὶ — ὑποκριταί.

Καθολικώτερον εἰπεῖν, ὑποκριτὰς ὀνομάζει τούτους, ὡς ὑποκρινομένους εὐλάβειαν καὶ ἀρετήν.

Verſ. 13. (vulgo 14.) Ὅτι — χηρῶν.

Αἷς βοηθεῖν ἔδει. παραβάλλοντες γὰρ αὐταῖς, ἐπὶ προσασίᾳ, μᾶλλον ἐπέτριβον, τὰς οὐσίας αὐτῶν προσαναλίσκοντες.

Vers. 13. (vulgo 14.) *Et — precantes.*

Occasione deuorandi domos viduarum, siue quae in domibus earum sunt, prolixe exaggerata orantes, vt viderentur sancti ac reuerentia digni.

Vers. 13. (vulgo 14.) *Ideo — iudicium.*

Quia tanquam tutores earum ingredimini, sed veluti corruptores egredimini, propter hoc grauius condemnabimini. Iudicium enim vocat condemnationem. Siquidem quisquis peccat, supplicio dignus est: qui autem virtutem facit peccati occasionem, grauius punietur. Deplorat autem eos ac redarguit, populum instruens ne fallatur, ac ne propter illorum dignitatem velit etiam eos imitari.

Vers. 14. (vulgo 13.) *Vae — introire.*

Clauditis, inquit, ipsum ante homines, puta ante vos ipsos, et eos qui vobis subsunt: vt neque ipsi ingrediamini per fidem quae est in me: neque alios sinatis ingredi. Ingredientes autem dicit eos, qui parati sunt ac possent ingredi. Grauis est autem haec accusatio. Nam si nulli prodesse, sufficit ad condemnationem, qui etiam nocet, nequaquam veniam percipiet, quum sit hominum pestis. Apud Lucam vero, ait, Tulistis clauem scientiae: ita vocans fidem quae in se est, vtpote introducentem ad scientiam rectorum dogmatum ac ineffabilis sapientiae, quam clauem tulerunt siue abstulerunt a populo.

Vers. 15.

Vers. 13. (vulgo 14.) Καὶ — προσευχόμενοι.

Καὶ προφάσει τοῦ κατεσθίειν τὰς οἰκίας τῶν χηρῶν, ἤτοι, τὰ ἐν ταῖς οἰκίαις αὐτῶν, μακρὰ καὶ ἐπιτεταμένα προσευχόμενοι παρ' αὐταῖς, ὥστε δοκεῖν ἁγίους καὶ θεραπείας ἀξίους.

Vers. 13. (vulgo 14.) Διὰ — κρῖμα.

Διότι προσάτας τούτων εἰσερχόμενοι, λυμεῶνες αὐτῶν ἐξέρχεσθε, καὶ διότι πρόφασιν γαστριμαργίας ποιεῖτε τὴν μακρὰν προσευχὴν, διὰ τοῦτο περισσότερον καταδικασθήσεσθε. κρίμα γὰρ, τὴν καταδίκην φησί. πᾶς μὲν γὰρ ἁμαρτάνων, τιμωρίας ἄξιος· ὁ δὲ καὶ πρόφασιν ἁμαρτίας τὴν ἀρετὴν ποιῶν, χαλεπώτερον κολασθήσεται. ταλανίζει δὲ αὐτοὺς καὶ ἀπελέγχει, κατασκευάζων τῷ λαῷ τὸ ἀνεξαπάτητον, ἵνα μὴ διὰ τὴν ἀξίαν αὐτῶν ἕλκωνται πρὸς ζῆλον.

Vers. 14. (vulgo 13.) Οὐαὶ — εἰσελθεῖν.

Κλείετε, φησι, ταύτην ἔμπροσθεν τῶν ἀνθρώπων, ὅσον πρὸς ὑμᾶς καὶ τοὺς ὑφ' ὑμᾶς, ὡς μήτε αὐτοὶ εἰσερχόμενοι εἰς αὐτὴν, διὰ τῆς εἰς ἐμὲ πίστεως, μήτε ἄλλους ἐῶντες. εἰσερχομένους δὲ λέγει, τοὺς ἐπιτηδείους, τοὺς δυναμένους εἰσέρχεσθαι. βαρεῖα δὲ τοῦτο κατηγορία. εἰ γὰρ τὸ μηδένα ὠφελεῖν καταδίκη, τὸ καὶ βλάπτειν, ἀσύγγνωστον, καὶ ἀνδρὸς λοιμοῦ. παρὰ δὲ τῷ Λουκᾷ φησιν, ὅτι ἤρατε[s]) τὴν κλεῖδα τῆς γνώσεως· ἕτω καλέσας τὴν εἰς αὐτὸν πίστιν, ὡς εἰσάγουσαν εἰς τὴν γνῶσιν τῶν ὀρθῶν δογμάτων καὶ τῆς ἀποῤῥήτου σοφίας, ἥντινα κλεῖδα ἦραν, ἤγουν, ἀφεῖλον ἀπὸ τοῦ λαοῦ.

s) Luc. 11, 52.

Verſ. 15. *Vae — quàm vos.*

Circumitis, percurritis. Nam id ſignificat hoc loco περιάγετε. Proſelytum autem appellabat lex eum, qui ab idololatria ad religionem accedebat Iudaeorum. Dicit ergo Chriſtus: Infinitis vix tandem laboribus vnum efficitis proſelytum, [1]et nec ideo illi parcitis, adeo eſtis et ad ſalutem idololatrarum inutiles, et ad eius qui iam aduenit ſegnes, imo potius proditores, corrumpentes eum vitae veſtrae nequitia: et facientes eum filium gehennae, id eſt, familiarem gehennae, et ea dignum. In duplo autem dixit. Quisquis enim praeceptorem habet prauum, non illius ſiſtit malitia, ſed eius vtens exemplo, ſolet vlterius procedere.

Verſ. 16. *Vae — caeci.*

Quaere viceſimo octauo capite dicti illius enarrationem, Caeci ſunt duces caecorum.

Verſ. 16. *Qui — reus eſt.*

Nihil eſt, puta hoc. Reus eſt, videlicet debiti. Si quis enim aliquid ſe donaturum iurauerat: ſi quidem per templum id iuraſſet, dicebant hunc ad nihil obligari. Quod ſi per vas aliquod aureum id iuraſſet, dicebant illum debito teneri. Haec autem propter inſipientiam docebant: ideo etiam horum irridet fatuitatem.

Verſ. 17. *Stulti — aurum?*

Caecitatem illis exprobrat non corporis ſed animae.

Verſ. 18.

[1]) οἰκεῖον, pro υἱόν. A. et mox υἱὸν, pro οἰκεῖον.

Vers. 15. Οὐαὶ — ὑμῶν.

Περιάγετε, ἀντὶ τοῦ, περιέρχεσθε, διατρέχετε. προσήλυτον δὲ ὠνόμασεν ὁ νόμος, τὸν ἐξ εἰδωλολατρίας προσεληλυθότα τῇ θρησκείᾳ τῶν Ἰουδαίων. λέγει τοίνυν ὁ χριστὸς, ὅτι μόγις καὶ μετὰ μυρίων πόνων ποιεῖτε ἕνα προσήλυτον, καὶ οὐδ' ἅπαξ αὐτοῦ φείδεσθε. τοσοῦτόν ἐστε καὶ πρὸς σωτηρίαν τῶν εἰδωλολατρούντων ἄχρηστοι, καὶ πρὸς φυλακὴν τῶ προσεληλυθότος ἐμάθυμοι· μᾶλλον δὲ προδόται, διαφθείροντες αὐτὸν τῇ κατὰ τὸν βίον ὑμῶν πονηρίᾳ, καὶ ποιοῦντες [1]) υἱὸν γεέννης, τουτέστιν, οἰκεῖον γεέννης καὶ ἄξιον αὐτῆς. διπλότερον δὲ εἶπε, διότι πᾶς ἔχων διδάσκαλον πονηρὸν, οὐ μέχρι τῆς τούτου κακίας ἵσταται· παραδείγματι δὲ τούτῳ χρώμενος ἐπὶ τὸ χεῖρον προβαίνειν εἴωθεν.

Vers. 16. Οὐαὶ — τυφλοί.

Ζήτει ἐν τῶ εἰκοστῶ ὀγδόῳ κεφαλαίῳ τὴν ἐξήγησιν τοῦ, ὁδηγοί εἰσι τυφλοὶ τυφλῶν.

Vers. 16. Οἱ — ὀφείλει.

Οὐδέν ἐστι, δηλονότι, τοῦτο. ὀφείλει δὲ, ἀντὶ τοῦ, χρεωστεῖ. εἰ γάρ τις ὤμοσε δοῦναί τι, εἰ μὲν κατὰ τοῦ ναοῦ ὤμοσεν, ἔλεγον, ὅτι οὐδέν ἐστι τοῦτο· εἰ δὲ κατά τινος χρυσοῦ σκεύους, ἔλεγον, ὅτι χρεωστεῖ. ταῦτα δὲ ἐδογμάτιζον ἐξ ἀνοίας. διὸ καὶ σκώπτει τούτους εἰς μωρίαν.

Vers. 17. Μωροὶ — χρυσόν;

Τυφλότητα τούτοις ἐνεδίζει, τὴν τῆς ψυχῆς.

Vers. 18.

Verſ. 18. *Et — v.* 19. *donum.*

Altare dicit ſuper quod iugulabant adductas victimas.

Verſ. 20. *Qui — v.* 22. *in illo.*

Haec dicit non quod iurare permittat: quinto enim capite prohibuit omne iuramentum, ſed quod Iudaei per talia iurarent.

Verſ. 23. *Vae — fidem.*

Quum lex populo iuberet, vt daret decimas omnium fructuum, ipſi etiam circa menthae, anethi, ac cymini viliſſimarum herbarum decimas, exactam ſubducebant rationem, legem praetendentes. Hos ergo irridet tanquam circa minima legis praecepta exactiſſime ſcrutantes, magna vero negligentes. Iudicium autem dicit, quod fieri debet pro his qui iniuſte afficiuntur iniuria: miſericordiam quam fieri conuenit in egenos: et fidem, quae eſt in Deum. Lucas autem dilectionem etiam Dei ponit.

† Oportet vnumquemque doctorum a populo ſuo decimare, hoc eſt petere a decem ſenſibus puta quinque corporalibus, et quinque qui ſunt animae, iudicium, miſericordiam ac fidem.

Verſ. 23. *Haec — omittere.*

Haec primum quae grauiora ſunt, exequi oportuit: et rurſum leuiora illa non relinquere, ſi exacte legem ſeruare vultis.

Verſ. 24.

2) ἢ καὶ τὴν πίστιν. A.

3) Haec in neutro meorum comparent. Sunt Theophylacti p. 139. B.

Vers. 18. Καὶ — v. 19. δῶρον.

Θυσιαστηρίον φησιν, ἐφ' οὗ ἔσφαζον τὰ προσαγόμενα θύματα.

Vers. 20. Ὁ — v. 22. ἐπάνω αὐτοῦ.

Ταῦτά φησιν, οὐχ ὡς ἐπιτρέπων ὀμνύειν· ἐν γὰρ τῷ πέμπτῳ κεφαλαίῳ παντελῶς τὸν ὅρκον ἐκώλυσεν· ἀλλ' ὡς τῶν Ἰουδαίων ὀμνύντων κατὰ τῶν τοιούτων.

Vers. 23. Οὐαὶ — πίστιν.

Τοῦ νόμου τῷ λαῷ κελεύοντος δεκάτας παρέχειν πάντων τῶν καρπῶν, αὐτοὶ καὶ περὶ τὰς δεκάτας τοῦ ἡδύσμου καὶ τοῦ ἀνήθου καὶ τοῦ κυμίνου, τῶν εὐτελεστάτων, ἠκριβολογοῦντο, περιβαλλόμενοι τὸν νόμον. διασύρει τοίνυν αὐτούς, ὡς περὶ τὰ ἐλάχιστα μὲν τοῦ νόμου παραγγέλματα λίαν ἀκριβολογουμένους, τῶν δὲ μεγάλων ἀμελοῦντας· κρίσιν δὲ λέγει, τὴν ὑπὲρ τῶν ἀδικουμένων, καὶ ἔλεον, τὸν εἰς τοὺς δεομένους, καὶ [2]) πίστιν, τὴν εἰς τὸν Θεόν. ὁ δὲ λεκὰς, καὶ τὴν ἀγάπην [1]) τὸ δὲ θεῖ φησι. [1]) Luc. 11, 42.

† † Δεῖ [3]) ἕκαστον τῶν διδασκάλων ἀποδεκατοῦν ἀπὸ τοῦ λαοῦ αὐτοῦ, τουτέστιν, ἀπαιτεῖν ἀπὸ τῶν δέκα αἰσθήσεων, τῶν πέντε σωματικῶν καὶ τῶν πέντε ψυχικῶν, τὴν κρίσιν καὶ τὸν ἔλεον καὶ τὴν πίστιν.

Vers. 23. Ταῦτα — ἀφιέναι.

Ταῦτα προηγουμένως ἔδει κατορθῶσαι, τὰ βαρύτερα, κἀκεῖνα πάλιν, τὰ ἐλαφρὰ, ῥᾳθυμεῖν, ἤγε τὴν ἀκρίβειαν τοῦ νόμου τηρεῖν ἐβούλετο.

Vers. 24.

Verſ. 24. *Duces — glutientes.*

Qui parua quidem curioſe ſeruatis, in magnis vero peccatis conniuetis.

Verſ. 25. *Vae — iniuſtitia.*

Παροψίδα lancis aut patinae genus eſſe dicunt. Vnde Lucas huius loco πίνακα, hoc eſt, catinum poſuit quadrageſimo tertio capite. Eſt autem hic ſermo aenigmaticus, id innuens: Corpora quidem veſtra purgatis: illa enim vocat exteriorem poculi ac patinae partem: interiores autem animae, plenae ſunt rapina et iniuſtitia affectionum, hoc eſt, corporalis quidem purificationis curam habetis, eam vero quae animae eſt negligitis. Iniuſtitiam autem nunc dicimus etiam omne peccatum, eo quod iuſtitia quoque dicatur omnis virtus. Lucas autem manifeſtius dixit: Quod intus eſt veſtri, plenum eſt rapina et malitia.

Verſ. 26. *Phariſaee — munda.*

Quum enim purificatur anima, ſimul etiam et corpus purificatur: quum autem purificatur corpus, non ſimul purificatur et anima. Animam itaque purificare conuenit, vt pariter purificetur et corpus.

Verſ. 27. *Vae — ſpurcitia.*

†† Κονία quidem eſt calx, quo tingunt ac dealbant parietes. Impuritatem autem appellat putredinem.

Verſ. 28.

†) τὰ μεγάλα. A.

††) κονία ſcribendum videtur. Syllaba μα orta videtur ex proximo μέν. Aliud eſt κονία, aliud κονίαμα.

Verſ. 24. Ὁδηγοὶ — καταπίνοντες.

Οἱ τὰ μικρὰ μὲν πολυπραγμονοῦντες, τὰ[4]) μέγιστα δὲ ἀπαρατηρήτως ἁμαρτάνοντες.

Verſ. 25. Οὐαὶ — ἀδικίας.

Τὴν παροψίδα, πίνακος εἶδος εἶναί φασι. πίνακα γὰρ ταύτην εἶπε καὶ v) ὁ λουκᾶς ἐν τῷ τεσσαρακοσῶ τρίτῳ κεφαλαίῳ. αἰνιγματώδης καὶ οὗτος ὁ λόγος, σημαίνων, ὅτι τὰ μὲν σώματα ὑμῶν καθαρίζετε· ταῦτα γὰρ νοεῖται τὸ ἔξω τοῦ ποτηρίου καὶ τῆς παροψίδος· ἔσω δὲ αἱ ψυχαὶ γέμουσιν ἐξ ἁρπαγῆς καὶ ἀδικίας παθῶν. τετέσι, τῶν μὲν τοῦ σώματος καθαρσίων φροντίζετε· τῶν δὲ τῆς ψυχῆς ἀμελεῖτε. ἀδικίαν δὲ νῦν λέγομεν, καὶ πᾶσαν ἁμαρτίαν, ὥσπερ καὶ δικαιοσύνην, ἔστιν, ὅτε πᾶσαν ἀρετήν. λουκᾶς δὲ φανερώτερον εἶπεν, ὅτι τὸ ἔσωθεν x) ὑμῶν γέμει ἁρπαγῆς καὶ πονηρίας. v) Luc. 11, 39. x) Luc. 11, 39.

Verſ. 26. Φαρισαῖε — καθαρόν.

Τῆς μὲν γὰρ ψυχῆς καθαριζομένης, συγκαθαρίζεται καὶ τὸ σῶμα· τῷ σώματος δὲ καθαριζομένου, ὁ συγκαθαρίζεται καὶ ἡ ψυχή. διὸ προσήκει τὴν ψυχὴν καθαρίζειν, ἵνα γένηται καὶ τὸ σῶμα καθαρόν.

Verſ. 27. Οὐαὶ — ἀκαθαρσίας.

Κονίαμα[5]) μέν ἐστιν, ὁ τίτανος, ᾧ χρίουσι καὶ χρώζουσι τὸς τοίχους. ἀκαθαρσίαν δὲ λέγει, τὴν σαπρίαν.

Verſ. 28.

Vers. 28. *Sic — iniquitate.*

Lucas autem dixit: Quia estis vt monumenta quae non apparent, et homines ambulantes super ea nesciunt. Sepulchra enim quae non apparent, intus plena sunt spurcitia, foris autem apparent terra munda ac via publica.

Vers. 29. *Vae — v. 30. prophetarum.*

Vae inquit vobis, non quod haec facitis et haec dicitis quum bona sint, sed quod haec facientes et haec dicentes, ac vtrinque patrum vestrorum homicidium accusantes, ad illud vos quoque curritis, festinantes et me et discipulos meos occidere: et quia vane et in fictione haec facitis ac dicitis: nam et vos eorum quos accusatis homicidium imitamini.

Vers. 31. *Itaque — prophetas.*

Itaque, ex eo quod confitemini homicidium patrum vestrorum: et ex eo praeterea quod illud imitamini, demonstratis vosipsos filios esse eorum, qui prophetas occiderunt. Lucas vero addidit, Comprobatis facta patrum vestrorum, hoc est, ea quodammodo suscipitis: vtpote aedificando his qui occisi sunt splendida monumenta, praedicatis audaciam homicidarum: id enim de ea gloriantium est eamque approbantium. Videremini siquidem in honorem eorum qui occisi sunt, ornare monumenta ipsorum, et ad accusationem patrum vestrorum praedicta facere, nisi homicidium eorum imitaremini.

Vers. 32.

[6]) Henteníus ante hoc scholium habet iunctim versum 27. et 28. Proxime autem antecedens scholium, κοινὸν — σκηρίαν, omisit.

Verſ. 28. Ὅυτως — ἀνομίας.

Ὁ [6]) δὲ λουκᾶς εἶπεν, ὅτι [y]) ἐςὲ ὡς τὰ μνημεῖα τὰ ἄδηλα, καὶ οἱ ἄνθρωποι περιπατοῦντες ἐπάνω, οὐκ οἴδασι. τὰ γὰρ ἀφανῆ μνημεῖα, ἔνδον μὲν γέμουσι σαπρίας, ἄνω δὲ φαίνονται γῆ καθαρὰ καὶ λεωφόρος. y) Luc. 11, 44.

Verſ. 29. Ὀυαὶ — v. 30. προφητῶν.

Ὀυαί, φησιν, ὑμῖν, οὐχ ὅτι ταῦτα ποιεῖτε, καὶ ταῦτα λέγετε· [καλὰ [7]) γάρ εἰσιν·] ἀλλ' ὅτι ταῦτα ποιοῦντες, καὶ ταῦτα λέγοντες, καὶ ἀμφοτέρωθεν κατηγοροῦντες τῆς μιαιφονίας τῶν πατέρων ὑμῶν, ἐπὶ ταύτην καὶ αὐτοὶ τρέχετε, σπεύδοντες ἀνελεῖν κἀμὲ καὶ τοὺς μαθητάς μου· καὶ ὅτι μάτην καὶ ἐν ὑποκρίσει ταῦτα ποιεῖτε καὶ ταῦτα λέγετε. καὶ γὰρ καὶ αὐτοὶ μιμεῖσθε τὴν μιαιφονίαν τῶν κατηγορουμένων.

Verſ. 31. Ὥςε — προφήτας.

Ὥςε, ἀφ' ὧν ὁμολογεῖτε τὴν μιαιφονίαν τῶν πατέρων ὑμῶν, ἔτι δὲ καὶ, ἀφ' ὧν μιμεῖσθε ταύτην, ἀποδεικνύετε ἑαυτοὺς υἱοὺς τῶν προφητοκτόνων. λουκᾶς δὲ προσέθηκεν, ὅτι καὶ [z]) συνευδοκεῖτε τοῖς ἔργοις τῶν πατέρων ὑμῶν, τουτέςιν, ἀποδέχεσθε ταῦτα τρόπον τινὰ, ἅτε διὰ τοῦ κατασκευάζειν τάφους λαμπροὺς τοῖς φονευθεῖσι κηρύττοντες τὴν τόλμαν τῶν φονέων, ὅπερ ἐςιν ἐγκαλλωπιζομένων, καὶ οἷον ἀποδεχομένων αὐτήν. ἐδοκεῖτε γὰρ ἂν εἰς τιμὴν τῶν φονευθέντων κοσμεῖν τὰ μνημεῖα τούτων, καὶ εἰς κατηγορίαν τῶν πατέρων ὑμῶν τὰ ῥηθέντα λέγειν, εἰ μὴ ἐμιμεῖσθε τὴν μιαιφονίαν αὐτῶν. z) Luc. 11, 48.

Verſ. 32.

7) Tria haec vocabula omittit. A.

Vers. 32. *Et — vestrorum.*

Mensuram malitiae. Non dixit autem hoc praecipiendo, sed quod futurum erat praedicendo.

Vers. 33. *Serpentes — gehennae?*

Serpentes ipsos nominauit, tanquam nociuos et insidiatores ac pestiferos. Progenies autem viperarum, vtpote similes patribus suis in veneno malitiae et in truculentia. Progenies quoque viperarum appellauit eos Iohannes Baptista tertio capite, sed iuxta alium intellectum. Iudicium vero gehennae dicit condemnationem et supplicium gehennae siue quod mittit in gehennam.

Vers. 34. *Propter — ciuitatem.*

Propter hoc: propter quid? Quia impleturi estis mensuram malitiae patrum vestrorum. Mitto autem dixit, ostendens diuinitatis dignitatem. Prophetas autem et sapientes ac scribas dicit Apostolos, et qui eos sequuti sunt pastores ac doctores ecclesiarum, vtpote dignos habitos prophetica gratia, et quasi ab eo edoctos et tanquam scripturam intelligentes. Quod autem dicitur, Ex illis: significat quod non omnes occisuri erant, neque omnes flagellaturi.

Vers. 35. *Vt — terram.*

Sanguinem, intellige sanguinis siue caedis condemnationem. Vt veniat, inquit, super vos condemnatio cuiuslibet iusti sanguinis qui effusus est super terram. Lucas autem dixit, Vt exquiratur sanguis

8) ἐπὶ πάντων, pro ἐπιτάττων. A.

Vers. 32. Καὶ — ὑμῶν.

Τὸ μέτρον τῆς κακίας. οὐκ ἐπιτάττων [8]) δὲ τοῦτο εἶπεν, ἀλλὰ προαναφωνῶν τὸ ἐσόμενον.

Vers. 33. Ὄφεις, — γεέννης;

Ὄφεις μὲν αὐτοὺς ὠνόμασεν, ὡς πονηροὺς καὶ ἐπιβούλους καὶ λυμαντικούς· γεννήματα δὲ ἐχιδνῶν, ὡς ἐοικότας τοῖς πατράσιν αὐτῶν κατὰ τὸν ἰὸν τῆς κακίας καὶ κατὰ τὸ φονικόν. γεννήματα δὲ ἐχιδνῶν, καὶ ὁ βαπτιστὴς ἰωάννης αὐτοὺς προσηγόρευσεν ἐν τῷ τρίτῳ κεφαλαίῳ, εἰ καὶ καθ' ἑτέραν ἔννοιαν. κρίσιν δὲ γεέννης λέγει, τὴν κατάκρισιν καὶ τιμωρίαν τῆς γεέννης, ἤτοι, τὴν παραπέμπουσαν εἰς τὴν γέενναν.

Vers. 34. Διὰ — πόλιν.

Διὰ τοῦτο, ποῖον; διότι μέλλετε πληρῶσαι τὸ μέτρον τῆς κακίας τῶν πατέρων ὑμῶν. ἀποξέλλω δὲ εἶπε, παραδεικνύων τὸ ἀξίωμα τῆς θεότητος. προφήτας δὲ καὶ σοφοὺς καὶ γραμματεῖς, τοὺς ἀποστόλους φησὶ καὶ τοὺς μετ' ἐκείνους ποιμένας καὶ διδασκάλους τῶν ἐκκλησιῶν, ὡς ἠξιωμένους προφητικοῦ χαρίσματος καὶ ὡς [σεσοφισμένους [9]) ὑπ' αὐτοῦ καὶ ὡς] τὴν γραφὴν εἰδότας. τὸ δὲ ἐξ αὐτῶν δηλοῖ, ὅτι ἃ πάντας ἀποκτενοῦσιν, ἃδὲ πάντας μαστιγώσουσιν.

Vers. 35. Ὅπως — γῆς.

Αἷμα νόει, τὴν καταδίκην τοῦ αἵματος, ἤτοι, τοῦ φόνου. ὅπως ἔλθῃ, φησὶν, ἐφ' ὑμᾶς κατάδικη παντὸς αἵματος δικαίου ἐκχυνομένου ἐπὶ τῆς γῆς· ὁ δὲ λουκᾶς εἶπεν, ὅτι ἵνα [a]) ἐκζητηθῇ τὸ αἷμα

a) Luc. II, 50.

9) Inclusa absunt. A.

sanguis omnium prophetarum, qui effusus est a constitutione mundi a generatione ista. Docet autem quiddam tremendum sermo iste. Qui enim peccatorum nouit poenas, et nihilominus eos imitatur, reus est vt ab eo exigantur omnium supplicia, hoc est pro vnoquoque poenam luat: eo quod exemplo eius sese non refrenauerit. Et ex illis occidetis inquit, vt expetatur a vobis vltio cuiuslibet caedis, quae prius contra iustos fuerat perpetrata. Audierant enim quod Caim septem supplicis dignus fuerat: Lamech vero septuaginta septem, eo quod sese non refrenasset exemplo. Dictionem autem ὅπως, vt aiunt quidam, non capi causaliter, sed vt significet id quod futurum est.

Vers. 35. *A — altare.*

Opportune Abel meminit, ostendens quod etiam caedes illius per inuidiam perpetrata est. Zachariam autem quidam dicunt eum qui fuit vnus duodecim prophetarum: quidam vero eum, qui filius Ioadae dicebatur, qui etiam Zacharias appellabatur. Plures autem patrem Baptistae. Scribunt enim se accepisse a patrum traditione, quae citra scriptum per manus peruenit ad posteros quae traditionum genera ἀγραφα nominantur, quod erat in templo locus virginibus destinatus: a quo stantem quondam in eo Dei matrem post partum, non eiecit, dicens virginem esse, et ideo occisus est inter templum et altare exterius.

Vers. 36. *Amen — istam.*

Quia timore gehennae quae eis impendebat eo quod ventura esset, hos non commouebat, exterret ac pro-

[1]) Inclusa absunt. A.

αἷμα πάντων τῶν προφητῶν, τὸ ἐκχυνόμενον ἀπὸ καταβολῆς κόσμου, ἀπὸ τῆς γενεᾶς ταύτης. διδάσκει δέ τι Φοβερὸν ὁ λόγος, ὅτι ὁ γινώσκων τὰς τῶν πεπλημμεληκότων τιμωρίας, [καὶ [2]) μιμησάμενος αὐτούς, ἐνοχός ἐστιν ἁπαιτηθῆναι πάντων τὰς τιμωρίας,] τετέχει, δοῦναι ἑαυτῷ ἑκάσῳ δίκην, ὡς μὴ σωφρονισθεὶς τοῖς παραδείγμασι. καὶ ἐξ αὐτῶν ἀποκτενεῖτέ, φησιν, ὅπως ἀπαιτηθῆτε κόλασιν παντὸς φόνου προτετολμημένε κατὰ τῶν δικαίων. ἤκουσαν γὰρ, ὅτι ὁ μὲν καὶν ἑπτὰ τιμωριῶν ἦν ἄξιος· ὁ δὲ λάμεχ, ἑβδομηκοντάκις ἑπτὰ, διὰ τὸ μὴ σωφρονισθῆναι τῷ παραδείγματι. τὸ δὲ ὅπως, καὶ τὸ ἵνα, οὐκ αἰτιολογικὰ νῦν φασί τινες, ἀλλὰ δηλωτικὰ τοῦ μέλλοντος.

Verſ. 35. Ἀπὸ — θυσιαστηρίου.

Εὐκαίρως τὸ ἄβελ ἐμνημόνευσε, δεικνύων, ὅτι καὶ ὁ ἐκείνου φόνος διὰ φθόνον ἐγένετο. ζαχαρίαν δὲ, οἱ μὲν λέγουσι τὸν ἕνα τῶν δώδεκα προφητῶν· οἱ δὲ, τὸν καὶ [2]) ἰωδαὲ καλέμενον· ἕτεροι δὲ, τὸν [3]) ἀζαρίαν· οἱ πλείους δὲ, τὸν πατέρα τοῦ βαπτιστοῦ. γεράφεσι γὰρ, ὅτι παρέλαβον ἐξ ἀγεράφε παραδόσεως τῶν πατέρων, ὡς ἦν τόπος ἐν τῷ ναῷ τοῖς παρθένοις ἀποτεταγμένοις, ἐν ᾧ σᾶσάν ποτε τὴν θεοτόκον μετὰ τὸν τόκον οὐκ ἐξέβαλεν οὗτος, εἰπὼν, ὅτι παρθένος ἐσί. διὸ καὶ ἐφονεύθη μεταξὺ τοῦ ναὸς καὶ τοῦ ἔξω θυσιαστηρίου.

Verſ. 36. Ἀμὴν — ταύτην.

Ἐπεὶ τὸν φόβον τῆς γεέννης ἐπικρεμάσας αὐτοῖς, οὐ καθίκετο τέτων, διὰ τὸ μέλλειν αὐτὴν, ἐκφο-

[2]) καὶ τὸν, ordine inuerſo. B.
[3]) καὶ, interponit. A.

propulsat eos calamitatibus, quae non longe post futurae erant: ideo confirmat quod etiam ventura sunt omnia haec, videlicet quae miserrimae sunt vltionis, super generationem istam, siue super hosipsos. Sub Vespasiano enim et Tito apprehenderunt eos quae a Romanis prouenere mala.

Vers. 37. *Ierusalem — ad te.*

Ad ciuitatem conuertens sermonem deplorat hanc. Reduplicatio autem appellationis, demonstratio est miserationis. Eius etenim miseretur, vt quae olim dilecta erat, nunc vero extrema passura est, propter iniquitates inhabitantium in ea. Consequenter autem exprobrat ei, quod interemerit prophetas quos ipse ad eam miserat.

Vers. 37. *Quoties — noluistis.*

Volui, inquit, congregare filios tuos sub mea protectione, quos peccata disperserant a diuina custodia. Exemplo autem gallinae suum in Iudaeos amorem ostendit. Quidam autem sermonem intelligunt de Iudaeis per varias regiones dispersis sub prioribus captiuitatibus. Et noluistis: me non recipientes, sed persequentes et occidere festinantes. Ad ciuitatis habitatores rursus sermonem conuertit.

Vers. 38. *Ecce — deserta.*

Domus vestra siue templum relinquitur vobis desertum ab inhabitante in ea diuina gratia. Hoc autem, domus illorum erat, vtpote in ciuitate eorum aedificatum.

Vers. 39.

βεῖ καὶ κατασφαλίζεται τȣ́τȣς ἀπὸ τῶν οὐκ εἰς μακρὰν συμφορῶν. διὸ καὶ διαβεβαιȣ̃ται, ἥξειν ταῦτα πάντα, δηλαδὴ, τὰ τῆς παγχαλέπου τιμωρίας, ἐπὶ τὴν γενεὰν ταύτην, ἤγȣν, ἐπ' αὐτοὺς δὴ τȣ́τȣς. ἐπὶ ȣ̓εσπασιανȣ̃ γὰρ καὶ τίτȣ κατέλαβον αὐτοὺς τὰ ἐκ ῥωμαίων κακά.

Verſ. 37. Ἱερȣσαλὴμ — αὐτήν.

Πρὸς τὴν πόλιν ἀποςρέψας τὸν λόγον, ταλανίζει ταύτην· ὁ διπλασιασμὸς δὲ τῆς κλήσεως ἐμφαντικὸς ἐλέους ἐςίν. οἰκτείρει γὰρ ταύτην, ὡς πάλαι μὲν ἠγαπημένην, νῦν δὲ παθεῖν τὰ ἔσχατα μέλλουσαν, διὰ τὰς παρανομίας τῶν κατοικούντων ἐν αὐτῇ. τὸ δ' ἑξῆς ὀνειδίζει ταύτην, ὡς διαφθείρουσαν τοὺς προφήτας, οὓς αὐτὸς ἀπέςελλε πρὸς αὐτήν.

Verſ. 37. Ποσάκις — ἠθελήσατε.

Ἠθέλησά, φησιν, ἐπισυναγαγεῖν τὰ τέκνα σου ὑπὸ τὴν ἐμὴν σκέπην, ἅτινα αἱ ἁμαρτίαι διεσκόρπισαν ἀπὸ τῆς θείας ἐπισκοπῆς. διὰ δὲ τοῦ παραδείγματος τῆς ὄρνιθος, τὸ περὶ τοὺς ἰȣδαίους φιλόςοργον ἑαυτοῦ δείκνυσι. τινὲς δὲ νοοῦσι τὸν λόγον περὶ τῶν διεσπαρμένων ἰȣδαίων εἰς διαφόρους χώρας ὑπὸ τῶν προγεγενημένων αἰχμαλωσιῶν. καὶ οὐκ ἠθελήσατε, μὴ παραδεξάμενοί με, ἀλλὰ διώκοντες καὶ ἀποκτεῖναι σπȣδάζοντες. πρὸς τοὺς ἐνοικοῦντας δὲ τῇ πόλει διαλέγεται πάλιν.

Verſ. 38. Ἰδοὺ — ἔρημος.

Ὁ οἶκος ὑμῶν, ἤγουν, ὁ ναὸς, ἀφίεται ὑμῖν ἔρημος τῆς ἐνοικούσης αὐτῷ θείας χάριτος. οἶκος δὲ αὐτῶν οὗτος, ὡς ἱδρυμένος ἐν τῇ πόλει αὐτῶν.

Verſ. 39. *Dico — domini.*

Et quando hoc dicturi ſunt? Volentes quidem, nunquam: nolentes autem, tempore ſecundi aduentus eius, quando venturus eſt cum poteſtate et gloria magna: quando nulla erit eis vtilitas cognitionis. Amantis vero dictum eſt, Nequaquam me poſthac videbitis. Vehementer ſiquidem amabat, verum deſpiciebatur, et idcirco maxime dolebat. Poſthac autem dicens, non ſolum tempus illud ſignificauit, ſed totum vſque ad paſſionis tempus: poſt quod amplius non viderunt eum. Quanquam enim viſus eſt quibusdam poſt reſurrectionem, at non infidelibus Iudaeis. Quod vero additur, Benedictus qui venit in nomine domini, Dauidicum eſt, et eius data eſt interpretatio quadrageſimoquinto capite.

Cap. XXIV. v. 1. *Et — templi.*

Quum audiſſent, Ecce relinquitur vobis domus veſtra deſerta, admirabantur ſi tale templum deſolandum eſſet: et ideo acceſſerunt vt oſtenderent ei ſtructuras templi tanquam admirandas.

Verſ. 2. *Ieſus autem — diruatur.*

Interrogat primum eos. Num haec omnia videtis tam admiranda? Deinde praedicit eorum perditionem: et iam non amplius de deſolatione, ſed de omnimoda demolitione prophetat. Marcus autem dicit, Et egrediente eo de templo dicit ei vnus diſcipulorum ſuorum: Praeceptor vide quales lapides, et quales ſtructurae; Ieſus autem reſpondens ait illi: Vides magnas has ſubſtructiones? Non relinquetur lapis ſuper lapidem qui non

diruа-

Verſ. 39. Λέγω — κυρίου.

Καὶ πότε τοῦτο εἴπωσιν; ἑκόντες μὲν, ἐδέποτε· ἄκοντες δὲ, κατὰ τὸν καιρὸν τῆς δευτέρας αὐτοῦ παρουσίας, ὅταν ἦξει [4]) μετὰ δυνάμεως καὶ δόξης πολλῆς, ὅταν ἐδὲν αὐτοῖς ὄφελος τῆς ἐπιγνώσεως. ἐραστὸ δὲ, τὸ οὐ μή με ἴδητε ἀπάρτι, σφόδρα μὲν ἐρῶντος, ἀτιμαζομένου δὲ, καὶ διὰ τοῦτο περιαλγοῦντος. ἀπάρτι δὲ εἶπων, ἐ τὴν ὥραν ἐκείνην μόνην ἐδήλωσεν, ἀλλ' ὅλον τὸν ἄχρι τῆς σαυρώσεως καιρὸν, μεθ' ὃν οὐκ ἔτι εἶδον αὐτόν. εἰ γὰρ καὶ ὤφθη τισὶ μετὰ τὴν ἀνάστασιν, ἀλλ' ἐ τοῖς ἀπίστοις ἰουδαίοις. τὸ δὲ εὐλογημένος ὁ ἐρχόμενος ἐν [5]) ὀνόματι κυρίου, δαυϊτικὸν μέν ἐστιν, ἡρμηνεύθη δὲ ἐν τῷ τεσσαρακοστῷ πέμπτῳ κεφαλαίῳ.

Cap. XXIV. v. 1. Καὶ — ἱεροῦ.

Ἀκούσαντες, ὅτι ἰδοὺ ἀφίεται ὑμῖν ὁ οἶκος [6]) ὑμῶν ἔρημος, ἐθαύμασαν, εἰ τοιοῦτος ναὸς ἐρημωθήσεται· διὸ καὶ προσῆλθον ἐπιδεῖξαι αὐτῷ τὰς οἰκοδομὰς τοῦ ἱεροῦ, ὡς θαυμασάς.

Verſ. 2. Ὁ δὲ ἰησοῦς — καταλυθήσεται.

Ἐρωτᾷ πρῶτον αὐτοὺς, οὐ βλέπετε ταῦτα πάντα τὰ θαυμασά; εἶτα προαναφωνεῖ τὸν ὀλεθρον αὐτῶν, καὶ οὐκέτι λοιπὸν περὶ ἐρημώσεως, ἀλλὰ περὶ παντελοῦς ἀφανισμοῦ προφητεύει. μάρκος δὲ φησιν, ὅτι καὶ [b]) ἐκπορευομένε αὐτοῦ b) Marc. 13, 1. ἐκ τοῦ ἱεροῦ, λέγει αὐτῷ εἷς τῶν μαθητῶν αὐτοῦ· διδάσκαλε, ἴδε, ποταποὶ λίθοι καὶ ποταπαὶ οἰκοδομαί. ὁ δὲ ἰησοῦς ἀποκριθεὶς εἶπεν αὐτῷ· βλέπεις ταύτας τὰς μεγάλας οἰκοδομὰς, ἐ μὴ ἀφε-

4) ἦξη. B.
5) ἐν ὀνόματι κυρίε. omittit. A.
6) ὑμῶν, omittit. A.

diruatur. Lucas vero ſcripſit. Et quibusdam dicentibus de templo, quod pulchris lapidibus et donis ornatum eſſet, dixit, Ex his quae videtis venient dies quando non relinquetur lapis ſuper lapidem qui non diruatur. Siquidem acceſſerunt diſcipuli omnes, vt oſtenderent ei ſtructuras: quibusdam autem dicentibus apud ſeſe de templo, quod pulchris lapidibus ac donis ornatum eſſet, vnus diſcipulorum ait Chriſto, Praeceptor vide quales lapides et quales ſtructurae. At ille etiam ad caeteros omnes dixit ea quae reſpondit.

Aiunt autem quidam, Atqui in his quos ſignificauit diebus relictus eſt lapis ſuper lapidem qui non eſt dirutus. Quibus reſpondemus, quod omnia quae demonſtrata ſunt, et admiratione digna erant, vsque ad fundamenta diruta ſunt iuxta domini ſententiam. Quodſi quid adhuc reſiduum a Romanis relictum eſt, etiam hoc a poſteris diruitur, vt ad alias ſtructuras transferatur.

Cap. LVII. De conſummatione.

Verſ. 3. *Sedente — ſeculi?*

Marcus autem nomina quoque dixit eorum qui interrogauerunt. Petrus inquit et Iacobus, Iohannes et Andreas. Omnes ſiquidem acceſſerunt vt diſcerent: hi autem quatuor interrogauerunt, vtpote

7) Poſt iſta in margine Codicis A, a manu recentiori addita ſunt haec: *γέγραπται δὲ, ὅτι βασιλεύοντος ἰουλιανοῦ τοῦ τρισκαταράτου, καὶ ἀπελθόντος εἰς ἀντιόχειαν θύσαι τοῖς εἰδώλοις ἐν τῷ σηκῷ τοῦ ἀπόλλωνος, προσῆλθεν αὐτῷ ὁ τῶν ἰουδαίων λαὸς, δυσωποῦντες αὐτὸν καὶ δεόμενοι. ὅπως ἐπιτρέψῃ ἀνεγεῖραι τὸν ἑαυτῶν ναὸν, ὃ καὶ γέγονεν. ἀρξάντων δὲ τῶν τρισκαταράτων ἰουδαίων τῶν θεμελίων τῆς οἰκο-*

θῇ λίθος ἐπὶ λίθῳ, ὃς οὐ μὴ καταλυθῇ. ὁ δὲ λουκᾶς ἔγραψεν, ὅτι c) καί τινων λεγόντων περὶ τοῦ ἱεροῦ, ὅτι λίθοις καλοῖς καὶ ἀναθήμασι κεκόσμηται, εἶπε· ταῦτα, ἃ θεωρεῖτε, ἐλεύσονται ἡμέραι, ἐν αἷς οὐκ ἀφεθήσεται λίθος ἐπὶ λίθῳ, ὃς οὐ καταλυθήσεται. καὶ γὰρ προσῆλθον μὲν οἱ μαθηταὶ πάντες ἐπιδεῖξαι αὐτῷ τὰς οἰκοδομάς· τινῶν δὲ ἐξ αὐτῶν λεγόντων περὶ τοῦ ἱεροῦ καθ' ἑαυτούς, ὅτι λίθοις καλοῖς καὶ ἀναθήμασι κεκόσμηται, εἰς τῶν μαθητῶν εἶπε τῷ χριστῷ, διδάσκαλε, ἴδε, ποταποὶ λίθοι καὶ ποταπαὶ οἰκοδομαί· ὁ δὲ καὶ πρὸς αὐτὸν, καὶ πρὸς τοὺς ἄλλους πάντας εἶπεν, ἃ εἶπε. c) Luc. 21, 5.

Λέγουσι δέ τινες, ὅτι καὶ μὴν ἔν τισι μέρεσιν, ἀφεῖθη λίθος ἐπὶ λίθῳ, ὃς ἐ κατελύθη. πρὸς οὓς ἀντιλέγομεν, ὅτι τὰ ἐπιδεικνύμενα πάντα, τὰ ἀξιοθαύμαστα, μέχρι θεμελίων κατελύθησαν κατὰ τὴν δεσποτικὴν ἀπόφασιν, ἀλλὰ καὶ, εἴ τι λείψανον ἀφεῖθη παρὰ ῥωμαίων, καὶ τοῦτο παρὰ τῶν ὕστερον καταλύσεται, πρὸς οἰκοδομὰς ἑτέρας μεταφερόμενον. 7)

ΚΕΦ. ΝΖ. Περὶ τῆς συντελείας.

Vers. 3. Καθημένε — αἰῶνος;

Ὁ δὲ μάρκος εἶπε καὶ τὰ ὀνόματα τῶν ἐρωτησάντων, ὅτι πέτρος d) καὶ ἰάκωβος καὶ ἰωάννης καὶ ἀνδρέας. προσῆλθον μὲν γὰρ μαθησόμενοι, πάντες· ἠρώτησαν δὲ οἱ τέσσαρες, ὡς πλείονα παρ- d) Marc. 13, 3.

οἰκοδομῆς. ὦ τῶν κριμάτων τοῦ ..... ἰησοῦ! πῦρ ἐξελθὸν τῶν θεμελίων, ἄρδην πάντας κατέκαυσε. τότε θεμέλια καὶ τοὺς ἐπιχειρήσαντας. Caret his Hentenius etiam. Narratur haec res a pluribus scriptoribus.

pote maiorem habentes fiduciam. Interrogant autem non tantum de templi vastatione discere cupientes, quantum de tempore secundi aduentus eius: ideo etiam seorsim accesserunt ne Iudaeis hoc manifestum fieret. Sed Matthaeus duo haec eos interrogasse dicit, puta: Quando haec erunt? quae videlicet de templi euersione dixisti. Et, Quod signum aduentus tui et consummationis seculi? Marcus vero vnicam fuisse dicit interrogationem, de templo solum. Ait enim, Dic nobis quando haec erunt, et quod signum quando haec omnia consummanda sunt? Similiter autem scripsit et Lucas. Quid ergo dicendum est? Quod vna quidem fuit interrogatio, sicut scripserunt Marcus et Lucas: intentio autem discipulorum erat, vt de his duobus certiores fierent: puta de euersione templi et de secundo Christi aduentu: existimantes autem quod simul haec duo contingerent, fecerunt vnam de vtroque interrogationem. Verum Matthaeus intentionem eorum manifestans, illam in duas diuisit.

Vers. 4. *Et — v. 5. seducent.*

Nihil ad has interrogationes respondit, sed primum illa dicit eis, quae primum eos scire oportebat: quae videlicet futurum erat, vt ante illa occurrerent. Lucas autem dicit, Videte ne seducamini. Multi enim venient in nomine meo dicentes, Ego sum, et: Tempus instat. Ne igitur sequamini illos. Venient, inquit, nomine meo vtentes ad deceptionem eorum, qui illis crediturі sunt, et dicentes, quisque videlicet eorum, Ego sum, nempe Christus. Et, Tempus instat, puta mei

[3]) Malim τῆς τοῦ ναοῦ, vt mox.

παῤῥησίαν ἔχοντες. ἐρωτῶσι δὲ, γλιχόμενοι μαθεῖν ἐ τοσοῦτον περὶ τοῦ ἀφανισμοῦ τοῦ ναοῦ, ὅσον περὶ τοῦ καιροῦ τῆς δευτέρας παρουσίας αὐτοῦ. διὸ καὶ κατ' ἰδίαν προσῆλθον, ἵνα μὴ τοῦτο τοῖς ἰωδαίοις ἔκπυστον γένηται. ἀλλὰ ματθαῖος μέν φησιν, αὐτοὺς δύο ταῦτα ἐρωτῆσαι, πότε ταῦτα ἔσαι, δηλαδὴ, τὰ τοῦ[8]) ναοῦ τῆς καταστροφῆς, καὶ τί τὸ σημεῖον τῆς σῆς παρουσίας, καὶ τῆς συντελείας τοῦ αἰῶνος. ὁ δὲ μάρκος, ἓν εἶναι λέγει τὸ ἐρώτημα, περὶ τοῦ ναὸ μόνον. ἔγραψε γὰρ, εἰπὲ[c]) ἡμῖν, πότε ταῦτα ἔσαι, καὶ τί τὸ σημεῖον, ὅταν μέλλῃ ταῦτα πάντα συντελεῖσθαι. παραπλησίως δὲ λέγει καὶ ὁ λουκᾶς. τί οὖν ἐστιν εἰπεῖν; ὅτι μία μὲν ἦν ἡ ἐρώτησις, ὡς ἔγραψαν μάρκος καὶ λουκᾶς· σκοπὸς δὲ τοῖς μαθηταῖς περὶ τῶν δύο τούτων μαθεῖν, τῆς τε τοῦ ναοῦ καταστροφῆς, καὶ τῆς τοῦ χριστοῦ δευτέρας παρουσίας. ὑπολαμβάνοντες γὰρ, ὅτι ἅμα τὰ δύο γενήσονται, μίαν περὶ τῶν δύο τὴν ἐρώτησιν ἐποιήσαντο· ματθαῖος δὲ σαφηνίζων τὸν σκοπὸν αὐτῶν, διεῖλεν αὐτὴν εἰς τὰ δύο.

c) Marc. 13, 4. Luc. 21, 7.

Vers. 4. Καὶ — v. 5. πλανήσουσι.

[a]Οὐδὲν πρὸς τὰς ἐρωτήσεις ἀπεκρίθη ταύτας, ἀλλὰ πρότερον ἐκεῖνα λέγει τούτοις, ἃ πρῶτα τούτους ἔδει μαθεῖν, ὡς πρὸ ἐκείνων ἁπάντησαι μέλλοντα. λεκᾶς δὲ φησιν, βλέπετε,[f]) μὴ πλανηθῆτε. πολλοὶ γὰρ ἐλεύσονται ἐπὶ τῷ ὀνόματί μου, λέγοντες, ὅτι ἐγώ εἰμι, καὶ ὁ καιρὸς ἤγγικε. μὴ οὖν πορευθῆτε ὀπίσω αὐτῶν. ἐλεύσονται, φησι, τῷ ὀνόματί μου χρώμενοι πρὸς ἀπάτην τῶν πειθομένων αὐτοῖς, καὶ λέγοντες ἕκαστος, ὅτι ἐγώ εἰμι, τετέχνι,[9]) ὁ χριστὸς, καὶ ὅτι ὁ καιρὸς ἤγγικεν,

f) Luc. 21, 8.

9) τετέχνι ὁ χριστός. Abſunt A.

mei secundi aduentus. Ne ergo sequamini eos, siue aliquem illorum. Marcus autem dixit: Et multos seducent. Fuerunt autem huiusmodi seductores, Simon et Menander Samaritani, et alii.

Vers. 6. *Futurum est — bellorum.*

Bella dicit quae mota sunt contra Ierosolyma: rumores autem bellorum, qui contra alias Iudaeorum ciuitates, quos factos fuisse scribit Iosephus antequam caperetur Ierusalem. Siquidem erexit se natio Iudaeorum, nec tributum exsoluebat. Romani vero non ferentes iniuriam, expeditionem in illos parauerunt.

Vers. 6. *Videte — finis.*

Ne terreamini inquit, quasi praedicatio sub seditione et turbatione dirimenda sit. Siquidem ventura sunt haec omnia quae de his bellis dixi, sic tamen vt nihil illi noceant. Aut ne terreamini, quasi iam instet finis siue perditio templi ac ciuitatis. Oportet enim haec omnia fieri: sed nondum est finis siue perditio eorum. Nam postmodum capta sunt Ierosolyma. Dicit autem Chrysostomus, quod discipuli quum in praecedentibus de extrema Iudaeorum vltione audissent, tanquam ad alienam calamitatem, quae nihil eos tangeret, negligenter se ad eam habebant, et sosa ea tunc somniabant bona, quae absque tumultu in secundo Christi aduentu ventura erant: propter quae etiam interrogationem produxerant. Christus vero rursum illis laboriosa pronuntiat, constituens eos certami-

[1]) De vtroque Iustin. Mart. p. 69. D. E.
[2]) Tom. VII. p. 723. D.
[3]) ἐπίμονα. B. Chrysostomus loco laudato χαλεπά.

κεν, ὁ τῆς δευτέρας μὲ δηλονότι παρουσίας. μὴ οὖν ἀκολουθήσητε αὐτοῖς, ἤγουν, τινὶ αὐτῶν. ὁ δὲ μάρκος εἶπεν, ὅτι καὶ [g]) πολλοὺς πλανήσουσιν. ἐγένοντο δὲ τοιοῦτοι πλάνοι σίμων [2]) καὶ μένανδρος, οἱ σαμαρεῖται, καὶ ἕτεροι. g) Marc. 12, 6.

Verſ. 6. Μελλήσετε — πολέμων.

Πολέμους λέγει, τοὺς κατὰ τῶν ἱεροσολύμων· ἀκοὰς δὲ πολέμων, τὰς τῶν πρὸς τὰς ἄλλας πόλεις τῶν ἰουδαίων, οὓς ἰώσηπος ἱστορεῖ γενέσθαι πρὸ τῆς ἁλώσεως τῆς ἱερουσαλήμ. καὶ γὰρ τὸ τῶν ἰουδαίων ἔθνος ἀντῆρε, καὶ οὐκ ἀπεδίδου τοὺς φόρους· ῥωμαῖοι δὲ, μὴ ἐνεγκόντες τὴν ὕβριν, ἐπεστράτευσαν αὐτοῖς.

Verſ. 6. Ὁρᾶτε — τέλος.

Μὴ πτοηθῆτέ, φησιν, ὡς τοῦ κηρύγματος ὑπὸ τῆς ἀκαταστασίας καὶ ταραχῆς διακοπησομένου. μέλλεσι γὰρ πάντα τὰ τῶν πολέμων τέτων γενέσθαι, μηδὲν αὐτὸ βλάπτοντα· ἢ μὴ πτοηθῆτε, ὡς ἤδη τοῦ τέλους ἐπισάντος, ἤγουν, τῆ ὀλέθρου τοῦ ναοῦ καὶ τῆς πόλεως. δεῖ γὰρ πάντα ταῦτα γενέσθαι, ἀλλ' ἔπω τὸ τέλος, εἴτουν, ὁ ὄλεθρος αὐτῶν. ὕστερον γὰρ ἐάλωσαν τὰ ἱεροσόλυμα. φησὶ δὲ ὁ χρυσόστομος, ὅτι οἱ μὲν [2]) μαθηταὶ περὶ τῆς παγχαλέπου τιμωρίας τῶν ἰουδαίων ἀνωτέρω μαθόντες, ὡς περὶ ἀλλοτρίας συμφορᾶς, ἀφροντίστως διέκειντο, καὶ μόνα τηνικαῦτα δίχα θορύβων ὠνειροπόλων τὰ τῆς τοῦ χριστοῦ δευτέρας παρουσίας ἀγαθὰ, δι' ἃ καὶ τὴν ἐρώτησιν προσήγαγον. Ὁ δὲ χριστὸς πάλιν ἐπίπονα [3]) τέτοις προμηνύει, ποιῶν αὐτοὺς [4]) ἐναγωνίους, καὶ διπλῆν νήφειν

4) ἐν ἀγωνίᾳ. A.

taminum praefectos: et duplicem ob causam vigilare iubet, tum ne a seductoribus fallantur, tum ne a bellorum rumore turbentur. Duplex siquidem ait inflare bellum, et a seductoribus, et a Romanis, multamque ac variam commotionem, et interius et exterius.

Vers. 7. *Exurget — regnum.*

Gentes sociae Romanorum in gentes Iudaeis foederatas: et regna auxiliaria Romanis, in regna auxiliaria Iudaeis: et propterea fortia erunt horum bella.

Vers. 7. *Et — loca.*

Hoc est singulis Iudaeorum locis. Apud Lucam ponitur: Terroresque et signa a coelo magna erunt, vt cognoscant Iudaei ea quae fient diuinae esse irae: et intelligant quod propter saluatoris interemptionem haec patiantur.

Vers. 8. *Omnia — dolorum.*

Principium malorum et primordia calamitatum quae Iudaeis imminent.

Vers. 9. *Tunc — afflictionem.*

Tunc: Quando? Ante defectionem: nam in illud tempus sermonem traduxit, quod et Lucas significauit dicens, Ante haec omnia iniicient manus suas in vos, et persequentur, tradentes in synagogas et carceres, tractos ad reges ac praesides propter nomen meum. Plurimas enim calamitates post saluatoris assumptionem Iudaei induxerunt Apostolis: interdum quidem synagogae principibus tra-

νήφειν κελεύων, ὡς μήτε ὑπὸ τῶν πλάνων ἀπατηθῆναι, μήτε ὑπὸ τῆς ἀκοῆς τῶν πολέμων θροηθῆναι. διπλοῦν γὰρ εἶναι τὸν πόλεμον, ἀπό τε τῶν πλάνων, ἀπό τε τῶν ῥωμαίων, καὶ πολλὴν καὶ ποικίλην τὴν ζάλην, καὶ ἐντὸς καὶ ἐκτός.

Verſ. 7. Ἐγερθήσεται — βασιλείαν.

Τὰ ἔθνη τὰ συμμαχοῦντα ῥωμαίοις, ἐπὶ τὰ ἔθνη τὰ συμμαχοῦντα ἰεδαίοις, καὶ αἱ βασιλείαι, αἱ συναιρόμεναι ῥωμαίοις, ἐπὶ τὰς συναιρομένας ἰεδαίοις. καὶ διὰ τοῦτο ἰσχυροὶ γενήσονται τέτων πόλεμοι.

Verſ. 7. Καὶ — τόπους.

Κατὰ τόπους τῶν ἰεδαίων. παρὰ τῷ λεκᾷ δὲ πρόσκειται, ὅτι [h]) φόβητρά τε καὶ σημεῖα μεγάλα ἀπ' ἐρανᾶ ἔσαι, ἵνα γνῶσιν ἰεδαῖοι θεομηνίαν εἶναι τὰ γινόμενα, καὶ συνῶσιν, ὅτι διὰ τὴν τοῦ σωτῆρος ἀναίρεσιν ταῦτα πάσχεσι. h) Luc. 21, 11.

Verſ. 8. Πάντα — ὠδίνων.

Ἀρχὴ τῶν κακῶν, πρεσίμια τῶν συμφορῶν, τῶν τοῖς ἰεδαίοις ἐπερχομένων.

Verſ. 9. Τότε — θλίψιν.

Τότε, πότε; πρὸ τῆς ἀποσασίας. εἰς ἐνεῖνον γὰρ τὸν καιρὸν μετήγαγε τὸν λόγον, ὃ καὶ λουκᾶς ἐδήλωσεν εἰπὼν, ὅτι πρὸ [i]) τέτων πάντων ἐπιβαλοῦσιν ἐφ' ὑμᾶς τὰς χεῖρας αὐτῶν, καὶ διώξεσιν, παραδιδόντες εἰς συναγωγὰς καὶ φυλακὰς, ἀγομένες ἐπὶ βασιλεῖς καὶ ἡγεμόνας, ἕνεκεν τῦ ὀνόματός μου. πολλὰ γὰρ τότε δεινὰ, μετὰ τὴν τοῦ σωτῆρος ἀνάληψιν, οἱ ἰεδαῖοι τοῖς ἀποσόλοις ἐπήγαγον· ποτὲ μὲν, τοῖς ἀρχισυνα- i) Luc. 21, 12.

tradentes, vt punirentur: Interdum vero ad reges trahentes, veluti ad Herodem et Agrippam, ac similes. Praeterea ad praesides ac ciuitatum praefectos, et consulis aut principis munere fungentes, quemadmodum liber Apostolicarum actionum testatur.

Vers. 9. *Et occident vos.*

Hoc solis eis dicit, qui per Iudaeorum improbitatem ac versutiam occidendi erant: puta Stephanus, Iacobus frater Iohannis, et si quis alius.

Vers. 9. *Et — meum.*

A parentibus, a cognatis, ab amicis, a contribulibus, a familiaribus, ab hospitibus, a principibus, a subditis, et vt semel dicam, ab omnibus qui alieni sunt a praedicatione. Vbi autem tristia praedixit, consolationem deinceps subiunxit, dicens, Propter me: Nam id significat, Propter nomen meum. Et vere magna discipulis erat consolatio pati propter ipsum.

Vers. 10. *Et — multi.*

Erunt inuicem suspecti propter fidei diuersitatem: siue, non credentes apud eos qui credent.

Vers. 10. *Et — inuicem habebunt odio.*

Marcus autem manifestius dixit, quod tradent frater fratrem in mortem, et pater filium: et insurgent filii in parentes, et morte eos afficient. Verisimile est itaque omnia facta esse, etsi liber Actorum

5) Tria haec vocabula absunt. A.

γώγοις παραδιδόντες εἰς κάκωσιν, ποτὲ δὲ ἐπὶ βασιλεῖς ἄγοντες, οἷον ἐπὶ ἡρῴδην καὶ ἀγρίππαν [καὶ [5]) τοὺς τοιούτους,] καὶ ἐπὶ τοὺς ἡγεμόνας καὶ στρατηγοὺς τῶν πόλεων, καὶ τοὺς ἀνθυπάτους καὶ πολιτάρχας, ὡς ἡ βίβλος τῶν ἀποστολικῶν πράξεων ἱστορεῖ.

Vers. 9. Καὶ ἀποκτενοῦσιν ὑμᾶς.

Τοῦτο λέγει πρὸς μόνους τοὺς ἀναιρεθῆναι μέλλοντας, διὰ τῆς τῶν ἰουδαίων κακεντρεχείας, οἷος ἦν στέφανος καὶ ἰάκωβος, ὁ ἀδελφὸς ἰωάννε, καὶ εἴ τις ἕτερος.

Vers. 9. Καὶ — μου.

Ὑπὸ γονέων, ὑπὸ συγγενῶν, ὑπὸ φίλων, ὑπὸ ὁμοφύλων, ὑπὸ οἰκείων, ὑπὸ ξένων, ὑπὸ ἀρχόντων, ὑπὸ ἀρχομένων, καὶ ἁπλῶς εἰπεῖν, ὑπὸ πάντων τῶν ἀλλοτρίων τοῦ κηρύγματος. προεῖπον δὲ τὰ σκυθρωπά, λοιπὸν ἐπήγαγε καὶ τὴν παρεμυθίαν, ὅτι δι' ἐμέ. τοῦτο γὰρ δηλοῖ, τὸ διὰ τὸ ὄνομά μου. καὶ ὄντως μεγάλη τοῖς μαθηταῖς ἦν παραμυθία τὸ πάσχειν δι' αὐτόν.

Vers. 10. Καὶ — πολλοί.

Ὕποπτοι ἔσονται πρὸς ἀλλήλους, διὰ τὴν διαφορὰν τῆς πίστεως, ἤγουν, εἰ μὴ πιστεύοντες πρὸς τοὺς πιστεύοντας.

Vers. 10. Καὶ — μισήσουσιν ἀλλήλους.

Μάρκος δὲ φανερώτερον εἶπεν, ὅτι [k]) παραδώσει ἀδελφὸς ἀδελφὸν εἰς θάνατον, καὶ πατὴρ τέκνον, καὶ ἐπαναστήσονται τέκνα ἐπὶ γονεῖς καὶ θανατώσουσιν αὐτούς. εἰκὸς γὰρ, πάντα γενέσθαι, εἰ καὶ k) Marc. 13, 12

rum particulariter de omnibus non differat. Lucas vero etiam dicit: Trademini autem a parentibus et cognatis, amicis ac fratribus, et morte afficient quosdam ex vobis. Praedixit enim et hoc Christus discipulis, quod omnium est miserrimum, videlicet quod etiam a familiarissimis impugnandi erant: vt praescientes parati essent ad tolerantiam: et ita periculum facilius sustinerent. Haec autem omnia praedixit eis decimo nono capite. Quaere ergo et ibi horum expositionem.

Vers. 11. *Et — multos.*

Superius de iis dixit, qui se Christos esse fingent: nunc autem de his dicit, qui se prophetare simulabunt. Tunc enim multi tales fuerunt, quum adhuc initia essent praedicationis.

Vers. 12. *Et — multorum.*

Et hoc miserrimum est, quod neque ab amicorum dilectione consolationem habituri sunt. Quidam autem ἀγάπην, dilectionem, nominari dixerunt hospitalitatem: alii vero compassionem: Vide quot pericula eis praedixerit, ad omnia exacuens, et ad magnanimitatem roborans, ac confortationibus adamantinos reddens.

Vers. 13. *Qui autem — saluus erit.*

Hoc etiam dictum est decimonono capite, et ibi manifesta admodum data est interpretatio.

καὶ μὴ περὶ πάντων λεπτομερῶς ἡ βίβλος διαλαμβάνει τῶν πράξεων. καὶ ὁ λουκᾶς δὲ φησιν, ὅτι παραδοθήσεσθε[1]) καὶ ὑπὸ γονέων καὶ συγγενῶν καὶ φίλων καὶ[6]) ἀδελφῶν, καὶ θανατώσουσιν ἐξ ὑμῶν. προεῖπε γὰρ τοῖς μαθηταῖς ὁ χριστὸς καὶ τοῦτο τὸ πάντων δεινότατον, ὅτι καὶ ὑπὸ τῶν οἰκειοτάτων πολεμηθήσονται, ἵνα προμαθόντες ἑτοιμασθῶσιν εἰς ὑπομονήν, καὶ λοιπὸν κεφότερον τὸ δεινὸν ἐνέγκοιεν. ταῦτα δὲ πάντα προεῖπεν αὐτοῖς, καὶ ἐν τῷ ἐννεακαιδεκάτῳ κεφαλαίῳ, καὶ ζήτησον κἀκεῖ τὴν περὶ τούτων ἐξήγησιν.

1) Luc. 21, 16.

Verſ. 11. Καὶ — πολλούς.

Ἀνωτέρω μὲν, περὶ τῶν ὑποκρινομένων τὸν χριστὸν εἶπεν· ἐνταῦθα δὲ λέγει, περὶ τῶν ὑποκρινομένων προφητεύειν. πολλοὶ γὰρ τοιοῦτοι τότε γεγόνασιν, ἀρχὴν ἔτι τοῦ κηρύγματος ἔχοντος.

Verſ. 12. Καὶ — πολλῶν.

Καὶ τοῦτο χαλεπώτατον, ὅτι ἐδὲ τὴν ἀπὸ τῆς ἀγάπης παραμυθίαν ἕξουσι. τινὲς δὲ ἀγάπην ἐνταῦθα, τὴν φιλοξενίαν ὠνόμασαν· ἕτεροι δὲ, τὴν συμπάθειαν. ὅρα, πόσα δεινὰ προεῖπεν αὐτοῖς, παραθήγων εἰς πάντα, καὶ σομῶν εἰς εὐψυχίαν, καὶ ταῖς ἐπιῤῥώσεσιν ἀδαμαντίνους ἀπεργαζόμενος.

Verſ. 13. Ὁ δὲ — σωθήσεται.

Εἰρηται καὶ τοῦτο ἐν τῷ ἐννεακαιδεκάτῳ κεφαλαίῳ, καὶ διῃρμηνεύθη πάνυ σαφῶς ἐκεῖ.

6) Ita etiam vterque Codex ordinat in contextu Lucae.

Vers. 14. *Et praedicabitur — orbe.*

Hinc demonstrauit, quod nulla pericula praedicationem superabunt: et ita magnam praedicatoribus iniecit consolationem, quod voti sui compotes erunt: quia nihil eis erit obstaculo, si modo tolerauerint. Marcus autem manifestius dixit: Et in omnes gentes primum oportet praedicare euangelium.

Vers. 14. *In — gentibus.*

Ad redargutionem, ad accusationem eorum, qui non crediderint: ne dicere possint in die iudicii, Praedicationem non audiuimus. Dictum est etiam de hoc decimonono capite.

Vers. 14. *Et — consummatio.*

Consummatio templi et Ierusalem, vt praediximus. Dicit ergo: Postquam facta fuerint vniuersa quae dicta sunt, et postquam praedicatum fuerit euangelium in vniuerso orbe: tunc veniet Iudaeis omnimoda perditio. Quod autem priusquam caperentur Ierosolyma praedicatum sit euangelium per totum mundum, dixit Paulus: Fructificauit, inquit, ac creuit in omni creatura quae sub coelo est. Si enim ipse a Ierosolymis vsque ad Hispaniam praedicauit, concipe etiam de caeteris Apostolis quousque percurrerint. Idcirco enim postquam praedicatum est euangelium vbique terrarum, pereunt Ierosolyma, ne vmbram quidem responsionis habeant Iudaei: tantam videntes praedicationis virtutem, vt breuissimo tempore vniuersum per-

7) Chrysostomus haec tractat T. VII. p. 725. D. et loca similia confundit. Hunc ergo, non Codices N. Testa-

Vers. 14. Καὶ κηρυχθήσεται — οἰκουμένῃ.

Ἐντεῦθεν ἔδειξεν, ὅτι οὐδὲν τῶν δεινῶν περιγενήσεται τοῦ κηρύγματος, καὶ πολλὴν οὕτω τοῖς κήρυξι παραμυθίαν ἐνέβαλε, πληροφορηθεῖσιν, ὅτι ἐδὲν αὐτοῖς ἐμποδίσει, ἐὰν μόνον ὦσι καρτερικοί. μάρκος δὲ φανερώτερον εἶπεν, ὅτι καὶ εἰς [m]) πάντα τὰ ἔθνη δεῖ πρῶτον κηρυχθῆναι τὸ εὐαγγέλιον. m)Marc.13,10.

Vers. 14. Εἰς — ἔθνεσιν.

Εἰς ἔλεγχον, εἰς κατηγορίαν τῶν μὴ πιστευσάντων, ἵνα μὴ δύνωνται λέγειν ἐν ἡμέρᾳ κρίσεως, ὅτι οὐκ ἤκουσαν τοῦ κηρύγματος. εἰρηται δὲ καὶ τοῦτο ἐν τῷ ἐννεακαιδεκάτῳ κεφαλαίῳ.

Vers. 14. Καὶ — τέλος.

Τὸ τέλος τῆ ναῆ, καὶ τῆς ἱερουσαλὴμ, ὡς προέφημεν. λέγει τοίνυν, ὅτι μετὰ τὸ γενέσθαι τὰ ῥηθέντα πάντα, καὶ μετὰ τὸ κηρυχθῆναι τὸ εὐαγγέλιον ἐν ὅλῃ τῇ οἰκουμένῃ, τότε ἥξει τοῖς ἰουδαίοις ὁ παντελὴς ὄλεθρος. ὅτι δὲ πρὸ τῆς ἁλώσεως τῆς ἱερουσαλὴμ ἐκηρύχθη τὸ εὐαγγέλιον εἰς ὅλον τὸν κόσμον, εἰρηκεν ὁ παῦλος, ὅτι ἔστι [n]) καρποφορούμενον [7]) καὶ αὐξανόμενον ἐν πάσῃ τῇ κτίσει τῇ ὑπ' οὐρανὸν. εἰ γὰρ αὐτὸς ἀπὸ ἱερουσαλὴμ εἰς ἱσπανίαν ἐκήρυξεν, ἐννόησον καὶ περὶ τῶν ἄλλων ἀποστόλων, ἄχρι πόσε διέδραμον. διὰ τοῦτο δὲ μετὰ τὸ κηρυχθῆναι τὸ εὐαγγέλιον παντα χοῦ τῆς οἰκουμένης ἀπόλλυνται τὰ ἱεροσόλυμα, ἵνα μηδὲ σκιὰν ἀπολογίας ἔχωσιν ἰουδαῖοι, τοσαύτην ἰδόντες τὴν δύναμιν τοῦ κηρύγματος, ὡς ἐν n)Coloss. 1,23. 6, 10.

N. Testamenti, sequitur Euthymius. Hunc errorem correxit Theophyl. p. 143, E.

percurrerit orbem, et vbique ſplendorem dederit: quum tamen ipſi permanſerint in infidelitate et ingratitudine ſua.

Verſ. 15. *Quum ergo — intelligat.*

Abominationem dicit Titi ſtatuam, quam capta ciuitate ſtatuit in adytis templi. Siquidem abominationes appellabat lex huiusmodi imagines. Deſolationis vero dixit, quia illa deſerto templo ac ciuitate erecta eſt: aut quia eius erat imago qui haec deſerta fecit. Quod autem ait, Quum videritis, videtur quidem dictum eſſe ad Apoſtolos, ſed tamen fertur ad Iudaeos, vt ſciant quod non longe poſt, ſed eis adhuc viuentibus abominatio ſtabit. Plures ſiquidem Apoſtolorum ante id tempus mortui ſunt: caeteri vero qui remanſerant in aliis tunc orbis partibus verſabantur. Miſit autem eos ad Danielem, qui de huiusmodi abominatione et ſtrage prophetauerat. Tunc inquit, qui legit Danielis librum, intelligat ac conſideret erectam abominationem. Lucas vero aliud dicit ſignum, Quum videritis circumdari ab exercitibus Ieruſalem, tunc ſcitote quod imminet deſolatio eius. Apparet ergo quod vtrumque dixerit Chriſtus.

Verſ. 16. *Tunc — ad montes.*

Poſtquam de malis dixit, quae comprehenſura erant Ieroſolyma: de multis praeterea ac variis Apoſtolorum tentationibus: inſuper et de proſpero praedicationis ſucceſſu, quod absque vllo impedimento vniuerſum percurret orbem: loquitur iterum de Iudaeorum calamitatibus, oſtendens quod

s) ἦν εἰκών. A.

βραχεῖ πᾶσαν ἐπιδραμεῖν τὴν οἰκουμένην, καὶ πανταχοῦ λάμψαι, καὶ μεμενηκότες ἐπὶ τῆς αὐτῆς ἀπιστίας καὶ ἀγνωμοσύνης.

Vers. 15. Ὅταν οὖν — νοείτω.

Βδέλυγμα νῦν λέγει, τὸν ἀνδριάντα τοῦ τίτου, ὃν, ἑλὼν τὴν πόλιν, ἔστησεν ἐν τοῖς ἁγίοις τοῦ ναοῦ. βδελύγματα γὰρ ὁ νόμος ὠνόμαζε, τὰ τοιαῦτα ἀφομοιώματα. τῆς ἐρημώσεως δὲ τοῦτο κέκληκε, διότι, ἐρημουμένου τοῦ ναοῦ καὶ τῆς πόλεως, ἔστη τοῦτο· ἢ διότι τοῦ ἐρημώσαντος αὐτὰ ἦν ἡ [8]) εἰκών. τὸ δὲ, ὅταν ἴδητε, δοκεῖ μὲν ῥηθῆναι πρὸς τοὺς ἀποστόλους· φέρεται δὲ πρὸς τοὺς ἰουδαίους, ἵνα μάθωσιν, ὅτι οὐκ εἰς μακρὰν, ἀλλὰ ζώντων αὐτῶν τὸ βδέλυγμα ἥσεται. οἱ ἀπόστολοι γὰρ ἔφθασαν προαποθανόντες οἱ πλείους, καὶ ὅσοι δὲ περιελείφθησαν, ἐν ἄλλοις τηνικαῦτα μέρεσι τῆς οἰκουμένης διέτριβον. παρέπεμψε δὲ αὐτοὺς ἐπὶ τὸν δανιὴλ, προφητεύσαντα περὶ τοῦ τοιούτου βδελύγματος, καὶ τοῦ ὀλέθρου. τότε, φησὶν, ὁ ἀναγινώσκων τὴν βίβλον τοῦ δανιὴλ, νοείτω ἐπισάντα τὸν ὄλεθρον. ὁ δὲ λουκᾶς ἕτερον σημεῖον φησιν, ὅτι ὅταν ἴδητε [o]) κυκλεμένην ὑπὸ στρατοπέδων τὴν ἱερουσαλὴμ, τότε γνῶτε, ὅτι ἤγγικεν ἡ ἐρήμωσις αὐτῆς. φάνεται ἓν, ὅτι καὶ ἀμφότερα εἶπεν ὁ χριστός.

o) Luc. 21, 20.

Vers. 16. Τότε — ἐπὶ τὰ ὄρη.

Εἰπὼν περὶ τῶν κακῶν τῶν καταληψομένων τὰ ἱεροσόλυμα, καὶ μὴν καὶ περὶ τῶν πολλῶν καὶ ποικίλων πειρασμῶν τῶν ἀποστόλων, ἔτι δὲ καὶ περὶ τῆς εὐοδώσεως τοῦ κηρύγματος, ὅτι ἀνεμποδίστως πᾶσαν ἐπιδραμεῖται τὴν οἰκουμένην, λέγει πάλιν περὶ τῶν ἰουδαϊκῶν συμφορῶν, δεικνύων, ὅτι

quod poſtquam ipſe et diſcipuli ſui vbique in opinione celebri habiti fuerint, tunc hi vndique perdentur. Per ea vero quae parua videntur, demonſtrat plagarum illarum intolerabilitatem. Conſidera enim. Tunc inquit, qui in Iudaea ſunt, vbi Ieroſolyma ſita ſunt, fugiant ad montes: nullam ſalutis ſpem in remanendo habentes: neque enim erit omnino reuocatio aut mali mutatio: ideo id amplectendum erit, vt nudo etiam corpore, nec verſa retrorſum facie fugiant.

Verſ. 17. *Qui — domo ſua.*

Propter ineuitabile periculum, ne incidat in perditionem.

Verſ. 18. *Et — veſtimenta ſua.*

Si enim qui in ciuitate ſunt, fugiunt eam quae intus eſt ſtragem, multo magis qui in agris. Apud Lucam vero dicit etiam cauſam vehementiae plagarum: Quia dies vltionis hi ſunt, vt compleantur omnia quae ſcripta ſunt, in libris videlicet Danielis et aliorum prophetarum de huiusmodi expugnatione. Dies autem vltionis caedis dominicae erunt. Sed haec quidem iuxta hiſtoriam.

Iuxta anagogen vero, qui in Iudaea ſunt, hoc eſt, in diuino cultu: nam id ſignificat Iudaeae nomen: fugiant ad montes, id eſt, ad excelſum Dei auxilium: aut ad excelſa virtutum. Qui vero in tecto, ſiue qui conuerſatione eleuatus, et excelſior per vitam effectus fuerit, non deſcendat, vt

9) ἔνδον, abeſt. A.

ὅταν αὐτὸς καὶ οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ πανταχοῦ δοξάζωνται, τότε οὗτοι πανταχόθεν διαφθείρονται. διὰ δὲ τῶν δακούντων μικρῶν, ἐμφαίνει τὸ τῶν πληγῶν ἐκείνων ἀφόρητον. σκόπει γάρ. τότε, φησὶν, ὅταν τὸ βδέλυγμα ἑστῇ, οἱ ἐν τῇ Ἰουδαίᾳ, ἔνθα τὰ ἱεροσόλυμα, φευγέτωσαν ἐπὶ τὰ ὄρη, μηδεμίαν ἐλπίδα σωτηρίας ἀπὸ τοῦ παρεστῶτος ἔχοντες. οὐκ ἔσται γὰρ ἀνάκλησις ὅλως, οὐδὲ μεταβολὴ τοῦ κακοῦ. διόπερ ἀγαπητὸν, τὸ καὶ γυμνῷ τῷ σώματι φεύγειν ἀμεταστρεπτί.

Vers. 17. Ὁ — τῆς οἰκείας αὐτοῦ.

Διὰ τὸν ἀφύλακτον κάτω κίνδυνον, ἵνα μὴ ἐμπεσὼν, ἀπόληται,

Vers. 18. Καὶ — τὰ ἱμάτια αὐτοῦ.

Εἰ γὰρ οἱ ἐν τῇ πόλει φεύγεσι τὸν [n]) ἔνδον ὄλεθρον, πολλῷ μᾶλλον οἱ ἐν τοῖς ἀγροῖς. παρὰ δὲ τῷ Λουκᾷ λέγει καὶ τὴν αἰτίαν τῆς σφοδρότητος τῶν πληγῶν, ὅτι ἡμέραι [o]) ἐκδικήσεως αὐταί εἰσι, τοῦ [1]) πλησθῆναι πάντα τὰ γεγραμμένα, δηλαδὴ, ἐν ταῖς βίβλοις τοῦτε δανιὴλ, καὶ τῶν ἄλλων προφητῶν, περὶ τῆς τοιαύτης ἀλώσεως. ἡμέραι δὲ ἐκδικήσεως, τοῦ δεσποτικοῦ φόνου. ἀλλὰ ταῦτα μὲν καθ' ἱστορίαν.

o) Luc. 21, 22.

Κατὰ δὲ ἀναγωγὴν, οἱ ἐν τῇ Ἰουδαίᾳ, τουτέστιν, οἱ ἐν τῇ εὐσεβείᾳ· τοῦτο γὰρ σημαίνει τὸ τῆς Ἰουδαίας ὄνομα· φευγέτωσαν ἐπὶ τὰ ὄρη· λέγω δὴ, ἐπὶ τὴν ὑψηλὴν βοήθειαν τοῦ Θεοῦ, ἢ ἐπὶ τὰ ὕψη τῶν ἀρετῶν· ὁ ἐπὶ τοῦ δώματος δὲ, ἤγουν, ὁ τῆς κάτω διατριβῆς ὑπεραρθεὶς καὶ ὑψηλὸς τῷ βίῳ

n) τὸ πληρωθῆναι, A. Loco laudato vterque Codex in textu Lucae habet πλησθῆναι.

vt tollat mundi affectus quos reliquerat. Et qui in agro siue in solitaria vita: non reuertatur vt tollat vestimenta sua, quae sunt operimenta peccatorum, ab eo iam dudum relicta.

Vers. 19. *Vae — diebus.*

Illis quidem propter onus interius, his vero propter exterius: Illae enim pondere embrionum grauantur, hae autem onere lactentium. Siquidem facile est pro salute pecunias et vestimenta contemnere: fieri autem leuem et fugam expeditam eam quae in vtero habet, aut abiicere infantem eam quae lactat, prorsus impossibile est propter naturae vinculum. Vae ergo illis, quia facile comprehendentur: et similiter embrionibus ac lactentibus, vt qui simul peribunt.

Iuxta anagogen vero praegnantes dicimus animas, quae virtutem nondum pepererunt: lactantes autem quae pepererunt quidem, verum puerilis est foetus et admodum pusillanimis.

Vers. 20. *Orate — Sabbatho.*

Manifestum et hinc, quod quanquam ad Apostolos protendebant huiusmodi sermones, attamen vel isti ad Iudaeos respiciebant: neque enim amplius obseruabant Apostoli Sabbathum, quando capta sunt Ierosolyma. Quare autem non hyeme neque Sabbatho? Hyeme quidem propter temporis difficultatem: Sabbatho vero propter legem, quae non permittebat Sabbatho iter facere vltra statutos lege passus.

Ana-

z) Hentenius reddidit, ac si legerit, τοῖς μὲν, τοῖς δέ. Sed nulla opus est correctione. Nec enim ad ὀναῖ, sed ad ὀυναμένων refertur.

βίῳ γενόμενος, μὴ καταβαινέτω ἆραι τὰ ἐκ τοῦ κόσμου πάθη, ἅπερ ἀπολέλοιπε· καὶ ὁ ἐν τῷ ἀγρῷ δὲ, εἴτουν, ὁ ἐν τῷ ἀνακεχωρημένῳ βίῳ, μὴ ἐπιστρεψάτω ἆραι τὰ ἱμάτια αὐτοῦ, ἅπερ εἰσὶ, τὰ περιβόλαια τῶν ἁμαρτιῶν, ἃ πάλαι ἀπεδύσατο.

Verſ. 19. Οὐαὶ — ἡμέραις.

Τῶν [2]) μὲν, διὰ τὸν ἐντὸς φόρτον· τῶν δὲ, διὰ τὸν ἐκτὸς οὐ δυναμένων εὐκόλως φυγεῖν. αἱ μὲν γὰρ βεβάρηνται τῷ ἄχθει τῶν ἐμβρύων· αἱ δὲ τῷ φορτίῳ τῶν θηλαζόντων. χρημάτων μὲν γὰρ καὶ ἱματίων καταφρονῆσαι ῥᾴδιον, διὰ σωτηρίαν· γενέσθαι δὲ τὴν ἔγκυον κύφην, καὶ ἀπορῆψαι τὴν θηλάζουσαν, ὃ θηλάζει, παντελῶς ἀδύνατον, διὰ τὸν δεσμὸν τῆς φύσεως. σὺν τοίνυν αὐτοῖς, εὐπετῶς καταλαμβανομέναις, καὶ τοῖς ἐμβρύοις καὶ ὑπομαζίοις συνδιαφθειρομέναις.

Κατὰ δὲ ἀναγωγὴν, ἐν γαστρὶ μὲν ἐχέσας νοοῦμεν, τὰς μήπω τεκούσας ἀρετὴν ψυχάς· θηλαζέσας δὲ, τὰς τεκούσας μὲν, νηπιώδες δὲ κύημα καὶ βραχύτατον.

Verſ. 20. Προσεύχεσθε — σαββάτῳ.

Φανερὸν κἀντεῦθεν, ὅτι εἰ καὶ πρὸς τοὺς ἀποστόλους ἀπέτεινε τοὺς τοιούτους λόγους, ἀλλά γε πρὸς τοὺς ἰουδαίους ἔβλεπον οὗτοι. καὶ γὰρ οὐκέτι παρεφύλαττον τὸ σάββατον οἱ ἀπόστολοι. διατί δὲ, μὴ χειμῶνος, μηδὲ σαββάτῳ; μὴ χειμῶνος μὲν, διὰ τὴν δυσκολίαν τὴν ἀπὸ τοῦ καιροῦ· μὴ σαββάτῳ δὲ, διὰ τὸν νόμον, οὐκ ἐπιτρέποντα βαδίζειν ἐν σαββάτῳ περαιτέρω τῶν νενομισμένων βημάτων.

Ἀναγω-

Anagogice autem fugam intelligimus exitum animae a corpore: hyemem vero commotionem ac turbationem cogitationum: Sabbathum autem otium a virtute. Iubet itaque sermo vt oremus, ne fiat exitus animae nostrae in commotione aut turbatione cogitationum, neque in ocio a virtutibus, sed in tranquillitate cogitationum et operatione virtutum.

Vers. 21. *Erit — fiet.*

Si quis in Iosephi scripta incidat, certior omnino de his efficietur. Siquidem quum etiam Iudaeus esset, affirmat de huiusmodi Dei ira, quod omnem excesserit calamitatem, omnemque supergressa sit tragoediam. Nam praeter tremendam illam obsidionem, tanta erat fames, vt ipsis quoque matribus pugna fuerit pro esu filiorum. Ob quam ergo causam, miserabiliorem ac horribiliorem passi sunt afflictionem omnibus quae fuerunt a seculo? Quia magis execrandum ac horribilius perpetrauerunt flagitium omnibus qui fuerunt a seculo, Dei filium occidentes. Lucas autem planius dicit: Erit enim afflictio magna super terram, et ira in populo hoc: cadentque acie gladii, et captiui ducentur in omnes gentes: et Ierusalem calcabitur a gentibus, donec impleantur tempora gentium. Iram quidem Dei dicens: tempora vero gentium, ea quae durabunt vsque ad consummationem eorum, totiusque mundi.

Vers. 22. *Et nisi — dies illi.*

Dies ait belli et obsidionis, dicens, quod nisi diminuti fuissent dies illi dispensatione diuina, nequa-

Ἀναγωγικῶς δὲ, φυγὴν μὲν νοοῦμεν, τὴν ἔξοδον τῆς ψυχῆς ἀπὸ τοῦ σώματος· χειμῶνα δὲ, τὴν ζάλην καὶ ταραχὴν τῶν λογισμῶν· σάββατον δὲ, τὴν ἀργίαν τῆς ἀρετῆς. παρεγγυᾷ γὰρ ὁ λόγος προσεύχεσθαι, μὴ γενέσθαι τὴν ἔξοδον τῆς ψυχῆς ἡμῶν ἐν ζάλῃ καὶ ταραχῇ λογισμῶν, μηδ' ἐν ἀργίᾳ τῆς ἀρετῆς, ἀλλὰ γαληνιώντων τῶν λογισμῶν, καὶ ἐνεργεμένης τῆς ἀρετῆς.

Verſ. 21. Ἔσαι — γένηται.

Εἴ τις ἐντύχῃ τοῖς ἰωσήπου συγγράμμασι, πληροφορηθήσεται. καίτοι γὰρ ἑβραῖος ὤν, διαβεβαιοῦται περὶ τῆς τοιαύτης θεσμηνίας, ὅτι πᾶσαν ἐνίκησε συμφορὰν, καὶ πᾶσαν ὑπερέβη τραγῳδίαν. μετὰ γὰρ τῆς ξένης ἐκείνης πολιορκίας, τοσοῦτος ἦν ὁ λιμὸς, ὡς καὶ αὐτοῖς τοῖς μητράσιν περιμάχητον εἶναι τὴν τεκνοφαγίαν, καὶ ὑπὲρ τούτου πολέμους γίνεσθαι. τίνος οὖν ἕνεκεν χαλεπώτερα καὶ φρικωδέστερα πάντων τῶν ἀπ' αἰῶνος ἀνθρώπων πεπόνθασι; διότι χαλεπώτερα καὶ φρικωδέστερα πάντων τῶν ἀπ' αἰῶνος ἀνθρώπων τετολμήκασιν, ἀνελόντες τὸν υἱὸν τοῦ θεοῦ. λουκᾶς δὲ πλατύτερόν φησιν, ὅτι ἔσαι [q]) ἀνάγκη μεγάλη ἐπὶ τῆς γῆς, καὶ ὀργὴ ἐν τῷ λαῷ τούτῳ, καὶ πεσοῦνται στόματι μαχαίρας, καὶ αἰχμαλωτισθήσονται εἰς πάντα τὰ ἔθνη. καὶ ἱερουσαλὴμ ἔσαι πατουμένη ὑπὸ ἐθνῶν, ἄχρι πληρωθῶσιν καιροὶ ἐθνῶν. ὀργὴν μὲν λέγων, τὴν τοῦ θεοῦ, διὰ τὸν υἱὸν αὐτοῦ· καιροὺς δὲ ἐθνῶν, τοὺς ἄχρι συντελείας αὐτῶν, καὶ τοῦ κόσμου παντός.

q) Luc. 21, 23. 24.

Verſ. 22. Καὶ εἰ μὴ — αἱ ἡμέραι ἐκεῖναι.

Ἡμέρας, τὰς τοῦ πολέμου καὶ τῆς πολιορκίας ἐκείνης φησὶ, λέγων· ὅτι εἰ μὴ ἠλαττώθησαν αἱ ἡμέραι

quaquam ſalua fuiſſet, nequaquam mortem euitaſſet omnis caro, id eſt, nulla remanſiſſet caro, Iudaica videlicet: Omnes enim mortui fuiſſent homines, et qui intus, et qui extra erant: quidam fame, quidam vero peſte aut gladio, omnibusque mortis generibus. Aduerſus omnes ſiquidem Iudaeos Romani furore accenſi erant, etiam aduerſus eos, qui vbique terrarum diſperſi ferebantur. Electos autem vocat fideles, qui ex Iudaeis erant, propter quos citius quieuit bellum, ne perirent vna cum infidelibus, ſed potius increduli aliqui per hos ſeruarentur: ne poſſet quispiam dicere quod propter eos qui crediderant, haec a Deo immiſſa vltio ſuperueniſſet: ſed qui relicti erant videntes omnes qui inter ipſos crediderant permanſiſſe, intelligerent cauſam, ac certiores redderentur, quod non ſolum non perierant propter illos, qui mortui erant, ſed potius et ipſi propter eos ſeruati erant.

Quod autem non Omnis caro, pro Nulla caro ſumatur, manifeſtum eſt quoque a dicto Dauidico quo dicitur: Non dominetur mei omnis iniuſtitia, id eſt, nulla. Nam et hoc, idioma eſt veteris ſcripturae.

Tu vero conſidera mihi diuini ſpiritus diſpenſationem, quo modo Iohannes qui in viuis adhuc erat dum haec facta ſunt, et multo adhuc tempore poſt expugnationem vixit, nihil horum ſcripſit, ne quaſi olim praedicta ſcribere videretur, quae iam facta erant. Qui vero priusquam haec fierent mortui ſunt, manifeſte omnia ſcripſerunt, vt ſuſpicione carere videretur Chriſti de his vaticinium. Poſtquam ergo hactenus ad plenum praedixit, quae de captiuitate Ieroſolymorum futura erant, tranſit etiam ad reliquam quaeſtionem puta de ſecundo aduentu

ἡμέραν ἐκείνην κατ' οἰκονομίαν παρὰ τοῦ θεοῦ, οὐκ ἂν διεσώθη, οὐκ ἂν ὑπεξέφυγε τὸν θάνατον πᾶσα σὰρξ, ἦγεν, οὐδὲ μία σὰρξ, ἰουδαϊκὴ δηλονότι. πάντες γὰρ ἂν διεφθάρησαν, καὶ οἱ ἐντὸς, καὶ οἱ ἐκτός· οἱ μὲν λιμῷ· οἱ δὲ λοιμῷ· οἱ δὲ ξίφει καὶ παντοίοις θανάτου τρόποις. κατὰ πάντων γὰρ ἰουδαίων οἱ ῥωμαῖοι σφοδρῶς ἐμάνησαν, καὶ κατὰ τῶν πανταχῆ διεσπαρμένων ἐφέροντο. ἐκλεκτοὺς δὲ καλεῖ, τοὺς ἐξ ἰουδαίων πιστοὺς, δι' οὓς ταχύτερον ἔπαυσε τὸν πόλεμον, ἵνα μὴ συναπόλωνται τοῖς ἀπίστοις, ἀλλὰ μᾶλλον ἵνα τινὲς τῶν ἀπίστων συνδιασωθῶσι τέκνοις, ὥσε μηδένα δυνηθῆναι λέγειν, ὅτι διὰ τοὺς πιστεύσαντας ἡ θεήλατος αὕτη μάστιξ ἐπῆλθεν· ἀλλ' ἵνα βλέποντες οἱ ὑπολειφθέντες ἅπαντας τοὺς ἐν αὐτοῖς πιστοὺς διαδράντας, συνῶσι τὴν αἰτίαν, καὶ βεβαιωθῶσιν, ὡς ὁ μόνον οὐκ ἀπώλοντο δι' αὐτοὺς οἱ διαφθαρέντες, ἀλλὰ μάλιστα καὶ αὐτοὶ διὰ τούτους περιεσώθησαν.

Ὅτι δὲ τὸ πᾶσα σὰρξ, ἀντὶ τοῦ, οὐδὲ μία παρείληπται, δῆλον καὶ ἀπὸ τοῦ δαυϊτικοῦ ῥητοῦ, λέγοντος· μὴ τ) κατακυριευσάτω μου πᾶσα τ) Ps. 118, 133. ἀνομία, ἀντὶ τοῦ, μηδὲ μία. καὶ τοῦτο γὰρ ἰδίωμα τῆς παλαιᾶς γραφῆς.

Σὺ δέ μοι σκόπει τοῦ θείου πνεύματος τὴν οἰκονομίαν, πῶς ὁ μὲν ἰωάννης, ὁ ζῶν, ὅτε ταῦτα γέγονε, καὶ μετὰ τὴν ἅλωσιν πολὺν ἔτι ζήσας χρόνον, οὐδὲν τούτων ἔγραψεν, ἵνα μὴ δόξῃ γράφειν, ὡς πάλαι εἰρημένα, τὰ ἤδη γεγενημένα· οἱ δὲ πρὸ τοῦ γενέσθαι ταῦτα τετελευτηκότες, ἐκεῖνοι πάντα σαφῶς ἔγραψαν, ἵνα ἀνύποπτος ἡ τοῦ χριστοῦ περὶ τούτων προφητεία φανῇ. πληρώσας τοίνυν ἄχρι τούτου τὰ περὶ τῆς ἁλώσεως τῶν ἱεροσολύμων, μέτεισι καὶ ἐπὶ τὸ λοιπὸν ἐρώτημα, τὸ περὶ τῆς δευτέρας αὐτοῦ παρουσίας,

aduentu suo, et huius signa praedicit, quae Christianis futura sunt vtilia.

† Decurtauit autem Deus afflictiones et omnino bellum: si enim bellum amplius duraſſet, omnes qui intus erant penitus fame periiſſent.

Verſ. 23. *Tunc — nolite credere.*

Dictio τότε tunc, interdum non significat consequentiam praedictorum, sed initium tantum eorum quae dicenda sunt: sicut etiam, In diebus illis: de quo diſſeruimus tertio capite. Et ita hoc in loco dictio Tunc, ordinem temporis non significat, sed quando fient quae dicenda sunt. Similiter et haec ad Apoſtolos dici videntur: ad eos tamen dirigitur Chriſtianos, qui tunc futuri erant.

Verſ. 24. *Surgent — pſeudoprophetae.*

Surgent, hoc eſt venient. Sunt autem pſeudochriſti, qui ſe Chriſtum eſſe fingunt: pſeudoprophetae vero, qui ſe fingunt eſſe prophetas.

Verſ. 24. *Et — prodigia.*

Etiam ante expugnationem Ieroſolymorum dixit futuros eſſe pſeudochriſtos et pſeudoprophetas. Multi enim inquit venient in nomine meo dicentes, Ego ſum Chriſtus. Et rurſus, Et multi pſeudoprophetae ſurgent. Sed qui ante ſecundum ſuum aduentum venient, hi longe grauiores erunt illis, qui fuerunt ante captiuitatem Ieroſolymorum. Nam hi ſigna quoque magna ac prodigia facient: pſeudochriſti quidem, miracula eden-

[3]) Haec in neutro meorum comparent. Sumta ſunt ex Theophylact. p. 145. A.

καὶ προλέγει τὰ σημεῖα ταύτης, χρήσιμα τοῖς χριστιανοῖς ἐσόμενα.

† † Ἐκολόβωσε[3]) δὲ ὁ θεὸς τὰς θλίψεις καὶ τὸν πόλεμον. εἰ γὰρ ἐκράτησεν ἐπὶ πλέον ὁ πόλεμος, πάντες ἂν οἱ ἔνδον ὑπὸ τοῦ λιμοῦ διεφθάρησαν.

Vers. 23. Τότε — μὴ πιστεύσητε.

Τὸ τότε, ἔστιν, ὅτε οὐκ ἀκολουθίαν δηλοῖ τῶν προειρημένων, ἀλλ' ἀρχὴν μόνον τῶν ῥηθήναι μελλόντων, ὥσπερ καὶ τὸ, ἐν ταῖς ἡμέραις ἐκείναις, περὶ οὗ διελαβόμεν ἐν τῷ τρίτῳ κεφαλαίῳ. καὶ νῦν οὖν τὸ τότε, ἐ τάξιν καιροῦ σημαίνει, ἀλλ' ὅτι ὅτε γενήσονται τὰ ῥηθησόμενα. δοκεῖ μὲν οὖν καὶ ταῦτα πρὸς τοὺς ἀποστόλους λέγεσθαι· φέρονται δὲ πρὸς τοὺς ἐσομένους τότε χριστιανούς.

Vers. 24. Ἐγερθήσονται — ψευδοπροφῆται.

Ἐγερθήσονται, ἀντὶ τοῦ, ἐλεύσονται. καὶ ψευδόχριστοι μέν εἰσιν, οἱ ὑποκρινόμενοι τὸν χριστόν· ψευδοπροφῆται δὲ, οἱ ὑποκρινόμενοι τὰς προφήτας.

Vers. 24. Καὶ — τέρατα.

Καὶ πρὸ τῆς ἁλώσεως τῶν ἱεροσολύμων εἶπεν ἔσεσθαι ψευδοχρίστους καὶ ψευδοπροφήτας. πολλοὶ[5]) γὰρ, φησιν, ἐλεύσονται ἐπὶ τῷ ὀνόματί μου, λέγοντες, ἐγώ εἰμι ὁ χριστός. καὶ πάλιν· καὶ πολλοὶ ψευδοπροφῆται ἐγερθήσονται. ἀλλ' οἱ πρὸ τῆς δευτέρας αὐτοῦ παρουσίας, οὗτοι πολλῷ βαρύτεροι τῶν πρὸ τῆς ἁλώσεως τῶν ἱεροσολύμων· οὗτοι γὰρ καὶ ποιήσουσι σημεῖα μεγάλα καὶ τέρατα· οἱ μὲν ψευδόχριστοι, θαυματοποιοῦντες

5) Matth. 24, 5.

edentes: pseudoprophetae vero quaedam futura praedicentes.

Vers. 24. *Ita vt — electi.*

Si fieri potest, eis dicitur. Inter pseudochristos autem vnus est Antichristus, postremus eorum venturus, cuius prophetae qui dicuntur, hi sunt pseudoprophetae: de quo etiam Paulus scripsit. Postquam enim vocauit eum hominem peccati, filiumque perditionis, addidit: Cuius est aduentus secundum operationem satanae, in omni virtute et signis ac prodigiis falsis. Hi ergo signum sunt secundi aduentus.

Vers. 25. *Ecce, praedixi vobis.*

Testatur quod manifeste praedicendo munierit. Apud Marcum vero ait: Vos autem videte: Ecce praedixi vobis omnia, quae videlicet contingent de seductoribus. Per apostolos vero haec etiam dicit ad posteros, vt prius significatum est. Obserua enim quod etiam ad apostolos praedixerit ea quae de Ierosolymorum captiuitate dicta sunt, quaeque de secundo suo aduentu, tanquam ad praeceptores noui populi: scieus quod etiam haec docturi essent ac scripturi: et ad demonstrationem eorum quae prophetauit de captiuitate, et ad munitionem fidelium, qui futuri sunt ante secundum eius aduentum.

Vers. 26. *Si ergo — credere.*

Qui tunc haec dicent, praenuncii erunt ac ministri antichristi. Penetralia autem nunc intelligit loca in domibus magis recondita.

Vers. 27.

4) γὰρ, abest A.

οἱ δὲ ψευδοπροφῆται, προλέγοντές τινα μέλλοντα.

Vers. 24. Ὥστε — ἐκλεκτούς.

Εἰ δυνατὸν αὐτοῖς γένηται. τούτων τῶν ψευδοχρίστων εἷς ἐστι καὶ ὁ λεγόμενος ἀντίχριστος, τελευταῖος τῶν ἄλλων ἐρχόμενος, οὗ προφῆται οἱ ῥηθέντες ἦτοι ψευδοπροφῆται. περὶ τούτου καὶ παῦλος ἔγραψε· καλέσας[4]) γὰρ αὐτὸν[t]) ἄνθρωπον ἁμαρτίας, καὶ υἱὸν ἀπωλείας, ἐπήγαγεν, οὗ ἔστιν ἡ παρουσία κατ' ἐνέργειαν τοῦ σατανᾶ, ἐν πάσῃ δυνάμει καὶ σημείοις καὶ τέρασι ψεύδους. οὗτοι οὖν εἰσὶ τὸ σημεῖον τῆς δευτέρας παρουσίας. t) 2 Thess. 2, 3. 9.

Vers. 25. Ἰδοὺ, προείρηκα ὑμῖν.

Διαμαρτύρεται ἐξασφαλιζόμενος. παρὰ δὲ τῷ μάρκῳ φησὶν, ὑμεῖς[v]) δὲ βλέπετε, ἰδοὺ προείρηκα πάντα, δηλονότι, τὰ περὶ τῶν πλάνων. διὰ δὲ τῶν ἀποστόλων, ὡς προδεδήλωται, πρὸς τοὺς ὕστερον ταῦτα λέγει. παρατήρησον γάρ, ὅτι πρὸς τοὺς ἀποστόλους εἶπε, καὶ τὰ περὶ τῆς ἁλώσεως τῶν ἱεροσολύμων, καὶ τὰ περὶ τῆς δευτέρας αὐτοῦ παρουσίας, ὡς πρὸς διδασκάλους τοῦ νέου λαοῦ, γινώσκων, ὅτι καὶ διδάξουσι ταῦτα, καὶ γράψουσι, πρός τε ἀπόδειξιν, ὧν προεφήτευσε περὶ τῆς ἁλώσεως, καὶ πρὸς ἀσφάλειαν τῶν πρὸ τῆς δευτέρας παρουσίας πιστῶν. v) Marc. 13, 23.

Vers. 26. Ἐὰν οὖν — πιστεύσητε.

Οἱ ταῦτα τηνικαῦτα λέγοντες, προπομποὶ καὶ ὑπηρέται τοῦ ἀντιχρίστου εἰσί. ταμεῖα δὲ νόει νῦν, τὰ τῶν εἰκείων ἐνδότατα.

Verſ. 27. *Sicut — hominis.*

Sicut inquit fulgur egreditur, et omnibus in conſpicuo eſt, nullo egens praecone aut praenunciante: ſed exceſſiuo ſuo ſplendore minimo temporis momento, vniuerſo apparet orbi: Ita quoque erit aduentus ille, propter magnitudinem ſui ſplendoris, omnibus ſimul apparens, et factus hominibus ipſe ſui nuncius. Neque enim quemadmodum primus aduentus in paupertate et nominis obſcuritate factus eſt, ita erit et ſecundus, ſed ediuerſo hic cum poteſtate et gloria magna fiet, ſtipante omni coeleſti exercitu: ideo nullus hunc ignorare tunc poterit.

Verſ. 28. *Vbicunque — aquilae.*

Hoc dicit propter ſatellitium quo tunc circundabitur. Et ſtipantes quidem aſſimilauit aquilis, tanquam alatos ac regios: ſeipſum vero cadaueri, tanquam congregantem huiusmodi aquilas, et quaſi cibum ſpiritualem eorum, vitamque ſempiternam. Lucas autem pro cadauere poſuit corpus, hoc eſt pro πτῶμα, σῶμα.

Verſ. 29. *Statim — coelo.*

De his dixit et Lucas: Et erunt ſigna in ſole, et luna, et ſtellis. Vide autem quomodo dixerit. Statim, demonſtrans quod ſimul fere omnia, et quae dicta ſunt, et haec et quae dicentur, fient. Breuiabit ſiquidem et hanc tentationem Deus propter electos ſuos. Afflictionem autem dicit eam quae ab Antichriſto mouebitur, eiusque ſeductoribus, et pios affliget. Sol vero obſcurabitur: non e medio

5) ἐκείνη. A.
6) τότε, abeſt. A.

Verſ. 27. Ὥσπερ — ἀνθρώπου.

Ὥσπερ ἡ ἀστραπή, φησιν, ἐξέρχεται καὶ φαίνεται πᾶσιν, ὁ δομένη κήρυκος, ὃδε προμηνύοντος, ἀλλὰ τῇ ὑπερβολῇ τῆς ἰδίας λαμπρότητος ἐν ἀκαριαίᾳ ὀπῇ καιροῦ φαινομένη πάσῃ τῇ οἰκουμένῃ· ἔτως ἔσαι καὶ ἡ παρουσία ἐκείνου,[5]) διὰ τὴν ὑπερβολὴν τῆς οἰκείας λαμπρότητος πᾶσιν ὁμῶς φαινομένη, καὶ γινομένη τοῖς ἀνθρώποις αὐτάγγελος ἑαυτῆς. οὐ γὰρ, ὥσπερ ἡ πρώτη παρουσία μετὰ πτωχείας καὶ ἀδοξίας γέγονεν, ἔτως ἔσαι καὶ ἡ δευτέρα, ἀλλὰ τἐναντίον, αὕτη μετὰ δυνάμεως καὶ δόξης πολλῆς γενήσεται, δορυφορούσης ἀπάσης ἐρανίου στρατιᾶς. διὸ ἐδεὶς ἀγνοῆσαι ταύτην τότε[6]) δυνήσεται.

Verſ. 28. Ὅπου — ἀετοί.

Τοῦτο εἶπε, διὰ τὴν τηνικαῦτα δορυφορίαν. καὶ ἀετοῖς μὲν, τοὺς δορυφοροῦντας παρείκασεν, ὡς καὶ πτηνοὺς, καὶ βασιλικούς· πτώματι δὲ, ἑαυτὸν, ὡς συναγωγὸν τῶν τοιούτων ἀετῶν, καὶ ὡς τροφὴν πνευματικὴν αὐτῶν, καὶ ζωὴν αἰώνιον.[x]) x) Luc. 17, 37. σῶμα δὲ, τὸ πτῶμα ἔγραψεν ὁ Λουκᾶς.

Verſ. 29. Εὐθέως — ἐρανοῦ.

Περὶ τούτων εἶπε καὶ ὁ Λουκᾶς, ὅτι καὶ[y]) ἔσαι y) Luc. 21, 25. σημεῖα ἐν ἡλίῳ καὶ σελήνῃ καὶ ἄστροις. ὅρα δὲ, πῶς εἴρηκεν, ὅτι εὐθέως, παρισῶν, ὅτι ὁμοῦ σχεδὸν ἅπαντα τά τε προειρημένα, καὶ ταῦτα, καὶ τὰ ῥηθησόμενα γενήσονται. συνελεῖ γὰρ καὶ τοῦτον τὸν πειρασμὸν ὁ θεὸς, διὰ τοὺς ἐκλεκτοὺς αὐτοῦ. θλῖψιν μὲν οὖν λέγει, τὴν ἀπὸ τοῦ ἀντιχρίστου, καὶ τῶν περὶ αὐτὸν ἀπατεώνων, ἥτις[7]) ἐκ-

7) Hentenius videtur inueniſſe θλῖψαι. Ἐκθλιβῆναι impiis potius conuenit, quam piis, qui elidentur e numero piorum.

medio ſublatus, ſed Chriſti venientis luce ſuperatus: luna autem non dabit ſplendorem ſuum: et ſtellae cadent, tanquam nulli amplius vſui futurae. Nulla enim tunc erit nox. Lucas vero ſcripſit: Et ſuper terram anxietas gentium, per defluxum reſonante mari ac fluctu: areſcentibus hominibus prae timore et expectatione, quae ſuperuenient orbi terrarum. Anxietatem gentium, appellauit turbationem: Defluxum autem, tranquillitatem ventorum. Nam absque ventis reſonabit praeter naturam mare ac fluctus eius. Areſcentiam vero dicit mortem.

Verſ. 29. *Et — commouebuntur.*

Et coeleſtes exercitus horrebunt videntes huiusmodi creaturae mutationem: Deum in terram deſcendentem, homines autem vniuerſos qui ab initio fuerunt, a mortuis ſuſcitari, vt rationem reddant cunctorum quae in vita operati ſunt.

Verſ. 30. *Et — coelo.*

Signum eius dicit crucem, quae tunc longe clarius ſole fulgebit: nam ille obſcurabitur, haec autem apparebit. Ob quam autem cauſam apparebit? Vt exterreat praecipue quidem Iudaeos, deinde etiam gentiles, qui Chriſto improperabant cru-

[s]) Dixi de hoc loco in editione N. Teſtamenti ad Luc. 21, 25. Hentenius ad hunc locum ita habet: *Quum omnia, quae hactenus viderim exemplaria, habeant ἀπορίᾳ apud Lucam, hoc eſt, deſperatione aut conſilii inopia: et ſic iungi videatur praecedentibus: autor hic legiſſe videtur ἀπορρροίᾳ, hoc*

θλίψει τὲς εὐσεβῆς. ὁ ἥλιος δὲ σκοτισθήσεται, οὐκ ἀφανιζόμενος, ἀλλὰ νικώμενος τῷ φωτὶ τῆς παρεσίας τὲ χριστοῦ· ἡ δὲ σελήνη ἐ δώσει τὸ φέγγος αὐτῆς, καὶ τὰ ἄστρα πεσοῦνται, ὡς μηκέτι χρείας ἔσης αὐτῶν. οὐκέτι γὰρ ἔσαι νύξ. ὁ δὲ λεκᾶς ἔγραψεν, ὅτι καὶ ἐπὶ [2]) τῆς γῆς συνοχὴ ἐθνῶν ἐν ἀπορίᾳ, ἠχούσης θαλάσσης καὶ σάλου, ἀποψυχόντων ἀνθρώπων ἀπὸ φόβε καὶ προσδοκίας τῶν ἐπερχομένων τῇ οἰκεμένῃ. συνοχὴν μὲν ἐθνῶν ὀνομάσας, τὴν ταραχήν· ἀπορίαν [3]) δὲ, τὴν νηνεμίαν· χωρὶς γὰρ ἀνέμων ἠχήσει παρὰ φύσιν ἡ θάλασσα καὶ ὁ σάλος αὐτῆς· ἀποψυξιν δὲ, τὸν [4]) θάνατον.

2) Luc. 21, 25. 26.

Verſ. 29. Καὶ — σαλευθήσονται.

Καὶ αἱ ἐράνιαι ϛρατιαὶ φρίξεσι, βλέπεσαι τὴν τοιαύτην τῆς κτίσεως μεταβολὴν, καὶ τὸν μὲν θεὸν εἰς γῆν κατερχόμενον· τὲς δὲ ἀπ' αἰῶνος ἀνθρώπες ἐκ νεκρῶν ἀνισαμένες, καὶ μέλλοντας λόγες ὑποσχεῖν τῶν βεβιωμένων.

Verſ. 30. Καὶ — ἐρανῷ.

Σημεῖον αὐτῷ λέγει, τὸν ϛαυρὸν, λάμποντα τότε τῇ ἡλίᾳ πολλῷ φαιδρότερον. ἐκεῖνος μὲν γὰρ σκοτισθήσεται· ἕτος δὲ φανήσεται. τίνος δὲ ἕνεκεν ὀφθήσεται, ἵνα ταράξῃ προηγμένους μὲν τοὺς ἰεδαίους, εἶτα καὶ τοὺς ἕλληνας, ὅσοι τῷ χρι-

hoc eſt, defluxu, et inngit ſequentibus. Cum his compara, quae habet Millius ad Lucam l. l.

9) Recte ita. Nam *areſcere* ex aliquo ſuae aetatis Schreuelio hauſit Vulgatus. Ἀποψύχειν eſt exſpirare, mori. Ita Thucyd. lib I. cap. 134. Ἀπέψυξε βίον. Sophocl. in Aiace p. 59.

crucem, et vt sciant quod hic ipse tanquam Deus descendit.

Vers. 30. *Et tunc — terrae.*

Tunc lugebit omne genus, infidelium videlicet. Hi quidem, quod Deum crucifixerint: illi autem, quod Christianos punierint: rursum isti, quod non crediderint. Neque enim alia est eis opus accusatione praeter crucem. Tunc autem planctus erit eis inutilis.

Vers. 30. *Et videbunt — multa.*

Praecedet quidem eum crux, tanquam iustificatio aduersus illos, qui eum crucifixerunt. Descendet autem in nubibus sicut assumtus est.

Vers. 31. *Et mittet — eorum.*

Priusquam appareat crux mittet illos: neque enim vsus est ordine narrationis, sed simpliciter dicit quod futurum est. Per quatuor autem ventos, quatuor orbis extremitates significauit, Orientem, Occidentem, Septentrionem, et Meridiem. Ab vnaquaque enim extremitate proprius spirat ventus: et hi quatuor dicuntur proprie venti. Per extrema vero, etiam media significauit. Quod autem dicit, A summis coelorum vsque ad terminos eorum, declaratiuum est eius quod dixit, A quatuor ventis: significans idem importare terminos, Ventos, et Extrema. Apud Marcum vero ait, Ab extremo terrae, vsque ad extremum coeli: docens eadem esse extrema terrae et coeli. Et nota quod tuba mortuos excitabit: excitatos autem congregabunt angeli; congregatos vero rapient nubes, sicut dixit

[1]) Forte, συναχθέντας. Nam illud videtur exemplo carere.

χριστῷ τὸν σαυρὸν ὠνείδιζον, καὶ ἵνα γνῶσιν, ὅτι αὐτὸς οὗτος κάτεισι θεὸς ὤν.

Vers. 30. Καὶ τότε — γῆς.

Τότε θρηνήσει πᾶν γένος, δηλαδὴ, τῶν ἀπίστων· οἱ μὲν, ὅτι ἐσταύρωσαν τὸν θεόν· οἱ δὲ, ὅτι τοὺς χριστιανοὺς ἐτιμώρησαν· οἱ δὲ, ὅτι οὐκ ἐπίστευσαν. ἡ χρεία γὰρ αὐτοῖς ἑτέρας κατηγορίας παρὰ τὸν σαυρόν. ἀνόνητος δὲ αὐτοῖς ὁ τηνικαῦτα κλαυθμός.

Vers. 30. Καὶ ὄψονται — πολλῆς.

Προσδέυει μὲν αὐτοῦ ὁ σαυρὸς, ὡς δικαίωμα κατὰ τῶν σαυρωσάντων αὐτόν· ἐπὶ νεφελῶν δὲ κάτεισιν, ὡς ἀνελήφθη.

Vers. 31. Καὶ ἀποστελεῖ — αὐτῶν.

Πρὸ τοῦ Φαννῆναι τὸν σαυρὸν, ἀποστελεῖ τούτους, οὐκ ἐχρήσατο γὰρ τάξει ἀπαγγελίας, ἀλλ' ἁπλῶς λέγει τὰ γενησόμενα. διὰ δὲ τῶν τεσσάρων ἀνέμων, τὰ τέσσαρα πέρατα τῆς οἰκουμένης ἐδήλωσεν, ἀνατολὴν, δύσιν, ἄρκτον καὶ μεσημβρίαν. ἓξ ἑκάστε γὰρ πέρατος ἄνεμος ἴδιος πνεῖ. καὶ οὗτοι οἱ τέσσαρές εἰσιν, οἱ κυρίως ἄνεμοι. διὰ δὲ τῶν περάτων, καὶ τὰ μέσα σημαιρεδήλωσε. τὸ δὲ ἀπ' ἄκρων ἑρανῶν ἕως ἄκρων αὐτῶν, ἑρμηνευτικόν ἐστι, τοῦ ἐκ τῶν τεσσάρων ἀνέμων, σημαίνον, ὅτι τὰ ἄκρα ἐμφαίνουσιν· ἄκρα δὲ, τὰ ῥηθέντα πέρατα. παρὰ μάρκῳ δὲ φησιν, a) ἀπ' ἄκρου γῆς ἕως ἄκρου ἑρανῶ· διδάσκων, ὅτι τὰ αὐτά εἰσιν ἄκρα γῆς καὶ ἑρανοῦ. σκόπει δὲ, ὅτι ἡ μὲν σάλπιγξ ἀναστήσει τοὺς νεκρούς· ἀναστάντας δὲ ἐπισυνάξουσιν οἱ ἄγγελοι· ἐπισυναγέντας b) δὲ ἁρπά-

a) Marc. 13, 27.

dixit Paulus, in occurſum domini in aëra. Quod autem etiam peccatores congregabunt angeli, docuit Chriſtus interpretatus quartam parabolam viceſimi quarti capitis. Dixit enim, Mittet filius hominis angelos ſuos, et colligent de regno eius omnia offendicula, et eos qui operantur iniquitatem. Quaere ergo ibi declarationem.

Verſ. 32. *A — parabolam.*

Parabolam vocat exemplum quod dicturus eſt, ad demonſtrandum, quod non ſit magnum diſcrimen inter hoc ſignum ſignificatiuum ſecundi aduentus et ipſum aduentum.

Verſ. 32. *Quum — v. 33. in foribus.*

Apud Lucam autem manifeſtius dixit: His autem fieri incipientibus, puta quae de pſeudochriſtis et pſeudoprophetis dixi: ſuſpicite et leuate capita veſtra, quoniam appropinquat redemptio veſtra. Deinde ait: Et dixit illis ſimilitudinem. Videte ficulneam et omnes arbores, quum protrudunt iam gemmas, cernentes ex vobisipſis ſcitis quod iam prope ſit aeſtas: ſic et vos quum videritis haec fieri, ſcitote quod inſtet regnum Dei. Quum videritis, inquit, haec fieri, quae videlicet dicta ſunt de manifeſtatis ſeductoribus, ſcitote quod prope ſit ſecundus Chriſti aduentus: Hunc enim dicit nunc regnum Dei, ac redemptionem iuſtorum: regnum quidem, quia tanquam rex appropinquat: redemptionem vero eorum, quia ſeruat eos. Sumpſit autem a ficu exemplum: oſtendens quod ſicut quando haec protruſerit iam gemmas: ſiue

*) *καὶ*, interponit. A.

ἀρπάσωσιν αὐ νεφέλαι, καθὼς εἶπε παῦλος, εἰς [b]) ἀπάντησιν τῦ κυρίε εἰς ἀέρα. ὅτι δὲ καὶ τοὺς ἁμαρτωλοὺς ἄγγελοι συλλέξουσιν, ἐδίδαξεν ὁ χριστὸς, ἑρμηνεύων τὴν τετάρτην παραβολὴν τοῦ εἰκοστῦ τετάρτε κεφαλαίε. εἴρηκε γὰρ, ὅτι ἀποστελεῖ [c]) ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου τοὺς ἀγγέλους αὐτοῦ, καὶ συλλέξουσιν ἀπὸ τῆς βασιλείας αὐτοῦ πάντα τὰ σκάνδαλα, καὶ τοὺς ποιῦντας τὴν ἀνομίαν. καὶ ζήτει κἀκεῖ τὴν ἐξήγησιν.

b) 1 Theſſ. 4, 17.

c) Matth. 13, 41.

Verſ. 32. Ἀπὸ — παραβολήν.

Παραβολὴν φησι, τὸ παράδειγμα, ὃ μέλλει ἐρεῖν, πρὸς ἀπόδειξιν τοῦ, μὴ πολὺ εἶναι τὸ διάστημα τὸ μεταξὺ τῦ τε δηλωθέντος σημείου [2]) τῆς δευτέρας παρουσίας, καὶ αὐτῆς δὴ ταύτης.

Verſ. 32. Ὅταν — v. 33. ἐπὶ θύραις.

Παρὰ δὲ τῷ λουκᾷ σαφέστερον εἴρηκεν, ὅτι ἀρχομένων [d]) τούτων γίνεσθαι, δηλαδὴ, τῶν κατὰ τοὺς ψευδοχρίστους καὶ ψευδοπροφήτας, ἀνακύψατε καὶ ἐπάρατε τὰς κεφαλὰς ὑμῶν, διότι ἐγγίζει ἡ ἀπολύτρωσις ὑμῶν. εἶτά φησι· καὶ εἶπε παραβολὴν αὐτοῖς· ἴδετε τὴν συκῆν καὶ πάντα τὰ δένδρα, ὅταν προβάλωσιν ἤδη, βλέποντες ἀφ' ἑαυτῶν γινώσκετε, ὅτι ἤδη ἐγγὺς τὸ θέρος ἐστίν. οὕτω καὶ ὑμεῖς, ὅταν ἴδητε ταῦτα γινόμενα, γινώσκετε, ὅτι ἐγγύς ἐστιν ἡ βασιλεία τοῦ θεῦ. ὅταν ἴδητέ, φησι, ταῦτα γινόμενα, δηλονότι, τὰ κατὰ τοὺς δηλωθέντας πλάνες, γνῶτε, ὅτι ἐγγύς ἐστιν ἡ δευτέρα παρουσία τοῦ χριστοῦ· ταύτην γὰρ λέγει νῦν, καὶ βασιλείαν τοῦ θεῦ, καὶ ἀπολύτρωσιν τῶν δικαίων. βασιλείαν μὲν, διότι ὡς βασιλεὺς παραγίνεται· ἀπολύτρωσιν δὲ αὐτῶν, διότι σώζει αὐτούς. ἔλαβε δὲ ἀπὸ τῆς συκῆς τὸ παρά-

d) Luc. 21, 28-31.

siue quum enata fuerint folia, necesse est, vt instet tempus aestatis: ita etiam quando signum secundi aduentus factum fuerit, necesse est ipsum in proximo esse. Solet siquidem naturalia sumere exempla, ad ea quae vere ventura sunt.

Vers. 34. *Amen — fiant.*

Omnia ista, quae videlicet praedixit de captiuitate Ierosolymorum, et de his quae circa secundum suum aduentum erunt vsque ad ipsum. Quomodo ergo dixit Generatio haec? Generationem vocauit religionem ipsorum qui crediderant. Ne enim suspicarentur Apostoli, quod praedicta pericula penitus delerent praedicationem ac fideles: certiores eos facit, quod non sit delenda religio fidelium vsque ad secundum aduentum, sed vsque ad consummationem seculi permansura, nec vllo periculo intercidenda. De hoc autem etiam prius diuersimode eis praedixit et confirmauit: sed quia tunc facile a corde excidebant, amplius adhuc facit certiores.

Vers. 35. *Coelum — praeteribunt.*

Fide digna astruens esse ea quae dixit, ait: Haec adeo compacta et immobilia potius demolientur, quam excidant sermones mei, quos de his quae interrogastis respondi. Alibi quoque hoc confirmationis modo vsus est dicens: Facilius est coelum et terram praeterire, quam a lege vnum iota excidere.

Cap.

παράδειγμα, δεικνύων, ὅτι ὥσπερ ὅταν αὕτη προβάλη, τετέκνωται, ὅταν ἐκφύσῃ τὰ φύλλα, ἀνάγκη πλησίον εἶναι τὸν καιρὸν τῆς θέρους· ἕτω καὶ ὅταν τὸ σημεῖον τῆς δευτέρας παρουσίας γένηται, ἀνάγκη πλησίον εἶναι καὶ ταύτην. ἔωθε γὰρ Φυσικὰ παραδείγματα λαμβάνειν ἐπὶ τῶν ὄντως γενησομένων.

Vers. 34. Ἀμὴν — γένηται.

Πάντα ταῦτα, ὅσα προεῖπε, δηλαδὴ, περὶ τὲ τῆς ἁλώσεως τῶν ἱεροσολύμων, καὶ περὶ τῶν ἐγγὺς τῆς δευτέρας αὐτοῦ παρουσίας, ἄχρις αὐτῆς. πῶς οὖν εἶπεν, ὅτι ἡ γενεὰ αὕτη; γενεὰν ἐκάλεσε, τὴν θρησκείαν τῶν πιστευσάντων αὐτῷ. ἵνα γὰρ μὴ ὑπολάβωσιν οἱ ἀπέστολοι, ὅτι τὰ ῥηθέντα δεινὰ πρόῤῥιζον ἐξαφανίσει τὸ κήρυγμα καὶ τοὺς πιστοὺς, πληροφορεῖ τούτους, ὅτι ἐ μὴ ἀφανισθῇ ἡ θρησκεία τῶν πιστῶν, ἕως τῆς δευτέρας παρουσίας, ἀλλὰ διαμενεῖ μέχρι συντελείας τοῦ κόσμου, μηδενὶ διακοπτομένη. περὶ τούτου δὲ καὶ πρότερον διαφόρως αὐτοῖς προεῖπε καὶ διεβεβαιώσατο, ἀλλ᾽ ὡς ἔτι εὐεπιλήστους ἔτι ἐξασφαλίζεται.

Vers. 35. Ὁ — παρέλθωσιν.

Ἀξιόπιστα κατασκευάζων, ἅπερ εἶπε, φησὶν, ὅτι τὰ πεπηγότα ταῦτα καὶ ἀκίνητα μᾶλλον ἀφανισθήσονται, ἢ οἱ λόγοι μου διαπεσοῦνται, οὓς εἶπον, περὶ ὧν ἠρωτήσατε. καὶ ἀλλαχοῦ δὲ τῷ τοιούτῳ τρόπῳ τῆς διαβεβαιώσεως ἐχρήσατο, εἰπών· εὐκοπώτερόν c) ἐστι τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν παρελθεῖν, ἢ τὲ νόμου μίαν κεραίαν πεσεῖν.

c) Luc. 16, 17.

Cap. LVIII. De die et hora.

Verſ. 36. *De — coelorum.*

Caetera quidem omnia praedixit eis, quae ſcire proderat: ſolum autem diem et horam conſummationis ſeculi diſpenſatorie occultauit, vt qui tunc vinebant, haec ignorantes vigilarent, et animum adhiberent, ſemperque expectarent. Et vide quomodo mirabiliter repulerit vehementem eorum diſcendi cupiditatem de die illo et hora: ne enim ſuper his amplius turbarentur, ait: Ne angeli quidem coelorum de his norunt quando ventura ſunt, ac ſi diceret: ſi angeli coeleſtes haec ignorant, multo magis homines terrenos ea ſcire non expedit.

Verſ. 36. *Niſi — ſolus.*

Dictio ſolus in ordine ad creaturas intelligitur non ad filium. Si enim omnia quae habet pater, filii ſunt, ſicut dixit filius: inter omnia autem eſt vnum, ſcire diem et horam: filii procul dubio etiam hoc erit. Apud Marcum vero ſcriptum eſt, Neque filius, niſi pater. Et quidam intelligunt, quod neque filius nouit diem illum et horam vt homo: nam vt Deus nouit aequaliter cum patre. Aptius eſt autem vt ita dicatur: Neque filius ſcit, niſi pater videlicet ſciat: quia vero ſcit pater, ſcit vtique et filius: Ego enim inquit et pater vnum ſumus. Conſidera vero quomodo apud Matthaeum quidem ponitur ſolus ſed nulla fit mentio filii, ne etiam ad eum referatur. Apud Marcum autem non

3) ἐ περὶ τὸν. B.

ΚεΦ. ΝΗ. Περὶ τῆς ἡμέρας ἐκείνης καὶ ὥρας.

Verſ. 36. Περὶ — οὐρανῶν.

Τὰ μὲν ἄλλα πάντα προεῖπεν αὐτοῖς, ὅσα συνέφερεν εἰδέναι· μόνην δὲ τὴν ἡμέραν καὶ ὥραν τῆς τοῦ κόσμου συντελείας ἀπέκρυψεν οἰκονομικῶς, ἵνα ἀγνοοῦντες αὐτὰς οἱ τότε νήφωσι καὶ προσέχωσι καὶ προσδοκῶσιν ἀεί. καὶ γὰρ, εἰ προεῖπε καὶ ταύτας, ἔμελλον ἀναπίπτειν καὶ ῥαθυμεῖν καὶ ἀφροντιστεῖν ἄχρις αὐτῶν. καὶ ὅρα, πῶς θαυμασίως διεκρούσατο τὴν περὶ τῆς ἡμέρας ἐκείνης καὶ ὥρας φιλομάθειαν αὐτῶν. ἵνα γὰρ μηκέτι περὶ τούτων ἐνοχλῶσι, φησὶν, ὅτι οὐδὲ οἱ ἄγγελοι τῶν οὐρανῶν οἴδασι περὶ αὐτῶν, πότε ἥξουσιν, ὡσανεὶ λέγων, ὅτι ἐὰν οἱ ἄγγελοι οἱ οὐράνιοι ταύτας ἀγνοῶσι, πολλῷ μᾶλλον τοὺς ἀνθρώπους τοὺς γηΐνους οὐ χρὴ ταύτας γινώσκειν.

Verſ. 36. Ἐι μὴ — μόνος.

Τὸ μόνος, πρὸς τοὺς κτιστοὺς νοεῖται, καὶ οὐ πρὸς [3]) τὸν υἱόν. εἰ γὰρ πάντα, ὅσα [f]) ἔχει ὁ πατὴρ, τοῦ υἱοῦ ἐστιν, ὡς ὁ υἱὸς εἶπεν· ἓν δὲ τῶν πάντων, καὶ τὸ εἰδέναι τὴν ἡμέραν ἐκείνην καὶ ὥραν· τοῦ υἱοῦ καὶ τοῦτο πάντως. παρὰ δὲ τῷ μάρκῳ γέγραπται, ὅτι οὐδὲ [g]) ὁ υἱὸς, εἰ μὴ ὁ πατήρ. καί τινες μὲν νοοῦσιν, ὅτι οὐδὲ ὁ υἱὸς οἶδε τὴν ἡμέραν ἐκείνην καὶ ὥραν, ὡς ἄνθρωπος· ὡς γὰρ θεὸς οἶδεν ἐπίσης τῷ πατρί. τὸ δὲ γλαφυρώτερόν ἐστιν οὕτως· ὅτι οὐδὲ ὁ υἱὸς γινώσκει, εἰ μὴ ὁ πατὴρ γινώσκει· ἐπεὶ δὲ γινώσκει ὁ πατὴρ, γινώσκει ἄρα καὶ ὁ υἱός. ἐγὼ γάρ, φησι, καὶ ὁ πατὴρ [h]) ἕν ἐσμεν. σκόπει δὲ, πῶς παρὰ μὲν τῷ ματθαίῳ κεῖται μὲν τὸ μόνος, οὐ μνημονεύεται δὲ ὁ υἱὸς, ἵνα μὴ καὶ πρὸς αὐτὸν ἀναφέρηται· παρὰ δὲ τῷ μάρ-

f) Io. 16, 15.

g) Marc. 13, 32.

h) Io. 10, 30.

non habetur solus, sed fit mentio filii, vt intelligatur sicut diximus.

Vers. 37. *Sed sicut — hominis.*

Exemplo manifestat quod repente erit et inexpectatus.

Vers. 38. *Sicut — v. 39. hominis.*

Declarando exemplum docuit, quod multis versantibus in delitiis ac securitate veniet. Hoc autem et Paulus scribens in hunc modum, ait: Quum dixerint pax et securitas, tunc repentinus eis superueniet interitus. Verum si tunc in delitiis erunt, quomodo dixit, Post afflictionem illorum dierum? Afflictio quidem erit colentium Deum ac iustorum: delitiae vero malorum et insensatorum. Aptum autem posuit exemplum. Sicut enim tempore Noe videntes arcam fabricari, quae venturam ac propinquam eorum subuersionem praenunciabat, non sentiebant: ita quoque hi videntes Antichristum sedulo laborantem, et consummationis signa, sine solicitudine permanebunt. Obserua etiam quomodo particulariter omnia praedicit, quae vsque ad aduentum suum ventura sunt: ostendens quod diem quoque illum et horam nouerit, sed dispensatorie, vt dictum est, illum conticuerit. Quaere autem secundo libello Gregorii Theologi de filio, caput decimum, et gratissimam inuenies solutionem.

Vers. 40. *Tunc — v. 41. reliquetur.*

Per eos qui in agro sunt, diuites intelligit: per eas autem quae molunt in mola, pauperes: ac docet.

*) עיין, delendum, quod nec Hentenius agnoscit.

κῳ τὸ μὲν μόνος ἐ κεῖται, μνημονέυεται δὲ ὁ υἱος, ἵνα νοηθείη, καθὼς εἰρήκαμεν.

Verſ. 37. Ὥσπερ δὲ — ἀνθρώπε.

Τὸ αἰφνίδιον καὶ ἀπροσδόκητον αὐτῆς διὰ τῶ παραδείγματος ἐμφαίνει.

Verſ. 38. Ὥσπερ — v. 39. ἀνθρώπε.

Τὸ παράδειγμα σαφηνίζων, ἐδίδαξεν, ὅτι καὶ τῶν πολλῶν τρυφώντων καὶ ἀμεριμνούντων ἐλεύσεται. τοῦτο δὲ καὶ παῦλας γράφων ἔτω φησίν· ὅταν [1]) λέγωσιν, εἰρήνη καὶ ἀσφάλεια, τότε αἰφνί- 1) 1 Theſſ. 5, 3.
διος αὐτοῖς ἐφίσταται ὄλεθρος. ἐκγαμίζειν δέ ἐσι, τὸ τὴν θυγατέρα συζευγνύειν ἀνδρί. καὶ εἰ τρυφὴ ἔσαι τότε, πῶς εἶπεν, ὅτι μετὰ τὴν θλῖψιν τῶν ἡμερῶν ἐκείνων; θλῖψις μὲν ἔσαι, τῶν εὐσεβῶν καὶ δικαίων· τρυφὴ δὲ, τῶν πονηρῶν καὶ ἀναιδήτων. ἁρμόζον δὲ τέθεικε παράδειγμα. καθάπερ γὰρ οἱ ἐπὶ τοῦ νῶε τὴν κιβωτὸν ὁρῶντες κατασκευαζομένην, καὶ [4]) τὴν ὅσον οὔπω καταφθορὴν αὐτῶν προμηνύουσαν, οὐκ ἠθάνοντο· ἔτω καὶ οὗτοι, τὸν ἀντίχριςον βλέποντες ἐνεργοῦντα, καὶ τὰ σημεῖα τῆς συντελείας, ἀφροντίςως διακεισονται. παρατήρει δὲ, πῶς πάντα προλέγει λεπτομερῶς τὰ μέχρι τῆς αὐτοῦ παρουσίας, ἐμφαίνων, ὅτι καὶ τὴν ἡμέραν ἐκείνην, καὶ τὴν ὥραν οἶδεν, ἀλλ' οἰκονομικῶς αὐτὰς, ὡς εἰρηται, παρασιωπᾷ. ζήτησον δὲ καὶ ἐν τῷ περὶ υἱοῦ δευτέρῳ λόγῳ τοῦ θεολόγου τὸ δέκατον κεφάλαιον, καὶ χαριεςάτην εὑρήσεις λύσιν.

Verſ. 40. Τότε — v. 41. ἀφίεται.

Διὰ μὲν τῶν ὄντων ἐν τῷ ἀγρῷ, τοὺς πλουσίους δηλοῖ· διὰ δὲ τῶν ἀληθευσῶν ἐν τῷ μύλωνι, τοὺς

docet quod et de diuitibus, et de pauperibus quidam saluantur, quidam vero pereunt. Ideo etiam de diuitibus sermonem masculine induxit, excelsum ac forte demonstratus quod in eis est: de pauperibus autem foeminine, subindicans debile ac depressum quod in illis est. Siquidem quotquot vel diuitias bene sectantur, vel paupertatem bene ferunt, assumuntur in occursum domini, tanquam illi familiares: quotquot autem contrario modo se habent, deorsum tanquam indigni relinquuntur, vt ibi iudicem expectent. Lucas vero de his alio modo dicit capite sexagesimo. Erunt (inquit) duo in lecto vno: vnus assumetur, et alter relinquetur. Duae erunt molentes simul: vna assumetur, et altera relinquetur. Per eos qui in lecto sunt significans illos qui in requie degunt: per eas autem quae in mola, eos qui aduersa tolerant. Manifestum est ergo, quod diuersimode alio atque alio tempore dicta sint: prius quidem ea quae apud Lucam, postmodum vero quae apud Matthaeum.

† Agrum vocauit mundum. Assumitur ergo qui seruatur, relinquitur qui condemnatur. Discamus igitur ex hoc loco, quod et pauperes et diuites, et serui et domini assumuntur ac relinquuntur. Ostendit autem quod nec omnes diuites pereunt, nec pauperes saluantur omnes. Vnde et postmodum ait: Vigilate ergo quia nescitis qua hora dominus vester ueniet. Non dixit diem, uolens eos continue ad certamen esse paratos.

Vers. 42.

5) ὁ, ante ἐὰς, et ἡ, ante μία, omittit etiam vterque Codex in contextu Lucae.

6) Haec neuter meorum agnoscit. Vnde repetita essent, reperire non potui. Interim ergo ipse Graece reddidi.

πέντας. καὶ διδάσκει, ὅτι καὶ ἐκ τῶν πλησίον, καὶ ἐκ τῶν πενήτων τινὲς μὲν σώζονται, τινὲς δὲ ἀπόλλυνται. διὸ καὶ ἐπὶ μὲν τῶν πλησίον ἀσφενικῶς τὸν λόγον προήγαγε, τὸ ὑψηλὸν καὶ ἰσχυρὸν αὐτῶν ἐνδεικνύμενος· ἐπὶ δὲ τῶν πενήτων, θηλυκῶς, τὸ ταπεινὸν καὶ ἀσθενὲς τούτων ὑποφαίνων. καὶ γὰρ ὅσοι μὲν, ἢ τὸν πλοῦτον καλῶς διώκησεν, ἢ τὴν πενίαν καλῶς ἐβάσασαν, παραλαμβάνονται εἰς ἀπάντησιν τοῦ κυρίου, ὡς γνώριμοι αὐτῷ τυγχάνοντες· ὅσοι δὲ τἐναντίον, ἀφίενται κάτω, ὡς ἀνάξιοι, περιμένοντες ἐνταῦθα τὸν δικαστήν. λεκᾶς δὲ ἕτερος φησὶν περὶ τούτε ἐν τῷ ἕξηκοστῷ κεφαλαίῳ· ὅτι ἔσονται[k]) δύο ἐπὶ κλίνης μιᾶς. εἷς[l]) παραληφθήσεται, καὶ ὁ ἕτερος ἀφεθήσεται. δύο ἔσονται ἀλήθουσαι ἐπὶ τὸ αὐτὸ, μία παραληφθήσεται, καὶ ἡ ἑτέρα ἀφεθήσεται. διὰ μὲν τῶν ἐπὶ τῆς κλίνης, τοὺς ἐν ἀναπαύσει δηλῶν· διὰ δὲ τῶν ἐν τῷ μύλωνι, τοὺς ἐν κακοπαθείᾳ. δῆλον οὖν, ὅτι διαφέρως κατ' ἄλλον καὶ ἄλλον καιρὸν ἐρρήθησαν, τὰ τε λευκᾶ μὲν, πρότερον· τὰ δὲ τοῦ ματθαίου, ὕστερον.

k) Luc. 17, 34.

† † Ἀγρὸν ὠνόμασε τὸν[6]) κόσμον· παραλαμβάνεται οὖν, ὁ σωζόμενος· ἀφίεται, ὁ κατακρινόμενος. Ἐκ τούτου τοίνυν μάθωμεν, ὅτι καὶ πένητες καὶ πλούσιοι καὶ δοῦλοι καὶ κύριοι παραλαμβάνονταί τε καὶ ἀφίενται. δείκνυσι δὲ, ὅτι μηδὲ πλούσιοι πάντες ἀπόλλυνται, μηδὲ πένητες πάντες σώζονται. ὅθεν καὶ ἐπάγει· γρηγορεῖτε οὖν, ὅτι οὐκ οἴδατε, ποίᾳ ὥρᾳ ὁ κύριος ὑμῶν ἔρχεται. τὴν ἡμέραν οὐκ εἶπε, βουλόμενος ἐναγωνίους εἶναι αὐτοὺς διηνεκῶς.

Verſ. 42. *Vigilate — venturus ſit.*

Marcus autem ſcripſit, Vigilate, et orate, neſcitis enim quando tempus ſit: ſecundi videlicet aduentus eius. Per vigiliam autem ſiue vigilantiam, intellige non ſolam ſomni temperantiam: verum etiam omnimodam attentionem et cuſtodiam. Dicit enim et Lucas, Attendite vobis ipſis ne quando grauentur corda veſtra crapula et ebrietate, ac curis huius vitae et repentinus ſuperveniat vobis dies ille. Tanquam laqueus enim ſuperueniet in omnes qui ſedent ſuper faciem vniuerſae terrae. Tanquam laqueus ſane propter non apparentiam et impraemeditationem. Facies autem terrae eſt ſuperficies et apparitio illius. Sedentes vero, ſunt viuentes, aut in mundo degentes. Deinde dicit etiam de oratione. Vigilate omni tempore precantes, vt digni habeamini effugere omnia haec quae ventura ſunt, a ſeductoribus videlicet, et quaecunque alia erunt pericula.

Verſ. 43. *Illud — ſuam.*

Vigilia ſiue cuſtodia dicitur quarta pars noctis, prout etiam alibi diximus. Parabolice autem nunc dicit, quod ſi ſciſſet homo quo tempore finis vitae ſuae futurus eſſet, vtique circa illud tempus vigilaſſet, et nequaquam periiſſet. Sed propterea et communem omnium finem, et eum qui cuique proprius eſt, fecit Deus vt ignorarent, ne ad illud ſolum tempus vigilarent, omni reliquo male viuentes: ſed vt, quum incertus ſit finis, ſemper illum expectent, ſemper ſint ad certamen parati.

Verſ. 44.

7) Incluſa exciderunt A.
8) Apud Lucam γίνεσθε habet vterque.

Verſ. 42. Γρηγορεῖτε — ἔρχεται.

Ὁ δὲ μάρκος ἔγραψεν, ἀγρυπνεῖτε l) καὶ προσ- l) Marc. 13, 33.
εύχεσθε. οὐκ οἴδατε, πότε ὁ καιρός ἐστιν, ὁ τῆς δευτέρας, δηλονότι, παρουσίας αὐτοῦ. ἐγρήγορσιν δὲ καὶ ἀγρυπνίαν νόει, μὴ μόνον τὴν τοῦ ὕπνου ἐγκράτειαν, ἀλλὰ καὶ τὴν παντοίαν προσοχήν τε καὶ φυλακήν. φησὶ γὰρ καὶ ὁ λουκᾶς, προσέχετε m) ἑαυτοῖς, μήποτε βαρηθῶσιν ὑμῶν αἱ καρ- m) Luc. 21, 34.
δίαι ἐν κραιπάλῃ, καὶ μέθῃ, καὶ μερίμναις βιωτικαῖς, καὶ αἰφνίδιος ἐφ' ὑμᾶς ἐπιστῇ ἡ ἡμέρα ἐκείνη. ὡς παγὶς γὰρ ἐπελεύσεται ἐπὶ πάντας τοὺς καθημένους ἐπὶ πρόσωπον πάσης τῆς γῆς. [ὡς n) παγὶς μὲν, διὰ τὸ ἀσυμφανὲς αὐτῆς καὶ ἀπρόσοπτον· πρόσωπον δὲ τῆς γῆς,) ἡ ἐπιφάνεια αὐτῆς· καθήμενοι δὲ, οἱ διάγοντες. εἶτα λέγει καὶ περὶ τῆς προσευχῆς, ὅτι o) ἀγρυπνεῖτε, ἐν παντὶ καιρῷ δεόμενοι, ἵνα καταξιωθῆτε ἐκφυγεῖν πάντα τὰ μέλλοντα p) γενέσθαι, δηλαδὴ, παρὰ τῶν πλάνων, καὶ ὅσα δεινά. n) Luc. 21, 35. o) Luc. 21, 36.

Verſ. 43. Ἐκεῖνο — αὐτὸ.

Φυλακὴ καλεῖται, τὸ τεταρτημόριον τῆς νυκτὸς, ὡς καὶ ἐν ἄλλοις εἰρήκαμεν. παραβολικῶς δὲ φησι νῦν, ὅτι ἐὰν ἐγίνωσκεν ὁ ἄνθρωπος, ἐν ποίῳ καιρῷ τῆς ζωῆς αὐτοῦ τὸ τέλος ἔρχεται, ἐγρηγόρησεν ἂν κατ' ἐκεῖνον τὸν καιρὸν, καὶ οὐκ ἂν ἀπώλετο. ἀλλὰ διὰ τοῦτο, καὶ τὸ κοινὸν πάντων τέλος, καὶ τὸ ἴδιον ἑκάστε πεποίηκεν ἀγνοούμενον ὁ θεὸς, ἵνα μὴ κατ' ἐκεῖνον μόνον τὸν καιρὸν νήφωσιν, τὸν ἄλλον ἅπαντα κακῶς βιοῦντες· ἀλλ' ἵνα τῇ τέλες ἀδήλου τυγχάνοντος, ἑκάστοτε τοῦτο προσδοκῶντες, ἑκάστοτε ὦσιν ἐναγώνιοι.

Vers. 44. *Ideo — venturus est.*

Ideo. Quare? Quia tempus ignoratis. In vniuersali siquidem fine mundi manifestum est, quod dominus veniet. De proprio autem fine dicunt quidam, quod vnoquoque Christiano moriente adest dominus cum sanctis angelis: quando etiam rationem reddit anima. Quidam vero aduentum proprium illius, dicunt imperium eius quo iubet vt anima separetur. Quia autem in futuri iudicii memoriam incidit, ad praeceptores conuertit sermonem, et dicit.

Vers. 45. *Quisnam — tempore.*

Famulitium dicit ipsos famulos ac Dei seruos: Cibum autem, rationalem doctrinam.

Vers. 46. *Beatus — sic facientem.*

Sic, sicut iussit.

Vers. 47. *Amen — eum.*

In magnum honorem constituet eum, vt bonis suis dignum ducat illum. Tu vero huiusmodi ne vlterius curiose scruteris. Parabolica namque ita tractanda sunt, quasi significantia solum ea quae necessaria sunt.

Vide autem quod duo haec habere oporteat eum qui praepositus est: puta fidem, ne retineat ea quae sunt conseruorum, aut inutiliter consumat: et prudentiam, vt decenter ea diuidat, quae sibi tradita

*) Huc ex margine sui Codicis Hentenius refert haec: *Iustissime sane tanquam prudentem et studiosum. Id autem non de solis pecuniis ac possessionibus dictum*

Verſ. 44. Διὰ τοῦτο — ἔρχεται.

Διὰ τοῦτο, ποῖον; διὰ τὸ μὴ εἰδέναι τὸν καιρόν. ἐν μὲν οὖν τῷ παγκοσμίῳ τέλει φανερὸν, ὅτι ὁ κύριος ἔρχεται· περὶ δὲ τοῦ ἰδικοῦ, τινὲς μέν φασιν, ὅτι ἑκάστου χριστιανοῦ τελευτῶντος, παραγίνεται μετὰ τῶν ἁγίων ἀγγέλων, ὅτε καὶ λογοθετεῖται ἡ ψυχή· τινὲς δὲ ἔλευσιν ἰδικὴν αὐτοῦ λέγουσιν, τὴν κέλευσιν τοῦ χωρισμοῦ τῆς ψυχῆς. ἐπεὶ δὲ λοιπὸν εἰς τὴν τῆς μελλούσης κρίσεως ἐνέβαλε μνήμην, πρὸς τοὺς διδασκάλους τρέπει τὸν λόγον, καὶ φησί.

Verſ. 45. Τίς — καιρῷ.

Θεραπείαν μὲν λέγει, τοὺς θεράποντας, τοὺς δούλους τοῦ θεοῦ· τροφὴν δὲ, τὴν λογικὴν, τὴν διδασκαλικήν.

Verſ. 46. Μακάριος — ποιοῦντα οὕτως.

Οὕτως, ὡς προσετάγη.

Verſ. 47. Ἀμὴν — αὐτόν.[9])

Εἰς μεγάλην τοῦτον καταστήσει τιμὴν, τῶν ἀγαθῶν ἑαυτοῦ καταξιώσει αὐτόν. σὺ δὲ μηδὲν ἐπὶ τῶν τοιούτων περαιτέρω πολυπραγμόνει. τὰ παραβολικὰ γὰρ, ὡς ἐμφαντικὰ μόνων τῶν ἀναγκαίων, μεταχειριστέον.

Ὅρα δὲ, ὅτι δύο ταῦτα χρὴ τὸν προϊστάμενον ἔχειν, πίστιν, ὥστε μὴ παρακατέχειν τὰ τῶν συνδούλων, ἢ μάτην παραναλίσκειν· καὶ φρόνησιν, ὥστε πρεπόντως διανέμειν τὰ ἐγκεχειρισμένα, καὶ

dictum eſt, ſed et de ſermone erga mentem, omnique diſpenſatione, quam quisque nactus eſt.

tradita sunt, et cum iudicio tam in qualitate, quam in quantitate. Conuenit autem hic sermo non his tantum qui diuites sunt in sermone, sed et his qui pecuniis ac possessionibus diuites sunt. Omnes enim constituit Deus dispensatores eorum quae possident, volens vt omnes fideliter ac prudenter cuncta diuidant. Praeterea illis quoque aptatur hic sermo, qui principatum quemcunque acceperunt: Oportet enim et ipsos non iuxta propriam beneuolentiam aut inimicitiam administrare (quod fraudis est et infidelitatis) neque stulte et imprudenter.

Vers. 48. *Quodsi — v. 50. ignorat.*

Seruus ille malus, qui videlicet ediuerso infidelis et imprudens euasit: si putans cunctari dominum suum eo quod diem ignorat et horam, vt dictum est, coeperit verberare conseruos suos, hoc est quouis modo illis nocere, siue corporaliter siue spiritualiter. Edat autem et bibat cum ebriis, hoc est, conuersetur cum peruersis et corruptis hominibus, improuise deprehendet eum dominus suus.

Vers. 51. *Et — eum.*

Separabit ab eo dispensandi dignitatem.

† Diuisionem eius dicit omnimodam et perpetuam gratiae spiritus sancti ablationem. Quodsi neque nunc commiscetur animabus eam contaminantibus: at saltem adest his, qui semel ea sunt insigni-

[1]) Huc refert ex margine sui Codicis Hentenius haec: *Dominum constituens vnumquemque erga eos, qui ipsorum indigent liberalitate. Studeamus itaque cum omni gaudio ac promptitudine ea, quae acquisiuimus, spargere in pauperes.*

μετὰ διακρίσεως, ἔν τε ποιότητι, καὶ ποσότητι. ἁρμόζει δὲ ὁ λόγος οὗτος ὲ μόνον τοῖς πλεσίοις εἰς λόγον, ἀλλὰ καὶ τοῖς πλεσίοις εἰς χρήματα. πάντας [1]) γὰρ οἰκονόμους, ὧν εὐπορᾶσιν, ὁ θεὸς κατέςησε, καὶ βέλεται πάντας πιςῶς καὶ φρονίμως πάντα διανέμειν. ἀλλὰ καὶ τοῖς ἡντιναοῦν ἀρχὴν ἐγκεχειρισμένοις ὁ λόγος ἔτι πρεσήκει. δεῖ γὰρ καὶ τούτους μὴ πρὸς ἰδίαν εὔνοιαν ἢ ἀπέχθειαν διοικεῖν, ὅπερ ἐςὶ νοσφισμοῦ καὶ ἀπιςίας, μηδὲ ἀφρόνως καὶ ἀσυνέτως.

Vers. 48. Ἐὰν δὲ — v. 50. γινώσκει.

Ὁ κακὸς δᾶλος ἐκεῖνος, ὁ τἐναντίον ἄπιςος καὶ ἄφρων ἀποβὰς, ἐὰν οἰόμενος βραδύνειν τὸν κύριον αὐτοῦ, διὰ τὸ ἀγνοεῖν τὴν ἡμέραν, ὡς ἔρηται, καὶ τὴν ὥραν, ἄρξηται τύπτειν τοὺς ὁμοδούλους αὐτοῦ, τετέχθαι, ὁπωσδήποτε βλάπτειν αὐτοὺς, εἴτε ψυχικῶς, εἴτε σωματικῶς· ἐθὶς δὲ καὶ πίνῃ μετὰ τῶν μεθυόντων, ἤγουν, συναναςρέφηται φαύλοις καὶ διεφθαρμένοις ἀνθρώποις, ἀπροόπτως ἐπικαταλήψεται τοῦτον ὁ κύριος αὐτοῦ.

Vers. 51. Καὶ — αὐτόν.

Διέλη [2]) ἀπ᾽ αὐτοῦ τὸ οἰκονομικὸν ἀξίωμα.

[Ἤ [3]) διχοτομίαν λέγει, τὴν παντελῆ καὶ διηνεκῆ ἀφαίρεσιν τῆς χάριτος τοῦ ἁγίου πνεύματος. ἐὰ γὰρ μηδ᾽ ἐνταῦθα τοῖς βεβηλωσάσαις αὐτὴν ἀνακέκραται ψυχαῖς, ἀλλ᾽ οὖν πάρεσι τοῖς

[2]) Et hic et paullo post in vtroque Codice legitur διέλῃ, quod nihili est. Puto, Euthymium scripsisse διελεῖ. Sic Luc. 12, 18. est καθελῶ. In scholiis Codicum Mosquensium ad hunc Matthaei locum praesenti tempore legitur ἀποσχίζει, διαιρεῖ.

[3]) Inclusa in margine habet. A.

insigniti, expectans conuersionem ipsorum: tunc autem omnino et perpetuo alienabitur.

Vers. 51. *Partemque — dentium.*

Partem eius dicit eum ipsum[4], vtpote iam diuisum a dispensatoria dignitate: aut diuidet eum a suis cultoribus, eiusque sortem ponet cum hypocritis, tanquam fingentem se dispensare ac praepositum esse, quum potius nociuus sit. Bifariam itaque excitauit ad semper vigilandum: et ex honore qui seruo fideli ac prudenti reponitur, et ex supplicio quod malum expectat seruum. Hanc autem parabolam Lucas quoque scripsit quadragesimo sexto capite, in quo de malo seruo ait: partemque eius cum infidelibus ponet. Infideles autem vtique etiam hypocritae sunt: promittunt enim se nosse Deum, sed mentiuntur. Et ita consonant quae dicta sunt: quodsi etiam dissona sunt, nihil mirum: variis enim dicta sunt temporibus.

Cap. LIX. De decem virginibus.

Cap. XXV. v. 1. *Tunc — virginibus.*

Regnum coelorum suo more nunc vocat ea quae tunc circa regnum coelorum contingent. Virgines autem seruantes virginitatem, siue viri sint siue foeminae. Scire ergo oportet, quod in praecedente parabola generalius de omnium vtilitate docuit quam conseruis debent: in hac autem de ea sola particularius disserit, quae est in pecuniis et possessioni-

4) Iterum scribendum, διελεῖ.

τοῖς ἅπαξ ἐσφραγισμένοις, ἀναμέσα τὴν ἐπιστροφὴν αὐτῶν. τότε δὲ παντελῶς καὶ διηνεκῶς αὐτῶν ἀλλοτριωθήσεται.]

Vers. 51. Καὶ τὸ μέρος — ὀδόντων.

Μέρος αὐτοῦ λέγει, αὐτὸν ἐκεῖνον, ὡς ἤδη κεχωρισμένον ἀπὸ τοῦ οἰκονομικοῦ ἀξιώματος. ἢ διέλη[4]) αὐτὸν ἀπὸ τῶν θεραπόντων αὐτῆ, καὶ τὸν κλῆρον αὐτῆ θήσει μετὰ τῶν ὑποκριτῶν, ὡς ὑποκρινομένου μὲν οἰκονομεῖν καὶ προΐσασθαι, βλάπτοντος δὲ μᾶλλον. διχῇ τοίνυν διηγειρεν εἰς τὸ νήφειν ἀεί, καὶ ἀπὸ τῆς ἀποκειμένης τῷ πιστῷ καὶ φρονίμῳ δέλῳ τιμῆς, καὶ ἀπὸ τῆς μενέσης τὸν κακὸν δεῖλον τιμωρίας. ταύτην δὲ τὴν παραβολὴν καὶ ὁ λουκᾶς ἀνέγραψεν ἐν τῷ τεσσαρακοστῷ ἕκτῳ κεφαλαίῳ, ἐν ᾧ φησὶ περὶ τοῦ κακοῦ δέλε, ὅτι,[o]) καὶ τὸ μέρος αὐτοῦ μετὰ τῶν ἀπίστων θήσει. καὶ οἱ ἄπιστοι δὲ πάντως, ὑποκριταί. ἐπαγγέλλονται μὲν γὰρ εἰδέναι θεόν· ψεύδονται δέ. καὶ ἔτω συμφωνεῖσι τὰ ῥητά. εἰ δὲ καὶ διαφωνοῦσιν, ἐδὲν καινόν. κατὰ διαφόρους γὰρ καιροὺς εἴρηνται. o) Luc. 12, 46.

ΚΕΦ. ΝΘ. Περὶ τῶν δέκα παρθένων.

Cap. XXV. v. 1. Τότε — παρθένοις.

Βασιλείαν τῶν ἐρανῶν, ἰδιοτρόπως λέγει νῦν αὐτὰ τὰ κατὰ τὴν βασιλείαν τῶν ἐρανῶν γενησόμενα τότε· παρθένες δὲ, τοὺς παρθενεύοντας, εἴτε ἄνδρες ὦσιν, εἴτε γυναῖκες. χρὴ δὲ γινώσκειν, ὅτι ἐν μὲν τῇ πρὸ ταύτης παραβολῇ καθολικώτερον περὶ πάσης ὠφελείας τῆς εἰς τοὺς ὁμοδέλους ὀφειλομένης ἐδίδαξεν· ἐν ταύτῃ δὲ ἰδικώτερον διαλέγεται

ſeſſionibus. Virgines autem huic parabolae ſupponit non vtcunque: ſed quia magnum quippiam eſſe virginitatem docuit, quum dixit, ſunt eunuchi qui ſeipſos caſtrauerunt propter regnum coelorum. Vere etenim magnum eſt, ideo neque ſub legis neceſſitate conſtitutum eſt, ſed in propria hominum voluntate permiſſum eſt: Qui poteſt inquit capere capiat. Nunc vult oſtendere, quod neque praeclarum hoc facinus ſine eleemoſyna poſſeſſum proderit.

Verſ. 1. *Quae — ſponſo.*

Virginea lampas eſt munditia quae a virginitate procedit. Sponſus vero Chriſtus vtpote amans et qui amatur. Exierunt autem in occurſum eius: expectatione occurſus eius.

Verſ. 2. *Quinque — v. 4. ſuis.*

Oleum vocat eleemoſynae virtutem. Has ergo merito ſtultas vocauit, quia quum acrem ac vehementem corporis amorem deuiciſſent, maioremque ſuſtinuiſſent laborem: tenacitate deuictae ſunt. Illud enim bellum multo violentius eſt, magisque tyrannicum. Rurſum vero ſapientes nuncupauit caeteras, vtpote non paſſas, quod ſtultae paſſae ſunt.

† Aliter Theologus quaedam praedictorum verborum ſumit in adhortatione ad baptiſmum: verum et haec, et illa pulchre dici poſſunt.

Verſ. 5.

5) Ex margine ſui Codicis huc refert Hentenius: *ſiquidem laudat id exequentem: non autem cogit nolentem.*

6) παρθενικὰς λαμπάδας. A.

7) Incluſa in margine habet Codex vterque. Ante haec ex margine Hentenius addit: *Dicit ergo, quod virgo etiam ſi in caeteris bene ſe habeat, ſit*

λέγεται περὶ μόνης τῆς ἐν χρήμασι. παρθένους δὲ τῇ παραβολῇ νῦν ὑποτίθησι, οὐχ ἁπλῶς, ἀλλ' ἐπειδὴ μέγα τὴν παρθενίαν ἀπέδειξεν, ἐν οἷς εἶπεν, εἰσὶν [p]) εὐνοῦχοι, οἵτινες εὐνόχισαν ἑαυτοὺς διὰ τὴν Βασιλείαν τῶν οὐρανῶν. καὶ γὰρ ἔντως μέγα ἐστί. [5]) διὸ οὐδ' εἰς ἀνάγκην νόμου κατέστη. ἀλλὰ τῇ προαιρέσει τῶν ἀνθρώπων ἐπιτέτραπται. ὁ δυνάμενος [q]) γάρ, φησι, χωρεῖν, χωρείτω. δεῖξαι βέλεται νῦν, ὅτι ἐδὲ τὸ μέγα τοῦτο κατόρθωμα τὸν κεκτημένον ὠφελεῖ, χωρὶς ἐλεημοσύνης.

p) Matt. 19, 12.

q) Matt. 19, 12.

Verſ. 1. Αἵτινες — νυμφίου.

Παρθενικὴ [6]) λαμπὰς, ἡ ἀπὸ τῆς παρθενίας καθαρότης· νυμφίος δὲ, ὁ χριστὸς, ὡς ποθῶν καὶ ποθούμενος. ἐξῆλθον δὲ εἰς ἀπάντησιν αὐτοῦ, τῇ προσδοκίᾳ τῆς ἀπαντήσεως.

Verſ. 2. Πέντε — v. 4. αὐτῶν,

Ἔλαιον καλεῖ, τὴν ἀρετὴν τῆς ἐλεημοσύνης. μωρὰς δὲ ταύτας εἰκότως ἐκάλεσεν, ὅτι τὸν θρίμυν καὶ σφοδρὸν τὲ σώματος ἔρωτα νικήσασαι, καὶ τὸν μείζονα πόνον ὑποσᾶσαι, τῆς φειδωλίας ἡττήθησαν. ἐκεῖνος γὰρ ὁ πόλεμος πολλῷ ταύτης τυραννικώτερός τε καὶ βιαιότερος. ἐκείνας δὲ φρονίμους αὖθις ὠνόμασεν, ὡς μὴ παθέσας, ὅπερ αἱ μωραὶ πεπόνθασι.

[Ἕτερος [7]) δὲ ὁ θεολόγος τινὰ τῶν προκειμένων ῥητῶν ἐξελάβετο, ἐν τῷ εἰς τὸ βάπτισμα προτρεπτικῷ· καλὰ δὲ κἀκεῖνα καὶ ταῦτα.]

Verſ. 5.

ſit tamen eleemoſynae bonis deſtituta, vna cum ſcortis eiicitur, et merito. Vnae virginitatem dicit vitae puritatem: oleum autem vocat humanitatem, eleemoſynam, auxilium egenis praeſtitum.

Verſ. 5. *Tardante — dormierunt.*

Tardante propter cunctationem ſecundi aduentus. Dormitatio autem in hoc loco pro refrigeſcentia accipienda eſt: ſomnus vero pro morte.

Verſ. 6. *Media — occurſum ei.*

Medium noctis dixit, vel rurſum inprouiſum et inexpectatum demonſtrans: vel ſignificans quod in nocte fiet reſurrectio mortuorum. Eum vero qui hic clamor dicitur, Paulus iuſſum ac vocem archangeli dixit. Exite autem, videlicet e monumentis.

Verſ. 7. *Tunc — ſuas.*

Omnes quidem ſurrexerunt: quae vero ornauerunt lampades ſuas erant prudentes. Ornauerunt autem olei ornamento.

Verſ. 8. *Fatuae autem — extinguuntur.*

Et hoc ſtultitiae fuit, ſperaſſe ſe ibi oleum ad ornatum accepturas, quod tunc ab aliis poſſideretur. Extinguuntur autem, obſcuratae tenebris inclementiae. Solent enim multi tenebroſos quoque vocare inclementes.

Verſ. 9. *Reſponderunt — vobis.*

Et hoc prudentiae fuit. Docet autem ſermo, quod nullus a propria virtute alterum tunc iuuare poterit. Vix enim ſibiipſi ad ſalutem ſufficiet, eo quod

8) Ψυχοῤῥαγία eſt *animi deliquium.* Ψυχοῤῥαγεῖν de iam iam morituris dicitur. Apoll. Rod. II, 835. Τὸν δ' ἕταροι ἐπὶ νῆνα φέρον ψυχοῤῥαγέοντα, Ἀχνύμενοι, χείρεσσι δ' ἑῶν ἐνὶ κάτθαν' ἑταίρων.

9) Offendo in his duobus vocabulis. Hentenius ita reddidit, ac ſi repererit, τὸ τότε. Sed nec hoc placet.

Verſ. 5. Χρονίζοντος — ἐκάθευδον.

Χρονίζοντος, διὰ τὴν βραδυτῆτα τῆς δευτέρας παρουσίας. νυσταγμὸν δὲ ἐνταῦθα, τὴν ψυχορράγιαν [8]) ὑπολήπτέον· ὕπνον δὲ, τὸν θάνατον.

Verſ. 6. Μέσης — ἀπάντησιν αὐτῦ.

Μέσης τῆς νυκτὸς εἶπεν, ἢ πάλιν τὸ ἀνύποπτον καὶ ἀπροσδόκητον ἐμφαίνων, ἢ παραδηλῶν, ὅτι ἐν νυκτὶ γενήσεται ἡ ἀνάστασις τῶν νεκρῶν. τὴν δὲ ἐηθεῖσαν κραυγὴν ὁ παῦλος κέλευσμα [1]) καὶ φωνὴν ἀρχαγγέλε εἰρηκεν. ἐξέρχεσθε δὲ, δηλονότι, ἐκ τῶν μνημείων. 1) 1 Theſſ. 4, 16.

Verſ. 7. Τότε — αὐτῶν.

Πᾶσαι μὲν ἠγέρθησαν· ἐκόσμησαν δὲ τὰς λαμπάδας ἑαυτῶν αἱ φρόνιμοι. ἐκόσμησαν δὲ αὐτὰς, τῷ κόσμῳ τῦ ἐλαίε.

Verſ. 8. Αἱ δὲ μωραὶ — σβέννυνται.

Καὶ τοῦτο μωρίας, τὸ προσδοκῆσαι ἐκεῖ ἔλαιον λαβεῖν εἰς κόσμησιν, καὶ [9]) τότε ἄλλοις κτηθέν. σβέννυνται δὲ, ἀμαυρεμέναι τῷ σκότει τῆς ἀνελεημοσύνης. εἰώθασι γὰρ καὶ οἱ πολλοὶ σκοτεινοὺς [1]) καλεῖν τοὺς ἀνελεήμονας.

Verſ. 9. Ἀπεκρίθησαν — ὑμῖν.

Καὶ τοῦτο φρονήσεως. διδάσκει δὲ ὁ λόγος, ὅτι οὐδεὶς ἐκ τῆς οἰκείας ἀρετῆς ἕτερον ὠφελῆσαι τότε δυήσεται. [μόγις [2]) γὰρ αὐτῷ πρὸς σωτηρίαν ἀρκέσει,

placet. Forte, καὶ ταῦτα ἄλλοις, aut, καὶ τὸ τότε ἄλλοις.

[1]) Ita etiam Chryſoſt. Tom. VII. p. 753. A.

[2]) Incluſa abſunt. A.

quod in multis delinquat etiam is, qui plurimum virtuti deditus est. Vide autem quomodo prudentes etiam ibi eleemosynam demonstrent: volentes quidem fatuis tradere, sed non potentes. Hoc enim responsio illarum significat.

Vers. 9. *Ite — vobisipsis.*

Quum ob rationabilem causam tradere non possent: tamen prae humanitate consulunt. Vendentes quidem sunt pauperes: verum tunc non vendunt.

Vers. 10. *Euntibus — sponsus.*

Tentauerunt quidem abire, sed non potuerunt. Ostendit autem et hic sermo, quod tunc vanus erit ad virtutem conatus.

Vers. 10. *Et — ianua.*

Nuptiae sunt communicatio regni coelorum, et conuersatio cum Christo.

Vers. 11. *Postea — nobis.*

Putant enim quod tanquam virgines intrabunt.

Vers. 12. *At ille — vos.*

Non cognosco inquit vos, extinctis videlicet lampadibus vestris. Cognitionem autem nunc eam intellige, quae a familiaritate procedit. Nullus enim immisericors familiaris est misericordi Christo. Heu post tantos labores, post tanta certamina, post tanta tropaea, quae illae aduersus insanientem

ἀρκέσει, διὰ τὸ πολλὰ πταῖσαι καὶ τὸν ἄγαν ἐνάρετον. ὅρα δὲ, πῶς αἰ φρόνιμοι κἀκεῖ τὴν ἐλεημοσύνην ἐπιδείκνυνται.] θέλουσαι μὲν μεταδοῦναι καὶ ταῖς μωραῖς, μὴ δυνάμεναι δέ. τοῦτο γὰρ ἡ ἀπόκρισις τῶν ἐμφαίνει.

Vers. 9. Πορεύεσθε — ἑαυταῖς.

Μὴ δυνάμεναι μεταδοῦναι δι' εὔλογον αἰτίαν, ὅμως ὑπὸ φιλανθρωπίας συμβουλεύουσι. πωλοῦντες δέ εἰσιν, οἱ πένητες, ἀλλ' ἐ τότε πωλοῦσιν.

Vers. 10. Ἀπερχομένων — νυμφίος.

Ὥρμησαν μὲν ἀπελθεῖν, οὐκ ἠδυνήθησαν δέ. δείκνυσι δὲ καὶ οὗτος ὁ λόγος, ὅτι τότε ματαία ἡ πρὸς ἀρετὴν ὁρμή.

Vers. 10. Καὶ — θύρα.

Γάμοι εἰσὶν, ἡ κοινωνία τῆς βασιλείας τῶν οὐρανῶν, καὶ ἡ σὺν χριστῷ διαγωγή.

Vers. 11. Ὕστερον — ἡμῖν.

Οἰονται γὰρ, ὡς παρθένοι εἰσελθεῖν.

Vers. 12. Ὁ δὲ — ὑμᾶς.

Οὐ γνωρίζω, φησὶν, ὑμᾶς, ὡς ἐσβεσμένων τῶν λαμπάδων ὑμῶν γνῶσιν δὲ νῦν, τὴν ἐξ εἰκαιώσεως νόησον. εἰδεὶς γὰρ ἀνελεήμων οἰκειοῦται τῷ ἐλεήμονι χριστῷ. οἴμοι! μετὰ πόσης πόνης, μετὰ πόσης ἀγῶνας, μετὰ πόσα τρόπαια, ἃ κατὰ τῆς [3]) φύσεως λυττώσης ἀνέστησαν, ἀπεπέμφθησαν, διὰ

3) Malim vel omittere τῆς, vel scribere τῆς λυττώσης Φύσεως. Λυττῶσα Φύσις appellatur, impetus naturae incitans ad libidinem.

tem naturam erexerant, repudiatae ſunt propter eleemoſynam. Vbi ergo quis immiſericors virginitatem etiam non habuerit, qua tunc condemnatione dignus non erit? Non eſt autem curioſe ſcrutandum quare decem ſint virgines, et quae ſint vaſa earum, quaeue ſit ianua nuptiarum, caeteraque ipſius parabolae ſimilia, vt alias quoque frequenter praeceptum eſt.

Verum ſexageſimo primo capite ſcriptum eſt, quod primum abeunt peccatores in ſupplicium aeternum: deinde iuſti in vitam aeternam: in praeſenti vero capite contrarium apparet, quum ingreſſis primum prudentibus virginibus, poſtmodum reprobatae ſint fatuae. Ne ſuſpiceris contrarietatem ineſſe capitibus: illud ſiquidem exacte tractat de ordine: hoc autem aliud habet intentum, quod videlicet neque virginitas ſaluabit, non habens ſibi etiam coniunctam eleemoſynam, et quod vnius virtus alii tunc non proderit: quodque tunc motus ad virtutem vanus erit. Item quod licet plurimum deprecentur qui condemnati ſunt, nequaquam flectunt iudicem. Caetera vero omnia nullo delectu compoſita ſunt, vt probabilis fiat parabola. Nam neque dixit quod ablegatae ſunt in ſupplicium, eo quod nunc huiusmodi non exacte diſquirat.

Verſ. 13. *Vigilate — veniet.*

Frequenter id ſubinfert, oſtendens quod maxima ſit vtilitas, vt in hoc attendatur, propter finalis diei et horae incertitudinem.

Cap.

τὴν ἀνελεημοσύνην. ὅταν δὲ τις ἀνελεήμων ὢν, μηδὲ παρθενίαν ἔχοι, ποίας οὐκ ἂν εἴη καταδίκης ἄξιος; ἐ περιεργαξέον δὲ, διατί δέκα παρθένοι, καὶ τίνα τὰ ἀγγεῖα αὐτῶν, καὶ τίς ἡ θύρα τῶν γάμων, καὶ τὰ τοιαῦτα τῆς παραβολῆς, ἃς πολλάκις καὶ ἐπ' ἄλλων παρήγγελται.

Εἰ δὲ ἐν μὲν τῷ ἑξηκοστῷ πρώτῳ κεφαλαίῳ γέγραπται, ὅτι πρῶτον[1]) ἀπέρχονται οἱ ἁμαρτω- 5) Matt. 25, 46.
λοὶ εἰς κόλασιν αἰώνιον, εἶτα οἱ δίκαιοι εἰς ζωὴν αἰώνιον· ἐν δὲ τῷ παρόντι κεφαλαίῳ τἐναντίον φαίνεται, πρῶτον εἰσελθουσῶν τῶν φρονίμων παρθένων, εἶτα ἀποπεμφθεισῶν τῶν μωρῶν· μὴ ὑπολάβῃς ἐναντιολογίαν τῶν κεφαλαίων. ἐκεῖνο μὲν γὰρ ἀκριβολογεῖ περὶ τῆς τάξεως· τοῦτο δὲ σκοπὸν ἕτερον ἔχει, τὸ διδάξαι μόνον, ὅτι οὐδ' ἡ παρθενία σάζει, μὴ[4]) συγκεκραμένην ἑαυτῇ καὶ τὴν ἐλεημοσύνην ἔχουσα, καὶ ὅτι ἡ ἑτέρου ἀρετὴ ἕτερον οὐκ ὠφελεῖ τότε, καὶ ὅτι ἡ πρὸς ἀρετὴν ὁρμὴ τηνικαῦτα ματαία, καὶ ὅτι πολλὰ καθικετεύοντες οἱ κατακριθέντες οὐκ ἐπικάμπτεσι. τἆλλα δὲ πάντα συνετέθησαν ἀπαρατηρήτως, ἵνα πιθανὴ γένηται ἡ παραβολή. καὶ γὰρ οὐδ' ὅτι ἀπεπέμφθησαν εἰς κόλασιν εἶπε, διὰ τὸ μὴ νῦν ἀκριβολογεῖσθαι περὶ τῶν τοιούτων.

Verſ. 13. Γρηγορεῖτε — ἔρχεται.

Πολλάκις ἐπιλέγει τοῦτο, δεικνὺς, ὅτι πολλὴ χρεία προσοχῆς, διὰ τὸ ἄδηλον τῆς τελευταίας ἡμέρας καὶ ὥρας.

4) συγκεκραμμένην. B.

Cap. LX. De talentis.

Verſ. 14. *Sicut — v. 15. facultatem.*

Etiam haec parabola ſimilis eſt ei quae ſuperius de fideli ac prudente ſeruo poſita eſt: verum alio modo figurata eſt: et de his differit, qui a Deo gratias acceperunt docendi (nam has nunc talenta vocat propter honorem illarum) et vel per earum vſum lucrum attulerunt, vel defodiendo nihil lucri fecerunt. Dicit ergo quod vocauit ſeruos ſuos, filius videlicet hominis, vtpote homo qui peregre profecturus erat: et vni quidem dedit quinque talenta, ſiue multa: Nam varia ſunt doctrinae dona, quae Paulus enumerauit: alii autem duo, hoc eſt pauca: alii vero vnum ſolum. Hi autem eſſe poſſunt epiſcopi et praeceptores eccleſiarum. Deinde addit et cauſam inaequalitatis in diuiſione, quod ſcilicet fuerit ſecundum cuiusque facultatem et idoneitatem.

Verſ. 15. *Et profectus eſt ſtatim.*

Hoc eſt, et reliquit eos vt operarentur. Sicut enim de vinea dixit, quod locauit eam agricolis, et peregre profectus eſt: ita dicit et nunc, vt eius diſcas longanimitatem, quomodo non continuo repetat. Quidam autem dicunt peregrinationem eſſe ſaluatoris in coelum aſſumptionem.

Verſ. 16. *Abiit — v. 17. duo.*

Duplicant ea quae ſibi concredita ſunt omnes qui proficiſcuntur ad ſalutem diſcipulorum, facientes eos

a) τῶν, omittit. B.
b) ἑαυτοῖς aut αὐτοῖς legendum, vti Hentenius etiam reddidit.

Κεφ. Ξ. Περὶ τῶν τὰ τάλαντα λαβόντων.

Vers. 14. Ὥσπερ — v. 15. δύναμιν.

Καὶ αὕτη ἡ παραβολὴ ὁμοία μέν ἐστι τῇ τοῦ πιστοῦ δέλε καὶ φρονίμου, καθ' ἕτερον δὲ τρόπον ἐσχημάτισαι, καὶ διαλαμβάνει περὶ τῶν λαμβανόντων ἐκ θεοῦ χαρίσματα διδασκαλικά· ταῦτα γὰρ νῦν ἐκάλεσε τάλαντα, διὰ τὸ τίμιον αὐτῶν· καὶ ἢ χρωμένων αὐτοῖς καὶ κερδαινόντων, ἢ κατακρυπτόντων καὶ μηδὲν κερδαινόντων. λέγει τοίνυν, ὅτι ἐκάλεσε τοὺς δέλες αὐτοῦ, ὁ υἱὸς, δηλαδὴ, τοῦ ἀνθρώπου, ὥσπερ ἄνθρωπος ἀποδημῆσαι μέλλων· καὶ ἄλλῳ μὲν ἔδωκε πέντε τάλαντα, ἤγουν, πολλά· διάφορα γὰρ τὰ διδασκαλικὰ χαρίσματα, ἅπερ ὁ παῦλος ἀπηριθμήσατο· ἄλλῳ δὲ δύο, τετέσιν, ὀλίγα· ἄλλῳ δὲ ἕν μόνον. εἶεν δ' ἂν οὗτοι οἱ ἐπίσκοποι καὶ διδάσκαλοι[5]) τῶν ἐκκλησιῶν. ἔπτα προστίθησι καὶ τὴν αἰτίαν τῆς ἐν τῇ διανομῇ ἀνισότητος, ὅτι κατὰ τὴν ἑκάσε δύναμιν καὶ ἐπιτηδειότητα.

Vers. 15. Καὶ ἀπεδήμησεν εὐθέως.

Ἀντὶ τοῦ, καὶ ἀφῆκεν αὐτοὺς ἐργάζεσθαι. καθάπερ γὰρ ἐπὶ τοῦ ἀμπελῶνος ἔφην, ὅτι ἐξέδοτο[1]) αὐτὸν γεωργοῖς καὶ ἀπεδήμησεν· ἕτω φησὶ καὶ νῦν, ἵνα μάθῃς τὴν μακροθυμίαν αὐτοῦ, πῶς οὐκ εὐθέως ἀπαιτεῖ. τινὲς δὲ φασιν ἀποδημίαν, τὴν ἐκ γῆς εἰς ἐρανὸν ἀνάληψιν τοῦ σωτῆρος.

1) Matt. 21, 33.

Vers. 16. Πορευθεὶς — v. 17. δύο.

Διπλασιάζουσι τὰ ἐμπιστευθέντα τέτοις[6]) χαρίσματα πάντες οἱ ἐμπορευόμενοι τὴν τῶν μαθητῶν

eos rursus praeceptores aliorum. † Qui bene operatur et recte docet, duplicat concredita sibi talenta.

Vers. 18. *Qui vero — sui.*

Terram ipsummet intellige: in seipso enim retinuit, quod ad operationem datum erat, sic vt nec sibi, nec aliis vtilis fieret.

Vers. 19. *Post — rationem.*

Venit iuxta secundum aduentum: ideo etiam dixit, post multum tempus.

Vers. 20. *Et — per ea.*

Lucrum sunt qui per illius diligentiam acquisiti sunt, vt dictum est, et fructificati Deo.

Vers. 21. *Ait — constituam.*

Multis gratiis dignum faciam: multa bona tibi tradam.

Vers. 21. *Intra — tui.*

Requiem et beatitudinem, per nomen gaudii significauit.

Vers. 22. *Accedens — v. 23. tui.*

Quanquam diuersae fuerunt gratiae, aequalis tamen est honor: quia et aequale in illis studium. Si-

qui-

7) Haec vterque Codex in margine exhibet
8) τοῦτο, interponit. A.
9) αὐτῷ, addit. A.
1) πηθέντες. A.

σωτηρίαν, καὶ ποιῶντες καὶ αὐτοὺς διδασκάλους πάλιν ἑτέρων. [ὁ[7]] καὶ πράττων καλῶς, καὶ διδάσκων ὀρθῶς, τὰ ἐμπιστευθέντα διπλασιάζει τάλαντα.]

Vers. 18. Ὁ δὲ — αὐτοῦ.

Γῆν, αὐτὸν νόησον. ἐν ἑαυτῷ γὰρ κατέχωσε τὸ δοθὲν εἰς ἐργασίαν, ὡς μήτε αὐτῷ, μηθ' ἑτέροις[8]) χρησιμεῦσαι.

Vers. 19. Μετὰ — λόγον.

Ἔρχεται, κατὰ τὴν δευτέραν[9]) παρουσίαν. διὸ καὶ μετὰ χρόνον πολὺν εἶπε. συναίρει δὲ λόγον, ἀντὶ τοῦ, κινεῖ λογοθέσιον.

Vers. 20. Καὶ — ἐπ' αὐτοῖς.

Κέρδος εἰσὶν, οἱ διὰ τῆς σπουδῆς αὐτοῦ κτηθέντες,[1]) ὡς εἴρηται, καὶ καρποφορηθέντες θεῷ.

Vers. 21. Ἔφη — καταστήσω.

Πολλῶν χαρίτων σε ἀξιώσω, πολλῶν ἀγαθῶν σοι μεταδώσω.

Vers. 21. Εἴσελθε — σου.

Τὴν ἅπασαν μακαριότητα διὰ τοῦ ὀνόματος τῆς χαρᾶς ἐδήλωσε.

Vers. 22. Προσελθὼν — v. 23. σου.

Ἴσ: καὶ διάφορα τὰ χαρίσματα, ἀλλ' ἴση ἡ τιμὴ, διότι καὶ ἴση τούτοις ἡ[2]) σπουδή. καὶ γὰρ

[2]) τιμὴ, pro σπουδή. A. Deinceps repetit quoque διότι ad σπουδή. Ergo bis idem scripsit.

quidem vterque accepta duplicauit. Vel etiam aliter dici potest, quod aequaliter quidem laudantur, et aequaliter introducuntur, sed diuersimode remunerantur iuxta proportionem lucrorum, quae ab eis facta sunt.

Vers. 24. *Accedens — v. 25. quod tuum est.*

Durus, hoc est austerus. Putabat enim quod sola diligentia eorum qui negotiabantur, sine Dei auxilio, omne lucrum efficeret. Hanc autem responsionem effinxit parabola, volens ostendere quod tales nihil rationabile respondere poterunt: et quod quaecunque respondebunt contra seipsos omnia conuertentur. Audi ergo quae sequuntur.

Vers. 26. *Respondens — v. 27. vsura.*

Non quasi ille vera dixerit haec ait dominus: nihil enim recte fit sine ipso, sed suppositio sermone procedit, ac si diceret: si etiam talis essem, quod verum non est, tamen quia talem me nouerας, ideo magis oportebat te exposuisse donum meum, his qui nossent bonum a prauo diiudicare: hos enim appellat mensarios: oportuit te docuisse, admonuisse, consuluisse, quicquid in te erat fecisse, reliquum autem mihi permisisse, dico sane repetitionem: oportuit te quod facilius est interea perfecisse: quod autem difficilius est mihi reliquisse. Aes itaque alienum, doctrina est: vsura vero talis aeris, additio virtutum. Vsuram vocauit simpliciter omne lucrum, more communi vtens.

Vers. 28.

ἑκάτερος τὰ δεδομένα ἐδιπλασίασεν. ἢ καὶ ἑτέρως εἰπεῖν· ἐπίσης μὲν ἐπαινέσονται, καὶ ἐπίσης εἰσάγονται· διαφόρων δὲ τῶν ἀμοιβῶν ἀξιοῦνται, κατ' ἀναλογίαν τῶν ἐπικερδηθέντων.

Verſ. 24. Προσελθὼν — v. 25. τὸ σόν.

Σκληρὸς, ἀντὶ τοῦ, αὐστηρός. ὥετο γὰρ, ὅτι μόνη ἡ σπουδὴ τῶν ἐμπορευομένων ἄνευ τῆς ἐκ θεοῦ βοηθείας κατορθοῖ τὸ πᾶν. ταύτην δὲ τὴν ἀπολογίαν ἐσχημάτισεν ἡ παραβολὴ, δεῖξαι βουλομένη, ὅτι οἱ τοιοῦτοι οὐδὲν εὔλογον ἀπολογήσασθαι δυνηθήσονται, καὶ ὅτι ὅσα ἂν ἀπολογήσωνται, κατ' αὐτῶν πάντα περιτραπήσονται. καὶ ἄκουε τῶν ἑξῆς.

Verſ. 26. Ἀποκριθεὶς — v. 27. τόκῳ.

Οὐχ, ὡς ἀληθεύσαντος ἐκείνου, ταῦτα ἔφην ὁ κύριος· ᾔδειν γὰρ κατορθοῦται χωρὶς αὐτοῦ· ἀλλ' ὑποθετικῶς τὸν λόγον προήγαγεν, ὅτι εἰ καὶ τοιοῦτος ἦμην, ὅπερ οὐκ ἀληθὲς, ὅμως ἐπεὶ τοιοῦτόν με ἐγίνωσκες, διὰ τοῦτο μᾶλλον ἔδει σε καταβαλεῖν τὸ χάρισμά μου τοῖς εἰδόσι διακρίνειν τὸ καλὸν ἀπὸ τοῦ κακοῦ. τούτους γὰρ λέγει τραπεζίτας. ἔδει σε διδάξαι, νουθετῆσαι, συμβελεῦσαι, πᾶν τὸ σὸν ποιῆσαι· τὸ δὲ λοιπὸν ἐμοὶ ἐπιτρέψαι, λέγω δὴ, τὴν ἀπαίτησιν. ἔδει σε τὸ εὐχερέστερον τέως διαπράξασθαι· τὸ δὲ δυσχερέστερον ἐμοὶ καταλιπεῖν. δάνειον μὲν οὖν, ἡ διδασκαλία· τόκος δὲ τοῦ τοιούτου δανείου, ἡ προσθήκη τῶν ἀρετῶν· τόκον δὲ, τὴν ἐπικερδίαν ἁπλῶς ὠνόμασε, τῇ συνηθείᾳ χρησάμενος.

Verſ. 28.

Verſ. 28. *Tollite — v. 29. ab eo.*

Iuſſit eum nudari doctrinae dono: hoc enim dixit talentum: et honorem hunc in additionem dari ei qui habebat decem talenta. Omni enim qui diligentiam et curam habet, dabitur honor, etiam ſupra eum qui ipſi adiectus erat. Ab eo vero qui diligentiam non habet, vt dictum eſt, neque curam, auferetur etiam id quod habet doctrinae donum, tanquam ab eo cui nulli eſt vſui.

Verſ. 30. *Seruum quoque inutilem — dentium.*

Non in ablatione finem poenae poſuit, ſed in ſupplicium quoque intolerabile ablegauit. Inutilem autem dixit pigrum, et nullius bonae frugis. Vide ergo rem tremendam. Punitur ſiquidem non quod mala fecerit, ſed quod bona non fecerit. Declina enim inquit a malo et fac bonum. Illa vero parabola, quae apud Lucam ponitur ſexageſimo ſeptimo capite de decem minis, alia eſt ab iſta, etſi in pluribus ſit ſimilis. In illa enim data quidem aequalia fuerunt: lucra vero et honores inaequales.

Nam haec de diuerſis doctrinae gratiis non aequaliter datis differit: illa vero de diuerſis aequaliter datis.

Cap. LXI. De aduentu Chriſti.

Verſ. 31. *Quum — ſuae.*

Narrat etiam deinceps de ſecundo aduentu ſuo, ad terrorem et correctionem auditorum. Suam autem

3) Incluſa in margine habet. A.

Verſ. 28. Ἄρατε — v. 29. ἀπ' αὐτοῦ.

Ἐκέλευσε γυμνωθῆναι αὐτὸν τοῦ διδασκαλικοῦ ἀξιώματος· τοῦτο γὰρ ἔπε τάλαντον· καὶ τὴν τιμὴν ταύτην εἰς προσθήκην δοθῆναι τῷ ἔχοντι τὰ δέκα τάλαντα. παντὶ γὰρ τῷ ἔχοντι σπουδήν τε καὶ ἐπιμέλειαν, δοθήσεται τιμὴ καὶ περισσοτέρα τῆς ἐπιβαλλέσης αὐτῷ· ἀπὸ δὲ τοῦ μὴ ἔχοντος σπουδήν, ὡς εἴρηται, καὶ ἐπιμέλειαν, καὶ ὃ ἔχει διδασκαλικὸν ἀξίωμα, ἀφαιρεθήσεται, οἷα μὴ χρησαμένου αὐτῷ.

Verſ. 30. Καὶ τὸν ἀχρεῖον δοῦλον — ὀδόντων.

Οὐ μέχρι τῆς ἀφαιρέσεως ἔστησε τὴν ζημίαν, ἀλλὰ καὶ εἰς ἀφόρητον ἀπέπεμψε κόλασιν, ἀχρεῖον αὐτὸν εἰπών, ὡς ἄχρηστον καὶ ὀκνηρόν. ὅρα πρᾶγμα φοβερόν. κολάζεται γὰρ, οὐχ ὅτι ἔπραξε κακὰ, ἀλλ' ὅτι οὐκ ἔπραξεν ἀγαθά. ἔκκλινον [v]) γάρ, φησιν, ἀπὸ κακοῦ, καὶ ποίησον ἀγαθόν. ἡ μέντοι κατὰ τὸ ἑξηκοστὸν ἕβδομον κεφάλαιον τοῦ [x]) λουκᾶ τῶν δέκα μνῶν παραβολὴ ἑτέρα παρὰ ταύτην ἐστὶν, εἰ καὶ τὰ πολλὰ ἔοικεν. ἐν ἐκείνῃ γὰρ αἱ δόσεις μὲν ἴσαι, τὰ κέρδη δὲ ἄνισα καὶ αἱ τιμαί.

v) Pſ. 33, 15.

x) Luc. 19, 13.

[Διότι [3]) αὕτη μὲν περὶ διαφόρων διδασκαλικῶν χαρισμάτων διαλαμβάνει, μὴ διδομένων ἐπίσης· ἐκείνη δὲ, περὶ διαφόρων διδομένων ἐπίσης.]

Κεφ. ΞΑ. Περὶ τῆς ἐλεύσεως τοῦ χριστοῦ.

Verſ. 31. Ὅταν — αὐτοῦ.

Λοιπὸν διηγεῖται καὶ τὰ τῆς δευτέρας παρουσίας αὐτοῦ, πρὸς φόβον καὶ διόρθωσιν τῶν ἀκροωμένων.

autem gloriam dicit, quae Deo propria eſt. Primus enim aduentus eius inglorius factus eſt. Sedebit vero, tanquam iudex: ſedes autem ſiue thronus dicitur gloriae, hoc eſt glorioſus et regius.

Verſ. 32. *Et — gentes.*

Poſtquam videlicet a mortuis reſurrexerint: praedixit enim variis in locis de reſurrectione earum.

Verſ. 32. *Et — hoedis.*

Nunc etenim commixti ſunt omnes: tunc vero diligenter ſeparabuntur. De ſolis autem Chriſtianis loquitur hic ſermo, veluti inferius manifeſtabitur.

Verſ. 33. *Et — ſiniſtris.*

Quibus comparantur iuſti, propter manſuetudinem, modeſtiam, ac fructificationem in virtutibus, ſicut illae in lacte et lana: Hoedis vero peccatores, propter inclementiam, et immodeſtiam, ac infructuoſitatem. Poteris quoque addere, quod etiam propter grauem peccati odorem: et quod non recta gradiantur, ſed a recto diſcedant itinere: quodque per praecipitia incedant. Verum illa ſane animalia, ea quae habent, a natura poſſident: iuſti vero et peccatores a voluntate. Ideo quoque illi honorantur, iſti autem puniuntur. Diuidit etiam eos non quod teſtibus egeat, ipſe enim teſtis eſt et iudex.

Verſ. 34. *Tunc — mundi.*

O vocem optabilem: o honorem ineffabilem. Benedicti inquit patris mei: laudati, electi. Non dixit

νων. δόξαν δὲ αὐτοῦ λέγει, τὴν θεοπρεπεστάτην. ἡ πρώτη γὰρ αὐτοῦ ἔλευσις ἐν ἀδοξίᾳ γέγονε. καθίσει δὲ, ὡς κριτής· θρόνος δὲ δόξης, ὁ ἔνδοξος, ὁ βασιλικός.

Vers. 32. Καὶ — ἔθνη.

Ἀναστάντα, δηλαδὴ, ἐκ νεκρῶν. προείρηκε γὰρ διαφόρως περὶ τῆς ἀναστάσεως [4]) αὐτοῦ.

Vers. 32. Καὶ — ἐρίφων.

Νῦν μὲν γὰρ ἀναμίξ εἰσι πάντες· τότε δὲ ἀκριβῶς διαχωρισθήσονται. περὶ τῶν χρισιανῶν δὲ μόνων ὁ λόγος ἐνταῦθα, ὡς κατωτέρω δηλωθήσεται.

Vers. 33. Καὶ — εὐωνύμων.

Προβάτοις μὲν, οἱ δίκαιοι παρεικάζονται, διὰ τὸ πρᾶον καὶ εὔτακτον καὶ καρποφόρον ἐν ἀρεταῖς, ὡς ἐκεῖνα, ἐν γάλακτι καὶ ἐρίῳ· ἐρίφοις δὲ, οἱ ἁμαρτωλοὶ, διὰ τὸ ἄγριον καὶ ἄτακτον καὶ ἄκαρπον. εἴποις δ' ἄν, καὶ διὰ τὸ δυσῶδες τῆς ἁμαρτίας, καὶ διὰ τὸ μὴ εὐθυπορεῖν, ἀλλὰ παρεγκλίνειν, καὶ διὰ τὸ κρημνοβατεῖν. ἀλλ' ἐκεῖνα μὲν, ἐκ φύσεως ἔχουσιν, ἃ ἔχουσιν· οἱ δὲ δίκαιοι καὶ οἱ ἁμαρτωλοὶ, ἐκ προαιρέσεως. διὸ καὶ οἱ μὲν τιμῶνται, οἱ δὲ τιμωρῶνται. διαιρεῖ δὲ αὐτοὺς, ὁ δεόμενος μαρτύρων, ἀλλ' αὐτὸς καὶ μάρτυς ὢν καὶ κριτής.

Vers. 34. Τότε — κόσμου.

Ὦ φωνῆς εὐκταίας! ὦ τιμῆς ἀξιήτου! οἱ εὐλογημένοι, φησὶ, τοῦ πατρός μου, οἱ ἐπαινετοὶ, οἱ ἐκλε-

4) Corrigendum αὐτῶν, sicut habet Hentenius.

dixit autem, Accipite, sed Possidete, tanquam paternum, tanquam debitum, tanquam praeparatum vobis a constitutione mundi. Priusquam enim homines fierent, paratum erat iustis, cognoscente Deo, quod futurum erat. Deinde dicit et causam tanti honoris.

Vers. 35. *Esuriui* — v. 36. *ad me.*

Hinc manifestum est, quod ad solos Christianos verba facit, ad quos euangelii sui praecepta facta sunt: nam ad infideles nullus tunc erit ei sermo: omnes enim simul per se condemnati erunt. Ideo enim dicit: Non resurgent impii in iudicio, hoc est, non resurgent vt iudicentur, sed vt puniantur. Siquidem manifestatum est etiam superius, quod quando apparebit signum filii hominis in coelo, tunc plangent omnes tribus terrae, solam habentes condemnantem conscientiam. Nunc ergo ad Christianos vt diximus sermo est. Vide autem quomodo de sola humanitate siue amore erga proximos differat, et ab hac sola iustos honore dignos iudicat, peccatores vero supplicio. Non quod caetera vel iustorum bona opera, vel peccatorum delicta sine examinatione vel discussione relinquenda sint: omnium siquidem cuncta inquiret et opera, et verba, et cogitationes, vt ipsemet frequenter sua doctrina manifestauit, et a multis diuinae scripturae locis discimus, et bonis quidem operibus praemia rependet, delictis autem poenas. Sed nunc de sola hac, vt dictum est, virtute differit, confirmare volens, quod hanc maxime requirit, et hanc prae omnibus expetit, vtpote Christianis maxime necessariam. Cuiusque enim Chri-

ἐκλεκτοί. οὐκ εἶπε δὲ, λάβετε, ἀλλὰ κληρονομήσατε, ὡς πατρῷαν, ὡς ὀφειλομένην, ὡς ἑτοιμαθεῖσαν ὑμῖν ἀπὸ συστάσεως κόσμου. πρὸ τοῦ γενέσθαι γὰρ τοὺς ἀνθρώπους ἠτοιμάσθη τοῖς δικαίοις, γινώσκοντος τοῦ θεοῦ τὸ μέλλον. εἶτα λέγει καὶ τὴν αἰτίαν τῆς τοσαύτης τιμῆς.

Vers. 35. Ἐπείνασα — v. 36. πρός με.

Ἐντεῦθεν φανερὸν, ὅτι πρὸς τοὺς χριστιανοὺς μόνος διαλέγεται, πρὸς οὓς αἱ τοῦ εὐαγγελίου αὐτοῦ γεγόνασιν ἐντολαί. πρὸς γὰρ τοὺς ἀπίστους θᾶττον αὐτῷ τὴν καρδίαν λόγος. ἅπαντες γὰρ κοινῶς αὐτοκατάκριτοι ἔσονται. διὰ τοῦτο γάρ, φησιν, οὐκ[x]) ἀνασήσονται ἀσεβεῖς ἐν κρίσει, τουτ- y) Ps. 1, 5. ἔστιν, οὐκ ἀνασήσονται ἐπὶ τῷ κριθῆναι, ἀλλ' ἐπὶ τῷ τιμωρηθῆναι. καὶ γὰρ καὶ ἀνωτέρω δεδήλωκεν, ὅτι ὅτε φανήσεται τὸ σημεῖον τοῦ υἱοῦ τοῦ ἀνθρώπου ἐν τῷ οὐρανῷ, τότε κόψονται[z]) πᾶσαι z) Matth. 24, 30. αἱ φυλαὶ τῆς γῆς, μόνον τὸ συνειδὸς καταδικάζον ἔχοντες. νῦν δὲ πρὸς τοὺς χριστιανούς, ὡς ἔφημεν, ὁ λόγος. ὅρα δὲ, πῶς περὶ μόνης τῆς φιλανθρωπίας διαλέγεται, καὶ ἀπὸ μόνης ταύτης τοὺς μὲν δικαίους ἀξιοῖ τιμῆς, τοὺς δὲ ἁμαρτωλοὺς, τιμωρίας· οὐχ ὡς τὰ λοιπὰ τῶν δικαίων μὲν κατορθώματα, τῶν ἁμαρτωλῶν δὲ πλημμελήματα, δίχα λόγου καταλιπεῖν μέλλων· πάντων γὰρ ἐξετάσει πάντα, καὶ τὰς πράξεις, καὶ τοὺς λόγους, καὶ τὰς ἐνθυμήσεις, ὡς αὐτός τε πολλαχοῦ τῆς ἑαυτοῦ δικαιοκρισίας ἐνέφηνε, καὶ πολλαχόθεν τῆς θείας γραφῆς μανθάνομεν· καὶ τῶν μὲν κατορθωμάτων τιμὰς ἀποδώσει· τῶν δὲ πλημμελημάτων τιμωρίας· ἀλλὰ νῦν περὶ μόνης ταύτης, ὡς εἴρηται, διαλέγεται, βεβαιῶσαι βουλόμενος, ὅτι ταύτην μάλιστα ζητεῖ, καὶ ταύτην ἅπαιτεῖ πρὸ πάντων, ὡς ἀναγκαιοτάτην χριστιανοῖς.

Christiani insigne quo dignosci potest est dilectio. In hoc inquit cognoscent omnes quod mei discipuli sitis, si dilectionem habueritis inter vos mutuam. Huius autem optima pars est pauperum amor, et erga proximum misericordia ac compassio, iuxta Gregorium Theologum. Nulla enim alia re inquit, inter omnes ita colitur Deus, vt misericordia: neque alii cuiquam magis rependetur humanitas quam humanitati. Praecipue ergo differit de praecipuo Christianorum opere, hoc modo nos et exterrens et attrahens, vt qui homines sumus, humani efficiamur, vtentes ea, qua ipse tunc vtetur humanitate. Iustissima est autem merces, vt inhumanis inhumanitas, et misericordibus misericordia rependatur. Etenim ipse qui misericors est, paruis operibus magnum retribuit premium: quid enim regno illi aequale esse poterit? Manifestum est autem quod ex his quae possumus, humanitatem requirit: his enim qui non possunt, sufficit quod velint. Varias enim humanitatis partes recensет: vt siquidem possumus, omnes impleamus: sin minus, at saltem eas quas possumus.

Vers. 37. *Tunc — v. 40. feciſtis.*

Regem vocauit seipsum, tanquam omnibus iam subiectis. Quatenus autem, id est in quantum. Fratres autem vocauit pauperes, vt qui similem cum eis susceperit naturam et abiectionem: vel etiam tanquam eos qui communicauerint paupertati ipsius.

Vers. 41.

5) ἔχοτε. A.
6) αὐτοὺς, pro τὲς πένητας. A.
7) Hic addit Hentenius scholium ex margine sui Codicis: *Fratres minimos vocat pauperes, quia humiles,*

χαρακτηρισικὸν μὲν γὰρ χρισιανῶ παντὸς ἡ ἀγάπη. ἐν τύτῳ γάρ, φησι, γνώσονται[a]) πάντες, ὅτι ἐμοὶ μαθηταί ἐσε, ἐὰν ἀγάπην ἔχητε[5]) ἐν ἀλλήλοις. ταύτης δὲ τὸ κράτισον ἡ Φιλοπτωχία καὶ ἡ περὶ τὸ συγγενὲς εὐσπλαγχνία καὶ συμπάθεια κατὰ τὸν θεολόγον γρηγόριον. ἐδενὶ γάρ, φησι, τῶν πάντων, ὡς ἐλέῳ θεὸς θεραπέυεται, ἐδὲ ἄλλῳ τινὶ μᾶλλον ἢ Φιλανθρωπία τὸ Φιλάνθρωπον ἀντιδίδοται. λοιπὸν οὖν ἐξαιρέτως διαλαμβάνει περὶ τοῦ ἐξαιρέτε χρισιανοῖς κατορθώματος, ἐκφοβῶν ἔτω καὶ σωμπείθων ἡμᾶς, ἀνθρώπες ὄντας, Φιλανθρώπες γίνεθαι, χρήζοντας τῆς παρ' αὐτοῦ τότε Φιλανθρωπίας. δικαιότατος δὲ μισθὸς τοῖς μὲν ἀνελεήμοσιν, ἀνελεημοσύνη· τοῖς δὲ ἐλεήμοσιν, ἐλεημοσύνη. καὶ γὰρ ἐλεῶν ἀντιδίδωσιν μικρῶν κατορθωμάτων μεγάλας ἀμοιβάς. τί γὰρ τῆς βασιλείας ἐκείνης ἀνταξίον; δῆλον δὲ, ὅτι ἐκ τῶν δυναμένων ἀπαιτεῖ τὴν Φιλανθρωπίαν· τοῖς γὰρ μὴ δυναμένοις ἀρκεῖ τὸ βέλεθαι. διάφορα δὲ μέρη καταλέγει τῆς Φιλανθρωπίας, ἵνα εἰ μὲν δυνατὸν, πάντα κατορθώσωμεν· εἰ δὲ μή, κἂν γε τὰ δυνατά.

a) Io. 13, 35.

Verſ. 37. Τότε — v. 40. ἐποιήσατε.

Βασιλέα ἑαυτὸν ἐκάλεσεν, ὡς πάντων λοιπὸν ὑποτεταγμένων. ἐρῶσον δὲ, ἀντὶ τοῦ, καθίσον. ἀδελφὲς δὲ, τὲς[6] πένητας ὠνόμασεν, ὡς ἐμοίαν αὐτοῖς ἀναλαβὼν Φύσιν καὶ ἐλαχισότητα, ἢ καὶ ὡς κοινωνὲς τῆς αὐτοῦ πενίας.[7])

miles, mendici, et abiecti ſunt: et eos qui viles ac deſpicabiles habentur: Non dico monachos ſolos, et eos qui montes inhabitant. ſed vnumquemque fidelium eſurientem, ſiue fame preſſum, nudum aut peregrinum; hos, inquam, fratres vocat, et primum eos laudat, qui his ſubuenerunt, vt ſententiae

Vers. 41. *Tunc — eius.*

Vides? Regnum quidem hominibus paratum est, ignis vero daemonibus. Insipientissimi autem homines, relictis his quae regno digna sunt, praeferunt ea quae ignem promerentur, ideo etiam ab illo excidentes, ad hunc condemnantur. Deinde rursus causa etiam vltionis ponitur.

Vers. 42. *Esurivi — v. 43. me.*

Non dixit, Non liberastis me paupertate, infirmitate, ac carcere, sed, Quae necessaria sunt non praebuistis, quae facilia sunt non fecistis. Primum autem misericordes praedicat, ostendens boni operis facilitatem, vt ab illo hos condemnet.

Vers. 44. *Tunc — v. 45. fecistis.*

Merito qui misericors fuit, regnum possidet, quia charitatem quae virtutum caput est opere compleuit: eius enim pars est eleemosyna. Qui vero fuit immisericors, in ignem ablegatur: quia loco dilectionis odium possedit, quod caput est vitiorum, et eius praecipua pars est inhumanitas. Ille quoque misericordem humanumque Deum imitatus est: hic autem immisericordem inhumanumque diabolum.

Vers. 46. *Et — aeternam.*

Vae omnibus quidem peccatoribus, maxime tamen immisericordibus.

Cap.

tentiae suae iustitiam demonstret. Venite inquit benedicti patris mei, et cetera. Quanto bono potiti

Verſ. 41. Τότε — αὐτοῦ.

Ὁρᾷς, ἡ βασιλεία μὲν τοῖς ἀνθρώποις ἡτοιμάσθη· τὸ πῦρ δὲ, τοῖς δαίμοσιν. εἰ ἀφρονέστεροι δὲ τῶν ἀνθρώπων τὰ τῆς βασιλείας ἄξια καταλιπόντες, τὰ τῷ πυρὶ ἄξια προεστίμησαν. διὸ καὶ ἐκείνης ἐκπεσόντες, τοῦτο κατεκρίθησαν. εἶτα καὶ ἡ αἰτία πάλιν τῆς τιμωρίας.

Verſ. 42. Ἐπείνασα — v. 43. με.

Οὐκ εἶπεν, ὅτι οὐκ ἀπηλλάξατέ με τῆς πενίας καὶ τῆς ἀσθενείας καὶ τῆς φυλακῆς, ἀλλ' ὅτι τὰ ἀναγκαῖα οὐκ ἐνεδείξασθε, ὅτι τὰ ῥᾴδια οὐκ ἐπράξατε. πρῶτον δὲ τοὺς ἐλεήμονας ἀνακηρύττει, δεικνύων τὸ τοῦ κατορθώματος εὐχερές, ἵνα ἀπ' ἐκείνων τούτους καταδικάσῃ.

Verſ. 44. Τότε — v. 45. ἐποιήσατε.

Εἰκότως ὁ μὲν ἐλεήμων κληρονομεῖ τὴν βασιλείαν, ὅτι τὴν ἀγάπην κατώρθωσε, τῶν ἀρετῶν τὸ κεφάλαιον. ταύτης γὰρ μέρος ἡ ἐλεημοσύνη· ὁ δ' ἀνελεήμων εἰς τὸ πῦρ ἀποπέμπεται, διότι τὸ ἐναντίον τῇ ἀγάπῃ μῖσος ἐκτήσατο, τῶν κακιῶν τὸ κεφάλαιον. τότε γὰρ ὁμοίως μέρος ἡ ἀνελεημοσύνη. καὶ ὁ μὲν τὸν ἐλεήμονα καὶ Φιλάνθρωπον θεὸν ἐμίμησατο· ὁ δὲ τὸν ἀνελεήμονα καὶ μισάνθρωπον διάβολον.

Verſ. 46. Καὶ — αἰώνιον.

Οὐαὶ, πᾶσι μὲν τοῖς ἁμαρτωλοῖς· μάλιστα δὲ, τοῖς ἀνελεήμοσι.

poterit nomen hoc peuſari, vt benedictus ſis, idque a patre.

Cap. XXVI. v. 1. *Et factum est* — *v. 2. crucifigatur.*

Quum legale paſcha decimo quarto menſis incideret, ſicut lex quae de illo ſtatuit diſponebat: manifeſtum eſt quod haec duodecimo die menſis dixerit diſcipulis. Hoc ſiquidem duodecimo die in domo Simonis Leproſi coenauit: decimo tertio vero apud eum in cuius domo inſtratum eſt coenaculum, veluti paulo poſt demonſtrabitur: decimo quarto autem incidit paſcha. Dixit autem hoc ſignificans propinquam eſſe mortem ſuam: nam ipſo legalis paſchae tempore paſſurus erat et ipſe. Non autem ſimpliciter dixit, Traditur, ſed addidit, Vt crucifigatur. Iudaeis enim aperte quidem traditus eſt poſt vnum diem, videlicet decimo tertio. Nam hoc adhuc durante, poſtquam cum diſcipulis myſtica coena communicauerat, traditus eſt inſidiatoribus: vt autem crucifigeretur, traditus eſt poſt duos dies, duodecimum ſcilicet ac decimum tertium: De decimo quarto enim dicit euangeliſta, Tunc abſoluit illis Barabbam: Ieſum autem flagellis caeſum tradidit vt crucifigeretur.

Verſ. 3. *Tunc congregati ſunt* — *v. 4. occiderent.*

Quum lex iuberet, vt vnus princeps ſacerdotum conſtitueretur quoad viueret: hoc autem mortuo, alter loco eius crearetur. Iudaei legem euerterunt, et

[8]) Cod. A. *ἐδείπνησε.* Mox idem ante *τὴν τρισκαιδεκάτην* omittit *δὲ*, et addit ante *παρ' ᾧ*.

[9]) *βαραβᾶν.* Cod. A.

Cap. XXVI. v. 1. Καὶ ἐγένετο — v. 2. σαυρωθῆναι.

Τοῦ νομικοῦ πάσχα συμπίπτοντος κατὰ τὴν τεσσαρεσκαιδεκάτην τοῦ μηνὸς, ὡς ὁ περὶ τούτου νόμος ἐπέτρεπε, πρόδηλον, ὅτι κατὰ τὴν δωδεκάτην τοῦτο πρὸς τοὺς μαθητὰς εἴρηκε. κατὰ ταύτην μὲν γὰρ τὴν δωδεκάτην παρὰ τῇ οἰκίᾳ σίμωνος τοῦ λεπροῦ [a]) δεδείπνηκε· κατὰ δὲ τὴν τρισκαιδεκάτην, παρ' ᾧ τὸ ἐρχόμενον ἀνώγαιον, ὡς μετ' ὀλίγου δειχθήσεται· κατὰ τὴν τεσσαρεσκαιδεκάτην δὲ, τὸ πάσχα συνέπεσεν. εἶπε δὲ τοῦτο, σημαίνων ἐγγὺς οὖσαν τὴν ἑαυτοῦ τελευτήν. ἐν αὐτῷ γὰρ τῷ καιρῷ τοῦ νομικοῦ πάσχα παθεῖν ἔμελλε καὶ αὐτός. οὐκ εἶπε δὲ ἁπλῶς, ὅτι παραδίδοται, ἀλλ' ὅτι εἰς τὸ σαυρωθῆναι. ἁπλῶς μὲν γὰρ παρεδόθη τοῖς ἰουδαίοις μετὰ μίαν ἡμέραν, ἤγουν, ἐν τῇ τρισκαιδεκάτῃ. ταύτης γὰρ ἐνισταμένης, μετὰ τὸ κοινωνῆσαι τοῖς μαθηταῖς τοῦ μυστικοῦ δείπνου, παρεδόθη τοῖς ἐπιβούλοις· εἰς δὲ τὸ σαυρωθῆναι παρεδόθη, μετὰ δύο ταύτας ἡμέρας, ἤτοι, μετὰ τὴν δωδεκάτην καὶ τὴν τρισκαιδεκάτην. ἐν τῇ τεσσαρεσκαιδεκάτῃ γάρ φησιν ὁ εὐαγγελιστής· τότε [b]) ἀπέλυσεν αὐτοῖς τὸν βαραββᾶν [c]) ὁ πιλάτος· τὸν δὲ ἰησοῦν [1]) φραγελώσας παρέδωκεν, ἵνα σαυρωθῇ. b) Matt. 27, 26.

Vers. 3. Τότε συνήχθησαν — v. 4. ἀποκτείνωσιν

Τοῦ νόμου κελεύοντος, ἕνα ἀρχιερέα καθίσαθαι μέχρις ἂν ζῇ, τούτου δὲ τελευτήσαντος ἕτερον ἀντικαθίσαθαι, παρέλυσαν ἰουδαῖοι τὸν νόμον,

[1]) Ita vterque etiam in contextu.

et annuam fecerunt ſummi ſacerdotii dignitatem. Vnde veriſimile eſt quod multi tunc erant, qui ſummo functi fuerant ſacerdotio, ſed iam compleuerant miniſterium quod fuerant ſortiti, quos nunc principes ſacerdotum euangeliſta nominauit. Scribas autem dicit legis doctores: ſeniores vero populi, antiquos ac ſapientiores, qui omnes ſimul tunc congregati ſunt ad Caiapham, qui tunc ſorte pontificatum gubernabat, ab hoc volentes caedis anſam capere, a quo potius eos prohiberi oportuit. Doloſam autem apprehenſionem dixit occultam captionem: eam enim quae in propatulo fieret timebant, propter eius diſcipulos, et eos qui alias illum ſequebantur.

Verſ. 5. *Dicebant — populo.*

Dicebant autem, Non in die feſto, videlicet fiat. Omnibus enim in feſto paſchae vndique congregatis contingeret multos adeſſe qui Ieſum ſequerentur. Praeterea quoque niſi factum eſſet occultum, certum eis erat turbandum populum, qui illos abominaretur, non ſolum quod inſontem occidiſſent, ſed etiam quod in feſto feciſſent, quo conſuetum erat etiam condemnatum, in eius honorem abſoluere. Itaque non Deum ſed homines vbique timent. Verum quamquam ita ſtatuerunt, non tamen expectauerunt, ſed inuento proditore occaſionem rapuerunt, et inuidiae rabie ad inſaniam redigente, quid expediret, non viderunt: ſed hunc in feſto immolantes, furoris magnitudinem, quem aduerſus eum gerebant, demonſtrarunt. Oportebat enim, oportebat inquam ſalutarem agnum in die immolationis legalis agni immolari:

2) Cod. A. γηρεούς.
3) Cod. A. πεπληρωμένῳ.

καὶ ἐνιαυσιαίαν τὴν ἀρχιερωσύνην ἐποίησαν· ὅθεν εἰκὸς, πολλοὺς εἶναι τοὺς ἀρχιερατεύσαντας μὲν, πεπληρωκότας δὲ τὴν λαχοῦσαν λειτουργίαν, οὓς νῦν ἀρχιερεῖς ὁ εὐαγγελιστὴς ὠνόμασε. γραμματεῖς δὲ λέγει, τοὺς νομοδιδασκάλους· πρεσβυτέρους δὲ τοῦ λαοῦ, τοὺς [2]) γηραιοὺς καὶ συνετωτέρους, εἰ πάντες ὁμοῦ τότε συνήχθησαν παρὰ τῷ καιάφᾳ, τὴν ἀρχιερωσύνην τηνικαῦτα [3]) κεκληρωμένῳ διέπειν, ὑπὸ τούτῳ θέλοντες τὸ τοῦ Φρόνου λαβεῖν ἐνδόσιμον, ὑφ' οὗ κωλυθῆναι μᾶλλον ἐχρῆν. δόλῳ δὲ κράτησιν εἶπε, τὴν λαθραίαν κατάσχεσιν. τὴν γὰρ ἐκ τοῦ προφανοῦς ἐφυλάσσοντο, διὰ τοὺς μαθητὰς αὐτοῦ, καὶ τοὺς ἄλλως ἑπομένους.

Verſ. 5. Ἔλεγον. — λαῷ.

Ἔλεγον δὲ, μὴ ἐν τῇ ἑορτῇ, δηλαδὴ γενέσθω. πάντων γὰρ πανταχόθεν ἐν τῇ ἑορτῇ τοῦ πάσχα συνειλεγμένων, συνέβαινε πολλοὺς εἶναι περὶ τὸν ἰησοῦν, ἄλλως τε καὶ, μὴ λανθάνοντες τοῦ πράγματος, οὐκ ἀπροσδόκητον ἦν αὐτοῖς, ταραχθῆναι τὸν λαὸν, μυσαχθέντα τούτους, οὐ μόνον ὅτι ἀθῷον ἀνεῖλον, ἀλλ' ὅτι καὶ ἐν τῇ ἑορτῇ, καθ' ἣν καὶ κατάδικον εἰς τιμὴν αὐτῆς ἀπολύειν σύνηθες ἦν. ἔτως δ' τὸν θεὸν, ἀλλὰ τοὺς ἀνθρώπους πανταχοῦ φοβοῦνται. ἀλλ' εἰ καὶ τοῦτο ἔτω κεκρίκασιν, ὅμως οὐκ ἀνέμειναν, ἀλλ' εὑρέντες τὸν προδότην, ἥρπασαν [4]) τὸν καιρὸν, καὶ τῆς τοῦ φθόνε λύσσης ἀναβακχευσάσης αὐτοὺς, καὶ τὸ συμφέρον ἠγνόησαν, καὶ ἐν τῇ ἑορτῇ τοῦτον καταθύσαντες, ἔδειξαν τῆς κατ' αὐτοῦ μανίας τὴν ὑπερβολήν. ἔδει γὰρ, ἔδει τὸν σωτήριον ἀμνὸν ἐν τῇ ἡμέρᾳ τῆς τοῦ νομικοῦ ἀμνοῦ

4) Cod. A. ἥρπασαν καὶ τὸν καιρόν.

molari: vtente in hoc malitia illorum ſaluatore ad ſuam gubernationem: vt figura, modo hoc, modo illud diſponendo, ſumeret omnino euentum. Praeterea intelligere oportet, quod frequenter eum apprehendere voluerunt, nec potuerunt, quia ipſe noluit: vbi autem ipſe voluit, tunc etiam nolentes (ſiquidem ipſi diem feſtum cauebant vt dictum eſt) comprehenderunt eum. Eadem et Marcus de hoc dicit. Lucas vero breuiter loquens, ad Iudam tranſiuit. Iohannes autem hoc caput tanquam ab aliis dictum praeteriit, quod etiam in multis aliis fecit: nam quum longaeuus admodum fuerit, libros illorum aſſequutus eſt, veluti in prooemio praeſentis libri ſignificauimus: reliquum vero ſermonem proſequitur, et de pelui quoque narrat, vtpote ab his praetermiſſum.

Cap. LXII. De ea, quae vnxit Dominum vnguento.

Verſ. 6. *Quum autem Ieſus — v. 7. recumbentis.*

Scire autem oportet tres fuiſſe mulieres quae dominum vnguento vnxerunt. Prima quidem apud Lucam, quae etiam peccatrix erat, et medio praedicationis tempore hoc fecit in domo Simonis Phariſaei, quando etiam ſolus ex hoc offendiculum ſumit Phariſaeus, cui mercedem rependit ſaluator, peccatorum videlicet remiſſionem. Secunda vero apud Iohannem eſt, quae erat Maria ſoror

[5]) Ἐκβάλλῃ, pro λάβῃ. Cod. A.

[6]) Cod. A. omittit δ.

θυσίας θυσιαθῆναι, τοῦ σωτῆρος χρησαμένου τῇ ἐκείνων πονηρίᾳ πρὸς τὴν οἰκείαν οἰκονομίαν, ἵνα πάντως ὁ τύπος καταλλήλως [5]) λάβῃ τὴν ἔκβασιν. χρὴ δὲ καὶ τοῦτο συνιδεῖν, ὅτι πολλάκις μὲν αὐτὸν κατασχεῖν θελήσαντες, οὐκ ἠδυνήθησαν. οὐ γὰρ αὐτὸς ἤθελεν. ὅτε δὲ αὐτὸς ἠθέλησε, τότε καὶ μὴ θέλοντες αὐτοί· καὶ γὰρ ἐφυλάσσοντο τὴν ἑορτὴν, ὡς εἴρηται· συνέσχεν αὐτόν. τὰ αὐτὰ δὲ καὶ ὁ [6]) μάρκος [c]) περὶ τούτου φησίν. ὁ δέ γε λουκᾶς ἐπιτόμως εἰπὼν, πρὸς τὸν ἰδᾶν μεταβέβηκεν· ὁ δ' ἰωάννης τοῦτο μὲν τὸ κεφάλαιον παρῆκεν, ὡς τοῖς ἄλλοις εἰρημένον, ὁ καὶ ἐν πολλοῖς ἄλλοις κεφαλαίοις ἐποίησε· μακροβιώτατος γὰρ γενόμενος ἐνέτυχε ταῖς βίβλοις αὐτῶν, ὡς ἐν τῷ προοιμίῳ τῆς παρούσης βίβλου παρεσημειωσάμεθα· ἑτέρου δὲ λόγου ἅπτεται, καὶ τὰ περὶ τοῦ νιπτῆρος διέξεισιν, ὡς παραλελειμμένα τούτοις.

c) Marc. 14, 2. seqq. Luc. 22, 1. 2. Io. 13, 1. seqq.

Κεφ. ΞΒ. Περὶ τῆς ἀλειψάσης τὸν κύριον μύρῳ.

Verſ. 6. Τοῦ δὲ ἰησοῦ — v. 7. ἀνακειμένου.

Τρεῖς [7]) εἰσὶν αἱ γυναῖκες αἱ τὸν κύριον ἀλείψασαι μύρῳ. πρώτη μὲν ἡ παρὰ τῷ [d]) λουκᾶ, ἥτις καὶ ἁμαρτωλὸς ἦν, καὶ περὶ τὰ μέσα τοῦ κυρύγματος τοῦτο πεποίηκε, καὶ ἐν τῇ οἰκίᾳ σίμωνος τοῦ φαρισαίου, ὅτε καὶ σκανδαλίζεται μόνος ὁ φαρισαῖος, ἤτινι καὶ μισθὸν δίδωσιν ὁ σωτὴρ, τὴν ἄφεσιν τῶν ἁμαρτημάτων· δευτέρα δὲ, ἡ παρὰ τῷ

d) Luc. 7, 37.

7) Hentenius videtur legiſſe: δεῖ δὲ εἰδέναι, ὅτι τρεῖς.

soror Lazari vitam habens probatam: et ante sex dies paschae legalis in propria domo hoc fecit, et in gratiarum actionem resurrectionis fratris, protulit vnguentum, propter quod illi mercedem promisit, quando etiam solus murmurat Iudas. Tertia autem est haec, de qua Matthaeus et Marcus similiter tractant: quae ante duos dies paschae accessit in domo Simonis Leprosi: ad distinctionem enim Pharisaei, a lepra insigne illi apposuerunt: simul etiam ostendentes, quod corporis eius immunditiam non abominabatur Christus, propter puritatem animae illius: et super caput Christi vnguentum effudit, non super pedes vt illae, quando discipuli quoque indignabantur. Cuius etiam memoriam in mundum promisit praedicandam. Manifestae sunt itaque trium differentiae. Haec autem quae animam lepra infectam habebat, vbi Simonem Leprosum curatum vidit, fiduciam sumpsit, quod et ipsa salutem consequeretur. Alabastrum vero, genus est vasis vnguentum continentis. Marcus autem vnguenti quoque genus addidit: Nardi inquit pisticae preciosae: pistícum vocans purum, vel non temperatum seu mixtum, vt appareat, et ad puritatem seruatum: aut forte haec appellatio quaedam erat vnguenti. Dicit etiam quod vas comminuerit, prae festinatione videlicet, quia angustum erat, et in caput dominicum infudit.

Vers. 8.

8) Ἀλλάβαστρον. Cod. A. Apographum Glossarii Cyrilli, quod est apud me, sic habet: ἀλάβαστρον· μυροθήκη ψήφινος ἢ λίθινος. Aliud Lexicon ineditum.

τῶ[e]) Ἰωάννῃ, ἥτις μαρία ἦν, ἡ ἀδελφὴ τοῦ Λα- e) Io. 11, 3.
ζάρου, βίον ἔχουσα σεμνὸν, καὶ πρὸ ἓξ ἡμερῶν
τοῦ πάσχα τοῦτο πεποίηκε, καὶ ἐν τῶ ἰδίω οἴκω,
καὶ χαριστήριον τῆς τοῦ ἀδελφοῦ παλιγγενείας προσ-
ήγαγε τὸ μῦρον. διὸ καὶ μισθὸς αὐτῇ ἐπαγγέλ-
λεται, ὅτε καὶ γογγύζει μόνος ἰούδας, τρίτη δὲ
ἐστὶν αὕτη, περὶ ἧς ματθαῖος καὶ f) μάρκος ὁμοί- f) Marc. 14, 3.
ως διαλαμβάνουσιν, ἥτις πρὸ δύο ἡμερῶν τοῦ
πάσχα προσῆλθε, καὶ ἐν τῇ οἰκίᾳ σίμωνος τοῦ
λεπροῦ· πρὸς ἀντιδιαστολὴν γὰρ τοῦ φαρισαίου,
τὸ ἀπὸ τῆς λέπρας ἐπίσημον προστεθείκασιν
ἅμα δεικνύντες, καὶ ὅτι οὐκ ἐβδελύξατο τὴν ἀκα-
θαρσίαν τοῦ σώματος αὐτοῦ ὁ χριστὸς, διὰ τὴν
τῆς ψυχῆς αὐτοῦ καθαρότητα· καὶ ἐπὶ τὴν κε-
φαλὴν τοῦ χριστοῦ τὸ μῦρον κατέχεεν, οὐκ ἐπὶ
τοὺς πόδας, ὡς ἐκεῖναι, ὅτε καὶ ἀγανακτοῦσιν
οἱ μαθηταὶ, ἧς καὶ τὸ μνημόσυνον εἰς τὴν οἰκου-
μένην ἅπασαν ἐπαγγέλλεται. φαίνεται μὲν οὖν αἱ
διαφοραὶ τῶν τριῶν. αὕτη δὲ, λελεπρωμένη τὴν
ψυχὴν ὅσα, ἐπείπερ εἶδε τὸν λεπρὸν σίμωνα τε-
θεραπευμένον, ἐθάρρησεν, ὅτι καὶ αὐτὴ τεύξε-
ται τῆς ἰάσεως. [8]) ἀλάβαστρον δέ ἐστιν, εἶδος ἀγ-
γείου μυροδόκου. μάρκος δὲ καὶ τὸ τοῦ μύρου
εἶδος προσέθηκε. [8]) νέρδου, γάρ φησι, πιστικῆς g) Marc. 14, 3.
πολυτελοῦς. πιστικὴν καλῶν, ὡς ἔοικε, τὴν ἄκρα-
τον καὶ καταπεπιεσμένην εἰς καθαρότητα, ἢ
καὶ προσηγορία τις ἦν τοῦτο, μύρου. λέγει δὲ
καὶ, ὅτι [h]) συνέτριψε τὸ ἄγγος ὑπὸ σπεύδης, οἷα h) Marc. 14, 3.
ξενόπορον.

Vers. 8.

editum. Ἀλάβαστρον· μυροθήκη ψήφινος ἢ λί-
θινος, ἀλάβαστόν τι ὄν, πλεονασμῷ τοῦ ρ, ἀλάβα-
στρον, ἓ λαβέσθαι διὰ λειότητα ἀδύνατον.

Verſ. 8. *Intuiti autem — v. 9. pauperibus.*

Indignati ſunt, verum apud ſeſe, ſicut dixit Marcus, qui addidit eos dixiſſe: Potuit hoc diſtrahi pluris quam trecentis denariis: et quod infremebant aduerſus illam, hoc eſt obiurgabant eam et indignabantur illi propter abuſum vnguenti. Ad hoc autem adducti ſunt humanitate: quum frequenter praeceptorem audiſſent multa de eleemoſyna differentem, et iam magnam pauperum curam haberent. Scientes etiam quod Deus miſericordiam vult et non ſacrificium. Eſt autem admiratione digna haec mulier, quae tanto ſumptui non pepercerit ob animae ſalutem: neque enim propter corporalem hoc fecit ſanitatem.

Verſ. 10. *Quo cognito — mulieri?*

Quum illa effundere vnguentum feſtinaſſet, deinceps tuetur eam Chriſtus, non quod vnguento ſibi opus fuerit: ſed ne illius fidem retunderent. Et quia diſcipuli mulierem increpabant impellentes eam ad poenitentiam eius quod fecerat, audientem ab eis quod vane conſumpſerit precioſam ſubſtantiam: ediuerſo illos obiurgat: Moleſtiam dicens dolores qui a poenitentia ſequuntur, docens quod non oporteat obtundere hominum fidem quae germinare incipit, ſed pariter eam potius enutrire, neque circa principia exacte diſquirere, aut excelſiora ab infirmioribus exigere. Deinde conſolatur etiam mulierem, dicens:

Verſ. 8. Ἰδόντες δὲ — v. 9. πτωχοῖς.

Ἠγανάκτησαν, ἀλλὰ πρὸς ἑαυτοὺς, ὡς[i]) ὁ μάρκος εἶπεν, ὃς προσέθηκε, καὶ ὅτι εἶπον, ἠδύνατο τοῦτο πραθῆναι ἐπάνω τριακοσίων δηναρίων, καὶ ὅτι καὶ ἐνεβριμῶντο αὐτῇ, τουτέστιν, ἐπέπληττον, ἐμέμφοντο, διὰ τὴν παράχρησιν. εἰς τοῦτο δὲ προήχθησαν ὑπὸ φιλανθρωπίας, πολλάκις ἀκούσαντες τοῦ διδασκάλου πολλὰ περὶ ἐλεημοσύνης διαλεχθέντος, καὶ πολὺν ἤδη λόγον τῶν πενήτων ἔχοντες, καὶ γινώσκοντες, ὅτι ὁ θεὸς ἔλεον θέλει καὶ οὐ θυσίαν. ἀξιοθαύμαστος δέ ἐστιν ἡ γυνὴ, μὴ φεισαμένη τηλικούτου ἀναλώματος ὑπὲρ σωτηρίας ψυχῆς. οὐ γὰρ ὑπὲρ σωματικῆς ἰατρείας τοῦτο πεποίηκε.

i) Marc. 14, 4. 5.

Verſ. 10. Γνοὺς — γυναικί;

Ἐπεὶ ἔφθασε καταχεθῆναι τὸ μύρον, ἠνέσχετο λοιπὸν ὁ κύριος, οὐχ ὡς τοῦ μύρου δεόμενος, ἀλλ' ἵνα μὴ ἀμβλύνῃ τὴν πίστιν αὐτῆς. ἐπεὶ δὲ οἱ μαθηταὶ, τῇ γυναικὶ ἐπιτιμῶντες, εἰς μεταμέλειαν αὐτὴν τοῦ πεπραγμένου συνήλαυνον, μανθάνουσαν παρ' αὐτῶν, ὅτι μάτην ἀνάλωσε[9]) πολύτιμον χρῆμα, ἀντεπιτιμᾷ τούτοις· κόπους μὲν λέγων, τὰς ἐκ μεταμελείας ὀδύνας· διδάσκων δὲ, ὅτι οὐ χρὴ πηροῦν ἀρχομένην βλαστάνειν τὴν πίστιν τῶν ἀνθρώπων, ἀλλὰ συνεκτρέφειν μᾶλλον αὐτὴν, καὶ μὴ παρὰ τὴν ἀρχὴν ἐπιζητεῖν ἅπασαν ἀκρίβειαν, μηδὲ τὰ ὑψηλότερα τοὺς ἀσθενεστέρους ἀπαιτεῖν. εἶτα παραμυθεῖται καὶ τὴν γυναῖκα, λέγων.

Verſ. 10.

9) τὸ πολύτιμον. Cod. A.

Vers. 10. *Opus — in me,*

Vbi simpliciter opus illius laudauit, primum quidem soluit discipulorum de pauperibus praetextum: postea vero defendit etiam opus eius.

Vers. 11. *Pauperes — v. 12. fecit.*

De pauperibus scripsit Marcus: Quum inquit voluerit is potestis illis bene facere. Dicendo autem, Me vero non semper habetis, caedis suae quae paulo post futura erat mentionem eis iniecit. Ad sepeliendum me fecit, hoc est ad sepulturam meam, tanquam quae prophetizauit mortem meam breui futuram. Et hoc etiam manifestius dixit Marcus. Quod habuit haec, fecit: praeuenit vt vngeret corpus meum ad sepulturam. Moris enim erat cum vnguentis sepelire corpora, vt diutius incorrupta perdurarent. Quod habuit, id est quod potuit. Et tu ergo si aliquos construentes ecclesias aut monasteria, siue sacras imagines videris, ne factum dirui iubeas: ne animi illorum promptitudinem retundas: si vero priusquam aedificet, te quispiam interrogauerit, iubeto dare pauperibus.

Vers. 13. *Amen — ipsius.*

Hoc et laus est ac consolatio mulieris, et discipulorum solatium: illius quidem, quia per vniuersum orbem decantabitur: horum autem, quia praedicatio totum comprehendet mundum. Hoc euan-

1) ἤθελησας, δύνασθαι αὐτούς. Cod. A.
2) δὲ, omittit Cod. A.
3) τὸ δὲ ἔχειν. B.
4) Hic in margine notatur $\frac{\rho}{\omega}$, id est, ἀρχαῖον. Eadem habet Chrysost. Tom. VII. p. 768. A.

Verſ. 10. Ἔργον — εἰς ἐμέ.

Ἐπαινέσας ἁπλῶς τὸ ἔργον αὐτῆς, πρῶτον μὲν λύει τὴν περὶ τῶν πτωχῶν πρόφασιν τῶν μαθητῶν, ἔπειτα ὑπεραπολογεῖται καὶ τοῦ ἔργε αὐτῆς.

Verſ. 11. Τοὺς πτωχοὺς — v. 12. ἐποίησε.

Περὶ τῶν πτωχῶν ἐκδηλότερον ἔγραψεν ὁ μάρκος. ὅταν, γάρ φησι, θέλητε, k) αὐτοὺς [1]) δύναθε k) Marc. 14, 7. εὖ ποιῆσαι. εἰπὼν δὲ, ὅτι ἐμὲ δὲ οὐ πάντοτε ἔχετε, ὑπόμνησιν αὐτοῖς ἐνέβαλε τῆς μετ' ὀλίγον σφαγῆς αὐτοῦ. πρὸς τὸ ἐνταφιάσαι με [2]) δὲ ἐποίησεν, ἀντὶ τοῦ, πρὸς ἐνταφιασμόν με, καθάπερ προφητεύουσα τὸν πλησιάζοντά μου θάνατον. καὶ τοῦτο δὲ φανερώτερον ἔφηκεν ὁ μάρκος, ὅτι ὃ ἔσχεν [1]) 1) Marc. 14, 8. αὕτη ἐποίησε. προέλαβε γὰρ μυρίσαι μου τὸ σῶμα εἰς τὸν ἐνταφιασμόν. ἔθος γὰρ ἦν, μύρεις ἐνταφιάζειν τὰ σώματα, πρὸς τὸ διαρκεῖν. ὃ δὲ [3]) ἔσχεν, ἀντὶ τοῦ, ὃ ἠδύνατο. καὶ [4]) σὺ τοίνυν ἐὰν μὲν ἴδῃς τινὰς κατασκευάζοντας ἐκκλησίας, ἢ μοναστήρια, ἢ ἀναθήματα, μὴ κέλευε καταλύειν τὸ γινόμενον, ἵνα μὴ πηρώσῃς αὐτῶν τὴν προθυμίαν· ἐὰν δὲ πρὸ τοῦ κατασκευάσαι τις ἐρωτήσῃ, κέλευε δοῦναι πτωχοῖς.

Verſ. 13. Ἀμὴν — αὐτῆς.

Τοῦτο, καὶ τῆς γυναικὸς παράκλησις καὶ ἔπαινος ἦν, καὶ τῶν μαθητῶν παραμυθία· τῆς μὲν, ὅτι ἔσαι κατὰ πᾶσαν οἰκουμένην· τῶν δὲ, ὅτι τὸ κήρυγμα πᾶσαν [5]) περιλάβῃ τὴν οἰκουμένην.

5) Vterque Codex habet περιλάβῃ. Sed coniunctiuus hic non habet locum. Conici poſſit περιβαλεῖ. Sed Hentenius etiam habet comprehendet. Ergo περιλαβεῖ. Sic infra etiam ad Matth. 26, 32. habet προλαβεῖ.

euangelium, id eſt, opus meum et narratio facta de me Et vere quotquot cognoſcunt ea quae circa Chriſtum contigerunt, etiam id norunt quod haec fecit: et ſimul cum euangelio praedicatum eſt huius opus, et in vniuerſum percurrit orbem huius memoria. Sed quomodo nihil ſpirituale mulieri promiſit, ſed perpetuam duntaxat memoriam? Ex hoc ſane vt illius quoque fiduciam haberet dedit: nam ſi bonum illius fuiſſe opus teſtatus eſt, manifeſtum eſt quod etiam rependet pro ipſo mercedem. Praefigurauit autem haec mulier eccleſiam, quae prius erat peccatrix. Vnguentum vero, fidem quam in Chriſtum effudit. Commemorationem autem diſcipulis vt diximus ſuggerendo propinquae caedis ſuae, etiam Iudam clam percuſſit, vtpote quod Chriſtum non lateret, ipſum iniqua tractare: tanquam poenitentiae ianuam illi aperiendo. Ille autem etiam prius de ſorore Lazari murmurauerat, dicens; Quare hoc vnguentum non vaeniit trecentis denariis et datum eſt egenis? Dixit autem hoc inquit Iohannes, non quod de egenis ſollicitus eſſet, ſed quia fur erat et loculos habebat, ac ea quae mittebantur portabat. Loculi autem erant marſupium in quo recondebat ea quae pauperum gratia aſcita erant: Quum autem loculos ſeruaret, volebat etiam vnguenti precium in loculis recondi, quo furari inde poſſet. Siquidem auaritia captus in furtum intendebat. Et tunc quidem illi reſponſum eſt, ſed quia nunc idem factum vidit, ac furandi occaſione rurſus fraudatus eſt, iam in iram exarſit: quumque ingreſ-

6) *βαλλάντιον*. Cod. A. idem mox habet *βαλλαντιοφύλαξ*, et paullo poſt rurſus, *βαλλαντίῳ*. Addo obiter de vocabulo *γλωσσόκομον* Cyrilli Gloſſ.

μένην. τὸ εὐαγγέλιον δὲ τοῦτο, ἀντὶ τοῦ, ἡ πραγματεία ἡ ἐμή, ἡ διήγησις ἡ κατ' ἐμέ. καὶ ὄντως, ὅσοι γινώσκουσι τὰ κατὰ τὸν χριστὸν, γινώσκουσι καὶ ὃ ἐποίησεν αὐτῇ, καὶ τῷ εὐαγγελίῳ συνεκρύσθη τὸ ἔργον αὐτῆς, καὶ εἰς ἅπασαν τὴν γῆν διέδραμεν αὐτῆς τὸ μνημόσυνον. καὶ πῶς ἐδέη πνευματικὸν ὑπέσχετο τῇ γυναικὶ, ἀλλὰ μόνην τὴν εἰσαεὶ μνήμην; ἀπὸ ταύτης καὶ περὶ ἐκείνου θαρρεῖν ἔδωκεν. εἰ γὰρ καλὸν ἔργον αὐτῇ προσεμαρτύρησε, πρόδηλον, ὅτι δώσει καὶ τὸν ὑπὲρ τούτου μισθόν. προετύπου δὲ ἡ μὲν γυνὴ τὴν ἐκκλησίαν, τὴν πρότερον οὖσαν ἁμαρτωλόν· τὸ δὲ μῦρον, τὴν πίστιν, ἣν ἐξέχεεν εἰς χριστόν. ὑπόμνησιν δὲ τοῖς μαθηταῖς, ὡς εἰρήκαμεν, ἐμβαλὼν τῆς μετ' ὀλίγον σφαγῆς αὐτοῦ, καὶ τὸν ἰδόντα ὑπένυξεν, ὡς ἐ λέληθε ποινὰς σκεπτόμενος, ὑπανοίγων αὐτῷ μετανοίας θύραν. ὁ δὲ καὶ πρότερον μὲν ἐπὶ τῆς ἀδελφῆς τοῦ λαζάρου διεγόγγυσε, λέγων· διατί[m]) τοῦτο τὸ μῦρον οὐκ ἐπράθη τριακοσίων δηναρίων, καὶ ἐδόθη πτωχοῖς; εἶπε δέ, φησι, τοῦτο, ἐχ ὅτι περὶ τῶν πτωχῶν ἔμελεν αὐτῷ, ἀλλ' ὅτι κλέπτης ἦν, καὶ τὸ γλωσσόκομον εἶχε, καὶ τὰ βαλλόμενα ἐβάσταζε. τὸ γλωσσόκομον δὲ ἦν, βαλάτιον,[6]) ἐν ᾧ τὰ προσαγόμενα χάριν τῶν πενήτων ἐναπετίθησαυρίζοντο. ὧν δὲ βαλαντιοφύλαξ, ἐβέλετο καὶ τὸ τίμημα τοῦ μύρου ἐναποταμιευθῆναι τῷ βαλαντίῳ, ἵνα δύναιτο κλέψαι. φιλαργυρίᾳ γὰρ ἁλοὺς, εἰς κλοπὴν ἐώρα. τότε δὲ τυχὼν ἀπολογίας, ἐπεὶ καὶ νῦν τὸ αὐτὸ γεγονὸς εἶδε, καὶ τῆς ἀφορμῆς τῶ κλέψαι πάλιν ἀπέτυχεν, εἰς ὀργὴν λοιπὸν ἐξεκαύθη, καὶ εἰσ-

m) Io. 12, 5. 6.

Gloss. inedit. Γλωσσόκομον· βαλλάντιον, ἢ ξυλίνη θήκη. Idem habet quoque aliud Lexicon ineditum.

greſſus eſſet in eum Satanas, ſicut dixit Lucas, inſidias appetit.

Verſ. 14. *Tunc — v. 15. eum tradam?*

Quum aliena eſt effecta domeſtica, tunc domeſticus alienatus eſt, et ad illos abiit, non ab illis vocatus eſt. Additum eſt etiam patriae cognomen, quia alius etiam Iudas erat qui Iacobi dicebatur. Non dixit autem Ieſum Chriſtum, ſed Eum: iam enim et nomen eius oderat. Lucas vero dixit quod etiam loquutus eſt cum magiſtratibus quemadmodum illum tradat eis. Principes enim ſacerdotum perſuaſerant quoque magiſtratibus, vt ſibi eſſent auxilio aduerſus Ieſum, tanquam contra eum qui vulgus ad ſeditionem ſolicitabat.

Verſ. 15. *At illi — v. 16. traderet.*

Principes autem ſacerdotum appenderunt ei triginta argenteos: nam argenteus certum librae pondus erat, ſicut etiam denarius, ſtater, talentum. Marcus vero dicit quod promiſerunt ei argentum ſe daturos. Lucas autem quod pacti ſunt. Veriſimile eſt autem quod primum pacti ſunt et promiſerunt: poſtmodum vero appenderunt ſiue conſtituerunt. Quidam tamen intellexerunt Conſtituerunt, hoc eſt, pacti ſunt et decreuerunt. Argentum vero ſingulariter dicitur etiam multitudo argenteorum. Lucas autem de Iuda quoque addidit, quod ſpopondit, ſiue firmiter pactum fecit, e corde promittendo ſe facturum, quod ſtatutum erat: ita enim capitur apud eum ἐξωμολόγησε. Opportunitatem vero intellige tempus conueniens quo propter eum comprehenſum, non eſſet futurum, vt exoriretur tumultus. Neceſſe eſt autem ab hoc loco ad finem vsque euangeliorum, omnimodam

ελθόντος εἰς αὐτὸν τοῦ σατανᾶ, καθὼς εἶπεν n) Luc. 22, 3.
ὁ λουκᾶς, ἄρχεται τῆς ἐπιβελῆς.

Verſ. 14. Τότε — v. 15. παραδώσω αὐτόν;

Ὅτε ἡ ἀλλοτρία ὠκειώθη, τότε ὁ οἰκεῖος ἠλλοτριώθη, καὶ ἐπορεύθη πρὸς αὐτοὺς, οὐχ ὑπ' αὐτῶν μετεκλήθη. προσέθεταν δὲ τὸ ἀπὸ τῆς ἐνεγκαμένης[7]) ἐπώνυμον, διότι καὶ ἄλλος ἰέδας ἦν, ὁ ἰακώβου. οὐκ εἶπε δὲ, ὅτι τὸν ἰησοῦν, ἢ τὸν χριστὸν, ἀλλ' ὅτι αὐτόν. ἐμίσει γὰρ λοιπὸν αὐτοῦ καὶ τὸ ὄνομα. λεκᾶς δὲ εἶπεν, ὅτι o) συνελάλησε καὶ o) Luc. 22, 4.
τοῖς στρατηγοῖς, τὸ πῶς αὐτὸν παραδῷ αὐτοῖς. οἱ γὰρ ἀρχιερεῖς παρέπεισαν καὶ τοὺς στρατηγοὺς, συνάρασθαι αὐτοῖς κατὰ τοῦ σωτῆρος, ὡς ἀνασατοῦντος τὸ πλῆθος.

Verſ. 15. Οἱ δὲ — v. 16. παραδῷ.

Οἱ δ' ἀρχιερεῖς ἐσάθμησαν[8]) αὐτῷ τριάκοντα ἀργύρια. τὸ ἀργύριον δὲ, σαθμὸς ἦν ὁλκῆς, ὥσπερ καὶ τὸ δηνάριον, καὶ ὁ στατὴρ, καὶ τὸ τάλαντον· μάρκος δὲ εἶπεν, ὅτι ἐπηγγείλαντο p) αὐτῷ ἀργύ- p) Marc. 14, 11.
ριον δοῦναι· λουκᾶς δὲ, ὅτι q) συνέθεντο. εἰκὸς δὲ, q) Luc. 22, 5.
πρῶτον μὲν συνθέσθαι καὶ ἐπαγγείλασθαι, εἶτα σαθμῆσαι. τινὲς δὲ τὸ ἔσησαν, ἀντὶ τοῦ, συνεφώνησαν καὶ ὡρίσαντο νενοήκασιν. ἀργύριον δὲ ἁπλῶς λέγεται, καὶ τὸ πλῆθος τῶν ἀργυρίων. λουκᾶς δὲ περὶ τοῦ ἰέδα προσέθηκεν, ὅτι καὶ r) r) Luc. 22, 6.
ἐξωμολόγησεν, ἤγουν, βεβαίως συνεφώνησεν, ἐκ καιρίας ἐπηγγείλατο ποιῆσαι τὸ συντεθέν. εὐκαιρίαν δὲ νόει, τὸν ἐπιτήδειον καιρὸν, ὅτε συλληφθέντος οὐκ ἔμελλε θόρυβος γενέσθαι. χρὴ δὲ τὸ ἐντεῦθεν ἄχρι τέλους τῶν εὐαγγελίων πᾶσαν

7) Alibi ἐνεγκούσης fere dicitur.
8) ἐσάθμισαν, et paullo inferius σαθμίσαι Codex B.

modam atque exactam adferre diligentiam, quo dicta euangeliſtarum inter ſe concordemus, in his quae conſona non apparent, ſed potius non aduertentibus multam praebent difficultatem. Ob hoc ergo ea quae Matthaei ſunt tractantes, etiam quae aliorum ſunt, vbi res expoſcerit in medium adferemus, tanquam ad enarrationem neceſſaria, quo ſermo conformis ac manifeſtus reddatur.

Cap. LXIII. Interrogatio, de praeparatione Paſchae.

Verſ. 17. *Primo autem — paſcha?*

Azyma quidem ipſum paſcha vocant euangeliſtae Matthaeus et Marcus, quia circa paſcha cum agni carnibus etiam azyma edebant: et ab his azymis ipſum quoque paſcha cognominabatur azyma. Confirmat hoc et Lucas dicens: Appropinquauit feſtus dies azymorum, qui dicebatur paſcha. Primum autem azymorum dicunt diem qui paſcha praecedit, decimum tertium videlicet menſis et quintum ſeptimanae, vocantes hunc primum azymorum, quaſi praecedentem ipſa paſchae azyma. Et huius ſermonis manifeſtus teſtis eſt Iohannes qui ait, Ante diem feſtum paſchae ſciens Ieſus quod veniret hora eius etc. Hunc ergo diem quem Matthaeus et Marcus primum azymorum vocauerunt, hic Diem ante feſtum paſchae nominauit. Sed haec quidem hactenus.

Quod autem de hoc die, videlicet decimo tertio menſis, quinto autem hebdomadae Marcus dixit: Et primo die azymorum quando paſcha immolabant: Lucas vero: Venit etiam dies azymorum,

εἰσενεγκεῖν παρατήρησιν καὶ ἀκρίβειαν, ὥστε συμβιβάσαι τὰ ῥητὰ τῶν εὐαγγελιστῶν, ἀλλήλοις οὐκ εὐάρμοστα δοκοῦντα, καὶ πολλὴν τοῖς μὴ προσέχουσι παρέχοντα τὴν δυσχέρειαν. διὰ τοῦτο γοῦν τὰ τοῦ ματθαίου μεταχειριζόμενοι, καὶ τὰ τῶν ἄλλων, ἐν οἷς εἰκὸς, παραθησόμεν, ὡς ἀναγκαίως πρὸς τὴν ἐξήγησιν, ὑπὲρ τοῦ συνάδοντα καὶ σαφῆ γενέσθαι τὸν λόγον.

Κεφ. ΞΓ. Περὶ τῆς ἑτοιμασίας τοῦ πάσχα.

Verſ. 17. Τῇ δὲ πρώτῃ — πάσχα;

Ἄζυμα μὲν ἐνταῦθα, τὸ πάσχα καλοῦσιν οἱ εὐαγγελισταὶ, ματθαῖος καὶ μάρκος, διότι κατὰ τὸ πάσχα τοῖς τοῦ ἀμνοῦ κρέασι καὶ ἄζυμα συνηθίοντο, καὶ ἀπὸ τούτων τῶν ἀζύμων, ἄζυμα καὶ τὸ πάσχα κατωνομάζετο. καὶ βεβαιοῖ τοῦτο λουκᾶς εἰπών, [s]) ἤγγιζε δὲ ἡ ἑορτὴ τῶν ἀζύμων, ἡ λεγομένη πάσχα. πρώτην δὲ τῶν ἀζύμων, τὴν πρὸ τοῦ πάσχα φασὶν ἡμέραν, τὴν τεσσαρεσκαιδεκάτην μὲν τοῦ μηνὸς, πέμπτην δὲ τῆς ἑβδομάδος· πρώτην ταύτην τῶν ἀζύμων καλέσαντες, ὡς προλαμβάνουσαν τὰ ἄζυμα τοῦ πάσχα. καὶ μάρτυς τοῦ λόγου σαφὴς ἰωάννης εἰπών· πρὸ δὲ τῆς [t]) ἑορτῆς τοῦ πάσχα, εἰδὼς ὁ ἰησοῦς, ὅτι ἐλήλυθεν αὐτοῦ ἡ ὥρα, καὶ τὰ ἑξῆς. ταύτην γὰρ τὴν ἡμέραν, ἣν ματθαῖος καὶ μάρκος πρώτην τῶν ἀζύμων κεκλήκασιν, ἔτος πρὸ τῆς ἑορτῆς τοῦ πάσχα ὠνόμασεν. ἀλλὰ ταῦτα μὲν εἰς τοσοῦτον.

s) Luc. 22, 1.

t) Io. 13, 1.

Ἐπεὶ δὲ περὶ ταύτης τῆς ἡμέρας, τῆς τεσσαρεσκαιδεκάτης μὲν τοῦ μηνὸς, πέμπτης δὲ τῆς ἑβδομάδος, μάρκος μέν φησι, καὶ τῇ [v]) πρώτῃ ἡμέρα τῶν ἀζύμων, ὅτε τὸ πάσχα ἔθυεν· λουκᾶς δὲ,

v) Marc. 14, 12.

morum, in quo neceſſe erat immolari paſcha: illud, Quando paſcha immolabant: et hoc, In quo neceſſe erat immolari paſcha, ne ad primum azymorum coniungas. Non enim decimo tertio, ſed decimo quarto immolabatur. Dicit enim lex, In primo menſe, in decimo quarto die menſis ad veſperam per medium veſperarum paſcha erit domino. Verum ſi ad veſperam per medium veſperarum paſcha immolabant, quomodo diem appellant paſcha et azyma? Quia veſperam, diei praecedenti coniungere ſolent Iudaei. Itaque a veſpera paſchae et azymorum, diem quoque ipſius veſperae vocant azyma.

Quomodo autem de decimo tertio die menſis dixit Lucas, Venit dies azymorum? Quia dictio ἦλθε venit, ſignificat etiam inſtabat, imminebat: et hoc nunc vſus eſt ſignificato. Scire autem oportet, quod etſi azyma decimo quarto die menſis incipiebant, feſtum tamen azymorum decimo quinto perficiebant. Dicit enim lex: Decimo quinto die menſis feſtum azymorum erit domino. Et hunc etiam primum azymorum vocabant, vtpote praenumeratum ſeptem determinatis diebus, quibus nihil fermentatum edebatur.

Sed non de hoc feſto azymorum, neque de hoc primo azymorum dixerunt euangeliſtae, vt demonſtratum eſt. Illud ſiquidem decimo quinto die menſis accidebat, illi vero de decimo tertio die ſcripſerunt. Dicentes vero diſcipuli, vbi vis paremus tibi ad edendum paſcha, demonſtrauerunt quod proprium habitaculum non habebat. Puto

9) Inter τῶν et ἑπτὰ addit Cod. A. ὡρισμένων. Mox autem omittit τῶν ὡρισμένων.

ἦλθε[x]) δὲ ἡ ἡμέρα τῶν ἀζύμων, ἐν ᾗ ἔδει θύεσθαι x) Luc. 22, 7.
τὸ πάσχα· τὸ, ὅτε τὸ πάσχα ἔθυον, καὶ τὸ,
ἐν ᾗ ἔδει θύεσθαι τὸ πάσχα, μὴ πρὸς τὴν πρώτην
τῶν ἀζύμων συντάξῃς, ἀλλὰ πρὸς αὐτὴν τὴν
τῶν ἀζύμων ἡμέραν. οὐ γὰρ ἐν τῇ τρισκαιδεκάτῃ,
ἀλλ' ἐν τῇ τεσσαρεσκαιδεκάτῃ ἐθύετο. φησὶ γὰρ
ὁ νόμος, ἐν τῷ[y]) πρώτῳ μηνὶ, ἐν τῇ τεσσαρες- y) Leuit. 23, 5.
καιδεκάτῃ ἡμέρᾳ τοῦ μηνὸς, ἀνὰ μέσον τῶν ἑσπε-
ρινῶν, πάσχα τῷ κυρίῳ. καὶ ἐπεὶ ἀνὰ μέσον τῆς
ἑσπέρας τὸ πάσχα ἐθύετο, πῶς τὴν ἡμέραν
πάσχα καὶ ἄζυμα ὀνομάζεσιν; διότι τὴν ἑσπέραν
τῇ πρὸ αὐτῆς ἡμέρᾳ συνάπτειν ἐώθασιν Ἑβραῖοι.
καὶ λοιπὸν ἀπὸ τῆς ἑσπέρας τοῦ πάσχα καὶ τῶν
ἀζύμων, καὶ τὴν ἡμέραν αὐτῆς ἄζυμα ὀνο-
μάζεσι.

Καὶ πῶς ἐπὶ τῆς τρισκαιδεκάτης τοῦ μηνὸς
εἶπε Λεκᾶς, ὅτι ἦλθεν[z]) ἡ ἡμέρα τῶν ἀζύμων; z) Luc. 22, 7.
διότι τὸ, ἦλθε, σημαίνει καὶ τὸ ἐπλησίασε, καὶ
τέτῳ λοιπὸν ἐχρήσατο τῷ σημαινομένῳ. χρὴ δὲ
γινώσκειν, ὡς, εἰ καὶ τῶν ἀζύμων κατὰ τὴν τεσ-
σαρεσκαιδεκάτην τοῦ μηνὸς ἀπῆρχοντο, ἀλλ' οὖν
τὴν ἑορτὴν τῶν ἀζύμων κατὰ τὴν πεντεκαιδεκά-
την ἐτέλεν. φησὶ γὰρ ὁ[a]) νόμος· ἐν τῇ πεντεκαι- a) Leuit. 23, 6.
δεκάτῃ ἡμέρᾳ τοῦ μηνὸς, ἑορτὴ τῶν ἀζύμων τῷ
κυρίῳ. ταύτην δὲ καὶ πρώτην τῶν ἀζύμων ἐκάλεν,
ὡς προαριθμεμένην τῶν[y]) ἑπτὰ ἡμερῶν τῶν ὡρισ- y) Leuit. 23, 6.
μένων, ἐν αἷς ἐδεῖν ζυμωτὸν ἠθύετο. ἑπτὰ,[b]) γάρ b) Leuit. 23, 6.
φησιν, ἡμέρας ἄζυμα ἔδεσθε.

Ἀλλ' ὁ περὶ ταύτης τῆς ἑορτῆς τῶν ἀζύμων,
ὁδὲ περὶ ταύτης τῆς πρώτης τῶν ἀζύμων εἶπον οἱ
εὐαγγελισταὶ, καθὼς ἀποδέδεικται. αὕτη μὲν γὰρ
κατὰ τὴν πεντεκαιδεκάτην ἤγετο τοῦ μηνός. ἐκεῖ-
νοι δὲ περὶ τῆς τρισκαιδεκάτης ἔγραψαν. εἰπόντες
δὲ οἱ μαθηταὶ, ποῦ[c]) θέλεις, ἑτοιμάσομέν σοι c) Matt. 26, 17.
φαγεῖν τὸ πάσχα, ἔδειξαν, ὅτι οὐκ εἶχεν ἴδιον

Puto autem quod neque ipſi, quum prius omnia reliquiſſent: alioqui eum illuc inuitaſſent vt veniret. Perficit vero paſcha, oſtendens quod vſque ad mortem legem obſeruabat. Ait autem Lucas primum dixiſſe Chriſtum diſcipulis, Euntes parate nobis paſcha vt edamus: deinde diſcipulos interrogaſſe, Vbi vis paremus?

Verſ. 18. *At ille — diſcipulis meis.*

Marcus numerum quoque dixit eorum qui miſſi ſunt, puta quod duo. Lucas vero etiam horum addidit nomina dicens, quod miſit Petrum et Iohannem. Ciuitatem autem pro Ieroſolymis accipito. Et vide quomodo dicens, Quendam in obliquo, viri nomen conticuerit: ne Iudas cognita domo ad inſidiatores excurrat, et illos ad ſe introducat, priusquam coenam myſticam diſcipulis tradiderit. Pro domo vero dedit aliud indicium, quod ſcripſit Marcus dicens, Occurret vobis homo hydriam aquae baiulans, ſequimini eum: et quocunque ingreſſus fuerit, dicite patrifamilias, Magiſter dicit, Vbi eſt diuerſorium in quo paſcha cum diſcipulis meis edam? Et ille vobis oſtendet coenaculum grande inſtratum: illic parate nobis. Proxima his etiam ſcripſit Lucas.

Tempus autem eius propinquum, intelligimus tempus mortis ipſius. Cum diſcipulis meis addidit, vt pro his quoque ſufficiens praepararetur conuiuium: κατάλυμα vero quod Marcus dixit (et nos vertimus diuerſorium) eſt coenaculum. Appa-

[1]) Δὲ poſt ὅπως, addit Cod. B. Forte τε, loco δὲ legendum.
[2]) τὸν μυστικόν. Cod. A.

καταγώγιον. οἶμαι δὲ, ὅτι οὐδ' αὐτοὶ πᾶσιν ἀποταξάμενοι. ἢ γὰρ ἂν ἐκεῖ τοῦτον ἐλθεῖν παρεκάλεσαν. ἐπιτελῶ δὲ τὸ πάσχα, δεικνὺς, ὅτι μέχρι τελευτῆς τὸν νόμον ἐτήρει. Φησὶ δὲ ὁ λεκᾶς, πρῶτον εἰπεῖν τὸν χριστὸν τοῖς μαθηταῖς [d]) πορευθέντες, ἑτοιμάσατε ἡμῖν τὸ πάσχα, ἵνα Φάγωμεν. εἶτα τοὺς μαθητὰς ἐρωτῆσαι, ποῦ θέλεις, ἑτοιμάσομεν;

d) Luc. 22, 9.

Verſ. 18. Ὁ δὲ — τῶν μαθητῶν μου.

Μάρκος δὲ καὶ τὸν ἀριθμὸν εἶπε τῶν ἀποσταλέντων, ὅτι [e]) δύο. λεκᾶς δὲ, καὶ τὰ ὀνόματα τέτων προσέθηκεν, εἰπών, ὅτι καὶ [f]) ἀπέστειλε πέτρον καὶ ἰωάννην· πόλιν δὲ, τὴν τῶν ἱεροσολύμων ὑπολαμβάνω. ὅρα δὲ, πῶς τὸν δεῖνα πλαγίως εἰπὼν, παρεσιώπησε μὲν τοῦ ἀνδρὸς τὴν κλῆσιν, ὅπως [1]) μὴ μαθὼν τὴν οἰκίαν ἰδὰς ἐκδράμῃ πρὸς τοὺς ἐπιβάλλες, καὶ ἐπαγάγῃ τούτους αὐτῷ πρὸ τῆ παραδόσεως τὸ [2]) μυστικὸν δεῖπνον τοῖς μαθηταῖς. ἀντὶ δὲ ταύτης δέδωκεν ἕτερον γνώρισμα, ὅπερ ὁ μάρκος ἀνέγραψεν, εἰπών, ὅτι καὶ [g]) ἀπαντήσει ὑμῖν ἄνθρωπος κεράμιον ὕδατος βαστάζων, ἀκολουθήσατε αὐτῷ, καὶ ὅπου ἐὰν εἰσέλθῃ, εἰπατε τῷ οἰκοδεσπότῃ, ὁ διδάσκαλος λέγει, ποῦ ἐστὶ τὸ κατάλυμα, ὅπε τὸ πάσχα μετὰ τῶν μαθητῶν μου Φάγω; καὶ αὐτὸς ὑμῖν δείξει ἀνώγεων μέγα ἐστρωμένον, ἐκεῖ ἑτοιμάσατε ἡμῖν. τὰ παραπλήσια δὲ καὶ ὁ λεκᾶς [h]) ἱστόρησε.

e) Marc. 14, 13.
f) Luc. 22, 8.
g) Marc. 14, 13-15.
h) Luc. 22, 10. 11.

Καιρὸν [3]) δὲ αὐτοῦ νοῆμεν ἐγγίζοντα, τὸν τοῦ θανάτε. μετὰ τῶν μαθητῶν μου δὲ εἶπεν, ἵνα καὶ πρὸς τούτῃς αὐτάρκης ἡ ὑποδοχὴ γένηται. κατάλυμα δὲ λέγεται, τὸ καταγώγιον. Φαίνεται δὲ, ὅτι πιστὸς ὢν ἐκεῖνος ὁ οἰκοδεσπότης, εἴτε κατὰ ἀπο-

3) Δὲ omittit. Cod. A.

Apparet autem quod fidelis hic paterfamilias, siue diuina reuelatione, siue corporali saluatoris colloquutione, nouerat quod apud se facturus esset ille pascha: et ideo ad susceptionem praeparatum habebat coenaculum. Praeterea in hoc etiam loco cum autoritate significat, tanquam omnium dominus.

Mystice vero significatur, quod ad quemcunque diuinum baptisma ingressum fuerit, Nam id hydriae aqua figuratur: apud hunc Christus requiescit, maxime si instratum habeat coenaculum, siue purificatam mentem, et adornatam splendore contemplationum supernaturalium. Illic inquit parate nobis: ea videlicet quae ad paschae festum conueniunt, agnum, azyma, lactucas agrestes ac baculos.

† Ciuitas quidem iuxta anagogen, sensibilis est mundus. Homo vero, generaliter natura est humana. Duo autem qui ad hunc mittuntur discipuli, lex veteris ac noui testamenti, tanquam praecursores quidam Christo mysticum conuiuium praeparantes: Illa quidem per philosophiam practicam eos ab omni inquinatione expurgans: haec autem per theoricam sacrorum disciplinam a corporalibus ad cognatas intelligibiles visiones animae mentem attollens. Practicae quidem signum fuit Petrus, theoricae vero Iohannes. Praeterea illa, Lagenam aquae baiulans esse potest, quae per operationem in humeris virtutum, tanquam in lagena, id est, mortificatione membrorum corporis quae sunt super terram, excubias seruat, puta gratiam spiritus sancti, quae per fidem purificat: haec vero paterfamilias intelligi potest, quae per con-

4) Vtrumque scholium Maximi Codex vterque in margine exhibet.

ἀποκάλυψιν θειοτέραν, εἴτε καὶ κατὰ συντυχίαν σωματικὴν τῆ σωτῆρος, ἐγίνωσκε τοῦτον παρ' αὐτῷ τελέσοντα τὸ πάσχα, καὶ διὰ τοῦτο πρὸς ὑποδοχὴν ἠυτρεπισμένον εἶχε καὶ τὸ ἀνώγεων. μετ' ἐξουσίας δὲ καίταῦθα μηνύει, ὡς ἁπάντων κύριος.

Ὑποσημαίνεται δὲ καί τι μυστικὸν ἐντεῦθεν, ὅτι εἰς ὃν ἂν εἰσέλθῃ τὸ θεῖον βάπτισμα· τοῦτο γὰρ αἰνίττεται τὸ τῆ κεραμίου ὕδωρ· παρὰ τούτῳ καὶ ὁ χριστὸς ἀναπαύεται. καὶ μᾶλλον, εἰ ἐστρωμένον ἔχει τὸ ἀνώγεων, ἤγεν, κεκαθαρμένον τὸν νοῦν καὶ κεκοσμημένον τῆ φαιδρότητι τῶν ἄνω θεωριῶν. ἐκεῖ δέ, φησιν, ἑτοιμάσατε ἡμῖν, τὰ πρὸς τὴν τοῦ πάσχα ἑορτὴν ἐπιτήδεια, τὸν ἀμνὸν, τὰ ἄζυμα, τὰς πικρίδας, τὰς βακτηρίας.

[Τοῦ ἁγίου[4]) Μαξίμου· πόλις μὲν κατ' ἀναγωγὴν, ὁ ἀληθινὸς κόσμος· ἄνθρωπος[5]) δὲ, ἡ καθόλε Φύσις τῶν ἀνθρώπων· δύο δὲ μαθηταὶ πρὸς τοῦτον ἀποστελλόμενοι, ὁ τῆς παλαιᾶς διαθήκης νόμος καὶ ὁ τῆς καινῆς, οἷόν τινες πρόδρομοι καὶ ἑτοιμασταὶ τῆς τοῦ χριστῆ μυστικῆς εὐωχίας ἐν τοῖς ἀξίοις τῆς ἐπιδημίας αὐτοῦ· ὁ μὲν, διὰ τῆς πρακτικῆς Φιλοσοφίας παντὸς μολυσμοῦ τούτους ἀποκαθαίρων· ὁ δὲ, διὰ τῆς θεωρητικῆς μυσταγωγίας ἀπὸ τῶν σωματικῶν πρὸς τὰ συγγενῆ νοητὰ θεάματα γνωσικῶς ἀναβιβάζων τὸν νοῦν. πρακτικῆς μὲν γὰρ σύμβολον, ὁ πέτρος· θεωρητικῆς, ὁ ἰωάννης. καὶ ὁ μὲν τὸ κεράμιον τοῦ ὕδατος βαστάζων, ἐπὶ ἂν ὁ διὰ τῆς πρακτικῆς τοῖς ὤμοις τῶν ἀρετῶν, ὡς ἐν κεραμίῳ, τῆ νεκρώσει τῶν ἐπὶ γῆς μελῶν τοῦ σώματος, φρουρουμένην βαστάζων τὴν διὰ τῆς πίστεως καθαρτικὴν χάριν τοῦ πνεύματος· ὁ δὲ οἰκοδεσπότης νοηθείη ἂν, ὁ διὰ τῆς θεωρητικῆς τὸ ὕψος τῆς ἑαυτοῦ μεγαλοφυΐας

5) ἄνθρωπος δὲ, omittit. B.

contemplationis altitudinem, seipsam excelsa intelligentia instrauit, vt Deo dignis cogitationibus ac dogmatibus, diuinum suscipiat sermonem.

† Aliter ad idem. Ciuitas cuiusque anima est, ad quam a Deo mittuntur: hic quidem, sermo de virtute: ille autem de cognitione. Qui vero lagenam aquae baiulat, est fortis cogitatio, quae temperantiae humeris defert datam sibi in baptismate gratiam. Domus autem, quae ex multis ac variis, firmis ac uirilibus moribus et cogitationibus, tanquam lapidibus aedificatur, est status habitusque virtutum. Coenaculum est sublimis intelligentia et aptitudo ad scientiam, quae sternitur diuinis et ineffabilibus sermonibus ac reuelationibus. Paterfamilias mens est, quae ipsius domus per virtutem constructae, clara celsitudine, et cognitionis magnitudine dilatatur: apud quem facit dominus pascha, hoc est transitum: accedens ad eum vna cum discipulis suis, id est, sublimibus sermonibus ac institutionibus, quae de Deo et a Deo sunt.

Vers. 19. *Et fecerunt — Iesus.*

Sicut constituit, hoc est praecepit.

Vers. 19. *Ac praeparauerunt Pascha.*

Parauerunt pascha, id est ea quae ad paschae festum opus erant, sicut dictum est. Manifestum ergo est Christum tunc legale pascha manducasse: neque enim frustra quae necessaria erant praepararunt.

Vers. 20.

[6]) Pro τε κχ, Cod. A. dat τῶν.

φυῆς διανοίας καταῤῥώσας θεοπρεπέσι νοήμασί τε καὶ δόγμασι πρὸς ὑποδοχὴν τοῦ μεγάλε λόγου.

Εἰς τὸ αὐτὸ πόλις μὲν, ἡ τοῦ καθ' ἕκαστον ψυχὴ, πρὸς ἣν ἀποτέλλονται παρὰ τοῦ θεῦ ὅ, τε περὶ ἀρετῆς, καὶ ὁ περὶ γνώσεως λόγος· ὁ δὲ τὸ κεράμιον τὲ ὕδατος βαστάζων ἐστὶν, ὁ τοῖς ὤμοις τῆς ἐγκρατείας ἀνέχων τὴν διὰ τοῦ βαπτίσματος δοθεῖσαν χάριν καρτερικὸς τρόπος καὶ λογισμός· οἰκία δὲ, ἡ ἐκ πολλῶν καὶ διαφόρων, ὥσπερ λίθων, σεῤῥῶν τε[6]) καὶ ἀνδρικῶν ἠθῶν καὶ λογισμῶν, οἰκοδομηθεῖσα κατάστασις καὶ ἕξις τῶν ἀρετῶν· τὸ τὲ ἀνώγεων, ἡ ὑψηλὴ διάνοια καὶ πρὸς γνῶσιν ἐπιτηδειότης, ἐῤῥωμένη θείοις καὶ ἀπερῥήτης λόγοις τε καὶ θεάμασιν· ὁ δὲ οἰκοδεσπότης, ὁ νοῦς, ὁ τῷ λαμπρῷ τῆς κατ' ἀρετὴν οἰκίας ὕψει καὶ τῷ μεγέθει τῆς γνώσεως ἐμπλατυνόμενος, πρὸς ὃν ποιεῖ τὸ πάσχα ὁ κύριος, τετέχι, διαβασιν, ἐπιδημῶν αὐτῷ μετὰ τῶν μαθητῶν αὐτοῦ, λέγω δὴ, τῶν περὶ θεῦ καὶ θείων ὑψηλοτέρων λόγων τε καὶ μυήσεων.]

Verſ. 19. Καὶ ἐποίησαν — ὁ ἰησῦς.

Ὡς[7]) παρήγγειλε.

Verſ. 19. Καὶ ἡτοίμασαν τὸ πάσχα.

Τὰ τοῦ πάσχα, τὰ πρὸς τὴν τοῦ πάσχα ἑορτὴν ἐπιτήδεια, καθὼς εἴρηται. Φανερὸν οὖν, ὅτι ὁ χριστὸς ἔφαγε τὸ νομικὸν πάσχα τότε. οὐ γὰρ ἂν μάτην τὰ πρὸς τὴν χρείαν ἡτοίμαζον.

Verſ. 20.

7) Hoc et proximum ſcholium coniunxerat Hentenius.

Vers. 20. *Vespera — duodecim.*

Lucas autem dixit: Quumque hora aduenisset, videlicet serotina siue vespertina. Hinc affirmant quidam non comedisse tunc Christum legale pascha, et causas adducunt, quod decimus tertius tunc dies mensis esset: oportebat autem decimo quarto pascha comedere. Quodque lex stantes edere iuberet: ipse vero discubuit. Praeterea omnis panis fermentatus ante immolationem abiiciebatur, igneque comburebatur: nunc autem et panis adest, et diuiditur. Ad haec assatum tantum edere fas erat: hic vero etiam ius quo intingitur panis, apponitur.

Respondendum ergo est ad vnamquamque haesitationem. Tempus quidem dispensatiue anticipauit vno die. Quia enim nouerat se decimo quarto die moriturum: siquidem aequum erat vt die quo immolabatur figuratiuus agnus, et verus quoque agnus immolaretur, vt inuicem responderent figura et veritas. Edit igitur decimo tertio die pascha, rebus aliter non sinentibus: nam ita et legale impleuit pascha, et spirituale tradidit, statimque id est ea nocte a Iudaeis comprehensus est. Ideo etiam dixisse eum discipulis scribit Lucas, Desiderio desideraui hoc pascha comedere vobiscum antequam patiar, hoc est, festinatione festinaui hoc anno pascha edere vobiscum antequam patiar, id est, non expectaui tempus a lege statutum, ne passio crucis prohiberet legalem coenam ac mysticam. Et haec quidem de tempore.

De

a) *Haesitationem*, Hentenius. Forte inuenerit ἀπορίαν. Ἀπορίαν etiam propius accedit ad similitudinem vocabuli ἀπολογίαν, quam ad ἔνστασιν, quod cuiquam in mentem venire possit.

b) τῆς et mox θυσίας omittit. B.

Vers. 20. Ὀψίας — δώδεκα.

Ὀψίαν, τὴν ἑσπέραν εἶπε. καὶ ὁ Λουκᾶς δέ φησιν, ὅτι καὶ [i]) ὅτε ἐγένετο ἡ ὥρα, δηλονότι, ἡ τῆς ἑσπέρας. ἐντεῦθέν τινες ἰσχυρίζονται, μὴ φαγεῖν τότε τὸ νομικὸν πάσχα τὸν Χριστὸν, καὶ παράγουσιν ἀποδείξεις· ὅτι τρισκαιδεκάτῃ τότε τοῦ μηνὸς ἦν. ἔδει δὲ κατὰ τὴν τεσσαρεσκαιδεκάτην τὸ πάσχα φαγεῖν. καὶ ὅτι ὁ μὲν νόμος, ἑσπέρας ἐκέλευεν ἐσθίειν τὸ πάσχα· ἔτος δὲ ἀνέπεσε. καὶ ὅτι πᾶς ἄρτος ζυμωτὸς ἐξηρεῖτο πρὸ τῆς θυσίας, καὶ πυρὶ κατεκαίετο· νῦν δὲ, καὶ ἄρτος παράκειται, καὶ διαμερίζεται. καὶ ὅτι ὀπτὸν μόνον θέμις ἦν φαγεῖν· ἐνταῦθα δὲ καὶ ζωμὸς παρατίθεται. i) Luc. 22, 14.

Λοιπὸν οὖν πρὸς ἑκάστην [8]) ἀπολογίαν ἀπολογητέον. προέλαβε μὲν τὸν καιρὸν ἡμέρᾳ μιᾷ κατ' οἰκονομίαν. ἐπειδὴ γὰρ ἐγίνωσκεν, ὅτι κατὰ τὴν τεσσαρεσκαιδεκάτην ἀποθανεῖται· καὶ γὰρ εἰκὸς ἦν, κατὰ τὴν ἡμέραν τῆς [9]) τοῦ τυπικοῦ ἀμνοῦ θυσίας θυσιαθῆναι καὶ τὸν ἀληθινὸν ἀμνὸν, ὅπως καταλλήλως ἐπενεχθῇ τῷ τύπῳ ἡ ἀλήθεια· λοιπὸν κατὰ τὴν τρισκαιδεκάτην ἐσθίει τὸ πάσχα, μὴ ἐγχωροῦντος ἑτέρως τὸ πράγματος. ἕτω γὰρ καὶ τὸ νομικὸν ἐπλήρωσε πάσχα, καὶ τὸ πνευματικὸν παρέδωκε. καὶ αὐτίκα ἐν αὐτῇ τῇ νυκτὶ συνελήφθη παρὰ τῶν Ἰουδαίων. διὸ καὶ πρὸς τοὺς μαθητὰς εἰπὼν αὐτὸν ἱστορεῖ Λουκᾶς, ὅτι [k]) ἐπιθυμίᾳ ἐπεθύμησα τοῦτο τὸ πάσχα φαγεῖν μεθ' ὑμῶν, πρὸ τοῦ με παθεῖν, τουτέστι, σπουδῇ ἐσπέδασα τὸ τῷ ἐνιαυτοῦ τούτου πάσχα φαγεῖν μεθ' ὑμῶν, μὴ ἀναμείνας τὸν νενομισμένον καιρὸν, ἵνα μὴ τὸ πάθος τοῦ σαρκὸς κωλύσῃ καὶ τὸν νομικὸν δεῖπνον καὶ τὸν μυστικόν. ταῦτα μὲν περὶ τοῦ καιροῦ. k) Luc. 22, 15.

De modo autem manducandi, verisimile est quod stantes primum manducauerunt pascha secundum legem: deinde discubuerunt et coenauerunt. Panis autem et ius apposita sunt postquam illi pascha manducauerant, et in coena discubuerant: nondum enim venerat decimus quartus dies, quo omne fermentatum abiectum erat. Nec quicquam vetabat iurulenta quoque edere.

Et quam ob causam tacuerunt euangelistae paschae mutationem? Quia necessarium non erat de hac re dicere: quid enim Christianis conferebat huius rei narratio? hanc ergo praetermiserunt: Sermones tamen coenae mysticae diligentius pertractarunt, vtpote maxime necessarios ac plurimum conducentes ad fidem nostram. Et vbique regulam hanc obseruant, vt quae necessaria non sunt praetercurrant, vel in transitu solum mentionem eorum faciant, omnem diligentiam ac studium circa vtilia dirigentes.

Verum quum ante legitimum tempus Christus pascha perfecerit, quomodo Iudaei manifesta hac accusatione relicta, quaerebant falsum testimonium aduersus seſum? Quia sciebant nullam esse legem, quae condemnaret eum qui pascha ante tempus celebrasset: praeuidente olim Deo quod futurum erat, nihilque de hoc statuente: Et vide rem admiratione dignam, quod contra eum, qui post legitimum tempus celebrasset statutum erat, nisi talis occasionem maxime necessariam praetexisset: contra eum vero qui tempus praeuenisset, nulla erat definita poena. Iohannes autem dicit, quod quum a coena surrexisset, pedesque discipulorum lauisset, rursus discubuit: Nam hoc caput ab aliis euangelistis est praetermissum: et ideo scripsit ille quemad-

Περὶ δὲ τοῦ τρόπου τῆς βρώσεως· εἰκὸς, πρῶτον μὲν ἐσῶτας φαγεῖν τὸ πάσχα κατὰ τὸν νόμον, εἶτα ἀναπεσεῖν καὶ δειπνεῖν. ὁ δ' ἄρτος καὶ ὁ ζωμὸς παρετέθησαν μετὰ τὸ φαγεῖν αὐτοὺς τὸ πάσχα καὶ ἀναπεσεῖν ἐν τῷ δείπνῳ· ἔπω γὰρ ἦλθεν ἡ τεσσαρεσκαιδεκάτη, καθ' ἣν ἄπαν ζυμωτὸν ἐξηφανίζετο. καὶ ἐδὲν ἐκώλυεν ἔτι καὶ ζωμὸν ἔθιειν.

Καὶ διατί παρεσιώπησαν οἱ εὐαγγελισταὶ τὴν τοῦ πάσχα μετάληψιν; διότι οὐκ ἦν ἀναγκαῖον τὸ περὶ ταύτης εἰπεῖν. τί γὰρ ἂν καὶ συνετέλεσε χριστιανοῖς ἡ ταύτης διήγησις; διὸ ταύτην μὲν παρέδραμον· τοῖς δὲ λόγοις τοῦ μυστικοῦ δείπνου φιλοπονώτερον προσδιέτριψαν, ὡς ἀναγκαιοτάτου καὶ συνεκτικωτάτου τῆς ἡμῶν πίστεως. καὶ πανταχοῦ δὲ τὸν κανόνα τοῦτον τηροῦσι, τὰ μὴ ἀναγκαῖα μὲν παρατρέχοντες, ἢ κατὰ πάροδον ἐπιμιμνησκόμενοι· πᾶσαν δὲ τὴν ἀκρίβειαν καὶ σπουδὴν περὶ τὰ χρήσιμα συντείνοντες.

Καὶ ἐπεὶ πρὸ τοῦ πάσχα τὸ πάσχα τετέλεκεν ὁ χριστὸς, πῶς ἰεδαῖοι τὴν προφανῆ ταύτην κατηγορίαν ἀφέντες, ἐζήτουν ψευδομαρτυρίαν κατὰ τοῦ ἰησοῦ; διότι ἐγίνωσκον, ὡς ἐ κεῖται νόμος καταδικάζων τὸν προεορτάζοντα τὸ πάσχα, πάλαι τῷ θεῷ προειδότος τὸ μέλλον, καὶ μηδέν τι περὶ τούτε νομοθετήσαντος. καὶ ὁρα θαυμασὸν, ὅτι κατὰ μὲν τῶ μεθεορτάζοντος νενομοθέτητο, εἰ μὴ πρόφασιν ἔτος ἀναγκαιοτάτην προβάλοιτο [1]) κατὰ δὲ τῶ προεορτάζοντος ἐδὲν ὥρισο ἐπιτίμιον. ὁ δὲ ἰωάννης φησὶν, ὅτι ἀναστὰς [1]) ἀπὸ τοῦ δείπνε, καὶ νίψας τοὺς πόδας τῶν μαθητῶν πάλιν ἀνέπεσε. παρέδη γὰρ τοῖς ἄλλοις εὐαγγελισαῖς τουτὶ τὸ κεφάλαιον, οὗ χάριν αὐ- [1]) Io. 13, 4. 12.

[1]) προβάλλοιτο. Cod. A.

quemadmodum in enarratione euangelii eius Deo donante referemus.

Verſ. 21. *Et edentibus — me traditurus eſt.*

Marcus vero addidit, Qui manducat mecum: ne ſuſpicarentur quod vnum diceret eorum qui crediderant, qui non eſſet vnus de duodecim diſcipulis. Simul quoque Iudae clanculum teſtabatur ſe noſſe cor eius. Etenim pedes etiam eius lauit, ad poenitentiam eum reuocans, quamquam ille in duritia permanſit. Traditionem autem intellige proditionem. Tradidit enim eum in mortem, et inſidiatoribus hunc prodidit.

Verſ. 22. *Et contriſtati — domine?*

Haec etiam Marcus dixit, Elegit autem Chriſtus, vt caeteri omnes timerent ac contriſtarentur, quo perditus diſcipulus conuerteretur. Quare autem caeteri anxii erant, quum nihil tale ſibi conſcii eſſent? Quia praeceptori maxime credebant tanquam veraciſſimo, et timebat quisque ne forte talis euaderet mente excaecatus.

Verſ. 23. *At ille — tradet.*

Ponit quoque inſigne quo poſſet ille dignoſci. Marcus vero dixit, Vnus ex duodecim qui intingit mecum in catinum. Hoc autem Saluator ad Iudae confuſionem adduxit. Adeo enim praeceptorem deſpexerat, vt iam eum non vereretur, ſed cum eo intingeret. Catinus autem eſt lancis genus.

Verſ. 24.

[2]) *τριβλίον· σκουτέλιον, ὀξυβάφιον.* Gloſſ. Cyrill. *τρυβλίον· σκουτέλιον.* Lexicon. Inedit. Vid. Meurſ. Gloſſarium Graeco-Barbarum p. 510. Erotianus *χέλισκον· τρυβλίον.*

τὸς ἱστόρησε τὰ περὶ τότε, καθὼς ἐν τῷ εὐαγγελίῳ αὐτοῦ θεοῦ ὄντος ἐξηγησόμεθα.

Vers. 21. Καὶ ἐσθιόντων — παραδώσει με.

Ὁ δὲ μάρκος προσέθηκεν, ὅτι ὁ m) ἐσθίων μετ' ἐμοῦ, ἵνα μὴ ὑπολάβωσιν, ὡς ἕνα λέγει τῶν πιστευσάντων μὲν εἰς αὐτὸν, μὴ συνηριθμημένων δὲ τοῖς δώδεκα μαθηταῖς. ἅμα δὲ καὶ πρὸς τὸν ἰδαν ἀφανῶς ἐμαρτύρατο, ὅτι ἔγνω τὴν καρδίαν αὐτοῦ. καὶ γὰρ καὶ τοὺς αὐτοῦ πόδας ἔνιψεν, εἰς μεταμέλειαν αὐτὸν ἐκκαλέμενος, εἰ καὶ σκληρὸς ἔμενε. παραδώσειν δὲ νέει, τὴν προδοσίαν. παρέδωκε γὰρ αὐτὸν εἰς θάνατον, καὶ προδέδωκε τὸν τοῖς ἐπιβουλεύουσι.

m) Marc. 14, 18.

Vers. 22. Καὶ λυπέμενοι — κύριε;

Ταῦτα καὶ n) μάρκος εἴρηκεν. ἔλεγε γὰρ ὁ χριστὸς φοβῆσαι καὶ λυπῆσαι πάντας τοὺς ἄλλους, ὑπὲρ τοῦ ἐπιστρέψαι τὸν ἀπολλύμενον μαθητήν. διατί δὲ εἰ λοιποὶ ἠγωνίων, μηδέν τι τοιοῦτον συνειδότες ἑαυτοῖς; διότι σφόδρα τῷ διδασκάλῳ ἐπίστευον, ὡς ἀψευδεστάτῳ, καὶ ἐδεδίεσαν ἕκαστος, μήποτε τοιοῦτος ἀπεδῇ, τυφλωθεὶς τὸν νοῦν.

n) Marc. 14, 19.

Vers. 23. Ὁ δὲ — παραδώσει.

Τίθησι καὶ παράσημον, εἰς διάγνωσιν αὐτοῦ. μάρκος δὲ εἶπεν, ὅτι o) εἷς ἐκ τῶν δώδεκα ὁ ἐμβαπτόμενος μετ' ἐμοῦ εἰς τὸ τρυβλίον, ἤγουν, ὁ ἐμβάπτων. τοῦτο δ' ἐπήγαγεν ὁ σωτὴρ πρὸς ἐντροπὴν τῷ ἰούδα. τοσοῦτον γὰρ τοῦ διδασκάλου κατεφρόνησεν, ὡς μηδ' ὑποσέλλεσθαι τοῦτον ἔτι, ἀλλ' ἐμβάπτειν μετ' αὐτοῦ. τρυβλίον 2) δέ ἐστιν, εἶδος πίνακος.

o) Marc. 14, 20.

Verſ. 24. *Filius quidem -- proditur.*

Abit, hoc eſt, vadit, tranſit ab hac vita, ſicut ſcriptum eſt a prophetis de ipſo, quomodo videlicet moriturus eſt.

Verſ. 24. *Bonum — ille.*

Vtile fuiſſet ei quum in vtero matris creſceret omnino non naſci, qui tale flagitium perpetraturus erat, vt tali dignus eſſet futurus ſupplicio. Dicunt autem quidam culpa carere eum, qui quod praedefinitum erat peregit. Quibus nos dicimus, quod non quia praedefinitum erat tradidit, ſed quia tradidit, ideo praedefinitum erat, Deo praeuidente quicquid euenturum erat. Talis enim euaſurus erat non a natura, ſed ex voluntate.

Et quare omnino ſuſcepit Chriſtus in diſcipulum eum, qui talis euaſurus erat? Vt manifeſta fieret magnitudo bonitatis Chriſti et malitiae proditoris: quomodo ille ſuum proditorem ſalutaria docuit ac dilexit: gratiisque dignum duxit: nec ab aliis ſegregauit, ſed omnia quae ad conuerſionem ac correctionem eius erant, induxit: ne dicere poſſet, quod praeceptorem nactus non fuerat, qui volentes poſſet ſeruare. At ille quum omnia haec conſequutus fuiſſet, nihilominus malus permanſit. Ex quo enim animam ſuam domicilium diabolo fecerat, auaritia ei aperiente, illumque introducente, non effugit ſcelus. Vnde tanquam non coacte, ſed voluntarie factum proditorem, deplorat hunc dominus, commiſeratus potius eum, qui multos ſuos de inopia ſermones fruſtra audiuerit,

5) τῇ omittit. Cod. A. Mox idem dat ἀυξάνουτι, pro αὔξουτι.

Vers. 24. Ὁ μὲν υἱὸς — παραδίδοται.

Ὑπάγει, ἀντὶ τοῦ, πορεύεται, μεταβαίνει ἀπὸ τῆς ἐνταῦθα ζωῆς. καθὼς γέγραπται τοῖς προφήταις περὶ αὐτοῦ, πῶς μέλλει ἀποθανεῖν.

Vers. 24. Καλὸν — ἐκεῖνος.

Συμφέρον ἦν αὐτῷ, ἔτι ἐν[3] τῇ κοιλίᾳ τῆς μητρὸς αὔξοντι, μὴ[4] γενηθῆναι ὅλως, τοιοῦτον μυσος ἐργάσασθαι μέλλοντι, καὶ τηλικαύτης ἀξιωθησομένῳ τιμωρίας. φασὶ δέ τινες, ὅτι ἀνέγκλητός ἐστι, τὸ προωρισμένον ἐπιτελέσας. πρὸς οὓς λέγομεν, ὅτι οὐ διότι προώρισε, διὰ τοῦτο παρέδωκεν· ἀλλὰ διότι παρέδωκε, διὰ τοῦτο προώρισε, τῷ θεῷ προειδότος τὸ πάντων ἀποβησόμενον· ἔμελλε γὰρ ὄντως ἀποβῆναι τοιοῦτος, οὐκ ἐκ φύσεως, ἀλλ' ἐκ προαιρέσεως.

Καὶ διατί παρέλαβεν αὐτὸν ὅλως εἰς μαθητὴν ὁ χριστὸς, τοιοῦτον ἀποβησόμενον; ἵνα φανῇ καὶ τῆς τοῦ σωτῆρος ἀγαθότητος, καὶ τῆς τοῦ προδότου κακίας ἡ ὑπερβολή, πῶς ὁ μὲν, τὸν ἑαυτοῦ προδότην ἐδίδασκε τὰ σωτήρια καὶ ἠγάπα καὶ χαρισμάτων ἠξίου καὶ τῶν ἄλλων οὐκ ἐχώριζε μαθητῶν, καὶ πάντα τὰ πρὸς ἐπιστροφὴν καὶ διόρθωσιν εἰσῆγεν, ἵνα μὴ δυνηθῇ λέγειν, ὡς οὐκ ἔτυχε διδασκάλου, δυναμένου σῴζειν τοὺς βουλομένους· ὁ δὲ καὶ τούτων πάντων ἀπολαύσας, πάλιν ἔμεινε πονηρός. ἐπεὶ γὰρ τὴν ψυχὴν οἰκητήριον τῷ διαβόλῳ πεποίηκε, τῆς φιλαργυρίας ἀνιζάσης καὶ εἰσαγαγούσης αὐτὸν, οὐκ ἐξέφυγε τὸ ἄγος. ὅθεν ὡς οὐκ ἀναγκαστικῶς, ἀλλὰ προαιρετικῶς προδότην γενόμενον ταλανίζει τοῦτον ὁ κύριος, ἐλεῶν μᾶλλον, παρ' ἐδὲν μὲν θέμενον τὰς

[4]) Μὴ γενηθῆναι ὅλως omittit. Cod. A.

uerit, et ſeſe auaritiae ac diabolo facile capiendum tradiderit: non ſane ob inefficaciam verborum praeceptoris, quae et publicanos attraxerunt et meretrices, ſed propter illius ſegnitiem et malitiam.

Verum dicit rurſus aliquis, ſi bonum erat Iudae ſi natus non fuiſſet, cur eum naſci permiſit? Quia non malus natus eſt, ſed mentis nequitia ac voluntatis prauitate malus effectus eſt: nullum autem cogit fieri bonum, ne inuoluntarie ſit bonus, ſed ſalutaria ſuggerit, et ea eligentem coadiuuat: permittit autem vnumquemque ferri quo voluerit, vtpote liberum habentem arbitrium. Et Iudas ergo non quia natus eſt, malus effectus eſt, ſed quia ignauia torpuit. Qui autem mali efficiuntur, duplicem merentur vltionem: et quia mali facti ſunt, et quia a bonis nullam ceperunt vtilitatem. Similiter et qui boni efficiuntur, duplici digni ſunt honore, et quia boni facti ſunt, et quia a malis nullum reportauerunt damnum.

Verſ. 25. *Reſpondens — Rabbi?*

O impudentiam: interrogat tentans interim latere diſcipulos. A principio ſiquidem non interrogauit quando dixit Chriſtus, Vnus ex vobis: putabat enim latere praeceptorem: vbi vero indicium addidit, nouit iam quod cognitus eſſet: ſed caeteris interrogantibus, interrogat et ipſe, confidens de praeceptoris benignitate, quod palam eum omnino non argueret: ideo quoque Rabbi illum vocat, hoc eſt magiſter.

Verſ. 25.

5) δὲ, omittit. B.
6) Καὶ, poſt ὅτι omittit. Cod. A.
7) ἄπων. B.
8) ἐφοβήθημεν. Cod. A.

τὲς πολλὲς αὐτοῦ περὶ ἀκτημοσύνης λόγες, εὐχείρωτον δὲ[5]) τῇ Φιλαργυρίᾳ καὶ τῷ διαβόλῳ γενόμενον· ἐ δὶ ἀσθένειαν τῶν τοῦ διδάσκαλε λόγων, οἱ καὶ τελώνας ἐπεσπάσαντο καὶ πόρνας· ἀλλὰ δὶ οἰκείαν ἀπροσεξίαν καὶ πονηρίαν.

Ἀλλ' ἐρεῖ τις πάλιν, ὅτι[6]) καὶ εἰ καλὸν ἦν τῷ ἰούδᾳ, εἰ οὐκ ἐγεννήθη, διατί ἔασεν αὐτὸν γεννηθῆναι; διότι οὐ κακὸς ἐγεννήθη, ἀλλὰ κακὸς ἐγένετο, μοχθηρίᾳ γνώμης καὶ φαυλότητι προαιρέσεως. ἐδύνα δὲ ὁ θεὸς ἀναγκάζειν γενέσθαι καλὸν, εἰ μὴ ἑκών[7]) εἴη καλὸς, ἀλλ' ὑποτίθησι μὲν τὰ σωτήρια, καὶ συνεργεῖ τῷ αἱρεμένῳ ταῦτα· συγχωρεῖ δὲ φέρεσθαι ἕκαστον, ὡς αὐτεξέσιον, ἔνθα βέλοιτο· καὶ ὁ ἰούδας τοίνυν, οὐκ ἐπειδὴ ἐγεννήθη, γέγονε κακὸς, ἀλλ' ἐπειδὴ[8]) ἐβράθυμησε. διπλῆς δὲ οἱ γινόμενοι πονηροὶ κολάσεως ἄξιοι, διότι τε γεγόνασι πονηροὶ, καὶ διότι ἐκ τῶν ἀγαθῶν οὐκ ὠφελήθησαν· ὁμοίως δὲ καὶ οἱ γινόμενοι ἀγαθοὶ, διπλῆς εἰσιν ἄξιοι τιμῆς, διότι τε γεγόνασιν ἀγαθοὶ, καὶ διότι οὐκ[9]) ἐκ τῶν πονηρῶν ἐβλάβησαν.

Vers. 25. Ἀποκριθεὶς — ῥαββί;

Ὦ τῆς ἀναισχυντίας! ἐρωτᾷ, λαθεῖν τὲς μαθητὰς τέως πειρώμενος. ἐξ ἀρχῆς μὲν γὰρ οὐκ ἠρώτησεν, ὅτε ὁ χριςὸς εἶπεν, εἷς ἐξ ὑμῶν. ὥστε γὰρ ἔτι λανθάνειν τὸν διδάσκαλον. ὅτε δὲ καὶ παράσημον προσέθηκεν, ἔγνω, ὅτι διέγνωσαν, καὶ λοιπὸν, τῶν ἄλλων ἐρωτησάντων, ἐρωτᾷ καὶ αὐτὸς, θαρρῶν τῇ ἐπιεικείᾳ τοῦ διδασκάλου, ὅτι πάντως οὐκ ἐλέγξει προδήλως αὐτόν. διὰ τοῦτο γὰρ καὶ ῥαββὶ τὸν ἐκάλεσεν, ἤτοι, διδάσκαλον.

9) οὐκ habet Cod. A. ante ἐβλάβησαν.

Verſ. 25. *Dicit illi, tu dixiſti.*

Vide quam clementer arguat eum, terminos nobis ac regulas longanimitatis deſcribens. Ait enim, Tu teſtatus es te eſſe. Auferendo enim, Nunquid, relinquitur, Ego ſum Rabbi, quod depoſitionem ac confeſſionem ſignificat. Chriſtus itaque nihil praetermiſit eorum quae ad correctionem ſpectant: ob hoc enim diuerſimode ſuggeſſit ac retinuit, et per opera, et per ſermones, per timorem et per obſequium. Quoniam vero nihil illum ab aegritudine reuocauit, ſed penitus incurabilis permanſit: eo iam relicto pergit ad caetera.

Cap. LXIV. De coena myſtica.

Verſ. 26. *Edentibus — corpus meum.*

Poſtquam legale paſcha comediſſent, diſcumbentes coenabant, vt praedictum eſt: deinde quum ſurrexiſſet lauit pedes eorum, vt ait Iohannes: et rurſus diſcumbentes edebant. Poſtmodum coenam myſticam tradidit interim diſcipulis. Edentibus inquit illis, ſumpto pane, qui videlicet appoſitus erat, aut altero qui ſimiliter ei tanquam magiſtro erat appoſitus: fregit ſiue comminuit, et tradidit illis. Lucas vero poſtquam ſcripſit, Hoc eſt corpus meum, addidit: Quod pro vobis datur, ſiue traditur in mortem.

Egit

[1]) Vnde hic et ſupra ad verſum 20. ἀνακείμενος; Nam in contextu Ioannis vterque Codex Euthymii habet ἐγκείμενος. Scilicet ex Chryſoſtomo. Ita enim, hunc locum interpretans, laudat. Tom. VIII. p. 414.

Vers. 25. Λέγει αὐτῷ, σὺ εἶπας.

Ὅρα, πῶς ἀνεξικάκως αὐτὸν ἐλέγχει, ὅρας ἡμῖν καὶ κανόνας μακροθυμίας πηγνύς. Φησὶ γὰρ, σὺ κατέθου, ὅτι σὺ εἶ. περιειμένου γὰρ τοῦ μή τι, τὸ ἐγώ εἰμι βαββὶ, περιλείπεται, κατάθεσιν καὶ ὁμολογίαν ἐμφαῖνον. ὁ μὲν οὖν χριστὸς οὐδὲν παρέλειψε τῶν εἰς διόρθωσιν συντεινόντων. διὰ τοῦτο γὰρ καὶ διαφόρως ὑπεμίμνησκε, καὶ μετεῖχε, καὶ δι' ἔργων, καὶ διὰ λόγων, καὶ διὰ φόβου, καὶ διὰ θεραπείας, καὶ διὰ πάντων. ἐπεὶ δὲ οὐδὲν αὐτὸν ἀφίστα τῆ νοσήματος, καὶ παντάπασιν ἀνίατος ἔμενε, λοιπὸν, ἐκεῖνον ἀφεὶς, ἐπὶ τὰ ἑξῆς τρέπεται.

ΚΕΦ. ΞΔ. Περὶ δείπνου μυστικοῦ.

Vers. 26. Ἐσθιόντων — σῶμά μου.

Μετὰ τὸ φαγεῖν τὸ νομικὸν πάσχα, κατακλιθέντες ἐδείπνουν, ὡς προείρηται· εἶτα[p]) ἀναστὰς[2]) ἔνιψε τοὺς πόδας τῶν μαθητῶν, ὡς ὁ Ἰωάννης φησὶ, καὶ αὖθις ἀναπεσόντες ἤσθιον· ἔπειτα μεταξὺ παρέδωκε τὸ μυστικὸν δεῖπνον τοῖς μαθηταῖς. ἐσθιόντων, γάρ φησιν, αὐτῶν, λαβὼν ἄρτον, δηλαδὴ, τὸν παρακείμενον αὐτῷ, ἢ καὶ ἕτερον συμπαρακείμενον, ὡς διδασκάλῳ, ἔκλασεν, εἴτουν, συνέθρυψε, καὶ μετέδωκεν αὐτοῖς. ὁ δὲ λεκᾶς γράψας,[q]) τοῦτό ἐστι τὸ[2]) σῶμά μου, προσέθηκε, τὸ ὑπὲρ ὑμῶν διδόμενον, ἤγουν, παραδιδόμενον εἰς θάνατον.

p) Io. 13, 4.

q) Luc. 22, 19.

Ἠνχα-

p. 414. D. consentientibus etiam Codicibus Mosquensibus Chrysostomi.

2) μοῦ, omittit. B.

Egit autem gratias et nunc ante panem, et poſtmodum ante poculum: docens quod gratias agere oportet ante huiusmodi myſterium, quod perfectum eſt ad praeſtandum naturae noſtrae beneficium. Si enim agni figuratiui immolatio ab interfectione liberationem, et a ſeruitute libertatem Iudaeis praeſtitit, quanto maiora praeſtabit Chriſtianis veri agni immolatio. Simul etiam oſtendens, quod ultroneus ad paſſionem veniret, et praeterea docens nos gratias agere in omnibus quae patimur.

Sicut autem pictores in vna tabula et lineas ſupponunt, et picturas adumbrant, et colores ſuperinducunt ac formant: ita quoque Chriſtus in eadem menſa et figuratiuum ac vmbratile paſcha ſubſcripſit, et verum ac perfectum appoſuit. Et quia caedes agni legalis caedem rationalis agni praefigurabat; oportebat omnino vmbram euaneſcere, apparente ſole, et figuram cedere, adueniente veritate.

† Dicitur hoc myſterium etiam Participatio, quia participamus haec ſacramenta. Dicitur et Communio, quia Communicamus et Chriſto et nobis inuicem per ea: et incorporamur Chriſto, et membra inter nos inuicem efficimur. Non autem corrumpuntur iſta, neque in feceſſum abſcedunt, ſed in ſubſtantiam coaſſumuntur ſpiritualem eius qui participat. Et ſicut non aliud corpus et ſanguis fiunt a corpore et ſanguine eius qui participat: ita rurſum neque aliud corpus et ſanguinem dicimus a corpore et ſanguine domini: Hoc enim eſt

3) Cod. A. fluctuat inter ἐπιτιθέασι, ἀποτιθέασι, et, quod nihili eſt, εὐπιτιθέασι.
4) προσέθηκε. Cod. A.
5) πάντων. Cod. A.

Ἠυχαρίστησε δὲ νῦν μὲν πρὸ τῆ ἄρτου, μετὰ τῆτο δὲ καὶ, πρὸ τοῦ ποτηρίου, διδάσκων, ὅτι εὐχαριστεῖν δεῖ πρὸ τοῦ τοιέτε μυτηρίου, τελεμένε πρὸς εὐεργεσίαν τῆς ἡμῶν Φύσεως. εἰ γὰρ ἡ τοῦ τυπικοῦ ἀμνοῦ θυσία, καὶ ὁλοθρεύσεως ἀπαλλαγὴν, καὶ δελείας ἐλευθερίαν τοῖς ἑβραίοις ἐχαρίσατο, πολλῷ μᾶλλον ἡ τοῦ ἀληθινοῦ τοῖς χριτιανοῖς· ἅμα δὲ καὶ δεικνύων, ὅτι ἑκὼν ἐπὶ τὸ πάθος ἔρχεται, καὶ προσέτι παιδεύων ἡμᾶς, εὐχαριστεῖν, ἐφ' οἷς πάσχομεν.

Ὥσπερ δὲ οἱ ζωγράφοι ἐπὶ τῆ αὐτῆ πίνακος καὶ τὰς γραμμὰς [3]) ὑποτιθέασιν καὶ σκιαγραφῶσιν, καὶ τὰ χρώματα ἐπιβάλλουσι καὶ μορφῶσιν· ἕτω καὶ ὁ χριτὸς ἐπὶ τῆς αὐτῆς τραπέζης καὶ τὸ τυπικὸν καὶ σκιῶδες πάσχα ὑπέγραψε, καὶ τὸ ἀληθινὸν καὶ τέλειον [4]) προέθηκε. καὶ ἐπείπερ ἡ σφαγὴ τῆ νομικῆ ἀμνοῦ τὴν σφαγὴν τοῦ λογικοῦ ἀμνοῦ προεμήνυεν, ἔδει [5]) πάντως τὴν σκιὰν ἀφανισθῆναι, φανέντος τῆ ἡλίου, καὶ τὸν τύπον ὑποχωρῆσαι, τῆς ἀληθείας ἐλθούσης.

[Ἐπὶ [6]) τέτων μετάληψις μὲν λέγεται, διότι μεταλαμβάνομεν αὐτῶν· κοινωνία δὲ, διότι κοινωνῦμεν καὶ τῷ χριτῷ καὶ ἀλλήλοις δι' αὐτῶν, καὶ σύσσωμοι γινόμεθα [7]) χριτοῦ καὶ μέλη ἀλλήλων. ἔτε δὲ φθείρονται, ἔτε εἰς ἀφεδρῶνα χωροῦσιν, ἀλλ' εἰς σύτασιν ἀναλίσκονται· ἐσιώδη τῶν μεταλαμβανόντων. καὶ ὥσπερ οὐχ ἕτερον παρὰ τὸ πρότερον σῶμα καὶ αἷμα τοῦ μεταλαμβάνοντος γίνονται, ἕτως ἐδὲ πάλιν ἕτερον σῶμα καὶ αἷμα παρὰ τὸ τοῦ δεσπότου [8]) τοῦτο φαμέν. τῆτο γάρ, φησι, ἔτι τὸ σῶμά με. [καὶ [9]) αὖθις, τῆτο

6) Inclusa in margine habent. A. B.
7) *γευόμεθα*. Cod. A.
8) *τῆτο*, post *δεσπότε* abest. Cod. A.
9) Inclusa omittit. Cod. A.

est corpus meum inquit. Et rursus: Hic est enim sanguis meus. Est autem supernaturale verbum. Et quanquam Magnus Basilius exemplaria haec esse dixit: hoc tamen est priusquam sanctificentur et gratiam accipiant. Vide autem quomodo e naturalibus supernaturalia fiant. Naturalis siquidem cibus est ac potus panis ac vini quae praeponuntur: supernaturalis vero, efficax horum operatio. Primum autem lauit pedes discipulorum, deinde eos mysterii huius fecit esse participes: vt discamus, quod primum purificari eos oporteat, deinde participare.

† Carbonem vidit Iesaias: Carbo autem non est simpliciter lignum, sed lignum ignitum. Illuminat quidem carbo huius mysterii eos qui digni sunt: indignos vero inflammat, iuxta duplicem ignis operationem. Inflammat autem puniendo et absumendo.

Vers. 27. *Et sumpto — v. 28. testamenti.* Noui testamenti, siue nouae legislationis. Siquidem sanguis figuratiui agni, veteris erat testamenti: sanguis autem veri agni, est noui.

† Vel hoc dixit, propter sanguinem de quo in veteri testamento fit sermo. In Exodo enim dicitur quod postquam Moses vitulos immolasset, dimidium sanguinem effudit in craterem: sumptumque testamenti librum legit audiente populo: et dixerunt: Omnia quaecunque loquutus est dominus faciemus, et obedientes erimus. Sumpto autem Moses sanguine asperfit populum, et ait: Ecce sanguinem testamenti quod pepegit vobiscum domi-

[1]) Aliud scholium incipit a vocabulo ἄνθρακα, diuersum a priori in Cod. A. Id autem superioribus iungit. B.

τοῦτο γάρ ἐστι τὸ αἷμά μου.] ὑπερφυὴς δὲ ὁ λόγος. εἰ δὲ καὶ ὁ μέγας βασίλειος ἀντίτυπα ταῦτα εἶπε, ἀλλὰ πρὸ τῆ σταυρωθῆναι, καὶ πρὸ τῆ τὴν χάριν λαβεῖν. ὅρα δὲ, πῶς ἐκ τῶν κατὰ φύσιν ἐν τοῖς ὑπὲρ φύσιν γινόμεθα. κατὰ φύσιν μὲν γάρ, ἡ τοῦ προκειμένου ἄρτου καὶ οἴνου βρῶσις καὶ πόσις· ὑπὲρ φύσιν δὲ, ἡ τούτων ἐνέργειά τε καὶ δύναμις. ἔνιψε δὲ πρῶτον τοὺς πόδας τῶν μαθητῶν, εἶτα τούτοις τὸ μυστηρίου τούτο μετέδωκεν, ἵνα μάθωμεν, ὅτι χρὴ πρῶτον καθαίρεσθαι, εἶτα μεταλαμβάνειν.

Ἀνθρακα[1]) εἶδεν[r]) ἡσαΐας· ἄνθραξ δὲ, ὁ ξύλον ἐστὶν ἁπλῶς, ἀλλὰ πεπυρακτωμένον· φωτίζει μὲν τοὺς ἀξίους· [φλέγει[2]) δὲ τοὺς ἀναξίους,] κατὰ τὴν διπλῆν τοῦ πυρὸς ἐνέργειαν· φλέγει δὲ, τῷ κολάζειν καὶ συντήκειν.] r) Ies. 6, 6.

Verſ. 27. Καὶ λαβὼν — v. 28. διαθήκης.

Τῆς καινῆς διαθήκης, ἤτοι, τῆς νέας νομοθεσίας. τὸ μὲν γὰρ αἷμα τοῦ τυπικοῦ ἀμνοῦ, τῆς παλαιᾶς ἦν διαθήκης· τὸ δὲ τοῦ ἀληθινοῦ ἀμνοῦ, τῆς νέας ἐστίν.

[Η[3]) τοῦτο εἶπε διὰ τὸ αἷμα τὸ τῆς παλαιᾶς διαθήκης. ἐν τῇ ἐξόδῳ[s]) γὰρ μοσχάρια θύσας μωϋσῆς, τὸ ἥμισυ τὸ αἵματος ἐνέχεεν εἰς[4]) κρατῆρα, καὶ λαβὼν τὸ βιβλίον τῆς διαθήκης, ἀνέγνω εἰς τὰ ὦτα τοῦ λαοῦ· καὶ εἶπαν· πάντα, ὅσα ἐλάλησε κύριος, ποιήσομεν καὶ ἀκουσόμεθα. λαβὼν δὲ μωϋσῆς τὸ αἷμα, κατεσκέδασε τὸ λαοῦ, καὶ εἶπεν· ἰδοὺ τὸ αἷμα τῆς διαθήκης, ἧς διέθετο κύριος s) Exod. 24, 6. 7. 8.

[1]) Incluſa omittit Cod. A. Hentenius ita reddidit, ac ſi poſt μὲν legerit, οὖν ὁ ἄνθραξ τοῦ μυστηρίου τούτου. Certe ſine iſtis nulla eſt accommodatio ad hunc locum.

[2]) Incluſa in calce paginae habet Cod. A.

[3]) εἰς τὸν κρατῆρα. Cod. A.

dominus de omnibus his ſermonibus. Erat itaque ſanguis ille ſigillum ſiue ſignaculum teſtamenti, ac teſtimonium et confirmatio foederis populi.

Verſ. 28. *Qui pro multis effunditur.*

Ille quidem ſanguis pro ſolis effundebatur Hebraeis: hic autem pro omnibus hominibus. Multos ſiquidem hic dicit omnes: nam omnes multi ſunt. Vel Multis, dixit comparatione gentis horum Hebraeorum: illis enim plures ſunt hi, qui ex omnibus liberantur et ſaluantur, propter quos Chriſtus mortuus eſt.

Verſ. 28. *In remiſſionem peccatorum.*

Ille ſiquidem in ſalutem tantum primogenitorum effundebatur: hic autem in remiſſionem peccatorum omnium hominum. Vide ergo quanto veteribus maiora ſint noua myſteria. Aptiſſime vero nominauit hic Teſtamentum propter appropinquantem mortem: teſtantur enim qui moriuntur. Itaque ſicut vetus teſtamentum hoſtias et ſanguinem habebat: ita ſane et nouum, corpus videlicet et ſanguinem domini.

Non dixit autem, Haec ſunt ſigna corporis mei et ſanguinis mei: ſed, Haec ſunt corpus meum et ſanguis meus. Oportet ergo non ad naturam eorum quae proponuntur aſpicere, ſed ad virtutem eorum. Quemadmodum enim ſupernaturaliter aſſumptam carnem deificauit (ſi ita loqui liceat) ita et haec ineffabiliter transmutat in ipſum viuifi-

5) Sex priora vocabula omiſit interpres.
6) Λέγει, pro καλεῖ. Cod. A.

κύριος πρὸς ὑμᾶς περὶ πάντων τῶν λόγων τούτων. ἦν οὖν ἐκεῖνο τὸ αἷμα, σφραγὶς τῆς διαθήκης, καὶ μαρτύριον, καὶ βεβαίωσις τῆς συνθήκης τοῦ λαοῦ.]

Verſ. 28. Τὸ περὶ πολλῶν ἐκχυνόμενον.

Περὶ[5]) πολλῶν, ἀντὶ τοῦ, ὑπὲρ πολλῶν. ἐκεῖνο μὲν γὰρ τὸ αἷμα ὑπὲρ τῶν ἑβραίων μόνων ἐξεχεῖτο· τοῦτο δὲ, ὑπὲρ πάντων ἀνθρώπων. πολλοὺς γὰρ, τοὺς πάντας ἐνταῦθα[6]) καλεῖ. καὶ γὰρ οἱ πάντες, πολλοί. ἢ πολλῶν εἶπε, πρὸς σύγκρισιν τοῦ τῶν ἑβραίων ἔθνους. πλείους γὰρ αὐτῶν, οἱ ἐξ ἁπάντων ἐλευθερούμενοι καὶ σῳζόμενοι, ἢ οὓς ὁ χριστὸς ἀπέθανεν.

Verſ. 28. Εἰς ἄφεσιν ἁμαρτιῶν.

Ἐκεῖνο μὲν γὰρ εἰς σωτηρίαν τῶν πρωτοτόκων μόνων ἐξεχεῖτο· τοῦτο δὲ, εἰς ἄφεσιν ἁμαρτιῶν τῶν πάντων ἀνθρώπων. ὅρα, πόσον εἰσὶ μείζονα τῶν παλαιῶν τὰ νέα μυστήρια. προσφυέστατα δὲ νῦν διαθήκην ὠνόμασε, διὰ τὸν προσεγγίζοντα θάνατον. διατίθενται γὰρ οἱ ἀποθνήσκοντες. ὥσπερ οὖν ἡ παλαιὰ διαθήκη θύματα καὶ αἵματα εἶχεν· ἔτως ἄρα καὶ ἡ καινὴ, τὸ σῶμα καὶ τὸ αἷμα τοῦ δεσπότου.

Οὐκ[7]) εἶπε δὲ, ὅτι ταῦτά εἰσι σύμβολα τοῦ σώματός μου καὶ τοῦ αἵματός μου· ἀλλ' ὅτι ταῦτά εἰσιν αὐτὸ τὸ σῶμά μου, καὶ αὐτὸ τὸ αἷμά μου. λοιπὸν οὖν, χρὴ μὴ πρὸς τὴν φύσιν τῶν προκειμένων ὁρᾶν· ἀλλὰ πρὸς τὴν δύναμιν αὐτῶν. ὥσπερ γὰρ ὑπερφυῶς ἐθέωσε τὴν προσληφθεῖσαν σάρκα· ἔτως ἀποῤῥήτως μεταποιεῖ καὶ ταῦτα εἰς

7) Hunc locum laudat Richardus Simonius ex Codicibus Pariſinis in De Commentatoribus N. Teſt. p. 84.

viuificum corpus suum et in ipsum precioſum ſanguinem ſuum, et in gratiam ipſorum.

Habent autem ſimilitudinem quandam, panis ad corpus, et vinum ad ſanguinem. Nam et panis, et corpus terrea ſunt: vinum autem et ſanguis aërea et calida. Et quemadmodum panis confortat, ita et Chriſti corpus hoc facit, ac magis etiam corpus et animam ſanctificat: Et ſicut vinum laetificat, ita et ſanguis Chriſti hoc facit, et inſuper praeſidium efficitur.

Quodſi de vno corpore et ſanguine omnes fideles participamus, omnes vnum ſumus per ipſam horum myſteriorum participationem: et in Chriſto omnes, et Chriſtus in omnibus. Qui edit inquit meam carnem et bibit meum ſanguinem, in me manet et ego in illo. Verbum ſiquidem, per aſſumptionem carni vnitum eſt: haec rurſus caro vnitur nobis per participationem. Facta autem ſanguinis et teſtamenti mentione, rurſum mortem ſuam repraeſentauit, vt haec facile ab eis ſuſciperetur, frequentiſſima mentione efficiens. Nam ſi hac, licet ſaepius annuntiata, ad paſſionis tamen nomen turbabantur: quid non paſſi fuiſſent, ſi hanc primum non didiciſſent.

Ait autem Lucas hoc quoque dixiſſe Chriſtum, Hoc facite in mei recordationem: hoc inquit nouum myſterium, et non illud vetus. Siquidem vetus illud myſterium in recordationem inductum eſt ſalutis Hebraeorum primogenitorum in Aegypto, ac libertatis Hebraeorum: hoc autem in recordationem domini. Per tale enim ſacrificium reminiſcimur, quod corpus ſuum pro nobis in mortem tradiderit, et ſanguinem ſuum effuderit, ac ita continuitate memoriam renouamus.

Vidiſti

εἰς αὐτὸ τὸ ζωοποιὸν αὐτοῦ σῶμα, καὶ εἰς αὐτὸ τὸ τίμιον αὐτοῦ αἷμα, καὶ εἰς τὴν χάριν αὐτῶν.

Ἔχουσι δέ τινα καὶ ὁ ἄρτος πρὸς τὸ σῶμα, καὶ ὁ οἶνος πρὸς τὸ αἷμα ἐμφέρειαν. καὶ ὁ ἄρτος γὰρ καὶ τὸ σῶμα, γεώδη, καὶ ὁ οἶνος καὶ τὸ αἷμα, θερμαντικά. καὶ ὥσπερ ὁ ἄρτος τηρίζει ἅτω καὶ τὸ σῶμα τῆ χριστοῦ τοῦτό τε ποιεῖ, καὶ πλέον, ἁγιάζει καὶ σῶμα καὶ ψυχήν. καὶ ὥσπερ ὁ οἶνος εὐφραίνει ἅτω καὶ τὸ αἷμα τοῦ χριστοῦ τᾶτό τε ποιεῖ, καὶ πλέον, γίνεται φυλακτήριον.

Εἰ δ' ἑνὸς σώματος καὶ αἵματος οἱ πάντες πιστοὶ μεταλαμβάνομεν, οἱ πάντες ἓν ἐσμεν, διὰ τῆς αὐτῆς τῶν αὐτῶν μυστηρίων μεταλήψεως, καὶ ἐν χριστῷ πάντες, καὶ ὁ χριστὸς ἐν πᾶσιν. ὁ τρώγων[t]) μου, γάρ φησι, τὴν σάρκα, καὶ πίνων μου τὸ αἷμα, ἐν ἐμοὶ μένει, κἀγὼ ἐν αὐτῷ. ὁ μὲν γὰρ λόγος ἠνώθη τῇ σαρκὶ, διὰ τῆς προσλήψεως· αὕτη δὲ πάλιν ἑνοῦται ἡμῖν, διὰ τῆς μεταλήψεως. αἵματος δὲ καὶ διαθήκης μνημονεύσας, τὸν θάνατον αὐτῆ πάλιν ἐνέφηνε, τῇ πυκνότητι τῆς μνήμης εὐπαράδεκτον αὐτοῖς τᾶτον καθιστῶν. εἰ γὰρ, καὶ πολλάκις τᾶτο προκαταγγελθέντος, ὅμως παρ' αὐτὸ τὸ πάθος ἐθορυβήθησαν, τί οὐκ ἂν ἔπαθον, μηδὲν προμαθόντες;

t) Io. 6, 56.

Λουκᾶς δὲ λέγει, καὶ τᾶτο εἰπᾶν τότε τὸν κύριον, ὅτι τᾶτο[v]) ποιεῖτε εἰς τὴν ἐμὴν ἀνάμνησιν, τᾶτό, φησι, τὸ καινὸν μυστήριον, καὶ μὴ ἐκεῖνο, τὸ παλαιόν. ἐκεῖνο μὲν γὰρ τὸ θυσίασμα, εἰς ἀνάμνησιν ἐγίνετο τῆς ἐν αἰγύπτῳ σωτηρίας τῶν ἑβραϊκῶν πρωτοτόκων, καὶ τῆς τῶν ἑβραίων ἐλευθερίας· τᾶτο δὲ, εἰς ἀνάμνησιν τᾶ δεσπότου. διὰ τῆς τοιαύτης γὰρ θυσίας ἀναμιμνησκόμεθα, ὅτι τὸ σῶμα αὐτοῦ παρέδωκεν εἰς θάνατον ὑπὲρ ἡμῶν, καὶ τὸ αἷμα αὐτοῦ ἐξέχεε, καὶ τῇ συνεχείᾳ τὴν μνήμην ἀνανεούμεθα.

v) Luc. 22, 19.

Vidisti quo pacto discipulos a veteri sacrificio in nouum transtulerit? nam quae est deinceps imaginis vtilitas, verum iam exemplar habentibus? Dicit autem Chrysostomus, quod Christus tunc primus participauit mysterium, ne molestum eis esset, quod carnem et sanguinem participare eos hortaretur: cuius etiam signum erat quia dixit.

Vers. 29. *Dico — patris mei.*

Quodsi poculum participauit, vtique et panem. Posthac vero, id est, ab hac hora. Diem autem illum vocat tempus post resurrectionem, quando edit et bibit cum discipulis: quod etiam ipsi sumentes pro certo resurrectionis indicio, dicebant, Qui manducauimus et bibimus cum eo. Nouum vero, id est nouo et admirando modo. Quum enim corpus haberet immortale, nec amplius cibo egeret aut potu, comedit tamen et bibit: non ob necessitatem, sed ob certitudinem, ne phantasma videretur. Regnum autem vocat potestatem datam sibi tanquam homini post resurrectionem. Data est mihi inquit omnis potestas in coelo et in terra. Patris tamen mei dicit, hoc est, quod a patre mihi datum est. Hoc autem dixit, quia ad illum refert omnia quae sunt.

Similiter et Marcus scripsit, Quando bibam illum nouum in regno Dei. Praeterea Lucas, donec regnum Dei veniat: vocantes hi similiter Regnum, praedictam potestatem. Lucas etiam de legali pascha Christum ait dixisse, Non edam ex eo donec compleatur in regno Dei, quod videli-

8) Tom. VII. p. 783. B.
9) "Οτι, pro οὔτινες dat Cod. A.

Εἶδες, πῶς μετέθηκε τοὺς μαθητὰς ἀπὸ τῆς παλαιᾶς θυσίας ἐπὶ τὴν καινήν. ποία γὰρ εἰκόνες ἔτι χρεία, τοῖς ἤδη τὸ πρωτότυπον ἔχουσι; Φησὶ δὲ [8]) ὁ χρυσόστομος, ὅτι καὶ ὁ χριστὸς πρῶτος τότε μετέσχε τοῦ μυστηρίου, ἵνα μὴ ἀηδιάσωσι, σαρκὸς καὶ αἵματος μετάλαβεῖν ἐπιτρεπόμενοι, καὶ τούτου δὲ τεκμήριον, τὸ εἰπεῖν αὐτόν·

Verſ. 29. Λέγω — πατρός μου.

Εἰ δὲ τοῦ ποτηρίου μετέσχε, μετέλαβεν ἄρα καὶ τοῦ ἄρτου. τὸ μὲν οὖν ἀπάρτι, σημαίνει τὸ, ἀπὸ τοῦ νῦν. ἡμέραν δὲ ἐκείνην λέγει, τὸν μετὰ τὴν ἀνάστασιν αὐτοῦ καιρὸν, ὅτε ἔφαγε καὶ ἔπιε μετὰ τῶν μαθητῶν, ὃ καὶ αὐτοὶ ποιέμενοι τῆς ἀναστάσεως αὐτοῦ ἀπόδειξιν, ἔλεγον, [9]) οἵτινες [x]) συνεφάγομεν καὶ συνεπίομεν αὐτῷ. καινὸν δὲ, ἀντὶ τοῦ, καινῶς καὶ παραδόξως. τοῦ σώματος γὰρ ἀθανατισθέντος, καὶ μηκέτι δεομένου βρώσεως ἢ πόσεως, ἔφαγε καὶ ἔπιεν, οὐ διὰ χρείαν, ἀλλὰ διὰ [1]) πληροφορίαν, τοῦ μὴ φάσμα δοκεῖν. βασιλείαν δὲ καλεῖ, τὴν δοθεῖσαν αὐτῷ ἐξουσίαν, ὡς ἀνθρώπῳ, μετὰ τὴν ἀνάστασιν. ἐδόθη [y]) μοι, γάρ φησι, πᾶσα ἐξουσία ἐν οὐρανῷ καὶ ἐπὶ γῆς. τοῦ πατρός μου δὲ, τουτέστι, τῇ ὑπὸ τοῦ πατρός μου δοθείσῃ μοι. τοῦτο δὲ εἶπε, καὶ διότι πρὸς αὐτὸν ἀναφέρει πάντα τὰ ἑαυτοῦ.

x) Act. 10, 41.

y) Matt. 28, 18.

Ὁμοίως δὲ καὶ Μάρκος ἔγραψεν, ὅταν [z]) αὐτὸ πίνω καινὸν ἐν τῇ βασιλείᾳ τοῦ θεοῦ. ναὶ μὴν καὶ Λουκᾶς, ἕως ὅτου [a]) ἡ βασιλεία τοῦ θεοῦ ἔλθῃ· βασιλείαν καὶ οὗτοι, τὴν δηλωθεῖσαν, λέγοντες, ἐξουσίαν. ὁ δὲ Λουκᾶς ἔτι καὶ περὶ τοῦ νομικοῦ πάσχα φησὶν εἰπεῖν τὸν χριστὸν, ὅτι οὐ [b]) μὴ φάγω ἐξ αὐτοῦ, ἕως ὅτου πληρωθῇ ἐν τῇ βασιλείᾳ

z) Marc. 14, 25.

a) Luc. 22, 18.

b) Luc. 22, 16.

[1]) Διὰ, omittit Cod. A.

delicet erit in seculo venturo: tunc enim pascha perficiet et perfectius et purius, immolans ineffabile verbum diuinitatis et humanitatis suae, gladio doctrinae diffecans illud ac diuidens his qui sacrorum suorum doctrina digni erunt.

Quod autem vel quantum gaudium est, vt nos quidem discamus, ille vero doceat: et vna cum eisipsis eius discipulis verbum participemus, sicut ait Gregorius Theologus. Pulcherrima est de tali pascha philosophia. Sed de his hactenus.

Nunc autem Lucae verba tractanda sunt ac concilianda, quatenus possibile fuerit. Ait enim ille Christum primo quidem sumpsisse poculum et gratias egisse ac dixisse. Accipite hoc et diuidite inter vos. Deinde sumpsisse panem et gratias egisse ac diuisisse: similiter autem et poculum ipsum. Vnde videtur de duobus loqui poculis. Non est autem ita, sed primum quidem sumpsit poculum et benedixit ac dixit: Accipite hoc et diuidite inter vos. Deinde quum addidisset, Nequaquam bibam de hoc fructu vitis donec regnum Dei veniat: timore mortis suae turbauit eos. Vt autem verisimile est, facta concertatione ac confusione, repositum est poculum. Deinde aliquanto post tempore facta sunt quae sequuntur, siue panis siue poculi traditio. Quum enim dixerit euangelista de pane, quod vbi gratias egisset fregit ac dedit eis: dein-

[2]) ποσότις, pro πόσις. Cod. A. Hentenius videtur legisse: τίς δὲ καὶ πόση ἡ ἀπόλαυσις, aut πόση τις ἡ. Sed ea, quam nos exhibuimus, est vnice vera lectio. Ita enim ad verbum apud Gregor. Nazianz. p. 258. circa fin.

[3]) Δὲ, omittit Cod. A.

[4]) Miror sane, in Codicibus Graecis N. T. hic tantum deprehendi consensum, in loco sane difficillimo.

τοῦ θεοῦ, δηλαδὴ, τῇ κατὰ τὸν αἰῶνα τὸν μέλλοντα. καὶ τότε γὰρ ἐπιτελέσει τὸ πάσχα τελεώτερόν τε καὶ καθαράτερον, θύων τὸν ἀπόῤῥητον λόγον τῆς θεότητος αὐτοῦ καὶ τῆς ἀνθρωποτητος, τῇ μαχαίρᾳ τῆς διδασκαλίας, καὶ διαιρῶν αὐτὸν καὶ διανέμων τοῖς ἀξίοις τῆς τοιαύτης μυσαγωγίας.

Τίς δὲ ἡ [2]) πόσις καὶ ἡ ἀπόλαυσις; ἡμῶν μὲν, τὸ μαθεῖν· ἐκείνου δὲ, τὸ διδάξαι καὶ κοινώσασθαι τοῖς ἑαυτοῦ μαθηταῖς τὸν λόγον, ὡς ὁ Θεολόγος φησὶ γρηγόριος, κάλλιστα περὶ τοῦ τοιούτου πάσχα φιλοσοφήσας. ἀλλὰ καὶ περὶ τέτων μὲν εἰς τοσοῦτον.

Τὰ δὲ τοῦ λουκᾶ ῥητὰ μεταχειριστέον καὶ συμβιβαστέον, ὡς οἷόν τε. λέγει γὰρ ἐκεῖνος, τὸν χριστὸν πρῶτον μὲν [c]) λαβεῖν ποτήριον, καὶ εὐχαριστήσαι, καὶ εἰπεῖν· λάβετε τοῦτο, καὶ διαμερίσατε ἑαυτοῖς· εἶτα λαβεῖν ἄρτον, καὶ εὐχαριστῆσαι, καὶ διανεῖμαι. ὡσαύτως [3]) δὲ καὶ τὸ ποτήριον. καὶ δοκεῖ περὶ [4]) δύο ποτηρίων λέγειν. οὐκ ἔστι δὲ τοῦτο. ἀλλὰ πρῶτον μὲν ἔλαβε ποτήριον, καὶ ηὐχαρίστησε, καὶ εἶπε· λάβετε τοῦτο, καὶ διαμερίσατε ἑαυτοῖς· εἶτα προθεὶς, ὅτι [d]) οὐ μὴ πίω ἀπὸ τοῦ γενήματος τῆς ἀμπέλου, ἕως ὅτου ἡ βασιλεία τοῦ θεοῦ ἔλθῃ· τῷ φόβῳ τοῦ θανάτου αὐτοῦ διετάραξεν αὐτούς· οἷα δὲ εἰκὸς, διατριβῆς καὶ συγχύσεως γενομένης, ἀπέθετο τὸ ποτήριον· εἶτα, καιροῦ τινος διελθόντος, γεγόνασι τὰ ἑξῆς, ἤτε τοῦ ἄρτου, καὶ ἡ τοῦ ποτηρίου μετάδοσις. ἐπὼν γὰρ ὁ [e]) εὐαγγελιστὴς περὶ τοῦ ἄρτου, ὅτι εὐχαριστήσας ἔκλασε, καὶ ἔδωκεν αὐτοῖς· εἶτα ἐπαγα-

c) Luc. 22, 17. 19. 20.

d) Luc. 22, 18.

e) Luc. 22, 19.

 γών,

mo. Modo autem ad manus est Euangeliarium Gothanum Ms., quod versum 17. et 18. omittit. Lectio est τῇ μεγάλῃ ε. πρωΐ. Incipit in hoc Codice fol. 150.

deinde subiunxerit, similiter et poculum ipsum: ostendit quod illud ipsum fuit poculum quod prius acceperat. Non enim simpliciter dixit, similiter et poculum: sed, similiter et poculum ipsum, addito videlicet articulo, et rem de qua facta est mentio significando. Praeterea quod subiungitur, Hoc ipsum poculum nouum testamentum est in meo sanguine: etsi scabrosa loquutio videatur, nihil tamen differt a dicto sermone, quem Matthaeus et Marcus scripserunt. Illi siquidem dixerunt, Hic est sanguis meus qui est noui testamenti, hoc est, qui nouum tradit testamentum. Hic autem ait, Hoc ipsum poculum nouum testamentum est, quod ego nunc testor praecipiens vobis, vt ita faciatis. Hoc autem nouum testamentum est in meo sanguine: vetus enim testamentum irrationalis animalis sanguinem habebat. Similiter et quod sequitur, Veruntamen ecce manus tradentis me mecum est in mensa, simile est illi quod dicitur, Qui manducat mecum: aut, Qui intinxit mecum manum in catino. Hoc autem posuit Lucas post panis et poculi diuisionem: Matthaeus et Marcus ante illam. Vnde apparet, quod hoc bis dixerit Christus, et ante mysteriorum traditionem quando in catinum intingentes edebant: et post traditionem quando rursus appositus est catinus.

Et hoc etiam magnam habet dubitationem: quo modo quum Matthaeus dixerit Christum ante traditionem mysteriorum manifestasse proditorem, respondens illi, Tu dixisti: Rursus Iohannes post mysteriorum traditionem ignorantes scribit discipulos ac haesitantes: quando et seipsum a Petro incitatum, interrogasse dicit praeceptorem, et sibi datum esse signum intinctam offulam. Manifestum

γὰν, ὅτι f) ὡσαύτως καὶ τὸ ποτήριον, ἔδειξεν, ὅτι f) Luc. 22, 20.
ἐκεῖνο τὸ ποτήριον, ὃ πρότερον ἔλαβεν. οὐκ εἶπε
γὰρ, ὅτι ὡσαύτως καὶ ποτήριον, ἀλλ' ὅτι, ὡσαύ-
τως καὶ τὸ ποτήριον τῇ προσθήκῃ τοῦ ἄρτου τὸ
προεγνωσμένον δηλώσας. τὸ δὲ, τοῦτο g) τὸ ποτή- g) Luc. 22, 20.
ριον, ἡ καινὴ διαθήκη, ἐν τῷ αἵματί μου, εἰ καὶ
δοκεῖ δύσφραστον, ἀλλ' ἐδὲν διαφέρει τοῦ λόγου
τὸ ῥηθέντος ὑπὸ ματθαίου καὶ μάρκου. ἐκεῖνοι
μὲν γὰρ εἶπον, τοῦτό ἐστι τὸ αἷμά μου, τὸ τῆς
καινῆς διαθήκης, τουτέστι, ὃ ἡ καινὴ διαθήκη πα-
ραδίδωσιν· ἵνος δὲ φησιν, ὅτι τοῦτο τὸ ποτήριον,
ἡ καινὴ διαθήκη ἐστὶν, ἣν ἐγὼ διατίθεμαι νῦν, ἐν-
τελλόμενος ὑμῖν ἵνα ποιεῖν. καινὴ δὲ τοῦτο διαθή-
κη ἐστὶν, ἐν τῷ αἵματί μου· ἡ γὰρ παλαιὰ διαθή-
κη ἀλόγου ζώου αἷμα εἶχεν· ὁμοίως δὲ καὶ τὸ,
πλὴν h) ἰδοὺ, ἡ χεὶρ τοῦ παραδιδόντός με, μετ' h) Luc. 22, 21.
ἐμοῦ ἐπὶ τῆς τραπέζης, ὁμοίον ἐστὶ τῷ, ὁ ἐσθίων
μετ' ἐμοῦ, ἢ τῷ, ὁ ἐμβάψας μετ' ἐμοῦ ἐν τῷ
τρυβλίῳ τὴν χεῖρα. τέθεικε δὲ τοῦτο λουκᾶς μὲν,
μετὰ τὴν τοῦ ποτηρίου καὶ τοῦ ἄρτου διανομὴν,
ματθαῖος δὲ καὶ μάρκος, πρὸ ταύτης. καὶ φαί-
νεται, ὅτι δὶς εἶπε τοῦτο ὁ χριστὸς, πρό τε τῆς
μεταδόσεως τῶν μυστηρίων, ὅτε καὶ ἐν τῷ τρυβλίῳ
βάπτοντες ἤσθιον· καὶ μετὰ τὴν μετάδοσιν, ὅτε
τὸ τρυβλίον αὖθις i) παρετέθη.

Καὶ τοῦτο δὲ πολλῆς ἄξιον ἀπορίας, πῶς, τοῦ
ματθαίου φήσαντος, ὅτι ὁ χριστὸς πρὸ τῆς δια-
νομῆς τῶν μυστηρίων ἐφανέρωσε τὸν προδότην,
ἀποκριθεὶς πρὸς αὐτὸν τὸ σὺ i) εἶπας, αὖθις ὁ i) Matt. 26, 25.
ἰωάννης, k) μετὰ τὴν διανομὴν, ἀγνοοῦντας ἱστορεῖ k) Io. 13, 23-26.
τοὺς μαθητὰς, καὶ ἀπορουμένους, ὅτε καὶ ἑαυ-
τὸν, ὑπὸ πέτρου παρορμηθέντα, διερωτῆσαι λέ-
γει τὸν διδάσκαλον, καὶ δοθῆναι σημεῖον τὸ βαφὲν

5) *Αυθις μετετέθη. Cod. A. Codici B. accedit etiam verlio Hentenii.

festum enim est, quod hoc postea factum est. Nam accepta, inquit, ille offula, exiuit continuo: Caeteris quidem enarratoribus nulla cura digna apparuit praesens quaestio: nos autem quod post multos labores intelleximus, in medium afferemus. Percepimus sane quod ante panem et poculum discipulis pariter interrogantibus, Christus signum dedit commune, Qui intinxit inquit mecum: et, qui intingitur. Siquidem omnes et intinxerant, et adhuc intingebantur. Deinde proditore singulariter interrogante, addidit particularius dicens, Tu dixisti. Sed prius quidem indicium magis obumbrauit, secundum autem, minus quidem, attamen etiam hoc benignitate obumbrauit: vt Iudas cognito tam a communiori signo, quam a particulariori quod non lateret, poenitentia duceretur antequam caeteris discipulis manifestaretur. Verum hi neque a priori indicio, neque a posteriori intelligere potuerunt quis esset proditor: illud enim, Tu dixisti, aenigmati simile erat. Nec enim manifeste confessus erat, Ego sum, sed per interrogationem Nunquid ego sum? Itaque tacuerunt, ne quo modo tanquam insensatis exprobraret Christus: Nam et hoc alibi passi sunt. Iudas vero a secundo quidem indicio intellexit, quod a Christo cognitus esset: putans tamen se discipulis nondum manifestatum esse, quum illi non intellexissent, ignorantem se finxit, sumpta a clementia praeceptoris fiducia. Post diuisionem autem mysteriorum rursus saluator de proditione testatur siue protestatus est, veluti scripsit Iohannes, vt vel sic Iudas tantam expertus longanimi-

[6]) Δῆλον γὰρ, ὡς. Haec omittit Cod. A.
[7]) Ἔτι, omittit Cod. A. Forte Euthymius etiam dederat, ἐνέβαπτον, pro ἐνεβάπτοντο.

ψωμίον. δῆλον[6]) γὰρ, ὡς ὕστερον τῆτο γέγονε. λαβὼν[1]) γάρ, φησι, τὸ ψωμίον ἐκεῖνος, εὐθέως 1) Io. 13, 30. ἐξῆλθε. τοῖς μὲν οὖν ἄλλοις ἐξηγητικῆς ἐδεμιᾶς ἐπισασίας ἠξιώθη τὸ παρὸν ζήτημα· φιλοπονήσασι δὲ ἡμῖν, ὃ διεγνώσθη, ἐνθήσεται. γενοήκαμεν γὰρ, ὅτι πρὸ τοῦ ἄρτου καὶ τοῦ ποτηρίου τῶν μαθητῶν κοινῶς ἐρωτησάντων, ὁ χριστὸς πρῶτον μὲν ἔδωκε γνώρισμα κοινότερον τὸ, ὁ ἐμβάψας μετ' ἐμοῦ, καὶ ὁ ἐμβαπτόμενος. καὶ γὰρ πάντες καὶ ἐνέβαψαν καὶ ἐνεβάπτοντο[7]) ἔτι· εἶτα τοῦ προδότου ἰδικῶς ἐρωτήσαντος, προσέθηκεν ἰδικώτερον τὸ, σὺ εἶπας. ἀλλὰ τὸ μὲν πρῶτον γνώρισμα πλεῖον συνεσκίασο, τὸ δεύτερον δὲ, ἔλαττον. ὅμως δὲ καὶ τοῦτο συνεσκίασο, διὰ φιλανθρωπίαν, ὡς ἂν ἀπό τε τοῦ κοινοτέρου καὶ τοῦ ἰδικωτέρου γνοὺς ὁ[8]) ἰούδας, ὅτι οὐ λέληθε, μεταμεληθείη πρὸ τοῦ διαγνωσθῆναι τοῖς ἄλλοις μαθηταῖς. ἀλλ' οὗτοι μὲν, οὔτε ἀπὸ τοῦ πρώτου γνωρίσματος, οὔτε ἀπὸ τοῦ δευτέρου δυνηθέντες νοῆσαι, τίς ὁ προδότης ἐστί· τὸ γὰρ, σὺ εἶπας, αἰνίγματι ἐώκει· ἐδὲ γὰρ ἐκ τοῦ προφανοῦς ὡμολόγησεν, ὅτι ἐγώ εἰμι· ἀλλὰ κατ' ἐρώτησιν, μήτι ἐγώ εἰμι· ἡσύχασαν, μήποτε[9]) καὶ προσονειδιῶσιν, ὡς ἀνόητοι· καὶ γὰρ καὶ ἄλλοτε τοῦτο πεπόνθασιν· ἰώδας δὲ, ἀπὸ τοῦ δευτέρου γνωρίσματος συνῆκε μὲν, ὅτι διεγνώσθη τῷ χριστῷ· λογισάμενος δὲ, ὅτι οὔπω τέως τοῖς μαθηταῖς πεφανέρωται, μὴ νενοηκόσιν ἔτι, τὸν ἀγνοοῦντα προσεποιεῖτο, τῆς τοῦ διδασκάλου καταθαρρῶν ἀνεξικακίας· μετὰ δέ γε τὴν τῶν μυστηρίων διανομὴν, πάλιν ὁ σωτὴρ ἐμαρτύρησεν, ἤγουν, διεμαρτύρατο περὶ τῆς προδοσίας, ὡς ὁ ἰωάννης ἔγραψεν, ἵνα ὁ ἰώδας, τοσαύτης

8) Ὁ, omittit. B.

9) Καὶ omittit Cod. A.

nimitatem, nec manifeſte traductus, neque myſteriis fruſtratus, ſed aeque cum diſcipulis horum particeps effectus, melior ac mente ſanior efficeretur. Statim ergo diſcipuli, iam vlterius tolerare nequeuntes: plurimum enim anxii erant, et ad ſe inuicem reſpiciebant, haeſitantes de quo diceret: ipſi quidem interrogationem facere auſi non ſunt, ob eam quam paulo ante diximus cauſam: ſed hanc Petrus Iohanni commiſit, tanquam maxime a praeceptore dilecto, et tunc in eius ſinu recumbenti: at ille conuerſus, et cum reuerentia ſuper pectus eius recidens: in aurem interrogauit. Et tunc ſaluator cognito quod Iudas incurabilis permaneret: nec ſic quidem publicauit eum: ſed reſpondit et ipſe in aurem, Ille eſt, cui ego intinctum panem porrexero: et intinctum panem dat Iudae Simonis Iſcariotae. Sciens ergo Iudas quod hoc ſignum erat, tum a ſecreta Chriſti ad Iohannem colloquutione, tum quia ſoli ipſi talis offula data erat: haec enim alia erat a pane, qui omnibus diuiſus eſt: Praeterea quum audiſſet, Quod facis, fac citius: hoc eſt, quod cogitatione facis, perficito et opere: ſiquidem tempus iam appropinquabat. Quanquam adhuc diſcipulis ignota erant et quae de offula erant, vtpote ſoli Iohanni ſecreto dicta. Alius itidem ſermo incertus erat ad quid dictus eſſet: quidam enim, inquit, putabant quia loculos habebat Iudas, quod diceret ei Ieſus, Eme ea quae ad feſtum nobis neceſſaria ſunt, aut pauperibus, vt aliquid daret. Tunc itaque non ferens infamiam, ſuſpicatus eſt enim, quod omnibus

[1]) Καὶ μηδέ. Cod. A.

[2]) Τῶν μαθητῶν. Cod. A.

ἀύτης ἀξιωθεὶς μακροθυμίας, καὶ μὴ προδήλως παραδειγματισθεὶς,[1]) μηδὲ τῶν μυσηρίων ἀπελαθεὶς, ἀλλὰ καὶ τούτων ἐπίσης τοῖς[2]) μαθηταῖς μετασχὼν, γένηται βελτίων καὶ σωφρονέστερος· εὐθὺς δὲ οἱ μαθηταὶ, μηκέτι δυνηθέντες καρτερεῖν ἐπὶ πλεῖον· καὶ γὰρ ἠγωνίων, καὶ ἔβλεπον εἰς ἀλλήλους, ἀπορούμενοι, περὶ τίνος λέγει· αὐτοὶ μὲν καὶ οὕτως οὐκ ἐτόλμησαν τὴν ἐρώτησιν, δι' ἣν εἰρήκαμεν αἰτίαν· τῷ Ἰωάννῃ δὲ ταύτην ἐπέτρεψεν ὁ Πέτρος, ὡς ἠγαπημένῳ μάλιστα τῷ διδασκάλῳ, καὶ ἀνακειμένῳ τηνικαῦτα ἐν τῷ κόλπῳ αὐτοῦ· ὁ δὲ μεταστραφεὶς, καὶ ἐπιπεσὼν ἐπὶ τὸ στῆθος αὐτοῦ, μετ' εὐλαβείας ἠρώτησεν εἰς τὸ οὖς, καὶ λοιπὸν ὁ σωτὴρ συνιδὼν, ὅτι ἀνίατος ὁ ἰάδας μένει, οὐδ' οὕτω μὲν ἐθριάμβευσεν αὐτὸν, ἀπεκρίθη δὲ καὶ αὐτὸς εἰς τὸ οὖς, ὅτι ἐκεῖνός ἐστιν, ᾧ ἐγὼ βάψας τὸ ψωμίον ἐπιδώσω· καὶ ἐμβάψας τὸ ψωμίον ἐπιδίδωσιν· ἰάδας δὲ λαβὼν τὸ ψωμίον, καὶ γνοὺς, ὅτι τεκμήριον ἦν ἀπό τε τῆς τοῦ χριστοῦ πρὸς Ἰωάννην κρυφίας κοινολογίας, καὶ ἀπὸ τοῦ μόνῳ αὐτῷ τοιοῦτον ψωμίον δοθῆναι· ἕτερον γὰρ ἦν τοῦτο παρὰ τὸν διαμεριθέντα πᾶσιν ἄρτον· καὶ προσέτι ἀκούσας, ὅτι[3]) ὃ ποιεῖς, ποίησον τάχιον, τουτέστι, ὃ τῷ λογισμῷ ποιεῖς, ποίησον καὶ τῷ ἔργῳ· ἠγγισε γὰρ ὁ καιρός· εἰ καὶ ἔτι τοῖς μαθηταῖς καὶ τὰ περὶ τοῦ ψωμίου ἠγνόητο, πρὸς μόνον ξηθέντα κρυφίως τὸν Ἰωάννην, καὶ ὁ λόγος ἀδηλος ἦν, πρός τί ἐξρήθη· τινες,[m]) γάρ φησιν, ἐδόκουν, ἐπεὶ τὸ γλωσσόκομον ἔσχεν Ἰούδας, ὅτι λέγει αὐτῷ ὁ Ἰησοῦς, ἀγόρασον ὧν χρείαν ἔχομεν εἰς τὴν ἑορτὴν, ἢ τοῖς πτωχοῖς ἵνα τι δῷ· καὶ τοῦτο μὲν, οὐκ ἐνεγκὼν τὴν αἰσχύνην· ὑπέλαβε γὰρ ἤδη πᾶσι φανερωθῆναι· τοῦτο δὲ, καὶ φοβηθεὶς τοὺς μαθητὰς, μήπου καὶ διά-

m) Io. 13, 29.

[3]) Ὅτι omittit. B.

bus manifeſtatus eſſet, et diſcipulos quoque timens, ne ſe forſitan diſcerperent, exiuit continuo: et ad inſidiatores abiit. Haec autem omnia ſolus Iohannes retulit, vtpote ab aliis praetermiſſa.

Illud vero, Quae ad feſtum nobis neceſſaria ſunt, multis enarratoribus difficultatem ingeſſit. Diem enim paſchae iam celebrauerant, vt praedictum eſt: Ergo manifeſtum eſt quosdam diſcipulorum cognouiſſe quam ob cauſam magiſter praeuenerat tempus celebrandi paſcha: quidam vero intentum eius ignorantes putabant quod ipſum adhuc celebraturus eſſet in ipſa paraſceue. Aut feſtum, intelligendum eſt de feſto azymorum.

Quare vero dicatur dominus Iohannem diligere, et quare in ſinu eius recubuerit, dicetur annuente domino in enarratione euangelii ſecundum Iohannem. Quodſi Lucas ait in Iudam ingreſſum eſſe ſatanam priusquam loqueretur cum principibus ſacerdotum et magiſtratibus de proditione: Iohannes vero poſt acceptam offulam, nulla eſt contradictio. Primum enim ſatanas experimentum ſumebat, miſerumque explorabat: poſtmodum vero cognito quae deſignata erant, iam velut incorrigibilem magna fiducia ingreſſus eſt. Nec tamen deſpiciendo diuina myſteria ingreſſus eſt: id enim nequaquam fieri potuit, ſed quod hunc ſciret indignum qui in his verſaretur, et quod inde nullam ſumpturus eſſet vtilitatem.

Verſ. 30.

4) Vide de hoc vocabulo Harpocrat. p. 51. et Ariſtoph. Ran. v. 79. et 735. Priori in loco Ariſtophanis ſcholium Cod. Moſq. dat δοκιμάσω, ἐκ μεταφορᾶς τῶν νομισμάτων. Ibid. in ſcholiis editis corrige ψοφοδεῖς, pro ψοφώδεις. Altero in loco ſcholia Cod. Moſq. habent ἐξητασμένοις. Lexicon inedi-

διασπαράξωσιν αὐτόν· εὐθέως ἐξῆλθε, καὶ πρὸς τοὺς ἐπιβούλους ἀπῆλθε. ταῦτα δὲ πάντα μόνος ὁ ἰωάννης ἀπήγγειλεν, ὡς παραλελειμμένα τοῖς ἄλλοις.

Τὸ δὲ, ὧν χρείαν ἔχομεν εἰς τὴν ἑορτὴν, ἀπορίαν πολλοῖς τῶν ἐξηγητῶν ἐνεποίησε. τὴν γὰρ τοῦ πάσχα ἤδη ἐώρτασαν, ὡς προείρηται. δῆλον οὖν, ὅτι τινὲς μὲν τῶν μαθητῶν ἐμάθον τὸν σκοπὸν τοῦ διδασκάλου, καθ' ὃν προεώρτασε τὸ πάσχα· τινὲς δὲ ἀγνοοῦντες, ἐδέκουν, ὅτι ἔτι τοῦτο ἑορτάσει καὶ κατὰ τὴν παρασκευήν· ἢ καὶ τὴν τῶν ἀζύμων ἑορτὴν ὑποληπτέον.

Διατί δὲ λέγεται ἀγαπᾶν τὸν ἰωάννην ὁ κύριος, καὶ διατί ἀνέκειτο ἐν τῷ κόλπῳ αὐτοῦ, ῥηθήσεται θεῷ διδόντος ἐν τῇ ἐξηγήσει τοῦ κατὰ ἰωάννην εὐαγγελίου. εἰ δὲ λουκᾶς μέν φησιν, εἰσελθεῖν n) τὸν σατανᾶν εἰς ἰούδαν πρὸ τοῦ συλ- n) Luc. 22, 3.
λαλῆσαι τοῖς ἀρχιερεῦσι καὶ στρατηγοῖς περὶ προδοσίας· ἰωάννης δὲ, μετὰ τὸ o) ψωμίον, οὐκ ἐναν- o) Io. 13, 27.
τιολογοῦσι. πρότερον μὲν γὰρ ὁ σατανᾶς ἀπόπειραν ἐποιήσατο, καὶ διεκωδώνισε [4]) τὸν ἄθλιον· ὕστερον δὲ γνοὺς ἀφορισθέντα, ὡς ἀδιόρθωτον, θαῤῥήσας ἐπεπήδησεν· οὐ τῶν θείων δὲ μυστηρίων καταφρονήσας εἰσερρύη· πῶς γάρ; ἀλλ' ἀνάξιον αὐτὸν εἰδὼς τῆς τούτων μεταλήψεως, καὶ μηδὲν ἐντεῦθεν ὠφελημένον.

Verſ. 30.

ineditum: διακωδωνισθέντες, ἤτοι, διαφημισθέντες, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖσον δὲ λέγεται ἐπὶ τῶν διαπαιζομένων. (Hactenus conſentit quoque Gloſſar. Cyrill.) τέταται καὶ ἐπὶ τῶ, διαπειραθέντες. ἕτως Λυσίας ὁ ῥήτωρ. ἀπὸ δὲ τῶν ἵππων μετενήνεκται. εἰώθασι γὰρ ἕτω δοκιμάζειν τοὺς γεννικοὺς ἵππους, εἰ μὴ καταπλήσσονται τὸν ἐν πολέμῳ θόρυβον, τοὺς κώδωνας ψοφοῦντες.

Verſ. 30. *Et — oliuarum.*

Gratias quidem egit ante diſtributionem, laudes autem dixerunt poſt diſtributionem: vt et nos ita faciamus, gratias Deo agentes, ipſumque glorificantes, qui nos huiusmodi bonis dignos duxit. Exiuit autem in montem oliuarum, ne occultari videretur, et ne propter eum in ciuitate fieret ſeditio. Mons vero oliuarum vltra torrentem Cedrῶn erat, iuxta Iohannis ſcripturam: vbi erat hortus in quem ingreſſus eſt ipſe et diſcipuli eius. Sciebat autem inquit et Iudas, qui tradebat eum, locum, quod frequenter conueniret illuc Ieſus cum diſcipulis ſuis. Manifeſtum eſt ergo quod ſaepius foris pernoctabat in montibus, tum vt abſque vlla diſtractione oraret, tum etiam vt diſcipulis ſecretiores ſermones communicaret. Siquidem priusquam exiret in montem plurima dixit, quorum quaedam ſcripſit Lucas, quaedam vero Iohannes.

Verſ. 31. *Tunc ait — gregis.*

Offendiculum patiemini, hoc eſt excutietur a vobis fides quam in me habetis, ſiue fugietis. Eſt autem prophetae Zachariae dictum quod ſequitur. Dicitur autem pater percuſſiſſe filium, vtpote permittens vt ipſe vulneraretur ſiue occideretur. Hinc itaque manifeſtum eſt, quod voluntate patris ac diuina diſpenſatione occiſus eſt.

Verſ. 32. *Poſtquam autem — Galilaeam.*

Vbi triſtia praedixit, praedicit etiam conſolatoria. Praecedam, hoc eſt, praeueniam vos in Galilaeam, ibi vos excepturus.

Verſ. 33.

ϑ Καὶ omittit Cod. A. addit autem mox ante ὅτι.

Verſ. 30. Καὶ — ἐλαιῶν.

Ἠυχαρίσησε μὲν πρὸ τῆς διανομῆς, ὕμνησε δὲ, μετὰ τὴν διανομὴν, ἵνα καὶ ἡμεῖς ὕτω ποιῶμεν εὐχαριστοῦντες καὶ δοξάζοντες τὸν θεὸν, τὸν ἀξιοῦντα ἡμᾶς τοιούτων ἀγαθῶν. ἐξῆλθε δὲ εἰς τὸ ὄρος τῶν ἐλαιῶν, ἵνα μὴ δόξῃ κρύπτεσθαι, καὶ ἵνα μὴ στάσις ἐν τῇ πόλει γένηται δι' αὐτόν. τὸ δὲ ὄρος τῶν ἐλαιῶν p) πέραν τοῦ χειμάρρου τῶν κέδρων ἦν, κατὰ τὴν ἰωάννου γραφὴν, ὅπου ἦν καὶ κῆπος, εἰς ὃν εἰσῆλθεν αὐτὸς καὶ οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ. ᾔδει δέ, φησι, καὶ ἰούδας, ὁ παραδιδοὺς αὐτὸν, τὸν τόπον, ὅτι πολλάκις συνήχθη ὁ ἰησοῦς ἐκεῖ μετὰ τῶν μαθητῶν αὐτοῦ. δῆλον οὖν, ὅτι τὰ πολλὰ ἔξω διενυκτέρευεν ἐν τοῖς ὄρεσι· τοῦτο μὲν, εὐχῆς ἀπερισπάστου χάριν· τοῦτο δὲ καὶ, ἵνα κοινωνῇ τοῖς μαθηταῖς λόγων μυστικωτέρων. πρὸ μέντοι τοῦ ἐξελθεῖν εἰς τὸ ὄρος πολλὰ εἶπεν, ὧν τὰ μὲν ὁ λουκᾶς, τὰ δὲ ὁ ἰωάννης ἱστόρησαν.

p) Io. 18, 1, 2.

Verſ. 31. Τότε λέγει — ποίμνης.

Σκανδαλισθήσεσθε, ἀντὶ τοῦ, σαλευθήσεσθε τὴν εἰς ἐμὲ πίστιν, ἤγουν, φεύξεσθε. τοῦ προφήτου δὲ ζαχαρίου q) τὸ ἐξῆς ῥητόν. λέγεται δὲ ὁ πατὴρ πατάξαι τὸν υἱὸν, ὡς παραγῆναι αὐτὸν συγχωρήσας, εἴτουν, ἀναιρεθῆναι. δηλοῦται δὲ καὶ r) ἐντεῦθεν, ὅτι κατὰ γνώμην τοῦ πατρὸς ἀναιρεθήσεται διὰ τὴν οἰκονομίαν.

q) Zach. 13, 7.

Verſ. 32. Μετὰ δὲ — γαλιλαίαν.

Προεπὼν τὰ λυπηρὰ, προλέγει καὶ τὰ παραμυθούμενα. προάξω δὲ, ἀντὶ τοῦ, προλαβῶ ὑμᾶς εἰς τὴν γαλιλαίαν, ἐκεῖ ἐκδεχόμενος.

Vers. 33. *Respondens — offendar.*

Quum maxime deprecari opus fuisset, ac dicere, Domine auxiliare nobis. Ille in tribus errauit. Primum quod prophetae ac Christo contradixit. Secundo quod se aliis praepositum. Tertio quod in seipso solo, et non in diuino auxilio fiduciam habuit: ideo etiam cadere permittitur, vt corripiatur ac discat non nimis in seipso confidere: et caeteri quoque corripiantur. Quod autem ait Lucas, Simon Simon ecce Satanas expetiuit vos, etc. alio dixit tempore, priusquam videlicet egrederetur in montem oliuarum: ideo etiam alterius sunt illa propositi ac sermonis.

Vers. 34. *Ait — me abnegabis.*

Priusquam gallus canat, id est, antequam vllius temporis expleat sonos. Solet namque gallus variis temporibus saepius canere, deinde cessare, et post aliquantum temporis rursus ab altero principio canere. Hoc autem Marcus planius significauit dicens, Tu hodie in hac nocte priusquam bis gallus cecinerit, ter abnegabis me. Negationem vero dicit, assertionem, quod se non nouerit Petrus. Dicit enim Lucas, Non canet hodie gallus priusquam ter abneges, te nosse me.

Vers. 35. *Dicit — abnegabo.*

Quanto firmius affirmat Christus, tanto Petrus ediuerso maiorem ostendit fortitudinem: vehemens enim erat in ipso affectus propriae confidentiae, ideo miserum patitur naufragium: a diuino auxilio solus relictus, vt eius arguatur infirmitas.

Vide

Vers. 33. Ἀποκριθεὶς — σκανδαλισθήσομαι.

Δέον μάλιστα δεηθῆναι, καὶ εἰπεῖν, κύριε βοήθησον ἡμῖν· ὁ δὲ τρία ἐμοῦ πταίει. πρῶτον, ὅτι ἀντεῖπε καὶ τῷ προφήτῃ, καὶ τῷ χριστῷ· δεύτερον, ὅτι τῶν ἄλλων ἑαυτὸν [6]) προέθηκε· τρίτον, ὅτι ἑαυτῷ μόνῳ, καὶ οὐ τῇ βοηθείᾳ τοῦ θεοῦ τεθάρρηκε. διὸ καὶ συγχωρεῖται πεσεῖν, ἵνα συσταλῇ, καὶ μάθῃ, μὴ σφόδρα θαρρεῖν ἑαυτῷ, καὶ παιδευθῶσι καὶ ἕτεροι. ὅπερ δὲ φησι λουκᾶς, ὅτι σίμων [7]) σίμων, ἰδοὺ ὁ σατανᾶς ἐξῃτήσατο ὑμᾶς, [7]) Luc. 22, 31.
καὶ τὰ ἑξῆς, καθ' ἕτερον εἶπε καιρὸν, πρὸ τοῦ ἐξελθεῖν εἰς τὸ ὄρος τῶν ἐλαιῶν. διὸ καὶ ἑτέρου λόγου εἰσὶν ἐκεῖναι.

Vers. 34. Ἔφη — ἀπαρνήσῃ με.

Πρὶν ἀλέκτορα φωνῆσαι, ἀντὶ τοῦ, πρὶν τὰς φωνὰς πληρῶσαι τῆς ἀγωγῆς. εἰωθε γὰρ ὁ ἀλέκτωρ καθ' ἑκάστην ἀγωγὴν πολλάκις φωνεῖν, εἶτα διαναπάυεσθαι, καὶ μετά τινα καιρὸν πάλιν ἀφ' ἑτέρας ἀρχῆς φωνεῖν. τοῦτο δὲ μάρκος ἐσαφήνισεν εἰπών· σὺ [8]) σήμερον ἐν τῇ νυκτὶ ταύτῃ, πρὶν [8]) Marc. 14, 30.
ἢ δὶς ἀλέκτορα φωνῆσαι, τρὶς ἀπαρνήσῃ με. ἄρνησιν δὲ λέγει, τὴν τοῦ μὴ εἰδέναι αὐτόν· φησὶ γὰρ ὁ λουκᾶς, οὐ [9]) μὴ φωνήσῃ σήμερον ἀλέκτωρ, [9]) Luc. 22, 34.
πρὶν ἢ τρὶς ἀπαρνήσῃ, μὴ εἰδέναι με.

Vers. 35. Λέγει — ἀπαρνήσομαι.

Ὅσον διαβεβαιοῦται ὁ χριστὸς, τοσοῦτον ὁ πέτρος ἀντισχυρίζεται. σφοδρὸν γὰρ ἐν αὐτῷ τὸ πάθος τῆς ἐφ' ἑαυτῷ πεποιθήσεως. διὸ καὶ χαλεπὸν ὑφίσταται ναυάγιον, ἔρημος τῆς παρὰ θεοῦ βοηθείας ἀπολειφθεὶς, καὶ ἐλεγχθεὶς, ὅτι

[6]) Προὔθηκε. Cod. A.

Vide autem quomodo post haec sit ad modestiam reuocatus. Siquidem quum post resurrectionem de Iohanne dixisset, Domine hic autem quid? et impositum esset ei silentium, illico obticuit. Et ante assumptionem quum audisset, Non est vestrum nosse tempora vel occasiones temporum, similiter conticuit. Et post haec de linteo quum audisset, Quae Deus purificauit, tu communia ne dixeris, quanquam non intelligeret manifeste quod dicebatur, non tamen ausus est respondere. Haec autem omnia casus ille negationis correxit. Et ante hoc quidem, quicquid erat fidei in se reponebat, dicens: Ego tamen nunquam offendar: et, Nequaquam te abnegabo: quum addendum fuisset, si te habuero adiutorem. Postmodum autem de claudi sanatione palam dicebat, Quid nos intuemini quasi nostra virtute aut pietate effecerimus vt hic ambularet?

Hinc ergo magnum discimus documentum, quod neque humana promptitudo quicquam efficiat absque diuino auxilio, neque diuinum auxilium prosit absque promptitudine humana. Vtriusque rei exempla sunt Petrus et Iudas. Oportet ergo neque obdormire, omni negotio in Deum reiecto: neque rursum putare seipsos omne opus efficere. Siquidem nec totum operatur Deus, ne ociosi permaneamus: nec totum nobis permittit, ne gloriemur, sed ab vnoquoque quod nociuum est auferens, quod vtile est, nobis reliquit. Permisit itaque caeterorum principem cadere, non propter dictas tantum causas, verum etiam vt amplius amaret: cui enim dimissum fuerit amplius, hic amplius diliget.

Et

7) Pro κύριε, dat καί. Cod. A.

ἀθενής ἐστιν. ὅρα οὖν μετὰ ταῦτα, πῶς κατεσαλμένος ἐστί; καὶ γὰρ μετὰ τὴν ἀνάστασιν, εἶπων περὶ τοῦ Ἰωάννου, [7]) κύριε, [z]) οὗτος δὲ τί; v) Io. 21, 22.
καὶ ἐπισοφισθείς, αὐτίκα σεσίγηκε. καὶ πρὸ τῆς ἀναλήψεως, ἀκούσας, οὐχ [x]) ὑμῶν ἐστὶ γνῶναι x) Act. 1, 7.
χρόνους ἢ καιροὺς, ἐμοίως ἡσύχασε. καὶ μετὰ ταῦτα, ἐπὶ τῆς ὀθόνης ἐνωτισθείς, ὅτι [y]) ἃ ὁ y) Act. 10, 15.
θεὸς ἐκαθάρισε, σὺ μὴ κοίνου, καὶ οὐδὲ σαφῶς εἰδὼς τὸ ῥηθὲν, ὅμως οὐκ ἐτόλμησεν ἀντειπεῖν. ταῦτα δὲ πάντα τὸ πτῶμα ἐκεῖνο τῆς ἀρνήσεως κατώρθωσε. καὶ πρὸ τότε μὲν ἑαυτῷ τὸ πᾶν τῆς πίστεως ἀνετίθει, λέγων· ἐγὼ δὲ ἐδέποτε [z]) σκανδαλισθήσομαι, καὶ, οὐ [a]) μή σε [8]) ἀπαρνήσω- z) Matt. 26, 33. a) Matt. 26, 35.
μαι, δέον παρακινρνᾶν τοῖς λόγοις, ὅτι ἐὰν ἔχω σε βοηθόν· ὕστερον δὲ, ἐπὶ τοῦ χωλοῦ, διαῤῥήδην ἔλεγεν, ὅτι [b]) ἡμῖν τί ἀτενίζετε, ὡς ἰδίᾳ δυνάμει b) Act. 3, 12.
ἢ εὐσεβείᾳ πεποιηκόσι τοῦ περιπατεῖν αὐτόν;

Ἐντεῦθεν οὖν μέγα δόγμα [9]) μανθάνομεν, ὡς ἔτε ἀνθρωπίνη προθυμία κατορθοῖ τι χωρὶς τῆς θείας ῥοπῆς, ἔτε θεία ῥοπὴ κέρδος φέρει χωρὶς ἀνθρωπίνης προθυμίας. καὶ ἀμφοτέρων παραδείγματα πέτρος καὶ ἰούδας. ὅθεν χρὴ μήτε τὸ πᾶν ἐπὶ τὸν θεὸν ῥίψαντας καθεύδειν, μήτε σπουδάζοντας, τὸ πᾶν ἑαυτὲς οἴεσθαι κατορθοῦν· ἔτε γὰρ τὸ πᾶν ὁ θεὸς ἐργάζεται, ἵνα μὴ ἀργοὶ μένωμεν· ἔτε τὸ πᾶν ἡμῖν ἐφίησιν, ἵνα μὴ καυχώμεθα· ἀλλ' ἑκατέρου τὸ βλαβερὸν ἀφελὼν, τὸ χρήσιμον ἡμῖν ἀπολέλοιπεν. ἀφῆκεν οὖν τὸν κορυφαῖον πεσεῖν, οὐ μόνον διὰ τὰς ῥηθείσας αἰτίας, ἀλλὰ καὶ, ἵνα πλεῖον ἀγαπήσῃ. ᾧ [1]) γὰρ πλεῖον ἀφεθῇ, πλεῖον ἀγαπήσει.

8) Ἀπαρνήσομαι. Cod. B. Ita quoque variant in contextu.
9) Μανθάνωμεν. Cod. A.
1) Respicit Luc. 7, 47. 48.

Et nos itaque credamus vbique Deo, nec contradicamus, etiam si quod ab eo dicitur contrarium esse videatur nostris cogitationibus et aspectibus: sit tamen firmior sermo eius nostris cogitationibus et aspectibus. Ita quoque in adorandis mysteriis faciamus, non ea solum quae proponuntur intuentes, sed sermonibus eius credentes. Quumque ille dicat, Hoc est corpus meum: et, Hic est sanguis meus: et pareamus et credamus. Siquidem etiam in baptismo, sensibilis quidem est aqua, sed intelligibile donum est regeneratio. Quia enim corpori conserta est in nobis anima, in sensibilibus intelligibilia tradidit nobis Deus.

Vers. 35. *Similiter — dixerunt.*

Imitantes et ipsi Petrum.

Vers. 36. *Tunc — illic.*

Solus abit ad orationem, docens opottere eum qui feruenter oraturus est, solitarium orare.

† † Vt homo precabatur, docens homines in tentationibus precari et ad deum intendere mentem atque ardentius eius implorare auxilium.

Vers. 37. *Et assumpto — moestus esse.*

† † Est timor quidam secundum naturam, cum animus non vult disiungi a corpore, propter insitam ei in principio a creatore compassionem et coniunctionem. Est vero etiam timor contra naturam

[2]) Haec vterque Codex habet in margine. A. quidem paullo inferius: B. hoc loco. Caret eo Hentenius.

Καὶ ἡμεῖς τὸ νῦν πεισθώμεθα παντα χοῦ τῷ θεῷ, καὶ μὴ ἀντιλέγωμεν, καὶ εἰ τὸ παρ' αὐτοῦ λεγόμενον ἐναντίον εἶναι δοκεῖ τοῖς ἡμετέροις λογισμοῖς, καὶ ταῖς ὄψεσι, καὶ ἔτω καὶ λογισμῶν καὶ ὄψεων κυριώτερος ὁ λόγος αὐτοῦ. ἔτω καὶ ἐπὶ τῶν φρικτῶν μυστηρίων πειθῶμεν, μὴ τὰ προκείμενα μόνον βλέποντες, ἀλλὰ τοῖς λόγοις τοῦ δεσπότου πειθόμενοι. καὶ ἐπειδή φησι, τοῦτό ἐστι τὸ σῶμά μου, καὶ τοῦτό ἐστι τὸ αἷμά μου, καὶ πειθώμεθα καὶ πιστεύωμεν. καὶ γὰρ καὶ ἐπὶ τοῦ βαπτίσματος αἰσθητὸν μὲν τὸ ὕδωρ, ἀλλὰ νοητὸν τὸ δῶρον, ἡ ἀναγέννησις· ἐπεὶ γὰρ σώματι συμπέπλεκται ἡμῶν ἡ ψυχή, ἐν αἰσθητοῖς τὰ νοητὰ παρέδωκεν ἡμῖν ὁ θεός.

Verſ. 35. Ὁμοίως — ἔπον.

Μιμησάμενοι καὶ αὐτοὶ τὸν πέτρον.

Verſ. 36. Τότε — ἐκεῖ.

Μάνος ἄπεισιν εἰς προσευχὴν, διδάσκων, ὅτι χρὴ τὸν θερμῶς προσεύχεσθαι μέλλοντα, μεμνωμένον προσεύχεσθαι.

[Ὡς [2]) ἄνθρωπος προσηύξατο, διδάσκων τοὺς ἀνθρώπους, ἐν πειρασμοῖς προσεύχεσθαι, καὶ εἰς θεὸν ἀνατείνεσθαι, καὶ ἐκτενέστερον ἐπικαλεῖσθαι τὴν ἐκείνου βοήθειαν.]

Verſ. 37. Καὶ παραλαβὼν — ἀδημονεῖν.

[Ἔξι [3]) δειλία Φυσικὴ, μὴ θελούσης τῆς ψυχῆς διαιρεθῆναι τοῦ σώματος, διὰ τὴν ἐξ ἀρχῆς ἐντεθεῖσαν αὐτῇ παρὰ τοῦ δημιουργοῦ Φυσικὴν συμπάθειάν τε καὶ οἰκειότητα. καὶ ἔστι δειλία

[3]) Etiam haec vterque habet in margine. Apud Hentenium non legitur.

turam, qui ex neglectu ſanae rationis et infidelitate oritur, veluti, cum quis nocte timet, propter ſpectra aut ſonitus. Hunc timorem autem, qui contra naturam eſt, Chriſtus non habuit.

Non ad orationem eos aſſumpſit, ſed antequam oraret: vt ſeorſim ſeparatis ab aliis diſcipulis ſuam oſtenderet triſtitiam. Marcus autem dicit, quod coepit expaueſcere, id eſt timere. Permiſit enim naturae pati quod ſuum erat. Ἀδημονεῖν autem (pro quo Moeſtum eſſe vertimus) ſignificat nunc acerbo eſſe animo. Moeſtitiam itaque et animi acerbitatem demonſtrat: oſtendens quod ſicut omnino Deus eſt, ita omnino homo eſt: proprium eſt autem humanae naturae moeſtitiam pati propter mortem maxime violentam, hancque timere. Solis autem his demonſtratur, vt qui ſoli ſpectatores fuerant diuinae gloriae ipſius in transfiguratione, et qui magis inter omnes poterant non turbari aut decidere.

Verſ. 38. *Tunc — mecum.*

Manifeſtius naturae pandit infirmitatem tanquam homo. Quod autem ait, Vsque ad mortem, tantundem eſt ac ſi dicat, ſicut in morte. Vigilare vero ſecum iubet eos conſolationis gratia, ſicut moris eſt in afflictionibus. Deinde etiam hos ibi relinquit, et ſolus abit ad orandum.

Verſ. 39. *Et progreſſus — ſuam.*

Lucas vero etiam ſpatii dixit menſuram, quod auulſus eſt ab eis quantum iactus eſt lapidis.

παρὰ Φύσιν, ἐκ προδοσίας λογισμῶν καὶ ἀπιστίας συνισαμένη, ὡς ὅταν τις ἐν νυκτὶ δειλιᾷ, διὰ τὰ φάσματα καὶ τοὺς ψόφους. ταύτην δὲ τὴν δειλίαν, ὡς παρὰ φύσιν, ὁ χριστὸς οὐ προσήκατο.]

Οὐκ εἰς τὴν προσευχὴν παρέλαβεν αὐτοὺς, ἀλλὰ πρὸ τῆς προσευχῆς, ἰδίᾳ τῶν ἄλλων μαθητῶν, ὥσε μόνον ἐνδείξασθαι αὐτοῖς τὰ τῆς λύπης. μάρκος δὲ φησιν, ὅτι c) ἤρξατο ἐκθαμβεῖσθαι, ἤγουν, δειλιᾶν. ἐφῆκε γὰρ τῇ φύσει πάσχειν τὸ ἴδιον. ἀδημονεῖν δὲ νῦν, τὸ βαρυθυμεῖν νοεῖται. τὴν μὲν οὖν λύπην καὶ βαρυθυμίαν ἐνδεικνυται, δεικνύων, ὅτι ὥσπερ τὰ πάντα θεός ἐστιν, ἕτω καὶ τὰ πάντα ἄνθρωπος. ἴδιον δὲ ἀνθρωπίνης φύσεως, λυπεῖσθαι διὰ τὸν θάνατον, καὶ μάλιστα τὸν βίαιον, καὶ φοβεῖσθαι τοῦτον. μόνοις δὲ τούτοις ἐνδέικνυται, ὡς μόνοις θεωροῖς γεγονόσι καὶ τῆς ἐν τῇ μεταμορφώσει θείας δόξης αὐτοῦ, καὶ μᾶλλον τῶν ἄλλων δυναμένοις μὴ θορυβηθῆναι καὶ καταπεσεῖν. c) Marc. 14,33.

Verſ. 38. Τότε — μετ' ἐμοῦ.

Φανερώτερον ἐξαγορεύει τὴν ἀσθένειαν τῆς φύσεως, ὡς ἄνθρωπος. τὸ δὲ, ἕως θανάτου, ἀντὶ τοῦ, ὡς ἐν θανάτῳ. γρηγορεῖν δὲ μετ' αὐτοῦ κελεύει, παραμυθίας ἕνεκεν, ὡς ἔθος τοῖς ἐν περιστάσεσιν. εἶτα καὶ τούτους ἀφίησιν ἐκεῖ, καὶ μόνος ἀπεισιν εἰς τὴν προσευχήν.

Verſ. 39. Καὶ προελθὼν — αὐτοῦ.

Λουκᾶς δὲ καὶ τὸ μέτρον τοῦ διαστήματος εἶπεν, ὅτι ἀπεσπάσθη d) ἀπ' αὐτῶν, ὡσεὶ λίθου βολήν. d) Luc. 22,41.

Verſ. 39. *Orans — ſicut tu.*

Dicens, ſi poſſibile eſt tranſeat a me poculum iſtud, humanum demonſtrauit timorem, poculum vocans mortem. Dicens autem, Veruntamen non ſicut ego volo, ſed ſicut tu, docuit quod natura licet retrahente, ſequi oporteat Dei voluntatem, illamque propriae voluntati praeponere, tanquam maxime vtilem. Quod vero ait, Veruntamen non ſicut ego volo, ſed ſicut tu: planius retulit Lucas dicens, Veruntamen non mea voluntas ſed tua fiat. Marcus autem dicit quod orabat, vt ſi poſſibile eſſet, transiret a ſe hora, videlicet mortis. Et quod dicebat, Abba pater omnia tibi poſſibilia ſunt, transfer poculum hoc a me, ſed non quod ego volo, ſed quod tu. Dictio Abba Hebraica eſt, ſignificans idem quod pater: ideo quoque ſua interpretatio appoſita eſt. Quod autem additur, ſed non quod ego volo, ſed quod tu, defectiua oratio eſt: deficit enim, Fiat: nam completa oratio eſt: Fiat non quod ego volo, ſed quod tu.

Apud Lucam vero ſcriptum eſt, Pater ſi vis transferre poculum hoc a me: et ſimiliter eſt oratio defectiua: deficit enim, Transfer. Vt homo autem dicebat, ſi poſſibile eſt, hoc eſt quatenus fieri poteſt: humanum eſt enim timere. Veriſimile eſt autem omnia per partes dicta eſſe. Solemus enim in precationibus vnum et idem vario modo dicere.

Verſ. 40.

4) Γενέσθω. Cod. A.
5) Ἵνα omittit Cod. A.
6) Ὅτι omittit Cod. A.

Verſ. 39. Προσευχόμενος — ὡς σύ.

Εἰπὼν μὲν, ὅτι εἰ δυνατόν ἐστι, παρελθέτω ἀπ' ἐμοῦ τὸ ποτήριον τοῦτο, ἔδειξε τὴν ἀνθρωπίνην δειλίαν· ποτήριον λέγων, τὸ τοῦ θανάτου· εἰπὼν δὲ, ὅτι πλὴν οὐχ ὡς ἐγὼ θέλω, ἀλλ' ὡς σὺ, ἐδίδαξεν, ὅτι καὶ τῆς φύσεως ἀνθελκούσης, χρὴ ἕπεσθαι τῷ θελήματι τοῦ θεοῦ, καὶ προτιμᾶν αὐτὸ τοῦ ἰδίου θελήματος, ὡς λυσιτελέστερον. τὸ δὲ, πλὴν οὐχ ὡς ἐγὼ θέλω, σαφέστερον ὁ λουκᾶς ἀπήγγειλεν, εἰπὼν, πλὴν[e]) μὴ τὸ θέλημά μου, ἀλλὰ τὸ σὸν[4]) γινέσθω. μάρκος δὲ φησιν, ὅτι[f]) προσηύξατο,[5]) ἵνα, εἰ δυνατόν ἐστι, παρελθῇ ἀπ' αὐτοῦ ἡ ὥρα, ἤγουν, ἡ τοῦ θανάτου· καὶ[6]) ὅτι ἔλεγεν, ἀββὰ ὁ πατὴρ, πάντα δυνατά σοι· παρένεγκε τὸ ποτήριον ἀπ' ἐμοῦ τοῦτο· ἀλλ' οὐ τί ἐγὼ θέλω, ἀλλὰ τί σύ. τὸ μὲν οὖν ἀββὰ, ἑβραϊκὴ λέξις ἐστὶ, σημαίνον τὸ ὁ πατήρ. διὸ καὶ ἡ ἑρμηνεία τούτου προσετέθη· τὸ δὲ, οὐ τί ἐγὼ θέλω, ἀλλὰ τί σύ, ἐλλιπῆ εἰσιν. ἐλλείπει γὰρ τὸ, γινέσθω. ἔστι γὰρ τὸ πλῆρες, ὅτι γινέσθω, οὐχ ὃ ἐγὼ θέλω, ἀλλ' ὃ σύ.

e) Luc. 22, 42.

f) Marc. 14, 35. 36.

Παρὰ δὲ τῷ λουκᾷ γέγραπται,[g]) πάτερ, εἰ βούλει παρενεγκεῖν τὸ ποτήριον τοῦτο ἀπ' ἐμοῦ. καὶ ἔστι καὶ τοῦτο ἐλλιπές. ἐλλείπει γὰρ τὸ, παρένεγκε. ὡς ἄνθρωπος δὲ εἶπεν, εἰ δυνατόν ἐστιν, ἀντὶ τοῦ, εἰ ἐνδεχόμενον. ἀνθρώπινον γὰρ τὸ[7]) ἐπιδοιάζειν. ὡς γὰρ θεὸς ἐγίνωσκεν, εἴτε δυνατὸν ἦν, εἴτε ἀδύνατον. εἰκὸς δὲ, πάντα ῥηθῆναι ἀνὰ μέρος. εἰώθαμεν γὰρ ἐν ταῖς προσευχαῖς διαφόρως τὸ αὐτὸ λέγειν.

g) Luc. 22, 42.

Verſ. 40.

7) Frequentius legitur ἐνθυμάζειν. Sed hoc quoque probum.

Verſ. 40. *Et venit — ſic?*

Sic per modum interrogationis legendum eſt. Pudore namque affecit eum. Atqui etiam alii dormiebant. Sed hunc vehementius obiurgauit tanquam magis temerarium, dicens: Sic te promiſiſti facturum?

Verſ. 40. *Non — mecum?*

Mecum mori promiſiſtis, et non potuiſtis vna hora vigilare mecum? Marcus autem ait dixiſſe Petro: Simon dormis? Non potuiſti vna hora vigilare? Praecipue enim ad illum direxit ſermonem, deinde etiam ad alios.

Verſ. 41. *Vigilate — tentationem.*

Non vobisipſis confidatis, neque magna promittatis, ſed attendite et orate ne intretis in tentationem. Quidam vero, Tentationem interpretantur hic de negatione.

Verſ. 41. *Spiritus quidem — infirma.*

Anima quidem prompta eſt, et audenter accedit periculum: caro vero quum infirma ſit, formidat, nec adeo conſtans eſt: ideo conuenit ne promptitudinem animae attendentes inſoleſcant, ſed carnis infirmitatem aduertentes modeſti ſint.

Verſ. 42. *Rurſus — voluntas tua.*

Marcus autem ſcripſit quod eundem dixerit ſermonem. Veriſimile eſt ergo et hunc et illum dixiſſe.

Verſ. 43.

Vers. 40. Καὶ ἔρχεται — ἔτως;

Τὸ ἔτως; κατ' ἐρώτησιν ἠθικὴν ἀναγνωστέον. ἐνέτρεψε γὰρ αὐτὸν, καίτοι καὶ τῶν ἄλλων καθευδόντων· ἀλλὰ τούτου διαφερόντως καθήψατο, ὡς προπετεστέρου, λέγων· ἔτως ὑπέσχου;

Vers. 40. Οὐκ — μετ' ἐμοῦ;

Σὺν ἐμοὶ ἀποθανεῖν ἐπηγγείλαθε, καὶ οὐκ ἰσχύσατε μίαν ὥραν γρηγορῆσαι μετ' ἐμοῦ; μάρκος δὲ φησιν, ὅτι λέγει τῷ πέτρῳ, h) σίμων, h) Marc. 14, 37. καθεύδεις; οὐκ ἴσχυσας μίαν ὥριαν γρηγορῆσαι; προηγουμένως μὲν γὰρ πρὸς ἐκεῖνον ἀπετείνατο, εἶτα καὶ πρὸς τοὺς ἄλλους.

Vers. 41. Γρηγορεῖτε — πειρασμόν.

Μὴ θαρρεῖτε ἑαυτοῖς, μηδὲ ἐπαγγέλλεσθε μεγάλα, ἀλλὰ προσέχετε καὶ προσεύχεσθε, μὴ εἰσελθεῖν εἰς πειρασμόν. τινὲς δὲ πειρασμὸν ἐνταῦθα, τὸν τῆς ἀρνήσεως ἑρμηνεύουσι.

Vers. 41. Τὸ μὲν πνεῦμα — ἀσθενής.

Ἡ μὲν ψυχὴ προθυμεῖται καὶ κατατολμᾷ τοῦ κινδύνου· ἡ δὲ σαρξ ἀσθενὴς οὖσα, ὑποσέλλεται καὶ οὐκ εὐτονεῖ. διὸ προσήκει, μὴ, πρὸς τὴν τῆς ψυχῆς προθυμίαν βλέποντας, θρασύνεσθαι, ἀλλὰ πρὸς τὴν τῆς σαρκὸς ἀσθένειαν ὁρῶντας, μετριοφρονεῖν.

Vers. 42. Πάλιν — θέλημά σου.

Ὁ δὲ μάρκος ἔγραψεν, ὅτι τὸν αὐτὸν i) λόγον i) Marc. 14, 39 εἶπεν, ὃν καὶ πρότερον. εἰκὸς δὲ, καὶ ἐκεῖνον, καὶ τοῦτον εἰπεῖν.

Vers. 43.

Verſ. 43. *Et venit — grauati.*

Grauabantur non tantum ſomno, ſed et moerore, ſicut dixit Lucas. Iam enim certiores facti erant de morte ipſius. Marcus vero dixit, Et neſciebant quid ei reſponderent.

Verſ. 44. *Et relictis — dicens.*

Secundo et tertio orauit, docens quod ſaepius orare oporteat, et non defatigari. Venit autem ſecundo ad diſcipulos, conuincens infirmitatem illorum, qui poſt correptionem meliores redditi non fuiſſent, ſed adeo ſomno demerſi eſſent, vt neque reſpondere ei poſſent: ideo tunc non obiurgauit eos.

Lucas autem latius dixit, quod apparauit illi angelus de coelo confortans eum: dicens videlicet ei tanquam homini vt confortaretur ac roboraretur. Quodque factus in agonia, hoc eſt angore correptus protendebat orationem: docens nos, vt in neceſſitatibus orationem protendamus. Et quod factus eſt ſudor eius ſicut grumi ſanguinis decurrentes in terram. Grumi ſanguinis, hoc eſt, craſſiſſimae ſanguinis guttae: ſignificans non quod ſanguinem ſudauerit, ſed quod craſſos deduxerit ſudores. Ne fictio videatur quod factum eſt, non in facie tantum moeſtitiam demonſtrat, ſed et manifeſtius hanc prodit: et orat frequentius: angelusque ei apparet, ad fortitudinem exercens: et angore corripitur, ac protendit orationem: craſſique

8) Lexicon Inedit. Θρόμβος· πεπηγὸς αἷμα.

9) Theophylact. p. 521. C ϛαγόσιν ἁδραῖς ἱδρώτων περιεϛάζετο. Theophanes Ceramicus pag. 191. θρομβοειδεῖς ἱδρῶτας ἀπέϛαξεν.

Vers. 43. Καὶ ἐλθὼν — βεβαρημένοι.

Βεβάρηντο, ἐ τῷ ὕπνῳ μόνον, ἀλλὰ καὶ τῇ λύπῃ, καθὼς εἶπε[k]) λουκᾶς. ἤδη γὰρ ἐπληροφορήθησαν περὶ τοῦ θανάτου αὐτοῦ. ὁ δὲ μάρκος εἶπεν, ὅτι καὶ[l]) οὐκ ἤδεισαν, τί αὐτῷ ἀποκριθῶσιν.

k) Luc. 22, 45.

l) Marc. 14, 40.

Vers. 44. Καὶ ἀφεὶς — εἰπών.

Ἐκ δευτέρου μὲν, καὶ ἐκ τρίτου προσηύξατο, διδάσκων, ὅτι χρὴ πολλάκις προσεύχεσθαι, καὶ μὴ ἀποκάμνειν. ἦλθε δὲ τὸ δεύτερον πρὸς τοὺς μαθητὰς, ἐλέγχων τὴν ἀσθένειαν αὐτῶν, ὡς μηδὲ μετὰ τὴν ἐπιτίμησιν βελτιωθέντων, ἀλλὰ καὶ τοσοῦτον βεβαπτισμένων τῷ ὕπνῳ, ὅσον μηδὲ δύνασθαι ἀποκριθῆναι αὐτῷ. διὸ οὐδὲ καθήψατο αὐτῶν τηνικαῦτα.

Λουκᾶς δὲ πλατύτερον εἶπε, καὶ ὅτι[m]) ὤφθη αὐτῷ ἄγγελος ἀπ᾽ ἐρανοῦ ἐνισχύων αὐτὸν, ἤγουν, ἰσχύειν καὶ κρατεῖσθαι ἐπιφθεγγόμενος, ὡς ἀνθρώπῳ· καὶ, ὅτι καὶ γενόμενος ἐν ἀγωνίᾳ ἐκτενέστερον προσηύχετο· παιδεύων ἡμᾶς, ἐν ἀνάγκαις ἐκτενέστερον προσεύχεσθαι· καὶ, ὅτι ἐγένετο ὁ ἱδρὼς αὐτοῦ, ὡσεὶ θρόμβοι αἵματος καταβαίνοντες ἐπὶ τὴν γῆν. θρόμβοι[n]) δὲ αἵματος, εἰ παχύτατοι σταλαγμοὶ τοῦ αἵματος. τοῦτο δὲ εἶπε, δηλῶν, οὐχ ὅτι αἷμα ἱδρωσεν, ἀλλ᾽ ὅτι[o]) παχεῖς κατῆγεν ἱδρῶτας ὑπὸ τῆς ἀγωνίας. ἵνα γὰρ μὴ δόξῃ ὑπόκρισις τὸ γινόμενον, οὐκ ἐπὶ τοῦ προσώπου μόνον ἐνδείκνυται τὴν λύπην, ἀλλὰ καὶ φανερώτερον ἐξαγορεύει τοῦτον, καὶ προσεύχεται πυκνότερον, καὶ ἄγγελος αὐτῷ φαίνεται πρὸς[1]) ἀνδρείαν ἐπαλείφων, καὶ ἔτι ἀγωνιᾷ, καὶ ἐκτε-

m) Luc. 22, 43. 44.

1) Ἀνδρίαν. Cod. A.

craſſique defluunt ſudores. Haec autem omnia et facit et patitur confirmans, quod non phantaſtice humanitatem aſſumpſerit, ſed iuxta veritatem. Etenim ſi etiam his ita factis quae ad humanitatem pertinebant, quidam adhuc eius incarnationem non credunt, quanto magis increduli eſſent, ſi haec facta non fuiſſent?

Dignum eſt autem, vt inquiramus, unde didicerint euangeliſtae, quid tunc orans dixerit, et quoties orauerit: ac vt ſemel dicam de angelo et caeteris quae ab hoc loco ſequuntur? ſiquidem diſcipuli omnes tunc dormiebant, poſtmodum vero eo relicto fugerunt. Mihi ſane apparet quod poſt reſurrectionem praeceptor ipſe etiam haec diſcipulis dixerit, quando per dies quadraginta eis apparuit, ſicuti refert Actorum liber.

Verſ. 45. *Tunc — requieſcite.*

Pudore ſuffundens eos ac obiurgans hoc dicit, quod in articulo periculi dormitarent, quum tamen multis eos vigilare praecepiſſet et orare: illi autem obliuioni cuncta tradidiſſent, ac ſi diceret: Ex quo hactenus non vigilaſtis, iam deinceps dormite et requieſcite, ſi poteſtis.

Verſ. 45. *Ecce appropinquauit hora.*

Hora proditionis. Marcus autem ait eum ante hunc ſermonem dixiſſe ἀπέχει auſert, hoc eſt, accepit aduerſum me diabolus poteſtatem. Vel abſcedunt quae de me ſunt, ſiue finem habent. Nam etiam apud Lucam dixit, Ea quae ſunt de me finem habent.

Verſ. 45.

ἐκτενέστερον προσεύχεται, καὶ ἰδρῶτες αὐτοῦ καταβρέουσι, καὶ πάντα ταῦτα καὶ ποιεῖ καὶ πάσχει, βεβαιῶν, ὅτι οὐ κατὰ φαντασίαν ἐνηνθρώπησεν, ἀλλὰ κατ' ἀλήθειαν. εἰ γὰρ καὶ τέτων ἀνθρωποπρεπῶς ἔτω γενομένων, καὶ τῆς μαρτυρικῆς καταδεέστερον γενναιότητος, ὅμως εἰσί τινες ἀπιστοῦντες τῇ ἐνανθρωπήσει αὐτοῦ, πολλῷ μᾶλλον ἠπίστουν ἄν, εἰ μὴ ταῦτα γέγονεν.

Ἄξιον δὲ ζητῆσαι, πόθεν οἱ εὐαγγελισταὶ μαθόντες συνεγράψαντο, τί τε προσευχόμενος εἶπε τηνικαῦτα, καὶ ποσάκις προσηύξατο, καὶ ἁπλῶς τὰ περὶ τοῦ ἀγγέλου, καὶ τὰ ἑξῆς. οἱ μαθηταὶ γὰρ πάντες τότε μὲν ἐκάθευδον· ὕστερον δὲ ἀφέντες αὐτὸν ἔφυγον. δοκεῖ γάρ μοι, μετὰ τὴν ἀνάστασιν αὐτὸς ὁ διδάσκαλος εἰπεῖν καὶ ταῦτα τοῖς μαθηταῖς, ὅτε δι' ἡμερῶν τεσσαράκοντα [n] ὀπτανόμενος ἦν αὐτοῖς, ὡς ἡ βίβλος φησὶ τῶν πράξεων. n) Act. 1, 3.

Vers. 45. Τότε — ἀναπάυεσθε.

Ἐντρέπων αὐτοὺς τοῦτο λέγει, καὶ καθαπτόμενος, οἷα κειμαμένων ἐν καιρῷ κινδύνου, καὶ τῶν πολλῶν αὐτοῦ περὶ τοῦ γρηγορεῖν καὶ προσεύχεσθαι παραγγελιῶν ἐπιλαθομένων, ὡσανεὶ λέγων, ἐπεὶ μέχρι τοῦ νῦν οὐκ ἐγρηγορήσατε, τὸ λοιπὸν καθεύδετε, καὶ ἀναπάυεσθε, εἰ δύνασθε.

Vers. 45. Ἰδοὺ, ἤγγικεν ἡ ὥρα.

Ἡ τῆς προδοσίας. μάρκος δὲ φησιν, εἰπεῖν αὐτὸν, πρὸ τοῦ λόγου τούτου, ὅτι [o] ἀπέχει, τουτέστιν, ἔλαβε τὴν κατ' ἐμοῦ ἐξουσίαν ὁ διάβολος, ἢ ἀπέχει τὰ κατ' ἐμὲ, ἤγουν, πέρας ἔχει. καὶ γὰρ καὶ παρὰ τῷ λουκᾷ εἴρηκεν, ὅτι τα [p] περὶ ἐμὲ τέλος ἔχει. o) Marc. 14, 41. p) Luc. 22, 37.

Verſ. 45. *Et — peccatorum.*

Hoc manifeſtum eſt.

Cap. LXV. De traditione Ieſu.

Verſ. 46. *Surgite — me tradit.*

Etiam hinc oſtendit, quod voluntarie pateretur. Praeſciens enim eos qui cum proditore venirent, non fugit, ſed potius in occurſum eorum exire feſtinat, dicens, Eamus ad illos. Lucas autem ait eum dixiſſe diſcipulis, Vt quid dormitis? ſurgite et orate, vt non intretis in tentationem. Veriſimile eſt ergo haec primum dixiſſe, deinde addidiſſe, ſurgite, eamus.

Verſ. 47. *Et adhuc — populi.*

Vnus de duodecim additur pro indicio ad ſignificandum quod e primo diſcipulorum choro erat. Et poſitum eſt hoc in Iudae accuſationem. Tangit autem hoc et alios diſcipulos, non tamen pudefiunt ſcribentes ea euangeliſtae: Vbique enim veritati ſtudent. Iohannes vero de Iuda dicit, quod ſumpta cohorte et a pontificibus et phariſaeis miniſtris, venit illuc cum laternis et facibus ac armis.

Verſ. 48.

[2]) *πρόκειται*. Cod. A.

[3]) Lexicon inedit. *σπεῖρα· σύναξις, πλῆθος στρατευμάτων.*

Vers. 45. — Καὶ — ἁμαρτωλῶν.

Τοῦτο σαφές.

ΚΕΦ. ΞΕ. Περὶ τῆς παραδόσεως τοῦ ἰησοῦ.

Vers. 46. Ἐγείρεσθε — παραδιδούς με.

Καὶ ντεῦθεν ἔδειξεν, ὅτι ἑκὼν ἀποθανεῖται. προεῖδως γὰρ, ἐρχομένους τοὺς περὶ τὸν προδότην, οὐ μόνον οὐκ ἔφυγεν, ἀλλὰ καὶ εἰς ἀπάντησιν αὐτῶν ἐξιέναι παρασκευάζεται, λέγων· ἄγωμεν πρὸς αὐτούς. λουκᾶς δὲ φησιν, εἰπεῖν αὐτὸν τοῖς μαθηταῖς, τί[q]) καθεύδετε; ἀναστάντες προσεύχεσθε, ἵνα μὴ εἰσέλθητε εἰς πειρασμόν. εἰκὸς δὲ, τοῦτο πρῶτον εἰπεῖν, εἶτα ἐπαπεῖν, τὸ ἐγείρεσθε, ἄγωμεν. q) Luc. 22, 46.

Vers. 47. Καὶ ἔτι — τοῦ λαοῦ.

Εἷς τῶν δώδεκα[2]) πρόσκειται γνώρισμα, δηλοῦν, ὅτι ἐκ τοῦ πρώτου χοροῦ τῶν μαθητῶν ἦν. καὶ ἔστι μὲν τοῦτο κατηγορία τοῦ ἰούδα· καθάπτεται δὲ καὶ τῶν ἄλλων μαθητῶν· ἀλλ' οὐκ ἐπασχύνονται τοῦτο γράφοντες οἱ εὐαγγελισταί. πανταχοῦ γὰρ τῆς ἀληθείας φροντίζουσιν. ὁ δ' ἰωάννης περὶ τοῦ ἰούδα φησὶν, ὅτι[r]) λαβὼν τὴν σπεῖραν, καὶ ἐκ τῶν ἀρχιερέων καὶ φαρισαίων ὑπηρέτας, ἔρχεται ἐκεῖ μετὰ φανῶν καὶ λαμπάδων καὶ ὅπλων. ἡ σπεῖρα[3]) μὲν οὖν ἦν, τάγμα στρατιωτικὸν, χρήμασιν ἀναπεισθεῖσα. φανοὶ δὲ, τὰ λεγόμενα φανάρια. r) Ioh. 18, 3.

Vers. 48. *Qui — eum.*

†† Proditor ad exemplum Iudae est, qui rationem prodit affectibus et modestiam mentis immodestiae actionum. Negat autem illum, sicuti Petrus, qui propter metum honesta deserit.

Post tanta argumenta occultare studebat quod ipse eum proderet, ideo palam quidem non prodit, sed osculum effingit, fiduciam habens de mansuetudine saluatoris, quod eum non repelleret, quum id magis sufficeret, vt eum confunderet, omnique venia priuaret, qui adeo humanum prodebat. Timens autem ne forte insidiatores effugeret, quod frequenter fecerat, admonet dicens, Apprehendite eum et abducite caute: hoc enim addidit Marcus.

Sed Christus hunc euincens, quod frustra se ficto signo munierit, ac ostendens quod se inuitum nequaquam possent comprehendere, egressus dixit eis, sicut scripsit Iohannes, Quem quaeritis? Respondernnt ei, Iesum Nazarenum. Dicit eis Iesus, Ego sum. Stabat autem et Iudas qui tradebat eum, cum ipsis. Vt ergo dixit eis, Ego sum, abierunt retrorsum, et ceciderunt in terram. O verbi potentiam. Non potuerunt sustinere tantum, Ego sum: ideo quum et faces haberent et lampades, excaecati sunt vna cum proditore. Praeterea quum gladiis et fustibus armati essent, disso-

4) Inclusa Codex A. habet in margine. Hentenius non habet.

5) Παραδούς. Cod. A.

6) Δὲ omittit Cod. A.

7) Chrysost. Tom. VII. p. 793. A.

Verſ. 48. Ὁ — αὐτόν.

[Προδότης [4]) μὲν, κατὰ τὸν Ἰούδαν, ὁ [5]) προδιδοὺς τὸν λόγον τοῖς πάθεσι, καὶ τὴν εὐνομίαν τῆς ψυχῆς τῇ παρανομίᾳ τῶν πράξεων. ἀρνεῖται δὲ αὐτὸν, κατὰ τὸν Πέτρον, ὁ διὰ φόβον τὸ καλὸν παραιτούμενος.]

Μετὰ τοσοῦτον [6]) δὲ ἔλεγχον, λαθεῖν ἐσπούδαζεν, ὅτι αὐτὸς αὐτὸν προδίδωσι. διὸ καὶ ἐκ τοῦ φανεροῦ μὲν οὐ προδίδωσι, σχηματίζεται δὲ τὸ φίλημα, θαῤῥήσας τῇ ἡμερότητι τοῦ σωτῆρος, ὅτι οὐκ ἀπώσεται αὐτὸν, ὃ καὶ [7]) μᾶλλον ἱκανὸν ἦν ἐντρέψαι τοῦτον καὶ πάσης ἀποσεῖσαι συγγνώμης, ὅτι τὸν οὕτω πραότατον προεδίδου. Φοβηθεὶς δὲ, μήποτε διαφύγῃ τοὺς ἐπιβουλεύοντας, ὁ πολλάκις ἐποίησε, παρήγγειλεν, ὅτι [8]) κρατήσατε αὐτὸν, καὶ ἀπαγάγετε ἀσφαλῶς. τοῦτο γὰρ ὁ μάρκος προσέθηκεν. s) Marc. 14, 44.

Ἀλλ' ὁ χριστὸς ἐλέγχων αὐτὸν, μάτην ἐξασφαλιζόμενον, καὶ δεικνύων, ὅτι οὐκ ἂν τοῦτον ἄκοντα καθέζοιεν, ἐξελθὼν εἶπεν αὐτοῖς, ὡς ὁ ἰωάννης ἱστόρησε, [1]) τίνα ζητεῖτε; ἀπεκρίθησαν αὐτῷ, ἰησοῦν τὸν ναζωραῖον. λέγει αὐτοῖς ὁ ἰησοῦς, ἐγώ εἰμι. εἱστήκει δὲ καὶ [2]) ἰούδας ὁ παραδιδοὺς αὐτὸν μετ' αὐτῶν. ὡς [3]) ἓν εἶπεν αὐτοῖς, ὅτι ἐγώ εἰμι, ἀπῆλθον εἰς τὰ ὀπίσω, καὶ ἔπεσον χαμαί. ὦ λόγου δυνάμεως! οὐκ ἴσχυσαν ὑπενεγκεῖν τὸ, ἐγώ εἰμι [4]) μόνον. διὸ καὶ φανοὺς μὲν καὶ λαμπάδας ἔχοντες, [5]) ἐτυφλοῦντο μετὰ τοῦ προδότου· μαχαίρας δὲ καὶ ξύλοις ὡπλισμένοι τυγχάνον- t) Ioh. 18, 5. 6.

[2]) Καὶ omittit Cod. A.
[3]) Οὖν omittit Cod. A.
[4]) Μόνον habet Cod. A. paullo ante, poſt ὑπενεγκεῖν.
[5]) Poſt ἔχοντες, addit Cod. A. καί.

dissoluti sunt et ceciderunt. Postquam autem suam ostendit virtutem, deinceps permittit, ac rursum interrogauit eos, Quem quaeritis? At illi dixerunt, Iesus Nazarenum. Respondit Iesus: Dixi vobis, quod ego sum. Si ergo me quaeritis, sinite hos abire. Iudas vero his quoque ita factis, non est mutatus: nec minimo quidem puncto ab his quae disposuerat, discessit.

Vers. 49. *Et confestim — eum.*

Ait autem Lucas dixisse Christum Iudae quum accederet, vt oscularetur eum, Iuda osculo filium hominis tradis? Patienter enim expressit ei, quo fine fuerit ille osculatus: et exprobrauit quod amoris signum, fecisset signum proditionis: et tamen non repulit, sed et osculum suscepit, et se vt abduceretur praebuit. Ille autem quum tantum accepisset experimentum virtutis illius et humanitatis ac mansuetudinis, omni tamen permansit fera crudelior.

Vers. 50. *Iesus autem — venisti.*

Vide misericordiam inenarrabilem. Siquidem donec traditus est, fuit illi cura de proditore. Ideo etiam nunc amicum nominauit eum, qui erat inimicus. Quod autem addit, Ad quod venisti, non est per modum interrogationis legendum: sciebat enim ad quid venerat: sed enuntiatiue: significat enim: Ad id propter quod aduenisti, id est iuxta intentum tuum operare relicto velamento. Finis siquidem erat proditio, velamentum autem, osculum et sermo.

Vers. 50.

3) Καὶ omittit Cod. A.

τες, παρελύοντο καὶ κατέπιπτον. ἐπεὶ δὲ ἔδειξε τὴν ἰσχὺν αὐτοῦ, τότε λοιπὸν συνεχώρησε, καὶ πάλιν αὐτοὺς ἐπηρώτησε, τίνα v) ζητεῖτε; οἱ δὲ v) Io. 18, 7. 8.
εἶπον, ἰησοῦν τὸν ναζωραῖον. ἀπεκρίθη ἰησοῦς· εἶπον ὑμῖν, ὅτι ἐγώ εἰμι. εἰ οὖν ἐμὲ ζητεῖτε, ἄφετε τούτους ὑπάγειν. ὁ δὲ ἰούδας, καὶ τούτων ἔτι γινομένων, ἐ μετεβλήθη κἂν γοῦν μικρόν, ἐδὲ τῶν δεδογμένων ἀπέσχετο.

Vers. 49. Καὶ εὐθέως — αὐτόν.

Φησὶ δὲ w) καὶ λουκᾶς, εἰπεῖν τὸν χριστὸν πρὸς ἰούδαν, ἐγγίσαντα φιλῆσαι αὐτόν· ἰούδα, x) φι- x) Luc. 22, 48.
λήματι τὸν υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου παραδίδως· μακροθύμως γὰρ ἔξεπεν αὐτῷ καὶ τὸν σκοπὸν τοῦ φιλήματος, καὶ προσωνείδισε, ποιήσαντι τὸ σύμβολον τῆς ἀγάπης σύμβολον προδοσίας· καὶ ὅμως οὐκ ἀπώσατο, ἀλλὰ καὶ τὸ φίλημα ἐδέξατο, καὶ παρέσχεν ἑαυτὸν εἰς y) ἀπαγωγήν· ὁ δὲ, καὶ τῆς δυνάμεως αὐτοῦ τοσαύτην λαβὼν ἀπόδειξιν, καὶ τῆς ἐπιεικείας καὶ ἡμερότητος, θηρίου παντὸς χαλεπώτερος ἔμενεν.

Vers. 50. Ὁ δὲ ἰησοῦς — πάρει.

Ὅρα εὐσπλαγχνίαν ἀνεκδιήγητον. ἄχρι γὰρ καὶ παρεδόθη, ἐκήδετο τοῦ προδότου. διὸ καὶ νῦν ἑταῖρον ὠνόμασε τὸν ἔχθιστον. τὸ δὲ, ἐφ' ᾧ πάρει, οὐκ ἐρωτηματικῶς ἀναγνωστέον· ἐγίνωσκε γὰρ, ἐφ' ᾧ παρεγένετο· ἀλλ' ἀποφαντικῶς. δηλοῖ δὲ, ὅτι δι' ὃ παραγέγονας, ἤγουν, τὸ κατὰ σκοπὸν πράττε, τοῦ προσχήματος ἀφέμενος. σκοπὸς μὲν γὰρ ἦν ἡ προδοσία· πρόσχημα δὲ, τὸ φίλημα καὶ ὁ λόγος.

y) ὑπαγωγήν. Cod. A.

Vers. 50. *Tunc — eum.*

Secundum datum signum.

Vers. 51. *Et ecce — auriculam.*

Lucas autem scripsit, Videntes hi qui circa ipsum erant quod futurum erat, dixerunt ei, Domine percutiemusne gladio? Et percussit vnus quispiam ex eis seruum principis sacerdotum, et amputauit auriculam eius dextram. Iohannes vero eum quoque manifestauit qui percussit dicens, Simon ergo Petrus quum haberet gladium, exeruit eum, et percussit pontificis seruum, amputauitque auriculam eius dextram. Erat autem nomen seruo Malchus. Nam cum adhuc caeteri interrogarent, ipse non expectata responsione, vtpote seruentissimus: percussit quidem in caput, sed auriculam amputauit. Habebant enim duos gladios, sicut dixit Lucas, quos vt verisimile est a coena sumpserant: quibus vtpote magnis vti possent in auxilium aduersus eos qui inuasuri erant.

Videns autem Iesus quod factum erat, dixit, sinite huc vsque, tactaque illius auricula sanauit eum. Nam et hoc addidit Lucas. Dicens itaque Christus, sinite huc vsque, ostendit quod iuxta dispensationem ablata sit seruo principis sacerdotum auricula, in signum quod principes sacerdotum prae inuidia auditu priuati essent, ne audirent et intelligerent eas quae de ipso erant prophetias. Sanans autem illum, ostendit misericordiam quam erga illos haberet, quodque de illis si libuisset, poenas sumpsisset: verum ostendit oportere potius bene-

*) Αὐτῷ omittit Cod. A.

Verſ. 50. Τότε — αὐτόν.

Κατὰ τὸ σύνθημα.

Verſ. 51. Καὶ ἰδοὺ — ὠτίον.

Ὁ δὲ λουκᾶς ἔγραψεν, ὅτι y) ἰδόντες οἱ περὶ αὐ- y) Luc. 22, 49. 50.
τὸν τὸ ἐσόμενον, εἶπον z) αὐτῷ· κύριε, εἰ πατάξο-
μεν ἐν μαχαίρᾳ. καὶ ἐπάταξεν εἷς τις ἐξ αὐτῶν
τὸν δοῦλον τοῦ ἀρχιερέως, καὶ ἀφεῖλεν αὐτοῦ
τὸ οὖς τὸ δεξιόν. ὁ δ' ἰωάννης ἐδήλωσε καὶ τὸν πα-
τάξαντα, a) εἰπών· σίμων οὖν z) πέτρος ἔχων 2) Io. 18, 10. 11.
μάχαιραν, εἵλκυσεν αὐτὴν, καὶ ἔπαισε τὸν τοῦ
ἀρχιερέως δοῦλον, καὶ ἀπέκοψεν αὐτοῦ τὸ ὠτίον
τὸ δεξιόν. ἦν δὲ 7) ὄνομα τῷ δούλῳ μάλχος. ἔτι
γὰρ τῶν ἄλλων ἐρωτώντων, αὐτὸς οὐκ ἀναμείνας
τὴν ἀπόκρισιν, οἷα θερμότατος, ἐπάταξεν
μὲν κατὰ τῆς κεφαλῆς, ἀπέκοψε δὲ τὸ ὠτίον.
εἶχον γὰρ δύο a) μαχαίρας, ὡς ἔφη λουκᾶς, ἀπὸ a) Luc. 22, 38.
τοῦ δείπνου ταύτας, ὡς ἔοικε, λαβόντες, μεγά-
λας οὔσας, ὥσε χρῆσθαι πρὸς ἄμυναν τῶν ἐπι-
ένα μελλόντων.

Ἰδὼν δὲ τὸ γεγονὸς ὁ χριστὸς, εἶπεν· ἐᾶτε b) b) Luc. 22, 51.
ἕως τούτου. καὶ ἁψάμενος τοῦ ὠτίου αὐτοῦ, ἰάσα-
το αὐτόν. ὁ αὐτὸς δὲ καὶ τοῦτό φησι λουκᾶς. εἰπὼν
μὲν οὖν ὁ χριστὸς, ὅτι ἕως τούτου, ἐνέφηνεν, ὅτι
κατ' οἰκονομίαν ἀφῃρέθη τὸ οὖς ὁ δοῦλος τοῦ
ἀρχιερέως, εἰς σημεῖον τῷ ἀφαιρεθῆναι τὰς ἀρ-
χιερεῖς ὑπὸ φθόνου τὸ ἀκούειν τῶν περὶ αὐτοῦ
προφητειῶν, ἤγουν, τὸ συνιέναι ταύτας. ἰασά-
μενος δὲ αὐτὸν, ἔδειξε μὲν, καὶ τὸν εἰς αὐτοὺς
ἔλεον, καὶ ὅτι ἠμύνατο ἂν αὐτοὺς, εἴπερ ἤθελεν.
ἐδίδαξε δὲ καὶ, ὅτι χρὴ μᾶλλον εὐεργετεῖν τοὺς
κακῶς ποιοῦντας. ἀλλὰ πῶς ὁ μὴ ἀμύνεσθαι προσ-

6) εἰπὼν omittit. B.
7) Τέγομα, ſic, pro τένομα. Cod. A.

beneficio afficere malefacientes. Sed quomodo is, qui de non vleiſcendo mandatum acceperat, gladio percutit? Primum quidem non pro ſeipſo hoc fecit, ſed pro praeceptore: deinde, nondum perfectus erat: poſtmodum autem videas hunc ſexcentas pati iniurias, atque omnia manſuete tolerantem.

Admirari etiam quiſpiam poterit, quomodo non comprehenderint diſcipulos ac trucidauerint propter id quod factum eſt in ſeruum principis ſacerdotum. Sed vere ipſa virtus quae hos excaecauerat ac proſtrauerat, illa etiam tunc iram, quam de auriculae amputatione conceperant, diſperſit.

Verſ. 52. *Tunc ait — morientur.*

Vbi eum increpaſſet docuit, neque etiam pro Deo defendendo vtendum eſſe gladio. Per gladidium vero omnia arma prohibuit. Quod autem dicit, Omnes qui accipiunt gladium, prophetia eſt perditionis Iudaeorum, qui aduerſus ipſum venerant. Iohannes vero ait eum dixiſſe: An non bibam poculum quod dedit mihi pater? oſtendens haec non a poteſtate illorum fieri, ſed patris permiſſione, quodque patri ſit obediens vſque ad mortem.

Verſ. 53. *An putas — angelorum?*

Legio agmen eſt militare maximi numeri. Non dixit autem, Poſſum eos perdere, ne abſurda loqui videatur, propter ſuſceptas affectiones: moerorem videlicet, pauorem, agoniam, ſudores, et quaecunque paulo ante tanquam homo paſſus eſt. Nondum enim eam quam decebat, conceperant de eo opinionem, et idcirco humilia de ſe loquitur. In tanto autem numero legiones dixit ange-

ταχθεὶς, πατάσσει ἐν μαχαίρᾳ; πρῶτον μὲν, οὐχ ὑπὲρ ἑαυτοῦ τοῦτο πεποίηκεν, ἀλλ' ὑπὲρ τοῦ διδασκάλου· ἔπειτα καὶ οὔπω τέλειος ἦν· ὕστερον δὲ βλέπε τοῦτον, μυρία πάσχοντα, καὶ πράως ἅπαντα ὑπομένοντα.

Θαυμάσειε δ' ἄν τις, πῶς οὐ συνέλαβον καὶ τοὺς μαθητὰς, καὶ κατέκαυσαν, διὰ τὸ γεγενημένον εἰς τὸν δοῦλον τοῦ ἀρχιερέως· ἀλλ' ὄντως ἡ πληρώσασα καὶ βίψασα τούτους δύναμις, ἐκείνη καὶ τότε διεσκέδασε τὸν ἐπὶ τῇ ἀποκοπῇ τοῦ ὠτίου θυμὸν αὐτῶν.

Verſ. 52. Τότε λέγει — ἀπεθανέντα.

Ἐπιτιμήσας αὐτῷ, ἐδίδαξε, μηδ' ὑπὲρ τοῦ θεῖ χρῆσθαι μαχαίρᾳ· διὰ δὲ τῆς μαχαίρας, καὶ πᾶν ὅπλον ἐκώλυσε. τὸ δὲ, πάντες οἱ λαβόντες μάχαιραν, προφητεία ἐξὶ τῆς διαφθορᾶς τῶν ἐπελθόντων αὐτῷ Ἰουδαίων. ὁ δ' Ἰωάννης εἰπεῖν αὐτὸν λέγει καὶ, ὅτι c) τὸ ποτήριον, ὃ [8]) δέδωκέ μοι ὁ πατὴρ, οὐ μὴ πίω αὐτό; δεικνύοντα, ὅτι οὐ τῆς ἐκείνων δυνάμεώς ἐξι τὸ γινόμενον, ἀλλὰ τῆς τοῦ πατρὸς παραχωρήσεως, καὶ ὅτι ὑπήκοός ἐξι τῷ πατρὶ μέχρι θανάτου. c) Io. 18, 11.

Verſ. 53. Ἢ δοκεῖς — ἀγγέλων;

Λεγεῶν ἐξι, τάγμα στρατιωτικὸν πολυάριθμον. οὐκ εἶπε δὲ, ὅτι δύναμαι αὐτοὺς ἀπολέσαι, ἵνα μὴ δόξῃ λέγειν ἀπίθανα, διὰ τὰ προλαβόντα πάθη, τὴν λύπην, τὴν δειλίαν, τὴν ἀγωνίαν, τοὺς ἱδρῶτας, καὶ ὅσα πρὸ μικροῦ πεπονθὼς, ὡς ἄνθρωπος. ἔπω γὰρ τὴν προσήκουσαν περὶ αὐτοῦ ὑπόληψιν εἶχον. διὰ τοῦτο οὖν ταπεινοῖ φθέγγεται. τοσαύτας δὲ λεγεῶνας εἶπεν ἀγγέλων, ἵνα ἓκ

[8]) Ὃ ἔδωκε. Cod. A.

angelorum vt abunde confortet eos, qui timore erant pene emortui. Vnus siquidem angelus quondam centum octogintaquinque millia hominum breui tempore interfecit.

Vers. 54. *Quomodo — fieri?*

Nisi ita interemptus fuero inquit, quomodo complebuntur scripturae propheticae, quotquot de morte mea loquuntur? quae scribunt quod ita oporteat fieri, quod ita oporteat me mori.

Vers. 55. *In illa — apprehendistis me.*

Ostendit his quoque, quod non sua virtute apprehenderint eum. Sicut enim tunc non potuerunt eum apprehendere, ita neque nunc, nisi omnino voluisset. Lucas vero ait haec eum dixisse his, qui venerant ad ipsum, principibus sacerdotum ac magistratibus templi et senioribus. Verisimile est autem, et his et illis eum dixisse. Apparet ergo quod Iudas quidem sumpta cohorte, et a pontificibus et pharisaeis ministris, praeceserit. Sequuti sunt autem eum quidam etiam summi sacerdotes ac magistratus templi et seniores, quos nunc Lucas significauit: simul quidem vt eos qui missi erant incitarent: simul etiam ne muneribus allicerentur. Magistratus vero templi dicit eos, qui illud cum militibus seruabant, cum quibus etiam superius loquutus esse dicitur Iudas.

Vers. 56. *Hoc autem — prophetarum.*

Hoc totum, puta quod me voluerim apprehendi, factum est vt complerentur ac perficerentur scripturae

9) γενομένους. Cod. B. Mox πρὸς αὐτόν. A.

ἐκ περιουσίας παραθαρρύνῃ τούτους, ἀποτεθνηκότας τῷ δέει. καὶ γὰρ εἷς [d]) ἄγγελος, ἑκατὸν ὀγδοηκονταπέντε χιλιάδας ἀνεῖλεν ἐν βραχεῖ πάλαι. d) 4Reg. 19, 35.

Vers. 54. Πῶς — γενέσθαι;

Ἐι μὴ ἔτως ἀναιρεθῶ, φησὶ, πῶς πληρωθῶσιν αἱ γραφαὶ αἱ προφητικαὶ, ὅσαι περὶ τοῦ θανάτου μου διεξίασιν, αἱ γράφουσαι, ὅτι ἕτω δεῖ γενέσθαι, ὅτι ἕτω χρὴ ἀποθανεῖν με.

Vers. 55. Ἐν ἐκείνῃ — ἐκρατήσατέ με.

Δείκνυσι καὶ τούτοις, ὅτι οὐχ ὑπὸ τῆς αὐτῶν κατεσχέθη δυνάμεως. ὥσπερ γὰρ τότε κατασχεῖν αὐτὸν οὐκ ἠδυνήθησαν· ἕτως ἀδὲ νῦν, εἰ μὴ πάντως ἠθέλησεν. λουκᾶς δὲ φησιν, εἰπεῖν ταῦτα [e]) πρὸς τοὺς [2]) παραγενομένους ἐπ' αὐτὸν ἀρχιερεῖς καὶ στρατηγοὺς τοῦ ἱεροῦ καὶ πρεσβυτέρους. εἰκὸς δὲ, καὶ πρὸς τούτους, κἀκείνους. φαίνεται δὲ, ὅτι ὁ μὲν ἰούδας λαβὼν τὴν σπεῖραν, καὶ ἐκ τῶν ἀρχιερέων καὶ φαρισαίων ὑπηρέτας, προῆγεν· εἵποντο δὲ καί τινες τῶν ἀρχιερέων καὶ στρατηγῶν τῶ ἱερῶ καὶ πρεσβυτέρων, ἃς νῦν ὁ [1]) λουκᾶς ἐδήλωσεν· ἅμα μὲν παραδήγοντες τὰς ἀπεσταλμένους, ἅμα δὲ καὶ θεωρῶντες, ἵνα μὴ δωροδοκηθῶσι. στρατηγὲς δὲ τῶ ἱερῶ λέγει, τὰς φυλάσσοντας αὐτὸ [2]) μετὰ τῶν στρατιωτῶν, οἷς καὶ ἀνωτέρω συνελάλησεν ὁ ἰούδας. e) Luc. 22, 52.

Vers. 56. Τῶτο δὲ — προφητῶν.

Τῶτο δὲ ὅλον, δηλαδὴ, τὸ θελῆσαι κατασχεθῆναί με, γέγονεν, ἵνα τέλος λάβωσιν αἱ γραφαὶ τῶν

[1]) Cod. A. omittit ὁ.
[2]) Post μετὰ omittit τῶν Cod. A.

pturae prophetarum, quotquot narrant de morte mea.

Verſ. 56. *Tunc — fugerunt.*

Audito quod voluntarie ſeipſum traderet ſecundum ſcripturas: et viſo quod deinceps futurum non erat vt effugeret, tunc fugerunt iuxta infallibile ipſius vaticinium. Marcus vero addidit, quod vnus quispiam adoleſcentulus ſequebatur illum circumamictus ſindone ſuper nudum, et apprehendunt eum adoleſcentuli. At ille relicta ſindone nudus fugit ab eis. Quidam itaque aiunt a domo illa fuiſſe adoleſcentulum, in qua Chriſtus paſcha manducauerat. Alii autem hunc fuiſſe dicunt Iacobum fratrem domini, qui etiam tota vita ſua vnica veſte vtebatur. Circumamictus autem erat ſindone ſuper nudum, videlicet corpus.

Verſ. 57. *At illi — congregati erant.*

Similia quoque ſcripſerunt Marcus et Lucas: at Iohannes latius ac diligentius ſcribens ea quae ab hoc loco ſequuntur, vtpote qui rebus illis adfuit, dicit: Cohors igitur et tribunus ac miniſtri Iudaeorum comprehenderunt Ieſum, et ligauerunt eum, ac duxerunt eum ad Annam primum: erat enim ſocer Caiphae, qui erat pontifex anni illius. Deinde vbi particulariter recitauit quae in domo Annae facta ſunt, quae alii praetermiſerunt euangeliſtae, tandem dicit, Et miſit eum Annas ligatum ad Caipham pontificem.

τῶν προφητῶν, ὅσαι περὶ τοῦ θανάτου μου διαλαμβάνουσι.

Verſ. 56. Τότε — ἔφυγον.

Ἀκούσαντες, ὅτι ἑκὼν ἑαυτὸν παρέδωκε κατὰ τὰς γραφὰς, καὶ ἰδόντες, ὅτι οὐκ ἔτι διαφεύξεται, λοιπὸν ἔφυγον, κατὰ τὴν ἀψευδῆ πρόῤῥησιν αὐτοῦ. μάρκος f) δὲ προσέθηκεν, ὅτι καὶ εἷς τις νεανίσκος ἠκολούθησεν αὐτῷ, περιβεβλημένος σινδόνα ἐπὶ γυμνοῦ. καὶ κρατοῦσιν αὐτὸν οἱ νεανίσκοι. ὁ δὲ καταλιπὼν τὴν σινδόνα, γυμνὸς ἔφυγεν ἀπ' αὐτῶν. τινὲς μὲν οὖν φασὶν, ἀπὸ τῆς οἰκίας ἐκείνης εἶναι τὸν νεανίσκον, ἐν ᾗ τὸ πάσχα ἔφαγεν ὁ χριστός· ἕτεροι δὲ λέγουσιν, εἶναι τοῦτον ἰάκωβον τὸν ἀδελφὸν τοῦ κυρίου, ὃς καὶ παρ' ὅλην τὴν ἑαυτοῦ ζωὴν, ἑνὶ περιβολαίῳ ἐκέχρητο. περιεβέβλητο δὲ τὴν σινδόνα ἐπὶ γυμοῦ, τοῦ σώματος, δηλονότι.

f) Marc. 14, 51. 52.

Verſ. 57. Οἱ δὲ — συνήχθησαν.

Τὰ ὅμοια καὶ g) μάρκος ἔγραψε καὶ λουκᾶς· ὁ δ' ἰωάννης πλατύτερον καὶ ἀκριβέστερον τὰ ἐντεῦθεν γράφων, οἷα παρὼν αὐτοῖς, οὕτω φησίν· ἡ οὖν h) σπεῖρα καὶ ὁ χιλίαρχος καὶ οἱ ὑπηρέται τῶν ἰουδαίων συνέλαβον τὸν ἰησοῦν, καὶ ἔδησαν αὐτὸν, καὶ ἀπήγαγον αὐτὸν πρὸς ἄνναν πρῶτον. ἦν γὰρ πενθερὸς τοῦ καϊάφα, ὃς ἦν ἀρχιερεὺς τοῦ ἐνιαυτοῦ ἐκείνου. εἶτα κατὰ μέρος ἀπαγγείλας τὰ ἐν τῷ οἴκῳ τοῦ ἄννα γενόμενα, ἅπερ 3) οἱ ἄλλοι παρέδραμον εὐαγγελισταὶ, τέλος λέγει, ἀπέστειλεν i) αὐτὸν ὁ ἄννας δεδεμένον πρὸς καϊάφαν τὸν ἀρχιερέα.

g) Marc. 14, 53. Luc. 22, 54.

h) Io. 18, 12. 13.

i) Io. 18, 24.

Verſ. 58.

3) οἱ omittit. B.

Verſ. 58. *Petrus autem — principis ſacerdotum.*

Reuerſi ſtatim, ipſe et Iohannes ſequebantur: Iohannes vero permiſſus quoque eſt appropinquare, vtpote notus pontifici, ſicut ipſe ſcribit. Caeteri autem tres euangeliſtae concorditer Petri tantum meminerunt, neceſſitate ducti, vt oſtenderent ſaluatoris vaticinium de illius negatione fuiſſe completum: vtque oſtenderent quantum ſit malum in ſeipſo quempiam, non in Deo confidere. Iohannes vero ſuiipſius etiam fecit mentionem diligentiae cauſa: ne tamen ſeipſum laudare videatur, vtpote quod in eiusmodi periculis ſequutus ſit, nomen proprium conticuit et dixit: ſequebatur autem Ieſum Simon Petrus et alius diſcipulus.

Verſ. 58. *Et ingreſſus — finem.*

Tres quidem euangeliſtae tres Petri negationes in Caiphae domo factas eſſe dicunt, Iohannes autem in domo Annae ſoceri ipſius, nec tamen ob hoc inter eos eſt diſſonantia. Siquidem amborum vna domus erat, idemque atrium, habens in ſe duo habitacula a ſe inuicem ſeparata.

Scire autem oportet, quod Matthaeus dicit ancillam primum terruiſſe Petrum: exinde alteram: poſtmodum vero aſtantes. Marcus vero primum ancillam, exinde rurſus eandem ipſam, poſtmodum aſtantes. At Lucas primum ancillam, deinde alterum, et poſtmodum alium quendam. Iohannes autem primum ancillam oſtiariam: exinde quos-

4) Hoc refertur ad ſuperius, ἀφέντες αὐτὸν ἔφυγον· αὐτὸς autem, refertur ad Petrum.
5) Ἀμφότερον, ἓξ οἴκου. B.
6) Ἰθιχούσας, pro ἰδιαιτάτας. Cod. A.

Verſ. 58. Ὁ δὲ πέτρος — ἀρχιερέως.

Ὑποστρέψαντες [4]) εὐθὺς αὐτὸς καὶ ὁ ἰωάννης παρηκολούθουν. ὁ δ' ἰωάννης συνεχωρεῖτο καὶ πλησιάζειν, οἷα [k]) γνωστὸς τῷ ἀρχιερεῖ, καθὼς [k]) Io. 18, 15. αὐτὸς ἱστορεῖ. ἀλλ' οἱ μὲν τρεῖς εὐαγγελισταὶ τοῦ πέτρου μόνου μνημονεύουσι συμφώνως, διὰ τὸ ἀναγκαῖον, ἵνα τε δείξωσι τὴν περὶ τῆς ἀρνήσεως αὐτοῦ πρόρρησιν τοῦ σωτῆρος εἰς τέλος ἐκβεβηκυῖαν, καὶ ἵνα διδάξωσιν, ὁποῖόν ἐστι κακὸν τὸ θαρρεῖν ἐφ' ἑαυτῷ τινα, καὶ μὴ ἐπὶ τῷ θεῷ. ὁ δ' ἰωάννης καὶ ἑαυτοῦ ἐμνημόνευσεν, ἀκριβολογίας ἕνεκα. πλὴν ἵνα μὴ δόξῃ ἐπαινεῖν ἑαυτὸν, ὡς ἐν τοιούτοις δεινοῖς ἀκολουθοῦντα τῷ διδασκάλῳ, παρεσιώπησε τὸ ἴδιον ὄνομα, καὶ εἶπεν, ἠκολούθει [l]) δὲ τῷ ἰησοῦ σίμων πέτρος καὶ ὁ ἄλλος μα- [l]) Io. 18, 15. θητής.

Verſ. 58. Καὶ εἰσελθὼν — τέλος.

Οἱ μὲν τρεῖς εὐαγγελισταὶ τὰς τρεῖς ἀρνήσεις τοῦ πέτρου ἐν τῇ τοῦ καϊάφα αὐλῇ γενέσθαι λέγουσιν· ὁ δ' ἰωάννης ἐν τῇ τοῦ ἄννα, τοῦ πενθεροῦ αὐτοῦ. καὶ οὐκ ἔστι τοῦτο διαφωνία. καὶ γὰρ [5]) ἀμφοτέρων εἰς οἶκος καὶ μια αὐλὴ, ἐχουσα ἐν ἑαυτῇ δύο διαίτας [6]) ἰδιαιτάτας.

Χρὴ δὲ γινώσκειν, ὅτι [7]) ὁ ματθαῖος μὲν πρῶτον παιδίσκην λέγει πτοῆσαι τὸν πέτρον· εἶτα ἄλλην· ἔπειτα τοὺς ἑξῶτας· [μάρκος [8]) δὲ [m]) πρῶτον παιδίσκην· εἶτα τὴν αὐτὴν πάλιν· ἔπειτα τοὺς παρεστῶτας·] λουκᾶς δὲ, πρῶτον [n]) παιδίσκην· εἶτα ἕτερον· ἔπειτα ἄλλόν τινα· ἰωάννης δὲ, [o]) πρῶτον παιδίσκην, τὴν θυρωρόν· εἶτα, τινὰς· ἔπει-

[m]) Marc. 14, 66. seqq.

[n]) Luc. 22, 56. seqq.

[o]) Io. 18, 17. seqq.

7) ὁ omittit. B.

8) Inclusa omittit Cod. Λ. Error ortus est ex ἑξῶτας et παρεστῶτας.

quosdam: tertio vnum ex seruis pontificis, eius cognatum cui Petrus auriculam abscideratⁿ).

Si tamen aduertamus, nec sic dissonantia vlla reperitur. In prima siquidem negatione eadem ancilla apud quatuor euangelistas fuisse memoratur: in secunda vero quosdam ostendit Iohannes interrogasse Petrum: at hi quidam, erant ancilla de qua dixit Matthaeus, et prior ancilla de qua ait Marcus, et alter de quo scripsit Lucas. In tertia autem negatione eodem modo Marcus et Lucas dixerunt, astantes scilicet interrogasse Petrum, in quibus erat et alius de quo apud Lucam, et hic est qui a Iohanne dicitur seruus pontificis. Postquam ergo ea quae necessaria erant significauimus, declaranda sunt quae vlterius sequuntur. Quae in domo Caiaphae facta sunt, non sunt recitata a Iohanne, eo quod a caeteris dicta essent.

Vers. 59. *Principes autem sacerdotum — v. 60. inueniebant.*

Vt illis quidem videbatur, verum testimonium: vt autem rei veritas erat, falsum testimonium. Vel etiam quum scirent, quod aduersus innocentem verum testimonium non inuenirent: iam falsum quoque exquirebant testimonium. Volebant sane tanquam reum condemnare illum, ideo etiam forum iudiciale effingunt, ac falsum testimonium quaerunt: ipsi et iudices et accusatores effecti, et studebant eum apud se condemnare: nam apud iudices diffidebant, quod huius negotii essent reportaturi victoriam.

Vers. 60.

n) Πρώτην dixit, quia eadem est et secunda. Paullo enim ante de secunda dixit, εἶτα τὴν αὐτὴν πάλιν.
1) Ita scripsi pro λευκᾶς.

ἔπειτα, ἕνα τῶν δούλων τοῦ ἀρχιερέως, συγγενῆ, οὗ ἀπέκοψε πέτρος τὸ ὠτίον.

Πλὴν ἐὰν προσέχωμεν, οὐδ' οὕτω διαφωνία τις εὑρεθήσεται. ἐπὶ μὲν γὰρ τῆς πρώτης ἀρνήσεως, ἡ αὐτὴ παιδίσκη ἐστὶν, ἡ παρὰ τοῖς τέσσαρσιν εὐαγγελισταῖς μνημονευομένη· ἐπὶ δὲ τῆς δευτέρας, τινὰς ὁ ἰωάννης ἐνέφηνεν ἐρωτῆσαι τὸν πέτρον, οἵτινες ἦσαν ἡ παιδίσκη τε, περὶ ἧς εἶπε ματθαῖος, καὶ ἡ πρώτη[9]) παιδίσκη, περὶ ἧς ἔφη μάρκος, καὶ ὁ ἕτερος, περὶ οὗ ἱστόρησε λουκᾶς· ἐπὶ δὲ τῆς τρίτης ἀρνήσεως, ὁμοίως μάρκος καὶ[1]) ματθαῖος τοὺς παρεστῶτας εἶπον ἐρωτῆσαι αὐτὸν, ἐν οἷς ἔμελλεν εἶναι καὶ ὁ ἄλλος, ὁ παρὰ τῷ λουκᾷ. οὗτος δέ ἐστιν, ὁ παρὰ τῷ ἰωάννῃ δοῦλος τοῦ ἀρχιερέως. ἐπεὶ οὖν, ἅπερ ἔδει σημειώσασθαι, παρετηρήσαμεν, λοιπὸν ἑρμηνευτέον τὰ ἑξῆς, ἅπερ ἐν τῷ οἴκῳ μὲν τοῦ καϊάφα γεγόνασιν, οὐκ ἐμνημονεύθησαν δὲ παρὰ τοῦ ἰωάννου, διὰ τὸ ῥηθῆναι παρὰ τῶν ἄλλων.

Verſ. 59. Οἱ δὲ ἀρχιερεῖς — v. 60. εὗρον.

Ὡς μὲν ἐκείνοις ἐδόκει, μαρτυρίαν, ὡς δὲ τῇ ἀληθείᾳ, ψευδομαρτυρίαν. ἢ καὶ γινώσκοντες, ὅτι μαρτυρίαν οὐχ εὑρήσουσι κατὰ τοῦ ἀνεπιλήπτου, λοιπὸν ἐζήτουν ψευδομαρτυρίαν. [ἐβούλοντο[2]) γὰρ ὡς ὑπεύθυνον καταδικάσαι αὐτόν. διὸ καὶ σχηματίζουσι δικαστήριον καὶ ζητοῦσι ψευδομαρτυρίαν,] αὐτοὶ καὶ δικασταὶ καὶ κατήγοροι γινόμενοι, καὶ σπουδάζοντες παρ' ἑαυτοῖς τοῦτον καταδικάσαι. ἠπίσταντο γὰρ, ὅτι παρ' ἑτέροις δικασταῖς οὐκ ἄν ποτε[3]) τούτου περιγένοιντο.

[2]) Incluſa omittit Cod. A. Error ſcribae rurſus ortus ex duplici ψευδομαρτυρίαν.

[3]) Ante τούτου Cod. A. addit περί.

Verſ. 60. *Quumque multi — inueniebant.*

Nam contraria ſibi mutuo teſtabantur. Ait enim Marcus: Et idonea teſtimonia non erant. Completa eſt autem et Dauidica prophetia quae dicit, Quaeretur peccatum illius et non inuenietur.

Verſ. 60. *Poſtmodum — v. 61. illud.*

Dixit, at non dixit ſoluam, ſed, ſoluite: neque de templo manufacto, ſed de proprio corpore. Propter hoc enim etiam hos euangeliſta falſos teſtes appellauit. Marcus vero ait: Et quidam aſſurgebant, et falſum teſtimonium aduerſus illum ferebant, dicentes, Nos audiuimus ipſum dicentem, Ego diſſoluam templum hoc manufactum, et in triduo aliud non manufactum aedificabo. Et nec ſic idoneum erat teſtimonium illorum. Multi ſiquidem de tali materia teſtabantur, duo vero concorditer ferebant, quos dixit Matthaeus: alii vero duo diuerſa loquebantur, propter quod dixit Marcus, quod non erat idoneum teſtimonium illorum.

Verſ. 62. *Et ſurgens — v. 63. tacebat.*

Videns et iudicii forum iniquum: nam latronum iudicio ſimile videbatur: et tyrannicum tribunal. Sciens etiam quod apud huiusmodi fruſtra reſponſurus eſſet, tacebat.

Verſ. 63. *Et reſpondens — Dei.*

Adiurauit, volens eum ad reſponſionem attrahere: vt hac facta, hunc ex ea condemnaret. Addidit autem filius Dei, quia etiam reges et prophetae

4) "Ori omittit Cod. A.

Vers. 60. Καὶ πολλῶν — εὗρον.

Ἐναντία γὰρ ἀλλήλοις ἐμαρτύρουν. Φησὶ γὰρ ὁ μάρκος, ὅτι [a]) καὶ [b]) ἴσαι αἱ μαρτυρίαι οὐκ ἦσαν. [p]) Marc. 14,56. ἐπληροῦτο δὲ καὶ ἡ δαυϊτικὴ προφητεία ἡ λέγουσα· ζητηθήσεται [q]) ἡ ἁμαρτία αὐτοῦ, καὶ οὐ μὴ [q]) Ps. 9, 36. εὑρεθῇ.

Vers. 60. Ὕστερον — v. 61. αὐτόν.

Εἶπεν, ἀλλ' οὐκ εἶπε, λύω, ἀλλὰ λύσατε, ἐδὲ περὶ τοῦ ναοῦ τοῦ χειροποιήτου, ἀλλὰ περὶ τοῦ ἰδίου σώματος. διὰ τοῦτο οὖν καὶ τούτους ψευδομάρτυρας ὁ εὐαγγελιστὴς ὠνόμασε. μάρκος δέ φησι, καὶ τινες [r]) ἀναστάντες, ἐψευδομαρτύρουν κατ' αὐτοῦ, λέγοντες· ὅτι ἡμεῖς ἠκούσαμεν αὐτοῦ λέγοντος· ὅτι ἐγὼ καταλύσω τὸν ναὸν τοῦτον τὸν χειροποίητον, καὶ διὰ τριῶν ἡμερῶν ἄλλον ἀχειροποίητον οἰκοδομήσω. καὶ οὐδὲ ἕτως ἴση ἦν ἡ μαρτυρία αὐτῶν. πολλοὶ μὲν γὰρ περὶ τῆς τοιαύτης ὑποθέσεως ἐμαρτύρουν· δύο δὲ ὁμοφώνησαν, οὓς εἶπε ματθαῖος· οἱ δ' ἄλλοι διεφώνουν, δι' οὓς εἴρηκεν ὁ μάρκος, ὅτι ἐδὲ ἕτως ἴση ἦν ἡ μαρτυρία αὐτῶν. [r]) Marc. 14,57-59.

Vers. 62. Καὶ ἐναστὰς — v. 63. ἐσιώπα.

Βλέπων μὲν, καὶ τὸ δικαστήριον παράνομον· ἐῴκει γὰρ λῃστῶν κριτηρίῳ καὶ τυραννικῷ βήματι εἰδὼς δὲ, καὶ ὅτι μάτην ἀποκρινεῖται παρὰ τοιούτοις, ἐσιώπα.

Vers. 63. Καὶ ἀποκριθεὶς — τοῦ θεοῦ.

Ἐξορκίζει, βουλόμενος αὐτὸν εἰς ἀπολογίαν καταστῆσαι, ἵνα ταύτης δραξάμενος, ἐκ ταύτης τοῦτον καταδικάσῃ. προστίθησι δὲ τὸ, ὁ υἱὸς τοῦ

phetae Chriſti dicebantur a χρίεσθαι, hoc eſt vngi. Marcus verò ait, Filius benedicti, ſiue, Dei qui benedictus eſt et laudatus.

Verſ. 64. *Dicit — dixiſti.*

Etiam hic ablata dictione, An, relinquitur, tu es Chriſtus filius Dei. Ait autem Marcus eum dixiſſe, Ego ſum: vtrumque enim dixit, Tu dixiſti quod ego ſum. Sciens ergo quod non crediturus eſſet, tamen veritatem deponit, ne poſtmodum dicere poſſent: ſi poſteaquam adiuratus eſt confeſſus fuiſſet, vtique credidiſſemus.

Verſ. 64. *Veruntamen — coeli.*

A modo, hoc eſt, non longo poſt tempore. Significat autem tempus poſt reſurrectionem. Videbitis me qui a vobis interimor ſedentem a dexteris virtutis quae eſt Dei, († Eodem videlicet throno cum Deo et patre. Inſuper Venientem quoque ſecundo ſuo aduentu in nubibus coeli tanquam Deum. Videbitis autem dixit, non quod hi eum eſſent ita viſuri: ſed proteſtatus eſt quod ita uenturus eſſet: aut ad eos dirigitur ſermo qui ex eis crediturі erant. Praeterea verbum, Videbitis, ſignificat etiam Cognoſcetis. Dicit autem apud Lucam: Ex hoc tempore erit filius hominis ſedens a dexteris virtutis Dei,) hoc eſt, breue erit tempus inſidiarum quae in me incitatae ſunt: Paruo enim expleto tempore ſuperior omnibus inimicis meis efficiar.

Verſ. 65.

5) Refertur ad priora, vbi legitur, εἰ σὺ εἶ ὁ χριστὸς κ. τ. λ.

6) Quae hic incluſimus, ea Hentenius habebat in fine, poſt γενήσομαι, tanquam ſcholium ex margine

θεοῦ, διότι καὶ οἱ βασιλεῖς καὶ οἱ προφῆται χρισοὶ ἀπὸ τοῦ χρίεσθαι ὠνομάζοντο. μάρκος δὲ φησιν, ὅτι ὁ υἱὸς s) τοῦ εὐλογητοῦ, ἤτοι, τοῦ θεοῦ, s) Marc. 14, 61.
τοῦ εὐλογητοῦ, τοῦ ὑμνητοῦ.

Verſ. 64. Λέγει — εἶπας.

Κἀνταῦθα, περιαιρουμένου τοῦ t) εἰ, ὑπολιμπάνεται, σὺ εἶ ὁ χριστὸς, ὁ υἱὸς τοῦ θεοῦ. λέγει δὲ μάρκος, εἰπεῖν αὐτὸν, ὅτι t) ἐγω εἰμι. καὶ ἀμφω τ) Marc. 14, 62.
γὰρ εἶπε, σὺ εἶπας, ὅτι ἐγώ εἰμι. γινώσκων οὖν, ὅτι οὐ πιστευθήσεται, ὅμως κατατίθεται, ἵνα μὴ δύνωνται λέγειν ὕστερον, ὅτι εἰ μετὰ τὸ ἐξορκισθῆναι ὡμολόγησεν, ἐπιστεύσαμεν ἄν.

Verſ. 64. Πλὴν — ὁρᾶσθε.

Ἀπάρτι, ἀντὶ τοῦ, μετὰ μικρόν. δηλοῖ δὲ τὸν μέχρι τῆς ἀναστάσεως αὐτοῦ καιρόν. ὄψεσθε μεν τὸν παρ' ὑμῶν ἀναιρούμενον, καθήμενον ἐκ δεξιῶν τῆς δυνάμεως τῆς τοῦ θεοῦ, [ἤγουν,] u) σύνθρονον τῷ θεῷ καὶ πατρί. ἔτι δὲ καὶ ἐρχόμενον κατὰ τὴν δευτέραν παρουσίαν ἐπὶ τῶν νεφελῶν τοῦ οὐρανοῦ, ὡς θεόν. ὄψεσθε δὲ εἶπεν, οὐχ ὡς δυναμένων ἅπαξ ἰδεῖν αὐτὸν, ἀλλ' ὡς διαμαρτυρόμενος· ἢ καὶ πρὸς τοὺς μέλλοντας ἐξ αὐτῶν πιστεύειν ὁ λόγος. τὸ δὲ ὄψεσθε δηλοῖ καὶ τὸ, γνώσεσθε. φησὶ δὲ καὶ ὁ λουκᾶς, ὅτι ἀπὸ v) τοῦ v) Luc. 22, 69.
νῦν ἔσται ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου καθήμενος ἐκ δεξιῶν τῆς δυνάμεως τοῦ θεοῦ,] τουτέστι, βραχὺς ὁ καιρὸς τῆς w) κατ' ἐμοῦ ἐπιβολῆς. οὐκ εἰς μακρὰν γὰρ ἀνώτερος τῶν ἐπιβουλευόντων γενήσομαι.

gine ſui Codicis huc relatum. Forte omiſſa fuerant ob duplex τοῦ θεοῦ.

w) Κατ' ἐμέ. Cod. A.

Vers. 65. *Tunc — testibus?*

Moris erat Iudaeis, quum aliquid triste vidissent, vel audissent discindere vestimenta sua: quod etiam nunc summus sacerdos fecit, tanquam audita blasphemia intolerabili. Et hoc facto, licet inuitus, simul prophetauit quod discindendus esset pontificatus Iudaeorum.

Vers. 65. *Ecce — v. 66. videtur?*

Auxit etiam suo dicto accusationem, et blasphemiam vocans responsum, et praeiudicio damnans eum, et exinde caeteris viam faciens ad eum condemnandum, quasi scilicet manifestato eis delicto, cogens eos ad pronuntiandam sententiam, vt ita roboretur condemnatio, et ex hoc, tanquam reum Pilato tradant vt interimatur.

Vers. 66. *At illi — est.*

Quod volebant statuerunt. Nam corrupta mens, corruptam fert et sententiam. Lucas vero scripsit, quod duxerunt illum in concilium suum dicentes, si tu es Christus, dic nobis. Ait autem illis, si dixero vobis non credetis: quodsi etiam interrogauero, non respondebitis mihi, neque absoluetis. Ex hoc tempore erit filius hominis sedens a dextris virtutis Dei. Dixerunt autem omnes: Tu ergo es filius Dei? Ipse vero ait ad illos, Vos dicitis quod ego sum. At illi dixerunt, Quid amplius nobis opus est testibus? ipsi enim audiuimus ex

*) Durum quodammodo τὸ ὁδός. Malim ὁδηγός. Vterque tamen Codex consentit in ὁδός. Hentenii interpretatio ambigua est.

Verſ. 65. Τότε — μαρτύρων;

Ἔθος τοῖς Ἰουδαίοις, ὅταν τι χαλεπὸν καὶ φρικτὸν ἴδωσιν ἢ ἀκούσωσι, διαῤῥήσσειν τὰ ἱμάτια αὐτῶν, ὅπερ καὶ νῦν ὁ ἀρχιερεὺς ἐποίησεν, ὡς ἀκέστας δῆθεν βλασφημίας ἐκ ἀνεκτῆς. ἅμα δὲ καὶ ἄκων, ἀφ' ὧν ἐποίησε, προεφήτευσεν, ὅτι διαῤῥηχθήσεται ἡ ἀρχιερωσύνη τῶν Ἰουδαίων.

Verſ. 65. Ἴδε — v. 66. δικεῖ;

Αὐξήσας τὴν κατηγορίαν τοῦ λεχθέντος, καὶ βλασφημίαν τοῦτο καλέσας, καὶ προκαταδικάσας αὐτὸν, καὶ [8]) ὁδὸς ἤδη καὶ τοῖς ἄλλοις εἰς τὸ καταδικάσαι γενόμενος, λοιπὸν, ὡς φανερᾶ τῆ πλημμελήματος ὄντος, ἀναγκάζει καὶ αὐτὸς ἀποφήνασθαι, ἵνα, κυρωθείσης ἔτω τῆς καταδίκης, ὑπεύθυνον ἀπεντεῦθεν αὐτὸν παραδοῖεν τῷ πιλάτῳ πρὸς ἀναίρεσιν.

Verſ. 66. Οἱ δὲ — ἐστίν.

Ὅπερ ἐβούλοντο, τοῦτο καὶ ἀπεφήναντο. διεφθαρμένης ἦν γνώμης, διεφθαρμένη καὶ ἡ ἀπόφασις. ὁ δὲ λευκᾶς ἔγραψεν, ὅτι καὶ [x]) ἀνήγαγον αὐτὸν εἰς τὸ συνέδριον αὐτῶν, λέγοντες· εἰ σὺ εἶ ὁ χριστὸς, εἰπὲ ἡμῖν. εἶπε δὲ αὐτοῖς· ἐὰν ὑμῖν εἴπω, ὐ μὴ πιστεύσητε· ἐὰν δὲ καὶ ἐρωτήσω, ὐ μὴ ἀποκριθῆτέ μοι ἢ ἀπολύσητε. ἀπὸ τοῦ νῦν ἔσαι ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου καθήμενος ἐκ δεξιῶν τῆς δυνάμεως τοῦ θεοῦ. εἶπον δὲ πάντες· σὺ οὖν εἶ ὁ υἱὸς τοῦ θεοῦ; ὁ δὲ πρὸς αὐτοὺς ἔφη· ὑμεῖς λέγετε, ὅτι ἐγώ εἰμι. οἱ δὲ εἶπον· τί ἔτι χρείαν ἔχομεν μαρτυρίας; αὐτοὶ γὰρ ἠκούσαμεν ἀπὸ τοῦ στόμα-

x) Luc. 22, 66-71.

ex ore eius. Verisimile est enim et summum sacerdotem et consessores interrogasse et examinasse eum, rursumque ipsum et illi et istis respondisse.

Quare autem occulte ipsum non occiderunt? Ne inuidia moti occidisse eum viderentur. Studebant ergo publice illum tanquam maleficum occidere: perdere nitentes opinionem quam de eo turbae conceperant. Ideo etiam petierunt, vt crucifigerent eum: et simul cum eo latrones crucifixerunt. Ediuerso autem factum est quam illi optauerant. Nam quia publice interemptus est, magis resplenduit gloria eius. Rursumque in sepulchro sigilla, militumque custodia veritatem magis effulgere fecerunt.

Vers. 67. *Tunc — eius.*

Horreto coelum et terra, vniuersaque creatura, in quam faciem, quam intulerunt iniuriam.

Vers. 67. *Et — v. 68. qui te percussit?*

Quia a multis propheta dicebatur, verberabant eum tanquam falsum prophetam, facie eius veste contecta, ne videret, sicuti Marcus et Lucas dixerunt. Nunc autem caedebant, nunc vero alapas dabant dicentes, Prophetiza nobis Christe, quis est qui te percussit? Est autem colaphus verberatio quae in collo fit vacua manu vt sonum edat: alapa vero in faciem datur.

Post iniustam enim condemnationem tanquam abiectum quempiam et triobolarem in medio fumentes, hi quidem quicquid in buccam veniebat debacchabantur in eum, non liberi solum, sed et serui:

3) Ita Chrysost. sed de re alia. Tom. VII, p. 421. D.

τος αὐτῦ· εἰκὸς γὰρ, καὶ τὸν ἀρχιερέα, καὶ τοὺς συνεδριάζοντας, ἐπερωτᾶν καὶ ἀνακρίνειν αὐτὸν, πάλιν τε αὐτὸν ἀποκρίνεσθαι καὶ πρὸς ἐκεῖνον, καὶ πρὸς αὐτές.

Καὶ διατί μὴ λάθρα τῦτον ἀνεῖλον; διὰ τὸ μὴ δόξαι κατὰ φθόνον αὐτὸν ἀνελεῖν. ἐσπούδαζον εὖν δημοσίᾳ τῦτον, ὡς κακῦργον ἀναιρεθῆναι, μηχανώμενοι βλάψαι τὴν ὑπόληψιν αὐτῦ. διὰ τῦτο γὰρ καὶ ζαυρῷ τῦτον ἀναιρεθῆναι ἠτήσαντο, καὶ λησὰς αὐτῷ συνεζαύρωσαν. γέγονε δὲ τἐναντίον, οἷς ἐβέλοντο. δημοσίᾳ γὰρ ἀναιρεθέντος, μᾶλλον ἐξέλαμψεν ἡ δόξα αὐτῦ. καὶ ἐπὶ τῦ τάφου δὲ πάλιν, αἱ σφραγῖδες καὶ ἡ παραφυλακὴ μᾶλλον διελάμψαι τὴν ἀλήθειαν πεποιήκασι.

Vers. 67. Τότε — αὐτῦ.

Φρίξαν ἐρανὲ καὶ γῆ καὶ σύμπασα κτίσις, εἰς οἷον πρόσωπον, οἵαν ἀτιμίαν ἐπήγαγον!

Vers. 67. Καὶ — v. 68. παίσας σε;

Ἐπεὶ παρὰ πολλοῖς προφήτης ἐλέγετο, διέπαιζον αὐτὸν, ὡς ψευδοπροφήτην. περικαλύψαντες γὰρ [y]) ἱματίῳ τὸ πρόσωπον αὐτῦ, πρὸς τὸ μὴ βλέπειν, ὡς μέρκος καὶ λυκὰς ἔπον, τῦτο μὲν ἐκολάφιζον, τῦτο δὲ ἐῤῥάπιζον, λέγοντες· προφήτευσον ἡμῖν, χριστὲ, τίς ἐστιν ὁ παίσας σε; ἔστι δὲ κολαφισμὸς μὲν, τὸ παίειν κατὰ τῦ τραχήλου κοίλη ἁφῇ, πρὸς τὸ ποιεῖν ψόφον· ῥαπισμὸς δὲ, τὸ παίειν κατὰ τῦ προσώπου.

y) Marc. 14. 65. Luc. 22, 64.

Μετὰ γὰρ τὴν ἄδικον καταδίκην, ὡς ἄτιμόν τινα καὶ [z]) τριωβολιαῖον λαβόντες μέσον αὐτὸν, οἱ μὲν πᾶσαν εἰς αὐτὸν ἐνεδείκνυντο πικρίαν, οὐκ ἐλεύθεροι μόνον, ἀλλὰ καὶ δῦλοι, καὶ

z)

ferui: alii vero omnimodam aduerſus eum mouebant inſaniam, gaudentique animo rabiem euomebant. Vniuerſa autem magno animo ſuſtinebat, docens nos iniurias tolerare. Et erat apud illos vehemens prauitatis abundantia, apud hunc vero tolerantia.

Eſt autem admiratione dignum, quomodo euangeliſtae tanquam veritatis amatores, quae etiam maxime probroſa videntur, referunt, et neque Iudam aut Iudaeos tanquam inimicos conuiciis laceſſunt: neque magiſtrum tanquam praeceptorem, ſublimem efferunt, ſed quaſi nullo moti affectu omnia narrant, ac ſolius curam habent veritatis, et vbique ad id quod res poſtulat ſe conferunt.

Cap. LXVI. De negatione Petri.

Verſ. 69. *Petrus autem — v. 70. quid dicas.*

Vide quomodo eum, qui paullo ante adeo ſeſe iactabat, infirma ancillula praeceptorem negare fecit, vtpote diuina deſtitutum gratia.

Verſ. 71. *Quum autem exiſſet — v. 72. hominem.*

Heu qualem reddit eum timor. Non ſolum enim negauit, ſed etiam cum iuramento. Exiuit autem non extra veſtibulum, ſed in veſtibulum, hoc eſt, priorem atrii partem. Nam Marcus προαύλιον dixit.

Verſ. 73. *Et poſt puſillum — v. 74. hominem.*

Marcus autem dixit: Nam et Galilaeus es, et loquela tua conuenit. Habebant enim quippiam inſigne

καὶ παντοίαν ἐκένουν κατ' αὐτοῦ μανίαν, καὶ ἡδέως τῆς λύττης ἐνεφοροῦντο· ὁ δὲ πάντα μεγαλοψύχως ὑπέμενε, διδάσκων ἀνέχεσθαι. καὶ ἦν, παρ' ἐκείνοις μὲν, κακίας ὑπερβολή· παρὰ τούτῳ δὲ, ἀνεξικακίας.

Ἄξιον δὲ θαυμάσαι καὶ τοὺς εὐαγγελιστὰς, πῶς καὶ τὰ δοκοῦντα ἐπονείδιστα φιλαλήθως ἀπαγγέλλουσι, καὶ οὔτε τὸν ἰούδαν ἢ τοὺς ἰουδαίους ὡς ἐχθροὺς διασύρουσιν, οὔτε τὸν διδάσκαλον, ὡς[1]) διδάσκαλον ὑψοῦσιν· ἀλλ' ἀπαθῶς ἅπαντα διηγοῦνται, καὶ μόνης τῆς ἀληθείας φροντίζουσι, καὶ πανταχοῦ γίνονται τῆς χρείας.

Κεφ. Ξς. Περὶ τῆς ἀρνήσεως τοῦ πέτρου.

Verſ. 69. Ὁ δὲ πέτρος — v. 70. τί λέγεις.

Σκόπει, πῶς τὸν πρὸ μικροῦ τηλικαῦτα μεγαλαυχήσαντα θεραπαινίδιον ἀσθενὲς ἐπτόησεν, ὡς ὑπὸ τῆς θείας χάριτος ἐγκαταλειφθέντα.

Verſ. 71. Ἐξελθόντα δὲ αὐτὸν — v. 72. τὸν ἄνθρωπον.

Φεῦ! οἷα διέθηκεν αὐτὸν ὁ φόβος. οὐ μόνον γὰρ ἠρνήσατο, ἀλλὰ καὶ μετ' ὅρκου. ἐξῆλθε δὲ, οὐκ ἔξω τοῦ πυλῶνος, ἀλλ' εἰς τὸν πυλῶνα, τουτέστιν, εἰς τὸ προαύλιον, ὡς[z]) ὁ μάρκος εἶπε. z) Marc. 14,68.

Verſ. 73. Μετὰ μικρὸν — v. 74. τὸν ἄνθρωπον.

Ὁ δὲ μάρκος ἔγραψεν, ὅτι[a]) καὶ γὰρ γαλιλαῖος εἶ, καὶ ἡ λαλιά σου ὁμοιάζει, εἶχον γάρ τι παράση- a) Marc. 14,70.

[1]) ὡς ὁ διδάσκαλος. B.

insigne Galilaei in veste, et quasdam praeterea idiomatis proprietates. Execrari autem est deuouere. Vnde Marcus scripsit ἀναθεματίζειν. Ambo vero haec, maledictiones inferre significant.

Vers. 74. *Statimque — v. 75. me.*

Marcus autem dixit, quod cum Petrus semel negauit, tunc gallus primum cecinit: quando vero tertio negauit, tunc secundo cecinit. [2]Notauit autem hoc, manifestans quod primum gallicinium non admonuit eum. Rursum autem Lucas scribit, quod postquam gallus cecinit, conuersus dominus respexit Petrum, per aspectum ad memoriam eum reducens. Adeo enim illum deuicerat timor, vt paulominus fuerit emortuus: quumque gallus non semel tantum, sed et bis ceciniſſet, neque ita ad sensum redierat, sed opus etiam fuerat saluatoris aspectu. Vide ergo infirmitatem in quam breui tempore tertio negauerit, et succeſſiue tres emiserit negationes, non quaestionibus examinatus, sed forte fortuna in transitu requisitus.

Vers. 75. *Et egressus — amare.*

Egressus est foras, ne forte flens, et ipse apprehenderetur. Fleuit autem, non vtcunque, sed acerbe. Marcus autem dicit, quod adiiciens fleuit: adiiciens, hoc est incipiens. Iohannes vero hoc, tanquam ab aliis dictum praetermisit.

Vidisti peccatum? vide et poenitentiam. Ob hoc enim peccata et poenitentiae sanctorum scriptae sunt. Permissus est autem cadere Petrus, non

[2]) Ita etiam vterque in contextu Matthaei. Recte. Alterum, quod nec Complutensis editio habet, ex suo Lexico depromsit Erasmus.

παράσημον τολῆς οἱ γαλιλαῖοι, καὶ μὴν καὶ ἰδιώματά τινα διαλέκτου. καταθεματίζειν [2] δὲ ἔστι τὸ [b]) ἀναθεματίζειν. ἕτω γὰρ ὁ μάρκος εἶπε, καὶ ἄμφω δὲ ταυτὶ, τὸ καταράσθαι δηλῶσι. b) Marc. 14, 71.

Vers. 74. Καὶ εὐθέως — v. 75. με.

Μάρκος δὲ φησιν, ὅτε [c]) μὲν ἅπαξ ὁ πέτρος ἠρνήσατο, τότε τὸν ἀλέκτορα φωνῆσαι τὸ πρῶτον· ὅτε δὲ τρίτον, τότε τὸ δεύτερον. ἐσημειώσατο δὲ τοῦτο, δηλῶν, ὅτι ἅτε ἡ πρώτη φωνὴ τοῦ ἀλέκτορος ἀνέμνησεν αὐτόν. καὶ ὁ λουκᾶς δὲ λέγει πάλιν, ὅτι μετὰ [d]) τὸ φωνῆσαι τὸν ἀλέκτορα, στραφεὶς ὁ κύριος, ἐνέβλεψε τῷ πέτρῳ· διὰ τὸ βλέμματος ὑπομιμνήσκων αὐτόν. τοσοῦτον γὰρ αὐτὸ κατεκράτησεν ὁ φόβος, ὡς ἀποτεθνηκέναι μικρὸ, καὶ τὸ ἀλέκτορος φωνήσαντος ἐ μόνον ἅπαξ, ἀλλὰ καὶ δίς, μηδ' ἕτως εἰς ἔννοιαν ἐλθεῖν, ἀλλὰ δεηθῆναι καὶ τὸ βλέμματος τὸ σωτῆρος. ἴδε γὰρ ἀθένειαν, πῶς ἐν βραχεῖ καιρῷ τρίτον ἠρνήσατο, καὶ ἐκ διαδοχῆς τὰς τρεῖς ἀρνήσεις ἐποιήσατο, καὶ οὐκ ἐταζόμενος, ἀλλ', ὡς ἔτυχε, κατὰ πάροδον ἐρωτώμενος. c) Marc. 14, 68. 72. d) Luc. 22, 61.

Vers. 75. Καὶ ἐξελθὼν — πικρῶς.

Ἐξῆλθεν ἔξω, φοβούμενος, μήποτε κλαίων κατασχεθῇ καὶ αὐτός. ἔκλαυσε δὲ οὐχ ἁπλῶς, ἀλλὰ πικρῶς· ὁ δὲ μάρκος εἶπεν, ὅτι [e]) ἐπιβαλὼν ἔκλαυσεν. ἐπιβαλὼν, ἀντὶ τοῦ, ἀρξάμενος· ἰωάννης δὲ καὶ τοῦτο παρέδραμεν, ὡς τοῖς ἄλλοις εἰρημένον. e) Marc. 14, 72.

Εἶδες τὴν ἁμαρτίαν, ἴδε καὶ τὴν μετάνοιαν. διὰ τοῦτο γὰρ καὶ αἱ ἁμαρτίαι καὶ αἱ μετάνοιαι τῶν ἁγίων ἐγράφησαν, ἵνα ὅταν ἁμάρτωμεν, μιμώ-

non propter dictas tantum causas, sed etiam vt ignoscere discat his quoque qui labuntur, horum imbecillitatem ex sua cognoscens: nam pastor constituendus erat. Et vt magnorum factus operator miraculorum, modestus sit, ac sui casus recordatus, Deo rem omnem ascribat. Siquidem et Paulus cum tentationibus permissus est pugnare, ne extolleretur, vt ipse ait. Potissimum autem, vt peccatoribus clarum esset poenitentiae exemplum. Si enim caeterorum princeps Apostolorum, qui tales virtutes et viderat et fecerat, tandem in negationem lapsus est: deinde agnito delicto illum poenituit, et non solum breui tempore maculam omnem abstersit, sed et caeterorum pastor discipulorum creatus est, et multorum ac magnorum operator miraculorum appellatus est: nullum qui ceciderit desperare conuenit, sed illico poenitentiam agere, quum diuitias cognoscat mansuetudinis domini.

Et hic quoque obseruandum, quod Matthaeus quidem et Marcus scripserunt primum factam esse a principe sacerdotum interrogationem, deinde Iudaeorum iniurias, et postmodum Petri negationes. Lucas vero primum Petri negationes, deinde iniurias, postmodum facto iam die interrogationes. Illi siquidem non solum ea quae facta sunt retulerunt, sed et ordinis rerum gestarum curam habuerunt: hic autem facta tantum relatione rerum perpetratarum, ordinis curam non habuit.

Cap.

3) Ἀφείλη. Cod. A. In hoc plerumque variant.

4) Ἐικὸς, pro εἰ, dat Cod. A. Male.

5) ἀπήλαιψεν. B. ἀπάλιψεν. A. Illud etiam inuenit Hentenius. Ergo scriba Cod. A. confudit vocales,

μιμώμεθα τὴν τούτων μετάνοιαν. παρεχωρήθη δὲ πεσεῖν ὁ πέτρος, οὐ μόνον διὰ τὰς ἀνωτέρω ἐηθείσας αἰτίας, ἀλλὰ καὶ ἵνα μάθῃ συγγνωμονεῖν τοῖς ὀλιθαίνουσιν, ἐκ τῆς οἰκείας ἀσθενείας καὶ τὴν τούτων ἐπιγινώσκων· ἔμελλε γὰρ ποιμὴν καταξῆναι· καὶ ἵνα τελεσιουργὸς μεγάλων θαυμάτων γινόμενος, μετριοφρονῇ, καὶ τοῦ πτώματος μνημονεύων, τῷ θεῷ τὸ πᾶν ἐπιγράφηται. καὶ παῦλος γὰρ πειρασμοῖς[3]) ἀφέθη παλαίειν, ἵνα μὴ, ὡς αὐτός φησιν,[f]) ὑπεραίρηται· τὸ δὲ μεῖζον, ἵνα τοῖς ἁμαρτάνουσι λαμπρὸν εἴη παράδειγμα μετανοίας. εἰ[4]) γὰρ ὁ κορυφαῖος τῶν μαθητῶν, ὁ τηλικούτων δυνάμεων τὰς μὲν ἰδὼν, τὰς δὲ τελέσας, ὕστερον ὠλίσθησεν εἰς ἄρνησιν, εἶτα τὸ πεπλημμελημένον ἐπιγνοὺς καὶ μετανοήσας, οὐ μόνον ἐν ὀλίγῳ καιρῷ τέλεον ἅπαν[5]) ἀπήλειψεν, ἀλλὰ καὶ ποιμὴν τῶν ἄλλων μαθητῶν προεβλήθη, καὶ πολλῶν καὶ μεγάλων θαυμάτων αὐτουργὸς ἐχρημάτισεν· οὐδένα πεσόντα χρὴ καταπεσεῖν, ἀλλ' αὐτίκα μετανοεῖν, ἐννοοῦντα τὸν πλοῦτον τῆς τοῦ δεσπότου χρηστότητος.

f) 2 Cor. 12, 7.

Καὶ ταῦθα δὲ παρατηρητέον, ὅτι ματθαῖος[g]) μὲν καὶ μάρκος ἔγραψαν, πρῶτον γενέσθαι τὴν παρὰ τοῦ ἀρχιερέως ἐρώτησιν· εἶτα τὰς ἀπὸ τῶν ἰουδαίων ἀτιμίας· ἔπειτα τὰς ἀρνήσεις τοῦ πέτρου· λουκᾶς δὲ πρῶτον[h]) τὰς ἀρνήσεις· εἶτα τὰς ἀτιμίας· ἔπειτα, γενομένης ἡμέρας λοιπὸν, τὴν ἐρώτησιν. οἱ μὲν γὰρ οὐ μόνον ἀπήγγειλαν τὰ πεπραγμένα, ἀλλὰ καὶ τῆς τάξεως αὐτῶν ἐφρόντισαν· ὁ δὲ μόνης τῆς ἀπαγγελίας τῶν πεπραγμένων γενόμενος, τῆς τάξεως αὐτῶν οὐκ ἐφρόντισεν.

g) Matt. 26, 59. seqq. 67. 69. Marc. 14, 55. seqq. 65, 66.

h) Luc. 22, 56. 63. 66.

Cap.

cales, vt alibi. Alias in mentem cuiquam venire possit ἀπείληφεν.

Cap. XXVII. v. 1. *Mane* — *v.* 2. *praesidi.*

Similiter et Marcus et Lucas dixerunt: Iohannes vero ait, Ducunt Iesum a Caiapha ad praetorium. Erat autem mane, et ipsi non introierunt in praetorium, vt non contaminarentur, sed vt ederent pascha. Per totam enim noctem examinauerant eum, et nunc transferebant. Sed o insaniam. Caedem perpetrantes et ad mortem tradentes, non putabant se inquinari: ingredi autem ad tribunal, contaminationem ducebant, culicem liquantes, et camelum glutientes.

Cap. LXVII. De Iudae poenitentia.

Vers. 3. *Tunc* — *v.* 4. *innocentem.*

Videns quod ad mortem condemnatus esset a Iudaeis Christus. Oportebat autem ante proditionem poenitentia duci. Sed talis est diabolus: ante peccatum non permittit videre malum, ne sequatur resipiscentia: postquam autem peccatum omnibus numeris est expletum, videre permittit, vt moerore afficiat, et in desperationem praecipitet. Peccaui inquit tradens sanguinem innocentem, vt effunderetur.

Vers. 4. *At illi* — *videris.*

Etiam Iudas dicens, Peccaui tradens sanguinem innocentem, iniuste eum mori testatus est. Iudaei quoque respondentes, Quid ad nos? tu videris: testimonio eius assensernnt, et veritatem licet inimici, confessi sunt: infligante autem furore, omne crimen in Iudam declinantes, ipsi affectione

Cap. XXVII. v. 1. Πρωΐας — v. 2. ἡγεμόνι.

Ὁμοίως καὶ μάρκος [i]) καὶ λουκᾶς εἶπον. ἰωάννης δὲ φησιν, ὅτι ἄγουσι [k]) τὸν ἰησοῦν ἀπὸ τοῦ καϊάφα εἰς τὸ πραιτώριον. ἦν δὲ πρωΐα. καὶ αὐτοὶ οὐκ εἰσῆλθον εἰς τὸ πραιτώριον, ἵνα μὴ μιανθῶσιν, ἀλλ' ἵνα φάγωσι τὸ πάσχα. δι' ὅλης γὰρ τῆς νυκτὸς ἤταζον αὐτὸν, καὶ μετέφερον. ἀλλ' ὢ τῆς ἀνοίας! φονῶντες μὲν, καὶ εἰς θάνατον παραδιδόντες, οὐκ ἐδόκουν μιαίνεσθαι· τὸ δ' ἐπιβῆναι τοῦ δικαστηρίου, μιασμὸν ἐνόμιζον, οἱ τὸν κώνωπα διϋλίζοντες καὶ τὴν κάμηλον καταπίνοντες.

i) Marc. 15. 1. Luc. 23. 1.
k) Io. 18. 28.

ΚΕΦ. ΞΖ. Περὶ τῆς ἰούδα μεταμελείας.

Vers. 3. Τότε — v. 4. ἀθῷον.

Ἰδὼν, ὅτι κατεκρίθη θανάτῳ παρὰ τῶν ἰουδαίων ὁ χριστὸς. ἔδει δὲ, πρὸ τῆς προδοσίας μεταμεληθῆναι· ἀλλὰ τοιοῦτος ὁ διάβολος· πρὸ μὲν τῆς ἁμαρτίας, οὐκ ἀφίησιν ἰδεῖν τὸ κακὸν, ἵνα μὴ γένηται μετάνοια· μετὰ δὲ τὸ ἀπαρτισθῆναι τὴν ἁμαρτίαν, ἀφίησιν ἰδεῖν, ἵνες λυπήσῃ καὶ εἰς ἀπόγνωσιν συνελάσῃ. ἥμαρτον, φησι, παραδοὺς αἷμα ἀθῷον, εἰς τὸ χεθῆναι.

Vers. 4. Οἱ δὲ — ὄψει.

Καὶ ὁ ἰούδας εἰπὼν, ὅτι ἥμαρτον, παραδοὺς αἷμα ἀθῷον, ἀδίκως αὐτὸν ἀπεθανάτισεν ἐμαρτύρησε· καὶ οἱ ἰουδαῖοι, φήσαντες, τί πρὸς ὑμᾶς; σὺ ὄψει· τῇ μαρτυρίᾳ τούτου συγκατέθεντο· καὶ ἡ ἀλήθεια παρὰ τῶν ἐχθρῶν ὡμολογήθη. τοῦ θυμοῦ δὲ θήγοντος, ἅπαν τὸ ἔγκλημα προσάψαν-

fectione iam ebrii, ad caedem Chriſti impelluntur.

Verſ. 5. *Et — ſe ſuſpendit.*

Peccatum quidem coram omnibus confiteri, ac proiicere argenteos, reſipiſcentiae fuerunt: laqueo vero ſe ſuſpendere, deſperationis. Agnouit ſiquidem et poenituit eum, ac confeſſus eſt: veniam autem ab eo qui hanc dare poterat, non requiſiuit: neque enim permiſit eum diabolus ſic poenitentia duci, quo ad Chriſtum iret in quem peccauerat: ſed hunc ante perfectam poenitentiam abduxit, vtpote conſcientiae remorſum non ferentem. Quum ergo ad hunc clementiſſimum confugere oporteret, ille ad mortem potius confugit, vt a deſparata triſtique vita citius liberaretur. Et neque id continuo aſſequutus eſt, prout cupiebat: agnitus enim a quibusdam depoſitus eſt ne praefocaretur: deinde poſtquam in ſecreto quodam loco, modico vixiſſet tempore, praeceps factus ſiue praecipitatus, inflatus, diruptus ac diffiſſus eſt medius: et effuſa ſunt omnia viſcera eius, ſicut ait liber Actorum. Quodſi etiam in eo ſcriptum eſt, quod praedium comparauit de mercede iniquitatis, non tamen hoc fuit poſt ſtrangulationem, vt quidam putant. Id enim declarans Chryſoſtomus,

6) *ὑπείγοντα*. A. quod nihili eſt. Neque *ὑπήγοντο* coniiciendum.

7) Hentenius videtur legiſſe *μετανοεῖσαι*, quod mihi etiam in mentem venerat, nondum illius interpretatione inſpecta.

8) *πρηνὴς* eſt *pronus*. Ergo interpretatio huic loco non conuenit. Credo ergo Euthymium legiſſe *πρηδὴς*, vt eſt in ſcholio Apollinarii, in Codicibus Moſquen-

τες τῷ ἰάδα, λοιπὸν αὐτοὶ, τῷ πάθει μεθύοντες, ἐπὶ τὸν Φόνον ἠπείγοντο. [6])

Vers. 5. Καὶ — ἀπήγξατο.

Τὸ μὲν ἐξομολογήσασθαι τὴν ἁμαρτίαν ἐνώπιον πάντων, καὶ τὸ ῥίψαι τὰ ἀργύρια, μεταμελείας εἰσί· τὸ δὲ ἀπάγξασθαι, ἀπογνώσεως. ἐπέγνω μὲν γὰρ τὸ κακὸν, καὶ μετεμελήθη, καὶ ἐξωμολογήσατο· οὐκ ἐζήτησε δὲ συγγνώμην παρὰ τοῦ δυναμένου δοῦναι ταύτην. οὐ γὰρ ἀφῆκεν αὐτὸν ὁ διάβολος μετανοῆσαι [7]) πρὸς τὸν χριστὸν, εἰς ὃν ἐξήμαρτεν· ἀλλὰ προεζήγαγε τοῦτον τῆς μετανοίας, ὡς μὴ φέροντα τὸν ἀπὸ τοῦ συνειδότος ἔλεγχον. δέον οὖν ἐπὶ τὸν ἀνεξίκακον τοῦτον καταφυγεῖν· ὁ δὲ μᾶλλον ἐπὶ τὸν θάνατον κατέφυγεν, ὅπως θᾶττον ἀπαλλαγείη τῆς κατεγνωσμένης καὶ ἐπωδύνου ζωῆς. καὶ ἐδὲ τούτου παραυτίκα τετύχηκεν, ὡς ἐγλίχετο. διαγνωθεὶς γὰρ ὑπό τινων, καθηρέθη τῆς ἀγχόνης· εἶτα ἐν ἰδιάζοντι τόπῳ διέζησε καιρὸν ὀλίγον, καὶ [8]) πρηνὴς γενόμενος, εἴτουν, πεπρησμένος, ἐξωγκωμένος, ἐλάκισε [9]) καὶ διερράγη μέσος, καὶ ἐξεχύθη [1]) τὰ σπλάγχνα αὐτοῦ, καθὼς φησιν [l]) ἡ βίβλος τῶν πράξεων. εἰ δὲ καὶ γέγραπται ἐν αὐτῇ, ὅτι ἐκτήσατο [m]) χωρίον ἐκ μισθῶ τῆς ἀδικίας, ἀλλ' οὐ μετὰ τὴν ἀγχόνην, ὡς τινες οἴονται. τοῦτο γὰρ

l) Act. 1, 18.

m) Act. 1, 18.

Mosquensibus ad hunc locum. Nam adiectiui πρηνὴς equidem exempla ignoro. Vide etiam Münteri Fragmenta Patrum Graecorum. Fascic. I. p. 17. Hafniae 1788. 8. Nititur autem haec tota res fabulosa et tragica narratione Papiae, hominis nugacis ac nullius fidei. Nec enim ἐξηγήσεις ille, sed μύθους scripsit.

6) Ita legunt etiam nonnulli in Actibus.

7) πάντα, interponit. A.

mus, agrum figuli fuisse dicit praedium illud. Triginta siquidem argentei quibus hic paratus est ager, ipsi Iudae merces erat iniquitatis, quam adeuersus praeceptorem perpetrauit. Quid enim huius proditione iniquius? Intelligamus ergo qui argenti sumus amatores, quomodo Iudas et peccatum perpetrauit, et pecuniae fructum non accepit, et propriam animam perdidit.

Vers. 6. *Principes — est.*

Impudenter fatentur pretium esse sanguinis siue caedis emptionem. Corbonas autem erat thesauri repositorium in templo, hoc est, donorum receptaculum. Puto autem id fuisse quod dicebatur Gazophilacium. Gaza enim Romanis diuitiae appellantur.

Vers. 7. *Consilio autem inito — v. 8. hodiernum diem.*

Multo melius eis fuisset hos in corbonam misisse: nequaquam enim quod perpetratum est adeo diuulgatum fuisset. Ipsi vero ad redargutionem foedi homicidii sui agrum emerunt, cuius nomen tuba clarius, illud publicaret. Neque hoc vtcunque faciunt, sed sumpto inter se consilio: vbique enim consilium ineunt, vt nemo immunis relinquatur. Liber quoque Actorum ait, praedium illud vocatum esse Acheldema, hoc est, praedium sanguinis. Hic itaque est ager de quo ille liber loquitur.

Vers. 9. *Tunc — v. 10. dominus.*

In libro quidem Ieremiae qui communiter legitur, hoc scriptum non est, restat ergo vt in apocrypho eius

[2]) Quod vocabulum multoties in N. T. occurrit.

ἑρμηνεύων ὁ χρυσόστομος, τὸν ἀγρὸν τοῦ κεραμέως εἶναι τὸ χωρίον ἐκεῖνο λέγει. τὰ τριάκοντα γὰρ ἀργύρια, ἐξ ὧν ἠγοράσθη οὗτος, μισθὸς ἦσαν τῷ ἰούδᾳ τῆς ἀδικίας τῆς εἰς τὸν διδάσκαλον. τί γὰρ ἀδικώτερον τῆς προδοσίας αὐτοῦ; ἐννοήσωμεν τοίνυν οἱ φιλάργυροι, πῶς ὁ ἰούδας καὶ τὴν ἁμαρτίαν εἰργάσατο, καὶ τῶν χρημάτων οὐκ ἀπήλαυσε, καὶ τὴν ἰδίαν ψυχὴν ἀπώλεσεν.

Vers. 6. Οὐ — ἐστιν.

Ἀνεπαισχύντως ὁμολογοῦσιν, ὅτι τιμὴ αἵματός ἐστιν, εἴτουν, ὠνὴ φόνου. κορβανᾶς δὲ ἦν, τὸ τοῦ ναοῦ θησαυροφυλάκιον, τὸ δωροδοχεῖον. εἶναι δὲ τοῦτο εἶναι, τὸ λεγόμενον [2]) γαζοφυλάκιον. γάζα γὰρ, παρὰ ῥωμαίοις, ὁ πλοῦτος καλεῖται.

Vers. 7. Συμβούλιον δὲ λαβόντες — v. 8. σήμερον.

Πολὺ κάλλιον ἦν αὐτοῖς, εἰς τὸν κορβονᾶν ταῦτα βαλεῖν· ἐ γὰρ ἂν ἕτω κατάδηλον τὸ [3]) πρᾶγμα ἐγίνετο· οἱ δὲ, πρὸς ἔλεγχον τῆς αὐτῶν μιαιφονίας, ἠγόρασαν τὸν ἀγρὸν, οὗ τὸ ὄνομα σάλπιγγος λαμπρότερον ταύτην ἀνακηρύττει. καὶ οὐδὲ ἁπλῶς τοῦτο ποιοῦσιν, ἀλλὰ συμβούλιον λαβόντες. καὶ πανταχοῦ συμβούλιον [4]) λαμβάνουσιν, ἵνα μηδεὶς ἀθῴως ὑπολειφθῇ. καὶ ἡ βίβλος δὲ τῶν πράξεών φησι, κληθῆναι τὸ [n]) χωρίον ἐκεῖνο ἀκελδαμὰ, τουτέστι, χωρίον αἵματος. ὥστε τοῦτό ἐστι, περὶ οὗ κἀκεῖνα λέγει.

n) Act. 1, 19.

Vers. 9. Τότε — v. 10. κύριος.

Ἐν τῇ ἀναγινωσκομένῃ μὲν βίβλῳ τοῦ ἱερεμίου τοῦτο οὐ γέγραπται. λοιπὸν οὖν ἐν τῇ ἀποκρύφῳ αὐτοῦ

3) τὸ πεπραγμένον. A.
4) λαμβάνοντες. A.

eius scriptum sit. (Verisimile etiam est postmodum abiecta haec esse ab eo libro qui legitur, dolo ac malitia Iudaeorum, sicut etiam in multis aliis verbis factum est.) Acceperunt ergo summi sacerdotes pretium Christi pretiosissimi, quem aestimauerunt qui sunt a filiis Israel, videlicet Israelitae. Dicit autem eosdem summos sacerdotes, quando ad eos dixit Iudas, Quid vultis mihi dare, et ego vobis eum tradam? At illi constituerunt ei triginta argenteos. Constituit mihi, hoc est, dixit mihi dominus.

Vers. 11. *Iesus autem — praeside.*

Vbi eum adduxissent ad praetorium, dicit Iohannes, quod exiuit ad eos Pilatus, et ait, Quam accusationem affertis aduersus hominem hunc? Responderunt et dixerunt ei, Nisi esset hic malefactor, non tibi tradidissemus eum. Dixit ergo eis Pilatus, sumite eum vos et secundum legem vestram iudicate eum, etc. Illi itaque tradiderant eum Pilato ad interficiendum, non ad inquirendum. At ille non tulit, vt priusquam perquireret occideretur: ideo discere vult quae sit accusatio. Ipsi autem fiduciam de seipsis non habentes, accusationem quidem non dicunt, sed respondent: Nisi esset hic malefactor, non tibi tradidissemus eum, vtpote qui nihil iniuste agimus. Pilatus vero graviter ferens, quod ipsum occidere vellent absque sua inquisitione, interfectionem eis permittit. Itaque spe sua frustrati, iam inuiti etiam accusant eum, de his quae scripsit Lucas, qui ait, Coeperunt autem illum accusare dicentes: Hunc inuenimus

*) Quae hic inclusimus, ea Hentenius, vt scholium ex margine sui Codicis repetitum, exhibet in fine huius scholii.

αὐτοῦ ἐσέρηται. [εἰκὸς 5) δὲ, καὶ ὕστερον ἐκβληθῆναι ταῦτα ἀπὸ τῆς ἀναγινωσκομένης, ἐκ κακουργίας τῶν Ἰουδαίων, ὅπερ καὶ ἐπὶ ἄλλων ῥητῶν ἐγένετο.] ἔλαβον οὖν οἱ ἀρχιερεῖς τὴν ὠνὴν τοῦ παντίμου χρισοῦ, ὃν διετιμήσαντο ἀπὸ υἱῶν Ἰσραὴλ, ἤγουν, οἱ Ἰσραηλῖται. λέγει δὲ αὐτοὺς τοὺς ἀρχιερεῖς, ὅτε πρὸς αὐτοὺς εἶπεν Ἰούδας· τί θέλετέ μοι 6) δῶναι, κἀγὼ ὑμῖν παραδώσω αὐτόν; οἱ δὲ ἔσησαν αὐτῷ τριάκοντα ἀργύρια. συνέταξέ μοι δὲ, ἀντὶ τοῦ, εἶπέ μοι. o) Matt. 26, 15.

Verſ. 11. Ὁ δὲ Ἰησοῦς — ἡγεμόνος.

Ἀγαγόντων αὐτὸν εἰς τὸ πραιτώριον, φησὶν ὁ Ἰωάννης, ὅτι ἐξῆλθεν 7) ὁ πιλάτος πρὸς αὐτοὺς, καὶ εἶπε· τίνα κατηγορίαν φέρετε κατὰ τοῦ ἀνθρώπου τούτου; ἀπεκρίθησαν καὶ εἶπον αὐτῷ· εἰ μὴ ἦν οὗτος κακοποιὸς, οὐκ ἂν σοι παρεδώκαμεν αὐτόν. εἶπεν οὖν αὐτοῖς ὁ πιλάτος, λάβετε αὐτὸν ὑμεῖς, καὶ κατὰ τὸν νόμον ὑμῶν 8) κρίνατε αὐτὸν, καὶ τὰ ἑξῆς. οἱ μὲν γὰρ παρέδωκαν αὐτὸν τῷ πιλάτῳ πρὸς ἀναίρεσιν, ὃ πρὸς ἐξέτασιν· ὁ δὲ, πρὸ ἐξετάσεως, οὐκ ἠνέσχετο τοῦτον ἀνελεῖν. διὰ τοῦτο ζητεῖ μαθεῖν, τίς ἡ κατηγορία· οἱ δὲ, μὴ θαῤῥοῦντες ἑαυτοῖς, ἃ λέγουσι μὲν κατηγορίαν, φασὶ δὲ μόνον, ὅτι εἰ μὴ ἦν οὗτος κακοῦργος, οὐκ ἂν σοι παρεδώκαμεν 9) αὐτὸν, ὡς δῆθεν ἀδὲν ἄδικον ποιοῦντες· ὁ δὲ πιλάτος δυσανασχετήσας, ὡς βλομένων δίχα τῆς αὐτοῦ ἐξετάσεως τοῦτον ἀνελεῖν, αὐτοῖς ἐπιτρέπει τὴν ἀναίρεσιν. ἀποτυχόντες δὲ τῆς προσδοκίας, λοιπὸν κατηγοροῦσι καὶ ἄκοντες, ἅπερ ὁ λουκᾶς ἐσόρησε, γράψας, ὅτι ἤρξαντο 1) κατηγορεῖν αὐτοῦ, p) Io. 18, 29-31.

q) Luc. 23, 2

5) πτείνατε. B.
7) παραδεδώκαμεν. B.

nimus peruertentem gentem noſtram, et prohibentem tributa dari Caeſari, dicentem ſe Chriſtum regem eſſe. Et vide dolum ac malitiam. Volentes enim Pilati iram exacuere aduerſus Chriſtum, et abducere quo eum citius occideret, defectionis ac tyrannidis crimen huic affingunt. Simul etiam vt timens Caeſarem Pilatus, etiam ſi vellet, hunc a morte eripere non poſſet.

Verſ. 11. *Et — dicis.*

Iſtud, Tu dicis, et, Tu dixiſti, aliaque huiusmodi, ſimilis cuiusdam ſunt rationis irreprehenſibilis plenaeque modeſtiae. Iohannes de hoc quoque capite latius ſcribens ait, quod ingreſſus eſt rurſum in praetorium Pilatus: et vocauit Ieſum, dixitque ei, Tu es rex Iudaeorum? Reſpondit ei Ieſus: A temetipſo tu hoc dicis: an alii tibi dixerunt de me? Reſpondit Pilatus, Nunquid ego Iudaeus ſum? Gens tua et pontifices tradiderunt te mihi. Quid feciſti? Reſpondit Ieſus: Regnum meum non eſt ex hoc mundo, ſi ex hoc mundo eſſet regnum meum, miniſtri vtique mei decertarent, ne traderer Iudaeis: nunc autem regnum meum non eſt hinc. Dixit ergo ei Pilatus: Num itaque rex es tu? Reſpondit Ieſus, Tu dicis quod rex ſum ego.

Pilatus ergo audita de defectione et tyrannide accuſatione, ac timens, priuatim eum interrogauit, ſecretius aliquid ab eo diſcere cupiens. Chriſtus vero rurſus eum interrogauit, A temetipſo tu hoc dicis, an alii tibi dixerunt de me? non quod igno-

5) ἡμῶν addunt etiam in contextu Lucae. A. B.

τοῦ, λέγοντες· τοῦτον εὕρομεν διαστρέφοντα τὸ ἔθνος[8]) ἡμῶν, καὶ κωλύοντα καίσαρι φόρους διδόναι, λέγοντα ἑαυτὸν χριστὸν βασιλέα εἶναι. καὶ ὅρα κακουργίαν. θέλοντες γὰρ ἀνάψαι τὸν θυμὸν τῦ πιλάτου κατὰ χριστοῦ, καὶ συναρπάσαι πρὸς τὸ ταχέως ἀνελεῖν αὐτὸν, ἀποστασίας καὶ τυραννίδος ἔγκλημα τούτῳ προσάπτουσιν, ἅμα δὲ καὶ, ἵνα φοβηθεὶς τὸν καίσαρα πιλάτος, μηδὲ βουλόμενος δυνηθῇ τοῦτον ἐξελέσθαι τοῦ θανάτου.

Vers. 11. Καὶ — λέγεις.

Τὸ σὺ λέγεις, καὶ, τὸ σὺ εἶπας, καὶ τὰ τοιαῦτα, ὁμολογία τίς ἐστιν ἀνεπίληπτος, καὶ μετὴ μετριοφροσύνης· ἰωάννης δὲ πλατύτερον καὶ περὶ τούτου τοῦ κεφαλαίου φησὶν, ὅτι[9]) εἰσῆλθεν εἰς τὸ πραιτώριον πάλιν ὁ πιλάτος, καὶ ἐφώνησε τὸν ἰησοῦν, καὶ εἶπεν αὐτῷ· σὺ εἶ ὁ βασιλεὺς τῶν ἰουδαίων; ἀπεκρίθη αὐτῷ ὁ ἰησοῦς· ἀφ' ἑαυτοῦ σὺ τοῦτο λέγεις, ἢ ἄλλοι σοι εἶπον περὶ ἐμοῦ; ἀπεκρίθη ὁ πιλάτος, μήτι ἐγὼ ἰουδαῖός εἰμι; τὸ ἔθνος τὸ σὸν, καὶ οἱ ἀρχιερεῖς παρέδωκάν σε ἐμοὶ, τί ἐποίησας; ἀπεκρίθη ἰησοῦς, ἡ βασιλεία ἡ ἐμὴ οὐκ ἔστιν ἐκ τοῦ κόσμου τούτου· εἰ ἐκ τοῦ κόσμου τούτου ἦν ἡ βασιλεία ἡ ἐμὴ, οἱ ὑπηρέται ἂν οἱ ἐμοὶ ἠγωνίζοντο, ἵνα μὴ παραδοθῶ τοῖς ἰουδαίοις· νῦν δὲ ἡ βασιλεία ἡ ἐμὴ οὐκ ἔστιν ἐντεῦθεν. εἶπεν οὖν αὐτῷ ὁ πιλάτος· οὐκοῦν βασιλεὺς εἶ σύ; ἀπεκρίθη ἰησοῦς, σὺ λέγεις, ὅτι βασιλεύς εἰμι ἐγώ. 8) Luc. 23, 2. 9) Ioh. 18, 33-37.

Ὁ μὲν οὖν πιλάτος, ἀκούσας περὶ ἀποστασίας καὶ τυραννίδος, καὶ φοβηθεὶς, ἰδίᾳ τοῦτον ἠρώτησε, μυσικώτερόν τι μαθεῖν βουλόμενος· ὁ δὲ χριστὸς ἀντηρώτησεν, ὅτι ἀφ' ἑαυτοῦ σὺ τοῦτο λέγεις, ἢ ἄλλοι σοι εἶπον περὶ ἐμοῦ; οὐχ ὡς ἀγνοῶν,

ignoraret, sed obiurgans eum, quod accusatores simul praesentes esse non faceret: neque cogeret eos vt signa defectionis exhiberent, quo magis confunderentur. Pilatus autem dicit, quod hoc a semetipso non diceret: Num ego Iudaeus sum vt res tuas cognoscam? Qui gentis tuae sunt tradiderunt te mihi, et horum primi magisque honorati, et ipsi hoc dicunt. Deinde interrogat. Quid fecisti, quod de talibus te accusent? Et deinde soluit Christus tyrannidis suspicionem, dicens regnum suum non esse ex mundo hoc: et Pilatum timore soluit. Ponit autem et considerationem, quae et hoc demonstret. Nam regnum quod ex hoc mundo est, in ministris habet fortitudinem: huius autem regnum, quum coelestе sit a seipso robur obtinet. Dicens vero, Regnum meum non est ex hoc mundo, non detrahit regno mundano suam fortitudinem, sed ostendit quod suum non sit vt regna mundi huius, ministris indigens, timoreque subiectum, ac finem capiens.

Deinde egressus Pilatus tentauit liberare eum. Ait enim Lucas quod dixerit ad principes sacerdotum et turbas: Nihil inuenio noxiae in hoc homine. At illi inualescebant dicentes, Commouet populum docens per vniuersam Iudaeam, exorsus a Galilaea vsque ad hunc locum. Pilatus autem audita Galilaea, interrogauit vtrum homo Galilaeus esset. Et vt cognouit quod ad Herodis ditionem pertineret, remisit illum ad Herodem, qui et ipse Ierosolymis erat in illis diebus, etc.: Pilatus itaque quum audisset a Christo de regno ipsius quod ex mundo hoc non esset: et cognito quod non haberet apparatum aliquem tyrannicum siue

9) ἐτειράθη. A.

ἀγνοῶν, ἀλλὰ καθαπτόμενος αὐτοῦ, διότι οὐ συμπαρέσησεν αὐτῷ τοὺς κατηγόρους, οὐδὲ κατηνάγκασεν αὐτοὺς δεῖξαι σημεῖα τῆς ἀποστασίας καὶ τυραννίδος, ἵνα καὶ μᾶλλον καταισχυνθῶσιν. ὁ δὲ πιλάτος ἀπολογέμενος, ὅτι οὐκ ἀφ' ἑαυτοῦ τοῦτο λέγεις, φησὶ, μήτι ἐγὼ Ἰουδαῖός εἰμι, ἵνα γινώσκω τὰ σά; οἱ ὁμοεθνεῖς σου παρέδωκάν σε ἐμοὶ, καὶ τούτων οἱ πρῶτοι καὶ τιμιώτεροι καὶ αὐτοὶ τοῦτο λέγουσιν. εἶτα ἐρωτᾷ, τί ἐποίησας, ὅτι τοιαῦτά σοι ἐγκαλοῦσι; καὶ λοιπὸν λύει τὴν ὑποψίαν τῆς τυραννίδος ὁ χριστὸς, λέγων, τὴν βασιλείαν αὐτοῦ μὴ εἶναι ἐκ τοῦ κόσμου τούτου, καὶ ἀπολύει τοῦ φόβου τὸν πιλάτον. τίθησι δὲ καὶ λογισμὸν, αὐτό τε τοῦτο δεικνύοντα, καὶ ὅτι ἡ ἐκ τοῦ κόσμου βασιλεία ἐν τοῖς ὑπηρέταις ἔχει τὴν ἰσχύν· ἡ δὲ τούτου βασιλεία, ἀράνιος οὖσα, ἀφ' ἑαυτῆς κέκτηται τὸ κράτος· εἰπὼν δὲ, ὅτι ἡ βασιλεία ἡ ἐμὴ οὐκ ἔστιν ἐκ τῦ κόσμου τούτου, οὐχ ὑπεξήγαγε τῆς ἑαυτοῦ κυριότητος τὸν κόσμον, ἀλλ' ἐνέφηνεν, ὅτι οὐκ ἔστιν, ὡς αἱ τοῦ κόσμου τούτου βασιλεῖαι, δεομένη ὑπηρετῶν, καὶ ὑποκειμένη φόβοις, καὶ τέλος ἔχουσα.

Εἶτα ἐξελθὼν ὁ πιλάτος ἐπειράθη[r]) ἐξελέσθαι αὐτόν. φησὶ γὰρ ὁ λουκᾶς, ὅτι εἶπε πρὸς τοὺς ἀρχιερεῖς καὶ τοὺς ὄχλους, οὐδὲν[s]) εὑρίσκω αἴτιον ἐν τῷ ἀνθρώπῳ τούτῳ· οἱ δὲ ἐπίσχυον, λέγοντες· ὅτι ἀνασείει τὸν λαὸν, διδάσκων καθ' ὅλης τῆς ἰουδαίας, ἀρξάμενος ἀπὸ τῆς γαλιλαίας ἕως ὧδε. πιλάτος δὲ ἀκούσας γαλιλαίαν, ἐπηρώτησεν, εἰ ὁ ἄνθρωπος γαλιλαῖός ἐστι. καὶ ἐπιγνοὺς, ὅτι ἐκ τῆς ἐξουσίας ἡρώδου ἐστὶν, ἀνέπεμψεν αὐτὸν πρὸς ἡρώδην, ὄντα καὶ αὐτὸν ἐν ἱεροσολύμοις ἐν ταύταις ταῖς ἡμέραις, καὶ τὰ ἑξῆς. ὁ μὲν οὖν πιλάτος ἀκούσας παρὰ τοῦ χριστοῦ περὶ τῆς βασιλείας αὐτοῦ, ὅτι οὐκ ἔστιν ἐκ τῦ κόσμου τούτου, καὶ

s) Luc. 23, 4-7.

γνὺς,

siue insigne terreni regni: et cognoscens non esse probabilem accusationem: inculpatum eum declarauit. Ipsi vero quum dictarum accusationum signa non possent ostendere, ad alteram digrediuntur accusationem dicentes, Commouet siue perturbat populum, docens. Et quidem quod doceat astruunt: non dicunt autem quid doceat, ne rideantur.

Vbi autem feciſſet Herodes quae refert Lucas, rursus eum remisit ad Pilatum, insequentibus etiam principibus sacerdotum ac scribis, et aduersus eum vociferantibus. Pilatus vero conuocatis principibus sacerdotum et magistratibus, ac plebe, dixit ad illos. Nam id quoque refert Lucas: Obtulistis mihi hunc hominem, tanquam auertentem populum: et ecce ego coram vobis, quum inquisissem, nihil inueni criminis in homine isto ex his de quibus accusatis eum: sed ne Herodes quidem: Nam remisi vos ad ipsum: et ecce nihil dignum morte actum est ei. Correptum ergo ipsum absoluam: Correptionem hic vocans mediocrem flagellationem, ad solatium et repressionem irae illorum, vt visi illum deuicisse cohiberentur ab vlteriori insania. At illi nec sic in aliquo minus efferati, immobiliter ad id spectantes, vt velociter interficeretur, rursus oblatrant.

Vers. 12. *Et — respondit.*

Quum enim vehementer ad eius caedem insanirent, nec omnino reuocari possent, sciebat frustra dandum iri deinceps omnem responsionem.

Vers. 13.

[1]) ἀνέπεμψε scribendum, vt habet Codex vterque infra in contextu Lucae.

[2]) δν, interponit. A.

γνοὺς, ὅτι οὐκ ἔχει παρασκευήν τινα τυραννικὴν, ἢ τὸ οἱονοῦν παράσημον ἐπιγείου βασιλείας, καὶ διαγνοὺς ἀπίθανον τὴν κατηγορίαν, ἀνείτιον αὐτὸν ἀπέφηνεν· αὐτὸς δὲ, μὴ δυνάμενος δᾶξαι σημεῖα τῶν ῥηθέντων ἐγκλημάτων, μετέβησαν ἐφ' ἑτέραν κατηγορίαν, λέγοντες, ὅτι ἀνασείει τὸν λαὸν, ἤγουν, ἀναστατοῖ, διδάσκων. καὶ ὅτι μὲν διδάσκει λέγουσι· τὶ δὲ διδάσκει, οὐ λέγουσιν, ἵνα μὴ καταγελασθῶσιν.

Ὁ δὲ ἡρῴδης ποιήσας, ὅσα φησὶ λουκᾶς, [s]) ἀντέπεμψε [t]) τοῦτον πάλιν πρὸς τὸν πιλάτον, [t]) Luc. 23, 11. ἐφεπομένων καὶ τῶν ἀρχιερέων καὶ τῶν γραμματέων, καὶ καταβοώντων· πιλάτος [v]) δὲ, συγ- [v]) Luc. 23, 13-16. καλεσάμενος τοὺς ἀρχιερεῖς καὶ τοὺς ἄρχοντας καὶ τὸν λαὸν, εἶπε πρὸς αὐτούς· ὁ λουκᾶς καὶ ταῦτά φησι· προσηνέγκατέ μοι τὸν ἄνθρωπον τοῦτον, ὡς ἀποστρέφοντα τὸν λαὸν. καὶ ἰδοὺ, ἐγὼ ἐνώπιον ὑμῶν ἀνακρίνας, οὐδὲν εὗρον ἐν τῷ ἀνθρώπῳ τούτῳ αἴτιον, ὧν κατηγορεῖτε κατ' αὐτοῦ. ἀλλ' οὐδὲ ἡρῴδης. ἀνέπεμψα γὰρ ὑμᾶς πρὸς αὐτὸν, καὶ ἰδοὺ, οὐδὲν ἄξιον θανάτου ἐστὶ πεπραγμένον [2]) αὐτῷ. παιδεύσας οὖν αὐτὸν ἀπολύσω. παίδευσιν ἐνταῦθα, τὴν μετρίαν μαστίγωσιν λέγων, εἰς παραμυθίαν καὶ κατάπαυσιν τοῦ θυμοῦ αὐτῶν, ἵνα δόξαντες περιγενέσθαι αὐτοῦ, παύσωνται τῆς περαιτέρω μανίας· εἰ δὲ καὶ οὕτως οὐδὲν ἔλαττον ἐξέθηριοῦντο, πρὸς ἓν μόνον ἀκλινῶς ἐρῶντες, [3]) ἀνελεῖν αὐτὸν τάχιστα. διὸ πάλιν καθυλακτοῦσι.

Vers. 12. Καὶ — ἀπεκρίνατο.

Σφοδρᾶς γὰρ ἤδη λυττησάντων εἰς τὸν φόνον αὐτοῦ, καὶ ἀκαθέκτων ὅλως γεγονότων, ἔγνω, ματαίαν εἶναι τοῦ λοιποῦ πᾶσαν ἀπολογίαν.

Vers. 13.

3) Interponi potest τό.

Verſ. 13. *Tunc — dicunt teſtimonia?*

Hoc ait concitans eum vt reſponderet, ac ſic liberaretur: ſciebat enim quod facile poſſet illorum diluere calumnias.

Verſ. 14. *Et — verbum.*

Deinceps enim ſuperfluam fore ducebat reſponſionem quae ipſi daretur, quum non poſſet illos comprimere. Siquidem malum oderat Pilatus: et Ieſum maxime optaſſet liberare: verum quum mollis eſſet, illorum cedebat affectionibus.

Verſ. 14. *Adeo vt — ſupra modum.*

Admiraretur quomodo demonſtraret tantam manſuetudinem: quomodo quum reſpondere poſſet, illosque confundere, voluntarie ſileret ac ſuſtineret.

Verſ. 15. *In feſto autem — v. 17. Chriſtus?*

In feſto paſchae videlicet. Ait enim Iohannes dixiſſe Pilatum: Eſt autem conſuetudo vobis, vt vnum abſoluam vobis in paſcha. De Barabba vero manifeſtius dicit Lucas quod propter ſeditionem quandam factam in ciuitate et caedem coniectus erat in carcerem. Pilatus ergo quum non poſſet tanquam innocentem liberare Chriſtum, tentauit eum ſaltem vt iudicio damnatum donare ipſum feſto.

Verſ. 18. *Sciebat — eum.*

Sciebat hoc, et ſperabat quod nequaquam praeponerent ei homicidam Barabbam. Propter hoc ergo

4) ἡμῖν. B.
5) ἀπολύσωμεν. B.

Verſ. 13. Τότε — καταμαρτυροῦσι;

Τοῦτο λέγει, παρακινῶν αὐτὸν εἰς τὸ ἀπολογήσασθαι, καὶ ἀπαλλαγῆναι. καὶ γὰρ ἐγίνωσκεν, ὅτι ῥᾴων διαλύσει τὰς συκοφαντίας αὐτῶν.

Verſ. 14. Καὶ — ῥῆμα.

Τὸ ἐξῆς γὰρ περιττὴν ἡγεῖτο, καὶ τὴν πρὸς αὐτὸν ἀπόκρισιν, ὡς μὴ δυνάμενον αὐτοὺς ἀναξεῖλαι. καὶ γὰρ ἦν μὲν μισοπόνηρος ὁ πιλάτος, καὶ σφόδρα ἠθέλησεν ἐξελέσθαι τὸν ἰησοῦν· μαλακὸς δὲ ὢν, ἐνεδίδου ταῖς ἐκείνων ὁρμαῖς.

Verſ. 14. Ὥστε — λίαν.

Θαυμάζειν, πῶς ἐνδείκνυται τοσαύτην ἐπιείκειαν, πῶς δυνάμενος ἀπολογεῖσθαι καὶ καταισχύνειν αὐτοὺς, ἑκὼν σιγᾷ καὶ ἀνέχεται.

Verſ. 15. Κατὰ δὲ ἑορτὴν — v. 17. χριστόν;

Κατὰ δὲ ἑορτὴν, τὴν τοῦ πάσχα δηλονότι. φησὶ γὰρ ὁ ἰωάννης, εἰπεῖν τὸν πιλάτον· ἔστι[x] δὲ συνήθεια[4]) ὑμῖν, ἵνα ἕνα ὑμῖν ἀπολύσω[5]) ἐν τῷ πάσχα. περὶ δὲ τοῦ βαραββᾶ λέγει φανερώτερον ὁ λουκᾶς, ὅτι ἦν[y]) διά τινα στάσιν γενομένην ἐν τῇ πόλει καὶ φόνον βεβλημένος εἰς φυλακήν. ὁ πιλάτος οὖν, μὴ δυνηθεὶς ὡς ἀθῶον ἐξελέσθαι τὸν χριστὸν, ἐπεχείρησε κἂν γοῦν ὡς κατάδικον χαρίσασθαι τοῦτον τῇ ἑορτῇ.

x) Io. 18, 39.

y) Luc. 23, 19.

Verſ. 18. Ἤιδει — αὐτόν.

Διέγνω τοῦτο, καὶ ἤλπιζεν, ὅτι εὐκ ἂν προτιμήσωσι τὸν ἀνδροφόνον βαραββᾶν. διὰ τοῦτο τοίνυν

ergo sumpta fiducia interrogat, Quem vultis absoluam vobis? Vt autem dicit Marcus, ante interrogationem quum acclamasset turba coepit petere, sicut semper faciebat eis. Petere videlicet vt fieret sicut semper faciebat eis. Erat autem petitio, vt vnus ex vinctis absolueretur turbae. Vnde nactus occasionem Pilatus, tentauit, vt dictum est, et interrogauit.

Vers. 19. *Sedente — ipsum.*

Ipse quidem huiusmodi somnium non viderat, vel tanquam indignus, vel quia taciturus fuisset, vtpote iudex, vel quia fides ei adhibita non fuisset, quasi id ad eum liberandum effingenti. Vxor autem potius videt, vel tanquam melior, vel tanquam apud Iudaeos fide dignior: vt huic quasi non suspectae fidem habentes, refrenarentur, Nec videt solum, sed et patitur, hoc est, tormento afficitur, vt vxoris compassione, illis etiam non acquiescentibus, vir eius prohiberet caedem. Nihil tibi cum iusto illo, hoc est, nihil contentiosum sit inter te et illum, abstine ab illo. Notandum est autem, quod σήμερον hodie, de nocte dicitur.

Vers. 20. *Principes autem sacerdotum — perderent*

Homicidae homicidam ei qui vitam tribuit praeposuerunt: nec simpliciter homicidam, sed insignem siue diuulgatum in malitia: adeo inflammauit eos inuidia. Corrupti autem ipsi, corruperunt et turbas, vt illae quoque fraudis suae poenas luerent. Marcus vero dicit, quod concitauerunt siue agitauerunt turbam.

Vers. 21.

θαρρήσας ἐρωτᾷ, τίνα θέλετε ἀπολύσω ὑμῖν; ὡς δὲ λέγει μάρκος, πρὸ τῆς ἐρωτήσεως ἀναβήσας ὁ ὄχλος, ἤρξατο [2]) αἰτεῖσθαι, καθὼς ἀεὶ ἐποίει αὐτοῖς, ἤγουν, αἰτεῖσθαι [6]) γενέσθαι. ἦν δὲ ἡ αἴτησις περὶ τοῦ ἀπολύσαι ἕνα τῷ ὄχλῳ δέσμιον. ὅθεν θραξάμενος ἀφορμῆς ὁ πιλάτος, ἐπεχείρησεν, ὡς εἰρηται, καὶ ἠρώτησε. 2) Marc. 15, 8.

Vers. 19. Καθημένε — αὐτόν.

Αὐτὸς μὲν οὐκ [7]) εἶδε τοιοῦτον ὄναρ, ἢ ὡς ἀναξιος, ἢ ὅτι ἔμελλε σιγᾶν, ὡς κριτὴς, ἢ ὅτι ἔμελλεν ἀπιστεῖσθαι, ὡς πλαττόμενος αὐτὸς πρὸς τὸ ἐξελεῖν αὐτόν. ἡ γυνὴ δὲ βλέπει μᾶλλον, ὡς ἀξία, καὶ ὡς πιθανωτέρα πρὸς τοὺς ἰουδαίους, ἵνα ὡς ἀνυπόπτω ταύτῃ πιστεύσαντες ἀναχαιτιθῶσιν. καὶ οὐ βλέπει μόνον, ἀλλὰ καὶ πάσχει, τετέσιν, ἐτάζεται, ἵνα τῇ συμπαθείᾳ τῆς γυναικὸς ὁ ἀνὴρ αὐτῆς, καὶ μὴ πειθομένων αὐτῶν, κωλύσῃ τὸν φόνον. τὸ δὲ μηδὲν σοι καὶ τῷ δικαίῳ ἐκείνῳ, ἀντὶ τοῦ, μηδέν σοι καὶ ἐκείνῳ ἀμφισβητήσιμον. ἀπέχου αὐτοῦ. σημειωτέον δὲ, ὅτι τὸ σήμερον, καὶ ἐπὶ νυκτὸς λέγεται.

Vers. 20. Οἱ δὲ ἀρχιερεῖς — ἀπολέσωσιν.

Οἱ φονεῖς τὸν φονέα προτετιμήκασι τοῦ ζωοδότου, καὶ οὐχ ἁπλῶς φονέα, ἀλλ' ἐπίσημον, ἤτουν, περιβόητον ἐπὶ κακουργίᾳ. τοσοῦτον ὁ φθόνος ἐξέκαυσεν αὐτούς. διεφθορότες δὲ αὐτοὶ, διέφθειραν καὶ τοὺς ὄχλους, ἵνα καὶ τῆς τούτων ἀπάτης δίκην ἀπαιτηθῶσι. μάρκος δέ φησιν, ὅτι ἀνέσεισαν [a]) τὸν ὄχλον, ἤγουν, ἀνεκίνησαν. a) Marc. 15, 11.

6) Pro vocabulo γενέσθαι, A. repetit haec: καθὼς ἀεὶ ἐποίει αὐτοῖς.

7) οὔδε. A.

Verſ. 21. *Reſpondens — vobis?*

Primum interrogauerat, ſed antequam reſpondiſſet occupatus eſt ad ſuggeſtionem vxoris ſuae: itaque nunc rurſus interrogationem repetit.

Verſ. 21. *At illi — Barabbam.*

Sicut edocti erant.

Verſ. 22. *Ait — Chriſtus?*

Spe fruſtratus rurſum de eo interrogat, ponens rem in illorum poteſtate: ita obſequio illos captans ac mitigans: ipſi tamen aeque truces permanent.

Verſ. 22. *Dicunt — Crucifigatur.*

Omnes, non turbae ſolum, ſed et principes ſacerdotum et ſeniores. Nec dicunt, Occidatur, ſed, Crucifigatur, vt mortis quoque genere maleficum eum eſſe conuincant.

Verſ. 23. *Praeſes autem — fecit?*

Quum placare eos non poſſet, aperte contradicit.

Verſ. 23. *At illi — Crucifigatur.*

Vehementer, hoc eſt vehementius, ita enim ſcripſit Marcus. Lucas autem dixit, quod inſtabant vocibus magnis poſtulantes, vt crucifigeretur. Et inualeſcebant voces eorum ac ſummorum ſacerdotum.

Verſ. 24.

Vers. 21. Ἀποκριθεὶς — ὑμῖν;

Ἠρώτησε πρῶτον, οὕπω δὲ ἀποκριθέντων, ἀσχοληθεὶς πρὸς τὸ μήνυμα τῆς γυναικὸς αὐτοῦ, πάλιν ἐπανέλαβε τὴν ἐρώτησιν.

Vers. 21. Οἱ δὲ — βαραββᾶν.

Ὡς ἐδιδάχθησαν.

Vers. 22. Λέγει — χριστόν;

Ἀσχήσας τῆς ἐλπίδος, ἐρωτᾷ πάλιν περὶ αὐτοῦ, καὶ κυρίως αὐτοὺς ποιεῖται τὸ πράγματος, θεραπεύων οὕτω καὶ μειλισσόμενος αὐτούς· οἱ δὲ μένουσιν ἀνένδοτοι.

Vers. 22. Λέγουσιν — σαυρωθήτω.

Πάντες, οὐχ οἱ ὄχλοι μόνοι, ἀλλὰ καὶ οἱ ἀρχιερεῖς, καὶ οἱ πρεσβύτεροι. καὶ οὐ λέγουσι, Φονευθήτω, ἀλλὰ σαυρωθήτω, ἵνα καὶ τὸ εἶδος τοῦ θανάτου κακοῦργον ἀπελέγχῃ αὐτόν.

Vers. 23. Ὁ δὲ ἡγεμὼν — ἐποίησε;

Μὴ δυνάμενος δυσωπῆσαι τούτους, ἀντιλέγει λοιπόν.

Vers. 23. Οἱ δὲ — σαυρωθήτω.

Περισσῶς, ἀντὶ τοῦ, περισσοτέρως. οὕτω γὰρ ἔγραψε b) μᾶρκος· ὁ δὲ λουκᾶς εἶπεν, ὅτι ἐπέκειντο c) φωναῖς μεγάλαις, αἰτούμενοι αὐτὸν σαυρωθῆναι, καὶ κατίσχυον αἱ φωναὶ αὐτῶν καὶ τῶν ἀρχιερέων.

b) Marc. 15, 14.
c) Luc. 23, 23.

Vers. 24. *Videns autem — videritis.*

Manus aqua purgauit, ostendens quod purus esset, et non particeps caedis. Nam id iudaici moris erat, hoc modo protestari eos qui nollent alicuius caedi communicare. Ait enim et Dauid, Lauabo inter innocentes manus meas.

Vers. 25. *Et — nostros.*

Sanguinem vocant sanguinis condemnationem. O sceleslam vocem, o extremam audaciam. Atqui non solum aduersus seipsos, sed etiam aduersus filios suos trahunt imprecationem. Christus vero et de eis, et de filiis eorum respiscentes suscepit: nec solum huiusmodi liberat imprecatione, sed et mille bonis dignos ducit. Nam et Paulus ex eis erat, et innumeri eorum qui postmodum Ierosolymis crediderunt.

Vers. 26. *Tunc — crucifigeretur.*

Marcus dixit, quod volens populo satisfacere. Lucas vero, quod adiudicauit fieri petitionem eorum. Φραγέλλιον autem (quod nos flagellum dicimus) verber erat e funiculis aut loris contextum, quo dorsa condemnatorum verberabant. Flagellationem vero manifestauit dicens, Accepit Pilatus Iesum et flagellauit. Haec autem fecit, vt rigorem insaniae Iudaeorum arte retraheret, vt visa iniuria quae in eum facta esset auditaque sententia qua eum tradiderat voluntati eorum, vt dixit Lucas, siue vt crucifigeretur: nam haec eorum voluntas erat: mitigarent iram, ac vel fero tandem vene-

s) διαμαρτύρασθαι. A.

Verſ. 24. Ἰδὼν δὲ — ὄψεσθε.

Ἐκάθηρε τὰς χεῖρας τῷ ὕδατι, δεικνύων, ὅτι καθαρὸς καὶ ἀμέτοχός ἐϛι τοῦ φόνου. ἰουδαϊκὸν γὰρ ἔθος ἦν, ἵνα 8) διαμαρτύρεσθαι τοὺς μὴ θέλοντας φόνε τινὸς κοινωνῆσαι. φησὶ γὰρ καὶ ὁ δαυὶδ· νίψομαι d) ἐν ἀθῴοις τὰς χεῖράς μου. d) Pſ. 25, 6.

Verſ. 25. Καὶ — ἡμῶν.

Αἷμα λέγουσι, τὴν τοῦ αἵματος καταδίκην. ὦ μιαρᾶς φωνῆς! ὦ τολμηρίας ἐσχάτης! ἀλλ' οἱ μὲν οὐ μόνον καθ' ἑαυτῶν, ἀλλὰ καὶ κατὰ τῶν τέκνων ἕλκυσι τὴν ἀρὰν· ὁ δὲ χριϛὸς καὶ ἐξ αὐτῶν, καὶ ἐκ τῶν τέκνων δέχεται τοὺς μετανοήσαντας. καὶ οὐ μόνον ἐξαιρεῖται τῆς τοιαύτης ἀρᾶς, ἀλλὰ καὶ μυρίων ἀγαθῶν ἀξιοῖ. καὶ γὰρ καὶ παῦλος ἐξ αὐτῶν ἦν, καὶ μυριάδες τῶν πεπιϛευκότων ἐν 9) ἱεροσολύμοις.

Verſ. 26. Τότε — ϛαυρωθῇ.

Μάρκος μὲν εἶπεν, ὅτι βελόμενος e) τῷ ὄχλῳ τὸ ἱκανὸν ποιῆσαι· λουκᾶς δὲ, ὅτι ἐπέκρινεν f) γενέσθαι τὸ αἴτημα αὐτῶν· τὸ δὲ φραγέλλιον, μάϛιξ ἦν ἐκ σχοινῶν, ἢ λώρων πεπλεγμένη, μεθ' ἧς ἔτυπτον τὰ νῶτα τῶν καταδίκων. ἐσαφήνισε δὲ τὴν φραγέλλωσιν ὁ ἰωάννης γράψας, ὅτι ἔλαβεν g) ὁ πιλάτος τὸν ἰησοῦν, καὶ ἐμαϛίγωσε. ταῦτα δὲ πεποίηκεν, ἐκλύσαι τὸν τόνον τῆς μανίας τῶν ἰουδαίων μηχανώμενος, ὅπως ἰδόντες τὴν ὕβριν, τὴν εἰς αὐτὸν γεγενημένην, καὶ ἀκούσαντες τῆς ἀποφάσεως, παραδούσης τοῦτον τῷ θελήματι αὐτῶν, ὡς ὁ λεκᾶς h) εἶπεν, ἤγουν, τῷ ϛαυρωθῆναι· τοῦτο γὰρ ἦν τὸ θέλημα αὐτῶν

e) Marc. 15, 15. f) Luc. 23, 24. g) Io. 19, 1. h) Luc. 23, 25.

9) ὕϛερον, ante ἐν, addit. A.

venenum euomerent. Propter hoc enim etiam quae sequuntur fieri permisit, videlicet vt circumdarent ei chlamydem, et imponerent coronam, darentque arundinem, ac reliquam explerent illusionem.

Vers. 27. *Tunc — v. 29. in dexteram eius.*

Chlamydem hanc Marcus dixit purpuram: Iohannes vero vestem purpuream. Erat autem vestis purpurei coloris. Matthaeus autem absque differentia, coccinam vocauit huiusmodi tincturam, vtpote purpurae similem: neque enim vera erat purpura. Quia autem rex Iudaeorum dictus erat, ideo tanquam regi illudebant, purpura illa circundantes pro veste purpurea: et coronam de spinis contextam superponentes pro diademate: ac arundinem pro sceptro in manum porrigentes: et ita quanquam nolentes, veritatem figurauerunt.

Vers. 29. *Et — v. 30. caput eius.*

O incomparabilis patientia, o innocentia quae omnem superat sermonem. Iohannes autem dicit, quod etiam dabant ei alapas. Omnem enim inferebant ei scelesti iniuriam, rem gratam Iudaeis Dei osoribus exhibere cupientes. Ipse vero Iohannes quae abhinc sequuntur scripsit, tanquam ab aliis praetermissa, dicens, Exiuit ergo iterum foras Pilatus, et ait illis, Ecce adduco vobis eum foras, etc. quae sequuntur vsque ad eum locum, Tunc ergo tradidit eis illum vt crucifigeretur.

Apparet

χαλάσωσι τὴν ὀργὴν, καὶ ἐμέσωσιν ὀψέ ποτε τὸν ἰὸν. διὰ τοῦτο γὰρ καὶ τὰ ἐξῆς συνεχώρησε γενέσθαι, τὴν περιθεσιν τῆς χλαμύδος, τὴν ἐπίθεσιν τοῦ στεφάνου, τὴν δόσιν τοῦ καλάμου, καὶ τὸν ἄλλον ἐμπαιγμόν.

Verſ. 27. Τότε — v. 29. ἐπὶ τὴν δεξιὰν αὐτοῦ.

Τὴν χλαμύδα ταύτην, μάρκος μὲν i) πορφύραν εἶπεν· ἰωάννης δὲ k) ἱμάτιον πορφυροῦν· ἱμάτιον δὲ ἦν πορφυροχρουν. l) ὁ δὲ ματθαῖος ἀδιαφόρως κοκκίνην ἐκάλεσε τὴν τοιαύτην βαφὴν, ὡς ἐσικυῖαν. οὐ γὰρ ἀληθὴς ἦν πορφύρα. ἐπεὶ γὰρ βασιλεὺς τῶν ἰουδαίων ἐλέγετο, λοιπὸν, ὡς βασιλέα, τὸτον διέπαιζον, τὴν πορφύραν ἐκείνην περιθέντες, ἀντὶ αἰλουργίδος, καὶ τὸν ἐξ ἀκανθῶν στέφανον ἐπιθέντες, ἀντὶ διαδήματος, καὶ τὸν κάλαμον ἐγχειρίσαντες, ἀντὶ σκήπτρου, καὶ ἄκοντες δὲ τὴν ἀλήθειαν ἐσχημάτιζον.

i) Marc. 15, 17.
k) Io. 19, 2.

Verſ. 29. Καὶ — v. 30. τὴν κεφαλὴν αὐτοῦ.

Ὦ ἀνεκάστου μακροθυμίας! ὦ πάντα λόγον νικώσης ἀνεξικακίας! ἰωάννης δὲ φησιν, ὅτι καὶ ἐδίδουν l) αὐτῷ ῥαπίσματα. πᾶσαν γὰρ ὕβριν αὐτῷ προσῆγον οἱ μιαροὶ, χαριζόμενοι τοῖς θεοσυγέσιν ἰουδαίοις. ὁ αὐτὸς δὲ ἰωάννης καὶ τὰ ἐντεῦθεν ἱστόρησεν, ὡς τοῖς ἄλλοις παραλελειμμένα, λέγων· ἐξῆλθεν m) οὖν πάλιν ἔξω ὁ πιλάτος, καὶ λέγει αὐτοῖς, ἴδε ἄγω ὑμῖν αὐτὸν ἔξω, καὶ τὰ ἐξῆς ἄχρι τοῦ. τότε οὖν n) παρέδωκεν αὐτὸν αὐτοῖς, ἵνα σαυρωθῇ.

l) Ió. 19, 3.
m) Io. 19, 4
n) Io. 19, 16.

l) πορφυρόχροιον. A

Apparet itaque quod bis eum tradiderit vt crucifigeretur: sed primum quidem in simulatione propter supra dictam causam. Quia vero postquam omnia excogitasset, vidit eos omnino immobiles, tandemque audiuit ab illis: si hunc absolueris, non es amicus Caesaris. Quicunque se regem facit, contradicit Caesari: tunc iam in veritate tradidit eum illis vt crucifigeretur. Ideo quoque primum simpliciter tradidit eum: secundo vero tradidit eum illis.

Mille itaque modos excogitauit Pilatus, vt Christum omni poena liberaret, et omnino ne occideretur laborauit. Verum oportuit eum fortius more iudicis resistere, nec iniustis assentire: aut eum prodere, qui ab ipsomet Pilato testimonium acceperat, quod mortis noxia carebat. Quod enim potuerit eum non tradere manifestum est ex eo, quod ipse dixit, Nescis quod potestatem habeam crucifigendi te, et potestatem habeam absoluendi te? Ideo etiam Christus a condemnatione eum non absoluit, dicens, Qui tradidit me tibi maius peccatum habet: maius videlicet quam sit tuum.

Neque enim sermo de tyrannide liberat eum: oportebat enim quum id audisset, accusatores aduocare, ac demonstrationes inquirere, et quaecunque tyrannidis signa essent, vtpote si exercitum conscriberet, si pecunias colligeret, si arma fabricaret, et si quid est huiusmodi. Ille autem statim vt audiuit ignauiter timuit, et indiscussam relinquens talem accusationem persuasus est et perculsus. Quanto enim duriores erant Iudaei et audaciores, tanto ille mollior erat ac timidior, et ideo leuis facileque mobilis. Quaere quoque enar-

a) ἔπειτα, loco ἐπεί. B.

Φαίνεται γὰρ, ὅτι δὶς αὐτὸν παρέδωκεν εἰς τὸ ϛαυρωθῆναι, ἀλλὰ τὸ πρῶτον μὲν ἐν ὑποκρίσει, διὰ τὴν προειρημένην αἰτίαν· ἐπεὶ[2]) δὲ, πάντα μηχανησάμενος, εἶδεν αὐτοὺς παντάπασιν ἀνενδότους, ἤκουσε δὲ καὶ[3]) τελευταῖον παρ' αὐτῶν, ὅτι ἐὰν[o]) τοῦτον ἀπολύσῃς, οὐκ εἶ φίλος τοῦ καίσαρος· πᾶς ὁ βασιλέα ἑαυτὸν ποιῶν, ἀντιλέγει τῷ καίσαρι· τότε λοιπὸν ἐν ἀληθείᾳ παρέδωκεν αὐτὸν αὐτοῖς, ἵνα ϛαυρωθῇ. διὸ καὶ τὸ πρῶτον μὲν, ἁπλῶς αὐτὸν παρέδωκε· τὸ δεύτερον δὲ, παρέδωκεν αὐτὸν αὐτοῖς.

o) Io. 19, 12.

Μυρία μὲν οὖν ὁ πιλάτος ἐπραγματεύσατο, πάσης εὐθύνης τὸν χριϛὸν ἀπαλλάττων, καὶ παντοίως, μὴ ἀναιρεθῆναι τοῦτον, ἀγωνιζόμενος· ἔδει δὲ αὐτὸν ἀντιϛῆναι δικαϛικώτερον, καὶ μὴ παραχωρῆσαι τοῖς ἀδικοῦσι, μηδὲ προδοῦναι τὸν ὑπ' αὐτοῦ ἐκείνου μαρτυρούμενον ἀναίτιον εἰς θάνατον. ὅτι γὰρ ἠδύνατο, δῆλον ἀπὸ τοῦ εἰπεῖν αὐτὸν, οὐκ[p]) οἶδας, ὅτι ἐξουσίαν ἔχω ϛαυρῶσαί σε, καὶ ἐξουσίαν ἔχω ἀπολύσαι σε; διὸ καὶ ὁ χριϛὸς οὐκ ἀπέλυσεν αὐτὸν καταδίκης, εἰπὼν, ὅτι ὁ[q]) παραδιδούς με σοι μείζονα ἁμαρτίαν ἔχει· μείζονα, δηλαδὴ, τῆς σῆς.

p) Io. 19, 10.

q) Io. 19, 11.

Οὐδὲ γὰρ ὁ περὶ τῆς τυραννίδος λόγος ἀπαλλάττει τοῦτον. ἐχρῆν γὰρ, ἀκούσαντα παραϛῆσαι τοὺς κατηγόρους, καὶ ἀποδείξεις ἐπιζητῆσαι, καὶ ὅσα τυραννίδος τεκμήρια, οἷον εἰ ϛρατόπεδα κατέλεγεν, εἰ χρήματα συνέλεγεν, εἰ ὅπλα ἐχάλκευε, καὶ εἴ τι τοιοῦτον· ὁ δὲ μόνον ἀκούσας, ἔπτηξεν ἀγεννῶς, καὶ ἀνεξέταϛον ἀφεὶς τὴν τοιαύτην κατηγορίαν ὑπήχθη καὶ παρεσύρη. ὅσον γὰρ ἦσαν οἱ ἰουδαῖοι σκληροὶ καὶ τολμηροὶ· τοσοῦτον οὗτος μαλακὸς καὶ δειλὸς, καὶ διὰ τοῦτο κοῦφος

[3]) τούτους, interponit. A. et post τελευταῖον, addit εἰπόντας· παρ' αὐτῶν autem omittit.

enarrationem eorum, quae vt dictum est a Iohanne proponuntur. Plurimum enim conferunt ad ea quae proposita sunt.

Vers. 31. *Et — vt crucifigeretur.*

Ex quo chlamyde eum exuerunt, vtique etiam coronam deposuerunt. Iohannes autem dicit, quod acceperunt Iesum et duxerunt in praetorium: Iudaeis et hoc optantibus, vt inde eductus condemnatus videretur.

Vers. 32. *Exeuntes — crucem eius.*

Marcus quidem addidit, Patrem Alexandri et Rufi. Lucas autem, Venientem ab agro. Iohannes vero dixit, Baiulans crucem suam exiuit. Primum siquidem imposuerunt ipsi crucem tanquam condemnato, et baiulans eam, exiuit. Deinde Simoni obuiant: hunc coegerunt vt eam tolleret. Lucas vero insuper addidit, quod sequebatur eum magna multitudo mulierum, quae etiam plangebant et lamentabantur eum. Conuersus autem ad illas Iesus dixit, Filiae Ierusalem ne fleueritis super me, sed super vobis ipsis, flete, et super filiis vestris: quoniam ecce venient dies, etc. Dicens ne fleueritis super me, hoc est propter me, sed propter vosipsas, et propter filios vestros: quia ecce venient Dies: significauit dies captiuitatis Ierosolymorum.

Vers. 33.

4) *προτεθέντων*. A. Sic Hentenius.

5) *αὐτὸν*, interponit. A.

6) *εἰς τὸ πραιτώριον* addunt etiam A. et B. in contextu Ioannis. Ex Lectionariis venit in nonnullos Codices

φος καὶ εὐπαράγωγος. ζήτησον δὲ καὶ τὴν ἐξήγησιν τῶν, ὡς εἴρηται,[4]) προστεθέντων παρὰ τοῦ ἰωάννȣ, σφόδρα συντελούντων εἰς τὰ προκείμενα.

Verſ. 31. Καὶ — εἰς τὸ ϛαυρῶσαι.

Ἐπεὶ ἐξέδυσαν[5]) τὴν χλαμύδα, περιεῖλον πάντως καὶ τὸν ϛέφανον· ἰωάννης[5]) δέ φησιν, ὅτι παρέλαβον τὸν ἰησοῦν καὶ ἤγαγον εἰς[6]) τὸ πραιτώριον, τῶν ἰȣδαίων καὶ τοῦτο σπȣδασάντων, ἵνα ἐκεῖθεν ἐξαγόμενος δοκῇ κατάκριτος.

s) Io. 19, 16.

Verſ. 32. Ἐξερχόμενοι — τὸν ϛαυρὸν αὐτοῦ.

Μάρκος μὲν προσέθηκεν, ὅτι τὸν[t]) πατέρα ἀλεξάνδρου καὶ ῥούφȣ· λουκᾶς δὲ, ὅτι ἐρχόμενος[v]) ἀπ' ἀγροῦ· ὁ δὲ ἰωάννης εἶπεν, ὅτι[x]) καὶ βαϛάζων τὸν ϛαυρὸν αὐτοῦ, ἐξῆλθε. πρῶτον μὲν γὰρ αὐτῷ τὸν ϛαυρὸν ἐπέθηκαν, ὡς καταδίκῳ, καὶ βαϛάζων αὐτὸν ἐξῆλθεν· εἶτα τῷ σίμωνι συναντήσαντες, τοῦτον ἠγγάρευσαν, ἵνα ἄρῃ αὐτόν· λουκᾶς δὲ καὶ ἔτι προσέθηκεν, ὅτι ἠκολούθει αὐτῷ[y]) πολὺ πλῆθος τοῦ λαοῦ καὶ γυναικῶν, αἳ καὶ ἐκόπτοντο καὶ ἐθρήνουν αὐτόν. ϛραφεὶς δὲ πρὸς αὐτοὺς ὁ ἰησοῦς, εἶπε· θυγατέρες ἱερουσαλὴμ, μὴ κλαίετε ἐπ' ἐμὲ, πλὴν ἐφ' ἑαυτὰς κλαίετε, καὶ ἐπὶ τὰ τέκνα ὑμῶν. ὅτι ἰδοὺ, ἔρχονται ἡμέραι, καὶ τὰ ἑξῆς. μὴ κλαίετε λέγων ἐπ' ἐμὲ, ἤγουν, δι' ἐμέ· ἀλλὰ δι' ἑαυτὰς, καὶ διὰ τὰ τέκνα ὑμῶν, ὅτι ἰδȣ̀, ἔρχονται ἡμέραι, αἱ τῆς ἁλώσεως τῶν ἱεροσολύμων, δηλονότι.

t) Marc. 15, 21.
v) Luc. 23, 26.
x) Io. 19, 17.
y) Luc. 23, 27. 28. 29.

Verſ. 33.

Codices N. Teſtamenti, inſtructos ſcholiis. Chryſoſt. T. VIII. p. 503 D. non agnoſcit. Nec Cyrillus Tom. IV. p. 1057. A. Habet enim ἀπάγουσι μὲν ὡς τεθνηξόμενον ἤδη τὸν τῆς ζωῆς ἀρχηγόν.

Vers. 33. *Quumque venissent — Golgotha.*

Hic locus ciuitati propinquus erat, sicut scripsit Iohannes.

Vers. 33. *Quod — locus.*

Quod, videlicet nomen Golgotha dictum siue versum ab Hebraica lingua in Latinam, est et dicitur, Caluariae locus. Aiunt autem quidam ibi Adam mortuum esse ac iacere: et dispositum est, vt vbi vetus Adam cecidit in mortem, ibi etiam noui Adam tropaeum erigeretur contra mortem, dico sane crucem.

Vers. 34. *Dederunt — bibere.*

Marcus autem dicit, quod etiam dederunt ei ad bibendum vinum myrrha mixtum: at ille non accepit: vtrumque autem obtulerunt ei ludentes, et tanquam animo deficientem refocillantes. Aceto itaque fel miscuerunt, vt acrius fieret et amarius: haec autem manifestant Iudaeorum acerbitatem, et amaritudinem: nam ipsa etiam myrrha amarissima est.

Sed praedicta quidem priusquam in crucem ascenderet, obtulerunt ei, sicut Matthaeus et Marcus dixerunt: Postquam vero ascendit, solum acetum vt hi ipsi rursus simulque Lucas ac Iohannes dicunt.

Obseruandum est autem, quod quum vinum myrrha mixtum, tanquam intempestiuum non accepisset, nunc mixturam aceti et fellis gustauit propter solum fel: vt compleretur quod dictum est,

7) καί, omittit. A.
8) ἐνέφηνε. A.

Verſ. 33. Καὶ ἐλθόντες — γολγοθᾶν.

Οὗτος ὁ τόπος z) ἐγγὺς ἦν τῆς πόλεως, ὡς ὁ ἰωάννης ἔγραψεν. z) Io. 19, 20.

Verſ. 33. Ὁ — τόπος.

Ὅπερ, τὸ γολγοθᾶ, δηλονότι, λεγόμενον, ἤτοι, μεθερμηνευόμενον, ὡς ὁ μάρκος a) εἶπεν, ἀπὸ τῆς ἑβραΐδος διαλέκτου πρὸς τὴν ἑλληνίδα, ἐξ ἧς καὶ λέγεται, κρανίου τόπος. Φασὶ δέ τινες ἐκεῖ τὸν ἀδὰμ τετελευτηκέναι, καὶ κεῖσθαι, καὶ ὠκονομῆθαι, ἵνα ὅπου ὁ παλαιὸς ἀδὰμ ἔπεσεν ὑπὸ τοῦ θανάτου, ἐκεῖ καὶ τὸ τοῦ νέου ἀδὰμ τρόπαιον στῇ κατὰ τῆ θανάτῳ, λέγω δὴ, τὸν σταυρόν. a) Marc. 15, 22.

Verſ. 34. Ἔδωκαν — πιεῖν.

Ὁ δὲ μάρκος εἶπεν, ὅτι 7) καὶ ἐδίδουν b) αὐτῷ πιεῖν ἐσμυρνισμένον οἶνον· ὁ δὲ οὐκ ἔλαβε. καὶ ἀμφότερα δὲ προσήνεγκαν αὐτῷ, παίζοντες, καὶ λειποθυμοῦντα ὄπιθεν ἀνακτώμενοι. τῷ ὄξει μὲν οὖν τὴν χολὴν ἔμιξαν, ἵνα τὸ δριμὺ γένηται καὶ πικρόν. ἐνέφαινε 8) δὲ ταῦτα τῆς τῶν ἰουδαίων ψυχῆς τὴν δριμύτητα καὶ πικρίαν. καὶ αὐτὴ δὲ ἡ σμύρνα πικροτάτη ἐστίν. b) Marc. 15, 23.

Ἀλλὰ πρὸ μὲν τοῦ ἀνελθεῖν εἰς τὸν σταυρὸν τὰ ῥηθέντα προσηνέχθησαν αὐτῷ, καθὼς ματθαῖος καὶ μάρκος εἶπον· μετὰ δὲ τὸ ἀνελθεῖν, 9) ὄξος μόνον, ὡς αὐτοὶ c) πάλιν οὗτοι, καὶ λουκᾶς, καὶ ἰωάννης φασί. c) Matt. 27, 48. Marc. 15, 36. Luc. 23, 36.

Παρατηρητέον δὲ καὶ, ὅτι τὸν ἐσμυρνισμένον οἶνον, ὡς ἄκαιρον, μὴ λαβών· νῦν μὲν τοῦ μίγματος τοῦ ὄξους καὶ τῆς χολῆς ἐγεύσατο, διὰ μόνην τὴν χολήν, ὅπως πληρωθῇ τὸ, καὶ d) ἔδωκαν εἰς Io. 19. 29.

d) Pſ. 68. 22.

9) εἰς τὸν σταυρὸν, addit. A.

eſt, Et dederunt in escam meam fel: crucifixus vero ſolum acetum potandum accepit, propter id quod ſequitur, Et in ſiti mea potandum dederunt mihi acetum. Atqui in vno et eodem, fel et acetum guſtauit, et in vno et eodem videtur terminum accepiſſe vtrunque dictum. Verum quia ſcriptum eſt, In ſiti mea: non ſitiebat autem priusquam in crucem aſcenderet, ſed poſtquam aſcendiſſet. Ait enim Iohannes, Intuitus Ieſus quod omnia iam conſummata eſſent, vt compleretur ſcriptura, dicit: ſitio.

Primum ſiquidem a ſeipſis ipſi dictas potiones luſus gratia obtulerant, vt diximus. Poſtmodum autem audito quod ſitiret, produxerunt acetum. Sed quum ſcriptum ſit, Dederunt in eſcam meam fel, ſiue vt ederem: quomodo idem fel ipſi dederunt vt biberet? Arbitror fragmenta aridi fellis in aceto emollita fuiſſe: vt acetum quidem loco vini eſſet, illa vero fragmenta pro buccella panis. Et praecipue ſane potum dederunt, conſequutiue vero etiam cibum. His enim qui animo deſtituuntur, vinum praebere ſolemus, iniecto pane: vt primum bibentes, poſtmodum etiam poſſint edere. Quod ſi non ita intellexerimus, non inueniemus alibi datum ei fel in cibum. Niſi quis fel, anagogice interpretetur, amaritudinem quam ei in cibum dederunt, hoc eſt, loco cibi eius, quotidie eum irritantes et ad iram prouocantes.

Verſ. 35. *Quumque crucifixerunt — ſortem.*

Proxima his ait et Lucas: Marcus autem dixit, Mittentes ſortem ſuper illa quis quid tolleret. Sed

[1]) μὲν τὸ πόμα. A.
[2]) νοήσομεν. B.

εἰς τὸ βρῶμά μου χολήν. σταυρωθεὶς δὲ, μόνον ὄξος ἐποτίσθη, διὰ τὸ λεῖπον, λέγω δὴ τὸ, καὶ εἰς τὴν δίψαν μου ἐπότισάν με ὄξος. καὶ μὴν ἐν ταυτῷ καὶ ὄξες καὶ χολῆς ἐγεύσατο, καὶ ἐν ταυτῷ δοκοῦσι καὶ ἀμφω τὰ ῥητὰ τὸ πέρας λαβεῖν· ἀλλ' εἰς τὴν δίψαν μου γέγραπται· οὐκ ἐδίψα δὲ πρὸ τοῦ ἀνελθεῖν εἰς τὸν σταυρὸν, ἀλλὰ μετὰ τὸ ἀνελθεῖν. φησὶ γὰρ ὁ Ἰωάννης, ὅτι [e]) ἰδὼν ὁ Ἰησοῦς, ὅτι πάντα ἤδη τετέλεσται, ἵνα πληρωθῇ ἡ γραφὴ, λέγει· διψῶ. e) Io. 19, 28.

Πρῶτον μὲν γὰρ οἴκοθεν αὐτοὶ τὰ δηλωθέντα πόματα προσέφερον παίζοντες, ὡς εἰρήκαμεν· ὕστερον δὲ ἀκούσαντες, ὅτι διψᾷ, προσήγαγον τὸ ὄξος· καὶ ἐπεὶ γέγραπται, ὅτι ἔδωκαν εἰς τὸ βρῶμά μου χολήν, ἤγουν, εἰς τὸ φαγεῖν με, πῶς αὐτοὶ εἰς τὸ πιεῖν καὶ ταύτην δεδώκασιν; οἷμαι τρύφη ξηρᾶς χολῆς ἐντεθρύφθαι τῷ ὄξει, ἵνα τὸ μὲν ᾖ ἀντὶ τοῦ οἴνου, τὰ δὲ ἀντὶ ψωμοῦ· καὶ προηγουμένως μὲν [f]) πόμα δεδώκασιν, ἀκολούθως δὲ καὶ βρῶμα. τοῖς γὰρ λειποθυμοῦσιν ὀρέγειν εἰώθαμεν οἶνον, ἄρτον ἐμβαλόντες, ἵνα πρῶτον πιόντες, ἔπειτα καὶ φάγοιεν. εἰ γὰρ μὴ ἕτω νοήσωμεν, [2]) οὐχ εὑρήσομεν ἱστορικῶς ἀλλαχοῦ δεδομένην εἰς τὸ βρῶμα αὐτοῦ χολήν, εἰ μή τις χολὴν ἀναγωγικῶς ἑρμηνεύσοι, τὴν πικρίαν, ἣν ἔδωκαν εἰς τὸ βρῶμα αὐτοῦ, τουτέστιν, ἀντὶ βρώματος αὐτοῦ παραπικραίνοντες αὐτὸν καθεκάστην. f) Luc. 23, 34.

Vers. 35. Σταυρώσαντες δὲ — κλῆρον.

Τὰ παραπλήσια λέγει καὶ ὁ [3]) Λουκᾶς· [g]) ὁ δὲ Μάρκος εἶπεν, ὅτι βάλλοντες κλῆρον ἐπ' αὐτὰ, τίς g) Marc. 15, 24.

[2]) καὶ Λουκᾶς. B.

Sed hi quidem euangelistae simpliciter et indistincte scripserunt, quod diuisa sint, quodque sortem miserint: Iohannes vero manifestius de hac re scribens ait: Milites ergo cum crucifixissent Iesum, acceperunt vestimenta eius, et fecerunt quatuor partes, vnicuique militi partem: et tunicam. Erat autem tunica inconsutilis, a summo contexta per totum. Dixerunt itaque inter se, Ne scindamus eam, sed sortiamur de illa cuius sit. Vt scriptura compleretur, quae ait, Partiti sunt vestimenta mea sibi, et in vestem meam miserunt sortem. Sola ergo Christi vestimenta diuisa sunt, cum tamen latronum vestimentis essent viliora: vt Dauidica prophetia quae de his erat compleretur. Siquidem in his quoque subsannantes, quasi regis vestimenta essent, ea diuiserunt: et ita ordinatum est vt prophetia quae de his fuerat, vt dictum est, compleretur. Et vestimenta quidem diuisa sunt: de tunica vero inconsutili, quam prophetia ἱματισμὸν appellauit, sortem miserunt.

Sed quot fuerint vestimenta nullus euangelistarum significauit. Ideo quidam fuisse dixerunt quinque, quatuor quidem, quatuor militibus diuisa: quintum vero tunicam inconsutilem. Videtur autem incredibile dictum, eo quod indecens saluatori fuisset: nemo enim, ne aliorum quidem hominum tot vestibus induitur. Coniectantes ergo dicimus, nec procul fortasse ab eo quod congruum est, tria fuisse vniuersa: vnum quidem fuisse tunicam corpori applicatam in modum subuculae: dico sane tunicam hanc inconsutilem: alterum

4) Soli ergo Ioanni haec tribuit Euthymius. Recte. Ergo illa apud Matthaeum delenda sunt, vers. 35.

τίς τί ἄρῃ. ἀλλ' οὗτοι μὲν οἱ εὐαγγελισαὶ ἁπλῶς καὶ ἀδιασόλως ἔγραψαν, ὅτι διεμερίσαντο, καὶ ὅτι ἔβαλλον κλῆρον· ἰωάννης δὲ σαφέσερον περὶ τοῦ προκειμένου γράψας φησίν· οἱ h) οὖν σρατιῶ- h) Io.19,23.24.
ται, ὅτε ἐσαύρωσαν τὸν ἰησοῦν, ἔλαβον τὰ ἱμάτια αὐτοῦ, καὶ ἐποίησαν τέσσαρα μέρη, ἑκάσῳ σρατιώτῃ μέρος, καὶ τὸν χιτῶνα, ἔλαβον, δηλονότι. ἦν δὲ ὁ χιτὼν ἄῤῥαφος, ἐκ τῶν ἄνωθεν ὑφαντὸς διόλου· εἶπεν οὖν πρὸς ἀλλήλους, μὴ σχίσωμεν αὐτὸν, ἀλλὰ λάχωμεν περὶ αὐτοῦ, τίνος ἔσαι· ἵνα ἡ γραφὴ [4]) πληρωθῇ ἡ λέγουσα, διεμερίσαντο τὰ ἱμάτιά μου ἑαυτοῖς, καὶ ἐπὶ τὸν ἱματισμόν μου ἔβαλον κλῆρον. μόνα γοῦν τὰ τοῦ χριστοῦ ἱμάτια διεμερίσαντο, καίτοι εὐτελέσερα τῶν ἱματίων τῶν λῃστῶν ὄντα, ἵνα ἡ περὶ τούτων προφητεία τοῦ δαυὶδ λάβῃ τέλος. οἱ μὲν γὰρ καὶ ἐπὶ τούτοις χλευάζοντες, ὡς βασιλέως δῆθεν ἱμάτια, ταῦτα διεμερίζοντο· ᾠκονομεῖτο δὲ τὸ τέλος τῆς περὶ τούτων, ὡς εἰρηται, προφητείας. καὶ τὰ μὲν ἱμάτια διεμερίσαντο· ἐπὶ δὲ τὸν χιτῶνα τὸν ἄῤῥαφον ἔβαλον κλῆρον. τοῦτον γὰρ ὠνόμασεν ἱματισμὸν ἡ προφητεία.

Ἀλλὰ πόσα τὰ ἱμάτια ἦσαν, ἐδεὶς τῶν [5]) εὐαγγελιςῶν ἐδήλωσε. διό τινες πέντε ταῦτά φασι· τέσσαρα μὲν, τὰ τοῖς τέσσαρσι σρατιώταις διαμεριθέντα· πέμπτον δὲ, τὸν χιτῶνα τὸν ἄῤῥαφον. δοκεῖ δὲ ἀπίθανος ὁ λόγος, διὰ τὸ τοῦ σωτῆρος ἀπέριττον. ἐδεὶς γὰρ ἐδὲ τῶν ἄλλων ἀνθρώπων τοσαῦτα περιβάλλεται. σοχαζόμενοι οὖν αὐτοὶ λέγομεν, καὶ ἴσως ὁ πόῤῥω τῶ προσήκοντος, τρία εἶναι τὰ πάντα· ἓν μὲν, τὸν ἐπὶ τοῦ σώματος χιτῶνα, λέγω δὴ, τοῦτον τὸν ἄῤῥαφον·

5) ἄλλων, addit. B. Male. Nec enim Matthaeus hac de re, aut vllus alius Euangelista, memoriae prodidit.

rum autem quo super primum vestiebatur: et tertium exterius indumentum.

Hanc vero tunicam e traditione patrum accepimus opus fuisse Dei matris a superioribus partibus contextam, veluti sunt apud nos capitis aut pedum hyemalia operimenta. Vnde commode de ea allegorice loquuntur, qui dicunt solum id quod a Dei matre sumptum est corpus, desuper fuisse contextum: hoc est, a coelo coaptatam sibi habuisse diuinitatem: vel a Deo fuisse in rerum natura productum, et non a femine humano. E duobus autem reliquis vestimentis quatuor partes fecerunt dissecantes ea. Siquidem quum de inconsutili tunica dixissent, Ne scindamus eam: significauerunt, quod reliqua sciderant. Neque enim tanquam pretiosa diuiserunt ea, vt a faciendis partibus abstinerent, sed illudentes, vt praedictum est. Et hi quidem ignominiose quae pretiosa erant diuiserunt: per quae talia facta sunt miracula, sed tunc virtus eorum detinebatur.

Quidam vero dubitant, quomodo Christus, qui legem dedit Apostolis, ne duas possiderent tunicas, ipse plures inuentus est possidere? Quibus respondendum est, quod ipse quoque vnicam habebat tunicam, quae corpori adhaerebat: caetera enim tunicae non erant, sed pallia. Proprie enim χιτὼν (quod nos tunicam vertimus) dicitur quae intima est vestis. Et de his quidem ita.

Considera vero totum saluatoris corpus iniuriis affectum. Caput quidem per spineam coronam, et arundinis percussionem, faciem per sputa, maxillas autem per alapas, os vero per fel et acetum, aures per blasphemias, collum per colaphos, dor-

6) εἶπον. A.
7) ἀποροῦσιν. A.

δεύτερον δὲ, τὸ ἐπὶ τούτῳ περιβόλαιον· τρίτον δὲ, τὸ ἐξωτάτω ἐπίβλημα.

Τοῦτον δὲ τὸν χιτῶνα ἐκ παραδόσεως πατέρων ἠκούσαμεν ἔργον εἶναι τῆς θεομήτορος, ἐκ τῶν ἄνωθεν μερῶν ὑφαντὸν, ἤγουν, ἀπὸ τοῦ τραχήλου τὴν ἀρχὴν τῆς ὑφῆς λαβόντα, καὶ πλεκτὸν δι' ὅλε τυγχάνοντα, καθάπερ τὰ χειμερινὰ παρ' ἡμῖν περιβόλαια τῶν ποδῶν καὶ τῶν κεφαλῶν. ὅθεν καὶ προσφυῶς ἀλληγορεῦσιν αὐτὸν, λέγοντες, ὅτι μόνον τὸ ἐκ τῆς θεομήτορος ληφθὲν σῶμα ἐκ τῶν ἄνωθεν ἦν ὑφαντὸν, τετέχθαι, ἐκ τῦ ἐρανοῦ εἶχε συνυφηφασμένην ἑαυτοῦ τὴν θεότητα, ἢ ἐκ τοῦ θεῦ ἦν ὑφεσὼς, καὶ οὐκ ἐκ σπέρματος ἀνθρωπίνου. τὰ δύο δὲ ἱμάτια τέσσαρα μέρη πεποιήκασι, σχίσαντες αὐτά. καὶ γὰρ [c]) εἰπόντες περὶ τοῦ ἀβράφε χιτῶνος, ὅτι μὴ σχίσωμεν αὐτὸν, ἐδήλωσαν, ὅτι τὰ ἄλλα ἔσχισαν. ἐδὲ γὰρ ὡς πολυτελῆ ταῦτα διεμερίσαντο, ἵνα καὶ φειδωνται τῶν μερίδων, ἀλλὰ χλευάζοντες, ὡς προείρηται. καὶ οὗτοι μὲν ἀτίμως τὰ τίμια διεμερίζοντο, δι' ὧν τηλικαῦτα θαύματα γεγόνασιν· ἡ δὲ τέτων δύναμις ἐπείχετο.

Τινὲς δὲ [7]) διαπορεῦσιν, ὡς ἐπεὶ τοῖς ἀποστόλοις ἐνομοθέτησεν ὁ χριστὸς, μὴ κτᾶσθαι δύο χιτῶνας, πῶς αὐτὸς εὑρηται πλείονα κεκτημένος; πρὸς οὓς ἀπολογητέον, ὅτι καὶ αὐτὸς ἕνα χιτῶνα εἶχε, τὸν ἐπὶ τοῦ σώματος· τἄλλα γὰρ οὐκ ἦσαν χιτῶνες, ἀλλ' ἱμάτια. χιτὼν γὰρ κυρίως τὸ ἐνδοτάτω. καὶ περὶ μὲν τούτων ἔτως.

Ὅρα δὲ πᾶν τὸ σῶμα τοῦ σωτῆρος ὑβριζόμενον. τὴν κεφαλὴν μὲν, διὰ τοῦ ἀκανθίνε στεφάνου καὶ τοῦ τύπτεσθαι τῷ καλάμῳ· τὸ πρόσωπον δὲ, διὰ τῶν ἐμπτυσμάτων· τὰς σιαγόνας δὲ, διὰ τῶν ῥαπισμάτων· τὸ νῶτον δὲ, διὰ τῆς χολῆς καὶ

dorſum et pectus flagellis et verberibus, manus autem et pedes clauis, latus vero lancea, veluti ſcribit Iohannes, caeteras quoque partes chlamyde ac nuditate, et vt ſemel dicam, totum corpus, quod in cruce ſpectaculo eſt expoſitum.

Quando ergo blasphemiae nobis ingeruntur, aut contumelia afficimur, ſiue ſpectaculo exponimur: haec conſiderantes, omnem abiiciamus ab anima tumoris flammam: cogitantes ſimul, quod ipſe quidem Deus erat, nos autem homines: ipſe dominus, nos autem ſerui: ipſe ſine peccato, nos autem peccatores: ipſe a ſeruis patiebatur, nos autem a conſeruis: ipſe propter nos, nos autem propter nosipſos: ipſe quidem ſpectantibus Iudaeis, Romanis, et Graecis, nos vero coram paucis, et ſi coram pluribus, at non tam multis.

† † Sancti Maximi. Tunica quidem deſuper contexta, eſt virtutum inter ſe connexio et complexio, diuina gratia contexta, intus tegens intellectum noſtrum, qua crebro nos caedem molientes daemones nudant per incogitantiam et negligentiam, nec tamen eis illam ſcindere permittitur, vt ne noſcamus amplius virtutem. Atque ita quidem ſemper eam noſcimus, tametſi ea non ſimus recti. Sciſſa autem notant exterius ſenſibilium diuitiarum indumentum, in quatuor mundi elementa diuiſum, quibus vt cum affectu vtamur nobis ſuadent illudentes vitae inſidiatores. Alia autem

8) Ergo hic ſolus. Non Matthaeus, vt habent Codices recenſionis Tatianae et Conſtantinopolitanae Chryſoſtomi, Matth. 27, 49. Sed contra eiusmodi nugas nemo ſerio diſputat.

9) Haec in margine exhibent. A. B. Hentenius prorſus non habet.

τοῦ ὄζους· τὰς ἀκοὰς δὲ, διὰ τῶν βλασφημιῶν. τὸν τράχηλον δὲ, διὰ τῶν κολαφισμάτων· τὰ νῶτα δὲ καὶ τὰ στέρνα, διὰ τῶν φραγελωμάτων, ἤτοι, μαστίγων· τὰς χεῖρας δὲ καὶ τοὺς πόδας, διὰ τῶν ἥλων· τὴν πλευρὰν δὲ, διὰ τῆς λόγχης, ὡς ὁ [8]) ἰωάννης [i]) ἱστορεῖ· καὶ τὰ λοιπὰ μέρη, διὰ τῆς χλαμύδος καὶ τῆς γυμνώσεως· καὶ ἁπλῶς τὸ ὅλον σῶμα, διὰ τῆς ἐπὶ τοῦ σταυροῦ θριαμβεύσεως. i) Io. 19, 34.

Ὅταν οὖν ἡ βλασφημηθῶμεν, ἢ αἰκισθῶμεν, ἢ θριαμβευθῶμεν, ταῦτ' ἐννοοῦντες πᾶσαν ἐκβάλλωμεν ἀπὸ τῆς ψυχῆς φλεγμονὴν, λογιζόμενοι, καὶ ὅτι ὁ μὲν θεὸς ἦν, ἡμεῖς δὲ ἄνθρωποι, καὶ ὁ μὲν δεσπότης, ἡμεῖς δὲ δοῦλοι, καὶ ὁ μὲν ἀναμάρτητος, ἡμεῖς δὲ ἁμαρτωλοὶ, καὶ ὁ μὲν παρὰ δούλων ἔπασχεν, ἡμεῖς δὲ παρὰ συνδέλων, καὶ ὁ μὲν δι' ἡμᾶς, ἡμεῖς δὲ, δι' ἑαυτοὺς, καὶ ὁ μὲν θεωρούντων ἰουδαίων καὶ ῥωμαίων καὶ ἑλλήνων, ἡμεῖς δὲ ἐνώπιον ὀλίγων, εἰ δὲ καὶ πλειόνων, ἀλλ' ἐ τοσούτων.

[Τοῦ ἁγίε μαξίμου· ὁ [9]) μὲν ἄνωθεν ὑφαντὸς χιτὼν, ἡ διάλληλός ἐστι τῶν ἀρετῶν πλοκή τε καὶ συνοχὴ, διὰ τῆς ἄνωθεν χάριτος ὑφηφασμένη, καὶ ἔνδον σκέπουσα τὸν ἐν ἡμῖν λόγον, οὗ πολλάκις γυμνοῦντες ἡμᾶς [1]) οἱ φονευταὶ δαίμονες, δι' ἀμέλειάς καὶ ῥαθυμίας, ὅμως ἐ συγχωροῦνται σχίσαι αὐτὸν, ὥστε μὴ γνωρίζειν ἡμᾶς [2]) ἔτι τὴν ἀρετήν. καὶ οὕτω γὰρ ἀεὶ γνωρίζομεν αὐτὴν, εἰ καὶ μὴ περιβαλλόμεθα τὴν ἐκ ταύτης σκέπην. τὰ δὲ σχισθέντα, ἡ ἔζωθέν ἐστι περιβολὴ τοῦ αἰσθητοῦ πλέτου, διαιρεμένη εἰς τέσσαρα κοσμικὰ στοιχεῖα, οἷς ἐμπαθῶς κεχρῆσθαι πέπεισιν ἡμᾶς οἱ ἐμπαίζοντες μανιφόνοι. εἴη δ' ἂν καὶ

[1]) ἡμᾶς omittit. B.
[2]) ἡμᾶς omittit. A.

tem ratione, tunica quidem desuper texta possit esse cuiusque animus, desuper inspiratus, et inconsutilis quidem, vt simplex et non compositus: non scissus autem, vt immortalis: diuisa autem vestimenta, corpus, quod corruptione in quatuor dissoluitur elementa.

Vers. 36. *Et — ibi.*

Custodiebant eum ne a quoquam deponeretur.

Vers. 37. *Et — Iudaeorum.*

†† Scriptio in titulo practicae, theoreticae et theologicae philosophiae regem notat eum, qui crucifixus erat. Practicae quidem, quod scriptum erat Romanorum lingua. Regnum enim Romanum fortissimum vidit Daniel: practicae autem est fortitudo: theoreticae, quod scriptum erat Graece. Graeci enim prae reliquis gentibus theoretici: theologicae, propter Hebraicum. Haebraei enim maxime omnium theologi.

Causam, ob quam esset crucifixus: illam enim in tabula inscriptam superposuit Pilatus, vt ab omnibus legi posset, et qui praesentes erant, et qui praeteribant. Marcus sane dicit, Et erat inscriptio causae eius scripta, Rex Iudaeorum. Lucas vero, Erat autem et inscriptio scripta super eum literis Graecis et Latinis ac Hebraicis: Hic est rex Iudaeorum: Hoc autem tribus inscriptum est linguis, eo quod tunc multi ad ciuitatem venerant Iudaeorum Graeci ac Latini: Iohannes vero dicit:

3) In margine haec habet Codex vterque. Caret iis Hentenius.

καθ' ἕτερον λόγον, χιτὼν μὲν ἄνωθεν ὑφαντὸς, ἡ ἑκάστου ψυχὴ, ἄνωθεν ἐμπνευθεῖσα· καὶ ἄῤῥαφος μὲν, ὡς ἁπλῆ καὶ ἀσύνθετος· ἀσχιστος δὲ, ὡς ἀθάνατος· διαιρούμενα δὲ ἱμάτια, τὸ σῶμα, ὡς ἐκ φθορᾶς εἰς τὰ τέσσαρα στοιχεῖα διαλυόμενον.]

Verſ. 36. Καὶ — ἐκεῖ.

Ἐφύλαττον αὐτὸν, ἵνα μὴ κατενεχθῇ παρά τινος.

Verſ. 37. Καὶ — Ἰουδαίων.

[Ἡ 3) ἐν τῷ τίτλῳ γραφὴ πρακτικῆς, καὶ θεωρητικῆς, καὶ θεολογικῆς φιλοσοφίας βασιλέα τὸν σταυρωθέντα ἐμήνυε· πρακτικῆς μὲν, διὰ τοῦ ῥωμαϊστὶ γεγράφθαι· τὴν ῥωμαϊκὴν γὰρ βασιλείαν ἀνδρειοτέραν πασῶν ὁ δαιμὼν ἐθεάσατο· πρακτικῆς δὲ ἴδιον ἡ ἀνδρεία· διὰ δὲ τοῦ ἑλληνιστὶ, θεωρητικῆς· ἕλληνες γὰρ θεωρητικώτεροι τῶν ἄλλων ἐθνῶν· διὰ δὲ τοῦ ἑβραϊστὶ, θεολογικῆς· θεολογικώτεροι γὰρ πάντων ἑβραῖοι.]

Τὴν αἰτίαν, δι' ἣν ἐσταυρώθη. σανίδι γὰρ ταύτην ἐγχαράξαντες οἱ περὶ τὸν πιλάτον, ἐπέθηκαν, ὥστε ὑπὸ πάντων ἀναγινώσκεσθαι τῶν τε παρόντων, καὶ τῶν 4) παριόντων. μάρκος μὲν οὖν εἶπε· καὶ ἦν k) ἡ ἐπιγραφὴ τῆς αἰτίας αὐτοῦ γεγραμμένη· k) Marc. 15, 26.
ὁ βασιλεὺς τῶν Ἰουδαίων· λουκᾶς δὲ, ἦν l) δὲ καὶ ἡ l) Luc. 23, 38.
ἐπιγραφὴ γεγραμμένη ἐπ' αὐτῷ γράμμασιν ἑλληνικοῖς καὶ ῥωμαϊκοῖς καὶ ἑβραϊκοῖς· οὗτός ἐστιν ὁ βασιλεὺς τῶν Ἰουδαίων. τοῦτο δὲ τρισὶν ἐγράφη διαλέκτοις, διὰ τὸ πολλοὺς ἐπιχωριάζειν τότε τῇ

4) περιόντων. A.

dicit: scripsit autem et titulum Pilatus, posuitque super crucem. Erat autem scriptum: Iesus Nazarenus rex Iudaeorum. Hunc ergo titulum multi legerunt Iudaeorum, quia prope ciuitatem erat locus vbi crucifixus est Iesus: et erat scriptum Hebraice, Graece et Latine. Dicebant ergo Pilato pontifices Iudaeorum, Noli scribere, Rex Iudaeorum, sed, quod ille dixerit, Rex sum Iudaeorum. Respondit Pilatus, Quod scripsi, scripsi. Titulus itaque apud Romanos causa dicitur. (†† Ista autem, Propinquus vero erat locus vbi, vbi crucifixus est Iesus, ita ordinanda, vicinus vbi erat locus, vbi crucifixus est Iesus.)

Scripsit ergo Pilatus dictam causam: instituitque vt scripta, cunctis nota fieret, ne possent sua malitia Iudaei Christo aliam causam affigere, aut diuulgare: simulque et hos notauit et illi patrocinatus est, quod propter inuidiam esset crucifixus.

Quum autem literae in altum positae regnum eius clare promulgarent, conantur pontifices Iudaeorum inscriptionem inuertere, dicentes Pilato, Noli scribere, Rex Iudaeorum, ne vera videatur inscriptio: Sed quod ille dixerit, Rex sum Iudaeorum, vt ille mendax appareat: sed nequaquam persuaserunt ei. Respondit enim: Quod scripsi, scripsi: hoc est, quod scriptum est non immuto. Iuxta diuinam autem omnino prouidentiam titulus super solam Christi crucem positus est. Quum enim tres cruces simul terra tunc obruerentur, multis temporibus requisita postmodum domini crux, a titulo potissimum fuit cognita.

Vers. 38.

†) Inclusa non agnoscit Hentenius.
††) ὑπερκτελογήσατο. A.

πόλει τῶν Ἰουδαίων ἕλληνας καὶ ῥωμαίους. Ἰωάννης δὲ φησιν· ἔγραψε δὲ[m]) καὶ τίτλον ὁ πιλάτος, καὶ ἔθηκεν ἐπὶ τοῦ σταυροῦ. ἦν δὲ γεγραμμένον, ἰησοῦς ὁ ναζωραῖος, ὁ βασιλεὺς τῶν ἰουδαίων. τοῦτον οὖν τὸν τίτλον πολλοὶ ἀνέγνωσαν τῶν ἰουδαίων, ὅτι ἐγγὺς ἦν ὁ τόπος τῆς πόλεως, ὅπου ἐσταυρώθη ὁ ἰησοῦς. καὶ ἦν γεγραμμένον ἑβραϊστί, ἑλληνιστί, ῥωμαϊστί. ἔλεγον οὖν τῷ πιλάτῳ οἱ ἀρχιερεῖς τῶν ἰουδαίων, μὴ γράφε ὁ βασιλεὺς τῶν ἰουδαίων, ἀλλ' ὅτι ἐκεῖνος εἶπε, βασιλεύς εἰμι τῶν ἰουδαίων. ἀπεκρίθη ὁ πιλάτος, ὃ γέγραφα, γέγραφα. τίτλος μὲν οὖν, κατὰ ῥωμαίους, ἡ αἰτία. [τὸ[5]) δὲ ἐγγὺς ἦν ὁ τόπος τῆς πόλεως, ὅπου ἐσταυρώθη ὁ ἰησοῦς, ἕτω συντακτέον· ὅτι ἐγγὺς τῆς πόλεως ἦν ὁ τόπος, ὅπου ἐσταυρώθη ὁ ἰησοῦς.] m) Io. 19, 19-22.

Ὁ μὲν οὖν πιλάτος ἔγραψε τὴν ζηθεῖσαν αἰτίαν, καὶ σηλιτεύσας πᾶσι κατέσησεν αὐτὴν γνώριμον, ἵνα μὴ δύνωνται ἰουδαῖοι κακουργίας ἄλλην αἰτίαν ἐπιφημίσαι τῷ χριστῷ. καὶ ὁμοῦ μὲν τοῦτ' ἐμύναντο· ὁμοῦ δὲ ἐκείνου[6]) ὑπερασπολογήσατο, ὅτι διὰ φθόνον ἐσταυρώθη.

Ἐπεὶ δὲ ἀνέκειντο τὰ γράμματα λαμπρῶς ἀνακηρύττοντες τὴν βασιλείαν αὐτοῦ, ἐπιχειροῦσιν οἱ ἀρχιερεῖς τῶν ἰουδαίων μετατρέψαι τὴν τοιαύτην ἐπιγραφήν, λέγοντες τῷ πιλάτῳ, μὴ γράφε ὁ βασιλεὺς τῶν ἰουδαίων, ἵνα μὴ ἀληθὴς ἡ ἐπιγραφὴ δοκῇ· ἀλλ' ὅτι ἐκεῖνος εἶπε, βασιλεύς εἰμι τῶν ἰουδαίων, ἵνα ψευδὴς ἐκεῖνος φανῇ· ἀλλ' οὐκ ἐν τούτῳ τέως παρέπεισαν αὐτόν. ἀπεκρίθη γάρ, ὃ γέγραφα, γέγραφα, τετέχνη, οὐκ ἀλλοιῶ τὸ γραφέν. κατὰ θείαν δὲ πάντως πρόνοιαν ὁ τίτλος ἐπετέθη μόνῳ τῷ σταυρῷ τοῦ χριστοῦ. τῶν τριῶν γὰρ ἅμα τότε καταχωσθέντων, χρόνοις ὕστερον ὁ δεσποτικὸς ἀναζητηθείς, ἀπὸ τοῦ τίτλου μᾶλλον γέγονε γνώριμος.

Vers. 38.

Verſ. 38. *Tunc — ſiniſtris.*

Et hoc Iudaeorum opera factum eſt, vt in medio duorum maleficorum pendens, et ipſe maleficus putaretur: vtque participatio ſupplicii participem quoque eum praedicaret maleficii. Ob hoc ſiquidem eum cunctis videntibus publice crucifixerunt. Dicit autem Lucas quod ſtabat populus ſpectans, vtque militum manibus crucifigeretur laborans, et modis omnibus faciens, vt praua de eo opinio apud omnes diffunderetur. Completa quoque eſt hic Ieſaiae prophetia quae dicit, Et cum iniquis deputatus eſt.

Duo vero latrones duos populos aenigmatice figurarunt, veterem ſcilicet ac nouum: horum ſiquidem ille blasphemiis eum appetens mortuus eſt: hic autem Deum in fine tandem hunc agnouit: ipſe vero medius inter hos pependit: vtpote medius effectus inter vetus nouumque teſtamentum.

Verſ. 39. *Qui autem — v.* 40. *cruce.*

Qui praeteribant, puta illa via Iudaei. Marcus vero ait quod dicebant, vah qui deſtruis, etc. Eſt autem οὐαὶ irridentis ac ſubſannantis aduerbium (quod in vah, vertimus.) Haec autem ei quaſi mendaci dicebant ſuggillantes.

Verſ. 41. *Similiter — v.* 42. *ſaluum facere?*

Similiter, propter blasphemiam dicit. Nam et hi quoque blasphemiis eum appetebant, etſi aliis verbis. Dixerunt autem, Alios ſaluos fecit: miracula

Verſ. 38. Τότε — εὐνούμων.

Καὶ τοῦτο τῆς τῶν ἰεδαίων ἦν σπεδῆς, ἵνα, μέσον τῶν κακούργων κρεμάμενος, κακοῦργος καὶ αὐτὸς δοκῇ, καὶ ἵνα ἡ κοινωνία τῆς τιμωρίας κοινωνὸν αὐτὸν ἀνακηρύττῃ καὶ τῆς κακουργίας. διὰ τοῦτο γὰρ καὶ δημοσίᾳ τοῦτον ἐσταύρωσαν, πάντων ὁρώντων· φησὶ γὰρ ὁ [7]) λουκᾶς, ὅτι καὶ [n]) εἰσήκει ὁ λαὸς θεωρῶν· καὶ χερσὶ στρατιωτικαῖς αὐτὸν σταυρωθῆναι παρεσκεύασαν, καὶ πάντα πεποιήκασιν, ἵνα καταχέωσιν αὐτοῦ παρὰ πᾶσι πονηρὰν ὑπόληψιν. ἐπληροῦτο δὲ κἀνταῦθα ἡ τοῦ ἡσαΐου [8]) προφητεία ἡ λέγουσα· καὶ μετὰ [o]) ἀνόμων ἐλογίσθη. n) Luc. 23, 35. o) Iesl. 53, 12.

Καὶ ἡ μὲν δύο λῃσαὶ, τοὺς δύο λαοὺς ἠνίττοντο, τόν τε παλαιὸν, καὶ τὸν νέον. τέτων γὰρ ὁ μὲν βλασφημῶν αὐτὸν ἀπέθανεν· ὁ δὲ πρὸς τῷ τέλει τοῦτον ἐπέγνω θεόν. αὐτὸς δὲ μέσος ἐκρεμάσθη τῶν δύο τούτων, ὡς μέσος γενόμενος τῆς τε παλαιᾶς, καὶ τῆς νέας διαθήκης.

Verſ. 39. Οἱ δὲ — v. 40. σαυτοῦ.

Οἱ παραπορευόμενοι τὴν ὁδὸν ἐκείνην ἰουδαῖοι. μάρκος δὲ φησιν, ὅτι ἔλεγον· ἀὰ? [p]) ὁ καταλύων τὸν ναὸν, καὶ τὰ ἑξῆς. ἔσι δὲ τὸ οὐαὶ, χλευασικὸν ἐπίρρημα καὶ ἐμπαικτικόν. ἔλεγον δὲ τὰ τοιαῦτα, κωμῳδοῦντες αὐτὸν, ὡς ψεύσην. p) Marc. 15, 29.

Verſ. 41. Ὁμοίως — v. 42. σῶσαι.

Τὸ ὁμοίως, διὰ τὴν βλασφημίαν εἴρηται. καὶ αὐτοὶ γὰρ ὁμοίως ἐβλασφήμουν αὐτὸν, εἰ καὶ ἐν ἑτέροις ῥήμασι. τὸ δὲ ἄλλους ἔσωσεν, εἶπον, διαβάλ-

7) ὁ, abeſt. B.
8) ἡ τοῦ ἡσαΐα, abſunt. A.

racula eius calumniantes, tanquam praestigiis facta fuerint.

Vers. 42. *Si — in eum.*

Hoc dicebant propter tituli inscriptionem. Quum enim non potuerint eam subuertere, falsam nituntur illam arguere, eo quod sibi impossibilia quaesierit. Et vtique descendisset, si ipsi crediturus fuisset.

Vers. 43. *Confidit — filius.*

Quod praedixit Dauid in persona eorum, hoc ipsi nunc dicunt, huiusmodi prophetiam ad finem perducentes. Scriptum est enim, sperauit in dominum, eripiat eum, saluum faciat eum, quoniam vult eum. Dicebant ergo conuitia iactantes: Confidit in Deum, tanquam filius eius? seruetur ab eo. Hoc autem dicebant, non quod Deus eum seruare non posset, sed quod non esset ipse Dei filius, vt ipsi putabant. Sed o sceleſti ac pessimi: ergo nec prophetae erant prophetae, aut iusti, ex quo Deus illos a periculis non eripuit. Verum et prophetae et iusti erant, nec minus tamen periculis subiacuerunt secundum variam dispensationem.

Vers. 44. *Id ipsum — ei.*

Id ipsum id est eodem modo. Non enim Iudaeos tantum inflammauit diabolus, sed et Romanos milites furore agitauit, et ipsos etiam latrones, quanquam cum eo crucifixos, aduersus eum exacerbauit. Matthaeus itaque et Marcus vtrunque aiunt

y) τοῦτο νῦν αὐτοί. A.

βάλλοντες τὰς θαυματουργίας αὐτοῦ, ὡς ἐν γοητείᾳ γενομένας.

Vers. 42. Εἰ — ἐπ' αὐτῷ.

Τοῦτο ἔλεγον, διὰ τὴν ἐπιγραφὴν τοῦ τίτλου. μὴ δυνηθέντες γὰρ αὐτὴν μετατρέψαι, πειρῶνται ψευδῆ ταύτην ἀπελέγξαι, διὰ τῶν ζητῶν δῆθεν ἀδύνατα. καὶ κατέβη ἄν, εἰ πιστεύειν ἔμελλον.

Vers. 43. Πέποιθεν — υἱός.

Ὃ προεῖπε δαυὶδ ἐκ προσώπου αὐτῶν, νῦν αὐτοὶ [9]) τοῦτο λέγουσιν, ἄγοντες εἰς πέρας τὴν τοιαύτην προφητείαν. γέγραπται γάρ· ἤλπισεν [q]) ἐπὶ κύριον, ῥυσάσθω αὐτόν. [σωσάτω αὐτόν, [1]) ὅτι θέλει αὐτόν.] ἔλεγον οὖν ἐπικερτομοῦντες, πέποιθεν ἐπὶ τὸν θεὸν, ὡς υἱὸς αὐτοῦ, σωθήτω παρ' αὐτοῦ. τοῦτο δὲ ἔλεγον, οὐχ ὡς τοῦ θεοῦ μὴ δυναμένου ῥύσασθαι αὐτόν· ἀλλ' ὡς αὐτοῦ μὴ ὄντος υἱοῦ τοῦ θεοῦ, καθὼς αὐτοὶ ᾤοντο. ἀλλ', ὦ μιαροὶ καὶ παμμίαροι! λοιπὸν οὐδ' οἱ προφῆται ἦσαν προφῆται, εἰδὲ οἱ δίκαιοι πάντως δίκαιοι, ἐπειδὴ αὐτοὺς οὐκ ἐξήρπασε τῶν κινδύνων ὁ θεός. ἀλλὰ μὴν καὶ ἦσαν καὶ ἐκινδύνευσαν, κατὰ διαφόρους οἰκονομίας.

q) Pl. 21, 9.

Vers. 44. Τὸ δ' αὐτὸ — αὐτῶν.

Τὸ δ' αὐτὸ, ἀντὶ τοῦ, ὡσαύτως. οὐ μόνον γὰρ τοὺς ἰουδαίους ἐξέκαυσεν ὁ διάβολος, ἀλλὰ καὶ τοὺς ῥωμαίους στρατιώτας ἐξοίστρησε, καὶ αὐτοὺς δὲ τοὺς λῃστὰς, καὶ ταῦτα συνεσχυρωμένους, ἐξηγρίανε κατ' αὐτοῦ. ματθαῖος μὲν οὖν καὶ [r]) μάρκος

r) Marc. 15, 32.

[1]) Inclusa desunt. A.

aiunt exprobrasse ei. Lucas vero vnum quidem conuitiis illum agitasse dicit, alterum autem blasphemantem magis increpasse. Primum siquidem ambo propriorum obliti laborum, ex crudelitate exprobrabant ei, vtpote et ipsi Iudaei. Forte autem etiam id in gratiam Iudaeorum faciebant, vt propter hoc ipsos deponerent. Postmodum vero alter poenitentia ductus est: tum quidem Christi signa ad memoriam reuocans, eiusque conuersationem inculpatam: tum vero audito quod etiam pro his qui ipsum crucifigebant intercessisset, veluti scripsit Lucas: videns praeterea et aërem praeter naturam obscuratum.

Vers. 45. *A — nonam.*

Post petulantiae ac scommatum satietatem id factum est, vt quiescente iam furore, aliquid a miraculo lucrifieri posset. Admirabilius enim erat haec facere eum qui in cruce pendebat, quam a cruce descendere. Quod si haec eum facere non suspicabantur, sed quod Deo haec operante prouenirent, timere sane oportebat, et intelligere quod propter hunc ad iram commotus esset. Neque enim dicere potuerunt, quod solis eclipsis secundum naturam esset: Nam ipsa et in vno temporis accidit momento, et in vna parte terrae, et non in decimo quarto die lunae: hae vero tenebrae et ad tres horas perseueraruut, et super vniuersam terram: et decimo quarto die lunae, quando impossibile est secundum naturam contingere solis eclipsim.

Vers. 46.

μάρκος τοὺς δύο Φασὶν ὀνειδίζειν αὐτόν· λουκᾶς[s]) δὲ τὸν ἕνα μὲν βλασφημεῖν αὐτὸν λέγει, τὸν ἕτερον δὲ μᾶλλον ἐπιτιμᾶν τῷ βλασφημοῦντι. καὶ γὰρ πρῶτον μὲν οἱ δύο, τῶν ἰδίων ἐκλαθόμενοι πόνων, ἐξ ὠμότητος ὠνείδιζον αὐτόν, ἰουδαῖοι καὶ αὐτοὶ ὄντες· ἴσως δὲ καὶ πρὸς χάριν τῶν ἰουδαίων, ἵνα διὰ τοῦτο κατενέγκωσιν αὐτούς· ὕστερον δὲ μετενόησεν ὁ εἷς· τοῦτο μέν, ὑπομνηθεὶς τῶν σημείων τοῦ χριστοῦ καὶ τῆς ἀνεπιλήπτου πολιτείας αὐτοῦ· τοῦτο δὲ, καὶ ἀκούσας ὑπερευχομένου[t]) τῶν σαυρωσάντων μᾶλλον, ὡς ἴσόρησε λουκᾶς· ἔτι δὲ, καὶ ἰδὼν τὸν ἀέρα σκοτιζόμενον παρὰ φύσιν.

s) Luc. 23, 39. 40.

t) Luc. 23, 34.

Verſ. 45. Ἀπὸ — ἐννάτης.

Μετὰ τὸν κόρον τῆς παροινίας καὶ τῶν σκωμμάτων, τοῦτο γέγονεν, ἵνα ἤδη παυθέντος τοῦ θυμοῦ, κερδᾶναί τι δυνηθῶσιν ἀπὸ τοῦ θαύματος. τοῦ καταβῆναι γὰρ ἀπὸ τοῦ σαυροῦ, θαυμαστότερον ἦν, τὸ τοιαῦτα ποιεῖν κρεμάμενον ἐπὶ τοῦ σαυροῦ. εἰ δὲ μὴ, αὐτὸν ταῦτα ποιεῖν, ὑπελάμβανον, ἀλλὰ καὶ, ὡς τοῦ θεοῦ ταῦτα ποιοῦντος, ἔδει φοβηθῆναι καὶ συνιδεῖν, ὅτι δι' αὐτὸν ὀργίζεται. καὶ γὰρ οὐκ ἠδύναντο λέγειν, ὅτι κατὰ φύσιν ἔκλειψις ἡλίου ἦν. αὕτη μὲν γὰρ καὶ ἐν μιᾷ ῥοπῇ καιροῦ γίνεται, καὶ ἐν ἑνὶ μέρει τῆς γῆς, καὶ οὐκ ἐν τῇ τεσσαρεσκαιδεκάτῃ τῆς σελήνης. τοῦτο δὲ τὸ σκότος καὶ ἐπὶ τρεῖς ὥρας διήρκεσε, καὶ ἐπὶ πᾶσαν γέγονε τὴν γῆν, καὶ ἐν τῇ τεσσαρεσκαιδεκάτῃ τῆς σελήνης, ὅτε, πανσελήνου οὔσης, ἀμήχανον συμβαίνειν κατὰ φύσιν ἔκλειψιν ἡλίου.

Verſ. 46. *Circiter — dereliquiſti?*

Dauidicum eſt verbum. Hebraice autem ipſum clamauit, vt ſolis Hebraeis notum fieret, qui ſoli Dauidica nouerant. Marcus vero Eloi Eloi ſcripſit. Significat autem Eli Deus mi. Eloi vero, Deus meus.

Clauorum ergo doloribus depreſſus, ait: Deus meus, Deus meus, vt quid dereliquiſti me? hoc eſt propter quid me dimiſiſti vt ſuſtinerem dolores. Hoc autem dixit, confirmans quod ſicut in veritate humanam aſſumpſit naturam, ita quoque vere crucifixus eſt, et non phantaſtice prout multi haeretici deliraruut. Neque enim niſi dolens ita clamaſſet.

Poteſt autem et aliter dici, quod iam pro hominibus moriens in perſona generis humani dicta clamauit voce. Ait enim Gregorius Theologus, quod in ſeipſo figurat quod noſtrum eſt: nos ſiquidem primum derelicti eramus ac deſpecti: deinde nunc aſſumpti ac ſeruati ſumus illius afflictionibus.

Verſ. 47. *Quidam — iſte.*

Milites hi erant Romani, vocem Hebraicam ignorantes.

Verſ. 48. *Statimque — vt biberet.*

Hoc etiam ludens fecit ad modum conſolantis, ſicut et praecedentes: aut etiam vt aceti acerbitas, additio fieret illi doloris.

Verſ. 49.

[2]) ὡς ἄνθρωπος δὲ, non habet Hentenius.
[3]) Addiderim ὡς. Atque ita fortaſſe Hentenius legit.

Verſ. 46. Περὶ — ἐγκατέλιπες;

Δαυϊτικὸν μὲν τὸ ἑπτόν· ἑβραϊστὶ δὲ τοῦτο ἀνεβόησεν, ἵνα μόνοις ἑβραίοις γνωρισθῇ, μόνοις εἰδόσι τὰ δαυϊτικὰ μάρκος δὲ, ἐλωΐ, ἐλωΐ, ἔγραψε. δηλοῖ δὲ τὸ μὲν ἠλὶ, θεέ μου· τὸ δὲ ἐλωΐ, ὁ θεός μου.

Ὡς[2]) ἄνθρωπος δὲ, ταῖς ἀπὸ τῶν ἥλων ὀδύναις καταπαθεὶς, φησὶ, θεέ μὲ, θεέ μου, ἱνατί με ἐγκατέλιπες; ἤγουν, διατί με ἀφῆκες οὕτως ὀδυνᾶσθαι. τοῦτο δὲ εἶπε βεβαιῶν, ὅτι ὥσπερ κατ' ἀλήθειαν ἐνηνθρώπησεν· ἕτω καὶ κατ' ἀλήθειαν ἐσταυρώθη, καὶ οὐ κατὰ φαντασίαν, ὡς πολλοὶ τῶν αἱρετικῶν ἐλήρησαν. ὁ γὰρ ἂν ὀδυνώμενος ἕτως ἀνεβόησεν.

Ἔσι δὲ καὶ ἕτερος εἰπεῖν, ὅτι ἤδη ἀποθνήσκων ὑπὲρ τῶν ἀνθρώπων, προσώπῳ τοῦ γένους τῶν ἀνθρώπων ἀνεβόησε τὴν δηλωθεῖσαν φωνήν. φησὶ γάρ ὁ θεολόγος γρηγόριος, ὅτι ἐν ἑαυτῷ τυποῖ τὸ ἡμέτερον. ἡμεῖς γάρ ἦμεν οἱ ἐγκαταλελειμμένοι καὶ παρεωραμένοι πρότερον, εἶτα νῦν προσειλημμένοι καὶ σεσωσμένοι τοῖς αὐτοῦ πάθεσι.

Verſ. 47. Τινὲς — οὗτος.

Στρατιῶται καὶ οὗτοι ησαν ῥωμαῖοι, τὴν ἑβραΐδα φωνὴν ἀγνοοῦντες.

Verſ. 48. Καὶ εὐθέως — ἐπότιζεν αὐτόν.

Παίζων τοῦτο πεποίηκε,[3]) παρηγορῶν δῆθεν, καθὼς καὶ ὁ πρὸ αὐτοῦ, ἢ καὶ, ἵνα ἡ δριμύτης τοῦ ὄξους προσθήκη γένηται τῆς ὀδύνης.

Verſ. 49. *Caeteri — eum.*

Marcus vero ait, quod hoc dixerit, ſinite videamus an veniat Elias ad deponendum eum. Veriſimile eſt autem et hunc et illos hoc dixiſſe.

Verſ. 50. *Ieſus autem — ſpiritum.*

Quae autem fuerit vox, ſignificauit Lucas, videlicet, Pater in manus tuas commendabo ſpiritum meum. Clamauit autem voce magna: vt omnes audirent, omnesque ſcirent, quod ad extremum vsque ſpiritum patrem Deum appellaret, et vniuerſa in eo poneret: nec eſſet ei contrarius: vtque diſcerent quod ſua poteſtate quando voluit mortuus eſt. Quum enim dixit, Pater in manus tuas commendabo ſpiritum meum: tunc demum morti permiſit, vt ad ſe accederet.

Non autem dixit, Commendo, ſed, Commendabo: ſignificans quod paulo poſt expiraturus ſit. Vnde et Iohannes quae poſt dictam vocem facta ſunt, refert, tanquam etiam ab aliis praetermiſſa dicens, Stabat autem iuxta crucem Ieſu mater eius, etc. Vbi autem dixit, quomodo dilectam matrem ac virginem dilecto commendauerit diſcipulo ac virgini, et quomodo ſitienti datum ſit acetum ad potandum: tandem ait: Quum ergo accepiſſet Ieſus acetum, dixit, Conſummatum eſt: et inclinato capite tradidit ſpiritum, de quibus omnibus quaere in Euangelio ſecundum Iohannem.

Verſ. 51.

Verſ. 49. Ὁι — αὐτόν.

Μάρκος v) δέ φησιν, ὅτι 4) αὐτὸς ἔλεγεν, ἄφετε, ἴδωμεν, εἰ ἔρχεται ἠλίας καθελεῖν αὐτόν. εἰκὸς δὲ, τοῦτο λέγειν κἀκείνους καὶ τοῦτον. v) Marc. 15, 36.

Verſ. 50. Ὁ δὲ ἰησοῦς — πνεῦμα.

Τίς δὲ ἦν ἡ φωνὴ, ἐδήλωσεν ὁ λουκᾶς, ὅτι πάτερ, x) εἰς χεῖράς σου παραθήσομαι τὸ πνεῦμά μου. ἔκραξε δὲ φωνῇ μεγάλῃ, ἵνα πάντες ἀκούσωσι, καὶ πάντες εἰδῶσιν, ὅτι μέχρι τῆς τελευταίας ὥρας πατέρα τὸν θεὸν ὀνομάζει, καὶ αὐτῷ τὸ πᾶν ἀνατίθησι, καὶ οὐκ ἔστιν ἀντίθεος· ἔτι δὲ, καὶ ἵνα μάθωσιν, ὅτι κατ' ἐξουσίαν, ὅτε ἠθέλησεν, ἀποθνήσκει. ὅτε γὰρ εἶπεν, ὅτι πάτερ, εἰς χεῖράς σου παραθήσομαι τὸ πνεῦμά μου, τότε λοιπὸν τῷ θανάτῳ παρεχώρησε προσέρχεσθαι αὐτῷ. x) Luc. 23, 46.

Οὐκ εἶπε δὲ, ὅτι παρατίθημι, ἀλλ' ὅτι παραθήσομαι, δηλῶν, ὅτι μετὰ μικρὸν ἐκπνεύσει. τὰ γὰρ μετὰ τὴν εἰρημένην κραυγὴν προσέθηκεν ὁ ἰωάννης, ὡς καὶ αὐτὰ παραλελειμμένα τοῖς ἄλλοις, λέγων· εἱστήκεισαν y) δὲ παρὰ τῷ σταυρῷ τοῦ ἰησοῦ ἡ μήτηρ αὐτοῦ, καὶ τὰ ἑξῆς. εἰπὼν δὲ, πῶς παρέθετο τὴν ἠγαπημένην μητέρα καὶ παρθένον τῷ ἠγαπημένῳ μαθητῇ καὶ παρθένῳ, καὶ πῶς διψήσας ἔπιε τὸ ὄξος, τελευταῖόν φησιν· ὅτε z) οὖν ἔλαβε τὸ ὄξος ὁ ἰησοῦς, εἶπε, τετέλεσται· καὶ κλίνας τὴν κεφαλὴν, παρέδωκε τὸ πνεῦμα. περὶ ὧν ἁπάντων ζήτησον ἐν τῷ κατὰ ἰωάννην εὐαγγελίῳ. y) Io. 19, 25. z) Io. 19, 30.

4) Intellige, ὁ προσδραμὼν καὶ ποτίσας.

Vers. 51. *Et ecce — scissae sunt.*

(†† Scissum est velamentum templi et reuelata sunt tecta sub eo mysteria. Rupta sunt ea, quae erant litterae, apparuerunt ea, quae sunt spiritus. Aut) sol quidem tenebris indutus est, templum vero scidit velum suum, significando quod propter absurdum ac irrationabile spectaculum lugeret: Lugentium enim est vestem scindere, nigraque induere stola. Per terram autem motam, petrasque scissas ostendit quod potens esset in aggerem eos cumulare et obruere: sed non vellet propter suam mansuetudinem, et propter illos qui ex eis erant crediturí, lucemque daturi.

Proprie autem velum templi scissum est ad eorum redargutionem, cui contradicere non possent: vt si niterentur causari, et ad ea quae naturaliter accidunt, passiones obscurati solis, terrae motae, petrarumque scissarum reducere: os illis obturaretur per veli scissionem: quum tale quid esse vnquam factum demonstrare non possent.

Scisso autem velo, ostendit Deus, quod a templo diuina auolasset gratia: quodque interiora, puta sancta sanctorum omnibus peruia ac conspicua constituenda essent: quod etiam postmodum ingredientibus Romanis factum est.

Quod autem mihi magis placet accipe. Quia interiora veli figura erant coeli, exteriora vero terram figurabant. Scissum iam velum, significauit diuisum iam esse medium parietem inter coelum et terram (puta inimicitiam) qui inter Deum erat

5) Inclusa in marg. habet. A. Omiserat Hentenius.
6) μυστηρίῳ. B.

Vers. 51. Καὶ ἰδοὺ — ἐσχίσθησαν.

[Ἐσχίσθη[5]) τὸ κάλυμμα τοῦ ναοῦ, καὶ ἀνεκαλύφθη τὰ ὑποκεκρυμμένα τούτῳ[6]) μυστήρια. ἐβράγη τὰ τοῦ γράμματος, καὶ ἐφάνη τὰ τοῦ πνεύματος. ἦ] ὁ μὲν ἥλιος ἠμφιέσατο σκότος, ὁ δὲ ναὸς ἔσχισε τὸ καταπέτασμα, δηλοῦντες, ὅτι πεν θοῦσιν ἐπὶ τῷ παραλόγῳ τούτῳ θεάματι. πεν θούντων γάρ ἐσι, καὶ τὸ ἐηγνύεν τὴν ἐσθῆτα, καὶ τὸ περιτίθεσθαι σολὴν μέλαιναν. τῆς δὲ γῆς σειθείσης, καὶ τῶν πετρῶν σχισθεισῶν, ἔδειξεν ὁ χριτὸς, ὅτι δυνατὸς ἦν ἐπισχῶσαι καὶ καταχῶσαι αὐτούς. ἀλλ' οὐκ ἠθέλησε, δι' οἰκείαν τε χρησότητα, καὶ διὰ τοὺς μέλλοντας ἐξ αὐτῶν πισεύσαι καὶ λάμψαι.

Ἰδικώτερον δὲ τὸ καταπέτασμα τοῦ ναοῦ σχίζεται, πρὸς ἀναντίρρητον ἔλεγχον αὐτῶν, ἵνα, περιρόμενοι αἰτιολογεῖν, καὶ ἀνάγκην εἰς τὰ κατὰ φύσιν πάθη, τόν τε τοῦ ἡλίου σκοτασμὸν, καὶ τῆς γῆς τὸν σεισμὸν, καὶ τῶν πετρῶν τὴν σχίσιν, ἐπισομίζωνται τῇ σχίσει τοῦ καταπετάσματος, εὐδέποτε δυνάμενοι δεῖξαι τοιοῦτον γενόμενον.

Τοῦ καταπετάσματος δὲ σχισθέντος, ἐδήλωσεν ὁ θεὸς, ὅτι ἀπέση[7]) λοιπὸν ἡ θεία χάρις ἀπὸ τοῦ ναοῦ, καὶ ὅτι τὰ ἔνδον, ἤτοι, τὰ ἅγια τῶν ἁγίων, πᾶσι βατὰ καὶ θεατὰ κατασήσονται, ὃ καὶ γέγονεν ὕσερον, τῶν ἐωμαίων εἰσελθόντων.

Τὸ δὲ χαριέσερον, ἐπεὶ τὰ μὲν ἐντὸς τοῦ καταπετάσματος τύπος ἦσαν τοῦ οὐρανοῦ· τὰ δ' ἐκτὸς, τύπος τῆς γῆς· σχισθὲν ἤδη τὸ καταπέτασμα δεδήλωκεν, ὅτι ἐσχίσθη ἤδη τὸ μεσότοιχον τοῦ οὐρανοῦ καὶ τῆς γῆς, ἤγουν, ἡ ἔχθρα ἡ μετα-

7) ὅτι ἀπέπτη λοιπόν. A. Ita Hentenius.

erat et homines: et factum esse coelum hominibus peruium, soluto iam per Christum obstaculo medio, talique nobis ascensu innouato. Vniuersaliter autem quae facta sunt, diuinae irae signa erant, Iudaeorum insensibilitatem reprehendentia, horumque perditionem praedicantia.

Vers. 52. *Et — surrexerunt.*

Ad demonstrationem potentiae suae, et hoc factum est, terroremque Iudaeorum: vt perpenderent, quod is qui adeo facile mortuos viuificaret, facilius posset viuos morti dare. Praeterea etiam ad futurae resurrectionis confirmationem.

Vers. 53. *Et — multis.*

Egressi sunt et apparuerunt: ne phantastica videatur sepulchrorum apertio, ac dormientium resurrectio. Post resurrectionem autem eius egressi sunt de sepulchris, ac venerunt in sanctam ciuitatem, et apparuerunt multis, vt ex eorum resurrectione certiores reddantur et de resurrectione illius, cogitantes quod qui hos resuscitauit, multo magis seipsum resuscitauit. Sancti vero surrexerunt, vt fide digni videantur, qui de Christo loquuntur. Postquam autem apparuerunt, iterum dormierunt.

Vers. 54. *Centurio autem — erat iste.*

Hunc Marcus voce latina Centurionem vocat: Matthaeus vero Graeca ἑκατόνταρχον, idem significante:

8) Hic in margine Codicis A. a manu prorsus recenti adiecta sunt haec recentioris Graeci: τοῦτο τὸ καταπέτασμα ἐσχίσθη εἰς δύο. ὑφαντὸν γὰρ ἦν. τὸ μὲν ϛημόνην, ἵϛατο ὄρθιον· τὸ δὲ ὑφάδην ἔπεσεν

ξὺ τοῦ θεοῦ καὶ τῶν ἀνθρώπων, καὶ γέγονεν ὁ οὐρανὸς βατὸς τοῖς ἀνθρώποις, τοῦ χριστοῦ λύσαντος τετονὶ τὸν φραγμὸν, καὶ τὴν τοιαύτην ἀνοδόν a) ἡμῖν ἐγκαινίσαντος. καθόλου δὲ δεῖγμα θεομηνίας ἦσαν τὰ γεγενημένα, καθαπτόμενα τῆς τῶν ἰουδαίων ἀναιδησίας, καὶ προαγορεύοντα τὴν τούτων ἀπώλειαν. 8)

a) Hebr. 10, 20.

Vers. 52. Καὶ — ἠγέρθη.

Εἰς ἔνδειξιν καὶ τοῦτο γέγονε τῆς δυνάμεως αὐτοῦ καὶ φόβον τῶν ἰουδαίων, ἵνα λογίσωνται, ὅτι ὁ ζωώσας οὕτως εὐχερῶς τοὺς νεκροὺς, εὐχερέστερον ἂν ἠδύνατο θανατῶσαι τοὺς ζῶντας· ἔτι δὲ καὶ εἰς βεβαίωσιν τῆς μελλούσης ἀναστάσεως.

Vers. 53. Καὶ — πολλοῖς.

Εἰσῆλθον καὶ ἐνεφανίσθησαν, ἵνα μὴ δόξῃ κατὰ φαντασίαν ἡ τε τῶν μνημείων ἄνοιξις καὶ ἡ τῶν κεκοιμημένων ἔγερσις. μετὰ τὴν ἔγερσιν δὲ αὐτοῦ ἐξῆλθον ἐκ τῶν μνημείων, καὶ εἰσῆλθον εἰς τὴν ἁγίαν πόλιν, καὶ ἐνεφανίσθησαν πολλοῖς, ἵνα ἐκ τῆς τούτων ἐγέρσεως πληροφορηθῶσιν καὶ περὶ τῆς ἐκείνου, λογιζόμενοι, ὅτι ὁ τούτους ἀναστήσας, πολλῷ μᾶλλον ἑαυτὸν ἀνέστησεν. ἅγιοι δὲ ἠγέρθησαν, ἵνα δόξωσιν ἀξιόπιστοι, λέγοντες περὶ τοῦ χριστοῦ. ἐμφανισθέντες δὲ, πάλιν ἐκοιμήθησαν.

Vers. 54. Ὁ δὲ ἑκατόνταρχος — ἦν οὗτος.

Τοῦτον τὸν ἑκατόνταρχον ὁ μάρκος b) κεντυρίωνα ὠνόμασε. κεντυρίων γὰρ παρὰ ῥωμαίοις, ὁ ἑκα-

b) Marc. 15, 39.

σεν κάτω. οὕτως ἱστόρηται παρὰ τῷ πατρὶ ἡμῶν ἰωάννῃ τῷ χρυσοστόμῳ. Sed apud Chrysostomum nihil reperio.

ficante: quod enim Graeci ἑκατὸν, hoc latini centum vocant. Videns inquit Centurio, qui ex aduerso eius adstabat, quod sic emisso clamore expirasset, dixit, Vere homo hic filius Dei erat, intuitus siquidem quod cum libertate Deum patrem vocasset, et in manus eius spiritum suum commendare se testatus esset, ac paullo post expirasset: intuitus quoque adeo horrenda quae fiebant, credidit filium esse Dei. Lucas vero de eo dicit, Videns Centurio quod factum erat, glorificauit Deum dicens, Vere homo hic iustus erat: Iustum vt opinor diuinum nominans. Vel etiam primum quidem dixit, quod iustus erat: deinde tandem quod filius Dei erat. Addit autem Lucas, Et omnes turbae quae simul accesserant ad spectaculum illud, percutientes pectora sua reuertebantur: dolorem videlicet interiorem significantes. Intelligebant enim a praecedentibus signis, et ab his quae accidebant, quod et creatura passionem illius non ferens compatiebatur ei.

Vers. 55. *Erant — ei.*

Suppeditantes quae ei necessaria erant. Chorus enim erat discipularum apud Dei matrem coniunctarum, et expensas de suis facultatibus suppeditantium. Et vide conuersum ordinem: discipuli siquidem fugerant, discipulae vero assistentes permanebant.

Vers. 56.

9) Immo κέντουμ, vt notum est. Fecit autem Graecus ad formam Graecorum, vt πέντε.

7) γὰρ, ante ὅτι, interponit. A.

τόνταρχος, ἐπειδὴ καὶ τὰ ἑκατὸν, κέντε[9]) λέγουσιν. ἰδὼν δὲ, φησὶν, ὁ[c]) κεντυρίων ὁ παρεστηκὼς ἐξεναντίας αὐτοῦ, ὅτι οὕτως κράξας ἐξέπνευσεν, εἶπεν· ἀληθῶς ὁ ἄνθρωπος οὗτος υἱὸς ἦν θεοῦ! ἰδὼν, ὅτι[1]) μετὰ παῤῥησίας πατέρα τὸν θεὸν καλέσας, καὶ εἰς χεῖρας αὐτῷ παραθεὶναι τὴν ψυχὴν ἑαυτοῦ ἐπαγγειλάμενος, μετὰ μικρὸν ἐξέπνευσεν. ἰδὼν δὲ καὶ τὰ γενόμενα φρικτὰ, ἐπίστευσεν, ὅτι υἱὸς ἦν θεοῦ. ὁ δὲ λουκᾶς λέγει περὶ αὐτοῦ, ὅτι ἰδὼν[d]) ὁ ἑκατόνταρχος τὸ γενόμενον, ἐδόξασε τὸν θεὸν, λέγων· ὄντως ὁ ἄνθρωπος ὅτος δίκαιος ἦν. δίκαιον εἶμαι, τὸν θεῖον ὀνομάσας. ἢ καὶ πρῶτον μὲν ἁπλῶς εἶπεν, ὅτι δίκαιος ἦν· εἶτα τελεώτερον, ὅτι υἱὸς ἦν θεοῦ. προσέθηκε δὲ λουκᾶς, ὅτι[e]) καὶ πάντες οἱ συμπαραγενόμενοι ὄχλοι ἐπὶ τὴν θεωρίαν ταύτην, θεωροῦντες τὰ γενόμενα, τύπτοντες ἑαυτῶν τὰ στήθη ὑπέστρεφον. μὴ τολμῶντες γὰρ λαλεῖν, διὰ τὸν φόβον τῶν ἀρχιερέων, ἔτυπτον ἑαυτῶν τὰ στήθη, σημαίνοντες τὴν ἐντὸς ὀδύνην. συνῆκαν γὰρ, ἀπό τε τῶν προλαβόντων σημείων, ἀπό τε τῶν τότε γενομένων, ὅτι θεῖος ἄνθρωπος ἦν, καὶ συμπάσχει αὐτῷ ἡ κτίσις, μὴ φέρουσα τὸ πάθος αὐτοῦ.

c) Marc. 15, 39.

d) Luc. 23, 47.

e) Luc. 23, 48.

Verſ. 55. [9]Ησαν — αὐτῷ.

Χορηγοῦσαι τὰ πρὸς τὴν χρείαν. χορὸς γὰρ ἦσαν καὶ αὗται[2]) μαθητριῶν, περὶ τὴν θεομήτορα τεταγμέναι, καὶ παρέχουσαι δαπάνας ἐκ τῶν προσόντων αὐταῖς. καὶ ὅρα τὴν τάξιν ἀντιστραφεῖσαν. οἱ μαθηταὶ γὰρ ἔφυγον· αἱ δὲ μαθήτριαι παρέμειναν.

Verſ. 56.

[2]) μαθητῶν. A.

Vers. 56. *Inter — filiorum Zebedaei.*

†† Dicunt non nulli, Deiparam post sepulturam Christi abiisse ac nimio moerore concidisse nec postea ad sepulchrum accessisse, nimio dolore afflictam, sed iacuisse ac flesse vsque ad resurrectionis nuntium.

Quum multae essent, insigniores enumerat. Quidam itaque dicunt, quod Dei mater est, quae apud euangelistas nunc quidem Iacobi et Iose mater nominatur, quandoque autem Maria Iacobi, interdum vero Maria Iose: Nam hi filii erant Ioseph: et quemadmodum pater illorum vir eius dicebatur propter dispensationem, ita rursus ipsi filii virginis. Verum sermo hic absurdus videtur. Primum siquidem, quid prohibebat eam appellare matrem Iesu? praesertim quum in praecedentibus narrationibus vt plurimum ita eam appellauerint. Deinde absurdum quoque foret in locis sequentibus vbique Magdalenen ei praeponi, et ostendere illam fuisse matre Dei seruentiorem. Vnde suspicamur alteram quandam fuisse hanc Mariam, quae mater erat Iacobi Parui et Ioſe, non filiorum Ioseph, sed aliorum, qui erant e septuaginta discipulis. Nam multae tales similis erant nominis apud Iudaeos.

Verisimile est autem tunc Dei matrem propinquius cruci adstitisse quam caeteras mulieres: idque viscerum inflammatione Iudaeorum vincente timorem: fortassis vero etiam circumisse, quum propter naturae aculeos in eodem loco manere non

3) Haec vtrque Codex in margine exhibet. Caret iis Hentenius.
4) ἡ, abest. A.

Vers. 56. Ἐν — τῶν υἱῶν ξεβεδαίου.

[Τινὲς 3) δὲ λέγουσιν, μετὰ τὸ ταφῆναι τὸν χριστὸν, ἀπελθοῦσαν τὴν θεοτόκον καταπεσεῖν ὑπὸ λύπης ὑπερβαλλούσης, καὶ μηδ' ἀφικέσθαι μετὰ τοῦτο πρὸς τὸν τάφον, ἀδυνατήσασαν ἐκ σφοδρᾶς περιωδυνίας, ἀλλὰ κεῖθι καὶ θρηνεῖν μέχρι τῶν εὐαγγελίων τῆς ἀναστάσεως.]

Πολλῶν οὐσῶν, τὰς ἐπισημοτέρας ἀπαριθμεῖται. τινὲς μὲν οὖν φασιν, ὡς ἡ θεοτόκος ἐστὶν ἡ παρὰ τοῖς εὐαγγελισταῖς ὀνομαζομένη ποτὲ μὲν, τοῦ Ἰακώβου καὶ Ἰωσῆ μήτηρ, ποτὲ δὲ, Μαρίας 4) ἡ Ἰακώβου, ποτὲ δὲ, Μαρία, ἡ τοῦ Ἰωσῆ· παῖδες γὰρ οὗτοι τῷ 5) Ἰωσήφ. καὶ ὥσπερ ὁ πατὴρ αὐτῶν, οὕτω καὶ αὐτοὶ πάλιν υἱοὶ αὐτῆς. δυσπαράδεκτος 6) δὲ ὁ λόγος οὗτος δοκεῖ. πρῶτον μὲν γὰρ οὐδὲν ἐκώλυε, μητέρα τοῦ Ἰησοῦ ταύτην ὀνομάσαι· τοῦτο γὰρ διαφόρως αὐτὴν ὠνόμασαν ἐν ταῖς προλαβούσαις διηγήσεσιν· ἔπειτα καὶ παράλογον, πανταχοῦ προτάττειν αὐτῆς τὴν μαγδαληνὴν ἐν τοῖς ἑφεξῆς λόγοις, καὶ δεικνύειν θερμοτέραν τῆς θεομήτορος. ὅθεν ὑπονοοῦμεν, ὅτι ἄλλη τις ἦν ἡ μαρία αὕτη, μήτης οὖσα Ἰακώβου τοῦ μικροῦ καὶ Ἰωσῆ, ἐ τῶν υἱῶν τοῦ Ἰωσήφ, ἀλλ' ἑτέρων, ἀπὸ τῶν ἑβδομήκοντα μαθητῶν. πολλαὶ γὰρ ὁμωνυμίαι τοιαῦται παρὰ τοῖς ἰουδαίοις.

Εἰκὸς δὲ τότε μὲν τὴν θεοτόκον ἐγγυτέρω παρὰ τὰς ἄλλας ἵστασθαι γυναῖκας, τῆς Φλεγμονῆς τῶν σπλάγχνων νικώσης τὸν φόβον τῶν ἰουδαίων· ἴσως δὲ καὶ περιέρχεσθαι, μὴ δυναμένην ἐφ' ἑνὸς τόπου μένειν, διὰ τὸ κέντρα τῆς φύσεως

3) τῶ. A.

4) Huius sententiae est Chrysost. T. VII. p. 827. B. quam repetit Theophyl. p. 175. D.

non posset: postmodum autem apud monumentum mansisse et singula conspexisse.

Quodsi hoc recipimus, quaerendum est, quomodo ipsius non meminerunt euangelistae? Quia de ea notum erat, quod adfuerit, et quae matrum sunt demonstrauerit. Ideoque neque planctum eius scripserunt: abunde enim satisfecerunt pronunciantes, quod filium docentem sequebatur. Oportet autem et hoc et illud scire, quodque naturae conformius est suscipere.

Marcus vero ait, Erant autem et mulieres eminus aspicientes, inter quas erat Maria Magdalene, et Maria Iacobi Parui et Iose mater, et Salome. Hanc autem Salomen quidam eam esse dixerunt, quae apud Matthaeum dicitur mater filiorum Zebedaei.

Cap. LXVIII. De petitione corporis domini.

Vers. 57. *Quum sero autem factum esset — Iesu.*

Iohannes vero etiam alia quaedam priusquam ad horum accederet narrationem scripsit dicens, Igitur Iudaei ne remanerent in cruce corpora Sabbatho, quia parasceue erat, etc. de crurum latronum confractione, et de apertione lateris domini. Hunc autem Ioseph Marcus honestum senatorem scripsit, ac expectantem regnum Dei. Honestum quidem, vtpote grauem et modestum: senatorem vero, nempe vnum senatorum ciuitatis: erant autem senatores decuriones, consiliarii, ac officiales curiae. Expectans item regnum Dei, quod vide-

7) ἠκολούθουν. B.

ως, ὕστερον δὲ παραμένειν τῷ μνημείῳ, καὶ ὁρᾶν ἔκασα.

Καὶ εἰ τοῦτο δεξόμεθα, ζητητέον, πῶς οὐκ ἐμνημόνευσαν αὐτῆς οἱ εὐαγγελισταί; διότι γνώριμον ἦν περὶ αὐτῆς, ὅτι πάντως παρῆν, καὶ τὰ μητέρων ἐπεδείκνυτο. διὰ τοῦτο γὰρ οὐδὲ θρῆνον αὐτῆς ἱστόρησαν. ἔφθασαν γὰρ ἀπαγγείλαντες, ὅτι ἠκολούθει[7]) τῷ υἱῷ διδάσκοντι. χρὴ δὲ, καὶ τοῦτο κἀκεῖνο γινώσκειν, καὶ τὸ προσφυέστερον ἀποδέχεσθαι.

Μάρκος δὲ φησιν· ἦσαν[f]) δὲ καὶ γυναῖκες f) Marc. 15, 40. ἀπὸ μακρόθεν θεωροῦσαι, ἐν αἷς ἦν καὶ μαρία ἡ μαγδαληνὴ, καὶ μαρία ἡ τοῦ ἰακώβε τοῦ μικροῦ καὶ ἰωσῆ μήτηρ, καὶ σαλώμη. ταύτην δὲ τὴν σαλωμην[8]) τινὲς εἶπον εἶναι, τὴν παρὰ τῷ ματθαίῳ ἐηθεῖσαν μητέρα τῶν υἱῶν ζεβεδαίου.

Κεφ. ΞΗ. Περὶ τῆς αὐτήσεως τοῦ σώματος τοῦ ἰησοῦ.

Vers. 57. Ὀψίας δὲ γενομένης — ἰησοῦ.

Ὁ δὲ ἰωάννης καὶ ἄλλα, πρὸ τοῦ ἐλθεῖν τούτοις, ἱστόρησεν. οἱ οὖν[8]) ἰεδαῖοι, λέγων, ἵνα μὴ μείνῃ g) Io. 19, 31. ἐπὶ τοῦ σαύρου τὰ σώματα ἐν τῷ σαββάτῳ, ἐπεὶ παρασκευὴ ἦν, καὶ τὰ ἐξῆς· περί τε τῆς κατεάξεως τῶν σκελῶν τῶν λῃστῶν, καὶ περὶ τῆς νύξεως τῆς πλευρᾶς τοῦ κυρίου. τοῦτον δὲ τὸν ἰωσὴφ, ὁ μάρκος,[h]) εὐσχήμονα βελευτὴν, ἀνέ- h) Marc. 15, 43. γραψε, καὶ προσδεχόμενον τὴν βασιλείαν τοῦ θεοῦ. εὐσχήμονα μὲν, ὡς σεμνὸν καὶ κόσμιον· βελευτὴν δὲ, ὡς ἕνα τῶν βελευτῶν τῆς πόλεως· ἐφφικιάλιοι δὲ ἦσαν, οἱ βελευταί· προσδεχόμε-

νον

[8]) In his Theophylact. p. 175. D.

videlicet circa secundum domini aduentum futurum erat. Lucas autem virum iustum et bonum eum nominauit, et quod non consenserat consilio ac facto Iudaeorum: oriundus ab Arimathaea ciuitate Iudaeorum. Iohannes vero discipulum quidem eum fuisse dicit Iesu, occultum autem propter metum Iudaeorum, et erat ex septuaginta discipulis.

Vers. 58. *Hic — corpus Iesu.*

Eo quod illi notus esset. Marcus vero dicit quod sumpta audacia ingressus est ad Pilatum, et petiit corpus Iesu. Priorem enim timorem sequenti audacia mirabiliter abluit, et seipsum in mortem tradidit, ob beneuolentiam quam gerebat erga praeceptorem, suscipiens in se cunctorum inimicitiam Iudaeorum.

Vers. 58. *Tunc — corpus.*

Marcus autem dicit, quod Pilatus admirabatur si iam mortuus esset: et arcersito Centurione, interrogauit eum, an iamdudum mortuus esset: et re a Centurione cognita, donauit corpus ipsi Ioseph. Sperabat enim tarde illum moriturum, tanquam diuinum quendam hominem qui caeteros excederet. Ipse vero lege naturae mortuus est tanquam verus homo.

Vers. 59. *Sumptumque — munda.*

Iohannes autem latius scripsit dicens, Venit ergo et tulit corpus Iesu. Venit autem et Nicodemus is qui

*) κατὰ τὴν δευτέραν αὐτοῦ παρουσίαν τῦ χριστοῦ. A.
*) συγκατατιθάμενον. A.

νον δὲ τὴν βασιλείαν τοῦ θεοῦ, τὴν μέλλουσαν, τὴν κατὰ [9]) τὴν παρουσίαν τὴν δευτέραν τοῦ χρι-
σοῦ. λουκᾶς δέ, ἄνδρα [i]) ἀγαθὸν καὶ δίκαιον αὐ- i) Luc. 23, 50. 51.
τὸν ὠνόμασε, καὶ μὴ συγκατατεθειμένον [1]) τῇ
βουλῇ καὶ τῇ πράξει τῶν ἰουδαίων. ἀπὸ ἁριμα-
θαίας, πόλεως τῶν ἰουδαίων. ἰωάννης δέ, μαθη-
τὴν [k]) μὲν αὐτὸν εἶναι λέγει τοῦ ἰησοῦ, κεκρυμμέ- k) Io. 19, 38.
νον δέ, διὰ τὸν φόβον τῶν ἰουδαίων. ἦν δὲ ἐκ τῶν
ἑβδομήκοντα μαθητῶν.

Vers. 58. Οὗτος — τὸ σῶμα τοῦ ἰησοῦ.

Γνώριμος ὢν [2]) αὐτῷ. μάρκος δὲ εἶπεν, ὅτι [l]) καὶ l) Marc. 15, 43.
τολμήσας εἰσῆλθε πρὸς πιλάτον, καὶ ἠτήσατο
τὸ σῶμα τοῦ ἰησοῦ. τὴν προτέραν γὰρ δειλίαν τῇ
ὕστερον τολμηρίᾳ θαυμασίως ἐπενίψατο, καὶ εἰς
θάνατον ἐξέδωκεν ἑαυτὸν, τῇ πρὸς τὸν διδάσκα-
λον εὐνοίᾳ, τὴν παρὰ πάντων τῶν ἰουδαίων ἀπέ-
χθειαν ἀναδεξάμενος.

Vers. 58. Τότε — σῶμα.

Μάρκος δὲ φησιν· ὅτι ὁ [m]) πιλάτος ἐθαύμασεν, m) Marc. 15, 44. 45.
εἰ ἤδη τέθνηκε, καὶ προσκαλεσάμενος τὸν κεντυ-
ρίωνα, ἐπηρώτησεν αὐτὸν, εἰ πάλαι ἀπέθανε.
καὶ γνοὺς ἀπὸ τοῦ κεντυρίωνος, ἐδωρήσατο τὸ σῶ-
μα τῷ ἰωσήφ. προσεδόκα γὰρ, βραδέως ἀποθα-
νεῖν αὐτὸν, ὡς θεῖόν τινα καὶ ὑπὲρ τοὺς πολλοὺς
αὐτὸς δὲ, ὡς ἄνθρωπος, νόμῳ φύσεως ἐτε-
λεύτησε.

Vers. 59. Καὶ λαβὼν — καθαρᾷ.

Ὁ δὲ ἰωάννης πλατύτερον ἱστόρησε λέγων· ἦλθεν [n]) n) Io. 19, 39. 40.
οὖν καὶ ἦρε τὸ σῶμα τοῦ ἰησοῦ. [ἦλθε [3]) δὲ καὶ νικόδη-

[2]) ὢν, omittit. B.
[3]) Inclusa exciderunt, ob repetitum vocabulum ἰησοῦ. A.

qui venerat ad Iesum nocte primum, ferens mixturam myrrhae et aloës ad libras ferme centum. Acceperunt itaque corpus Iesu, et obiunxerunt illud linteis cum aromatibus, sicut mos est Iudaeis sepelire. Insignis ergo erat et antea Ioseph, sed insignior factus est eo quod Christi corpus ausus fuerit accipere, illudque honorare. Neque enim solum tulit, sed et precioſe ac honorifice cum Nicodemo sepeliuit. In mixtura autem myrrhae et aloës illud sepelierunt, vt sine corruptione et in bono odore permaneret: adhuc enim vt nudum hominem ipsum honorabant. Et nos ergo domini corpus per participationem in altari accipientes, odoramentis illud vngamus, suauibus videlicet virtutum operibus, ac opere et contemplatione.

Vers. 60. *Et — abiit.*

Hic quidem euangelista ipsius Ioseph dicit fuisse monumentum: caeteri vero non significauerunt: cuius fuerit. Iohannes enim ait, Erat autem in loco vbi crucifixus est hortus, et in horto monumentum nouum, in quo nondum quisquam positus fuerat, etc. Verisimile ergo est ipsius Ioseph fuisse hortum in quo erat monumentum. Ordinatum est autem vt illud fuerit nouum, ne postquam resurrexisset saluator, suspicio haberi posset alium resurrexisse. Aduoluit quoque saxum magnum, auxilium ipsi praestante et Nicodemo. Monumentum autem in speluncae modum erat excisum.

Vers. 61. *Erat autem — sepulchri.*

Marcus vero ait: Maria autem Magdalene, et Maria Iose aspiciebant vbi poneretur. Lucas autem, subsequutae inquit mulieres, quae cum eo venerant de Galilaea, viderunt monumentum, et quo-

νικόδημος, ὁ ἐλθὼν πρὸς τὸν ἰησοῦν νυκτὸς τὸ πρῶτον, φέρων μίγμα σμύρνης καὶ ἀλόης, ὡσεὶ λίτρας ἑκατόν. ἔλαβον οὖν τὸ σῶμα τοῦ ἰησοῦ,] καὶ ἐδησαν αὐτὸ ἐν ὀθονίοις μετὰ τῶν ἀρωμάτων, καθὼς ἔθος ἐστὶ τοῖς ἰουδαίοις ἐνταφιάζειν. ἐπίσημος μὲν οὖν ἦν καὶ πρότερον ὁ ἰωσὴφ, ἐπισημότερος δὲ γέγονεν, ἔκ τε τοῦ τολμῆσαι λαβεῖν τὸ σῶμα, καὶ τοῦ τιμῆσαι αὐτό. καὶ γὰρ οὐ μόνον ἦρεν, ἀλλὰ καὶ πολυτελῶς ἐνεταφίασε μετὰ νικοδήμου. μίγματι δὲ σμύρνης καὶ ἀλόης τοῦτο ἐνεταφίασαν, ὥσε διαμένειν ἄσηπτον καὶ εὐῶδες. ἔτι γὰρ, ὡς ἄνθρωπον ψιλὸν, ἐτίμων αὐτόν. καὶ ἡμεῖς οὖν, τὸ σῶμα τοῦ κυρίου διὰ τῆς μεταλήψεως λαμβάνοντες, μυρίσωμεν τοῦτο ταῖς εὐωδίαις τῶν ἀρετῶν τῆς τε πράξεως, καὶ τῆς θεωρίας.

Verſ. 60. Καὶ — ἀπῆλθεν.

Οὗτος μὲν ὁ εὐαγγελιστὴς τοῦ ἰωσὴφ εἶναι τὸ μνημεῖον εἶπεν, οἱ ἄλλοι δὲ οὐκ ἐσημειώσαντο, τίνος ἦν. Φησὶ γὰρ ὁ ἰωάννης· ἦν ο) δὲ ἐν τῷ τόπῳ, ὅπου ο) Io. 19. 41. ἐσταυρώθη, κῆπος, καὶ ἐν τῷ κήπῳ μνημεῖον κενὸν, ἐν ᾧ οὐδέπω οὐδεὶς ἐτέθη, καὶ τὰ ἑξῆς. εἰκὸς οὖν, τοῦ ἰωσὴφ ὑπάρχειν τὸν κῆπον, ἐν ᾧ ἦν τὸ μνημεῖον. ὠκονομήθη δὲ, κενὸν εἶναι τοῦτο, ἵνα τὸ σωτῆρος ἀνασάντος μὴ νομισθῇ ἕτερος ἀνασῆναι. προσεκύλισε μέντοι λίθον μέγαν, συναραμένου αὐτῷ καὶ τοῦ νικοδήμου. τὸ δὲ μνημεῖον, σπηλαιοειδὲς ἦν, λαξευτόν.

Verſ. 61. Ἦν δὲ — τάφου.

Μάρκος δὲ φησιν· ἡ δὲ p) μαρία ἡ μαγδαληνὴ καὶ p) Marc. 15, 47. μαρία ἡ τοῦ ἰωσῆ ἐθεώρουν, ποῦ τίθεται. λουκᾶς δὲ λέγει· κατακολουθήσασαι q) δὲ γυναῖκες, αἵτι- q) Luc. 23, 55. 56. νες ἦσαν συνεληλυθυῖαι αὐτῷ ἐκ τῆς γαλιλαίας,

quomodo positum erat corpus eius: reuersae vero parauerunt aromata et vnguenta. Quum enim eos qui sepeliebant subsequi et cum eis reuerti decreuissent sedebant ex aduerso sepulchri, aspicientes vbi poneretur corpus, et quomodo poneretur: vt reuersae, paratis aromatibus et vnguentis, venirent die dominico, et aromatibus ac vnguentis illud vngerent.

Siquidem quando sepultus est iam vesperâ appetebat, in qua non licebat ad monumentum accedere. Iudaei enim vesperam illius paraſceues maxime honorabant non solum tanquam Sabbathi festum praecedens, sed etiam tanquam festum propter pascha: in hac enim oportebat pascha immolari. Sabbatho vero quieuerunt propter legem. Adhuc enim consuetudinem et legem seruabant. Caeterum die dominico ad sepulchrum venire disponebant, quod sane etiam fecerunt, veluti paulo post dicetur. Quum enim nondum quicquam excelsum de resurrectione cognouissent, sepultum corpus se inuenturas sperabant.

Vers. 62. *Postero autem die* — *v.* 64. *priore.*

Muniri sepulchrum, puta sigillum apponi et custodiam. Quia autem credi oportebat, quod mortuus esset et sepultus, quodque resurrexisset: vide tria haec inimicorum testimoniis approbata: considerandа sunt enim verba eorum. Quod enim aiunt, Recordati sumus, quod impostor ille dixit adhuc viuens, attestatur quod mortuus sit. Quod autem sequitur, Iube muniri sepulchrum, attestatur quod sepultus sit. Porro quod subiungunt, Ne quando venientes discipuli eius, furentur ipsum, plenam facit fidem, quod munito sepulchro,

ἐθεάσαντο τὸ μνημεῖον, καὶ ὡς ἐτέθη τὸ σῶμα αὐτοῦ. ὑποστρέψασαι δὲ ἡτοίμασαν ἀρώματα καὶ μύρα. καὶ ἡσυχάσασαι γὰρ, κατακολουθήσασαι τοῖς θάπτουσιν, ἐκάθισαν ἀπέναντι τοῦ τάφου, θεωρῆσαι, ποῦ τίθεται τὸ σῶμα, καὶ πῶς τίθεται, ἵνα ἀπελθοῦσαι καὶ ἑτοιμάσασαι ἀρώματα καὶ μύρα, ἔλθωσιν ἐν τῇ κυριακῇ, καὶ ἀρωματίσωσιν καὶ μυρίσωσιν αὐτό.

Ὅτε μὲν γὰρ ἐτάφη, ἑσπέρα ἤδη κατέλαβε, καθ' ἣν οὐκ ἔξῆν εἰς μνημεῖον βαδίζειν. ἐτίμων γὰρ Ἰουδαῖοι μάλιστα τὴν ἑσπέραν τῆς παρασκευῆς ἐκείνης, ὃ μόνον, ὡς προεόρτιον τοῦ σαββάτου, ἀλλὰ καὶ, ὡς ἑόρτιον, διὰ τὸ πάσχα. ἐν ταύτῃ γὰρ ἔδει θύεσθαι τὸ πάσχα. τὸ δὲ σάββατον ἡσύχαζον, διὰ τὸν νόμον. ἔτι γὰρ καὶ τὰ ἔθη καὶ τὸν νόμον ἐφύλαττον. λοιπὸν οὖν ἐν τῇ κυριακῇ πρὸς τὸν τάφον ἐλθεῖν ἐβούλοντο, ὃ δὴ καὶ πεποιήκασιν, ὡς μετ' ὀλίγον ῥηθήσεται. ἔπω γὰρ ἐδέδεν ὑψηλὸν εὐθυΐαν περὶ τῆς ἀναστάσεως, ἤλπιζον εὑρεῖν τὸ σῶμα τεθαμμένον.

Verſ. 62. Τῇ — v. 64. πρώτης.

Ἀσφαλίσασθαι τὸν τάφον, ἤγουν, σφραγίσαι καὶ φρουρῆσαι. ἐπεὶ δὲ ἔδει πιστευθῆναι, ὅτι καὶ ἀπέθανε, καὶ ἐτάφη, καὶ ἀνέστη, βλέπε καὶ τὰ τρία ταῦτα μαρτυρούμενα παρὰ τῶν ἐχθρῶν. σκοπητέον γὰρ τοὺς λόγους αὐτῶν. τὸ μὲν, ἐμνήσθημεν, ὅτι ὁ πλάνος ἐκεῖνος εἶπεν ἔτι ζῶν, μαρτυρεῖ, ὅτι ἀπέθανε· τὸ δὲ, κέλευσον ἀσφαλισθῆναι τὸν τάφον, βεβαιοῖ, ὅτι ἐτάφη· τὸ δὲ, μήποτε ἐλθόντες οἱ μαθηταὶ αὐτὸ κλέψωσιν αὐτὸν, πληροφορεῖ ὅτι [4])

4) ὅτι, abeſt. A.

chro, non sit furto sublatum corpus, et ita resurrectioni contradici non potest.

Dignum est autem vt inquiramus vbi dixerit, Post tres dies resurgam. Siquidem variis in locis dixit discipulis, Tertia die resurgam. Id autem, Post tres dies resurgam, nusquam dixit. Hoc itaque Iudaei ab exemplo Ionae quod ad eos dixerat colligebant. Postremum vero errorem dicebant, quod a mortuis resurrexerit: priorem vero quod sit filius Dei.

Sed o insensati quo tandem fine essent ipsum furto sublaturi. Nisi enim tertio die resurrexerit sicut promisit, manifestum est quod decepti, et propter eum ab omnibus gentibus odio habiti, sine domibus et extorres facti, potius auersabuntur eum, et odio habebant tanquam impostorem, et ita nolent eum furari. Sed neque populo persuadere poterunt, quod a mortuis surrexerit. Cui enim innitentur? an vehementiae sermonum? atqui illitterati sunt. An forte abundantiae rerum? Atqui sunt omnium pauperrimi. Generis fortassis claritati? Verum ignobiles sunt, et ab ignobilibus progeniti. Vtrum suiipsorum multitudini? At non plures sunt quam duodecim. Vtrum patriae splendori? Verum a regionibus sunt obscuris et ignobilibus. An putatis quod praeceptoris promissionibus? Quibus? Si enim non resurrexerit, neque illis credituri sunt. Demonstratum est igitur quod vane suspicamini hunc furto auferendum esse: ob dictas enim causas est incredibile.

ἀσφαλισθέντος,[5]) ἐ κλαπήσεται. καὶ λοιπὸν ἀναντίῤῥητος ἡ ἀνάστασις.

Ἄξιον δὲ ζητῆσαι, ποῦ εἶπεν, ὅτι μετὰ τρεῖς ἡμέρας ἐγείρομαι; ὅτι μὲν γὰρ τῇ τρίτῃ ἡμέρᾳ ἀναστήσεται, διαφόρως εἶπε πρὸς τοὺς μαθητάς· ὅτι δὲ μετὰ τρεῖς ἡμέρας ἐγείρομαι, οὐκ εἶπεν ἐδαμοῦ. λοιπὸν οὖν ἰδιῶται ἀπὸ τοῦ κατὰ τὸν ἰωνᾶν παραδείγματος, τοῦ ῥηθέντος πρὸς αὐτοὺς, τοῦτο συνελογίσαντο. ἐσχάτην μὲν οὖν πλάνην λέγουσι, περὶ τοῦ, ὅτι ἠγέρθη ἀπὸ τῶν νεκρῶν· πρώτην δὲ, περὶ τοῦ, ὅτι υἱὸς θεοῦ ἦν.

Ἀλλ', ὦ ἀνόητοι! σκοπήσατε, τίνος ἕνεκεν κλέψασιν αὐτόν; ἐὰν γὰρ οὐκ ἀναστῇ τῇ τρίτῃ ἡμέρᾳ, καθὼς ἐπηγγείλατο, πρόδηλον, ὡς ἀπατηθέντες, καὶ δι' αὐτὸν πρὸς ὅλον τὸ ἔθνος ἐκπολεμωθέντες, καὶ ἄοικοι, καὶ ἀπόλιδες γενόμενοι ἀποξραφήσονται μᾶλλον καὶ μισήσουσιν αὐτόν, ὡς πλάνον. καὶ διὰ τοῦτο μὲν ἐ θελήσουσιν αὐτὸν[6]) κλέψαι. ἀλλ' ἐδὲ δυνήσονται πεῖσαι τὸν λαὸν, ὅτι ἠγέρθη ἀπὸ τῶν νεκρῶν. τίνι γὰρ καὶ θαῤῥήσουσιν; τῇ δεινότητι τῶν λόγων; καὶ μὴν ἀγράμματοί εἰσιν· ἀλλὰ τῇ περιουσίᾳ τῶν χρημάτων; καὶ μὴν ἀπάντων εἰσὶ πενέστεροι· ἀλλὰ τῇ περιφανείᾳ τοῦ γένους; καὶ μὴν εὐτελεῖς εἰσιν ἐξ εὐτελῶν· ἀλλὰ τῷ πλήθει ἑαυτῶν; καὶ μὴν ἐ πλείους εἰσὶ τῶν ἕνδεκα· ἀλλὰ τῷ μεγέθει τῆς πατρίδος; καὶ μὴν ἀπὸ χωρίων εἰσὶν ἀσήμων· ἀλλὰ ταῖς ἐπαγγελίαις τοῦ διδασκάλου; ποίαις; εἰ μὴ ἀναστῇ γὰρ, ἐδ' ἐκείναις πιστεύουσι. δέδεικται τοίνυν, ὅτι μάτην ὑποπτεύετε κλαπῆναι τοῦτον. οὐκ ἐνδέχεται γὰρ, διὰ τὰς εἰρημένας αἰτίας.

[5]) τοῦ τάφου.
[6]) τοῦτον, pro αὐτόν. A.

Vers. 65. *Ait — scitis.*

Sicut σπεῖρα id est, cohors, ita et κουστωδία ordo erat militaris. Non permisit autem, vt soli milites munirent sepulchrum, sed principibus sacerdotum ac pharisaeis praecipue commisit ea quae muniminis erant, sequente eos custodia. Ita enim Deus ordinauit; ne post resurrectionem dicere possent, quod quum soli milites sepulchrum muniuissent, tradiderant corpus discipulis.

Vers. 66. *Illi autem — custodia.*

Non solum ostii lapidem obsignarunt, sed et electis quos voluerunt militibus, huic in custodes adhibuerunt, sicut paulo post manifestabitur. Et haec sabbatho operati sunt ob insaniae suae furorem, soluentes illud.

Quia vero nunc dicturi sumus quomodo mulieres ad monumentum peruenerint: non intempestiuum fuerit dicere, quod quum diuersimode de apparitionibus scripserint euangelistae, maximam praebent non animaduertentibus difficultatem. Et quidem Chrysostomus de huiusmodi differentia nihil curiose scrutatus est. Caeteri vero quum dicta euangelistarum circa haec conciliare non possent, multos his de rebus in vanum effuderunt sermones.

Hi quidem quatuor ad monumentum accessus diuersis temporibus factos esse dicentes, non eadem fuisse mulieres aiunt, quarum meminerunt quatuor euangelistae, sed alias et alias similium inter

7) Etsi multa alia negligentissime tractauit Chrysostomus in Euangelio Matthaei, tamen inde a vers. 27. cap. 27. multo est negligentior, ac pleraque suis

Vers. 65. Ἔφη — οἴδατε.

Ὥσπερ ἡ σπεῖρα, οὕτω καὶ ἡ κωφωδία, τάγμα ἦν στρατιωτικόν. ἐκ ἀφῆκε δὲ τοὺς στρατιώτας μόνας ἀσφαλίσασθαι τὸν τάφον, ἀλλὰ προηγμένως τοῖς ἀρχιερεῦσι καὶ Φαρισαίοις ἐπέτρεψε τὰ τῆς ἀσφαλείας, ἑπομένης τῆς κωφωδίας, οὕτω τῷ θεῷ οἰκονομήσαντος, ἵνα μὴ δύνωνται λέγειν μετὰ τὴν ἀνάστασιν, ὅτι οἱ στρατιῶται μόνοι ἀσφαλιζόμενοι, προδεδώκασι τὸ σῶμα τοῖς μαθηταῖς.

Vers. 66. Οἱ δὲ — κουφωδίας.

Οὐ μόνον ἐσφράγισαν τὸν λίθον τῆς θύρας, ἐπιθέντες αὐτῷ σήμαντρα· ἀλλὰ καὶ ἐπιλεξάμενοι στρατιώτας, ὡς ἤθελον, φύλακας τούτῳ παρεκάθισαν, ὡς δηλωθήσεται μετ' ὀλίγον. καὶ ταῦτα εἰργάσαντο, ἐν σαββάτῳ, λύσαντες τοῦτο, διὰ τὴν λύσσαν τῆς μανίας αὐτῶν.

Ἐπεὶ δὲ μέλλομεν ἐρεῖν περὶ τῆς ἐπὶ τὸ μνημεῖον ἀφίξεως τῶν γυναικῶν, ἐκ ἄκαιρον προεκθεῖν, ὅτι διαφόρως περὶ τῶν ὀπτασιῶν ἱστορήσαντες οἱ εὐαγγελισταὶ, οὐκ ὀλίγην τοῖς μὴ προσέχουσι παρέχουσιν ἀπορίαν. καὶ ὁ μὲν χρυσόστομος, οὐδέν τι περὶ τῆς τοιαύτης διαφορᾶς ἐπολυπραγμόνησεν· ἕτεροι δὲ πολλοὶ, μὴ δυνάμενοι συμβιβάσαι τὰ ῥητὰ τῶν εὐαγγελιστῶν, πολλοὺς περὶ αὐτῶν κατεβάλοντο λόγους.

Οἱ μὲν γὰρ τέσσαρας τὰς ἀφίξεις λέγοντες, κατὰ διαφόρους καιροὺς γενομένας, ἃ τὰς αὐτὰς γυναῖκας εἶναί φασι, τὰς ὑπὸ τῶν τεσσάρων εὐαγγελιστῶν μνημονευομένας, ἀλλ' ἑτέρας καὶ ἑτέρας

fuis tantum verbis, aut aliorum Euangeliſtarum, breuiter exponit. Eadem quoque negligentia eſt in vltimis in Ioannem homiliis.

inter se inuicem nominum: Alii vero de quatuor acceſſionibus conformiter dicunt: ſed hos ab eisdem mulieribus factos eſſe aſſeuerant. Et hi autem, et illi facile conuincuntur, quod leuia, facileque confutabilia dixerint: ſi quis diligentius ad euangeliſtas aduertat. Sed nos ab eo qui ſepultus eſt, quique reſurrexit, poſtulata gratia, dicta concordare nitemur, ac manifeſte oſtendere eandem apud omnes euangeliſtas eſſe conſonantiam.

Cap. XXVIII. v. 1. *Veſpera — ſepulchrum.*

Hebraei Sabbathum honorantes, ſeptimum videlicet hebdomadae diem, etiam ſex dies ipſum praecedentes in honorem eius Sabbatha appellabant, nominantes diem dominicum, vnum ſiue primum Sabbathorum: ſecundum autem Sabbathorum, et tertium Sabbathorum, ſecundum ac tertium ſeptimanae diem et ſimiliter alios ſequentes. Dicens ergo Matthaeus veſperam Sabbathorum, finem ſignificauit omnium Sabbathorum, ſiue ſeptem hebdomadae dierum. Nam et nos veſperam aut ſerum diei dicentes ſiue ſerum noctis, vltima ipſorum ſignificamus. Finis autem ſeptem dierum hebdomadae non ſolum ipſum proprie dicitur Sabbathum, ſed et ipſius Sabbathi finis. Ne autem putes, quod in fine ipſius Sabbathi venerint prae-

[8]) Forte aut προσέχοι, aut προσέχῃ.

[9]) Cyrillus T. IV. p. 1079. b. diſſenſum Matthaei et Ioannis 20, 1 componens, adeoque locum vtrumque ſtudio et diligenter tractans, ita hunc locum laudat: ματθαῖος ἑσπέρας ἔφη βαθέως οὔσης γενέσθαι τὴν ἀνάστασιν. deinde tollit diſſenſum: ὄρθρος γάρ, ὡς ἐγῷμαι, βαθὺς καὶ ἑσπέρα βαθεῖα πρὸς ἕν τι καταφέρει τὸ σημαινόμενον. Idem Mat-

ρας, ὁμωνύμους ἀλλήλαις· οἱ δὲ περὶ μὲν τῶν τεσσάρων ἀφίξεων συνομολογοῦσιν, ὑπὸ δὲ τῶν αὐτῶν γυναικῶν γενέσθαι ταύτας διϊσχυρίζονται. καὶ οὗτοι δὲ κἀκεῖνοι ῥᾳδίως ἐλέγχονται, σαθρὰ καὶ εὐανάτρεπτα λέγοντες, εἴτις φιλοπονώτερον προσέχει[8]) τοῖς εὐαγγελισταῖς. ἀλλ' ἡμεῖς παρ' αὐτοῦ τοῦ ταφέντος καὶ ἀναστάντος αἰτησάμενοι χάριν, πειρασόμεθα συμβιβάσαι τὰ ῥητὰ, καὶ δεῖξαι σαφῶς, ἁρμονίαν μίαν παρὰ πᾶσι τοῖς εὐαγγελισταῖς.

Cap. XXVIII. v. 1. Ὀψὲ[9]) — τάφον.

Οἱ ἑβραῖοι, τὸ σάββατον τιμῶντες, ἤτοι, τὴν ἑβδόμην ἡμέραν τῆς[1]) ἑβδομάδος, σάββατα καὶ τὰς πρὸ αὐτοῦ ἓξ ἡμέρας, εἰς τιμὴν αὐτοῦ, προσηγόρευον. μίαν μὲν σαββάτων, ἤγουν, πρώτην, τὴν κυριακὴν ὀνομάζοντες· δευτέραν δὲ σαββάτων, καὶ τρίτην σαββάτων, τὴν δευτέραν, καὶ τρίτην ἡμέραν τῆς ἑβδομάδος. ὁμοίως δὲ καὶ τὰς ἑφεξῆς. εἰπὼν οὖν ματθαῖος, ὅτι ὀψὲ σαββάτων, ἐσήμανε τὸ τέλος ὅλων τῶν σαββάτων, ἤγουν, τῶν ἑπτὰ ἡμερῶν τῆς ἑβδομάδος. καὶ ἡμεῖς γὰρ, ὀψὲ τῆς ἡμέρας λέγοντες, ἢ ὀψὲ τῆς νυκτὸς, τὰ τελευταῖα τούτων δηλοῦμεν. τέλος δὲ τῶν ἑπτὰ ἡμερῶν τῆς ἑβδομάδος, οὐ μόνον αὐτὸ τὸ κυρίως σάββατον, ἀλλὰ καὶ τὸ τούτου τέλος. ἵνα δὲ μὴ νοήσῃς, ὅτι ἐν τῷ τέλει τότε τοῦ σαββάτου αἱ δηλω-

Matthaeo tribuit Theophylact. p. 832. b. ὁ μὲν ματθαῖος ἑσπέρας βαθείας λέγει — ὁ δὲ ἰωάννης, πρωΐ σκοτίας ἔτι οὔσης. Sed tamen hic mox vulgatum habet. Ad quam recensionem referendum erit ἑσπέρας βαθείας; Arbitror, ad Alexandrinam.

[1]) τῶν σαββάτων, pro τῆς ἑβδομάδος. A.

praedictae mulieres ad monumentum, sed in principio diluculi, addit: Quae lucescit, hoc est, appetente iam die, prospectante et oriente. Et sermonem magis adhuc explicans, adiecit, In vnum Sabbathorum. Vnus autem Sabbathorum, siue primus septem dierum, dominicus est, sicut praediximus. Quum autem ita scripsit Matthaeus, principium dominici diei manifestauit. Omne vero diluculum post sextam noctis horam incipitur, quando primum galli canunt.

Idem quoque tempus scripsit et Marcus dicens, Et valde mane vno Sabbathorum veniunt ad monumentum orto sole. Valde mane enim principium est diluculi. Verum si valde mane erat, quomodo dixit orto sole? Quia tunc proprie sol oritur, etsi nobis nondum appareat, demoratus adhuc circa profundissimas extremasque Orientis partes, et paulatim exurgens, cuius testimonium est gallicinium. Nam galli primi inter omnia animantia sentientes illius calorem, repente clamant, eiusque praesentiam hominibus praenuntiant.

Idem quoque tempus significauit et Lucas dicens: Sabbatho quidem quieuerunt secundum praeceptum. Vno autem Sabbathorum profundo diluculo venerunt ad monumentum ferentes quae parauerant aromata. De Maria autem Magdalene, cuius meminit Iohannes in sequentibus suo loco dicemus.

Vers. 2.

2) Compara in hanc rem interpretationem Euthymii ad Marc. 1, 35. vbi similiter ἔννυχον et γενομένης ἡμέρας comparantur.

δηλωθεῖσαι γυναῖκες ἦλθον εἰς τὸν τάφον, ἀλλ' ἐν ἀρχῇ τοῦ ὄρθρου τῆς κυριακῆς, προσέθηκεν, ὅτι τῇ ἐπιφωσκούσῃ, τουτέστι, τῇ ἐπιφαινούσῃ ἡμέρᾳ, τῇ ἐπαυγαζούσῃ, τῇ ἐπανατελλούσῃ. ἔτι δὲ σαφηνίζων τὸν λόγον, ἐπήγαγεν· ὅτι εἰς μίαν σαββάτων. μία δὲ σαββάτων, ἤγουν, πρώτη τῶν ἑπτὰ ἡμερῶν, ἡ κυριακὴ, καθὼς προειρήκαμεν. ἀλλὰ ματθαῖος μὲν, οὕτω γράψας, τὴν ἀρχὴν τοῦ ὄρθρου τῆς κυριακῆς ἐνέφηνεν. ἄρχεται δὲ πᾶς ὄρθρος, μετὰ τὴν ἕκτην ὥραν τῆς νυκτὸς, ὅτε πρῶτον οἱ ἀλεκτρυόνες φωνοῦσι.

Τὸν αὐτὸν δὲ καιρὸν καὶ μάρκος ἱστόρησεν εἰπών· καὶ [r]) λίαν πρωῒ τῆς μιᾶς σαββάτων ἔρχονται ἐπὶ τὸ μνημεῖον, ἀνατείλαντος [2]) τοῦ ἡλίου. λίαν γὰρ πρωΐ ἐστιν, ἡ ἀρχὴ τοῦ ὄρθρου. καὶ ἐὰν ἦν λίαν πρωῒ, πῶς εἶπεν, ὅτι ἀνατείλαντος τοῦ ἡλίου; διότι τότε κυρίως ἀνατέλλει ὁ ἥλιος, εἰ καὶ ἡμῖν οὔπω φαίνεται, διατρίβων ἔτι περὶ τὰ βαθύτατα καὶ ἀκρότατα μέρη τῆς ἀνατολῆς, καὶ κατὰ μικρὸν ἐπαναβαίνων, καὶ τούτου μαρτύριον, ἡ τῶν ἀλεκτρυόνων ᾠδή. πρῶτοι γὰρ πάντων τῶν ζώων, αἰσθανόμενοι τῆς θέρμης αὐτοῦ, κράζουσιν αὐτίκα, καὶ τὴν τούτου [3]) παρουσίαν προμηνύουσι τοῖς ἀνθρώποις.

r) Marc. 16, 2.

Τὸν αὐτὸν δὲ καιρὸν καὶ λουκᾶς ἐδήλωσε λέγων· ὅτι τὸ [s]) μὲν σάββατον ἡσύχασαν κατὰ τὴν ἐντολήν. τῇ [t]) δὲ μιᾷ τῶν σαββάτων, ὄρθρου βαθέος, ἦλθον ἐπὶ τὸ μνῆμα, φέρουσαι ἃ ἡτοίμασαν ἀρώματα. περὶ δὲ μαρίας τῆς μαγδαληνῆς, ἧς ἐμνημόνευσεν ὁ ἰωάννης, ἐροῦμεν προϊόντες ἐν τῷ προσήκοντι τόπῳ.

s) Luc. 23, 56.
t) Luc. 24, 1.

Verſ. 2.

3) τούτου παῤῥησίαν. male. B.

Verſ. 2. *Et ecce — v. 3. nix.*

Chriſtus quidem ſurrexerat priusquam angelus deſcenderet. Quemadmodum enim natus eſt ſeruatis integris clauſtris virginis, ita quoque reſurrexit ſeruatis integris monumenti ſignaculis. Terrae motus autem factus eſt propter aſſidentes ſepulchro cuſtodes, vt timore terrae motus erecti, et horrore aſpectus eius qui lapidem reuoluerat conſternati, fugerent et haec Iudaeis nuntiarent, ac teſtes ipſi fierent veritatis: haec enim maxime fulgere ſolet, quando ab inimicis ſuis praedicata fuerit. Lapidem vero reuoluit angelus propter mulieres, vt ſepulchrum viderent vacuum, ac ſurrexiſſe crederent.

Marcus autem de his mulieribus ait, quod dicebant inter ſeſe: Quis reuoluet nobis lapidem ab oſtio monumenti? quumque reſpexiſſent, vident quod reuolutus eſſet lapis: erat enim grandis valde. Dum itaque venirent, ita dicebant inter ſeſe: interim vero dum haec colloquerentur, factus eſt terrae motus: quumque acceſſiſſet angelus reuoluit lapidem: et iam ad monumentum reſpicientes, vident quod reuolutus eſſet lapis.

Marcus ſane breuitati ſtudens, neque terrae motum ſcripſit, neque quis lapidem reuoluerit docuit. Similiter et Lucas narrationem de his abbreuiauit, dicens, Inuenerunt lapidem a monumento reuolutum. Itaque quando ad monumentum venerint mulieres ſignificauerunt euangeliſtae, quando vero reſurrexerit Chriſtus, nullus eorum indi-

4) Forte quis coniiciat, ἀναϛαθέντες. Sed iſtud bene ſe habet.

5) γίνωνται. A.

Verſ. 2. Καὶ ἰδοὺ — v. 3. χιών.

Ὁ μὲν χριστὸς ἀνέστη, πρὸ τοῦ καταβῆναι τὸν ἄγγελον. καθάπερ γὰρ ἐγεννήθη, σώων φυλαττομένων τῶν κλείθρων τῆς παρθενίας· ἕτως ἐξῆλθε, σώων φυλαττομένων τῶν σφραγίδων τῆ μνήματος. ὁ δὲ σεισμὸς ἐγένετο διὰ τοὺς παρακαθημένους τῷ τάφῳ φύλακας, ἵνα τῷ φόβῳ τοῦ σεισμοῦ [4]) ἀναξάντες, καὶ τῷ φρικτῷ τῆς ἰδέας τοῦ τὸν λίθον ἀποκυλίσαντος ἐκπλαγέντες, φύγωσι καὶ ἀπαγγείλωσι ταῦτα τοῖς ἰουδαίοις, καὶ μάρτυρες αὐτοὶ γένωνται [5]) τῆς ἀληθείας. μάλιστα γὰρ αὐτη λάμπειν ἔωθεν, ὅταν ὑπὸ τῶν ἐχθρῶν αὐτῆς ἀνακηρύττηται. ἀπεκύλισε δὲ τὸν λίθον ὁ ἄγγελος, διὰ τὰς γυναῖκας, ἵνα ἴδωσι τὸν τάφον κενὸν, καὶ πιστεύσωσιν, ὅτι ἐγήγερται.

Μάρκος δὲ φησι περὶ τῶν γυναικῶν τούτων, ὅτι [v]) ἔλεγον πρὸς ἑαυτάς· τίς ἀποκυλίσει ἡμῖν τὸν λίθον [6]) ἐκ τῆς θύρας τοῦ μνημείου; καὶ ἀναβλέψασαι θεωροῦσιν, ὅτι ἀποκεκύλισαι ὁ λίθος. ἦν γὰρ μέγας σφόδρα. ἐλθοῦσαι μὲν γὰρ, ἔλεγον πρὸς ἀλλήλας ὅτως· ἐν ὅσῳ δὲ ταῦτα διελογίζοντο, γέγονε μὲν ὁ σεισμὸς, προσελθὼν δὲ ὁ ἄγγελος ἀπεκύλισε τὸν λίθον, καὶ λοιπὸν ἀναβλέψασαι πρὸς τὸν τάφον, θεωροῦσιν, ὅτι ἀποκεκύλισαι ὁ λίθος.

Ὁ μάρκος δὲ, φροντίσας τῆς συντομίας, ἕτε τὸν σεισμὸν ἀνέγραψεν, ἕτε, τίς ἀπεκύλισε τὸν λίθον, ἐδίδαξεν. ὁμοίως δὲ καὶ ὁ λουκᾶς συνέτεμε τὴν περὶ τούτων διήγησιν, εἰπών· εὗρον δὲ τὸν [x]) λίθον ἀποκεκυλισμένον ἀπὸ τοῦ μνημείου. πότε μὲν οὖν ἦλθον εἰς τὸ μνημεῖον αἱ γυναῖκες, ἐδήλωσαν οἱ εὐαγγελισαί· πότε δὲ ἀνέστη ὁ κύριος, ἐδείς αὐτῶν

v) Marc. 16, 3. 4.

x) Luc. 24, 2.

6) ἀπὸ, pro ἐκ. A.

indicauit: solus enim hoc nouit, qui solus surrexit vt nouit.

Omnes autem vnanimiter sancti patres et doctores tempus resurrectionis eius fuisse dicunt circa primum gallicinium, qui iam dominici diei lucem praeferebat. Ideo quoque post sextam noctis horam virtutis sectatores, soluto ieiunio laetitiam auspicantur.

Surrexit autem tertio die prout dixerat. Ex quo enim hora nona parasceues mortuus est, numeratur primus dies parasceue: secundus Sabbathum: tertius dies dominicus, in quo incipiente diluculo, surrexit, paulo antequam mulieres accederent: et connumerantur ipsius finis parasceues, et dominici principium. Quod autem in exemplo de Iona dixit, Ita erit et filius hominis in corde terrae tribus diebus et tribus noctibus: de diebus quidem non est quod haesitemus: iam enim enumerati sunt.

De noctibus vero dicemus, quod Iudaei ad tertium vsque diem sepulchrum munierant, videlicet ab ipsa parasceue vsque ad diem dominicum occidente sole: ita enim decreuerant. Tertiam vero noctem absque munitione relinquebant: nam si etiam hanc expectasset, suspecta habita fuisset resurrectio: respondissent enim, quod ex quo intra tempus munitionis non resurrexerat: hac soluta, fide carebat resurrectio: furto enim sublatus erat, nullo custodiente. Itaque quum adhuc custodirent resurrexit, omnem tollens contradictionem: et neque totum tertium expectauit diem, sed statim quum inciperet surrexit. Quod enim intra tempus munitionis resurgeret, argui non poterat: quod si id postmodum faceret, suspectum erat.

a) τὴν τρίτην δέ. A.
b) ἀνέστη, pro ἠγέρθη. A.

αὐτῶν παρεσημειώσατο. μόνος γὰρ οἶδε τοῦτο, ὁ μόνος, ὡς οἶδεν, ἀναστάς.

Πάντες δὲ συμφώνως οἱ ἱεροὶ πατέρες καὶ διδάσκαλοι καιρὸν τῆς ἀναστάσεως αὐτοῦ φασὶ, τὴν πρώτην τῶν ἀλεκτρυόνων ᾠδὴν, ἥτις ἤδη τὸ τῆς κυριακῆς προανεκρούετο φῶς. διὸ καὶ μετὰ τὴν ἕκτην ὥραν τῆς νυκτὸς οἱ φιλάρετοι τὴν νηστείαν καταλύοντες, τῆς εὐφροσύνης ἀπάρχονται.

Ἀνέστη δὲ τῇ τρίτῃ ἡμέρᾳ, καθὼς ἔλεγεν. ἐπεὶ γὰρ ἐν τῇ ἐνάτῃ ὥρᾳ τῆς παρασκευῆς ἀπέθανεν, ἀριθμεῖται πρώτη μὲν ἡμέρα, ἡ παρασκευή· δευτέρα δὲ, τὸ σάββατον· τρίτη δὲ, ἡ κυριακὴ, ἐν ᾗ, ἀρχομένου τοῦ ὄρθρου, ἀνέστη, μικρόν τι πρὸ τῆς τῶν γυναικῶν ἀφίξεως, καὶ συναριθμοῦνται τῆς μὲν παρασκευῆς τὸ τέλος, τῆς δὲ κυριακῆς ἡ ἀρχή. ἐπεὶ δὲ ἐν τῷ κατὰ τὸν ἰωνᾶν παραδείγματι ἔφη· οὕτως [y]) ἔσται καὶ ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου ἐν τῇ καρδίᾳ τῆς γῆς τρεῖς ἡμέρας καὶ τρεῖς νύκτας· περὶ μὲν τῶν ἡμερῶν οὐκ ἔστι διαπορεῖν· ἠρίθμηνται γάρ.

y) Matt. 12,40.

Περὶ δέ γε τῶν νυκτῶν ἐροῦμεν, ὡς οἱ ἰουδαῖοι ἕως τρίτης ἡμέρας ἠσφαλίσαντο τὸν τάφον, ἤγουν, ἀπ' αὐτῆς τῆς παρασκευῆς, ἕως τῆς κυριακῆς, ἡλίου δύνοντος. οὕτω γὰρ ἐψηφίσαντο. τὴν [7]) δὲ τρίτην νύκτα τῆς ἀσφαλείας ἐκτὸς ἀφῆκαν. καὶ λοιπὸν, εἰ καὶ ταύτην ἀνέμεινεν, ἔμελλε γενέσθαι ὕποπτος ἡ ἀνάστασις. καὶ γὰρ ἀντεῖπον ἂν, ὡς ἐπεὶ ἐντὸς τοῦ καιροῦ τῆς ἀσφαλείας οὐκ ἀνέστη, λυθείσης ταύτης, ἄπιστος ἡ ἀνάστασις. ἐκλάπη γὰρ οὐδενὸς φυλάττοντος. λοιπὸν οὖν, ἔτι φυλαττόντων, ἀνέστη, περιαιρῶν πᾶσαν ἀντιλογίαν. καὶ οὐδὲ τὴν τρίτην ὅλην ἀνέμεινεν ἡμέραν, ἀλλ' εὐθὺς ἀρχομένης ἠγέρθη. [8]) τὸ μὲν γὰρ ἐντὸς τοῦ καιροῦ τῆς ἀσφαλείας ἀναστῆναι, ἀνέγκλη-

erat. Nam quod citius quam fit conſtitutum efficitur, potentiae eſt: quod autem tardius, imbecillitatis.

Etenim rex quoque qui ad certum diem beneficium quibusdam conferre promiſit, ſi ante ſtatutum diem beneficium eis conferat: non ſolum promiſſum compleuit, ſed et aliam gratiam velocitatis addidit. Nihil autem aliud Iudaei appoſitis ſignaculis ac cuſtodibus apparabant, quam vt reſurrectio publicaretur, ſumeretque ab ipſis cuſtodibus teſtimonium. Sed rurſum ad dictorum enarrationis ordinem reuertendum eſt.

Verſ. 4. *Prae timore autem — mortui.*

Prae timore terraemotus, fuit enim magnus: aut angeli, fuit enim aſpectu terribilis. Concuſſi ſunt autem, hoc eſt tremuerunt: deinde ad ſe reuerſi fugerunt, et ita mulieribus data eſt ſecuritas.

Verſ. 5. *Reſpondens — vos.*

Ne inquit timueritis vos, ſed hi puta cuſtodes, omnesque inimici domini. Primum itaque timore illas liberauit et ſermone et habitu, deinde de reſurrectione differit.

Verſ. 5. *Scio — quaeritis.*

Non confunditur dicere dominum ſuum crucifixum: quia his quidem qui ante ipſum crucifixi ſunt, crux ignominia erat, quum argumentum eſſet maleficii eorum: huic vero potius gloria, quum fuerit demonſtratio beneficii in homines collati, propter quod ad crucem condemnatus eſt.

Verſ. 6.

9) καί, abeſt. A.

τον· τὸ δὲ ὑσερῆσαι τούτου, ὕποπτον, καὶ τὸ μὲν ταχύτερον τῆς προθεσμίας, δυνάμεως ἐσι· τὸ δὲ βραδύτερον, ἀσθενείας.

Καὶ γὰρ [9]) καὶ βασιλεὺς, ἐπαγγειλάμενος εὐεργετῆσαί τινας εἰς ἑητὴν ἡμέραν, εἶτα πρὸ ταύτης εὐεργετήσας αὐτοὺς, ἃ μόνον ἐπλήρωσε τὴν ἐπαγγελίαν, ἀλλὰ καὶ χάριν ἄλλην προσέθηκε, τὴν τῆς ταχύτητος. ἀδὲν δὲ ἕτερον ἐσπούδασαν Ἰουδαῖοι τὰς σφραγίδας ἐπιβαλόντες καὶ τοὺς φύλακας παρακαθίσαντες, ἢ τὸ δημοσιευθῆναι τὴν ἀνάςασιν, καὶ μαρτυρηθῆναι παρὰ τῶν φυλάκων αὐτῶν. ἀλλ' ἐπανιτέον πάλιν πρὸς τὴν ἀκολουθίαν τῆς τῶν ἑητῶν ἐξηγήσεως.

Verſ. 4. Ἀπὸ δὲ τοῦ φόβου — νεκροί.

Ἀπὸ τοῦ φόβε, τῦ σεισμοῦ. μέγας γὰρ ἦν. ἢ τοῦ ἀγγέλε, καταπληκτικὸς γὰρ ἦν. ἐσείσθησαν δὲ, ἀντὶ τοῦ, ἐτρόμαξαν. εἶτα ἀναπήψαντες, ἔφυγον καὶ γέγονεν ἄδεια τοῖς γυναιξίν.

Verſ. 5. Ἀποκριθεὶς — ὑμεῖς.

Μὴ φοβεῖσθε, φησιν, ὑμεῖς· ἀλλ' οὗτοι, δηλαδὴ, οἱ φύλακες, καὶ πάντες οἱ ἐχθροὶ τοῦ κυρίου. πρῶτον μὲν οὖν ἀπήλλαξεν αὐτὰς τῦ δέους, καὶ λόγῳ καὶ σχήματι· ἔπειτα περὶ τῆς ἀναςάσεως διαλέγεται.

Verſ. 5. Οἶδα — ζητεῖτε.

Οὐκ ἐπαισχύνεται λέγων ἐσαυρωμένον τὸν δεσπότην αὐτῦ, διότι τοῖς μὲν πρὸ αὐτοῦ σαυρωθεῖσιν, εἰσίσχυνη ὁ σαυρὸς ἦν· ἔλεγχος ὢν τῆς κακουργίας αὐτῶν· τότῳ δὲ δόξα μᾶλλον· ἀπόδειξις ὢν τῆς εὐεργεσίας τῶν ἀνθρώπων, δι' ἣν τοῦτον κατεδεδίκασαν.

Vers. 6. *Non — dominus.*

Dicens, Accedite, videte locum vbi positus erat dominus, significauit quod propter eas, vt viderent, lapidem reuoluerat.

Vers. 7. *Et cito — videbitis*

Praecedet: hoc est, praeueniet vos. Iubet autem abire eos in Galilaeam, in qua sine Iudaeorum timore ad eum accessuri erant, et cum eo colloquuturi.

Vers. 7. *Ecce dixi vobis.*

De omnibus videlicet. Vel aliter: Ecce admonui vos de discipulis. Nolite itaque admonitionem negligere. Hic ergo angelus extra sepulchrum super lapidem sedens, praedicta dixit mulieribus. Quia vero non aussis appropinquare praecepit, vt sepulchrum ingrederentur, (Nam hoc significat, Accedite, videte locum vbi positus erat dominus) ingressae sunt.

Sed Matthaeus quidem vsque ad ingressum sepulchri narrauit, reliqua praeteriens: caeteri vero relictis his, quae vsque ad sepulchri ingressum acciderant, quae in eo facta sunt conscripserunt. Et hoc est quod maximam praebet non aduertentibus haesitationem. Ait enim Marcus: Et ingressae in monumentum viderunt adolescentulum sedentem in dextris amictum stola candida, et obstupuerunt. Ille autem dicit eis, Ne obstupescatis. Iesum quaeritis Nazarenum crucifixum: surrexit, non est hic. Ecce locus vbi posuerunt eum. Sed abite: dicite discipulis eius et Petro, quod

Vers. 6. Οὐκ — κύριος.

Εἰπὼν. δεῦτε, ἴδετε τὸν τόπον, ὅπου ἔκειτο ὁ κύριος, ἐδήλωσεν, ὅτι δι' αὐτὰς, ἵνα ἴδωσιν, ἀπεκύλισε τὸν λίθον.

Vers. 7. Καὶ ταχὺ — ὄψεσθε.

Προάγει, ἀντὶ τοῦ, προλαμβάνει ὑμᾶς. κελεύει δὲ αὐτοὺς ἀπελθεῖν εἰς τὴν γαλιλαίαν, ἐν ᾗ χωρὶς φόβε τῶν ἰουδαίων ἔμελλον ἐντυχεῖν αὐτῷ.

Vers. 7. Ἰδοὺ εἶπον ὑμῖν.

Περὶ πάντων, δηλαδή. ἢ καὶ ἑτέρως, ἰδὲ, παρήγγειλα ὑμῖν, περὶ τῶν μαθητῶν. λοιπὸν ἓν, μὴ ἀμελήσητε τῆς παραγγελίας. ὁ μὲν οὖν ἄγγελος οὗτος, ἔξω τοῦ τάφε καθήμενος, ἐπάνω τοῦ λίθου, τὰ ῥηθέντα πρὸς τὰς γυναῖκας εἶπεν. ἐπεὶ δὲ, μὴ τολμώσας ἐγγίσαι, παρεκελεύσατο εἰσελθεῖν εἰς τὸν τάφον· τοῦτο γὰρ ἐμφαίνει τὸ, δεῦτε, ἴδετε τὸν τόπον, ὅπου ἔκειτο ὁ κύριος· εἰσῆλθον.

Καὶ ὁ μὲν ματθαῖος, τὰ μέχρι τῆς εἰσελεύσεως εἰπὼν, τὰ ταύτης παρέδραμεν· ὁ δὲ μάρκος καὶ ὁ λουκᾶς, τὰ μέχρι τῆς εἰσελεύσεως παραλιπόντες, τὰ ταύτης ἱστόρησαν. καὶ τοῦτό ἐστι τὸ μάλιστα παρέχον τοῖς μὴ προσέχουσι τὴν ἀπορίαν. φησὶ γὰρ ὁ μάρκος· ὅτι καὶ *) εἰσελθοῦσαι εἰς τὸ μνημεῖον, εἶδον νεανίσκον καθήμενον ἐν τοῖς δεξιοῖς, περιβεβλημένον στολὴν λευκὴν, καὶ ἐξεθαμβήθησαν. ὁ δὲ λέγει αὐταῖς· μὴ ἐκθαμβεῖσθε, ἰησοῦν ζητεῖτε τὸν ναζαρηνὸν, τὸν ἐσταυρωμένον· ἠγέρθη, οὐκ ἔστιν ὧδε. ἴδε, ὁ τόπος, ὅπε ἔθηκαν αὐτόν. ἀλλ' ὑπάγετε, εἴπατε τοῖς μαθηταῖς αὐτοῦ καὶ τῷ πέτρῳ, ὅτι προάγει

*) Marc. 16, 5-7.

quod praecedet vos in Galilaeam: ibi eum videbitis, ſicut dixit vobis.

Quia enim is qui foris ſedebat angelus praeceperat eis ingredi, ingreſſae in monumentum viderunt alterum angelum ſedentem a dextra ipſius parte: et vt veriſimile eſt, viſo repente eo obſtupuerunt. At ille dixit eis, Ne obſtupeſcatis, etc. Et ſicut exterior angelus, ita et interior, primum quidem ſtupore eas liberat: deinde ea quae de reſurrectione erant diſſerit. Et certe exterior timendus erat, propter cuſtodes: interior vero talis non erat, propter mulieres. Ideo illo quidem viſo, iſtae timuerunt: Hoc autem viſo, obſtupuerunt. Nominatim autem Petrum addidit: vt ſciret remiſſum ſibi eſſe trinae negationis lapſum, propter feruentem poenitentiam, et reſpiraret: abſorptus ſiquidem erat immenſo moerore. Addens autem, ſicut dixit vobis, reduxit eis ad memoriam id quod in monte oliuarum dixerat. Poſtquam autem reſurrexero, praecedam vos in Galilaeam, ſicut dixit Matthaeus ſexageſimo quarto capite.

Lucas vero ſcripſit: Et ingreſſae non inuenerunt corpus domini Ieſu. Et factum eſt dum mente conſternatae eſſent ſuper hoc: Et ecce duo viri ſteterunt iuxta illas in veſtibus fulgurantibus. Quumque expauiſſent, et declinarent vultum in terram, dixerunt ad illas, Quid quaeritis viuentem cum mortuis? Non eſt hic, ſed ſurrexit. Mementote quomodo loquutus ſit vobis, quum adhuc eſſet in Galilaea dicens: Oportet filium hominis tradi in manus hominum peccatorum, et

cruci-

[1]) ἠγέρθη. abeſt. A.

[2]) ἀλλ' ἠγέρθη, addit. A.

ὑμᾶς εἰς τὴν Γαλιλαίαν. ἐκεῖ αὐτὸν ὄψεσθε, καθὼς εἶπεν ὑμῖν.

Ἐπεὶ γὰρ ὁ ἔξω καθήμενος ἄγγελος παρεκελεύσατο ταύτας εἰσελθεῖν, εἰσελθοῦσαι εἰς τὸ μνημεῖον, εἶδον ἕτερον ἄγγελον, καθήμενον ἐν τοῖς δεξιοῖς αὐτοῦ μέρεσι, καὶ, ὡς εἰκός, ἐξεθαμβήθησαν, ἐξαίφνης ἐντυχοῦσαι αὐτῷ· ὁ δὲ λέγει αὐταῖς· μὴ ἐκθαμβεῖσθε, καὶ τὰ ἑξῆς. ὁμοίως δὲ τῷ ἐκτὸς ἀγγέλῳ, καὶ ὁ ἐντὸς, πρῶτον ἀπαλλάττει ταύτας τοῦ θάμβους· ἔπειτα περὶ τῆς ἀναστάσεως διαλέγεται. καὶ ὁ μὲν ἐκτὸς, φοβερὸς ἦν, διὰ τοὺς φύλακας· ὁ δ' ἐντὸς, ἐ τοιοῦτος, διὰ τὰς γυναῖκας. διὸ ἐκεῖνον μὲν ἰδοῦσαι, ἐφοβήθησαν αὗται· τοῦτον δὲ ἰδοῦσαι ἐξεθαμβήθησαν. τὸ δὲ, ἴδε, ὁ τόπος, ἀντὶ τοῦ, ἰδοὺ, ὁ τόπος. ὀνομαστὶ δὲ προσέθηκε τὸν πέτρον, ἵνα γνῷ, ὅτι συγκεχώρηται τὸ σφάλμα τῆς τριπλῆς ἀρνήσεως, διὰ τὴν θερμὴν μετάνοιαν, καὶ ἀναπνεύσῃ. καὶ γὰρ ἐβεβύθιστο τῇ ἀμέτρῳ λύπῃ. ἐπαγαγὼν δὲ, ὅτι καθὼς εἶπεν ὑμῖν, ἀνέμνησεν αὐτὰς, οὗ εἶπεν ἐν τῷ ὄρει τῶν ἐλαιῶν, ὅτι μετὰ τὸ [a]) ἐγερθῆναί με, προάξω ὑμᾶς εἰς τὴν γαλιλαίαν, ὡς εἴρηκε ματθαῖος ἐν τῷ ἑξηκοστῷ τετάρτῳ κεφαλαίῳ. a) Matt. 26, 32.

Ὁ δὲ λουκᾶς ἔγραψεν, ὅτι [b]) καὶ εἰσελθοῦσαι, οὐχ εὗρον τὸ σῶμα τοῦ κυρίου ἰησοῦ. καὶ ἐγένετο ἐν τῷ διαπορεῖσθαι αὐτὰς περὶ τούτου, καὶ ἰδοὺ, ἄνδρες δύο ἐπέστησαν αὐταῖς ἐν ἐσθήσεσιν ἀστραπτούσαις. ἐμφόβων δὲ γενομένων αὐτῶν, καὶ κλινουσῶν τὸ πρόσωπον εἰς τὴν γῆν, εἶπον πρὸς αὐτάς· τί ζητεῖτε τὸν ζῶντα μετὰ τῶν νεκρῶν; ἠγέρθη, [1]) οὐκ ἔστιν ὧδε. [2]) μνήσθητε, ὡς ἐλάλησεν ὑμῖν, ἔτι ὢν ἐν τῇ γαλιλαίᾳ, λέγων· ὅτι δεῖ τὸν υἱὸν τοῦ ἀνθρώπε παραδοθῆναι εἰς χεῖρας ἀνθρώπων ἁμαρτωλῶν, καὶ σταυρωθῆναι, καὶ b) Luc. 24, 3-8.

crucifigi, ac tertio die resurgere: Et recordatae sunt verborum illius.

Angelus itaque qui sedebat a dextris, quique ad eas dixerat ea quae retulit Marcus, disparuit. Quod etiam, quia a Marco silentio praeteritum est, cum his quae a Luca narrata sunt, similiter obscuritatem peperit. Quum autem ipsae corpus domini Iesu non inuenissent, expauerunt cogitantes, quid de eo factum esset. Nondum enim credere poterant quod resurrexisset: ita consternatis ipsis apparuerunt duo praedicti angeli, et is videlicet quem extra sepulchrum viderant, et quem in ipso conspexerant, transfigurati in vestibus fulgurantibus, vt etiam ob splendorem transformationis apertius angeli Dei viderentur. Quum autem nouo aspectu conterritae essent, nec possent ob vestium coruscationem in eos respicere: dixerunt ad eas non iam mansuete vt prius, sed obiurgandi modo propter ipsarum incredulitatem: Vt quid quaeritis viuentem cum mortuis? tanquam videlicet mortuum? nam id est esse cum mortuis. Vt quid eum qui resurrexit, quaeritis ac si non resurrexisset? Non est hic, sed surrexit. Deinde vbi eas ad maiorem resurrectionis fidem induxissent, admonuerunt verborum domini, dicentes: Mementote quomodo loquutus sit vobis, quum adhuc esset in Galilaea, dicens: Oportet filium hominis tradi in manus hominum peccatorum, et crucifigi, ac tertio die resurgere.

Postmodum ait euangelista, quod recordatae sunt verborum eius, significans, quod deinde crediderunt. Scripsit enim Matthaeus trigesimo quinto capite, quod quum versarentur in Galilaea, dixit illis Iesus: Futurum est vt filius hominis tradatur

[3]) ἀστροπήβολον. A.

καὶ τῇ τρίτῃ ἡμέρᾳ ἀναστῆναι. καὶ ἐμνήσθησαν τῶν ῥημάτων αὐτοῦ.

Ὁ μὲν γὰρ καθήμενος ἐν τοῖς δεξιοῖς ἄγγελος, εἰπὼν πρὸς αὐτὰς, ὅσα μάρκος ἀπήγγειλεν, ὑπεξῆλθεν, ὃ καὶ αὐτὸ παράσιωπηθὲν τῷ μάρκῳ, μετὰ καὶ τῶν δηλωθέντων ὑπὸ τοῦ λουκᾶ, παρέσχεν ὁμοίως ἀπορίαν. ἐπεὶ δὲ οὐχ εὗρον αὐταὶ τὸ σῶμα τοῦ κυρίου ἰησοῦ, διηπόρουν περὶ αὐτοῦ, τί γέγονεν· ἅπω γὰρ ἠδύναντο πιστεύειν, ὅτι ἀνέστη· ἵστω δὲ διαπορουμέναις ἐπέστησαν αὐταῖς οἱ προῤῥηθέντες δύο ἄγγελοι, ὧν τε εἶδον ἔξω τὸ τάφου, καὶ ὧν ἐθεάσαντο ἔνδον αὐτοῦ, μετασχηματισθέντες ἐν ἐσθήσεσιν ἀστραπτούσαις, ἵνα καὶ μᾶλλον ἄγγελοι θεοῦ δόξωσι, τῷ φωτοειδεῖ τῷ μετασχηματισμοῦ· ἐμφόβων δὲ γενομένων αὐτῶν, ἐπὶ τῷ καινῷ τῆς ὄψεως, καὶ μὴ δυναμένων βλέπειν εἰς αὐτοὺς, διὰ τὸ τῶν ἐσθήτων[3]) ἀστραπηβόλον· εἶπον πρὸς αὐτὰς, οὐκέτι πρόωσ, ὡς πρότερον· ἀλλ' ἐπιπληκτικῶς, διὰ τὴν ἀπιστίαν αὐτῶν· τί ζητεῖτε τὸν ζῶντα μετὰ τῶν νεκρῶν, ἤγουν, ὡς νεκρόν; τοῦτο γὰρ σημαίνει τὸ μετὰ τῶν νεκρῶν. τί ζητεῖτε τὸν ἀναστάντα, ὡς μὴ ἀναστάντα; οὐκ ἔστιν ὧδε, ἀλλ' ἠγέρθη· ἕνα εἰς πλείονα πίστιν τῆς ἀναστάσεως[4]) ἐνάγοντες αὐτὰς, ἀναμιμνήσκουσι τῶν ῥημάτων τοῦ κυρίου, λέγοντες· μνήσθητε, ὡς ἐλάλησεν ὑμῖν, ἔτι ὢν ἐν τῇ γαλιλαίᾳ, λέγων· ὅτι δεῖ τὸν υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου παραδοθῆναι εἰς χεῖρας ἀνθρώπων ἁμαρτωλῶν καὶ σταυρωθῆναι καὶ τῇ τρίτῃ ἡμέρᾳ ἀναστῆναι.

Ἑπειτά φησιν ὁ εὐαγγελιστὴς· ὅτι καὶ ἐμνήσθησαν τῶν ῥημάτων αὐτοῦ, δηλῶν, ὅτι λοιπὸν ἐπίστευσαν. ἔγραψε γὰρ ὁ ματθαῖος ἐν τῷ τριακοστῷ πέμπτῳ κεφαλαίῳ, ὅτι[c]) ἀναστρεφομένων c)Matth.17,22
αὐτῶν ἐν τῇ γαλιλαίᾳ, εἶπεν αὐτοῖς ὁ ἰησοῦς·

4) ἐνάγων αὐτάς. A.

datur in manus hominum et occident eum, ac tertio die resurget. Nihil autem praecipiunt hic Angeli de Apostolis: vt qui iam quae dicta sunt de illis praeceperant.

Vers. 8. *Et egressae — eius.*

Etsi nullam fecerit mentionem Matthaeus quod in monumentum intrauerunt, nunc tamen dicens quod egressae sunt, ostendit primum fuisse ingressas. Cum timore itaque egressae sunt ob admiranda quae viderant: cum gaudio vero, ob laetum nuncium quod audierant. Marcus autem dixit. Quumque exissent fugerunt a monumento: habebat enim eas tremor ac stupor, et nemini quicquam dixerunt: timebant enim. Considera ergo quomodo non repugnent quae dicuntur. Egressae enim cito a monumento, secundum Matthaeum: fugerunt secundum Marcum, propter Iudaeos, ne conspectae viderentur ipsae furari Iesum.

Quodsi dixit ille, quod timebant et gaudebant: hic autem quod tremebant ac stupebant: non est contradictio: tremor nempe illis e timore processit: gaudium vero tacuit Marcus, vel etiam per stuporem significauit: ipsum siquidem quandoque vertit in stuporem. Nemini autem quicquam dixerunt, nulli videlicet hominum, qui sibi per viam occurrerunt. Nam Apostolis vniuersa retulerunt, vbi ad eos reuersae sunt, sicut scribit Lucas. Causa autem quod nemini quicquam dixerint, erat timor

s) Ita pro ἐγερθήσεται habent etiam ibi in contextu. A. B.

t) Intelligē, παρὰ τῷ λουκᾷ.

μέλλει ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπε παραδίδοθαι εἰς χεῖρας ἀνθρώπων, καὶ ἀποκτενοῦσιν αὐτὸν καὶ τῇ τρίτῃ ἡμέρᾳ [5]) ἀναστήσεται. ἐδὲν δὲ ἐνταῦθα [6]) περὶ τῶν ἀποστόλων οἱ ἄγγελοι παραγγέλλουσιν, [7]) οἷα προπαραγγείλαντες τὰ περὶ [8]) αὐτῶν.

Vers. 8. Καὶ ἐξελθοῦσαι — αὐτοῦ.

Ἐι καὶ οὐκ ἐμνημόνευσεν ὁ ματθαῖος, ὅτι εἰσῆλθον εἰς τὸ μνημεῖον· ἀλλὰ νῦν εἰπὼν, ὅτι ἐξῆλθον, ἐνέφηνεν, ὅτι πρῶτον εἰσῆλθον. μετὰ φόβε μὲν οὖν ἐξῆλθον, ἐφ' οἷς εἶδον παραδέξοις· μετὰ χαρᾶς δὲ, ἐφ' οἷς ἤκουσαν εὐαγγελίοις. ὁ δὲ μάρκος εἶπε, καὶ [1]) ἐξελθοῦσαι, ἔφυγον ἀπὸ τοῦ μνημείου. εἶχε δὲ αὐτὰς τρόμος καὶ ἔκσασις, καὶ ἐδενὶ ἐδὲν εἶπον. ἐφοβῶντο γάρ. σκόπει δὲ, πῶς οὐκ ἐναντιοῦται τὰ ῥητά. ἐξελθοῦσαι γὰρ ταχὺ ἀπὸ τὲ μνημείου, κατὰ τὸν ματθαῖον· ἔφυγον, κατὰ τὸν μάρκον, διὰ τοὺς ἰουδαίους, ἵνα μὴ θεαθεῖσαι δόξωσιν αὐταὶ κλέψαι τὸν ἰησοῦν. d) Marc. 16, 8.

Εἰ δὲ ὁ μὲν [9]) εἶπεν, ὅτι ἐφοβοῦντο καὶ ἔχαιρον· ὁ δὲ, ὅτι [1]) ἔτρεμον καὶ ἐξίσαντο, οὐκ ἔστιν ἐναντίωσις. ὁ τρόμος γὰρ ἐκ φόβε γέγονεν αὐταῖς· τὴν χαρὰν δὲ παρεσιώπησεν ὁ μάρκος· ἢ καὶ ταύτην διὰ τῆς ἐκστάσεως ἐσήμανε. καὶ ἡ χαρὰ γὰρ ἐξίσα. ἐδενὶ δὲ ἐδὲν εἶπον τῶν ἄλλων ἀνθρώπων, τῶν ἐντυγχανόντων αὐτοῖς κατὰ τὴν ὁδὸν· τοῖς γὰρ ἀποστόλοις εἶπον ἅπαντα, ὑποστρέψασαι πρὸς αὐτοὺς, ὡς [2]) ὁ λουκᾶς ἱστορεῖ. αἰτία δὲ τοῦ μηδενὶ μηδὲν εἰπεῖν, ὁ φόβος τῶν ἰουδαίων, ἵνα μὴ e) Luc. 24, 9.

7) προαγγέλλουσιν.
8) Scilicet Matth. 28, 7. Marc. 16, 7.
9) Matthaeus, qui habet, μετὰ φόβου καὶ χαρᾶς.
1) Marcus. Is enim dicit: εἶχεν αὐτὰς τρόμος καὶ ἔκσασις.

mor Iudaeorum, ne ipſas occiderent, audito quod Chriſti praedicarent reſurrectionem.

Verſ. 9. *Quum — eis.*

Quae ante omnes diluculo ſurrexerant, ante omnes vident dominum, et hoc in mercedem ſui ſtudii ſuaeque feſtinationis referunt.

Verſ. 9. *Dicens: Gaudete.*

Gaudere eis tribuit, quae ob veterem inobedientiam condemnatae erant ad habendum moerorem. Loquutus eſt autem, vt a voce magis cognoſcerent eum: et prima eius vox laetum gaudii nuntium fuit.

Verſ. 9. *Illae — eum.*

Illae quidem ex deſiderio et reuerentia hos tenuerunt: ipſe vero non prohibuit, praeſtans vt per tactum certiores efficerentur, quod phantaſma non eſſet.

Verſ. 10. *Tunc — timere.*

Rurſum et ipſe quoque repellit primo timorem earum: deinde de diſcipulis praecipit: confirmans ſuos, fuiſſe angelos eos qui prius apparuerant, et eadem praeceperant.

Verſ. 10. *Ite — videbunt.*

Mulieribus pro Apoſtolis vſus eſt ad Apoſtolos, honorans genus quod ex ſerpentis ſeductione infame factum

2) τὸ ὄρχεν τὸν κύριον.
3) Reſpicit Geneſ. 3, 16.
4) Intell. γυναῖξίν.

μὴ ἀκούσαντες, ὅτι κηρύττουσι τὴν ἀνάστασιν τοῦ Χριστοῦ, φονεύσωσι ταύτας.

Vers. 9. Ὡς — αὐταῖς.

Πρὸ πάντων ὀρθρίσασαι, πρὸ πάντων ἐρῶσι τὸν κύριον, καὶ τοῦτο [2]) μισθὸν τῆς τοιαύτης σπουδῆς νομίζονται.

Vers. 9. Λέγων χαίρετε.

Τὸ χαίρειν δίδωσι ταῖς τὸ λυπεῖσθαι [3]) κατακριθείσαις, [4]) ἐκ τῆς ἀρχαίας παρακοῆς. ἐλάλησε δὲ, ἵνα μάλιστα γνωρίσωσιν αὐτὸν ἀπὸ τῆς φωνῆς, καὶ ἡ πρώτη φωνὴ αὐτοῦ, χαρᾶς εὐαγγέλιον.

Vers. 9. Αἱ — αὐτῷ.

Αἱ μὲν ἐκ πόθου καὶ τιμῆς τούτους [5]) ἐκράτησαν· ὁ δὲ οὐκ ἀπεκώλυσε, παρέχων πληροφορηθῆναι διὰ τῆς ἁφῆς, ὅτι οὐκ ἔστι φάσμα.

Vers. 10. Τότε — φοβεῖσθε.

Πάλιν καὶ αὐτὸς τὸ θέος αὐτῶν [6]) ἐκβάλλει πρῶτον· εἶτα παραγγέλλει περὶ τῶν μαθητῶν, βεβαιῶν, ὅτι ἄγγελοι αὐτοῦ ἦσαν, οἱ προφανέντες καὶ [7]) προπαράγγειλαντες.

Vers. 10. Ὑπάγετε — ὄψονται.

Ταῖς γυναιξὶν, ἀποστόλοις ἐχρήσατο πρὸς τοὺς ἀποστόλους, τιμήσας τὸ ἀτιμωθὲν γένος, ἐκ τῆς ἀπά-

5) τέτε. A. τούτους, i. e. τοὺς πόδας. Hentenius addito signo crucis habet os. Forte ergo hic corruptus erat Codex eius. Lege, eos.
6) αὐτῶν, abeft. A.
7) προαπαγγείλαντες. A.

factum fuerat. Et quia olim mulier viro facta est ministra moeroris: nunc mulieres fiunt viris ministrae gaudii. Fratres vero appellauit Apostolos: simul quidem propter incarnationem: fratres siquidem sunt inter se mutuo omnes homines, simul etiam ad honorem ipsorum.

Vers. 11. *Illis autem abeuntibus — quae acciderant.*

Quidam: ii videlicet, qui ab eis custodes relicti erant: vel, qui ex eis insigniores erant.

Vers. 12. *Et — v. 13. dormientibus.*

Prius quidem emerunt caedem eius: nunc vero etiam veritatem emunt resurrectionis illius: et propriam conculcant conscientiam: nec pudet, ipsos deprauare custodes, sed effecto mendacio simul cum eis veritatem occultant: vtentes iis, qui veritatis testes erant, vt mendacii fierent ministri.

Vers. 14. *Et — faciemus.*

Persuadebitis ei, vt qui facile potest falli. Nam si stabilis esset, nequaquam ei persuaderitis: Valde enim absurdus est sermo vester. Quo etenim lucro eraut ipsum furto sublaturi? Quomodo in tanto periculo ausi fuissent viri adeo timidi? quorum is qui praecipuus erat, mulierculae metu praeceptorem negauit: caeteri autem, cum vidissent quod ligatus esset, aufugerunt? Quomodo etiam, quum prima nocte absque periculo furari eum po-

8) Ante *οἱ*, Hentenius videtur legisse, *τινές. δηλονότι.*

9) *παρ' αὐτῶν.* A. Atque ita Hentenius. *Αὐτῶν· ἀρχιερέων. αὐτῷ· τῷ Χριστῷ.*

ἀπάτης τῆ ὄψεως. καὶ ἐπειδὴ πάλαι γυνὴ γέγονε τῷ ἀνδρὶ διάκονος λύπης, νῦν γυναῖκες γίνονται τοῖς ἀνδράσι διάκονοι χαρᾶς. ἀδελφὲς δὲ, τοὺς ἀποστόλους προσηγόρευσεν ἅμα μὲν, διὰ τὴν ἐναντιοφάνειαν· ἀδελφοὶ γὰρ ἀλλήλων ἅπαντες ἄνθρωποι· ἅμα δὲ, καὶ πρὸς τιμὴν αὐτῶν.

Vers. 11. Πορευομένων δὲ αὐτῶν — τὰ γενόμενα.

Οἱ [8]) καταλειφθέντες παρ' [9]) αὐτῷ φύλακες, ἢ οἱ ἐπισημότεροι τότων.

Vers. 12. Καὶ — v. 13. κοιμωμένων.

Πρότερον μὲν ὠνήσαντο τὸν φόνον αὐτοῦ, νῦν δὲ ὠνοῦνται καὶ τὴν ἀλήθειαν τῆς ἀναστάσεως αὐτοῦ, καὶ πατοῦσι τὸ οἰκεῖον συνειδὸς, καὶ ἐδὲ τοὺς φύλακας αἰδοῦνται, κακουργοῦντες καὶ συγκαλύπτοντες μὲν τὴν ἀλήθειαν, πλάττοντες δὲ τὸ ψεῦδος, καὶ χρώμενοι τότου [1]) διακόνοις, τοῖς [2]) ἐκείνης [3]) μάρτυσιν.

Vers. 14. Καὶ — ποιήσομεν.

Πείσετε αὐτὸν, ὡς εὐξαπάτητον. εἰ γὰρ ταθηρός ἐσιν, οὐκ ἂν πείσητε. σφόδρα γὰρ ἐπίθανος ὁ λόγος ὑμῶν. τί γὰρ κερδάναι μέλλοντες ἔκλεψαν ἂν αὐτόν; πῶς δὲ [4]) καὶ, φυλάκων τοσότων καὶ τοιότων παρακαθημένων, ἔλαθον ἄν; πῶς δὲ καὶ τηλικούτου κινδύνε κατετόλμησαν, εὐπτόητοι ἄνδρες, ὧν ὁ μὲν κυρφαῖος γυναικάριον δειλιάσας ἠρνήσατο τὸν διδάσκαλον· οἱ δ' ἄλλοι δεσμούμενον αὐτὸν ἰδόντες, ἔφυγον; πῶς

[1]) τοῦ ψεύδους.
[2]) τοὺς et mox μάρτυρας. B.
[3]) τῆς ἀληθείας.
[4]) δὲ, omittit, A.

potuissent, quando nullus seruabat sepulchrum: elegerunt potius secunda nocte magno cum periculo ipsum furari, praesentibus iam custodibus? sed vide quomodo aduersus seipsos diligentiam adhibuerunt vane sapientes Iudaei, veluti etiam superius significauimus. Nisi enim custodes apposuissent, aliquid de furto dicere potuissent: nunc autem apud aequos iudices nihil mutire possunt: vndique impositio eis silentio.

Vers. 15. *Illi autem — hodiernum diem.* Si discipulum vicerunt pecuniae, multo magis milites. Vere itaque magnum est malum pecuniae amor, et magnorum causa malorum. Sermonem autem diuulgatum dicit, quod furto sublatus sit Iesus. Lucas vero de mulieribus ait: Et reuersae a monumento nuntiauerunt haec omnia ipsis undecim, caeterisque omnibus, videlicet septuaginta. Deinde enumerat eas dicens: Erant autem Maria Magdalene, et Iohanna, et Maria Iacobi, ac caeterae quae cum eis erant, quae dicebant ad Apostolos haec. Verum Matthaeus quidem Mariam Magdalenen, et Mariam Iocobi et Ioſe conscripsit: non quasi solas, sed tanquam caeteris quae cum eis erant insigniores. Marcus autem etiam Salomen significauit. Lucas vero Salomen quidem absque expresso nomine reliquit, manifestauit autem Iohannam: Addens vero, Et caeterae quae cum eis erant, significat et ipsam Salomen, et alias quasdam. Post dictam itaque mulierum enumerationem, rursum subiunxit Lucas: Et visa sunt coram illis tanquam deliramentum verba earum, nec crediderunt ipsis.

Hine

5) ἀνωτέρω θεν. A.
6) ἡ, abest. A.

πῶς δὲ καὶ, δυνάμενοι κλέψαι αὐτὸν ἀκινδύνως ἐν τῇ πρώτῃ νυκτὶ, ὅτε ἐδεῖτο τὸν τάφον ἐφύλαττεν, ἤλοντο κλέψαι αὐτὸν ἐπικινδύνως, ἐν τῇ δευτέρᾳ νυκτὶ, ὅτε παρῆσαν οἱ Φύλακες; ἀλλ' ὅρα, πῶς καθ' ἑαυτῶν ἐσπέδασαν οἱ παταιόφρονες Ἰουδαῖοι, καθὼς ἀνωτέρω[1]) δεδηλώκαμεν. εἰ γὰρ οὐ παρεκάθισαν τοὺς Φύλακας, ἐδύναντό τι λέγειν περὶ κλοπῆς, νῦν δὲ ἐ δύνανται παρὰ δικασταῖς εὐθέσι, πολλαχόθεν ἐπισομιζόμενοι.

Vers. 15. Οἱ δὲ — σήμερον.

Ἐι τοῦ μαθητοῦ περιεγένοντο τὰ ἀργύρια, πολλῷ μᾶλλον τῶν στρατιωτῶν. μέγα οὖν κακὸν ὄντως ἡ Φιλαργυρία, καὶ μεγάλων κακῶν αἰτία. λόγον δὲ διαφημισθέντα λέγει, τὸν περὶ τοῦ κλαπῆναι αὐτόν. ὁ δὲ λεκτὰς περὶ τῶν γυναικῶν ἔφην, ὅτι καὶ[f]) ὑποστρέψασαι ἀπὸ τὲ μνημείου, ἀπήγγειλαν ταῦτα πάντα τοῖς ἕνδεκα καὶ πᾶσι τοῖς λοιποῖς, ἤγουν, τοῖς ἑβδομήκοντα. εἶτα ἀπαριθμεῖται ταύτας λέγων· ἦσαν δὲ ἡ μαγδαληνὴ[g]) μαρία, καὶ ἰωάννα, καὶ μαρία[h]) ἡ ἰακώβου, καὶ αἱ λοιπαὶ σὺν αὐταῖς, αἳ ἔλεγον πρὸς τοὺς ἀποστόλους ταῦτα. ἀλλὰ ματθαῖος μὲν, μαρίαν τὴν μαγδαληνὴν, καὶ μαρίαν τὴν τοῦ ἰακώβε καὶ ἰωσῆ ἀνέγραψεν· οὐχ ὡς μόνας, ἀλλ' ὡς ἐπισημοτέρας τῶν σὺν αὐταῖς· μάρκος δὲ καὶ τὴν σαλώμην[i]) ἐδήλωσε· λουκᾶς δὲ τὴν μὲν σαλώμην ἀνονόμαστον ἀφῆκεν, ἐδήλωσε δὲ[7]) τὴν[k]) ἰωάνναν· προσθεὶς δέ, ὅτι[l]) καὶ αἱ λοιπαὶ σὺν αὐταῖς· ἐνέφηνεν αὐτήν τε τὴν σαλώμην, καὶ ἄλλας τινάς. μετὰ μέντοι τὴν εἰρημένην τῶν γυναικῶν ἀπαρίθμησιν, ἐπήγαγε πάλιν ὁ λουκᾶς· ὅτι[m]) καὶ ἐφάνησαν ἐνώπιον αὐτῶν ὡσεὶ λῆρος τὰ ῥήματα αὐτῶν, καὶ ἠπίστουν αὐταῖς.

f) Luc. 24, 9.
g) Luc. 24, 10.
h) Matth. 28, 1.
i) Marc. 16, 1.
k) Luc. 24, 10.
l) Luc. 24, 10.
m) Luc. 24, 11.

7) καὶ, addit. A.

Hino ergo ſumunt initium, quae de Maria Magdalene ſolus ſcripſit Iohannes, veluti ea quorum apud reliquos nulla eſt facta mentio. Quia enim viſa ſunt coram Apoſtolis tanquam deliramentum verba mulierum: ipſa cogitans intra ſe quod vere deceptae eſſent, quodque per phantaſiam vidiſſent quae viderant, et audiſſent quae audierant: neque enim aliter tanquam deliramentum apparuiſſent cordatioribus ac ſapientioribus: non quieuit, ſed ſola protinus ad monumentum cucurrit, quum adhuc tenebrae eſſent, opinata quod ipſum clauſum eſſet repertura. Videns autem quod ſublatus eſſet lapis a monumento, nihil meminit eorum, quae prius facta fuerant, vtpote renuntiatione quam de his fecerat, a diſcipulis reprobata: ſuſpicata eſt autem transpoſitum eſſe corpus a Ioſeph in tutiorem locum. Currit ergo et venit ad Simonem Petrum et ad alium diſcipulum quem diligebat Ieſus, et ait illis: Tulerunt dominum meum de monumento, et neſcimus vbi poſuerunt eum, etc. quae deinceps facta ſunt, ſicut ſcripſit Iohannes.

Demonſtratum eſt igitur vnam eſſe apud omnes euangeliſtas concordiam, et corpus hiſtoriae vnum, rebus ſcilicet conuenienti ordine enarratis: quod enim hic euangeliſta praeteriit, hoc ille ita diuina diſponente gratia dixit, vt etiam hinc manifeſtum eſſe poſſit, quod non ex compoſito aut pacto ſcripſerint.

Verſ. 16. *Vndecim vero — Galilaeam.*

Non ſtatim abierunt in Galilaeam: ſiquidem in ipſo die quo reſurrexit a mortuis viſus eſt eis, quum eſſent

[8]) μακρίας, abeſt. A.
[9]) μή, omittit. B.

Ἐντεῦθεν ἦν ἄρχονται τὰ περὶ μαρίας [8]) τῆς μαγδαληνῆς, ἃ μόνος ὁ ἰωάννης [n]) ἱστόρησεν, ὡς καὶ αὐτὰ [9]) μὴ μνημονευθέντα παρὰ τοῖς ἄλλοις. ἐπεὶ γὰρ ἐφάνησαν ἐνώπιον τῶν ἀποστόλων ὡσεὶ λῆρος τὰ ῥήματα τῶν γυναικῶν· αὐτὴ λογισαμένη καθ' ἑαυτὴν, ὅτι ὄντως ἠπατήθησαν, κατὰ φαντασίαν ἰδοῦσαι, ὅσα εἶδον, καὶ ἀκούσασαι, ὅσα ἤκουσαν· ἐ γὰρ ἂν ὡσεὶ λῆρος ταῦτα τοῖς συνετωτέροις ἐφάνησαν· οὐκ ἠρέμησεν, ἀλλ' αὐτίκα μόνη ἔδραμεν ἐπὶ τὸ μνημεῖον, σκοτίας ἔτι [o]) ἔσης, προσδοκῶσα κεκλεισμένον εὑρεῖν αὐτό· θεασαμένη [p]) δὲ τὸν λίθον ἠρμένον ἐκ τοῦ μνημείου, [q]) ἐδὲν μὲν ἀνεμνήσθη τῶν προγεγενημένων· ὡς ἀποδοκιμαθείσης τῆς περὶ [r]) αὐτῶν ἀπαγγελίας ὑπὸ τῶν μαθητῶν· ὑπέλαβε δὲ μετατεθεῖ [2]) τὸ σῶμα παρὰ τοῦ ἰωσὴφ εἰς τόπον ἀσφαλέστερον. τρέχει [q]) οὖν, καὶ ἔρχεται πρὸς σίμωνα πέτρον, καὶ πρὸς τὸν ἄλλον μαθητὴν, ὃν ἐφίλει ὁ ἰησοῦς, καὶ λέγει αὐτοῖς· ἦραν τὸν κύριον ἐκ τοῦ μνημείου, καὶ οὐκ οἴδαμεν, ποῦ ἔθηκαν αὐτόν. καὶ τὰ ἑξῆς γεγόνασιν, ὡς ὁ ἰωάννης ἔγραψε.

n) Io. 20, 1. seqq.

o) Io. 20, 1.

p) Io. 20, 1.

q) Io. 20, 2.

Δέδεικται τοίνυν ἁρμονία μία παρὰ πᾶσι τοῖς εὐαγγελισταῖς, καὶ σῶμα τῆς ἱστορίας ἓν, οἷα τῶν ῥητῶν κατὰ τὴν προσήκουσαν τάξιν ἑρμηνευθέντων. ὃ γὰρ ἔτος παρῆκεν ὁ εὐαγγελιστὴς, τοῦτο ἐκεῖνος εἶπεν· ἕτω τῆς θείας χάριτος οἰκονομησάσης, ἵνα καὶντεῦθεν ᾖ δῆλον, ὡς οὐκ ἐκ συνθήματος ἔγραψαν.

Vers. 16. Οἱ δὲ ἕνδεκα — γαλιλαίαν.

Οὐκ εὐθὺς ἐπορεύθησαν. καὶ γὰρ ἐν αὐτῇ τῇ ἡμέρᾳ, καθ' ἣν ἀνέστη ἐκ νεκρῶν, ὤφθη αὐτοῖς, ἔσιν

[1]) περὶ αὐτόν. A.
[2]) μετατεθεῖναι. A.

essent adhuc Ierosolymis. Et hoc sane Marcus et Lucas ostendunt, manifestius tamen his scripsit Iohannes. Postquam enim ad discipulos reuersa esset Maria Magdalene, ait: Quum esset sero die illo qui erat vnus Sabbathorum, et fores essent clausae, vbi erant discipuli congregati, propter metum Iudaeorum: venit Iesus, stetitque in medio, et ait illis, Pax vobis. Quumque hoc dixisset, ostendit eis manus ac latus suum. Gauisi sunt ergo discipuli viso domino, etc.

Manifestum est itaque, quod postmodum abierunt in Galilaeam. Non autem mentitus est Christus, quod stulte dixit apostata Iulianus, quasi promiserit se in Galilaea videndum esse, et Ierosolymis se eis videndum praebuerit. Sed et hoc compleuit promissum: visus ab eis postmodum in Galilaea: donauit autem et alteram gratiam, prius eis apparens Ierosolymis: vt et moerorem eorum solueret, et mulierum verba confirmaret, aliorumque qui eum viderant postquam resurrexerat.

Matthaeus ergo praeteriit ea quae acciderunt donec abirent discipuli in Galilaeam: caeteri vero euangelistae etiam illa conscripserunt. Marcus quidem breuius: Lucas autem latius: Iohannes vero adhuc fusius.

Vers. 16. *In — Iesus.*

In quo constituit eis, hoc est, vbi per mulieres praecepit eis vt proficiscerentur, sicut praedictum est:

[3]) *συνηγμένοι*, pro *συνηθροισμένοι*. A. Recte.

ἔστιν ἔτι ἐν ἱερεσαλήμ. καὶ τοῦτο ἐμφαίνουσι μὲν καὶ μάρκος [r]) καὶ λουκᾶς. φανερώτερον δὲ τούτων ἱστόρησεν ἰωάννης. μετὰ γὰρ τὸ ὑποστρέψαι πρὸς αὐτοὺς μαρίαν τὴν μαγδαληνὴν, φησὶν, ὅτι οὔσης [s]) ὀψίας τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ, τῇ μιᾷ τῶν σαββάτων, καὶ τῶν θυρῶν κεκλεισμένων, ὅπου ἦσαν οἱ μαθηταὶ συνηθροισμένοι [3]) διὰ τὸν φόβον τῶν ἰουδαίων, ἦλθεν ὁ ἰησοῦς καὶ ἔστη εἰς τὸ μέσον, καὶ λέγει αὐτοῖς, εἰρήνη ὑμῖν. καὶ τοῦτο εἰπὼν, ἔδειξεν αὐτοῖς τὰς χεῖρας καὶ τὴν πλευρὰν αὐτοῦ. ἐχάρησαν οὖν οἱ μαθηταὶ ἰδόντες τὸν κύριον, καὶ τὰ ἑξῆς.

r) Marc. 16, 14. Luc. 24, 36.

s) Io. 20, 19. 26.

Δῆλον οὖν, ὅτι ὕστερον ἐπορεύθησαν εἰς τὴν γαλιλαίαν. οὐκ ἐψεύσατο δὲ, καθὼς ἀνόητος ἔλεγεν ὁ παραβάτης ἰουλιανὸς, ἐν τῇ γαλιλαίᾳ μὲν ὀφθῆναι τοῖς μαθηταῖς ἐπαγγειλάμενος, ἐν ἱερεσολύμοις δὲ τούτοις ὀφθείς· ἀλλ' ἐπλήρωσε μὲν καὶ τὴν τοιαύτην ἐπαγγελίαν, ὀφθεὶς αὐτοῖς ὕστερον ἐν τῇ γαλιλαίᾳ· ἐδωρήσατο δὲ καὶ ἑτέραν χάριν, προεμφανισθεὶς αὐτοῖς ἐν ἱερεσολύμοις, ἵνα καὶ τὴν λύπην αὐτῶν λύσῃ, καὶ βεβαιώσῃ τοὺς λόγους τῶν γυναικῶν, καὶ τῶν ἄλλων τῶν ἰδόντων αὐτὸν ἐγηγερμένον.

Ὁ μὲν οὖν ματθαῖος παρῆκε τὰ μέχρι τοῦ πορευθῆναι τοὺς μαθητὰς εἰς τὴν γαλιλαίαν· οἱ δ' ἄλλοι εὐαγγελισταὶ καὶ ταῦτα συνέγραψαν· [4]) μάρκος μὲν ἐπιτομώτερον· λουκᾶς δὲ, πλατύτερον· ἰωάννης δὲ, διεξοδικώτερον.

Vers. 16. Εἰς — ἰησοῦς.

Οὗ ἐτάξατο αὐτοῖς, ἀντὶ τοῦ, ὅπου ἐνετείλατο αὐτοῖς διὰ τῶν γυναικῶν, ὡς προείρηται, πορευ-

4) Horum loca modo notata sunt.

eſt: vel vbi promiſit eis quando dixit, Poſtquam autem reſurrexero, praecedam vos in Galilaeam. Atqui in Galilaeam quidem conſtituit illis vt abirent: de monte vero nihil ſcriptum eſt. Veriſimile eſt tamen et de hoc vel dixiſſe illis, vel nunc per mulieres ſignificaſſe, quanquam ſcriptum non ſit. Praeterea familiaris etiam illis erat mons iſte: ibi enim propter quietem maxime verſabantur.

Verſ. 16. *Quumque vidiſſent — eum.*

Quum vidiſſent illum ibi: id enim ſubintelligendum eſt.

Verſ. 17. *Quidam vero dubitauerunt.*

Quidam vero eorum dubitauerunt de ipſo, timentes errorem. Non autem quaerere oportet quinam hi fuerint: Nam ſilentio praeteriti ſunt: Sed ſcire tantum oportet, quod et hi, quum acceſſiſſet ad ipſos Ieſus, confirmati ſunt.

Verſ. 18. *Et — in terra.*

Data eſt mihi, inquit, tanquam homini, poteſtas quam habebam tanquam Deus.

Verſ. 19. *Euntes — gentes.*

In data mihi poteſtate fiduciam habentes. Dicens autem omnes gentes, etiam Hebraeorum genus ſignificauit. Siquidem apud Marcum dixit eis mani-

*) ὅτι, interponit. A.

θῆναι· ἢ ὅπου ὑπέσχετο αὐτοῖς, ὅτε εἶπε,[5]) μετὰ τὸ[t]) ἐγερθῆναί με προάξω ὑμᾶς εἰς τὴν Γαλιλαίαν. καὶ μὴν εἰς τὴν Γαλιλαίαν[6]) ἐτάξατο αὐτοῖς πορευθῆναι, περὶ δὲ τοῦ ὄρους οὐδὲν ἀναγέγραπται. πλὴν εἰκὸς, ἢ εἰπεῖν αὐτοῖς, ἢ μηνύσαι καὶ περὶ τούτου διὰ τῶν γυναικῶν, εἰ καὶ μὴ ἀναγέγραπται. ἄλλως τε δὲ, καὶ σύνηθες αὐτοῖς ἦν ἐκεῖνο τὸ ὄρος. ἐκεῖ γὰρ μάλιστα διὰ τὴν ἡσυχίαν ἠυλίζοντο. t) Matth. 26, 32.

Verſ. 17. Καὶ ἰδόντες — αὐτῷ.

Ἰδόντες αὐτὸν, ἐκεῖ. προέλαβε γάρ.

Verſ. 17. Οἱ δὲ ἐδίσασαν.

Τινὲς δὲ αὐτῶν ἐδίσασαν περὶ αὐτοῦ, φοβούμενοι τὴν πλάνην· χρὴ δὲ μὴ ζητεῖν, τίνες ἦσαν οὗτοι· σεσιώπηνται γάρ· μόνον δὲ γινώσκειν, ὅτι καὶ οὗτοι προσελθόντος[7]) αὐτοῖς ἐβεβαιώθησαν.

Verſ. 18. Καὶ — ἐπὶ γῆς.

Ἐδόθη μοι, φησὶν, ὡς ἀνθρώπῳ, ἣν εἶχον, ὡς θεός.

Verſ. 19. Πορευθέντες — ἔθνη.

Τῇ δοθείσῃ μοι ἐξουσίᾳ θαῤῥοῦντες. πάντα[8]) δὲ τὰ ἔθνη εἰπὼν, καὶ τὸ τῶν Ἑβραίων γένος ἐδήλωσε. καὶ παρὰ τῷ Μάρκῳ γὰρ φανερώτερον εἶπεν αὐτοῖς·

[5]) μὲν, interponit. A.

[7]) προσελθόντος. A. Male. Προσελθόντος, δηλαδὴ, τοῦ Ἰησοῦ αὐτοῖς.

[8]) δὲ, omittit. A.

manifestius: Euntes in mundum vniuersum praedicate euangelium omni creaturae. Apud Lucam vero adhuc expressius ait: Praedicari nomine eius poenitentiam ac remissionem peccatorum in omnes gentes, facto ab Ierosolymis initio. Non enim meminit dominus malorum, eorum qui resipiscunt. Siquidem postquam a mortuis resurrexit, et discipulos alloquutus est, non solum mentionem non fecit de malis, quae a Iudaeis passus est, sed ne Petro quidem exprobrauit negationem, aut fugam caeteris discipulis.

Vers. 19. *Baptizantes — spiritus sancti.*

Hoc praeceptum de baptismo est ac dogmatibus.

† Vnum nomen trium, denotat vnam sanctae trinitatis naturam. Nomen autem, puta, Qui est vel Deus, vel aliud ineffabile: ideo etiam in nomine tantum dicunt qui baptizant, nullo in specie addito.

Vers. 20. *Docentes — vobis.*

Hoc rursum praeceptum de conuersatione est: Neque enim sufficiunt ad salutem baptismus et dogmata, nisi etiam Deo digna conuersatio accedat.

αὐτοῖς· πορευθέντες v) εἰς τὸν κόσμον ἅπαντα, v) Marc. 16, 15.
κηρύξατε τὸ εὐαγγέλιον πάσῃ τῇ κτίσει. καὶ παρὰ τῷ λουκᾷ δὲ ἔτι ἐκδηλότερον εἴρηκε, κηρυχθῆναι x) ἐπὶ τῷ ὀνόματι αὐτοῦ μετάνοιαν καὶ x) Luc. 24, 47.
ἄφεσιν ἁμαρτιῶν εἰς πάντα τὰ ἔθνη, ἀρξάμενον ἀπὸ ἱερουσαλήμ. δεσπότης γάρ ἐστιν ἀμνησίκακος τοῖς μετανοοῦσιν. ἐπεὶ καὶ ἀναστὰς ἐκ νεκρῶν, καὶ τοῖς μαθηταῖς ἐντυχὼν, οὐ μόνον οὐκ ἐμνημόνευσεν, ὧν πέπονθεν ὑπὸ ἰουδαίων, ἀλλ' ἔτε τῷ πέτρῳ τὴν ἄρνησιν ὠνείδισεν, ἔτε τοῖς ἄλλοις μαθηταῖς τὴν φυγήν.

Verſ. 19. Βαπτίζοντες — τοῦ ἁγίου πνεύματος.

Τοῦτο παραγγελία περὶ βαπτίσματος καὶ δογμάτων.

[Ἓν y) δὲ ὄνομα τῶν τριῶν, ὑποδηλοῦν τὴν μίαν φύσιν τῆς ἁγίας τριάδος. ὄνομα δὲ, ἢ τὸ ὁ ὤν, ἢ τὸ θεὸς, ἢ ἕτερον ἄῤῥητον. διὸ καὶ εἰς τὸ ἓν ὄνομα μόνον λέγουσιν οἱ βαπτίζοντες, μηδὲν ἕτερον προστιθέντες.]

Verſ. 20. Διδάσκοντες — ὑμῖν.

Τοῦτο πάλιν παραγγελία περὶ πολιτείας. οὐκ ἀρκεῖ γὰρ τὸ βάπτισμα καὶ τὰ δόγματα πρὸς σωτηρίαν, εἰ μὴ καὶ πολιτεία προσείη.

y) Incluſa in margine habet. A.

Verſ. 20. *Et ecce — diebus.*

Maiorem eis adiiciens fiduciam, dixit, Et ecce ego vobiscum ſum, cooperans, impedimenta complanans, ac ſeruans vos.

Verſ. 20. *Vsque — ſeculi.*

† Hoc dixit, non quod poſt hoc non ſit cum eis futurus, ſed quod non eodem modo futurus, ſed excelſius ac Deo congruentiori modo quam nunc.

Hoc oſtendit, quod non ſolum cum diſcipulis qui tunc erant, ſed cum his etiam qui illos erant ſequuturi, futurus eſſet. Neque enim Apoſtoli vſque ad ſeculi conſummationem erant permanſuri: ſed mediantibus iis qui tunc erant, etiam illis qui poſtmodum futuri eſſent, hanc promiſit gratiam, tanquam vni corpori cum omnibus loquens fidelibus. Non eſt autem ſtatim aſſumptus in coelum, ſed poſt aliquantum temporis, ſicut ex aliis euangeliſtis licet cognoſcere. Etenim a reſurrectione eius, vſque ad aſſumptionem, per quadraginta dies permanſit, apparens diſcipulis, et cum eis conuerſans: deinde ab vno monte qui in Iudaea erat, et dicebatur mons Oliuarum, aſſumptus eſt, veluti narrat liber Apoſtolicarum actionum.

Detur quaeſo nobis digne euangelio docentibus et conuerſantibus tandemque morientibus, vt

x) *ἐμπόδιον, πρόσπταισμα.* Noli coniicere, *σκολιόν.* *Σκῶλον* habent LXX. Exod. 10, 7. Ieſ. 57, 14. et reliqui interpretes. Prou. 14, 7.

Verſ. 20. Καὶ ἰδοὺ — ἡμέρας.

Πλεῖον θάρσος ἐμβάλλων αὐτοῖς, εἶπε· καὶ ἰδοὺ, ἐγὼ μεθ' ὑμῶν εἰμι, συμπραάττων, καὶ πᾶν [1]) σκῶλον ἐξομαλίζων, καὶ φυλάττων ὑμᾶς.

Verſ. 20. Ἕως — αἰῶνος.

[Τοῦτο [2]) εἶπεν, οὐχ ὡς μετὰ τοῦτο οὐκ ἐσόμενος μετ' αὐτῶν, ἀλλ' ὡς οὐχ ἕτως ἐσόμενος, ὑψηλότερον δὲ καὶ θεσπρεπέστερον ἢ νῦν.]

Τοῦτο δὲ δείκνυσιν, ὅτι οὐ μόνον μετὰ τῶν τηνικαῦτα μαθητῶν, ἀλλὰ καὶ μετὰ τῶν μετ' αὐτούς ἐστιν. οὐ γὰρ ἕως τῆς συντελείας τὸ αἰῶνος οἱ ἀπόστολοι μένειν ἔμελλον· ἀλλὰ διὰ τῶν τότε καὶ τοῖς μετὰ ταῦτα τὴν τοιαύτην ἐπηγγείλατο χάριν, ὡς ἑνὶ σώματι διαλεγόμενος πᾶσι τοῖς πιστοῖς. οὐκ αὐτίκα δὲ εἰς τὸν ἐρανὸν ἀνελήφθη, ἀλλὰ μετὰ καιρόν τινα, ὡς ἀπὸ τῶν ἄλλων εὐαγγελιστῶν ἔξεστι διαγινώσκειν. καὶ γὰρ ἀπὸ τῆς ἀναστάσεως αὐτοῦ μέχρι τῆς ἀναλήψεως διὰ τεσσαράκοντα [y]) ἡμερῶν ἦν ὀπτανόμενος τοῖς μαθη- y) Act. 1, 3.
ταῖς, καὶ [3]) συναυλιζόμενος. ἔπα ἀπὸ τοῦ ἐν ἐλαιῶν ὄρους, τὸ καλεμένου ἐλαιῶνος, ἀνελήφθη, καθὼς [z]) ἡ βίβλος τῶν ἀποστολικῶν πράξεων [4]) z) Act. 1. 9.
διέξεισιν.

Εἰη δὲ ἡμῖν, ἀξίως τοῦ εὐαγγελίου καὶ δογματίζεσι καὶ πολιτενομένοις καὶ τελειουμένοις, τυχεῖν

[2]) Incluſa in margine habet. A. Eadem in fine huius ſcholii exhibet Hentenius e margine ſui Codicis.
[3]) Ita vterque codex.
[4]) ἔξεισιν. A.

vt regnum illud quod per euangelium perfectis promittitur, assequamur, per gratiam perfecti ac vniuersalis regis Iesu Christi, quem decet gloria et adoratio simul cum aeterno ac perpetuo patre, et coaeterno simulque perpetuo spiritu, nunc et semper et in secula seculorum Amen.

Finis

Euangelii secundum Matthaeum.

τυχεῖν καὶ τῆς διὰ τοῦ εὐαγγελίου ἐπαγγελμένης βασιλείας τοῖς τελείοις, χάριτι τοῦ παντελείου βασιλέως ἰησοῦ χριστοῦ καὶ θεοῦ ἡμῶν, ᾧ πρέπει δόξα καὶ προσκύνησις, ἅμα τῷ ἀνάρχῳ καὶ ἀϊδίῳ πατρὶ, καὶ τῷ συνάρχῳ καὶ συναϊδίῳ πνεύματι, νῦν καὶ ἀεὶ καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων, ἀμήν.

Τέλος

τοῦ κατὰ ματθαῖον εὐαγγελίου.

VITEMBERGAE

LITERIS CAROLI CHRISTIANI DÜRRII.

BS2555 .E91 v.1
Commentarius in quatuor Evagelia graece
Princeton Theological Seminary-Speer Library
1 1012 00049 6630